רמב״ן על בראשית

רמב״ן על התורה

geulaquiz.com

הקדמה

א בְּשֵׁם הָאֵל הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא. אַתְחִיל לִכְתֹּב חִדּוּשִׁים בְּפֵרוּשׁ הַתּוֹרָה. בְּאֵימָה בְּיִרְאָה בִּרְתֵת בְּזִיעַ בְּמוֹרָא. מִתְפַּלֵּל וּמִתְוַדֶּה בְּלֵב נִדְכֶּה וְנָפֶשׁ שְׁבוּרָה. שׁוֹאֵל סְלִיחָה מְבַקֵּשׁ מְחִילָה וְכַפָּרָה. בְּקִידָה בִּבְרִיכָה בְּהִשְׁתַּחֲוָיָה. עַד שֶׁיִּתְפַּקְּקוּ כָּל חֲלִיוֹת שֶׁבַּשְּׁדָרָה. וְנַפְשִׁי יוֹדַעַת מְאֹד יְדִיעָה בְּרוּרָה. שֶׁאֵין בֵּיצַת הַנְּמָלָה כְּנֶגֶד הַגַּלְגַּל הָעֶלְיוֹן צְעִירָה. כַּאֲשֶׁר חָכְמָתִי קְטַנָּה וְדַעְתִּי קָצָרָה כְּנֶגֶד סִתְרֵי תּוֹרָה. הַצְּפוּנִים בְּבֵיתָהּ הַטְמוּנִים בְּחַדְרָהּ. כִּי כָל יָקָר וְכָל פֶּלֶא. כָּל סוֹד עָמֹק וְכָל חָכְמָה מְפֹאָרָה. כָּמוּס עִמָּהּ חָתוּם בְּאוֹצָרָהּ. בְּרֶמֶז בִּדְבּוּר בִּכְתִיבָה וּבַאֲמִירָה. כַּאֲשֶׁר אָמַר הַנָּבִיא הַמְפֹאָר בִּלְבוּשׁ מַלְכוּת וְהָעֲטָרָה. מְשִׁיחַ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב וּנְעִים הַזְּמִירָה. לְכָל תִּכְלָה רָאִיתִי קֵץ. רְחָבָה מִצְוָתְךָ מְאֹד. וְנֶאֱמַר פְּלָאוֹת עֵדוֹתֶיךָ עַל כֵּן נְצָרָתַם נַפְשִׁי.

ב אֲבָל מָה אֶעֱשֶׂה וְנַפְשִׁי חָשְׁקָה בַּתּוֹרָה. וְהִיא בִּלְבִּי כְּאֵשׁ אוֹכֶלֶת בְּעֶרָה. בְּכִלְיוֹתַי עֲצוּרָה. לָצֵאת בְּעִקְבֵי הָרִאשׁוֹנִים אֲרָיוֹת שֶׁבַּחֲבוּרָה. גְּאוֹנֵי הַדּוֹרוֹת בַּעֲלֵי גְּבוּרָה. לְהַכָּנֵס עִמָּם בָּעֲבִי הַקּוֹרָה. לִכְתֹּב בָּהֶם פְּשָׁטִים בִּכְתוּבִים וּמִדְרָשִׁים. בְּמִצְוֹת וַאֲגָדָה. עֲרוּכָה בַּכֹּל וּשְׁמוּרָה. וְאָשִׁים לִמְאוֹר פָּנַי נֵרוֹת הַמְּנוֹרָה הַטְּהוֹרָה. פֵּרוּשֵׁי רַבֵּנוּ שְׁלֹמֹה. עֲטֶרֶת צְבִי וּצְפִירַת תִּפְאָרָה. מֵכְתָּר בְּנִימוּסוֹ בְּמִקְרָא בְּמִשְׁנָה וּבְגְמָרָא. לוֹ מִשְׁפַּט הַבְּכוֹרָה. בְּדָבָרָיו אֶהְגֶּה. בְּאַהֲבָתָם אֶשְׁגֶּה. וְעִמָּהֶם יִהְיֶה לָנוּ מַשָּׂא וּמַתָּן דְּרִישָׁה וַחֲקִירָה. בִּפְשָׁטָיו וּמִדְרָשָׁיו וְכָל אַגָּדָה בְּצוּרָה. אֲשֶׁר בְּפֵרוּשָׁיו זְכוּרָה. וְעִם רַבִּי אַבְרָהָם בֶּן עֶזְרָא. תִּהְיֶה לָנוּ תוֹכַחַת מְגֻלָּה וְאַהֲבָה מְסֻתָּרָה.

ג וְהָאֵל אֲשֶׁר מִמֶּנּוּ לְבַדּוֹ אֵירָא. יַצִּילֵנִי מִיּוֹם עֶבְרָה. יַחְשְׁכֵנִי מִשְּׁגִיאוֹת וּמִכָּל חֵטְא וַעֲבֵרָה. וַיְדְרִיכֵנִי בְּדֶרֶךְ יְשָׁרָה. וְיִפְתַּח לָנוּ שַׁעֲרֵי אוֹרָה. וְיַזְכֵּנוּ לְיוֹם הַבְּשׂוֹרָה. כְּדִכְתִיב מַה נָּאוּ עַל הֶהָרִים רַגְלֵי מְבַשֵּׂר. מַשְׁמִיעַ שָׁלוֹם מְבַשֵּׂר טוֹב מַשְׁמִיעַ יְשׁוּעָה. אֹמֶר לְצִיּוֹן מָלַךְ אֱלֹהָיִךְ.

ד צְרוּפָה אִמְרָתְךָ מְאֹד וְעַבְדְּךָ אֲהֵבָהּ (תהלים קיט קמ).

ה צִדְקָתְךָ צֶדֶק לְעוֹלָם וְתוֹרָתְךָ אֱמֶת (תהלים קיט קמב).

ו צֶדֶק עֵדוֹתֶיךָ לְעוֹלָם הֲבִינֵנִי וְאֶחְיֶה (תהלים קיט קמד).

פתיחה לפירוש התורה

א מֹשֶׁה רַבֵּנוּ כָּתַב הַסֵּפֶר הַזֶּה עִם הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ מִפִּיו שֶׁל הקב״ה. וְהַקָּרוֹב שֶׁכָּתַב זֶה בְּהַר סִינַי, כִּי שָׁם נֶאֱמַר לוֹ: ״עֲלֵה אֵלַי הָהָרָה וֶהְיֵה שָׁם, וְאֶתְּנָה לְךָ אֶת לֻחֹת הָאֶבֶן וְהַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה אֲשֶׁר כָּתַבְתִּי לְהוֹרֹתָם״. כִּי ׳לוּחוֹת הָאֶבֶן׳ – יְכֹלֶל הַלּוּחוֹת וְהַמִּכְתָּב, כְּלוֹמַר עֲשֶׂרֶת הַדִּבְּרוֹת, ו׳הַמִּצְוָה׳ – מִסְפַּר הַמִּצְוֹת כֻּלָּן, עֲשֵׂה וְלֹא תַעֲשֶׂה. אִם כֵּן, ׳וְהַתּוֹרָה׳ – יְכֹלֶל הַסְּפוּרִים מִתְּחִלַּת בְּרֵאשִׁית, כִּי הוּא מוֹרֶה אֲנָשִׁים בַּדֶּרֶךְ בְּעִנְיַן הָאֱמוּנָה.

ב וּבְרִדְתּוֹ מִן הָהָר כָּתַב מִתְּחִלַּת הַתּוֹרָה עַד סוֹף סִפּוּר הַמִּשְׁכָּן, וּגְמַר הַתּוֹרָה כָּתַב בְּסוֹף שְׁנַת הָאַרְבָּעִים, כַּאֲשֶׁר אָמַר: ״לָקֹחַ אֵת סֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה, וְשַׂמְתֶּם אֹתוֹ מִצַּד אֲרוֹן בְּרִית ה׳ אֱלֹהֵיכֶם״, וְזֶה כְּדִבְרֵי הָאוֹמֵר: ׳תּוֹרָה – מְגִלָּה מְגִלָּה נִתְּנָה׳. אֲבָל לְדִבְרֵי הָאוֹמֵר: ׳תּוֹרָה – חֲתוּמָה נִתְּנָה׳, נִכְתַּב הַכֹּל בְּשָׁנַת הָאַרְבָּעִים, כְּשֶׁנִּצְטַוָּה: ״כִּתְבוּ לָכֶם אֶת הַשִּׁירָה הַזֹּאת, וְלַמְּדָהּ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, שִׂימָהּ בְּפִיהֶם״. וְצִוָּה: ״לָקֹחַ אֵת סֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה, וְשַׂמְתֶּם אֹתוֹ מִצַּד אֲרוֹן בְּרִית ה׳ אֱלֹהֵיכֶם״.

ג וְעַל כָּל פָּנִים הָיָה נָכוֹן שֶׁיִּכְתֹּב בִּתְחִלַּת סֵפֶר בְּרֵאשִׁית: ׳וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֶל מֹשֶׁה אֶת כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה לֵאמֹר׳, אֲבָל הָיָה הָעִנְיָן לְהַכְתִּב סְתָם, מִפְּנֵי שֶׁלֹּא כָּתַב מֹשֶׁה רַבֵּנוּ הַתּוֹרָה כְּמְדַבֵּר בְּעַד עַצְמוֹ, כִּנְבִיאִים שֶׁמַּזְכִּירִים עַצְמָם, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר בִּיחֶזְקֵאל תָּמִיד: ״וַיְהִי דְבַר ה׳ אֵלַי בֶּן אָדָם״, וּכְמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר בְּיִרְמְיָה: ״וַיְהִי דְבַר ה׳ אֵלַי לֵאמֹר״. אֲבָל מֹשֶׁה רַבֵּינוּ כָּתַב תּוֹלְדוֹת כָּל הַדּוֹרוֹת הָרִאשׁוֹנִים וְיִחוּס עַצְמוֹ וְתוֹלְדוֹתוֹ וּמִקְרָיו כִּשְׁלִישֵׁי הַמְדַבֵּר. וְלָכֵן יֹאמַר: ״וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֶל מֹשֶׁה, וַיֹּאמֶר אֵלָיו״, כִּמְדַבֵּר בְּעַד שְׁנַיִם אֲחֵרִים. וּמִפְּנֵי שֶׁהָעִנְיָן כֵּן לֹא נִזְכַּר מֹשֶׁה בַּתּוֹרָה עַד שֶׁנּוֹלַד, וְנִזְכַּר כְּאִלּוּ אַחֵר מְסַפֵּר עָלָיו.

ד וְאַל יִקָּשֶׁה עָלֶיךָ עִנְיַן מִשְׁנֶה תּוֹרָה שֶׁמְּדַבֵּר בְּעַד עַצְמוֹ: ״וָאֶתְחַנַּן״, ״וָאֶתְפַּלֵּל אֶל ה׳ וָאֹמַר״, כִּי תְּחִלַּת הַסֵּפֶר הַהוּא: ״אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה אֶל כָּל יִשְׂרָאֵל״, וְהִנֵּה הוּא כְּמִסַּפֵּר דְּבָרִים בִּלְשׁוֹן אוֹמְרָם.

ה וְהַטַּעַם לִכְתִיבַת הַתּוֹרָה בְּלָשׁוֹן זֶה – מִפְּנֵי שֶׁקָּדְמָה לִבְרִיאַת הָעוֹלָם, אֵין צָרִיךְ לוֹמַר לְלֶדְתּוֹ שֶׁל מֹשֶׁה רַבֵּנוּ, כְּמוֹ שֶׁבָּא לָנוּ בַּקַּבָּלָה, שֶׁהָיְתָה כְּתוּבָה בְּאֵשׁ שְׁחוֹרָה עַל גַּבֵּי אֵשׁ לְבָנָה. הִנֵּה מֹשֶׁה כְּסוֹפֵר הַמַּעְתִּיק מִסֵּפֶר קַדְמוֹן וְכוֹתֵב, וְלָכֵן כָּתַב סְתָם. אֲבָל זֶה אֱמֶת וּבְרוּר הוּא שֶׁכָּל הַתּוֹרָה מִתְּחִלַּת סֵפֶר בְּרֵאשִׁית עַד ׳לְעֵינֵי כָל יִשְׂרָאֵל׳ נֶאֱמְרָה מִפִּיו שֶׁל הקב״ה לְאָזְנָיו שֶׁל מֹשֶׁה, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר לְהַלָּן: ״מִפִּיו יִקְרָא אֵלַי אֵת כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה, וַאֲנִי כֹּתֵב עַל הַסֵּפֶר בַּדְיו״.

ו הוֹדִיעָנוּ תְּחִלָּה עִנְיַן בְּרִיאַת הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ וְכָל צְבָאָם, כְּלוֹמַר בְּרִיאַת כָּל נִבְרָא הָעֶלְיוֹנִים וְהַתַּחְתּוֹנִים, וְגַם כֵּן כָּל הַנֶּאֱמָר בַּנְּבוּאָה מִמַּעֲשֵׂה מֶרְכָּבָה וּמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית, וְהַמְקֻבָּל בָּהֶם לַחֲכָמִים, עִם תּוֹלְדֹת אַרְבַּע הַכּוֹחוֹת שֶׁבַּתַּחְתּוֹנִים: כֹּחַ הַמַּחְצָבִים, וְכֹחַ צְמְחֵי הָאֲדָמָה, וְנֶפֶשׁ הַתְּנוּעָה, וְנֶפֶשׁ הַמְדַבֵּר – בְּכֻלָּם נֶאֱמַר לְמֹשֶׁה רַבֵּינוּ בְּרִיאָתָם וּמַהוּתָם וְכֹחוֹתָם וּמַעֲשֵׂיהֶם וַאֲפִיסַת הַנִּפְסָדִים מֵהֶם, וְהַכֹּל נִכְתָּב בַּתּוֹרָה בְּפֵרוּשׁ אוֹ בְּרֶמֶז. וּכְבָר אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ: ״חֲמִשִּׁים שַׁעֲרֵי בִינָה נִבְרְאוּ בָּעוֹלָם, וְכֻלָּם נִמְסְרוּ לְמֹשֶׁה, חוּץ מֵאֶחָד, שֶׁנֶּאֱמַר: ״וַתְּחַסְּרֵהוּ מְעַט מֵאֱלֹהִים״.

ז יֹאמְרוּ, כִּי בִּבְרִיאַת הָעוֹלָם חֲמִשִּׁים שְׁעָרִים שֶׁל בִּינָה, כְּאִלּוּ נֶאֱמַר שֶׁיִּהְיֶה בִּבְרִיאַת הַמַּחְצָב שַׁעַר בִּינָה אֶחָד בְּכֹחוֹ וְתוֹלְדוֹתָיו, וּבִבְרִיאַת צֶמַח הָאֲדָמָה שַׁעַר בִּינָה אֶחָד, וּבִבְרִיאַת הָאֵילָנוֹת שַׁעַר אֶחָד, וּבִבְרִיאַת הַחַיּוֹת שַׁעַר אֶחָד, וּבִבְרִיאַת הָעוֹפוֹת שַׁעַר אֶחָד, וְכֵן בִּבְרִיאַת הַשָּׁרָצִים וּבִבְרִיאַת הַדָּגִים. וְיַעֲלֶה אַחַר זֶה לִבְרִיאַת בַּעֲלֵי נֶפֶשׁ הַמְדַבֶּרֶת, שֶׁיִּתְבּוֹנֵן סוֹד הַנֶּפֶשׁ וְיֵדַע מַהוּתָהּ וְכוֹחָהּ בְּהֵיכָלָהּ יַגִּיעַ לָמָּה שֶׁאָמְרוּ: גָּנֵב אָדָם – יוֹדֵעַ וּמַכִּיר בּוֹ, נוֹאֵף אָדָם – יוֹדֵעַ וּמַכִּיר בּוֹ, נֶחֱשָׁד עַל הַנְּדָּה – יוֹדֵעַ וּמַכִּיר בּוֹ. גְּדוֹלָה מִכֻּלָּן – שֶׁמַּכִּיר בְּכָל בַּעֲלֵי כְּשָׁפִים. וּמִשָּׁם יַעֲלֶה לַגַּלְגַּלִּים וְלַשָּׁמַיִם וּצְבָאֵיהֶם, כִּי בְּכָל אֶחָד מֵהֶם שַׁעַר חָכְמָה אֶחָד שֶׁלֹּא כְּחָכְמָתוֹ שֶׁל חֲבֵרוֹ, וּמִסְפָּרָם מְקֻבָּל לָהֶם עַל הַקַּבָּלָה שֶׁהֵם חֲמִשִּׁים חוּץ מֵאֶחָד. וְאָפְשָׁר שֶׁיִּהְיֶה הַשַּׁעַר הַזֶּה בִּידִיעַת הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ, שֶׁלֹּא נִמְסַר לְנִבְרָא, וְאַל תִּסְתַּכֵּל בְּאָמְרָם ׳נִבְרְאוּ בָּעוֹלָם׳, כִּי עַל הָרֹב יְדַבֵּר, וְהַשַּׁעַר הָאֶחָד לֹא נִבְרָא. וְהַמִּסְפָּר הַזֶּה רָמוּז בַּתּוֹרָה בִּסְפִירַת הָעֹמֶר וּבִסְפִירוֹת הַיּוֹבֵל, כַּאֲשֶׁר אַגִּיד בּוֹ סוֹד בְּהַגִּיעִי שָׁם בְּרְצוֹן הקב״ה.

ח וְכָל הַנִּמְסָר לְמֹשֶׁה רַבֵּנוּ בְּשַׁעֲרֵי הַבִּינָה הַכֹּל נִכְתַּב בַּתּוֹרָה בְּפֵרוּשׁ אוֹ בְּרֶמִיזָה בְּתֵבוֹת, אוֹ בְּגִימַטְרִיָאוֹת, אוֹ בְּצוּרַת הָאוֹתִיּוֹת, בַּכְּתוּבוֹת כְּהִלְכָתָן, אוֹ הַמְשֻׁתָּנוֹת בְּצוּרָתָן, כְּגוֹן הַלְּפוּפוֹת וְהָעֲקוּמוֹת וְזוּלָתָן, אוֹ בְּקוֹצֵי הָאוֹתִיּוֹת וּבְכִתְרֵיהֶן, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ: ״כְּשֶׁעָלָה מֹשֶׁה לַמָּרוֹם, מְצָאוֹ להקב״ה שֶׁהָיָה קוֹשֵׁר כְּתָרִים לָאוֹתִיּוֹת. אָמַר לוֹ: אֵלּוּ לָמָּה? אָמַר לוֹ: עָתִיד אָדָם אֶחָד לִדְרֹשׁ בָּהֶם תִּלֵּי תִלִּים שֶׁל הֲלָכוֹת... עַד זוֹ מִנַּיִן לְךָ? אָמַר לוֹ: הֲלָכָה לְמֹשֶׁה מִסִּינַי״. כִּי הָרְמָזִים הָאֵלּוּ לֹא יִתְבּוֹנְנוּ אֶלָּא מִפֶּה אֶל פֶּה עַד מֹשֶׁה מִסִּינַי.

ט וּמִזֶּה אָמְרוּ בְּשִׁיר הַשִּׁירִים רַבָּא בְּחִזְקִיָּהוּ – סֵפֶר תְּגִין הֶרְאָה לָהֶם. וְהַסֵּפֶר הַזֶּה הוּא יָדוּעַ וּמְצוּי אֵצֶל כָּל אָדָם, יְפֻרַּשׁ בּוֹ כַּמָּה אַלְפֵי״ן יֵ״שׁ בַּתּוֹרָה בְּתָגִין, וְכַמָּה בֵּיתֵי״ן וּשְׁאָר הָאוֹתִיּוֹת וּמִסְפַּר הַתָּגִין שֶׁל כָּל אַחַת וְאַחַת. וְאֵין הַשָּׁבַח שֶׁסִּפְּרוּ עַל הַסֵּפֶר הַזֶּה וְגִלּוּי הַסּוֹד שֶׁהָיָה בּוֹ לְחִזְקִיָּהוּ מִפְּנֵי הַתָּגִין עַצְמָן, אֶלָּא בִּידִיעָתָן בְּפֵרוּשֵׁיהֶן סוֹדוֹת רַבִּים עֲמֻקִּים מְאֹד. וְשָׁם בְּמִדְרַשׁ שִׁיר הַשִּׁירִים רַבָּא אָמְרוּ: ״כְּתִיב: ״וַיַּגֶּד לָכֶם אֶת בְּרִיתוֹ״ – וַיַּגֶּד לָכֶם סֵפֶר בְּרֵאשִׁית שֶׁהִיא תְּחִלַּת בְּרִיָּתוֹ שֶׁל עוֹלָם, אֲשֶׁר צִוָּה אֶתְכֶם לַעֲשׂוֹת עֲשֶׂרֶת הַדְּבָרִים – אֵלּוּ עֲשֶׂרֶת הַדִּבְּרוֹת, עֲשָׂרָה לַמִּקְרָא וַעֲשָׂרָה לַתַּלְמוּד. וְכִי מִנַּיִן יָבֹא אֵלִיָּהוּא בֶּן בַּרַכְאֵל הַבּוּזִי וְיגַלֶּה לָהֶם לְיִשְׂרָאֵל חַדְרֵי בְּהֵמוֹת וְלִוְיָתָן? וּמִנַּיִן יָבֹא יְחִזְקֵאל וְיגַלֶּה לָהֶם חַדְרֵי מֶרְכָּבָה? הֲדָא הוּא דִכְתִיב: ״הֲבִיאַנִי הַמֶּלֶךְ חֲדָרָיו״, כְּלוֹמַר שֶׁהַכֹּל נִלְמַד מֵהַתּוֹרָה.

י וּשְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם שֶׁנִּתַּן לוֹ אֱלֹהִים הַחָכְמָה וְהַמַּדָּע – הַכֹּל מִן הַתּוֹרָה הָיָה לוֹ, וּמִמֶּנָּה לָמַד עַד סוֹף כָּל הַתּוֹלְדוֹת, וַאֲפִילּוּ כּוֹחוֹת הָעֲשָׂבִים וְסִגְלָתָם, עַד שֶׁכָּתַב בָּהֶן אֲפִלּוּ סֵפֶר רְפוּאוֹת. וּכְעִנְיָן שֶׁכָּתוּב: ״וַיְדַבֵּר עַל הָעֵצִים מִן הָאֶרֶז אֲשֶׁר בַּלְּבָנוֹן וְעַד הָאֵזוֹב אֲשֶׁר יֹצֵא בַּקִּיר״.

יא וְרָאִיתִי הַסֵּפֶר הַמְּתֻרְגָּם הַנִּקְרָא חָכְמָתָא רַבְּתָא דִּשְׁלֹמֹה, וְכָתוּב בּוֹ: ״וְלֹא מִמֻּתָּם הֲנָת תּוֹלְדָתָא חֲדֵיתָא לְמֶלֶךְ אוֹ לְשַׁלִּיט דַּחֲדָיו מַעֲלָנָא דְּכָל בַּר נַשׁ לְעָלְמָא, וּמַפְקָנָא שַׁוִּיאַת חָדָיו מִיטוּל כֵּן צַלִּית וְאִיתְיְהִיבַת לִי רוּחָא דְּחָכְמְתָא, וְקָרִית וְאָתִית לִי רוּחָא דְּאַיְדַעְתָּא, צְבִית בָּהּ יַתִּיר מִן שִׁבְטָא וְכָרְסְוָתָא״. יֹאמַר, כִּי לֹא מִדָּבָר תִּהְיֶה תּוֹלֶדֶת מְיֻחֶדֶת לְמֶלֶךְ אוֹ לְשַׁלִּיט, אֶחָד הוּא בְּיֹאשׁ כָּל אִישׁ בָּעוֹלָם, וְיֹצִיאָה שָׁוָה לְכֻלָּם יַחַד, וּבְעַבּוּר כֵּן הִתְפַּלַּלְתִּי וְנָתַן לוֹ רוּחַ חָכְמָה, וְקָרָאתִי וּבָאָה לִי רוּחַ דַּעַת, בָּחַרְתִּי בָּהּ יוֹתֵר מִן הַשֵּׁבֶט וְהַכִּסֵּא.

יב וְנֶאֱמַר שָׁם: ״וְהוּא דִיהַב אַיְדְעְתָּא דְּלֹא דְּנַלּוֹתָא לְמִדַּע הֵיכָן קָם עָלְמָא וְעוֹבָדֵיהוּ דְּמַזָּלָתָא, שׁוּרַיָּא וְשׁוּלְמַיָּא וּמִצְעֲתָהוֹן דְּזִמְנֵי שֵׁלְחֵפֵי דְּזַנְבוֹתָא וּדְהֵיכָן עָבְדֵי זִמְנֵי רְהָטֵהוֹן דְּשִׁמַיָּא וְקִבְעֵיהוֹן דְּכוֹכְבֵי מַתְנָא דִּבְעִירָא וְחִמְתָא דְּחֵיוַיאתָא. עֲזֵיהוֹן דְּרוּחֵי וּמַחְשַׁבְתְּהוֹן דְּנָשֵׁי, גִּינְסֵי דְּנִצְבְתָא וְחֵילֵיהוֹן דְּעִקָּרֵי, כָּל מִדְעַם דְּכָסֵי וְכָל מִדָּעַם דְּגָלֵי יְדִעִית. יֹאמַר שֶׁהָאֱלֹהִים הוּא הַנּוֹתֵן דַּעַת, שֶׁאֵין בּוֹ שֶׁקֶר, לָדַע אֵיךְ קָם הָעוֹלָם וּמַעֲשֵׂה הַמַּזָּלוֹת, הָרֹאשׁ וְהַסּוֹף וְאֶמְצָעוּת הַזְּמַנִּים וַאֲלַכְסוֹנוֹת הַזְּנָבוֹת, וְאֵיךְ יַעֲשׂוּ הַזְּמַנִּים מְרוּצַת הַשָּׁמַיִם וּקְבִיעוּת הַכּוֹכָבִים, לַחוּת הַבְּהֵמוֹת וַחֲמַת הַחַיּוֹת, תֹּקֶף הָרוּחוֹת וּמַחְשְׁבוֹת אָדָם, יַחֲסֵי הָאֵילָנוֹת וְכֹחוֹת הַשָּׁרָשִׁים, כָּל דָּבָר מְכֻסֶּה וְכָל דָּבָר מְגֻלֶּה יְדַעְתִּי. כָּל זֶה יָדַע בַּתּוֹרָה וְהַכֹּל מָצָא בָּהּ, בְּפֵרוּשֶׁיהָ בִּדְקְדּוּקֶיהָ בְּאוֹתִיּוֹתֶיהָ וּבְקוֹצֶיהָ כַּאֲשֶׁר הִזְכַּרְתִּי.

יג וְכֵן אָמַר בּוֹ הַכָּתוּב: ״וַתֶּרֶב חָכְמַת שְׁלֹמֹה מֵחָכְמַת כָּל בְּנֵי קֶדֶם״, כְּלוֹמַר שֶׁהָיָה בָּקִי מֵהֶם בְּקֶסֶמִים וּבְנִחָשִׁים שֶׁזּוֹ הִיא חָכְמָתָם, שֶׁנֶּאֱמַר: ״כִּי מָלְאוּ מִקֶּדֶם, וְעֹנְנִים כַּפְּלִשְׁתִּים״. וְכָךְ אָמְרוּ: ״מֶה הָיְתָה חָכְמָתָן שֶׁל בְּנֵי קֶדֶם? שֶׁהָיוּ יוֹדְעִים וַעֲרוּמִים בַּטַּיִר. וּמִכָּל חָכְמַת מִצְרַיִם – שֶׁהָיָה בָּקִי בִּכְשָׁפִים״, שֶׁהִיא חָכְמַת מִצְרַיִם, וּבְטֶבַע הַצּוֹמֵחַ, כֵּידוּעַ מִסֵּפֶר הָעִבּוּדָה הַמִּצְרִית, שֶׁהָיוּ בְּקִיאִין מְאֹד בְּעִנְיַן הַזִּרְיעוֹת וְהַהַרְכָּבָה בְּמִינִין. וְכָךְ אָמְרוּ: ״אֲפִלּוּ פִּלְפְּלִין נָטַע שְׁלֹמֹה בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל. וְכִיצַד הָיָה נוֹטְעָן? אֶלָּא שְׁלֹמֹה חָכָם הָיָה וְהָיָה יוֹדֵעַ עִקַּר מַשְׁתִּיתוֹ שֶׁל עוֹלָם, לָמָּה? ״מִצִּיּוֹן מִכְלַל יֹפִי אֱלֹהִים הוֹפִיעַ״ (תהלים נ ב),

מִצְיוֹן נִשְׁתַּכְלֵל כָּל הָעוֹלָם כֻּלּוֹ. כֵּיצַד? לָמָּה נִקְרֵאת אֶבֶן שְׁתִיָּה – שֶׁמִּמֶּנָּה נִשְׁתַּת הָעוֹלָם, וְהָיָה שְׁלֹמֹה יוֹדֵעַ אֵיזֶהוּ גִּיד שֶׁהוּא הוֹלֵךְ לְכוּשׁ, וְנָטַע עָלָיו פִּלְפְּלִין, וּמֵיָּד הָיוּ עוֹשִׂין פֵּרוֹת, שֶׁכֵּן הוּא אוֹמֵר: ״וְנָטַעְתִּי בָהֶם עֵץ כָּל פֶּרִי״.

יד עוֹד יֵשׁ בְּיֵדֵינוּ קַבָּלָה שֶׁל אֱמֶת, כִּי כָל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ שְׁמוֹתָיו שֶׁל הקב״ה, שֶׁהַתֵּבוֹת מִתְחַלְּקוֹת לְשֵׁמוֹת בְּעִנְיָן אֶחָד. כְּאִלּוּ תַּחְשֹׁב עַל דֶּרֶךְ מָשָׁל, כִּי פָּסוּק בְּרֵאשִׁית יִתְחַלֵּק לְתֵבוֹת אֲחֵרוֹת, כְּגוֹן: ׳בְּרֹאשׁ יִתְבָּרָא אֱלֹהִים׳, וְכָל הַתּוֹרָה כֵּן, מִלְבַד צֵרוּפֵיהֶן וְגִימַטְרִיָּאוֹתֵיהֶם שֶׁל שֵׁמוֹת. וּכְבָר כָּתַב רַבֵּינוּ שְׁלֹמֹה בְּפֵרוּשָׁיו בַּתַּלְמוּד: ״עִנְיָן הַשֵּׁם הַגָּדוֹל שֶׁל ע״ב, בְּאֵיזֶה עִנְיָן הוּא, בִּשְׁלֹשָׁה פְּסוּקִים: ׳וַיִּסַּע׳, ׳וַיָּבֹא׳, ׳וַיֵּט׳. וּמִפְּנֵי זֶה סֵפֶר תּוֹרָה שֶׁטָּעָה בּוֹ בְּאוֹת אַחַת בְּמָלֵא אוֹ בְּחָסֵר – פָּסוּל. כִּי זֶה הָעִנְיָן יְחַיֵּב אוֹתָנוּ לִפְסֹל סֵפֶר תּוֹרָה שֶׁיֶּחְסַר בּוֹ ו׳ אֶחָד מִמִּלּוֹת ׳אוֹתָם׳ שֶׁבָּאוּ מֻהֶם ל״ט מְלֵאִים בַּתּוֹרָה, אוֹ שֶׁיִּכְתֹּב הַו׳ בְּאֶחָד מִשְּׁאָר הַחֲסֵרִים, וְכֵן כַּיּוֹצֵא בָּזֶה, אַף עַל פִּי שֶׁאֵינוֹ מַעֲלֶה וְלֹא מוֹרִיד כְּפִי הָעוֹלֶה בַּמַּחְשָׁבָה.

טו וְזֶה הָעִנְיָן שֶׁהֵבִיא גְּדוֹלֵי הַמְקֻבָּלִים לִמְנוֹת כָּל מָלֵא וְכָל חָסֵר בְּכָל הַתּוֹרָה וְהַמִּקְרָא, וּלְחַבֵּר סְפָרִים בַּמָּסֹרֶת עַד עֶזְרָא הַסּוֹפֵר הַנָּבִיא שֶׁנִּשְׁתַּדֵּל בָּזֶה, כְּמוֹ שֶׁדָּרְשׁוּ מִפָּסוּק: ״וַיִּקְרְאוּ בַּסֵּפֶר בְּתוֹרַת הָאֱלֹהִים מְפֹרָשׁ וְשׂוֹם שֶׂכֶל, וַיָּבִינוּ בַּמִּקְרָא״. וְנִרְאֶה שֶׁהַתּוֹרָה הַכְּתוּבָה בְּאֵשׁ שְׁחוֹרָה עַל גַּבֵּי אֵשׁ לְבָנָה, בָּעִנְיָן הַזֶּה שֶׁהִזְכַּרְנוּ הָיָה, שֶׁהָיְתָה הַכְּתִיבָה רְצוּפָה בְּלִי הֶפְסֵק תֵּבוֹת, וְהָיָה אֶפְשָׁר בִּקְרִיאָתָהּ שֶׁתִּקָּרֵא עַל דֶּרֶךְ הַשֵּׁמוֹת, וְתִקָּרֵא עַל דֶּרֶךְ קְרִיאָתֵנוּ בְּעִנְיַן הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה, וְנִתְּנָה לְמֹשֶׁה רַבֵּינוּ עַל דֶּרֶךְ קְרִיאַת הַמִּצְוֹת, וְנִמְסַר לוֹ עַל פֶּה קְרִיאָתָהּ בְּשֵׁמוֹת. וְכֵן יִכְתְּבוּ הַשֵּׁם הַגָּדוֹל שֶׁהִזְכַּרְתִּי כֻּלּוֹ רְצוּף, וְיִתְחַלֵּק לְתֵבוֹת שֶׁל שָׁלֹשׁ שָׁלֹשׁ אוֹתִיּוֹת לְחִלּוּקִים אֲחֵרִים רַבִּים, כְּפִי הַשִּׁמּוּשׁ לְבַעֲלֵי הַקַּבָּלָה.

טז וְעַתָּה דַּע וּרְאֵה מָה אָשִׁיב שׁוֹאֲלִי דָּבָר בְּכְתִיבַת פֵּרוּשׁ הַתּוֹרָה, אֲבָל אֶתְנַהֵג כְּמִנְהָג הָרִאשׁוֹנִים לְהַנִּיחַ דַּעַת הַתַּלְמִידִים יְגִיעֵי הַגָּלוּת וְהַצָּרוֹת, הַקּוֹרְאִים בַּסְּדָרִים בַּשַּׁבָּתוֹת וּבַמּוֹעֲדִים, וְלִמְשֹׁךְ לִבָּם בִּפְשָׁטִים וּבִקְצָת דְּבָרִים נְעִימִים לַשּׁוֹמְעִים וְלַיּוֹדְעִים חֵן. וְאֵל חַנּוּן יְחָנְנוּ וִיבָרְכֵנוּ, וְנִמְצָא חֵן וְשֵׂכֶל טוֹב בְּעֵינֵי אֱלֹהִים וְאָדָם.

יז וַאֲנִי הִנְנִי מֵבִיא בִּבְרִית נֶאֱמָנָה, וְהִיא הַנּוֹתֶנֶת עֵצָה הוֹגֶנֶת לְכָל מִסְתַּכֵּל בַּסֵּפֶר הַזֶּה, לְבַל יִסְבֹּר סְבָרָה וְאַל יַחְשֹׁב מַחֲשָׁבוֹת בְּדָבָר מִכָּל הָרְמָזִים אֲשֶׁר אֲנִי כוֹתֵב בְּסִתְרֵי הַתּוֹרָה, כִּי אֲנִי מוֹדִיעוֹ נֶאֱמָנָה שֶׁלֹּא יַשִּׂגוּ דְּבָרַי וְלֹא יְוַדְּעוּ כְּלָל בְּשׁוּם שֵׂכֶל וּבִינָה, זוּלָתִי מִפִּי מְקֻבָּל חָכָם לְאָזֶן מְקַבֶּל מֵבִין. וְהַסְּבָרָה בָּהֶן אִוֶּלֶת, מַחְשָׁבָה מוֹעֶלֶת, רַבַּת הַנָּזָקִין מְנוּעַת הַתּוֹעֶלֶת. אַל יַאֲמֵן בַּשָּׁוְא נִתְעָה, כִּי לֹא תְּבוּאָהוּ בִּסְבָרוֹתָיו רַק רָעָה, כִּי יְדַבְּרוּ אֶל ה׳ סָרָה, אֲשֶׁר לֹא יַכְלוּ כַּפְּרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: ״אָדָם תּוֹעֶה מִדֶּרֶךְ הַשִּׂכֶל, בְּקְהַל רְפָאִים יָנוּחַ״, אַל יֶהֱרְסוּ אֶל ה׳ לִרְאוֹת (שמות יט כד), כִּי ה׳ אֱלֹהֵינוּ אֵשׁ אֹכְלָה הוּא אֵל קַנָּאוֹת. וְהוּא יַרְאֶה אֶת רְצוּיָיו מִתּוֹרָתוֹ נִפְלָאוֹת.

יח אֲבָל יֻחֲזוּ בְּפֵרוּשֵׁינוּ חִדּוּשִׁים בִּפְשָׁטִים וּבְמִדְרָשִׁים, וְיִקְחוּ מוּסָר מִפִּי רַבּוֹתֵינוּ הַקְּדוֹשִׁים: ״בַּגָּדוֹל מִמְּךָ אַל תִּדְרֹשׁ, בֶּחָזָק מִמְּךָ אַל תַּחְקֹר, בַּמֻּכְסֶּה מִמְּךָ אַל תִּשְׁאַל, בַּמֶּה שֶׁהִרְשִׁיתְךָ הִתְבּוֹנֵן, וְאֵין לְךָ עֵסֶק בַּנִּסְתָּרוֹת״.

פרק א

א **בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים** אָמַר רַבִּי יִצְחָק: לֹא הָיָה צָרִיךְ לְהַתְחִיל הַתּוֹרָה אֶלָּא מֵ״הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לָכֶם״ (שמות יב ב), שֶׁהִיא מִצְוָה רִאשׁוֹנָה שֶׁנִּצְטַוּוּ בָּהּ יִשְׂרָאֵל. וּמָה טַעַם פָּתַח בִּבְרֵאשִׁית? שֶׁאִם יֹאמְרוּ אֻמּוֹת הָעוֹלָם: ״לִסְטִים אַתֶּם, שֶׁכְּבַשְׁתֶּם לָכֶם אַרְצוֹת שִׁבְעָה גּוֹיִם״, הֵם אוֹמְרִים לָהֶם: ״כָּל הָאָרֶץ שֶׁל הַקָּבָ״ה הִיא, וּנְתָנָהּ לַאֲשֶׁר יָשַׁר בְּעֵינָיו; וּבִרְצוֹנוֹ נְתָנָהּ לָהֶם, וּבִרְצוֹנוֹ נְטָלָהּ מֵהֶם וּנְתָנָהּ לָנוּ״. וְזוֹ אַגָּדָה בַּלָּשׁוֹן שֶׁכְּתָבָהּ רַבֵּינוּ שְׁלֹמֹה בְּפֵרוּשָׁיו. וְיֵשׁ לִשְׁאֹל בָּהּ, כִּי צֹרֶךְ גָּדוֹל הוּא לְהַתְחִיל הַתּוֹרָה בִּ״בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים״, כִּי הוּא שֹׁרֶשׁ הָאֱמוּנָה; וְשֶׁאֵינוֹ מַאֲמִין בָּזֶה וְחוֹשֵׁב שֶׁהָעוֹלָם קַדְמוֹן, הוּא כּוֹפֵר בָּעִקָּר וְאֵין לוֹ תּוֹרָה כְּלָל. וְהַתְּשׁוּבָה, מִפְּנֵי שֶׁמַּעֲשֵׂה בְּרֵאשִׁית – סוֹד עָמֹק, אֵינוֹ מוּבָן מִן הַמִּקְרָאוֹת, וְלֹא יִוָּדַע עַל בֵּרְיוֹ אֶלָּא מִפִּי הַקַּבָּלָה עַד מֹשֶׁה רַבֵּנוּ מִפִּי הַגְּבוּרָה, וְיוֹדָעָיו חַיָּבִין לְהַסְתִּיר אוֹתוֹ. לְכָךְ אָמַר רַבִּי יִצְחָק שֶׁאֵין לְהַתְחָלַת הַתּוֹרָה צֹרֶךְ בִּ״בְּרֵאשִׁית בָּרָא״, וְהַסִּפּוּר בְּמָה שֶׁנִּבְרָא בְּיוֹם רִאשׁוֹן וּמָה נַעֲשָׂה בְּיוֹם שֵׁנִי וּשְׁאָר הַיָּמִים, וְהָאֲרִיכוּת בִּיצִירַת אָדָם וְחַוָּה, וְחֶטְאָם וְעָנְשָׁם, וְסִפּוּר גַּן עֵדֶן וְגֵרוּשׁ אָדָם מִמֶּנּוּ, כִּי כָל זֶה לֹא יוּבַן בִּינָה שְׁלֵמָה מִן הַכְּתוּבִים. וְכָל שֶׁכֵּן סִפּוּר דּוֹר הַמַּבּוּל וְהַפְּלָגָה, שֶׁאֵין הַצֹּרֶךְ בָּהֶם גָּדוֹל. וְיַסְפִּיק לְאַנְשֵׁי הַתּוֹרָה בִּלְעֲדֵי הַכְּתוּבִים הָאֵלֶּה, וְיַאֲמִינוּ בִּכְלָל בַּנִּזְכָּר לָהֶם בַּעֲשֶׂרֶת הַדִּבְּרוֹת (שמות כ י): ״כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה ה׳ אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ אֶת הַיָּם וְאֶת כָּל אֲשֶׁר בָּם וַיָּנַח בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי״, וְתִשָּׁאֵר הַיְדִיעָה לַיְחִידִים שֶׁבָּהֶם הֲלָכָה לְמֹשֶׁה מִסִּינַי, עִם הַתּוֹרָה שֶׁבְּעַל פֶּה. וְנָתַן רַבִּי יִצְחָק טַעַם לָזֶה, כִּי הַתְּחִילָה הַתּוֹרָה בִּ״בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים״ וְסִפּוּר כָּל עִנְיַן הַיְצִירָה עַד בְּרִיאַת אָדָם, וְשֶׁהִמְשִׁילוֹ בְּמַעֲשֵׂה יָדָיו וְכֹל שַׁתַּ תַּחַת רַגְלָיו, וְגַן עֵדֶן – שֶׁהוּא מִבְחַר הַמְּקוֹמוֹת הַנִּבְרָאִים בָּעוֹלָם הַזֶּה – נַעֲשָׂה מָכוֹן לְשִׁבְתּוֹ, עַד שֶׁגֵּרֵשׁ אוֹתוֹ חֶטְאוֹ מִשָּׁם. וְאַנְשֵׁי דּוֹר הַמַּבּוּל, בְּחֶטְאָם גֵּרְשׁוּ מִן הָעוֹלָם כֻּלּוֹ, וְהַצַּדִּיק בָּהֶם לְבַדּוֹ נִמְלָט, הוּא וּבָנָיו. וְזַרְעָם, חֶטְאָם גָּרַם לָהֶם לַהֲפִיצָם בִּמְקוֹמוֹת וּלְזָרוֹתָם בַּאֲרָצוֹת, וְתָפְשׂוּ לָהֶם הַמְּקוֹמוֹת לְמִשְׁפְּחוֹתָם בְּגוֹיֵיהֶם כְּפִי שֶׁנִּזְדַּמֵּן לָהֶם. אִם כֵּן רָאוּי הוּא, כַּאֲשֶׁר יוֹסִיף הַגּוֹי לַחֲטוֹא, שֶׁיֹּאבַד מִמְּקוֹמוֹ וְיָבוֹא גּוֹי אַחֵר לָרֶשֶׁת אֶת אַרְצוֹ, כִּי כֵן הוּא מִשְׁפַּט

הָאֱלֹהִים בָּאָרֶץ מֵעוֹלָם. וְכָל שֶׁכֵּן עִם הַמְסֻפָּר בַּכָּתוּב כִּי כְּנַעַן מְקֻלָּל וְנִמְכַּר לְעֶבֶד עוֹלָם, וְאֵינוֹ רָאוּי שֶׁיִּירַשׁ מִבְחַר מְקוֹמוֹת הַיִּשּׁוּב, אֲבָל יִירָשׁוּהָ עַבְדֵי ה׳ זֶרַע אוֹהֲבוֹ, כְּעִנְיָן שֶׁכָּתוּב (תהלים קה מד): ״וַיִּתֵּן לָהֶם אַרְצוֹת גּוֹיִם וַעֲמַל לְאֻמִּים יִירָשׁוּ בַּעֲבוּר יִשְׁמְרוּ חֻקָּיו וְתוֹרֹתָיו יִנְצֹרוּ״. כְּלוֹמַר, שֶׁגֵּרֶשׁ מִשָּׁם מוֹרָדָיו, וְהִשְׁכִּין בּוֹ עוֹבְדָיו, שֶׁיֵּדְעוּ כִּי בַּעֲבוֹדָתוֹ יִנָּחֲלוּהָ, וְאִם יֶחְטְאוּ לוֹ — תָּקִיא אוֹתָם הָאָרֶץ כַּאֲשֶׁר קָאָה אֶת הַגּוֹי אֲשֶׁר לִפְנֵיהֶם. וַאֲשֶׁר יָבֹאר הַפְּרוּשׁ שֶׁכָּתַבְתִּי, לְשׁוֹנָם בִּבְרֵאשִׁית רַבָּה (פרשה א) שֶׁאָמְרוּהָ שָׁם בַּלָּשׁוֹן הַזֶּה: רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ דְּסִכְנִין בְּשֵׁם רַבִּי לֵוִי פָּתַח, ״כֹּחַ מַעֲשָׂיו הִגִּיד לְעַמּוֹ״ (תהלים קיא ו). מָה טַעַם גִּלָּה לָהֶם הקב״ה לְיִשְׂרָאֵל מַה שֶּׁנִּבְרָא בְּיוֹם רִאשׁוֹן וּמָה שֶּׁנִּבְרָא בְּיוֹם שֵׁנִי? מִפְּנֵי ז׳ אֻמּוֹת, שֶׁלֹּא יְהִיוּ מוֹנִין אֶת יִשְׂרָאֵל וְאוֹמְרִים לָהֶם: הֲלֹא אֻמָּה שֶׁל בְּזִיזוֹת אַתֶּם. וְיִשְׂרָאֵל מְשִׁיבִין לָהֶם: וְאַתֶּם הֲלֹא בְּזוּזָה הִיא בְּיֶדְכֶם, הֲלֹא ״כַּפְתֹּרִים הַיֹּצְאִים מִכַּפְתּוֹר הִשְׁמִידֵם וַיֵּשְׁבוּ תַּחְתָּם״ (דברים ב כג). הָעוֹלָם וּמְלוֹאוֹ שֶׁל הקב״ה הוּא, כְּשֶׁרָצָה — נְתָנוֹ לָכֶם; כְּשֶׁרָצָה — נְטָלוֹ מִכֶּם וּנְתָנוֹ לָנוּ. הֲדָא הוּא דִכְתִיב (תהלים קיא ו), ״לָתֵת לָהֶם נַחֲלַת גּוֹיִם״ — ״כֹּחַ מַעֲשָׂיו הִגִּיד לְעַמּוֹ״: בְּשָׁבִיל לָתֵת לָהֶם נַחֲלַת גּוֹיִם, הִגִּיד לָהֶם אֶת בְּרֵאשִׁית. וּכְבָר בָּא לָהֶם מִמָּקוֹם אַחֵר עוֹד הָעִנְיָן שֶׁהִזְכַּרְתִּי. בְּתַעֲלוּמוֹת מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית, אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זַ״ל: ״כֹּחַ מַעֲשָׂיו הִגִּיד לְעַמּוֹ״, לְהַגִּיד כֹּחַ מַעֲשֵׂה בְּרֵאשִׁית לְבָשָׂר וָדָם אִי אֶפְשָׁר; לְפִיכָךְ סָתַם לְךָ הַכָּתוּב בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים. אִם כֵּן נִתְבָּאֵר מָה שֶׁאָמַרְנוּ בָּזֶה.

בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים כָּתַב רַשׁ״י (רש״י על בראשית א׳:א׳): אֵין הַמִּקְרָא הַזֶּה אוֹמֵר אֶלָּא ״דְּרָשֻׁנִי״, כְּמוֹ שֶׁדָּרְשׁוּהוּ רַבּוֹתֵינוּ: בִּשְׁבִיל הַתּוֹרָה שֶׁנִּקְרֵאת רֵאשִׁית, שֶׁנֶּאֱמַר (משלי ח כח) ״ה׳ קָנָנִי רֵאשִׁית דַּרְכּוֹ״, וּבִשְׁבִיל יִשְׂרָאֵל שֶׁנִּקְרְאוּ רֵאשִׁית, שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיהו ב ג) ״קֹדֶשׁ יִשְׂרָאֵל לַה׳ רֵאשִׁית תְּבוּאָתוֹ״. וְהַמִּדְרָשׁ הַזֶּה לְרַבּוֹתֵינוּ סָתוּם וְחָתוּם מְאֹד, כִּי דְּבָרִים רַבִּים מָצְאוּ שֶׁנִּקְרְאוּ רֵאשִׁית, וּבְכֻלָּם לָהֶם מִדְרָשִׁים, וּקְטַנֵּי אֻמָּנָה יְסַפְּרוּ לָהֶם לְרֻבָּם. אָמְרוּ (בראשית רבה פרשה א): בִּזְכוּת שִׁלְשָׁה דְּבָרִים נִבְרָא הָעוֹלָם: בִּזְכוּת חַלָּה, בִּזְכוּת מַעֲשְׂרוֹת, וּבִזְכוּת בְּכוּרִים. בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים — אֵין רֵאשִׁית אֶלָּא חַלָּה, שֶׁנֶּאֱמַר (במדבר טו כ): ״רֵאשִׁית עֲרִסֹתֵיכֶם״. וְאֵין רֵאשִׁית אֶלָּא מַעֲשְׂרוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים יח ד): ״רֵאשִׁית דְּגָנְךָ״. וְאֵין רֵאשִׁית אֶלָּא בְּכוּרִים, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות כג יט): ״רֵאשִׁית בִּכּוּרֵי אַדְמָתְךָ״. וְעוֹד אָמְרוּ (שם): בִּזְכוּת מֹשֶׁה, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים לג כא): ״וַיַּרְא רֵאשִׁית לוֹ״. וְכַנָּתָם זוֹ, שֶׁמִּילַת בְּרֵאשִׁית תִּרְמֹז כִּי בְּעֶשֶׂר סְפִירוֹת נִבְרָא הָעוֹלָם. וְרָמַז לִסְפִירָה הַנִּקְרֵאת חָכְמָה שֶׁבָּהּ יְסוֹד כֹּל, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (משלי ג יט): ״ה׳ בְּחָכְמָה יָסַד אָרֶץ״, הִיא הַתְּרוּמָה. וְהִיא קֹדֶשׁ, אֵין לָהּ שִׁעוּר לְמַעוּט הִתְבּוֹנְנוּת הַנִּבְרָאִים בָּהּ. וְכַאֲשֶׁר יִמְנֶה אָדָם עֶשֶׂר מִדּוֹת וַיַּפְרִישׁ אַחַת מֵעֶשֶׂר, רֶמֶז לְעֶשֶׂר סְפִירוֹת, יִתְבּוֹנְנוּ הַחֲכָמִים בָּעֲשִׂירִית וְיַדַּבְּרוּ בָּהּ. וְהַחַלָּה — מִצְוָה יְחִידָה בָּעִסָּה — תִּרְמֹז לָזֶה. וְיִשְׂרָאֵל שֶׁנִּקְרְאוּ ״רֵאשִׁית״, הִיא כְּנֶסֶת יִשְׂרָאֵל הַמְּשׁוּלָה בְּשִׁיר הַשִּׁירִים לְכַלָּה, שֶׁקְּרָאָהּ הַכָּתוּב ״בַּת״ וְ״אָחוֹת״ וְ״אֵם״, וּכְבָר בָּא לָהֶם זֶה בַּמִּדְרָשׁ (שיר השירים רבה פרשה ג): ״בָּעֲטָרָה שֶׁעִטְּרָה לוֹ אִמּוֹ״ (שיר השירים ג יא), וּבִמְקוֹמוֹת רַבִּים. וְכֵן ״וַיַּרְא רֵאשִׁית לוֹ״ דִּמְּשָׁה, יִסְבְּרוּ כִּי מֹשֶׁה רַבֵּינוּ נִסְתַּכֵּל בְּאַסְפַּקְלַרְיָא הַמְּאִירָה וַיַּרְא רֵאשִׁית לוֹ, וְלָכֵן זָכָה לַתּוֹרָה. הַכֹּל כַּוָּנָה אַחַת לָהֶם. וְאִי אֶפְשָׁר לְהַאֲרִיךְ בְּפֵרוּשׁ זֶה הָעִנְיָן בְּמִכְתָּב, וְהָרֶמֶז רַב הַנֶּזֶק, כִּי יִסְבְּרוּ בּוֹ סְבָרוֹת אֵין בָּהֶם אֱמֶת. אֲבָל הִזְכַּרְתִּי זֶה לִבְלֹם פִּי קְטַנֵּי אֻמָּנָה מְעוּטֵי חָכְמָה, הַמַּלְעִיגִים עַל דִּבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ.

בְּרֵאשִׁית כָּתַב רַשׁ״י (רש״י על בראשית א׳:א׳): וְאִם בָּאתָ לְפָרְשׁוֹ כְּפִשּׁוּטוֹ כָּךְ פֵּרְשֵׁהוּ: בְּרֵאשִׁית בְּרִית שָׁמַיִם וָאָרֶץ, וְהָאָרֶץ הָיְתָה תֹהוּ וָבֹהוּ וְחֹשֶׁךְ, וַיֹּאמֶר הקב״ה יְהִי אוֹר. אִם כֵּן, הַכֹּל נִמְשַׁךְ לִבְרִיאַת הָאוֹר. וְרַבִּי אַבְרָהָם פֵּרֵשׁ כְּעִנְיָן זֶה בְּעַצְמוֹ, אֲבָל תִּקֵּן כִּי הַו״ו בְּמִילַת ״וְהָאָרֶץ״ אֵינָהּ מְשַׁמֶּשֶׁת, וְרַבּוֹת כֵּן בַּמִּקְרָאוֹת. וְהַטַּעַם, כִּי בְּרֵאשִׁית בְּרִיאַת הָרָקִיעַ וְהַיַּבָּשָׁה לֹא הָיָה בָּאָרֶץ יִשּׁוּב, אֲבָל הָיְתָה תֹהוּ וָבֹהוּ מְכֻסֶּה בְּמַיִם, וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי אוֹר. וּלְפִי דַּעְתִּי, לֹא נִבְרָא בְּיוֹם רִאשׁוֹן רַק הָאוֹר. וְהַקַּשְׁיָא לְרַבֵּינוּ שְׁלֹמֹה בַּפְּרוּשׁ הַזֶּה, כִּי אָמַר, שֶׁאִם בָּא לְהוֹרוֹת סֵדֶר הַבְּרִיאָה בְּאֵלּוּ לוֹמַר שֶׁהֵם קָדְמוּ — הָיָה לוֹ לִכְתֹּב ״בָּרִאשׁוֹנָה״, שֶׁאֵין ״רֵאשִׁית״ בַּמִּקְרָא שֶׁאֵינוֹ סָמוּךְ. וְהִנֵּה ״מַגִּיד מֵרֵאשִׁית אַחֲרִית״ (ישעיהו מו י). וְאִם יִסְמֹךְ אוֹתוֹ לְ״דָבָר״, גַּם זֶה תִּסְמֹךְ אוֹתוֹ. וְעוֹד, ״וַיַּרְא רֵאשִׁית לוֹ״ (דברים לג כא). וְטַעַן בָּזֶה עוֹד טְעָנוֹת. וְעַתָּה שְׁמַע פֵּרוּשׁ הַמִּקְרָא עַל פְּשׁוּטוֹ נָכוֹן וּבָרוּר. הקב״ה בָּרָא כָּל הַנִּבְרָאִים מֵאֶפֶס מֻחְלָט. וְאֵין אֶצְלֵנוּ בִּלְשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ בְּהוֹצָאַת הַיֵּשׁ מֵאַיִן אֶלָּא לְשׁוֹן ״בָּרָא״; וְאֵין כָּל הַנַּעֲשֶׂה — תַּחַת הַשָּׁמַיִם אוֹ לְמַעְלָה — הוֹוֶה מִן הָאַיִן הַתְּחָלָה רִאשׁוֹנָה. אֲבָל הוֹצִיא מִן הָאֶפֶס הַגָּמוּר הַמֻּחְלָט יְסוֹד דַּק מְאֹד, אֵין בּוֹ מַמָּשׁ, אֲבָל הוּא כֹּחַ מַמְצִיא, מוּכָן לְקַבֵּל הַצּוּרָה וְלָצֵאת מִן הַכֹּחַ אֶל הַפֹּעַל. וְהוּא הַחֹמֶר הָרִאשׁוֹן, נִקְרָא לַיְּוָנִים ״הִיוּלִי״. וְאַחַר הַהִיוּלִי לֹא בָּרָא דָּבָר, אֲבָל יָצַר וְעָשָׂה, כִּי מִמֶּנּוּ הִמְצִיא הַכֹּל וְהִלְבִּישׁ הַצּוּרוֹת וְתִקֵּן אוֹתָן. וְדַע, כִּי הַשָּׁמַיִם וְכָל אֲשֶׁר בָּהֶם — חֹמֶר אֶחָד, וְהָאָרֶץ וְכָל אֲשֶׁר בָּהּ — חֹמֶר אֶחָד. והקב״ה בָּרָא אֵלּוּ שְׁנֵיהֶם מֵאַיִן, וּשְׁנֵיהֶם לְבַדָּם נִבְרָאִים, וְהַכֹּל נַעֲשִׂים מֵהֶם. וְהַחֹמֶר הַזֶּה, שֶׁקְּרָאוּ הִיוּלִי, נִקְרָא בִּלְשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ ״תֹּהוּ״, וְהַמִּלָּה נִגְזָרָה מִלְּשׁוֹנָם (קידושין מ ב): ״בְּתוֹהֶא עַל הָרִאשׁוֹנוֹת״. מִפְּנֵי שֶׁאִם בָּא אָדָם לִגְזֹר בּוֹ שֵׁם, תּוֹהֶא וְנִמְלָךְ לִקְוֹרְאוֹ בְּשֵׁם אַחֵר, כִּי לֹא לָבַשׁ צוּרָה שֶׁיִּתְפֹּשׂ בָּהּ הַשֵּׁם כְּלָל. וְהַצּוּרָה הַנִּלְבֶּשֶׁת לַחֹמֶר הַזֶּה נִקְרֵאת בִּלְשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ ״בֹּהוּ״, וְהַמִּלָּה מֻרְכֶּבֶת, כְּלוֹמַר ״בּוֹ הוּא״, כְּמִלַּת ״לֹא תוּכַל עֲשׂהוּ״ (שמות יח יח), שֶׁמְּחַסֵּר הַו״ו וְהָאָל״ף, עֲשׂוֹ הוּא. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (ישעיהו לד יא): ״וְנָטָה עָלֶיהָ קַו תֹּהוּ וְאַבְנֵי בֹהוּ״, כִּי הוּא הַקַּו אֲשֶׁר בּוֹ יִתְחַם הָאֶפֶס בִּנְיָנוֹ וּמָה שֶּׁיִּקָּווֶה לַעֲשׂוֹת, נִגְזַר מִן ״קַוֵּה אֶל ה׳״ (תהלים כז יד), וְהָאֲבָנִים הֵם צוּרוֹת בַּבִּנְיָן. וְכֵן כָּתוּב: ״מֵאֶפֶס נֶחְשְׁבוּ לוֹ״ (ישעיהו מ יז), כִּי הַתֹּהוּ אַחַר הָאֶפֶס, וְאֵינֶנּוּ דָּבָר. וְכָךְ אָמְרוּ בְּסֵפֶר יְצִירָה: ״צַר מִתֹּהוּ מַמָּשׁ וְעָשָׂה אֵינוֹ יֶשְׁנוֹ״. וְעוֹד אָמְרוּ בְּמִדְרַשׁ רַבִּי נְחוּנְיָא בֶּן הַקָּנָה (ספר הבהיר): אָמַר רַבִּי בֶּרֶכְיָה, מַאי דִּכְתִיב: ״וְהָאָרֶץ הָיְתָה תֹהוּ וָבֹהוּ״? מַאי מַשְׁמַע ״הָיְתָה״? שֶׁכְּבָר הָיְתָה תֹהוּ. וּמַאי ״בֹּהוּ״? אֶלָּא תֹּהוּ הָיְתָה, וּמַאי

״תֹּהוּ״? דָּבָר הַמִּתְהֶה בְּנֵי אָדָם, וְחָזְרָה לְבֹהוּ. וּמַאי ״בֹּהוּ״? דָּבָר שֶׁיֵּשׁ בּוֹ מַמָּשׁ, דִּכְתִיב ״בּוֹ הוּא״.

וְאָמַר **אֱלֹהִים** בַּעַל הַכֹּחוֹת כֻּלָּם, כִּי הַמִּלָּה עִקָּרָהּ ״אֵל״, שֶׁהוּא כֹּחַ, וְהִיא מִלָּה מֻרְכֶּבֶת, ״אֵל הֵם״, כְּאִלּוּ ״אֵל״ סָמוּךְ, ״וְהֵם״ יִרְמֹז לְכָל שְׁאָר הַכּוֹחוֹת; כְּלוֹמַר, כֹּחַ הַכּוֹחוֹת כֻּלָּם. וְעוֹד יִתְבָּאֵר סוֹד בָּזֶה. אִם כֵּן יִהְיֶה פְּשַׁט הַכְּתוּבִים עַל נָכוֹן, מַשְׁמָעוּתוֹ, בַּתְּחִלָּה ״בָּרָא אֱלֹהִים אֵת הַשָּׁמַיִם״, כִּי הוֹצִיא חֹמֶר שֶׁלָּהֶם מֵאַיִן, ״וְאֵת הָאָרֶץ״, שֶׁהוֹצִיא הַחֹמֶר שֶׁלָּהּ מֵאַיִן. ״וְהָאָרֶץ״ תִּכְלֹל אַרְבַּע הַיְסוֹדוֹת כֻּלָּם, כְּמוֹ ״וַיְכֻלּוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ וְכָל צְבָאָם״ (בראשית ב׳:א׳), שֶׁתִּכְלֹל כָּל הַכַּדּוּר הַתַּחְתּוֹן. וְכֵן ״הַלְלוּ אֶת ה׳ מִן הָאָרֶץ תַּנִּינִים וְכָל תְּהֹמוֹת״ (תהלים קמח ז), וְזוּלָתָם רַבִּים. וְהִנֵּה בַּבְּרִיאָה הַזֹּאת, שֶׁהִיא כִּנְקֻדָּה קְטַנָּה דַּקָּה וְאֵין בָּהּ מַמָּשׁ, נִבְרְאוּ כָּל הַנִּבְרָאִים בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ.

וּמִלַּת **אֵת**, כְּמוֹ עֶצֶם הַדָּבָר. וְדָרְשׁוּ בָּהּ שֶׁהִיא לְעוֹלָם לְרַבּוֹת, כִּי הִיא נִגְזָרָה מִן ״אָתָה בֹּקֶר וְגַם לָיְלָה״ (ישעיהו כא יב). וְכֵן אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ (ברשית רבה פרשה א): ״אֵת הַשָּׁמַיִם״, לְרַבּוֹת חַמָּה וּלְבָנָה כּוֹכָבִים וּמַזָּלוֹת; ״וְאֵת הָאָרֶץ״, לְרַבּוֹת הָאִילָנוֹת וּדְשָׁאִים וְגַן עֵדֶן. וְאִלּוּ כְּלַל כָּל הַנִּבְרָאִים בַּעַל הַגּוּף. וְאַחַר שֶׁאָמַר כִּי בַּתְּחִלָּה – בְּמַאֲמָר אֶחָד בָּרָא אֱלֹהִים הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ וְכָל צְבָאָם, חָזַר וּפֵרֵשׁ, כִּי הָאָרֶץ אַחַר הַבְּרִיאָה הַזּוֹ הָיְתָה ״תֹּהוּ״, כְּלוֹמַר, חֹמֶר אֵין בּוֹ מַמָּשׁ; וְהָיְתָה ״בֹּהוּ״, כִּי הִלְבִּישׁ אוֹתָהּ צוּרָה. וּפֵרֵשׁ שֶׁבְּצוּרָה הַזּוֹ צוּרַת ד׳ יְסוֹדוֹת, שֶׁהֵם הָאֵשׁ וְהַמַּיִם וְהֶעָפָר וְהָאֲוִיר, וּמִלַּת ״הָאָרֶץ״ תִּכְלֹל אַרְבַּעַת אֵלֶּה. וְהָאֵשׁ נִקְרֵאת ״חֹשֶׁךְ״, מִפְּנֵי שֶׁהָאֵשׁ הַיְסוֹדִית חֲשׁוּכָה; וְאִלּוּ הָיְתָה אַדֻּמָּה, הָיְתָה מַאֲדִימָה לָנוּ הַלַּיְלָה. וְהַמַּיִם שֶׁנִּגְבַּל בָּהֶם הֶעָפָר יִקָּרֵא ״תְּהוֹם״, וְלָכֵן יִקָּרְאוּ מֵי הַיָּם ״תְּהֹמוֹת״, כְּדִכְתִיב (שמות טו ה): ״תְּהֹמֹת יְכַסְיֻמוּ״; ״קָפְאוּ תְהֹמֹת״ (שם ח); ״תְּהוֹם יְסֹבְבֵנִי״ (יונה ב ו). וְיִקָּרֵא קַרְקַע הַיָּם ״תְּהוֹם״: ״וַיִּגְעַר בְּיַם סוּף וַיֶּחֱרָב וַיּוֹלִיכֵם בַּתְּהֹמוֹת כַּמִּדְבָּר״ (תהלים קו ט); ״מוֹלִיכָם בַּתְּהֹמוֹת כַּסּוּס בַּמִּדְבָּר״ (ישעיהו סג יג). וְהָאֲוִיר יִקָּרֵא ״רוּחַ״. וּכְבָר נוֹדַע כִּי הַיְסוֹדוֹת הָאַרְבָּעָה – מִקְשָׁה אַחַת, וְהֶעָמּוּד שֶׁלָּהּ הוּא עִגּוּל הָאָרֶץ. וְהַמַּיִם מַקִּיפִין עַל הָאָרֶץ, וְהָאֲוִיר מַקִּיף עַל הַמַּיִם, וְהָאֵשׁ מַקִּיף עַל הָאֲוִיר. וְאָמַר הַכָּתוּב כִּי הָאָרֶץ לָבְשָׁה צוּרָה, וְהָיָה הָאֵשׁ מַקִּיף לְמַעְלָה עַל הַמַּיִם וְהֶעָפָר הַמְעֹרָבִים, וְהָרוּחַ מְנַשֶּׁבֶת וְתוֹכָנָם בַּחֹשֶׁךְ וּתְרַחֵף עַל הַמַּיִם. וְיֵרָאֶה לִי שֶׁהַנְּקֻדָּה הַזֹּאת, בְּלָבְשָׁהּ הַצּוּרָה וְהָיְתָה בֹּהוּ, הִיא שֶׁהֶחֱכָמִים קוֹרִין אוֹתָהּ ״אֶבֶן שְׁתִיָּה״ (יומא נד ב) שֶׁמִּמֶּנָּה נִשְׁתַּת הָעוֹלָם. וְהִנֵּה שִׁעוּר הַכְּתוּבִים: בְּתְּחִלָּה בָּרָא אֱלֹהִים מֵאַיִן אֶת הַשָּׁמַיִם, וּבָרָא מֵאַיִן אֶת הָאָרֶץ, וְהָאָרֶץ בְּהִבָּרְאָהּ הָיְתָה תֹּהוּ וְהָיְתָה בֹּהוּ, וּבָהֶם חֹשֶׁךְ וּמַיִם וְעָפָר, וְרוּחַ נוֹשֶׁבֶת עַל הַמַּיִם. וְהִנֵּה הַכֹּל נִבְרָא וְנַעֲשָׂה. וְסָמַךְ ״רוּחַ״ לְ״אֱלֹהִים״, בַּעֲבוּר שֶׁהִיא דַּקָּה מִכֻּלָּם, וּלְמַעְלָה מֵהֶם, רַק שֶׁהִיא מְרַחֶפֶת עַל פְּנֵי הַמַּיִם בְּמַאֲמָרוֹ שֶׁל הקב״ה. וְאִם תְּבַקֵּשׁ בְּרִיאָה לַמַּלְאָכִים שֶׁאֵינָם גּוּף, לֹא נִתְפָּרֵשׁ זֶה בַּתּוֹרָה. וְדָרְשׁוּ בָּהֶם שֶׁנִּבְרְאוּ בְּיוֹם שֵׁנִי, שֶׁלֹּא תֹּאמַר שֶׁסִּיְּעוּ בִּבְרִיאַת הָעוֹלָם. אֲבָל אִם תְּזַכֶּה וְתָבִין סוֹד מִלַּת בְּרֵאשִׁית, וְלָמָּה לֹא הִקְדִּים לוֹמַר ״אֱלֹהִים בָּרָא בְּרֵאשִׁית״, תֵּדַע כִּי עַל דֶּרֶךְ הָאֱמֶת – הַכָּתוּב יַגִּיד בַּתַּחְתּוֹנִים וְיִרְמֹז בָּעֶלְיוֹנִים. וּמִילַת בְּרֵאשִׁית תִּרְמֹז בַּחָכְמָה, שֶׁהִיא רֵאשִׁית הָרָאשִׁים, כַּאֲשֶׁר הִזְכַּרְתִּי. וּלְכָךְ תִּרְגְּמוּ בְּתַרְגּוּם יְרוּשַׁלְמִי ״בְּחָכְמְתָא״, וְהַמִּילָה מֻכְתֶּרֶת בְּכֶתֶר בֵּי״ת.

ג **וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי אוֹר** מִילַת אֲמִירָה בְּכָאן לְהוֹרוֹת עַל הַחֶפְץ, כְּדֶרֶךְ ״מַה תֹּאמַר נַפְשְׁךָ וְאֶעֱשֶׂה לָּךְ״ (שמואל א כ ד), מָה תִּרְצֶה וְתַחְפֹּץ, וְכֵן ״וּתְהִי אִשָּׁה לְבֶן אֲדֹנֶיךָ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר ה׳״ (בראשית כ״ד:נ״א), כַּאֲשֶׁר רָצָה; כִּי כֵן הוּא הָרָצוֹן לְפָנָיו. אוֹ הוּא כְּגוֹן מַחְשָׁבָה, כְּמוֹ ״הָאֹמְרָה בִּלְבָבָהּ״ (ישעיהו מז ח); ״וְאָמְרוּ אַלְפֵי יְהוּדָה בִּלְבָבָם״ (זכריה יב ה). וְהָעִנְיָן, לוֹמַר שֶׁלֹּא הָיָה בְּעָמָל. וְכָךְ קָרְאוּ רַבּוֹתֵינוּ לָזֶה ״מַחְשָׁבָה״; אָמְרוּ: מַחְשָׁבָה – בַּיּוֹם; הַמַּעֲשֶׂה – עִם דְּמְדּוּמֵי חַמָּה. וְהוּא לְהוֹרוֹת עַל דָּבָר מְחֻשָּׁב שֶׁיֵּשׁ בּוֹ טַעַם, לֹא חֶפֶץ פָּשׁוּט בִּלְבַד. וּמִילַת הָיְתָה – מוֹרָה עַל מַעֲשֶׂה הַזְּמַן הָעוֹמֵד, כְּמוֹ ״וְאַתָּה הָוֵה לָהֶם לְמֶלֶךְ״ (נחמיה ו ו). וְלָכֵן אָמַר הַכָּתוּב, כִּי כְּשֶׁבָּרָא חֹמֶר הַשָּׁמַיִם – אָמַר שֶׁיִּהְיֶה מִן הַחֹמֶר הַהוּא דָּבָר מַזְהִיר, קָרָאוֹ אוֹר.

וַיְהִי אוֹר לֹא אָמַר ״וַיִּהְי־כֵן״, כְּאָמוּר בִּשְׁאָר הַיָּמִים, לְפִי שֶׁלֹּא עָמַד הָאוֹר בַּהְכוּנָה הַזֹּאת כָּל הַיָּמִים כִּשְׁאָר מַעֲשֵׂה בְּרֵאשִׁית. וְיֵשׁ לְרַבּוֹתֵינוּ בָּזֶה מִדְרָשׁ בְּסוֹד נֶעֱלָם. וְדַע, כִּי הַיָּמִים הַנִּזְכָּרִים בְּמַעֲשֵׂה בְּרֵאשִׁית הָיוּ בִּבְרִיאַת הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ יָמִים מַמָּשׁ, מְחֻבָּרִים מִשָּׁעוֹת וּרְגָעִים, וְהָיוּ שִׁשָּׁה כְּשִׁשֶּׁת יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה, כִּפְשׁוּטוֹ שֶׁל מִקְרָא. וּבִפְנִימִיּוּת הָעִנְיָן יִקָּרְאוּ ״יָמִים״ הַסְּפִירוֹת הָאֲצוּלוֹת מֵעֶלְיוֹן, כִּי כָּל מַאֲמָר פּוֹעֵל הֲוָיָה תִּקָּרֵא ״יוֹם״. וְהָיוּ שִׁשָּׁה, כִּי לַה׳ הַגְּדֻלָּה וְהַגְּבוּרָה. וְהַמַּאֲמָרִים עֲשָׂרָה, כִּי הָרִאשׁוֹנוֹת אֵין שֵׁם ״יוֹם״ נִתְפָּס בָּהֶם. וְהַפֵּרוּשׁ בְּסִדּוּר הַכְּתוּבִים בָּזֶה נִשְׁגָּב וְנֶעֱלָם, וְדַעְתֵּנוּ בּוֹ פָּחוֹת מִטִּפָּה מִן הַיָּם הַגָּדוֹל.

ד **וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת הָאוֹר כִּי טוֹב** כָּתַב רַבֵּינוּ שְׁלֹמֹה: אַף בָּזֶה אָנוּ צְרִיכִין לִדְבְרֵי אַגָּדָה: רָאָה שֶׁאֵינוֹ רָאוּי לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בּוֹ רְשָׁעִים, וְהִבְדִּילוֹ לַצַּדִּיקִים לֶעָתִיד לָבֹא. וּלְפִי פְּשׁוּטוֹ כָּךְ פָּרְשׁוּהוּ: רָאָהוּ כִּי טוֹב, וְאֵין נָאֶה לוֹ וְלַחֹשֶׁךְ לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בְּעִרְבּוּבְיָא, וְקָבַע לָזֶה תְּחוּמוֹ בַּיּוֹם וְלָזֶה תְּחוּמוֹ בַּלַּיְלָה. וְרַבִּי אַבְרָהָם אָמַר (אבן עזרא על בראשית א׳:ד׳): וַיַּרְא – כְּמוֹ ״וְרָאִיתִי אָנִי״ (קהלת ב יג), וְהִיא בְּמִחְשֶׁבֶת הַלֵּב. וְטַעַם וַיַּבְדֵּל – בִּקְרִיאַת הַשֵּׁמוֹת. וְאֵין דִּבְרֵי שְׁנֵיהֶם נְכוֹנִים: שֶׁאִם כֵּן, יֵרָאֶה כְּעִנְיַן הַמְלָכָה וְעֵצָה חֲדָשָׁה, שֶׁיֹּאמַר, כִּי אַחֲרֵי שֶׁאָמַר אֱלֹהִים: ״יְהִי אוֹר״, וְהָיָה אוֹר, רָאָה אֹתוֹ כִּי טוֹב הוּא, וְלָכֵן הִבְדִּיל בֵּינוֹ וּבֵין הַחֹשֶׁךְ, כָּעִנְיָן בָּאָדָם שֶׁלֹּא יֵדַע טִיבוֹ שֶׁל דָּבָר עַד הֱיוֹתוֹ. אֲבָל הַסֵּפֶר בְּמַעֲשֵׂה בְּרֵאשִׁית, כִּי הוֹצָאַת הַדְּבָרִים אֶל הַפֹּעַל יִקָּרֵא ״אֲמִירָה״: ״וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי אוֹר״ (כאן); ״וַיֹּאמֶר... יְהִי רָקִיעַ״ (בראשית א׳:ו׳); ״וַיֹּאמֶר... תַּדְשֵׁא הָאָרֶץ״ (בראשית א׳:י״א).. וְקִיּוּמָם יִקָּרֵא ״רְאִיָּה״, כְּעִנְיַן ״וְרָאִיתִי אָנִי״ דִּקֹהֶלֶת (ב יג); וְכֵן ״וַתֵּרֶא הָאִשָּׁה כִּי טוֹב הָעֵץ לְמַאֲכָל״ (בראשית ג׳:ו׳). וְהוּא כְּעִנְיַן שֶׁאָמְרוּ (כתובות קט א): ״רוֹאֶה אֲנִי אֶת דִּבְרֵי אַדְמוֹן״, וְכָמוֹהוּ (שמואל ב טו כז): ״וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֶל צָדוֹק הַכֹּהֵן הֲרוֹאֶה אַתָּה שָׁבָה הָעִיר בְּשָׁלוֹם״. וְהָעִנְיָן, לְהוֹרוֹת כִּי עֲמִידָתָם בְּחֶפְצוֹ, וְאִם הַחֵפֶץ יִתְפָּרֵד רֶגַע מֵהֶם – יִהְיוּ לְאַיִן. וְכַאֲשֶׁר

אָמַר בְּכָל מַעֲשֶׂה יוֹם וָיוֹם: "וַיַּרְא אֱלֹהִים כִּי טוֹב", וּבַשִּׁשִּׁי כַּאֲשֶׁר נִשְׁלַם הַכֹּל: "וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה וְהִנֵּה טוֹב מְאֹד" (בראשית א׳:ל״א), כֵּן אָמַר בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן בִּהְיוֹת הָאוֹר: וַיַּרְא אֱלֹהִים כִּי טוֹב, שֶׁרָצָה בְּקִיּוּמוֹ לָעַד. וְהוֹסִיף בְּכָאן אֶת הָאוֹר. שֶׁאִלּוּ אָמַר סְתָם: וַיַּרְא אֱלֹהִים כִּי טוֹב, הָיָה חוֹזֵר עַל בְּרִיאַת הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ; וְלֹא גָּזַר בָּהֶן עֲדַיִן הַקִּיּוּם, כִּי לֹא עָמְדוּ כָּכָה, אֲבָל מִן הַחֹמֶר הַנִּבְרָא בָּרִאשׁוֹן – נַעֲשָׂה בַּשֵּׁנִי רָקִיעַ, וּבַשְּׁלִישִׁי נִפְרְדוּ הַמַּיִם וְהֶעָפָר וְנַעֲשֵׂית הַיַּבָּשָׁה שֶׁקָּרָאָהּ "אֶרֶץ", וְאָז גָּזַר בָּהֶם הַקִּיּוּם וְאָמַר בָּהֶם: "וַיַּרְא אֱלֹהִים כִּי טוֹב".

וַיַּבְדֵּל אֱלֹהִים בֵּין הָאוֹר וּבֵין הַחֹשֶׁךְ אֵינֶנּוּ הַחֹשֶׁךְ הַנִּזְכָּר בַּפָּסוּק הָרִאשׁוֹן, שֶׁהוּא הָאֵשׁ, אֲבָל הוּא אֲפִיסַת הָאוֹר; כִּי נָתַן אֱלֹהִים מִדָּה לָאוֹר, וְשֶׁיִּהְיֶה נֶעְדָּר אַחַר כֵּן עַד שׁוּבוֹ. וְאָמְרוּ קָצָת הַמְפָרְשִׁים, כִּי הָאוֹר הַזֶּה נִבְרָא לְפָנָיו שֶׁל הקב״ה, כְּלוֹמַר בַּמַּעֲרָב, וְשָׁקְעוֹ מִיָּד כְּדֵי מִדַּת לַיְלָה, וַאֲחֵרֵי כֵן הֵאִיר כְּמִדַּת יוֹם. וְזֶה טַעַם "וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹּקֶר" (בראשית א׳:ה׳), שֶׁקֹּדֶם הָיָה לַיְלָה, וְאַחַר כָּךְ יוֹם, וּשְׁנֵיהֶם אַחֲרֵי הֲוָיַת הָאוֹר. וְאֵינֶנּוּ נָכוֹן כְּלָל, כִּי יוֹסִיפוּ עַל שֵׁשֶׁת יְמֵי בְּרֵאשִׁית יוֹם קָצָר. אֲבָל יִתָּכֵן שֶׁנֹּאמַר, כִּי הָאוֹר נִבְרָא לְפָנָיו יִתְבָּרֵךְ, וְלֹא נִתְפַּשֵּׁט בַּיְסוֹדוֹת הַנִּזְכָּרִים. וְהִבְדִּיל בֵּינוֹ וּבֵין הַחֹשֶׁךְ, שֶׁנָּתַן לִשְׁנֵיהֶם מִדָּה. וְעָמַד לְפָנָיו כְּמִדַּת לַיְלָה, וְאַחַר כָּךְ הִזְרִיחַ אוֹתוֹ עַל הַיְסוֹדוֹת. וְהִנֵּה קָדַם הָעֶרֶב לַבֹּקֶר. וְעוֹד יִתָּכֵן שֶׁנֹּאמַר, כִּי מִשֶּׁיָּצְאוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ מִן הָאֶפֶס אֶל הַיֵּשׁ הַנִּזְכָּר בַּפָּסוּק הָרִאשׁוֹן, נִהְיָה זְמַן. כִּי אַף עַל פִּי שֶׁזְּמַנִּינוּ בִּרְגָעִים וְשָׁעוֹת, שֶׁהֵם בָּאוֹר וּבַחֹשֶׁךְ, מִשֶּׁיִּהְיֶה יֵשׁ – יִתָּפֵשׂ בּוֹ זְמַן. וְאִם כֵּן, נִבְרְאוּ שָׁמַיִם וָאָרֶץ, וְעָמְדוּ כֵּן כְּמִדַּת לַיְלָה מִבְּלִי אוֹר, וְאָמַר "יְהִי אוֹר", וַיְהִי אוֹר, וְגָזַר עָלָיו שֶׁיַּעֲמֹד כְּמִדַּת הָרִאשׁוֹן, וְאַחַר כָּךְ יֵעָדֵר מִן הַיְסוֹדוֹת; "וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹּקֶר".

ה **וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לָאוֹר יוֹם** יֹאמַר כִּי נִבְרָא הַזְּמַן וְעָשָׂה מִדַּת יוֹם וּמִדַּת לַיְלָה. וְעִנְיַן "וַיִּקְרָא", מִפְּנֵי שֶׁהָאָדָם קָרָא הַשֵּׁמוֹת, אָמַר בְּאֵלּוּ שֶׁנַּעֲשׂוּ קֹדֶם הֱיוֹתוֹ כִּי הָאֱלֹהִים קָרָא לָהֶם שֵׁמוֹת, וְזֶה דַּעַת רַבִּי אַבְרָהָם. וְהַנָּכוֹן שֶׁעִנְיַן "קְרִיאָה" בְּאֵלּוּ בְּכָאן הִיא הַהַבְדָּלָה הַמַּגְבֶּלֶת בָּהֶם כְּשֶׁלְּבָשׁוּ צוּרָתָם, וְכָךְ אָמְרוּ (ב״ר ג ו) יוֹם יֶהֱא תְּחוּמָךְ וְלַיְלָה יֶהֱא תְּחוּמָךְ:

וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹקֶר יוֹם אֶחָד הָיָה עֶרֶב וְהָיָה בֹּקֶר שֶׁל יוֹם אֶחָד. וְיִקָּרֵא תְּחִלַּת הַלַּיְלָה "עֶרֶב" בַּעֲבוּר שֶׁיִּתְעָרְבוּ בּוֹ הַצּוּרוֹת, וּתְחִלַּת הַיּוֹם "בֹּקֶר" שֶׁיִּבָּקֵר אָדָם בֵּינוֹתָם, כְּךְ פֵּרֵשׁ רַבִּי אַבְרָהָם (אבן עזרא על בראשית א׳:ה׳). וְעַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט לֹא יִתָּכֵן לוֹמַר "יוֹם רִאשׁוֹן" בַּעֲבוּר שֶׁעֲדַיִן לֹא נַעֲשָׂה הַשֵּׁנִי, כִּי הָרִאשׁוֹן קוֹדֵם לַשֵּׁנִי בְּמִנְיָן אוֹ בְּמַעֲלָה, אֲבָל שְׁנֵיהֶם נִמְצָאִים, וְהָ"אֶחָד" לֹא יוֹרֶה עַל שֵׁנִי. וְיֵשׁ מְפָרְשִׁים (מורה נבוכים ב ל) כִּי זֶה רָמֶז לְתְנוּעַת הַגַּלְגַּל עַל פְּנֵי כָּל הָאָרֶץ בְּעֶשְׂרִים וְאַרְבַּע שָׁעוֹת, שֶׁכָּל רֶגַע מֵהֶם בֹּקֶר בִּמְקוֹמוֹת מִשְׁתַּנִּים וְעֶרֶב בִּמְקוֹמוֹת שֶׁכְּנֶגְדָּם. וְאִם כֵּן יִרְמֹז לַאֲשֶׁר יִהְיֶה בָּרָקִיעַ אַחֲרֵי הִנָּתֵן הַמְּאוֹרוֹת בִּרְקִיעַ הַשָּׁמַיִם:

ו **יְהִי רָקִיעַ** הַחֹמֶר הַהוּוֶה בַּתְּחִלָּה שֶׁבָּרָאוֹ מֵאַיִן, אָמַר שֶׁיִּהְיֶה רָקִיעַ מָתוּחַ כְּאֹהֶל בְּתוֹךְ הַמַּיִם וְיִהְיֶה מַבְדִּיל בֵּין מַיִם לָמָיִם. וְשֶׁמָּא לָזֶה כִּוְּנוּ בְּאָמְרָם (ב״ר ד ב), רַב אָמַר לַחִים הָיוּ שָׁמַיִם בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן וּבַיּוֹם הַשֵּׁנִי קָרְשׁוּ, רָב אָמַר יְהִי רָקִיעַ יֶחֱזַק הָרָקִיעַ, רַבִּי יְהוּדָה בְּרַבִּי סִימוֹן אָמַר יֵעָשֶׂה מַטְלִית הָרָקִיעַ, כְּמָה דְּאַתְּ אָמַר (שמות לט ג) וַיְרַקְּעוּ אֶת פַּחֵי הַזָּהָב וְגוֹ׳:

בְּתוֹךְ הַמָּיִם בְּאֶמְצַע הַמַּיִם, בֵּין מַיִם הָעֶלְיוֹנִים לְמַיִם הַתַּחְתּוֹנִים, כְּמוֹ שֶׁיֵּשׁ הֶפְרֵשׁ בֵּין הָרָקִיעַ לַמַּיִם שֶׁעַל הָאָרֶץ כָּךְ יֵשׁ הֶפְרֵשׁ בֵּין מַיִם הָעֶלְיוֹנִים לָרָקִיעַ, הָא לָמַדְתָּ שֶׁהֵן תְּלוּיִים בְּמַאֲמַר, בְּרֵאשִׁית רַבָּה (בראשית רבה ד׳:ג׳) וּכְתָבָהּ רַשׁ״י (רש״י על בראשית א׳:ו׳). וְזֶה מֵעִנְיַן מַעֲשֶׂה בְּרֵאשִׁית הוּא, וְאַל תְּקַוֶּה מִמֶּנִּי שֶׁאֶכְתֹּב בּוֹ דָּבָר, שֶׁהָעִנְיָן הוּא מִסְתְּרֵי הַתּוֹרָה. וְאֵין הַפְּסוּקִים צְרִיכִים לַבֵּאוּר הַזֶּה כִּי לֹא יַאֲרִיךְ הַכָּתוּב בְּעִנְיָנוֹ, וְהַפֵּרוּשׁ אָסוּר לְיוֹדְעָיו, וְכָל שֶׁכֵּן אֵלֵינוּ:

ז **וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת הָרָקִיעַ** לְשׁוֹן עֲשִׂיָּה בְּכָל מָקוֹם תִּקּוּן הַדָּבָר עַל מַתְכֻּנְתּוֹ:

וַיְהִי-כֵן הִכְתִּיב בָּרִאשׁוֹן "וַיְהִי אוֹר" אַחַר "וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי אוֹר", אַחַר הָאֲמִירָה פֵּרֵשׁ שֶׁעָצָא אֶל הַפֹּעַל וְהָיָה כַּאֲשֶׁר נִגְזַר, אֲבָל בְּכָאן אַחַר אֲמִירַת "יְהִי רָקִיעַ" כָּתוּב "וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת הָרָקִיעַ וַיַּבְדֵּל", וְלָמָּה הוֹסִיף "וַיְהִי-כֵן". אֲבָל הוּא לוֹמַר שֶׁהָיָה כֵּן תָּמִיד כָּל יְמֵי עוֹלָם. וְרַבִּי אַבְרָהָם פֵּרֵשׁ כִּי הוּא דָּבֵק עִם הַבָּא אַחֲרָיו, כַּאֲשֶׁר הָיָה כֵּן קָרָא לָרָקִיעַ שָׁמַיִם, וְאֵינוֹ נָכוֹן. וּבִבְרֵאשִׁית רַבָּה (בראשית רבה ד׳:ו׳) אָמְרוּ, וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת-הָרָקִיעַ, זוֹ אֶחָד מִן הַמִּקְרָאוֹת שֶׁהִרְעִישׁ בֶּן זוֹמָא אֶת הָעוֹלָם, וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים וְכוּ׳, וַהֲלֹא בְּמַאֲמַר בְּדִבֵּר ה׳ שָׁמַיִם נַעֲשׂוּ (תהלים לג ו). וְאֵין הַהַרְעָשָׁה הַזּוֹ מִלְּשׁוֹן "וַיַּעַשׂ" לְבַדּוֹ, שֶׁהֲרֵי בָּרְבִיעִי וּבַשִּׁשִּׁי כָּתוּב "וַיַּעַשׂ", אֲבָל הָיָה מִזֶּה שֶׁאָמַרְתִּי, בַּעֲבוּר כִּי בְּשָׁאָר הַיָּמִים כָּתוּב אַחַר הָאֲמִירָה "וַיְהִי-כֵן" לוֹמַר שֶׁנִּהְיָה כֵּן מִיָּד תֵּכֶף אַחַר הָאֲמִירָה, אֲבָל כָּאן אַחַר "וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים" כָּתוּב "וַיַּעַשׂ", זוֹ הִיא קֻשְׁיָתוֹ, וְאוּלַי הָיָה לוֹ פֵּרוּשׁ נִסְתָּר לֹא רָצָה לְגַלּוֹת סוֹדוֹ, וְזֶה עִנְיַן הָרַעַשׁ:

ח **וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לָרָקִיעַ שָׁמָיִם** בַּיּוֹם הַשֵּׁנִי קָרָאָם בַּשֵּׁם הַזֶּה כַּאֲשֶׁר הִלְבִּישׁ אוֹתָם צוּרַת רָקִיעַ, כִּי בָּרִאשׁוֹן הָיוּ שָׁמַיִם בַּבְּרִיאָה אֲבָל אֵין הַשֵּׁם נִתְפָּשׂ בָּהֶם עַד שֶׁלָּבְשׁוּ הַצּוּרָה הַזּוֹ. וּפֵרוּשׁ הַשֵּׁם הַזֶּה כְּאִלּוּ הוּא נָקוּד בְּסֶגּוֹל תַּחַת הַשִּׁי״ן. כְּמִלַּת (שיר השירים א ז) "שַׁלָּמָה אֶהְיֶה כְּעֹטִיָּה", כְּאִלּוּ אָמַר שָׁמַיִם הֵם שֶׁנִּרְקְעוּ וְנִמְתְּחוּ כְּאֹהֶל בְּתוֹךְ הַמַּיִם הָעֶלְיוֹנִים וְהַתַּחְתּוֹנִים, הוֹדִיעַ בַּשֵּׁם הַזֶּה סוֹד יְצִירָתָם. וּבַגְּמָרָא בְּמַסֶּכֶת חֲגִיגָה (חגיגה י״ב) אָמְרוּ, מַאי שָׁמַיִם שֵׁם מַיִם, וְאִם כֵּן הוּא יֶחְסַר מ״ם אֶחָד לְהִתְחַבְּרוּת שְׁתֵּי אוֹתִיּוֹת שָׁווֹת כְּמִלַּת "יֵרַבְּעַל" (שופטים ו לב ועוד), וְיֹאמַר שֵׁם מַיִם, כְּלוֹמַר שֵׁם שֶׁקָּרָא לַמַּיִם בְּלָבְשָׁם צוּרָה אַחֶרֶת, וְזֶה פְּשַׁט הַכְּתוּבִים עַל הַדֶּרֶךְ הַזֶּה שֶׁכָּתַב רַשׁ״י, וְהוּא דַּעַת רַב שֶׁהִזְכַּרְנוּ (רמב״ן על בראשית א׳:ו׳), וִיהִי שֵׁם "הַשָּׁמַיִם" וְ"הָאָרֶץ" בַּפָּסוּק הָרִאשׁוֹן עַל

הֶעָתִיד לִקְרֹא לָהֶם, כִּי לֹא יִתָּכֵן לְהוֹדִיעָם רַק בַּלָּשׁוֹן הַזֶּה. אֲבָל יוֹתֵר נָכוֹן לְפִי פְּשַׁט הַכְּתוּבִים שֶׁנֹּאמַר כִּי הַשָּׁמַיִם הַנִּזְכָּרִים בַּפָּסוּק הָרִאשׁוֹן הֵם הַשָּׁמַיִם הָעֶלְיוֹנִים, אֵינָם מִכְּלַל הַגַּלְגַּלִּים אֲבָל הֵם לְמַעְלָה מִן הַמֶּרְכָּבָה, כְּעִנְיַן וּדְמוּת עַל רָאשֵׁי הַחַיָּה רָקִיעַ כְּעֵין הַקֶּרַח הַנּוֹרָא נָטוּי עַל רָאשֵׁיהֶם מִלְמָעְלָה (יחזקאל א כב), וּמֵהֶם נִקְרָא הקב״ה ״רוֹכֵב שָׁמַיִם״ (דברים לג כו), וְלֹא סִפֵּר הַכָּתוּב בִּבְרִיאָתָם דָּבָר כַּאֲשֶׁר לֹא הִזְכִּיר הַמַּלְאָכִים וְחַיּוֹת הַמֶּרְכָּבָה וְכָל דָּבָר נִפְרָד שֶׁאֵינוֹ בַּעַל גּוּף, רַק הִזְכִּיר בַּשָּׁמַיִם שֶׁהֵם נִבְרָאִים, כְּלוֹמַר שֶׁקַּדְמוּתָם אֶפֶס, וְאָמַר בַּשֵּׁנִי שֶׁיִּהְיֶה רָקִיעַ בְּתוֹךְ הַמַּיִם, כְּלוֹמַר שֶׁיִּתְהַוֶּה מִן הַמַּיִם הַנִּזְכָּרִים שֶׁהִזְכִּיר בְּרִיאָתָם דָּבָר מֻרְקָע מַבְדִּיל בֵּינֵיהֶם, וְקָרָא גַּם לָאֵלּוּ הַכְּדוּרִים שָׁמַיִם כְּשֵׁם הַשָּׁמַיִם הָעֶלְיוֹנִים הָרִאשׁוֹנִים, וְלָכֵן יִקָּרֵאם בַּפָּרָשָׁה (בראשית א׳:י״ז) ״רָקִיעַ שָׁמָיִם״ ״וַיִּתֵּן אֹתָם אֱלֹהִים בִּרְקִיעַ הַשָּׁמָיִם״, לְבָאֵר שֶׁאֵינָם הַנִּזְכָּרִים בְּשֵׁם הַשָּׁמַיִם רַק הָרְקִיעִים שֶׁקָּרָאָם שָׁמַיִם. וְגַם זֶה דַּעַת רַבּוֹתֵינוּ הִזְכִּירוּהוּ בִּבְרֵאשִׁית רַבָּה (בראשית רבה ד׳:ב׳), אָמְרוּ, כָּל רַבָּנִין אָמְרִין לָהּ בְּשֵׁם רַבִּי חֲנַנְיָה בְּרַבִּי פִּנְחָס וְרַבִּי יַעֲקֹב בְּרַבִּי אָבִין בְּשֵׁם רַבִּי שְׁמוּאֵל בְּרַבִּי נַחְמָן, בְּשָׁעָה שֶׁאָמַר הקב״ה ״יְהִי רָקִיעַ בְּתוֹךְ הַמָּיִם״ גָּלְדָה טְפָּה הָאֶמְצָעִית וְנַעֲשׂוּ שָׁמַיִם הַתַּחְתּוֹנִים וּשְׁמֵי הַשָּׁמַיִם הָעֶלְיוֹנִים, וּמַאֲמַר זֶה יִתְפַּשֵּׁט לְכַדּוּרֵי הַגַּלְגַּלִּים שֶׁבָּהֶם תַּחְתּוֹנִים וְעֶלְיוֹנִים נִקְרָאִים ״שְׁמֵי הַשָּׁמַיִם״, כְּדִכְתִיב (תהלים קמח ג-ד) הַלְלוּהוּ שֶׁמֶשׁ וְיֶרַח הַלְלוּהוּ כָּל כּוֹכְבֵי אוֹר הַלְלוּהוּ שְׁמֵי הַשָּׁמָיִם וְהַמַּיִם אֲשֶׁר מֵעַל הַשָּׁמָיִם. אֲבָל הַשָּׁמַיִם הַנִּזְכָּרִים בָּרִאשׁוֹן שֶׁשָּׁם כִּסְאוֹ שֶׁל הקב״ה, דִּכְתִיב (ישעיהו סו א) הַשָּׁמַיִם כִּסְאִי, הֵם הַנִּזְכָּרִים בִּתְחִלַּת זֶה הַמִּזְמוֹר (תהלים קמח א-ב), הַלְלוּ אֶת ה׳ מִן הַשָּׁמַיִם הַלְלוּהוּ בַּמְּרוֹמִים הַלְלוּהוּ כָּל מַלְאָכָיו. וְזֶה הַלָּשׁוֹן נָכוֹן בִּפְשַׁט הַכָּתוּב, עִם מָה שֶׁיֵּשׁ עוֹד בְּשֵׁם הַשָּׁמַיִם וּבְשֵׁם הַכִּסֵּא סוֹד נִשְׂגָּב וְנֶעֱלָם, כִּי יֵשׁ שָׁמַיִם לַשָּׁמַיִם וְכִסֵּא לַכִּסֵּא, וּמִזֶּה אוֹמְרִים הַחֲכָמִים (ברכות יג) כְּדֵי לְקַבֵּל עָלָיו עֹל מַלְכוּת שָׁמַיִם, וְאָמְרוּ (שם ז) יִרְאַת שָׁמַיִם, וְהַכָּתוּב אָמַר דִּי שַׁלְטָן שְׁמַיָּא (דניאל ד כג), וְיֵשׁ לָהֶם מִדְרָשׁ נִפְלָא (ספר הבהיר אות ק) בְּמָה שֶׁכָּתוּב וְאַתָּה תִּשְׁמַע הַשָּׁמָיִם (מלכים א ח לב), וְכָל זֶה יִרְאֶנּוּ נִרְמָז בַּפָּסוּק הָרִאשׁוֹן הַזּוֹכֶה לוֹ. וְהִנֵּה בֵּאֲרוּ הַכְּתוּבִים כִּי הַנִּבְרָאִים הָרִאשׁוֹנִים הֵם מֵאַיִן, וְהַשְּׁאָר מוֹצָאָם מִן הַחֹמֶר הָרִאשׁוֹן הַנִּבְרָא. וְאַל יִקָּשֶׁה עָלֶיךָ מַאֲמַר רַבִּי אֱלִיעֶזֶר הַגָּדוֹל (פרקי דר״א ג) שֶׁאָמַר, שָׁמַיִם מֵהֵיכָן נִבְרְאוּ, מֵאוֹר לְבוּשׁוֹ שֶׁל הקב״ה, וְכֵן הוּא בִּבְרֵאשִׁית רַבָּה עוֹד, כִּי בַּעֲבוּר שֶׁיִּרְצוּ הַחֲכָמִים עוֹד לְהַעֲלוֹת הַחֹמֶר הָרִאשׁוֹן עַד תַּכְלִית וְלַעֲשׂוֹתוֹ דַּק מִן הַדַּקִּים, לֹא יִרְאוּ שֶׁהַשָּׁמַיִם שֶׁהֵם גּוּף מִתְנוֹעֵעַ בַּעַל חֹמֶר וְצוּרָה הֵם הַנִּבְרָאִים מִן הָאַיִן, אֲבָל אוֹר הַלְּבוּשׁ הוּא הַנִּבְרָא הָרִאשׁוֹן וּמִמֶּנּוּ יָצָא חֹמֶר הַמַּמָּשׁ בַּשָּׁמַיִם, וְנָתַן לָאָרֶץ חֹמֶר אַחֵר וְאֵינֶנּוּ כְּדַקּוּת הָרִאשׁוֹן, וְהוּא שֶׁלֹּג שֶׁתַּחַת כִּסֵּא הַכָּבוֹד נִבְרָא וּמִמֶּנּוּ הָיָה הַשֶּׁלֹג שֶׁתַּחְתָּיו וּמִמֶּנּוּ נַעֲשָׂה חֹמֶר הָאָרֶץ, וְהִנֵּה הוּא שְׁלִישִׁי בַּבְּרִיאָה׃

ט יִקָּווּ הַמַּיִם מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם הָיָה הַתְּהוֹם שֶׁהוּא מַיִם וְעָפָר כְּעֵין הַמַּיִם הָעֲכוּרִים, וְגָזַר עַל הַמַּיִם שֶׁיִּקָּווּ בְּמָקוֹם אֶחָד מְסֻבָּב כָּל הַפֵּאוֹת, וְגָזַר עַל הֶעָפָר שֶׁיַּעֲלֶה עַד שֶׁיֵּרָאֶה עַל הַמַּיִם וְיִיבַשׁ, וְתִהְיֶה יַבָּשָׁה שְׁטוּחָה רְאוּיָה לְיִשּׁוּב. וְכֵן כָּתוּב לְרֹקַע הָאָרֶץ עַל הַמַּיִם (תהלים קלו ו). אוֹ שֶׁמָּא שֶׁתִּהְיֶה כַּדּוּרִית, מְקֻצָּתָהּ מְגֻלֶּה וְרֻבָּהּ מְשֻׁקָּעַת, אֲשֶׁר יְרַמּוּ הַיְוָנִים בְּמוֹפְתֵיהֶם הַנִּרְאִים אוֹ הַמְפֻתִּים. וְהִנֵּה הֵן שְׁתֵּי גְּזֵרוֹת, כְּלוֹמַר שְׁנֵי עִנְיָנִים נַעֲשִׂים בְּחֶפְץ אֱלֹהִים הֶפֶךְ מִן הַנָּאוֹת בְּטִבְעָם, כִּי הָרְאוּי לִכְבֵדוּת הֶעָפָר וּלְקַלּוּת הַמַּיִם כְּנֶגְדָּהּ, לִהְיוֹת עֲמוּד הָאָרֶץ אֶמְצָעִי וְהַמַּיִם מְכַסִּים עָלֶיהָ מַקִּיפִים אוֹתָהּ מִכָּל צַד, וְעַל כֵּן אָמַר ״יִקָּווּ הַמַּיִם מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם״, כְּלוֹמַר אֶל מָקוֹם שְׁפָלוּת, וְאָמַר ״וְתֵרָאֶה הַיַּבָּשָׁה״, וְקָרָא לָהֶם שֵׁמוֹת בִּהְיוֹתָם לוֹבְשִׁים הַצּוּרוֹת הָאֵלּוּ, כִּי מִתְּחִלָּה הָיָה שְׁמָם ״תְּהוֹם״׃

י וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לַיַּבָּשָׁה אֶרֶץ יֹאמַר כִּי שְׁמָהּ הָרְאוּי לָהּ ״יַבָּשָׁה״, כִּי בְּהִפָּרֵד הַמַּיִם מִן הֶעָפָר הִיא יְבֵשָׁה, אֲבָל יִקְרָא אוֹתָהּ ״אֶרֶץ״ כְּשֵׁם כְּלַל הַיְסוֹדוֹת הַנִּבְרָא בָּרִאשׁוֹן, וְהַטַּעַם כִּי בַּעֲבוּרָהּ נִבְרְאוּ, שֶׁתִּהְיֶה יְשׁוּבַ לָאָדָם, שֶׁאֵין בַּתַּחְתּוֹנִים מַכִּיר בּוֹרְאוֹ זוּלָתוֹ. וְקָרָא לְמִקְוֵה הַמַּיִם ״יַמִּים״, כְּאִלּוּ הוּא ״יָם מַיִם״, לְפִי שֶׁקָּרַע הַמִּקְוֶה נִקְרָא ״יָם״, כְּדִכְתִיב (ישעיהו יא ט) ״כַּמַּיִם לַיָּם מְכַסִּים״, וְכֵן ״וְאֶת הַיָּם הוֹרֵד מֵעַל הַבָּקָר״ (מלכים ב טז יז), כִּי מִפְּנֵי שֶׁהוּא מִקְוֵה מַיִם גָּדוֹל יִקָּרֵא כֵּן׃

וַיַּרְא אֱלֹהִים כִּי טוֹב הוּא קִיּוּמָם בְּחֻפְצוֹ, וְהָעִנְיָן כִּי כַּאֲשֶׁר הִלְבִּישָׁם הַצּוּרָה הַזּוֹ חָפֵץ בָּהֶם וְהָיָה הַקִּיּוּם כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי (רמב״ן על בראשית א׳:ד׳). וְזֶה מָה שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ (ב״ר ד ו) מִפְּנֵי מָה לֹא נֶאֱמַר כִּי טוֹב בַּשֵּׁנִי, לְפִי שֶׁלֹּא נִגְמְרָה מְלֶאכֶת הַמַּיִם, לְפִיכָךְ כָּתוּב בַּשְּׁלִישִׁי שְׁנֵי פְּעָמִים, אֶחָד לִמְלֶאכֶת הַמַּיִם וְאֶחָד לִמְלֶאכֶת הַיּוֹם׃

יא וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים תַּדְשֵׁא הָאָרֶץ דֶּשֶׁא גָּזַר שֶׁיִּהְיֶה בְּתוֹלְדוֹת הָאָרֶץ כֹּחַ הַצּוֹמֵחַ וּמוֹלִיד זֶרַע כְּדֵי שֶׁיִּהְיֶה הַמִּין קַיָּם לָעַד. וְיִתָּכֵן שֶׁיִּרְמֹז בָּאָרֶץ הַנִּזְכֶּרֶת בַּפָּסוּק הָרִאשׁוֹן, שֶׁיִּפָּשֵׁךְ מִמֶּנָּה כֹּחַ מַצְמִיחַ, וְהִנֵּה נֶאֱצְלוּ מִפֹּחָהּ הַיְסוֹדוֹת לְמִינֵיהֶם, וּמֵהֶם צָמְחוּ בְּגַן עֵדֶן דְּשָׁאִים וְאִילָנוֹת, וּמֵהֶם בָּעוֹלָם. וְזֶהוּ שֶׁאָמְרוּ (ב״ר יא ט) בַּשְּׁלִישִׁי בָּרָא שָׁלֹשׁ בְּרִיּוֹת, אִילָנוֹת וּדְשָׁאִים וְגַן עֵדֶן. וְעוֹד אָמְרוּ (שם י ו), אֵין לְךָ כָּל עֵשֶׂב וְעֵשֶׂב מִלְמַטָּה שֶׁאֵין לוֹ מַזָּל בָּרָקִיעַ וּמַכֶּה אוֹתוֹ וְאוֹמֵר לוֹ גְּדַל, הֲדָא הוּא דִכְתִיב (איוב לח לג) הֲיָדַעְתָּ חֻקּוֹת שָׁמָיִם אִם תָּשִׂים מִשְׁטָרוֹ בָּאָרֶץ, שׁוֹטֵר. וְאָמַר שֶׁיִּהְיֶה כָּל זֶה לְמִינֵהוּ, וְהוּא אִסּוּר הַכִּלְאַיִם, כִּי הַזּוֹרֵעַ אוֹתָם מַכְחִישׁ בְּכֹחַ מַעֲשֵׂה בְּרֵאשִׁית, וְעוֹד אֲבָאֵר בּוֹ בְּעֶזְרַת הַשֵּׁם (בויקרא יט יט). וְכָתַב רַבֵּינוּ שְׁלֹמֹה, ״דֶּשֶׁא עֵשֶׂב״ לֹא דֶּשֶׁא לְשׁוֹן עֵשֶׂב וְלֹא עֵשֶׂב לְשׁוֹן דֶּשֶׁא, שָׁלְשׁוֹן דֶּשֶׁא לְבִישַׁת הָאָרֶץ בַּעֲשָׂבִים, וְאֵין לוֹמַר דֶּשֶׁא פְּלוֹנִי, וְכָל שׁוֹרֶשׁ לְעַצְמוֹ נִקְרָא עֵשֶׂב. וְאֵין דְּבָרוֹ זֶה נָכוֹן, שֶׁאִם כֵּן לְשׁוֹן ״דֶּשֶׁא״ לֹא יִתְרַבֶּה, וַחֲכָמִים אוֹמְרִים הִרְכִּיב שְׁנֵי מִינֵי דְּשָׁאִים מַהוּ (חולין ס), וְהָרַב עָצְמוֹ מַזְכִּיר דְּשָׁאִים. אֲבָל דֶּשֶׁא הוּא הַקָּטָן הַצּוֹמֵחַ, וְעֵשֶׂב הוּא הַגָּדוֹל הַמַּזְרִיעַ, וְלָכֵן יֹאמַר ״תַּדְשֵׁא

הָאָרֶץ", וְלֹא יִתָּכֵן לוֹמַר "תַּעֲשִׂיב". וְכָל קָטָן הַצּוֹמֵחַ מִן הָאָרֶץ יִקָּרֵא "דֶּשֶׁא" אַף בָּאֵילָנוֹת, וְלָכֵן יִמָּשֵׁךְ תִּדְשֵׁא הָאָרֶץ עֵץ פְּרִי, כִּי לֹא אָמַר "תַּדְשֵׁא הָאָרֶץ דֶּשֶׁא עֵשֶׂב וְתוֹצִיא עֵץ פְּרִי", וְהִנֵּה הוּא כְּטַעַם צְמִיחָה, וְכֵן "כִּי דָשְׁאוּ נְאוֹת מִדְבָּר כִּי עֵץ נָשָׂא פִרְיוֹ" (יואל ב כב) וַאֲנִי תָּמֵהַּ אֵיךְ לֹא הִזְכִּיר הַכָּתוּב אִילָנֵי הַסְּרָק, וְאֵיךְ צִוָּה בְּעֵץ פְּרִי לְבַדּוֹ. וְאוּלַי בְּזֶה נִתְעוֹרְרוּ רַבּוֹתֵינוּ שֶׁאָמְרוּ (ב"ר ה ט), אַף אִילָנֵי סְרָק עָשׂוּ פֵּרוֹת. וְאִם כֵּן נֹאמַר כִּי מִקִּלְלַת "אֲרוּרָה הָאֲדָמָה" (בראשית ג׳:י"ז) הָיוּ סְרָק. וְיִתָּכֵן שֶׁיִּהְיֶה פֵּרוּשׁ הַכָּתוּב תַּצְמִיחַ הָאָרֶץ צֶמַח וְעֵשֶׂב מַזְרִיעַ זֶרַע וְעֵץ עוֹשֶׂה פְּרִי, וְהִנֵּה בַּתְּחִלָּה גָּזַר בְּעִשְׂבֵי הַסְּרָק וּבְאִילָנֵי הַסְּרָק, וּמִמָּה שֶׁאָמַר "עֹשֶׂה פְּרִי אֲשֶׁר זַרְעוֹ בוֹ" (בראשית א׳:י"ב) נִלְמַד כִּי כָּל הָאִילָנוֹת יְצִמְחוּ מִזַּרְעָם, אַף עַל פִּי שֶׁהַמִּנְהָג בְּמִקְצָתָם לִטַּע מֵהֶם הֶעָנָף:

יב וַיַּרְא אֱלֹהִים כִּי טוֹב קִיּוּם הַמִּינִין לָעַד. וְהִנֵּה לֹא נִתְיַחֵד יוֹם לַמַּאֲמָר הַזֶּה לְבַדּוֹ, מִפְּנֵי שֶׁאֵינֶנּוּ מַעֲשֶׂה מְיֻחָד, כִּי הָאָרֶץ כַּאֲשֶׁר תַּצְמִיחַ אוֹ שֶׁתִּהְיֶה אֶרֶץ מְלֵאָה אַחַת הִיא:

יד יְהִי מְאוֹרוֹת הִנֵּה הָאוֹר נִבְרָא בְּיוֹם רִאשׁוֹן וּמֵאִיר בַּיְסוֹדוֹת, וְכַאֲשֶׁר נַעֲשָׂה הָרָקִיעַ בַּשֵּׁנִי הִפְסִיק בָּאוֹר וּמָנַע אוֹתוֹ מֵהָאִיר בַּיְסוֹדוֹת הַתַּחְתּוֹנִים, וְהִנֵּה כַּאֲשֶׁר נִבְרֵאת הָאָרֶץ בַּשְּׁלִישִׁי הָיָה בָּהּ חֹשֶׁךְ וְלֹא אוֹר, וְעַתָּה בָּרְבִיעִי רָצָה הקב"ה שֶׁיִּהְיוּ בָּרָקִיעַ מְאוֹרוֹת מַגִּיעִים אוֹר לָאָרֶץ. וְזֶה טַעַם "בִּרְקִיעַ הַשָּׁמַיִם לְהָאִיר עַל הָאָרֶץ", כִּי הָאוֹר הָיָה לְמַעְלָה מִן הָרָקִיעַ וְלֹא הֵאִיר עַל הָאָרֶץ. וְעִנְיַן "יְהִי מְאוֹרוֹת", כִּי מֵחֹמֶר הַשָּׁמַיִם גָּזַר בָּרִאשׁוֹן שֶׁיִּהְיֶה אוֹר בְּמִדַּת הַיּוֹם, וְעַתָּה גָּזַר שֶׁיִּתְגַּשֵּׁם וְיִתְהַוֶּה מִמֶּנּוּ גּוּף מֵאִיר בַּיּוֹם גְּדוֹל הָאוֹרָה, וּגוּף אַחֵר קָטֵן הָאוֹרָה מֵאִיר בַּלַּיְלָה, וְיִתָּלוּ שְׁנֵיהֶם בִּרְקִיעַ הַשָּׁמַיִם שֶׁיָּאִירוּ גַּם לָמָּטָּה. וְיִתָּכֵן כִּי כְּמוֹ שֶׁשָּׁם בָּאָרֶץ כֹּחַ הַצְמִיחָה בִּמְקוֹמוֹת מְמֻנָּה, כֵּן שָׁם בָּרָקִיעַ מְקוֹמוֹת מוּכָנִים וּמְזֻמָּנִים לְקַבֵּל הָאוֹרָה, וְהַגּוּפִים הָאֵלֶּה מְקַבְּלֵי אוֹר מַזְהִירִים כְּגוֹן הָאַסְפַּקְלַרְיָאוֹת וְאַבְנֵי הַשֹּׁהַם, וְלָכֵן יִקָּרְאֵם מְאוֹרוֹת לֹא אוֹרִים, אַף עַל פִּי שֶׁקָּרְאָם הַמִּזְמוֹר כֵּן (תהלים קלו ז):

לְהַבְדִּיל בֵּין הַיּוֹם וּבֵין הַלָּיְלָה כָּתַב רַשׁ"י (רש"י על בראשית א׳:י"ד) מִשֶּׁנִּגְנַז הָאוֹר הָרִאשׁוֹן, אֲבָל בְּשֵׁשֶׁת יְמֵי בְּרֵאשִׁית שִׁמְּשׁוּ הָאוֹר וְהַחֹשֶׁךְ זֶה בַּיּוֹם וְזֶה בַּלַּיְלָה. וְאֵינִי רוֹאֶה שֶׁיִּהְיֶה זֶה דַּעַת רַבּוֹתֵינוּ הַמַּזְכִּירִים "גְּנִיזָה" עַל הָאוֹר הָרִאשׁוֹן, אֲבָל לְדַעְתָּם הָאוֹר הָרִאשׁוֹן שִׁמֵּשׁ שְׁלֹשָׁה יָמִים, וּבָרְבִיעִי נֶאֱצַל מִמֶּנּוּ וְנַעֲשׂוּ בּוֹ אָז מִמֶּנּוּ שְׁנֵי הַמְּאוֹרוֹת הָאֵלֶּה, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ (ב"ר יז ה) נִבְלֶת אוֹרָה שֶׁל מַעְלָה גַּלְגַּל חַמָּה, כִּי לְפִי שֶׁלֹּא הָיָה הָעוֹלָם הַזֶּה רָאוּי לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בָּאוֹר הַהוּא בְּלִי אֶמְצָעוּת, גְּנָזוֹ לַצַּדִּיקִים לָעוֹלָם הַבָּא, וְשִׁמְּשׁוּ בַּנִּבְלֶת הַזּוֹ מִיּוֹם רְבִיעִי וְאֵילָךְ. כָּךְ אָמְרוּ בִּבְרֵאשִׁית רַבָּה (בראשית רבה ג׳:ו׳), תָּנֵי, אוֹרָה שֶׁנִּבְרֵאת בְּשֵׁשֶׁת יְמֵי בְּרֵאשִׁית, לְהָאִיר בַּיּוֹם אֵינָהּ יְכוֹלָה מִפְּנֵי שֶׁהִיא מַכָּהָ גַּלְגַּל חַמָּה, בַּלַּיְלָה אֵינָהּ יְכוֹלָה שֶׁלֹּא נִבְרֵאת לְהָאִיר אֶלָּא בַּיּוֹם, וְהֵיכָן הִיא, נִגְנְזָה. וְהֵיכָן הִיא, מְתֻקֶּנֶת לַצַּדִּיקִים לֶעָתִיד לָבֹא, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיהו ל כו) וְהָיָה אוֹר הַלְּבָנָה כְּאוֹר הַחַמָּה וְאוֹר הַחַמָּה יִהְיֶה שִׁבְעָתַיִם כְּאוֹר שִׁבְעַת הַיָּמִים. שִׁבְעָה, אֶתְמְהָה ! לֹא שְׁלֹשָׁה הֵן ? כְּאֵינָשׁ דְּאָמַר "כֵּן אֲנָא מַפְקִיד לְשִׁבְעָה יוֹמֵי דְּמִשְׁתּוֹתַי", כְּלוֹמַר לְשׁוֹן בְּנֵי אָדָם הוּא שֶׁיֹּאמַר "אֲנִי מַפְקִיד וְשׁוֹמֵר זֶה הַבָּשָׂר לְשִׁבְעַת יְמֵי הַמִּשְׁתֶּה שֶׁלִּי", לֹא שֶׁיַּסְפִּיק לוֹ לַשִּׁבְעָה כֻּלָּם אֶלָּא שֶׁיּוֹצִיא אוֹתוֹ בְּתוֹכָם. וְכָךְ אָמְרוּ "שִׁבְעַת הַיָּמִים", כְּאוֹר שֶׁהָיָה בַּיָּמִים הָהֵם בְּמִקְצָתָם. וְשָׁם אָמְרוּ עוֹד (ב"ר ג ו) וַיִּבְדֵּל, רַבִּי יְהוּדָה בְּרַבִּי סִימוֹן אָמַר הִבְדִּילוֹ לוֹ, וְרַבָּנָן אָמְרִין הִבְדִּילוֹ לַצַּדִּיקִים לֶעָתִיד לָבֹא. וְאִם תּוּכַל לָדַעַת כַּוָּנָתָם בְּאָמְרָם בִּבְרֵכַת הַלְּבָנָה "עַטֶרֶת תִּפְאֶרֶת לַעֲמוּסֵי בָטֶן", תֵּדַע סוֹד הָאוֹר הָרִאשׁוֹן וְהַגְּנִיזָה וְהַהַבְדָּלָה שֶׁאָמַר הִבְדִּילוֹ לוֹ, וְסוֹד שְׁנֵי הַמְּלָכִים הַמִּשְׁתַּמְּשִׁים בְּכֶתֶר אֶחָד, כַּאֲשֶׁר בַּסּוֹף שֶׁיִּהְיֶה אוֹר הַלְּבָנָה כְּאוֹר הַחַמָּה אַחַר שֶׁיִּהְיֶה אוֹר הַחַמָּה שִׁבְעָתַיִם:

וְהָיוּ לְאֹתוֹת הַשִּׁנּוּי שֶׁיּוֹלִידוּ וְיַעֲשׂוּ מִמֶּנּוּ אוֹתוֹת וּמוֹפְתִים בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ, דָּם וָאֵשׁ וְתִימְרוֹת עָשָׁן (יואל ג ג), כְּלִשּׁוֹן וּמֵאוֹתוֹת הַשָּׁמַיִם אַל תֵּחָתּוּ (ירמיהו י ב):

וּלְמוֹעֲדִים זֶרַע וְקָצִיר וְקֹר וָחֹם וְקַיִץ וָחֹרֶף (בראשית ח׳:כ"ב):

וִימִים מִדַּת יוֹם וּמִדַּת לַיְלָה:

וְשָׁנִים יַשְׁלִימוּ מַהֲלָכָם, וְיוֹסִיפוּ שֵׁנִית לָשׁוּב בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר הָלְכוּ בָהּ. וּשְׁנַת הַחַמָּה בְּשֶׁסָּ"ה יוֹם, וּשְׁנַת הַלְּבָנָה בִּשְׁלֹשִׁים יוֹם:

טו וְהָיוּ לִמְאוֹרֹת בִּרְקִיעַ הַשָּׁמַיִם לְהָאִיר עַל הָאָרֶץ הוֹסִיף שֶׁיִּהְיֶה אוֹרָם מַגִּיעַ לָאָרֶץ, כִּי אֶפְשָׁר שֶׁיֵּרָאֶה לָהֶם אוֹר בַּשָּׁמַיִם וְיַעֲשׂוּ כָּל הַמַּעֲשִׂים הַנִּזְכָּרִים מִבְּלִי שֶׁיָּאִירוּ בָּאָרֶץ. וּלְכָךְ אָמַר שֶׁיִּהְיוּ לִמְאוֹרֹת בִּרְקִיעַ הַשָּׁמַיִם וּמַבִּיט בָּאָרֶץ וְיָאִירוּ עָלֶיהָ.

טז וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים וַיִּתֵּן אֹתָם אֱלֹהִים מִלְּמַד שֶׁלֹּא נִהְיוּ אֵלּוּ הַמְּאוֹרוֹת מִגּוּף הָרָקִיעַ אֲבָל גּוּפִים נִטְבָּעִים בּוֹ:

יח וְלִמְשֹׁל בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה עִנְיַן הַמֶּמְשָׁלָה דָּבָר אַחֵר מִבְּלִי הָאוֹרָה שֶׁהִזְכִּיר, כִּי יִכְלֹל מָה שֶׁאָמַר תְּחִלָּה "וְהָיוּ לְאֹתֹת וּלְמוֹעֲדִים", כִּי יֵשׁ לָהֶם מֶמְשָׁלָה בָּאָרֶץ בְּשִׁנּוּיֵיהֶ אֲשֶׁר יוֹלִידוּ בָהּ, וּמֶמְשָׁלָה בַּהֲוָיָה וּבְהֶפְסֵד בְּכָל הַשְּׁפָלִים, כִּי הַשֶּׁמֶשׁ בְּמֶמְשַׁלְתּוֹ בַּיּוֹם יַצְמִיחַ וְיוֹלִיד וְיגַדֵּל בְּכָל הַחַמִּים וְהַיְבֵשִׁים, וְהַיָּרֵחַ בְּמֶמְשַׁלְתּוֹ יַפְרֶה בַּמַּעְיָנוֹת וּבַיַּמִּים וְכָל הַלַּחִים וְהַקָּרִים, וְעַל כֵּן אָמַר סְתָם "וְלִמְשֹׁל בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה" – כִּי מֶמְשֶׁלֶת הַשְּׁפָלִים לָהֶם. וְיִתָּכֵן שֶׁהַמֶּמְשָׁלָה עוֹד כֹּחַ אֲצִילוּת, שֶׁהֵם מְנַהִיגֵי הַתַּחְתּוֹנִים וּבְכֹחָם יִמְשֹׁל כָּל מוֹשֵׁל, וְהַמַּזָּל הַצּוֹמֵחַ בַּיּוֹם יִמְשֹׁל בּוֹ, וְהַמַּזָּל הַצּוֹמֵחַ בַּלַּיְלָה יִמְשֹׁל בָּהּ, כָּעִנְיָן שֶׁכָּתוּב (דברים ד יט) אֲשֶׁר חָלַק ה׳ אֱלֹהֶיךָ אֹתָם לְכֹל הָעַמִּים, וְהוּא מָה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (תהלים קמז ד) מוֹנֶה מִסְפָּר לַכּוֹכָבִים לְכֻלָּם שֵׁמוֹת יִקְרָא, וְכֵן לְכֻלָּם בְּשֵׁם יִקְרָא (ישעיהו מ

כו), כִּי קְרִיאַת הַשֵּׁמוֹת הִיא הַהַבְדָּלָה בְּכֹחוֹתָם, לָזֶה כֹּחַ הַצֶּדֶק וְהַיֹּשֶׁר וְלָזֶה כֹּחַ הַדָּם וְהַחֶרֶב, וְכֵן בְּכָל הַפֹּחוֹת כַּיָּדוּעַ בָּאִצְטַגְנִינוּת, וְהַכֹּל בְּכֹחַ עֶלְיוֹן וְלִרְצוֹנוֹ, וּלְכָךְ אָמַר גָּדוֹל אֱדוֹנֵינוּ וְרַב כֹּחַ (תהלים קמז ה), כִּי הוּא גָּדוֹל עַל כֻּלָּם וְרַב כֹּחַ עֲלֵיהֶם, וְכֵן אָמַר מֹרֵב אוֹנִים וְאַמִּיץ כֹּחַ (ישעיהו מ כו). וְעַל דֶּרֶךְ הַסּוֹד שֶׁרָמַזְתִּי לְךָ תִּהְיֶה מֻמְשָׁלָה גְּמוּרָה בֶּאֱמֶת:

וּלְהַבְדִּיל בֵּין הָאוֹר וּבֵין הַחֹשֶׁךְ אָמַר רַבִּי אַבְרָהָם (אבן עזרא על בראשית א׳:י״ח) כִּי בְּצֵאת הַשֶּׁמֶשׁ בַּיּוֹם וְאוֹר הַלְּבָנָה בַּלַּיְלָה יַבְדִּילוּ בֵּין הָאוֹר וּבֵין הַחֹשֶׁךְ. וּלְפִי דַּעְתִּי כִּי ה״אוֹר״ הַנִּזְכָּר בְּכָאן הוּא הַיּוֹם, וְהַ״חֹשֶׁךְ״ הוּא הַלַּיְלָה, כִּי כֵן שְׁמָם כְּמוֹ שֶׁאָמַר (בראשית א׳:ה׳) וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לָאוֹר יוֹם וְלַחֹשֶׁךְ קָרָא לָיְלָה. וְהִנֵּה בְּכָל מַעֲשֶׂה בְּרֵאשִׁית יַזְכִּיר הַכָּתוּב הַצַּוָּאָה וְיַסֵּפֶר הַמַּעֲשֶׂה, וּבְכָאן צִוָּה ״וְהָיוּ לִמְאוֹרֹת״ (לעיל טו) וְסִפֵּר ״וַיִּתֵּן אֹתָם אֱלֹהִים״ (לעיל יז), וְאָמַר ״וְלִמְשֹׁל בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה״, שֶׁיִּהְיֶה זֶה מוֹשֵׁל בַּיּוֹם וְזֶה מוֹשֵׁל בַּלַּיְלָה, וְהַמֶּמְשָׁלָה הוּא מָה שֶׁצִּוָּה ״וְהָיוּ לְאֹתֹת וּלְמוֹעֲדִים״ (לעיל יד), וְסִפֵּר שֶׁאֵין מֶמְשָׁלֶת שְׁנֵיהֶם שָׁוָה, אֲבָל ״לְהַבְדִּיל בֵּין הָאוֹר וּבֵין הַחֹשֶׁךְ״ כִּי הַגָּדוֹל יִמְשֹׁל בַּיּוֹם וְיִהְיֶה כֻּלּוֹ אוֹר גַּם בְּמָקוֹם שֶׁאֵין הַשֶּׁמֶשׁ מַגִּיעַ, וְהַקָּטָן יִמְשֹׁל בַּלַּיְלָה וְיִהְיֶה חֹשֶׁךְ זוֹלָתִי הַיָּרֵחַ שֶׁגִּזְרַת חָשְׁכוֹ, וְהִיא הַצַּוָּאָה שֶׁאָמַר ״לְהַבְדִּיל בֵּין הַיּוֹם וּבֵין הַלָּיְלָה״ (שם) כְּמוֹ ״וַיַּבְדֵּל אֱלֹהִים בֵּין הָאוֹר וּבֵין הַחֹשֶׁךְ״ (לעיל ד):

כ יִשְׁרְצוּ הַמַּיִם שֶׁרֶץ כָּתַב רַשׁ״י (רש״י על בראשית א׳:כ׳) כָּל דָּבָר חַי שֶׁאֵינוֹ גָּבוֹהַּ מִן הָאָרֶץ קְרוּי שֶׁרֶץ, בָּעוֹף כְּגוֹן זְבוּבִים, בַּשְּׁקָצִים כְּגוֹן נְמָלִים וְתוֹלָעִים, בַּבְּרִיּוֹת כְּגוֹן חֹלֶד וַעֲכְבָּר וְכַיּוֹצֵא בָּהֶם וְכָל הַדָּגִים. וּמָה יֹּאמַר הָרַב בַּפָּסוּק וְאַתֶּם פְּרוּ וּרְבוּ שִׁרְצוּ בָאָרֶץ וּרְבוּ בָהּ שֶׁנֶּאֱמַר בְּנֹחַ וּבָנָיו (בראשית ט׳:ז׳), וְכֵן ״אֲשֶׁר שָׁרְצוּ הַמַּיִם״ רָאוּי לְפִי הַדַּעַת הַזּוֹ שֶׁיֹּאמַר ״אֲשֶׁר שָׁרְצוּ בַּמַּיִם״, וְעוֹפוֹת רַבִּים שֶׁאֵינָם גְּבוֹהִים מִן הָאָרֶץ כְּגֹבַהּ הַחֹלֶד הָעַכְבָּר וְהָעַטַלֵּף קְטַן הָרַגְלַיִם מְאֹד, וְלָמָּה לֹא יִקְרָא ״שֶׁרֶץ הָעוֹף״. וְדַעַת אוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על בראשית א׳:כ׳) שֶׁעִנְיַן שְׁרִיצָה כְּטַעַם תְּנוּעָה, אָמַר בַּשֶּׁרֶץ וּבָרֶמֶשׂ, רִיחְשָׁא דְּרָחֵשׁ. וְיָפֶה פֵּרֵשׁ, וְיִקָּרְאוּ הַשֶּׁרָצִים כֵּן בַּעֲבוּר שֶׁתְּנוּעָתָם תְּמִידִית. וְיִתָּכֵן שֶׁהוּא לָשׁוֹן מֻרְכָּב, יִקָּרֵא שֶׁרֶץ ״שֶׁהוּא רָץ״, וְרֶמֶשׂ שֶׁהוּא רוֹמֵשׂ הָאָרֶץ, לֹא יִשְׁקֹט וְלֹא יָנוּחַ. וְדַע כִּי כָּל הָעוֹף אֲשֶׁר לוֹ אַרְבַּע רַגְלַיִם יִקָּרֵא ״שֶׁרֶץ הָעוֹף״ (ויקרא יא כ-כג), מִפְּנֵי שֶׁבִּרְגְלָיו יִסְמֹךְ וְיָנוּעַ כַּשְּׁרָצִים, וַאֲשֶׁר אֵינֶנּוּ כֵן יִקָּרֵא ״עוֹף כָּנָף״, שֶׁעִקַּר תְּנוּעָתוֹ לְעוֹפֵף. וְיִהְיֶה טַעַם ״וְשָׁרְצוּ בָאָרֶץ וּפְרוּ וְרִבוּ עַל הָאָרֶץ״ (בראשית ח׳:י״ז), שֶׁיִּהְיוּ מִתְהַלְּכִים בְּכֹלָּהּ וְיִפְרוּ וְיִרְבּוּ עָלֶיהָ, ״שִׁרְצוּ בָאָרֶץ וּרְבוּ בָהּ״ (בראשית ט׳:ז׳), הִתְנוֹעֲעוּ בְּכֹלָּהּ וְתִרְבּוּ בָהּ, וְהוּא טַעַם הַכֶּפֶל ״וּרְבוּ״ שְׁנֵי פְּעָמִים בַּפָּסוּק. וְאִם כֵּן נִפְרַשׁ ״אֲשֶׁר שָׁרְצוּ הַמַּיִם״ (בראשית א׳:כ״א), אֲשֶׁר הֵנִיעוּ וְהוֹלִיכוּ הַמַּיִם. וְכֵן ״וְשָׁרַץ הַיְאֹר צְפַרְדְּעִים״ (שמות ז כח), וְכֵן ״פְּרוּ וַיִּשְׁרְצוּ״ (שם א ז), שֶׁפָּרוּ וְרָבוּ וַיָּנֻעוּ לָרֹב עַד שֶׁתִּמָּלֵא הָאָרֶץ מֵהֶם. אֲבָל אוּנְקְלוֹס פָּתַר בְּ״שִׁרְצוּ בָאָרֶץ״ (בראשית ט׳:ז׳) עִנְיַן תּוֹלָדָה, ״אִתְיְלִידוּ בְאַרְעָא״, כִּי הוּא עָשָׂה הַלָּשׁוֹן מֵשֶׁאָל מִן הַשְּׁרָצִים, וְאַתֶּם פְּרוּ וּרְבוּ כַּשְּׁרָצִים בָּאָרֶץ וּרְבוּ בָהּ, וְכֵן ״פָּרוּ וַיִּשְׁרְצוּ״ (שמות א ז), שֶׁהָיוּ בְּתוֹלְדֹתָם כַּשְּׁרָצִים לָרֹב:

וְעוֹף יְעוֹפֵף עַל הָאָרֶץ בַּיּוֹם הַזֶּה הָיָה מַאֲמַר הַבְּרִיאָה בַּמַּיִם, וְהָיָה בַּיּוֹם הַשִּׁשִּׁי בָּאָרֶץ, אִם כֵּן פֵּרוּשׁ ״וְעוֹף יְעוֹפֵף עַל הָאָרֶץ״ נִמְשָׁךְ, יִשְׁרְצוּ הַמַּיִם שֶׁרֶץ נֶפֶשׁ חַיָּה וְעוֹף שֶׁיְּעוֹפֵף. וְהַכָּתוּב שֶׁאָמַר ״וַיִּצֶר ה׳ אֱלֹהִים מִן הָאֲדָמָה כָּל חַיַּת הַשָּׂדֶה וְאֵת כָּל עוֹף הַשָּׁמָיִם״ (בראשית ב׳:י״ט) כְּאִלּוּ אָמַר ״וַיִּצֶר ה׳ אֱלֹהִים כָּל חַיַּת הַשָּׂדֶה מִן הָאֲדָמָה וַיִּצֶר אֵת כָּל עוֹף הַשָּׁמָיִם״, וְרַבִּים כְּמוֹהוּ. וְכֵן דַּעַת רַבִּי אֱלִיעֶזֶר הַגָּדוֹל בִּפְרָקָיו (ריש פרק ט), שֶׁאָמַר בַּחֲמִישִׁי הִשְׁרִיץ מִן הַמַּיִם כָּל עוֹף כָּנָף. אֲבָל בַּגְּמָרָא (חולין כז) נָחְלְקוּ בּוֹ, יֵשׁ אוֹמְרִין כֵּן שְׁמַן הַמַּיִם נִבְרְאוּ, וְיֵשׁ אוֹמְרִין שֶׁהָעוֹף מִשְּׁנֵיהֶם נִבְרָא, אָמְרוּ מֵהָרָקִ֫ק נִבְרְאוּ. וְאִם כֵּן בַּעֲבוּר שֶׁתּוֹלְדֹתָם הָיְתָה בַּמַּיִם וְהָרָקִ֫ק בְּקַרְקַע הַיָּם הוּא, מִפְּנֵי זֶה הָיָה הַמַּאֲמָר בָּהֶם בַּיּוֹם הַחֲמִישִׁי. וְכֵן אָמַר ״יִשְׁרְצוּ הַמַּיִם שֶׁרֶץ נֶפֶשׁ חַיָּה״, כִּי הַדָּגִים גּוּפָם וְנַפְשָׁם מִן הַמַּיִם בִּדְבַר הָאֱלֹהִים שֶׁהֵבִיא לָהֶם רוּחַ מִן הַיְסוֹדוֹת, לֹא כָּאָדָם שֶׁהִפְרִיד גּוּפוֹ מִנַּפְשׁוֹ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר ״וַיִּיצֶר ה׳ אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם עָפָר מִן הָאֲדָמָה וַיִּפַּח בְּאַפָּיו נִשְׁמַת חַיִּים״ (בראשית ב׳:ז׳). וְלֹא הִזְכִּיר בַּשְּׁלִישִׁי בַּצּוֹמֵחַ נֶפֶשׁ כְּלָל, כִּי אֵין כֹּחַ הַגִּדּוּל נֶפֶשׁ רַק בִּבְעֲלֵי הַתְּנוּעָה בִּלְבַד הִיא. וְעַל דַּעַת הַיְּוָנִים שֶׁאוֹמְרִים כְּשֵׁם שֶׁאֵין הַגִּדּוּל בַּמִּתְנוֹעֵעַ רַק בַּנֶּפֶשׁ, כָּךְ בַּצּוֹמֵחַ בַּנֶּפֶשׁ יִגְדַּל, יִהְיֶה הֶפְרֵשׁ, כִּי זֹאת נֶפֶשׁ חַיָּה, כְּלוֹמַר נֶפֶשׁ שֶׁיֵּשׁ בּוֹ חִיּוּת, כִּי יֵשׁ נֶפֶשׁ אֵין בָּהּ חִיּוּת וְהִיא נֶפֶשׁ הַצּוֹמֵחַ. וְהִזְכִּירוּ רַבּוֹתֵינוּ (ב״ר מא א) בְּאֵילָנֵי הַתְּמָרִים תַּאֲוָה, וְאוּלַי הוּא כֹּחַ בַּצֶּמִיחָה לֹא יִקָּרֵא נֶפֶשׁ:

כא וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת הַתַּנִּינִם הַגְּדֹלִים בַּעֲבוּר גֹּדֶל הַנִּבְרָאִים הָאֵלֶּה שֶׁיֵּשׁ מֵהֶם אָרְכָּם פַּרְסָאוֹת רַבּוֹת, הִגִּידוּ הַיְּוָנִים בְּסִפְרֵיהֶם שֶׁיָּדְעוּ מֵהֶם אַרְכִּים חֲמֵשׁ מֵאוֹת פַּרְסָה, וְרַבּוֹתֵינוּ גַּם כֵּן הִפְלִיגוּ בָּהֶם (עיין ב״ב עג), בַּעֲבוּר זֶה יִחֵס בָּהֶם הַבְּרִיאָה לֵאלֹהִים כִּי הוּא שֶׁהִמְצִיאָם מֵאַיִן מִבְּרֵאשִׁית, כַּאֲשֶׁר פֵּרַשְׁתִּי לְשׁוֹן בְּרִיאָה (רמב״ן על בראשית א׳:א׳), וְכֵן יַעֲשֶׂה בָּאָדָם לְמַעֲלָתוֹ, לְהוֹדִיעַ כִּי הוּא מוּצָא מֵאַיִן עִם דַּעְתּוֹ וְשִׂכְלוֹ. וַאֲנִי תָּמֵהַּ לָמָּה לֹא אָמַר בַּיּוֹם הַזֶּה ״וַיְהִי־כֵן״. וְאוּלַי לֹא יִתָּכֵן לְהַזְכִּיר ״וַיִּבְרָא״ אַחֲרֵי ״וַיְהִי־כֵן״, כִּי מִפְּרֵאשׁוֹנָה יָדַבֵּר. וְרַבּוֹתֵינוּ אָמְרוּ (בבא בתרא עד) כִּי הַתַּנִּינִים הַגְּדוֹלִים הוּא לִוְיָתָן וּבַת זוּגוֹ, שֶׁבְּרָאָם זָכָר וּנְקֵבָה וְהָרַג הַנְּקֵבָה וּמְלָחָהּ לַצַּדִּיקִים לֶעָתִיד לָבֹא. וְאֶפְשָׁר כִּי מִפְּנֵי זֶה לֹא הָיָה רָאוּי שֶׁיֹּאמַר בָּהֶם ״וַיְהִי־כֵן״, כִּי לֹא עָמְדוּ עוֹד:

כב וַיְבָרֶךְ אֹתָם אֱלֹהִים לֵאמֹר גְּזַר בָּהֶם הַבְּרָכָה וְאָמַר בָּהֶם שֶׁיִּפְרוּ וְיִרְבּוּ, כְּלוֹמַר שֶׁיַּעֲשׂוּ פֵּרוֹת רַבִּים שֶׁיּוֹצִיא הָאֶחָד רַבִּים כְּמוֹתוֹ. וְעִנְיַן הַבְּרָכָה בַּיְלִידָה, כְּעִנְיַן שֶׁאָמַר וּבֵרַכְתִּיהָ וְהָיְתָה לְגוֹיִם (בראשית י״ז:ט״ז). וְגַם בַּצֹּמְחִים תָּבֹא לְשׁוֹן בְּרָכָה (ויקרא כה כא), וְצִוִּיתִי אֶת בִּרְכָתִי לָכֶם בַּשָּׁנָה הַשִּׁשִּׁית, אֲבָל לֹא נֶאֱמַר כֵּן בַּשְּׁלִישִׁי לְפִי שֶׁהַנִּבְרָאִים בְּכָל בַּעֲלֵי הַנֶּפֶשׁ הָיוּ שְׁנַיִם בִּלְבַד זָכָר וּנְקֵבָה לְמִינֵיהֶם, כָּעִנְיָן בָּאָדָם, וְהֻצְרְכוּ לִבְרָכָה שֶׁיִּרְבּוּ מְאֹד, אֲבָל בַּצֹּמְחִים צָמְחוּ עַל פְּנֵי כָּל הָאֲדָמָה רַבִּים מְאֹד כַּאֲשֶׁר הֵם הַיּוֹם. וְלֹא אָמַר בַּבְּהֵמוֹת וּבַחַיּוֹת בְּרָכָה, שְׁמוּאֵת הַגְּזֵרָה שֶׁגָּזַר בִּבְעֲלֵי הַנֶּפֶשׁ הַתְּנוּעָה שֶׁבַּמַּיִם הָרְבוּ נִתְרְבוּ בַּעֲלֵי

נֶפֶשׁ הַתְּנוּעָה שֶׁבָּאָרֶץ, כִּי בַּעֲלֵי נֶפֶשׁ חַיָּה שֶׁאֵינָהּ מְדַבֶּרֶת כֻּלָּם עִנְיָן אֶחָד בִּבְרִיאָתָם. וְרִבּוֹתֵינוּ אָמְרוּ (ב״ר יא ג) כִּי בַּעֲבוּר הֱיוֹת בְּנֵי אָדָם צָדִים מֵהֶם וְאוֹכְלִים, הֻצְרְכוּ לְבָרְכָה:

וּמִלְאוּ אֶת הַמַּיִם בַּיַּמִּים בֵּרַךְ אוֹתָם שֶׁיְּמַלְאוּ לְרַבָּם הַיַּמִּים אַף הַנְּחָלִים וְהָאֲגַמִּים, אוֹ שֶׁמְּלוּאִם בַּיַּמִּים הוּא כִּי בַּנְּחָלִים מְעַטִּים הֵם:

וְהָעוֹף יָרֶב בָּאָרֶץ אַף עַל פִּי שֶׁבְּרִיאָתוֹ מִן הַמַּיִם בְּרָכָתוֹ תִּהְיֶה בָּאָרֶץ, שֶׁיִּפְרוּ וְיִרְבּוּ עָלֶיהָ, כִּי אֵין בָּעוֹף שֶׁיַּטִּיל בֵּיצָיו בַּמַּיִם וְיִגָּדְלוּ שָׁם רַק הַשּׁוֹכְנִים תָּמִיד בַּמַּיִם וְנִזּוֹנִים מֵהֶם עוֹשִׂין בֵּיצֵיהֶם בָּאָרֶץ וְנוֹלָדִים בָּהּ:

כד **בְּהֵמָה** הֵם הַמִּינִים הָאוֹכְלִים עֵשֶׂב, בֵּין יְשׁוּבִי בֵּין מִדְבָּרִי:

וְחַיְתוֹ אֶרֶץ אוֹכְלֵי הַבָּשָׂר יִקָּרֵא חַיּוֹת, וְכֻלָּם יִטָּרְפוּ:

וָרֶמֶשׂ כָּתַב רַשִׁ״י (רש״י על בראשית א׳:כ״ד) הֵם שְׁרָצִים נְמוּכִים וְרוֹמְשִׂים עַל הָאָרֶץ נִרְאִין כְּאִלּוּ נִגָּרְרִין. וְהִנֵּה בַּפָּרָשָׁה הַזֹּאת (בראשית א׳:כ״ח) ״וּבְכָל חַיַּה הָרֹמֶשֶׂת עַל הָאָרֶץ״ וּכְתִיב (בראשית ז׳:כ״א) ״וַיִּגְוַע כָּל בָּשָׂר הָרֹמֵשׂ עַל הָאָרֶץ בָּעוֹף וּבַבְּהֵמָה וּבַחַיָּה וּבְכָל הַשֶּׁרֶץ הַשֹּׁרֵץ עַל הָאָרֶץ״ וּכְתִיב (תהלים קד כ) ״תָּבוֹ תִרְמֹשׂ כָּל חַיְתוֹ יָעַר״. אֲבָל פֵּרוּשׁ ״רְמִישָׂה״ כָּעִנְיָן בְּסָמ״ךְ, מִן ״תִּרְמְסֶנָּה רָגֶל״ (ישעיהו כו ו) וַחֲבֵרָיו, וְאָמַר בַּחַיָּה וּבַבְּהֵמָה ״רֹמֵשׂ עַל הָאָרֶץ״ וּבַשְּׁרָצִים הַנִּגָּרְרִים ״רֶמֶשׂ הָאֲדָמָה״ (בראשית א׳:כ״ה) בַּעֲבוּר שֶׁתְּרִיכָתָם בָּאֲדָמָה בְּכָל גּוּפָם:

כו **וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים נַעֲשֶׂה אָדָם** נִתְיַחֵד בַּעֲשִׂיַּת הָאָדָם מַאֲמָר בַּעֲבוּר גֹּדֶל מַעֲלָתוֹ, כִּי אֵין טִבְעוֹ כְּטֶבַע הַחַיָּה וְהַבְּהֵמָה אֲשֶׁר בָּרָא בַּמַּאֲמָר הַקּוֹדֵם לוֹ. וְהַפְּשָׁט הַנָּכוֹן בְּמִלַּת ״נַעֲשֶׂה״ הוּא מִפְּנֵי שֶׁכְּבָר הָרְאִיתָ לְדַעַת (רמב״ן על בראשית א׳:א׳) כִּי הָאֱלֹהִים בָּרָא יֵשׁ מֵאַיִן בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן לְבַדּוֹ, וְאַחַר כָּךְ מִן הַיְסוֹדוֹת הָהֵם הַנִּבְרָאִים יָצַר וְעָשָׂה, וְכַאֲשֶׁר נָתַן בַּמַּיִם כֹּחַ הַשֵּׁרוּץ לְשֹׁרֵץ נֶפֶשׁ חַיָּה, וְהָיָה הַמַּאֲמָר בָּהֶם ״יִשְׁרְצוּ הַמַּיִם״ (בראשית א׳:כ׳), וְהָיָה הַמַּאֲמָר בַּבְּהֵמָה ״תּוֹצֵא הָאָרֶץ״ (בראשית א׳:כ״ד), אָמַר בָּאָדָם ״נַעֲשֶׂה״, כְּלוֹמַר אֲנִי וְהָאָרֶץ הַנִּזְכֶּרֶת נַעֲשֶׂה אָדָם, שֶׁתּוֹצִיא הָאָרֶץ הַגּוּף מִיְּסֹדֶיהָ כַּאֲשֶׁר עָשְׂתָה בַּבְּהֵמָה וּבַחַיָּה, כְּדִכְתִיב (בראשית ב׳:ז׳) ״וַיִּיצֶר ה׳ אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם עָפָר מִן הָאֲדָמָה״, וְיִתֵּן הוּא יִתְבָּרְךְ הָרוּחַ מִפִּי עֶלְיוֹן, כְּדִכְתִיב (שם) ״וַיִּפַּח בְּאַפָּיו נִשְׁמַת חַיִּים״. וְאָמַר ״בְּצַלְמֵנוּ כִּדְמוּתֵנוּ״, כִּי יִדְמֶה לִשְׁנֵיהֶם, בְּמַתְכֹּנֶת גּוּפוֹ לָאָרֶץ אֲשֶׁר לֻקַּח מִמֶּנָּה, וְיִדְמֶה בָּרוּחַ לָעֶלְיוֹנִים, שֶׁאֵינָהּ גּוּף וְלֹא תָּמוּת. וְאָמַר בַּכָּתוּב הַשֵּׁנִי בְּצֶלֶם אֱלֹהִים בָּרָא אֹתוֹ (בראשית א׳:כ״ז), לְסַפֵּר הַפֶּלֶא אֲשֶׁר נִפְלָא בּוֹ מִשְּׁאָר הַנִּבְרָאִים. וְזֶה פְּשַׁט הַמִּקְרָא הַזֶּה מִצָּאתִיו לְרַבִּי יוֹסֵף הַקִּמְחִי, וְהוּא הַנִּרְאֶה מִכָּל מָה שֶׁחָשְׁבוּ בּוֹ. וּפֵרוּשׁ ״צֶלֶם״ כְּמוֹ תֹּאַר, ״וּצְלֶם אַנְפּוֹהִי אֶשְׁתַּנִּי״ (דניאל ג יט) וְכֵן ״אַךְ בְּצֶלֶם יִתְהַלֶּךְ אִישׁ״ (תהלים לט ז) ״בָּעִיר צַלְמָם תִּבְזֶה״ (שם עג כ) תֹּאַר מַרְאִיתוֹ, ו״דְמוּת״ הוּא דְּמְיוֹן בַּצּוּרָה וּבַמַּעֲשֶׂה, כִּי הַקְּרוֹבִים בָּעִנְיָן יִקָּרְאוּ דּוֹמִים זֶה לָזֶה. וְהִנֵּה הָאָדָם דּוֹמֶה לַתַּחְתּוֹנִים וְלָעֶלְיוֹנִים בְּתֹאַר וְהָדָר, כְּדִכְתִיב (שם ח ו) ״וְכָבוֹד וְהָדָר תְּעַטְּרֵהוּ״, וְהוּא מְגַמַּת פָּנָיו בְּחָכְמָה וּבְדַעַת וְכִשָּׁרוֹן הַמַּעֲשֶׂה, וּבִדְמוּת מַמָּשׁ, שֶׁיְּדְמֶה גּוּפוֹ לָעֶפָר וְנַפְשׁוֹ לָעֶלְיוֹנִים:

וְיִרְדּוּ בִּדְגַת הַיָּם בַּעֲבוּר הֱיוֹתוֹ זָכָר וּנְקֵבָה אָמַר ״וְיִרְדּוּ״ בִּדְגַת הַיָּם לְשׁוֹן רַבִּים. וּבִבְרֵאשִׁית רַבָּה (בראשית רבה ז׳:ה׳) אָמְרוּ, ״תּוֹצֵא הָאָרֶץ נֶפֶשׁ חַיָּה לְמִינָהּ״, אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר ״נֶפֶשׁ חַיָּה״ זוֹ רוּחוֹ שֶׁל אָדָם הָרִאשׁוֹן. וְלֹא יִתָּכֵן שֶׁיֹּאמַר רַבִּי אֶלְעָזָר כִּי ״תּוֹצֵא הָאָרֶץ״ יִתְפָּרֵשׁ בְּנַפְשׁוֹ שֶׁל אָדָם הָרִאשׁוֹן כְּלָל, אֶלָּא שֶׁיִּתְכַּוֵּן לָמָּה שֶׁהִזְכַּרְתִּי, לוֹמַר כִּי יְצִירַת הָאָדָם בְּרוּחוֹ הוּא הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר בָּדָם נַעֲשָׂה מִן הָאָרֶץ, כְּמַאֲמַר הַחַיָּה וְהַבְּהֵמָה, כִּי כָּל נַפְשׁוֹת הַתְּנוּעָה נַעֲשׂוּ יַחַד, וְאַחַר כֵּן בָּרָא לָהֶם גּוּפוֹת. עָשָׂה תְּחִלָּה גּוּפֵי הַבְּהֵמָה וְהַחַיָּה וְאַחַר כָּךְ גּוּף הָאָדָם, וְנָתַן בּוֹ הַנֶּפֶשׁ הַזּוֹ וְאַחַר כֵּן נָפַח בּוֹ נְשָׁמָה עֶלְיוֹנִית, כִּי הַנֶּפֶשׁ הַנִּפְרֶדֶת אֲשֶׁר בּוֹ הִיא שֶׁנִּתְיַחֵד בָּהּ מַאֲמַר אַחֵר, אֶל הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר נְתָנָהּ, כְּדִכְתִיב (בראשית ב׳:ז׳) ״וַיִּפַּח בְּאַפָּיו נִשְׁמַת חַיִּים״. וְדֶרֶךְ הָאֱמֶת בַּפָּסוּק הַזֶּה יִוָּדַע לַמַּשְׂכִּיל בַּפָּסוּק הַשֵּׁנִי, וְאֶפְשָׁר שֶׁנִּתְכַּוֵּן לוֹ רַבִּי אֶלְעָזָר בְּ״תּוֹצֵא הָאָרֶץ״ אֶרֶץ הַחַיִּים, שֶׁתּוֹצֵא נֶפֶשׁ חַיָּה לְמִינָהּ לְעוֹלָם עוֹמֶדֶת. וְכֵן מָה שֶׁאָמַר ״זָכָר וּנְקֵבָה בָּרָא אֹתָם״ (להלן א כז, להלן ה ב), כִּי הָיְתָה הַבְּרִיאָה מִתְּחִלָּה מִזָּכָר וּנְקֵבָה, וְנִשְׁמָתוֹ כְּלוּלָה בָּהֶם, אֲבָל הַיְצִירָה הָיְתָה יְצִירָה לָאָדָם וּבְנָיו צָלַע לָאִשָּׁה, כַּאֲשֶׁר יִסַּפֵּר בַּסּוֹף. וְלָכֵן הִזְכִּיר כָּאן ״בְּרִיאָה״ וּבַפָּרָשָׁה שֶׁל מַטָּה הִזְכִּיר ״יְצִירָה״, וְהַמַּשְׂכִּיל יָבִין. וְטַעַם ״וְיִרְדּוּ״, שֶׁיִּמְשְׁלוּ בְּחָזְקָה בַּדָּגִים וּבָעוֹף וּבַבְּהֵמָה וּבְכָל הָרֶמֶשׂ, וַהַ״בְּהֵמָה״ תִּכְלֹל הַחַיָּה. וְאָמַר ״וּבְכָל הָאָרֶץ״, שֶׁיִּמְשְׁלוּ בָּאָרֶץ עַצְמָהּ, לַעֲקֹר וְלִנְתֹּץ וְלַחְפֹּר וְלַחְצֹב נְחֹשֶׁת וּבַרְזֶל. וּלְשׁוֹן ״רְדָיָה״, מֶמְשֶׁלֶת הָאָדוֹן בְּעַבְדּוֹ:

כח **וַיְבָרֶךְ אֹתָם אֱלֹהִים** זוֹ בְּרָכָה מַמָּשׁ, לְפִיכָךְ כָּתוּב בָּהּ ״וַיֹּאמֶר לָהֶם אֱלֹהִים״, אֲבָל לְמַעְלָה (כב) כָּתוּב ״וַיְבָרֶךְ אֹתָם אֱלֹהִים לֵאמֹר״, יְפָרֵשׁ שֶׁהַבְּרָכָה הִיא הַמַּאֲמָר שֶׁנָּתַן בָּהֶם כֹּחַ הַתּוֹלָדָה, לֹא דִּבּוּר אֶחָד שֶׁיִּהְיוּ בּוֹ מְבֹרָכִים.

וּמִלְאוּ אֶת הָאָרֶץ בְּרָכָה שֶׁיִּמָּלֵא הָעוֹלָם לְרַבָּם. וּלְפִי דַּעְתִּי יְבָרֵךְ אוֹתָם שֶׁיְּמַלְאוּ כָּל הָאָרֶץ וְיִפָּרְדוּ הַגּוֹיִם לְמִשְׁפְּחוֹתָם בְּקַצְוֵי תֵּבֵל לְרַבָּם, וְלֹא יִהְיוּ בְּמָקוֹם אֶחָד כְּמַחְשֶׁבֶת אַנְשֵׁי דּוֹר הַפַּלָּגָה:

וְכִבְשׁוּהָ נָתַן לָהֶם כֹּחַ וּמֶמְשָׁלָה בָּאָרֶץ לַעֲשׂוֹת כִּרְצוֹנָם בַּבְּהֵמוֹת וּבַשְּׁרָצִים וְכָל זוֹחֲלֵי עָפָר, וְלִבְנוֹת וְלַעֲקֹר נָטוּעַ וּמְהֲרָרֶיהָ לַחְצֹב נְחֹשֶׁת וְכַיּוֹצֵא בָּזֶה. וְזֶה יִכְלֹל מָה שֶׁאָמַר ״וּבְכָל הָאָרֶץ״ (בראשית א׳:כ״ו):

וּרְדוּ בִּדְגַת הַיָּם אָמַר שֶׁיִּהְיוּ רוֹדִים גַּם בִּדְגֵי הַיָּם הַנִּכְסִים מֵהֶם, וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם שֶׁאֵינָם עִמָּהֶם בָּאֲדָמָה, גַּם בְּכָל חַיָּה רָעָה. וְסִדֵּר אוֹתָם כִּבְרִיאָתָם, הַדָּגִים וְהָעוֹף תְּחִלָּה וְהַחַיָּה אַחַר כֵּן. וְכָךְ אָמַר הַכָּתוּב (תהלים ח ז-ט), "תַּמְשִׁילֵהוּ בְּמַעֲשֵׂי יָדֶיךָ כֹּל שַׁתָּה תַּחַת רַגְלָיו צֹנָה וַאֲלָפִים כֻּלָּם וְגַם בַּהֲמוֹת שָׂדָי צִפּוֹר שָׁמַיִם וּדְגֵי הַיָּם" וְגוֹ'. וְרַבּוֹתֵינוּ שָׂמוּ הֶפְרֵשׁ בֵּין כְּבִישָׁה וּרְדָיָה:

כט הִנֵּה נָתַתִּי לָכֶם אֶת כָּל עֵשֶׂב זֹרֵעַ זָרַע לֹא הִרְשָׁה לְאָדָם וּלְאִשְׁתּוֹ לְהָמִית בְּרִיָּה וְלֶאֱכֹל בָּשָׂר, אַף כָּל יֶרֶק עֵשֶׂב יֹאכְלוּ יַחְדָּיו כֻּלָּם. וּכְשֶׁבָּאוּ בְּנֵי נֹחַ הִתִּיר לָהֶם בָּשָׂר, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית ט׳:ג׳), "כָּל רֶמֶשׂ אֲשֶׁר הוּא חַי לָכֶם יִהְיֶה לְאָכְלָה, כְּיֶרֶק עֵשֶׂב נָתַתִּי לָכֶם אֶת כֹּל" – כְּיֶרֶק עֵשֶׂב שֶׁהִתַּרְתִּי לְאָדָם הָרִאשׁוֹן הִתַּרְתִּי לָכֶם אֶת כֹּל. לְשׁוֹן רַשִׁ"י. (רש"י על בראשית א׳:כ"ט) וְכֵן פֵּרֵשׁ הָרַב בְּמֹסֶכֶת סַנְהֶדְרִין (נט ד"ה לא הותר), "וּלְכָל חַיַּת הָאָרֶץ", לָכֶם וְלַחַיּוֹת נָתַתִּי הָעֲשָׂבִים וְאֶת הָאִילָנוֹת וְ"אֶת כָּל יֶרֶק עֵשֶׂב לְאָכְלָה". וְאִם כֵּן יִהְיֶה פֵּרוּשׁ "אֶת כָּל יֶרֶק עֵשֶׂב לְאָכְלָה" "וְאֶת כָּל יֶרֶק עֵשֶׂב", לֹא פְּרִי הָעֵץ וְלֹא הַזְּרָעִים, וְאֵין מַאֲכָלָם יַחַד כֻּלָּם בְּשָׁוֶה, אַף הַבָּשָׂר לֹא הֻרְשׁוּ בּוֹ עַד בְּנֵי נֹחַ כְּדַעַת רַבּוֹתֵינוּ, וְהוּא פְּשׁוּטוֹ שֶׁל מִקְרָא. וְהָיָה זֶה מִפְּנֵי שֶׁבַּעֲלֵי נֶפֶשׁ הַתְּנוּעָה יֵשׁ לָהֶם קְצָת מַעֲלָה בְּנַפְשָׁם, נִדְמוּ בָּהּ לְבַעֲלֵי הַנֶּפֶשׁ הַמַּשְׂכֶּלֶת, וְיֵשׁ לָהֶם בְּחִירָה בְּטוֹבָתָם וּמְזוֹנֵיהֶם וְיִבְרְחוּ מִן הַצַּעַר וְהַמִּיתָה, וְהַכָּתוּב אוֹמֵר "מִי יוֹדֵעַ רוּחַ בְּנֵי הָאָדָם הָעֹלָה הִיא לְמָעְלָה וְרוּחַ הַבְּהֵמָה הַיֹּרֶדֶת הִיא לְמַטָּה לָאָרֶץ" (קהלת ג כא). וְכַאֲשֶׁר חָטְאוּ וְהִשְׁחִית כָּל בָּשָׂר אֶת דַּרְכּוֹ עַל הָאָרֶץ, וְנִגְזַר שֶׁיָּמוּתוּ בַּמַּבּוּל וּבַעֲבוּר נֹחַ הִצִּיל מֵהֶם לְקִיּוּם הַמִּין נָתַן לָהֶם רְשׁוּת לִשְׁחֹט וְלֶאֱכֹל כִּי קִיּוּמָם בַּעֲבוּרוֹ. וְעִם כָּל זֶה לֹא נָתַן לָהֶם הָרְשׁוּת בַּנֶּפֶשׁ וְאָסַר לָהֶם אֵבֶר מִן הַחַי. וְהוֹסִיף לָנוּ בַּמִּצְוֹת לֶאֱסֹר כָּל דָּם מִפְּנֵי שֶׁהוּא מַעֲמָד לַנֶּפֶשׁ, כִּדְכְתִיב (ויקרא יז יד) "כִּי נֶפֶשׁ כָּל בָּשָׂר דָּמוֹ בְנַפְשׁוֹ הוּא, וָאֹמַר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל: דַּם כָּל בָּשָׂר לֹא תֹאכֵלוּ כִּי נֶפֶשׁ כָּל בָּשָׂר דָּמוֹ הוּא", כִּי הִתִּיר הַגּוּף בְּחַי שֶׁאֵינוֹ מְדַבֵּר אַחַר הַמִּיתָה, לֹא הַנֶּפֶשׁ עַצְמָהּ. וְזֶה טַעַם הַשְׁחִיטָה, וּמָה שֶּׁאָמְרוּ (ב"מ לב) "צַעַר בַּעֲלֵי חַיִּים דְּאוֹרָיְתָא", וְזוֹ בִּרְכָתֵנוּ שֶׁמְּבָרֵךְ "אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל הַשְׁחִיטָה". וְעוֹד אֲדַבֵּר בְּעִנְיַן הַמִּצְוָה בַּדָּם בְּהַגִּיעִי שָׁם (ויקרא יז יא-יד) אִם גּוֹמֵר הַשֵּׁם עָלַי. וְטַעַם "אֶת כָּל עֵשֶׂב זֹרֵעַ זָרַע וְאֶת כָּל הָעֵץ אֲשֶׁר בּוֹ פְּרִי עֵץ זֹרֵעַ זָרַע לָכֶם יִהְיֶה לְאָכְלָה", שֶׁיֹּאכְלוּ זֵרוּעֵי הָעֵשֶׂב, כְּגַרְגְּרֵי הַחִטָּה וְהַשְּׂעוֹרָה וְהַקִּטְנִיּוֹת וְזוּלָתָם, וְיֹאכְלוּ כָּל פְּרִי הָעֵץ, אֲבָל הָעֵץ עַצְמוֹ אֵינוֹ לָהֶם לְאָכְלָה, וְגַם לֹא הָעֲשָׂב, עַד שֶׁנִּתְקַלֵּל אָדָם וְנֶאֱמַר לוֹ: "וְאָכַלְתָּ אֶת עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה" (בראשית ג׳:י"ח).

לא וְהִנֵּה טוֹב מְאֹד הוּא הַקִּיּוּם כַּאֲשֶׁר פֵּרַשְׁתִּי (לעיל פסוקים ד י יב). וְטַעַם "מְאֹד" כְּטַעַם רִבּוּי. וְהוֹסִיף בְּיוֹם הַזֶּה לֵאמֹר כֵּן בָּעֲבוּר שֶׁיְּדַבֵּר בַּכְּלָל וְיִמְצָא רַע בְּקִצָּתוֹ, וְאָמַר כִּי טוֹב מְאֹד, מְאֹדוֹ טוֹב. וְזֶהוּ מַאֲמָרָם בִּבְרֵאשִׁית רַבָּה (בראשית רבה ט׳:ה׳), וְהִנֵּה טוֹב מְאֹד וְהִנֵּה טוֹב זֶה מָוֶת, וְכֵן הִזְכִּירוּ (שם יא) זֶה יֵצֶר הָרַע, וְזוֹ מִדַּת פֻּרְעָנוּת. וּלְזֶה גַּם נִתְכַּוֵּן אוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על בראשית א׳:ל"א) שֶׁאָמַר בְּכָאן "וְהָא תַּקִּין לַחֲדָא", יֹאמַר שֶׁהוּא מְתֻקָּן הַמֻּדָּר מְאֹד, כִּי הָרַע צָרִיךְ בְּקִיּוּם הַטּוֹב, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (קהלת ג א) "לַכֹּל זְמָן וְעֵת לְכָל חֵפֶץ תַּחַת הַשָּׁמָיִם". וְיֵשׁ מְפָרְשִׁים כִּי מִפְּנֵי מַעֲלַת הָאָדָם הוֹסִיף בְּשֶׁבַח הַיְצִירָה בּוֹ כִּי הוּא טוֹב מְאֹד:

פרק ב

א וְכָל צְבָאָם צְבָא הָאָרֶץ הֵם הַנִּזְכָּרִים חַיָּה וָרֶמֶשׂ וְדָגִים וְכָל הַצּוֹמֵחַ גַּם הָאָדָם, וּצְבָא הַשָּׁמַיִם שְׁנֵי הַמְּאוֹרוֹת וְהַכּוֹכָבִים הַנִּזְכָּרִים, כְּעִנְיַן "וּפֶן תִּשָּׂא עֵינֶיךָ הַשָּׁמַיְמָה וְרָאִיתָ אֶת הַשֶּׁמֶשׁ וְאֶת הַיָּרֵחַ וְאֶת הַכּוֹכָבִים כֹּל צְבָא הַשָּׁמָיִם" (דברים ד יט). גַּם יִכְלֹל הַשָּׁכָלִים הַנִּבְדָּלִים, כְּעִנְיַן "רָאִיתִי אֶת ה' יֹשֵׁב עַל כִּסְאוֹ וְכָל צְבָא הַשָּׁמַיִם עֹמֵד עָלָיו" וְגוֹ' (מלכים א כב יט), וְכֵן "יִפְקֹד ה' עַל צְבָא הַמָּרוֹם בַּמָּרוֹם" (ישעיהו כד כא). וְהִנֵּה בְּכָאן רֶמֶז עַל יְצִירַת הַמַּלְאָכִים בְּמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית. וְכֵן נַפְשׁוֹת הָאָדָם צְבָא הַשָּׁמַיִם הֵנָּה:

ג וַיְבָרֶךְ וַיְקַדֵּשׁ בֵּרְכוֹ בַּמָּן וְקִדְּשׁוֹ בַּמָּן, וְהַמִּקְרָא כָּתוּב עַל הֶעָתִיד, לְשׁוֹן רַבֵּינוּ שְׁלֹמֹה מִבְּרֵאשִׁית רַבָּה (בראשית רבה י״א:ב׳). וּבְשֵׁם הַגָּאוֹן רַב סְעַדְיָה אָמְרוּ שֶׁהַבְּרָכָה וְהַקִּדּוּשׁ עַל הַשּׁוֹמְרִים שֶׁיִּהְיוּ מְבֹרָכִים וּמְקֻדָּשִׁים. וְאֵין מַשְׁמַע הַכָּתוּב שֶׁיְּדַבֵּר עַל הֶעָתִיד. וְרַבִּי אַבְרָהָם אָמַר (אבן עזרא על בראשית ב׳:ג׳) כִּי הַבְּרָכָה תּוֹסֶפֶת טוֹב, שֶׁיִּתְחַדֵּשׁ הַגּוּפוֹת יִתְרוֹן כֹּחַ בַּתּוֹלָדוֹת, וּבִנְשָׁמָה יִתְרוֹן הַשֵּׂכֶל, וַיְקַדֵּשׁ אוֹתוֹ, שֶׁלֹּא עָשָׂה בּוֹ מְלָאכָה כְּשְׁאָר הַיָּמִים. וּדְבָרוֹ בָּזֶה נָכוֹן לַמַּאֲמִינִים בּוֹ, כִּי אֵין זֶה מֻשָּׂג בְּהֶרְגֵּשׁ לַאֲנָשִׁים. וְהָאֱמֶת כִּי הַבְּרָכָה בְּיוֹם הַשַּׁבָּת הִיא מַעְיַן הַבְּרָכוֹת, וְהוּא יְסוֹד עוֹלָם, וַיְקַדֵּשׁ אֹתוֹ, כִּי יִמְשֹׁךְ מִן הַקְּדֻשׁ. וְאִם תְּבִין דִּבְרֵי זֶה תֵּדַע מָה שֶׁאָמְרוּ בִּבְרֵאשִׁית רַבָּה (בראשית רבה י״א:ח׳), לְפִי שֶׁאֵין לוֹ בֶּן זוּג, וּמָה שֶׁאָמְרוּ עוֹד כְּנֶסֶת יִשְׂרָאֵל תְּהֵא בֶּן זוּגֵךְ, וְתַשְׂכִּיל כִּי בְּשַׁבָּת נֶפֶשׁ יִתְרָה בָּאֱמֶת:

אֲשֶׁר בָּרָא אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת מְלָאכָה שֶׁהָיְתָה רְאוּיָה לֵעָשׂוֹת בְּשַׁבָּת כָּפַל וְעָשָׂה בְּשִׁשִּׁי, כְּמוֹ שֶׁמְּפֹרָשׁ בִּבְרֵאשִׁית רַבָּה (בראשית רבה י״א:ט׳), לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על בראשית ב׳:ג׳). אֲבָל רַבִּי אַבְרָהָם אָמַר (אבן עזרא על בראשית ב׳:ג׳) כִּפְשׁוּטוֹ, כִּי מְלַאכְתּוֹ – הַשָּׁרָשִׁים בְּכָל הַמִּינִים, שֶׁנָּתַן בָּהֶם כֹּחַ לַעֲשׂוֹת כְּמוֹתָן. וְלִי נִרְאֶה פֵּרוּשׁוֹ שֶׁשַּׁבָּת מִכָּל מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר בָּרָא יֵשׁ מֵאַיִן לַעֲשׂוֹת מִמֶּנּוּ כָּל הַמַּעֲשִׂים הַנִּזְכָּרִים בְּשִׁשֶּׁת הַיָּמִים. וְהִנֵּה אָמַר כִּי שַׁבָּת מִבְּרִיאָה

וּמִמַּעֲשֵׂה מִן הַבְּרִיאָה שֶׁבָּרָא בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן וּמִן הַמַּעֲשֶׂה שֶׁעָשָׂה בִּשְׁאָר הַיָּמִים. וְיִתָּכֵן שֶׁיִּהְיֶה "לַעֲשׂוֹת" נִמְשָׁךְ לְמַעְלָה, כִּי בוֹ שָׁבַת מִכָּל מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר בָּרָא מִלַּעֲשׂוֹת, וְכָמוהוּ "כִּי חָדָל לִסְפֹּר" (בראשית מ"א:מ"ט), "וַיַּחְדְּלוּ לִבְנֹת הָעִיר" (שם יא ח), "הִשָּׁמְרוּ לָכֶם עֲלוֹת בָּהָר" (שמות יט יב), "וְלֹא סָרוּ מִצְוַת הַמֶּלֶךְ" (דהי"ב ח טו), וְכֵן רַבִּים. וְדַע כִּי נִכְלַל עוֹד בְּמִלַּת "לַעֲשׂוֹת" כִּי שֵׁשֶׁת יְמֵי בְּרֵאשִׁית הֵם כָּל יְמוֹת עוֹלָם, כִּי קִיּוּמוֹ יִהְיֶה שֵׁשֶׁת אֲלָפִים שָׁנָה (ר"ה לא), שֶׁלְּכָךְ אָמְרוּ (ב"ר יט ח) יוֹמוֹ שֶׁל הקב"ה אֶלֶף שָׁנִים. וְהִנֵּה בִּשְׁנֵי הַיָּמִים הָרִאשׁוֹנִים הָיָה הָעוֹלָם כֻּלּוֹ מַיִם וְלֹא נִשְׁלַם בָּהֶם דָּבָר, וְהֵם רֶמֶז לִשְׁנֵי אֲלָפִים הָרִאשׁוֹנִים שֶׁלֹּא הָיָה בָּהֶם קוֹרֵא בְּשֵׁם ה', וְכָךְ אָמְרוּ (ע"ז ט) שְׁנֵי אֲלָפִים תֹּהוּ, אֲבָל הָיְתָה הַבְּרִיאָה בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן הָאוֹר, כְּנֶגֶד הָאֶלֶף שֶׁל יְמוֹת אָדָם שֶׁהָיָה אוֹרוֹ שֶׁל עוֹלָם, מַכִּיר אֶת בּוֹרְאוֹ, וְאוּלַי לֹא עָבַד אֱנוֹשׁ עֲבוֹדָה זָרָה עַד שֶׁמֵּת אָדָם הָרִאשׁוֹן. בַּיּוֹם הַשֵּׁנִי יְהִי רָקִיעַ וְיִהְי מַבְדִּיל, שֶׁבּוֹ הָיוּ מֻבְדָּלִין נֹחַ וּבָנָיו הַצַּדִּיקִים מִן הָרְשָׁעִים שֶׁנִּדּוֹנוּ בַּמַּיִם. בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי נִרְאֵית הַיַּבָּשָׁה וְהִצְמִיחָה וְעָשְׂתָה פֵּרוֹת, הוּא הָאֶלֶף הַשְּׁלִישִׁי הַמַּתְחִיל בְּהִוּוֹת אַבְרָהָם בֶּן מ"ח שָׁנָה (ב"ר סד ד), וְאָז הוּחַל לִקְרֹא בְּשֵׁם ה' (בראשית ד':כ"ו), וְצָמַח צֶמַח צַדִּיק, כִּי מָשַׁךְ רַבִּים לְדַעַת אֶת ה', כְּמוֹ שֶׁדָּרְשׁוּ "וְאֶת הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר עָשׂוּ בְחָרָן" (שם יב ה), וְצִוָּה אֶת בֵּיתוֹ וְאֶת בָּנָיו אַחֲרָיו וְשָׁמְרוּ דֶּרֶךְ ה' לַעֲשׂוֹת צְדָקָה וּמִשְׁפָּט (יח יט), וְעָלָה הָעִנְיָן עַד שֶׁקִּבְּלוּ זַרְעוֹ אֶת הַתּוֹרָה בְּסִינַי וְנִבְנָה הַבַּיִת בַּיּוֹם הַהוּא, וְאָז נִתְקַיְּמוּ כָּל הַמְּצוֹת שֶׁהֵם פֵּרוֹת הָעוֹלָם. וְדַע כִּי מֵעֵת הֱיוֹת בֵּין הַשְּׁמָשׁוֹת יֶחְשַׁב כְּיוֹם מָחָר, וְעַל כֵּן יַתְחִיל עִנְיַן כָּל יוֹם קֹדֶם לוֹ מְעַט, כַּאֲשֶׁר נוֹלַד אַבְרָהָם בְּאֶלֶף הַשֵּׁנִי, וְכֵן תִּרְאֶה בְּכָל יוֹם וָיוֹם. וְהַיּוֹם הָרְבִיעִי נִבְרְאוּ בּוֹ הַמְּאוֹרוֹת הַגְּדוֹל וְהַקָּטָן וְהַכּוֹכָבִים, יוֹמוֹ יִרְמֹז בְּאֶלֶף הָד', הוּא הֵחֵל כַּאֲשֶׁר נִבְנָה בַּיִת רִאשׁוֹן ע"ב שָׁנָה אַחֲרֵי בִּנְיָנוֹ עַד אַחֲרֵי הַבַּיִת הַשֵּׁנִי קע"ב שָׁנָה. וְהִנֵּה בַּיּוֹם הַזֶּה לְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הָיָה אוֹר, כִּי מָלֵא כְבוֹד ה' אֶת בֵּית ה', וְהָיָה אוֹר יִשְׂרָאֵל לְאֵשׁ עַל גַּבֵּי הַמִּזְבֵּחַ רָבוּץ שָׁם כָּאֲרִי אוֹכֵל הַקָּרְבָּנוֹת, וְאַחֲרֵי כֵן הִקְטִין אוֹתָם וְגָלוּ כַּאֲשֶׁר יֵעָדֵר בְּמוֹלַד הַלְּבָנָה, וְזָרְחָה לָהֶם כָּל יְמֵי בַּיִת שֵׁנִי, וְהָאֵשׁ עַל גַּבֵּי הַמִּזְבֵּחַ רָבוּץ כְּלֵבֶל, וְשָׁקְעוּ שְׁנֵי הַמְּאוֹרִים בְּעֶרֶב הַיּוֹם וְחָרַב הַבַּיִת. בַּיּוֹם הַחֲמִישִׁי שָׁרְצוּ הַמַּיִם נֶפֶשׁ חַיָּה וְעוֹף יְעוֹפֵף עַל הָאָרֶץ, רֶמֶז לָאֶלֶף הַחֲמִישִׁי הַמַּתְחִיל קע"ב שָׁנָה אַחַר חָרְבַּן הַבַּיִת, כִּי בוֹ יִמְשְׁלוּ הָאֻמּוֹת וְיֵעָשֶׂה אָדָם כִּדְגֵי הַיָּם כֶּרֶמֶשׁ לֹא מֹשֵׁל בּוֹ, כֻּלּוֹ בְּחַכָּה הֶעֱלָה, יְגֹרֵהוּ בְחֶרְמוֹ וְיַאַסְפֵּהוּ בְּמִכְמַרְתּוֹ, וְאֵין דּוֹרֵשׁ אֶת ה'. בַּיּוֹם הַשִּׁשִּׁי בַּבֹּקֶר "תּוֹצֵא הָאָרֶץ נֶפֶשׁ חַיָּה לְמִינָהּ בְּהֵמָה וָרֶמֶשׂ וְחַיְתוֹ אֶרֶץ לְמִינָהּ", וְהָיְתָה בְּרִיאָתָהּ לְקֹדֶם זְרֹחַ הַשֶּׁמֶשׁ, כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (תהלים קד כב) "תִּזְרַח הַשֶּׁמֶשׁ יֵאָסֵפוּן וְאֶל מְעוֹנֹתָם יִרְבָּצוּן", וְאָז נִבְרָא הָאָדָם בְּצֶלֶם אֱלֹהִים, וְהוּא זְמַן מֻמְשַׁלְתּוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (שם כג) "יֵצֵא אָדָם לְפָעֳלוֹ וְלַעֲבֹדָתוֹ עֲדֵי עֶרֶב", וְהוּא הָאֶלֶף הַשִּׁשִּׁי, כִּי בְּתְחִלָּתוֹ יִמְשְׁלוּ בּוֹ הַחַיּוֹת, הֵם הַמַּלְכִיּוֹת אֲשֶׁר לֹא יָדְעוּ אֶת ה', וְאַחֲרֵי עֲשִׁירִיתוֹ כְּשִׁעוּר הָנֵץ הַחַמָּה לַיּוֹם (עיין פסחים צד) יָבֹא הַגּוֹאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ (תהלים פט לז) "וְכִסְאוֹ כַּשֶּׁמֶשׁ נֶגְדִּי", וְהוּ בֶּן דָּוִד הַנַּעֲשֶׂה בְּצֶלֶם אֱלֹהִים, כְּדִכְתִיב (דניאל ז':י"ג-י"ד) "וַאֲרוּ עִם עֲנָנֵי שְׁמַיָּא כְּבַר אֱנָשׁ אָתֵה הֲוָה וְעַד עַתִּיק יוֹמַיָּא מְטָה וּקְדָמוֹהִי הַקְרְבוּהִי וְלֵהּ יְהִיב שָׁלְטָן וְיקָר וּמַלְכוּ", וְיִהְיֶה זֶה קי"ח אַחַר חֲמֵשֶׁת אֲלָפִים לְכָלוֹת דְּבַר ה' מִפִּי דָּנִיֵּאל (שם יב יא) "וּמֵעֵת הוּסַר הַתָּמִיד וְלָתֵת שִׁקּוּץ שֹׁמֵם יָמִים אֶלֶף מָאתַיִם וְתִשְׁעִים". וְנִרְאֶה מִשְּׁנוּי הַיָּמִים מִשֶּׁרֶץ הַמַּיִם וְהָעוֹף לְחַיַּת הָאָרֶץ, כִּי בְּתְחִלַּת הָאֶלֶף הַשִּׁשִּׁי תִּתְחַדֵּשׁ מַלְכוּת אֲמָה שַׁלֶּטֶת וְאֵימָתָנִי וְתַקִּיפָא יַתִּירָא, וּמִתְקָרֶבֶת אֶל הָאֱמֶת יוֹתֵר מִן הָרִאשׁוֹנוֹת. הַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת, רֶמֶז לָעוֹלָם הַבָּא שֶׁכֻּלּוֹ שַׁבָּת וּמְנוּחָה לְחַיֵּי הָעוֹלָמִים. וְהָאֵל יִשְׁמְרֵנוּ בְּכָל הַיָּמִים, וְיָשִׂים חֶלְקֵנוּ עִם עֲבָדָיו הַתְּמִימִים:

ד **אֵלֶּה תוֹלְדוֹת הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ בְּהִבָּרְאָם** יִסַּפֵּר תּוֹלְדוֹת הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ בַּמֶּטֶר וּבַצִּמְיחָה כַּאֲשֶׁר נִבְרְאוּ וְנַעֲשׂוּ כְּתִקּוּנָם, כִּי הַשָּׁמַיִם יִתְּנוּ טַלָּם וּמְטָרָם וְהָאָרֶץ תִּתֵּן יְבוּלָהּ, וְהֵם קִיּוּם כָּל חַי. וְרָמַז בְּ"הִבָּרְאָם" מָה שֶׁאָמְרוּ בְּהֵ"א בְּרָאָם, וּמִפְּנֵי זֶה לֹא הִזְכִּיר עַד הֵנָּה רַק מִלַּת אֱלֹהִים, וּמִפֹּרָשׁ בַּכָּתוּב (ישעיהו סו ב) "וְאֶת כָּל אֵלֶּה יָדִי עָשָׂתָה", וְכֵן אָמַר אִיּוֹב "מִי לֹא יָדַע בְּכָל אֵלֶּה כִּי יַד ה' עָשְׂתָה זֹּאת" (איוב יב ט). אִם כֵּן תִּרְמֹז "בְּיוֹם עֲשׂוֹת ה' אֱלֹהִים" לְמִלַּת בְּרֵאשִׁית, כְּמוֹ שֶׁאָמַרְנוּ:

ה **וְכֹל שִׂיחַ הַשָּׂדֶה** עַל דַּעַת רַבּוֹתֵינוּ בִּבְרֵאשִׁית רַבָּה (עיין חולין ס) בַּשְּׁלִישִׁי עָמְדוּ עַל פֶּתַח קַרְקַע הָאָרֶץ, וּבַשִּׁשִּׁי צָמְחוּ לְאַחַר שֶׁהִמְטִיר עֲלֵיהֶם. וְעַל דַּעְתִּי כְּפִי הַפְּשָׁט כִּי בַּשְּׁלִישִׁי הוֹצִיאָה הָאָרֶץ הָעֵשֶׂב וְעֵץ הַפְּרִי בְּקוֹמוֹתָם וְצִבְיוֹנָם כַּאֲשֶׁר צִוָּתָה בָּהֶם, וְעַכְשָׁו יְסַפֵּר הַכָּתוּב כִּי אֵין נוֹטֵעַ וְזוֹרֵעַ מֵהֶם, וְהִיא לֹא תִצְמַח עַד אֲשֶׁר עָלָה אֵד מִמֶּנָּה וְהִשְׁקָה אוֹתָהּ, וְנוֹצַר הָאָדָם הָעוֹבֵד אוֹתָהּ לִזְרֹעַ וְלִנְטֹעַ וְלִשְׁמֹר. וְזֶהוּ טַעַם "שִׂיחַ הַשָּׂדֶה טֶרֶם יִצְמָח", שֶׁלֹּא אָמַר "שִׂיחַ הָאֲדָמָה", כִּי הַמָּקוֹם הַנֶּעֱבָד יִקָּרֵא "שָׂדֶה", "אֲשֶׁר תִּזְרַע בַּשָּׂדֶה" (שמות כג טז), "לֹא נַעֲבֹר בְּשָׂדֶה וּבְכֶרֶם" (במדבר כ יז), וְזֶהוּ תַּשְׁמִישׁוֹ שֶׁל עוֹלָם שֶׁנִּהְיָה מֵאַחֲרֵי שֵׁשֶׁת יְמֵי בְּרֵאשִׁית וְהָלְאָה כָּל יְמֵי עוֹלָם, כִּי בְּסִבַּת הָאֵד יַמְטִירוּ הַשָּׁמַיִם, וּבְסִבָּתָם הָאָרֶץ זֵרוּעֶיהָ תַּצְמִיחַ:

ז **וַיִּפַּח בְּאַפָּיו נִשְׁמַת חַיִּים** יִרְמֹז לָנוּ הַכָּתוּב הַזֶּה מַעֲלַת הַנֶּפֶשׁ יְסוֹדָהּ וְסוֹדָהּ, כִּי הִזְכִּיר בָּהּ שֵׁם מָלֵא, וְאָמַר כִּי הוּא נָפַח בְּאַפָּיו נִשְׁמַת חַיִּים, לְהוֹדִיעַ כִּי לֹא בָּאָה בּוֹ מִן הַיְסוֹדוֹת, כַּאֲשֶׁר רָמַז בְּנֶפֶשׁ הַתְּנוּעָה (בראשית א':כ'), גַּם לֹא בְּהִשְׁתַּלְשְׁלוּת מִן הַשְּׂכָלִים הַנִּבְדָּלִים, אֲבָל הִיא רוּחַ הַשֵּׁם הַגָּדוֹל, מִפִּיו דַּעַת וּתְבוּנָה, כִּי הַנּוֹפֵחַ בְּאַפֵּי אַחֵר מִנִּשְׁמָתוֹ יִתֵּן בּוֹ. וְזֶהוּ שֶׁנֶּאֱמַר (איוב לב ח) "וְנִשְׁמַת שַׁדַּי תְּבִינֵם", כִּי הִיא מִיְּסוֹד הַבִּינָה בְּרֻךְ אֱמֶת וֶאֱמוּנָה. וְהוּא מַאֲמָרָם בְּסִפְרֵי (ריש פרשת מטות), נְדָרִים כְּנִשְׁבַּע בְּחַיֵּי הַמֶּלֶךְ, שְׁבוּעוֹת כְּנִשְׁבַּע בְּמֶלֶךְ עַצְמוֹ, אַף עַל פִּי שֶׁאֵין רְאָיָה לַדָּבָר זֵכֶר לַדָּבָר, "חַי ה' וְחֵי נַפְשְׁךָ" וְגוֹמֵר (מלכים ב ד ל). וּבְמִדְרָשׁוֹ שֶׁל רַבִּי נְחוּנְיָא בֶּן הַקָּנָה (ספר הבהיר אות נז), מַאי "וַיִּנָּפַשׁ", מְלַמֵּד שֶׁיּוֹם הַשַּׁבָּת מְקַיֵּם כָּל הַנְּפָשׁוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר "וַיִּנָּפַשׁ". וּמִכָּאן תָּבִין דִּבְרַת שְׁבוּעַת אֱלֹהִים, וְהַמַּשְׂכִּיל יָבִין. וְדַע כִּי הַמִּתְחַכְּמִים בַּמֶּחְקָר חָלְקוּ בָּאָדָם, מֵהֶם יֹאמְרוּ (ראב"ח הנשיא ראב"ע שמות כג כה) כִּי בָּאָדָם שָׁלֹשׁ

נְפָשׁוֹת, נֶפֶשׁ הַגְּדוֹל כַּצּוֹמֵחַ, אוֹ תֹּאמַר בָּזוֹ כֹּחַ הַגְּדוֹל, וּבוֹ עוֹד נֶפֶשׁ הַתְּנוּעָה, שֶׁהִזְכִּירָהּ הַכָּתוּב (לעיל א כ-כד) בַּדָּגִים וּבַחַיָּה וּבְכֹל רוֹמֵשׂ עַל הָאָרֶץ, וְהַשְּׁלִישִׁית הַנֶּפֶשׁ הַמַּשְׂכֶּלֶת. וּמֵהֶם יֹאמְרוּ (שמונה פרקים להרמב״ם ח״א) כִּי זֹאת הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר בָּאָדָם מִפִּי עֶלְיוֹן בָּהּ יִמָּצְאוּ שְׁלֹשׁ הַכֹּחוֹת הָאֵלֶּה, וְרַק הִיא יְחִידָה. וְהַכָּתוּב הַזֶּה כְּפִי מַשְׁמָעוֹ יִרְמֹז בֵּן, כִּי יֹאמַר שֶׁיָּצַר הַשֵּׁם אֶת הָאָדָם עָפָר מִן הָאֲדָמָה, וְהָיָה מֻטָּל גֹּלֶם כְּאֶבֶן דּוּמָם, וְהקב״ה נָפַח בְּאַפָּיו נִשְׁמַת חַיִּים וְאָז חָזַר הָאָדָם לִהְיוֹת ״נֶפֶשׁ חַיָּה״, שֶׁיִּתְנוֹעֵעַ בָּהּ כְּמוֹ הַחַיּוֹת וְהַדָּגִים שֶׁאָמַר בָּהֶם (לעיל א כ כד) ״יִשְׁרְצוּ הַמַּיִם שֶׁרֶץ נֶפֶשׁ חַיָּה״ וְ״תּוֹצֵא הָאָרֶץ נֶפֶשׁ חַיָּה״. וְזֶה טַעַם ״לְנֶפֶשׁ חַיָּה״, כְּלוֹמַר שֶׁשָּׁב הָאָדָם לִהְיוֹת נֶפֶשׁ בָּהּ חַיִּים, אַחֲרֵי שֶׁהָיָה חֶרֶשׁ אֶת חַרְשֵׁי אֲדָמָה, כִּי הַלָּמ״ד תָּבֹא בְּהִפּוּכִים, כְּמוֹ ״וְהָיוּ לְדָם בַּיַּבָּשֶׁת״ (שמות ד ט) ״וַיְהִי לְנָחָשׁ״ (שם ד ג) ״וַיָּשֶׂם אֶת הַיָּם לֶחָרָבָה״ (שם יד כא). אֲבָל אוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על בראשית ב׳:ז׳) אָמַר, וַהֲוָת בָּאָדָם לְרוּחַ מְמַלְלָא. נִרְאֶה שֶׁדַּעְתּוֹ כְּדִבְרֵי הָאוֹמְרִים שֶׁהֵם נְפָשׁוֹת שׁוֹנוֹת, וְזֹאת הַנֶּפֶשׁ הַמַּשְׂכֶּלֶת אֲשֶׁר נָפְחָה הַשֵּׁם בְּאַפָּיו הָיְתָה בּוֹ לְנֶפֶשׁ מְדַבֶּרֶת. וְכֵן נִרְאֶה לִי מִדַּעַת רַבּוֹתֵינוּ, מִמָּה שֶׁאָמְרוּ (סנהדרין סה), רָבָא בְּרָא גַּבְרָא, שַׁדְּרֵהּ לְקַמֵּהּ דְּרַבִּי זֵירָא, חֲזָה מִשְׁתַּעְיָא לֵיהּ וְלָא אִשְׁתַּעְיִ, אָמַר דְּמִן דְּחַבְרָיָא אַתְּ, תּוּב לְעָפְרָךְ. וּבְוַיִּקְרָא רַבָּה (לב ב), אָמַר רַבִּי אָבִין, בְּשָׁעָה שֶׁאָדָם יָשֵׁן הַגּוּף אוֹמֵר לַנְּשָׁמָה, וְהַנְּשָׁמָה אוֹמֶרֶת לַנֶּפֶשׁ, וְהַנֶּפֶשׁ אוֹמֶרֶת לַמַּלְאָךְ. וְכֵן ״רוּחוֹ וְנִשְׁמָתוֹ אֵלָיו יֶאֱסֹף״ (איוב לד יד) יוֹרֶה כְּפִי מַשְׁמָעוֹ שֶׁהֵן שְׁתַּיִם, וְאִם כֵּן יֹאמַר הַכָּתוּב ״וַיִּיצֶר ה׳ אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם״, יְצִירַת תְּנוּעָה שֶׁהָיָה הָאָדָם נוֹצָר, כְּלוֹמַר בַּעַל תְּנוּעָה, כִּי הַיְצִירָה הִיא הַחַיּוּת וְהַהֶרְגֵּשׁ שֶׁבָּהֶם הוּא אָדָם לֹא גִּבּוּל הֶעָפָר, וּכְמוֹ שֶׁאָמַר ״וַיִּצֶר ה׳ אֱלֹהִים מִן הָאֲדָמָה כָּל חַיַּת הַשָּׂדֶה וְאֵת כָּל עוֹף הַשָּׁמַיִם וַיָּבֵא אֶל הָאָדָם״ (בראשית ב׳:י״ט), וְאַחֲרֵי שֶׁיָּצְרוּ בְּהַרְגָּשָׁה נָפַח בְּאַפָּיו נִשְׁמַת חַיִּים מִפִּי עֶלְיוֹן, לְהוֹסִיף הַנֶּפֶשׁ הַזֹּאת עַל הַיְצִירָה הַנִּזְכֶּרֶת, ״וַיְהִי הָאָדָם״ כֻּלּוֹ ״לְנֶפֶשׁ חַיָּה״, כִּי בִּנְשָׁמָה הַזֹּאת יַשְׂכִּיל וִידַבֵּר, וּבָהּ יַעֲשֶׂה כָּל מַעֲשֶׂה, וְכָל הַנְּפָשׁוֹת וְכֹחוֹתָן לָהּ תִּהְיֶינָה. וְהַלָּמ״ד הַזּוֹ לָמ״ד הַקִּנְיָן, כְּמוֹ ״אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ לְךָ אֲנִי וְכָל אֲשֶׁר לִי״ (מלכים א כ ד), ״לַקֹּנֶה אֹתוֹ לְדוֹרֹתָיו״ (ויקרא כה ל), ״לְךָ אֲנִי הוֹשִׁיעֵנִי״ (תהלים קיט צד), אוֹ יֹאמַר שֶׁחָזַר כֻּלּוֹ נֶפֶשׁ חַיָּה וְנֶהְפַּךְ לְאִישׁ אַחֵר, כִּי כָּל יְצִירוֹתָיו הָיוּ עַתָּה לַנֶּפֶשׁ הַזֹּאת:

ח **וַיִּטַּע ה׳ אֱלֹהִים גַּן בְּעֵדֶן מִקֶּדֶם** פֵּרֵשׁ רַשׁ״י (רש״י על בראשית ב׳:ח׳) בְּמִזְרָחוֹ שֶׁל עֵדֶן נָטַע הַגַּן. וְאוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על בראשית ב׳:ח׳) תִּרְגֵּם מִלְקֳדְמִין, וְכָךְ אָמְרוּ בְּבְרֵאשִׁית רַבָּה (בראשית רבה ט״ו:ג׳), וְהוּא הַנָּכוֹן. וְאֵין טַעַם ״וַיִּטַּע״ שֶׁהֵבִיא הָאִילָנוֹת מִמָּקוֹם אַחֵר וּנְטָעָן שָׁם, כִּי מִן הַמָּקוֹם הַהוּא הִצְמִיחָם, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר ״וַיַּצְמַח ה׳ אֱלֹהִים״ וְגוֹ׳, אֲבָל עִנְיַן ״וַיִּטַּע ה׳ אֱלֹהִים״ לְהַגִּיד שֶׁהָיוּ מֻטָּע ה׳, כִּי טֶרֶם שֶׁגָּזַר עַל הָאָרֶץ ״תַּדְשֵׁא הָאָרֶץ דֶּשֶׁא״ גָּזַר בַּמָּקוֹם הַהוּא שֶׁיִּהְיֶה שָׁם גַּן, וְאָמַר ״בְּכָאן יִהְיֶה אִילָן פְּלוֹנִי וּבְכָאן אִילָן פְּלוֹנִי״ כְּעֵרוּגַת הַמֻּטָּעִים, וְלֹא הָיָה כְּדֶרֶךְ שְׁאָר מְקוֹמוֹת הָאָרֶץ שֶׁאָמַר ״תַּדְשֵׁא הָאָרֶץ דֶּשֶׁא וְעֵץ פְּרִי״, וְהִצְמִיחָה בְּלֹא סֵדֶר. וְהִנֵּה אֵילָנֵי גַּן עֵדֶן גָּזַר בָּהֶם לַעֲשׂוֹת עָנָף וְלִשְׁאֵת פֶּרִי לָעַד לְעוֹלָם, לֹא יַזְקִין בָּאָרֶץ שָׁרְשָׁם וּבֶעָפָר לֹא יָמוּת גִּזְעָם, אֵין צְרִיכִין לְעוֹבֵד וְזוֹמֵר, שֶׁאִלּוּ הָיוּ צְרִיכִין עֲבוֹדָה, אַחֲרֵי שֶׁגֹּרֶשׁ הָאָדָם מִשָּׁם מִי עָבַד אוֹתָם. גַּם זֶה טַעַם ״וַיִּטַּע ה׳ אֱלֹהִים״, שֶׁהָיוּ מַטָּעָיו מַעֲשֵׂה יָדָיו וְקַיָּמִים לְעוֹלָמִים, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (יחזקאל מז יב) ״לֹא יִבּוֹל עָלֵהוּ וְלֹא יִתֹּם פִּרְיוֹ וְכוּ׳ כִּי מֵימָיו מִן הַמִּקְדָּשׁ הֵמָּה יוֹצְאִים״. אִם כֵּן מָה טַעַם ״וַיַּנִּחֵהוּ בְּגַן עֵדֶן לְעָבְדָהּ וּלְשָׁמְרָהּ״ (בראשית ב׳:ט״ו) שֶׁהִנִּיחוֹ שָׁם לִהְיוֹת זוֹרֵעַ לוֹ חִטִּים וּמִינֵי תְּבוּאוֹת וְכָל עֵשֶׂב זֹרֵעַ זֶרַע וַעֲרוּגוֹת הַבֹּשָׂמִים, וְקוֹצֵר וְתוֹלֵשׁ וְאוֹכֵל כִּרְצוֹנוֹ, וְזֶה טַעַם ״לְעָבְדָהּ וּלְשָׁמְרָהּ״, לַעֲבֹד אַדְמַת הַגַּן הָעֲרוּגוֹת שֶׁיַּעֲשֶׂה שָׁם, כִּי הַגַּן שֶׁהֵם הָאִילָנוֹת לֹא יֵעָבְדוּ. וְיִתָּכֵן שֶׁכְּנָפָהּ הַגַּן בִּלְשׁוֹן נְקֵבָה, כְּמוֹ ״וּכְגַנָּה זֵרוֹעֶיהָ תַצְמִיחַ״ (ישעיהו סא יא), ״וְנִטְעוּ גַּנּוֹת״ (ירמיהו כט ה). וְרַבּוֹתֵינוּ נִתְעוֹרְרוּ בָּזֶה, אָמְרוּ בְּבְרֵאשִׁית רַבָּה (בראשית רבה ט״ז:ה׳), ״לְעָבְדָהּ וּלְשָׁמְרָהּ״, אֵלּוּ הַקָּרְבָּנוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות ג יב) ״תַּעַבְדוּן אֶת הָאֱלֹהִים״, הֲדָא הוּא דִכְתִיב (במדבר כח ב), ״תִּשְׁמְרוּ לְהַקְרִיב לִי בְּמוֹעֲדוֹ״. וְהַכַּוָּנָה לָהֶם בָּזֶה לוֹמַר כִּי הַצָּמָחִים וְכָל בַּעֲלֵי חַיִּים צְרִיכִים לַכּוֹחוֹת הָרִאשׁוֹנוֹת, וּמֵהֶם יָבֹא לָהֶם הַגִּדּוּל, וּבַקָּרְבָּנוֹת יִהְיֶה מֶשֶׁךְ הַבְּרָכָה לָעֶלְיוֹנִים, וּמֵהֶם לְצָמְחֵי גַּן עֵדֶן, וּמֵהֶם יִהְיוּ וְיִחְיוּ לְעוֹלָם בְּגִשְׁמֵי רָצוֹן וּבְרָכָה שֶׁיִּגְדְּלוּ בָּהּ, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ (ב״ר טו א), ״יִשְׁבְּעוּ עֲצֵי ה׳ אַרְזֵי לְבָנוֹן אֲשֶׁר נָטָע״ (תהלים קד טז), אָמַר רַבִּי חֲנִינָא, יִשְׁבְּעוּ חַייֶהָן, יִשְׁבְּעוּ מֵימֵיהֶן, יִשְׁבְּעוּ מַשְׁעָתָן. כִּי ״חַייֶהָן״ יְסוֹדוֹתָם הָעֶלְיוֹנִים, וּ״מֵימֵיהֶם״ אוֹצָרוֹ הַטּוֹב הַמּוֹרִיד הַגֶּשֶׁם, וּ״מַשְׁעָתָן״ כֹּחַם בַּשָּׁמַיִם, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ (ב״ר י ו), אֵין לְךָ כָּל עֵשֶׂב וְעֵשֶׂב מִלְמַטָּה שֶׁאֵין לוֹ מַזָּל בָּרָקִיעַ וְהוּא מַכֶּה אוֹתוֹ וְאוֹמֵר לוֹ גְּדַל, שֶׁנֶּאֱמַר (איוב לח לג), ״הֲיָדַעְתָּ חֻקּוֹת שָׁמָיִם אִם תָּשִׂים מִשְׁטָרוֹ בָּאָרֶץ״, שׁוֹטֵר:

ט **וְעֵץ הַחַיִּים בְּתוֹךְ הַגָּן וְעֵץ הַדַּעַת טוֹב וָרָע** בַּעֲבוּר שֶׁאָמַר הַכָּתוּב וְעֵץ הַחַיִּים בְּתוֹךְ הַגָּן וְלֹא אָמַר בַּגָּן, וְעוֹד שֶׁאָמַר (בראשית ג׳:ג׳) ״וּמִפְּרִי הָעֵץ אֲשֶׁר בְּתוֹךְ הַגָּן אָמַר אֱלֹהִים לֹא תֹאכְלוּ״, שֶׁלֹּא הִזְכִּירוֹ וְלֹא הוֹדִיעוֹ בְּשֵׁם אַחֵר, נֹאמַר לְפִי פְּשׁוּטוֹ שֶׁהוּא מָקוֹם יָדוּעַ בַּגַּן שֶׁהוּא בַּתָּוֶךְ, וּלְכָךְ תִּרְגֵּם אוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על בראשית ב׳:ט׳) ״בְּמִצְיעוּת גִּנְּתָא״. וְהִנֵּה לְדִבָרָיו עֵץ הַחַיִּים וְעֵץ הַדַּעַת שְׁנֵיהֶם הָיוּ בָּאֶמְצַע, וְאִם כֵּן נֹאמַר שֶׁהוּא כְּאִלּוּ תֵּעָשֶׂה בְּאֶמְצַע הַגַּן עֲרוּגָה אַחַת סוּגָה, וּבָהּ שְׁנֵי הָאִילָנוֹת הָאֵלֶּה וְיִהְיֶה הָאֶמְצַע הַזֶּה אֶמְצַע רָחָב, כִּי אֶמְצַע הַדֵּק כְּבָר אָמְרוּ שֶׁאֵין יוֹדֵעַ בּוֹ אֶמְתַּת הַנְּקֻדָּה בִּלְתִּי הַשֵּׁם לְבַדּוֹ. וְעֵץ הַחַיִּים אִילָן פְּרִיוֹ נוֹתֵן בְּאוֹכְלָיו חַיִּים אֲרֻכִּים, ״וְעֵץ הַדַּעַת טוֹב וָרָע״ — אָמְרוּ הַמְפָרְשִׁים כִּי הָיָה פְּרִיוֹ מוֹלִיד תַּאֲוַת הַמִּשְׁגָּל, וְלָכֵן כְּסוּ מַעֲרֻמֵיהֶם אַחֲרֵי אָכְלָם מִמֶּנּוּ, וְהֵבִיאוּ לוֹ דּוֹמֶה בְּלָשׁוֹן זֶה מֵאֲמַר בַּרְזִלַּי הַגִּלְעָדִי, ״הַאֵדַע בֵּין טוֹב לְרָע״ (שמואל ב יט לו), כִּי בָּטְלָה מִמֶּנּוּ הַתַּאֲוָה הַהִיא. וְאֵינֶנּוּ נָכוֹן אֶצְלִי, בַּעֲבוּר שֶׁאָמַר ״וִהְיִיתֶם כֵּאלֹהִים יֹדְעֵי טוֹב וָרָע״ (בראשית ג׳:ה׳), וְאִם תֹּאמַר כִּחֵשׁ לָהּ, הִנֵּה ״וַיֹּאמֶר ה׳ אֱלֹהִים הֵן הָאָדָם הָיָה כְּאַחַד מִמֶּנּוּ לָדַעַת טוֹב וָרָע״

(בראשית ג׳:כ״ב), וּכְבָר אָמְרוּ (פירקא דרבינו הקדוש בבא דשלשה טז) שְׁלֹשָׁה אָמְרוּ אֱמֶת וְאָבְדוּ מִן הָעוֹלָם, וְאֵלּוּ הֵן נָחָשׁ וּמְרגְּלִים וְדוֹאֵג הָאֲדוֹמִי הַבְּאֹרֹתִי. וְהַיָּפֶה בְּעֵינַי כִּי הָאָדָם הָיָה עוֹשֶׂה בְּטִבְעוֹ מָה שֶּׁרָאוּי לַעֲשׂוֹת כְּפִי הַתּוֹלֶדֶת, כַּאֲשֶׁר יַעֲשׂוּ הַשָּׁמַיִם וְכָל צְבָאָם, פּוֹעֲלֵי אֱמֶת שֶׁפְּעֻלָּתָם אֱמֶת וְלֹא יְשַׁנּוּ אֶת תַּפְקִידָם, וְאֵין לָהֶם בְּמַעֲשֵׂיהֶם אַהֲבָה אוֹ שִׂנְאָה, וּפְרִי הָאֵילָן הַזֶּה הָיָה מוֹלִיד הָרָצוֹן וְהַחֵפֶץ, שֶׁיִּבְחֲרוּ אוֹכְלָיו בְּדָבָר אוֹ בְּהֶפְכּוֹ, לְטוֹב אוֹ לְרַע, וְלָכֵן נִקְרָא ״עֵץ הַדַּעַת טוֹב וָרָע״, כִּי הַ״דַּעַת״ יֵאָמֵר בִּלְשׁוֹנֵנוּ עַל הָרָצוֹן, כִּלְשׁוֹנָם (פסחים ו) לֹא שָׁנוּ אֶלָּא שֶׁדַּעְתּוֹ לַחֲזֹר, וְשֶׁדַּעְתּוֹ לְפַנּוֹתוֹ, וּבִלְשׁוֹן הַכָּתוּב (תהלים קמד ג) ״מָה אָדָם וַתֵּדָעֵהוּ״, תַּחְפֹּץ וְתִרְצֶה בּוֹ, ״יְדַעְתִּיךָ בְשֵׁם״ (שמות לג יב), בְּחַרְתִּיךָ מִכָּל הָאָדָם, וְכֵן מַאֲמַר בַּרְזִלַּי ״הַאֲדַע בֵּין טוֹב לְרָע״, שֶׁאָבַד מִמֶּנּוּ כֹּחַ הָרַעְיוֹן, לֹא הָיָה בּוֹחֵר בְּדָבָר וְלֹא קָץ בּוֹ, וְהָיָה אוֹכֵל מִבְּלִי שֶׁיִּטְעַם וְשׂוֹמֵעַ מִבְּלִי שֶׁיִּתְעַנֵּג בַּשִּׁיר. וְהִנֵּה בָּעֵת הַזֹּאת לֹא הָיָה בֵּין אָדָם וְאִשְׁתּוֹ הַמִּשְׁגָּל לְתַאֲוָה, אֲבָל בְּעֵת הַהוֹלָדָה יִתְחַבְּרוּ וְיוֹלִידוּ, וְלָכֵן הָיוּ הָאֵיבָרִים כֻּלָּם בְּעֵינֵיהֶם כַּפָּנִים וְהַיְדָיִם וְלֹא יִתְבּוֹשְׁשׁוּ בָּהֶם. וְהִנֵּה אַחֲרֵי אָכְלוֹ מִן הָעֵץ הָיְתָה בְּיָדוֹ הַבְּחִירָה, וּבְרְצוֹנוֹ לְהָרַע אוֹ לְהֵטִיב בֵּין לוֹ בֵּין לַאֲחֵרִים, וְזוֹ מִדָּה אֱלֹהִית מְצַד אֶחָד וְרָעָה לָאָדָם בִּהְיוֹת לוֹ בָּהּ יֵצֶר וְתַאֲוָה. וְאִפְשָׁר שֶׁנִּתְכַּוֵּן הַכָּתוּב לָעִנְיָן הַזֶּה כְּשֶׁאָמַר ״אֲשֶׁר עָשָׂה הָאֱלֹהִים אֶת הָאָדָם יָשָׁר וְהֵמָּה בִּקְשׁוּ חִשְׁבֹנוֹת רַבִּים״ (קהלת ז כט), הַיְשֶׁר שֶׁיֵּאָחֵז דֶּרֶךְ אַחַת יְשָׁרָה, וְהַבַּקָּשָׁה בְּחִשְׁבֹנוֹת רַבִּים שֶׁיְּבַקֵּשׁ לוֹ מַעֲשִׂים מִשְׁתַּנִּים בִּבְחִירָה מִמֶּנּוּ. וְכַאֲשֶׁר צִוָּהוּ הקב״ה עַל הָעֵץ שֶׁלֹּא יֹאכַל מִמֶּנּוּ לֹא הוֹדִיעוֹ כִּי בּוֹ הַמִּדָּה הַזֹּאת, רַק אָמַר לוֹ סְתָם ״וּמִפְּרִי הָעֵץ אֲשֶׁר בְּתוֹךְ הַגָּן״, כְּלוֹמַר הַיָּדוּעַ בְּאֶמְצָעוּתוֹ, לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ, וְהוּא מַאֲמַר הָאִשָּׁה אֶל הַנָּחָשׁ, וְהַכָּתוּב שָׁאָמַר ״וּמֵעֵץ הַדַּעַת טוֹב וָרָע לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ״ (בראשית ב׳:י״ז) הִזְכִּירוֹ הַכָּתוּב אֵלֵינוּ בִּשְׁמוֹ:

יא אֶרֶץ הַחֲוִילָה אֲשֶׁר שָׁם הַזָּהָב לְבָאֵר שֶׁאֵינָהּ חֲוִילָה שֶׁל מִצְרַיִם, שֶׁאָמַר בָּהּ ״וַיִּשְׁכְּנוּ מֵחֲוִילָה עַד שׁוּר״ (בראשית כ״ה:י״ח), כִּי זוֹ מִזְרָח הַמִּזְרָח. וְהִזְכִּיר עוֹד שָׁם הַבְּדֹלַח, לְשֶׁבַח הַנָּהָר, כִּי בַּחוֹל אֲשֶׁר בּוֹ וְעַל שְׂפָתוֹ יִמָּצֵא הַזָּהָב הַהוּא הַטּוֹב וְהַבְּדֹלַח וְהַשֹּׁהַם, כִּי כֵן יִמָּצֵא בַּנְּהָרוֹת, מֵהֶם שֶׁיִּמָּצֵא שָׁם הַזָּהָב, וּמֵהֶם אֲשֶׁר יִמָּצֵא בָּהֶם הַכֶּסֶף, וְכֵן הַבְּדֹלַח וְהָאֲבָנִים הַטּוֹבוֹת בַּנְּהָרוֹת יִמָּצְאוּ רַבָּם. וְעַל דַּעַת הָרִאשׁוֹנִים (רש״י ורס״ג וכן הוא בזוה״ק חיי שרה קכה) ״פִּישׁוֹן״ הוּא נִילוּס מִצְרַיִם, יְסוֹבֵב כָּל אֶרֶץ הַחֲוִילָה הַזֹּאת, וְיָבֹא מִשָּׁם עַל פְּנֵי כָל אֶרֶץ מִצְרַיִם עַד נָפְלוֹ בַּיָּם הַגָּדוֹל בַּאֲלֶכְסַנְדְּרְיָא שֶׁל מִצְרַיִם:

יז לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ מִן הַפְּרִי יַזְהִירֵנוּ, כִּי הָעֵץ אֵינוֹ נֶאֱכָל. וְכֵן אָמַר לְמַטָּה (בראשית ג׳:ג׳) ״מִפְּרִי הָעֵץ אֲשֶׁר בְּתוֹךְ הַגָּן״, וְכָמֹהוּ ״וְאָכְלוּ אִישׁ גַּפְנוֹ וְאִישׁ תְּאֵנָתוֹ״ (מלכים ב יח לא) וְכֵן ״בְּעֶצְבוֹן תֹּאכְלֶנָּה״ (בראשית ג׳:י״ז) תֹּאכַל פִּרְיָהּ:

בְּיוֹם אֲכָלְךָ מִמֶּנּוּ מוֹת תָּמוּת בְּעֵת שֶׁתֹּאכַל מִמֶּנּוּ תִּהְיֶה בֶּן מָוֶת, וְכָמוֹהוּ ״בְּיוֹם צֵאתְךָ וְהָלַכְתָּ אָנָה וָאָנָה יָדֹעַ תֵּדַע כִּי מוֹת תָּמוּת״ (מלכים א ב מב), שֶׁאֵין הַכַּוָּנָה שֶׁיָּמוּת מִיָּד בּוֹ בַּיּוֹם, וְאֵין הַכַּוָּנָה לִידִיעָה בִּלְבַד שֶׁיֵּדַע שֶׁיָּמוּת, כִּי הַחַיִּים יוֹדְעִים שֶׁיָּמֻתוּ כֻּלָּם, אֲבָל הַכַּוָּנָה כִּי בְּעֵת שֶׁיֵּצֵא יִהְיֶה חַיָּב מִיתָה לַמֶּלֶךְ וְהוּא יָמִית אוֹתוֹ כַּאֲשֶׁר יִרְצֶה. ״וְלֹא יָבֹאוּ לִרְאוֹת כְּבַלַּע אֶת הַקֹּדֶשׁ וָמֵתוּ״ (במדבר ד כ), ״וְלֹא יִשְׁאוּ עָלָיו חֵטְא וּמֵתוּ בּוֹ כִּי יְחַלְּלֻהוּ״ (ויקרא כב ט), אֵין עִנְיָנָם אֶלָּא שֶׁיִּהְיוּ חַיָּבִים מִיתָה, וְיָמוּתוּ בְּחֶטְאָם זֶה. וְעַל דַּעַת אַנְשֵׁי הַטֶּבַע הָיָה הָאָדָם מְעַתָּד לְמִיתָה מִתְּחִלַּת הִיצִירָה, מִפְּנֵי הֱיוֹתוֹ מֹרְכָּב, אֲבָל גָּזַר עַתָּה שֶׁאִם יֶחֱטָא יָמוּת בְּחֶטְאוֹ כְּדֶרֶךְ חַיָּבֵי מִיתָה בִּידֵי שָׁמַיִם בַּעֲבֵרוֹת, כְּגוֹן זָר הָאוֹכֵל תְּרוּמָה (ויקרא כט ט) וּשְׁתוּי יַיִן (שם י ט) וּמְחֻסַּר בְּגָדִים שֶׁשִּׁמְּשׁוּ (שמות כח מג) וְזוּלָתָם, שֶׁהַכַּוָּנָה בָּהֶם שֶׁיָּמוּתוּ בְּחֶטְאָם טֶרֶם בֹּא יוֹמָם. וּלְכָךְ אָמַר בָּעִנְשׁ, ״עַד שׁוּבְךָ אֶל הָאֲדָמָה כִּי מִמֶּנָּה לֻקָּחְתָּ כִּי עָפָר אַתָּה וְאֶל עָפָר תָּשׁוּב״ בְּטִבְעֲךָ (בראשית ג׳:י״ט). וְגַם מִתְּחִלָּה הָיָה אוֹכֵל מִפְּרִי הָעֵץ וּמִזֶּרַע הָאָרֶץ, אִם כֵּן הָיְתָה בּוֹ הַתָּכָה וְסִבַּת הֲוָיָה וְהֶפְסֵד. וְעַל דַּעַת רַבּוֹתֵינוּ (עיין שבת נה) אִלְמָלֵא שֶׁחָטָא לֹא מֵת לְעוֹלָם, כִּי הַנְּשָׁמָה הָעֶלְיוֹנִית נוֹתֶנֶת לוֹ חַיִּים לָעַד, וְהַחֵפֶץ הָאֱלֹהִי אֲשֶׁר בּוֹ בְּעֵת הִיצִירָה יִהְיֶה דָּבֵק בּוֹ תָּמִיד וְהוּא יְקַיֵּם אוֹתוֹ לָעַד, כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בְּמִלַּת ״וַיִּרָא אֱלֹהִים כִּי טוֹב״ (לעיל א ד). וְדַע כִּי אֵין הַהַרְכָּבָה מוֹרָה עַל הַהֶפְסֵד אֶלָּא לְדַעַת קְטַנֵּי אֲמָנָה כִּי הַבְּרִיאָה הִיא בְּחִיּוּב, אֲבָל לְדַעַת אַנְשֵׁי הָאֱמוּנָה הָאוֹמְרִים כִּי הָעוֹלָם מְחֻדָּשׁ בְּחֵפֶץ אֱלֹהִי פָּשׁוּט, גַּם הַקִּיּוּם יִהְיֶה בּוֹ לָעַד כָּל יְמֵי הַחֵפֶץ, וְזֶה אֱמֶת בָּרוּר. אִם כֵּן ״בְּיוֹם אֲכָלְךָ מִמֶּנּוּ מוֹת תָּמוּת״, שֶׁאָז תִּהְיֶה בֶּן מָוֶת, לֹא תִתְקַיֵּם לָעַד בְּחֶפְצִי, וְהָאֲכִילָה הָיְתָה לוֹ מִתְּחִלָּה לְעִנֶּג. וְיִתָּכֵן שֶׁפֵּרוֹת גַּן עֵדֶן נִבְלָעִים בָּאֲבָרִים כַּמָּן וּמְקַיְּמִים אֶת אוֹכְלֵיהֶם, וְכַאֲשֶׁר גָּזַר עָלָיו ״וְאָכַלְתָּ אֶת עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה״ וּבְזַעַת אַפָּיו יֹאכַל לֶחֶם הָאָדָמָה, הָיָה זֶה סִבָּה לַהֶפְסֵד, כִּי עָפָר הוּא וְעָפָר יֹאכַל וְאֶל עָפָר יָשׁוּב:

יח לֹא טוֹב הֱיוֹת הָאָדָם לְבַדּוֹ אֵינֶנּוּ נִרְאֶה שֶׁנִּבְרָא הָאָדָם לִהְיוֹת יָחִיד בָּעוֹלָם וְלֹא יוֹלִיד, שֶׁכָּל הַנִּבְרָאִים זָכָר וּנְקֵבָה מִכָּל בָּשָׂר נִבְרְאוּ לְהָקִים זֶרַע, וְגַם הָעֹשֶׂב וְהָעֵץ זַרְעָם בָּהֶם. אֲבָל יִתָּכֵן לוֹמַר כִּי הָיָה כְּדִבְרֵי הָאוֹמֵר (ברכות סא) דּוּ פַּרְצוּפִים נִבְרְאוּ, וְנַעֲשׂוּ שֶׁיִּהְיוּ בָּהֶם טָבַע מֵבִיא בְּאֵבְרֵי הַהוֹלָדָה מִן הַזָּכָר לַנְּקֵבָה כְּחַ מוֹלִיד, אוֹ תֹּאמַר זֶרַע כְּפִי הַמַּחְלֹקֶת הַיָּדוּעַ בָּעִבּוּר, וְהָיָה הַפַּרְצוּף הַשֵּׁנִי עֵזֶר לָרִאשׁוֹן בְּתוֹלַדְתּוֹ, וְרָאָה הקב״ה כִּי טוֹב שֶׁיִּהְיֶה הָעֵזֶר עוֹמֵד לְנֶגְדּוֹ, וְהוּא יִרְאֶנּוּ וְיִפָּרֵד מִמֶּנּוּ וְיִתְחַבֵּר אֵלָיו כְּפִי רְצוֹנוֹ, וְזֶהוּ שֶׁאָמַר ״אֶעֱשֶׂה לוֹ עֵזֶר כְּנֶגְדּוֹ״. וְטַעַם ״לֹא טוֹב״, שֶׁלֹּא יֹאמַר בּוֹ כִּי טוֹב בִּהְיוֹתוֹ לְבַדּוֹ, שֶׁלֹּא יִתְקַיֵּם בֵּן. בְּמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית ה״טּוֹב״ הוּא הַקִּיּוּם כַּאֲשֶׁר פֵּרַשְׁתִּי בְּמַאֲמַר ״וַיַּרְא אֱלֹהִים כִּי טוֹב״ (רמב״ן על בראשית א׳:ד׳):

יט אֲשֶׁר יִקְרָא לוֹ הָאָדָם נֶפֶשׁ חַיָּה לְשׁוֹן רַשׁ״י (רש״י על בראשית ב׳:י״ט) סָרְסֵהוּ וּפָרְשֵׁהוּ, וְכָל נֶפֶשׁ חַיָּה אֲשֶׁר יִקְרָא לוֹ הָאָדָם שֵׁם, הוּא שְׁמוֹ לְעוֹלָם. וְרַבִּי אַבְרָהָם אָמַר (אבן עזרא על בראשית ב׳:י״ט) כִּי לָמֶ״ד ״אֲשֶׁר יִקְרָא לוֹ״ נִמְשָׁךְ, וְכָל נֶפֶשׁ חַיָּה אֲשֶׁר יִקְרָא לוֹ הָאָדָם לְנֶפֶשׁ חַיָּה, הוּא שְׁמוֹ לְעוֹלָם. וְיִתָּכֵן שֶׁיִּהְיֶה

פֵּרוּשׁוֹ בְּעִנְיַן הָעֵזֶר, וְהַכַּוָּנָה לוֹמַר כִּי הָאָדָם נֶפֶשׁ חַיָּה, כְּמוֹ שֶׁאָמַר "וַיְהִי הָאָדָם לְנֶפֶשׁ חַיָּה" (בראשית ב׳:ז׳) וּכְמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי, וְהֵבִיא לְפָנָיו הַמִּינִין כֻּלָּן, וְכָל מִין מֵהֶם שֶׁיִּקָּרֵאנּוּ הָאָדָם בִּשְׁמוֹ וְיֹאמַר בּוֹ שֶׁהוּא נֶפֶשׁ חַיָּה כְּמוֹתוֹ, הוּא יִהְיֶה שְׁמוֹ וְיִהְיֶה לוֹ לְעֵזֶר כְּנֶגְדּוֹ, וְהוּא קָרָא לְכֻלָּן וְלֹא מָצָא לְעַצְמוֹ עֵזֶר שֶׁיִּקָּרֵא לוֹ "נֶפֶשׁ חַיָּה" כִּשְׁמוֹ:

כ **וּלְאָדָם לֹא מָצָא עֵזֶר כְּנֶגְדּוֹ** לְשׁוֹן רַשׁ"י (רש"י על בראשית ב׳:כ׳) כְּשֶׁהֶבִיאָן הֶבִיאָן לְפָנָיו זָכָר וּנְקֵבָה, אָמַר, לַכֹּל יֵשׁ בֶּן זוּג וְלִי אֵין בֶּן זוּג, מִיָּד וַיַּפֵּל ה׳ אֱלֹהִים עָלָיו תַּרְדֵּמָה. וְיָפֶה פֵּרֵשׁ, כִּי כַּאֲשֶׁר הִכְנִיס פְּסוּקֵי קְרִיאַת הַשְּׁמוֹת בְּתוֹךְ דִּבֵּר הָעֵזֶר יַכְרִיחַ זֶה. וּקְרִיאַת הַשֵּׁמוֹת עַל דַּעַת הַמְפָרְשִׁים (רש"י ורד"ק) כְּפִשׁוּטוֹ, שֶׁיִּהְיֶה לְכָל אֶחָד שֵׁם לְעַצְמוֹ כְּדֵי שֶׁיִּהְיוּ יְדוּעִים וְנִכָּרִים לְתוֹלְדוֹתָיו בַּשֵּׁמוֹת אֲשֶׁר יִקָּרֵא לָהֶם, כִּי יִהְיֶה שְׁמוֹ לְעוֹלָם. וְהִנֵּה הקב"ה כְּשֶׁרָצָה לַעֲשׂוֹת לוֹ הָעֵזֶר אָז הֶבִיאָם לְפָנָיו, כִּי הָיָה צָרִיךְ לַהֲבִיאָם לוֹ זוּגוֹת לִקְרֹא שֵׁם גַּם לִנְקֵבוֹתֵיהֶם, כִּי מֵהֶם שֶׁקָּרָאָם בְּשֵׁם אֶחָד, וּמֵהֶם חֲלוּקִים, כְּשׁוֹר וּפָרָה וְתַיִשׁ וְעֵז וְכֶבֶשׂ וְרָחֵל וְזוּלָתָם. וּכְשֶׁרָאָה אוֹתָם מְזֻוָּגִים זֶה עִם זֶה נִתְאַוָּה לָהֶם, וְכַאֲשֶׁר לֹא מָצָא בְּתוֹכָם עֵזֶר לְעַצְמוֹ נֶעֱצַב וַיִּישַׁן, וְהָאֱלֹהִים הִפִּיל עָלָיו תַּרְדֵּמָה שֶׁלֹּא יַרְגִּישׁ בַּהֲסָרַת צֶלַע מִגּוּפוֹ (פרד"א יב). וּלְפִי דַּעְתִּי שֶׁקְּרִיאַת הַשֵּׁם הוּא הָעֵזֶר. וְהָעִנְיָן כִּי הקב"ה הֵבִיא כָּל חַיַּת הַשָּׂדֶה וְכָל עוֹף הַשָּׁמַיִם לִפְנֵי אָדָם, וְהוּא הִכִּיר טִבְעָם וְקָרָא לָהֶם שֵׁמוֹת, כְּלוֹמַר הַשֵּׁם הָרָאוּי לָהֶם כְּפִי טִבְעֵיהֶם, וּבַשֵּׁמוֹת נִתְבָּאֵר הָרָאוּי לִהְיוֹת עֵזֶר לַחֲבֵרוֹ, כְּלוֹמַר הָרְאוּיִם לְהוֹלִיד זֶה מִזֶּה. וַאֲפִלּוּ אִם נַאֲמִין בַּשֵּׁמוֹת שֶׁהֵם בְּהַסְכָּמָה לֹא טִבְעִיּוֹת (מו"נ ב ל), נֹאמַר שֶׁקְּרִיאַת הַשֵּׁמוֹת הִיא הַבְדָּלַת הַמִּינִים, כִּי עָבְרוּ לְפָנָיו זָכָר וּנְקֵבָה, וְהִתְבּוֹנֵן בְּטִבְעָם אֵיזֶה מֵהֶם עֵזֶר לַחֲבֵרוֹ, כְּלוֹמַר הַמּוֹלִיד מִמֶּנּוּ, וְהוֹדִיעַ זֶה בַּשֵּׁמוֹת, כִּי הַבְּהֵמָה הַדַּקָּה קָרָא בְּשֵׁם אֶחָד, שֶׁכֻּלָּן עֵזֶר זֶה לָזֶה בַּתּוֹלָדָה שֶׁיּוֹלִידוּ זֶה מִזֶּה, וְהַגַּפָּה בְּשֵׁם אַחֵר, וְהַחַיָּה בְּשֵׁם אַחֵר, שֶׁלֹּא יוֹלִידוּ מִין זֶה מִזֶּה, וְכֵן כֻּלָּן, וְלֹא מָצָא בְּכֻלָּן שֶׁתִּהְיֶה בְּטִבְעָהּ עֵזֶר לוֹ וְתִקָּרֵא בִּשְׁמוֹ, כִּי קְרִיאַת הַשֵּׁמוֹת הִיא הַבְדָּלַת הַמִּינִים וְהִפְרֵד כֹּחוֹתָם זֶה מִזֶּה כַּאֲשֶׁר פֵּרַשְׁתִּי לְמַעְלָה. וְאֵין הָעִנְיָן שֶׁיִּהְיֶה בְּיַד הָאָדָם לִמְצֹא בָּהֶם עֵזֶר לוֹ, כִּי בְּטִבְעָם נִבְרְאוּ, אֲבָל שֶׁאִם יִרְאֶה טִבְעוֹ נָאוֹת בְּאֶחָד הַמִּינִים וְיִבְחַר בּוֹ הָיָה הקב"ה מְתַקֵּן טִבְעוֹ אֵלָיו כַּאֲשֶׁר עָשָׂה בַּצֶּלַע, וְלֹא יִצְטָרֵךְ לִבְנוֹתוֹ בְּנֶן חָדָשׁ. וְזֶה טַעַם "כֹּל אֲשֶׁר יִקְרָא לוֹ הָאָדָם נֶפֶשׁ חַיָּה הוּא שְׁמוֹ", כְּלוֹמַר הוּא יִהְיֶה שְׁמוֹ, שהקב"ה יְקַיֵּם בּוֹ הַשֵּׁם הַהוּא עַל עִנְיָן שֶׁפֵּרַשְׁתִּי. וְהַנָּכוֹן בְּעֵינַי כִּי לֹא הָיָה הַחֵפֶץ לְפָנָיו יִתְבָּרֵךְ לְקַחַת צַלְעוֹ מִמֶּנּוּ עַד שֶׁיֵּדַע אָדָם שֶׁאֵין בַּנִּבְרָאִים עֵזֶר לוֹ, וְשֶׁיִּתְאַוֶּה שֶׁיִּהְיֶה לוֹ עֵזֶר כְּמוֹתָם, וּמִפְּנֵי זֶה הָיָה צָרִיךְ לָקַחַת מִמֶּנּוּ אַחַת מִצַּלְעוֹתָיו. וְזֶה טַעַם "וּלְאָדָם לֹא מָצָא עֵזֶר כְּנֶגְדּוֹ", כְּלוֹמַר וּלְשֵׁם הָאָדָם לֹא מָצָא עֵזֶר שֶׁיִּהְיֶה רָאוּי כְּנֶגְדּוֹ וְתִקָּרֵא בִּשְׁמוֹ שֶׁיּוֹלִיד מִמֶּנּוּ. וְאֵין צֹרֶךְ בְּכָאן לְדִבְרֵי הַמְפָרְשִׁים (ראב"ע בפסוק יח והרד"ק) שֶׁאָמְרוּ כִּי בָּא בְּכָאן שֵׁם בִּמְקוֹם הַכִּנּוּי, וְלוֹ לֹא מָצָא עֵזֶר כְּנֶגְדּוֹ, כְּדֶרֶךְ "נְשֵׂי לֶמֶךְ" (בראשית ד׳:כ״ג), "וְאֶת יִפְתָּח וְאֶת שְׁמוּאֵל" (שמואל א יב יא). וְזֶהוּ שֶׁאָמַר "זֹאת הַפַּעַם", כְּלוֹמַר הַפַּעַם הַזֹּאת מָצָאתִי עֵזֶר לִי שֶׁלֹּא מָצָאתִי עַד הֵנָּה בִּשְׂאָר הַמִּינִים, כִּי הִיא עֶצֶם מֵעֲצָמַי וּבָשָׂר מִבְּשָׂרִי וְרָאוּי שֶׁתִּקָּרֵא בִּשְׁמִי מַמָּשׁ, כִּי נוֹלִיד זֶה מִזֶּה. וּבְמִלַּת "זֹאת" סוֹד, יִוָּדַע מִדְּבָרֵינוּ בְּפָרָשַׁת וְזֹאת הַבְּרָכָה, אִם יְבָרְכֵנִי צוּרִי לְהַגִּיעַ שָׁם. וּלְכָךְ הֶחֱזִיר "כִּי מֵאִישׁ לֻקָּחָה זֹּאת", וְהָבֵן:

כד **עַל כֵּן יַעֲזָב אִישׁ אֶת אָבִיו וְאֶת אִמּוֹ וְדָבַק בְּאִשְׁתּוֹ וְגוֹ'** רוּחַ הַקֹּדֶשׁ אוֹמֶרֶת כֵּן לְאֶסֹּר הָעֲרָיוֹת לִבְנֵי נֹחַ:

וְהָיוּ לְבָשָׂר אֶחָד הַוָּלָד נוֹצָר עַל יְדֵי שְׁנֵיהֶם, וְשָׁם נַעֲשֶׂה בְּשָׂרָם אֶחָד, לְשׁוֹן רַשׁ"י (רש"י על בראשית ב׳:כ"ד). וְאֵין בָּזֶה טַעַם, כִּי גַּם הַבְּהֵמָה וְהַחַיָּה יִהְיוּ לְבָשָׂר אֶחָד בְּוֹלְדוֹתֵיהֶם. וְהַנָּכוֹן בְּעֵינַי כִּי הַבְּהֵמָה וְהַחַיָּה אֵין לָהֶם דְּבֵקוּת בִּנְקֵבוֹתֵיהֶן, אֲבָל יָבֹא הַזָּכָר עַל אֵיזֶה נְקֵבָה שֶׁיִּמְצָא וְיֵלְכוּ לָהֶם. וּמִפְּנֵי זֶה אָמַר הַכָּתוּב בַּעֲבוּר שֶׁנִּקְבַת הָאָדָם הָיְתָה עֶצֶם מֵעֲצָמָיו וּבָשָׂר מִבְּשָׂרוֹ, וְדָבַק בָּהּ וְהָיְתָה בְּחֵיקוֹ כִּבְשָׂרוֹ, וַיַּחְפֹּץ בָּהּ לִהְיוֹתָהּ תָּמִיד עִמּוֹ, וְכַאֲשֶׁר הָיָה זֶה בָּאָדָם הוּשַׁם טִבְעוֹ בְּתוֹלְדוֹתָיו לִהְיוֹת הַזְּכָרִים מֵהֶם דְּבֵקִים בִּנְשׁוֹתֵיהֶם, עוֹזְבִים אֶת אֲבִיהֶם וְאֶת אִמָּם וְרוֹאִים אֶת נְשׁוֹתֵיהֶן כְּאִלּוּ הֵן עִמָּם לְבָשָׂר אֶחָד. וְכֵן "כִּי אָחִינוּ בְשָׂרֵנוּ הוּא" (בראשית ל"ז:כ"ז), "אֶל כָּל שְׁאֵר בְּשָׂרוֹ" (ויקרא יח ו), הַקְּרוֹבִים בַּמִּשְׁפָּחָה יִקָּרְאוּ "שְׁאֵר בָּשָׂר". וְהִנֵּה יַעֲזֹב שְׁאֵר אָבִיו וְאִמּוֹ וְקָרְבָתָם, וְיִרְאֶה שֶׁאִשְׁתּוֹ קְרוֹבָה לוֹ מֵהֶם:

פרק ג

ו **כִּי טוֹב הָעֵץ לְמַאֲכָל** הָיְתָה סְבוּרָה כִּי הוּא מַר וְסַם הַמָּוֶת וְלָכֵן יַזְהִירֵנוּ מִמֶּנּוּ, וַעֲתָּה רָאֲתָה כִּי הוּא מַאֲכָל טוֹב וּמְתוֹק:

וְכִי תַאֲוָה הוּא לָעֵינַיִם שֶׁבּוֹ יִתְאַוֶּה וְיָתוּר אַחֲרֵי עֵינָיו:

וְנֶחְמָד הָעֵץ לְהַשְׂכִּיל כִּי בּוֹ יַשְׂכִּיל לַחְמֹד, וְנִתְּנָה הַתַּאֲוָה לָעֵינַיִם וְהַחֶמְדָּה בַּשֵּׂכֶל, וְהַכְּלָל כִּי בּוֹ יִרְצֶה וְיַחְפֹּץ בְּדָבָר אוֹ בְּהֶפְכּוֹ:

ז **וַתִּפָּקַחְנָה עֵינֵי שְׁנֵיהֶם** לְעִנְיַן הַחָכְמָה דִּבֵּר הַכָּתוּב וְלֹא לְעִנְיַן רְאִיָּה מַמָּשׁ, וְסוֹפוֹ מוֹכִיחַ "וַיֵּדְעוּ כִּי עֵירֻמִּם הֵם", כִּלְשׁוֹן רַשׁ"י (רש"י על בראשית ג׳:ז׳). וְכֵן "גַּל עֵינַי וְאַבִּיטָה נִפְלָאוֹת מִתּוֹרָתֶךָ" (תהלים קיט יח):

ח **וַיִּשְׁמְעוּ אֶת קוֹל ה׳ אֱלֹהִים מִתְהַלֵּךְ בַּגָּן לְרוּחַ הַיּוֹם** אָמְרוּ (בראשית רבה י״ט:ז׳) אָמַר רַבִּי חִילְפִּי שָׁמַעְנוּ שֶׁיֵּשׁ הִלּוּךְ לַקּוֹל, שֶׁנֶּאֱמַר "וַיִּשְׁמְעוּ אֶת קוֹל ה׳ אֱלֹהִים מִתְהַלֵּךְ בַּגָּן". וְכֵן כָּתַב הָרַב בְּמוֹרֶה הַנְּבוֹכִים (א כד), וְכֵן דַּעַת רַבִּי אַבְרָהָם (אבן עזרא על בראשית ג׳:ח׳), כִּי "מִתְהַלֵּךְ" כְּנוּי לַקּוֹל, כְּעִנְיַן "קוֹלָהּ

כַּנָּחָשׁ יֵלֵךְ״ (ירמיהו מו כב). וְהוּא אָמַר כִּי טַעַם ״לִרוּחַ הַיּוֹם״, שֶׁשָּׁמְעוּ הַקּוֹל לִפְנוֹת עֶרֶב, וְהִזְכִּיר בְּשֵׁם רַבִּי יוֹנָה כִּי הַטַּעַם, וְהָאָדָם מִתְהַלֵּךְ בַּגָּן לְרוּחַ הַיּוֹם. וּלְפִי דַּעְתִּי כִּי טַעַם מִתְהַלֵּךְ בְּגַן עֵדֶן כְּטַעַם ״וְהִתְהַלַּכְתִּי בְּתוֹכָכֶם״ (ויקרא כו יב), ״וַיֵּלֶךְ ה׳ כַּאֲשֶׁר כִּלָּה לְדַבֵּר אֶל אַבְרָהָם״ (בראשית י״ח:ל״ג), ״אֵלֵךְ אָשׁוּבָה אֶל מְקוֹמִי״ (הושע ה טו), וְהוּא עִנְיַן גִּלּוּי שְׁכִינָה בַּמָּקוֹם הַהוּא אוֹ הִסְתַּלְּקוּתוֹ מִן הַמָּקוֹם שֶׁנִּגְלָה בּוֹ. וְטַעַם ״לִרוּחַ הַיּוֹם״, כִּי בְּהִגָּלוֹת הַשְּׁכִינָה תָּבֹא רוּחַ גְּדוֹלָה וְחָזָק, כְּעִנְיַן שֶׁנֶּאֱמַר (מלכים א יט יא) ״וְהִנֵּה ה׳ עֹבֵר וְרוּחַ גְּדוֹלָה וְחָזָק מְפָרֵק הָרִים וּמְשַׁבֵּר סְלָעִים לִפְנֵי ה׳״, וְכֵן ״וַיֵּדַע עַל כַּנְפֵי רוּחַ״ (תהלים יח יא), וְכָתוּב בְּאִיּוֹב (איוב לח א) ״וַיַּעַן ה׳ אֶת אִיּוֹב מִן הַסְּעָרָה״. וּלְפִיכָךְ אָמַר בְּכָאן כִּי שָׁמְעוּ קוֹל ה׳ שֶׁנִּתְגַּלָּה הַשְּׁכִינָה בַּגַּן כְּמִתְקָרֵב אֲלֵיהֶם לְרוּחַ הַיּוֹם, כִּי רוּחַ ה׳ נָשְׂבָה בּוֹ בְּגַן כְּרוּחַ הַיָּמִים, לֹא רוּחַ גְּדוֹלָה וְחָזָק בְּמַחֲזֶה הַנְּבוּאוֹת, שֶׁלֹּא יִפְחֲדוּ וְיִבָּהֲלוּ. וְאָמַר כִּי אַף עַל פִּי כֵן נִתְחַבְּאוּ מִפְּנֵי מַעֲרֵמֵיהֶם. וּבִבְרֵאשִׁית רַבָּה (בראשית רבה י״ט:ז׳) נָמֵי אָמְרוּ, אָמַר רַבִּי אַבָּא בַּר כָּהֲנָא, מְהַלֵּךְ אֵין כָּתוּב כָּאן אֶלָּא מִתְהַלֵּךְ, מְקַפֵּץ וְעוֹלֶה. הִנֵּה רַבִּי אַבָּא עָשָׂאוֹ כִּלְשׁוֹן ״וַיֵּלֶךְ ה׳״ כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁנוּ בִּלְשׁוֹן הַהֲלִיכָה, אֶלָּא שֶׁהוּא פָּתַר הַכָּתוּב לְהִסְתַּלְּקוּת הַשְּׁכִינָה שֶׁהָיְתָה שׁוֹרָה בְּגַן עֵדֶן וְנִסְתַּלְּקָה מִמֶּנּוּ בְּחֶטְאוֹ שֶׁל אָדָם, כְּעִנְיַן ״אֵלֵךְ אָשׁוּבָה אֶל מְקוֹמִי״, וְאָנוּ מְפָרְשִׁים אוֹתוֹ לְגִלּוּי הַשְּׁכִינָה בַּמָּקוֹם הַהוּא, וְהוּא הַנָּכוֹן וְהַנָּאוֹת בַּכָּתוּב׃

יב וְטַעַם **הָאִשָּׁה אֲשֶׁר נָתַתָּ עִמָּדִי** כְּלוֹמַר הָאִשָּׁה אֲשֶׁר אַתָּה בְּכִבּוּדְךָ נָתַתָּ אוֹתָהּ לִי לְעֵזֶר הִיא נָתְנָה לִי מִן הָעֵץ, וְהָיִיתִי חוֹשֵׁב שֶׁכָּל אֲשֶׁר תֹּאמַר אֵלַי יִהְיֶה לִי לְעֵזֶר וּלְהוֹעִיל. וְזֶהוּ מַה שֶּׁאָמַר בְּעָנְשׁוֹ ״כִּי שָׁמַעְתָּ לְקוֹל אִשְׁתֶּךָ״, שֶׁלֹּא הָיִיתָ רָאוּי לַעֲבֹר עַל מִצְוָתִי בַּעֲבוּר עֲצָתָהּ. וְרַבּוֹתֵינוּ (במסכת ע״ז ה) קוֹרִין אוֹתוֹ בָּזֶה כְּפוּי טוֹבָה, יִרְצוּ לְפָרֵשׁ שֶׁעָנָה אוֹתוֹ, אַתָּה גָּרַמְתָּ לִי הַמִּכְשׁוֹל הַזֶּה שֶׁנָּתַתָּ לִי אִשָּׁה לְעֵזֶר וְהִיא יָעֲצַתְנִי לְהַרְשִׁיעַ׃

יג וְטַעַם **מַה זֹּאת עָשִׂית** לַעֲבֹר עַל מִצְוָתִי, כִּי הָאִשָּׁה בְּכְלַל אַזְהָרַת אָדָם כִּי הָיְתָה עֶצֶם מֵעֲצָמָיו בָּעֵת הַהִיא, וְכֵן הִיא בְּכְלַל הָעֹנֶשׁ שֶׁלּוֹ. וְלֹא אָמַר בָּאִשָּׁה ״וַתֹּאכְלִי מִן הָעֵץ״ כִּי הִיא נֶעְנְשָׁה עַל אֲכִילָתָהּ וְעַל עֲצָתָהּ כַּאֲשֶׁר נֶעֱנַשׁ הַנָּחָשׁ, וְעַל כֵּן אָמְרָה ״הַנָּחָשׁ הִשִּׁיאַנִי וָאֹכֵל״, כִּי הָעֹנֶשׁ הַגָּדוֹל עַל הָאֲכִילָה. וְהִנֵּה מִכָּאן נוֹכַל לִלְמֹד עֹנֶשׁ לְמַחֲטִיאֵי אָדָם בְּדָבָר כַּאֲשֶׁר לִמְּדוּנוּ רַבּוֹתֵינוּ (פסחים כב ע״ז ו) בְּפָסוּק ״וְלִפְנֵי עִוֵּר לֹא תִתֵּן מִכְשֹׁל״ (ויקרא יט יד)׃

יד **מִכֹּל הַבְּהֵמָה וּמִכֹּל חַיַּת הַשָּׂדֶה** הִתְבּוֹנֵן רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ מִן הַמִּקְרָא הַזֶּה כִּי הַנָּחָשׁ מוֹלִיד לְשֶׁבַע שָׁנִים (בכורות ח), וּבָדְקוּ וּמָצְאוּ כִּי כֵן הַדָּבָר (ב״ר שם), כִּי מִדְרְשֵׁי הַכָּתוּב וְרִמְזֵיהֶם מְקֻבָּלִים וּבָהֶם לָהֶם סוֹדוֹת עֲמֻקִּים בַּתּוֹלָדוֹת וּבְכָל דָּבָר, כַּאֲשֶׁר הִזְכַּרְתִּי בְּפִתְיחָתִי׃

טו וְטַעַם **תְּשׁוּפֶנּוּ עָקֵב** שֶׁיִּהְיֶה לָאָדָם יִתְרוֹן עָלֶיךָ בָּאֲיבָה, כִּי הוּא יְשׁוּפְךָ רֹאשׁ וְאַתָּה לֹא תְּשׁוּפֶנּוּ רַק בַּעֲקֵבוֹ, וִירַצֵּץ מוֹחֲךָ שָׁם׃

טז **וְאֶל אִישֵׁךְ תְּשׁוּקָתֵךְ** לְתַשְׁמִישׁ, וְאַף עַל פִּי כֵן אֵין לָךְ מֹצֵא לְתָבְעוֹ בַּפֶּה, אֶלָּא הוּא יִמְשָׁל בָּךְ, הַכֹּל מְמֻנּוּ וְלֹא מִמֶּךָּ, לְשׁוֹן רַשִׁ״י (רש״י על בראשית ג׳:ט״ז). וְאֵינֶנּוּ נָכוֹן, כִּי זֶה שֶׁבַח בָּאִשָּׁה, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ (עירובין ק) וְזוֹ מִדָּה יָפָה בַּנָּשִׁים. וְרַבִּי אַבְרָהָם אָמַר (אבן עזרא על בראשית ג׳:ט״ז) ״וְאֶל אִישֵׁךְ תְּשׁוּקָתֵךְ״ מִשְׁמַעְתֵּךְ, וְהַטַּעַם שֶׁתִּשְׁמְעִי אֶל כָּל אֲשֶׁר יְצַוֶּה עָלַיִךְ, כִּי אַתְּ בִּרְשׁוּתוֹ לַעֲשׂוֹת חֶפְצוֹ. וְלֹא מָצָאתִי לְשׁוֹן תְּשׁוּקָה רַק בְּחֵשֶׁק וְתַאֲוָה. וְהַנָּכוֹן בְּעֵינַי שֶׁהֶעֱנִישׁ אוֹתָהּ שֶׁתִּהְיֶה נִכְסֶפֶת מְאֹד אֶל בַּעְלָהּ, וְלֹא תָּחוּשׁ לְצַעַר הַהֵרָיוֹן וְהַלֵּדָה, וְהוּא יַחֲזִיק בָּהּ כְּשִׁפְחָה, וְאֵין הַמִּנְהָג לִהְיוֹת הָעֶבֶד מִשְׁתּוֹקֵק לִקְנוֹת אָדוֹן לְעַצְמוֹ, אֲבָל יִבְרַח מִמֶּנּוּ בִּרְצוֹנוֹ. וְהִנֵּה זוֹ מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה, כִּי הִיא נָתְנָה גַּם לְאִישָׁהּ וַיֹּאכַל בְּמִצְוָתָהּ, וְעָנְשָׁהּ שֶׁלֹּא תִּהְיֶה הִיא מְצַוָּה עָלָיו עוֹד, וְהוּא יְצַוֶּה עָלֶיהָ כָּל רְצוֹנוֹ׃

כב **וַעֲתָּה פֶּן יִשְׁלַח יָדוֹ** רָצָה הקב״ה שֶׁתִּתְקַיֵּם גְּזֵרָתוֹ בְּמִיתַת הָאָדָם, וְאִם יֹאכַל מֵעֵץ הַחַיִּים שֶׁנִּבְרָא לָתֵת לְאוֹכְלָיו חַיֵּי עוֹלָם תִּבְטֵל הַגְּזֵרָה, אוֹ שֶׁלֹּא יָמוּת כְּלָל אוֹ שֶׁלֹּא יָבֹא יוֹמוֹ בָּעֵת הַנִּגְזָר עָלָיו וְעַל תּוֹלְדוֹתָיו. וְהִנֵּה עַתָּה שֶׁהָיְתָה לוֹ בְּחִירָה שָׁמַר הָעֵץ הַזֶּה מִמֶּנּוּ, כִּי מִתְּחִלָּה לֹא הָיָה עוֹשֶׂה אֶלָּא מָה שֶּׁיְצֻוֶּה, וְלֹא אָכַל מִמֶּנּוּ כִּי לֹא הָיָה צָרִיךְ. וְדַע וְהַאֲמֵן כִּי גַּן עֵדֶן בָּאָרֶץ, וּבוֹ עֵץ הַחַיִּים וְעֵץ הַדַּעַת וּמִשָּׁם יֵצֵא הַנָּהָר וְיִפָּרֵד לְאַרְבָּעָה רָאשִׁים הַנִּרְאִים לָנוּ, כִּי פָּרַת בְּאַרְצֵנוּ וּבִגְבוּלֵנוּ, וּפִישׁוֹן הוּא נִילוּס מִצְרַיִם כְּדִבְרֵי הָרִאשׁוֹנִים. אֲבָל כַּאֲשֶׁר הֵם בָּאָרֶץ כֵּן יֵשׁ בַּשָּׁמַיִם דְּבָרִים יִקָּרְאוּ כֵן, וְהֵם לְאֵלֶּה יְסוֹד, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ (מדרש שה״ש זוטא א ד) ״הֲבִיאַנִי הַמֶּלֶךְ חֲדָרָיו״, מְלַמֵּד שֶׁעָתִיד הקב״ה לְהַרְאוֹת אֶת יִשְׂרָאֵל גִּנְזֵי מָרוֹם, הַחֲדָרִים שֶׁבַּשָּׁמַיִם. דָּבָר אַחֵר, ״הֲבִיאַנִי הַמֶּלֶךְ חֲדָרָיו״, אֵלּוּ חַדְרֵי גַּן עֵדֶן, מִכָּאן אָמְרוּ כְּמַעֲשֶׂה הָרָקִיעַ מַעֲשֶׂה גַּן עֵדֶן. וְהַנְּהָרוֹת כְּנֶגֶד אַרְבַּע מַחֲנוֹת שֶׁבַּמָּרוֹם, וּמִשָּׁם יִמָּשֵׁךְ כֹּחַ הַמַּלְכִיּוֹת שֶׁבָּאָרֶץ, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (ישעיהו כד כא) ״וְעַל צְבָא הַמָּרוֹם בַּמָּרוֹם וְעַל מַלְכֵי הָאֲדָמָה בָּאֲדָמָה״, כָּךְ אָמְרוּ בִּבְרֵאשִׁית רַבָּה (בראשית רבה ט״ז:ד׳), אַרְבָּעָה רָאשִׁים אֵלּוּ ד׳ מַלְכִיּוֹת, שֵׁם הָאֶחָד פִּישׁוֹן זֶה בָּבֶל וְכוּ׳. וְהַדְּבָרִים הַנִּקְרָאִים עֵץ הַחַיִּים וְעֵץ הַדַּעַת לְמַעְלָה סוֹדָם נַעֲלֶה וְנִשְׂגָּב, וְהָאָדָם חָטָא בִּפְרִי עֵץ הַדַּעַת תַּחְתּוֹן וְעָלְיוֹן בְּמַעֲשֶׂה וּבְמַחְשָׁבָה. וְאִם הָיָה הָעֵץ טוֹב לָאָדָם לְמַאֲכָל וְנֶחְמָד אֵלָיו לְהַשְׂכִּיל, לָמָּה מָנְעוּ מִמֶּנּוּ וְהָאֱלֹהִים הוּא הַטּוֹב וְהַמֵּטִיב, לֹא יִמְנַע טוֹב לַהֹלְכִים בְּתָמִים. וְהַנָּחָשׁ אֵין בּוֹ הַיּוֹם נֶפֶשׁ מְדַבֶּרֶת, וְאִם הָיְתָה בּוֹ מִתְּחִלָּה הָיָה מַזִּכִּיר בְּקִלְקָלָתוֹ שֶׁיֵּאָלֵם פִּיו, כִּי הִיא הָיְתָה לוֹ קְלָלָה נִמְרֶצֶת מִכֻּלָּן. אֲבָל כָּל אֵלֶּה דְּבָרִים כְּפוּלִים, הַגָּלוּי וְהֶחָתוּם בָּהֶם אֱמֶת. וּבִבְרֵאשִׁית רַבָּה (בראשית רבה ט״ז:ה׳), דָּבָר אַחֵר ״לְעָבְדָהּ וּלְשָׁמְרָהּ״, אֵלּוּ הַקָּרְבָּנוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות ג יב) ״תַּעַבְדוּן אֶת הָאֱלֹהִים עַל הָהָר הַזֶּה״, זֶהוּ הוּא דִכְתִיב (במדבר כח ב) ״תִּשְׁמְרוּ לְהַקְרִיב לִי בְּמוֹעֲדוֹ״. רָמְזוּ כִּי הַקָּרְבָּנוֹת יַצְמִיחוּ וְיגַדְּלוּ בְּעֵץ הַחַיִּים וְעֵץ הַדַּעַת וְכָל עֲצֵי

גַּן עֵדֶן, וְהֵם הָעֲבוֹדָה וְהַשְׁמִירָה בָּהֶם. וְרַבִּי אַבְרָהָם מַכְחִישׁ מָה שֶׁאָמְרוּ כִּי פִּישׁוֹן הוּא נִילוּס, בַּעֲבוּר שֶׁיִּמְצָאֵהוּ יוֹצֵא מֵהַר הַלְּבוֹנָה וְלָכֵן יִגְדַּל בִּימֵי הַקַּיִץ, וּכְבָר נוֹדְעוּ נְהָרוֹת רַבִּים יֵצְאוּ מִן הַמָּקוֹר וְיִמְשְׁכוּ הַרְבֵּה, וְאַחַר כֵּן יִכָּנְסוּ בְּתַחְתִּיּוֹת אֶרֶץ מַהֲלַךְ יָמִים וְיִבָּקְעוּ וְיִהְיוּ נוֹבְעִים תַּחַת אֶחָד הֶהָרִים בְּמָקוֹם רָחוֹק׃

פרק ד

א **וְהָאָדָם יָדַע אֶת חַוָּה אִשְׁתּוֹ וַתַּהַר וַתֵּלֶד אֶת קָיִן** עִנְיָנוֹ וַתֵּלֶד בֵּן וַתִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ קַיִן כִּי אָמְרָה קָנִיתִי אִישׁ אֶת ה׳. וְכֵן וַתֵּלֶד אֶת חָנוֹךְ (בראשית ד׳:י״ז), וְרַבִּים בַּפָּרָשָׁה וּבְמָקוֹמוֹת אֲחֵרִים. אֶת ה׳ – עִם ה׳, כְּשֶׁבָּרָא אוֹתִי וְאֶת אִישִׁי הוּא לְבַדּוֹ בְּרָאָנוּ, אֲבָל בָּזֶה אָנוּ שֻׁתָּפִין עִמּוֹ, לְשׁוֹן רַשִׁ״י (רש״י על בראשית ד׳:א׳). וְהַנָּכוֹן לִי שֶׁאָמְרָה הַבֵּן הַזֶּה יִהְיֶה לִי קִנְיָן לַה׳, כִּי כַּאֲשֶׁר נָמוּת יִהְיֶה בְּמָקוֹמֵנוּ לַעֲבֹד אֶת בּוֹרְאוֹ. וְכֵן דַּעַת אוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על בראשית ד׳:א׳) שֶׁאָמַר ״קֳדָם ה׳״, וְכָמוֹהוּ (ונראה) ״וְהָרָאָה אֶת הַכֹּהֵן״ (ויקרא יג מט) לַכֹּהֵן, ״וַיִּגַּשׁ דָּוִד אֶת הָעָם״ (שמואל א ל כא) אֶל הָעָם, אוֹ יִהְיֶה ״אֶת ה׳״ כְּמוֹ ״וַיִּתְהַלֵּךְ חֲנוֹךְ אֶת הָאֱלֹהִים״ (בראשית ה׳:כ״ב), ״אֶת הָאֱלֹהִים הִתְהַלֶּךְ נֹחַ״ (בראשית ו׳:ט׳), וְקָרָאָה הָאֶחָד בְּשֵׁם קִנְיָן וְהַשֵּׁנִי הֶבֶל, כִּי קִנְיַן הָאָדָם לַהֶבֶל דָּמָה. וְלֹא רָצְתָה לְפָרֵשׁ זֶה עַל כֵּן לֹא נִכְתַּב טַעַם בַּשֵּׁם הַשֵּׁנִי. וְהַסּוֹד הַמְקֻבָּל בְּעִנְיַן הֶבֶל גָּדוֹל מְאֹד׃

ג **וַיְהִי מִקֵּץ יָמִים וַיָּבֵא קַיִן מִפְּרִי הָאֲדָמָה מִנְחָה לַה׳ וְהֶבֶל הֵבִיא גַּם הוּא** הֵבִינוּ הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה סוֹד גָּדוֹל מֵהַקָּרְבָּנוֹת וְהַמְּנָחוֹת, וְכֵן נֹחַ, וְרַבּוֹתֵינוּ אָמְרוּ (ע״ז ח) שֶׁגַּם אָדָם הָרִאשׁוֹן הִקְרִיב שׁוֹר פָּר. וְזֶה יַחְסֹם פִּי הַמַּבְהִילִים בְּטַעַם הַקָּרְבָּנוֹת. וְעוֹד אֶרְמֹז בּוֹ עִקָּר גָּדוֹל בְּרָצוֹן הקב״ה (עיין ויקרא א ט)׃

ז **הֲלֹא אִם תֵּיטִיב שְׂאֵת** עַל דַּעַת הַמְפָרְשִׁים (אונקלוס רש״י ורד״ק) שְׂאֵת עֲוֹנְךָ. וְעַל דַּעַת רַבִּי אַבְרָהָם (אבן עזרא על בראשית ד׳:ז׳) שְׂאֵת פָּנֶיךָ כְּנֶגֶד ״לָמָּה נָפְלוּ פָּנֶיךָ״, כִּי הַמִּתְבַּיֵּשׁ כּוֹבֵשׁ פָּנִים לְמַטָּה, וְכֵן ״וְאוֹר פָּנַי לֹא יַפִּילוּן״ (איוב כט כד), וְהַמְכַבְּדוֹ כְּאִלּוּ נוֹשֵׂא פָּנָיו לְמַעְלָה, וְזֶה טַעַם ״אוּלַי יִשָּׂא פָּנַי״ (בראשית ל״ב:כ״א), ״לֹא תִשָּׂא פְּנֵי דָל״ (ויקרא יט טו). וְעַל דַּעְתִּי אִם תֵּיטִיב יִהְיֶה לְךָ יֶתֶר שְׂאֵת עַל אָחִיךָ כִּי אַתָּה הַבְּכוֹר, וְזֶה טַעַם ״לָמָּה חָרָה לָךְ״, כִּי בְּבָשְׁתּוֹ מֵאָחִיו נָפְלוּ פָּנָיו, וּבְקִנְאָתוֹ מִמֶּנּוּ הֲרָגוֹ. וְהִנֵּה אָמַר לוֹ לָמָּה חָרָה לָךְ עַל אָחִיךָ וְלָמָּה נָפְלוּ פָּנֶיךָ מִמֶּנּוּ, הֲלֹא אִם תֵּיטִיב יִהְיֶה לְךָ יֶתֶר שְׂאֵת עַל אָחִיךָ, וְאִם לֹא תֵיטִיב לֹא עִמּוֹ בִּלְבַד תְּבוֹאֲךָ רָעָה כִּי לְפֶתַח בֵּיתְךָ חַטָּאתְךָ רוֹבֵץ לְהַכְשִׁילְךָ בְּכָל דְּרָכֶיךָ׃

וְאֵלֶיךָ תְּשׁוּקָתוֹ שֶׁהוּא יִשְׁתּוֹקֵק לִהְיוֹת דָּבֵק בְּךָ כָּל הַיָּמִים, אֲבָל אַתָּה תִּמְשֹׁל בּוֹ אִם תַּחְפֹּץ, כִּי תֵּיטִיב דַּרְכֶּיךָ וּתְסִירֵנוּ מֵעָלֶיךָ. הוֹרָהוּ עַל הַתְּשׁוּבָה שֶׁהִיא נְתוּנָה בְּיָדוֹ לָשׁוּב בְּכָל עֵת שֶׁיִּרְצֶה וְיִסְלַח לוֹ׃

ח **וַיֹּאמֶר קַיִן אֶל הֶבֶל אָחִיו** שֶׁנִּכְנַס עִמּוֹ בְּדִבְרֵי רִיב וּמַצָּה לְהִתְגּוֹלֵל עָלָיו וּלְהָרְגוֹ, לְשׁוֹן רַשִׁ״י (רש״י על בראשית ד׳:ח׳). וְרַבִּי אַבְרָהָם אָמַר (אבן עזרא על בראשית ד׳:ח׳) כִּי הַקָּרוֹב אֵלָיו שֶׁאָמַר לוֹ כָּל הַתּוֹכָחוֹת שֶׁהוֹכִיחוֹ הַשֵּׁם. וְעַל דַּעְתִּי שֶׁהוּא דָּבֵק עִם ״וַיְהִי בִּהְיוֹתָם בַּשָּׂדֶה״, כִּי אָמַר לוֹ נֵצֵא הַשָּׂדֶה, וְהָרַג אוֹתוֹ שָׁם בַּסֵּתֶר. וְיִתָּכֵן שֶׁנִּתְכַּוֵּן בַּהֲרִיגָה שֶׁיִּבָּנֶה הָעוֹלָם מִמֶּנּוּ, כִּי חָשַׁב שֶׁלֹּא יִהְיֶה לְאָבִיו זֶרַע אַחֵר. עוֹד גַּם פְּחַד שֶׁלֹּא יִהְיֶה עִקַּר בְּנָיְנוֹ שֶׁל עוֹלָם מֵאָחִיו שֶׁנִּתְקַבְּלָה מִנְחָתוֹ׃

יא **אָרוּר אָתָּה מִן הָאֲדָמָה** יוֹתֵר מִמָּה שֶׁנִּתְקַלְּלָה הִיא כְּבָר בַּעֲוֹנָהּ, וְגַם בָּזוֹ הוֹסִיפָה לַחֲטֹא אֲשֶׁר פָּצְתָה אֶת פִּיהָ, וְהִנְנִי מוֹסִיף לָהּ קְלָלָה, לֹא תֹסֵף תֵּת כֹּחָהּ, לְשׁוֹן רַשִׁ״י (רש״י על בראשית ד׳:י״א). וְאֵינֶנּוּ נָכוֹן, כִּי בְּכָאן לֹא אֵרַר הָאֲדָמָה בַּעֲבוּרוֹ כַּאֲשֶׁר בְּאָבִיו, אֲבָל אָמַר שֶׁיִּהְיֶה הוּא אָרוּר מִמֶּנָּה, וּפֵרֵשׁ הַקְּלָלָה שֶׁלֹּא תֹסֵף תֵּת כֹּחָהּ אֵלָיו וְשֶׁיִּהְיֶה נָע וָנָד בָּהּ. וְאָמַר כִּי בְּעַבֵּד אֶת הָאֲדָמָה, כִּי בְּכָל אֲשֶׁר תִּטְרַח בָּהּ לַעֲבֹד אוֹתָהּ כָּרְאוּי, בַּחֲרִישָׁה וְעִדּוּר וּבְכָל עֲבוֹדָה בַּשָּׂדֶה, וְתִזְרַע אוֹתָהּ כַּהֹגֶן, לֹא תֹסֵף תֵּת כֹּחָהּ לָךְ, אֲבָל תִּזְרַע הַרְבֵּה וְתָבִיא מְעַט. וְזוֹ הִיא הָאֲרִירָה, כְּטַעַם ״וְאָרוֹתִי אֶת בִּרְכוֹתֵיכֶם״ (מלאכי ב ב). וְאָמַר כֵּן כְּנֶגֶד אֲמָנוּתוֹ, כִּי הוּא הָיָה עוֹבֵד אֲדָמָה, וְהִנֵּה אֵרַר מַעֲשָׂיו. וְזֶה טַעַם ״לֹא תֹסֵף תֵּת כֹּחָהּ לָךְ״, שֶׁלֹּא תִתֵּן עוֹד כֹּחָהּ לְךָ כַּאֲשֶׁר הָיְתָה עוֹשָׂה עַד הֵנָּה בִּהְיוֹתְךָ עוֹבֵד אוֹתָהּ, וְכָךְ פֵּרֵשׁ רַבִּי אַבְרָהָם. וְיִתָּכֵן שֶׁאֵרְרוֹ מִן הָאֲדָמָה שֶׁלֹּא תִתֵּן הִיא מַעֲצָמָהּ כֹּחָהּ אֵלָיו, תְּאֵנָה וְגֶפֶן לֹא יִתְּנוּ חֵילָם בַּאֲחֻזָּתוֹ, וְעֵץ הַשָּׂדֶה לֹא יִתֵּן אֶלְיוֹ פִּרְיוֹ, וְחָזַר וְאָמַר גַּם כֵּן כִּי תַּעֲבֹד אוֹתָהּ לַחֲרֹשׁ וְלִזְרֹעַ לֹא תֹסֵף תֵּת כֹּחָהּ לָךְ כַּאֲשֶׁר בַּתְּחִלָּה, וְהִנֵּה הֵן שְׁתֵּי קְלָלוֹת בְּאֲמָנוּתוֹ, וְהַשְּׁלִישִׁית שֶׁיִּהְיֶה נָע וְנָד בָּהּ, וְהַטַּעַם שֶׁלֹּא יָנוּחַ לִבּוֹ וְלֹא יִשְׁקֹט לַעֲמֹד בְּמָקוֹם אֶחָד מִמֶּנָּה, אֲבָל יִהְיֶה גּוֹלֶה לְעוֹלָם, כִּי עִנְּשׁ הָרוֹצְחִים גָּלוּת. וְטַעַם ״אֲשֶׁר פָּצְתָה אֶת פִּיהָ״ לֵאמֹר, אַתָּה הָרַגְתָּ אֶת אָחִיךָ וְכִסִּיתָ אֶת דָּמוֹ בָּאֲדָמָה, וַאֲנִי אֶגְזֹר עָלֶיהָ שֶׁתְּגַלֶּה אֶת דָּמֶיהָ וְלֹא תְכַסֶּה עוֹד עַל הֲרוּגֶיהָ, כִּי תֵּעָנֵשׁ בָּהּ וּבְכָל אֲשֶׁר תְּכַסֶּה בָּהּ, כְּגוֹן הַזְּרִיעָה וְהַנְּטִיעָה. וְזֶה עֹנֶשׁ כָּל שְׁפִיכוּת דָּם בָּאָרֶץ, כְּעִנְיָן שֶׁכָּתוּב (במדבר לה לג) ״כִּי הַדָּם הוּא יַחֲנִיף אֶת הָאָרֶץ״, וַחֲנֵפַת הָאָרֶץ מְאֹרָה בִּפְרוֹתֶיהָ, כְּעִנְיַן ״מִהְיוֹתָם בָּא אֶל עֲרֻמַת עֶשְׂרִים וְהָיְתָה עֲשָׂרָה בָּא אֶל הַיֶּקֶב לַחְשֹׁף חֲמִשִּׁים פּוּרָה וְהָיְתָה עֶשְׂרִים״ (חגי ב טז)׃

יג **גָּדוֹל עֲוֹנִי מִנְּשׂוֹא** בִּתְמִיָּה, אַתָּה טוֹעֵן עֲלִיּוֹנִים וְתַחְתּוֹנִים, וַעֲוֹנִי אִי אֶפְשָׁר לִטְעֹן, לְשׁוֹן רַשִׁ״י (רש״י על בראשית ד׳:י״ג) מִבְּרֵאשִׁית רַבָּה (בראשית רבה כ״ב:י״א). וְהַנָּכוֹן בַּפְּשָׁט שֶׁהוּא וְדוּי, אָמַר אֱמֶת כִּי עֲוֹנִי גָּדוֹל מִלְּסֹלַח, וְצַדִּיק אַתָּה ה׳ וְיָשָׁר מִשְׁפָּטֶיךָ, אַף עַל פִּי שֶׁעָנַשְׁתָּ אוֹתִי הַרְבֵּה מְאֹד וְהִנֵּה גֵּרַשְׁתָּ אֹתִי הַיּוֹם מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה, כִּי בִּהְיוֹתִי נָע וָנָד וְלֹא אוּכַל לַעֲמֹד בְּמָקוֹם אֶחָד, הִנֵּה אָנֹכִי מִגֹּרֶשׁ מִן הָאֲדָמָה וְאֵין מָקוֹם לִמְנוּחָתִי, וּמִפָּנֶיךָ אֶסָּתֵר כִּי לֹא אוּכַל

לַעֲמֹד לְפָנֶיךָ לְהִתְפַּלֵּל אוֹ לְהַקְרִיב קָרְבָּן וּמִנְחָה, כִּי בִּשְׁתִּי וְגַם נִכְלַמְתִּי כִּי נָשָׂאתִי חֶרְפַּת נְעוּרָי, אֲבָל מָה אֶעֱשֶׂה כִּי כָל מוֹצְאֵי יַחֲרְפֻנִי, וְאַתָּה בְּחַסְדְּךָ הָרַבִּים לֹא חִיַּבְתָּ אוֹתִי מִיתָה. וְהָעִנְיָן שֶׁאָמַר לְפָנָיו הִנֵּה חָטְאִי גָּדוֹל וְהִרְבֵּיתָ עָלַי עֹנֶשׁ, אֲבָל שָׁמַרְנִי שֶׁלֹּא אֶעֱנֵשׁ יוֹתֵר מִמָּה שֶׁחִיַּבְתָּ אוֹתִי, כִּי בַּעֲבוּר שֶׁאֶהְיֶה נָע וָנָד וְלֹא אֶבְנֶה לִי בַּיִת וּגְדֵרוֹת בְּשׁוּם מָקוֹם, יַחֲרְפוּנִי הַחַיּוֹת, כִּי סָר צִלָּךְ מֵעָלַי. הוֹדָה כִּי הָאָדָם אֵינֶנּוּ נִשְׁגָּב וְנִמְלָט בְּכֹחוֹ, רַק בִּשְׁמִירַת עֶלְיוֹן עָלָיו׃

טו וַיָּשֶׂם ה׳ לְקַיִן אוֹת וְלֹא אָמַר ״וַיִּתֵּן״ לוֹ הַשֵּׁם אוֹת אוֹ ״וַיַּעַשׂ״, יוֹרֶה שֶׁשָּׂם לוֹ הָאוֹת קָבוּעַ שֶׁיִּהְיֶה עִמּוֹ תָּמִיד, אוּלַי כְּשֶׁהָיָה נוֹסֵעַ מִמָּקוֹם לְמָקוֹם הָיָה לוֹ אוֹת מֵאֵת הַשֵּׁם מוֹרֶה לוֹ הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר יֵלֵךְ בָּהּ, וּבָזֶה יֵדַע שֶׁלֹּא יִקְרָאֻנִי אָסוֹן בַּדֶּרֶךְ הַהוּא. וּבְבְרֵאשִׁית רַבָּה (בראשית רבה כ״ב:י״ב) אָמְרוּ כְּעִנְיָן זֶה, רַבִּי אַבָּא אָמַר כָּלֵב מָסַר לוֹ, כִּי מִפְּנֵי שֶׁהָיָה פַּחְדּוֹ מִן הַחַיּוֹת מָסַר לוֹ אַחַת מֵהֶן שֶׁתֵּלֵךְ לְפָנָיו, וּלְמָקוֹם שֶׁיִּפְנֶה הַכֶּלֶב לָלֶכֶת יֵדַע כִּי שָׁם צִוָּה לוֹ הַשֵּׁם וְלֹא יֵהָרֵג בָּהּ. הִזְכִּירוּ בּוֹ הַחֲכָמִים אוֹת נִבְזֶה כָּרָאוּי לוֹ, אֲבָל הַכַּוָּנָה שֶׁהָיָה עִמּוֹ הָאוֹת תָּמִיד לְהוֹרוֹת לְפָנָיו הַדֶּרֶךְ שֶׁיֵּלֵךְ בָּהּ, כִּי כֵן לְשׁוֹן ״וַיָּשֶׂם״׃

טז וְטַעַם **וַיֵּצֵא קַיִן מִלִּפְנֵי ה׳** כִּי עוֹד לֹא עָמַד לְפָנָיו לְעוֹלָם, כְּטַעַם שֶׁאָמַר ״וּמִפָּנֶיךָ אֶסָּתֵר״. וְטַעַם ״וַיֵּשֶׁב בְּאֶרֶץ נוֹד״, שֶׁלֹּא הָלַךְ בְּכָל הָעוֹלָם, אֲבָל בְּאוֹתָהּ הָאָרֶץ יָשַׁב נוֹדֵד תָּמִיד, לֹא יָנוּחַ בְּמָקוֹם מִמֶּנָּה כְּלָל, וְנִקְרֵאת ״אֶרֶץ נוֹד״ עַל שְׁמוֹ לְעוֹלָם׃

יז וְטַעַם **וַיְהִי בֹּנֶה עִיר וַיִּקְרָא שֵׁם הָעִיר כְּשֵׁם בְּנוֹ חֲנוֹךְ** כִּי מִתְּחִלָּה הָיָה חוֹשֵׁב לִהְיוֹת עֲרִירִי בַּעֲוֹנוֹ, וְאַחֲרֵי שֶׁנּוֹלַד לוֹ זֶרַע הֵחֵל לִבְנוֹת עִיר לִהְיוֹת בְּנוֹ יוֹשֵׁב בָּהּ, וּבַעֲבוּר כִּי הוּא אָרוּר וּמַעֲשָׂיו לֹא יַצְלִיחוּ קָרָאוֹ ״חֲנוֹךְ״, לְהַגִּיד כִּי לֹא בְּנָאָהּ לְעַצְמוֹ כִּי הוּא אֵין לוֹ עִיר וּמוֹשָׁב בָּאָרֶץ כִּי נָע וָנָד הוּא, אֲבָל יִהְיֶה הַבִּנְיָן לַחֲנוֹךְ, וּכְאִלּוּ חֲנוֹךְ בְּנָאָהּ לְנַפְשׁוֹ. וּמִפְּנֵי שֶׁלֹּא אָמַר ״וַיִּבֶן עִיר״ כַּאֲשֶׁר יֹאמַר ״וַיִּבֶן אֶת נִינְוֵה״ (בראשית י׳:י״א) ״וַיִּבְנוּ בְנֵי גָד אֶת דִּיבֹן״ (במדבר לב לד), יוֹרֶה כִּי הָיָה כָּל יָמָיו בּוֹנֶה הָעִיר, כִּי מַעֲשָׂיו אֲרוּרִים, יִבְנֶה מְעַט בְּטֹרַח וְעָמָל, וְיָנוּעַ וְיָנוּד מִן הַמָּקוֹם הַהוּא, וְיַחְזֹר שָׁם וְיִבְנֶה מְעַט, וְלֹא יַצְלִיחַ אֶת דְּרָכָיו. וְנִכְתְּבוּ תּוֹלְדוֹת קַיִן וּמַעֲשָׂיו לְהוֹדִיעַ כִּי הַשֵּׁם אֶרֶךְ אַפַּיִם, וְהֶאֱרִיךְ לוֹ כִּי הוֹלִיד בָּנִים וּבְנֵי בָנִים, וְהִזְכִּיר כִּי פִּקֵּד עֲוֹן אָבוֹת עַל בָּנִים וְנִכְרַת זַרְעוֹ. וְרַבּוֹתֵינוּ אָמְרוּ (שמות רבה לא יז) שֶׁחָיָה שָׁנִים רַבּוֹת וּמֵת בַּמַּבּוּל, וְלֹא הוֹרִיד שִׁבָּתוֹ בְּשָׁלוֹם שְׁאוֹל, רַק רָאָה בְּהִכָּרֵת הוּא וְכָל זַרְעוֹ אִתּוֹ. וְהַקָּרוֹב כִּי לֹא הָיוּ תּוֹלְדוֹתָיו רַק שִׁשָּׁה דוֹרוֹת עַד הַמַּבּוּל, וְהָיוּ בְּתוֹלְדוֹת שֵׁת שְׁנֵי דוֹרוֹת יוֹתֵר, אוֹ שֶׁלֹּא הָיָה צָרִיךְ לְסַפֵּר בָּהֶם וְסִפֵּר בְּאֵלֶּה, לְהוֹדִיעַ מִי הָיוּ הַמַּתְחִילִים בִּבְנִין הֶעָרִים וּבְמִרְעֶה הַצֹּאן וְחָכְמַת הַנִּגּוּן וּמְלֶאכֶת הַמַּתָּכוֹת, וְכָתַב תּוֹכַחַת לְמֶךְ עִם נָשָׁיו לְהַגִּיד כִּי הוֹלִיד הוּא אַף בָּנָיו נִכְרְתוּ טֶרֶם הוֹלִידָם׃

כב לְטֹשׁ כָּל חֹרֵשׁ נְחֹשֶׁת וּבַרְזֶל שְׁעוּרוֹ הוּא הָיָה לוֹטֵשׁ וְחוֹרֵשׁ כָּל נְחֹשֶׁת וּבַרְזֶל. יֹאמַר כִּי הוּא הָיָה מְחַדֵּד וְחוֹרֵשׁ כָּל מְלֶאכֶת נְחֹשֶׁת וּבַרְזֶל, וְכָמֹהוּ ״כָּל תֹּשֵׂא עָוֹן וְקַח טוֹב״ (הושע יד ג). וְעַל דַּעַת אוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על בראשית ד׳:כ״ב) דָּבֵק בַּכְּתוּבִים הָרִאשׁוֹנִים, הוּא הָיָה אֲבִי לְטֹשׁ כָּל חֹרֵשׁ נְחֹשֶׁת וּבַרְזֶל׃

וַאֲחוֹת תּוּבַל קַיִן נַעֲמָה כְּאוֹמֵר וְנוֹלְדָה לוֹ אָחוֹת וּשְׁמָהּ נַעֲמָה. וְכֵן ״וַאֲחוֹת לוֹטָן תִּמְנָע״ (בראשית ל״ו:כ״ב) ״וְאֵת מִרְיָם אֲחוֹתָם״ (במדבר כו נט), ״וְשֵׁם אֲחוֹתוֹ מַעֲכָה״ (דהי״א ז טו). וּבְבְרֵאשִׁית רַבָּה (בראשית רבה כ״ג:ג׳) יֵשׁ אוֹמְרִים אִשְׁתּוֹ שֶׁל נֹחַ הָיְתָה, וְלָמָּה הָיוּ קוֹרִין אוֹתָהּ נַעֲמָה שֶׁהָיוּ מַעֲשֶׂיהָ נָאִים וּנְעִימִים. נִתְכַּוְּנוּ לוֹמַר שֶׁהָיָה לָהּ שֵׁם בַּדּוֹרוֹת הַהֵם כִּי הָיְתָה צַדֶּקֶת וְהוֹלִידָה צַדִּיקִים, וְלָכֵן יַזְכִּירֶנָּה הַכָּתוּב, וְאִם כֵּן נִשְׁאַר לְקַיִן זֵכֶר מְעַט בָּעוֹלָם. וְאִם נֹאמַר שֶׁאִינָהּ הָאִשָּׁה שֶׁהוֹלִיד נֹחַ מִמֶּנָּה שְׁלֹשֶׁת בָּנָיו, אִם כֵּן אֵין בָּזֶה טַעַם לְהַזְכִּירָהּ. וּמִדְרָשׁ אַחֵר לְרַבּוֹתֵינוּ שֶׁהִיא הָאִשָּׁה הַיָּפָה הִיא מְאֹד שֶׁמִּמֶּנָּה תָּעוּ בְּנֵי הָאֱלֹהִים, וְהִיא הַנִּרְמֶזֶת בְּפָסוּק ״וַיִּרְאוּ בְנֵי הָאֱלֹהִים אֶת בְּנוֹת הָאָדָם״ (בראשית ו׳:ב׳), כְּמוֹ שֶׁמַּזְכָּר בְּפִרְקֵי רַבִּי אֱלִיעֶזֶר (כב). וַאֲחֵרִים אָמְרוּ (זהר חדש א יט ב) כִּי הִיא הָיְתָה אֵשֶׁת שִׁמְדוֹן אִם אַשְׁמְדַאי, וּמִמֶּנָּה נוֹלְדוּ הַשֵּׁדִים, כִּי כֵן יִמְצָא שְׁמָהּ בְּכִתְבֵי שִׁמּוּשֵׁי הַשֵּׁדִים. וְהַכָּתוּב יְרַמֵּז וְיַקְצֵר בְּהַעֲלוּמוֹת כָּאֵלֶּה׃

כג וַיֹּאמֶר לֶמֶךְ לְנָשָׁיו סָמְכוּ הַמְפָרְשִׁים (רש״י והראב״ע) בְּעִנְיַן הַכָּתוּב הַזֶּה עַל דַּעַת אוּנְקְלוֹס, שֶׁפֵּרֵשׁ ״לָכֵן כָּל הֹרֵג קַיִן שִׁבְעָתַיִם יֻקַּם״ (בראשית ד׳:ט״ו), כִּי לִשְׁבָעָה דוֹרוֹת יֻקַּם מִמֶּנּוּ וְלֹא עַתָּה, כִּי הַשֵּׁם הֶאֱרִיךְ אַפּוֹ מִמֶּנּוּ. וְהִנֵּה נָשֵׁי לֶמֶךְ פָּחֲדוּ לְהוֹלִיד בָּנִים בַּעֲבוּר שֶׁיִּהְיוּ שִׁבְיעִיִּים לְקַיִן, וְהוּא נִחַם אֶת נָשָׁיו שֶׁהַשֵּׁם יַאֲרִיךְ לוֹ עוֹד שִׁבְעִים וְשִׁבְעָה, כִּי יִתְפַּלֵּל לְפָנָיו כִּי הוּא אֶרֶךְ אַפַּיִם וּרְחֵם עָלָיו, אוֹ שֶׁהָיָה קַל וָחֹמֶר שֶׁל שְׁטוּת כְּפִי הַמִּדְרָשׁ שֶׁהַזְכִּיר רַשִׁ״י (רש״י על בראשית ד׳:כ״ד). וְאִם כֵּן יֹאמַר לָכֵן כָּל הֹרֵג קַיִן לְשִׁבְעָתַיִם יֻקַּם מִמֶּנּוּ וְלֹא בְּיָמָיו, וְזֶהוּ תַּרְגּוּמוֹ שֶׁל אוּנְקְלוֹס ״כָּל דְּיִקְטֵל קַיִן לְשִׁבְעָה דָּרִין יִתְפָּרַע מִנֵּהּ״, וְאִם כֵּן הָיָה רָאוּי שֶׁיִּהְיֶה ״וַיֹּאמֶר לֶמֶךְ לְנָשָׁיו״ מֻקְדָּם. וּלְפִי דַּעְתִּי אֵין טַעַם ״שִׁבְעָתַיִם״ לְשִׁבְעָה דוֹרוֹת, כִּי לֹא תֹּאמַר הַמִּלָּה הַזֹּאת עַל הַשִּׁבְעָה הַנִּפְרָדִים רַק עַל הַכְּפֶל דָּבָר אֶחָד שִׁבְעָה פְּעָמִים, כְּמוֹ ״מְזֻקָּק שִׁבְעָתָיִם״ (תהלים יב ז), ״יְשֻׁלַּם שִׁבְעָתָיִם״ (משלי ו לא), ״וְאוֹר הַחַמָּה יִהְיֶה שִׁבְעָתַיִם״ (ישעיהו ל כו), כָּפוּל וּמְכֻפָּל שִׁבְעָה חֲלָקִים. אֲבָל פֵּרוּשׁ ״כָּל הוֹרֵג קַיִן״ כִּפְשׁוּטוֹ, שֶׁאָמַר הַשֵּׁם לָכֵן כָּל אֲשֶׁר יַהֲרֹג אֶת קַיִן שִׁבְעָתַיִם יֻקַּם מִמֶּנּוּ, כִּי אֲעַנִּישׁ הַהוֹרֵג אוֹתוֹ שֶׁבַע עַל חַטָּאתוֹ, כִּי אֲנִי הִבְטַחְתִּי אֶת קַיִן שֶׁלֹּא יֵהָרֵג בַּעֲבוּר יִרְאָתוֹ אוֹתִי וְהִתְוַדּוֹתוֹ לְפָנַי. אֲבָל עִנְיַן לֶמֶךְ עִם נָשָׁיו לֹא הִזְכִּירוֹ הַכָּתוּב בְּבֵאוּר. וְנוֹכַל לוֹמַר גַּם כֵּן שֶׁהָיוּ יְרֵאוֹת מֵעֹנֶשׁ שֶׁלֹּא יֵהָרֵג לֶמֶךְ בַּעֲוֹן אֲבִיו, כִּי הַשֵּׁם לֹא אָמַר לְקַיִן סָלַחְתִּי לְךָ רַק שֶׁלֹּא יֵהָרֵג, אֲבָל יִגְבֶּה חוֹבוֹ מִזַּרְעוֹ, וְלֹא יָדְעוּ מָתַי, וְכֵן הָיָה הַדָּבָר. וְלֶמֶךְ נִחַם אוֹתָן לֵאמֹר כִּי הַשֵּׁם יְרַחֵם עָלָיו כַּאֲשֶׁר רִחֵם עַל קַיִן, כִּי הוּא נְקִי כַּפַּיִם מִמֶּנּוּ, וְיִתְפַּלֵּל לְפָנָיו גַּם הוּא וְיִשָּׁמַע תְּפִלָּתוֹ. אֲבָל הַנִּרְאֶה בְּעֵינַי כִּי הָיָה לֶמֶךְ אִישׁ חָכָם מְאֹד בְּכָל מְלֶאכֶת מַחְשֶׁבֶת, וְלִמֵּד לְבָנוֹ הַבְּכוֹר עִנְיַן הַמִּרְעֶה כְּפִי טִבְעֵי הַבְּהֵמוֹת, וְלִמֵּד אֶת הַשֵּׁנִי חָכְמַת הַנִּגּוּן, וְלִמֵּד אֶת הַשְּׁלִישִׁי לְלַטֵּשׁ

וְלַעֲשׂוֹת חֲרָבוֹת וּרְמָחִים וַחֲנִיתוֹת וְכָל כְּלֵי הַמִּלְחָמָה. וְהָיוּ נָשִׂיו מִתְפַּחֲדוֹת שֶׁלֹּא יַעֲנֹשׁ כִּי הֵבִיא הַחֶרֶב וְהָרְצִיחָה בָּעוֹלָם, וְהִנֵּה הוּא תּוֹפֵשׂ מַעֲשֵׂה אֲבוֹתָיו בְּיָדוֹ, כִּי הוּא בֶּן הַמְרַצֵּחַ הָרִאשׁוֹן וּבָרָא מַשְׁחִית לְחַבֵּל. וְהוּא אָמַר לָהֶן, אֲנִי לֹא הֲרַגְתִּי אִישׁ לִפְצָעִים וְלֹא יֶלֶד לְחַבּוּרוֹת כַּאֲשֶׁר עָשָׂה קַיִן, וְלֹא יַעֲנִישֵׁנִי הַשֵּׁם, אֲבָל יִשְׁמְרֵנִי מִן הַהֲרִיגָה יוֹתֵר מִמֶּנּוּ. וְהִזְכִּיר כֵּן לוֹמַר כִּי לֹא בְּחֶרֶב וַחֲנִית יָכוֹל אָדָם לַהֲרֹג, כִּי בִּפְצָעִים וַחֲבוּרוֹת שָׂיְמִית בְּמִיתָה רָעָה יוֹתֵר מִן הַחֶרֶב, וְאֵין הַחֶרֶב גּוֹרֵם הָרְצִיחָה, וְאֵין עַל הָעוֹשֶׂה חֵטְא׃

פרק ה

א זֶה סֵפֶר תּוֹלְדֹת אָדָם הַבָּנִים אֲשֶׁר יַזְכִּיר בַּפָּרָשָׁה. וּלְפִי דַּעְתִּי יִרְמֹז לְכָל הַתּוֹרָה, כִּי כָל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ סֵפֶר תּוֹלְדוֹת אָדָם, עַל כֵּן אָמַר בְּכָאן "סֵפֶר" וְלֹא אָמַר "וְאֵלֶּה תּוֹלְדוֹת אָדָם" כַּאֲשֶׁר יֹאמַר בְּשָׁאָר מְקוֹמוֹת (בראשית כ"ה:י"ב) "וְאֵלֶּה תּוֹלְדוֹת יִשְׁמָעֵאל", "וְאֵלֶּה תּוֹלְדוֹת יִצְחָק (שם יט)" וְכֵן כֻּלָּן. וְטַעַם "בְּיוֹם בְּרֹא אֱלֹהִים אָדָם" נִמְשָׁךְ לְפָנָיו, כִּי יַתְחִיל בְּאָדָם עַצְמוֹ, יַזְכִּיר בּוֹ שֶׁנִּבְרָא מֵאַיִן, וּלְכָךְ אָמַר בְּיוֹם בְּרֹא אֱלֹהִים מֵאַיִן הָאָדָם הַזֶּה הַנִּזְכָּר, בִּדְמוּת אֱלֹהִים עָשָׂאוּ, יָפָרֵשׁ שֶׁהוּא מַעֲשֵׂה אֱלֹהִים וּבִדְמוּת אֱלֹהִים. וְהִזְכִּיר כִּי כַּאֲשֶׁר בָּרָא אוֹתוֹ מֵאַיִן כֵּן בָּרָא אֶת אִשְׁתּוֹ, וְאָמַר׃

ב וַיְבָרֶךְ אוֹתָם, שֶׁנָּתַן בָּהֶם כֹּחַ תּוֹלָדָה לְהִתְבָּרֵךְ לָעַד בְּבָנִים וּבָנוֹת רַבִּים מְאֹד. וְהַכַּוָּנָה לוֹמַר כִּי הַתּוֹלָדוֹת מִבִּרְכַּת אֱלֹהִים, כִּי הֵם לֹא נוֹלְדוּ אֲבָל נִבְרְאוּ מֵאַיִן וְנִתְבָּרְכוּ לַעֲשׂוֹת כֵּן׃

וְטַעַם **וַיִּקְרָא אֶת שְׁמָם אָדָם** מִפְּנֵי שֵׁשֵׁם אָדָם כְּלָל לְכָל הַמִּין הָאֱנוֹשִׁי, הִזְכִּיר כִּי הָאֱלֹהִים קָרָא הַזּוּג הָרִאשׁוֹן בְּשֵׁם זֶה, מִפְּנֵי שֶׁכֻּלָּם בָּהֶם בְּכֹחַ, וַעֲלֵיהֶם הוּא אוֹמֵר "זֶה סֵפֶר תּוֹלְדֹת אָדָם". וְכָתַב רַבֵּינוּ שְׁרִירָא הַגָּאוֹן שֶׁמָּסְרוּ חֲכָמִים אֶחָד לַחֲבֵרוֹ הַכָּרַת פָּנִים וְסִדְרֵי שִׁרְטוּטִין, מִקְצָתָן אֲמוּרִים בְּסֵדֶר פָּסוּק "זֶה סֵפֶר תּוֹלְדֹת אָדָם" וּמִקְצָתָן בְּסֵדֶר פָּסוּק שֶׁל אַחֲרָיו "זָכָר וּנְקֵבָה בְּרָאָם", וְאֵין מוֹסְרִים סִתְרֵי תּוֹרָה וְרָזִין אֶלָּא לְמִי שֶׁרוֹאִין בּוֹ סִימָנִין שֶׁרָאוּי לְכָךְ. אֵלּוּ דִּבְרֵי הַגָּאוֹן, וְלֹא זָכִינוּ בָּהֶם׃

ג וַיּוֹלֶד בִּדְמוּתוֹ כְּצַלְמוֹ יָדוּעַ כִּי כָל הַנּוֹלָדִים מִן הַחַיִּים יִהְיוּ בִּדְמוּת הַמּוֹלִידִים וּבְצַלְמָם, אֲבָל בַּעֲבוּר שֶׁנִּתְעַלָּה הָאָדָם בִּדְמוּתוֹ וְצַלְמוֹ, שֶׁאָמַר בּוֹ (בראשית ה׳:א׳) "בִּדְמוּת אֱלֹהִים עָשָׂה אֹתוֹ", פֵּרֵשׁ כָּאן שֶׁאַף תּוֹלְדוֹתָיו הָיוּ כֵּן בְּאוֹתוֹ הַדְּמוּת הַמְּעֻלֶּה. וְלֹא אָמַר זֶה בְּקֵיזֵן וְהֶבֶל, כִּי לֹא רָצָה לְהַאֲרִיךְ בָּהֶם, אֲבָל פֵּרֵשׁ כֵּן בְּשֵׁת, שֶׁהָעוֹלָם הֵשְׁתַּת מִמֶּנּוּ, אוֹ מִפְּנֵי שֶׁהָאָדָם נִבְרָא בְּתַכְלִית שְׁלֵמוּת הַיְצִירָה, הִגִּיד בְּשֵׁת כִּי הָיָה כָּמוֹהוּ בַּכֹּחַ וּבְיֹפִי׃

ד וַיִּהְיוּ יְמֵי אָדָם אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת שֵׁת בַּעֲבוּר אֶרֶךְ חַיֵּי אֵלֶּה הָרִאשׁוֹנִים יִפְרֹט יְמֵיהֶם קֹדֶם הוֹלִידָם וְגַם אַחַר כָּךְ וְיִכְלֹל כֻּלָּם בַּסּוֹף, עַד הַדּוֹרוֹת שֶׁאַחַר הַמַּבּוּל. וְהַסִּבָּה בַּאֲרִיכוּת יְמֵיהֶם, כִּי אָדָם הָרִאשׁוֹן מַעֲשֵׂה יָדָיו שֶׁל הקב"ה נַעֲשָׂה בְּתַכְלִית הַשְּׁלֵמוּת בָּנוּי בְּכֹחַ בְּקוֹמָה, וְגַם אַחֲרֵי שֶׁנִּקְנַס עָלָיו שֶׁיִּהְיֶה בֶּן מָוֶת הָיָה בְּטִבְעוֹ לִחְיוֹת זְמַן רַב. וְכַאֲשֶׁר בָּא הַמַּבּוּל עַל הָאָרֶץ נִתְקַלְקֵל עֲלֵיהֶם הָאֲוִיר, וְהָלְכוּ יְמוֹתָם הָלוֹךְ וְחָסוֹר, כִּי עַד הַמַּבּוּל הָיוּ יְמֵיהֶם בָּאֶרֶךְ הַהוּא, וְיֵשׁ מֵהֶם שֶׁחָיוּ יוֹתֵר מֵאָדָם, וְשֵׁם שֶׁנּוֹלַד קֹדֶם הַמַּבּוּל חָיָה שֵׁשׁ מֵאוֹת, הוֹעִיל לוֹ הַחֹזֶק שֶׁנּוֹלַד בּוֹ וְהִזִּיק לוֹ הָאֲוִיר שֶׁנִּתְקַלְקֵל, וּבָנָיו הַנּוֹלָדִים אַחַר הַמַּבּוּל נִתְקַצְּרוּ יְמוֹתָם וְשָׁבוּ לְאַרְבַּע מֵאוֹת. וְתִרְאֶה שֶׁהָיָה זֶה בָּהֶם עַד הַפַּלָּגָה, וְכַאֲשֶׁר מָשָׁל עֲלֵיהֶם שִׁנּוּי הָאֲוִירוֹת בְּהַפַּלָּגָה נִתְקַצְּרוּ עוֹד יְמֵיהֶם, כִּי פֶּלֶג אֲשֶׁר בְּיָמָיו נִפְלְגָה הָאָרֶץ שָׁב לַחֲצִי יְמֵיהֶם לְמָאתַיִם שָׁנָה. וְנִרְאֶה כִּי בְּדוֹרוֹת אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב הָיוּ הַיָּמִים בָּעֶם שִׁבְעִים וּשְׁמֹנִים שָׁנָה, כַּאֲשֶׁר הִזְכִּיר מֹשֶׁה רַבֵּינוּ בִּתְפִלָּתוֹ (תהלים צ י), אֲבָל הַצַּדִּיקִים בְּדוֹרָם יִרְאַת ה׳ תּוֹסִיף בָּהֶם יָמִים, כִּי פַּרְעֹה תָּמַהּ עַל יַעֲקֹב וְהוּא הִפְלִיג לוֹ בִּימֵי אֲבוֹתָיו, כְּמוֹ שֶׁאָמַר "וְלֹא הִשִּׂיגוּ אֶת יְמֵי שְׁנֵי חַיֵּי אֲבֹתַי בִּימֵי מְגוּרֵיהֶם" (בראשית מ"ז:ט'). וְלֹא יִכְשַׁר בְּעֵינַי מַאֲמַר הָרַב שֶׁכָּתַב בְּמוֹרֶה הַנְּבוֹכִים (ב מז) כִּי לֹא הָיָה אֹרֶךְ הַשָּׁנִים רַק בַּיְחִידִים הָאֵלֶּה הַנִּזְכָּרִים, וּשְׁאָר בְּנֵי אָדָם בַּדּוֹרוֹת הָהֵם הָיוּ שְׁנוֹת חַיֵּיהֶם הַשָּׁנִים הַטִּבְעִיִּים הַמַּרְגִּילִים. וְאָמַר כִּי הָיָה הַחִדּוּשׁ הַזֶּה בָּאִישׁ הַהוּא בְּהַנְהָגַת וּמְזוֹנוֹ, אוֹ עַל דֶּרֶךְ נֵס. וְהִנֵּה אֵלֶּה דִּבְרֵי רוּחַ, וְלָמָּה יִהְיֶה הַנֵּס בָּהֶם וְהֵם אֵינָם נְבִיאִים וְלֹא צַדִּיקִים וְטוֹבִים לַעֲשׂוֹת לָהֶם נֵס, אַף כִּי דּוֹר אַחַר דּוֹר, וְתִקּוּן הַהַנְהָגָה וְהַמָּזוֹן אֵיךְ תַּאֲרִיךְ יְמֵיהֶם כִּפְלֵי כִּפְלַיִם מִכָּל הַדּוֹר הַהוּא, וְיִתָּכֵן שֶׁיִּהְיוּ אֲחֵרִים גַּם כֵּן מִתְנַהֲגִים בְּטוּב הַהַנְהָגָה הַהִיא, וְתַאֲרִיךְ לְכֻלָּם אוֹ לְרַבָּם, וְאֵיךְ לֹא תַּגִּיעַ הַחָכְמָה בַּהַנְהָגָה הַטּוֹבָה הַהִיא לְאֶחָד מִכָּל בְּנֵי נֹחַ אַחַר הַמַּבּוּל, אֲבָל הָיָה בָּהֶם קְצָת מֻחְכְמַת אֲבוֹתָם וְהִיא מִתְמַעֶטֶת וְהוֹלֶכֶת דּוֹר אַחַר דּוֹר׃

פרק ו

א וַיְהִי כִּי הֵחֵל הָאָדָם לָרֹב עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה כַּאֲשֶׁר הִזְכִּיר הַכָּתוּב נֹחַ וּבָנָיו וְרָצָה לְהַתְחִיל בְּעִנְיַן הַמַּבּוּל, אָמַר כִּי מִיָּד כַּאֲשֶׁר הֵחֵלּוּ בְּנֵי הָאָדָם לָרֹב הֵחֵלּוּ לַחֲטֹא, וְעָמְדוּ בְּחֶטְאָם יָמִים רַבִּים עַד שֶׁהָיָה נֹחַ בֶּן ד׳ מֵאוֹת וּשְׁמֹנִים שָׁנָה, וְאָז גָּזַר עֲלֵיהֶם הקב"ה שֶׁלֹּא יָדוֹן רוּחוֹ בָּהֶם לְעוֹלָם אֲבָל יַאֲרִיךְ עוֹד לָהֶם שָׁנִים עַד שֶׁתִּמָּלֵא סְאָתָם, כִּי כֵן מִשְׁפַּט הָאֱלֹהִים׃

ב בְּנֵי הָאֱלֹהִים בְּנֵי הַשָּׂרִים וְהַשּׁוֹפְטִים, לְשׁוֹן רַשִׁ״י (רש״י על בראשית ו׳:ב׳), וְכָךְ הוּא בְּבְרֵאשִׁית רַבָּה (בראשית רבה כ״ו:ה׳). אִם כֵּן יְסַפֵּר הַכָּתוּב כִּי הַדַּיָּנִין אֲשֶׁר לָהֶם לַעֲשׂוֹת הַמִּשְׁפָּט, בְּנֵיהֶם עוֹשִׂים הֶחָמָס בְּגָלוּי וְאֵין מוֹנֵעַ אוֹתָם.

כִּי טֹבוֹת הֵנָּה – כְּמוֹ ״כִּי תִרְאֶה חֲמוֹר שֹׂנַאֲךָ״ (שמות כג ה), ״כִּי יִקְרָא קַן צִפּוֹר לְפָנֶיךָ״ (דברים כב ו), כַּאֲשֶׁר הֵנָּה טוֹבוֹת יִקְחוּ אוֹתָן לָהֶם לְנָשִׁים בְּאָנֶס. וְסִפֵּר הַכָּתוּב הֶחָמָס וְאָמַר עוֹד ״מִכֹּל אֲשֶׁר בָּחָרוּ״, לְהַכְנִיס הַנְּשׁוּאוֹת לַאֲחֵרִים. אֲבָל לֹא הִזְכִּיר הַכָּתוּב הָאִסּוּר בָּהֶם בְּפֵרוּשׁ, וְלֹא נִגְזַר עֲלֵיהֶם הָעֹנֶשׁ רַק עַל הֶחָמָס, לְפִי שֶׁהוּא עִנְיָן מֻשְׂכָּל אֵינָנוּ צָרִיךְ לַתּוֹרָה:

ג בְּשַׁגַּם הוּא בָשָׂר כְּמוֹ בְּשֶׁגַּם בְּסָגוֹל, וּפֵרֵשׁ רַשִׁ״י (רש״י על בראשית ו׳:ג׳) בִּשְׁבִיל שֶׁגַּם זֹאת בּוֹ שֶׁהוּא בָשָׂר וְאַף עַל פִּי כֵן אֵינֶנּוּ נִכְנָע מִלְּפָנַי, וּמָה אִם יִהְיֶה אֵשׁ אוֹ דָּבָר קָשֶׁה. וְאֵין בַּפְּרוּשׁ הַזֶּה טַעַם אוֹ רֵיחַ. וְרַבִּי אַבְרָהָם פֵּרֵשׁ כִּי יֹאמַר לֹא יַעֲמֹד רוּחִי בָּאָדָם לְעוֹלָם בַּעֲבוּר הֶחָמָס הַזֶּה, וְעוֹד בַּעֲבוּר שֶׁהָאָדָם בָּשָׂר וְגַיְא עַד עֵת וְיֶחְסַר. וְהַנָּה הוּא כְּמוֹ גַּם בְּשֶׁהוּא בָשָׂר. וּמָה צָּרִךְ לַטַּעֲנָה הַזֹּאת, וְיָדוּעַ כִּי בָּשָׂר הֵמָּה וְנִגְזַר עֲלֵיהֶם הַמִּיתָה, ״כִּי עָפָר אַתָּה וְאֶל עָפָר תָּשׁוּב״ (בראשית ג׳:י״ט). וְהַנָּכוֹן בְּעֵינַי כִּי יֹאמַר לֹא יַעֲמֹד רוּחִי בָּאָדָם לְעוֹלָם, בַּעֲבוּר שֶׁגַּם הָאָדָם הוּא בָּשָׂר בְּכָל בָּשָׂר הִרְמִשׂ עַל הָאָרֶץ בָּעוֹף וּבַבְּהֵמָה וּבַחַיָּה, וְאֵינֶנּוּ רָאוּי לִהְיוֹת רוּחַ אֱלֹהִים בְּקִרְבּוֹ. וְהָעִנְיָן לוֹמַר כִּי הָאֱלֹהִים עָשָׂה אֶת הָאָדָם יָשָׁר, לִהְיוֹתוֹ כְּמַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת בַּנֶּפֶשׁ שֶׁנָּתַן בּוֹ, וְהִנֵּה נִמְשַׁךְ אַחֲרֵי הַבָּשָׂר, וּבַתַּאֲוֹת הַגּוּפָנִיּוֹת נִמְשַׁל כַּבְּהֵמוֹת נִדְמוּ, וְלָכֵן לֹא יָדוֹן עוֹד רוּחַ אֱלֹהִים בְּקִרְבּוֹ, כִּי הוּא גּוּפָנִי לֹא אֱלֹהִי, אֲבָל יַאֲרִיךְ לָהֶם אִם יָשׁוּבוּ. וְהִנֵּה זֶה כְּטַעַם ״וַיִּזְכֹּר כִּי בָשָׂר הֵמָּה רוּחַ הוֹלֵךְ וְלֹא יָשׁוּב״ (תהלים עח לט):

ד הַנְּפִלִים לְשׁוֹן רַשִׁ״י (רש״י על בראשית ו׳:ד׳), עַל שֵׁם שֶׁנָּפְלוּ וְהִפִּילוּ אֶת הָעוֹלָם, וְהוּא בְּבְרֵאשִׁית רַבָּה (בראשית רבה כ״ו:ז׳). וּבַעֲלֵי הַלָּשׁוֹן אָמְרוּ (הראב״ע והרד״ק) שֶׁנִּקְרְאוּ כֵּן בַּעֲבוּר שֶׁיִּפֹּל לֵב אָדָם עָלָיו מִפַּחְדָּם, וְכֵן הָאֵימִים (בראשית י״ד:ה׳):

בַּיָּמִים הָהֵם לְשׁוֹן רַשִׁ״י (רש״י על בראשית ו׳:ד׳), בִּימֵי דּוֹר אֱנוֹשׁ, ״וְגַם אַחֲרֵי כֵן״ שֶׁרָאוּ בְּאַבְדַן דּוֹר אֱנוֹשׁ, שֶׁעָלָה אוֹקְיָנוּס וְהֵצִיף שְׁלִישׁוֹ שֶׁל עוֹלָם, וְלֹא נִכְנְעוּ לִלְמֹד מֵהֶם. וְרַבִּי אַבְרָהָם פֵּרֵשׁ גַּם אַחֲרֵי הַמַּבּוּל, כִּי בְּנֵי עֲנָק הָיוּ מִמִּשְׁפַּחַת בְּנֵי הָאֱלֹהִים. וְאִם כֵּן אוֹ תִּהְיֶינָה נְשֵׁי בְּנֵי נֹחַ מִזַּרְעָם וְיִדְמוּ לָהֶם, אוֹ שֶׁיּוֹדֶה בַּמַּאֲמָר (נדה סא) הַדּוֹרֵשׁ בְּעוֹג שֶׁפָּלַט מִן הַמַּבּוּל, וְיוֹסִיף הוּא שֶׁנִּמְלְטוּ גַּם אֲחֵרִים עִמּוֹ. וְהַנָּכוֹן בְּעֵינַי כִּי אָדָם וְאִשְׁתּוֹ יִקָּרְאוּ בְּנֵי הָאֱלֹהִים, בַּעֲבוּר שֶׁהָיוּ מַעֲשֵׂה יָדָיו וְהוּא אֲבִיהֶם, אֵין לָהֶם אָב זוּלָתוֹ, וְהוּא הוֹלִיד בָּנִים רַבִּים, כַּכָּתוּב (בראשית ה׳:ד׳) ״וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת״, וְהָיוּ הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה הַנּוֹלָדִים רִאשׁוֹנִים מֵאָב וְאִם בִּשְׁלֵמוּת גְּדוֹלָה מִן הַגֹּבַהּ וְהַחָזָק, כִּי נוֹלְדוּ בִּדְמוּת אֲבִיהֶם, כַּכָּתוּב בְּשֵׁת (בראשית ה׳:ג׳) ״וַיּוֹלֶד בִּדְמוּתוֹ כְּצַלְמוֹ״. וְיִתָּכֵן שֶׁהָיוּ כָּל בְּנֵי הַקַּדְמוֹנִים אָדָם שֵׁת אֱנוֹשׁ נִקְרָאִים בְּנֵי הָאֱלֹהִים, כִּי הָיוּ ג׳ הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה בִּדְמוּת אֱלֹהִים, וְאָז הוּחַל לַעֲבֹד עֲבוֹדָה זָרָה, וְהוּחַל לָבֹא בָּאֲנָשִׁים חֻלְשָׁה וְרִפְיוֹן. וְכָךְ אָמְרוּ בְּבְרֵאשִׁית רַבָּה (בראשית רבה כ״ד:ו׳) ״זֶה סֵפֶר תּוֹלְדֹת אָדָם״, וְאֵין הָרִאשׁוֹנִים תּוֹלָדוֹת, וּמָה הֵן אֱלוֹהוּת. בְּעוֹן קוּמֵי אַבָּא כֹּהֵן בַּרְדְּלָא, אָדָם שֵׁת אֱנוֹשׁ, וְשָׁתַק, אָמַר לוֹן, עַד כָּאן בְּצֶלֶם וּבִדְמוּת מִכָּאן וְאֵילָךְ קִינָן קַנְטָרְנִין. וְכַאֲשֶׁר הֵחֵל הָאָדָם לָרֹב וְנוֹלְדוּ לָהֶם הַבָּנוֹת, הָיוּ אֵלֶּה בְּנֵי הָרִאשׁוֹנִים בְּחָזְקָם וּלְרוֹב תַּאֲוָתָם הָיוּ בּוֹחֲרִים הַנָּשִׁים הַטּוֹבוֹת בַּעֲלוֹת הַקּוֹמָה וְהַבְּרִיאוֹת. וְסִפֵּר בַּתְּחִלָּה (בראשית ו׳:ב׳) כִּי יִקְחוּ אוֹתָם לְנָשִׁים דֶּרֶךְ חָמָס, וְאַחַר כָּךְ סִפֵּר כִּי יָבֹאוּ דֶּרֶךְ זְנוּת אֶל בְּנוֹת הָאָדָם שֶׁאֵינָן בְּאוֹתָהּ הַמַּעֲלָה, וְלֹא יִוָּדַע הַדָּבָר עַד שֶׁיּוֹלִידוּ לָהֶם בָּנִים וַיַּכִּירוּ כִּי אֵינָם מִבְּנֵי שְׁאָר הָאֲנָשִׁים רַק לִבְנֵי הָאֱלֹהִים הָאֵלֶּה נוֹלְדוּ שֶׁהֵם גִּדּוֹלִים מְאֹד, אֲבָל הֵם נוֹפְלִים מֵאֲבוֹתָם בְּגֹבַהּ וְכֹחַ, כִּלְשׁוֹן ״לֹא נֹפֶל אָנֹכִי מִכֶּם״ (איוב יב ג), וְהֵמָּה גִּבּוֹרִים כְּנֶגֶד שְׁאָר בְּנֵי הָאָדָם. וְאָמַר שֶׁהָיָה זֶה בַּדּוֹרוֹת הָרִאשׁוֹנִים, אֲשֶׁר הָיוּ נִקְרָאִים ״בְּנֵי הָאֱלֹהִים״ בִּהְיוֹתָם בְּתַכְלִית הַשְּׁלֵמוּת שֶׁיּוֹלִידוּ מִבְּנוֹת הָאָדָם נְפִילִים, וְגַם אַחֲרֵי כֵן, כִּי הַנְּפִילִים עַצְמָם יוֹלִידוּ נְפִילִים מֵהֶם. וּפֵרוּשׁ ״אֲשֶׁר מֵעוֹלָם״, כִּי הָאֲנָשִׁים אַחֲרֵי הַמַּבּוּל כַּאֲשֶׁר יִרְאוּ גִּבּוֹרִים יַזְכִּירוּ אֵלֶּה וְיֹאמְרוּ כְּבָר הָיוּ גִּבּוֹרִים מֵאֵלֶּה לְעוֹלָמִים אֲשֶׁר הָיוּ לְפָנֵינוּ, וְהָיוּ ״אַנְשֵׁי הַשֵּׁם״ בְּכָל הַדּוֹרוֹת אַחֲרֵי כֵן. וְזֶה פְּשַׁט הַגּוּן בַּפָּרָשָׁה הַזֹּאת. אֲבָל הַמִּדְרָשׁ אֲשֶׁר לְרַבִּי אֱלִיעֶזֶר הַגָּדוֹל בְּפִרְקֵיו, עַל הַמַּלְאָכִים שֶׁנָּפְלוּ מִמְּקוֹם קְדֻשָּׁתָן מִן הַשָּׁמַיִם, וְהַזְכַּר בַּגְּמָרָא בְּמַסֶּכֶת יוֹמָא (יומא ס״ז), הוּא הַנֶּאוֹת בִּלְשׁוֹן הַכָּתוּב יוֹתֵר מִן הַכֹּל. אֶלָּא שֶׁיֵּשׁ צָרִךְ לְהַאֲרִיךְ בְּסוֹד הָעִנְיָן הַהוּא:

ו וַיִּנָּחֶם ה׳ וַיִּתְעַצֵּב אֶל לִבּוֹ דִּבְּרָה תּוֹרָה כִּלְשׁוֹן בְּנֵי אָדָם. וְהָעִנְיָן כִּי מָרוּ וְעִצְּבוּ אֶת רוּחַ קָדְשׁוֹ בְּפִשְׁעֵיהֶם. וְעִנְיַן ״אֶל לִבּוֹ״, כִּי לֹא הִגִּיד זֶה לְנָבִיא שָׁלוּחַ אֲלֵיהֶם, וְכֵן הַלָּשׁוֹן בַּמַּחֲשָׁב, כְּדֶרֶךְ ״לְדַבֵּר אֶל לִבִּי״ (בראשית כ״ד:מ״ה) וּזוּלָתוֹ. וּבִבְרֵאשִׁית רַבָּה (בראשית רבה כ״ז:ד׳) אָמְרוּ בָּזֶה עִנְיָן נִכְבָּד בְּמָשָׁל שֶׁהֵבִיאוּ מִן הַסַּרְסוּר וְהָאַדְרִיכָל, וְהוּא סוֹד גָּדוֹל לֹא נִתַּן לִכָּתֵב, וְהַיּוֹדְעוֹ יִתְבּוֹנָן לָמָּה אָמַר בְּכָאן שֵׁם הַמְיֻחָד וּבְכָל הַפָּרָשָׁה וְעִנְיַן הַמַּבּוּל שֵׁם אֱלֹהִים:

ח וְטַעַם **וְנֹחַ מָצָא חֵן בְּעֵינֵי ה׳** שֶׁהָיוּ כָּל מַעֲשָׂיו לְפָנָיו נָאִים וּנְעִימִים. וְכֵן ״כִּי מָצָאתָ חֵן בְּעֵינַי וָאֵדָעֲךָ בְּשֵׁם״ (שמות לג יז), כְּדֶרֶךְ ״וַיִּתֵּן חִנּוֹ בְּעֵינֵי שַׂר בֵּית הַסֹּהַר״ (בראשית ל״ט:כ״א), ״וַתְּהִי אֶסְתֵּר נֹשֵׂאת חֵן בְּעֵינֵי כָּל רֹאֶיהָ״ (אסתר ב טו). וְהִזְכִּיר זֶה כְּנֶגֶד מַה שֶּׁאָמַר בְּדוֹרוֹ שֶׁהָיוּ כָּל מַעֲשֵׂיהֶם לְעֶצְבּוֹן לְפָנָיו יִתְבָּרַךְ, וְאָמַר בּוֹ שֶׁהָיָה לְחֵן בְּעֵינָיו, וְאַחַר כֵּן סִפֵּר מַדּוּעַ הָיָה טוֹב לִפְנֵי הָאֱלֹהִים, כִּי הָיָה צַדִּיק תָּמִים:

ט אֵלֶּה תּוֹלְדוֹת נֹחַ טַעְמוֹ פֵּרוּשׁ בּוֹ (הראב״ע והרד״ק) קוֹרוֹתָיו, כְּטַעַם ״מַה יֻּלַּד יוֹם״ (משלי כז א), וְיִרְמֹז אֶל כָּל הַפָּרָשָׁה. וְאֵינוֹ נָכוֹן בְּעֵינַי, כִּי אֵין קוֹרוֹת הָאָדָם תּוֹלְדוֹתָיו. וְהַנָּכוֹן שֶׁהוּא כְּמַשְׁמָעוֹ, כְּמוֹ ״אֵלֶּה תּוֹלְדוֹת בְּנֵי נֹחַ״ (בראשית י׳:א׳), ״וְאֵלֶּה תּוֹלְדוֹת יִשְׁמָעֵאל״ (בראשית כ״ה:י״ב), יֹאמַר אֵלֶּה תּוֹלְדוֹת

נֹחַ שֵׁם חָם וָיֶפֶת, אֲבָל הֶחְזִיר "וַיּוֹלֶד נֹחַ" בַּעֲבוּר שֶׁהִפְסִיק וְאָמַר "נֹחַ אִישׁ צַדִּיק תָּמִים הָיָה", לְהוֹדִיעַ לָמָּה צְוָּהוּ בַּתֵּבָה. וְאַף עַל פִּי שֶׁכְּבָר אָמַר לְמַעְלָה (ה לב) "וַיְהִי נֹחַ בֶּן חֲמֵשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד נֹחַ אֶת שֵׁם אֶת חָם וְאֶת יָפֶת", חָזַר לְהַזְכִּירָם פַּעַם אַחֶרֶת, לְהַגִּיד כִּי לֹא הָיָה כְּכָל אֲבוֹתָיו שֶׁיּוֹלִידוּ בָּנוֹת וּבָנִים. וְזֶה טַעַם "שְׁלֹשָׁה בָנִים", כִּי יַזְכִּיר מִסְפָּרָם לֵאמֹר כִּי אֵלֶּה שְׁלֹשָׁה לְבַדָּם הָיוּ תּוֹלְדוֹתָיו וְנִצְלוּ בִּזְכוּתוֹ, וּמֵאֵלֶּה נָפְצָה כָּל הָאָרֶץ׃

אִישׁ צַדִּיק תָּמִים הָיָה יַזְכִּיר הַכָּתוּב שֶׁהָיָה זַכַּאי וְשָׁלֵם בְּצִדְקוֹ, לְהוֹדִיעַ שֶׁרָאוּי לְהִנָּצֵל מִן הַמַּבּוּל, שֶׁאֵין לוֹ עֹנֶשׁ כְּלָל כִּי הוּא תָּמִים בְּצֶדֶק, כִּי הַצַּדִּיק הוּא הַזַּכַּאי בַּדִּין, הֶפֶךְ הָרָשָׁע, כְּמוֹ שֶׁאָמַר "וְהִצְדִּיקוּ אֶת הַצַּדִּיק וְהִרְשִׁיעוּ אֶת הָרָשָׁע" (דברים כה א), וְכֵן "וְאַתָּה צַדִּיק עַל כָּל הַבָּא עָלֵינוּ כִּי אֱמֶת עָשִׂיתָ" (נחמיה ט לג), וְכֵן "בְּצִדֶּךָ תִּשְׁפֹּט עֲמִיתֶךָ" (ויקרא יט טו). אֲבָל בְּאַבְרָהָם שֶׁאָמַר (בראשית י״ח:י״ט) "לַעֲשׂוֹת צְדָקָה וּמִשְׁפָּט", שִׁבַּח אוֹתוֹ בְּצֶדֶק שֶׁהוּא הַמִּשְׁפָּט וּבְרַחֲמִים שֶׁהִיא הַצְּדָקָה. וְרַבִּי אַבְרָהָם אָמַר (אבן עזרא על בראשית ו׳:ט׳) צַדִּיק בְּמַעֲשָׂיו תָּמִים בְּלִבּוֹ, וּכְתִיב (יחזקאל כח טו) "תָּמִים אַתָּה בְּדְרָכֶיךָ", וְאַחַר שֶׁאָמַר שֶׁהוּא אִישׁ צַדִּיק, כִּי אֵינֶנּוּ אִישׁ חָמָס וּמַשְׁחִית דַּרְכּוֹ כִּבְנֵי דּוֹרוֹ הַחַיָּבִים, אָמַר שֶׁהָיָה מִתְהַלֵּךְ אֶת הַשֵּׁם הַנִּכְבָּד לְיִרְאָה אוֹתוֹ לְבַדּוֹ, אֵינֶנּוּ נִפְתֶּה אַחֲרֵי הוֹבְרֵי שָׁמַיִם וּמְנַחֵשׁ וְעוֹנֵן, וְכָל שֶׁכֵּן אַחֲרֵי עֲבוֹדָה זָרָה, וְאֵינֶנּוּ שׁוֹמֵעַ לָהֶם כְּלָל, רַק בַּשֵּׁם לְבַדּוֹ הוּא דָּבֵק תָּמִיד וְהוֹלֵךְ בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר בָּחַר הַשֵּׁם אוֹ אֲשֶׁר יוֹרֶה אוֹתוֹ, כִּי נָבִיא הָיָה, וְזֶה כְּטַעַם "אַחֲרֵי ה׳ אֱלֹהֵיכֶם תֵּלֵכוּ וְאֹתוֹ תִירָאוּ" (דברים יג ה) הַנֶּאֱמָר בְּהַרְחָקַת הַמִּתְנַבֵּא לַעֲבֹד עֲבוֹדָה זָרָה וְנוֹתֵן אוֹת וּמוֹפֵת, כַּאֲשֶׁר אֶפְרָשׁ, וְעוֹד אַזְכִּיר זֶה בְּפָסוּק "הִתְהַלֵּךְ לְפָנַי וֶהְיֵה תָמִים" (בראשית י״ז:א׳) אִם יִהְיֶה תָּמִים דֵּעוֹת עִמִּי. וְהִנֵּה אַחַר שֶׁהָיָה נֹחַ צַדִּיק וְאֵינֶנּוּ רָאוּי לֵעָנֵשׁ, גַּם בָּנָיו וּבֵיתוֹ רְאוּיִים לְהִנָּצֵל בִּזְכוּתוֹ, כִּי הָיָה עֹנֶשׁ עָלָיו אִם יִכָּרֵת זַרְעוֹ. אוֹ יֹאמַר כִּי הוּא צַדִּיק שָׁלֵם וְגַם בָּנָיו וּבֵיתוֹ צַדִּיקִים כִּי הוּא לְמִדָּם, כְּעִנְיָן שֶׁכָּתוּב (בראשית י״ח:י״ט) "כִּי יְדַעְתִּיו לְמַעַן אֲשֶׁר יְצַוֶּה אֶת בָּנָיו וְאֶת בֵּיתוֹ"׃

בְּדוֹרֹתָיו יֵשׁ מְרַבּוֹתֵינוּ שֶׁדָּרְשׁוּהוּ לְטוֹבָה, כָּל שֶׁכֵּן אִם הָיָה בְּדוֹר שֶׁל צַדִּיקִים, וְיֵשׁ שֶׁדּוֹרְשִׁין לִגְנַאי, לְשׁוֹן רַשִׁ״י (רש״י על בראשית ו׳:ט׳). וְהַנָּכוֹן בְּעֵינַי לְפִי הַפְּשָׁט כִּי טַעְמוֹ לוֹמַר שֶׁהוּא לְבַדּוֹ הַצַּדִּיק בַּדּוֹרוֹת הָהֵם, אֵין בְּדוֹרוֹתָיו צַדִּיק וְלֹא תָּמִים זוּלָתוֹ. וְכֵן "כִּי אֹתְךָ רָאִיתִי צַדִּיק לְפָנַי בַּדּוֹר הַזֶּה" (בראשית ז׳:א׳), שֶׁאֵין אַחֵר בַּדּוֹר רָאוּי לְהִנָּצֵל. וְאָמַר "בְּדוֹרוֹתָיו" כִּי דּוֹרוֹת רַבִּים עָבְרוּ מֵעֵת שֶׁהִשְׁחִיתוּ, וְאֵין צַדִּיק בָּאָרֶץ בִּלְתּוֹ. וְאַל יִקָּשֶׁה עָלֶיךָ דָּבָר רַבּוֹתֵינוּ בִּמְתוּשֶׁלַח, כִּי הַכָּתוּב לֹא יְסַפֵּר רַק שֶׁאֵין צַדִּיק רָאוּי לְהִנָּצֵל מִן הַמַּבּוּל מִכָּל הַדּוֹרוֹת הָהֵם׃

י **אֶת שֵׁם אֶת חָם וְאֶת יָפֶת** הַנִּרְאֶה אֵלַי כִּי יֶפֶת הוּא הַגָּדוֹל, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית י׳:כ״א) "אֲחִי יֶפֶת הַגָּדוֹל", וְכֵן יִמְנֶם כְּתוֹלְדֹתָם, בְּנֵי יֶפֶת תְּחִלָּה (שם שם ב), וְחָם הוּא הַקָּטָן בְּכֻלָּם, כַּאֲשֶׁר אָמַר (שם ט כד) "וַיֵּדַע אֵת אֲשֶׁר עָשָׂה לוֹ בְּנוֹ הַקָּטָן", אֲבָל הִקְדִּים שֵׁם בַּעֲבוּר מַעֲלָתוֹ, וְהִזְכִּיר חָם אַחֲרָיו, כִּי בֶן נוֹלְדוּ, וְהִנֵּה נִתְאַחֵר יֶפֶת. וְלֹא רָצָה הַכָּתוּב לוֹמַר "שֵׁם וְיֶפֶת וְחָם", כִּי הָיוּ כֻּלָּם נִזְכָּרִים שֶׁלֹּא כְּסֵדֶר תּוֹלְדֹתָם, וְאֵין לְיֶפֶת מַעֲלָה שֶׁיִּבְטֵל הַסֵּדֶר בַּעֲבוּרוֹ, אֲבָל שָׁם הִקְדִּים אוֹתוֹ בַּעֲבוּר מַעֲלָתוֹ אַף עַל פִּי שֶׁהוּא מְאֻחָר בְּסִפּוּר הַתּוֹלְדוֹת (בראשית י׳:כ״א), וְכֵן "בְּנֵי אַבְרָהָם יִצְחָק וְיִשְׁמָעֵאל" (דהי״א א כח), וְכֵן "וַאֲתֵּן לְיִצְחָק אֶת יַעֲקֹב וְאֶת עֵשָׂו" (יהושע כד ד)׃

יב **כִּי הִשְׁחִית כָּל בָּשָׂר אֶת דַּרְכּוֹ** אִם נִפְרֹשׁ כָּל בָּשָׂר כְּמַשְׁמָעוֹ, וְנֹאמַר שֶׁאָפְלוּ בְּהֵמָה וְחַיָּה וְעוֹף הִשְׁחִיתוּ דַּרְכָּם לְהִזָּקֵק לְשֶׁאֵינָן מִינָן, כְּמוֹ שֶׁפֵּרֵשׁ רַשִׁ״י (רש״י על בראשית ו׳:י״ב), נֹאמַר "כִּי מָלְאָה הָאָרֶץ חָמָס מִפְּנֵיהֶם", לֹא מִפְּנֵי כֻּלָּם אֶלָּא מִפְּנֵי מִקְצָתָם, וְסִפֵּר עֹנֶשׁ הָאָדָם לְבַדּוֹ. אוֹ שֶׁנֹּאמַר שֶׁלֹּא שָׁמְרוּ גַּם בָּזֶה תּוֹלְדֹתָם, וְהָיְתָה כָּל הַבְּהֵמָה טוֹרֶפֶת וְכָל הָעוֹף דּוֹרֵס, וְהִנֵּה גַּם הֵם עוֹשִׂים חָמָס. וְעַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט "כָּל בָּשָׂר" זֶה כָּל הָאָדָם, וּלְמַטָּה יִפָּרֵשׁ "כָּל בָּשָׂר אֲשֶׁר בּוֹ רוּחַ חַיִּים" (בראשית ז׳:ט״ו) "וּמִכָּל הַחַי מִכָּל בָּשָׂר" (בראשית ו׳:י״ט), כָּל חַי בְּגוּפוֹ, אֲבָל בְּכָאן "כָּל בָּשָׂר" כָּל הָאָדָם, וְכֵן "יָבוֹא כָל בָּשָׂר לְהִשְׁתַּחֲוֹת לְפָנַי" (ישעיהו סו כג) וְכֵן "בָּשָׂר כִּי יִהְיֶה בְעֹרוֹ" (ויקרא יג כד)׃

יג **חָמָס** הוּא הַגָּזֵל וְהָעֹשֶׁק, וְנָתַן לְנֹחַ הַסִּבָּה הַזֹּאת וְלֹא הִזְכִּיר הַשְׁחָתַת הַדֶּרֶךְ, כִּי הֶחָמָס הוּא הַחֵטְא הַיָּדוּעַ וְהַמְפֻרְסָם. וְרַבּוֹתֵינוּ אָמְרוּ (סנהדרין קח) שֶׁעָלָיו נִתְחַתֵּם גְּזַר דִּינָם. וְהַסִּבָּה מִפְּנֵי שֶׁהוּא מִצְוָה מֻשְׂכֶּלֶת, אֵין לָהֶם בָּהּ צֹרֶךְ לָנָבִיא מַזְהִיר. וְעוֹד שֶׁהוּא רַע לַשָּׁמַיִם וְלַבְּרִיּוֹת. וְהִנֵּה הוֹדִיעַ לְנֹחַ הַחֵטְא שֶׁעָלָיו בָּא הַקֵּץ הִגִּיעַ הַצְּפִירָה׃

וְהִנְנִי מַשְׁחִיתָם אֶת הָאָרֶץ כְּמוֹ מִן הָאָרֶץ, וְכֵן "כְּצֵאתִי אֶת הָעִיר" (שמות ט כט), "חָלָה אֶת רַגְלָיו" (מלכים א טו כג). דָּבָר אַחֵר "אֶת הָאָרֶץ" עִם הָאָרֶץ, שֶׁאַף שְׁלֹשָׁה טְפָחִים שֶׁל מַחְרֵשָׁה נִמּוֹחוּ, לְשׁוֹן רַשִׁ״י (רש״י על בראשית ו׳:י״ג) מִבְּרֵאשִׁית רַבָּה (בראשית רבה ל״א:ז׳). וְרַבִּי אַבְרָהָם אָמַר (אבן עזרא על בראשית ו׳:י״ג) שֶׁמִּלַּת "מַשְׁחִיתָם" מוֹשֶׁכֶת עַצְמָהּ וְאַחֶרֶת עִמָּהּ, וְהִנְנִי מַשְׁחִיתָם וּמַשְׁחִית אֶת הָאָרֶץ. וְעַל דֶּרֶךְ הָאֱמֶת הוּא כְּמוֹ "אֵת הַשָּׁמַיִם וְאֵת הָאָרֶץ", כִּי הָאָרֶץ תִּהְיֶה בְּהַשְׁחָתָה שֶׁבְּהַשְׁחָתַת הָאָרֶץ יִשָּׁחֲתוּ, וְהִנָּם נִשְׁחָתִים בָּעוֹלָם הַבָּא כְּדֶרֶךְ "וַיִּתְעַצֵּב אֶל לִבּוֹ" (בראשית ו׳:ו׳), וְלָזֶה רָמְזוּ בִּבְרֵאשִׁית רַבָּה (בראשית רבה ל״א:ז׳) לְבֶן אָדוֹן שֶׁהָיְתָה לוֹ מְנִיקָה, כָּל זְמַן שֶׁהָיָה סוֹרֵחַ הָיְתָה מֵנִיקָתוֹ נִרְדֵּית וְכוּ׳׃

יז **וַאֲנִי הִנְנִי מֵבִיא אֶת הַמַּבּוּל** הִנְנִי מַסְכִּים עִם אוֹתָן שֶׁאָמְרוּ לְפָנַי "מָה אֱנוֹשׁ כִּי תִזְכְּרֶנּוּ" (תהלים ח ה), לְשׁוֹן רַשִׁ״י (רש״י על בראשית ו׳:י״ז) מִבְּרֵאשִׁית רַבָּה (בראשית רבה ל״א:י״ב). וַאֲנִי תָּמֵהַּ וְהֵאֵיךְ מַסְכִּים עִמָּהֶם וְהוּא מַשְׁאִיר לָהֶם שְׁאֵרִית לְפְלֵיטָה גְּדוֹלָה בְּנֹחַ וּבָנָיו וְכָל חַי, לְהַרְבּוֹת זַרְעָם כַּחוֹל, אוּלַי

הִיא הַסְּפָרָה לְדַעְתָּם כְּשֶׁלֹּא יִחְמֹל עֲלֵיהֶם. וְעַל הָאֱמֶת "וַאֲנִי" כְּמוֹ "וְיִסַּרְתִּי אֶתְכֶם אַף אֲנִי" (ויקרא כו כח), וְכֵן "אֲנִי הִנֵּה בָרִיתִי אִתָּךְ" (בראשית י"ז:ד') "וַאֲנִי זֹאת בְּרִיתִי" (ישעיהו נט כא), יֹאמַר אַף אֲנִי תִּהְיֶה יָדִי בָּהֶם עַל שֶׁהִשְׁחִיתוּ אֶת הָאָרֶץ, וּלְכָךְ אָמַר (בראשית ט':י"ב) "זֹאת אוֹת הַבְּרִית אֲשֶׁר אֲנִי נֹתֵן", יִמְחַץ וְיָדָיו תִּרְפֶּינָה (איוב ה יח), וְהַמַּשְׁכִּיל יָבִין:

יח וַהֲקִמֹתִי אֶת בְּרִיתִי אָמַר רַבִּי אַבְרָהָם (אבן עזרא על בראשית ו':י"ח) לְאוֹת כִּי הַשֵּׁם נִשְׁבַּע לוֹ שֶׁלֹּא יָמוּת בַּמַּבּוּל הוּא וּבָנָיו, וְאִם לֹא נִכְתַּב תְּחִלָּה מְפֹרָשׁ, כַּאֲשֶׁר מָצָאנוּ בְּמִשְׁנֵה תּוֹרָה (דברים א כב) "נִשְׁלְחָה אֲנָשִׁים לְפָנֵינוּ". וּמִלַּת "וַהֲקִימוֹתִי", שֶׁאֲקַיֵּם שְׁבוּעָתִי. וְהַקָּרוֹב אֵלַי שֶׁזֹּאת הַבְּרִית רָמַז לַקֶּשֶׁת. וְטַעַם בְּרִית, הַסְפָּמָה וְדָבָר שֶׁבָּחֲרוּ שְׁנַיִם, מִגִּזְרַת "בְּרוּ לָכֶם" (שמואל א יז ח), וְהַמִּלָּה בְּסָמוּךְ וּבְמַכָּרַת. וְכֵן "שְׁבִית יַעֲקֹב" (תהלים פה ב), "וּבְנוֹתָיו בַּשְּׁבִית" (במדבר כא כט). וְיֵשׁ אוֹמְרִים כִּי בְּרִית, גְּבוּל כָּרוּת, כָּל אֵלּוּ דְּבָרָיו. וְיוֹתֵר נָכוֹן בְּדֶרֶךְ הַפְּשָׁט כִּי עִנְיַן "וַהֲקִימוֹתִי אֶת בְּרִיתִי" לֵאמֹר בְּעֵת שֶׁיָּבֹא הַמַּבּוּל תִּהְיֶה בְּרִית קַיֶּמֶת אִתְּךָ, שֶׁתָּבֹא אֶל הַתֵּבָה אַתָּה וּבֵיתְךָ וּשְׁנַיִם מִכָּל הַבָּשָׂר לְהַחֲיוֹת, כְּלוֹמַר שָׁתִּחְיוּ שָׁם וְתִתְקַיְּמוּ לָצֵאת מִשָּׁם לְחַיִּים, וְהַבְּרִית הוּא דְּבַר הַשֵּׁם כְּשֶׁיְּגֹזֹר אֹמֶר בְּלֹא תְּנַאי וְשִׁיּוּר וְיִקָּיֵם. וְהִזְכִּיר הַבְּרִית וְהִזְכִּיר שֶׁיִּהְיֶה קַיָּם, וְהוּא כִּלְשׁוֹן "קִיְּמוּ וְקִבְּלוּ הַיְּהוּדִים עֲלֵיהֶם וְעַל זַרְעָם" (אסתר ט כז), שֶׁקִּבְּלוּ עֲלֵיהֶם דָּבָר לִהְיוֹתוֹ קַיָּם. וְעַל דֶּרֶךְ הָאֱמֶת הַבְּרִית מֵעוֹלָם הִיא, וְהַמִּלָּה נִגְזֶרֶת מִן "בְּרֹאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים", וְהִנֵּה בְּרִיתִי כְּמוֹ בְּרֵיָתִי, וְהַמִּלָּה כְּמוֹ סְמוּכָה, כִּי הִיא סְמוּכָה לָעוֹלָמִים שֶׁהָיוּ לְפָנֵינוּ, יְצֻוָּה שֶׁתָּקוּם וְתִהְיֶה עִם הַצַּדִּיק. וְכֵן "וַאֲנִי הִנְנִי מֵקִים אֶת בְּרִיתִי אִתְּכֶם" (בראשית ט':ט'), "בְּרִיתִי הָיְתָה אִתּוֹ" (מלאכי ב ה), וְהַמַּשְׁכִּיל יָבִין:

יט מִכָּל בָּשָׂר וְגוֹ' יָדוּעַ כִּי הַחַיּוֹת רַבּוֹת מְאֹד וּמֵהֶן גְּדוֹלוֹת מְאֹד כַּפִּילִים וְכָרָאמִים וְזוּלָתָם וְהֶרֶמֶשׂ הָרוֹמֵשׂ עַל הָאָרֶץ רַב מְאֹד גַּם מֵעוֹף הַשָּׁמַיִם מִינִים רַבִּים אֵין לָהֶם מִסְפָּר וּכְמוֹ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ (חולין סג) מֵאָה וְעֶשְׂרִים מִינֵי עוֹפוֹת טְמֵאִים יֵשׁ בַּמִּזְרָח וְכֻלָּם מִין אֶחָד הֵם וּלְעוֹפוֹת טְהוֹרִים אֵין מִסְפָּר וְהִנֵּה יְצָטָרְךָ לְהָבִיא מִכֻּלָּם שֶׁיּוֹלִידוּ כְּמוֹתָם וְכַאֲשֶׁר תֶּאֱסֹף לְכֻלָּם מַאֲכָל אֲשֶׁר יֵאָכֵל לְשָׁנָה תְּמִימָה לֹא תָּכִיל אוֹתָם הַתֵּבָה הַזֹּאת וְלֹא עֲשֹׂר כַּיּוֹצֵא בָּהּ אֲבָל הוּא גַּם הֶחֱזִיק מוּעָט אֶת הַמְּרֻבֶּה וְאִם תֹּאמַר יַעֲשֶׂנָּה קְטַנָּה וְיִסְמֹךְ עַל הַנֵּס הַזֶּה רָאָה הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ לַעֲשׂוֹתָהּ גְּדוֹלָה כְּדֵי שֶׁיִּרְאוּ אוֹתָהּ בְּנֵי דּוֹרוֹ וְיִתְמְהוּ בָּהּ וִיסַפְּרוּ עָלֶיהָ וִידַבְּרוּ בְּעִנְיַן הַמַּבּוּל וְכִנּוּס הַבְּהֵמָה וְהַחַיָּה וְהָעוֹף לְתוֹכָהּ אוּלַי יַעֲשׂוּ תְּשׁוּבָה וְעוֹד עָשׂוּ אוֹתָהּ גְּדוֹלָה לְמַעַט בַּגֹּפֶר כִּי כֵן הַדֶּרֶךְ בְּכָל הַנִּסִּים שֶׁבַּתּוֹרָה אוֹ בַּנְּבִיאִים לַעֲשׂוֹת מָה שֶּׁבְּיַד אָדָם לַעֲשׂוֹת וְהַשְּׁאָר יִהְיֶה בְּיָדֵי שָׁמַיִם וְאַל תִּתְפַּלֵּא לֵאמֹר (ראה ראב"ע להלן פסוק טז) כִּי הָיוּ שְׁלֹשׁ מֵאוֹת אַמּוֹת בְּאַמּוֹת אִישׁ נֹחַ וְהָיָה גָּדוֹל שֶׁאִם כֵּן הָיוּ גַּם הָאֲנָשִׁים גְּדוֹלִים גַּם הַחַיָּה וְהָעוֹפוֹת בַּדּוֹרוֹת הָהֵם גְּדוֹלִים עַד שֶׁלָּקָה הָעוֹלָם בַּמַּבּוּל וְעוֹד כִּי הָאַמּוֹת אַמּוֹת הַתּוֹרָה הִנָּה:

תָּבִיא אֶל הַתֵּבָה לְהַחֲיוֹת אִתָּךְ צִוָּהוּ שֶׁיִּתְעַסֵּק וְיַעֲזֹר אוֹתָם הוּא בִּכְנִיסָתָם בַּתֵּבָה, וְיִשְׁתַּדֵּל בָּהֶם שֶׁיִּחְיוּ כַּאֲשֶׁר יִשְׁתַּדֵּל בְּנַפְשׁוֹ:

כ שְׁנַיִם מִכֹּל יָבֹאוּ אֵלֶיךָ לְהַחֲיוֹת הוֹדִיעוֹ כִּי מֵעַצְמָם יָבֹאוּ לְפָנָיו שְׁנַיִם שְׁנַיִם וְלֹא יִצְטָרֵךְ הוּא לָצוּד אוֹתָם בֶּהָרִים וּבָאִיִּים, וְהוּא יְבִיאֵם בַּתֵּבָה אַחֲרֵי כֵן. וּבְמַעֲשֶׂה פֵּרֵשׁ שֶׁבָּאוּ זָכָר וּנְקֵבָה (בראשית ז':ט'), וְזֶה הָיָה בִּכְלָלָם, אַחֲרֵי כֵן צִוָּהוּ שֶׁיִּקַּח מִכָּל הַבְּהֵמָה הַטְּהוֹרָה שִׁבְעָה שִׁבְעָה, וּבְאֵלֶּה לֹא אָמַר שֶׁיָּבֹאוּ אֵלָיו אֶלָּא שֶׁהוּא יִקַּח אוֹתָם, כִּי הַבָּאִים לְהִנָּצֵל וּלְחַיּוֹת לָהֶם זֶרַע בָּאִים מֵאֲלֵיהֶם, אֲבָל הַבָּאִים לְהַקְרִיב עוֹלוֹת לֹא גָּזַר שֶׁיָּבֹאוּ מֵעַצְמָם לְהִשָּׁחֵט, אֲבָל לְקָחָם נֹחַ, כִּי הַצַּוָּאָה שֶׁל שִׁבְעָה שִׁבְעָה הָיְתָה כְּדֵי שֶׁיּוּכַל נֹחַ לְהַקְרִיב מֵהֶן קָרְבָּן. וְטַעַם "הַטְּהוֹרָה", הקב"ה פֵּרֵשׁ לוֹ סִימָנֵי הַטְּהָרָה, אֲבָל הַכָּתוּב יְקַצֵּר לוֹמַר הַטְּהוֹרָה עַל פִּי הַתּוֹרָה. וְרַשִׁ"י כָּתַב אֶת שֶׁעֲתִידָה לִהְיוֹת טְהוֹרָה לְיִשְׂרָאֵל, מִלַּמֵּד שֶׁלָּמַד נֹחַ תּוֹרָה. וְהִנֵּה מִכָּאן שֶׁלֹּא הֻכְשְׁרוּ בְּקָרְבְּנוֹת בְּנֵי נֹחַ אֶלָּא בְּהֵמָה טְהוֹרָה וְעוֹף טָהוֹר, וְכֵן אָמַר בְּהֶבֶל (בראשית ד':ד') "מִבְּכֹרוֹת צֹאנוֹ וּמֵחֶלְבֵיהֶן", אֲבָל כָּל הַמִּינִין הַטְּהוֹרִים כְּשֵׁרִין בָּהֶם, כְּדִכְתִיב (בראשית ח':כ') "וַיִּקַּח מִכֹּל הַבְּהֵמָה הַטְּהוֹרָה וּמִכֹּל הָעוֹף הַטָּהֹר וַיַּעַל עֹלֹת בַּמִּזְבֵּחַ", וְהוֹסִיף לְיִשְׂרָאֵל בַּמִּצְוָה שֶׁיִּהְיוּ כָּל קָרְבְּנוֹתָם מִן הַבָּקָר וּמִן הַצֹּאן מִן הַתּוֹרִים וּמִן בְּנֵי הַיּוֹנָה. וְטַעַם "גַּם מֵעוֹף הַשָּׁמַיִם", הַטָּהוֹר, כִּי הַכָּתוּב נִמְשָׁךְ לְמַעְלָה:

כב וַיַּעַשׂ נֹחַ כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה אֹתוֹ אֱלֹהִים שֶׁעָשָׂה אֶת הַתֵּבָה וְאָסַף הַמַּאֲכָל, וְדֶרֶךְ הַכָּתוּב לֵאמֹר "וַיַּעַשׂ" וְ"כֵן עָשָׂה" לְבָאֵר כִּי לֹא הִפִּיל דָּבָר מִכָּל אֲשֶׁר צִוָּה:

פרק ז

א וַיֹּאמֶר ה' לְנֹחַ הוֹדִיעוֹ הַשֵּׁם כִּי בְּמִדַּת רַחֲמִים יְמַלֵּט אוֹתוֹ וְאֶת בֵּיתוֹ וְיִחְיֶה מֵהֶם זֶרַע לְדוֹרוֹת, וְזֶה טַעַם "לְחַיּוֹת זֶרַע עַל פְּנֵי כָל הָאָרֶץ" (בראשית ז':ג'), כִּי מִתְּחִלָּה אָמַר "לְהַחֲיוֹת אִתְּךָ" (בראשית ו':י"ט), וְרָמַז לוֹ עַתָּה בְּמִדַּת רַחֲמִים עַל הַקָּרְבָּן לְהוֹדִיעַ אוֹתוֹ שֶׁיִּשְׁעֶה אֶל קָרְבָּנוֹ, וּבִזְכוּת קָרְבָּנוֹ יִקַּיֵּם הָעוֹלָם וְלֹא יִכָּרֵת עוֹד מִפְּנֵי מֵי הַמַּבּוּל. וְעַל כֵּן מַזְכִּיר בּוֹ הַשֵּׁם הַמְיֻחָד, כִּי בְּכָל עִנְיַן הַקָּרְבָּנוֹת לֹא יַזְכִּיר "אֱלֹהִים" כַּאֲשֶׁר אַזְכִּיר (ויקרא א ט) בְּהַגִּיעִי לְשָׁם בְּעֶזְרַת הַשֵּׁם:

בֹּא אַתָּה וְכָל בֵּיתְךָ אֶל הַתֵּבָה עָשָׂה נֹחַ אֶת הַתֵּבָה יָמִים רַבִּים קֹדֶם הַמַּבּוּל, וְכַאֲשֶׁר קָרַב עֵת הַמַּבּוּל בַּחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי בֶּעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ חָזַר וְצִוָּהוּ שֶׁיָּבֹא הוּא וְכָל בֵּיתוֹ בַּתֵּבָה, הוּא שֶׁאָמַר לוֹ בָּרֹאשׁוֹנָה (בראשית ו':י"ח) "אַתָּה וּבָנֶיךָ וְאִשְׁתְּךָ וּנְשֵׁי בָנֶיךָ", וְהוֹדִיעוֹ כִּי בִּזְכוּתוֹ לְבַדּוֹ יִנָּצְלוּ, שֶׁלֹּא אָמַר "אִתְּכֶם רָאִיתִי

צַדִּיקִים לְפָנַי״. וְצִוָּה שֶׁיִּקַּח הוּא וְיָבִיא מִן הַבְּהֵמָה הַטְּהוֹרָה וּמִן הָעוֹף הַטָּהוֹר שִׁבְעָה שִׁבְעָה, וְהוֹדִיעוֹ יוֹם הַמַּבּוּל שֶׁבּוֹ יָבֹא אֶל הַתֵּבָה, וְכֵן עָשָׂה, שֶׁבְּעֶצֶם הַיּוֹם זֶה בָּא נֹחַ (בראשית ז׳:י״ג). וְזֶהוּ טַעַם ״מִפְּנֵי מֵי הַמַּבּוּל״ (בראשית ז׳:ז׳). וְרַשִׁ״י כָּתַב (רש״י על בראשית ז׳:ז׳) אַף נֹחַ מִקְּטַנֵּי אֲמָנָה הָיָה, וְלֹא נִכְנַס לַתֵּבָה עַד שֶׁדְּחָפוּהוּ הַמַּיִם. וּלְשׁוֹן בְּרֵאשִׁית רַבָּה (בראשית רבה ל״ב:ו׳), מְחֻסַּר אֱמוּנָה הָיָה, אִלּוּלֵי שֶׁהִגִּיעוּ מַיִם עַד קַרְסֻלָּיו לֹא הָיָה נִכְנָס לַתֵּבָה. אִם כֵּן יֹאמַר שֶׁלֹּא נִכְנַס שָׁם עַד שֶׁגָּבְרוּ הַמַּיִם וְכִסּוּ פְּנֵי כָּל הָאָרֶץ וְרָאָה כִּי יִטְבַּע:

ח [ח-ט] **מִן הַבְּהֵמָה הַטְּהוֹרָה וּמִן הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר אֵינֶנָּה טְהֹרָה שְׁנַיִם שְׁנַיִם בָּאוּ אֶל נֹחַ** פֵּרֵשׁ רַשִׁ״י (רש״י על בראשית ז׳:ט׳) כֻּלָּן הֻשְׁווּ בְּמִנְיַן זֶה, מִן הַפָּחוּת הָיוּ שְׁנַיִם. וַאֲחֵרִים אָמְרוּ (רד״ק) כִּי פֵּרוּשׁ שְׁנַיִם זוּגוֹת, לוֹמַר שֶׁהָיוּ בָּאִים זָכָר וּנְקֵבָה יַחַד. וְעַל דַּעְתִּי שֶׁכֵּן הָיָה שֶׁבָּאוּ מִכֻּלָּם שְׁנַיִם זָכָר וּנְקֵבָה מֵעַצְמָם, וְנֹחַ הוֹסִיף לְהָבִיא מִן הַטְּהוֹרִים שִׁשָּׁה זוּגוֹת, כִּי הַבָּאִים לְהִנָּצֵל בָּאוּ מֵעַצְמָם, וַאֲשֶׁר לְצֹרֶךְ קָרְבָּן טָרַח בַּמִּצְוָה, כִּי כֵן נֶאֱמַר לוֹ. וְטַעַם ״וַיַּעַשׂ נֹחַ כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּהוּ ה׳״ (בראשית ז׳:ה׳) אָמְרוּ בְּבְרֵאשִׁית רַבָּה (בראשית רבה ל״ב:ה׳), זֶה שֶׁיָּכִין לְכְנוֹס בְּהֵמָה וְחַיָּה וְעוֹף, כְּלוֹמַר הַטְּהוֹרִים, שֶׁטָּרַח הוּא אַחֲרֵיהֶם וּלְקָחָם אֶל בֵּיתוֹ. וְהַכָּתוּב שֶׁאָמַר פַּעַם שְׁלִישִׁית ״כַּאֲשֶׁר צִוָּה אֱלֹהִים אֶת נֹחַ״ (בראשית ז׳:ט׳) לוֹמַר שֶׁעָשָׂה כַּאֲשֶׁר צִוָּהוּ בִּכְנִיסַת הַתֵּבָה, כִּי הוּא נִמְשָׁךְ לְמַעְלָה עִם ״וַיָּבֹא נֹחַ״, לוֹמַר שֶׁבָּא נֹחַ וּבָנָיו וְאִשְׁתּוֹ וּנְשֵׁי בָנָיו אֶל הַתֵּבָה, וּמִן הַבְּהֵמָה וְהָעוֹף וְהָרֶמֶשׂ שְׁנַיִם שְׁנַיִם שֶׁבָּאוּ אֵלָיו אֶל הַתֵּבָה, וְכֻלָּם בָּאוּ אִתּוֹ שֶׁנִּכְנְסוּ בַּתֵּבָה מִפְּנֵי מֵי הַמַּבּוּל כַּאֲשֶׁר צִוָּה אֹתוֹ אֱלֹהִים, וְחָזַר וּפֵרֵשׁ הַחֹדֶשׁ וְהַיּוֹם שֶׁבָּא הַמַּבּוּל וְכִיצַד בָּא, וְאָמַר כִּי בְּעֶצֶם אוֹתוֹ הַיּוֹם הַהוּא שֶׁהָיָה הַגֶּשֶׁם וּבָא הוּא בַּתֵּבָה, כִּי הָאֵל הוּא צִוָּה וְרוּחוֹ הוּא קִבְּצָן בְּרֵגַע אֶחָד:

ט וְטַעַם **וַיָּבֹאוּ אֶל נֹחַ אֶל הַתֵּבָה** לְהוֹדִיעַ שֶׁלֹּא נֶאֶסְפוּ אֵלָיו כְּלָל וְלֹא בָּאוּ עַד עֶצֶם הַיּוֹם הַהוּא שֶׁהָיָה הַגֶּשֶׁם וּבָא הוּא בַּתֵּבָה, כִּי הָאֵל הוּא צִוָּה וְרוּחוֹ הוּא קִבְּצָן בְּרֶגַע אֶחָד:

טז וְטַעַם **וְהַבָּאִים זָכָר וּנְקֵבָה מִכָּל בָּשָׂר בָּאוּ** כִּי הַבָּאִים אֶל תּוֹךְ הַתֵּבָה הָיוּ זָכָר וּנְקֵבָה שֶׁהִכְנִיסָם נֹחַ בְּתוֹכָהּ כֵּן, וּלְכָךְ אָמַר ״כַּאֲשֶׁר צִוָּה אֹתוֹ אֱלֹהִים״, כִּי הוּא מְצַוֶּה עָלָיו שֶׁיַּכְנִיסֵם לְתוֹכָהּ. וְדַעַת רַבִּי אַבְרָהָם כִּי ״וַיָּבֹא נֹחַ וּבָנָיו וְאִשְׁתּוֹ וּנְשֵׁי בָנָיו אִתּוֹ אֶל הַתֵּבָה״ (בראשית ז׳:ז׳) לֹא נִכְנְסוּ בְּתוֹכָהּ אֶלָּא שֶׁבָּאוּ אֵלָיו כֻּלָּם בֶּעָשׁוֹר לַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי, כִּי בֵּיתוֹ קָרוֹב אֶל הַתֵּבָה הָיָה. וְטַעַם ״מִפְּנֵי מֵי הַמַּבּוּל״, מִפַּחַד מֵי הַמַּבּוּל, וּלְשִׁבְעַת הַיָּמִים הָיָה מֵי הַמַּבּוּל וְנֶאֱסְפוּ כֻּלָּם בַּתֵּבָה, וְסָגַר הַפֶּתַח וְהַצֹּהַר. וְאֵין דְּבָרָיו נְכוֹנִים. וְיִתָּכֵן כִּי ״וַיַּעַשׂ נֹחַ כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּהוּ ה׳ וְנֹחַ בֶּן שֵׁשׁ מֵאוֹת שָׁנָה״ וְהַפְּסוּקִים עַד ״בִּשְׁנַת שֵׁשׁ מֵאוֹת שָׁנָה״ (בראשית ז׳:ה׳-ו׳) אֵינָם מְסֻפָּרִים מַעֲשֶׂה, אֲבָל ״וַיַּעַשׂ נֹחַ כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּהוּ״ יִכְלֹל הָעִנְיָן כֻּלּוֹ, יֹאמַר שֶׁעָשָׂה כְּכָל אֲשֶׁר נִצְטַוָּה, לֹא הִפִּיל מִכָּל הָעִנְיָן דָּבָר, עָשָׂה הַתֵּבָה, וְאָסַף הַמַּאֲכָל, וְלָקַח מִן הַבְּהֵמָה וְהָעוֹף הַטְּהוֹרִים שִׁבְעָה שִׁבְעָה בַּיּוֹם אֲשֶׁר צִוָּה אוֹתוֹ, וְכַאֲשֶׁר הָיָה בֶּן שֵׁשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וְהַמַּבּוּל יָרַד עַל הָאָרֶץ, בָּא עִם בֵּיתוֹ וְעִם הַבְּהֵמוֹת הַטְּהוֹרוֹת וְכָל הַחַי אֶל הַתֵּבָה כַּאֲשֶׁר צִוָּהוּ אֱלֹהִים, וַאֲחַר כֵּן (מפסוק י והלאה) סִפֵּר בַּמַּעֲשֶׂה ״וַיְהִי לְשִׁבְעַת הַיָּמִים״ ״בִּשְׁנַת שֵׁשׁ מֵאוֹת״ וּגְמַר הָעִנְיָן.

יח [יח-יט] וְטַעַם **וַיִּגְבְּרוּ הַמַּיִם וְהַמַּיִם גָּבְרוּ**, שֶׁנִּתְרַבּוּ מְאֹד, כִּי לָרִבּוּי הַגָּדוֹל יִקָּרֵא הַלָּשׁוֹן גְּבוּרָה, וְכֵן ״וּפִשְׁעֵיהֶם כִּי יִתְגַּבָּרוּ״ (איוב לו ט), רַבּוּ מְאֹד, ״גָּבַר חַסְדּוֹ עַל יְרֵאָיו״ (תהלים קג יא), גָּדַל, וְכֵן ״וְאִם בִּגְבוּרֹת שְׁמוֹנִים שָׁנָה״ (שם צ י), בִּרְבוּי גְּדוֹל. וְיִתָּכֵן כִּי טַעַם ״וַיִּגְבְּרוּ״ שֶׁהָיוּ בָּאִים בְּשֶׁטֶף וְעוֹקְרִים הָאִילָנוֹת וּמַפִּילִים הַבִּנְיָנִים, כִּי לְכֹחַ יִקָּרְאוּ גְּבוּרָה בַּעֲבוּר כִּי הַגְּבוּרָה בְּכֹחַ, וְכֵן ״גַּם גָּבְרוּ חָיִל״ (איוב כא ז) ״וְהִגְבִּיר בְּרִית לָרִבִּים שָׁבוּעַ אֶחָד״ (דניאל ט כז), יַעֲמִידֵנוּ בְּחֹזֶק. וּלְשׁוֹן חֲכָמִים (תענית ב) גְּבוּרַת גְּשָׁמִים, מִפְּנֵי שֶׁיּוֹרְדִין בִּגְבוּרָה. וְאֶפְשָׁר שֶׁיִּהְיֶה מִזֶּה ״וְאִם בִּגְבוּרֹת שְׁמוֹנִים שָׁנָה״, שֶׁאִם הָיוּ עַצְמוֹתָיו וְגוּפוֹ חֲזָקִים וְהוּא בַּעַל כֹּחַ יִחְיֶה שְׁמוֹנִים. וְאִם כֵּן יִהְיֶה פֵּרוּשׁ גָּבְרוּ עַל הָאָרֶץ, שֶׁהָיוּ בִּגְבוּרָתָם כֻּלָּם אַף עַל הֶהָרִים הַגְּבוֹהִים וְשׁוֹטְפִים אוֹתָם:

כג **וַיִּמַּח אֶת כָּל הַיְקוּם אֲשֶׁר עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה** אַחַר שֶׁאָמַר ״וַיִּגְוַע כָּל בָּשָׂר״ וְאָמַר ״מִכֹּל אֲשֶׁר בֶּחָרָבָה מֵתוּ״, הוֹסִיף לֵאמֹר ״וַיִּמַּח״, שֶׁנִּמְחוּ הַגּוּפוֹת וַיִּהְיוּ לְמַיִם, כְּעִנְיָן ״וּמָחָה אֶל מֵי הַמָּרִים״ (במדבר ה כג), כִּי הָיוּ הַמַּיִם רוֹתְחִין כְּדִבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ (סנהדרין קח). אֲבָל אִם כֵּן יִהְיוּ הַדָּגִים מֵתִים. וְאוּלַי הָיָה כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ בְּבְרֵאשִׁית רַבָּה (בראשית רבה ל״ב:י״א), ״מִכֹּל אֲשֶׁר בֶּחָרָבָה״, וְלֹא דָּגִים שֶׁבַּיָּם. וְיֵשׁ אוֹמְרִים אַף הֵן בִּכְלַל נֶאֱסָפִין, אֶלָּא שֶׁבָּרְחוּ לָאוֹקְיָנוֹס, וּמִכָּל מָקוֹם נִצּוֹלוּ הַדָּגִים. וּשְׁנֵי הַדֵּעוֹת הָאֵלּוּ אֶפְשָׁרִיִּים, כִּי יִתָּכֵן שֶׁמֵּימֵי הַמַּבּוּל הָרוֹתְחִים יִתְעָרְבוּ בַּיַּמִּים וְיִחַמְּמוּ עֲלֵיהֶם הַיָּם בִּלְבַד, וְהַדָּגִים יָבְאוּ בְּעִמְקֵי הַמְּצוּלוֹת וְיִחְיוּ שָׁם. אוֹ כְּדִבְרֵי יֵשׁ אוֹמְרִים, שֶׁהָיוּ דְּגֵי הַיַּמִּים שֶׁבְּתוֹךְ הָאָרֶץ הַקְּרוֹבִים מֵהֶם לָאוֹקְיָנוֹס בּוֹרְחִים שָׁם בְּהַרְגִּישָׁם רְתִיחַת הַמַּיִם, וְנִצּוֹלִין מֵהֶם שָׁם. וַאֲפִלּוּ אִם יָמוּתוּ כֻּלָּם, הִנֵּה מַרְבִּית הַדָּגָה בָּאוֹקְיָנוֹס הִיא, וְשָׁם לֹא יָרַד מַבּוּל, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית ז׳:י״ב) ״וַיְהִי הַגֶּשֶׁם עַל הָאָרֶץ״, וּמִשָּׁם יַחֲזְרוּ הַדָּגִים אַחֲרֵי הַמַּבּוּל, כִּי מִן הַיָּם הָיוּ יוֹצְאִים כָּל הַיָּמִים וְשָׁם הֵם שָׁבִים לָלֶכֶת. וְעַל הַכְּלָל נִצּוֹלוּ הַדָּגִים, שֶׁהֲרֵי לֹא נִכְנְסוּ מֵהֶם בַּתֵּבָה לְחַיּוֹת זֶרַע, וְנֶאֱמַר בַּבְּרִית (להלן ט ט י) ״הִנְנִי מֵקִים אֶת בְּרִיתִי אִתְּכֶם וְאֶת כָּל נֶפֶשׁ הַחַיָּה אֲשֶׁר אִתְּכֶם בָּעוֹף וּבַבְּהֵמָה וּבְכָל חַיַּת הָאָרֶץ אִתְּכֶם מִכֹּל יֹצְאֵי הַתֵּבָה״ וְלֹא הִזְכִּיר דְּגֵי הַיָּם:

וַיִּמַּחוּ מִן הָאָרֶץ פֵּרְשׁוּ הַכֹּפֶל לוֹמַר כִּי נִשְׁפַּח זִכְרָם, שֶׁאֵין לָהֶם זֶרַע, וּמָה צֹּרֶךְ לֵאמֹר כֵּן אַחַר שֶׁמֵּתוּ הַכֹּל. אוּלַי מִפְּנֵי הָעוֹפוֹת וּמִקְצָת הַשֶּׁרֶץ, לֵאמֹר שֶׁלֹּא

נִשְׁאַר בָּהֶם בֵּיצִים בְּכָל עֵץ אוֹ תַּחַת הָאָרֶץ כִּי הַכֹּל נִמּוֹחַ. וְיִתָּכֵן שֶׁיִּהְיֶה שִׁעוּר הַכָּתוּב וַיִּמַּח אֶת כָּל הַיְקוּם אֲשֶׁר עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה, כִּי מֵאָדָם עַד בְּהֵמָה עַד רֶמֶשׂ וְעַד עוֹף הַשָּׁמַיִם נִמּוֹחוּ מִן הָאָרֶץ, לֹא נִשְׁאַר רַק נֹחַ. וְרַבּוֹתֵינוּ דָּרְשׁוּ (סנהדרין קח) "וַיִּמַּח" בָּעוֹלָם הַזֶּה, "וַיִּמָּחוּ מִן הָאָרֶץ" מִן הָעוֹלָם הַבָּא. עָשׂוּ הָאָרֶץ הַנִּזְכֶּרֶת כָּאן אֶרֶץ הַחַיִּים, וּכְבָר רָמַזְתִּי סוֹדָהּ (לעיל א כו ו יג):

פרק ח

א **וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת נֹחַ וְאֵת כָּל הַחַיָּה וְאֶת כָּל הַבְּהֵמָה** הַזְּכִירָה בְּנֹחַ מִפְּנֵי שֶׁהָיָה צַדִּיק תָּמִים וְכָרַת לוֹ בְּרִית לְהַצִּילוֹ, וְנֹחַ יִכְלֹל זַרְעוֹ אֲשֶׁר אִתּוֹ שָׁם, וְלֹא הִזְכִּירָם כִּי בִּזְכוּתוֹ נִצּוֹלוּ. אֲבָל הַזְּכִירָה שֶׁאָמַר בַּחַיָּה וּבַבְּהֵמָה אֵינָהּ בִּזְכוּת, שֶׁאֵין בְּבַעֲלֵי נֶפֶשׁ זְכוּת אוֹ חוֹבָה, זוֹלָתִי בָּאָדָם לְבַדּוֹ. אֲבָל הַזְּכִירָה בָּהֶם כִּי זָכַר אֶת דְּבַר קָדְשׁוֹ שֶׁאָמַר וְהָיָה הָעוֹלָם, וְהָרָצוֹן אֲשֶׁר לוֹ בִּבְרִיאַת הָעוֹלָם עָלָה לְפָנָיו, וְרָצָה בְּקִיּוּם הָעוֹלָם בַּמִּינִין אֲשֶׁר בָּרָא בּוֹ. וְהִנֵּה רָאָה עַתָּה לְהוֹצִיאָם שֶׁלֹּא יִכְלוּ בַּתֵּבָה. וְלֹא הִזְכִּיר הָעוֹף וְהַשֶּׁרֶץ כִּי זְכִירַת הַחַיָּה שָׁוָה עִמָּהֶם, וְגַיִד עָלָיו רֵעוֹ:

ד **וַתָּנַח הַתֵּבָה בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי בְּשִׁבְעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ** כָּתַב רַשִׁ"י (רש"י על בראשית ח׳:ד׳) מִכָּאן אַתָּה לָמֵד שֶׁהָיְתָה מְשֻׁקַּעַת בַּמַּיִם י"א אַמָּה, כְּפִי הַחֶשְׁבּוֹן הַכָּתוּב בְּפֵרוּשָׁיו. וְהוּא כֵּן בִּבְרֵאשִׁית רַבָּה (בראשית רבה ל"ג:ז׳), אֲבָל כֵּיוָן שֶׁרַשִׁ"י מְדַקְדֵּק בְּמִקּוֹמוֹת אַחֲרֵי מִדְרְשֵׁי הַמַּגִּדוֹת וְטוֹרֵחַ לְבָאֵר פְּשָׁטֵי הַמִּקְרָא, הִרְשָׁה אוֹתָנוּ לַעֲשׂוֹת כֵּן, כִּי שִׁבְעִים פָּנִים לַתּוֹרָה, וּמִדְרָשִׁים רַבִּים חֲלוּקִים בְּדִבְרֵי הַחֲכָמִים. וְאוֹמֵר אֲנִי שֶׁאֵין הַחֶשְׁבּוֹן הַזֶּה שֶׁאָמְרוּ נָאוֹת בִּלְשׁוֹן הַכָּתוּב, כִּי אִם נִסְבֹּל לְפָרֵשׁ "וַתָּנַח הַתֵּבָה בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי" לַיּוֹם הַזֶּה הַנִּזְכָּר שֶׁכָּלָא בּוֹ הַגֶּשֶׁם, וְשָׁבוּ הַמַּיִם מֵעַל הָאָרֶץ הָלוֹךְ וְחָסוֹר שֶׁלֹּא כְּמִנְיַן הַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי הַנִּזְכָּר בְּהַתְחָלַת הַפָּרָשָׁה (ז יא), וְכַמִּנְיַן הָאָמוּר בְּסוֹף הַפָּרָשָׁה (ח יד), אֵיךְ יִתָּכֵן שֶׁיַּחְזֹר מִיָּד בַּפָּסוּק הַשֵּׁנִי וְיֹאמַר "עַד הַחֹדֶשׁ הָעֲשִׂירִי" לְמִנְיַן אַחֵר, שֶׁיִּהְיֶה הָעֲשִׂירִי לִירִידַת הַגְּשָׁמִים. וְהָרְאָיָה מִן הַתֵּבָה שֶׁהָיְתָה מְשֻׁקַּעַת בַּמַּיִם מִפְּנֵי שֶׁנּוֹתֵן חֶסְרוֹן שָׁוֶה לְכָל הַיָּמִים, אַמָּה לְד׳ יָמִים, אֵינָהּ רְאָיָה, כִּי מִן הַיְּדוּעַ בְּחֶסְרוֹן הַמַּיִם כִּי הַנַּחַל הַגָּדוֹל כַּאֲשֶׁר יֶחְסַר בְּתִחָלָתוֹ אַמָּה לְד׳ יָמִים יֶחְסַר בְּסוֹפוֹ ד׳ אַמּוֹת לְיוֹם אֶחָד, וַהֲרֵי לְפִי הַחֶשְׁבּוֹן הַזֶּה בְּאֶחָד לְחֹדֶשׁ אָב נִרְאוּ רָאשֵׁי הֶהָרִים, וּבְאֶחָד בְּתִשְׁרֵי חָרְבוּ הַמַּיִם, וְהִנֵּה בְּשִׁשִּׁים יוֹם חָסְרוּ כָּל גֹּבַהּ הֶהָרִים הַגְּבוֹהִים שֶׁהֵם כַּמָּה אֲלָפִים אַמָּה. וְעוֹד כִּי שָׁלַח הַיּוֹנָה בְּשִׁבְעָה עָשָׂר יוֹם לְחֹדֶשׁ אֱלוּל, וְהַמַּיִם עַל פְּנֵי כָל הָאָרֶץ וְהָאִילָנוֹת מְכַסִּים, וְהִנֵּה חָרְבוּ כֻּלָּם בִּשְׁנַיִם עָשָׂר יָמִים. וְעַל דֶּרֶךְ הַסְּבָרָא אִם הָיְתָה מְשֻׁקַּעַת בַּמַּיִם י"א אַמָּה, וְהוּא יוֹתֵר מִשְּׁלִישׁ קוֹמָתָהּ, תִּטְבַּע, בַּעֲבוּר הֱיוֹתָהּ רְחָבָה מִלְמַטָּה וְכֹלָּה אֶל אַמָּה, כִּי הִיא הֵכֶף הַסְּפִינוֹת וְיֵשׁ בָּהּ כְּבֵדוּת גְּדוֹלָה. וְהַנִּרְאֶה בְּדֶרֶךְ הַפְּשָׁט כִּי חֲמִשִּׁים וּמְאַת יוֹם הָאֲמוּרִים בְּתִגְבֹּרֶת הַמַּיִם (בראשית ז׳:כ"ד) יִכְלְלוּ אַרְבָּעִים יוֹם שֶׁל יְרִידַת הַגֶּשֶׁם, כִּי בָּהֶם עִקַּר הָרְבוּי וְהַתִּגְבֹּרֶת, וְהִנֵּה הֵחֵלּוּ לַחְסֹר בְּשִׁבְעָה עָשָׂר בְּנִיסָן, וַתָּנַח הַתֵּבָה אַחַר שְׁלֹשִׁים יוֹם עַל הָרֵי אֲרָרָט בְּשִׁבְעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ אִיָּר, הוּא הַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי לִירִידַת הַגֶּשֶׁם, וְאַחֲרֵי ע"ג יָמִים בְּאֶחָד לְחֹדֶשׁ אָב, הוּא הַחֹדֶשׁ הָעֲשִׂירִי לַיְרִידָה, נִרְאוּ רָאשֵׁי הֶהָרִים. וְהִנֵּה תִּקְנוּ מוּעָט בִּלְשׁוֹן הַכָּתוּב. וְהַנָּכוֹן בְּעֵינַי כִּי חֲמִשִּׁים וּמְאַת יוֹם הָיוּ מִשִּׁבְעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי הוּא חֹדֶשׁ מַרְחֶשְׁוָן, עַד שִׁבְעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי הוּא חֹדֶשׁ נִיסָן, וְהוּא יוֹם מְנוּחַ הַתֵּבָה, כִּי אָז הֶעֱבִיר הַשֵּׁם רוּחַ קָדִים עַזָּה כָּל הַלַּיְלָה וַיָּשֶׁם אֶת הַמַּיִם לֶחָרָבָה, שֶׁחָסְרוּ מְאֹד, וַתָּנַח הַתֵּבָה. וְהָרְאָיָה כִּי לֹא אָמַר הַכָּתוּב בְּכָאן "וַיַּחְסְרוּ הַמַּיִם בְּחֹדֶשׁ פְּלוֹנִי בְּיוֹם פְּלוֹנִי וְהָיוּ הַמַּיִם הָלוֹךְ וְחָסוֹר עַד הַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי וַתָּנַח הַתֵּבָה וְגוֹ'" כַּאֲשֶׁר אָמַר בַּחֶסְרוֹן הָאַחֵר שֶׁנִּרְאוּ בּוֹ רָאשֵׁי הֶהָרִים, כִּי בְּיוֹם הַחֶסְרוֹן נָחָה הַתֵּבָה. וְהַסִּדֶּר בָּעִנְיָן הַזֶּה כִּי בְּיוֹם רֶדֶת הַגֶּשֶׁם נִבְקְעוּ מַעְיְנוֹת תְּהוֹם וְנִפְתְּחוּ אֲרֻבּוֹת הַשָּׁמַיִם, וְיָרַד הַגֶּשֶׁם אַרְבָּעִים יוֹם וּבָהֶם גָּבְרוּ הַמַּיִם חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה אַמָּה מִלְמַעְלָה, וְנִפְסַק הַגֶּשֶׁם בְּסוֹף הָאַרְבָּעִים וְנִשְׁאֲרוּ מַעְיְנוֹת תְּהוֹם וְנִפְתְּחוּ אֲרֻבּוֹת הַשָּׁמַיִם, וְיָרַד הַגֶּשֶׁם אַרְבָּעִים יוֹם וּבָהֶם גָּבְרוּ הַמַּיִם חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה אַמָּה מִלְמַעְלָה, וְנִפְסַק הַגֶּשֶׁם בְּסוֹף הָאַרְבָּעִים וְנִשְׁאֲרוּ מַעְיְנוֹת תְּהוֹם וַאֲרֻבּוֹת הַשָּׁמַיִם פְּתוּחוֹת, וְהָיָה הָאָוִיר לַח מְאֹד וְכָל הָאָרֶץ מְלֵאָה מַיִם וְאֵינָם נִגְרָרִים בַּמּוֹרָד וְלֹא יִבְשׁוּ לְעוֹלָם, וְעָמְדוּ כֵּן בִּגְבוּרָתָם עַד מְלֹאת ק"נ יוֹם לִירִידַת הַגֶּשֶׁם, וְאָז הֶעֱבִיר הַשֵּׁם רוּחַ חָזָק מְאֹד בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ, וַיִּסְכְּרוּ מַעְיְנוֹת תְּהוֹם, כִּי חָזְרוּ הַמַּיִם הַנּוֹבְעִים מֵהֶם אֶל מְקוֹמָם עַד אֲשֶׁר נִתְמַלֵּא הַתְּהוֹם כְּמוֹ שֶׁהָיָה בַּתְּחִלָּה וְנִסְגְּרוּ פִּתְחֵי מַעְיְנוֹתָיו, וַאֲרֻבּוֹת הַשָּׁמַיִם נִסְגְּרוּ, וַיִּיבַשׁ הָאָוִיר מְאֹד בְּרוּחַ הַמִּיבָּשׁ, וְהַמַּיִם אֲשֶׁר בָּאָרֶץ לְחִכָּה. וְהִנֵּה חָסְרוּ הַמַּיִם הַרְבֵּה בַּיּוֹם הַהוּא, וַתָּנַח הַתֵּבָה שֶׁהָיְתָה מְשֻׁקַּעַת בַּמַּיִם כִּשְׁתֵּים וְשִׁלֹּשׁ אַמּוֹת, וְאַחַר שִׁבְעִים וְשִׁלֹּשׁ יוֹם בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ הָעֲשִׂירִי הוּא חֹדֶשׁ תַּמּוּז נִרְאוּ רָאשֵׁי הֶהָרִים, וּמִקֵּץ אַרְבָּעִים יוֹם בְּעַשְׂתֵּי עָשָׂר חֹדֶשׁ בַּעֲשָׂרָה לַחֹדֶשׁ פָּתַח נֹחַ חַלּוֹן הַתֵּבָה, וְאַחֲרֵי שָׁלֹשׁ שָׁבוּעוֹת הָלְכָה הַיּוֹנָה מֵאִתּוֹ, וְאַחַר שְׁלֹשִׁים יוֹם הֵסִיר מִכְסֵה הַתֵּבָה:

וְטַעַם **וַיַּעֲבֵר אֱלֹהִים רוּחַ עַל הָאָרֶץ** שֶׁהָיָה רוּחַ גְּדוֹלָה וְחָזָק יוֹצְאָה מִבֶּטֶן הָאָרֶץ עַל פְּנֵי הַתְּהוֹם וּמְרַחֶפֶת בַּמַּיִם, וַיִּסְכְּרוּ בּוֹ מַעְיְנוֹת תְּהוֹם, כִּי לֹא אָמַר הַכָּתוּב "וַיַּעֲבֵר אֱלֹהִים רוּחַ עַל הַמַּיִם":

וַיָּשֹׁבוּ הַמַּיִם שֶׁהָיוּ נוֹבְעִין מִן הַתְּהוֹם וַיָּנוּחוּ, מִלְּשׁוֹן "וַחֲמַת הַמֶּלֶךְ שָׁכָכָה" (אסתר ז י), שֶׁנָּחָה. אוֹ לְשׁוֹן הֶסְתֵּר הַדָּבָר וְהִבָּלְעוּ, לְלַמֵּד שֶׁנִּבְלְעוּ מֵי הַתְּהוֹם בִּמְקוֹמָם. וְכָךְ אָמַר זֶה בְּסֵדֶר עוֹלָם (ד), הַמַּיִם הָעוֹלִים לְמַעְלָה נִגְּבָה אוֹתָם הָרוּחַ, וְהֵיוֹרְדִים לְמַטָּה נִבְלְעוּ בִּמְקוֹמָם:

וְטַעַם **וַיִּכָּלֵא הַגֶּשֶׁם מִן הַשָּׁמָיִם** שֶׁלֹּא יָרַד עוֹד גֶּשֶׁם עַד צֵאתָם מִן הַתֵּבָה, כִּי הָיוּ הַשָּׁמַיִם בָּרוּחַ הַזֶּה כַּבַּרְזֶל, וְלֹא הוֹרִידוּ טַל וּמָטָר כְּלָל, וַיִּיבַשׁ הָאָוִיר וְחָרְבוּ הַמַּיִם, כִּי גֶּשֶׁם הַמָּבוּל כְּבָר כָּלָה מִיּוֹם הָאַרְבָּעִים:

וַיָּשֻׁבוּ הַמַּיִם מֵעַל הָאָרֶץ הָלוֹךְ וָשׁוֹב יאמַר שֶׁהָיוּ חֲסֵרִים מְעַט מְעַט עַד שֶׁחָרְבוּ פְּנֵי הָאֲדָמָה, וַיַּחְסְרוּ הַמַּיִם מִקְצֵה חֲמִשִּׁים וּמְאַת יוֹם דָּבֵק עִם "וַתָּנַח הַתֵּבָה", לוֹמַר שֶׁחָסְרוּ בַּיּוֹם הַהוּא חֶסְרוֹן גָּדוֹל שֶׁנָּחָה בּוֹ הַתֵּבָה, כַּאֲשֶׁר פֵּרַשְׁתִּי:

ה **וְהַמַּיִם הָיוּ הָלוֹךְ וְחָסוֹר עַד הַחֹדֶשׁ הָעֲשִׂירִי** טַעְמוֹ מִסְּרָס, שֶׁהָיוּ הָלוֹךְ וְחָסוֹר עַד שֶׁנִּרְאוּ רָאשֵׁי הֶהָרִים בַּחֹדֶשׁ הָעֲשִׂירִי הוּא חֹדֶשׁ תַּמּוּז, וְהוֹדִיעָנוּ הַכָּתוּב שֶׁחָסְרוּ בְּע"ג יוֹם חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה אַמָּה, אֲבָל הַחֶסְרוֹן אֲשֶׁר מִתְּחִלָּה לִמְנוֹחַ הַתֵּבָה לֹא יָדַעְנוּ כַּמָּה הָיָה, כִּי לֹא הֻצְרַךְ הַכָּתוּב לְהוֹדִיעַ הַשִּׁקּוּעַ וְלֹא הַחֶסְרוֹן. וְהַנִּרְאֶה לְדַעְתִּי בְּשׁוּט הַתֵּבָה כִּי הָיְתָה מִפְּנֵי הֱיוֹת הַמַּיִם נוֹבְעִים מִן הַתְּהוֹמוֹת וְהֱיוֹתָם עוֹד רוֹתְחִים כְּדִבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ, כִּי בַּעֲבוּר כֵּן תֵּלֵךְ עַל פְּנֵי הַמַּיִם, וְאִם לֹא מִפְּנֵי זֶה הָיְתָה נִטְבַּעַת בִּכְבִדּוּתָהּ, כִּי רַבִּים אֲשֶׁר בְּתוֹכָהּ וְהַמַּאֲכָל וְהַמַּשְׁקֶה הָיָה הַרְבֵּה מְאֹד. וְכַאֲשֶׁר שָׁכְכוּ הַמַּיִם מִנְּבִיעָתָם אוֹ מֵרְתִיחָתָם גַּם כֵּן וְחָסְרוּ בָּרוּחַ, מִיָּד נִכְנְסָה הַתֵּבָה אֶל תּוֹךְ הַמַּיִם בִּכְבֵד מַשָּׂאָהּ, וַתָּנַח עַל הָהָר. וְעַל דַּעַת הַמְפָרְשִׁים (הראב"ע והרד"ק) הַמִּסְפָּר בְּתִגְבֶּרֶת הַמַּיִם חֲמִשִּׁים וּמְאַת יוֹם, וּמְנוֹחַ הַתֵּבָה וּרְאַיַּת רָאשֵׁי הֶהָרִים וְאַרְבָּעִים יוֹם אַחֲרֵי כֵן, הַכֹּל יָדַעְנוּ בְּדֶרֶךְ הַנִּבּוּאָה, כִּי הַכָּתוּב מוֹדִיעַ אוֹתָנוּ כֵּן, אֲבָל נֹחַ לֹא יָדַע רַק שֶׁהִרְגִּישׁ כִּי נָחָה הַתֵּבָה, וְהִמְתִּין לְפִי דַּעְתּוֹ זְמַן שֶׁחָשַׁב כִּי קַלּוּ הַמַּיִם. וְהִנֵּה גַּם לִדְבָרֵינוּ גַּם לִדְבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ וְכָל הַמְפָרְשִׁים יִהְיוּ הָרֵי אֲרָרָט מִן "הֶהָרִים הַגְּבֹהִים אֲשֶׁר תַּחַת כָּל הַשָּׁמָיִם" (בראשית ז׳:י"ט), שֶׁהָיוּ הַמַּיִם עֲלֵיהֶם ט"ו אַמָּה. וְלָכֵן יִקָּשֶׁה זֶה, כִּי הַיְדִיעָ בָּהָר הַיְנִי שֶׁגָּבוֹהַּ מֵהֶם הַרְבֵּה מְאֹד, וְאֶרֶץ אֲרָרָט בְּשֶׁפֶל הַכַּדּוּר הַקָּרוֹב לְבָבֶל. וְאוּלַי נֹאמַר כִּי הָיָה הַחֶסְרוֹן בי"ז לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי גָּדוֹל מְאֹד מט"ו אַמָּה, וְקֹדֶם לָכֵן נִרְאוּ רָאשֵׁי הֶהָרִים הַגְּבוֹהִים, לֹא הָרֵי אֲרָרָט, וַיִּקַּר מְקֹרֶה הַתֵּבָה שֶׁהָיְתָה בְּאֶרֶץ אֲרָרָט בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי, וַתָּנַח עַל רָאשֵׁי הֶהָרִים הָהֵם. וְהִנֵּה נֹחַ מֵעֵת שֶׁכָּלָה הַגֶּשֶׁם הָיָה פּוֹתֵחַ הַחַלּוֹן וְסוֹגֵר אוֹתוֹ כְּרָצוֹנוֹ, וְאַחַר ע"ג יוֹם מִמְּנוֹחַ הַתֵּבָה הִשְׁגִּיחַ מִן הַחַלּוֹן וְנִרְאוּ לוֹ רָאשֵׁי הָרֵי אֲרָרָט, וְחָזַר וְסָגַר אוֹתוֹ. וְהִגִּיד הַכָּתוּב כִּי אַחַר אַרְבָּעִים יוֹם שָׁלַח הָעוֹרֵב, וְלֹא אָמַר הַכָּתוּב "וַיְהִי בְּחֹדֶשׁ פְּלוֹנִי וּבְיוֹם פְּלוֹנִי וַיִּפְתַּח נֹחַ", וְאָמַר "וַיְהִי מִקֵּץ אַרְבָּעִים יוֹם", לְהַגִּיד כִּי מֵעֵת שֶׁנִּרְאוּ לְנֹחַ רָאשֵׁי הֶהָרִים הִמְתִּין אַרְבָּעִים יוֹם, כִּי חָשַׁב בְּלִבּוֹ שֶׁבַּזְּמַן הַזֶּה נִרְאוּ הַמִּגְדָּלִים וְנִגְלוּ הָאִילָנוֹת, וְיִמְצְאוּ הָעוֹפוֹת לָהֶם מָנוֹחַ בַּאֲשֶׁר תִּקַּנָּנָה, וּפָתַח הַחַלּוֹן לִשְׁלֹחַ הָעוֹרֵב. וּבַחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן הוּא חֹדֶשׁ תִּשְׁרֵי חָרְבוּ הַמַּיִם, וּבַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי הוּא חֹדֶשׁ מַרְחֶשְׁוָן בְּשִׁבְעָה וְעֶשְׂרִים בּוֹ יָבְשָׁה הָאָרֶץ, וּבוֹ בַּיּוֹם יָצְאוּ מִן הַתֵּבָה. וְהִנֵּה כָּל מִנְיַן הַפָּרָשָׁה כְּפִשׁוּטוֹ וּמַשְׁמָעוֹ. וְדַע כִּי אַחֲרֵי שֶׁהִסְכִּימוּ שְׁבִתְשְׁרֵי נִבְרָא הָעוֹלָם כַּאֲשֶׁר תִּקְּנוּ "זֶה הַיּוֹם תְּחִלַּת מַעֲשֶׂיךָ זִכָּרוֹן לְיוֹם רִאשׁוֹן", וְכֵן הוּא סֵדֶר הַזְּמַנִּים זֶרַע וְקָצִיר וְקוֹר וָחֹם, יִהְיֶה רֹאשׁ הַשָּׁנִים מִתִּשְׁרֵי, וְכֵן הֶחֳדָשִׁים מִמֶּנּוּ הֵם נִמְנִים, עַד שֶׁהִגִּיעָנוּ לִיצִיאַת מִצְרַיִם, וְאָז צִוָּה הקב"ה לִמְנוֹת בֶּהֳדָשִׁים מִנְיָן אַחֵר, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות יב ב) "הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לָכֶם רֹאשׁ חֳדָשִׁים רִאשׁוֹן הוּא לָכֶם לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה", וּמִשָּׁם וְאֵילָךְ בְּכָל הַכָּתוּב יִמְנֶה תִּשְׁרֵי הַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי, וַעֲדַיִן נִשְׁאַר בַּשָּׁנִים הַחֶשְׁבּוֹן מִמֶּנּוּ, דִּכְתִיב (שמות לד כב) "וְחַג הָאָסִיף תְּקוּפַת הַשָּׁנָה", וְכָךְ תִּרְגֵּם יוֹנָתָן בֶּן עֻזִּיאֵל "בְּיַרַח הָאֵיתָנִים בֶּחָג הוּא הַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי" (מלכים א ח ב) אָמַר "בְּיַרְחָא דְּעַתִּיקָיָא דְּקָרַן לֵיהּ יַרְחָא קַדְמָאָה וּכְעַן הוּא יַרְחָא שְׁבִיעָאָה". וּבַמְּכִילְתָּא (בא א ח) "הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לָכֶם", וְלֹא מָנָה בּוֹ אָדָם הָרִאשׁוֹן:

ט **וְלֹא מָצְאָה הַיּוֹנָה מָנוֹחַ** אֵין מִנְהַג הָעוֹפוֹת לָנוּחַ בְּרָאשֵׁי הֶהָרִים הַגְּבוֹהִים עַל הָאָרֶץ וְאֵין אֵילָן שָׁם, אַף כִּי בִּהְיוֹת הַמַּיִם עַל פְּנֵי כָל הָאָרֶץ, וְלָכֵן לֹא מָצְאָה הַיּוֹנָה מָנוֹחַ אֲשֶׁר יִיטַב לָהּ, וּבְעֵת הֵרָאוֹת הָאִילָנוֹת הָלְכָה לְנַפְשָׁהּ כִּי בְּדָלְיוֹתֵיהֶם תִּקַּנָּנָה:

יא **וְהִנֵּה עֲלֵה זַיִת טָרָף בְּפִיהָ** מִפְּשׁוּטוֹ שֶׁל פָּסוּק זֶה יֵרָאֶה שֶׁלֹּא נֶעֱקְרוּ הָאִילָנוֹת וְלֹא נִמְחוּ בַּמַּבּוּל, כִּי לֹא הָיָה שָׁם נַחַל שׁוֹטֵף בַּעֲבוּר כִּי נִתְמַלֵּא כָּל הָעוֹלָם מַיִם. אֲבָל בִּבְרֵאשִׁית רַבָּה (בראשית רבה ל"ג:ו') אָמְרוּ, מֵהֵיכָן הֵבִיאָה אוֹתוֹ, רַבִּי לֵוִי אָמַר מֵהַר הַמִּשְׁחָה הֵבִיאָה אוֹתוֹ, דְּלָא טָפַת אַרְעָא דְּיִשְׂרָאֵל בְּמַיָּא דְּמַבּוּלָא, הוּא שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אָמַר לְיֶחֱזְקֵאל, "בֶּן אָדָם אֱמָר לָהּ אַתְּ אֶרֶץ לֹא מְטֻהָרָה הִיא לֹא גֶּשְׁמָה בְּיוֹם זָעַם" (יחזקאל כב כד). רַבִּי בֵּירֵי אָמַר נִפְתְּחוּ לָהּ שַׁעֲרֵי גַּן עֵדֶן וְהֵבִיאָה אוֹתוֹ. וְהִנֵּה כַּוָּנָתָם שֶׁנֶּעֱקְרוּ הָאִילָנוֹת וְנִמְחוּ בִּמְקוֹמוֹת הַמַּבּוּל, וְאַף כִּי יִהְיֶה הֶעָלֶה נָבֵל. וְכֵן אָמְרוּ (ב"ר ל ח), אֲפִילּוּ אִצְטְרוּבּוֹלִין שֶׁל רִמּוֹנִים נִמּוֹחוּ בַּמַּבּוּל, וְדָרְשׁוּ בּוֹ "אֲבָנִים שָׁחֲקוּ מַיִם" (איוב יד יט). וּמֵאֲמָרָם "דְּלָא טָפַת אַרְעָא דְּיִשְׂרָאֵל בְּמַיָּא דְּמַבּוּלָא" שֶׁלֹּא הָיָה עָלֶיהָ גֶּשֶׁם הַמַּבּוּל, כְּדִכְתִיב "לֹא גֶשְׁמָה" וְלֹא נִפְתְּחוּ בָהּ מַעְיְנוֹת תְּהוֹם רַבָּה, אֲבָל הַמַּיִם נִתְפַּשְּׁטוּ בְּכָל הָעוֹלָם וְכִסּוּ כָּל הֶהָרִים הַגְּבֹהִים אֲשֶׁר תַּחַת כָּל הַשָּׁמָיִם, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב מִפֹּרָשׁ (בראשית ז׳:י"ט), וְאֵין סְבִיב אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל גֶּדֶר לְעֻבְיַּ הַמַּיִם שֶׁלֹּא יָבְאוּ בָהּ. וְכָךְ אָמְרוּ בְּפִרְקֵי רַבִּי אֱלִיעֶזֶר (פרק כג), אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל לֹא יָרַד עָלֶיהָ מֵי הַמַּבּוּל מִן הַשָּׁמַיִם אֶלָּא נִתְגַּלְגְּלוּ הַמַּיִם מִן הָאֲרֻצוֹת וְנִכְנְסוּ לְתוֹכָהּ, שֶׁנֶּאֱמַר "בֶּן אָדָם אֱמָר לָהּ". וְהִנֵּה לְדַעַת רַבִּי לֵוִי מִפְּנֵי שֶׁלֹּא יָרַד בָּאָרֶץ הַהִיא הַגֶּשֶׁם הַשּׁוֹטֵף וְלֹא נִפְתְּחוּ עָלֶיהָ אֲרֻבּוֹת הַשָּׁמַיִם נִשְׁאֲרוּ בָּהּ הָאִילָנוֹת, וּבְכָל הָעוֹלָם נִשְׁבְּרוּ וְנֶעֱקְרוּ בְּמַבּוּל וּמִטְרוֹת עָזּוֹ. וַאֲנִי תְּמֵהַּ עַל מַאֲמָרָם "מִגַּן עֵדֶן", אִם כֵּן לֹא יָדַע נֹחַ שֶׁקַּלּוּ הַמַּיִם מֵעַל הָאָרֶץ, כִּי שָׁם לֹא נִכְנְסוּ מֵי הַמַּבּוּל. וְאוּלַי הָיוּ שְׁעָרָיו סְגוּרִים שֶׁלֹּא יִכָּנְסוּ שָׁם הַמַּיִם, וְכַאֲשֶׁר קַלּוּ הַמַּיִם נִפְתְּחוּ. וּמַדְּעָתָם זוֹ אָמְרוּ שָׁם (ב"ר לו ג) "וַיִּסַּע כָּרֶם" (בראשית ט׳:כ׳) וּמֵהֵיכָן הָיָה לוֹ, אָמַר רַבִּי אַבָּא בַּר כָּהֲנָא בִּכְנִיסָתוֹ לַתֵּבָה הִכְנִיס עִמּוֹ זְמוֹרוֹת לִנְטִיעוֹת יְחוּרִים לְתַאֲנִים גְּרוֹפִיּוֹת לְזֵתִים:

טָרָף בְּפִיהָ כָּתַב רַשִׁ"י (רש"י על בראשית ח׳:י"א): אוֹמֵר אֲנִי שֶׁזָּכָר הָיָה וּלְכָךְ קוֹרֵא אוֹתוֹ פְּעָמִים לְשׁוֹן זָכָר וּפְעָמִים לְשׁוֹן נְקֵבָה, לְפִי שֶׁכָּל יוֹנָה שֶׁבַּמִּקְרָא לְשׁוֹן נְקֵבָה הוּא, טָרָף – חָטַף. וּמִדְרַשׁ אַגָּדָה לְשׁוֹן מָזוֹן, וְדָרְשׁוּ "בְּפִיהָ" לְשׁוֹן מַאֲמָר, אָמְרָה יִהְיוּ מְזוֹנוֹתַי מְרוּרִין כִּזַּיִת וּבְיָדוֹ שֶׁל הקב"ה וְאַל יִהְיוּ מְתוּקִים כִּדְבַשׁ בְּיַד אָדָם. וְאֵין כָּל זֶה נָכוֹן בְּעֵינַי, כִּי חֲזָרַת זֶכֶר הַיּוֹנִים מִנְּקֵבָה לְזָכָר בְּמָקוֹם אֶחָד מִן הַפָּרָשָׁה אֵין בּוֹ טַעַם, וְאִם הַלָּשׁוֹן לִקְרֹא כֻּלָּם בְּשֵׁם הַנְּקֵבוֹת

לָמָּה שִׁנָּה בְּכָאן? וְכֵן מִדְרָשָׁם בַּהַגָּדָה לֹא שֶׁיַּעֲשׂוּ "בְּפִיהָ" לְשׁוֹן מַאֲמָר כְּלָל, אֲבָל מִדְרָשָׁם מִפְּנֵי שֶׁהַבִּיאָה הֶעָלֶה הַזֶּה, כִּי אִם נֹאמַר שֶׁאֵרַע כֵּן לֹא עַל חִנָּם פֵּרֵשׁ אוֹתוֹ הַכָּתוּב, כִּי הָיָה לוֹ לוֹמַר וְהִנֵּה עָלֶה טָרָף בְּפִיהָ, וְהַזֵּית אֵינֶנּוּ בָּא מִן הָאֵילָנוֹת הַגְּבוֹהִים מְאֹד שֶׁיִּשְׁכְּנוּ בּוֹ הָעוֹפוֹת לְאֹרֶךְ דְּלִיּוֹתָיו, וּלְכָךְ אָמְרוּ כִּי הָיָה בָּזֶה רֶמֶז, שֶׁהָעוֹפוֹת נוֹחַ לָהֶם לִהְיוֹת מְזוֹנוֹתָם מָרִים כַּלַּעֲנָה בְּיַד הקב"ה וְלֹא שֶׁיִּהְיוּ טוֹבִים בִּידֵי אָדָם, וְכָל שֶׁכֵּן בְּנֵי הָאָדָם שֶׁאֵין רְצוֹנָם לְהִתְפָּרְנֵס זֶה מִזֶּה. וּלְשׁוֹן בְּרֵאשִׁית רַבָּה (בראשית רבה לג ו): אָמַר רַבִּי אֲבָהוּ אִלּוּ מְגֵן עֵדֶן הֵבִיאָה אוֹתוֹ לֹא הָיָה לָהּ לְהָבִיא דָּבָר מְעֻלֶּה אוֹ קִנָּמוֹן אוֹ פִּפּוּלְסְמוֹן, אֶלָּא רֶמֶז רָמְזָה לוֹ נֹחַ מַר מִזֶּה מִתַּחַת יָדוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וְלֹא מָתוֹק מִתַּחַת יָדֶךָ. אֲבָל בַּגְּמָרָא הוֹסִיפוּ (סנהדרין קח א): מֵאי מַשְׁמַע דְּהַאי טָרָף לְשָׁנָא דִּמְזוֹנֵי הוּא, דִּכְתִיב (משלי ל ח) "הַטְרִיפֵנִי לֶחֶם חֻקִּי". כִּי מִפְּנֵי הַטַּעַם שֶׁאָמְרוּ, עָשׂוּ לָזֶה סָמָךְ מִלְּשׁוֹן "הַטְרִיפֵנִי", יִרְמֹז כְּאִלּוּ אָמַר וְהִנֵּה עָלֶה זַיִת טָרָף בְּפִיהָ. וּפְשׁוּטוֹ שֶׁל מִקְרָא פֵּרְשׁוּ בּוֹ (אונקלוס הראב"ע והרד"ק) שֶׁהוּא תֹּאַר לֶעָלֶה: וְהִנֵּה עֲלֵה זַיִת טָרוּף בְּפִיהָ. וְסָמָךְ לַדָּבָר, שֶׁהוּא קָמוּץ, כִּי כֵן מִשְׁפָּטוֹ. אֲבָל נִמְצָא מֻהָם בְּזָרוּת, (הושע ו א): "כִּי הוּא טָרָף וְיִרְפָּאֵנוּ", (ויקרא ה כג): "וְהֵשִׁיב אֶת הַגְּזֵלָה אֲשֶׁר גָּזָל", (ויקרא ה יח): "עַל שִׁגְגָתוֹ אֲשֶׁר שָׁגָג", וְזוּלָתָם רַבִּים.

כא **וַיֹּאמֶר ה' אֶל לִבּוֹ** לֹא גִּלָּה הַדָּבָר לַנָּבִיא בַּזְּמַן הַהוּא, רַק בְּיוֹם צַוּוֹתוֹ אֶת מֹשֶׁה בְּכְתִיבַת הַתּוֹרָה גִּלָּה אֵלָיו כִּי כַּאֲשֶׁר הִקְרִיב נֹחַ קָרְבָּנוֹ עָלָה לְפָנָיו לָרָצוֹן וְגָזַר שֶׁלֹּא יוֹסִיף לְהַכּוֹת אֶת כָּל חַי. וּכְבָר כָּתַבְתִּי בָּזֶה (רמב"ן על בראשית ו׳:ו׳) סוֹד נִרְמָז לְרַבּוֹתֵינוּ זַ"ל. וְטַעַם "בַּעֲבוּר הָאָדָם", כִּי בַּעֲבוּרוֹ נֶעֱנָשׁוּ, וְאִם אָדָם לֹא חָטָא הָיוּ הֵם נְצוֹלִין אַף עַל פִּי שֶׁהִשְׁחִיתוּ גַּם הֵם דַּרְכָּם:

כִּי יֵצֶר לֵב הָאָדָם רַע מִנְּעָרָיו מְלַמֵּד עֲלֵיהֶם זְכוּת, שֶׁיְּצִירָתָם בַּתּוֹלֶדֶת רָעָה בִּימֵי הַנְּעוּרִים וְלֹא בִּימֵי הַזִּקְנָה, וְאִם כֵּן אֵין לְהַכּוֹת אֶת כָּל חַי מִפְּנֵי שְׁנֵי הַטָּעָמִים הָאֵלֶּה. וְטַעַם הַמֵּ"ם, כִּי מִתְּחִלַּת הַנְּעוּרִים הוּא בָּהֶם, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ (ב"ר לד י), מִשֶּׁנִּנְעַר לָצֵאת מִמְּעֵי אִמּוֹ נִתַּן בּוֹ יֵצֶר הָרָע. אוֹ יֹאמַר כִּי מִן הַנְּעוּרִים, כְּלוֹמַר מֵהֶחָלָּה. וְטַעַם הַמֵּ"ם, כִּי מִתְּחִלַּת הַנְּעוּרִים הוּא בָּהֶם, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ (ב"ר לד י), מִשֶּׁנִּנְעַר לָצֵאת מִמְּעֵי אִמּוֹ נִתַּן בּוֹ יֵצֶר הָרָע. אוֹ יֹאמַר כִּי מִן הַנְּעוּרִים, כְּלוֹמַר מֵהֶחָלָּה. תְּהִיֶּה רָעַת הַיֵּצֶר בָּאָדָם, שֶׁהֵם יַחֲטִיאוּ אוֹתוֹ. וְיֵשׁ אוֹמְרִים שֶׁהוּא כְּמוֹ בִּנְעוּרָיו, וְכָמוֹהוּ "מִטֶּרֶם שׁוּם אֶבֶן אֶל אֶבֶן בְּהֵיכַל ה'" (חגי ב טו), וְכֵן "זֹאת הָאָרֶץ אֲשֶׁר תַּפִּילוּ מְנַחָלָה לְשִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל" (יחזקאל מח כט):

פרק ט

ג **כָּל רֶמֶשׂ אֲשֶׁר הוּא חַי** יִרְמֹז לַבְּהֵמָה וְלַחַיָּה וְלָעוֹף וְגַם לִדְגֵי הַיָּם, כִּי כֻּלָּם נִקְרָאִים רֶמֶשׂ, כִּדְכְתִיב (בראשית א׳:כ"א) "כָּל נֶפֶשׁ הַחַיָּה הָרֹמֶשֶׂת אֲשֶׁר שָׁרְצוּ הַמָּיִם":

ד **אַךְ בָּשָׂר בְּנַפְשׁוֹ דָמוֹ** כָּתַב רַשׁ"י (רש"י על בראשית ט׳:ד׳) בְּעוֹד נַפְשׁוֹ בּוֹ, בָּשָׂר בְּנַפְשׁוֹ לֹא תֹאכֵלוּ, הֲרֵי אֵבֶר מִן הַחַי, וְאַף דָּם לֹא תֹאכְלוּ, הֲרֵי דָם מִן הַחַי. אִם כֵּן יֹאמַר בָּשָׂר בְּנַפְשׁוֹ וְדָמוֹ לֹא תֹאכְלוּ, וְזֶה כְּפִי הַפְּשָׁט אֵינֶנּוּ נָכוֹן, וּלְפִי הַמִּדְרָשׁ אֵינֶנּוּ אֱמֶת, שֶׁלֹּא נִצְטַוּוּ בְּנֵי נֹחַ אֶלָּא עַל אֵבֶר מִן הַחַי כְּדִבְרֵי חֲכָמִים (סנהדרין נט), לֹא עַל דָּם מִן הַחַי כְּדִבְרֵי רַבִּי חֲנִינָא בֶּן גַּמְלִיאֵל (שם). אֲבָל פֵּרוּשׁוֹ אַף בָּשָׂר בְּנַפְשׁוֹ שֶׁהִיא דָמוֹ לֹא תֹאכְלוּ, כִּי נֶפֶשׁ כָּל בָּשָׂר דָּמוֹ הִוא:

ה **וְאַךְ אֶת דִּמְכֶם לְנַפְשֹׁתֵיכֶם** דִּמְכֶם נַפְשׁוֹתֵיכֶם, כְּלוֹמַר דִּמְכֶם שֶׁהוּא נַפְשׁוֹתֵיכֶם, כְּדֶרֶךְ "לְכֹל כְּלֵי הַמִּשְׁכָּן" (שמות כז יט), וְכֵן "הַשְּׁלִישִׁי לְאַבְשָׁלוֹם" (דהי"א ג ב). וְיֵשׁ לְפָרֵשׁ אֶת דִּמְכֶם לְנַפְשֹׁתֵיכֶם, בְּנַפְשׁוֹתֵיכֶם, כִּי נֶפֶשׁ כָּל בָּשָׂר דָּמוֹ בְנַפְשׁוֹ הוּא (ויקרא יז יד), וְכָמוֹהוּ "וְכָל דָּם לֹא תֹאכְלוּ בְּכֹל מוֹשְׁבֹתֵיכֶם לָעוֹף וְלַבְּהֵמָה" (שם ז כו), פִּתְרוֹנוֹ בָּעוֹף אוֹ בַּבְּהֵמָה. וְהַנָּכוֹן שֶׁיֹּאמַר הַדָּם שֶׁהוּא לְנֶפֶשׁ בָּכֶם אֶדְרוֹשׁ, הִגִּיד כִּי הַדָּם הוּא הַנֶּפֶשׁ, וְרָמַז כִּי עַל שׁוֹפֵךְ הַנֶּפֶשׁ הוּא מְחַיֵּב מִיתָה, לֹא עַל דַּם הָאֲבָרִים שֶׁאֵין הַנְּשָׁמָה תְּלוּיָה בָּהֶם. וְרַבּוֹתֵינוּ (ב"ק צא) דָּרְשׁוּ בּוֹ הוֹרֵג אֶת עַצְמוֹ, אֶת דִּמְכֶם מִנַּפְשׁוֹתֵיכֶם אֶדְרוֹשׁ:

מִיַּד כָּל חַיָּה אֶדְרְשֶׁנּוּ תְּמַהּ אֲנִי אִם הַדִּרִישָׁה כְּמַשְׁמָעָהּ, מִיַּד הַחַיָּה כְּמוֹ מִיַּד הָאָדָם לִהְיוֹת עֹנֶשׁ בַּדָּבָר, וְאֵין בַּחַיָּה דַּעַת שֶׁתֵּעָנֵשׁ אוֹ שֶׁתִּקָּבֵל שָׂכָר. וְאוּלַי יִהְיֶה כֵּן בְּעִנְיַן דַּם הָאָדָם לְבַדּוֹ, שֶׁכָּל הַחַיָּה שֶׁתִּטְרוֹף אוֹתוֹ תִּטָּרֵף, כִּי גְּזֵרַת מֶלֶךְ הִיא. וְזֶה טַעַם "סָקוֹל יִסָּקֵל הַשּׁוֹר וְלֹא יֵאָכֵל אֶת בְּשָׂרוֹ" (שמות כא כח), וְאֵינֶנּוּ לְהַעֲנִישׁ אֶת בְּעָלָיו בְּמָמוֹן, כִּי אֲפִלּוּ שׁוֹר הַמִּדְבָּר חַיָּב מִיתָה (ב"ק מד), וְצִוָּה כֵּן בִּבְנֵי נֹחַ בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל. וְיִהְיֶה טַעַם "שׁוֹפֵךְ דַּם הָאָדָם" כָּל שׁוֹפֵךְ, בֵּין חַיָּה בֵּין אָדָם, וְהִנֵּה דָּמוֹ נִדְרָשׁ בְּבֵית דִּין וּבִידֵי שָׁמַיִם. וְיִתָּכֵן שֶׁיִּהְיֶה טַעַם "מִיַּד כָּל חַיָּה", שֶׁתִּהְיֶה הַנְקָמָה בְּשׁוֹפֵךְ הַדָּם מִיַּד כָּל חַיָּה, כְּמוֹ "כִּי לָקְחָה מִיַּד ה' כְּפִלַּיִם בְּכָל חַטֹּאתֶיהָ" (ישעיהו מ ב), וְאָמַר אַף דִּמְכֶם אֶדְרֹשׁ וְאָנֹקֵם אוֹתוֹ בְּיַד כָּל חַיָּה, כִּי אֶשְׁלַח בָּרוּצַ כָּל חַיַּת הָאָרֶץ וְאֶשְׁלַח בּוֹ גַּם הָאָדָם וְלֹא יִנָּצֵל מִיָּדָם. וְכָמוֹהוּ "מִכָּל צֹרְרַי הָיִיתִי חֶרְפָּה" (תהלים לא יב), מִיָּדָם, "זֶה חֵלֶק אָדָם רָשָׁע מֵאֱלֹהִים וְנַחֲלַת אִמְרוֹ מֵאֵל" (איוב כ כט). וְאוּלַי הַדְּרִישָׁה מִיַּד הַחַיָּה הִיא שֶׁלֹּא תִּטְרֹף הָאָדָם, כִּי כֵן שָׂם בְּטִבְעָם. וְסוֹד הָעִנְיָן כִּי בְּעֵת הַיְצִירָה נָתַן לָאָדָם אֶת כָּל עֵשֶׂב זֹרֵעַ זֶרַע וְאֶת כָּל הָעֵץ אֲשֶׁר בּוֹ פְּרִי עֵץ לְאָכְלָה, וְנָתַן לַחַיָּה אֶת כָּל יֶרֶק עֵשֶׂב לְאָכְלָה, וְאָמַר הַכָּתוּב (בראשית א׳:ל׳) "וַיְהִי כֵן", כִּי הוּא טִבְעָם וּמִנְהָגָם. וְעַתָּה כַּאֲשֶׁר אָמַר בָּאָדָם שֶׁיִּשְׁחֹט הַבַּעֲלֵי חַיִּים, וְהוּשַׁם בַּטֶּבַע אוֹ בַּמִּנְהָג שֶׁיִּהְיוּ בַּעֲלֵי הַחַיִּים זֶה לָזֶה לְאָכְלָה, הֻצְרַךְ לְצַוּוֹת שֶׁיִּהְיוּ שְׁאָר בַּעֲלֵי הַחַיִּים לִבְנֵי אָדָם טֶרֶף לְשִׁנֵּיהֶם, וְהֵם יִירְאוּ מֵהֶם וְלֹא יִטְרוֹפוּ בָּהֶם. וְאָמַר "וְאַךְ

אֶת דְּמְכֶם לְנַפְשׁוֹתֵיכֶם״, לִרְמֹז כִּי לֹא יִדְרֹשׁ דַּם חַיָּה מִיַּד חֲבֵרְתָּהּ, אִם כֵּן נִשְׁאַר בָּהֶם לִטְרֹף זוֹ אֶת זוֹ. וְזֶה טַעַם הַזְּכִירוֹ אִסּוּר שְׁפִיכַת דָּמִים בְּכָאן, מִפְּנֵי הֶתֵּר הַשְּׁחִיטָה, שֶׁהָיָה הַמִּנְהָג לִשְׁפֹּךְ דָּם, כִּי עַל דַּעַת רַבּוֹתֵינוּ (סנהדרין נו) כְּבָר הִזְהִיר אָדָם הָרִאשׁוֹן בָּזֶה, אֲבָל מִפְּנֵי הַשְּׁחִיטָה הֻצְרַךְ לוֹמַר הִתַּרְתִּי לָכֶם לִשְׁפֹּךְ דַּם כָּל חַי זוּלָתִי דִּמְכֶם שֶׁיִּהְיֶה אָסוּר לָכֶם וּלְכָל הַחַיִּים שֶׁלֹּא יִהְיֶה לָהֶם טֶבַע לִשְׁפֹּךְ אוֹתוֹ׃

ז **וְאַתֶּם פְּרוּ וּרְבוּ** פְּשׁוּטוֹ כְּמִדְרָשׁוֹ שֶׁהִיא מִצְוָה, כִּי הָאָמוּר בָּאָדָם (בראשית א׳:כ״ח) גַּם בִּבְנֵי נֹחַ (שם ט א) עִם ״וַיְבָרֶךְ אוֹתָם אֱלֹהִים״, בְּרָכָה, כְּעִנְיַן שֶׁנֶּאֱמַר בַּדָּגִים (שם א כב). וּבַעֲבוּר שֶׁדִּבֵּר בִּשְׁאָר הַנְּפָשׁ הַחַיָּה וְאָמַר ״וְשָׁרְצוּ בָאָרֶץ וּפְרוּ וְרָבוּ עַל הָאָרֶץ״ (שם ח יז), אָמַר כָּאן וְאַתֶּם, פְּרוּ וּרְבוּ. וְאָמַר ״שִׁרְצוּ בָאָרֶץ וּרְבוּ בָהּ״, כִּי יִכְפֹּל הַמִּצְוָה לְחִזּוּק, לוֹמַר שֶׁיִּתְעַסְּקוּ בָּהּ בְּכָל יְכָלְתָּם, אוֹ שֶׁיְּצַוֵּם בִּישׁוּב כָּל הָאָרֶץ, כַּאֲשֶׁר פֵּרַשְׁתִּי בְּסֵדֶר בְּרֵאשִׁית (א כ). וְרַשִׁ״י כָּתַב (רש״י על בראשית ט׳:ז׳), לְפִי פְּשׁוּטוֹ הָרִאשׁוֹנָה לִבְרָכָה וְכָאן לְצִוּוּי, וּלְפִי מִדְרָשׁוֹ לְהַקִּישׁ מִי שֶׁאֵינוֹ עוֹסֵק בִּפְרִיָּה וּרְבִיָּה לְשׁוֹפֵךְ דָּמִים. וְהַמִּדְרָשׁ הַזֶּה לֹא הוֹצִיאוּ אוֹתוֹ אֶלָּא מִן הַסְּמוּכִים, אֲבָל הַמִּקְרָא לְמִצְוָה נִכְתַּב, וְהָרִאשׁוֹנָה לִבְרָכָה. וְכָךְ אָמְרוּ, וַהֲרֵי פְּרִיָּה וּרְבִיָּה שֶׁנֶּאֱמְרָה לִבְנֵי נֹחַ, דִּכְתִיב ״וְאַתֶּם פְּרוּ וּרְבוּ״ וְכוּ׳, כִּדְאִיתָא בְּסַנְהֶדְרִין (נט)׃

ח וְטַעַם **וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל נֹחַ וְאֶל בָּנָיו אִתּוֹ** עַל יְדֵי אֲבִיהֶם, כִּי בָּנָיו לֹא הָיוּ נְבִיאִים, וְלֹא הִגִּיעַ הָם לְמַעֲלַת הַנְּבוּאָה. וְכֵן ״וַיֹּאמֶר ה׳ אֶל אָחָז״ (ישעיהו ז י), וְכֵן ״וַיֹּאמֶר ה׳ אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אַהֲרֹן״ (שמות ז ח) כִּדְבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ (ת״כ ויקרא א), אֶל מֹשֶׁה אָמַר שֶׁיֹּאמַר לְאַהֲרֹן. וְכֵן פֵּרֵשׁ בַּסּוֹף ״וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל נֹחַ״ (בראשית ט׳:י״ז)׃

יב **זֹאת אוֹת הַבְּרִית אֲשֶׁר אֲנִי נֹתֵן** הַמַּשְׁמָע מִן הָאוֹת הַזֶּה שֶׁלֹּא הָיָה קֶשֶׁת בֶּעָנָן מִמַּעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית, וְעַתָּה בָּרָא ה׳ חֲדָשָׁה לַעֲשׂוֹת קֶשֶׁת בַּשָּׁמַיִם בְּיוֹם עָנָן. וְאָמְרוּ בְּטַעַם הָאוֹת הַזֶּה, כִּי הַקֶּשֶׁת לֹא עָשָׂאוּ שֶׁיִּהְיוּ רַגְלָיו לְמַעְלָה, שֶׁיֵּרָאֶה כְּאִלּוּ מִן הַשָּׁמַיִם מוֹרִים בּוֹ וְיִשְׁלַח חֻצָיו וִיפִיצֵם בָּאָרֶץ (תהלים יח טו), אֲבָל עֲשָׂאוּ בְּהֶפֶךְ מִזֶּה, לְהַרְאוֹת שֶׁלֹּא יוֹרוּ בּוֹ מִן הַשָּׁמַיִם. וְכֵן דֶּרֶךְ הַנִּלְחָמִים לְהַפֵּךְ אוֹתוֹ בְּיָדָם כָּכָה כַּאֲשֶׁר יִקְרָאוּ לְשָׁלוֹם לְמִי שֶׁכְּנֶגְדָּם. וְעוֹד שֶׁאֵין לַקֶּשֶׁת יֶתֶר לְכוֹנֵן חִצִּים עָלָיו. וַאֲנַחְנוּ עַל כָּרְחֵנוּ נַאֲמִין לְדִבְרֵי הַיְּנָנִים, שֶׁמִּלַּהַט הַשֶּׁמֶשׁ בַּאֲוִיר הַלַּח יִהְיֶה הַקֶּשֶׁת בַּתּוֹלָדָה, כִּי בִּכְלִי מַיִם לִפְנֵי הַשֶּׁמֶשׁ יֵרָאֶה כְּמַרְאֵה הַקֶּשֶׁת. וְכַאֲשֶׁר נִסְתַּפֵּל עוֹד בִּלְשׁוֹן הַכָּתוּב נָבִין כֵּן, כִּי אָמַר ״אֶת קַשְׁתִּי נָתַתִּי בֶּעָנָן״ וְלֹא אָמַר ״אֲנִי נוֹתֵן בֶּעָנָן״ כַּאֲשֶׁר אָמַר ״זֹאת אוֹת הַבְּרִית אֲשֶׁר אֲנִי נוֹתֵן״. וּמִלַּת קַשְׁתִּי מוֹרָה שֶׁהָיְתָה לוֹ הַקֶּשֶׁת תְּחִלָּה. וְלָכֵן נִפְרַשׁ הַכָּתוּב, הַקֶּשֶׁת אֲשֶׁר נָתַתִּי בֶּעָנָן מִיּוֹם הַבְּרִיאָה תִּהְיֶה מִן הַיּוֹם הַזֶּה וָהָלְאָה לְאוֹת בְּרִית בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם, שֶׁכָּל זְמַן שֶׁאַרְאֶנָּה אַזְכִּיר כִּי בְּרִית שָׁלוֹם בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם. וְאִם תְּבַקֵּשׁ מָה טַעַם בַּקֶּשֶׁת לִהְיוֹת אוֹת, הִנֵּה הוּא כְּטַעַם ״עַד הַגַּל הַזֶּה וְעֵדָה הַמַּצֵּבָה״ (בראשית ל״א:נ״ב), וְכֵן ״כִּי אֶת שֶׁבַע כְּבָשֹׂת תִּקַּח מִיָּדִי בַּעֲבוּר תִּהְיֶה לִי לְעֵדָה״ (בראשית כ״א:ל׳), כִּי כָל הַדָּבָר הַנִּרְאֶה שֶׁיּוּשַׂם לְפְנֵי שְׁנַיִם לְהַזְכִּירָם עִנְיָן נָדוּר בֵּינֵיהֶם יִקָּרֵא אוֹת, וְכָל הַסְכָּמָה – בְּרִית. וְכֵן בַּמִּילָה אָמַר ״וְהָיָה לְאוֹת בְּרִית בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם״ (בראשית י״ז:י״א) בַּעֲבוּר הַסְכָּמָה שֶׁיְּמוּלוּ כָּל זֶרַע אַבְרָהָם לְעָבְדוֹ שְׁכֶם אֶחָד. וְעוֹד כִּי כַּאֲשֶׁר תֵּרָאֶה בַּהִפּוּךְ הַנִּזְכָּר יִהְיֶה זֵכֶר לְשָׁלוֹם כַּאֲשֶׁר כָּתַבְנוּ. וּבֵין שֶׁתִּהְיֶה הַקֶּשֶׁת עַתָּה בֵּין שֶׁהָיְתָה מֵעוֹלָם בַּטֶּבַע, הַטַּעַם בָּאוֹת שֶׁבָּהּ אֶחָד הוּא. אֲבָל יֵשׁ לְרַבּוֹתֵינוּ בַּפָּרָשָׁה הַזֹּאת סוֹד נֶעְלָם, אָמְרוּ בִּבְרֵאשִׁית רַבָּה (בראשית רבה ל״ה:ג׳), ״אֶת קַשְׁתִּי נָתַתִּי בֶּעָנָן״, קַשּׁוּתִי, דָּבָר שֶׁהוּא מוֹקֵשׁ לִי. אֶפְשָׁר בֵּן, אֶלָּא קֶשִׁין דְּפִרְיָא. ״וְהָיָה בְּעַנְנִי עָנָן״, רַבִּי יוּדָן בְּשֵׁם ר׳ יְהוּדָה בֵּר׳ סִימוֹן אוֹמֵר, מָשָׁל לְאֶחָד שֶׁבְּיָדוֹ סֹלֶת רוֹתֵחַ וּבֹקֵשׁ לִתְּנוֹ עַל בְּנוֹ, וּנְתָנוֹ עַל עַבְדּוֹ. וְשָׁם עוֹד, ״וְהָיְתָה הַקֶּשֶׁת בֶּעָנָן וּרְאִיתִיהָ לִזְכֹּר בְּרִית עוֹלָם בֵּין אֱלֹהִים״, זוֹ מִדַּת הַדִּין שֶׁל מַעְלָה, ״וּבֵין כָּל נֶפֶשׁ חַיָּה בְּכָל בָּשָׂר אֲשֶׁר עַל הָאָרֶץ״, זוֹ מִדַּת הַדִּין שֶׁל מַטָּה, מִדַּת הַדִּין שֶׁל מַעְלָה קָשָׁה, וּמִדַּת הַדִּין שֶׁל מַטָּה רָפָה. וּכְבָר יָדַעְתָּ מַאֲמָרָם (חגיגה טז) בַּמִּסְתַּכֵּל בַּקֶּשֶׁת, כָּל שֶׁלֹּא חָס עַל כְּבוֹד קוֹנוֹ רָאוּי לוֹ שֶׁלֹּא בָּא לָעוֹלָם. וְאִם זָכִיתָ לְהָבִין דִּבְרֵיהֶם תֵּדַע כִּי פֵּרוּשׁ הַכָּתוּב כֵּן, אֶת קַשְׁתִּי שֶׁהִיא מִדַּת הַדִּין הַנְּתוּנָה בֶּעָנָן בְּעֵת הַדִּין תִּהְיֶה לְאוֹת בְּרִית׃

וְהָיָה בְּעַנְנִי עָנָן עַל הָאָרֶץ שֶׁלֹּא יֵאֵר ה׳ פָּנָיו אֵלֶיהָ מֵחַטֹּאות יוֹשְׁבֶיהָ, וְנִרְאֲתָה מִדַּת הַדִּין שֶׁלִּי בֶּעָנָן, וְאָזְכֹּר אֶת הַבְּרִית בְּזֵכֶר הָרַחֲמִים, וְאֶחְמֹל עַל הַטַּף אֲשֶׁר בָּאָרֶץ. וְהִנֵּה הָאוֹת הַזֶּה וְהַבְּרִית הוּא אוֹת הַמִּילָה וְהַבְּרִית שָׁבָּהּ, וּלְשׁוֹן הַמִּקְרָאוֹת נָאוֹת מְאֹד לָעִנְיָן. וְהִנֵּה פֵּרְשׁוּ בֵּין אֱלֹהִים מִדַּת הַדִּין שֶׁל מַעְלָה, שֶׁהִיא הַגְּבוּרָה, וַאֲשֶׁר עַל הָאָרֶץ מִדַּת הַדִּין שֶׁל מַטָּה, שֶׁהִיא מִדָּה נוֹחָה מִנְהֶגֶת הָאָרֶץ עִם הָרַחֲמִים, כִּי לֹא אָמַר אֲשֶׁר בָּאָרֶץ רַק ״אֲשֶׁר עַל הָאָרֶץ״, וּכְבָר רָמַזְתִּי (רמב״ן על בראשית ו׳:י״ג) סוֹדָם בְּשֵׁם הָאָרֶץ. וְרַשִׁ״י כָּתַב (רש״י על בראשית ט׳:ט״ז) בֵּין מִדַּת הַדִּין שֶׁל מַעְלָה וּבֵינֵיכֶם. אֲבָל רַבּוֹתֵינוּ לֹא לָקְחוּ נִתְכַּוָּנוּ׃

יח **וְחָם הוּא אֲבִי כְנָעַן** פֵּרֵשׁ רַשִׁ״י (רש״י על בראשית ט׳:י״ח) לְפִי שֶׁהַפָּרָשָׁה עֲסוּקָה וּבָאָה בְּשִׁכְרוּתוֹ שֶׁל נֹחַ שֶׁקִּלְקֵל בָּהּ חָם וְעַל יָדוֹ נִתְקַלֵּל כְּנַעַן, וַעֲדַיִן לֹא כָּתַב תּוֹלְדוֹת חָם, הֻצְרַךְ לוֹמַר שֶׁחָם הוּא אֲבִי כְנַעַן. וְרַבִּי אַבְרָהָם אָמַר (אבן עזרא על בראשית ט׳:כ״ד) כִּי חָם רָאָה וְהִגִּיד לְאֶחָיו, וּכְנַעַן עָשָׂה לוֹ רָעָה לֹא גִלָּה אוֹתָהּ הַכָּתוּב. וְזֶה טַעַם אֵת אֲשֶׁר עָשָׂה לוֹ ״בְּנוֹ הַקָּטָן״, כִּי כְנַעַן הוּא הַקָּטָן לְחָם, כַּאֲשֶׁר יִמְנֶה אוֹתָם ״וּבְנֵי חָם כּוּשׁ וּמִצְרַיִם וּפוּט וּכְנָעַן״. וְהִנֵּה עָזַב רַבִּי אַבְרָהָם דַּרְכּוֹ בִּפְשׁוּטֵי הַמִּקְרָא וְהֵחֵל לְהִנָּבֵא שְׁקָרִים. וְהַנָּכוֹן בְּעֵינַי כִּי חָם הוּא הַקָּטָן לְנֹחַ, כַּאֲשֶׁר פֵּרַשְׁתִּי בִּרְאשׁ הַסֵּדֶר (רמב״ן על בראשית ו׳:י׳), וּכְנַעַן הוּא הַבֵּן הַגָּדוֹל לְחָם, וַאֲשֶׁר אָמַר ״וּבְנֵי חָם כּוּשׁ וּמִצְרַיִם וּפוּט וּכְנָעַן״, אַחֲרֵי נִמְכַּר לְעֶבֶד עֲבָדִים נָתַן לְכָל אֶחָיו מַעֲלָה עָלָיו. וְכַאֲשֶׁר אֵרַע הַמַּעֲשֶׂה

הַזֶּה לְנַחֵם לֹא הָיָה לְהֶם זֶרַע זוּלָתִי כְּנַעַן, וְזֶהוּ טַעַם "וַיִּרְא חָם אֲבִי כְנַעַן" (בראשית ט׳:כ״ב) כִּי אֵין לוֹ בֵּן אַחֵר, וְכַאֲשֶׁר חָטָא לְאָבִיו קִלֵּל זַרְעוֹ. וְאִם אָמַר "אָרוּר חָם עֶבֶד עֲבָדִים יִהְיֶה" לֹא יַזִּיק רַק לְגוּפוֹ, כִּי הַזֶּרַע שֶׁכְּבָר נוֹלַד אֵינֶנּוּ בִּכְלָלוֹ, וְאוּלַי לֹא יוֹלִיד וְלֹא לָקַח מִמֶּנּוּ נְקָמָתוֹ, כִּי מִי יוֹדֵעַ מַה יִּהְיֶה אַחֲרָיו, עַל כֵּן קִלֵּל הַבֵּן שֶׁהָיָה לוֹ, וְאִם יוֹלִיד מֵאָה דַּי שֶׁיְּקַלֵּל בְּנוֹ הַבְּכוֹר וְכָל זַרְעוֹ אִתּוֹ. וְהִנֵּה הַחֵטְא, שֶׁרָאָה חָם עֶרְוַת אָבִיו וְלֹא נָהַג בּוֹ כָּבוֹד, שֶׁהָיָה רָאוּי לוֹ לְכַסּוֹת עֶרְוָתוֹ וּלְכַסּוֹת קְלוֹנוֹ, שֶׁלֹּא יַגִּידֶנּוּ גַּם לְאֶחָיו, וְהוּא הִגִּיד הַדָּבָר לִשְׁנֵי אֶחָיו בִּפְנֵי רַבִּים לְהַלְעִיג עָלָיו, וְזֶה טַעַם "בַּחוּץ", וְכֵן תִּרְגֵּם אוּנְקְלוֹס "בְּשׁוּקָא". וְטַעַם "וַיֵּדַע אֶת אֲשֶׁר עָשָׂה לוֹ" שֶׁגִּלָּה חֶרְפָּתוֹ לָרַבִּים וְהָיָה בּוֹשׁ בַּדָּבָר. וְרַבּוֹתֵינוּ הוֹסִיפוּ עָלָיו חֵטְא (עיין סנהדרין ע):

כ **אִישׁ הָאֲדָמָה** פֵּרֵשׁ רַשׁ״י (רש״י על בראשית ט׳:כ׳) אַדוֹנִי הָאֲדָמָה, כְּמוֹ "אִישׁ נָעֳמִי" (רות א ג). וְאֵינוֹ כֵן, כִּי אִישׁ נָעֳמִי לְשׁוֹן אִישׁוּת, כְּמוֹ "אִישׁ וְאִשְׁתּוֹ" (בראשית ז׳:ב׳). וַאֲחֵרִים אָמְרוּ (הרד״ק בספר השרשים) גִּדּוֹל הָאֲדָמָה וְרֹאשָׁהּ, וְהֵבִיאוּ דּוֹמִים לוֹ, "גִּדְעוֹן בֶּן יוֹאָשׁ אִישׁ יִשְׂרְאֵאל" (שופטים ז יד), "גַּם בְּנֵי אָדָם גַּם בְּנֵי אִישׁ" (תהלים מט ג), "הֲלֹא אִישׁ אַתָּה וּמִי כָמוֹךָ בְּיִשְׂרָאֵל" (שמואל א כו טו) וְרַבִּים לְפִי דַּעְתָּם. וְעַל דַּעְתִּי "גִּדְעוֹן בֶּן יוֹאָשׁ אִישׁ יִשְׂרְאֵל" יחוס אִישׁ יִשְׂרְאֵלִי, הֲלֹא אִישׁ אַתָּה שֶׁאֵין כָּמוֹךָ בְּיִשְׂרָאֵל. וְכֵן "הִתְחַזְּקוּ וְהְיוּ לַאֲנָשִׁים" (שמואל א ד ט), שֶׁלֹּא יִהְיוּ כְּנָשִׁים. "גַּם בְּנֵי אָדָם גַּם בְּנֵי אִישׁ" פְּלוֹנִי הַיָּדוּעַ בְּמַעֲלָתוֹ. אֲבָל "אִישׁ הָאֲדָמָה" כְּמוֹ "אַנְשֵׁי הָעִיר" (בראשית י״ט:ד׳), בַּעֲבוּר הֱיוֹתוֹ דָּר בְּכָל הָאֲדָמָה, לֹא בָּנָה עִיר וּמְדִינָה שֶׁיִּתְיַחֵס אֵלֶיהָ. וְכֵן "אִישׁ שָׂדֶה" (בראשית כ״ה:כ״ז), הָעוֹמֵד שָׁם כָּל הַיּוֹם תָּמִיד. וּבַמִּשְׁנָה (אבות א ד) יוֹסֵי בֶּן יוֹעֶזֶר אִישׁ צְרֵדָה וְיוֹסֵי בֶּן יוֹחָנָן אִישׁ יְרוּשָׁלַיִם. אוֹ שֶׁנָּתַן לִבּוֹ לַעֲבֹד אֶת הָאֲדָמָה לִזְרֹעַ וְלִנְטֹעַ בַּעֲבוּר מָצְאוֹ הָאָרֶץ שְׁמָמָה, שֶׁכָּל נִבְדָּל לְדָבָר יִקָּרֵא כֵן, "אַנְשֵׁי הָעִיר" – הֵם יוֹשְׁבֶיהָ, וְ"אַנְשֵׁי דָוִד" (שמואל א כג ג) – עֲבָדָיו, וְ"אִישׁ הָאֱלֹהִים" (דברים לג א) – הַמְיֻחָד בַּעֲבוֹדָתוֹ. וְכָךְ אָמְרוּ בִּבְרֵאשִׁית רַבָּה (בראשית רבה ל״ו:ג׳) "אִישׁ הָאֲדָמָה" – בּוּרְגָּר לְשֵׁם בּוּרְגָּרוּת, וְאָמְרוּ (שם) שֶׁהָיָה לָהוּט אַחַר הָאֲדָמָה, וְהִנֵּה הוּא יְחוּס. וְטַעַם "וַיָּחֶל", כִּי הוּא הֵחֵל לִנְטֹעַ כְּרָמִים, כִּי הָרִאשׁוֹנִים נָטְעוּ גֶּפֶן וְהוּא הֵחֵל לִנְטֹעַ גְּפָנִים רַבִּים שׁוּרוֹת שׁוּרוֹת הַנִּקְרָא "כֶּרֶם", כִּי בִּרְצוֹתוֹ בַּיַּיִן לֹא נָטַע הַגֶּפֶן כִּשְׁאָר הָאִילָנוֹת וְעָשָׂה כֶּרֶם:

כו **וְיהִי כְנַעַן עָבֶד לָמוֹ** פֵּרֵשׁ רַבִּי אַבְרָהָם (אבן עזרא על בראשית ט׳:כ״ו) כִּי "לָמוֹ" שֶׁיִּהְיֶה כְּנַעַן עֶבֶד לֵאלֹהִים וּלְשֵׁם כִּי הוּא יַכְרִיחֵנוּ לַעֲבֹד הָאֵל וּבַשֵּׁנִי פֵּרֵשׁ שֶׁיִּהְיֶה עֶבֶד לְיֶפֶת וּלְשֵׁם וְאִם כֵּן נֹחַ לָקַב אוֹיְבָיו בָּא וְהִנֵּה בֵּרַכָם בָּרְךָ שֶׁיִּהְיֶה כְּנַעַן עֶבֶד לֵאלֹהִים וְרַשׁ״י כָּתַב (רש״י על בראשית ט׳:כ״ו) בָּרוּךְ ה׳ אֱלֹהֵי שֵׁם שֶׁעָתִיד לִשְׁמֹר הַבְטָחָתוֹ לְזַרְעוֹ שֶׁל שֵׁם לָתֵת לָהֶם אֶרֶץ כְּנַעַן וְיהִי לָהֶם כְּנַעַן לְמַס עוֹבֵד וְהֶחְזִיר כֵּן פַּעַם אַחֶרֶת לוֹמַר אַף מִשֶּׁיִּגְלוּ בְּנֵי שֵׁם יִמָּכְרוּ לָהֶם עֲבָדִים מִבְּנֵי כְּנַעַן וַהֲנָכוֹן בְּעֵינַי כִּי מִתְּחִלָּה קִלֵּל אוֹתוֹ שֶׁיִּהְיֶה עֶבֶד עֲבָדִים לְכָל הָעוֹלָם וְהָיָה כָּל מוֹצְאוֹ יַעֲבֹד בּוֹ כִּי טַעַם "לְאֶחָיו" לְכָל בְּנֵי אָדָם כְּעִנְיַן וַאֲשַׁלַּח אֶת כָּל הָאָדָם אִישׁ בְּרֵעֵהוּ (זכריה ח י) כְּטַעַם אִישׁ בְּאִישׁ (ישעיהו ג ה) אוֹ "לְאֶחָיו" שֵׁם וֶיֶפֶת כִּי אֲחֵי אָבִיו יִקָּרְאוּ אֶחָיו כְּטַעַם כִּי נִשְׁבָּה אֲחִיו (בראשית י״ד:י״ד) וְיֵשׁ אוֹמְרִים (הראב״ע והרד״ק) "לְאֶחָיו" בְּנֵי אָבִיו כִּי אַחֲרֵי הֱיוֹתוֹ עֶבֶד לִבְנֵי אָבִיו וּלְשֵׁם וֶיֶפֶת הִנֵּה הוּא עֶבֶד לְכָל הָעוֹלָם וּבָרוּךְ תְּחִלָּה אֱלֹהֵי שֵׁם הוֹדִיעוֹ כִּי יִהְיֶה שֵׁם עוֹבֵד הָאֱלֹהִים וּכְנַעַן יִהְיֶה עוֹבֵד לוֹ וְ"לָמוֹ" יִרְמֹז לְזַרְעוֹ שֶׁל שֵׁם שֶׁהֵם רַבִּים וְיִתָּכֵן שֶׁיִּהְיֶה "לָמוֹ" חוֹזֵר גַּם לְאֶחָיו הַנִּזְכָּרִים וְחָזַר וּבֵרַךְ יֶפֶת בְּהַרְחָבַת הַגְּבוּל וְשֵׁם בִּשְׁכֵּן הָאֱלֹהִים בְּאָהֳלָיו וְשֶׁיִּהְיֶה כְּנַעַן עֶבֶד לָמוֹ לִשְׁנֵיהֶם וְהִנֵּה הֶעֱבִיד כְּנַעַן לְשֵׁם שְׁנֵי פְּעָמִים רֶמֶז כִּי הוּא יִנְחַל אַרְצוֹ וְכָל אֲשֶׁר לוֹ כִּי מָה שֶׁקָּנָה עֶבֶד קָנָה רַבּוֹ (פסחים פח) וְנִכְתְּבָה זֹאת הַפָּרָשָׁה לְהוֹדִיעַ כִּי בְּחֶטְאוֹ הָיָה כְּנַעַן עֶבֶד עוֹלָם וְזָכָה אַבְרָהָם בְּאַרְצוֹ וְנִכְתַּב עִנְיַן הַיַּיִן בְּנֹחַ כִּי יֵשׁ בּוֹ אַזְהָרָה מִמֶּנּוּ יוֹתֵר מִפָּרָשַׁת נְזִירוּת כִּי הַצַּדִּיק תָּמִים אֲשֶׁר צִדְקוֹ הִצִּיל כָּל הָעוֹלָם גַּם אוֹתוֹ הֶחֱטִיא הַיַּיִן וְהֵבִיא אוֹתוֹ לִידֵי בִּזָּיוֹן וְקִלְלַת זַרְעוֹ:

פרק י

א וְטַעַם **וַיִּוָּלְדוּ לָהֶם בָּנִים אַחַר הַמַּבּוּל** לִרְמֹז כִּי אַף עַל פִּי שֶׁהָיוּ רְאוּיִים לְבָנִים קֹדֶם הַמַּבּוּל, כִּי דֶּרֶךְ הַדּוֹרוֹת הָהֵם לְהוֹלִיד כִּבְנֵי שִׁשִּׁים, אֲלוּ לֹא נוֹלְדוּ לָהֶם גַּם לְמֵאָה רַק אַחַר הַמַּבּוּל. כִּי כָּבַשׁ הַשֵּׁם אֶת מַעְיָנָם שֶׁלֹּא יוֹלִידוּ וְיֹאבְדוּ בַּמַּבּוּל, אוֹ שֶׁיִּצְטָרֵךְ לְהַצִּיל רַבִּים בַּתֵּבָה, וְכֵן עָשָׂה לְכָל הַמִּשְׁפָּחָה הַזֹּאת, כִּי לֶמֶךְ נִתְאַחֵר בְּתוֹלְדוֹת נֹחַ יוֹתֵר מִכְּפָלַיִם בַּאֲבוֹתָיו, וְנֹחַ הָרְבֵּה מְאֹד. וּכְבָר הֻזְכַּר זֶה בְּפֵרוּשׁ רַשׁ״י (רש״י על בראשית ה׳:ל״ב) מִבְּרֵאשִׁית רַבָּה (בראשית רבה כ״ו:ב׳):

ב **בְּנֵי יֶפֶת גֹּמֶר** הֵחֵל מִמֶּנּוּ כִּי הוּא הַבְּכוֹר, וְנָתַן אַחֲרָיו חָם כִּי רָצָה לְאַחַר תּוֹלֶדֶת שֵׁם לְקָרֵב שְׁנֵי הַפָּרָשִׁיוֹת בְּתוֹלְדוֹתָיו, כִּי יֵשׁ לְהַאֲרִיךְ בְּתוֹלְדוֹת אַבְרָהָם:

ה וְטַעַם **מֵאֵלֶּה נִפְרְדוּ אִיֵּי הַגּוֹיִם בְּאַרְצֹתָם** כִּי בְּנֵי יֶפֶת יוֹשְׁבֵי אִיֵּי הַיָּם, וְהֵם נִפְרָדִים כָּל אֶחָד מִבָּנָיו בְּאִי אַחֵר יוֹשֵׁב לְבַדּוֹ, וְאַרְצָתָם רְחוֹקוֹת זוֹ מִזּוֹ, וְהִיא בִּרְכַּת אֲבִיהֶם שֶׁאָמַר "יַפְתְּ אֱלֹהִים לְיֶפֶת", שֶׁיִּהְיוּ רַבִּים בְּמֶרְחֲבֵי אֶרֶץ. אֲבָל בְּנֵי חָם כֻּלָּם קְרוֹבִים יוֹשְׁבֵי הָאֲרָצוֹת, וְלָכֵן אָמַר "וַיִּהְיוּ גְּבוּל הַכְּנַעֲנִי מִצִּידֹן" וּגוֹ׳ (בראשית י׳:י״ט), וְאָמַר "בְּאַרְצֹתָם בְּגוֹיֵהֶם" (בראשית י׳:כ׳), וְכֵן בִּבְנֵי שֵׁם. וְסִפֵּר הַכָּתוּב כָּל אֵלֶּה כִּי רָצָה לְהוֹדִיעַ יִחוּס אַבְרָהָם מִשֵּׁם וְתוֹלְדוֹת חָם, לְהוֹדִיעַ הָעִמִּים שֶׁזָּכָה אַבְרָהָם בְּאַרְצָם בַּעֲוֹן אֲבוֹתָם. וְלָכֵן סִפֵּר גַּם בְּיֶפֶת וְהַפַּלָּגָה, לְהוֹדִיעַ סִבַּת שִׁנּוּי הַלְּשׁוֹנוֹת וּפִזּוּרָם בְּקַצְוֵי הָאָרֶץ לְזַמָּן מוּעָט אַחֲרֵי אָדָם הָרִאשׁוֹן. וְעוֹד, לְהוֹדִיעַ חַסְדֵי הַשֵּׁם וְשָׁמְרוֹ הַבְּרִית לְנֹחַ, כִּי לֹא כִּלָּה אוֹתָם. וְהָרַב אָמַר בְּמוֹרֶה הַנְּבוֹכִים (ג נ) כִּי זֶה יֹאמַת לַשּׁוֹמְעִים חִדּוּשׁ הָעוֹלָם. וְגַם זֶה

אֱמֶת, כִּי אַבְרָהָם אָבִינוּ יְצִוֶּה אֶת בָּנָיו וְאֶת בֵּיתוֹ אַחֲרָיו, וְיָעִיד לָהֶם עַל נֹחַ וּבָנָיו שֶׁרָאוּ הַמַּבּוּל וְהָיוּ בַּתֵּבָה, וְהִנֵּה הוּא עֵד מִפִּי עֵד בְּעִנְיַן כָּל הַמַּבּוּל וְעַד רְבִיעִי עַל יְצִירָה, כִּי נֹחַ רָאָה אָבִיו שֶׁרָאָה אָדָם הָרִאשׁוֹן, וְיִצְחָק וְיַעֲקֹב רָאוּ שֵׁם הָעֵד בַּמַּבּוּל, וְיַעֲקֹב מַגִּיד כָּל זֶה לְיוֹרְדֵי מִצְרַיִם גַּם לְפַרְעֹה וְאַנְשֵׁי דּוֹרוֹ, וְהָאֲנָשִׁים בְּכָל דּוֹר יוֹדְעִים מֵאֲבוֹתָם אַרְבָּעָה וַחֲמִשָּׁה דּוֹרוֹת מַגִּידִים מַעֲשֵׂיהֶם וְתוֹלְדוֹתֵיהֶם:

ז וּבְנֵי כוּשׁ סְבָא וַחֲוִילָה הָיוּ אֵלֶּה רָאשֵׁי אֻמּוֹת, וּבְנֵי רַעְמָה הָיוּ שְׁנֵי לְאֻמִּים. אֲבָל נִמְרוֹד לֹא הָיָה לְאוֹם, עַל כֵּן כָּתַב אַחַר כָּךְ "וְכוּשׁ יָלַד אֶת נִמְרֹד" וְלֹא אָמַר "וּבְנֵי כוּשׁ נִמְרֹד וּסְבָא וַחֲוִילָה", אֲבָל פּוּט הָיָה לְגוֹי אֶחָד וְלֹא הָיוּ מִמֶּנּוּ אֻמּוֹת שׁוֹנוֹת כְּמִצְרַיִם וּכְנַעַן, עַל כֵּן לֹא הֶחְזִירוֹ הַכָּתוּב. וּבִבְרֵאשִׁית רַבָּה (בראשית רבה ל"ז:ב') אָמַר רֵישׁ לָקִישׁ, הֱיינוּ סְבוּרִים שֶׁנִּבְלְעָה מִשְׁפַּחְתּוֹ שֶׁל פּוּט, וּבָא יְחֶזְקֵאל וּפֵרֵשׁ "פּוּט וְלוּד וְכָל הָעֶרֶב" (יחזקאל ל ה), כִּי מִפְּנֵי שֶׁלֹּא הֶחְזִירוֹ הַכָּתוּב הָיֵינוּ סְבוּרִים שֶׁנִּתְעָרֵב זַרְעוֹ בִּבְנֵי כְּנַעַן, וְלֹא הָיוּ אֻמָּה וְלֹא יָרְשׁוּ לָהֶם אֶרֶץ שֶׁתִּקָּרֵא עַל שְׁמָם. אֲבָל גַּם בְּמָגוֹג וּמָדַי וְתוּבַל וּמֶשֶׁךְ וְתִירָס בְּנֵי יֶפֶת לֹא הִזְכִּיר מִשְׁפָּחוֹת בְּתוֹלְדוֹתָם, וְכֵן בִּבְנֵי שֵׁם עֵילָם וְאַשּׁוּר וְאַרְפַּכְשַׁד וְלוּד וָאֲרָם לֹא הִזְכִּיר לָהֶם תּוֹלָדוֹת, כִּי כָל אֶחָד הָיָה לְגוֹי אֶחָד בָּאָרֶץ וְלֹא הוֹלִיד אֻמּוֹת שׁוֹנוֹת:

ח הוּא הֵחֵל לִהְיוֹת גִּבֹּר בָּאָרֶץ כָּתַב רַשִׁ"י (רש"י על בראשית י':ח') לְהַמְרִיד כָּל הָעוֹלָם עַל הקב"ה בְּעֵצַת דּוֹר הַפַּלָּגָה. וְאִם כֵּן "הוּא הֵחֵל", אַחַר הַמַּבּוּל, כִּי בִּימֵי דּוֹר אֱנוֹשׁ הוּחַל. וְאֶפְשָׁר שֶׁנֹּאמַר כִּי הוּחַל בְּדוֹר הַפַּלָּגָה מֻרָד, וּבִימֵי אֱנוֹשׁ לֹא הָיוּ בְּמוֹרְדֵי אוֹר אֲבָל עָבְדוּ גַּם לֵאלֹהִים אֲחֵרִים:

ט הוּא הָיָה גִּבֹּר צַיִד לִפְנֵי ה' צַד דַּעְתָּן שֶׁל בְּרִיּוֹת בְּפִיו וּמַטְעָן לִמְרֹד בַּמָּקוֹם, "עַל כֵּן יֵאָמֵר" עַל כָּל אָדָם מַרְשִׁיעַ בְּעַזּוּת פָּנִים וְיוֹדֵעַ רִבּוֹנוֹ וּמִתְכַּוֵּן לִמְרֹד בּוֹ, יֵאָמֵר זֶה כְּנִמְרֹד, לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על בראשית י':ט'), וְכֵן דַּעַת רַבּוֹתֵינוּ (עירובין נג). וְרַבִּי אַבְרָהָם פֵּרֵשׁ הֵפֶךְ הָעִנְיָן עַל דֶּרֶךְ פְּשׁוּטוֹ, כִּי הוּא הֵחֵל לִהְיוֹת גִּבּוֹר עַל הַחַיּוֹת לָצוּד אוֹתָן, וּפֵרֵשׁ "לִפְנֵי ה'", שֶׁהָיָה בּוֹנֶה מִזְבְּחוֹת וּמַעֲלֶה אֶת הַחַיּוֹת לְעוֹלָה לִפְנֵי הַשֵּׁם. וְאֵין דְּבָרָיו נִרְאִין, וְהִנֵּה הוּא מַצְדִּיק רָשָׁע, כִּי רַבּוֹתֵינוּ יָדְעוּ רִשְׁעוֹ בְּקַבָּלָה. וְהַנָּכוֹן בְּעֵינַי כִּי הוּא הֵחֵל לִהְיוֹת מוֹשֵׁל בִּגְבוּרָתוֹ עַל הָאֲנָשִׁים, וְהוּא הַמּוֹלֵךְ תְּחִלָּה, כִּי עַד יָמָיו לֹא הָיוּ מִלְחָמוֹת וְלֹא מָלַךְ מֶלֶךְ, וְגָבַר תְּחִלָּה עַל אַנְשֵׁי בָּבֶל עַד שֶׁמָּלַךְ עֲלֵיהֶם, וְאַחַר כֵּן יָצָא אֶל אַשּׁוּר, וְעָשָׂה כִּרְצוֹנוֹ וְהִגְדִּיל וּבָנָה שָׁם עָרִים בְּצוּרוֹת בְּתָקְפּוֹ וּבִגְבוּרָתוֹ. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר "וַתְּהִי רֵאשִׁית מַמְלַכְתּוֹ בָּבֶל וְאֶרֶךְ וְאַכַּד וְכַלְנֵה":

יא מִן הָאָרֶץ הַהִיא בְּמָלְכוֹ עָלֶיהָ, "יָצָא אַשּׁוּר", פִּתְרוֹנוֹ יָצָא אֶל אַשּׁוּר, כִּי אַשּׁוּר מִבְּנֵי שֵׁם הָיָה, וְזֶהוּ כִּלְשׁוֹן "וְיָצָא חָצֵר אַדָּר וְעָבַר עַצְמֹנָה" (במדבר לד ד), "וַיֵּצֵא עוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן לִקְרָאתֵנוּ אֶדְרֶעִי" (דברים ג א), "וְיָשֹׁב אַרְצוֹ בִּרְכוּשׁ גָּדוֹל" (דניאל יא כח), וְרַבִּים כֵּן. וּלְכָךְ תִּקְרָא אֶרֶץ אַשּׁוּר "אֶרֶץ נִמְרֹד" כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (מיכה ה ה) "וְרָעוּ אֶת אַשּׁוּר בַּחֶרֶב וְאֶת אֶרֶץ נִמְרֹד בִּפְתָחֶיהָ" וְ"אֶרֶץ נִמְרוֹד" יִרְמֹז אֶל נִינְוֵה וְאֶל רְחוֹבוֹת עִיר וְאֶל כָּלַח. וְסִפֵּר עוֹד בִּגְבוּרָתוֹ כִּי הוּא גִּבּוֹר צַיִד לְהִתְגַּבֵּר גַּם עַל הַחַיּוֹת וְלָצוּד אוֹתָן. וְאָמַר "לִפְנֵי ה'", לְהַפְלִיג כִּי אֵין תַּחַת כָּל הַשָּׁמַיִם כָּמוֹהוּ בִּגְבוּרָה. וְכֵן "וַתִּשָּׁחֵת הָאָרֶץ לִפְנֵי הָאֱלֹהִים" (בראשית ו':י"א), כִּי כָל אֲשֶׁר לְפָנָיו בָּאָרֶץ נִשְׁחֲתוּ, כְּעִנְיָן "וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִיא מִלְּפָנַי" (ויקרא כב ג), כִּי בְּכָל מָקוֹם הוּא לְפָנָיו:

יג וּמִצְרַיִם יָלַד יַזְכִּיר לְמִצְרַיִם תּוֹלְדוֹתָיו, וְלֹא הִזְכִּיר מוֹשָׁבָם כְּמוֹ שֶׁהִזְכִּיר בַּאֲחֵרִים, כִּי בִּבְנֵי יֶפֶת הִזְכִּיר אִיִּים, וּבִבְנֵי כוּשׁ אֶרֶץ שִׁנְעָר וְאַשּׁוּר, וּבִבְנֵי כְּנַעַן הִזְכִּיר תְּחוּמֵי אַרְצָם, וְכֵן בִּבְנֵי שֵׁם, וְהָיָה זֶה כִּי מִצְרַיִם אֶרֶץ מוֹשָׁבוֹ יָדוּעַ כִּי הִיא נִקְרֵאת עַל שְׁמוֹ, וְהָיוּ כָל בָּנָיו יוֹשְׁבִים סְבִיבוֹת מִצְרַיִם וְשֵׁם אַרְצָם גַּם כֵּן כִּשְׁמָם, כִּי כֵן מָצִינוּ לַפַּתְרֻסִים אֶרֶץ פַּתְרוֹס, וְהִיא מִכְלַל אֶרֶץ מִצְרַיִם, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (יחזקאל ל יג יד) "וְנָתַתִּי יִרְאָה בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וַהֲשִׁמּוֹתִי אֶת פַּתְרוֹס עַל אֶרֶץ מְכוּרָתָם", וְכֵן "לוּד וְכָל הָעֶרֶב" סְבִיבוֹת מִצְרַיִם, וּשְׁמָם וְשֵׁם אַרְצָם שָׁוֶה, וְכֵן פְּלֹשְׁתִּים אַרְצָם פְּלֶשֶׁת, וְכֵן כָּתוּב (שמות טו יד) "יוֹשְׁבֵי פְּלָשֶׁת". וְאָמַר רַבִּי אַבְרָהָם (אבן עזרא על בראשית י':י"ג) כִּי אֵלֶּה שְׁמוֹת מְדִינוֹת, וּבְכָל מְדִינָה וּמְדִינָה מִשְׁפָּחָה אַחַת, וְעַל כֵּן הֵם כֻּלָּם לְשׁוֹן רַבִּים. וְהָרָאָיָה הַגְּמוּרָה "אֲשֶׁר יָצְאוּ מִשָּׁם", כִּי זֶה רֶמֶז לַמָּקוֹם. וְטַעַם "אֲשֶׁר יָצְאוּ" עַל דַּעַת הַמְפָרְשִׁים, שֶׁהוֹלִידָם, כִּלְשׁוֹן "מֵחֲלָצֶיךָ יֵצְאוּ" (בראשית ל"ה:י"א). וְכָתַב רַשִׁ"י (רש"י על בראשית י':י"ד) מִשָּׁנֵיהֶם יָצְאוּ, שֶׁהָיוּ הַפַּתְרֻסִים וְכַסְלֻחִים מַחְלִיפִים נְשׁוֹתֵיהֶם זֶה לָזֶה וְיָצְאוּ פְּלִשְׁתִּים מִבֵּינֵיהֶם, בְּרֵאשִׁית רַבָּה (בראשית רבה ל"ז:ה'). וְעַל דַּעְתִּי בְּדֶרֶךְ הַפְּשָׁט הָיוּ כַּסְלֻחִים יוֹשְׁבֵי עִיר שֶׁשְּׁמָהּ כֵּן, וְהָיְתָה מִכְלַל אֶרֶץ כַּפְתּוֹר אֲשֶׁר שָׁם כַּפְתּוֹרִים אֲחֵיהֶם, וְיָצְאוּ מִשָּׁם מִן הַכַּפְתּוֹרִים אֲשֶׁר הֵם מְזֻרָע כַּסְלֻחִים וְהָלְכוּ לָתוּר לָהֶם מְנוּחָה, וְהִנִּיחוּ הָאָרֶץ לַאֲחֵיהֶם, וְכָבְשׁוּ לָהֶם אֶרֶץ שְׁשְׁמָהּ פְּלֶשֶׁת, וְנִקְרְאוּ אַחַר כָּךְ פְּלִשְׁתִּים עַל שֵׁם הָאָרֶץ. וְהוּא מָה שֶׁכָּתוּב (דברים ב כב) "כַּפְתֹּרִים הַיֹּצְאִים מִכַּפְתּוֹר הִשְׁמִידָם וַיֵּשְׁבוּ תַּחְתָּם", וְהֵם מִבְּנֵי כַּסְלֻחִים יוֹשְׁבֵי אֶרֶץ כַּפְתּוֹר:

טו וּכְנַעַן יָלַד אֶת צִידֹן בְּכֹרוֹ אֵלֶּה עֲשָׂרָה עַמִּים בְּנֵי כְּנַעַן שֶׁנִּתְּנוּ לְאַבְרָהָם אָבִינוּ (להלן טו יט-כא), כִּי כָל זֶרַע כְּנַעַן נִמְכַּר לְעֶבֶד עוֹלָם, וְהֵם שֶׁנִּתְּנוּ לוֹ. אֲבָל נִתְחַלֵּף הַשֵּׁם בְּרֻבָּם בִּימֵי אַבְרָהָם, כִּי בְּכָאן נִכְתְּבוּ בַּשֵּׁם שֶׁקָּרָאָם אֲבִיהֶם בְּיוֹם הִוָּלְדָם, וְאַחֲרֵי שֶׁנִּפְרְדוּ בְּאַרְצָתָם לְגוֹיֵיהֶם נִקְרְאוּ בְּשֵׁמוֹת אֲחֵרִים, אוּלַי הֶעֱלוּ לָהֶם שֵׁם עַל שֵׁם הָאָרֶץ, כְּמוֹ שֶׁפֵּרְשׁוּ (רמב"ן על בראשית י':י"ג), וְכֵן "שֵׂעִיר הַחוֹרִי" (בראשית ל"ו:כ'), שֵׁם הָעִיר שֵׂעִיר, וְכֵן רַבִּים. אוֹ שֶׁהוֹלִידוּ הָעַרְקִי וְהַסִּינִי מִשְׁפָּחוֹת וְנִכְרְתוּ מֵהֶם, וּבְנֵיהֶם הָיוּ קֵינִי וּקְנִזִּי עַל דֶּרֶךְ מָשָׁל, וְהָיוּ לְרָאשֵׁי בָּתֵּי אָבוֹת, תִּקָּרֵא הָאֵמָּה בִּשְׁמָם, כַּנָּהוּג בְּשִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל. וְהִנֵּה קָרָאם בַּשֵּׁם שֶׁהָיָה לָהֶם בִּימֵי אַבְרָהָם בְּמַתְּנָתוֹ. וּרְאָיָה לַדָּבָר כִּי הַחִוִּי הַנִּזְכָּר בְּכָאן אֵינֶנּוּ נִזְכָּר בְּמַתְּנָתוֹ שֶׁל אַבְרָהָם, וְהוּא הָיָה מֵהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ז א) "וְנָשַׁל גּוֹיִם

רַבִּים מִפָּנֶיךָ הַחִתִּי וְהַגִּרְגָּשִׁי וְהָאֱמֹרִי וְהַכְּנַעֲנִי וְהַפְּרִזִּי וְהַחִוִּי וְהַיְבוּסִי שִׁבְעָה גוֹיִם", וְכֵן בְּכָל מָקוֹם, וְיִמְנֶה הַכְּנַעֲנִי עִם בָּנָיו וְלֹא יִמְנֶה בָּהֶן רַק עֲשָׂרָה, כִּי אֶחָד מִבָּנָיו לֹא גָּבַר כְּאֶחָיו וְנִקְרָא עִם אֶחָיו בְּשֵׁם אֲבִיו. וְיִתָּכֵן שֶׁהָיָה צִידוֹן בְּכוֹרוֹ הַנִּקְרָא "כְּנַעֲנִי" עִם אֶחָד מֵאֶחָיו שֶׁלֹּא הָיָה לְגוֹי. וְאַל יִקָּשֶׁה עָלֶיךָ אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים שֶׁהָיְתָה לְאַבְרָהָם, כִּדְכְתִיב (בראשית כ"ו:ג') "גּוּר בָּאָרֶץ הַזֹּאת כִּי לְךָ וּלְזַרְעֲךָ אֶתֵּן אֶת כָּל הָאֲרָצֹת הָאֵל", וְהֵם מִבְּנֵי מִצְרַיִם, כִּי הַכָּתוּב אָמַר "לַכְּנַעֲנִי תֵּחָשֵׁב חֲמֵשֶׁת סַרְנֵי פְלִשְׁתִּים" (יהושע יג ג), כִּי כָּבְשׁוּ מִקְצָת הָאָרֶץ וְיָשְׁבוּ בָּהּ, וּבְכֵן תִּרְאֶה כִּי גְּבוּל הַכְּנַעֲנִי מִצִּידוֹן בְּאָכָה גְּרָרָה עַד עַזָּה, וְאֵלֶּה עָרֵי פְּלִשְׁתִּים כִּי אֲבִימֶלֶךְ מֶלֶךְ גְּרָר וְעַזָּה לָעַזָּתִי הִיא, וְכֵן "לְעַזָּה אֶחָד" (שמואל א ו יז), וְצִידוֹן לַפְּלִשְׁתִּים, דִּכְתִיב (יהושע יג ב ו) "כָּל צִידֹנִים אָנֹכִי אוֹרִישֵׁם מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל רַק הַפִּלֶּהָ בְּנַחֲלָה", וְכָתוּב (יואל ד ד) "וְגַם מָה אַתֶּם לִי צֹר וְצִידוֹן וְכֹל גְּלִילוֹת פְּלָשֶׁת", וְאוּלַי שְׁאָר אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים לֹא הָיְתָה לְיִשְׂרָאֵל לְבַד אֵלּוּ חֲמֵשֶׁת סַרְנֵיהֶם. וְדַע כִּי אֶרֶץ כְּנַעַן לִגְבוּלוֹתֶיהָ מֵאָז הָיְתָה לְגוֹי הִיא רְאוּיָה לְיִשְׂרָאֵל וְהִיא חֶבֶל נַחֲלָתָם, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (דברים לב ח) "בְּהַנְחֵל עֶלְיוֹן גּוֹיִם בְּהַפְרִידוֹ בְּנֵי אָדָם יַצֵּב גְּבֻלֹת עַמִּים לְמִסְפַּר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל", אֲבָל נָתְנָהּ הקב"ה בְּעֵת הַפְּלָגָה לִכְנַעַן מִפְּנֵי הֱיוֹתוֹ עֶבֶד, לִשְׁמֹר אוֹתָהּ לְיִשְׂרָאֵל, כְּאָדָם שֶׁמַּפְקִיד נִכְסֵי בֶּן הָאָדוֹן לְעַבְדּוֹ עַד שֶׁיִּגְדַּל וְיִזְכֶּה בַּנְּכָסִים וְגַם בָּעֶבֶד. וְעוֹד אֲבָאֵר בְּעֶזְרַת הָאֵל יִתְעַלֶּה (דברים ב כג):

כא **וּלְשֵׁם יֻלַּד גַּם הוּא** בַּעֲבוּר שֶׁאֲחֵר תּוֹלְדוֹת שֵׁם וְסִפֵּר תּוֹלְדוֹת אָחִיו הַקָּטָן מִמֶּנּוּ כְּאִלּוּ לֹא הָיָה לוֹ בָּנִים, אָמַר בְּכָאן "גַּם הוּא":

וְטַעַם **אֲבִי כָּל בְּנֵי עֵבֶר** שֶׁהוּא אֲבִי כָּל יוֹשְׁבֵי עֵבֶר הַנָּהָר, שֶׁהוּא מְקוֹם יְחוּס אַבְרָהָם. וְלֹא יִתָּכֵן שֶׁיִּהְיֶה עֵבֶר בַּמָּקוֹם הַזֶּה שֵׁם הָאִישׁ אֲבִי פֶּלֶג (כ"פ הרד"ק והראב"ע שמות כא ב), כִּי לָמָּה יִחֵס אוֹתָן אֵלָיו:

אֲחִי יֶפֶת הַגָּדוֹל דֶּרֶךְ הַכָּתוּב לְיַחֵס הַקָּטָן אֶל הַגָּדוֹל בְּאֶחָיו וְלֹא אֶל הַנּוֹלָד אַחֲרָיו. וְכֵן "מִרְיָם הַנְּבִיאָה אֲחוֹת אַהֲרֹן" (שמות טו כ). וְטַעַם לְהַזְכִּיר זֶה כְּלָל, לוֹמַר כִּי הוּא אֲחִי הַנִּכְבָּד שָׁוֶה אֵלָיו בִּכְבוֹדוֹ, לְהַגִּיד שֶׁלֹּא אַחֵר אוֹתוֹ מִפְּנֵי מַעֲלַת חָם עָלָיו. וְהַנִּרְאֶה אֵלַי שֶׁיִּהְיֶה "הַגָּדוֹל" תֹּאַר לְשֵׁם, לוֹמַר שֶׁהוּא הָאָח הַגָּדוֹל שֶׁל יֶפֶת, כִּי חָם קָטָן מִכֻּלָּם וְאִם הִקְדִּים אוֹתוֹ. וְכֵן בְּכָל מָקוֹם תֹּאַר לַמְדֻבָּר בּוֹ, כְּגוֹן "יְשַׁעְיָהוּ בֶּן אָמוֹץ הַנָּבִיא" (מלכים ב כ א), "חֲנַנְיָה בֶן עַזּוּר הַנָּבִיא" (ירמיהו כח א), "לְחֹבָב בֶּן רְעוּאֵל הַמִּדְיָנִי חֹתֵן מֹשֶׁה" (במדבר י כט). וְרַשִׁ"י כָּתַב (רש"י על בראשית י':כ"א) אֲחִי יֶפֶת וְלֹא אֲחִי חָם, שֶׁאֲלוּ שְׁנֵיהֶם כִּבְּדוּ אֲבִיהֶם וְזֶה בִּזָּהוּ. גַּם זֶה לוֹמַר שֶׁהוּא אֲחִי הַצַּדִּיק וְלֹא אֲחִי הָרָשָׁע, אַף עַל פִּי שֶׁנִּמְנָה אַחֲרָיו:

פרק יא

ב **בְּנָסְעָם מִקֶּדֶם** פֵּרֵשׁ רַשִׁ"י (רש"י על בראשית י"א:ב') שֶׁהָיוּ יוֹשְׁבִים שָׁם, כַּכָּתוּב לְמַעְלָה (י ל) "וַיְהִי מוֹשָׁבָם מִמֵּשָׁא בֹּאֲכָה סְפָרָה הַר הַקֶּדֶם", וְנָסְעוּ מִשָּׁם לָתוּר לָהֶם מָקוֹם הַמַּחְזִיק אוֹתָם, וְלֹא מָצְאוּ אֶלָּא שִׁנְעָר. וְאֵין זֶה נָכוֹן, כִּי תּוֹלְדוֹת שֵׁם לְבַדָּן הֵם שֶׁנֶּאֱמַר עֲלֵיהֶם כֵּן, וְלָמָּה יִחֵס הַפְלָגָה עֲלֵיהֶם, כִּי בְּנֵי יֶפֶת וּבְנֵי חָם רַבִּים מֵהֶם. וְעוֹד כִּי מוֹשָׁבָם בְּאַרְצֹתָם הָיָה מִמֵּשָׁא עַד הַר הַקֶּדֶם. וְהַפְלָגָה הָיְתָה טֶרֶם שֶׁהָיָה מוֹשָׁבָם, כִּי לֹא בָּאוּ בְּנֵי יֶפֶת מֵאֵיי הַיָּם אֶל הַבִּקְעָה אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ שִׁנְעָר, אֲבָל בַּפַּלָּגָה הֻפִּיצָם הַשֵּׁם עַל פְּנֵי כָל הָאָרֶץ, וְאָז הוֹשִׁבוּ בְּאַרְצֹתָם לְגוֹיֵיהֶם. וְרַבִּי אַבְרָהָם פֵּרֵשׁ כִּי הָרֵי אֲרָרָט בַּמִּזְרָח, וְיָפָה אָמַר, כִּי הֵם בַּמִּזְרָח קְרוֹבִים לְאַשּׁוּר, שֶׁנֶּאֱמַר (מלכים ב יט לז) "וְהֵמָּה נִמְלְטוּ אֶרֶץ אֲרָרָט", וְנֹחַ בְּרִדְתּוֹ מִן הָהָר נִתְיַשֵּׁב בָּאֲרָצוֹת הָהֵם הוּא וְתוֹלְדוֹתָיו, וְכַאֲשֶׁר רַבּוּ נָסְעוּ מִשָּׁם אֶל הַבִּקְעָה הַזּוֹ. וְאַנְשֵׁי הַפַּלָּגָה עַל דִּבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ (סנהדרין קט) מוֹרְדִים בְּבוֹרְאָם. וְרוֹדְפֵי הַפֶּשֶׁט (הראב"ע והרד"ק) אוֹמְרִים שֶׁלֹּא הָיָה דַּעְתָּם אֶלָּא שֶׁיִּהְיוּ יַחַד מְחֻבָּרִים, כִּי הִגִּיד הַכָּתוּב דַּעְתָּם "פֶּן נָפוּץ" וְלֹא סִפֵּר עֲלֵיהֶם עָנְיָן אַחֵר. וְאִם כְּדִבְרֵיהֶם יִהְיוּ טִפְּשִׁים, כִּי אֵיךְ תִּהְיֶה עִיר אַחַת וּמִגְדָּל אֶחָד מַסְפִּיק לְכָל בְּנֵי הָעוֹלָם, אוֹ שֶׁמָּא הָיוּ חוֹשְׁבִים שֶׁלֹּא יִפְרוּ וְשֶׁלֹּא יִרְבּוּ וְזֶרַע רְשָׁעִים יִכָּרֵת. אֲבָל הַיּוֹדֵעַ פְּרוּשׁ "שֵׁם" יָבִין כַּוָּנָתָם מִמָּה שֶׁאָמְרוּ "וְנַעֲשֶׂה לָנוּ שֵׁם", וְיֵדַע כַּמָּה הַשְׁעוּר שֶׁיְּזַמּוּ בַּמִּגְדָּל לַעֲשׂוֹתוֹ, וְיָבִין כָּל הָעִנְיָן, כִּי חָשְׁבוּ מַחְשָׁבָה רָעָה וְהָעֹנֶשׁ שֶׁבָּא עֲלֵיהֶם לְהַפְרִידָם בַּלְּשׁוֹנוֹת וּבָאֲרָצוֹת מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה, כִּי הָיוּ קוֹצְצִים בַּנְּטִיעוֹת. וְהִנֵּה חֶטְאָם דּוֹמֶה לְחֵטְא אֲבִיהֶם, וְשָׁמָּא בִּשְׁבִיל זֶה דָּרְשׁוּ (ב"ר לח ט), "אֲשֶׁר בָּנוּ בְּנֵי הָאָדָם", אָמַר רַבִּי בֶּרֶכְיָה, מָה בְּנֵי חֲמָרְיָא בְּנֵי גַּמְלֵיָא, אֶלָּא בְּנוֹי דְּאָדָם קַדְמָאָה וְכוּ'. וְהִסְתַּכֵּל כִּי בְּכָל עִנְיַן הַמַּבּוּל הִזְכִּיר "אֱלֹהִים", וּבְכָל עִנְיַן הַפַּלָּגָה הִזְכִּיר הַשֵּׁם הַמְיֻחָד, כִּי הַמַּבּוּל בַּעֲבוּר הַשְׁחָתַת הָאָרֶץ, וְהַפַּלָּגָה בַּעֲבוּר שֶׁקִּצְּצוּ בַּנְּטִיעוֹת וְהֵנָּם עֲנוּשִׁים בִּשְׁמוֹ הַגָּדוֹל. וְזֶה טַעַם הַיְרִידָה, וְכֵן בְּמִדַּת סְדוֹם. וְהַמַּשְׂכִּיל יָבִין:

כח **עַל פְּנֵי תָּרַח אֲבִיו בְּאֶרֶץ מוֹלַדְתּוֹ** כָּתַב רַשִׁ"י (רש"י על בראשית י"א:כ"ח) כְּדֶרֶךְ דִּבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ (בב"ר לח יג), תֶּרַח קֶבֶל עַל אַבְרָם בְּנוֹ לְפְנֵי נִמְרוֹד עַל שְׁבִירַת צְלָמָיו, וְהִשְׁלִיכָהוּ לַכִּבְשָׁן, וְהָרָן יָשַׁב וְאָמַר, אִם אַבְרָם נוֹצַח אֲנִי שָׁלוֹ וְאִם נִמְרוֹד נוֹצֵחַ אֲנִי שָׁלוֹ, וּכְשֶׁנִּצַּל אַבְרָם אָמְרוּ לוֹ מִשֶּׁל מִי אַתָּה, אָמַר לָהֶם מִשֶּׁל אַבְרָם אֲנִי, הִשְׁלִיכוּהוּ לַכִּבְשָׁן וְנִשְׂרַף, וְזֶהוּ אוּר כַּשְׂדִּים. וּמְנַחֵם פֵּרֵשׁ אוּר – בִּקְעָה, וְכֵן "עַל כֵּן בָּאֲרִים כַּבְּדוּ ה'" (ישעיהו כד טו), וְכֵן "מֵאוּרֹת צְפִעוֹנִי" (שם יא ח), כָּל חֹר וּבֶקַע עָמֹק יִקָּרֵא אוּר. וְהָעִנְיָן שֶׁקִּבְּלוּ רַבּוֹתֵינוּ בָּזֶה הוּא הָאֱמֶת, וַאֲנִי מְבָאֵר אוֹתוֹ. אַבְרָהָם אֲבִינוּ לֹא נוֹלַד בְּאֶרֶץ כַּשְׂדִּים, כִּי אֲבוֹתָיו בְּנֵי שֵׁם הָיוּ, וְכַשְׂדִּים וְכָל אֶרֶץ שִׁנְעָר אַרְצוֹת בְּנֵי חָם, וְהַכָּתוּב אָמַר "וַיִּגֶּד לְאַבְרָם הָעִבְרִי" (בראשית י"ד:י"ג) לֹא הַכַּשְׂדִּי, וּכְתִיב (יהושע כד ב) "בְּעֵבֶר הַנָּהָר יָשְׁבוּ אֲבוֹתֵיכֶם מֵעוֹלָם תֶּרַח אֲבִי אַבְרָהָם וַאֲבִי נָחוֹר", וּמִלַּת "מֵעוֹלָם" תּוֹרֶה כִּי מִשָּׁם תּוֹלְדוֹתָיו מֵאָז, וּכְתִיב (שם ג) "וָאֶקַּח אֶת אֲבִיכֶם אֶת אַבְרָהָם מֵעֵבֶר הַנָּהָר". וּרְאָיָה לַדָּבָר, כִּי נָחוֹר בְּחָרָן הָיָה, וְאִם הָיָה מְקוֹם תֶּרַח אוּר כַּשְׂדִּים בְּאֶרֶץ שִׁנְעָר, וְהַכָּתוּב סִפֵּר כִּי בְּצֵאתוֹ מֵאוּר כַּשְׂדִּים לֹא לָקַח אִתּוֹ

רַק אַבְרָם בְּנוֹ וְלוֹט בֶּן הָרָן בֶּן בְּנוֹ וְשָׂרַי כַּלָּתוֹ, אִם כֵּן הָיָה נָחוֹר נִשְׁאַר בְּאֶרֶץ כַּשְׂדִּים. אֲבָל בֶּאֱמֶת אֶרֶץ מוֹלַדְתָּם אֶרֶץ אֲרָם הִיא בְּעֵבֶר הַנָּהָר, וְהִיא מִנַּחֲלַת אֲבוֹתָיו מֵעוֹלָם, וְהַכָּתוּב אוֹמֵר בִּבְנֵי שֵׁם (בראשית י׳:ל׳) ״וַיְהִי מוֹשָׁבָם מִמֵּשָׁא בֹּאֲכָה סְפָרָה הַר הַקֶּדֶם״, וְהוּא שָׁם כּוֹלֵל, כְּדִכְתִיב (שם לא) ״בְּאַרְצֹתָם לְגוֹיֵיהֶם״, וְכָתוּב (במדבר כג ז) ״מִן אֲרָם יַנְחֵנִי בָלָק מֶלֶךְ מוֹאָב מֵהַרְרֵי קֶדֶם״, וְהִנֵּה הוּא וַאֲבוֹתָיו מִן הָאָרֶץ הַהִיא מֵעוֹלָם. וּמָצִינוּ בַּתַּלְמוּד (ב״ב צא) כִּי אַבְרָהָם נֶחְבַּשׁ בְּכוּתָא, וְזֹאת הָעִיר אֵינֶנָּה בְּאֶרֶץ כַּשְׂדִּים, דִּכְתִיב (מלכים ב יז כד) ״וַיָּבֵא מֶלֶךְ אַשּׁוּר מִבָּבֶל וּמִכּוּתָא וּמֵעַוָּא וּמֵחֲמָת״, וְכָתוּב (שם ל) ״וְאַנְשֵׁי בָבֶל עָשׂוּ אֶת סֻכּוֹת בְּנוֹת וְאַנְשֵׁי כוּת עָשׂוּ אֶת נֶרְגַל״, אֲבָל יֵרֶאה כִּי הִיא עִיר בְּעֵבֶר הַנָּהָר בְּאֶרֶץ אֲרָם נַהֲרַיִם, כִּי חָרָן שֵׁם עִיר בְּאֶרֶץ אֲרָם נַהֲרַיִם, דִּכְתִיב (בראשית כ״ד:י׳) ״וַיֵּלֶךְ אֶל אֲרַם נַהֲרַיִם אֶל עִיר נָחוֹר״ שֶׁהִיא חָרָן. וְעוֹד חָקַרְנוּ וְיָדַעְנוּ עַל פִּי תַּלְמִידִים רַבִּים שֶׁהָיוּ יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ הַהִיא, כִּי כּוּתָא עִיר גְּדוֹלָה בֵּין חָרָן וּבֵין אַשּׁוּר, רְחוֹקָה מִמְּדִינַת בָּבֶל, וּבֵינָהּ וּבֵין חָרָן כְּמוֹ שִׁשָּׁה יָמִים, אֲבָל הִיא נִכְלֶלֶת בְּעֵבֶר הַנָּהָר בַּעֲבוּר הֱיוֹתָהּ בֵּין אֲרַם נַהֲרַיִם וּבֵין נְהַר פְּרָת גְּבוּל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, וּבֵין חֲדֶקֶל הַהֹלֵךְ קִדְמַת אַשּׁוּר. וְהִנֵּה תֶּרַח הוֹלִיד בָּנָיו הַגְּדוֹלִים אַבְרָהָם וְנָחוֹר בְּעֵבֶר הַנָּהָר אֶרֶץ אֲבוֹתָיו, וְהָלַךְ לוֹ עִם אַבְרָהָם בְּנוֹ אֶל אֶרֶץ כַּשְׂדִּים וְשָׁם נוֹלַד לוֹ בְּנוֹ הַקָּטָן הָרָן, וְנִשְׁאַר נָחוֹר בְּנוֹ בְּעֵבֶר הַנָּהָר בָּעִיר חָרָן, אוֹ שֶׁנּוֹלַד בָּעִיר הַהִיא אוֹ שֶׁנִּתַּיַּשֵּׁב בָּהּ מִכּוּתָא. וְזֶה טַעַם ״בְּאֶרֶץ מוֹלַדְתּוֹ בְּאוּר כַּשְׂדִּים״, כִּי שָׁם מוֹלַדְתּוֹ שֶׁל הָרָן לְבַדּוֹ. וְהָעִנְיָן הַמְקֻבָּל הַזֶּה נִמְצָא גַּם כֵּן בְּסֵפֶר קַדְמוֹנֵי הַגּוֹיִם, כְּמוֹ שֶׁכָּתַב הָרַב בְּמוֹרֶה הַנְּבוֹכִים (ג כט), כִּי הִזְכִּירוּ בְּסֵפֶר ״עֲבוֹדַת הָאֲפָרִים הַמִּצְרִים״ כִּי אַבְרָם אֲשֶׁר נוֹלַד בְּכוּתָא חָלַק עַל דַּעַת הֶהָמוֹן שֶׁהָיוּ עוֹבְדִים הַשֶּׁמֶשׁ, וְנָתַן הַמֶּלֶךְ אוֹתוֹ בְּבֵית הַסֹּהַר, וְהָיָה עִמָּהֶם בְּתוֹכָחוֹת יָמִים רַבִּים שָׁם, אַחַר כָּךְ פָּחַד הַמֶּלֶךְ שֶׁיִּשְׁתִּית עָלָיו אַרְצוֹ וְיָסִיר בְּנֵי הָאָדָם מֵאֱמוּנָתָם, וְגֵרֵשׁ אוֹתוֹ אֶל קֵצֵה אֶרֶץ כְּנַעַן אַחַר שֶׁלָּקַח כָּל הוֹנוֹ. וְהִנֵּה עַל כָּל פָּנִים בַּמָּקוֹם הַהוּא בְּאֶרֶץ כַּשְׂדִּים נַעֲשָׂה גַּם כֵּן לְאַבְרָהָם אָבִינוּ, אוֹ גַּם נִסְתָּר שֶׁנִּתַּן בְּלֵב אוֹתוֹ הַמֶּלֶךְ לְהַצִּילוֹ וְשֶׁלֹּא יְמִיתֻנּוּ וְהוֹצִיא אוֹתוֹ מִבֵּית הַסֹּהַר שֶׁיֵּלֵךְ לְנַפְשׁוֹ, אוֹ גַּם מְפֻרָסָם שֶׁהִשְׁלִיכוֹ לְכִבְשַׁן הָאֵשׁ וְנִצַּל כְּדִבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ. וְאַל יִפָּתֶה אוֹתְךָ רַבִּי אַבְרָהָם בְּקֻשְׁיוֹתָיו שֶׁאוֹמֵר שֶׁלֹּא סִפֵּר הַכָּתוּב זֶה הַפֶּלֶא, כִּי עוֹד אֶתֵּן לְךָ טַעַם וּרְאָיָה בָּזֶה וּבְכַיּוֹצֵא בּוֹ (רמב״ן על בראשית מ״ו:ט״ו). אֲבָל הַגּוֹיִם הֵהֵם לֹא הִזְכִּירוּ זֶה בְּסִפְרָם, לְפִי שֶׁהֵם חוֹלְקִים עַל דַּעְתּוֹ וְהָיוּ חוֹשְׁבִים בְּנַפְשׁוֹ שֶׁהוּא מַעֲשֶׂה כְּשָׁפִים, כְּעִנְיַן מֹשֶׁה רַבֵּינוּ עִם הַמִּצְרִים בִּתְחִלַּת מַעֲשָׂיו. וּמִפְּנֵי זֶה לֹא הִזְכִּיר עוֹד הַכָּתוּב הַנֵּס הַזֶּה, כִּי הָיָה צָרִיךְ לְהַזְכִּיר דִּבְרֵי הַחוֹלְקִים עָלָיו, כַּאֲשֶׁר הִזְכִּיר דִּבְרֵי חַרְטֻמֵּי מִצְרַיִם, וְלֹא נִתְבָּאֲרוּ דִּבְרֵי אַבְרָהָם עִמָּהֶם כַּאֲשֶׁר נִתְבָּאֲרוּ דִּבְרֵי מֹשֶׁה רַבֵּינוּ בַּסּוֹף. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (בראשית ט״ו:ז׳), ״אֲנִי ה׳ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאוּר כַּשְׂדִּים לָתֶת לְךָ אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת לְרִשְׁתָּהּ״, כִּי מִלַּת ״הוֹצֵאתִיךָ״ תְּלַמֵּד עַל נֵס, כִּי לֹא אָמַר ״אֲשֶׁר לָקַחְתִּיךָ מֵאוּר כַּשְׂדִּים״ אֲבָל אָמַר ״הוֹצֵאתִיךָ״, שֶׁהוֹצִיא מִמַּסְגֵּר אַסִּיר, כְּמוֹ ״אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם״ (שמות כ ב). וְאָמַר ״לָתֶת לְךָ אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת לְרִשְׁתָּהּ״, כִּי מֵעֵת הוֹצִיאוֹ אוֹתוֹ מֵאוּר כַּשְׂדִּים הָיָה הָרָצוֹן לְפָנָיו יִתְעַלֶּה שֶׁיִּגְדְּלֵנוּ וְיִתֵּן לוֹ אֶת הָאָרֶץ הַהִיא. וְתֶרַח אָבִיו וְאַבְרָהָם הָיָה בְּלִבָּם מִן הַיּוֹם הַהוּא שֶׁנִּצַּל שֶׁיֵּלְכוּ אֶל אֶרֶץ כְּנַעַן לְהִתְרַחֵק מֵאֶרֶץ כַּשְׂדִּים מִפַּחַד הַמֶּלֶךְ, כִּי חָרָן קָרוֹב לָהֶם וְעַם אֶחָד וְשָׂפָה אַחַת לַכֹּל, כִּי לְשׁוֹן אֲרָמִית לִשְׁנֵיהֶם, וְרָצוּ לָלֶכֶת אֶל עַם אֲשֶׁר לֹא יִשְׁמַע לְשׁוֹנוֹ הַמֶּלֶךְ הַהוּא וְעַמּוֹ, וְזֶהוּ טַעַם ״וַיֵּצְאוּ אִתָּם מֵאוּר כַּשְׂדִּים לָלֶכֶת אַרְצָה כְּנַעַן וַיָּבֹאוּ עַד חָרָן״ אֲשֶׁר שָׁם מִשְׁפְּחוֹתֵיהֶם וַאֲבוֹתֵיהֶם מֵעוֹלָם, וְיָשְׁבוּ בֵּינֵיהֶם, וְנִתְעַכְּבוּ שָׁם יָמִים רַבִּים. וְשָׁם נִטְּעָה אַבְרָהָם לַעֲשׂוֹת מַה שֶּׁעָלָה בְּדַעְתּוֹ, לָלֶכֶת אַרְצָה כְּנַעַן, וְעָזַב אֶת אָבִיו וּמֵת שָׁם בְּחָרָן אַרְצוֹ, וְהוּא הָלַךְ עִם אִשְׁתּוֹ וְלוֹט בֶּן אָחִיו אַרְצָה כְּנַעַן. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (יהושע כד ג) ״וָאֶקַּח אֶת אֲבִיכֶם אֶת אַבְרָהָם מֵעֵבֶר הַנָּהָר וָאוֹלֶךְ אוֹתוֹ בְּכָל אֶרֶץ כְּנָעַן״, כִּי בְּעֵבֶר הַנָּהָר נִצְטַוָּה בָּזֶה, וּמִשָּׁם לְקָחוֹ וְהוֹלִיכוֹ בְּכָל אֶרֶץ כְּנַעַן. וְהִנֵּה עַל דַּעַת רַבּוֹתֵינוּ יִהְיֶה אוּר כַּשְׂדִּים כִּפְשׁוּטוֹ, מִלְּשׁוֹן ״חֲמוֹתִי רָאִיתִי אוּרִי״ (ישעיהו מד טז), וְאָמְרוּ **וַיֵּצְאוּ אִתָּם מֵאוּר כַּשְׂדִּים**, וְתֶרַח לֹא יָצָא מִן הַכִּבְשָׁן, אֲבָל אַבְרָם הוּא עִקָּר, אוֹ הַמָּקוֹם נִקְרָא כֵּן בַּעֲבוּר הַנֵּס, כְּמוֹ ״וּבְתַבְעֵרָה וּבְמַסָּה וּבְקִבְרוֹת הַתַּאֲוָה״ (דברים ט כב) וְזוּלָתָם, וְיִרְמֹז הַכָּתוּב כִּי בְּצֵאת אַבְרָם מִן הַכִּבְשָׁן בָּרְחוּ לָהֶם כָּלָם מִשָּׁם. וּפֵרוּשׁ ״בָּאֵרִים כַּבְּדוּ ה׳״ (ישעיהו כד טו) עַל דַּעְתִּי כְּדִבְרֵיהֶם, כִּי הֵם הֶהָרִים הַגְּבוֹהִים שֶׁשָּׁם עוֹשִׂים אוֹרוֹת וּמַשִּׁיאִין מַשּׂוֹאוֹת לְהוֹדִיעַ הַחֲדָשׁוֹת מֵהֵר בַּמֻּרְחָקִים, כַּאֲשֶׁר אָמַר (שם) ״בְּאֵי הַיָּם שֵׁם ה׳ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל״, וְהָעִנְיָן שֶׁיּוֹדִיעוּ בְּכָל הָעוֹלָם הַנֵּס וְהַפֶּלֶא הַנַּעֲשֶׂה לָהֶם לְכִבּוּד הַשֵּׁם. וְכֵן ״מְאוּרַת צְפָעוֹנִי״ (ישעיהו יא ח), הַחוֹר שֶׁלּוֹ שֶׁשָּׁם אוֹרוֹ וַחֲמִימוּתוֹ הַגָּדוֹל, כְּמוֹ שֶׁקּוֹרֵא אוֹתוֹ ״שָׂרָף״. וְרָאִיתִי בְּמִדְרַשׁ ״קוּמִי אוֹרִי״ (פסקתא דר״כ פסקא כא) ״עַל כֵּן בָּאֵרִים כַּבְּדוּ ה׳״, בַּמֶּה מְכַבְּדִין אוֹתוֹ, ר׳ אַבָּא בַּר כָּהֲנָא אָמַר בְּאֵלֶּן פַּנְסָיָא, הֵן כְּגוֹן הָעֲשָׁשִׂיוֹת שֶׁמַּדְלִיקִין בְּכָל מָקוֹם אֲפִילוּ בְּאֵיי הַיָּם לְכִבּוּד הַשֵּׁם. וְהֵרֵי שֶׁעוֹשִׂין ״בָּאוּרִים״ מִלְּשׁוֹן אֵשׁ כִּפְשׁוּטוֹ:

לא **וַיֵּצְאוּ אִתָּם מֵאוּר כַּשְׂדִּים** בַּעֲבוּר כִּי אַבְרָם נִכְבָּד מֵאָבִיו, וְהַהוֹלְכִים בַּעֲצָתוֹ וּבַעֲבוּרוֹ יֵלְכוּ, אָמַר הַכָּתוּב ״וַיֵּצְאוּ אִתָּם״, וְאַף עַל פִּי שֶׁאָמַר ״וַיִּקַּח תֶּרַח״, אֲבָל לוֹט וְשָׂרַי בַּעֲבוּר אַבְרָם הָלְכוּ אִתָּם, כִּי גַּם אַחֵרֵי שֶׁנִּפְרַד אַבְרָם מֵאָבִיו הָלְכוּ אִתּוֹ:

לב **וַיָּמָת תֶּרַח בְּחָרָן** כְּשֶׁיָּצָא אַבְרָם נִשְׁאֲרוּ מִשְּׁנוֹת תֶּרַח הָרִבָּה, וְלָמָּה הִקְדִּים הַכָּתוּב מִיתָתוֹ שֶׁל תֶּרַח לִיצִיאָתוֹ שֶׁל אַבְרָם, שֶׁלֹּא יֵהָא הַדָּבָר מְפֻרָסָם לַכֹּל וְיֹאמְרוּ לֹא קִיֵּם אַבְרָם כִּבּוּד אָב וָאֵם, שֶׁהִנִּיחוֹ זָקֵן וְהָלַךְ לוֹ, לְפִיכָךְ קָרָאוֹ מֵת. וְעוֹד, שֶׁאַף הָרְשָׁעִים בְּחַיֵּיהֶם קְרוּאִים מֵתִים, לְשׁוֹן רַשִׁ״י (רש״י על בראשית י״א:ל״ב) וּבְבְרֵאשִׁית רַבָּה (בראשית רבה ל״ט:ז׳) הוּא. וַאֲנִי תָּמֵהַּ עַל דִּבְרֵיהֶם, שֶׁזֶּה מִנְהַג כָּל הַכָּתוּב לְסַפֵּר חַיֵּי הָאָב וְהוֹלִידוֹ הַבֵּן וּמִיתָתוֹ, וְאַחַר כָּךְ מַתְחִיל בְּעִנְיַן הַבֵּן, בְּכָל הַדּוֹרוֹת כָּךְ נָהֲגוּ הַכְּתוּבִים, וְנֹחַ עַצְמוֹ הִנֵּה בְּיָמָיו שֶׁל אַבְרָם עוֹדֶנּוּ חַי, וְשָׁם בְּנוֹ כָּל יְמֵי אַבְרָהָם הָיָה חַי. וְיִתָּכֵן שֶׁבָּאוּ לְמַדְרֵשׁ הַזֶּה מִפְּנֵי שֶׁשְּׁנָה הַכָּתוּב בְּתֶרַח סֵדֶר הַפָּרָשָׁה כֻּלָּהּ, כִּי בְּשֵׁם וְתוֹלְדוֹתָיו כֻּלָּם לֹא הִזְכִּיר הַכָּתוּב מִיתָה וְלֹא חָזַר וְכָלַל הַשָּׁנִים, וּבְכָאן חָזַר וְתָפַשׂ הַסֵּדֶר הָרִאשׁוֹן

שֶׁבְּבַעֲלֵי הַשָּׁנִים הָרַבִּים מֵאָדָם וְעַד נֹחַ, וְכָלַל וַיִּהְיוּ כָּל יְמֵי תֶּרַח וַיָּמָת, וְהוֹסִיף לְהַזְכִּיר עוֹד מָקוֹם הַמִּיתָה שֶׁהָיָה בְּחָרָן, הַמָּקוֹם שֶׁהִזְכִּיר לְאַבְרָהָם, וּלְכָךְ דָּרְשׁוּ שֶׁכָּל זֶה כְּדֵי שֶׁיֵּרָאֶה מִבְּלֵי עִיּוּן שֶׁהָיָה אַבְרָהָם שָׁם עִמּוֹ. וְעוֹד, כִּי מִפְּנֵי שֶׁכְּבָר הִתְחִיל בְּעִנְיַן אַבְרָהָם וְסִפֵּר שֶׁיָּצָא עִם אָבִיו מֵאוּר כַּשְׂדִּים לָלֶכֶת אַרְצָה כְּנַעַן, יִקְשֶׁה בְּעֵינֵיהֶם כְּשֶׁלֹּא סִדֵּר חַיָּיו וּמִיתָתוֹ עַל הַסֵּדֶר וְיִכְתֹּב אוֹתָהּ בִּזְמַנָּהּ. וַאֲשֶׁר אָמְרוּ עוֹד (בב״ר שם), בַּתְּחִלָּה אַתָּה דּוֹרֵשׁ שֶׁהָרְשָׁעִים בְּחַיֵּיהֶם קְרוּיִין מֵתִים, גַּם כֵּן תֵּמַהּ הוּא בְּעֵינַי, שֶׁכְּבָר דָּרְשׁוּ (בב״ר לד ד) מִפָּסוּק ״וְאַתָּה תָּבוֹא אֶל אֲבֹתֶיךָ בְּשָׁלוֹם״ (בראשית ט״ו:ט״ו), בְּשָׁרוֹ שֶׁיֵּשׁ לְאָבִיו חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא. וְאוּלַי כַּוָּנָתָם שֶׁעָשָׂה תְּשׁוּבָה בְּשָׁעַת מִיתָה, אֲבָל יָמָיו הָיוּ כֻּלָּם בְּרֵשַׁע וְהָיָה קָרוֹי מֵת. וּלְשׁוֹן רַשִׁ״י לְמָדְךָ שֶׁעָשָׂה תֶּרַח תְּשׁוּבָה בְּשָׁעַת מִיתָה. אוֹ שֶׁמָּא יֵשׁ לוֹ חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא שֶׁאָמְרוּ חַזַ״ל בִּזְכוּת בָּנוֹ, וְהִיא הַבְּשׂוֹרָה, שֶׁהוּא לֹא הָיָה יוֹדֵעַ עַד שֶׁנִּתְבַּשֵּׂר בְּכָךְ בְּעֵת שֶׁאָמַר לוֹ ״וְאַתָּה תָּבֹא אֶל אֲבֹתֶיךָ בְּשָׁלוֹם״. וְכֵן מָצָאתִי בַּמִּדְרָשׁ (לק״ט ויקרא ד ב), כָּל הָעֵצִים כְּשֶׁרִין חוּץ מִשֶּׁל זַיִת וְשֶׁל גֶּפֶן, שֶׁהַשָּׁמֶן וְהַיַּיִן קְרֵבִין לְגַבֵּי מִזְבֵּחַ, הִצִּילוּ הַפֵּרוֹת הָאֵילָנוֹת, וְכֵן מָצִינוּ בְּאַבְרָהָם שֶׁהִצִּיל אֶת תֶּרַח, שֶׁנֶּאֱמַר ״וְאַתָּה תָּבוֹא אֶל אֲבֹתֶיךָ בְּשָׁלוֹם״:

פרק יב

א **וַיֹּאמֶר ה׳ אֶל אַבְרָם לֶךְ לְךָ** לַהֲנָאָתְךָ וּלְטוֹבָתְךָ, וְשָׁם אֶעֱשְׂךָ לְגוֹי גָּדוֹל, וְכָאן אִי אַתָּה זוֹכֶה לְבָנִים, לְשׁוֹן רַשִׁ״י (רש״י על בראשית י״ב:א׳). וְאֵין צָרְךָ, כִּי מִשְׁפָּט הַלָּשׁוֹן כֵּן, ״הַגֶּשֶׁם חָלַף הָלַךְ לוֹ״ (שיר השירים ב יא), ״אֵלְכָה לִּי אֶל הַגְּדֹלִים״ (ירמיהו ה ה), ״קֻמוּ וְעִבְרוּ לָכֶם אֶת נַחַל זָרֶד״ (דברים ב יג), וְרַבָּם כָּכָה. אֲבָל רַבּוֹתֵינוּ (יומא ג עב) עָשׂוּ מִדְרָשׁ בְּמָה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (דברים י א) ״וְעָשִׂיתָ לְךָ אָרוֹן עֵץ״ ו״עֲשֵׂה לְךָ שְׁתֵּי חֲצוֹצְרוֹת כֶּסֶף״ (במדבר י ב), בַּעֲבוּר שֶׁאֵין הַמְּלָאכָה שֶׁלּוֹ, וְהָיָה רָאוּי שֶׁיֹּאמַר כְּמוֹ שֶׁאָמַר בַּמִּשְׁכָּן ״וְאֶת הַמִּשְׁכָּן תַּעֲשֶׂה״ (שמות כו א).

מֵאַרְצְךָ וּמִמּוֹלַדְתְּךָ כָּתַב רַשִׁ״י (רש״י על בראשית י״ב:ב׳), וַהֲלֹא כְּבָר יָצָא מִשָּׁם עִם אָבִיו וּבָא עַד חָרָן, אֶלָּא כָּךְ אָמַר לוֹ הקב״ה, הִתְרַחֵק עוֹד מִבֵּית אָבִיךָ. וְרַבִּי אַבְרָהָם פֵּרֵשׁ וּכְבָר אָמַר הַשֵּׁם אֶל אַבְרָם לֶךְ לְךָ מֵאַרְצְךָ, כִּי הַדִּבּוּר הַזֶּה הָיָה בְּעוֹדֶנּוּ בְּאוּר כַּשְׂדִּים, וְשָׁם צִוָּהוּ לָצֵאת אַרְצוֹ וּמוֹלַדְתּוֹ וּבֵית אָבִיו אֲשֶׁר שָׁם. וְאֵינֶנּוּ נָכוֹן, כִּי אִם הָיָה כֵּן הָיָה אַבְרָם עִקַּר הַנִּסְיָּה מִבֵּית אָבִיו בְּמִצְוַת הָאֱלֹהִים, וְתֶרַח אָבִיו בִּרְצוֹן נַפְשׁוֹ הָלַךְ עִמּוֹ, וְהַכָּתוּב אָמַר (בראשית י״א:ל״א) ״וַיִּקַּח תֶּרַח אֶת אַבְרָם בְּנוֹ״, יוֹרֶה כִּי אַבְרָם אַחֲרֵי אָבִיו וּבַעֲצָתוֹ יָצָא מֵאוּר כַּשְׂדִּים לָלֶכֶת אַרְצָה כְּנַעַן. וְעוֹד, כִּי הַכָּתוּב שֶׁאָמַר (יהושע כד ג) ״וָאֶקַּח אֶת אֲבִיכֶם אֶת אַבְרָהָם מֵעֵבֶר הַנָּהָר וָאוֹלֵךְ אוֹתוֹ בְּכָל אֶרֶץ כְּנָעַן״, הָיָה רָאוּי שֶׁיֹּאמַר ״וָאֶקַּח אֶת אֲבִיכֶם אֶת אַבְרָהָם מֵאוּר כַּשְׂדִּים וָאוֹלֵךְ אוֹתוֹ בְּכָל אֶרֶץ כְּנָעַן״ כִּי מִשָּׁם לָקַח וְשָׁם נִצְטַוָּה בָּזֶה. וְעוֹד יִקְשֶׁה עֲלֵיהֶם כִּי אַבְרָהָם בְּצַוּוֹתוֹ אֶת אֱלִיעֶזֶר לָקַחַת אִשָּׁה לִבְנוֹ אָמַר לוֹ ״כִּי אֶל אַרְצִי וְאֶל מוֹלַדְתִּי תֵּלֵךְ״ (בראשית כ״ד:ד׳), וְהוּא הָלַךְ ״אֶל אֲרַם נַהֲרַיִם אֶל עִיר נָחוֹר״ (שם כד י), אִם כֵּן הִיא אַרְצוֹ וּמוֹלַדְתּוֹ, וְשָׁם נֶאֱמַר (בראשית י״ב:ל״ח) ״אִם לֹא אֶל בֵּית אָבִי תֵּלֵךְ וְאֶל מִשְׁפַּחְתִּי״, כִּי שָׁם בֵּית אָבִיו וּמִשְׁפַּחְתּוֹ שֶׁהִיא מוֹלַדְתּוֹ, לֹא כַּאֲשֶׁר הִשְׁתַּבֵּשׁ רַבִּי אַבְרָהָם לוֹמַר ״אֶל אַרְצִי״ חָרָן ו״מוֹלַדְתִּי״ אוּר כַּשְׂדִּים, וְהִנֵּה הוּא הָאוֹמֵר כָּאן כִּי בְּאוּר כַּשְׂדִּים נֶאֱמַר לוֹ ״לֶךְ לְךָ מֵאַרְצְךָ וּמִמּוֹלַדְתְּךָ וּמִבֵּית אָבִיךָ״, וְהִנֵּה לוֹ אֲרָצוֹת רַבּוֹת. אֲבָל הָעִקָּר כְּבָר יָדַעְתָּ אוֹתוֹ מִמָּה שֶׁכָּתַבְנוּ בַּסֵּדֶר שֶׁלְּפָנֵי זֶה (יא כח), כִּי חָרָן הִיא אַרְצוֹ וְשָׁם מוֹלַדְתּוֹ, וְהִיא אֶרֶץ אֲבוֹתָיו מֵעוֹלָם, וְשָׁם נִצְטַוָּה לָעָזוֹב אוֹתָם. וְכָךְ אָמְרוּ בְּבְרֵאשִׁית רַבָּה (בראשית רבה ל״ט:ח׳) ״לֶךְ לְךָ״, אַחַת מֵאֲרַם נַהֲרַיִם וְאַחַת מֵאֲרַם נָחוֹר. וְטַעַם לְהַזְכִּיר ״אַרְצְךָ וּמוֹלַדְתְּךָ וּבֵית אָבִיךָ״, כִּי יִקְשֶׁה עַל הָאָדָם לַעֲזֹב אַרְצוֹ אֲשֶׁר הוּא יוֹשֵׁב בָּהּ וְשָׁם אוֹהֲבָיו וְרֵעָיו, וְכָל שֶׁכֵּן כְּשֶׁהוּא אֶרֶץ מוֹלַדְתּוֹ שֶׁשָּׁם נוֹלַד, וְכָל שֶׁכֵּן כְּשֶׁיֵּשׁ שָׁם כָּל בֵּית אָבִיו. וּלְכָךְ הֵצָרְךָ לוֹמַר לוֹ שֶׁיַּעֲזֹב הַכֹּל לְאַהֲבָתוֹ שֶׁל הקב״ה:

אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַרְאֶךָּ הָיָה נוֹדֵד וְהוֹלֵךְ מִגּוֹי אֶל גּוֹי וּמִמַּמְלָכָה אֶל עַם אַחֵר, עַד שֶׁבָּא אֶל אֶרֶץ כְּנַעַן וְאָמַר לוֹ ״לְזַרְעֲךָ אֶתֵּן אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת״, אָז נִתְקַיֵּם ״אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַרְאֶךָּ״, וְאָז נִתְעַכֵּב וְיָשַׁב בָּהּ. וּמָה שֶׁאָמַר ״וַיֵּצְאוּ לָלֶכֶת אַרְצָה כְּנַעַן״, לֹא לְהִתְיַשֵּׁב בָּהּ, כִּי עֲדַיִן לֹא יָדַע כִּי עַל הָאָרֶץ הַהִיא נִצְטַוָּה, אֶלָּא שֶׁאָחַז צִדִּיק דַּרְכּוֹ דֶּרֶךְ אֶרֶץ כְּנַעַן כִּי כֵן הָיָה בְּדַעְתּוֹ וּבְדַעַת אָבִיו גַּם מִתְּחִלָּה בְּצֵאתָם מֵאוּר כַּשְׂדִּים. וּמִפְּנֵי זֶה אָמַר ״וַיְהִי כַּאֲשֶׁר הִתְעוּ אֹתִי אֱלֹהִים מִבֵּית אָבִי״ (בראשית כ׳:י״ג), כִּי הָיָה תּוֹעֶה כְּשֶׁה אוֹבֵד. וְיִתָּכֵן לוֹמַר כִּי אַבְרָהָם מִבְּרֵאשׁוֹנָה יָדַע כִּי אֶרֶץ כְּנַעַן הִיא נַחֲלַת ה׳ וּבָהּ יִתֵּן ה׳ חֶלְקוֹ, וְהֶאֱמִין כִּי ״אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַרְאֶךָּ״ יִרְמֹז לוֹ עַל אֶרֶץ כְּנַעַן, אוֹ עַל כֻּלָּהּ אוֹ עַל אַחַת מִכָּל הָאֲרָצוֹת הָאֵל, וְשָׁם פָּנָיו אֶל כְּלַל אֶרֶץ כְּנַעַן, כִּי שָׁם הָאָרֶץ אֲשֶׁר יַרְאֵנוּ בֶּאֱמֶת:

ב **וְהְיֵה בְּרָכָה** אַתָּה תִּהְיֶה הַבְּרָכָה אֲשֶׁר יִתְבָּרְכוּ בְךָ לֵאמֹר ״יְשִׂימְךָ אֱלֹהִים כְּאַבְרָהָם״, וְהוֹסִיף עוֹד כִּי כָל מִשְׁפְּחוֹת הָאֲדָמָה יִתְבָּרְכוּ בּוֹ, לֹא אַנְשֵׁי אַרְצוֹ בִּלְבַד. אוֹ ״וְנִבְרְכוּ בְךָ״, שֶׁיִּהְיוּ מְבֹרָכִים בַּעֲבוּרוֹ. וְהִנֵּה זֹאת הַפָּרָשָׁה לֹא בְּאָרָה כָּל הָעִנְיָן, כִּי מָה טַעַם שֶׁיֹּאמַר לוֹ הקב״ה עֲזֹב אַרְצְךָ וְאִיטִיבָה עִמְּךָ טוֹבָה שֶׁלֹּא הָיְתָה כְּמוֹהוּ בָּעוֹלָם, מִבְּלִי שֶׁיְּקַדִּים שֶׁהָיָה אַבְרָהָם עוֹבֵד אֱלֹהִים אוֹ צַדִּיק תָּמִים, אוֹ שֶׁיֹּאמַר טַעַם לַעֲזִיבַת הָאָרֶץ שֶׁיִּהְיֶה בַּהֲלִיכָתוֹ אֶל אֶרֶץ אַחֶרֶת קְרֹבַת אֱלֹהִים. וּמִנְהָג הַכָּתוּב לֵאמֹר הִתְהַלֵּךְ לְפָנַי וְתִשְׁמַע בְּקוֹלִי וְאֵיטִיבָה עִמָּךְ, כַּאֲשֶׁר בְּדָוִד וּבְשָׁלֹמֹה, וּכְעִנְיַן הַתּוֹרָה כַּלָּה, ״אִם בְּחֻקֹּתַי תֵּלֵכוּ״ (ויקרא כו ג) ״אִם שָׁמֹעַ תִּשְׁמַע בְּקוֹל ה׳ אֱלֹהֶיךָ״ (דברים כח א), וּבְיִצְחָק אָמַר ״בַּעֲבוּר אַבְרָהָם עַבְדִּי״ (בראשית כ״ו:כ״ד), אֲבָל לְהַבְטִיחוֹ בַּעֲבוּר יְצִיאַת הָאָרֶץ אֵין בּוֹ טַעַם. אֲבָל הַטַּעַם מִפְּנֵי שֶׁעָשׂוּ אַנְשֵׁי אוּר כַּשְׂדִּים עִמּוֹ רָעוֹת רַבּוֹת עַל אֱמוּנָתוֹ בְּהקב״ה, וְהוּא בָּרַח מֵהֶם לָלֶכֶת אַרְצָה כְּנַעַן וְנִתְעַכֵּב בְּחָרָן, אָמַר לוֹ לַעֲזֹב גַּם אֵלּוּ וְלַעֲשׂוֹת כַּאֲשֶׁר חָשַׁב מִתְּחִלָּה, שֶׁתִּהְיֶה עֲבוֹדָתוֹ לוֹ וּקְרִיאַת בְּנֵי הָאָדָם לְשֵׁם ה׳ בָּאָרֶץ הַנִּבְחֶרֶת, וְשָׁם יִגְדַּל שְׁמוֹ וְיִתְבָּרְכוּ בוֹ הַגּוֹיִם הֵהֵם, לֹא כַּאֲשֶׁר

עָשׂוּ עִמּוֹ בְּאוּר כַּשְׂדִּים שֶׁהָיוּ מְבַזִּין וּמְקַלְלִים אוֹתוֹ וְשָׂמוּ אוֹתוֹ בַּבּוֹר אוֹ בְּכִבְשַׁן הָאֵשׁ. וְאָמַר לוֹ שֶׁיְּבָרֶכְךָ מְבָרְכָיו, וְאִם יָחִיד מְקַלְלוֹ יוּאַר. וְזֶה טַעַם הַפָּרָשָׁה, אֲבָל הַתּוֹרָה לֹא תִּרְצֶה לְהַאֲרִיךְ בְּדִעוֹת עוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה וּלְפָרֵשׁ הָעִנְיָן שֶׁהָיָה בֵּינוֹ וּבֵין הַכַּשְׂדִּים בָּאֻמּוֹנָה, כַּאֲשֶׁר קִצְרָה בְּעִנְיַן דּוֹר אֱנוֹשׁ וּסְבָרָתָם בַּעֲבוֹדָה זָרָה שֶׁחִדְּשׁוּ:

ו **וַיַּעֲבֹר אַבְרָם בָּאָרֶץ עַד מְקוֹם שְׁכֶם** אוֹמַר לְךָ כְּלָל תָּבִין אוֹתוֹ בְּכָל הַפָּרָשִׁיוֹת הַבָּאוֹת בְּעִנְיַן אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב, וְהוּא עִנְיָן גָּדוֹל הִזְכִּירוּהוּ רַבּוֹתֵינוּ בְּדֶרֶךְ קְצָרָה וְאָמְרוּ (תנחומא ט), כָּל מָה שֶׁאֵרַע לָאָבוֹת סִימָן לַבָּנִים. וְלָכֵן יַאֲרִיכוּ הַכְּתוּבִים בְּסִפּוּר הַמַּסָּעוֹת וַחֲפִירַת הַבְּאֵרוֹת וּשְׂאָר הַמִּקְרִים, וְיַחְשֹׁב הַחוֹשֵׁב בָּהֶם כְּאִלּוּ הֵם דְּבָרִים מְיֻתָּרִים אֵין בָּהֶם תּוֹעֶלֶת, וְכֻלָּם בָּאִים לְלַמֵּד עַל הֶעָתִיד, כִּי כַּאֲשֶׁר יָבוֹא הַמִּקְרֶה לְנָבִיא מִשְׁלֹשֶׁת הָאָבוֹת יִתְבּוֹנֵן מִמֶּנּוּ הַדָּבָר הַנִּגְזָר לָבֹא לְזַרְעוֹ. וְדַע כִּי כָּל גְּזֵרַת עִירִין כַּאֲשֶׁר תֵּצֵא מִפִּי גְּזֵרָה אֶל פֹּעַל דְּמְיוֹן, תִּהְיֶה הַגְּזֵרָה מִתְקַיֶּמֶת עַל כָּל פָּנִים. וְלָכֵן יַעֲשׂוּ הַנְּבִיאִים מַעֲשֶׂה בַּנְּבוּאוֹת, כְּמַאֲמָר יִרְמְיָהוּ שֶׁצִּוָּה לְבָרוּךְ "וְהָיָה כְּכַלּוֹתְךָ לִקְרֹא אֶת דִּבְרֵי הַסֵּפֶר הַזֶּה תִּקְשֹׁר עָלָיו אֶבֶן וְהִשְׁלַכְתּוֹ אֶל תּוֹךְ פְּרָת וְאָמַרְתָּ כָּכָה תִּשְׁקַע בָּבֶל" וְגוֹ' (ירמיה נא סג סד), וְכֵן עִנְיַן אֱלִישָׁע בְּהַנִּיחוֹ זְרוֹעוֹ עַל הַקֶּשֶׁת (מלכים ב יג טז-יז) "וַיֹּאמֶר אֱלִישָׁע יֶרֶה וַיּוֹר וַיֹּאמֶר חֵץ תְּשׁוּעָה לַה' וְחֵץ תְּשׁוּעָה בַּאֲרָם", וְנֶאֱמַר שָׁם (מלכים ב יג ט) "וַיִּקְצֹף עָלָיו אִישׁ הָאֱלֹהִים וַיֹּאמֶר לְהַכּוֹת חָמֵשׁ אוֹ שֵׁשׁ פְּעָמִים אָז הִכִּיתָ אֶת אֲרָם עַד כַּלֹּה וְעַתָּה שָׁלֹשׁ פְּעָמִים תַּכֶּה אֶת אֲרָם". וּלְפִיכָךְ הֶחֱזִיק הקב"ה אֶת אַבְרָהָם בָּאָרֶץ וְעָשָׂה לוֹ דִּמְיוֹנוֹת בְּכָל הֶעָתִיד לְהֵעָשׂוֹת בְּזַרְעוֹ, וְהֶבֵן זֶה. וַאֲנִי מַתְחִיל לְפָרֵשׁ הָעִנְיָנִים בִּפְרָט בַּפְּסוּקִים בְּעִזְרַת הַשֵּׁם:

וַיַּעֲבֹר אַבְרָם בָּאָרֶץ עַד מְקוֹם שְׁכֶם הִיא עִיר שְׁכֶם, כִּי זֶה שֵׁם הַמָּקוֹם הַהוּא, וּשְׁכֶם בֶּן חֲמוֹר עַל שֵׁם עִירוֹ נִקְרָא. וְכָתַב רַשִׁ"י (רש"י על בראשית י"ב:ו') נִכְנַס לְתוֹכָהּ עַד מְקוֹם שְׁכֶם לְהִתְפַּלֵּל עַל בְּנֵי יַעֲקֹב כְּשֶׁיָּבֹאוּ מִן הַשָּׂדֶה עַצְבִים. וְנָכוֹן הוּא. וַאֲנִי מוֹסִיף כִּי הֶחֱזִיק אַבְרָהָם בַּמָּקוֹם הַהוּא תְּחִלָּה וְקֹדֶם שֶׁנִּתַּן לוֹ אֶת הָאָרֶץ, נִרְמַז לוֹ מִזֶּה כִּי בָּנָיו יִכְבְּשׁוּ הַמָּקוֹם הַהוּא תְּחִלָּה קֹדֶם הֱיוֹתָם זוֹכִים בּוֹ, וְקֹדֶם הֱיוֹת עָוֹן יוֹשֵׁב הָאָרֶץ שָׁלֵם לְהַגְלוֹתָם מִשָּׁם. וְלָכֵן אָמַר "וְהַכְּנַעֲנִי אָז בָּאָרֶץ". וְכַאֲשֶׁר נָתַן לוֹ הקב"ה הָאָרֶץ כְּמַאֲמָר, אָז נָסַע מִשָּׁם וְנָטַע אָהֳלֹ בֵּין בֵּית אֵל וּבֵין הָעַי, כִּי הוּא הַמָּקוֹם אֲשֶׁר כָּבֵשׁ יְהוֹשֻׁעַ בַּתְּחִלָּה. וְיִתָּכֵן שֶׁהִזְכִּיר הַכָּתוּב "וְהַכְּנַעֲנִי אָז בָּאָרֶץ" לְהוֹרוֹת עַל עִנְיַן הַפָּרָשָׁה, לוֹמַר כִּי אַבְרָם בָּא בְּאֶרֶץ כְּנַעַן וְלֹא הֶרְאָהוּ הַשֵּׁם הָאָרֶץ אֲשֶׁר יִעָדוֹ, וְעָבַר עַד מְקוֹם שְׁכֶם, וְהַכְּנַעֲנִי הַגּוֹי הַמַּר וְהַנִּמְהָר אָז בָּאָרֶץ, וְאַבְרָם יָרֵא מִמֶּנּוּ וְלָכֵן לֹא בָּנָה מִזְבֵּחַ לַה'. וּבְבוֹאוֹ בְּמָקוֹם שְׁכֶם בְּאֵלוֹן מוֹרֶה נִרְאָה אֵלָיו הַשֵּׁם וְנָתַן לוֹ הָאָרֶץ, וְסָרָה יִרְאָתוֹ, כִּי כְּבָר הֻבְטַח בָּאָרֶץ אֲשֶׁר אַרְאֶךָּ, וְאָז בָּנָה מִזְבֵּחַ לַה' לְעָבְדוֹ בְּפָרְהֶסְיָא:

וְאֵלוֹן מוֹרֶה זֶהוּ בְּמָקוֹם שְׁכֶם, וְנִקְרָא גַּם כֵּן "אֵלוֹנֵי מוֹרֶה" כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (דברים יא ל) "מוּל הַגִּלְגָּל אֵצֶל אֵלוֹנֵי מֹרֶה", וְשָׁם הַר גְּרִזִים וְהַר עֵיבָל בִּשְׁכֶם וְקָרוֹב לַיַּרְדֵּן שֶׁבָּאוּ שָׁם בְּתְחִלַּת בִּיאָתָם בָּאָרֶץ. אֲבָל "אֵלוֹנֵי מַמְרֵא" הוּא מָקוֹם אֲשֶׁר הוּא בְּאֶרֶץ חֶבְרוֹן רָחוֹק מִן הַיַּרְדֵּן. וְדַע כִּי בְּכָל מָקוֹם שֶׁיֹּאמַר הַכָּתוּב "אֵלוֹנֵי מַמְרֵא", שָׁם "מַמְרֵא" הוּא עַל אִישׁ אֱמוֹרִי שֶׁהַמָּקוֹם הַהוּא שֶׁלּוֹ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית י"ד:י"ג) "וְהוּא שֹׁכֵן בְּאֵלֹנֵי מַמְרֵא הָאֱמֹרִי אֲחִי אֶשְׁכֹּל וַאֲחִי עָנֵר", וְכָל "אֵלוֹן מוֹרֶה" וְ"אֵלוֹנֵי מוֹרֶה" נִקְרָא הַמָּקוֹם הַהוּא עַל שֵׁם אִישׁ שֶׁשְּׁמוֹ "מוֹרֶה" אֲבָל זֶה כְּנַעֲנִי הוּא מֵאֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי הַיּוֹשֵׁב בָּעֲרָבָה. וּכְשֶׁיַּזְכִּיר הַכָּתוּב מַמְרֵא סְתָם הוּא שֵׁם הָעִיר, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית ל"ה:כ"ז) "וַיָּבֹא יַעֲקֹב אֶל יִצְחָק אָבִיו מַמְרֵא קִרְיַת הָאַרְבַּע הִיא חֶבְרוֹן" "עַל פְּנֵי מַמְרֵא הִיא חֶבְרוֹן" (בראשית כ"ג:י"ט), כִּי הָאִישׁ אֲשֶׁר לוֹ אֵלוֹנֵי נִקְרָא עַל שֵׁם הָעִיר. וְכֵן שְׁכֶם בֶּן חֲמוֹר כְּשֵׁם הָעִיר שְׁכֶם. וּבִבְרֵאשִׁית רַבָּה (בראשית רבה מ"ב:ח'), עַל דַּעְתֵּהּ דְּרַבִּי יְהוּדָה אַתְרָא הוּא דְּשָׁמֵהּ מַמְרֵא, וְעַל דַּעְתֵּהּ דְּרַבִּי נְחֶמְיָה גַּבְרָא הוּא דְּשָׁמֵהּ מַמְרֵא:

ז **וְטַעַם לַה' הַנִּרְאֶה אֵלָיו** כִּי הוֹדָה לַשֵּׁם הַנִּכְבָּד וְזָבַח לוֹ זֶבַח תּוֹדָה עַל שֶׁנִּרְאָה אֵלָיו, כִּי עַד הֵנָּה לֹא נִרְאָה אֵלָיו הַשֵּׁם וְלֹא נִתְוַדַּע אֵלָיו בְּמַרְאָה וְלֹא בְּמַחֲזֶה, אֲבָל נֶאֱמַר לוֹ "לֵךְ לְךָ מֵאַרְצְךָ" בַּחֲלוֹם הַלַּיְלָה אוֹ בְּרוּחַ הַקֹּדֶשׁ. וְיִתָּכֵן שֶׁיִּרְמֹז "הַנִּרְאֶה אֵלָיו" עַל סוֹד הַקֶּרְבָּן (עיין רקאנטי כא ב), וְהַמַּשְׂכִּיל יָבִין:

ח **וַיִּקְרָא בְּשֵׁם ה'** פֵּרֵשׁ אוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על בראשית י"ב:ח') שֶׁהִתְפַּלֵּל שָׁם, כְּמוֹ "קָרָאתִי שִׁמְךָ ה' מִבּוֹר תַּחְתִּיּוֹת" (איכה ג נה). וְהַנָּכוֹן שֶׁהָיָה קוֹרֵא בְּקוֹל גָּדוֹל שָׁם לִפְנֵי הַמְּזֻבֵּחַ אֶת שֵׁם ה', מוֹדִיעַ אוֹתוֹ וֶאֱלֹהוּתוֹ לִבְנֵי אָדָם, כִּי בְּאוּר כַּשְׂדִּים הָיָה מְלַמְּדָם וְלֹא אָבוּ שְׁמֹעַ, וַעֲתָּה כְּשֶׁבָּא בָּאָרֶץ הַזֹּאת שֶׁהֻבְטַח בָּהּ "וַאֲבָרְכָה מְבָרְכֶיךָ" הָיָה לָמוּד לְלַמֵּד וּלְפָרְסֵם הָאֱלֹהוּת. וְכֵן אָמַר הַכָּתוּב (בראשית כ"ו:כ"ד) בְּיִצְחָק כַּאֲשֶׁר הָלַךְ אֶל נַחַל גְּרָר וְהֻבְטַח "אַל תִּירָא כִּי אִתְּךָ אָנֹכִי" שֶׁבָּנָה מִזְבֵּחַ "וַיִּקְרָא בְּשֵׁם ה'", כִּי בָּא בִּמְקוֹם חָדָשׁ אֲשֶׁר לֹא שָׁמְעוּ אֶת שִׁמְעוֹ וְלֹא רָאוּ אֶת כְּבוֹדוֹ, וְהִגִּיד כְּבוֹדוֹ בַּגּוֹיִם הֶהֳם. וְלֹא נֶאֱמַר בְּיַעֲקֹב כֵּן, מִפְּנֵי שֶׁהוֹלִיד בָּנִים רַבִּים כֻּלָּם עוֹבְדֵי ה', וְהָיָתָה לוֹ קְהִלָּה גְּדוֹלָה נִקְרֵאת עֲדַת יִשְׂרָאֵל וְנִתְפָּרְסְמָה הָאֱמוּנָה בָּהֶם וְנוֹדְעָה לְכָל עַם וְגַם, כִּי מִימֵי אֲבוֹתָיו נִתְפָּרְסְמָה בְּכָל אֶרֶץ כְּנַעַן, וְכָךְ אָמְרוּ בִּבְרֵאשִׁית רַבָּה (בראשית רבה ל"ט:ט"ז) מְלַמֵּד שֶׁהִקְרִיא שְׁמוֹ שֶׁל הקב"ה בְּפִי כָּל בְּרִיָּה:

ט **הַנֶּגְבָּה** כָּתַב רַבֵּינוּ שְׁלֹמֹה לְלָכֶת לִדְרוֹמָהּ שֶׁל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, וְהוּא בַּחֵלֶק שֶׁל בְּנֵי יְהוּדָה שֶׁנִּטְלוּ בִּדְרוֹמָהּ שֶׁל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל. וְכֵן לֶעָתִיד לָבֹא בִּבְנָיו, שֶׁנֶּאֱמַר (שופטים א ב) יְהוּדָה יַעֲלֶה בַּתְּחִלָּה:

י **וַיְהִי רָעָב בָּאָרֶץ** הִנֵּה אַבְרָהָם יָרַד לְמִצְרַיִם מִפְּנֵי הָרָעָב לָגוּר שָׁם לְהַחֲיוֹת נַפְשׁוֹ בִּימֵי הַבַּצֹּרֶת, וְהַמִּצְרִים עָשְׂקוּ אוֹתוֹ חִנָּם לָקַחַת אֶת אִשְׁתּוֹ, והקב"ה נָקָם נִקְמָתָם בִּנְגָעִים גְּדוֹלִים וְהוֹצִיאוֹ מִשָּׁם בְּמִקְנֶה בַּכֶּסֶף וּבַזָּהָב, וְגַם צִוָּה עָלָיו פַּרְעֹה אֲנָשִׁים לְשַׁלְּחָם. וְרָמַז אֵלָיו כִּי בָּנָיו יֵרְדוּ מִצְרַיִם מִפְּנֵי הָרָעָב לָגוּר שָׁם

בָּאָרֶץ, וְהַמְצָרִים יָרְעוּ לָהֶם וְיִקְחוּ מֵהֶם הַנְּפָשִׁים, כַּאֲשֶׁר אָמַר (שמות א כב) "וְכָל הַבַּת תְּחַיּוּן", וְהקב"ה יִנְקֹם נִקְמָתָם בִּנְגָעִים גְּדוֹלִים עַד שֶׁיּוֹצִיאֵם בְּכֶסֶף וְזָהָב וְצֹאן וּבָקָר מִקְנֶה כָּבֵד מְאֹד, וְהֶחֱזִיקוּ בָּהֶם לְשַׁלְּחָם מִן הָאָרֶץ, לֹא נָפַל דָּבָר מִכֹּל מְאֹרַע הָאָב שֶׁלֹּא יִהְיֶה בַּבָּנִים. וְהָעִנְיָן הַזֶּה פֵּרְשׁוּהוּ בִּבְרֵאשִׁית רַבָּה (בראשית רבה מ׳:ו׳), רַבִּי פִּנְחָס בְּשֵׁם רַבִּי אוֹשַׁעְיָא אָמַר, אָמַר הקב"ה לְאַבְרָהָם צֵא וּכְבֹשׁ אֶת הַדֶּרֶךְ לִפְנֵי בָּנֶיךָ, וְאַתָּה מוֹצֵא כָּל מָה שֶׁכָּתוּב בְּאַבְרָהָם כָּתוּב בְּבָנָיו, בְּאַבְרָהָם כָּתוּב "וַיְהִי רָעָב בָּאָרֶץ", בְּיִשְׂרָאֵל כְּתִיב (בראשית מ"ה:ו׳) "כִּי זֶה שְׁנָתַיִם הָרָעָב בְּקֶרֶב הָאָרֶץ". וְדַע כִּי אַבְרָהָם אָבִינוּ חָטָא חֵטְא גָּדוֹל בְּשִׁגְגָה שֶׁהֵבִיא אִשְׁתּוֹ הַצַּדֶּקֶת בְּמִכְשׁוֹל עָוֹן מִפְּנֵי פַּחְדּוֹ פֶּן יַהַרְגוּהוּ, וְהָיָה לוֹ לִבְטֹחַ בַּשֵּׁם שֶׁיַּצִּיל אֹתוֹ וְאֶת אִשְׁתּוֹ וְאֶת כָּל אֲשֶׁר לוֹ, כִּי יֵשׁ בֵּאלֹהִים כֹּחַ לַעֲזֹר וּלְהַצִּיל. גַּם יְצִיאָתוֹ מִן הָאָרֶץ שֶׁנִּצְטַוָּה עָלֶיהָ בַּתְּחִלָּה מִפְּנֵי הָרָעָב עָוֹן אֲשֶׁר חֵטְא, כִּי הָאֱלֹהִים בְּרָעָב יִפְדֶּנּוּ מָמֶוֶת. וְעַל הַמַּעֲשֶׂה הַזֶּה נִגְזַר עַל זַרְעוֹ הַגָּלוּת בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּיַד פַּרְעֹה, בְּמָקוֹם הַמִּשְׁפָּט שָׁמָּה הָרֶשַׁע וְהַחֵטְא:

יא הִנֵּה נָא יָדַעְתִּי וְגו׳ אִמְרִי נָא אֲחֹתִי אָתְּ לֹא יָדַעְתִּי לָמָּה פָּחַד מִמֶּנָּה עַתָּה יוֹתֵר מִקֹּדֶם לָכֵן, וְאִם נֹאמַר שֶׁהָיוּ הַמִּצְרִים שְׁחוֹרִים וּמְכֹעָרִים כִּדְבָרֵי רַשׁ"י, הִנֵּה גַּם לַאֲבִימֶלֶךְ מֶלֶךְ פְּלִשְׁתִּים אָמַר כֵּן גַּם הוּא גַּם יִצְחָק שֶׁהָיָה דָּר בָּאָרֶץ הַהִיא בְּמִצְוַת ה׳. אוּלַי הָיוּ הַכְּנַעֲנִים בַּדּוֹר הַהוּא שְׁטוּפִים בַּעֲבוֹדָה זָרָה וּגְדוּרִים מִן הָעֲרָיוֹת יוֹתֵר מֵאֲנָשֵׁי מִצְרַיִם וְהַפְּלִשְׁתִּים. וְאֵינָנוּ נָכוֹן, וְיִתָּכֵן כִּי לֹא הָיָה לָהֶם פַּחַד רַק בְּבוֹאָם בְּעִיר מוֹשַׁב הַמְּלָכִים, כִּי הָיָה דַּרְכָּם לְהָבִיא לַמֶּלֶךְ הָאִשָּׁה הַיָּפָה מְאֹד וְלַהֲרֹג אֶת בַּעְלָהּ בַּעֲלִילָה שֶׁיְּשִׂימוּ עָלָיו. וְהַנָּכוֹן בְּעֵינַי כִּי זֶה דַּרְכָּם לָמוֹ מֵעֵת צֵאתָם מֵחָרָן, בְּכָל מָקוֹם הָיָה אוֹמֵר "אֲחוֹתִי הִיא", כִּי כֵן אָמַר (בראשית כ׳:י״ג) "וַיְהִי כַּאֲשֶׁר הִתְעוּ אֹתִי אֱלֹהִים מִבֵּית אָבִי", אֲבָל הַכָּתוּב יַזְכִּיר זֶה בַּמְּקוֹמוֹת אֲשֶׁר יִתְחַדֵּשׁ לָהֶם עִנְיָן בַּדָּבָר. וְהִנֵּה זֶרַע אוֹתָהּ עַתָּה כַּאֲשֶׁר צִוָּה לָהּ מִתְּחִלָּה. וְיִצְחָק לֹא פָּחַד בְּאַרְצוֹ וּבְעִירוֹ, רַק בִּבוֹאוֹ אֶל אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים אֲחַז דֶּרֶךְ אָבִיו. וְאָמַר "לְמַעַן יִיטַב לִי בַּעֲבוּרֵךְ וְחָיְתָה נַפְשִׁי בִּגְלָלֵךְ" כָּל יְמֵי הֱיוֹתֵנוּ גָּרִים בָּאָרֶץ הַזֹּאת עַד עֲבֹר הָרָעָב, כִּי אַבְרָהָם מִפְּנֵי הָרָעָב בָּא לָגוּר בָּאָרֶץ וְכַעֲבֹר הָרָעָב יָשׁוּב לָאָרֶץ אֲשֶׁר נִצְטַוָּה עָלֶיהָ וּנְתָנָהּ הַשֵּׁם לוֹ וּלְזַרְעוֹ, וְהָיָה חוֹשֵׁב שֶׁיִּחְיוּ נַפְשָׁם בָּרָעָב וְיָבֹא לָהֶם רֶוַח וְהַצָּלָה מֵאֵת הָאֱלֹהִים לָשׁוּב, אוֹ שֶׁיִּתֵּן לָהֶם לִבְרֹחַ לְאֶרֶץ כְּנַעַן בְּהִתְיָאֲשָׁם מִמֶּנָּה. וְכָתַב רַשׁ"י (רש"י על בראשית י"ב:י״א) "הִנֵּה נָא יָדַעְתִּי" מִדְרַשׁ אַגָּדָה, עַד עַכְשָׁו לֹא הִכִּיר בָּהּ מִתּוֹךְ צְנִיעוּתָהּ, וְעַכְשָׁו עַל יְדֵי מַעֲשֶׂה. דָּבָר אַחֵר, שֶׁעַל יְדֵי הַדֶּרֶךְ אָדָם מִתְבַּזֶּה, וְזוֹ עָמְדָה בְּיָפְיָהּ. וּלְפִי פְּשׁוּטוֹ הִנֵּה נָא הִגִּיעַ הַשָּׁעָה שֶׁיֵּשׁ לִדְאֹג עַל יָפְיֵךְ, וְיָדַעְתִּי זֶה כַּמָּה יָמִים כִּי יִפַּת מַרְאֶה אָתְּ, וְעַכְשָׁו אָנוּ בָּאִים בֵּין בְּנֵי אָדָם שְׁחוֹרִים אֲחֵיהֶם שֶׁל כּוּשִׁים, וְלֹא הֻרְגְּלוּ בְּאִשָּׁה יָפָה, וְדוֹמֶה לוֹ "הִנֵּה נָא אֲדֹנַי סוּרוּ נָא", כָּל זֶה לְשׁוֹן הָרֵב. וְהַמִּדְרָשׁ קַבָּלָה בַּעֲנָוָה שֶׁבָּהֶם, וְנִסְמָךְ לַמִּקְרָא, אֲבָל אֵין צֹרֶךְ לְכָל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה, שֶׁאֵין מִלַּת "נָא" מוֹרָה עַל דָּבָר שֶׁיִּתְחַדֵּשׁ בָּעֵת הַהִיא בִּלְבַד, אֲבָל עַל כָּל דָּבָר הוֹוֶה וְעוֹמֵד יֹאמְרוּ כֵן, כִּי הוּא רוֹמֵז עַל הָעִנְיָן לוֹמַר שֶׁהוּא עַתָּה כָּכָה, "הִנֵּה נָא יָדַעְתִּי כִּי אִשָּׁה יְפַת מַרְאֶה אָתְּ" מֵאָז וְעַד עַתָּה, וְכֵן "הִנֵּה נָא עֲצָרַנִי ה׳ מִלֶּדֶת" (בראשית ט"ז:ב׳), מִנְּעוּרַי וְעַד הַיּוֹם הַזֶּה. וְכֵן "הִנֵּה נָא לִי שְׁתֵּי בָנוֹת" (בראשית י"ט:ח׳), כִּי לֹא נוֹלְדוּ עַתָּה, וְכֻלָּם כָּכָה. וְיֵרָאֶה מִפְּשַׁט הַכְּתוּבִים כִּי שָׂרָה לֹא קִבְּלָה עָלֶיהָ לֵאמֹר כֵּן, אֲבָל הַמִּצְרִים הָיוּ רָעִים וְחַטָּאִים מְאֹד, וְכַאֲשֶׁר רָאוּ אוֹתָהּ וַיְהַלְלוּ אֹתָהּ אֶל פַּרְעֹה לַקָּחָה אֶל בֵּיתוֹ, וְלֹא שָׁאֲלוּ בָּהֶם כְּלָל אִם אִשְׁתּוֹ הִיא אוֹ אִם אֲחוֹתוֹ הִיא, וְהִיא שָׁתְקָה וְלֹא הִגִּידָה כִּי אִשְׁתּוֹ, וְאַבְרָהָם סִפֵּר מַעֲצֻמוֹ כִּי אֲחוֹתוֹ הִיא, וּלְכָךְ הֵטִיבוּ לוֹ בַּעֲבוּרָהּ. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב "מַה זֹּאת עָשִׂיתָ לִּי לָמָּה לֹא הִגַּדְתָּ לִּי כִּי אִשְׁתְּךָ הִיא" (בראשית י"ב:י״ח), הֲאֶשִּׁים אוֹתוֹ כִּי בִּרְאוֹתוֹ שֶׁיְּקָחוּ אוֹתָהּ הָיָה לוֹ לְהַגִּיד לְפַרְעֹה כִּי אִשְׁתּוֹ הִיא, וְחָזַר וְהֶאֱשִׁים אוֹתוֹ עַל אָמְרוֹ אֲחֹתִי כֵן לַשָּׂרִים וּלְבֵית פַּרְעֹה כִּי אֲחוֹתוֹ הִיא, וְלֹא הֶאֱשִׁים אֶת הָאִשָּׁה כְּלָל, כִּי אֵין רָאוּי שֶׁתַּכְחִישׁ הִיא אֶת בַּעְלָהּ וְהָרָאוּי לָהּ שֶׁתִּשְׁתֹּק:

טו וְטַעַם וַיִּרְאוּ אֹתָהּ שָׂרֵי פַּרְעֹה כִּי כַּאֲשֶׁר רָאוּ אוֹתָהּ הַמִּצְרִים אָמְרוּ רְאוּיָה זֹאת לַשָּׂרִים הַגְּדוֹלִים, וְהִנֵּה הֻבִיאוּהָ אֲלֵיהֶם וְגַם הֵם יָרְאוּ לְנַפְשָׁם מִנִּגּעַ בָּהּ, כִּי מִפְּנֵי הַיִּפְי הַגָּדוֹל יָדְעוּ כִּי הַמֶּלֶךְ יַחְפֹּץ בָּהּ מְאֹד, וַיְהַלְלוּ אוֹתָהּ בֵּינֵיהֶם לוֹמַר רְאוּיָה הִיא לַמֶּלֶךְ, לְשׁוֹן רַשׁ"י (רש"י על בראשית י"ב:ט״ו). וְזֶה דַּעַת אוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על בראשית י"ב:ט״ו) שֶׁאָמַר, וְשַׁבַּחוּ יָתַהּ לְוָת פַּרְעֹה. אוֹ שֶׁהִלְלוּהָ אֶל הַמֶּלֶךְ עַצְמוֹ וְשָׁלַח וּלְקָחָהּ:

יז וְטַעַם **עַל דְּבַר שָׂרֵי אֵשֶׁת אַבְרָם** כִּי בַּעֲבוּר הֱחָמֵס שֶׁעָשָׂה לְשָׂרָה גַּם לְאַבְרָהָם וּבִזְכוּת שְׁנֵיהֶם בָּאוּ עָלָיו הַנְּגָעִים הַגְּדוֹלִים הָהֵם:

יח וַיִּקְרָא פַּרְעֹה לְאַבְרָם יִתָּכֵן כִּי בִּבוֹא הַנְּגָעִים פִּתְאוֹם עָלָיו וְעַל בֵּיתוֹ בְּעֵת אֲשֶׁר לֻקְּחָה שָׂרָה אֶל בֵּיתוֹ, הִרְהֵר בְּדַעְתּוֹ לֵאמֹר מַה זֹּאת עָשָׂה אֱלֹהִים לָנוּ, וְשָׁאַל אוֹתָהּ וְהִגִּידָה כִּי הִיא אִשְׁתּוֹ, וְלָכֵן קָרָא לְאַבְרָהָם וְהֶאֱשִׁים אוֹתוֹ. אוֹ כַּאֲשֶׁר אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ (ב"ר מא ב) שֶׁלָּקָה בְּרָאתָן שֶׁהַמִּשְׁגָּל קָשֶׁה לוֹ, וְחָשַׁשׁ כִּי שָׁמָא אִשְׁתּוֹ הִיא, וְאָמַר לוֹ בְּסֵפֶק "מַה זֹּאת עָשִׂיתָ לִּי", לְהוֹצִיא מִפִּיו הָאֱמֶת, כִּי אִם הָיְתָה אֲחוֹתוֹ הָיָה אוֹמֵר אָמְנָם אֲחוֹתִי הִיא. וְאָמַר "וְעַתָּה הִנֵּה אִשְׁתְּךָ קַח וָלֵךְ" לְרָאוֹת מָה יְדַבֵּר וּמָה יָשִׁיב עַל תּוֹכַחְתּוֹ, וְאַבְרָהָם שָׁתַק מִמֶּנּוּ וְלֹא הֵשִׁיב אוֹתוֹ דָּבָר מֹרֶב פַּחְדּוֹ. אָז הֵבִין פַּרְעֹה כִּי הִיא אִשְׁתּוֹ כַּאֲשֶׁר חָשַׁב וְצִוָּה עָלָיו פַּרְעֹה אֲנָשִׁים לְשַׁלְּחָם:

יט וְטַעַם **וָאֶקַּח אֹתָהּ לִי לְאִשָּׁה** שֶׁהָיָה רְצוֹנוֹ שֶׁתִּהְיֶה זֹאת אִשְׁתּוֹ הַמּוֹלֶכֶת, לֹא תִּהְיֶה פִּלֶגֶשׁ לוֹ. וְהִזְכִּיר זֶה בַּעֲבוּר שֶׁיּוֹדֶה לוֹ אִם הִיא אֲחוֹתוֹ כַּאֲשֶׁר פֵּרַשְׁתִּי:

פרק יג

א וְטַעַם **הוּא וְאִשְׁתּוֹ וְכָל אֲשֶׁר לוֹ** לְהוֹדִיעַ שֶׁלֹּא גָּזְלוּ מִמֶּנּוּ דָּבָר מִכָּל הַמַּתָּנוֹת הַגְּדוֹלוֹת שֶׁנָּתְנוּ לוֹ בַּעֲבוּר שָׂרָה שֶׁתִּהְיֶה לַמֶּלֶךְ, וְלֹא אָמְרוּ רְמִיתָנוּ וּמַתָּנָה בְּטָעוּת הִיא. וְזֶה מַעֲשֶׂה נֵס׃

ז **וַיְהִי רִיב** כָּתַב רַשִׁ״י (רש״י על בראשית י״ג:ז׳) לְפִי שֶׁהָיוּ רוֹעָיו שֶׁל לוֹט מַרְעִין בְּהֶמְתָּם בִּשְׂדוֹת אֲחֵרִים וְהָיוּ רוֹעָיו שֶׁל אַבְרָם מוֹכִיחִין אוֹתָם עַל הַגָּזֵל, וְהֵם אוֹמְרִים נִתְּנָה הָאָרֶץ לְאַבְרָם וְלוֹ אֵין יוֹרֵשׁ וְלוֹט יוֹרְשׁוֹ וְאֵין זֶה גָּזֵל, וְהַכָּתוּב אָמַר ״וְהַכְּנַעֲנִי וְהַפְּרִזִּי אָז יֹשֵׁב בָּאָרֶץ״, וְלֹא זָכָה בָּהּ עֲדַיִן אַבְרָם, וּמִדְרַשׁ רַבּוֹתֵינוּ הוּא (ב״ר מא ה). וַאֲנִי תָּמַהּ, כִּי הַמַּתָּנָה שֶׁנֶּאֶמְרָה לְאַבְרָם לְזַרְעוֹ הָיְתָה, שֶׁנֶּאֱמַר לְמַעְלָה (יב ז) ״לְזַרְעֲךָ אֶתֵּן אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת״, וְהֵיאַךְ יִרָשֶׁנּוּ לוֹט. אוּלַי שָׁמְעוּ הָרוֹעִים הַמַּתָּנָה וְטָעוּ. וְהַכָּתוּב אוֹמֵר כִּי גַּם לְלוֹט גַּם לְאַבְרָם אֵינֶנָּה עַתָּה, וּלְפִי זֶה מַה שֶּׁאָמַר תְּחִלָּה כִּי הָיָה רְכוּשָׁם רָב לֵאמֹר כִּי מִפְּנֵי הָרְכוּשׁ הָרַב לֹא יְשָׁא אוֹתָם הָאָרֶץ, וְהֵצְרְכוּ רוֹעֵי לוֹט לְהַכְנִיס מִקְנֵיהֶם בְּשָׂדוֹת שֶׁיֵּשׁ לָהֶם בְּעָלִים, וְזֹאת סִבַּת הַמְּרִיבָה. וְעַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט הָיְתָה הַמְּרִיבָה עַל הַמְּרִיעָה, כִּי לֹא נָשָׂא אוֹתָם הָאָרֶץ וְכַאֲשֶׁר הָיָה מִקְנֶה אַבְרָם רוֹעֶה בָּאָחוּ הָיוּ רוֹעֵי לוֹט בָּאִים בִּגְבוּלָם וְרוֹעִים שָׁם. וְהִנֵּה אַבְרָם וְלוֹט הָיוּ גֵּרִים וְתוֹשָׁבִים בָּאָרֶץ, וּפָחַד אַבְרָם פֶּן יִשְׁמַע הַכְּנַעֲנִי וְהַפְּרִזִּי יוֹשֵׁב הָאָרֶץ כִּבֵּד מִקְנֵיהֶם וְיִגְרְשׁוּם אוֹ יַכּוּ אוֹתָם לְפִי חֶרֶב וְיִקְחוּ לָהֶם מִקְנֵיהֶם וּרְכוּשָׁם, כִּי יְשִׁיבַת הָאָרֶץ עַתָּה לָהֶם לֹא לְאַבְרָם. וְזֶה טַעַם ״וְהַכְּנַעֲנִי וְהַפְּרִזִּי״, כִּי הִזְכִּיר שֶׁהָיוּ עַמִּים רַבִּים יוֹשְׁבִים בָּאָרֶץ הַהִיא, וְלָהֶם וּלְמִקְנֵיהֶם אֵין מִסְפָּר, וְלֹא יִשָּׂא אוֹתָם הָאָרֶץ וְאֶת אַבְרָם וְלוֹט. וּמִמִּלַּת ״אָז״ יֵרָאֶה לִי כִּי הָעַמִּים הָיוּ בָּאָרֶץ בַּיָּמִים הָהֵם יוֹשְׁבֵי אֹהֶל וּמִקְנֶה, נֶאֱסָפִים מִקְצָתָם אֶל עִיר אַחַת וְרוֹעִים שָׁם שָׁנָה אוֹ שְׁנָתַיִם, וְנוֹסְעִים מִשָּׁם אֶל גְּבוּל אַחֵר אֲשֶׁר לֹא רָעוּ אוֹתוֹ, וְכֵן יַעֲשׂוּ תָּמִיד כְּמִנְהַג בְּנֵי קֵדָר, וְהַכְּנַעֲנִי וְהַפְּרִזִּי הָיוּ אָז בְּאֶרֶץ הַנֶּגֶב, וּבַשָּׁנָה הָאַחֶרֶת יָבוֹאוּ שָׁם הַיְבוּסִי וְהָאֱמוֹרִי׃

י **כְּגַן ה׳ כְּאֶרֶץ מִצְרַיִם** יֹאמַר כִּי אֶרֶץ הַכִּכָּר כֻּלָּהּ מַשְׁקִים אוֹתָהּ בָּרֶגֶל מִן הַיַּרְדֵּן כְּדֶרֶךְ הַנַּעֲשֶׂה בְּגַן ה׳ שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ (בראשית ב׳:י׳) ״וְנָהָר יֹצֵא מֵעֵדֶן לְהַשְׁקוֹת אֶת הַגָּן״, וּכְדֶרֶךְ שֶׁהִיא בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם שֶׁנֶּאֱמַר בָּהּ (דברים יא י) ״וְהִשְׁקִיתָ בְרַגְלְךָ כְּגַן הַיָּרָק״. וְהִזְכִּיר שְׁנֵי הַמְּקוֹמוֹת, אָמַר ״כְּגַן ה׳״, שֶׁהַמָּקוֹם הַטּוֹב בַּתַּחְתּוֹנִים כֵּן הוּא כֻּלּוֹ מַשְׁקֶה, וְהִזְכִּיר ״כְּאֶרֶץ מִצְרַיִם״, מָקוֹם יָדוּעַ לִרְעָיָה. וְרַבּוֹתֵינוּ אָמְרוּ (ספרי עקב לח), ״כְּגַן ה׳״ לְאֵילָנוֹת ״כְּאֶרֶץ מִצְרַיִם״ לַזְּרָעִים. יִרְצוּ לְפָרֵשׁ שֶׁיֵּשׁ בַּכִּכָּר נְהָרוֹת גְּדוֹלִים יַשְׁקוּ אִילָנֵי הַגַּנּוֹת כְּגַן ה׳, וּבוֹ יְאוֹרִים כְּאֶרֶץ מִצְרַיִם יַשְׁקוּ גַּן הַיָּרָק. וּבָחַר לוֹ לוֹט בָּזֶה כִּי הָאָרֶץ שֶׁיַּשְׁקוּ אוֹתָהּ כֵּן רְחוֹקָה מִן הַבַּצֹּרֶת וְטוֹבָה לְמִרְעֶה׃

יב וְטַעַם **אַבְרָם יָשַׁב בְּאֶרֶץ כְּנָעַן** בִּשְׁאָר אֶרֶץ כְּנַעַן כֻּלָּהּ, שֶׁלֹּא יַעֲמֹד בְּמָקוֹם אֶחָד אֲבָל בְּכָל אֶרֶץ כְּנַעַן יָגוּר, וְלוֹט נִתְיַשֵּׁב בְּמָקוֹם אֶחָד מִמֶּנָּה בְּעָרֵי הַכִּכָּר, כִּי עָרֵי הַכִּכָּר מִכְּלַל אֶרֶץ כְּנַעַן. וְטַעַם ״בְּעָרֵי הַכִּכָּר״, פַּעַם בְּזוֹ וּפַעַם בְּזוֹ, מִפְּנֵי כֹּבֶד הַמִּקְנֶה. וְזֶה טַעַם ״וַיִּבְחַר לוֹ לוֹט אֵת כָּל כִּכַּר הַיַּרְדֵּן״, כִּי הִתְנָה עִם אַבְרָם שֶׁלֹּא יָבֹא בְּכָל הַכִּכָּר׃

יג וְטַעַם **וְאַנְשֵׁי סְדֹם רָעִים וְחַטָּאִים** יַאֲשִׁים הַכָּתוּב אֶת לוֹט שֶׁלֹּא נִמְנַע מִלְּשְׁכֹּן עִמָּהֶם, כְּדִבְרֵי רַשִׁ״י (רש״י על בראשית י״ג:י״ג), וִידַבֵּר עוֹד בְּזְכוּת הַצַּדִּיק שֶׁלֹּא נָפַל חֶבְלוֹ בְּמָקוֹם אֲשֶׁר שָׁמָּה הָרֶשַׁע, כִּי לֹא יָנוּחַ שֵׁבֶט הָרֶשַׁע עַל גּוֹרָל הַצַּדִּיקִים, וְכָל עָרֵי הַכִּכָּר רָעִים וְחַטָּאִים לַה׳ מְאֹד כִּי עַל כֵּן נֶהְפְּכוּ, אַף עַל פִּי שֶׁכָּל בְּנֵי כְּנַעַן אַנְשֵׁי תּוֹעֵבוֹת גְּדוֹלוֹת כִּי כֵן כָּתוּב (ויקרא יח כז)׃

יז **קוּם הִתְהַלֵּךְ בָּאָרֶץ לְאָרְכָּהּ וּלְרָחְבָּהּ** יִתָּכֵן שֶׁזֶּה רְשׁוּת כִּרְצוֹנוֹ, אָמַר לוֹ בְּכָל אֲשֶׁר תִּרְצֶה לָלֶכֶת בָּאָרֶץ לֵךְ כִּי אֶהְיֶה עִמָּךְ וּשְׁמַרְתִּיךָ מֵרָעַת הַגּוֹיִם, ״כִּי לְךָ אֶתְּנֶנָּה״, כְּלוֹמַר שֶׁלְּךָ תִּהְיֶה. וְאִם הִיא מִצְוָה שֶׁיֵּלֵךְ בָּהּ כָּל אָרְכָּהּ וְרָחְבָּהּ לְהַחֲזִיק בְּמַתָּנָתוֹ כַּאֲשֶׁר פֵּרַשְׁתִּי (רמב״ן על בראשית י״ב:ו׳), לֹא נִצְטַוָּה לַעֲשׂוֹת זֶה מִיָּד, וְהִנֵּה עָשָׂה כֵן, כִּי עַתָּה הָיָה בַּמִּזְרָח וְאַחַר כֵּן הָלַךְ אֶל אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים שֶׁהוּא בַּמַּעֲרָב, וְהִנֵּה קַיֵּם הַמִּצְוָה בְּחַיָּיו. וְטַעַם ״לְךָ וּלְזַרְעֲךָ״, שֶׁתַּחֲזִיק בַּמַּתָּנָה מֵעַכְשָׁו לְהַנְחִילָהּ לְזַרְעֲךָ, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ (ב״ב קיט), יֵרֻשָּׁה הִיא לָהֶם מֵאֲבוֹתֵיהֶם. וְעַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט יִתָּכֵן שֶׁיִּהְיֶה מוֹשֵׁל עָלֶיהָ וּנְשִׂיא אֱלֹהִים בְּתוֹכָהּ בְּכָל מָקוֹם שֶׁיֵּלֵךְ בָּאָרֶץ הַהִיא׃

פרק יד

א **וַיְהִי בִּימֵי אַמְרָפֶל מֶלֶךְ שִׁנְעָר** הַמַּעֲשֶׂה הַזֶּה אֵרַע לְאַבְרָהָם לְהוֹרוֹת כִּי אַרְבַּע מַלְכֻיּוֹת תַּעֲמֹדְנָה לִמְשֹׁל בָּעוֹלָם, וּבַסּוֹף יִתְגַּבְּרוּ בָּנָיו עֲלֵיהֶם וְיִפְּלוּ בְּלָם בְּיָדָם, וְיָשִׁיבוּ כָּל שִׁבּוּתָם וּרְכוּשָׁם. וְהָיָה הָרִאשׁוֹן מֵהֶם מֶלֶךְ בָּבֶל כִּי כֵן הֶעָתִיד, כְּדִכְתִיב (דניאל ב לח) ״אַנְתְּ הוּא רֵישָׁא דִּי דַהֲבָא״, וְאוּלַי ״אֶלָּסָר״ שֵׁם עִיר בְּמָדַי אוֹ בְּפָרַס, וְ״עֵילָם״ בָּעִיר הַהִיא הַמְלַךְ מֶלֶךְ יָוָן, הוּא הַמֶּלֶךְ הָרִאשׁוֹן, וּמִשָּׁם נִתְפַּשֵּׁט מַלְכוּתוֹ כְּשֶׁנִּצַּח דָּרְיָוֶשׁ. וּכְבָר הִזְכִּירוּ זֶה רַבּוֹתֵינוּ (ע״ז י), רַבִּי יוֹסֵי אוֹמֵר שֵׁשׁ שָׁנִים מָלְכוּ בְּעֵילָם וְאַחַר כָּךְ נִתְפַּשְּׁטָה מַלְכוּתָם בְּכָל הָעוֹלָם כֻּלּוֹ. וּ״מֶלֶךְ גּוֹיִם״ הֶמְלַךְ עַל עַמִּים שׁוֹנִים אֲשֶׁר שְׁמוּהוּ עֲלֵיהֶם לְרֹאשׁ וּלְקָצִין, רֶמֶז לְמֶלֶךְ רוֹמִי אֲשֶׁר הֶמְלַךְ עַל עִיר מְקֻבֶּצֶת מֵעַמִּים רַבִּים, כִּתִּים וֶאֱדוֹם וְיֶתֶר גּוֹיִם. וְכָךְ אָמְרוּ בְּבְרֵאשִׁית רַבָּה (בראשית רבה מ״ב:ב׳), אָמַר רַבִּי אָבִין

כְּשֵׁם שֶׁפָּתַח בְּאַרְבַּע מַלְכֻיּוֹת כָּךְ אֵינוֹ חוֹתֵם אֶלָּא בְּאַרְבַּע מַלְכֻיּוֹת וְכוּ׳. וְשָׁם עוֹד (מב ד בשינוי לשון) ״וַיְהִי בִּימֵי אַמְרָפֶל מֶלֶךְ שִׁנְעָר״ זוֹ בָּבֶל ״אַרְיוֹךְ מֶלֶךְ אֶלָסָר״ זוֹ מָדַי ״כְּדָרְלָעֹמֶר מֶלֶךְ עֵילָם״ זוֹ יָוָן ״וְתִדְעָל מֶלֶךְ גּוֹיִם״ זוֹ מַלְכוּת אֱדוֹם שֶׁהִיא מַכְתֶּבֶת טִירוֹנְיָא מִכָּל אֻמּוֹת הָעוֹלָם׃

ב וְטַעַם **וּמֶלֶךְ בָּלַע** מִפְּנֵי שֶׁמַּלַּךְ עַל עִיר קְטַנָּה וַאֲנָשִׁים בָּהּ מְעָט, וְלֹא שֵׁם לוֹ עַל פְּנֵי חוּץ׃

ו אֵיל פָּארָן כְּתַרְגּוּמוֹ מֵישַׁר פָּארָן. וַאֲנִי אוֹמֵר שֶׁאֵין אֵיל לְשׁוֹן מִישׁוֹר שֶׁל פָּארָן אֵיל שְׁמוֹ, וְשֶׁל מַמְרֵא אֵלוֹנֵי שְׁמוֹ, וְשֶׁל יַרְדֵּן כִּכָּר שְׁמוֹ, וְשֶׁל שִׁטִּים אָבֵל שְׁמוֹ, וְכֻלָּם מִתַּרְגְּמִין מֵישָׁרָא, וְכָל אֶחָד שְׁמוֹ עָלָיו, לְשׁוֹן רַשִׁ״י (רש״י על בראשית י״ד:ו׳). וְאִלּוּ הָיָה כֵּן הָיָה אוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על בראשית י״ד:ו׳) מְתַרְגֵּם בְּשִׁמָּם ״אֵילָא דְּפָארָן״, ״אֵלוֹנֵי דְּמַמְרֵא״, כְּמִנְהָגוֹ בַּשֵּׁמוֹת, וּמִי הִגִּיד לוֹ בַּמְּקוֹמוֹת הָרַבִּים הָהֵם הֲמִישׁוֹר הֵם כֻּלָּם אוֹ הָרִים הַגְּבוֹהִים. וּ״מַמְרֵא״ שֵׁם הָאִישׁ הָאֱמֹרִי, אֲחִי אֶשְׁכֹּל וַאֲחִי עָנֵר בַּעֲלֵי בְּרִית אַבְרָם, וְהַמָּקוֹם הַהוּא שֶׁלּוֹ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (בראשית י״ד:י״ג) ״אֵלוֹנֵי מַמְרֵא הָאֱמֹרִי״ כַּאֲשֶׁר פֵּרַשְׁתִּי (רמב״ן על בראשית י״ב:ו׳). אֲבָל ״אֵיל פָּארָן״ מָקוֹם אֵילִים, ״כִּי יֵבֹשׁוּ מֵאֵילִים אֲשֶׁר חֲמַדְתֶּם״ (ישעיהו א כט), וְ״אֵלוֹנֵי״ מָקוֹם אַלּוֹנִים ״כָּאֵלָה וְכָאַלּוֹן״ (שם ו יג), ״אַלּוֹנִים מִבָּשָׁן״ (יחזקאל כז ו), וְהַנָּהוּג בָּהֶם לִהְיוֹתָם נְטוּעִים בְּמִישׁוֹר לִפְנֵי הַמְּדִינוֹת לִהְיוֹת לָעִיר כְּמוֹ מִגְרָשׁ. וְכֵן תַּרְגּוּם ״אַלּוֹן בָּכוּת״ (בראשית ל״ה:ח׳) ״מִישׁוֹר בְּכוּתָא״, וְשָׁם אֵינֶנּוּ שֵׁם הָעֶצֶם לַמָּקוֹם רַק הוּא שֵׁם לָאַלּוֹן הַנָּטוּעַ שָׁם, כְּמוֹ שֶׁמְּפֹרָשׁ (שם) ״תַּחַת הָאַלּוֹן״, אֶלָּא שֶׁהוּא רוֹדֵף הָעִנְיָן לֹא הַמִּלּוֹת. וְהַתַּרְגּוּם הַיְרוּשַׁלְמִי אָמַר בְּ״אֵיל פָּארָן״ וְ״אֵלוֹנֵי מַמְרֵא״ – ״מֵישְׁרָא״, כְּדִבְרֵי אוּנְקְלוֹס, וְאָמַר בְּ״אַלּוֹן בָּכוּת״ – ״בַּלּוּט בְּכוּתָא״, כִּי ״אַלּוֹן בָּכוּת״ אֶצְלוֹ שֵׁם לְאִילָן, לֹא לַמָּקוֹם. וְאוּנְקְלוֹס סָבַר שֶׁהוּא שֵׁם לַמָּקוֹם, כִּי הָיוּ בוֹ אַלּוֹנִים רַבִּים, כְּמוֹ ״אֵלוֹנֵי מַמְרֵא״, וּלְכָךְ אָמַר ״הָאַלּוֹן״. וְהִנֵּה כֻּלָּם שְׁמוֹת תֹּאַר, אֲבָל ״כִּכַּר הַיַּרְדֵּן״ לְשׁוֹן מִישׁוֹר מַמָּשׁ הוּא, כִּי כֵן יִקְרָא בִּלְשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ הַמָּקוֹם שֶׁהַנְּהָרוֹת מִתְפַּשְּׁטִין בָּהֶם בִּמְרוּצַת הַמַּיִם הַנִּגָּרִים הַשּׁוֹטְפִים שָׁם, וְלָכֵן אָמַר (בראשית י״ט:י״ז) ״וְאֶל תַּעֲמֹד בְּכָל הַכִּכָּר הָהָרָה הִמָּלֵט״, וְכֵן ״כַּר נִרְחָב״ (ישעיהו ל כג), ״לָבְשׁוּ כָרִים הַצֹּאן וַעֲמָקִים יַעַטְפוּ בָר״ (תהלים סה יד), פְּעָמִים יִכָּפְלוּ הַמִּלָּה וּפְעָמִים יָסִירוּ הַכֶּפֶל, כְּמוֹ ״בַּת עָיִן״ (שם יז ח) וְזוֹלָתָם רַבִּים. וְיִקָּרְאוּ גַּם כֵּן הַשְּׁלוּחִים הַמְּהִירִים בַּשֵּׁם הַזֶּה, ״לַכָּרִי וְלָרָצִים״ (מלכים ב יא ד), ״שָׂרֵי הַמֵּאוֹת וְאֶת הַכָּרִי״ (שם יט), וְכֵן ״בַּכִּרְכָּרוֹת״ (ישעיהו סו כ), שֵׁם לַגְּמַלִּים הַמְּרִיצִין שֶׁהִזְכִּירוּם בַּתַּלְמוּד (מכות ה) ״גַּמְלָא פַּרְחָא״, וּמִמֶּנּוּ ״מְכַרְכֵּר״, כְּפוּלִים. וְ״אָבֵל הַשִּׁטִּים״ (במדבר לג מט) וְכֵן ״אָבֵל מְחוֹלָה״ (שופטים ז כב) תִּרְגְּמוּ אוֹתוֹ ״מֵישַׁר״, הוּא הַמָּקוֹם הַנֶּחֱרָב אֵין בּוֹ נָטַע וְלֹא בִּנְיָן, כִּי הַלָּשׁוֹן אֶצְלָם לְשׁוֹן חֳרָבָה וּשְׁמָמָה, כְּמוֹ ״וַיְאַבֵּל חַיִל וְחוֹמָה״ (איכה ב ח), ״אָבַל תִּירוֹשׁ אֻמְלְלָה גָּפֶן״ (ישעיהו כד ז)׃

ז אֶל עֵין מִשְׁפָּט עַל שֵׁם הֶעָתִיד, שֶׁעֲתִידִים מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן לְהִשָּׁפֵט שָׁם עַל עִסְקֵי אוֹתוֹ הָעַיִן, לְשׁוֹן רַשִׁ״י (רש״י על בראשית י״ד:ז׳) מִדִּבְרֵי אַגָּדָה (במד״ר יט יד). וְלֹא הֲבִינוֹתִי זֶה, כִּי ״קָדֵשׁ״ זֶה הוּא ״קָדֵשׁ בַּרְנֵעַ״, כִּי הוּא בְּ״אֵיל פָּארָן אֲשֶׁר עַל הַמִּדְבָּר״, וּמִמֶּנּוּ נִשְׁתַּלְּחוּ מְרַגְּלִים בְּשָׁנָה שְׁנִיָּה, שֶׁנֶּאֱמַר (במדבר יג כו) ״אֶל מִדְבַּר פָּארָן קָדֵשָׁה״, וְכָתוּב (דברים א יט כב) ״וַנִּבֹא עַד קָדֵשׁ בַּרְנֵעַ״ ״וַתֹּאמְרוּ נִשְׁלְחָה אֲנָשִׁים לְפָנֵינוּ״, וְשָׁם יָשְׁבוּ יִשְׂרָאֵל יָמִים רַבִּים. אֲבָל ״קָדֵשׁ״ שֶׁשָּׁם מִשְׁפַּט הַצַּדִּיקִים הוּא בְּמִדְבַּר צִן, שֶׁבָּאוּ שָׁם בִּשְׁנַת הָאַרְבָּעִים, שֶׁנֶּאֱמַר (במדבר כ א) ״וַיָּבֹאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל כָּל הָעֵדָה מִדְבַּר צִן בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן וַיֵּשֶׁב הָעָם בְּקָדֵשׁ״ וּגְמַר הַפָּרָשָׁה. אוּלַי הַמִּדְרָשׁ עַל הַשֵּׁם בִּלְבַד הוּא, רָמַז הַכָּתוּב כִּי הַשֵּׁם הַזֶּה ״קָדֵשׁ״ הוּא יִהְיֶה עֵין מִשְׁפָּט. וְאוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על בראשית י״ד:ז׳) אָמַר ״מֵישַׁר פֻּלּוּג דִּינָא״, וְלֹא יָדַעְתִּי מַהוּ, אוּלַי הוּא מִלְּשׁוֹן ״פְּלָגִים יִבְלֵי מָיִם״ (ישעיהו ל כה), ״מִי פִלַּג לַשֵּׁטֶף תְּעָלָה״ (איוב לח כה), וְכֵן בִּלְשׁוֹן חֲכָמִים (אסתר רבה ה) ״פַּלְגוּ שֶׁל יָם״, יֹאמַר כִּי בַּמִּישׁוֹר הַהוּא מַעְיָן הַמִּשְׁפָּט וְעִמָּק הַדִּין, כִּי הָיָה מִישׁוֹר נָאֶה מְעֻתָּד לַמְּלָכִים, שָׁם יָשְׁבוּ לִשְׁפֹּט אֶת כָּל הַגּוֹיִם בָּאֲרָצוֹת הָהֵם׃

שְׂדֵה הָעֲמָלֵקִי לְשׁוֹן רַשִׁ״י (רש״י על בראשית י״ד:ז׳), עֲדַיִן לֹא נוֹלַד עֲמָלֵק וְנִקְרָא עַל שֵׁם הֶעָתִיד. וְלֹא יָדַעְתִּי אִם רְצוֹנוֹ לוֹמַר כִּי מֹשֶׁה רַבֵּינוּ קָרָא הַמָּקוֹם בַּשֵּׁם שֶׁהוּא נִקְרָא בְּיָמָיו, וְאִם כֵּן אֵין בְּכָאן דָּבָר עָתִיד, אוֹ מַה הֶעָתִידוֹת הַזּוֹ שֶׁיִּתְנַבְּאוּ הַגּוֹיִם לִקְרֹא הַמָּקוֹם כֵּן. וּלְשׁוֹן בְּרֵאשִׁית רַבָּה (בראשית רבה מ״ב:ז׳), עֲדַיִן לֹא נוֹלַד עֲמָלֵק וְאַתְּ אָמַרְתְּ ״אֵת כָּל שְׂדֵה הָעֲמָלֵקִי״, אֶלָּא מַגִּיד מֵרֵאשִׁית אַחֲרִית. וְזֶה דֶּרֶךְ הַדְּרָשׁ לָהֶם בִּמְקוֹמוֹת רַבִּים, גַּם בִּנְהָרוֹת גַּן עֵדֶן אָמְרוּ (ב״ר טז ב) כַּלָּשׁוֹן הַזֶּה, וְכַנָּתָם לוֹמַר כִּי מֵעֵת צֵאת הַנְּהָרוֹת נֶאֱמַר כִּי הַנָּהָר הוֹלֵךְ קִדְמַת אֶרֶץ הָעֲתִידָה לִהְיוֹת לְאַשּׁוּר. וְהַנָּכוֹן בְּעֵינַי בִּשְׂדֵה הָעֲמָלֵקִי כִּי הָיָה בַּיָּמִים הַקַּדְמוֹנִים אָדָם נִכְבָּד מִבְּנֵי הַחוֹרִי יוֹשֵׁב הָאָרֶץ וּמָשַׁל עַל הַמָּקוֹם הַהוּא, וּשְׁמוֹ עֲמָלֵק, וְאֵלִיפַז בְּכוֹר עֵשָׂו קָרָא שֵׁם בְּנוֹ עַל שֵׁם הָאִישׁ הַהוּא, וְאוּלַי מִמִּשְׁפַּחַת תִּמְנַע אִמּוֹ הָיָה, וּמֹשֶׁל גַּם בַּמָּקוֹם הַהוּא וְהָיָה שָׁם אַלּוּף עֲלֵיהֶם׃

י בְּאֵרֹת בְּאֵרֹת חֵמָר בְּאֵרוֹת הַרְבֵּה הָיוּ שָׁם שְׁנוֹטְלִין מִשָּׁם אֲדָמָה לְטִיט הַבִּנְיָן. וּמִדְרַשׁ אַגָּדָה שֶׁהָיָה הַטִּיט מַגִּבָּל בָּהֶן וְנַעֲשָׂה נֵס לְמֶלֶךְ סְדוֹם שֶׁיָּצָא מִשָּׁם, לְפִי שֶׁהָיוּ בָּאֻמּוֹת מְקֻצָּתָן שֶׁלֹּא הָיוּ מַאֲמִינִים בְּאַבְרָם שֶׁנִּצַּל מִכִּבְשַׁן הָאֵשׁ, וְכֵיוָן שֶׁיָּצָא זֶה מִן הַחֹמֶר הֶאֱמִינוּ בְּאַבְרָם לְמַפְרֵעַ, לְשׁוֹן רַשִׁ״י (רש״י על בראשית י״ד:י׳). וְאֵין סָפֵק כִּי פֵּרוּשׁ בְּאֵרוֹת חֵמָר, בֶּאֱרוֹת אֲשֶׁר בָּהֶם רֶפֶשׁ וְטִיט, כְּעִנְיָן שֶׁכָּתוּב (ירמיהו לח ו) ״וּבַבּוֹר אֵין מַיִם כִּי אִם טִיט וַיִּטְבַּע יִרְמְיָהוּ בַּטִּיט״ וְכָתוּב (תהלים מ ג) ״וַיַּעֲלֵנִי מִבּוֹר שָׁאוֹן מִטִּיט הַיָּוֵן״, וְיִתָּכֵן שֶׁיָּצָא מִשָּׁם כָּרְאוּי בְּלֹא נֵס. וַאֲנִי תָּמֵהַּ בְּמִדְרַשׁ הַהַגָּדָה הַזֹּאת, כִּי הָאֻמּוֹת שֶׁלֹּא הָיוּ

מַאֲמִינִים שֶׁעָשָׂה הקב״ה נֵס לְאַבְרָהָם, בִּרְאוֹתָם נִסּוֹ שֶׁל מֶלֶךְ סְדוֹם לֹא יוֹסִיפוּ אֱמוּנָה בהקב״ה, כִּי מֶלֶךְ סְדוֹם עוֹבֵד עֲבוֹדָה זָרָה הָיָה, וְהִנֵּה נִסּוֹ אוֹ יְחַזֵּק יְדֵי עוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה אוֹ שֶׁיַּאֲמִינוּ בְּכָל הַנְּפָשִׁים שֶׁיִּהְיוּ בִּכְשָׁפִים אוֹ מִקְרֶה בְּאֶפְשָׁרוּת רְחוֹקָה, וְנִסּוֹ יִתֵּן סָפֵק בְּלֵב הַמַּאֲמִינִים בְּנִסּוֹ שֶׁל אַבְרָהָם. וְאוּלַי יְפָרְשׁוּ ״וַיֵּצֵא מֶלֶךְ סְדֹם לִקְרָאתוֹ״, שֶׁיָּצָא מִן הַבּוֹר כְּשֶׁעָבַר אַבְרָהָם עָלָיו, כִּי נַעֲשָׂה לוֹ נֵס לִכְבוֹד אַבְרָהָם שֶׁיָּצָא לִקְרָאתוֹ וּלְבָרְכוֹ, וְאָפְשָׁר כִּי אַבְרָהָם בְּשׁוּבוֹ הִבִּיט בַּבּוֹר הַהוּא כִּי חָפֵץ לְהַצִּיל הַמְּלָכִים וּלְהָשִׁיב לָהֶם רְכוּשָׁם, וְהִנֵּה נַעֲשָׂה הַנֵּס עַל יָדוֹ, וְאִם נַעֲשָׂה לְמֶלֶךְ סְדוֹם נֵס לִכְבוֹד אַבְרָהָם כָּל שֶׁכֵּן שֶׁיֵּשׁ לְהַאֲמִין שֶׁיֵּעָשֶׂה נֵס לְאַבְרָהָם לְהַצִּיל מִמָּוֶת נַפְשׁוֹ, וְנֹאמַר כִּי מֶלֶךְ עֲמֹרָה כְּבָר מֵת כַּאֲשֶׁר עָבַר אַבְרָהָם עָלָיו אוֹ שֶׁנָּפַל בְּבוֹר אַחֵר, כִּי ״שָׁמָּה״ רֶמֶז לָעָמֶק:

טו וַיֵּחָלֵק עֲלֵיהֶם לַיְלָה כָּתַב רַשִׁ״י (רש״י על בראשית י״ד:ט״ו) לְפִי פְּשׁוּטוֹ כְּדֶרֶךְ הָרוֹדְפִים שֶׁמִּתְפַּלְּגִים אַחַר בּוֹרְחֵיהֶם כְּשֶׁבּוֹרְחִין זֶה לְכָאן וְזֶה לְכָאן, ״לַיְלָה״, כְּלוֹמַר לְאַחַר שֶׁחָשְׁכָה לֹא נִמְנַע מִלְּרָדְפָם. וְהַנָּכוֹן כִּי רָדַף אוֹתָם בַּיּוֹם עַד דָּן עִם כָּל מַחֲנֵהוּ, וְכַאֲשֶׁר חָשַׁךְ עֲלֵיהֶם הַלַּיְלָה וְלֹא הָיָה רוֹאֶה אֵי זֶה דֶּרֶךְ אֲשֶׁר יִבְרְחוּ בָּהּ, חָלַק עַמּוֹ וַעֲבָדָיו לִשְׁנַיִם אוֹ שְׁלֹשָׁה רָאשִׁים, וְלָקַח הַחֵלֶק הָאֶחָד עִמּוֹ וְרָדְפוּ אַחֲרֵיהֶם בְּכָל הַדְּרָכִים וְהִכּוּם עַד חוֹבָה אֲשֶׁר מִשְּׂמאל לְדַמֶּשֶׂק, וְחָזַר מִלְּרָדְפָם אַחֲרֵיהֶם. וְשִׁעוּרוֹ, וַיֵּחָלֵק עֲלֵיהֶם הוּא וַעֲבָדָיו לַיְלָה:

וַיִּרְדְּפֵם עַד חוֹבָה אֲשֶׁר מִשְּׂמאל לְדַמֶּשֶׂק יָדוּעַ כִּי מֶרְחָק רַב מִן אֱלוֹנֵי מַמְרֵא אֲשֶׁר בְּחֶבְרוֹן בְּאֶרֶץ יְהוּדָה לְדַמֶּשֶׂק אֲשֶׁר הוּא חוּצָה לָאָרֶץ. אִם כֵּן רָדַף אַחֲרֵיהֶם יָמִים רַבִּים עַד הוֹצִיאוֹ אוֹתָם מִן הָאָרֶץ, כִּי הֵם אֶל בָּבֶל אַרְצָם הָיוּ חוֹזְרִים. אוֹ שֶׁהָיָה נֵס גָּדוֹל, כַּאֲשֶׁר דָּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ (ב״ר מג ג) בְּ״אֹרַח בִּרְגְלָיו לֹא יָבֹא״ (ישעיהו מא ג):

יח וּמַלְכִּי צֶדֶק מֶלֶךְ שָׁלֵם הִיא יְרוּשָׁלַיִם, כְּעִנְיַן שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים עו ג) ״וַיְהִי בְשָׁלֵם סֻכּוֹ״, וּמַלְכָּהּ יִקָּרֵא גַּם בִּימֵי יְהוֹשֻׁעַ ״אֲדֹנִי צֶדֶק״ (יהושע י א), כִּי מֵאָז יָדְעוּ הַגּוֹיִם כִּי הַמָּקוֹם הַהוּא מִבְחַר הַמְּקוֹמוֹת בְּאֶמְצַע הַיִּשּׁוּב, אוֹ שֶׁיָּדְעוּ מַעֲלָתוֹ בְּקַבָּלָה שֶׁהוּא מְכֻוָּן כְּנֶגֶד בֵּית הַמִּקְדָּשׁ שֶׁל מַעְלָה, שֶׁשָּׁם שְׁכִינָתוֹ שֶׁל הקב״ה שֶׁנִּקְרָא ״צֶדֶק״. וּבְבְרֵאשִׁית רַבָּה (בראשית רבה מ״ג:ו׳), הַמָּקוֹם הַזֶּה מַצְדִּיק אֶת יוֹשְׁבָיו, וּמַלְכִּי צֶדֶק, אֲדוֹנִי צֶדֶק, נִקְרֵאת יְרוּשָׁלַם צֶדֶק, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיהו א כא) ״צֶדֶק יָלִין בָּהּ״:

וְהִזְכִּיר **וְהוּא כֹהֵן לְאֵל עֶלְיוֹן** לְהוֹדִיעַ כִּי אַבְרָהָם לֹא הָיָה נוֹתֵן מַעֲשֵׂר לְכֹהֵן לֵאלֹהִים אֲחֵרִים, אֲבָל מִפְּנֵי שֶׁיָּדַע בּוֹ שֶׁהוּא כֹּהֵן לְאֵל עֶלְיוֹן נָתַן לוֹ הַמַּעֲשֵׂר לְכְבוֹד הַשֵּׁם. וְהֶרֶמֶז לְאַבְרָהָם מִזֶּה כִּי שָׁם יִהְיֶה בֵּית אֱלֹהִים, וְשָׁם יוֹצִיא זַרְעוֹ הַמַּעֲשֵׂר וְהַתְּרוּמָה, וְשָׁם יְבָרְכוּ אֶת ה׳. וְעַל דַּעַת רַבּוֹתֵינוּ (נדרים לב) שֶׁאוֹמְרִים כִּי מַלְכִּי צֶדֶק הוּא שֵׁם בֶּן נֹחַ, הָלַךְ מֵאַרְצוֹ לִירוּשָׁלַם לַעֲבֹד שָׁם אֶת ה׳, וְהָיָה לָהֶם לְכֹהֵן לְאֵל עֶלְיוֹן, כִּי הוּא אָחִי אֲבִיהֶם הַנִּכְבָּד, כִּי יְרוּשָׁלַיִם מִגְּבוּל הַכְּנַעֲנִי הִיא מֵעוֹלָם. וְרַשִׁ״י כָּתַב לְמַעְלָה (יב ו) ״וְהַכְּנַעֲנִי אָז בָּאָרֶץ״, הָיָה הוֹלֵךְ וְכוֹבֵשׁ אֶת אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל מִזַּרְעוֹ שֶׁל שֵׁם זְקֵנוֹ שֶׁל אַבְרָהָם, שֶׁבְּחֶלְקוֹ שֶׁל שֵׁם נָפְלָה כְּשֶׁחִלֵּק נֹחַ לִבָּנָיו אֶת הָאָרֶץ (ספרא קכו), שֶׁנֶּאֱמַר ״וּמַלְכִּי צֶדֶק מֶלֶךְ שָׁלֵם״. וְאֵין זֶה נָכוֹן, כִּי ״גְּבוּל הַכְּנַעֲנִי מִצִּידוֹן״ (בראשית י׳:י״ט) יִכְלֹל כָּל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, וּגְבוּל בְּנֵי שֵׁם בַּמִּזְרָח מִמַּשָּׂא דַּחוּק מֵאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל. אֲבָל אִם חֵלֶק נֹחַ לִבָּנָיו הָאֲרָצוֹת וְנָתַן לְשֵׁם אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, הָיָה זֶה כְּ״מְחַלֵּק נְכָסָיו עַל פִּיו״, וְיָשְׁבוּ בָּהּ בְּנֵי כְּנַעַן עַד אֲשֶׁר יַנְחִיל אוֹתָהּ הַשֵּׁם לְזֶרַע אוֹהֲבוֹ, כַּאֲשֶׁר הִזְכִּירוֹתִי כְּבָר (רמב״ן על בראשית י׳:ט״ו):

וְהוּא כֹהֵן לְאֵל עֶלְיוֹן בַּעֲבוּר הֱיוֹת בְּכָל הָעַמִּים כֹּהֲנִים מְשָׁרְתִים לַמַּלְאָכִים הַנִּקְרָאִים ״אֱלִים״, כְּעִנְיַן שֶׁנֶּאֱמַר (שמות טו יא) ״מִי כָמֹכָה בָּאֵלִם״, יִקָּרֵא הקב״ה ״אֵל עֶלְיוֹן״. וְעִנְיָנוֹ, הַתַּקִּיף הַגָּבוֹהַּ עַל כָּל גְּבוֹהִים, כְּמוֹ ״יֵשׁ לְאֵל יָדִי״ (בראשית ל״א:כ״ט). וּמַלְכִּי צֶדֶק לֹא הִזְכִּיר הַשֵּׁם, אֲבָל אַבְרָהָם אָמַר ״ה׳ אֵל עֶלְיוֹן״ (בראשית י״ד:כ״ב):

יט קוֹנֵה שָׁמַיִם וָאָרֶץ כָּתַב רַשִׁ״י (רש״י על בראשית י״ד:י״ט), קוֹנֶה כְּמוֹ עֹשֶׂה, עַל יְדֵי עֲשָׂיָתוֹ קִנְיָן לִהְיוֹת לוֹ. וְאֵלֶּה שְׁנֵי פָּנִים הֵם, וְאוּלַי כֵּן הַדָּבָר שֶׁיָּבֹא לְשׁוֹן קִנְיָן בְּעִנְיָן הֲעָשִׂיָּה, וְכֵן ״כִּי אַתָּה קָנִיתָ כִלְיֹתָי״ (תהלים קלט יג), שֶׁיִּכְפֹּל ״תְּסוּכֵנִי בְּבֶטֶן אִמִּי״, וְכֵן ״הֲלֹא הוּא אָבִיךָ קָנֶךָ הוּא עָשְׂךָ וַיְכֹנְנֶךָ״ (דברים לב ו), כִּי הַלָּשׁוֹן יֹאמַר ״קָנְיָן״ בַּעֲשִׂיָּה, וְהַהֶפֶךְ ״אֲשֶׁר עָשׂוּ בְּחָרָן״ (בראשית י״ב:ה׳), קָנוּ, ״וּמֵאֲשֶׁר לְאָבִינוּ עָשָׂה״ (בראשית ל״א:א׳). וְהַנָּכוֹן מָה שֶׁאָמַר עוֹד קָנָאן לִהְיוֹת לוֹ, כִּי כָּל אֲשֶׁר לָאָדָם יִקָּרֵא קִנְיָנוֹ, וְיִקָּרְאוּ הַצֹּאן ״מִקְנֶה״ בַּעֲבוּר הֱיוֹתוֹ עִקַּר רְכוּשׁ הָאָדָם. וּלְשׁוֹן חֲכָמִים (ב״מ י׳), הַמַּגְבִּיהַּ מְצִיאָה לַחֲבֵרוֹ קָנָה חֲבֵרוֹ, הַבָּטָה בְּהֶפְקֵר קָנְיָא (שם קיח), חֲצֵרוֹ שֶׁל אָדָם קוֹנָה לוֹ שֶׁלֹּא מִדַּעְתּוֹ (שם יא), וְכֵן בְּכָל מָקוֹם תָּבוֹא לָהֶם בִּמְקוֹם זְכִיָּה, כְּלוֹמַר שֶׁהוּא שֶׁלּוֹ. וְלָזֶה נִתְכַּוֵּן אוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על בראשית י״ד:י״ט) שֶׁתִּרְגֵּם ״דְּקִנְיָנֵהּ״ וְלֹא אָמַר ״קָנָה״:

כ וַיִּתֶּן לוֹ מַעֲשֵׂר מִכֹּל אַבְרָהָם לֹא רָצָה לָקַחַת לְעַצְמוֹ מִחוּט וְעַד שְׂרוֹךְ נַעַל אֲבָל חֵלֶק הַנָּבוֹהַּ הִפְרִישׁ לְתִתּוֹ לַכֹּהֵן וּמֶלֶךְ סְדוֹם יָצָא לִקְרַאת אַבְרָהָם אֶל עֵמֶק שָׁוֶה לְכַבְּדוֹ וְהָלַךְ עִמּוֹ עַד שָׁלֵם שֶׁהוֹצִיא מַלְכִּי צֶדֶק לֶחֶם וְיַיִן לָעָם אֲשֶׁר בְּרַגְלָיו וְלֹא בִּקֵּשׁ מֶלֶךְ סְדוֹם מִמֶּנּוּ דָּבָר אֲבָל כַּאֲשֶׁר רָאָה נְדִיבַת לִבּוֹ וְצִדְקָתוֹ שָׁנָתַן הַמַּעֲשֵׂר אָז בִּקֵּשׁ גַּם הוּא הַנֶּפֶשׁ בְּדֶרֶךְ צְדָקָה וְאַבְרָהָם בָּטַח בֵּאלֹהָיו שֶׁיִּתֵּן לוֹ עֹשֶׁר וּנְכָסִים וְכָבוֹד וְלֹא רָצָה לָקַחַת מִמֶּנּוּ דָּבָר וְהֵשִׁיב לוֹ כָּל רְכוּשׁ סְדוֹם שֶׁהוּא שֶׁלּוֹ וְכָל רְכוּשׁ עֲמֹרָה לְהָשִׁיב אוֹתוֹ לִבְעָלָיו כִּי בַּכֹּל בִּקֵּשׁ מִמֶּנּוּ הַנֶּפֶשׁ וּבַכֹּל הָיְתָה טַעֲנָתוֹ שֶׁלֹּא יֹאמְרוּ הֵם הֶעֱשִׁירוּ אֶת אַבְרָם וּשְׁאָר הַמְּקוֹמוֹת

הַנִּזְקָרִים לְפִי חֶרֶב הִכּוּ אוֹתָם וְלֹא לָקְחוּ מֵעֲרֵי הַמְּלָכִים רַק רְכוּשׁ סְדוֹם וַעֲמֹרָה כִּי בַּעֲבוּר שֶׁאִבְּדוּ מַלְכֵיהֶם נִשְׁאֲרוּ עֲזוּבוֹת עָרֵיהֶם וְיִתָּכֵן שֶׁיִּהְיֶה זֶה מָה שֶׁאָמַר "אִם מְחוּט וְעַד שְׂרוֹךְ" יִשָּׁאֵר בְּיָדֵי מִכָּל הָרְכוּשׁ הַבָּא אֵלַי מִכֶּלְכֶם "וְאִם אֶקַּח מִכָּל אֲשֶׁר לָךְ" בִּרְכוּשְׁךָ שֶׁנָּתַתָּ אַתָּה לִי:

כב וְטַעַם **הֲרִימֹתִי יָדִי אֶל ה'** לְשׁוֹן שְׁבוּעָה, מֵרִים אֲנִי יָדִי לְאֵל עֶלְיוֹן, וְכֵן "כִּי נִשְׁבַּעְתִּי" (בראשית כ"ב:ט"ז), נִשְׁבָּע אֲנִי, לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על בראשית י"ד:כ"ב). וְכֵן מָצָאתִי בַּסִּפְרֵי (ואתחנן לג), מָצִינוּ בְּכָל הַצַּדִּיקִים שֶׁמַּשְׁבִּיעִין אֶת יִצְרָן שֶׁלֹּא לַעֲשׂוֹת, בְּאַבְרָהָם הוּא אוֹמֵר "הֲרִימֹתִי יָדִי אֶל ה'". וְהִנֵּה הוּא כִּלְשׁוֹן "וַיֵּרֶם יְמִינוֹ וּשְׂמֹאלוֹ אֶל הַשָּׁמַיִם וַיִּשָּׁבַע בְּחֵי הָעוֹלָם" (דניאל יב ז). וְאוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על בראשית י"ד:כ"ב) אָמַר "אֲרֵימִית יָדִי בִּצְלוֹ קֳדָם ה'", יֹאמַר הִתְפַּלַּלְתִּי אֶל ה' וְכַפֵּי פְּרוּשׁוֹת הַשָּׁמַיִם, אִם אֶקַּח מִכָּל אֲשֶׁר לָךְ, כְּלוֹמַר פֹּה יַעֲשֶׂה לִי אֱלֹהִים וְכֹה יוֹסִיף אִם אֶקַּח. וְהַנָּכוֹן בְּעֵינַי כִּי אָמַר "הֲרִימֹתִי יָדִי אֶל ה'", לְהְיוֹת הֶקְדֵּשׁ וְחֵרֶם לְפָנָיו אִם אֶקַּח מִכָּל אֲשֶׁר לָךְ, כִּי הַהֶקְדֵּשׁוֹת יִקָּרְאוּ כֵּן "תְּרוּמַת יָד", כִּלְשׁוֹן "כָּל מֵרִים תְּרוּמַת כֶּסֶף וּנְחֹשֶׁת" (שמות לה כד), "וְכָל אִישׁ אֲשֶׁר הֵנִיף תְּנוּפַת זָהָב לַה'" (שם כב). וְאָמַר כֵּן בַּעֲבוּר שֶׁנָּתַן מִמֶּנּוּ מַעֲשֶׂר, כִּי כָל אֲשֶׁר יִקַּח מִכָּל אֲשֶׁר לוֹ יִהְיֶה תְּרוּמָה לַה', לֹא יֵהָנֶה מִמֶּנּוּ דָּבָר. וּבִבְרֵאשִׁית רַבָּה (בראשית רבה מ"ג:ט'), עַשָּׂאן תְּרוּמָה, כְּמָה דְּאַתְּ אָמַר (במדבר יח כו) "וַהֲרֹמֹתֶם מִמֶּנּוּ תְּרוּמַת ה'":

פרק טו

א **הָיָה דְבַר ה' אֶל אַבְרָם בַּמַּחֲזֶה** זָכָה עַתָּה אַבְרָהָם לִהְיוֹת לוֹ דְּבַר ה' בַּמַּחֲזֶה בַּיּוֹם, כִּי מִתְּחִלָּה הָיְתָה נְבוּאָתוֹ בְּמַרְאוֹת הַלַּיְלָה. וְטַעַם "הָיָה דְבַר ה' אֶל אַבְרָם בַּמַּחֲזֶה" כְּטַעַם "וְכָל הָעָם רֹאִים אֶת הַקּוֹלֹת" (שמות כ יח), וְסוֹדָם לְיוֹדְעֵי חֵן:

אַל תִּירָא אַבְרָם הָיָה מִתְיָרֵא מִשְּׁנֵי דְּבָרִים, מִן הַמְּלָכִים פֶּן יַרְבּוּ צְבָאָם עָלָיו הֵם אוֹ הָעוֹמְדִים תַּחְתָּם וּבַמִּלְחָמָה יֵרֵד וְנִסְפֶּה, אוֹ יוֹמוֹ יָבֹא לָמוּת בְּלֹא זֶרַע. וְהִבְטִיחוֹ כִּי הוּא יִהְיֶה מָגֵן בַּעֲדוֹ מֵהֶם, וְעוֹד יִהְיֶה שְׂכָרוֹ עִם ה' הַרְבֵּה מְאֹד:

ב **וַיֹּאמֶר אַבְרָם ה' אֱלֹהִים מַה תִּתֶּן לִי** הִנֵּה הִצִּילַנִי מִן הַמְּלָכִים, אֲבָל מִן הַכָּרֵת לֹא הִבְטִיחָנִי אֹתִי, רַק אָמַרְתָּ שֶׁתַּרְבֶּה לִי שָׂכָר הַרְבֵּה, וּמָה יִהְיֶה שְׂכָרִי בְּלֹא בָנִים. וְהִנֵּה לֹא עָלָה בְּדַעְתּוֹ שֶׁיִּהְיֶה הַשָּׂכָר הַגָּדוֹל הַזֶּה עוֹלָם הַבָּא, כִּי זֶה אֵין צָרִךְ לְהַבְטָחָה, כִּי כָל עוֹבֵד אֱלֹהִים יִמְצָא חַיִּים לְפָנָיו, אַף בָּעוֹלָם הַזֶּה יֵשׁ צַדִּיקִים שֶׁמַּגִּיעַ עֲלֵיהֶם כְּמַעֲשֶׂה הָרְשָׁעִים, עַל כֵּן צְרִיכִים בִּטָּחוֹן. וְעוֹד כִּי "הַרְבֵּה מְאֹד", לֵאמֹר שֶׁיִּזְכֶּה לִשְׁתֵּי שֻׁלְחָנוֹת בְּכָל הַטּוֹב הָרָאוּי לַצַּדִּיקִים הַגְּמוּרִים מֵאֵין עֹנֶשׁ כְּלָל. וְעוֹד כִּי הַהַבְטָחָה לְמָה שֶׁהָיָה מִתְיָרֵא מִמֶּנּוּ, וְחָזַר וּפֵרֵשׁ לוֹ הַבְטָחָתוֹ שֶׁלֹּא יִפְחַד גַּם מִזֶּה, כִּי יָשִׂים זַרְעוֹ כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם לָרֹב. וְיֵשׁ עָלֶיךָ לִשְׁאֹל, שֶׁכְּבָר נֶאֱמַר לוֹ לְאַבְרָהָם (בראשית י"ג:ט"ו) "כִּי אֶת כָּל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה רֹאֶה לְךָ אֶתְּנֶנָּה וּלְזַרְעֲךָ עַד עוֹלָם וְשַׂמְתִּי אֶת זַרְעֲךָ כַּעֲפַר הָאָרֶץ", וְאֵיךְ יֹאמַר עַתָּה "וְאָנֹכִי הוֹלֵךְ עֲרִירִי" "וְהִנֵּה בֶן בֵּיתִי יוֹרֵשׁ אֹתִי", וְלָמָּה לֹא הֶאֱמִין בַּנְּבוּאָה הָרִאשׁוֹנָה כַּאֲשֶׁר יַאֲמִין בָּזֹאת. וְהַתְּשׁוּבָה כִּי הַצַּדִּיקִים לֹא יַאֲמִינוּ בְּעַצְמָם בְּחָטְאָם בִּשְׁגָגָה, וְכָתוּב (ירמיהו יח ט) רֶגַע אֲדַבֵּר עַל גּוֹי וְעַל מַמְלָכָה לִבְנוֹת וְלִנְטֹעַ וְשָׁב הַגּוֹי הַהוּא וְעָשָׂה הָרַע לְפָנַי וְנִחַמְתִּי עַל הַטּוֹבָה. וְהִנֵּה רָאָה עַצְמוֹ בָּא בַּיָּמִים וְלֹא נִתְקַיְּמָה נְבוּאָתוֹ, וְחָשַׁב כִּי חֲטָאָיו מָנְעוּ הַטּוֹב. וְאוּלַי חָשַׁשׁ עַתָּה פֶּן יֶעֱנַשׁ עַל הַנְּפָשׁוֹת שֶׁהָרַג, כִּדְבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ (ב"ר מד ה), וְכִלְשׁוֹן הַזֶּה אָמְרוּ בִּבְרֵאשִׁית רַבָּה (בראשית רבה ע"ו:ב') "וַיִּירָא יַעֲקֹב מְאֹד וַיֵּצֶר לוֹ" (בראשית ל"ב:ח'), מִכָּאן שֶׁאֵין הַבְטָחָה לַצַּדִּיקִים בָּעוֹלָם הַזֶּה וְכוּ':

מַה תִּתֶּן לִי וְאָנֹכִי הוֹלֵךְ עֲרִירִי פֵּרְשׁוּ בּוֹ (יב"ע) אֲנִי מֵת בְּלֹא בָנִים, כְּטַעַם "כִּי הֹלֵךְ הָאָדָם אֶל בֵּית עוֹלָמוֹ" (קהלת יב ה). וְהַנָּכוֹן בְּעֵינַי כִּי מִתְּחִלָּה יִתְאוֹנֵן מָה יִהְיֶה שְׂכָרִי אַחֲרֵי שֶׁאֵין לִי בָּנִים, וְאָנֹכִי הוֹלֵךְ נָע וָנָד בְּאֶרֶץ נָכְרִיָּה יְחִידִי כְּעֵרְעָר בָּעֲרָבָה, אֵין יוֹצֵא וְאֵין בָּא בְּבֵיתִי זוּלָתִי אֱלִיעֶזֶר אִישׁ נָכְרִי אֲשֶׁר לָקַחְתִּי לִי מְדַמֶּשֶׂק, לֹא מִבֵּית אָבִי וְלֹא מֵאַרְצִי, וְאַחַר כָּךְ אָמַר "הֵן לִי לֹא נָתַתָּה זָרַע" כַּאֲשֶׁר הִבְטַחְתָּנִי, וְהִנֵּה בֶן בֵּיתִי הַנִּזְקָר יוֹרֵשׁ אוֹתִי, כִּי זָקַנְתִּי וְיָבֹא עִתִּי בְּלֹא זֶרַע, וְהִנֵּה אֲנִי עָנוּשׁ וְאָבֹד שְׂכָרִי אֲשֶׁר הִבְטַחְתָּנִי בּוֹ בָּרִאשׁוֹנָה:

ד **וְהִנֵּה דְבַר ה' אֵלָיו לֵאמֹר לֹא יִירָשְׁךָ זֶה** בַּעֲבוּר הֱיוֹת לוֹ הַבֵּן הַיּוֹרֵשׁ אַחֲרֵי זִקְנָתוֹ לֹא הִבְטִיחוֹ רַק עַל הַיְרֵשָׁה, שֶׁלֹּא יִדְאַג כִּי זַרְעוֹ יִירָשֶׁנּוּ. וְטַעַם "וְהִנֵּה דְבַר ה' אֵלָיו" כִּי עוֹד בְּפִיו "וְהִנֵּה בֶן בֵּיתִי יוֹרֵשׁ אֹתִי" וּבָא אֵלָיו פִּתְאוֹם דְּבַר הַשֵּׁם לֵאמֹר "לֹא יִירָשְׁךָ זֶה":

ה **וַיּוֹצֵא אוֹתוֹ הַחוּצָה** לְפִי פְּשׁוּטוֹ הוֹצִיאוֹ מֵאָהֳלוֹ אֶל הַחוּץ לִרְאוֹת הַכּוֹכָבִים. וּלְפִי מִדְרָשׁוֹ אָמַר לוֹ צֵא מֵאִצְטַגְנִינוּת שֶׁלְּךָ, שֶׁרָאִיתָ בַּמַּזָּלוֹת שֶׁאֵינְךָ עָתִיד לְהַעֲמִיד בֵּן, אַבְרָם אֵין לוֹ בֵּן, אַבְרָהָם יֵשׁ לוֹ בֵּן, שָׂרַי לֹא תֵלֵד, שָׂרָה תֵּלֵד, לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על בראשית ט"ו:ה'). וְהִנֵּה אַבְרָם הוֹלִיד אֶת יִשְׁמָעֵאל. אֲבָל פֵּרוּשׁ הַמִּדְרָשׁ כִּי אַבְרָם מְבַקֵּשׁ בֵּן יוֹרֵשׁ אוֹתוֹ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר **וְהִנֵּה בֶן בֵּיתִי יוֹרֵשׁ אֹתִי**, וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אָמַר לוֹ "לֹא יִירָשְׁךָ זֶה כִּי אִם אֲשֶׁר יֵצֵא מִמֵּעֶיךָ הוּא יִירָשֶׁךָ", וְצֵא מִן הָאִצְטַגְנִינוּת שֶׁלְּךָ, אַבְרָם אֵינוֹ מוֹלִיד בֵּן לְיָרְשׁוֹ, אֲבָל אַבְרָהָם מוֹלִיד בֵּן לְיָרְשׁוֹ. וְיִתָּכֵן שֶׁהָיָה הָאִצְטַגְנִינוּת עַל זִוּוּגָם, שֶׁאַבְרָם וְשָׂרַי לֹא יוֹלִידוּ זֶה מִזֶּה וְאַבְרָהָם וְשָׂרָה יוֹלִידוּ. אֲבָל לְפִי דַּעְתִּי שָׂרָה תּוֹסֶפֶת בַּמִּדְרָשׁ לוֹמַר שֶׁהָיָה כֵּן גַּם בְּשָׂרָה, אֲבָל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לֹא הִבְטִיחוֹ עַתָּה בְּשָׂרָה, וְגַם בְּעֵת נְבוּאַת הַמִּילָה עֲדַיִן הָיָה אַבְרָהָם מִסְתַּפֵּק בְּשָׂרָה שֶׁתֵּלֵד:

ו **וְהֶאֱמִן בַּה׳ וַיַּחְשְׁבֶהָ לוֹ צְדָקָה** פֵּרֵשׁ רַשׁ״י (רש״י על בראשית ט״ו:ו׳), הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא חָשַׁב לוֹ צְדָקָה וּזְכוּת עַל הָאֱמָנָה שֶׁהֶאֱמִין בּוֹ. וְאִינִי מֵבִין מָה הַזְּכוּת הַזֹּאת, לָמָּה לֹא יַאֲמִין בֵּאלֹהֵי אֱמֶן וְהוּא הַנָּבִיא בְּעַצְמוֹ, וְלֹא אִישׁ אֵל וִיכַזֵּב, וּמִי שֶׁהֶאֱמִין לְשַׁחֵט אֶת בְּנוֹ הַיָּחִיד הָאָהוּב וּשְׁאָר הַנִּסְיוֹנוֹת אֵיךְ לֹא יַאֲמִין בִּבְשׂוֹרָה טוֹבָה. וְהַנָּכוֹן בְּעִינַי כִּי יֹאמַר שֶׁהֶאֱמִין בַּה׳ וְחָשַׁב כִּי בְּצִדְקוֹ שֶׁל הקב״ה יִתֵּן לוֹ זֶרַע עַל כָּל פָּנִים, לֹא בְּצִדְקַת אַבְרָם וּבִשְׂכָרוֹ, אַף עַל פִּי שֶׁאָמַר לוֹ ״שְׂכָרְךָ הַרְבֵּה מְאֹד״, וּמַעֲתָּה לֹא יִירָא פֶּן יִגְרֹם הַחֵטְא, וְאַף עַל פִּי שֶׁבִּנְבוּאָה הָרִאשׁוֹנָה חָשַׁב שֶׁתִּהְיֶה עַל תְּנַאי כְּפִי שִׂכַּר מַעֲשָׂיו, עַתָּה כֵּיוָן שֶׁהִבְטִיחוֹ שֶׁלֹּא יִירָא מִן הַחֵטְא וְיִתֵּן לוֹ זֶרַע הֶאֱמִין כִּי נָכוֹן הַדָּבָר מֵעִם הָאֱלֹהִים, אֱמֶת לֹא יָשׁוּב מִמֶּנָּה, כִּי צְדָקַת ה׳ הִיא וְאֵין לָהּ הֶפְסֵק, כְּעִנְיָן שֶׁכָּתוּב (ישעיהו מה כג) בִּי נִשְׁבַּעְתִּי נְאֻם ה׳ יָצָא מִפִּי צְדָקָה דָּבָר וְלֹא יָשׁוּב. אוֹ יֹאמַר כִּי אַבְרָהָם הֶאֱמִין שֶׁיִּהְיֶה לוֹ זֶרַע יוֹרֵשׁ עַל כָּל פָּנִים, והקב״ה עוֹד חָשַׁב לוֹ הַהַבְטָחָה הַזּוֹ שֶׁהִבְטִיחוֹ צְדָקָה, כִּי בְּצִדְקַת ה׳ יַעֲשֶׂה כֵּן, כְּמוֹ ״אֱלֹהִים חָשָׁבָה לְטוֹבָה״ (בראשית נ׳:כ׳), וְכֵן ״וַתֶּחְשָׁב לוֹ לִצְדָקָה״ (תהלים קו לא) דְּפִנְחָס, שֶׁחָשַׁב לוֹ הַבְטָחָתוֹ זוֹ שֶׁבָּטַח בַּשֵּׁם בַּמַּעֲשֶׂה הַהוּא לִצְדָקָה לְדוֹר וָדוֹר, כִּי לְעוֹלָם יִשְׁמֹר לוֹ הָאֵל בַּעֲבוּרָהּ צְדָקָתוֹ וְחַסְדּוֹ, כְּדֶרֶךְ ״לְעוֹלָם אֶשְׁמָר לוֹ חַסְדִּי״ (שם פט כט):

ז **אֲנִי ה׳ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאוּר כַּשְׂדִּים לָתֶת לְךָ אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת לְרִשְׁתָּהּ** כְּבָר פֵּרַשְׁתִּי זֶה (רמב״ן על בראשית י״א:כ״ח), כִּי יֹאמַר מֵעֵת שֶׁהוֹצֵאתִיךָ מֵאוּר כַּשְׂדִּים וְעָשִׂיתִי לְךָ נֵס הָיָה הָרְצוֹן לְפָנַי לָתֵת לְךָ הָאָרֶץ הַזֹּאת, וְהִנֵּה עַתָּה לֹא גָּזַר שֶׁיִּתְּנֶנָּה לוֹ אֲבָל אָמַר שֶׁהוֹצִיאוֹ מֵאוּר כַּשְׂדִּים עַל דַּעַת שֶׁיִּתְּנוּ לוֹ, וְלָכֵן חָשַׁשׁ אַבְרָהָם פֶּן יִהְיֶה בִּירֻשַּׁת הָאָרֶץ תְּנַאי הַמַּעֲשִׂים, אַף עַל פִּי שֶׁאָמַר לוֹ פַּעֲמַיִם (לעיל יב ז יג טו) ״לְזַרְעֲךָ אֶתֵּן אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת״, כִּי עַתָּה לֹא יִגְזֹר הַמַּתָּנָה כַּאֲשֶׁר גָּזַר לוֹ זֶרַע, וְלָכֵן אָמַר ״בַּמֶּה אֵדַע כִּי אִירָשֶׁנָּה״, וְאֵינוֹ כִּשְׁאֵלַת ״מָה אוֹת״ (מלכים ב כ ח). וְגַם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לֹא עָשָׂה עִמּוֹ כְּשְׁאָר הָאוֹתוֹת לְהַרְאוֹת לוֹ אוֹת אוֹ מוֹפֵת בְּדָבָר נִפְלָא, אֲבָל בִּקֵּשׁ אַבְרָהָם שֶׁיֵּדַע יְדִיעָה אֲמִתִּית שֶׁיִּירָשֶׁנָּה וְלֹא יִגְרֹם חֶטְאוֹ אוֹ חֵטְא זַרְעוֹ לְמָנְעָהּ מֵהֶם, אוֹ שֶׁמָּא יַעֲשׂוּ הַכְּנַעֲנִים תְּשׁוּבָה וְיִקְיֵם בָּהֶם ״רֵעַ אַדְבֵּר עַל גּוֹי וְעַל מַמְלָכָה לִנְתּוֹשׁ וְלִנְתּוֹץ לְהַאֲבִיד וְשָׁב הַגּוֹי הַהוּא מֵרָעָתוֹ וְנִחַמְתִּי עַל הָרָעָה״ (ירמיהו יח ז), וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא כָּרַת עִמּוֹ בְּרִית שֶׁיִּירָשֶׁנָּה עַל כָּל פָּנִים:

ט **עֶגְלָה מְשֻׁלֶּשֶׁת וְעֵז מְשֻׁלֶּשֶׁת** פֵּרֵשׁ רַבִּי אַבְרָהָם בַּת שָׁלֹשׁ שָׁנִים, אֲבָל אוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על בראשית ט״ו:ט׳) אָמַר שָׁלֹשׁ, וְכֵן הַדָּבָר, כִּי בַּת שָׁלֹשׁ לֹא תִקָּרֵא עֶגְלָה, כְּמוֹ שֶׁשָּׁנִינוּ (פרה א א) וַחֲכָמִים אוֹמְרִים עֶגְלָה בַּת שְׁתַּיִם פָּרָה בַּת שָׁלֹשׁ. וְרָמַז כִּי שְׁלֹשָׁה קָרְבָּנוֹת מֵהֶן יַקְרִיבוּ לְפָנָיו זַרְעוֹ, הָעוֹלָה וְהַחַטָּאת וְהַשְּׁלָמִים, כִּי הָאָשָׁם כְּחַטָּאת הוּא, אֵין בֵּינֵיהֶם לְבַד הַשֵּׁם. וְיִתָּכֵן שֶׁיִּהְיֶה טַעַם ״מְשֻׁלֶּשֶׁת״, שֶׁיָּבִיא אוֹתָן רְצוּפוֹת וְיִהְיֶה כָּל מִין לְבַד, וְכֵן ״כִּי מְשֻׁלָּשׁוֹת הֵנָּה״ (יחזקאל מב ו), שֶׁהָיוּ הַלְּשָׁכוֹת הָעֶלְיוֹנוֹת וְהַתִּיכוֹנוֹת וְהַתַּחְתּוֹנוֹת:

י **וַיִּבְתֹּר אוֹתָם בַּתָּוֶךְ** לִכְרֹת עִמּוֹ בְּרִית לַעֲבֹר בֵּין הַבְּתָרִים הָאֵלֶּה. וְנִרְמָז לוֹ גַּם כֵּן כִּי מֵאֵלֶּה יִהְיֶה כָּל קָרְבָּן בַּבְּהֵמָה וּבָעוֹף, כִּי הַגּוֹזָל בֶּן יוֹנָה, וְאָמַר בּוֹ גּוֹזָל שֶׁלֹּא הֶכְשִׁרוּ בַּמִּין הַהוּא אֶלָּא הַקְּטַנִּים. וְאַף עַל פִּי שֶׁכָּל קְטַנֵּי הָעוֹפוֹת יִקָּרְאוּ גּוֹזָלִים, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים לב יא) ״כְּנֶשֶׁר יָעִיר קִנּוֹ עַל גּוֹזָלָיו יְרַחֵף״, הֵבִין אַבְרָהָם מֵעַצְמוֹ הַמִּין הַנִּבְחָר, אוֹ הִקְרִיב בֶּן יוֹנָה בִּרְצוֹנוֹ וְהַכָּתוּב בָּחַר לְעוֹלָם בַּמִּין אֲשֶׁר הִקְרִיב הַזָּקֵן. וְהִנֵּה יָדַע שֶׁאֵלֶּה יִהְיוּ הַקָּרְבָּנוֹת, וְכָל הַקָּרְבָּנוֹת יְבַתְּרוּ הָעוֹלָה לִנְתָחִים, וְהַשְּׁלָמִים לְחָזֶה וְשׁוֹק וַחֲלָבִים, וְהַחַטָּאת וְהָאָשָׁם לְחֶלְבֵיהֶן:

וְאֶת הַצִּפּוֹר לֹא בָתָר נָתַן הַתּוֹר וְהַגּוֹזָל אִישׁ לְקֶרֶאת רֵעֵהוּ כִּי גַּם הֵם הָיוּ בַּבְּרִית, אֲבָל לֹא בִּתֵּר אוֹתָם בַּתָּוֶךְ כִּי בְּכָל הָעוֹף הַקָּרֵב נֶאֱמַר ״לֹא יַבְדִּיל״ (ויקרא א יז). וּבְבְרֵאשִׁית רַבָּה (בראשית רבה מ״ד:י״ד), הֶרְאָה לוֹ הקב״ה שֶׁמַּבְדִּילִין בְּעוֹלַת הָעוֹף וְאֵין מַבְדִּילִין בְּחַטַּאת הָעוֹף:

יא **וַיֵּרֶד הָעַיִט עַל הַפְּגָרִים** לְאֶכֹל אוֹתָם כְּמִנְהַג הָעוֹפוֹת:

וַיָּשֶׁב אוֹתָם נִרְמַז לוֹ כִּי יָבֹאוּ הָעַמִּים לְבַטֵּל הַקָּרְבָּנוֹת וְזֶרַע אַבְרָהָם יַבְרִיחוּם:

יב **וְהִנֵּה אֵימָה חֲשֵׁכָה גְדֹלָה נֹפֶלֶת** דָּרְשׁוּ בּוֹ רַמָּז לִשְׁעִבּוּד אַרְבַּע גָּלֻיּוֹת, כִּי מָצָא הַנָּבִיא בְּנַפְשׁוֹ אֵימָה, וְאַחַר כָּךְ בָּא בַּחֲשֵׁכָה, וְאַחַר כָּךְ גְּדֹלָה הַחֲשֵׁכָה, וְאַחַר כָּךְ הִרְגִּישׁ כְּאִלּוּ הִיא נוֹפֶלֶת עָלָיו כְּמַשָּׂא כָּבֵד תִּכְבַּד מִמֶּנּוּ. אָמְרוּ (ב״ר מד יז), ״אֵימָה״ זוֹ בָּבֶל, ״חֲשֵׁכָה״ זוֹ מָדַי שֶׁהֶחֱשִׁיכָה עֵינֵיהֶם שֶׁל יִשְׂרָאֵל בְּצוֹם וּבְתַעֲנִית, ״גְּדוֹלָה״ זוֹ מַלְכוּת אֲנָטִיוֹכֶס, ״נוֹפֶלֶת עָלָיו״ זוֹ אֱדוֹם. וְהָיָה הָעִנְיָן הַזֶּה לְאַבְרָהָם כִּי כְּשֶׁהקב״ה כָּרַת עִמּוֹ בְּרִית לָתֵת הָאָרֶץ לְזַרְעוֹ לַאֲחֻזַּת עוֹלָם אָמַר לוֹ כְּמִשֵּׁיר בְּמַתְּנָתוֹ שֶׁאַרְבַּע גָּלֻיּוֹת יִשְׁתַּעְבְּדוּ בְּבָנָיו וְיִמְשְׁלוּ בְּאַרְצָם, וְזֶה בְּעַל מְנָת אִם יֶחֶטְאוּ לְפָנָיו, וְאַחֲרֵי כֵּן הוֹדִיעוֹ בְּבֵאוּר גָּלוּת אַחֲרֶת שֶׁיִּגְלוּ תְּחִלָּה, שֶׁהוּא גָּלוּת מִצְרַיִם שֶׁכְּבָר נֶעֱנַשׁ בּוֹ, כַּאֲשֶׁר פֵּרַשְׁתִּי (רמב״ן על בראשית י״ב:י׳):

יג **כִּי גֵר יִהְיֶה זַרְעֲךָ** זֶה מִקְרָא מְסֹרָס, וְשִׁעְבּוּדוֹ, כִּי גֵּר יִהְיֶה זַרְעֲךָ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה וַעֲבָדוּם וְעִנּוּ אוֹתָם, וְלֹא פֵּרֵשׁ כַּמָּה יְמֵי הָעַבְדוּת וְהָעִנּוּי, וְהַרְבֵּה מִקְרָאוֹת מְסֹרָסוֹת יֵשׁ בַּכָּתוּב. וְכֵן ״בָּא אֵלַי הָעֶבֶד הָעִבְרִי אֲשֶׁר הֵבֵאתָ לָנוּ לְצַחֵק בִּי״ (בראשית ל״ט:י״ז), וְכֵן ״וְכָל הָאָרֶץ בָּאוּ מִצְרַיְמָה לִשְׁבֹּר אֶל יוֹסֵף״ (שם מא נז), וְכֵן ״כִּי כָּל אֹכֵל חָמֵץ וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִיא מִיִּשְׂרָאֵל מִיּוֹם הָרִאשׁוֹן עַד יוֹם הַשְּׁבִעִי״ (שמות יב טו) וְכֵן ״בַּיּוֹם הַהוּא יַשְׁלִיךְ הָאָדָם אֶת אֱלִילֵי כַסְפּוֹ וְאֶת אֱלִילֵי זְהָבוֹ אֲשֶׁר עָשׂוּ לוֹ לְהִשְׁתַּחֲוֹת לַחְפֹּר פֵּרוֹת וְלָעֲטַלֵּפִים״ (ישעיהו ב כ), וְכֵן ״לְכוּ שִׁמְעוּ וַאֲסַפְּרָה כָּל יִרְאֵי אֱלֹהִים אֲשֶׁר עָשָׂה

לְנַפְשִׁי״ (תהלים סו טז), וְכֵן ״לִי יִזְעָקוּ אֱלֹהֵי יִדַּעֲנוּךָ יִשְׂרָאֵל״ (הושע ח ב), וְכֵן ״וְהָיוּ לִי אָמַר ה׳ צְבָאוֹת לַיּוֹם אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה סְגֻלָּה וְחָמַלְתִּי עֲלֵיהֶם״ (מלאכי ג יז), וְרַבִּים כֵּן. וְעִנְיַן הַכָּתוּב, אַף עַל פִּי שֶׁאֲנִי אוֹמֵר לְךָ ״לְזַרְעֲךָ נָתַתִּי אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת״ יָדוֹעַ תֵּדַע כִּי טֶרֶם תִּתִּי אוֹתָהּ לָהֶם יִהְיוּ גֵּרִים בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה, וְגַם יַעַבְדוּם וְעִנּוּ אוֹתָם. וְרַבִּי אַבְרָהָם אָמַר ״יָדֹעַ תֵּדַע כִּי גֵר יִהְיֶה זַרְעֲךָ״ בְּעַבְדוּת וְעִנּוּי עַד קֵץ אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה מִן הַיּוֹם הַזֶּה, וְאִם כֵּן הוֹדִיעוֹ קֵץ הַגְּאֻלָּה וְלֹא הוֹדִיעוֹ כַּמָּה יְמֵי הַגָּלוּת. גַּם נָכוֹן הוּא:

יד וְגַם אֶת הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ וְגַם לְרַבּוֹת ד׳ גָּלֻיּוֹת עַל שֶׁשִּׁעְבְּדוּ אֶת יִשְׂרָאֵל, לְשׁוֹן רַשׁ״י (רש״י על בראשית ט״ו:י״ד). וְעַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט יֹאמַר כַּאֲשֶׁר דַּנְתִּי אֶת בָּנֶיךָ בְּגָלוּת וְעִנּוּי עַל עָוֹן, גַּם אֶת הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעַבְדוּ אָדִין עַל הֶחָמָס אֲשֶׁר יַעֲשׂוּ לָהֶם. וְהַנָּכוֹן בְּעִינַי כִּי טַעַם ״וְגַם״, אַף עַל פִּי שֶׁאֲנִי גָּזַרְתִּי עַל זַרְעֲךָ לִהְיוֹת גֵּרִים בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם וַעֲבָדוּם וְעִנּוּ אוֹתָם, אַף עַל פִּי כֵן אֶשְׁפֹּט אֶת הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ עַל אֲשֶׁר יַעֲשׂוּ לָהֶם, וְלֹא יִפָּטְרוּ בַּעֲבוּר שֶׁעָשׂוּ גְּזֵרָתִי. וְהַטַּעַם כְּמוֹ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (זכריה א יד), ״וְקִנֵּאתִי לִירוּשָׁלַם וּלְצִיּוֹן קִנְאָה גְדוֹלָה וְקֶצֶף גָּדוֹל אֲנִי קֹצֵף עַל הַגּוֹיִם הַשַּׁאֲנַנִּים אֲשֶׁר אֲנִי קָצַפְתִּי מְעָט וְהֵמָּה עָזְרוּ לְרָעָה״, וְאוֹמֵר (ישעיהו מז ו) ״קָצַפְתִּי עַל עַמִּי חִלַּלְתִּי נַחֲלָתִי״ וְגוֹ׳. וְכֵן הָיָה בִּמְצָרַיִם, שֶׁהוֹסִיפוּ לַיְאוֹר וַיְמָרְרוּ אֶת חַיֵּיהֶם, וְחָשְׁבוּ לְמְחוֹת אֶת שְׁמָם. וְזֶה טַעַם ״דָּן אָנֹכִי״, שֶׁאָבִיא אוֹתָם בְּמִשְׁפָּט אִם עָשׂוּ כַּנִּגְזַר עֲלֵיהֶם אוֹ הוֹסִיפוּ לְהָרַע לָהֶם. וְזֶהוּ מַה שֶּׁאָמַר יִתְרוֹ ״כִּי בַדָּבָר אֲשֶׁר זָדוּ עֲלֵיהֶם״ (שמות יח יא), כִּי הַזָּדוֹן הוּא שֶׁהֵבִיא עֲלֵיהֶם הָעֹנֶשׁ הַגָּדוֹל שֶׁאִבְּדָם מִן הָעוֹלָם, וְכֵן ״כִּי יָדַעְתִּי כִּי הִזִידוּ עֲלֵיהֶם״ (נחמיה ט י). וְהָרַב נָתַן טַעַם בְּסֵפֶר הַמַּדָּע (הלכות תשובה ו ה), לְפִי שֶׁלֹּא גָּזַר עַל אִישׁ יָדוּעַ, וְכָל אוֹתָם הַמְּרֵעִים לְיִשְׂרָאֵל אִלּוּ לֹא רָצָה כָּל אֶחָד מֵהֶם הָרְשׁוּת בְּיָדוֹ, לְפִי שֶׁלֹּא נִגְזַר עַל אִישׁ יָדוּעַ. וְלֹא נִתְכַּוְּנוּ דְּבָרָיו אֶצְלִי, שֶׁאֲפִלּוּ גָּזַר שֶׁאֶחָד מִכָּל הָאֻמּוֹת יֵרַע לָהֶם בְּכָךְ וְכָךְ, וְקָדַם זֶה וְעָשָׂה גְּזֵרָתוֹ שֶׁל הקב״ה, וְכָה בִּדְבַר מִצְוָה, וּמָה טַעַם בִּדְבָרָיו כַּאֲשֶׁר יְצַוֶּה הַמֶּלֶךְ שֶׁיַּעֲשׂוּ בְּנֵי מְדִינָה פְּלוֹנִית מַעֲשֶׂה מִן הַמַּעֲשִׂים, הַמִּתְרַשֵּׁל וּמַטִּיל הַדָּבָר עַל הָאֲחֵרִים חוֹמֵס וְחוֹטֵא נַפְשׁוֹ, וְהָעֹשֶׂה יָפִיק רָצוֹן מִמֶּנּוּ. וְכָל שֶׁכֵּן שֶׁהַכָּתוּב אָמַר ״וְגַם אֶת הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ״, שֶׁיַּעַבְדוּ הַגּוֹי כֻּלּוֹ, וְהֵם הָלְכוּ מֵעַצְמָם לְמִצְרַיִם. אֲבָל הַטַּעַם כַּאֲשֶׁר כָּתַבְתִּי, וּכְבָר הִזְכִּירוּ רַבּוֹתֵינוּ הָעִנְיָן הַזֶּה, אָמְרוּ בְּוַאֲלֶה שְׁמוֹת רַבָּה (שמות רבה ל׳:ט״ו), מָשָׁל לְאָדוֹן שֶׁאָמַר לִבְנוֹ ״יַעֲשֶׂה עִם פְּלוֹנִי וְלֹא יְצַעֲרֶנּוּ״, הָלַךְ וְעָשָׂה, אַף עַל פִּי שֶׁעָשָׂה עִמּוֹ חִנָּם לֹא הִנִּיחַ שֶׁלֹּא הָיָה מְצַעֲרוֹ. כְּשֶׁנִּתְרַצָּה הָאָדוֹן לִבְנוֹ גָּזַר עַל מְצַעֲרָיו הֲרִיגָה. כָּךְ גָּזַר הקב״ה שֶׁיִּהְיוּ יִשְׂרָאֵל מְשֻׁעְבָּדִין בְּמִצְרַיִם, עָמְדוּ עֲלֵיהֶם וְשִׁעְבְּדוּם בְּחָזֵק. אָמַר הקב״ה הָיָה לָכֶם לִנְהֹג בָּם כַּעֲבָדִים וְיַעֲשׂוּ צָרְכֵיכֶם, ״אֲנִי קָצַפְתִּי מְעָט וְהֵמָּה עָזְרוּ לְרָעָה״ (זכריה א טו), עַד כָּאן לְשׁוֹנָם. וְדָבָר בָּרוּר הוּא כִּי הַשְׁלָכַת בְּנֵיהֶם לַיְאוֹר אֵינָהּ בִּכְלַל ״וַעֲבָדוּם וְעִנּוּ אוֹתָם״, אֲבָל הִיא עֲקִירָתָם לְגַמְרֵי. וְכֵן מָה שֶׁאָמְרוּ תְּחִלָּה ״הָבָה נִתְחַכְּמָה לוֹ פֶּן יִרְבֶּה״ (שמות א י), אֵינוֹ בִּכְלַל עַבְדוּת וְעִנּוּי, מִלְבַד מָה שֶׁהוֹסִיפוּ בָּעִנּוּי עַצְמוֹ ״וַיְמָרְרוּ אֶת חַיֵּיהֶם בַּעֲבֹדָה קָשָׁה״ וְגוֹ׳. וְהוּא מָה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (דברים כו ז), ״וַיַּרְא אֶת עָנְיֵנוּ וְאֶת עֲמָלֵנוּ וְאֶת לַחֲצֵנוּ״. וְדַע וְהָבֵן כִּי הָאִישׁ שֶׁנִּכְתַּב וְנֶחְתַּם בְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה לַהֲרִיגָה, לֹא יִפָּקֵה הַלְּסָטִים הַהוֹרֵג אוֹתוֹ בַּעֲבוּר שֶׁעָשָׂה מָה שֶׁנִּגְזַר עָלָיו, הוּא רָשָׁע בַּעֲוֹנוֹ יָמוּת וְדָמוֹ מִיָּד הָרוֹצֵחַ יְבֻקַּשׁ, אֲבָל כַּאֲשֶׁר תֵּצֵא הַגְּזֵרָה עַל פִּי נָבִיא יֵשׁ בָּעֹשֶׂה אוֹתָהּ דִּינִים, כִּי אִם שָׁמַע אוֹתָהּ וְרָצָה לַעֲשׂוֹת רְצוֹן בּוֹרְאוֹ כַּנִּגְזָר, אֵין עָלָיו חֵטְא, אֲבָל יֵשׁ לוֹ זְכוּת בּוֹ, כַּאֲשֶׁר אָמַר בְּיֵהוּא (מלכים ב י ל) ״יַעַן אֲשֶׁר הֱטִיבֹתָ לַעֲשׂוֹת הַיָּשָׁר בְּעֵינַי כְּכֹל אֲשֶׁר בִּלְבָבִי עָשִׂיתָ לְבֵית אַחְאָב בָּנַים רִבְעִים יֵשְׁבוּ לְךָ עַד כִּסֵּא יִשְׂרָאֵל״. אֲבָל אִם שָׁמַע הַמִּצְוָה וְהָרַג אוֹתוֹ לִשְׁנָאָה אוֹ לִשְׁלֹל אוֹתוֹ, יֵשׁ עָלָיו הָעֹנֶשׁ, כִּי הוּא לַחֲטֹא נִתְכַּוֵּן וַעֲבֵרָה הוּא לוֹ, וְכֵן הַכָּתוּב אוֹמֵר בְּסַנְחֵרִיב (ישעיהו י ה) ״הוֹי אַשּׁוּר שֵׁבֶט אַפִּי וּמַטֶּה הִיא בְּיָדָם זַעְמִי״, וְעַל כֵּן אָמַר ״וְהוּא לֹא כֵן יְדָמֶה וּלְבָבוֹ לֹא כֵן יַחְשֹׁב כִּי לְהַשְׁמִיד בִּלְבָבוֹ״, וְעַל כֵּן הֶעֱנִישׁוֹ בַּסּוֹף, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (שם י יב) ״וְהָיָה כִּי יְבַצַּע ה׳ אֶת כָּל מַעֲשֵׂהוּ אֶפְקֹד עַל פְּרִי גֹדֶל לְבַב מֶלֶךְ אַשּׁוּר וְעַל תִּפְאֶרֶת רוּם עֵינָיו״ וּמַה שֶּׁאָמַר בּוֹ ״שֵׁבֶט אַפִּי וּמַטֶּה בְּיָדָם״, וְאָמַר הַכָּתוּב ״וְהוּא לֹא כֵן יְדָמֶה וּלְבָבוֹ לֹא כֵן יַחְשֹׁב כִּי לְהַשְׁמִיד״, וְעַל כֵּן הֶעֱנִישׁוֹ בַּסּוֹף, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (שם י יב) ״וְהָיָה כִּי יְבַצַּע ה׳ אֶת כָּל מַעֲשֵׂהוּ אֶפְקֹד עַל פְּרִי גֹדֶל לְבַב מֶלֶךְ אַשּׁוּר וְעַל תִּפְאֶרֶת רוּם עֵינָיו״ וְגוֹ׳, וְאָמַר בּוֹ ״שֵׁבֶט אַפִּי וּמַטֶּה בְּיָדָם״, וְהִנֵּה זוֹ רְאָיָה שֶׁנֶּעֱנַשׁ מֶלֶךְ אַשּׁוּר עַל הָרָעָה שֶׁעָשָׂה לְיִשְׂרָאֵל. וְהִנֵּה נְבוּכַדְרֶאצַּר שָׁמַע כִּי הַנְּבִיאִים פֶּה אֶחָד קוֹרְאִים אוֹתוֹ לְהַחְרִיב יְרוּשָׁלַיִם, וְהוּא וְכָל עַמּוֹ נִצְטַוּוּ עַל כָּךְ מִפִּי הַנָּבִיא, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (ירמיהו כה ט) ״הִנְנִי שׁוֹלֵחַ לְךָ וְלָקַחְתִּי אֶת כָּל מִשְׁפְּחוֹת צָפוֹן נְאֻם ה׳ וְאֶל נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל עַבְדִּי וַהֲבֵאתִים עַל הָאָרֶץ הַזֹּאת וְעַל יוֹשְׁבֶיהָ וְהַחֲרַמְתִּים״, וּכְתִיב (שם לב כח) ״הִנְנִי נֹתֵן אֶת הָעִיר הַזֹּאת בְּיַד הַכַּשְׂדִּים וּבְיַד נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל וְהִצִּיתוּ אֶת הָעִיר בָּאֵשׁ״, וְאַף עַל בֵּית הַמִּקְדָּשׁ עַצְמוֹ אָמַר (שם כו ו), ״וְנָתַתִּי אֶת הַבַּיִת הַזֶּה כְּשִׁלֹה״, וְהֵם יוֹדְעִים כִּי מְצֻוֹת הַשֵּׁם הִיא, כְּמוֹ שֶׁאָמַר נְבוּזַרְאֲדָן לְיִרְמְיָהוּ (שם מ ב) ״ה׳ אֱלֹהֶיךָ דִּבֶּר אֶת הָרָעָה הַזֹּאת אֶל הַמָּקוֹם הַזֶּה וַיָּבֵא וַיַּעַשׂ ה׳ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר כִּי חֲטָאתֶם לַה׳״, וְאַף עַל פִּי כֵן נֶעֱנְשׁוּ הַכַּשְׂדִּים כֻּלָּם בַּסּוֹף, וְהָיָה זֶה מִפְּנֵי שְׁנֵי טְעָמִים, הָאֶחָד שֶׁגַּם הוּא נִתְכַּוֵּן לְהַשְׁמִיד כָּל הָאָרֶץ לְהַגְדִּיל מֶמְשַׁלְתּוֹ, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב בּוֹ (ישעיהו יג יא) ״וְהִשְׁבַּתִּי גְּאוֹן זֵדִים וְגַאֲוַת עָרִיצִים אַשְׁפִּיל״, וּכְתִיב (שם יד יג) ״וְאַתָּה אָמַרְתָּ בִלְבָבְךָ הַשָּׁמַיִם אֶעֱלֶה״ וְגוֹ׳ וְכָתוּב ״אֶעֱלֶה עַל בָּמֳתֵי עָב אֶדַּמֶּה לְעֶלְיוֹן״, וּכְתִיב בְּאֶמְתָּו (שם מז ח) ״הָאוֹמֶרֶת בִּלְבָבָהּ אֲנִי וְאַפְסִי עוֹד״, וְאָמַר בּוֹ חֲבַקּוּק (חבקוק ב ט), ״הוֹי בֹּצֵעַ בֶּצַע רָע לְבֵיתוֹ לָשׂוּם בַּמָּרוֹם קִנּוֹ״ וְגוֹ׳, וְהִנֵּה זֶה כְּעָנְשׁוֹ שֶׁל סַנְחֵרִיב. וּלְכָךְ אָמַר הַכָּתוּב (ירמיהו נ יח) ״לָכֵן כֹּה אָמַר ה׳ הִנְנִי פֹּקֵד אֶל מֶלֶךְ בָּבֶל וְאֶל אַרְצוֹ כַּאֲשֶׁר פָּקַדְתִּי עַל מֶלֶךְ אַשּׁוּר״. אֲבָל הָיָה בְּמֶלֶךְ בָּבֶל עֹנֶשׁ אַחֵר, שֶׁהוֹסִיף עַל הַגְּזֵרָה וְהֵרַע לְיִשְׂרָאֵל יוֹתֵר מְאֹד, כְּמוֹ שֶׁאָמַר בּוֹ (ישעיהו מז ו) ״קָצַפְתִּי עַל עַמִּי חִלַּלְתִּי נַחֲלָתִי וָאֶתְּנֵם בְּיָדֶךָ לֹא שַׂמְתָּ לָהֶם רַחֲמִים עַל זָקֵן הִכְבַּדְתָּ עֻלְּךָ מְאֹד״, וְעַל כֵּן בָּא עֲלֵיהֶם עֹנֶשׁ כְּפוּל וּמְכֻפָּל, שֶׁנִּשְׁמַד זַרְעוֹ לְגַמְרֵי וְלֹא יִהְיֶה לְבָבֶל שֵׁם וּשְׁאָר נִין וָנֶכֶד

(ישעיהו יד כב), וְנִשְׁמְדָה עִירוֹ לְעוֹלָמִים, שֶׁנֶּאֱמַר (שם יג יט) "וְהָיְתָה בָבֶל צְבִי מַמְלָכוֹת תִּפְאֶרֶת גְּאוֹן כַּשְׂדִּים כְּמַהְפֵּכַת אֱלֹהִים אֶת סְדֹם וְאֶת עֲמֹרָה לֹא תֵשֵׁב לָנֶצַח וְלֹא תִשְׁכֹּן עַד דּוֹר וָדוֹר וְרָבְצוּ שָׁם צִיִּים וּשְׂעִירִים יְרַקְּדוּ שָׁם", וְאָמַר בּוֹ הַכָּתוּב (ירמיהו נא יא) "כִּי נְקָמַת ה' הִיא נִקְמַת הֵיכָלוֹ", וּכְתִיב (שם נא לה לו) "חֲמָסִי וּשְׁאֵרִי עַל בָּבֶל תֹּאמַר יֹשֶׁבֶת צִיּוֹן וְדָמִי אֶל יֹשְׁבֵי כַשְׂדִּים תֹּאמַר יְרוּשָׁלָם לָכֵן כֹּה אָמַר ה' הִנְנִי רָב אֶת רִיבֵךְ וְנִקַּמְתִּי אֶת נִקְמָתֵךְ", וּפְסוּקִים רַבִּים כָּאֵלֶּה:

טו וְאַתָּה תָּבֹא אֶל אֲבֹתֶיךָ בְּשָׁלוֹם וְלֹא תִרְאֶה כָּל אֵלֶּה, לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על בראשית ט"ו:ט"ו). וְאֵינוֹ נָכוֹן כְּפִי פֵּרוּשׁוֹ שֶׁאָמַר (בראשית ט"ו:י"ג) "כִּי גֵר יִהְיֶה זַרְעֲךָ" מִשֶּׁיִּהְיֶה לְךָ זֶרַע, וּמִשֶּׁנּוֹלַד יִצְחָק נֶאֱמַר בּוֹ "וַיָּגָר אַבְרָהָם בְּאֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים" (בראשית כ"א:ל"ד), "וַיָּגָר יִצְחָק בִּגְרָר", אִם כֵּן גַּם הוּא בִּכְלַל הַגְּזֵרָה. אֲבָל טַעְמוֹ "וְאַתָּה תָּבֹא אֶל אֲבֹתֶיךָ בְּשָׁלוֹם", שֶׁלֹּא יַגִּיעֲךָ שׁוּם עֹנֶשׁ דָּבָר מֵאִתִּי אַף עַל פִּי שֶׁאֲנִי גּוֹזֵר עַל בָּנֶיךָ עֲנָשִׁים בְּעַבְדוּת וְעִנּוּי:

טז וְדוֹר רְבִיעִי יָשׁוּבוּ הֵנָּה לְאַחַר שֶׁיִּגְלוּ לְמִצְרַיִם יִהְיוּ שִׁלְשָׁה דוֹרוֹת, וְכֵן הָיָה יַעֲקֹב גּוֹלֶה, צֵא וַחֲשֹׁב דּוֹרוֹתָיו, יְהוּדָה פֶּרֶץ חֶצְרוֹן, וְכָלֵב בֶּן חֶצְרוֹן מִבָּאֵי הָאָרֶץ הָיָה, לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על בראשית ט"ו:ט"ז). וְאֵינֶנּוּ נָכוֹן כְּלָל. וְהַנָּכוֹן בְּעֵינַי כִּי "דּוֹר רְבִיעִי", לָאֱמֹרִי הַמַּשְׁלִים עֲוֹנוֹ, כִּי מִיּוֹם הַגְּזֵרָה הֶאֱרִיךְ לוֹ, כִּי הוּא פּוֹקֵד עָוֹן עַל שְׁלֹשִׁים וְעַל רִבֵּעִים, כִּי אִם יָשׁוּבוּ לֹא יַחֲרִימֵם אֲבָל יִהְיוּ לְמַס עוֹבֵד אוֹ יִפְּנוּ לָהֶם:

עֲוֹן הָאֱמֹרִי הִזְכִּיר הַמַּקִּיף שְׁבָּהֶם אֲשֶׁר כְּגֹבַהּ אֲרָזִים גָּבְהוּ וְלֹא יוּכְלוּ לוֹ עַד שֶׁתִּתְמַלֵּא סְאָתוֹ וַעֲוֹנָתָיו יִלְכְּדֵנוּ, וְעוֹד כִּי הוּא הַנִּלְכָּד לָהֶם אֲשֶׁר הוֹרִישׁוּ בַּתְּחִלָּה:

יז וְהִנֵּה תַנּוּר עָשָׁן וְלַפִּיד אֵשׁ, רָאָה כְּאִלּוּ תַּנּוּר עָשָׁן כֻּלּוֹ וּבְתוֹכוֹ לַפִּיד אֵשׁ בּוֹעֲרָה, כְּעִנְיַן "עָשָׁן גְּדוֹל וְאֵשׁ מִתְלַקַּחַת" (יחזקאל א ד), וְהֶעָשָׁן הוּא הֶעָנָן וְהָעֲרָפֶל הַנִּזְכָּר בְּמַתַּן תּוֹרָה (דברים ד יא), וְלַפִּיד הָאֵשׁ בְּתוֹכוֹ הוּא הָאֵשׁ הָאָמוּר שָׁם (ד לו) "וּדְבָרָיו שָׁמַעְתָּ מִתּוֹךְ הָאֵשׁ", וְכָתוּב (שמות כד יז) "וּמַרְאֵה כְּבוֹד ה' כְּאֵשׁ אֹכֶלֶת" וְגוֹ'. וְהִנֵּה הַשְּׁכִינָה עָבְרָה בֵּין הַבְּתָרִים, וְהוּא הַבְּרִית אֲשֶׁר הָיְתָה אִתּוֹ מֵעוֹלָם, וְזֶה טַעַם "כָּרַת ה' אֶת אַבְרָם בְּרִית", כִּי הקב"ה בְּעַצְמוֹ הֶעֱבִיר בְּרִית בֵּין הַבְּתָרִים. וְהַמַּשְׁכִּיל יָבִין:

יח בַּיּוֹם הַהוּא כָּרַת ה' אֶת אַבְרָם בְּרִית לֵאמֹר הִנֵּה הקב"ה הִבְטִיחַ אֶת אַבְרָהָם בְּמַתְּנַת הָאָרֶץ פְּעָמִים רַבִּים, וְכֻלָּם לְצֹרֶךְ עִנְיָן. בְּבוֹאוֹ בָּאָרֶץ מִתְּחִלָּה אָמַר לוֹ "לְזַרְעֲךָ אֶתֵּן אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת" (בראשית י"ב:ז'), וְלֹא בֵּאֵר מַתָּנָתוֹ, כִּי אֵין בַּמִּשְׁמָע רַק בַּמֶּה שֶׁהָלַךְ בָּאָרֶץ עַד מְקוֹם שְׁכֶם עַד אֵלוֹן מוֹרֶה. וְאַחֲרֵי כֵן כְּשֶׁרַבּוּ זְכֻיּוֹתָיו בָּאָרֶץ הוֹסִיף לוֹ "שָׂא נָא עֵינֶיךָ וּרְאֵה צָפֹנָה וָנֶגְבָּה וָקֵדְמָה וָיָמָּה" (בראשית י"ג:י"ד), כִּי יִתֵּן לוֹ כָּל הָאֲרָצוֹת הֶהֵן בִּכְלָלָן. וְאֵין הַטַּעַם אֲשֶׁר אַתָּה רוֹאֶה בְּעֵינֶיךָ, כִּי רְאוּת הָאָדָם אֵינֶנּוּ לְמֶרְחָק, רַק שֶׁיִּתֵּן לוֹ לְכָל מַרְאֶה עֵינָיו הָרוּחוֹת, אוֹ שֶׁהֶרְאָהוּ כָּל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר הָיָה בְּמֹשֶׁה רַבֵּינוּ, וְהוֹסִיף לוֹ בַּבְּרָכָה הַשֵּׁנִית הַזֹּאת עוֹד "וּלְזַרְעֲךָ עַד עוֹלָם" וְשֶׁיִּרְבֶּה זַרְעוֹ כַּעֲפַר הָאָרֶץ. וּבַפַּעַם הַשְּׁלִישִׁית בֵּאֵר לוֹ תְּחוּמֵי הָאָרֶץ, וְהִזְכִּיר לוֹ כָּל הָעַמִּים עֲשָׂרָה אֻמּוֹת, וְהוֹסִיף לְכָרוֹת לוֹ בְּרִית עֲלֵיהֶן שֶׁלֹּא יִגְרֹם הַחֵטְא. וְכַאֲשֶׁר צִוָּהוּ עַל הַמִּילָה אָמַר לוֹ "לַאֲחֻזַּת עוֹלָם" (בראשית י"ז:ח'), לֵאמֹר שֶׁאִם יִגְלוּ מִמֶּנָּה עוֹד יָשׁוּבוּ וְיִנָּחֲלוּהָ, וְהוֹסִיף "וְהָיֵיתִי לָהֶם לֵאלֹהִים", שֶׁהוּא בִּכְבוֹדוֹ יִנָּהֵג אוֹתָם וְלֹא יִהְיוּ בְּמֶמְשֶׁלֶת כּוֹכָב וּמַזָּל אוֹ שַׂר מִשָּׂרֵי מַעְלָה, כַּאֲשֶׁר יִתְבָּאֵר עוֹד בַּתּוֹרָה (ויקרא יח כה). וְאָמַר הַכָּתוּב בַּפַּעַם הָרִאשׁוֹנָה "לְזַרְעֲךָ אֶתֵּן" בִּלְשׁוֹן עָתִיד, וְכֵן בַּשֵּׁנִית, כִּי עַד הֵנָּה לֹא נִתְּנָה אֲלֵיהוּ כְּלָל, וּלְפִיכָךְ אָמַר לוֹ "אֶתְּנֶנָּה", אֲבָל בַּשְּׁלִישִׁית בִּשְׁעַת הַבְּרִית אָמַר "לְזַרְעֲךָ נָתַתִּי", לֵאמֹר שֶׁיִּכְרֹת לוֹ בְּרִית עַל הַמַּתָּנָה שֶׁכְּבָר נָתַן לוֹ, וְכֵן בְּעֵת הַמִּילָה כְּשֶׁאָמַר "לַאֲחֻזַּת עוֹלָם" אָמַר לוֹ "וְנָתַתִּי לְךָ" בֶּעָתִיד. וְרַשִׁ"י כָּתַב (רש"י על בראשית ט"ו:י"ח) "לְזַרְעֲךָ נָתַתִּי", אֲמִירַת הַגָּבוֹהַּ כְּמוֹ שֶׁהִיא עֲשׂוּיָה. וְאֵין צֹרֶךְ בַּמָּקוֹם הַזֶּה:

פרק טז

ב וַיִּשְׁמַע אַבְרָם לְקוֹל שָׂרָי לֹא אָמַר הַכָּתוּב "וַיַּעַשׂ כֵּן", אֲבָל אָמַר כִּי שָׁמַע לְקוֹל שָׂרָי, יִרְמֹז כִּי אַף עַל פִּי שֶׁאַבְרָם מִתְאַוֶּה מְאֹד לְבָנִים, לֹא עָשָׂה כֵּן בְּלֹא רְשׁוּת שָׂרַי. וְגַם עַתָּה לֹא נִתְכַּוֵּן שֶׁיִּבָּנֶה הוּא מֵהָגָר וְיִהְיֶה זַרְעוֹ מִמֶּנָּה, אֲבָל כָּל כַּוָּנָתוֹ לַעֲשׂוֹת רְצוֹן שָׂרָה שֶׁתִּבָּנֶה מִמֶּנָּה, שֶׁיִּהְיֶה לָהּ נַחַת רוּחַ בִּבְנֵי שִׁפְחָתָהּ, אוֹ זְכוּת שֶׁתִּזְכֶּה הִיא לְבָנִים בַּעֲבוּר כֵּן כִּדְבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ (ב"ר מב ב עא ז). וְאָמַר עוֹד "וַתִּקַּח שָׂרַי", לְהוֹדִיעַ שֶׁלֹּא מֹהַר אַבְרָם לַדָּבָר עַד שֶׁלָּקְחָה שָׂרַי וְנָתְנָה בְּחֵיקוֹ. וְהִזְכִּיר הַכָּתוּב "שָׂרַי אֵשֶׁת אַבְרָם" "לְאַבְרָם אִישָׁהּ", לְרָמֹז כִּי שָׂרָה לֹא נִתְיָאֲשָׁה מֵאַבְרָם וְלֹא הִרְחִיקָה עַצְמָהּ מֵאָצְלוֹ, כִּי הִיא אִשְׁתּוֹ וְהוּא אִישָׁהּ, אֲבָל רָצְתָה שֶׁתִּהְיֶה גַּם הָגָר אִשְׁתּוֹ, וּלְכָךְ אָמַר "לוֹ לְאִשָּׁה", שֶׁלֹּא תִּהְיֶה כְּפִלֶגֶשׁ רַק כְּאִשָּׁה נְשׂוּאָה לוֹ. וְכָל זֶה מוֹסֵר שָׂרָה וְהַכָּבוֹד שֶׁהִיא נוֹהֶגֶת בְּבַעְלָהּ:

ג מִקֵּץ עֶשֶׂר שָׁנִים מוֹעֵד הַקֶּבוּעַ לְאִשָּׁה שֶׁשָּׁהֲתָה עִם בַּעֲלָהּ י' שָׁנִים וְלֹא יָלְדָה חַיָּב לִשָּׂא אַחֶרֶת:

לְשֶׁבֶת אַבְרָם בְּאֶרֶץ כְּנָעַן מַגִּיד שֶׁאֵין יְשִׁיבַת חוּצָה לָאָרֶץ עוֹלָה לוֹ מִן הַמִּנְיָן, לְפִי שֶׁלֹּא נֶאֱמַר לוֹ "וְאֶעֱשְׂךָ לְגוֹי גָּדוֹל" עַד שֶׁבָּא לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על בראשית ט"ז:ג'). וְהַטַּעַם הַזֶּה אֵינֶנּוּ יָפֶה, שֶׁיְּשִׁיבַת חוּצָה לָאָרֶץ הַלָּכָה פְּסוּקָה הִיא שֶׁאֵינָהּ עוֹלָה לְשׁוּם אָדָם בָּעוֹלָם. וּמִשְׁנָה שֶׁשָּׁנִינוּ בָּהּ (יבמות סד) בְּכָל אָדָם הִיא. וְאִם הָיָה מִפְּנֵי הַהַבְטָחָה הַזּוֹ לְאַבְרָם הָיְתָה עוֹלָה לִשְׁאָר הָאֲנָשִׁים. וּכְבָר טָעוּ בָּהּ גַּם כֵּן מִן הַמְפָרְשִׁים טָעוּת אַחֶרֶת, שֶׁאָמְרוּ שֶׁאֵין דִּין

הַיּוֹשֵׁב בְּחוּצָה לָאָרֶץ לְהוֹצִיא הָאִשָּׁה שֶׁשָּׁהֲתָה עִמּוֹ עֶשֶׂר שָׁנִים וְלֹא יָלְדָה וְלֹא שֶׁיִּשָּׂא אַחֶרֶת. וְאֵין הָעִנְיָן כֵּן, אֲבָל הַכַּוָּנָה לוֹמַר שֶׁאִם הָיָה אָדָם עִם אִשְׁתּוֹ בְּחוּצָה לָאָרֶץ חָמֵשׁ אוֹ עֶשֶׂר שָׁנִים וּבָאוּ לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, שֶׁנּוֹתְנִין לָהֶם זְמַן עֶשֶׂר שָׁנִים מֵעֵת בִּיאָתָם לָאָרֶץ, אוּלַי בִּזְכוּת הָאָרֶץ יִבָּנוּ, וְכֵן עָשׂוּ אַבְרָהָם וְשָׂרָה מָנוֹ מֵעֵת בּוֹאָם שָׁם:

ו וַתִּעַנֶּהָ שָׂרַי וַתִּבְרַח מִפָּנֶיהָ חָטְאָה אִמֵּנוּ בָּעִנּוּי הַזֶּה, וְגַם אַבְרָהָם בְּהַנִּיחוֹ לַעֲשׂוֹת כֵּן, וְשָׁמַע ה׳ אֶל עָנְיָהּ וְנָתַן לָהּ בֵּן שֶׁיִּהְיֶה פֶּרֶא אָדָם לְעַנּוֹת זֶרַע אַבְרָהָם וְשָׂרָה בְּכָל מִינֵי הָעִנּוּי:

ט שׁוּבִי אֶל גְּבִרְתֵּךְ וְהִתְעַנִּי תַּחַת יָדֶיהָ צִוָּה אוֹתָהּ לָשׁוּב וּלְקַבֵּל עָלֶיהָ מֶמְשֶׁלֶת גְּבִרְתָּהּ, רָמַז כִּי לֹא תֵּצֵא לַחָפְשִׁי מִמֶּנָּה, כִּי בְּנֵי שָׂרָה יִמְשְׁלוּ בְּזַרְעָהּ לְעוֹלָם:

יא וְקָרָאת שְׁמוֹ יִשְׁמָעֵאל הוֹדִיעַ הַמַּלְאָךְ לְהָגָר שֶׁיִּהְיֶה שְׁמוֹ יִשְׁמָעֵאל, כְּדֶרֶךְ ״הִנֵּה בֵן נוֹלַד לְבֵית דָּוִד יֹאשִׁיָּהוּ שְׁמוֹ״ (מלכים א יג ב), וְאָמַר לָהּ שֶׁהִיא תִּקְרָאֵנוּ כֵּן וְתִזְכֹּר כִּי שָׁמַע אֱלֹהִים אֶל עָנְיָהּ, וְאַבְרָהָם מֵעַצְמוֹ קָרָא שְׁמוֹ כֵּן, שֶׁיִּשְׁמַע אֵל וַיַּעֲנֵנוּ, אוֹ שֶׁשָּׂרָתָה עָלָיו רוּחַ הַקֹּדֶשׁ כִּדְבְרֵי רַשׁ״י, וְקָרָא אוֹתוֹ יִשְׁמָעֵאל כִּי שָׁמַע אֱלֹהִים אֶל עֳנִי אִמּוֹ, כִּדְבַר הַמַּלְאָךְ. וְהַנָּכוֹן בְּעֵינַי כִּי הַמַּלְאָךְ צִוָּה לְהָגָר שֶׁתִּקְרָאֵנוּ כֵּן, וְהִיא יָרְאָה בַּעֲבוּר הֱיוֹתָהּ פִּלֶגֶשׁ לִקְרֹא שֵׁם לְבֶן אֲדוֹנֶיהָ, וְגִלְּתָה לוֹ הָעִנְיָן, וַאֲבָרָם קַיֵּם דְּבַר ה׳, אֲבָל לֹא הֵצַרְךָ הַכָּתוּב לְהַאֲרִיךְ בָּזֶה:

יב פֶּרֶא אָדָם לְשׁוֹן רַשׁ״י (רש״י על בראשית ט״ז:י״ב) אוֹהֵב מִדְבָּרוֹת לָצוּד חַיּוֹת, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (בראשית כ״א:כ׳) ״וַיֵּשֶׁב בַּמִּדְבָּר וַיְהִי רֹבֶה קַשָּׁת״. ״יָדוֹ בַכֹּל״, לִסְטִים. ״וְיַד כֹּל בּוֹ״, הַכֹּל שׁוֹנְאִין אוֹתוֹ וּמִתְגָּרִין בּוֹ. וְהַנָּכוֹן כִּי ״פֶּרֶא אָדָם״ סָמוּךְ, שֶׁיִּהְיֶה אִישׁ פֶּרֶא לְמַד מִדְבָּר, יֹצֵא בְּפָעָלוֹ מְשֻׁחֵר לַטֶּרֶף, וְיִטְרֹף הַכֹּל וְהַכֹּל יִטְרְפוּהוּ. וְהָעִנְיָן עַל זַרְעוֹ שֶׁיִּגְדַּל וְיִהְיוּ לָהֶם מִלְחָמוֹת עִם כָּל הָעַמִּים. וְרַבִּי אַבְרָהָם אָמַר (אבן עזרא על בראשית ט״ז:י״ב), ״יָדוֹ בַכֹּל״, שֶׁיְּנַצַּח מִתְחִלָּה כָּל הַגּוֹיִם, וְאַחַר כֵּן ״יַד כֹּל בּוֹ״, שֶׁיְּנַצַּח בַּסּוֹף, ״וְעַל פְּנֵי כָל אֶחָיו״ שֶׁהֵם בְּנֵי קְטוּרָה, ״יִשְׁכֹּן״, שֶׁיִּגְדַּל זַרְעוֹ מֵהֶם:

פרק יז

א אֵל שַׁדָּי שְׁנֵי שֵׁמוֹת, כָּל אֶחָד תֹּאַר לְעַצְמוֹ. וּפֵרוּשׁ ״אֵל״, תַּקִּיף, מִלְּשׁוֹן ״אֵילֵי מוֹאָב״ (שמות טו טו) וּפֵרוּשׁ ״שַׁדַּי״ אָמַר רַשׁ״י שֶׁיֵּשׁ דַּי בָּאֱלֹהוּתִי לְכָל בְּרִיָּה. וּבְסֵפֶר מוֹרֶה הַנְּבוֹכִים (א סג) פֵּרֵשׁ הָרַב כְּלוֹמַר שֶׁאֵינוֹ צָרִיךְ בִּמְצִיאוּת מָה שֶׁנִּמְצָא, וְלֹא בְּקִיּוּם מְצִיאוּתוֹ לְזוּלָתוֹ, אֲבָל מְצִיאוּתוֹ תַּסְפִּיק בְּעַצְמָהּ. וְרַבִּי אַבְרָהָם פֵּרְשׁוֹ בְּשֵׁם הַנָּגִיד זַ״ל מִגִּזְרַת שׁוֹדֵד, כְּלוֹמַר מְנַצֵּחַ וּמְשׁוֹדֵד מַעֲרָכוֹת הַשָּׁמַיִם, וְזֶהוּ הַנָּכוֹן, כִּי הִיא מִדַּת הַגְּבוּרָה מַנְהֶגֶת הָעוֹלָם שֶׁיֹּאמְרוּ בָּהּ הַחָכָמִים (ב״ר לה ד) ״מִדַּת הַדִּין שֶׁל מַטָּה״. וְטַעַם לְהַזְכִּיר עַתָּה זֶה הַשֵּׁם כִּי בוֹ יֵעָשׂוּ הַנִּסִּים הַנִּסְתָּרִים לַצַּדִּיקִים, לְהַצִּיל מִמָּוֶת נַפְשָׁם וּלְחַיּוֹתָם בָּרָעָב וְלִפְדּוֹתָם בְּמִלְחָמָה מִיַּד חֶרֶב, כְּכָל הַנִּסִּים הַנַּעֲשִׂים לְאַבְרָהָם וְלָאָבוֹת, וּכְכָל הַבָּאִים בַּתּוֹרָה בְּפָרָשַׁת אִם בְּחֻקֹּתַי (ויקרא כו ג-מו) וּבְפָרָשַׁת וְהָיָה כִּי תָבֹא (דברים כח א-סח) בַּבְּרָכוֹת וּבַקְּלָלוֹת, שֶׁכֻּלָּם נִסִּים הֵם, כִּי אֵין מִן הַטֶּבַע שֶׁיָּבוֹאוּ הַגְּשָׁמִים בְּעִתָּם בְּעָבְרֵנוּ הָאֱלֹהִים, וְלֹא שֶׁיִּהְיוּ הַשָּׁמַיִם כַּבַּרְזֶל כַּאֲשֶׁר נִזְרַע בַּשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִית, וְכֵן כָּל הַיְּעוּדִים שֶׁבַּתּוֹרָה, אֲבָל כֻּלָּם נִסִּים, וּבְכֻלָּם תִּתְנַצַּח מַעֲרֶכֶת הַמַּזָּלוֹת, אֶלָּא שֶׁאֵין בָּהֶם שִׁנּוּי מִמִּנְהָגוֹ שֶׁל עוֹלָם כַּנִּסִּים הַנַּעֲשִׂים עַל יְדֵי מֹשֶׁה רַבֵּנוּ בְּעֶשֶׂר הַמַּכּוֹת וּבְקְרִיעַת הַיָּם וְהַמָּן וְהַבְּאֵר וְזוּלָתָם, שֶׁהֵם מוֹפְתִים מְשַׁנִּים הַטֶּבַע בְּפִרְסוּם, וְהֵם שֶׁיֵּעָשׂוּ בַּשֵּׁם הַמְיֻחָד אֲשֶׁר הִגִּיד לוֹ. וְלָכֵן אָמַר עַתָּה לְאַבְרָהָם אָבִינוּ כִּי הוּא הַתַּקִּיף הַמְנַצֵּחַ שֶׁיִּגְבַּר עַל מַזָּלוֹ וְיוֹלִיד, וְיִהְיֶה בְּרִית בֵּינוֹ וּבֵין זַרְעוֹ לְעוֹלָם, שֶׁיִּהְיֶה חֵלֶק ה׳ עַמּוֹ וּבְרִצּוֹנוֹ יַנְהִיגֵם, לֹא יִהְיוּ תַּחַת מֶמְשֶׁלֶת כּוֹכָב וּמַזָּל. וְדַע וּרְאֵה כִּי אַבְרָהָם אָבִינוּ לֹא הִזְכִּיר בִּדְבָרָיו שֵׁם יו״ד ה׳ רַק בְּצֵרוּף הַשֵּׁם הַכָּתוּב בְּאָלֶ״ף דָּלֶ״ת אוֹ בְּצֵרוּף אֵל עֶלְיוֹן עִמּוֹ, וְיַזְכִּיר בְּעִנְיָנָיו ״אֱלֹהִים״, וְכֵן יֹאמַר ״ה׳ אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם״ (בראשית כ״ד:ז׳), וְאָמַר ״ה׳ יִרְאֶה״ (בראשית כ״ב:י״ד) עַל מְקוֹם הַמִּקְדָּשׁ הֶעָתִיד, וְיַעֲקֹב הִזְכִּיר תָּמִיד ״אֵל שַׁדַּי״ (להלן מג יד מח ג), וּמֹשֶׁה רַבֵּינוּ לֹא יַזְכִּיר כֵּן לְעוֹלָם. וְאִם תִּזְכֶּה תָּבִין זֶה כַּלּוֹ מִמָּה שֶׁאָמְרוּ בְּמַסֶּכֶת יְבָמוֹת (יבמות מ״ט), כָּל הַנְּבִיאִים נִסְתַּכְּלוּ בְּאִסְפַּקְלַרְיָא שֶׁאֵינָהּ מְאִירָה, וּלְפִיכָךְ אָמַר יְשַׁעְיָה ״וָאֵרָאֶה אֶת ה׳״ (ישעיהו ו א), וּמֹשֶׁה נִסְתַּכֵּל בְּאִסְפַּקְלַרְיָא הַמְּאִירָה, וּלְפִיכָךְ אָמַר ״כִּי לֹא יִרְאַנִי הָאָדָם וָחָי״ (שמות לג כ). ״וָאֵרָאֶה אֶת ה׳״ כָּתוּב בְּאָלֶ״ף דָּלֶ״ת. וְעוֹד אַזְכִּיר זֶה בְּפָרָשַׁת וָאֵרָא (שמות ו ב) אִם יִרְאֶה אֱלֹהִים בְּעָנְיִי:

הִתְהַלֵּךְ לְפָנַי לְלֶכֶת בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר אוֹרֶה אוֹתְךָ, כְּטַעַם ״אַחֲרֵי ה׳ אֱלֹהֵיכֶם תֵּלֵכוּ וְאֹתוֹ תִירָאוּ״ (דברים יג ה), כִּי הַמִּצְוָה לְאֶחָז דָּרְכוּ קֹדֶם שֶׁיּוֹרֵנוּ יֹאמַר ״הִתְהַלֵּךְ לְפָנַי״, וְהַבָּא אַחֲרֵי הַצַּוָּאָה יֹאמַר ״אַחֲרֵי ה׳ תֵּלֵכוּ״. וְהָעִנְיָן בִּשְׁנֵיהֶם לָלֶכֶת אַחֲרֵי הַשֵּׁם לִירֹא מִמֶּנּוּ לְבַדּוֹ וְלַעֲשׂוֹת מַה שֶּׁיְּצַוֵּה:

וֶהְיֵה תָמִים מִצְוָה אַחֶרֶת עוֹד בָּעִנְיָן הַזֶּה, כְּטַעַם ״תָּמִים תִּהְיֶה עִם ה׳ אֱלֹהֶיךָ״ (דברים יח יג) אַחֲרֵי אֲזָהֳרַת הַשֵּׁם ״לֹא יִמָּצֵא בְךָ קֹסֵם קְסָמִים מְעוֹנֵן וּמְנַחֵשׁ וּמְכַשֵּׁף״ וְגוֹ׳ (שם יח י). וְהָעִנְיָן בִּשְׁנֵיהֶם שֶׁיַּאֲמִין בְּלִבּוֹ כִּי הקב״ה לְבַדּוֹ הוּא בַּעַל הַיְכֹלֶת בַּתְּחִלָּה וּבַסּוֹף, הוּא הַיָּכוֹל לַעֲשׂוֹת וּלְבַטֵּל, וְלֹא יִשְׁמְעוּ אֶל מְעֹנְנִים וְאֶל קֹסְמִים אוֹ לְמְנַחֵשׁ וּמְכַשֵּׁף, וְלֹא יַאֲמִין שֶׁיָּבֹאוּ דִּבְרֵיהֶם עַל כָּל פָּנִים, אֲבָל יִבְזֹר בְּלִבּוֹ שֶׁהַכֹּל בְּיַד עֶלְיוֹן הָעֶלְיוֹנִים, שֶׁהוּא ״אֵל״ וְהוּא ״אֵל שַׁדַּי״, עוֹשֶׂה טוֹבָה שֶׁלֹּא הָיָה בַּמַּזָּל וּמֵבִיא רָעָה בְּהֵיוֹת הַמַּזָּל טוֹב וְיָפֶה, כְּפִי שֶׁיִּתְהַלֵּךְ הָאָדָם לְפָנָיו, ״מֵפֵר אֹתוֹת בַּדִּים וְקֹסְמִים יְהוֹלֵל״ (ישעיהו מד כה).

וְזֶהוּ שֶׁאָמְרוּ (שבת קנו) צֵא מֵאֲצַטְגְנִינוּת שֶׁלְּךָ וְכוּ'. וְרַשִׁ"י פֵּרֵשׁ (רש"י על בראשית י"ז:א') "וֶהְיֵה תָמִים", הֱיֵה שָׁלֵם בְּכָל הַנִּסְיוֹנוֹת. וְרַבִּי אַבְרָהָם אָמַר שֶׁלֹּא יִשְׁאַל עַל הַמִּילָה לָמָּה, וְהוּא כְּטַעַם "יְהִי לִבִּי תָמִים בְּחֻקֶּיךָ לְמַעַן לֹא אֵבוֹשׁ" (תהלים קיט פ). וְהַנָּכוֹן מָה שֶׁפֵּרַשְׁתִּי:

ג וְטַעַם **וַיִּפֹּל אַבְרָם עַל פָּנָיו** לְכַוֵּן דַּעְתּוֹ לַנְּבוּאָה. וְכַאֲשֶׁר הִשְׁלִים לוֹ נְבוּאַת הַמִּצְוָה בַּמִּילָה קָם אַבְרָהָם וְעָמַד, וּבָא אֵלָיו הַדִּבּוּר שֵׁנִית מִן הַשָּׁמַיִם, וְאָמַר לוֹ "שָׂרַי אִשְׁתְּךָ" וְגוֹ', וְחָזַר וְנָפַל עַל פָּנָיו לְכַוֵּן דַּעְתּוֹ, וְהִתְפַּלֵּל עַל יִשְׁמָעֵאל כְּדֶרֶךְ "וַיִּפְּלוּ עַל פְּנֵיהֶם וַיֹּאמְרוּ אֵל אֱלֹהֵי הָרוּחֹת" וְגוֹ' (במדבר טז כב), וְכֵן "וַאֲכַלֶּה אֹתָם כְּרֶגַע וַיִּפְּלוּ עַל פְּנֵיהֶם" (שם יז י):

ד **הִנֵּה בְרִיתִי אִתָּךְ וְהָיִיתָ לְאַב הֲמוֹן גּוֹיִם** הוּא בְּרִית הַמִּילָה, כַּאֲשֶׁר יִפְרֹשׁ "זֹאת אוֹת הַבְּרִית", וְאַחֲרֵי הַבְּרִית תִּהְיֶה לְאַב הֲמוֹן גּוֹיִם. וּבְרוּחַ הַשֵּׁם אֲשֶׁר לוֹ לְבַדּוֹ נִתְכַּנוּ עֲלִילוֹת, שֶׁהִקְדִּים וְצִוָּה אֶת אַבְרָהָם לָבֹא בִּבְרִיתוֹ לְהִמּוֹל קֹדֶם שֶׁתַּהַר שָׂרָה, לִהְיוֹת זַרְעוֹ קָדוֹשׁ (ראב"ע פסוק ה):

ו **וּנְתַתִּיךָ לְגוֹיִם** לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על בראשית י"ז:ו'), יִשְׂרָאֵל וֵאֱדוֹם, שֶׁהָרֵי יִשְׁמָעֵאל כְּבָר הָיָה לוֹ וְלֹא הָיָה מְבַשֵּׂר עָלָיו. וְאֵינֶנּוּ נָכוֹן בְּעֵינַי שֶׁיְּבַשְּׂרֵנוּ בְּעֵת בְּרִית הַמִּילָה עַל עֶשָׂו, וְהוּא אֵינוֹ מְקֻיָּם הַמִּילָה וְגַם לֹא נִצְטַוָּה עָלֶיהָ, כְּמוֹ שֶׁדָּרְשׁוּ בְּסַנְהֶדְרִין (נט), "כִּי בְיִצְחָק", וְלֹא כָּל יִצְחָק. אֲבָל יִשְׂרָאֵל לְבַדָּם יִקָּרְאוּ גּוֹיִם וַעֲמִּים, וְכֵן "אַף חֹבֵב עַמִּים" (דברים לג ג), "עַמִּים הַר יִקְרָאוּ" (שם יט), "אַחֲרֶיךָ בִנְיָמִין בַּעֲמָמֶיךָ" (שופטים ה יד). גַּם אַחֲרֵי הֶלֶדֶת הַשְּׁבָטִים כֻּלָּם אָמַר "גּוֹי וּקְהַל גּוֹיִם יִהְיֶה מִמֶּךָּ" (בראשית ל"ה:י"א), "וּנְתַתִּיךָ לִקְהַל עַמִּים" (בראשית מ"ח:ד'):

ט **וְאַתָּה אֶת בְּרִיתִי תִשְׁמֹר** כָּתַב רַשִׁ"י (רש"י על בראשית י"ז:ט') ו' מוֹסִיף עַל עִנְיָן רִאשׁוֹן, אֲנִי הִנֵּה בְּרִיתִי אִתָּךְ, וְאַתָּה הֱוֵי זָהִיר לְשָׁמְרוֹ, וּמַה שְׁמִירָתוֹ, "זֹאת בְּרִיתִי אֲשֶׁר תִּשְׁמְרוּ" אַתֶּם שֶׁל עַכְשָׁו, "וּבֵין זַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ", הָעֲתִידִים לְהִוָּלֵד. וְצָדַק הָרַב בְּפִשּׁוּטוֹ. וְאָמְרוּ (הרד"ק) בְּטַעַם הַמִּילָה, שֶׁשָּׁם זִכָּרוֹן בְּאֵבֶר הַתַּאֲוָה רַב הַמְּהוּמָה וְהַחֶטְא, לְבַל יִשְׁתַּמְּשׁוּ בּוֹ רַק בַּמְּצֻוֶּה וּבַמֻּתָּר. וְעַל דֶּרֶךְ הָאֱמֶת טַעַם "הִנֵּה בְרִיתִי אִתָּךְ" כְּטַעַם "הִנֵּה אָנֹכִי עִמָּךְ" (בראשית כ"ח:ט"ו), "וַיֹּאמֶר כִּי אֶהְיֶה עִמָּךְ" (שמות ג יב), "יְהִי ה' אֱלֹהֵינוּ עִמָּנוּ" (מלכים א ח נז), יֹאמַר כִּי הַבְּרִית יִהְיֶה עִמּוֹ וְלָכֵן יִפְרֶה וְיִרְבֶּה, וְאַחַר כָּךְ צִוָּה שֶׁיִּשְׁמֹר אַבְרָהָם הַבְּרִית הַזֹּאת, וְתִהְיֶה הַמִּילָה לְאוֹת בְּרִית. וְהִנֵּה הָאוֹת הַזֶּה אוֹת כַּשַּׁבָּת, וְלָכֵן יִדְחֶה אוֹתוֹ. וְהָבֵן זֶה (עי' זהר לך לך פט):

יד **וְעָרֵל זָכָר** כָּאן לְמֻדְךָ שֶׁהַמִּילָה הִיא בְּאוֹתוֹ מָקוֹם שֶׁהוּא נִכָּר בֵּין זָכָר לִנְקֵבָה, לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על בראשית י"ז:י"ד). וְכֵן הִזְכִּירוּ רַבּוֹתֵינוּ (ב"ר מו ד) גַּם טְעָמִים אֲחֵרִים. וְרַבִּי אַבְרָהָם אָמַר (ויקרא יב ג), "עָרְלָתוֹ" יְדוּעָה, כִּי הוּא בָּעֲרָוָה, וְאֵין כֵּן עָרְלַת לֵב (ירמיהו ט כה) וְשָׂפָה (שמות ו יב) וְאֹזֶן (ירמיהו ו י), כִּי כֻלָּם סְמוּכִים. וּלְפִי דַּעְתִּי הַדָּבָר מְפֹרָשׁ בַּפָּתוּב, כִּי לֹא אָמַר "וּנְמַלְתֶּם אֶת עָרְלַתְכֶם", שֶׁיִּהְיֶה הַדָּבָר בְּסָפֵק, וְכֵן לֹא אָמַר "עָרְלַת בְּשַׂרְכֶם" כְּמוֹ שֶׁיֹּאמַר "עָרְלַת לְבַבְכֶם" (דברים י טז) וְעָרְלַת שִׂפָתֵימוֹ (עיי' שמות ו יב), אֲבָל אָמַר "בְּשַׂר עָרְלַתְכֶם", שֶׁתִּכָּרְתוּ הַבָּשָׂר שֶׁהוּא עָרְלָה בָּכֶם, כְּלוֹמַר הַבָּשָׂר הָאוֹטֵם בָּכֶם, וְאֵין בְּגוּף בָּשָׂר אוֹטֵם וְכוֹסֶה אֲבָר שֶׁיִּכָּרֵת הַבָּשָׂר הַהוּא וְיִשָּׁאֵר בִּלֹא עָרְלָה זוּלָתִי בָּשָׂר הַחוֹפֶה אֶת הָעֲטָרָה שֶׁהִזְכִּירוּ חֲכָמִים (שבת קלז). וְ"עֵרֶל בָּשָׂר" (יחזקאל מד ט), כִּנּוּי, כְּמוֹ "גִּדְלֵי בָשָׂר" (שם טז כו) "זָב מִבְשָׂרוֹ" (ויקרא טו ב):

יז **וַיִּצְחָק** תִּרְגֵּם אוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על בראשית י"ז:י"ז) "וְחַדִי", וְכֵן הַדָּבָר, כִּי הַצְּחוֹק פַּעַם יֵאָמֵר לְלַעַג וּפַעַם לְשִׂמְחָה, כְּמוֹ "מְשַׂחֶקֶת בְּתֵבֵל אַרְצוֹ" (משלי ח לא), "מְשַׂחֲקִים לִפְנֵי ה'" (שמואל ב ו ה). וּלְפִי דַּעְתִּי שֶׁהַכַּוָּנָה בַּלָּשׁוֹן הַזֶּה כִּי כָל רוֹאֶה עִנְיָן נִפְלָא בְּאָדָם לְטוֹב לוֹ יִשְׂמַח עַד יִמָּלֵא שְׂחוֹק פִּיו, וְהוּא מָה שֶׁאָמְרָה שָׂרָה (בראשית כ"א:ו') "צְחֹק עָשָׂה לִי אֱלֹהִים כָּל הַשֹּׁמֵעַ יִצְחַק לִי", כְּעִנְיָן "אָז יִמָּלֵא שְׂחוֹק פִּינוּ וּלְשׁוֹנֵנוּ רִנָּה" (תהלים קכו ב), וְכֵן עָשָׂה אַבְרָהָם כַּאֲשֶׁר נֶאֱמַר לוֹ זֶה, שָׂמַח וּמִלֵּא שְׂחוֹק פִּיו, וַיֹּאמֶר בְּלִבּוֹ רָאוּי זֶה לְשִׂחוֹק כִּי הוּא עִנְיָן נִפְלָא מְאֹד, הַלְּבֶן מֵאָה שָׁנָה יִוָּלֵד וְאִם שָׂרָה בַּת תִּשְׁעִים תֵּלֵד וְלֹא יִהְיֶה זֶה לִשְׂחוֹק וּלְשִׂמְחָה. וְיִקַּצֵר הַכָּתוּב בַּתְּמִיהָה כִּי הִיא נִקְשֶׁרֶת בַּמֶּה שֶׁאָמַר "וַיִּצְחָק". וְכֵן "הֲגַם הֲלֹם רָאִיתִי" (בראשית ט"ז:י"ג) נִקְשָׁר בִּרֹאשׁ הַפָּסוּק, כִּי אִמְרָה הֲגַם הֲלֹם רָאִיתִי הַשֵּׁם שֶׁנִּגְלָה לִי כִּי רָאָה בְעָנְיִי וְלֹא אֶקְרָאֶנּוּ אֵל רָאִי. וְכֵן "הֲנִגְלֹה נִגְלֵיתִי אֶל בֵּית אָבִיךָ" (שמואל א ב כז) קָשׁוּר עִם "לָמָּה תִבְעָטוּ בְּזִבְחִי וּבְמִנְחָתִי", יֹאמַר הַאִם בָּחַרְתִּי בָּכֶם שֶׁתִּבְעָטוּ בְּזִבְחִי וּמִנְחָתִי, וְלָמָּה תַעֲשׂוּ כֵן. אוֹ שֶׁתִּהְיֶה "הַלְּבֶן מֵאָה שָׁנָה" בִּשְׁאֵלָה לִדְבַר פֶּלֶא, לֹא כְּדָבָר נִמְנָע, כְּמוֹ "הֲתִשְׁפֹּט אֶת עִיר הַדָּמִים" (יחזקאל כב ב), עִנְיָנוֹ הֲתִרְצֶה לִשְׁפֹּט אוֹתָהּ וּלְהוֹדִיעָהּ אֶת כָּל תּוֹעֲבוֹתֶיהָ, וְכֵן "הֲתָעִיף עֵינֶיךָ בּוֹ וְאֵינֶנּוּ" (משלי כג ה), וְכֵן "הֲמִן הָעֵץ אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ לְבִלְתִּי אֲכָל מִמֶּנּוּ אָכָלְתָּ" (בראשית ג':י"א), כְּלוֹמַר הַאִם עָלָה בְּדַעְתְּךָ עַל הַלֵּב לֶאֱכֹל מִן הָעֵץ, וְכֵן זֶה, הַאִם יַעֲלֶה עַל הַלֵּב שֶׁלְּבֶן מֵאָה שָׁנָה יִוָּלֵד, שָׂרָה בַּת תִּשְׁעִים שָׁנָה תֵּלֵד. וְאַחַר כֵּן אָמַר לוֹ שֶׁיִּהְיֶה הַנֵּס הַזֶּה עִם חַיֵּי יִשְׁמָעֵאל:

הַלְּבֶן מֵאָה שָׁנָה יִוָּלֵד אֵין הַפֶּלֶא בְּבֶן מֵאָה שָׁנָה שֶׁיּוֹלִיד, כִּי הָאֲנָשִׁים יוֹלִידוּ כָּל יְמֵי הֱיוֹת בָּהֶם הַלַּחָה בְּנֵי תִּשְׁעִים וּבְנֵי מֵאָה גַּם בַּדּוֹרוֹת הָאֵלֶּה, אַף כִּי בִּימֵי אַבְרָהָם שֶׁלֹּא עָבְרוּ מִיָּמָיו פִּי הַשָּׁנִים. וְהִנֵּה אֲחֵרֵי זֶה אַרְבָּעִים שָׁנָה הוֹלִיד בָּנִים רַבִּים מִקְּטוּרָה. אֲבָל אָמַר הַלְּבֶן מֵאָה שָׁנָה שֶׁלֹּא הוֹלִיד בְּבַחֲרוּתוֹ מִן הָאִשָּׁה הַזֹּאת יוֹלִיד מִמֶּנָּה עַתָּה אַחֲרֵי מֵאָה וְאַחֲרֵי תִּשְׁעִים שֶׁפָּסַק מִמֶּנָּה אֹרַח נָשִׁים, כִּי יָדַע כֵּן. וּלְכָךְ לֹא אָמַר כֵּן מִתְּחִלָּה כְּשֶׁנֶּאֱמַר לוֹ (בראשית י"ז:ו') "וּנְתַתִּיךָ לְגוֹיִם" עַד אָמְרוֹ אֵלָיו כִּי מִשָּׂרָה יוֹלִיד. וְצִוָּה אוֹתוֹ "וְקָרָאתָ אֶת שְׁמוֹ יִצְחָק" בַּעֲבוּר הַצְּחוֹק שֶׁעָשָׂה אַבְרָהָם, וְזֶה לְאוֹת כִּי הָיָה לֶאֱמוּנָה וּלְשִׂמְחָה. וְאַחֲרֵי שֶׁקָּרָא אוֹתוֹ אַבְרָהָם כֵּן כַּאֲשֶׁר צִוָּה ה' אֹתוֹ אָמְרָה שָׂרָה, הֲכִי קָרָא שְׁמוֹ יִצְחָק כִּי צְחֹק עָשָׂה לִי אֱלֹהִים:

יח **לוּ יִשְׁמָעֵאל יִחְיֶה לְפָנֶיךָ** פֵּרוּשׁ הַמִּלָּה הַזֹּאת בְּכָל מָקוֹם כְּטַעַם "אִם", וְהַרְכָּבָה בְּמִלַּת "לוּלֵי" (בראשית ל"א:מ"ב), וְטַעְמָהּ "אִם לֹא" וְנִכְתְּבָה לִפְעָמִים בְּאָלֶ"ף (בראשית מ"ג:י'), וְכֵן יַרְכִּיבוּהָ עוֹד וְיֹאמְרוּ "אִלּוּ", "וְאִלּוּ לַעֲבָדִים וְלִשְׁפָחוֹת" (אסתר ז ד) "וְאִלּוּ חָיָה אֶלֶף שָׁנִים פַּעֲמַיִם" (קהלת ו ו), וְעִנְיַן הַמִּלָּה "אִם לוּ", וְטַעְמָהּ כְּמוֹ "אִם אִם", וּבָא הַכֶּפֶל לְחִזּוּק כְּמוֹ "חָרַק אַךְ בְּמֹשֶׁה" (במדבר יב ב), "הַמִּבְּלִי אֵין קְבָרִים" (שמות יד יא) וְדוֹמֵיהֶם. וְאָמַר אַבְרָהָם אִם יִשְׁמָעֵאל יִחְיֶה לְפָנֶיךָ אֶרְצֶה בַּבְּרָכָה הַזֹּאת אֲשֶׁר בֵּרַכְתַּנִי בְּזֶרַע שָׂרָה, כִּי הִבְטִיחוֹ מִתְּחִלָּה "אֲשֶׁר יֵצֵא מִמֵּעֶיךָ הוּא יִירָשֶׁךָ" (בראשית ט"ו:ד'), וְהִנֵּה הַיּוֹרֵשׁ אוֹתוֹ יָחִיד, וְהָיָה חוֹשֵׁב שֶׁהוּא יִשְׁמָעֵאל, וְעַתָּה כַּאֲשֶׁר נֶאֱמַר לוֹ כִּי מִשָּׂרָה יוֹלִיד וְהֻבִּין כִּי הוּא הַיּוֹרֵשׁ פָּחַד פֶּן יָמוּת יִשְׁמָעֵאל, וְלָכֵן אָמַר זֶה. **יִחְיֶה לְפָנֶיךָ** פֵּרֵשׁ רַשִׁ"י (רש"י על בראשית י"ז:י"ח) יִחְיֶה בְּיִרְאָתֶךָ, כְּמוֹ "הִתְהַלֵּךְ לְפָנַי" (בראשית י"ז:א') — פְּלַח קָדָמַי. וְאֵינֶנּוּ נָכוֹן, בַּעֲבוּר שֶׁאָמַר "וְלִישְׁמָעֵאל שְׁמַעְתִּיךָ" אֲבָל פֵּרוּשׁוֹ יִחְיֶה וְיִתְקַיֵּם זַרְעוֹ כָּל יְמֵי עוֹלָם:

יט **אֲבָל שָׂרָה אִשְׁתְּךָ** כְּמוֹ "אֲבָל בֵּן אֵין לָהּ" (מלכים ב ד יד) כְּטַעַם רַק, אָמַר רַק הַבֵּן אֲשֶׁר אֲנִי מְבַשֶּׂרְךָ עָלָיו שָׂרָה אִשְׁתְּךָ תֵּלֵד אוֹתוֹ, וּבוֹ אֲנִי מֵקִים בְּרִיתִי לְעוֹלָם וּבְזַרְעוֹ אַחֲרָיו, וְיִשְׁמָעֵאל אֲבָרֵךְ לְהַרְבּוֹת זַרְעוֹ אַף לֹא מִבְּרִיתִי:

כב **וַיַּעַל אֱלֹהִים מֵעַל אַבְרָהָם** לְשׁוֹן כָּבוֹד כְּלַפֵּי הַמָּקוֹם, וְלָמַדְנוּ שֶׁהַצַּדִּיקִים מֻרְכָּבְתּוֹ שֶׁל הקב"ה, לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על בראשית י"ז:כ"ב). אֲבָל לְשׁוֹנָם בִּבְרֵאשִׁית רַבָּה (בראשית רבה מ"ז:ו'), הָאָבוֹת הֵן הֵן הַמֻּרְכָּבָה, יִרְמְז לָמָּה שֶׁכָּתוּב (מיכה ז כ) "תִּתֵּן אֱמֶת לְיַעֲקֹב חֶסֶד לְאַבְרָהָם" "וּפַחַד יִצְחָק הָיָה לִי" (בראשית ל"א:מ"ב), וְהַמַּשְׂכִּיל יָבִין:

כו **בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה** כָּתַב רַשִׁ"י (רש"י על בראשית י"ז:כ"ו) בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה, שֶׁמָּלְאוּ לְאַבְרָהָם צ"ט שָׁנָה וּלְיִשְׁמָעֵאל י"ג, נִמּוֹלוּ. וּמָה טַעַם לְהַזְכִּיר זֶה, וְעוֹד שֶׁכְּבָר הִסְכִּימוּ (ר"ה י) לְדִבְרֵי רַבִּי אֱלִיעֶזֶר שֶׁבְּתִשְׁרֵי נִבְרָא הָעוֹלָם וּבְתִשְׁרֵי נוֹלְדוּ אָבוֹת וּבְפֶסַח נוֹלַד יִצְחָק, וְהַכָּתוּב אָמַר "לַמּוֹעֵד הַזֶּה בַּשָּׁנָה הָאַחֶרֶת", וְהוּא כָּתַב בְּסֵדֶר וַיֵּרָא (יח י) כִּי הַבְּשׂוֹרָה הָיְתָה בְּפֶסַח וְלַפֶּסַח הַבָּא נוֹלַד יִצְחָק. אֲבָל "בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה", שֶׁנִּצְטַוָּה בְּמִצְוָה הַזֹּאת נְמוֹל הוּא וִילִידֵי בֵיתוֹ שְׁמֹנָה עָשָׂר וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת וְכָל מִקְנַת כַּסְפּוֹ. סִפֵּר הַכָּתוּב מַעֲלָתוֹ בְּיִרְאַת ה' וּמַעֲלַת כָּל בְּנֵי בֵיתוֹ, שֶׁכֻּלָּם זְרִיזִים מַקְדִּימִין לְמִצְוֹת. וְאֵין טַעַם "נִמּוֹל אַבְרָהָם", שֶׁנִּמּוֹל הוּא בַּתְּחִלָּה, אֲבָל יִשְׁמָעֵאל בְּנוֹ נִמּוֹל מִתְּחִלָּה, וְכָל בְּנֵי בֵיתוֹ, כִּי כֵן כָּתוּב (בראשית י"ז:כ"ג) "וַיִּקַּח אַבְרָהָם אֶת יִשְׁמָעֵאל בְּנוֹ וְאֶת כָּל יְלִידֵי בֵיתוֹ" וְאַחֲרֵי כֵן "וְאַבְרָהָם בֶּן תִּשְׁעִים וְתֵשַׁע שָׁנָה בְּהִמֹּלוֹ", וְהַטַּעַם כִּי אַבְרָהָם נִזְדָּרֵז בְּמִצְוַת הַמִּילָה שֶׁלָּהֶם תְּחִלָּה וּמָל אוֹתָם הוּא בְּעַצְמוֹ, אוֹ שֶׁזִּמֵּן לָהֶם מוֹהֲלִים הַרְבֵּה וְהוּא עוֹמֵד עֲלֵיהֶם, וְאַחַר כָּךְ מָל אֶת עַצְמוֹ, שֶׁאִלּוּ הִקְדִּים מִילָתוֹ הָיָה חוֹלֶה אוֹ מְסֻכָּן בָּהּ מִפְּנֵי זִקְנָתוֹ וְלֹא הָיָה יָכוֹל לְהִשְׁתַּדֵּל בְּמִילָתָם:

פרק יח

א **וַיֵּרָא אֵלָיו** לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על בראשית י"ח:א') לְבַקֵּר אֶת הַחוֹלֶה. אָמַר רַבִּי חָמָא בַּר חֲנִינָא, יוֹם שְׁלִישִׁי לְמִילָתוֹ הָיָה, וּבָא הקב"ה וְשָׁאַל בּוֹ. "וְהִנֵּה שְׁלֹשָׁה אֲנָשִׁים", הַמַּלְאָכִים שֶׁבָּאוּ אֵלָיו בִּדְמוּת אֲנָשִׁים שְׁלֹשָׁה, אֶחָד לְבַשֵּׂר אֶת שָׂרָה, וְאֶחָד לְרַפְּאוֹת אֶת אַבְרָהָם, וְאֶחָד לַהֲפֹךְ אֶת סְדוֹם, וּרְפָאֵל שֶׁרִפֵּא אֶת אַבְרָהָם הָלַךְ מִשָּׁם לְהַצִּיל אֶת לוֹט, שֶׁאֵין זֶה שְׁתֵּי שְׁלִיחוּת, כִּי הָיָה בְּמָקוֹם אַחֵר וְנִצְטַוָּה בּוֹ אַחַר כָּךְ, אוֹ שֶׁשְּׁתֵּיהֶן לְהַצָּלָה. "וַיֹּאכְלוּ", נִרְאוּ כְּמִי שֶׁאָכְלוּ. וּבְסֵפֶר מוֹרֵה הַנְּבוֹכִים (ב מב) נֶאֱמַר כִּי הַפָּרָשָׁה כֻּלָּהּ וּפְרָט, אָמַר הַכָּתוּב תְּחִלָּה כִּי נִרְאָה אֵלָיו הַשֵּׁם בְּמַרְאוֹת הַנְּבוּאָה, וְאֵיךְ הָיְתָה הַמַּרְאָה הַזֹּאת, כִּי נָשָׂא עֵינָיו בַּמַּרְאָה וְהִנֵּה ג' אֲנָשִׁים נִצָּבִים עָלָיו, "וַיֹּאמַר אִם נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ" זֶה סִפּוּר מָה שֶׁאָמַר בְּמַרְאֵה הַנְּבוּאָה לְאֶחָד מֵהֶם, הַגָּדוֹל שֶׁבָּהֶם. וְאִם בַּמַּרְאָה לֹא נִרְאוּ אֵלָיו רַק אֲנָשִׁים אוֹכְלִים בָּשָׂר, אֵיךְ אָמַר "וַיֵּרָא אֵלָיו ה'", כִּי הִנֵּה לֹא נִרְאָה לוֹ הַשֵּׁם לֹא בְּמַרְאָה וְלֹא בְּמַחְשָׁבָה, וְכָכָה לֹא נִמְצָא בְּכָל הַנְּבוּאוֹת. וְהִנֵּה לִדְבָרָיו לֹא לָשָׁה שָׂרָה עוּגוֹת וְלֹא עָשָׂה אַבְרָהָם בֶּן בָּקָר וְגַם לֹא צָחֲקָה שָׂרָה, רַק הַכֹּל מַרְאָה, וְאִם כֵּן בָּא הַחֲלוֹם הַזֶּה בְּרוֹב עִנְיָן כַּחֲלוֹמוֹת הַשֶּׁקֶר, כִּי מָה תּוֹעֶלֶת לְהַרְאוֹת לוֹ כָּל זֶה. וְכֵן אָמַר (שם) בְּעִנְיַן "וַיֵּאָבֵק אִישׁ עִמּוֹ" (בראשית ל"ב:כ"ה) שֶׁהַכֹּל מַרְאֵה הַנְּבוּאָה, וְלֹא יָדַעְתִּי לָמָּה הָיָה צוֹלֵעַ עַל יֶרֶכוֹ בְּהָקִין, וְלָמָּה אָמַר (בראשית ל"ב:ל"א) "כִּי רָאִיתִי אֱלֹהִים פָּנִים אֶל פָּנִים וַתִּנָּצֵל נַפְשִׁי", כִּי הַנְּבִיאִים לֹא יִפְחֲדוּ שֶׁמִּוּתוּ מִפְּנֵי מַרְאוֹת הַנְּבוּאָה, וּכְבָר רָאָה מַרְאָה גְּדוֹלָה וְנִכְבֶּדֶת מִזֹּאת, כִּי גַּם אֶת הַשֵּׁם הַנִּכְבָּד רָאָה פְּעָמִים רַבּוֹת בְּמַרְאֵה הַנְּבוּאָה (עיין להלן כח יג לא ג). וְהִנֵּה לְפִי דַּעְתּוֹ זֹאת יִצְטָרֵךְ לוֹמַר כֵּן בְּעִנְיַן לוֹט, כִּי לֹא בָּאוּ הַמַּלְאָכִים אֶל בֵּיתוֹ וְלֹא אָפָה לָהֶם מַצּוֹת וַיֹּאכְלוּ, אֲבָל הַכֹּל הָיָה מַרְאָה, וְאִם יַעֲלֶה אֶת לוֹט לְמַעֲלַת מַרְאֵה הַנְּבוּאָה אֵיךְ יִהְיוּ אֲנָשֵׁי סְדוֹם הָרָעִים וְהַחַטָּאִים נְבִיאִים, כִּי מִי הִגִּיד לָהֶם שֶׁבָּאוּ אֲנָשִׁים אֶל בֵּיתוֹ, וְאִם הַכֹּל מַרְאוֹת נְבוּאָתוֹ שֶׁל לוֹט, יִהְיֶה "וַיַּאיצוּ הַמַּלְאָכִים וְגוֹ' קוּם קַח אֶת אִשְׁתְּךָ" "וַיֹּאמֶר הִמָּלֵט עַל נַפְשֶׁךָ" (להלן יט טו יז) וְ"הִנֵּה נָשָׂאתִי פָנֶיךָ" (שם כא) וְכָל הַפָּרָשָׁה כֻּלָּהּ — מַרְאָה, וְיִשָּׁאֵר לוֹט בִּסְדוֹם. אֲבָל יַחְשֹׁב שֶׁהָיוּ הַמַּעֲשִׂים נַעֲשִׂים מֵאֲלֵיהֶם, וְהַמַּאֲמָרִים בְּכָל דָּבָר וְדָבָר מַרְאָה. וְאֵלֶּה דְּבָרִים סוֹתְרִים הַכָּתוּב, אָסוּר לְשָׁמְעָם אַף כִּי לְהַאֲמִין בָּהֶם. וּבֶאֱמֶת כִּי כָּל מָקוֹם שֶׁהֻזְכַּר בַּכָּתוּב רְאִיַּת מַלְאָךְ אוֹ דִּבּוּר מַלְאָךְ הוּא בְּמַרְאָה אוֹ בַּחֲלוֹם, כִּי הַהֶרְגֵּשִׁים לֹא יַשִּׂיגוּ הַמַּלְאָכִים, אֲבָל לֹא מַרְאוֹת הַנְּבוּאָה, כִּי הַמַּשִּׂיג לִרְאוֹת מַלְאָךְ

אוֹ דִּבּוּרוֹ אֵינֶנּוּ נָבִיא, שֶׁאֵין הַדָּבָר כְּמוֹ שֶׁהָרַב גּוֹזֵר (במו"נ ב לד ובהלכות יסוה"ת ז ו), כִּי כָּל נָבִיא זוּלַת מֹשֶׁה רַבֵּינוּ נִבּוּאָתוֹ עַל יְדֵי מַלְאָךְ. וּכְבָר אָמְרוּ (מגילה ג) בְּדָנִיֵּאל, אֵינָהוּ עֲדַיִן מִנַּּהּ דְּאִינְהוּ נְבִיאֵי וְאִיהוּ לָאו נָבִיא, וְכֵן לֹא נִכְתַּב סִפְרוֹ עִם סֵפֶר הַנְּבִיאִים מִפְּנֵי שֶׁהָיָה עִנְיָנוֹ עִם גַּבְרִיאֵל, אַף עַל פִּי שֶׁהָיָה נִרְאֶה אֵלָיו וּמְדַבֵּר עִמּוֹ בְּהָקִיץ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר בַּמַּרְאָה שֶׁל בֵּית שֵׁנִי "וְעוֹד אֲנִי מְדַבֵּר בַּתְּפִלָּה וְהָאִישׁ גַּבְרִיאֵל" (דניאל ט כא), וְכֵן הַמַּרְאָה שֶׁל קֶץ הַגְּאֻלָּה (שם י ד) בְּהָקִיץ הָיְתָה, בְּלֶכְתּוֹ עִם חֲבֵרָיו עַל יַד הַנָּהָר. וְאֵין הָגָר הַמִּצְרִית מִכְּלַל הַנְּבִיאוֹת, וּבְרוּר הוּא גַּם כֵּן שֶׁלֹּא הָיָה עִנְיָנָהּ בַּת קוֹל כְּמוֹ שֶׁאָמַר הָרַב (במו"נ שם). וְהַכָּתוּב חִלֵּק נְבוּאַת מֹשֶׁה רַבֵּינוּ מִנְּבוּאַת הָאָבוֹת כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר (שמות ו ג) "וָאֵרָא אֶל אַבְרָהָם אֶל יִצְחָק וְאֶל יַעֲקֹב בְּאֵל שַׁדָּי", וְזֶה שֵׁם מִשְׁמוֹת הַקֹּדֶשׁ לַבּוֹרֵא, אֵינֶנּוּ כִּנּוּי לְמַלְאָךְ. וְרַבּוֹתֵינוּ עוֹד לִמְּדוּ עַל הֶחְלּוּק שֶׁבֵּינֵיהֶם וְאָמְרוּ (ויק"ר א יד), מָה בֵּין מֹשֶׁה לְכָל הַנְּבִיאִים, רַבָּנָן אָמְרֵי כָּל הַנְּבִיאִים רָאוּ מִתּוֹךְ אַסְפַּקְלַרְיָא שֶׁאֵינָהּ מְצֻחְצַחַת, הֲדָא הוּא דִכְתִיב (הושע יב יא) "וְאָנֹכִי חָזוֹן הִרְבֵּיתִי וּבְיַד הַנְּבִיאִים אֲדַמֶּה", וּמֹשֶׁה רָאָה מִתּוֹךְ אַסְפַּקְלַרְיָא מְצֻחְצַחַת, הֲדָא הוּא דִכְתִיב (במדבר יב ח) "וּתְמוּנַת ה' יַבִּיט", כְּמוֹ שֶׁהוּא מְפֹרָשׁ בְּרוֹיְקָרָא רַבָּה (שם) וּמְקוֹמוֹת אֲחֵרִים (יבמות מט), וְלֹא נָתְנוּ בְּשׂוּם מָקוֹם נְבוּאָתָם לְמַלְאָךְ. וְאַל תִּשׁוֹמֵם בַּעֲבוּר שֶׁכָּתוּב (מלכים א יג יח) "גַּם אֲנִי נָבִיא כָּמוֹךָ וּמַלְאָךְ דִּבֶּר אֵלַי בִּדְבַר ה' לֵאמֹר", כִּי פֵּרוּשׁוֹ גַּם אֲנִי נָבִיא כָּמוֹךָ וְיוֹדֵעַ אֲנִי שֶׁהַמַּלְאָךְ שֶׁדִּבֵּר אֵלַי בִּדְבַר ה' הוּא, וְזוֹ מַדְרֵגָה מִמַּדְרֵגוֹת הַנְּבוּאָה, כַּאֲשֶׁר אָמַר אִישׁ הָאֱלֹהִים "כִּי כֵן צִוָּה אֹתִי בִּדְבַר ה'" (שם יג ט), וְאָמַר "כִּי דָבָר אֵלַי בִּדְבַר ה'" (שם יג יז) וּכְבָר אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ (במד"ר כ ג) בְּעִנְיַן בִּלְעָם שֶׁאָמַר "וְעַתָּה אִם רַע בְּעֵינֶיךָ אֶשּׁוּבָה לִי" (במדבר כב לד), אֲנִי לֹא הָלַכְתִּי עַד שֶׁאָמַר לִי הקב"ה "קוּם לֵךְ אִתָּם" (שם שם כ), וְאַתָּה אוֹמֵר שֶׁאֶחְזֹר, כָּךְ הוּא אֱמֶת לְאַבְרָהָם לְהַקְרִיב אֶת בְּנוֹ וְאַחַר כָּךְ "וַיִּקְרָא מַלְאַךְ ה' אֶל אַבְרָהָם יַאמֶר אַל תִּשְׁלַח יָדְךָ אֶל הַנַּעַר" (בראשית כ"ב:י"ב), לָמוּד הוּא לוֹמַר דָּבָר וּמַלְאָךְ מַחְזִירוֹ וְכוּ'. הִנֵּה הַחָכָמִים מִתְעוֹרְרִים לוֹמַר שֶׁאֵין הַנְּבוּאָה בַּדִּבּוּר הָרִאשׁוֹן שֶׁהִזְכִּיר בּוֹ הַשֵּׁם שָׁוָה לַדִּבּוּר הַשֵּׁנִי שֶׁאָמַר בּוֹ שֶׁהוּא עַל יְדֵי מַלְאָךְ, אֶלָּא שֶׁהוּא דֶּרֶךְ בַּנְּבִיאִים שֶׁיְּצַוֶּה בִּנְבוּאָה וִיבַטֵּל הַצִּוָּאָה בְּמַלְאָךְ, כִּי הַנָּבִיא יוֹדֵעַ כִּי דְבַר ה' הוּא. וּבְתַחֲלַת וַיִּקְרָא רַבָּה (א ט) אָמְרוּ, "וַיִּקְרָא אֶל מֹשֶׁה", לֹא כְּאַבְרָהָם, בְּאַבְרָהָם כָּתוּב "וַיִּקְרָא מַלְאַךְ ה' אֶל אַבְרָהָם שֵׁנִית מִן הַשָּׁמָיִם" (בראשית כ"ב:ט"ו), הַמַּלְאָךְ קוֹרֵא וְהַדִּבּוּר מְדַבֵּר, בְּרַם הָכָא אָמַר הקב"ה אֲנִי הוּא הַקּוֹרֵא וַאֲנִי הוּא הַמְדַבֵּר. כְּלוֹמַר שֶׁלֹּא הָיָה אַבְרָהָם מַשִּׂיג הַנְּבוּאָה עַד הֲכִינוֹ נַפְשׁוֹ בַּתְּחִלָּה לְהַשָּׂגַת מַלְאָךְ, וְיַעֲלֶה מִן הַמַּדְרֵגָה הַהִיא לְמַעֲלַת דִּבּוּר הַנְּבוּאָה, אֲבָל מֹשֶׁה מוּכָן לִנְבוּאָה בְּכָל עֵת. הִנֵּה בְּכָל מָקוֹם יִתְעוֹרְרוּ הַחָכָמִים לְהוֹדִיעֵנוּ כִּי רְאִיַּת הַמַּלְאָךְ אֵינֶנָּה נְבוּאָה, וְאֵין הָרוֹאִים מַלְאָכִים וְהַמְדַבְּרִים עִמָּם מִכְּלַל הַנְּבִיאִים, כַּאֲשֶׁר הִזְכַּרְתִּי בְּדָנִיֵּאל, אֲבָל הִיא מַרְאָה תִּקָּרֵא "גְּלוּי עֵינַיִם", כְּמוֹ "וַיִּגַל הַשֵּׁם אֶת עֵינֵי בִלְעָם וַיַּרְא אֶת מַלְאַךְ ה'" (במדבר כב לא), וְכֵן "וַיִּתְפַּלֵּל אֱלִישָׁע וַיֹּאמַר ה' פְּקַח נָא אֶת עֵינָיו וְיִרְאֶה" (מלכים ב ו יז), אֲבָל בִּמְקוֹם אֲשֶׁר יַזְכִּיר הַמַּלְאָכִים בְּשֵׁם "אֲנָשִׁים" כְּעִנְיַן הַפָּרָשָׁה הַזֹּאת וּפָרָשַׁת לוֹט, וְכֵן "וַיֹּאבֶק אִישׁ עִמּוֹ" (בראשית ל"ב:כ"ה) וְכֵן "וַיִּמְצָאֵהוּ אִישׁ" (שם לז טו) עַל דַּעַת רַבּוֹתֵינוּ (תנחומא וישב ב), הוּא כָּבוֹד נִבְרָא בַּמַּלְאָכִים, יִקָּרֵא אֵצֶל הַיּוֹדְעִים "מַלְבּוּשׁ", יֵשֵׁג לְעֵינֵי בָּשָׂר בְּזַכֵּי הַנְּפָשׁוֹת כַּחֲסִידִים וּבְנֵי הַנְּבִיאִים, וְלֹא אוּכַל לְפָרֵשׁ. וְהַמָּקוֹם אֲשֶׁר תִּמְצָא בּוֹ רְאִיַּת ה' וְדִבּוּר מַלְאָךְ אוֹ רְאִיַּת מַלְאָךְ וְדִבּוּר ה', כַּכָּתוּב בִּדְבָרֵי מֹשֶׁה בְּתַחֲלַת נְבוּאָתוֹ, (שמות ג ב-ד) וּבְדִבְרֵי זְכַרְיָה (ג א-ב), עוֹד אַגָּלֶה בּוֹ דִּבְרֵי אֱלֹהִים חַיִּים בְּרִמְיזוֹת (עיין שמות ג ב). וְעִנְיַן "וַיֹּאכְלוּ" אָמְרוּ חֲכָמִים (ב"ר מח יד) רִאשׁוֹן רִאשׁוֹן מִסְתַּלֵּק. וְעִנְיַן הַהִסְתַּלְקוּת תָּבִין אוֹתוֹ מִדְּבַר מָנוֹחַ אִם תִּזְכֶּה אֵלָיו. וְהִנֵּה פֵּרוּשׁ הַפָּרָשָׁה הַזֹּאת אַחֲרֵי שֶׁאָמַר כִּי בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה נִמּוֹל אַבְרָהָם (בראשית י"ז:כ"ו), אָמַר שֶׁנִּרְאָה אֵלָיו הַשֵּׁם בִּהְיוֹתוֹ חוֹלֶה בְּמֵילָתוֹ יוֹשֵׁב וּמִתְקָרֵר בְּפֶתַח אָהֳלוֹ מִפְּנֵי חֹם הַיּוֹם אֲשֶׁר יַחֲלִישֶׁנּוּ. וְהִזְכִּיר זֶה לְהוֹדִיעַ שֶׁלֹּא הָיָה מִתְכַּוֵּן לִנְבוּאָה, לֹא נוֹפֵל עַל פָּנָיו וְלֹא מִתְפַּלֵּל, וְאַף עַל פִּי כֵן בָּאָה אֵלָיו הַמַּרְאָה הַזֹּאת.

בְּאֵלֶּה מַמְרָא לְהוֹדִיעַ הַמָּקוֹם אֲשֶׁר בּוֹ נִמּוֹל, וְזֶה גִּלּוּי הַשְּׁכִינָה אֵלָיו לְמַעְלָה וְכָבוֹד לוֹ, כְּעִנְיַן שֶׁבָּא בַּמִּשְׁכָּן "וַיֵּצְאוּ וַיְבָרֵכוּ אֶת הָעָם וַיֵּרָא כְּבוֹד ה' אֶל כָּל הָעָם" (ויקרא ט כג), כִּי מִפְּנֵי הִשְׁתַּדְּלוּתָם בְּמִצְוַת הַמִּשְׁכָּן זָכוּ לִרְאִיַּת הַשְּׁכִינָה. וְאֵין גִּלּוּי הַשְּׁכִינָה כָּאן וְכָאן לְצַוּוֹת לָהֶם מִצְוָה אוֹ לְדַבּוּר כְּלָל, אֶלָּא גְּמוּל הַמִּצְוָה הַנַּעֲשֵׂית כְּבָר, וּלְהוֹדִיעַ כִּי רָצָה הָאֱלֹהִים אֶת מַעֲשֵׂיהֶם, כְּעִנְיַן שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים יז טו) "אֲנִי בְצֶדֶק אֶחֱזֶה פָנֶיךָ אֶשְׂבְּעָה בְהָקִיץ תְּמוּנָתֶךָ", וְכֵן בְּיַעֲקֹב אָמַר (בראשית ל"ב:ב') "וַיִּפְגְּעוּ בוֹ מַלְאֲכֵי אֱלֹהִים", וְאֵין שָׁם דִּבּוּר וְלֹא שֶׁחִדְּשׁוּ בּוֹ דָּבָר רַק שֶׁזָּכָה לִרְאִיַּת מַלְאֲכֵי עֶלְיוֹן וְיָדַע כִּי מַעֲשָׂיו רְצוּיִים. וְכֵן הָיָה לְאַבְרָהָם בִּרְאִיַּת הַשְּׁכִינָה זְכוּת וְהַבְטָחָה. וְכֵן אָמְרוּ (מכילתא שירתא ג) בְּיוֹרְדֵי הַיָּם שֶׁאָמְרוּ "זֶה אֵלִי וְאַנְוֵהוּ", רָאֲתָה שִׁפְחָה עַל הַיָּם מָה שֶׁלֹּא רָאָה יְחֶזְקֵאל הַנָּבִיא, זְכוּת לָהֶם בְּעֵת הַנֵּס הַגָּדוֹל שֶׁהֶאֱמִינוּ בַּה' וּבְמֹשֶׁה עַבְדּוֹ. וּפְעָמִים יָבֹא בִּשְׁעַת הַקֶּצֶף, "וַיֹּאמְרוּ כָּל הָעֵדָה לְרָגוֹם אֹתָם בָּאֲבָנִים וּכְבוֹד ה' נִרְאָה בְּאֹהֶל מוֹעֵד אֶל כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" (במדבר יד י), וַיְהִיָה זֶה לְהָגֵן עַל עֲבָדָיו הַצַּדִּיקִים וְלִכְבוֹדָם. וְאַל תָּחוּשׁ לְהֶפְסֵק הַפָּרָשָׁה, כִּי הָעִנְיָן מְחֻבָּר, וְלָכֵן אָמַר "וַיֵּרָא אֵלָיו" וְלֹא אָמַר "וַיֵּרָא ה' אֶל אַבְרָהָם", אֲבָל בַּפָּרָשָׁה רָצָה לְסַדֵּר כָּבוֹד הַנַּעֲשֶׂה לוֹ בְּעֵת שֶׁעָשָׂה הַמִּילָה, וְאָמַר כִּי נִגְלְית עָלָיו הַשְּׁכִינָה וְשָׁלַח אֵלָיו מַלְאָכָיו לְבַשֵּׂר אֶת אִשְׁתּוֹ וְגַם לְהַצִּיל לוֹט אָחִיו בַּעֲבוּרוֹ, כִּי אַבְרָהָם נִתְבַּשֵּׂר בְּבֵן מִפִּי הַשְּׁכִינָה כְּבָר, וְשָׂרָה מִפִּי הַמַּלְאָךְ שֶׁדִּבֵּר עִם אַבְרָהָם כְּדֵי שֶׁתִּשְׁמַע שָׂרָה, כְּמוֹ שֶׁאָמַר "וְשָׂרָה שׁוֹמַעַת", וְזוֹ כַּוָּנָתָם שֶׁאָמְרוּ (סוטה יד) לְבַקֵּר אֶת הַחוֹלֶה, שֶׁלֹּא הָיָה לְדִבּוּר אֶלָּא לְכָבוֹד לוֹ, וְעוֹד אָמְרוּ (ב"ר מח ד) "מִזְבַּח אֲדָמָה תַּעֲשֶׂה לִי" (שמות כ כד), וּמָה אִם זֶה שֶׁבָּנָה מִזְבֵּחַ לִשְׁמִי הֲרֵינִי נִגְלֶה עָלָיו וּמְבָרְכוֹ, אַבְרָהָם שֶׁמָּל עַצְמוֹ לִשְׁמִי עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה. וְשָׁמָּא כִּוְּנוּ עוֹד בָּזֶה לוֹמַר שֶׁהָיָה לוֹ בְּמַרְאֵה הַשְּׁכִינָה רִפּוּי לְמַחֲלַת הַמִּילָה, כִּי כֵן רָאוּי לִהְיוֹת, כִּדְכְתִיב (משלי טז טו) "בְּאוֹר פְּנֵי מֶלֶךְ חַיִּים":

ב וְטַעַם **נְצָבִים עָלָיו** שֶׁהָיוּ עוֹמְדִים לְנֶגְדּוֹ מִסְתַּכְּלִים, כִּלְשׁוֹן "הַנִּצָּב עַל הַקּוֹצְרִים" (רות ב ה), "מְשָׁרֵי הַנִּצָּבִים" (מלכים א ה ל), וּלְפִי שֶׁהוּא יוֹשֵׁב וְהֵם הָיוּ עוֹמְדִים וְרוֹאִים בּוֹ אָמַר "עָלָיו", וְזֶה טַעַם "וַיַּרְא לִקְרָאתָם", כִּי כַּאֲשֶׁר רָאָה אוֹתָם עוֹמְדִים נָגְדּוֹ וְלֹא הָיוּ הוֹלְכִים לְדַרְכָּם, רָץ לִקְרָאתָם לַהֲבִיאָם אֶל בֵּיתוֹ. וְטַעַם "מִפֶּתַח הָאֹהֶל", לְהַגִּיד שֶׁהָיָה עֲדַיִן יוֹשֵׁב שָׁם אַחֲרֵי הִסְתַּלֵּק מִמֶּנּוּ מַרְאֵה הַשְּׁכִינָה. וְיִתָּכֵן שֶׁיִּהְיֶה "עָלָיו" עַל הָאֹהֶל, שֶׁהָיוּ קְרוֹבִים אֵלָיו מִן הַצַּד הָאַחֵר שֶׁלֹּא כְּנֶגֶד הַפֶּתַח, וְהָיוּ שָׁם נִצָּבִים וְלֹא הָיוּ מִתְקָרְבִין אֶל אַבְרָהָם, כְּטַעַם "חוֹנִים עַל הַיָּם" (שמות יד ט):

ג **אֲדֹנָי אִם נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ** מְצִינוּ אוֹתוֹ בַּסְּפָרִים מָרוּץ, וְהִנֵּה קָרָאם בְּשֵׁם רַבָּם בְּאֶל"ף דָּל"ת, כִּי הִכִּיר בָּהֶם שֶׁהֵם מַלְאֲכֵי עֶלְיוֹן, כַּאֲשֶׁר יִקְרָאוּ אֱלֹהִים וְאֵלִים, וְלָכֵן הִשְׁתַּחֲוָה לָהֶם אַרְצָה:

אַל נָא תַעֲבֹר מֵעַל עַבְדֶּךָ עִם כָּל אֶחָד יְדַבֵּר כְּדֶרֶךְ כָּל הַתּוֹרָה, "וּשְׁמַרְתֶּם אֶת (כל) חֻקֹּתַי (ועשיתם אותם) עֲרָוַת אָבִיךָ וְעֶרְוַת אִמְּךָ לֹא תְגַלֶּה" (ויקרא יח ה ז), "וּבִקַּשְׁתֶּם מִשָּׁם אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ וּמָצָאתָ כִּי תִדְרְשֶׁנּוּ בְּכָל לְבָבְךָ וּבְכָל נַפְשֶׁךָ" (דברים ד כט), וְלֹב מִשְׁנֵה הַתּוֹרָה כֵּן, וְהֶפֶךְ מִזֶּה "רְאֵה אָנֹכִי נוֹתֵן לִפְנֵיכֶם הַיּוֹם" (שם יא כו). וְרַבּוֹתֵינוּ אָמְרוּ (ב"ר מח ו), לְגָדוֹל שֶׁבָּהֶם אָמַר. וְגַם זֶה יִתָּכֵן, שֶׁאָמַר לַגָּדוֹל אַל נָא תַּעֲבֹר, וְאַתָּה וְרֵעֶיךָ אֲשֶׁר יִשָּׁאֲרוּ עִמְּךָ תִּרְחֲצוּ רַגְלֵיכֶם. וְהַנָּכוֹן בְּעֵינַי שֶׁקָּרָא אֶת כֻּלָּם אֲדוֹנִים וּפָנָה אֶל כָּל אֶחָד וְאֶחָד, לָרִאשׁוֹן אָמַר אִם נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ אַל נָא תַּעֲבֹר, וְכֵן אָמַר לַשֵּׁנִי, וְכֵן אָמַר לַשְּׁלִישִׁי, לְכָל אֶחָד בִּפְנֵי עַצְמוֹ יִתְחַנֵּן, אִם נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ אַל נָא תַּעֲבֹר מֵעַל עַבְדֶּךָ וְיֻקַּח נָא מְעַט מַיִם וְרַחֲצוּ רַגְלֵיכֶם כֻּלְּכֶם. וְזֶה דֶּרֶךְ מוּסָר וְכָבוֹד מֹרֶב חֶפְצוֹ לְהִתְנַדֵּב עִמָּהֶם. וְהִנֵּה הִכִּיר בָּהֶם שֶׁהֵם עוֹבְרֵי דֶּרֶךְ וְאֵין חֶפְצָם לָלוּן שָׁם, וְלָכֵן לֹא בִּקֵּשׁ מֵהֶם רַק שֶׁיֻּקַּח מְעַט מַיִם לִרְחֹץ רַגְלֵיהֶם מְעַט הַחֹם, לָתֵת מַיִם קָרִים עַל נֶפֶשׁ עֲיֵפָה, וְיִשָּׁעֲנוּ תַּחַת הָעֵץ לִרְוֹחַ הַיּוֹם, לֹא יָבוֹאוּ בְּאֹהֶל וּבְמִשְׁכָּן:

ה **כִּי עַל כֵּן עֲבַרְתֶּם** כִּי אַחֲרֵי שֶׁדַּרְכְּכֶם עָלַי אֵינֶנּוּ נָכוֹן שֶׁלֹּא תָּנוּחוּ מְעַט אֶצְלִי. "כֵּן תַּעֲשֶׂה כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ", דֶּרֶךְ מוּסָר, שֶׁבְּפַת לֶחֶם דַּי, לְשׁוֹן רַבִּי אַבְרָהָם (אבן עזרא על בראשית י"ח:ה'). אוֹ יֹאמַר, כֵּן תַּעֲשֶׂה לָנוּ לְהַשְׁעֵן תַּחַת הָעֵץ וְלַעֲבֹר מְיֵד, כִּי שְׁלוּחִים אֲנַחְנוּ, וְאַל תְּעַכְּבֵנוּ לָבֹא בְּאֹהֶל אוֹ לָלוּן עִמָּךְ:

ו **קֲמַח סְאָה** סְאָה לְעֻגוֹת, קֶמַח לַעֲמִילָן שֶׁל טַבָּחִים לְכַסּוֹת אֶת הַקְּדָרָה לִשְׁאֹב אֶת הַזֶּהֲמָא, לְשׁוֹן רַשִּׁ"י (רש"י על בראשית י"ח:ו'). וְכָךְ הוּא בְּבְרֵאשִׁית רַבָּה (בראשית רבה מ"ח:י"ב), וְשָׁם פֵּרְשׁוּ שֶׁהָיוּ שָׁלֹשׁ סְאִים לְכָל אֶחָד. וְלֹא יָדַעְנוּ לָמָּה הִרְבָּה בַּלֶּחֶם כָּל כָּךְ לִשְׁלֹשָׁה אֲנָשִׁים, אוּלַי יָדַע הִסְתַּלְקוּת הַמַּאֲכָל רִאשׁוֹן רִאשׁוֹן, וְהוּא כְּמַרְבֶּה עוֹלוֹת לַמִּזְבֵּחַ, אוֹ שֶׁפָּעֲדוּ גְּדוֹלֵי בֵּיתוֹ עִמָּהֶם לִכְבוֹדָם. וְעַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט, מַהֲרֵי שְׁלֹשׁ סְאִים קֶמַח לַעֲשׂוֹת מֵהֶן סֹלֶת, וְהִנֵּה הוֹצִיאָה מִכָּל הַשָּׁלֹשׁ סְאִין סֹלֶת נְקִיָּה מְעַט:

ז וְטַעַם **וְאֶל הַבָּקָר רָץ אַבְרָהָם** לְהַגִּיד רֹב חִשְׁקוֹ בִּנְדִיבוּת, כִּי הָאָדָם הַגָּדוֹל אֲשֶׁר הָיוּ בְּבֵיתוֹ שְׁמֹנָה עָשָׂר וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת אִישׁ שֹׁלֵף חָרֶב, וְהוּא זָקֵן מְאֹד וְחָלוּשׁ בְּמִילָתוֹ, הָלַךְ הוּא בְּעַצְמוֹ אֶל אֹהֶל שָׂרָה לְזָרֵז אוֹתָהּ בַּעֲשִׂיַּת הַלֶּחֶם, וְאַחֲרֵי כֵן רָץ אֶל מְקוֹם הַבָּקָר לְבַקֵּר מִשָּׁם בֶּן בָּקָר רַךְ וָטוֹב לַעֲשׂוֹת לְאוֹרְחָיו, וְלֹא עָשָׂה כָּל זֶה עַל יַד אֶחָד מִמְּשָׁרְתָיו הָעוֹמְדִים לְפָנָיו:

י **שׁוֹב אָשׁוּב אֵלֶיךָ כָּעֵת חַיָּה** לְשׁוֹן רַשִּׁ"י (רש"י על בראשית י"ח:י'), לֹא בִּשְׁרוֹ הַמַּלְאָךְ שֶׁיָּשׁוּב אֵלָיו אֶלָּא בִּשְׁלִיחוּתוֹ שֶׁל מָקוֹם אָמַר לוֹ, כְּמוֹ "וַיֹּאמֶר לָהּ מַלְאַךְ ה' הָרָבָּה אַרְבֶּה אֶת זַרְעֵךְ" (בראשית ט"ז:י'), וְהוּא אֵין בְּיָדוֹ לְהַרְבּוֹת, אֶלָּא בִּשְׁלִיחוּתוֹ שֶׁל מָקוֹם אָמַר לוֹ, אַף כָּאן בִּשְׁלִיחוּתוֹ שֶׁל מָקוֹם אָמַר לוֹ. וְהַצָּרִךְ הָרֵב לֵאמֹר כֵּן מִפְּנֵי שֶׁהִקְדִּים אָמַר לוֹ בְּכָאן לַמּוֹעֵד אָשׁוּב אֵלֶיךָ, וּבֵין בַּמַּלְאָךְ אוֹ בְּהִקְבִּ"ה לֹא מָצִינוּ שֶׁשָּׁב אֵלָיו לְמוֹעֲדוֹ. אוּלַי נִכְלַל בִּלְשׁוֹן "וְזֶה" פָּקֹד אֶת שָׂרָה כַּאֲשֶׁר אָמָר וַיַּעַשׂ ה' לְשָׂרָה כַּאֲשֶׁר דִּבֵּר" (בראשית כ"א:א'). וְרַבִּי אַבְרָהָם אָמַר (אבן עזרא על בראשית כ"א:ב') כִּי "וַיֹּאמֶר ה' אֶל אַבְרָהָם" הוּא דִּבֵּר הַמַּלְאָךְ בְּשֵׁם שׁוֹלְחוֹ, וְשָׁב אֵלָיו לַמּוֹעֵד אֲשֶׁר דִּבֶּר אִתּוֹ וְאִם לֹא נִכְתַּב. וְהַנָּכוֹן בְּעֵינַי שֶׁהוּא מִן "לִתְשׁוּבַת הַשָּׁנָה" (שמואל ב יא א), יֹאמַר כִּי שׁוּב אָשׁוּב אֵלֶיךָ עֵת כָּעֵת הַזֹּאת שֶׁתִּהְיוּ בּוֹ חַיִּים וְיִהְיֶה בֵּן לְשָׂרָה אִשְׁתֶּךָ, וְזֶהוּ כַּאֲשֶׁר נֶאֱמַר לְאַבְרָהָם (בראשית י"ז:כ"א) "לַמּוֹעֵד הַזֶּה בַּשָּׁנָה הָאַחֶרֶת", וְיִהְיֶה "אָשׁוּב" כְּמוֹ "וְשָׁב ה' אֱלֹהֶיךָ וְשָׁב וְקִבֶּצְךָ" (דברים ל ג):

יא **בָּאִים בַּיָּמִים** הָאָדָם בִּימֵי בְּחוּרוֹתָיו יִקָּרֵא "עוֹמֵד בַּיָּמִים", וְיִקָּרְאוּ "יָמָיו", כִּי הֵם שָׁלוֹ, כִּלְשׁוֹן "אֶת מִסְפַּר יָמֶיךָ אֲמַלֵּא" (שמות כג כו), אֲבָל כַּאֲשֶׁר יַזְקִין וְיִהְיֶה יָמִים רַבִּים מֹרֶב בְּנֵי הָאָדָם בְּדוֹרוֹ, יִקָּרֵא "בָּא בַּיָּמִים", מִפְּנֵי שֶׁהוּא כְּבָא בְּאֶרֶץ אַחֶרֶת נוֹסֵעַ מֵעִיר וּבָא אֶל עִיר מִיּוֹם אֶל יוֹם:

חָדַל לִהְיוֹת לְשָׂרָה אֹרַח כַּנָּשִׁים הוּא הַזְּמַן לְהֶרָיוֹן, כִּי אַחֲרֵי הֶפְסֵק הָאֹרַח מֻחֲמֶת זִקְנָה לֹא תֵּהָרֶינָה:

יג **וַאֲנִי זָקַנְתִּי** הוּא פֵּרוּשׁ "אַחֲרֵי בְלוֹתִי", וּדְבָרָיו אֱמֶת אַף מִפְּנֵי הַשָּׁלוֹם לֹא רָצָה לְגַלּוֹת מָה שֶׁאָמְרָה "וַאדֹנִי זָקֵן", כִּי הָיָה רָאוּי שֶׁיֹּאמַר "וַאֲנִי וַאדוֹנִי זְקֵנִים" כִּי שָׂרָה בִּשְׁנֵיהֶם תִּצְחַק:

יד **הֲיִפָּלֵא מֵה' דָּבָר** אִם דָּבָר נִפְלָא וְרָחוֹק הוּא שֶׁיִּהְיֶה מֵאֵת ה' כָּכָה, כִּלְשׁוֹן "כִּי מִמְּךָ הַכֹּל וּמִיָּדְךָ נָתַנּוּ לָךְ" (דהי"א כט יד), וְדוֹמֶה לָזֶה "מֵאֲשֶׁר שִׂמְּנָה לַחְמוֹ" (בראשית מ"ט:כ'), מֵאֵת אֲשֶׁר תָּבֹא לֶחֶם שִׂמְּנָה. וְאוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על בראשית י"ח:י"ד) תִּרְגֵּם "הֲיִתְכַּסֵּי", עֲשָׂאוֹ כִּלְשׁוֹן "כִּי יִפָּלֵא מִמְּךָ

דָּבָר לַמִּשְׁפָּט״ (דברים יז ח), וְאִם כֵּן יֵשׁ בּוֹ סוֹד נֶעֱלָם. וּלְשׁוֹן רַשׁ״י (רש״י על בראשית י״ח:י״ד), ״הֲיִפָּלֵא״ – הֲיִתְפַּסֵּי, וְכִי שׁוּם דָּבָר מִפְּלָא וּמְכֻסֶּה מִמֶּנִּי מִלַּעֲשׂוֹת כִּרְצוֹנִי. הִרְכִּיב בּוֹ שְׁנֵי עִנְיָנִים:

טו **וַתְּכַחֵשׁ שָׂרָה לֵאמֹר** אֲנִי תָּמֵהַּ בַּנְּבִיאָה הַצַּדֶּקֶת, אֵיךְ תְּכַחֵשׁ בַּאֲשֶׁר אָמַר הַשֵּׁם לַנָּבִיא, וְגַם לָמָּה לֹא הֶאֱמִינָה לִדְבָרֵי מַלְאֲכֵי אֱלֹהִים. וְהַנִּרְאֶה בְּעֵינַי כִּי הַמַּלְאָכִים הָאֵלֶּה הַנִּרְאִים כַּאֲנָשִׁים בָּאוּ אֶל אַבְרָהָם, וְהוּא בְּחָכְמָתוֹ הִכִּיר בָּהֶם, וּבִשֵּׂר אוֹתוֹ ״שׁוֹב אָשׁוּב אֵלֶיךָ וּלְשָׂרָה בֵן״, וְשָׂרָה שׁוֹמַעַת וְלֹא יָדְעָה כִּי מַלְאֲכֵי עֶלְיוֹן הֵם, כָּעִנְיָן בְּאֵשֶׁת מָנוֹחַ (שופטים יג ו), וְאוּלַי לֹא רָאֲתָה אוֹתָם כְּלָל. **וַתִּצְחַק בְּקִרְבָּהּ**, לְלַעֵג, כְּמוֹ ״יוֹשֵׁב בַּשָּׁמַיִם יִשְׂחָק ה׳ יִלְעַג לָמוֹ״ (תהלים ב ד), כִּי הַשְּׂחוֹק לְשִׂמְחָה הוּא בַּפֶּה, ״אָז יִמָּלֵא שְׂחוֹק פִּינוּ״ (שם קכו ב), אֲבָל הַשְּׂחוֹק בַּלֵּב לֹא יֵאָמֵר בַּשִּׂמְחָה. והקב״ה הֶאֱשִׁים אוֹתָהּ לְאַבְרָהָם, לָמָּה הָיָה הַדָּבָר נִמְנָע בְּעֵינֶיהָ, וְרָאוּי לָהּ שֶׁתַּאֲמִין אוֹ שֶׁתֹּאמַר ״אָמֵן כֵּן יַעֲשֶׂה ה׳״. וְהִנֵּה אַבְרָהָם אָמַר אֵלֶיהָ, לָמָּה צָחַקְתְּ, הֲיִפָּלֵא מֵה׳ דָּבָר, וְלֹא פֵּרֵשׁ אֵלֶיהָ כִּי הַשֵּׁם גִּלָּה אֵלָיו סוֹדָהּ, וְהִיא מִפְּנֵי יִרְאָתוֹ שֶׁל אַבְרָהָם תִּכַּחֵשׁ, כִּי חָשְׁבָה שֶׁאַבְרָהָם בְּהַכָּרַת פָּנֶיהָ יֹאמַר כֵּן, אוֹ מִפְּנֵי שֶׁשָּׂתְקָה וְלֹא נָתְנָה שֶׁבַח וְהוֹדָאָה בַּדָּבָר וְלֹא שָׂמְחָה. וְהוּא אָמַר ״לֹא כִּי צָחַקְתְּ״, אָז הֵבִינָה כִּי בִּנְבוּאָה נֶאֱמַר לוֹ כֵּן, וְשָׂתְקָה וְלֹא עָנְתָה אוֹתוֹ דָּבָר. וְרָאוּי שֶׁנֹּאמַר עוֹד כִּי אַבְרָהָם לֹא גִּלָּה לָהּ הַנֶּאֱמָר לוֹ מִתְּחִלָּה (בראשית י״ז:י״ט) ״אֲבָל שָׂרָה אִשְׁתְּךָ יֹלֶדֶת לְךָ בֵּן״, אוּלַי הִמְתִּין עַד שֶׁלַּח הַשֵּׁם אֵלֶיהָ הַבְּשׂוֹרָה בְּיוֹם מָחָר, כִּי יָדַע ״כִּי לֹא יַעֲשֶׂה ה׳ אֱלֹהִים דָּבָר כִּי אִם גָּלָה סוֹדוֹ אֶל עֲבָדָיו הַנְּבִיאִים״ (עמוס ג ז), אוֹ מֵרֹב זְרִיזוּתוֹ בַּמִּצְוֹת הָיָה טָרוּד בְּמִילָתוֹ וּמִילַת עַם רַב אֲשֶׁר בְּבֵיתוֹ, וְאַחַר כֵּן בְּחַלְשָׁתוֹ יָשַׁב לוֹ פֶּתַח הָאֹהֶל, וְהַמַּלְאָכִים בָּאוּ טֶרֶם שֶׁהִגִּיד לָהּ דָּבָר:

יז **וַה׳ אָמַר** אֶל צְבָא הַשָּׁמַיִם הָעוֹמְדִים עָלָיו אוֹ אֶל הַמַּלְאָכִים הַשְּׁלוּחִים. וְיִתָּכֵן שֶׁהוּא הַמַּחְשָׁבָה, כִּי חָשַׁב שֶׁלֹּא יִתְכַּסֶּה מִמֶּנּוּ מִפְּנֵי הַטָּעָמִים הַלָּלוּ, וְכֵן ״וַאֲנִי אָמַרְתִּי בְּדָמַי יָמַי״ (ישעיהו לח י), וְכֵן ״וַיֹּאמֶר לְהַכּוֹת אֶת דָּוִד״ (שמואל ב כא טז), וְכֵן כָּל אֲמִירָה עִם הַלֵּב – מַחְשָׁבָה:

יח **וְאַבְרָהָם הָיוֹ יִהְיֶה** מִדְרַשׁ אַגָּדָה, זֶכֶר צַדִּיק לִבְרָכָה, הוֹאִיל וְהִזְכִּירוּ בֵּרְכוֹ. וּפְשׁוּטוֹ שֶׁל מִקְרָא, וְכִי מִמֶּנּוּ אֲנִי מַעֲלִים, וַהֲלֹא חָבִיב לְפָנַי לִהְיוֹת לְגוֹי עָצוּם, לְשׁוֹן רַשׁ״י (רש״י על בראשית י״ח:י״ח). וְהַנָּכוֹן כִּי הַשֵּׁם יִתְבָּרֵךְ דִּבֵּר בִּכְבוֹד אַבְרָהָם, אָמַר, הִנֵּה הוּא עָתִיד לִהְיוֹת לְגוֹי גָּדוֹל וְעָצוּם, וְיִהְיֶה זִכְרוֹ בְּזַרְעוֹ וּבְכָל גּוֹיֵי הָאָרֶץ לִבְרָכָה, לָכֵן לֹא אֲכַסֶּה מִמֶּנּוּ, כִּי יֹאמְרוּ הַדּוֹרוֹת הַבָּאִים אֵיךְ כִּסָּה מִמֶּנּוּ, אוֹ אֵיךְ נִתְאַכְזֵר הַצַּדִּיק עַל שְׁכֵנָיו הַחוֹנִים עָלָיו וְלֹא רִחֵם וְלֹא הִתְפַּלֵּל עֲלֵיהֶם כְּלָל. וְהַגְּלוּי אֶלָיו טוֹב וְיָפֶה, כִּי יָדַעְתִּי בּוֹ שֶׁהוּא מַכִּיר וְיוֹדֵעַ שֶׁאֲנִי ה׳ אוֹהֵב צְדָקָה וּמִשְׁפָּט, כְּלוֹמַר שֶׁאֲנִי עוֹשֶׂה מִשְׁפָּט רַק בְּצֶדֶק, וּלְכָךְ יְצַוֶּה אֶת בָּנָיו וּבֵיתוֹ אַחֲרָיו לֶאֱחֹז דַּרְכִּי. וְהִנֵּה אִם בְּדֶרֶךְ צְדָקָה וּמִשְׁפָּט יִפְטְרוּ, יִתְפַּלֵּל לְפָנַי לְהַנִּיחָם וְטוֹב הַדָּבָר, וְאִם חַיָּבִין הֵם לְגַמְרֵי, גַּם הוּא יַחְפֹּץ בְּמִשְׁפָּטָם, וְלָכֵן רָאוּי שֶׁיָּבֹא בְּסוֹד ה׳:

יט **כִּי יְדַעְתִּיו לְמַעַן אֲשֶׁר יְצַוֶּה** לְשׁוֹן רַשׁ״י (רש״י על בראשית י״ח:י״ט), ״אֲרִי יְדַעְתֵּנֵיהּ״ כְּתַרְגּוּמוֹ, לְשׁוֹן חִבָּה, כְּמוֹ ״מוֹדָע לְאִישָׁהּ״ (רות ב א), ״וְאֶדָעֲךָ״ (שמות לג יז). אָמְנָם עִקַּר כֻּלָּם לְשׁוֹן יְדִיעָה, שֶׁהַמְחַבֵּב אֶת הָאָדָם וּמְקָרְבוֹ אֶצְלוֹ יוֹדְעוֹ וּמַכִּירוֹ. וְאִם תְּפָרְשֵׁהוּ יוֹדֵעַ אֲנִי בּוֹ שֶׁיְּצַוֶּה אֶת בָּנָיו, אֵין ״לְמַעַן״ נוֹפֵל עַל הַלָּשׁוֹן. וְיִתָּכֵן שֶׁיִּהְיֶה ״יְדַעְתִּיו״, גִּדַּלְתִּיו וְרוֹמַמְתִּיו בַּעֲבוּר אֲשֶׁר יְצַוֶּה אֶת בָּנָיו אַחֲרָיו לַעֲשׂוֹת אֶת הַיָּשָׁר לְפָנַי, וּלְכָךְ אֲשִׁימֶנּוּ לְגוֹי גָּדוֹל וְעָצוּם שֶׁיַּעַבְדוּנִי, וְכָמוֹהוּ ״יְדַעְתִּיךָ בְשֵׁם״ (שמות לג יב), ״מָה אָדָם וַתֵּדָעֵהוּ״ (תהלים קמד ג). אוֹ יֹאמַר יְדַעְתִּיו שֶׁיְּצַוֶּה, וְכֵן ״לְמַעַן יָנוּחַ שׁוֹרְךָ וַחֲמֹרֶךָ״ (שמות כג יב), שֶׁיָּנוּחַ. וְהַנָּכוֹן בְּעֵינַי שֶׁהִיא יְדִיעָה בּוֹ מֵמָּשׁ, יִרְמֹז כִּי יְדִיעַת הַשֵּׁם שֶׁהִיא הַשְׂגָּחָתוֹ בָּעוֹלָם הַשָּׁפָל הִיא לִשְׁמֹר הַכְּלָלִים, וְגַם בְּנֵי הָאָדָם מֻנָּחִים בּוֹ לַמִּקְרִים עַד בֹּא עֵת פְּקֻדָּתָם, אֲבָל בַּחֲסִידָיו יָשׂוּם אֵלָיו לִבּוֹ לָדַעַת אוֹתוֹ בִּפְרָט, לִהְיוֹת שְׁמִירָתוֹ דְּבֵקָה בּוֹ תָּמִיד, לֹא תִּפָּרֵד הַיְדִיעָה וְהַזְּכִירָה מִמֶּנּוּ כְּלָל, כְּטַעַם ״לֹא יִגְרַע מִצַּדִּיק עֵינָיו״ (איוב לו ז). וּבָאוּ מִזֶּה פְּסוּקִים רַבִּים, כְּדִכְתִיב (תהלים לג יח) ״הִנֵּה עֵין ה׳ אֶל יְרֵאָיו וְזוֹלֵת זֶה:

כ **וַיֹּאמֶר ה׳ זַעֲקַת סְדֹם וַעֲמֹרָה** לְשׁוֹן רַשׁ״י (רש״י על בראשית י״ח:כ׳), וַיֹּאמֶר ה׳ אֶל אַבְרָהָם שֶׁעָשָׂה כַּאֲשֶׁר אָמַר, שֶׁלֹּא יְכַסֶּה מִמֶּנּוּ. וְאָמַר רַבִּי אַבְרָהָם (אבן עזרא על בראשית י״ח:י׳) כִּי נִכְנַס פָּסוּק ״וַיִּפְנוּ מִשָּׁם הָאֲנָשִׁים״ בֵּינָתַיִם, לְהוֹדִיעַ כִּי בְּעֵת שֶׁבָּאוּ לְסְדוֹם אָז אָמַר הַשֵּׁם לְאַבְרָהָם ״זַעֲקַת סְדֹם וַעֲמֹרָה כִּי רָבָּה״. וְכֵן דַּעַת כָּל הַמְפָרְשִׁים כִּי עִם אַבְרָהָם יְדַבֵּר, וּלְפִי זֶה הַנָּכוֹן בַּפָּסוּק ״וַיִּפְנוּ מִשָּׁם הָאֲנָשִׁים״ לוֹמַר כִּי כַּאֲשֶׁר אָמַר הַשֵּׁם לְאַבְרָהָם בִּנְסֹעַ הָאֲנָשִׁים מִמֶּנּוּ ״זַעֲקַת סְדֹם וַעֲמֹרָה כִּי רָבָּה״, עָמַד אַבְרָהָם בִּתְפִלָּה וּתְחִנָּה לְפָנָיו לִמְחֹל לָהֶם וְלָתֵת לוֹ רְשׁוּת לְדַבֵּר, וְהֶאֱרִיךְ בִּתְפִלָּתוֹ עַד שֶׁבָּאוּ הָאֲנָשִׁים סְדֹמָה, וְאָז נִגַּשׁ אַבְרָהָם וְאָמַר, ״הַאַף תִּסְפֶּה״. אוֹ יִהְיֶה פֵּרוּשׁוֹ שֶׁשָּׁב לְבָאֵר ״עוֹדֶנּוּ עֹמֵד לִפְנֵי ה׳״, כִּי נִגַּשׁ אַבְרָהָם וְאָמַר ״הַאַף תִּסְפֶּה״. וְהִנֵּה הֶאֱרִיךְ בִּתְחִנָּה לְפָנָיו בְּכָל פַּעַם לֵאמֹר ״אַל יִחַר אַף ה׳״, וְהָיָה עוֹד מְכַוֵּן דַּעְתּוֹ בְּכָל פַּעַם לִנְבוּאָה עַד שֶׁשָּׁמַע תְּשׁוּבָה לִדְבָרָיו מִפִּיו שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, וְהֶאֱרִיכוּ כָּל הַיּוֹם בָּזֶה, וַיֵּלֶךְ ה׳ בָּעֶרֶב כַּאֲשֶׁר כִּלָּה לְדַבֵּר אֶל אַבְרָהָם, וּבָאוּ שְׁנֵי הַמַּלְאָכִים סְדֹמָה:

זַעֲקַת סְדֹם וַעֲמֹרָה הִיא זַעֲקַת עֲשׁוּקִים יִזְעֲקוּ וְיִשַּׁוְּעוּ מִזְּרוֹעַ רִשְׁעָתָם. וְהָיָה רָאוּי שֶׁיֹּאמַר הַכָּתוּב זַעֲקַת סְדוֹם וַעֲמֹרָה שָׁמַעְתִּי כִּי רָבָּה, אוֹ שֶׁיֹּאמַר זַעֲקַת סְדוֹם וַעֲמֹרָה רָבָּה וְחַטָּאתָם כְּבָדָה מְאֹד, אֲבָל עִנְיַן הַכָּתוּב, זַעֲקַת סְדוֹם וַעֲמֹרָה וְחַטָּאתָם שֶׁגָּדְלוּ מְאֹד אֵרֶד וְאֶרְאֶה אִם כֻּלָּם חָטְאוּ בָהֶם, וְאִם לֹא אֵדָעָה מִי הַחוֹטְאִים. וְעִנְיַן הַיְרִידָה וְהָרְאִיָּה אָמַר רַשׁ״י בְּדֶרֶךְ הַדֶּרֶשׁ, לְמַד שֶׁלֹּא יִפְסְקוּ דִּינֵי נְפָשׁוֹת אֶלָּא בִּרְאִיָּה. וְעַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט, מִפְּנֵי שֶׁרָצָה הקב״ה לְגַלּוֹת

לְאַבְרָהָם עִנְיַן סְדוֹם וּלְהוֹדִיעוֹ כִּי אֵין בָּהֶם עֹשֶׂה טוֹב, אָמַר אֵלָיו זַעֲקַת סְדֹם וַעֲמֹרָה כִּי רָבָּה, אֵרֵד לִרְאוֹת, כְּלוֹמַר בָּאתִי לִשְׁפֹּט, אִם חָטְאוּ אֶעֱשֶׂה בָּהֶם כָּלָה, וְאִם לֹא אֵדָעָה מָה אֶעֱשֶׂה בָּהֶם, וּפָקַדְתִּי בְשֵׁבֶט פִּשְׁעָם וּבִנְגָעִים עֲוֹנָם, הוֹדִיעוֹ כִּי אֵין עוֹד נִגְמַר דִּינָם, וְכִי עַתָּה יִפְקֹד עֲוֹנָם וְיִשְׁפֹּט אוֹתָם. וְזֶה כִּלְשׁוֹן "ה' מְשָׁמֵים הִשְׁקִיף עַל בְּנֵי אָדָם לִרְאוֹת הֲיֵשׁ מַשְׂכִּיל דֹּרֵשׁ אֶת אֱלֹהִים הַכֹּל סָר יַחְדָּיו נֶאֱלָחוּ" (תהלים יד ב ג). וְרַבִּי אַבְרָהָם אָמַר בּוֹ סוֹד מִילְּדֵי נָכְרִים יַסְפִּיקוּ בּוֹ. וַאֲנִי אֶרְמֹז לְךָ דַּעַת מְקַבְּלֵי הָאֱמֶת, דָּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ (ירושלמי תענית פ"ב) בַּפָּסוּק "כִּי הִנֵּה ה' יֹצֵא מִמְּקוֹמוֹ וְיָרַד וְדָרַךְ עַל בָּמֳתֵי אָרֶץ" (מיכה א ג), יוֹצֵא וּבָא לוֹ מִמְּדָה לְמִדָּה, יוֹצֵא מִמִּדַּת רַחֲמִים וּבָא לוֹ לְמִדַּת הַדִּין. וְכֵן הָעִנְיָן הַזֶּה, וַיֹּאמֶר ה' אֶל לִבּוֹ זַעֲקַת סְדֹם וַעֲמֹרָה כִּי רָבָּה, אֵרֵד מִמִּדַּת רַחֲמִים אֶל מִדַּת הַדִּין (זהר קה), וְאֶרְאֶה בְּרַחֲמִים אִם כְּצַעֲקָתָהּ הַבָּאָה אֵלַי בְּמִדַּת הַדִּין עָשׂוּ כָּלָה (שם קו), וְאִם לֹא אֵדָעָה וַאֲרַחֵם, כְּדֶרֶךְ "וַיֵּדַע אֱלֹהִים" (שמות ב כה). וְאַחַר שֶׁסִּפֵּר הַכָּתוּב דַּעַת הָעֶלְיוֹן, חָזַר אֶל הָעִנְיָן הָרִאשׁוֹן וְסִפֵּר בְּמַעֲשֶׂה כִּי הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר הִשְׁקִיפוּ עַל פְּנֵי סְדוֹם לָלֶכֶת שָׁמָּה וְשִׁלְּחָם אַבְרָהָם, הִגִּיעוּ שָׁמָּה, וְאַבְרָהָם מֵעֵת הִפָּרְדָם מִמֶּנּוּ וְעַד הַגִּיעָם שָׁם עוֹדָנוּ עוֹמֵד לְפָנָיו, כִּי קָרְאוֹ וְהִגִּיד לוֹ כִּי הַמַּלְאָכִים הֵם הַשְּׁלוּחִים הָאֵלֶּה לְהַשְׁחִית הַמָּקוֹם כַּאֲשֶׁר אָמַר. וְלֹא הֻצְרַךְ לְפָרֵשׁ מָתַי עָמַד לְפָנָיו, כִּי מֵעֵת שֶׁאָמַר "הַמְכַסֶּה אֲנִי מֵאַבְרָהָם" נוֹדַע שֶׁהִגִּיד לוֹ:

כג וַיִּגַּשׁ אַבְרָהָם וַיֹּאמַר הַאַף תִּסְפֶּה צַדִּיק עִם רָשָׁע אַפּוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא הִיא מִדַּת דִּינוֹ, וְחָשַׁב אַבְרָהָם שֶׁהִיא תִּסְפֶּה צַדִּיק עִם רָשָׁע, לֹא יָדַע מַחְשְׁבוֹת ה' אֲשֶׁר חָשַׁב עֲלֵיהֶם בְּרַחֲמָיו כַּאֲשֶׁר פֵּרַשְׁתִּי, וְלָכֵן אָמַר כִּי הָגוּן וְטוֹב הוּא שְׁיִשָּׂא לְכָל הַמָּקוֹם לְמַעַן חֲמִשִּׁים הַצַּדִּיקִים. אֲבָל לֹא יִתָּכֵן גַּם בְּמִדַּת הַדִּין לְהָמִית צַדִּיק עִם רָשָׁע, שֶׁאִם כֵּן יִהְיֶה כַּצַּדִּיק כָּרָשָׁע וְיֹאמְרוּ "שָׁוְא עָבַד אֱלֹהִים" (מלאכי ג יד), וְכָל שֶׁכֵּן בְּמִדַּת רַחֲמִים שֶׁהוּא שׁוֹפֵט כָּל הָאָרֶץ וְהוּא הָעֹשֶׂה מִשְׁפָּט, כְּעִנְיַן "וַיִּגְבַּהּ ה' צְבָאוֹת בַּמִּשְׁפָּט" (ישעיהו ה טז), וְאָמְרֵנוּ (ברכות יב) "הַמֶּלֶךְ הַמִּשְׁפָּט". וְזֶהוּ עִנְיַן הַכֶּפֶל "חָלִילָה לָךְ". וְהקב"ה הוֹדָה שֶׁיִּשָּׂא לְכָל הַמָּקוֹם בַּעֲבוּרָם, כִּי בְּמִדַּת רַחֲמִים יִתְנַהֵג עִמָּהֶם. וּמָה שֶׁיּוֹדִיעַ אֵלֶיךָ כָּל הָעִנְיָן הֱיוֹת "וַיֹּאמֶר ה'" כָּתוּב יו"ד הֵ"א, וְכָל אֲשֶׁר הִזְכִּיר אַבְרָהָם אָלֶ"ף דָּלֶ"ת. וְהִנֵּה זֶה מְבֹאָר:

כד חֲמִשִּׁים צַדִּיקִם כָּתַב רַשִׁ"י (רש"י על בראשית י"ח:כ"ד), עֲשָׂרָה לְכָל בָּרְךָ וּכְרָךְ, "הַתַּשְׁחִית בַּחֲמִשָּׁה", תִּשְׁעָה לְכָל כְּרַךְ וּכְרָךְ, וְאַתָּה צַדִּיקוֹ שֶׁל עוֹלָם תִּצְטָרֵךְ עִמָּהֶם, "אוּלַי יִמָּצְאוּן שָׁם אַרְבָּעִים", וְיִמָּלְטוּ אַרְבָּעָה כְּרַכִּים, וְכֵן שִׁלְשִׁים יַצִּילוּ שִׁלְשָׁה וְעֶשְׂרִים יַצִּילוּ שְׁנַיִם וַעֲשָׂרָה יַצִּילוּ אֶחָד. וְלֹא בִּקֵּשׁ עַל פָּחוֹת מֵעֲשָׂרָה, שֶׁדּוֹר הַמַּבּוּל הָיוּ שְׁמֹנָה צַדִּיקִים וְלֹא הִצִּילוּ עַל דּוֹרָן, וְתִשְׁעָה עַל יְדֵי צָרוּף כְּבָר בִּקֵּשׁ וְלֹא מָצָא. כָּל אֵלּוּ דִּבְרֵי הָרַב זַ"ל. וַאֲנִי תָּמַהּ, אִם כֵּן מָה הַתְּפִלָּה וְהַתְּחִנָּה הַזֹּאת אֲשֶׁר הָיָה מִתְחַנֵּן בְּכָל פַּעַם וּפַעַם, "אַל נָא יִחַר לַאדֹנָי", וְ"הִנֵּה נָא הוֹאַלְתִּי", וַהֲלֹא רָאוּי הוּא שֶׁיִּהְיוּ אַרְבָּעִים מַצִּילִין אַרְבָּעָה, וּשְׁלֹשִׁים וְהָעֶשְׂרִים יַצִּילוּ לְפִי חֶשְׁבּוֹן כַּאֲשֶׁר הַחֲמִשִּׁים יַצִּילוּ חָמֵשׁ. וְכֵן מָה שֶׁאָמַר כִּי תִּשְׁעָה עַל יְדֵי צָרוּף כְּבָר בִּקֵּשׁ וְלֹא מָצָא, וַהֲלֹא לְאַרְבָּעִים וַחֲמִשָּׁה הָיָה מְבַקֵּשׁ הַצָּרוּף וְלֹא הָיוּ שָׁם אַרְבָּעִים וַחֲמִשָּׁה, אֲבָל תִּשְׁעָה אוּלַי יִמָּצְאוּן שָׁם. וְהִנֵּה דַּעַת הָרַב לוֹמַר שֶׁהָרַבִּים רְאוּיִין לְהַצָּלָה גְּדוֹלָה יוֹתֵר מֵאֲשֶׁר יַצִּילוּ הַמּוּעָטִים אֲפִלּוּ הַצָּלָה מוּעֶטֶת, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ (ת"כ בחקותי) אֵינוֹ דּוֹמֶה מוֹעֵט הָעוֹשִׂין אֶת הַתּוֹרָה לְמְרֻבִּים הָעוֹשִׂין אֶת הַתּוֹרָה. וְהִנֵּה הוֹדָה הקב"ה שֶׁיֵּצְאוּ אַרְבָּעִים וַחֲמִשָּׁה בְּצָרוּף צַדִּיקוֹ שֶׁל עוֹלָם כָּל הַכַּרְכִּין כְּאִלּוּ הָיוּ חֲמִשִּׁים שְׁלֵמִין, וּמֵעַתָּה כְּשֶׁיִּהְיוּ מ' צַדִּיקִים מַצִּילִין אַרְבָּעָה אַף בְּצָרוּף הַצַּדִּיק יִתְעַלֶּה יִנָּצְלוּ, וְכֵן הַשְּׁלֹשִׁים וְהָעֶשְׂרִים וְהָעֲשָׂרָה, שֶׁכְּבָר הוֹדָה בַּצָּרוּף הַזֶּה. וְאִם תֹּאמַר שֶׁהוֹדָה בּוֹ עִם אַרְבָּעִים וַחֲמִשָּׁה שֶׁהֵם רַבִּים, וְשֶׁמָּא לֹא יוֹדֶה בַּצָּרוּף עִם הַמּוּעָטִין כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ, צְדָקַת ה' רְאוּיָה הִיא לְהִצְטָרֵף וּלְהַצִּיל, כֵּינָן שֶׁהוֹדָה שֶׁלֹּא יַבְדִּיל בֵּין רַב לִמְעָט. זֶה דַּעַת הָרַב. וְדֶרֶךְ פְּשַׁט הַכְּתוּבִים סְלוּלָה, שֶׁאָמַר תְּחִלָּה חֲמִשִּׁים לָתֵת חֶשְׁבּוֹן שָׁלֵם שֶׁל עֲשָׂרָה לְכָל אֶחָד וְאֶחָד, וְחָזַר וּפָחַת כְּמוֹ שֶׁיָּכוֹל, וּלְהַצִּיל הַכֹּל הָיָה אוֹמֵר. וְלֹא יָדַעְתִּי מִי הִכְנִיסוֹ לָרַב בַּמֶּה שֶׁאָמַר:

כו בְּתוֹךְ הָעִיר פֵּרֵשׁ רַבִּי אַבְרָהָם שֶׁיִּהְיוּ יְרֵאִים אֶת הַשֵּׁם בְּפַרְהֶסְיָא, וְכֵן "שׁוֹטְטוּ בְּחֻצוֹת יְרוּשָׁלַם" (ירמיהו ה א). וְהַנָּכוֹן בְּעֵינַי כִּי אַבְרָהָם אָמַר "בְּתוֹךְ הָעִיר", לֵאמֹר שֶׁאֲפִלּוּ יִהְיוּ נָכְרִים בְּתוֹכָהּ רָאוּי שֶׁיַּצִּילוּהָ. וְאָמַר זֶה בַּעֲבוּר לוֹט, וְחָשַׁב אוּלַי יֵשׁ אֲחֵרִים שָׁם:

כח לֹא אַשְׁחִית אִם אֶמְצָא שָׁם יַבְטִיחַ אוֹתוֹ שֶׁלֹּא יַשְׁחִית אִם יִמָּצְאוּן שָׁם כֵּן. וְלֹא הָיָה אוֹמֵר לוֹ "דַּע שֶׁאֵין שָׁם כַּמִּסְפָּר הַזֶּה שֶׁאָמַרְתָּ", לְפִי שֶׁעַדַיִן לֹא נִגְמַר דִּינָם, כַּאֲשֶׁר אָמַר "אֵרְדָה נָּא וְאֶרְאֶה". וְהִנֵּה אַבְרָהָם לֹא יָדַע מָה יֵּעָשֶׂה בָּהֶם, וְלָכֵן הִשְׁכִּים בַּבֹּקֶר וְהִשְׁקִיף עַל פְּנֵי סְדוֹם, וּבִרְאוֹתוֹ כִּי נִשְׁחֲתוּ יָדַע שֶׁלֹּא הָיוּ שָׁם כֵּן:

פרק יט

ב הִנֶּה נָּא אֲדֹנַי לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על בראשית י"ט:ב'), הִנֵּה נָא אֲתֶם אֲדוֹנִים לִי אַחַר שֶׁעֲבַרְתֶּם עָלַי. וְהַנָּכוֹן שֶׁהוּא לְשׁוֹן תְּחִנָּה, אֲדֹנַי הִנֵּה נָא בֵּית עַבְדְּכֶם, סוּרוּ נָא אֵלַי. וּמִלַּת "סוּרוּ" כְּמוֹ "סוּרָה שְׁבָה פֹּה" (רות ד א), "סוּרָה אֲדֹנִי סוּרָה אֵלַי אַל תִּירָא" (שופטים ד יח):

וְטַעַם **וְהִשְׁכַּמְתֶּם וַהֲלַכְתֶּם לְדַרְכְּכֶם** לְהַגִּיד לָהֶם שֶׁלֹּא יִתְעַכְּבוּ בָּעִיר אַחַר הַבֹּקֶר, כִּי יָדַע בְּעִנְיַן אַנְשֵׁי הָעִיר וְרִשְׁעָם, אֲבָל הָיָה חוֹשֵׁב כִּי בְּאוֹר הַבֹּקֶר יַעֲשׂוּהָ. אוֹ שֶׁרָאָה אוֹתָם כְּהוֹלְכֵי אֲרָחוֹת, לֹא יִתְעַכְּבוּ בָּעִיר, וְאָמַר וְהִשְׁכַּמְתֶּם וַהֲלַכְתֶּם לְדַרְכְּכֶם אִם תִּרְצוּ׃

ג **וַיִּפְצַר בָּם מְאֹד** הָיָה לְלוֹט זְכוּת בְּהַפְצִירוֹ בָּהֶם, וְהָיָה לוֹ חֵפֶץ טוֹב בְּהַכְנָסַת אוֹרְחִים, וְהָיוּ מְמָאֲנִים כְּדֵי לְזַכּוֹתוֹ, וְלָכֵן שָׁמְעוּ לוֹ בַּסּוֹף, כִּי מִתְּחִלָּה לֹא הָיוּ רוֹצִים לָבֹא לְבֵיתוֹ, כִּי אֵינוֹ צַדִּיק תָּמִים. וְרַבּוֹתֵינוּ אָמְרוּ (ב״מ פז), מְסָרְבִין לָקָטָן וְאֵין מְסָרְבִין לְגָדוֹל, וְאִם כֵּן יִהְיֶה כְּדֶרֶךְ מוּסַר בְּנֵי אָדָם׃

ה **וְנַדָּעָה אֹתָם** כַּוָּנָתָם לְכַלּוֹת אֶת הֶרֶגֶל מִבֵּינֵיהֶם כְּדִבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ (סנהדרין קט), כִּי חָשְׁבוּ שֶׁבַּעֲבוּר טוֹבַת אַרְצָם שֶׁהִיא כְּגַן ה׳ יְבֹאוּ שָׁם רַבִּים, וְהֵם הָיוּ מוֹאֲסֵי הַצְּדָקָה. אֲבָל לוֹט בְּעָשְׂרוֹ וּמָמוֹנוֹ בָּא אֲלֵיהֶם, אוֹ שֶׁבִּקֵּשׁ מֵהֶם רְשׁוּת, אוֹ שֶׁקִּבְּלוּהוּ לִכְבוֹד אַבְרָהָם. וְהַכָּתוּב מֵעִיד שֶׁזֹּאת כַּוָּנָתָם, שֶׁנֶּאֱמַר (יחזקאל טז מט) ״הִנֵּה זֶה הָיָה עֲוֹן סְדֹם אֲחוֹתֵךְ גְּאוֹן שִׂבְעַת לֶחֶם וְשַׁלְוַת הַשְׁקֵט הָיָה לָהּ וְלִבְנוֹתֶיהָ וְיַד עָנִי וְאֶבְיוֹן לֹא הֶחֱזִיקָה״. וּמָה שֶׁאָמַר (בראשית י״ג:י״ג) ״רָעִים וְחַטָּאִים לַה׳ מְאֹד״, שֶׁהָיוּ מַכְעִיסִים וּמוֹרְדִים בְּשַׁלָּוָתָם וּבְעִנְוּי הָאֶבְיוֹנִים, וְהוּא שֶׁאָמַר (יחזקאל טז נ) ״וַתִּגְבְּהֶינָה וַתַּעֲשֶׂינָה תוֹעֵבָה לְפָנָי וָאָסִיר אֶתְהֶן כַּאֲשֶׁר רָאִיתִי״. וְעַל דַּעַת רַבּוֹתֵינוּ (עיין סנהדרין קט) הָיוּ בָּהֶם כָּל מִדּוֹת רָעוֹת, אֲבָל נִגְמַר דִּינָם עַל אוֹתוֹ הֶעָוֹן, מִפְּנֵי שֶׁלֹּא הֶחֱזִיקוּ יַד עָנִי וְאֶבְיוֹן, כִּי הָיוּ תְּדִירִים בְּאוֹתוֹ עָוֹן יוֹתֵר מִכֻּלָּם. וְגַם כִּי כָּל הָעַמִּים עוֹשִׂים צְדָקוֹת עִם רֵעֵיהֶם וְעִם עֲנֵיֵיהֶם, לֹא הָיָה בְּכָל הַגּוֹיִם כִּסְדוֹם לְאַכְזָרִיוּת. וְדַע כִּי מִשְׁפַּט סְדוֹם הָיָה לְמַעֲלַת אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, כִּי הִיא מִכְּלַל נַחֲלַת ה׳ וְאֵינָהּ סוֹבֶלֶת אַנְשֵׁי תוֹעֵבוֹת, וְכַאֲשֶׁר תָּקִיא אֶת הַגּוֹי כֵּלוֹ מִפְּנֵי תוֹעֲבוֹתָם הִקְדִּימָה וְקָאָתָה אֶת הָעָם הַזֶּה שֶׁהָיוּ רָעִים מִכֻּלָּם לַשָּׁמַיִם וְלַבְּרִיּוֹת, וְשָׁמְמוּ עֲלֵיהֶם הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ וְהֶחֱחָתָה הָאָרֶץ בִּלְא רְפוּאָה לְעוֹלָם, מִפְּנֵי שֶׁבַּעֲבוּר טוֹבָה נִתְגָּאוּ. וְרָאָה הקב״ה שֶׁיִּהְיֶה לְאוֹת לִבְנֵי מֶרִי, לְיִשְׂרָאֵל הָעֲתִידִים לְיֵרָשָׁהּ, כַּאֲשֶׁר הִתְרָה בָהֶן ״פֶּן תָּמֵל שִׁרְפָה כָּל אַרְצָהּ כְּמַהְפֵּכַת סְדֹם וַעֲמֹרָה אַדְמָה וּצְבוֹיִם אֲשֶׁר הָפַךְ ה׳ בְּאַפּוֹ וּבַחֲמָתוֹ״ (דברים כט כב), כִּי יֵשׁ בָּאֻמּוֹת רָעִים וְחַטָּאִים מְאֹד וְלֹא עָשָׂה בָּהֶם כָּכָה, אֲבָל לְמַעֲלַת הָאָרֶץ הַזֹּאת הָיָה הַכֹּל, כִּי שָׁם הֵיכַל ה׳. וְעוֹד אֲנִי עָתִיד לְבָאֵר זֶה בְּסֵדֶר אַחֲרֵי מוֹת (ויקרא יח כד), אִם יְחַיֵּנִי הַמְּמִית וְהַמְּחַיֶּה׃

ח **אוֹצִיאָה נָּא אֶתְהֶן אֲלֵיכֶם** מִתּוֹךְ שִׁבְחוֹ שֶׁל הָאִישׁ הַזֶּה בָּאנוּ לִידֵי גְּנוּתוֹ, שֶׁהָיָה טוֹרֵחַ מְאֹד עַל אַכְסַנְיָא שֶׁלּוֹ לְהַצִּיל אוֹתָם מִפְּנֵי שֶׁבָּאוּ בְּצֵל קוֹרָתוֹ, אֲבָל שֶׁיִּפֵּיס אַנְשֵׁי הָעִיר בְּהֶפְקֵר בְּנוֹתָיו – אֵין זֶה כִּי אִם רֹעַ לֵב, שֶׁלֹּא הָיָה עִנְיַן הַזִּמָּה בַּנָּשִׁים מְרֻחָק בְּעֵינָיו, וְלֹא הָיָה עוֹשֶׂה לִבְנוֹתָיו חָמָס גָּדוֹל כְּפִי דַּעְתּוֹ. לְכָךְ אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ (תנחומא וירא יב), בְּנֹהַג שֶׁבָּעוֹלָם אָדָם מוֹסֵר עַצְמוֹ עַל בְּנוֹתָיו וְעַל אִשְׁתּוֹ, וְהוֹרֵג אוֹ נֶהֱרָג, וְזֶה מוֹסֵר בְּנוֹתָיו לְהִתְעוֹלֵל בָּהֶן. אָמַר לוֹ הקב״ה, לְעַצְמְךָ אַתָּה מְשַׁמְּרָן. וְהִנֵּה לוֹט הָיָה מִתְיָרֵא עֲלֵיהֶם כִּי הָיָה חוֹשֵׁב שֶׁהֵם אֲנָשִׁים, אֲבָל כַּאֲשֶׁר הִכּוּ בַּסַּנְוֵרִים אֶת אַנְשֵׁי הָעִיר וְאָמְרוּ לוֹ ״כִּי מַשְׁחִתִים אֲנַחְנוּ אֶת הַמָּקוֹם הַזֶּה וַיִּשְׁלְחֵנוּ ה׳ לְשַׁחֲתָהּ״, אָז הִכִּיר בָּהֶם וְהָאֱמִין לַעֲשׂוֹת כָּל אֲשֶׁר צִוּוּ. וְדַע וְהָבֵן כִּי עִנְיַן פִּילֶגֶשׁ בַּגִּבְעָה (שופטים יט) אַף עַל פִּי שֶׁהוּא נִדְמֶה לָעִנְיָן הַזֶּה אֵינֶנּוּ כָּמוֹהוּ לָרַע, כִּי הָרְשָׁעִים הָהֵם לֹא הָיָה דַּעְתָּם לְכַלּוֹת הֶרֶגֶל מִמְּקוֹמָם, אֲבָל הָיוּ שְׁטוּפֵי זִמָּה וְרָצוּ גַּם בְּמִשְׁכַּב הָאִישׁ הָאוֹרֵחַ, וְכַאֲשֶׁר הוֹצִיאוּ אֲלֵיהֶם פִּילַגְשׁוֹ נִתְפַּיְּסוּ בָּהּ. וְהָאִישׁ הַזָּקֵן שֶׁאָמַר לָהֶם ״הִנֵּה בִתִּי הַבְּתוּלָה וּפִילַגְשֵׁהוּ אוֹצִיאָה נָּא אוֹתָם וַעֲשׂוּ לָהֶם הַטּוֹב בְּעֵינֵיכֶם״ (שם יט כד), יוֹדֵעַ הָיָה שֶׁלֹּא יַחְפְּצוּ בְּבִתּוֹ וְלֹא יַעֲשׂוּ עִמָּהּ רָעָה, וְעַל כֵּן לֹא אָבוּ לִשְׁמֹעַ לוֹ, וְכַאֲשֶׁר הוֹצִיא אֶת פִּילַגְשׁוֹ לְבַדָּהּ שָׁתְקוּ מִמֶּנּוּ. וְהָאִישׁ בַּעַל הַבַּיִת גַּם הָאוֹרֵחַ כֻּלָּם הָיוּ חֲפֵצִים לְהַצִּיל אֶת הָאִישׁ בְּפִילַגְשׁוֹ, כִּי פִּילֶגֶשׁ הָיְתָה לֹא אֵשֶׁת אִישׁ, וּכְבָר זָנְתָה עָלָיו. וּבַפֶּרֶץ הַהוּא עוֹד לֹא הָיוּ בּוֹ כָּל אַנְשֵׁי הָעִיר כַּאֲשֶׁר בְּסְדוֹם שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ ״מִנַּעַר וְעַד זָקֵן כָּל הָעָם מִקָּצֶה״, אֲבָל בַּגִּבְעָה נֶאֱמַר וְהִנֵּה ״אַנְשֵׁי הָעִיר אַנְשֵׁי בְנֵי בְלִיַּעַל״ (שם יט כב) מִקְצָתָם שָׁהָיוּ שָׁרִים וְתַקִּיפִים בָּעִיר, כְּמוֹ שֶׁאָמַר הָאִישׁ (שם כ ה) ״וַיָּקֻמוּ עָלַי בַּעֲלֵי הַגִּבְעָה״, וְעַל כֵּן לֹא מִחוּ הָאֲחֵרִים בְּיָדָם. וְהִנֵּה פְּנוֹת כָּל הָעָם מִכָּל שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל רָצוּ לַעֲשׂוֹת גְּדֵר גָּדוֹל בַּדָּבָר לְהָמִית אוֹתָם, שֶׁנֶּאֱמַר (שם כ יג) ״וְעַתָּה תְּנוּ אֶת הָאֲנָשִׁים בְּנֵי בְלִיַּעַל אֲשֶׁר בַּגִּבְעָה וּנְמִיתֵם״. וְדָבָר בָּרוּר הוּא שֶׁלֹּא הָיוּ חַיָּבִין מִיתָה בְּדִין תּוֹרָה, שֶׁלֹּא עָשׂוּ מַעֲשֶׂה זוֹלְתִי עִנּוּי הַפִּילֶגֶשׁ הַזּוֹנָה, וְלֹא נִתְכַּוְּנוּ לַמִּיתָה שֶׁלָּהּ, וְגַם לֹא מֵתָה בְּיָדָם, וְיִשְׁלְחוּהָ מֵאִתָּם כַּעֲלוֹת הַשַּׁחַר, וְהָלְכָה מֵאִתָּם לְבֵית אֲדוֹנֶיהָ וְאַחַר כָּךְ מֵתָה, אוּלַי נֶחְלְשָׁה מֵרֹב הַבִּיאוֹת וְנִתְקָרְרָה בַּפֶּתַח עַד הָאוֹר וּמֵתָה שָׁם. אֲבָל מִפְּנֵי שֶׁהָיוּ חֲפֵצִים וְאוֹמְרִים לַעֲשׂוֹת נְבָלָה כְּאַנְשֵׁי סְדוֹם, רָאוּ הַשָּׁבְטִים לַעֲשׂוֹת סָיָג לַתּוֹרָה, שֶׁלֹּא יֵעָשֶׂה וְלֹא יֵאָמֵר כֵּן בְּיִשְׂרָאֵל, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ ״וּבְעַרְתָּ רָעָה מִיִּשְׂרָאֵל״ (שם). וְזֶה הַדִּין הוּא מִמַּה שֶּׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ (סנהדרין מו), בֵּית דִּין מַכִּין וְעוֹנְשִׁין שֶׁלֹּא מִן הַתּוֹרָה, וְלֹא לַעֲבֹר עַל דִּבְרֵי תוֹרָה אֶלָּא לַעֲשׂוֹת סָיָג לַתּוֹרָה. וְשֶׁבֶט בִּנְיָמִין לֹא הִסְכִּימוּ בְּדָבָר זֶה, שֶׁלֹּא הָיָה בָּהֶם חִיּוּב מִיתָה בְּעִנְוּי הַפִּילֶגֶשׁ. וְאוּלַי הִקְפִּידוּ עוֹד בְּנֵי בִנְיָמִין עַל אֲשֶׁר לֹא שָׁלְחוּ לָהֶם מִתְּחִלָּה, וְעָשׂוּ הַהַסְכָּמָה שֶׁלֹּא מִדַּעְתָּם. וּלְפִי דַּעְתִּי שֶׁזֶּה עָנְשָׁם שֶׁל יִשְׂרָאֵל לְהִנָּגֵף בַּתְּחִלָּה, מִפְּנֵי שֶׁלֹּא הָיְתָה הַמִּלְחָמָה נַעֲשֵׂית מִן הַדִּין, וְהַגָּדֵר עַצְמוֹ – עַל שֶׁבֶט בִּנְיָמִין הָיָה מוּטָל לַעֲשׂוֹתוֹ וְלֹא עֲלֵיהֶם, שֶׁמִּצְוָה עַל הַשֵּׁבֶט לָדוּן אֶת שִׁבְטוֹ (ספרי קמד). וְהִנֵּה שְׁתֵּי הַכִּתּוֹת רְאוּיוֹת לְהֵעָנֵשׁ, כִּי בִּנְיָמִין מַרְשִׁיעַ, שֶׁאֵינוֹ חוֹשֵׁשׁ לְיַסֵּר הָרָעִים וְלֹא לִגְעֹר בָּהֶם כְּלָל, וְיִשְׂרָאֵל עוֹשִׂין מִלְחָמָה שֶׁלֹּא מִן הַדִּין, וְגַם אֶת פִּי ה׳ לֹא שָׁאֲלוּ בָּזֶה, אֲבָל אָמְרוּ ״מִי יַעֲלֶה לָנוּ בַתְּחִלָּה לַמִּלְחָמָה עַל בְּנֵי בִנְיָמִין״ (שופטים כ יח), כִּי מֵעַצְמָם הִסְכִּימוּ לַמִּלְחָמָה עַל כָּל פָּנִים. וְכֵן לֹא שָׁאֲלוּ בְּעִנְיַן הַנִּצּוֹחַ ״אִם תִּתְּנֵם בְּיָדִי״ כִּי בָּטְחוּ בִּזְרוֹעַ בָּשָׂר, שֶׁהָיוּ רַבִּים מְאֹד, כִּי עַתָּה כְּמוֹהֶם עֶשְׂרָה פְּעָמִים וְיוֹתֵר, וְלֹא שָׁאֲלוּ אֶלָּא ״מִי יַעֲלֶה לָנוּ בַתְּחִלָּה״, וְהוּא כְּמוֹ גּוֹרָל בֵּינֵיהֶם, אוּלַי הָיָה כָּל שֵׁבֶט אוֹמֵר ״לֹא אֶעֱלֶה אֲנִי תְּחִלָּה״, אוֹ אוֹמֵר ״אֲנִי רִאשׁוֹן״, וְהקב״ה הֵשִׁיב כְּפִי שְׁאֵלָתָם ״יְהוּדָה בַּתְּחִלָּה״, לֵאמֹר כִּי יְהוּדָה הוּא בָּרֹאשׁ לְעוֹלָם, ״כִּי בִיהוּדָה בָּחַר ה׳ לְנָגִיד״ (דהי״א כח ד), וּלְכָךְ לֹא אָמַר ״יְהוּדָה יַעֲלֶה״ כִּשְׁאָר הַמְּקוֹמוֹת (עיין שופטים א ב), כִּי לֹא

הִרְשָׁה אוֹתָם, אֲבָל לֹא מְנָעָם וְלֹא אָמַר לָהֶם "לֹא תַעֲלוּ וְלֹא תִלָּחֲמוּ" מִפְּנֵי עָנְשׁוֹ שֶׁל בִּנְיָמִין. וְהִנֵּה הָלַךְ הַשֵּׁם עִם שְׁנֵיהֶם בְּקֶרִי וְהִנִּיחָם לַמִּקְרִים, וּבְנֵי בִנְיָמִין הָיוּ גִּבּוֹרִים וְעָרֵיהֶם בְּצוּרוֹת, וְהִשְׁחִיתוּ בְּיִשְׂרָאֵל הַבּוֹטְחִים בִּזְרוֹעַ בָּשָׂר, וְהוֹסִיפוּ עֹנֶשׁ עַל עָנְשָׁם, כִּי דַּי הָיָה לָהֶם לְהַבְרִיחַ יִשְׂרָאֵל מִן הַגִּבְעָה, וְהֵם הִכּוּ בָּהֶם לְמַשְׁחִית אֵיבַת עוֹלָם וְהִפִּילוּ מֵהֶם עַם רַב וְעָצוּם כ"ב אֲלָפִים. וְהִנֵּה יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר הֵכּוּ מַכָּה רַבָּה נוֹדְעָה לָהֶם שִׁגְגָתָם כִּי עָשׂוּ מִלְחָמָה עִם אֲחֵיהֶם שֶׁלֹּא בִּרְשׁוּת גְּבוֹהַּ וְשֶׁלֹּא כְּדִין תּוֹרָה, וְעַל כֵּן שָׁאֲלוּ בַּיּוֹם הַשֵּׁנִי "הַאוֹסִיף לָגֶשֶׁת לַמִּלְחָמָה עִם בְּנֵי בִנְיָמִן אָחִי" (שם כ כג), וְהִזְכִּירוּ עַתָּה הָאַחְוָה, לִשְׁאֹל אִם הוּא אוֹסֵר עֲלֵיהֶם הַמִּלְחָמָה. וְהַשֵּׁם הִרְשָׁה אוֹתָם עַתָּה בַּיּוֹם הַשֵּׁנִי, וְאָמַר "עֲלוּ אֵלָיו", כִּי עַתָּה מֻתָּר לָהֶם לְדָרֹשׁ דַּם אֲחֵיהֶם הַשָּׁפוּךְ. וְהֵם לֹא שָׁאֲלוּ הַנִּצּוּחַ, כִּי עֲדַיִן הָיוּ בוֹטְחִים בְּרֹבָם לְנַצֵּחַ עַל כָּל פָּנִים, וְהַשֵּׁם לֹא בֵּאֵר לָהֶם רַק כִּי הַמִּלְחָמָה מֻתֶּרֶת לָהֶם, וּמִפְּנֵי שֶׁעֲדַיִן לֹא נִתְכַּפֵּר עָנְשָׁם הָרִאשׁוֹן נָפְלוּ מֵהֶם גַּם בַּיּוֹם הַשֵּׁנִי י"ח אֲלָפִים. וּבַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי גָּזְרוּ תַּעֲנִית וַיָּצוּמוּ וַיִּבְכּוּ לִפְנֵי ה', וְהִקְרִיבוּ עוֹלוֹת לְכַפֵּר עַל הַרְהוּרֵי הַלֵּב אֲשֶׁר בָּטְחוּ בִּזְרוֹעָם, וְהִקְרִיבוּ שְׁלָמִים וְהֵם שַׁלְמֵי תּוֹדָה, כִּי רָאוּ עַצְמָם כְּאִלּוּ כֻּלָּם פְּלֵטִים מֵחֶרֶב בִּנְיָמִין, וְזֶה מִשְׁפַּט כָּל הַנִּמְלָטִים לְהַקְרִיב תּוֹדָה, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים קז כב) "וְיִזְבְּחוּ זִבְחֵי תוֹדָה וִיסַפְּרוּ מַעֲשָׂיו בְּרִנָּה", וְכָתוּב (שם כז ו) "וְעַתָּה יָרוּם רֹאשִׁי עַל אֹיְבַי סְבִיבוֹתַי וְאֶזְבְּחָה בְאָהֳלוֹ זִבְחֵי תְרוּעָה אָשִׁירָה וַאֲזַמְּרָה לַה'". וְהִנֵּה הָיוּ בִּשְׁנֵי הַיָּמִים הַמֻּתָּרִים מִיִּשְׂרָאֵל אַרְבָּעִים אֶלֶף, וּמִבִּנְיָמִן נָפְלוּ בַּסּוֹף כ"ה אֲלָפִים אַנְשֵׁי חַיִל (שופטים כ לה), וּמֵעִיר מְתֹם עַד כָּל הַנִּמְצָא (שם כ מח) רַבִּים, וְיִתָּכֵן שֶׁיִּהְיוּ ט"ו אֲלָפִים בֵּין אֲנָשִׁים וְנָשִׁים וְהַטַּף, וְהָיָה עֹנֶשׁ שְׁתֵּי הַכִּתּוֹת בְּשָׁוֶה. וּמַה נִּכְבְּדוּ דִּבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ (סנהדרין קג) שֶׁהָיָה הַקֶּצֶף בְּפִסְלוֹ שֶׁל מִיכָה, אָמַר הקב"ה בִּכְבוֹדִי לֹא מְחִיתֶם בִּכְבוֹד בָּשָׂר וָדָם מְחִיתֶם, לוֹמַר בִּכְבוֹדִי לֹא מְחִיתֶם, בִּמְחִיבֵי מִיתָה וּפוֹשְׁטֵי יְדֵיהֶם בָּעֵקֶר, בִּכְבוֹד בָּשָׂר וָדָם מְחִיתֶם יוֹתֵר מִשּׁוּרַת הַדִּין. וְעַל כֵּן סִכֵּל עֲצַת שְׁתֵּי הַכִּתּוֹת וְאִמֵּץ אֶת לְבָבָם, וְלֹא זָכְרוּ בְּרִית אַחִים. וְאַחַר הַמַּעֲשֶׂה נִתְחָרְטוּ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (שופטים כא ב) "וַיָּבֹא הָעָם בֵּית אֵל וַיֵּשְׁבוּ שָׁם עַד הָעֶרֶב לִפְנֵי הָאֱלֹהִים וַיִּבְכּוּ בְּכִי גָּדוֹל וַיֹּאמְרוּ לָמָּה ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הָיְתָה זֹאת בְּיִשְׂרָאֵל לְהַפְקֵד הַיּוֹם מִיִּשְׂרָאֵל שֵׁבֶט אֶחָד", כִּי הִכִּירוּ טָעוּתָם וְעָנְשָׁם. וְהִנֵּה בְּדֶרֶךְ גְּרָרָא פֵּרַשְׁנוּ עִנְיַן מַהוּתָם, וְאֵינוֹ מְבֹאָר, וְהִזְכַּרְנוּ סְבוּתָיו:

ט וַיִּפְצְרוּ בָּאִישׁ בְּלוּט לֹא מָצָאתִי הַמִּלָּה הַזֹּאת רַק בִּדְבָרֵי הַפִּיּוּסִים, אִם כֵּן נִפְרַשׁ זֶה שֶׁפִּיְּסוּ מִמֶּנּוּ הַרְבֵּה שֶׁיִּפְתַּח לָהֶם הַדֶּלֶת, וְכַאֲשֶׁר לֹא רָצָה לַעֲשׂוֹת כֵּן נִגְּשׁוּ לִשְׁבֹּר אוֹתוֹ. אוֹ שֶׁהָיָה עוֹמֵד בִּפְנֵי הַדֶּלֶת וְלֹא הָיָה מַנִּיחָם לְקָרְבָה אֵלָיו, וְהֵם פִּיְּסוּ מִמֶּנּוּ לָסוּר מִפְּנֵיהֶם כִּי לֹא הָיוּ רוֹצִים לְפָגֹעַ בּוֹ, וְזֶה טַעַם "גֵּשׁ הָלְאָה", שֶׁיִּגַּשׁ לְמָקוֹם אַחֵר:

יב חָתָן וּבָנֶיךָ וּבְנוֹתֶיךָ לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על בראשית י"ט:י"ב) מִי מִשֶּׁלְךָ עוֹד בָּעִיר חוּץ מֵאִשְׁתְּךָ וּבְנוֹתֶיךָ שֶׁבַּבַּיִת, אִם יֵשׁ לְךָ חָתָן אוֹ בָּנִים וּבָנוֹת הוֹצֵא מִן הַמָּקוֹם. וְאִם כֵּן יִהְיֶה דִּבּוּרָם כְּדֶרֶךְ בְּנֵי אָדָם, שֶׁהוּא לֹא הָיָה לוֹ בָּנִים כִּי אִם בָּנוֹת. וְרַבִּי אַבְרָהָם אָמַר (אבן עזרא על בראשית י"ט:י"ב) "חָתָן וּבָנֶיךָ", חֲתָנִים שֶׁהֵם כְּבָנֶיךָ. וְיִתָּכֵן שֶׁהָיוּ לוֹ בָּנִים גְּדוֹלִים נְשׂוּאֵי נָשִׁים וְדִבֵּר עִם חֲתָנָיו תְּחִלָּה, כִּי הָיָה סָבוּר שֶׁבָּנָיו יִשְׁמְעוּ לוֹ, וְכַאֲשֶׁר צָחֲקוּ עָלָיו חֲתָנָיו וְאָרְכוּ הַדְּבָרִים בֵּינֵיהֶם, הַשַּׁחַר עָלָה וְהַמַּלְאָכִים לֹא הִנִּיחוּהוּ לָקַחַת רַק הַנִּמְצָאִים אִתּוֹ בַּבַּיִת. וְהִנֵּה זְכוּתוֹ שֶׁל לוֹט הָיָה מַצִּיל בָּנִים וּבָנוֹת וַחֲתָנִים, לֹא כַּאֲשֶׁר חָשַׁב אַבְרָהָם שֶׁיְּמִית צַדִּיק עִם רָשָׁע. וּבְרוּר הוּא שֶׁהָיוּ הַמַּלְאָכִים יוֹדְעִים דַּעַת עֶלְיוֹן בָּזֶה, כִּי גַּם צוֹעַר בִּתְפִלָּתוֹ נִמְלְטָה. וְיִתָּכֵן שֶׁהָיָה זֶה לִכְבוֹד הָאַכְסַנְיָא, כִּי דֶּרֶךְ מוֹסֶר לַשְׁלוּחִים לְהַצִּיל בַּעַל בֵּיתָם וְכָל אֲשֶׁר לוֹ, כַּאֲשֶׁר עָשׂוּ שְׁלוּחֵי יְהוֹשֻׁעַ (יהושע ו כג) שֶׁהִצִּילוּ גַּם כָּל מִשְׁפַּחַת בַּעֲלַת בֵּיתָם (בראשית רבה נ':י"א), לוֹט עַל יְדֵי שֶׁכִּבֵּד אֶת הַמַּלְאָךְ נָשָׂא לוֹ פָּנִים:

טז וַיַּחֲזִיקוּ הָאֲנָשִׁים אָמַר רַבִּי אַבְרָהָם (אבן עזרא על בראשית י"ט:ט"ז) כִּי "וַיַּחֲזִיקוּ" יָבֹאר שֶׁפָּחַד וְאֵין בּוֹ כֹּחַ לִבְרֹחַ. וְהַנָּכוֹן שֶׁהוּא כְּמוֹ "וַתֶּחֱזַק מִצְרַיִם עַל הָעָם לְמַהֵר לְשַׁלְּחָם מִן הָאָרֶץ" (שמות יב לג), אַף כָּאן הָיוּ מוֹשְׁכִים בָּהֶם בְּחָזְקָה לְמַהֵר לְשַׁלְּחָם:

בְּחֶמְלַת ה' עָלָיו לֹא בִּזְכוּתוֹ רַק בְּחֶמְלַת הָאֵל וּבִרְחֲמָיו הָרַבִּים. אוֹ יֹאמַר שֶׁהֶחֱזִיקוּ בּוֹ לְמַהֵר לְהוֹצִיאָם בְּעוֹד הַחֶמְלָה עָלָיו, פֶּן יֵצֵא הַקֶּצֶף מִלִּפְנֵי ה' וְיִפָּגֵף:

יז אַל תַּבִּיט אַחֲרֶיךָ וְאַל תַּעֲמֹד בְּכָל הַכִּכָּר שִׁעוּר הַכָּתוּב, אַל תַּעֲמֹד בְּכָל הַכִּכָּר וְאַל תַּבִּיט אַחֲרֶיךָ אַחַר שֶׁתִּנָּצֵל, כִּי עַד הֱיוֹת לוֹט בָּהָר לֹא תֵּרֵד עֲלֵיהֶם רָעָה. וּבַעֲבוּר כֵּן אָמַר **וְאָנֹכִי לֹא אוּכַל לְהִמָּלֵט הָהָרָה פֶּן תִּדְבָּקַנִי הָרָעָה** בִּהְיוֹתִי בַּכִּכָּר, כִּי אַתָּה לֹא תַּאֲרִיךְ לִי רַק מְעַט, כַּאֲשֶׁר אָמַרְתָּ "מֵהַר הִמָּלֵט". וְאָמַר רַבִּי אַבְרָהָם (אבן עזרא על בראשית י"ט:י"ז) "אַל תַּבִּיט אַחֲרֶיךָ" אַתָּה וְכָל אֲשֶׁר לָךְ. וְכֵן "לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ". וּמָה צֹּרֶךְ לָזֶה, וְאֵין הָעֹנֶשׁ בְּכָאן מִפְּנֵי שֶׁיַּעַבְרוּ עַל אַזְהָרַת הַמַּלְאָךְ, אֲבָל הוּא הִזְהִירָם מִדַּעְתּוֹ שֶׁיִּגִּיעַ לָהֶם עֹנֶשׁ בַּהַבָּטָה הַהִיא, וְהוּא הִזְהִיר אֶת לוֹט לִזְכוּתוֹ, וְכָל הַשּׁוֹמֵעַ וְנִזְהָר הוּא אֶת נַפְשׁוֹ הִצִּיל. וְעִנְיַן אִסּוּר הַהַבָּטָה אָמַר רַשִׁ"י אַתָּה הִרְשַׁעְתָּ עִמָּהֶם וּבִזְכוּת אַבְרָהָם אַתָּה נִצָּל, אֵינְךָ רַשַּׁאי לִרְאוֹת בְּפַרְעָנוּתָן. וְעוֹד בּוֹ עִנְיָן, כִּי הָרְאוּת בַּאֲוִיר הַדֶּבֶר וּבְכָל הֶחָלָיִים הַנִּדְבָּקִים יַזִּיק מְאֹד וְיַדְבִּיקֵם, וְכֵן הַמַּחְשָׁבָה בָּהֶם. וְלָכֵן יִסָּגֵר הָאִישׁ הַמְצֹרָע וְיֵשֵׁב בָּדָד (ויקרא יג מו), וְכֵן נְשׂוּכֵי חַיּוֹת הַשּׁוֹטוֹת כַּכֶּלֶב הַשּׁוֹטֶה וְזוּלָתוֹ כַּאֲשֶׁר יִרְאוּ הַמַּיִם וְכָל מַרְאֶה יֻחֲזוּ בָּהֶם דְּמוּת הַמַּזִּיק וְיִשְׁתַּטּוּ וְיָמוּתוּ, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ בְּמַסֶּכֶת יוֹמָא (יומא פ"ד), וְהִזְכִּירוּהוּ אַנְשֵׁי הַסָּבָא. וְלָכֵן הָיְתָה אִשְׁתּוֹ שֶׁל לוֹט נְצִיב מֶלַח, כִּי בָּאתָה הַמַּכָּה בְּמַחְשַׁבְתָּהּ כַּאֲשֶׁר רָאֲתָה גָּפְרִית וָמֶלַח הֵיּוֹרֵד עֲלֵיהֶן מִן הַשָּׁמַיִם, וְדָבְקָה בָּהּ. וְקָרוֹב אֲנִי לוֹמַר כִּי בְּהַשְׁחִית ה' אֶת הֶעָרִים הָאֵלֶּה הָיָה הַמַּלְאָךְ הַמַּשְׁחִית עֹמֵד בֵּין הָאָרֶץ וּבֵין הַשָּׁמַיִם נִרְאֶה בְּלַהַב הָאֵשׁ, כָּעִנְיָן בַּמַּלְאָךְ הַמַּשְׁחִית אֲשֶׁר רָאָה דָּוִד (דהי"א כא טז), וְלָכֵן אָסַר

לָהֶן הַהַבָּטָה. וּבְפִרְקֵי דְּרַבִּי אֱלִיעֶזֶר (כה) כָּעִנְיָן הַזֶּה אָמְרוּ לָהֶם אַל תַּבִּיטוּ לַאֲחוֹרֵיכֶם, שֶׁהָרֵי יָרְדָה שְׁכִינָתוֹ שֶׁל הקב״ה לְהַמְטִיר עַל סְדֹם וְעַל עֲמֹרָה גָּפְרִית וָאֵשׁ. עִירִית אִשְׁתּוֹ שֶׁל לוֹט נִכְמְרוּ רַחֲמֶיהָ עַל בְּנוֹתֶיהָ הַנִּשּׂוּאוֹת בִּסְדוֹם וְהִבִּיטָה לְאַחֲרֶיהָ לִרְאוֹת אִם הוֹלְכוֹת הֵן אַחֲרֶיהָ, וְרָאֲתָה אֲחוֹרֵי הַשְּׁכִינָה, וְנַעֲשֵׂית נְצִיב מֶלַח:

כד **וַה׳ הִמְטִיר עַל סְדֹם** כָּתַב רַשׁ״י (רש״י על בראשית י״ט:כ״ד) בְּכָל מָקוֹם שֶׁנֶּאֱמַר ״וַה׳״ הוּא וּבֵית דִּינוֹ. ״מֵאֵת ה׳״ וְלֹא כָּתַב מֵאִתּוֹ, דֶּרֶךְ מִקְרָאוֹת לְדַבֵּר כֵּן, ״נְשֵׂי לֶמֶךְ״ (בראשית ד׳:כ״ג) וְלֹא אָמַר נָשַׁי, וְדָוִד אָמַר ״קְחוּ עִמָּכֶם מַעַבְדֵי אֲדֹנֵיכֶם״ (מלכים א א לג) וְלֹא אָמַר מֵעֲבָדַי, וַאֲחַשְׁוֵרוֹשׁ ״כִּתְבוּ בְּשֵׁם הַמֶּלֶךְ״ (אסתר ח ח) וְלֹא אָמַר בִּשְׁמִי. וַאֲנִי תָּמֵהַּ עַל הָרַב ז״ל שֶׁכָּתַב מִן הַהַגָּדוֹת דֵּעוֹת חֲלוּקוֹת וּמַשְׁוֶה אוֹתָם, שֶׁזֶּה מַחְלֹקֶת הוּא בִּבְרֵאשִׁית רַבָּה (בראשית רבה נ״א:ב׳), וְשָׁם עוֹד דַּעַת שְׁלִישִׁית: אַבָּא חִלְפִּי בְּרַבִּי סַמְקִי בְּשֵׁם רַבִּי יְהוּדָה ב״ר סִימוֹן, ״וַה׳ הִמְטִיר עַל סְדֹם״ זֶה גַּבְרִיאֵל, ״מֵאֵת ה׳ מִן הַשָּׁמַיִם״ זֶה הקב״ה. אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר, כָּל מָקוֹם שֶׁנֶּאֱמַר ״וַה׳״ הוּא וּבֵית דִּינוֹ. אָמַר רַבִּי יִצְחָק, בַּתּוֹרָה בִּנְבִיאִים וּבַכְּתוּבִים מָצִינוּ שֶׁהַהֲדְיוֹט מַזְכִּיר שְׁנֵי פְּעָמִים, בַּתּוֹרָה ״וַיֹּאמֶר לֶמֶךְ לְנָשָׁיו״ וְגוֹ׳. הִנֵּה אֵלּוּ שָׁלֹשׁ מַחְלוֹקוֹת בַּדָּבָר, שֶׁרַבִּי יְהוּדָה ב״ר סִימוֹן יְחֹס הַשֵּׁם הָרִאשׁוֹן לְגַבְרִיאֵל, שֶׁהוּא הַשָּׁלִיחַ לְשַׁחֵת, וְנִקְרָא הַשָּׁלִיחַ בְּשֵׁם הַשּׁוֹלֵחַ; וְרַבִּי אֶלְעָזָר אָמַר כִּי הוּא וּבֵית דִּינוֹ הִסְכִּימוּ בַּמִּשְׁפָּט, וּמֵאִתּוֹ בָּא; וְרַבִּי יִצְחָק אָמַר שֶׁהוּא דֶּרֶךְ הַלָּשׁוֹן. וְאִם הֲבִינוֹתָ מָה שֶׁכָּתַבְתִּי לְמַעְלָה תֵּדַע כַּוָּנָתָם בְּ״הוּא וּבֵית דִּינוֹ״, וְיִהְיֶה פְּשׁוּטוֹ שֶׁל מִקְרָא בָּרוּר לְפָנֶיךָ. וְכֵן ״וַה׳ אָמַר״ (בראשית י״ח:י״ז) ״וְשָׁמְרוּ דֶּרֶךְ ה׳ לְמַעַן הָבִיא ה׳״, שֶׁלֹּא אָמַר שִׁמְרוּ דַּרְכִּי לְמַעַן אָבִיא, וְכֵן אָמַר ״כִּי גָדְלָה צַעֲקָתָם אֶת פְּנֵי ה׳ וַיִּשְׁלָחֵנוּ ה׳״ וְכֵן ״וַיְהִי בְּשַׁחֵת אֱלֹהִים״ וְגוֹ׳ (בראשית י״ט:כ״ט):

כו **מֵאַחֲרָיו** מֵאַחֲרֵי לוֹט, שֶׁהָיָה הוֹלֵךְ אַחֲרֵיהֶם מְאַסֵּף לְכָל בֵּיתוֹ מְמַהֵרָם לְהַפְלֵט:

כט **וַיְזַכֹּר אֱלֹהִים אֶת אַבְרָהָם וַיְשַׁלַּח אֶת לוֹט** עִנְיַן הַכָּתוּב הַזֶּה כִּי לוֹט נִתְחַסֵּד עִם הַצַּדִּיק לָלֶכֶת עִמּוֹ לָשׁוּט בָּאָרֶץ בַּאֲשֶׁר יֵלֵךְ, וְהוּא שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית י״ב:ד׳) ״וַיֵּלֶךְ אִתּוֹ לוֹט״, כִּי לְצֶוֶת שֶׁלּוֹ הָלַךְ, וְלָכֵן הָיָה לוֹ זְכוּת לְהַצִּילוֹ בִּזְכוּת אַבְרָהָם, כִּי בַּעֲבוּרוֹ הוּא גָּר בִּסְדוֹם, וְלוּלֵי אַבְרָהָם עוֹדֶנּוּ הָיָה בְּחָרָן עִם מוֹלַדְתּוֹ, וְלֹא יִתָּכֵן שֶׁתִּבָּא אֵלָיו רָעָה בַּעֲבוּר אַבְרָהָם שֶׁיֵּצְא בְּמִצְוֹת קוֹנוֹ. וְגַם זֶה הָיָה הָעִנְיָן שֶׁשָּׁם אַבְרָהָם נַפְשׁוֹ בְּכַפּוֹ לִרְדֹּף הַמְּלָכִים בַּעֲבוּרוֹ:

ל **כִּי יָרֵא לָשֶׁבֶת בְּצוֹעַר** כָּתַב רַשׁ״י (רש״י על בראשית י״ט:ל׳) לְפִי שֶׁהִיא קְרוֹבָה לִסְדוֹם. וְאֵינוֹ כֵן, אֲבָל מִפְּנֵי שֶׁהִיא מִן הַמְּקוֹמוֹת שֶׁנִּגְזְרָה עֲלֵיהֶם הַהַשְׁחָתָה, וּבְתַחְנָתוֹ שֶׁל לוֹט הִנִּיחָהּ הַמַּלְאָךְ בַּעֲבוּר שֶׁלֹּא יוּכַל לְהַפְלֵט הָהָרָה בּוֹ בַּיּוֹם, חָשַׁב בְּלִבּוֹ כִּי לֹא יַאֲרִיךְ לוֹ עוֹד אַחֲרֵי שֶׁיֵּשׁ לוֹ זְמַן רַב לְהַפְלֵט הָהָרָה. וּלְכָךְ אָמְרָה בִּתּוֹ ״וְאִישׁ אֵין בָּאָרֶץ״, שֶׁחָשְׁבָה כִּי בְּצֵאת אָבִיהָ מִשָּׁם נִשְׁחֲתָה צוֹעַר:

לא **וַתֹּאמֶר הַבְּכִירָה** אָמַר רַבִּי אַבְרָהָם (אבן עזרא על בראשית י״ט:ל״א) יִתָּכֵן שֶׁהָיְתָה לוֹ אִשָּׁה אַחֶרֶת וּמֵתָה בַּתְּחִלָּה. וְאֵין צֹרֶךְ, כִּי ״הַבְּכִירָה״ הֻפַּךְ ״צְעִירָה״, כָּל גָּדוֹל בְּאַחְוָה יִקָּרֵא ״בְּכוֹר״, וְכָל קָטָן מִמֶּנּוּ צָעִיר לוֹ, וְהַפְרֵי הָרִאשׁוֹן בַּשָּׁנָה יִקָּרֵא ״בִּכּוּרִים״, וְכֵן ״בְּכוֹרֵי דַלִּים״ (ישעיהו יד ל), הַמֻּקְדָּמִים בְּדַלּוּת שֶׁהֵם דַּלֵּי הַדַּלִּים, וְכֵן ״בְּבִכְרוֹ יְיַפֶּדְנָּה וּבְצְעִירוֹ יַצִּיב דְּלָתֶיהָ״ (יהושע ו כו). וְכֵן תִּרְגֵּם אוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על בראשית י״ט:ל״א) ״רַבְּתָא״:

לב **וּנְחַיֶּה מֵאָבִינוּ זָרַע** בְּאוּלַי כִּי אָמְרוּ נַעֲשֶׂה אֲנַחְנוּ הַמַּעֲשֶׂה הָרָאוּי לָנוּ, כִּי יְרַחֵם הָאֱלֹהִים וְנוֹלִיד זָכָר וּנְקֻבָּה וְיִתְקַיֵּם הָעוֹלָם מֵהֶם כִּי ״עוֹלָם חֶסֶד יִבָּנֶה״ (תהלים פט ג), וְלֹא לְחִנָּם הִצִּילָנוּ ה׳. וְהִנֵּה הָיוּ צְנוּעוֹת וְלֹא רָצוּ לֵאמֹר לַאֲבִיהֶם שֶׁיִּשָּׂא אוֹתָן, כִּי בֶּן נֹחַ מֻתָּר בְּבִתּוֹ (סנהדרין נח), אוֹ שֶׁהָיָה הַדָּבָר מְכֹעָר מְאֹד בְּעֵינֵי הַדּוֹרוֹת הָהֵם וְלֹא נַעֲשָׂה כֵּן מֵעוֹלָם. וְכֵן רַבּוֹתֵינוּ בַּהַגָּדוֹת מְגַנִּים אֶת לוֹט מְאֹד (נזיר כג):

פרק כ

ב **וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל שָׂרָה אִשְׁתּוֹ אֲחֹתִי הִיא** לֹא הָיָה זֶה כְּמוֹ בְּמִצְרַיִם, כִּי שָׁם בְּבוֹאָם מִצְרַיְמָה וַיִּרְאוּ הַמִּצְרִים אֶת הָאִשָּׁה כִּי יָפָה הִיא וַיְהַלְלוּ אוֹתָהּ אֶל הַשָּׂרִים וְאָל הַמֶּלֶךְ, כִּי אַנְשֵׁי זִמָּה הֵם, אֲבָל הַמֶּלֶךְ הַזֶּה תָּם וְיָשָׁר, גַּם אֲנָשָׁיו טוֹבִים, רַק אַבְרָהָם חָשַׁד אוֹתָם וְהָיָה אוֹמֵר לַכֹּל אֲחוֹתִי הִיא:

וַיִּשְׁלַח אֲבִימֶלֶךְ וַיִּקַּח וְגוֹ' הִנֵּה זֶה פֶּלֶא שֶׁהָיְתָה שָׂרָה אֲחֵרֵי בְּלוֹתָהּ יָפָה עַד מְאֹד, יְקָחוּהָ הַמְּלָכִים, כִּי בְּהִלָּקְחָהּ אֶל פַּרְעֹה אִם הָיְתָה בַּת שִׁשִּׁים וְחָמֵשׁ אָפְשָׁר שֶׁהָיָה עָלֶיהָ תָּאֳרָה, אֲבָל אַחֲרֵי בְּלוֹתָהּ וְחָדַל מִמֶּנָּה הָאֹרַח פֶּלֶא הוּא. וְאוּלַי חָזְרָה לְנַעֲרוּתֶיהָ כַּאֲשֶׁר בִּשְּׂרָהּ הַמַּלְאָךְ כְּדִבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ (ב״מ פז):

יב **וְגַם אָמְנָה אֲחֹתִי בַת אָבִי** לֹא יָדַעְתִּי טַעַם לַהִתְנַצְּלוּת הַזֹּאת, כִּי גַּם אִם אֱמֶת הַדָּבָר שֶׁהָיְתָה אֲחוֹתוֹ וְאִשְׁתּוֹ וּבִרְצוֹתָם בָּאִשָּׁה אָמַר לָהֶם אֲחוֹתִי הִיא לְהַטְעוֹתָם בַּדָּבָר, כְּבָר חָטָא בָּהֶם לְהָבִיא עֲלֵיהֶם חֲטָאָה גְּדוֹלָה, וְאֵין חִלּוּק וְהֶפְרֵשׁ כְּלָל בֵּין שֶׁהַדָּבָר אֱמֶת אוֹ שֶׁקֶר. וְאוּלַי מִפְּנֵי שֶׁאָמַר אֲבִימֶלֶךְ ״מָה רָאִיתָ כִּי עָשִׂיתָ אֶת הַדָּבָר הַזֶּה״, לוֹמַר מָה רָאִיתָ בִּי חֵטְא אוֹ רֶשַׁע שֶׁפָּחַדְתָּ וְעָשִׂיתָ כֵּן, כִּי אֲנִי לֹא נִסִּיתִי לָקַחַת נָשִׁים מִבַּעֲלֵיהֶן, אָז עָנָה אַבְרָהָם אֲנִי לֹא יָדַעְתִּי אֶתְכֶם, אַךְ חָשַׁבְתִּי אוּלַי אֵין יִרְאַת אֱלֹהִים בַּמָּקוֹם הַזֶּה, כִּי רֹב מְקוֹמוֹת הָעוֹלָם אֵין בָּהֶם יִרְאַת אֱלֹהִים, וְלָכֵן מֵעֵת צֵאתִי מֵאַרְצִי וְלָכְתִּי בָּעַמִּים כְּאִישׁ תּוֹעֶה וְלֹא יָדַעְתִּי אֶל אֵיזֶה מָקוֹם נָבוֹא, הִתְנֵיתִי עִמָּהּ לֵאמֹר כֵּן בְּכָל מָקוֹם, כִּי הַדָּבָר אֱמֶת וְחָשַׁבְתִּי לִי בּוֹ הַצָּלַת נַפְשׁ, וְלֹא הַחְלֹתִי בַּדָּבָר בְּבוֹאִי בְּאַרְצְכֶם כִּי לֹא רָאִיתִי בָּכֶם עָוֹן אֲשֶׁר חֵטְא. **וְגַם אָמְנָה אֲחֹתִי בַת אָבִי** טַעֲנָה אַחֶרֶת, אָמַר אֲנִי לְפִי דַּרְכִּי אָמַרְתִּי כֵּן שֶׁהוּא אֱמֶת, וְחָשַׁבְתִּי אִם אוּלַי יַחְפְּצוּ בָּהּ יִשְׁאָלוּנִי אִם הִיא גַּם אִשְׁתִּי, כֵּיוָן שֶׁלְּקָחוּהָ עֲבָדֶיךָ וְלֹא שְׁאָלוּנִי דָּבָר, אָמַרְתִּי גַּם בַּמָּקוֹם הַזֶּה אֵין יִרְאַת אֱלֹהִים וְהֶחֱרַשְׁתִּי. וְיִתָּכֵן שֶׁהָיָה הַתְּנַאי הַזֶּה דְּבָרוֹ עִמָּהּ בְּבוֹאָם בְּמִצְרַיִם, אַף עַל פִּי שֶׁאָמַר ״כַּאֲשֶׁר הִתְעוּ אֹתִי אֱלֹהִים מִבֵּית אָבִי״, אוֹ שֶׁחָזַר וְזֵרַז אוֹתָהּ שָׁם בְּמִצְרַיִם בִּשְׁעַת מַעֲשֶׂה כַּאֲשֶׁר פֵּרַשְׁתִּי (רמב״ן על בראשית י״ב:י״א). וְדַעַת רַבִּי אַבְרָהָם כִּי כָל אֵלֶּה דְּבָרִים לִדְחוֹת אֶת אֲבִימֶלֶךְ:

טז **הִנֵּה נָתַתִּי אֶלֶף כֶּסֶף לְאָחִיךְ** הָיוּ הַצֹּאן וְהַבָּקָר וְהָעֲבָדִים שֶׁנָּתַן לוֹ שָׁוִים אֶלֶף כֶּסֶף, וְאָמַר לְשָׂרָה הִנֵּה נָתַתִּי מָמוֹן רַב לְאָחִיךְ, הִנֵּה הַכֶּסֶף לָךְ כְּסוּת עֵינַיִם כָּל הַמַּבִּיטִים בְּיָפְיֵךְ, כִּי אֶת עֵינֵיהֶם וְאֶת רָאשֵׁיהֶם הַחוֹזִים יְכַסּוּ מֵהַבִּיט בָּךְ וּמֵהַבִּיט בְּכָל אֲשֶׁר אִתָּךְ, אֲפִילּוּ בְּנַעֲרוֹתַיִךְ וְשִׁפְחוֹתַיִךְ, וְהִנֵּה לְטוֹבָתְךָ נִתְפַּשְׁתִּי בְּבֵיתִי, כִּי יִרְאוּ מִמֵּךְ וִיכַסּוּ עֵינֵיהֶם מֵרְאוֹת בָּךְ, בְּאָמְרָם הַמֶּלֶךְ פָּדָה נַפְשׁוֹ עַל שָׁלְחוֹ יָד בְּאֵשֶׁת הַנָּבִיא. וְהִגִּיד הַכָּתוּב שֶׁפִּיֵּס אֶת אַבְרָהָם בְּמָמוֹן וְאֶת שָׂרָה בִּדְבָרִים, שֶׁלֹּא יֵעָגֵשׁ בְּאֶחָד מֵהֶם, וְאָמַר כִּי שָׂרָה לֹא נִתְפַּיְּסָה לוֹ אֲבָל עִם כָּל זֶה הָיְתָה מִתְנַחֶמֶת עִמּוֹ בְּטַעֲנוֹת לֵאמֹר שֶׁלֹּא תִּמְחֹל לוֹ, וּכְשֶׁבָּחָה דִּבֶּר הַכָּתוּב, וְאַבְרָהָם נִתְפַּיֵּס וַיִּתְפַּלֵּל עָלָיו, וְהוּא כִּלְשׁוֹן ״וְעַם יִשְׂרָאֵל יִתְוַכָּח״ (מיכה ו ב) ״אַךְ דְּרָכַי אֶל פָּנָיו אוֹכִיחַ״ (איוב יג טו) ״שָׁם יָשָׂר נוֹכָח עִמּוֹ״ (שם כג ז). וְיִתָּכֵן שֶׁיִּהְיֶה ״אֶלֶף כֶּסֶף״ אַלְפֵי כֶּסֶף, מָמוֹן רַב כְּיַד הַמֶּלֶךְ. וְכֵן ״הַקָּטֹן יִהְיֶה לָאֶלֶף״ (ישעיהו ס כב), לְעַם רַב. וְכֵן ״הָשִׁיבוּ נָא לָהֶם כְּהַיּוֹם שִׂדֹּתֵיהֶם כַּרְמֵיהֶם זֵיתֵיהֶם וּבָתֵּיהֶם וּמְאַת הַכֶּסֶף וְהַדָּגָן וְהַתִּירוֹשׁ וְהַיִּצְהָר אֲשֶׁר אַתֶּם נֹשִׁים בָּהֶם״ (נחמיה ה יא), מֵאוֹת רַבּוֹת, מָמוֹן גָּדוֹל:

יז **וַיִּלָּדוּ** אִם הַלָּשׁוֹן כִּפְשׁוּטוֹ וְשָׁב לְאִשְׁתּוֹ וְאַמְהוֹתָיו כִּי עָצַר ה׳ בְּעַד רַחְמָם, תְּמַהּ הוּא, כִּי נִרְאֶה כִּי גַּם בַּלַּיְלָה הָרִאשׁוֹן אֲשֶׁר לֻקְּחָה שָׂרָה לְבֵית אֲבִימֶלֶךְ וְלֹא קָרַב אֵלֶיהָ עַדַיִן בָּא אֵלָיו הָאֱלֹהִים בַּחֲלוֹם, וּבִבֹּקֶר הִשְׁכִּים וְקָרָא לַעֲבָדָיו גַּם לְאַבְרָהָם, וּמֵתֵי הָיָה לָהֶם עֹצֶר רֶחֶם, אוּלַי הָיוּ עַל פִּרְקָן וַאֲחָזוּם חֶבְלֵי יוֹלֵדָה וְלֹא יָכְלוּ לְהַמְלִיט, וְאוּלַי אַבְרָהָם אָחֵר תְּפִלָּתוֹ יָמִים רַבִּים. וְהִנֵּה רְפוּאוֹת אֲבִימֶלֶךְ גַּם חָלְיוֹ לֹא נִתְפָּרְשׁוּ, וּלְשׁוֹן רַשִׁ״י (רש״י על בראשית כ׳:י״ז) ״וַיִּלֶּדוּ״ – וְאִתְרְוָחוּ, נִתְפַּתְּחוּ נִקְבֵיהֶם וְהוֹצִיאוּ, וְהוּא לֵדָה שֶׁלָּהֶן. ״בְּעַד כָּל רֶחֶם״, כְּנֶגֶד כָּל פֶּתַח, וְאֵין זֶה נָכוֹן, כִּי אִם נֹאמַר בְּ״וַיִּלֶּדוּ״ שֶׁהוּא יְצִיאַת הַחוּץ, שֶׁמָּצִינוּ לֵדָה בְּעִנְיָנִים רַבִּים כְּגוֹן ״הָרָה עָמָל וְיָלַד שָׁקֶר״ (תהלים ז טו), ״לֶדֶת חֹק״ (צפניה ב ב), ״מַה יֶּלֶד יוֹם״ (משלי כז א), מָה יוֹלִידוּ וִימַהֲרוּ הַיָּמִים, אֲבָל מִלַּת ״רֶחֶם״ לֹא תָּבֹא עַל פֶּתַח אַחֵר. וְאֵין טַעֲנָה מִן ״בְּגִיחוֹ מֵרֶחֶם יָצָא״ (איוב לח ח), שֶׁהוּא כִּנּוּי, כְּמוֹ ״בֶּטֶן הָאֲדָמָה״ (שם א כא). וְדַעַת אוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על בראשית כ׳:י״ז) אֵינֶנָּה כִּדְבָרֵי הָרַב, כִּי הוּא שָׁתְרְגֵם ״וְאִתְרְוָחוּ״ עָשָׂה ״רֶחֶם״ כִּפְשׁוּטוֹ, ״פֶּתַח וַלְדָּא״, אֶלָּא שֶׁרָצָה לִכְלֹל גַּם אֲבִימֶלֶךְ בְּמִלַּת ״וַיִּלֶּדוּ״. וּלְשׁוֹן בְּרֵאשִׁית רַבָּה (בראשית רבה נ״ב:י״ג), ״כִּי עָצֹר עָצַר ה׳״, עֲצִירָה בַּפֶּה, עֲצִירָה בַּגָּרוֹן, עֲצִירָה בָּעַיִן, עֲצִירָה בָּאֹזֶן, עֲצִירָה מִלְמַעְלָה, עֲצִירָה מִלְמַטָּה. וְהַמְדָרֵשׁ הַזֶּה לָהֶם מִיתּוּר לְשׁוֹן הַכָּפֶל ״עָצֹר עָצַר״, לֹא שֶׁיִּפְרְשׁוּ כָּל רֶחֶם כָּל נֶקֶב. וְהַנָּכוֹן בְּעֵינַי כִּי מִיּוֹם אֲשֶׁר נִלְקְחָה שָׂרָה לְקָה אֲבִימֶלֶךְ בְּאֶבְרֵי הַתַּשְׁמִישׁ וְלֹא יוּכַל לְשַׁמֵּשׁ, וְזֶהוּ ״לֹא נָתַתִּיךְ לִנְגֹּעַ אֵלֶיהָ״, כִּי הַנְּגִיעָה וְהַקְּרִיבָה בַּנָּשִׁים הוּא עַל הַתַּשְׁמִישׁ, כְּעִנְיָן ״אַל תִּגְּשׁוּ אֶל אִשָּׁה״ (שמות יט טו), ״וָאֶקְרַב אֶל הַנְּבִיאָה״ (ישעיהו ח ג), וְאִשְׁתּוֹ וְאַמְהוֹתָיו שֶׁהֵן מְעֻבָּרוֹת עָצַר בְּעַד רַחְמָן וְלֹא יָכְלוּ לְהַמְלִיט, כִּי ״עֲצִירַת רֶחֶם״ הוּא שֶׁלֹּא תֵּהָר, כְּדֶרֶךְ ״וַה׳ סָגַר רַחְמָהּ״ (שמואל א א ה), אֲבָל ״עֲצִירָה בְּעַד הָרֶחֶם״ הוּא שֶׁלֹּא תֵּלֵד, כִּלְשׁוֹן ״גָּדֵר בַּעֲדִי וְלֹא אֵצֵא״ (איכה ג ז), וְעָמְדָה שָׂרָה בְּבֵיתוֹ יָמִים וְלֹא שָׁב אֲבִימֶלֶךְ מִדַּרְכּוֹ הָרָעָה, כִּי לֹא הֵבִין עַד שֶׁבָּא אֵלָיו הָאֱלֹהִים בַּחֲלוֹם וְהוֹדִיעוֹ. וְלֹא פֵּרֵשׁ הַכָּתוּב חֹלִי אֲבִימֶלֶךְ וְהִזְכִּירוֹ בְּרָמְז, דֶּרֶךְ מוּסָר וְכָבוֹד לְשָׂרָה. וְאַחֲרֵי תְּפִלַּת אַבְרָהָם נִרְפָּא אֲבִימֶלֶךְ וְאִשְׁתּוֹ וְאַמְהוֹתָיו וְיָלְדוּ הַנָּשִׁים:

פרק כא

א **וה׳ פָּקַד אֶת שָׂרָה כַּאֲשֶׁר אָמָר** בְּהֵרָיוֹן, ״כַּאֲשֶׁר דִּבֵּר״ בְּלִדָּה, לְשׁוֹן רַשׁ״י (רש״י על בראשית כ״א:א׳). וְאֵין ״פְּקִידָה״ אֶלָּא לְשׁוֹן זְכִירָה וְהַשְׁגָּחָה עַל הַנִּפְקָד, כְּגוֹן ״פָּקֹד יִפְקֹד אֱלֹהִים אֶתְכֶם״ (בראשית נ׳:כ״ה), ״פָּקֹד פָּקַדְתִּי אֶתְכֶם וְאֶת הֶעָשׂוּי לָכֶם״ (שמות ג טז), ״וַיִּפְקֹד שִׁמְשׁוֹן אֶת אִשְׁתּוֹ בְּגְדִי עִזִּים״ (שופטים טו א), אַף כָּאן ״וַה׳ פָּקַד אֶת שָׂרָה״ – זָכַר אֶת שָׂרָה וְעָשָׂה לָהּ כַּאֲשֶׁר דִּבֵּר. וְכֵן הַלָּשׁוֹן בְּכָל הָעֲקָרוֹת הַיּוֹלְדוֹת, בָּרְחֵל ״וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת רָחֵל״ (בראשית ל׳:כ״ב), וּבְחַנָּה ״וַיִּזְכְּרֶהָ (אלהים) ה״״ (שמואל א א יט). וְכָךְ אָמְרוּ פְּקִדּוֹנוֹת חֲרֵי הֵן כְּזִכְרוֹנוֹת (ר״ה לב):

ז **מִי מִלֵּל לְאַבְרָהָם** לְשׁוֹן שֶׁבַח וַחֲשִׁיבוּת הוּא, רְאוּ מִי הוּא וְכַמָּה הוּא גָּדוֹל וְשׁוֹמֵר הַבְטָחָתוֹ וּמַבְטִיחַ וְעֹשֶׂה, לְשׁוֹן רַשׁ״י (רש״י על בראשית כ״א:ז׳). וְלֹא מָצִינוּ מִלַּת ״מִי״ בְּעֵרֶךְ כָּזֶה לְמַעְלָה וְכָבוֹד רַק לְבִזָּיוֹן, ״מִי אֲבִימֶלֶךְ וּמִי שִׁכְמִי״ (שופטים ט כח), ״מִי דָוִד וּמִי בֶן יִשָׁי״ (שמואל א כה י). וְהַנָּכוֹן בְּעֵינַי כִּי אָמְרָה ״צְחֹק עָשָׂה לִי אֱלֹהִים כָּל הַשֹּׁמֵעַ יִצְחַק לִי״, לְמַלֹּאת פִּיו בְּרִנָּה וּשְׂחוֹק בַּפֶּלֶא הַנַּעֲשֶׂה לִי, כִּי מִי בְּכָל הַשּׁוֹמְעִים שֶׁאָמַר לְאַבְרָהָם מִתְּחִלָּה תָּנִיק בָּנִים שָׂרָה, אֵין בָּעוֹלָם שֶׁיֹּאמַר אֵלָיו כֵּן אֲפִילוּ לְנַחֲמוֹ, כִּי לֹא עָלָה זֶה עַל לֵב אִישׁ מֵעוֹלָם. וּלְשׁוֹן אוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על בראשית כ״א:ז׳) קָרוֹב לָזֶה, ״מַאן מְהֵימָן דַּאֲמַר לְאַבְרָהָם וְקַיֵּים דְּתוֹנֵק בְּנִין שָׂרָה״, כְּלוֹמַר כָּל הַשֹּׁמֵעַ יִצְחַק לִי כִּי אֵין אָדָם שֶׁיִּהְיֶה נֶאֱמָן גַּם בְּעֵינֵי אַבְרָהָם אִם הִגִּיד לוֹ זֶה הַפֶּלֶא:

ט **מְצַחֵק** לְשׁוֹן עֲבוֹדָה זָרָה, לְשׁוֹן רְצִיחָה, לְשׁוֹן גִּלּוּי עֲרָיוֹת. מֵרִיב עִם יִצְחָק עַל הַיְרֻשָּׁה וְאוֹמֵר אֲנִי בְּכוֹר וְיוֹרֵשׁ פִּי שְׁנַיִם, וְיוֹצְאִין לַשָּׂדֶה וְנוֹטֵל קַשְׁתּוֹ וְיוֹרֶה בּוֹ חִצִּים, כְּמָה דְּתֵימַר ״כְּמִתְלַהְלֵהַּ הַיֹּרֶה זִקִּים חִצִּים וָמָוֶת כֵּן אִישׁ רִמָּה אֶת רֵעֵהוּ וְאָמַר הֲלֹא מְשַׂחֵק אָנִי״ (משלי כו יח). וּמִתְּשׁוּבַת שָׂרָה אַתָּה לָמֵד, ״כִּי לֹא יִירַשׁ בֶּן הָאָמָה הַזֹּאת״ וְגוֹ׳, כָּל זֶה לְשׁוֹן רַשׁ״י. וְאַף כָּאן הָרַב כּוֹתֵב הַמַּחְלוֹקוֹת כֻּלָּם, דְּתַנְיָא (תוספתא סוטה פ״ו ה״ג) אָמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן אֶלְעָזָר (אצלנו הגרסא בן יוחאי), ד׳ דְּבָרִים הָיָה רַבִּי עֲקִיבָא דּוֹרֵשׁ וְאֵינִי דּוֹרֵשׁ כְּמוֹתוֹ וְנִרְאִין דְּבָרַי מִדְּבָרָיו. דָּרַשׁ רַבִּי עֲקִיבָא, ״וַתֵּרֶא שָׂרָה אֶת בֶּן הָגָר הַמִּצְרִית אֲשֶׁר יָלְדָה לְאַבְרָהָם מְצַחֵק״, אֵין צְחוֹק אֶלָּא לְשׁוֹן עֲבוֹדָה זָרָה וְכוּ׳, וַאֲנִי אוֹמֵר חַס וְשָׁלוֹם שֶׁיִּהְיֶה בְּבֵיתוֹ שֶׁל צַדִּיק כָּךְ, אֶפְשָׁר מִי שֶׁכָּתוּב בּוֹ ״כִּי יְדַעְתִּיו לְמַעַן אֲשֶׁר יְצַוֶּה אֶת בָּנָיו וְאֶת בֵּיתוֹ״ וְגוֹ׳ (בראשית י״ח:י״ט), יְהֵא בְּבֵיתוֹ עֲבוֹדָה זָרָה וְגִלּוּי עֲרָיוֹת וּשְׁפִיכַת דָּמִים, אֶלָּא אֵין צְחוֹק הָאָמוּר כָּאן אֶלָּא לְשׁוֹן יְרֻשָּׁה, שֶׁמִּשֶּׁעָה שֶׁנּוֹלַד יִצְחָק הָיוּ הַכֹּל שְׂמֵחִין. אָמַר לָהֶם יִשְׁמָעֵאל, שׁוֹטִים, אֲנִי בְּכוֹר וַאֲנִי נוֹטֵל פִּי שְׁנַיִם, שֶׁמִּתְּשׁוּבָה שֶׁאָמְרָה שָׂרָה אִמֵּנוּ לְאַבְרָהָם אַתָּה לָמֵד וְכוּ׳, וְנִרְאִין דְּבָרַי מִדְּבָרָיו. וְכֵן הַלָּשׁוֹן שֶׁאָמַר הָרַב ״מֵרִיב עִם יִצְחָק עַל הַיְרֻשָּׁה״ אֵינוֹ נִרְאֶה נָכוֹן, שֶׁאִם כֵּן יִהְיֶה זֶה לְאַחַר יָמִים רַבִּים, וְיִהְיֶה יִשְׁמָעֵאל גָּדוֹל מְאֹד מִשֶּׁאֵת אוֹתוֹ אִמּוֹ עַל שִׁכְמָהּ, וְכֵן אָמְרוּ זַ״ל (ילק״ש רמז צה) שֶׁהָיָה בֶּן שְׁבַע עֶשְׂרֵה שָׁנָה, אִם כֵּן הָיָה בֶּן שְׁנָה שֶׁנִּגְמַל יִצְחָק. וְרַבִּי אַבְרָהָם אָמַר (אבן עזרא על בראשית כ״א:ט׳) עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט כִּי ״מְצַחֵק״ – מְשַׁתַּעֲשֵׁעַ כְּדַרְכּוֹ כָּל נַעַר, וּתְקַנֵּא בּוֹ בַּעֲבוּר הֱיוֹתוֹ גָּדוֹל מִבְּנָהּ. וְהַנָּכוֹן בְּעֵינַי שֶׁהָיָה זֶה בְּיוֹם הִגָּמֵל אֶת יִצְחָק, וְרָאֲתָה אוֹתוֹ מַלְעִיג עַל יִצְחָק אוֹ עַל הַמִּשְׁתֶּה הַגָּדוֹל. וּלְכָךְ אָמַר הַכָּתוּב ״אֶת בֶּן הָגָר הַמִּצְרִית״ וְלֹא אָמַר ״אֶת יִשְׁמָעֵאל״ מְצַחֵק, וְכֵן אָמְרָה **גָּרֵשׁ אֶת הָאָמָה הַזֹּאת וְאֶת בְּנָהּ** כִּי אָמְרָה, הֶעֱבֵד הַמַּלְעִיג עַל אֲדוֹנָיו חַיָּב הוּא לָמוּת אוֹ לְהַלְקוֹתוֹ, וְאֵינִי רוֹצָה רַק שֶׁתְּגָרֵשׁ אוֹתוֹ מֵאִתִּי וְלֹא יִירַשׁ בִּנְכָסֶיךָ כְּלָל עִם בְּנִי שֶׁהוּא בֶּן גְּבִירָה. וְאָמְרָה שֶׁיְּגָרֵשׁ גַּם אִמּוֹ כִּי לֹא יוּכַל הַנַּעַר לַעֲזֹב אֶת אִמּוֹ וְעָזַב אֶת אִמּוֹ וָמֵת:

יא **עַל אודות בְּנוֹ** שֶׁיָּצָא לְתַרְבּוּת רָעָה. וּפְשׁוּטוֹ עַל שֶׁאוֹמֶרֶת לוֹ לְשַׁלְּחוֹ, זֶה לְשׁוֹן רַשׁ״י (רש״י על בראשית כ״א:י״א). וְהַנָּכוֹן בְּעֵינַי כִּי הַכָּתוּב סִפֵּר בְּכָבוֹד אַבְרָהָם, וְאָמַר שֶׁלֹּא הָיָה הַדָּבָר רַע מְאֹד בְּעֵינָיו מִפְּנֵי חֶשְׁק פִּילַגְשׁוֹ וְחֶמְדָּתוֹ בָּהּ, וְאִלּוּ אָמְרָה לוֹ שֶׁתְּגָרֵשׁ הָאָמָה בִּלְבַד הָיָה עוֹשֶׂה כִּרְצוֹן שָׂרָה, אֲבָל מִפְּנֵי בְּנוֹ חָרָה לוֹ מְאֹד וְלֹא רָצָה לִשְׁמֹעַ אֵלֶיהָ, וְהִקְבִּ״ה אָמַר לוֹ שֶׁלֹּא יֵרַע בְּעֵינָיו עַל הַנַּעַר וְלֹא עַל הָאָמָה כְּלָל, וְיִשְׁמַע לְקוֹל שָׂרָה כִּי בְיִצְחָק לְבַדּוֹ יִקָּרֵא לוֹ שֵׁמוֹ, וְיִשְׁמָעֵאל לֹא יִקָּרֵא לוֹ זֶרַע. וּמִפְּנֵי שֶׁהָיָה אַבְרָהָם מְפַחֵד עָלָיו שֶׁלֹּא יִקָּרְאֵנוּ אָסוֹן בְּשַׁלְּחוֹ אוֹתוֹ מִמֶּנּוּ, אָמַר כִּי יִשְׁמְנוּ לוֹ לְגוֹי וִיבָרְכֻנוּ מִפְּנֵי שֶׁהוּא זֶרַע בְּאֶמֶת:

יד **וְאֶת הַיֶּלֶד וַיְשַׁלְּחֶהָ** נִמְשָׁךְ לְמַעְלָה, וַיִּתֵּן אֶל הָגָר וְאֶת הַיֶּלֶד, כִּי גַּם הַיֶּלֶד נָתַן לָהּ שֶׁיֵּלֵךְ עִמָּהּ בַּאֲשֶׁר תֵּלֵךְ:

טו **וַתַּשְׁלֵךְ אֶת הַיֶּלֶד** גְּבִרָה עָלָיו הַצְּמָאָה וְלֹא יָכוֹל לָלֶכֶת, וְהִשְׁפִּיבַתּוּ אִמּוֹ תַּחַת הָאִילָן מֻשְׁלָךְ וְנֶעֱזָב, אוֹ כְּעִנְיַן ״וַיַּשְׁלִכֵם אֶל אֶרֶץ אַחֶרֶת״ (דברים כט כז), ״אַל תַּשְׁלִיכֵנִי מִלְּפָנֶיךָ״ (תהלים נא יג), עִנְיַן שִׁלּוּחַ. וְרַבִּי אַבְרָהָם אָמַר, ״וַתַּשְׁלֵךְ״, כִּי לִקַּחְתּוֹ בְּחִיקָהּ בְּעֵת שֶׁנִּחְלַשׁ בַּצָּמָא. וְרַבּוֹתֵינוּ אָמְרוּ (ב״ר נג יג) שֶׁהָיָה חוֹלֶה בְּעֵת שֶׁשִּׁלְּחוֹ, וְשָׂם עַל שִׁכְמָהּ אֶת הַיֶּלֶד, וְזֶה הַטַּעַם ״וַתַּשְׁלֵךְ״. וְהָיָה כָּל הָעִנְיָן הַזֶּה לְאַבְרָהָם מִפְּנֵי שֶׁצִּוָּה לַעֲשׂוֹת כְּכֹל אֲשֶׁר תֹּאמַר שָׂרָה, וְהִיא צִוְּתָה לְהוֹצִיאוֹ מֵיָּד, וּבְמִצְוָתָהּ לֹא נָתַן לָהֶם כֶּסֶף וְזָהָב וַעֲבָדִים וּגְמַלִּים נוֹשְׂאִים אוֹתָם:

יז **בַּאֲשֶׁר הוּא שָׁם** לְפִי מַעֲשִׂים שֶׁהוּא עוֹשֶׂה עַכְשָׁו הוּא נִדּוֹן, וְלֹא לְפִי מַעֲשִׂים שֶׁהוּא עָתִיד לַעֲשׂוֹת, לְפִי שֶׁהָיוּ מַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת מְקַטְרְגִין וְכוּ׳, לְשׁוֹן רַבִּינוּ שְׁלֹמֹה מִדִּבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ. וְהַנָּכוֹן בְּעֵינַי בְּדֶרֶךְ הַפְּשָׁט שֶׁיֹּאמַר כִּי שָׁמַע אֱלֹהִים אֶל קוֹל הַנַּעַר בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר הוּא שָׁם, הוֹדִיעַ אוֹתָהּ שֶׁלֹּא תִּצְטָרֵךְ לָלֶכֶת מִשָּׁם אֶל

מַעְיָן וּבוֹר כִּי בַּמָּקוֹם הַהוּא יַרְוֶה צְמָאוֹ מִיָּד, וְאָמַר לָהּ "קוּמִי שְׁאִי אֶת הַנַּעַר" אַחֲרֵי שְׁתוֹתוֹ, "כִּי לְגוֹי גָּדוֹל אֲשִׂימֶנּוּ". וְכָמוֹהוּ "בַּאֲשֶׁר כָּרַע שָׁם נָפַל שָׁדוּד" (שופטים ה כז), "וּבַאֲשֶׁר חָלָלִים שָׁם הוּא" (איוב לט ל), יִרְמֹז לַמָּקוֹם:

כ רֹבֶה קֶשֶׁת בַּעֲבוּר הֱיוֹת קֶשֶׁת תֹּאַר אָמְרוּ כִּי "רֹבֶה" הוּא הַמּוֹרֶה הַחִצִּים, מִלְּשׁוֹן "יְסֹבּוּ עָלַי רַבָּיו" (איוב טז יג), "וַיְמָרְרֻהוּ וְרֹבּוּ" (בראשית מ"ט:כ"ג), וְ"קֶשֶׁת" הוּא הָעֹשֶׂה הַקְּשָׁתוֹת. וְיוֹתֵר נָכוֹן שֶׁ"רֹבֶה" הוּא הַמּוֹרֶה, וְיֵאָמֵר עַל הַמּוֹרֶה הַחִצִּים וְעַל מַשְׁלִיךְ הָאֲבָנִים וְזוֹלָתָם, כַּאֲשֶׁר יֹאמַר "אֲשֶׁר יָרִיתִי בֵּיגַי וּבֵינֶיךָ" (בראשית ל"א:נ"א), וְלָכֵן יִתָּאֵר אוֹתוֹ פַּעַם אַחֶרֶת כִּי הוּא קַשָּׁת, וְכֵן "וַיִּמְצָאֵהוּ הַמּוֹרִים אַנָשִׁים בַּקָּשֶׁת" (שמואל א לא ג):

כג הֶשָּׁבְעָה לִּי בֵאלֹהִים הֲנָּה אִם תִּשְׁקֹר לִי מִלַּת "אִם" בְּכָל מָקוֹם מְסַפֶּקֶת, אַל תַּחְשֹׁב בָּהּ בִּלְתִּי זֶה, וְהִיא בָּאָה בְּרוֹב מְקוֹמוֹת הַשְּׁבוּעָה, "אִם תִּשְׁקֹר לִי", "לָכֵן נִשְׁבַּעְתִּי לְבֵית עֵלִי אִם יִתְכַּפֵּר עֲוֹן בֵּית עֵלִי" (שמואל א ג יד), "אַחַת נִשְׁבַּעְתִּי בְקָדְשִׁי אִם לְדָוִד אֲכַזֵּב" (תהלים פט לו), "אִם יְבוֹאוּן אֶל מְנוּחָתִי" (שם צה יא), "וַיִּקְצֹף וַיִּשָּׁבַע לֵאמֹר אִם יִרְאֶה אִישׁ בָּאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה" (דברים א לד לה). וְהָעִנְיָן כִּי בַּעֲבוּר הֱיוֹת הַשְּׁבוּעוֹת בְּאֶלָּה יֹאמַר הֶשָּׁבְעָה לִּי לֵאמֹר כֹּה יַעֲשֶׂה לִּי אֱלֹהִים וְכֹה יוֹסִיף אִם תִּשְׁקֹר לִי, וְכֵן אָמַר (בראשית כ"ו:כ"ח) "תְּהִי נָא אָלָה בֵּינוֹתֵינוּ", וּבְעִנְיַן הַגְּבוֹהַּ "נִשְׁבַּעְתִּי בְקָדְשִׁי אִם לְדָוִד אֲכַזֵּב" (תהלים פט לו), וְ"אִם יִתְכַּפֵּר עֲוֹן בֵּית עֵלִי" (שמואל א ג יד), כְּלוֹמַר אִם יִהְיֶה כֵּן אֵין דְּבָרִי אֱמֶת, וְכֵיוֹצֵא בָּזֶה, שֶׁלֹּא יִרְצֶה לְפָרֵשׁ הַתְּנַאי, וְהַכָּתוּב יְכַנֶּה וְיַקְצֵר בָּהֶן. וּכְמוֹתָם בְּחָסְרוֹן הַתְּנַאי (דהי"א ד י) "וַיִּקְרָא יַעְבֵּץ לֵאלֹהֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אִם בָּרֵךְ תְּבָרְכֵנִי וְהִרְבִּיתָ אֶת גְּבוּלִי וְגוֹ' וְעָשִׂיתָ מֵרָעָה לְבִלְתִּי עָצְבִּי וַיָּבֵא אֱלֹהִים אֵת אֲשֶׁר שָׁאָל", יֶחְסַר הַתְּנַאי כֵּלוֹ, וְכֵן "אִם יִרְאוּ אֶת הָאָרֶץ" (במדבר יד כג) יַחְזֹר לְפָסוּק רִאשׁוֹן, "חַי אָנִי וְיִמָּלֵא כְבוֹד ה' אֶת כָּל הָאָרֶץ", וְיַקְצֵר הַשְּׁבוּעָה. וּלְשׁוֹן "תִּשְׁקֹר לִי" בַּעֲבוּר הֱיוֹתוֹ מֶלֶךְ וְהוּא גֵּר בְּאַרְצוֹ, אוֹ שֶׁיִּהְיֶה מְשֻׁקָּר בְּאַהֲבָתוֹ, כִּי אוֹהֵב נֶאֱמָן הָיָה לוֹ לְכַבְּדוֹ וְלַעֲשׂוֹת כִּרְצוֹנוֹ, הֲלֹא תִּרְאֶה שֶׁלֹּא מָצָא בּוֹ דָּבָר זוּלָתִי בְּאֵר הַמַּיִם אֲשֶׁר גָּזְלוּ עֲבָדָיו, וְהוּא אוֹמֵר לוֹ "כַּחֶסֶד אֲשֶׁר עָשִׂיתִי עִמָּךְ":

לב וַיָּשֻׁבוּ אֶל אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים עִנְיָנוֹ וַיָּשׁוּבוּ אֶל עִירָם אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים, כִּי בְּאֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים הָיוּ, אֲבָל הֵם יוֹשְׁבִים בִּגְרָר שֶׁהִיא מְדִינַת הַמֶּלֶךְ וְהוּא יוֹשֵׁב בִּבְאֵר שֶׁבַע שֶׁהִיא בְּאֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים בְּנַחַל גְּרָר:

לג וַיִּקְרָא שָׁם בְּשֵׁם ה' אֵל עוֹלָם פִּי' הַכָּתוּב שֶׁקָּרָא בְּשֵׁם ה' הַמַּנְהִיג בְּכֹחוֹ הַזְּמַן, אוֹ שֶׁיִּקְרְאוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ "עוֹלָם" כַּלָּשׁוֹן הַבָּא תָּמִיד בְּדִבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ, וְהוֹדִיעַ בָּזֶה שֶׁקָּרָא אַבְרָהָם וְהוֹדִיעַ לַבְּרִיּוֹת סוֹד הַנְהָגַת הָעוֹלָם בְּכֻלָּלוֹ, שֶׁהוּא בְּשֵׁם ה' הֶחָסִין בַּכֹּחַ, שֶׁיֵּשׁ לוֹ אֱיָלוּת בְּכֻלָּם. וְהָרַב אָמַר בְּמוֹרֶה הַנְּבוֹכִים (ב יג) שֶׁהוּא רוֹמֵז לְקַדְמוּת הָאֵל, כִּי הוֹדִיעַ הֱיוֹתוֹ קֹדֶם לַזְּמַן. אֲבָל אוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על בראשית כ"א:ל"ג) אָמַר בְּ"וַיִּקְרָא" שֶׁהוּא תְּפִלָּה:

פרק כב

א וְהָאֱלֹקִים נִסָּה אֶת אַבְרָהָם עִנְיַן הַנִּסָּיוֹן הוּא לְדַעְתִּי בַּעֲבוּר הֱיוֹת מַעֲשֶׂה הָאָדָם רְשׁוּת מֻחְלֶטֶת בְּיָדוֹ, אִם יִרְצֶה יַעֲשֶׂה וְאִם לֹא יִרְצֶה לֹא יַעֲשֶׂה, יִקָּרֵא "נִסָּיוֹן" מִצַּד הַמְנֻסֶּה, אֲבָל הַמְנַסֶּה יִתְבָּרַךְ יְצַוֶּה בּוֹ לְהוֹצִיא הַדָּבָר מִן הַכֹּחַ אֶל הַפֹּעַל, לִהְיוֹת לוֹ שָׂכָר מַעֲשֶׂה טוֹב, לֹא שָׂכָר לֵב טוֹב בִּלְבַד. דַּע כִּי הַשֵּׁם צַדִּיק יִבְחָן (תהלים י"א:ה'), כְּשֶׁהוּא יוֹדֵעַ בְּצַדִּיק שֶׁיַּעֲשֶׂה רְצוֹנוֹ וְחָפֵץ לְהַצְדִּיקוֹ יְצַוֶּה אוֹתוֹ בְּנִסָּיוֹן, וְלֹא יִבְחַן אֶת הָרְשָׁעִים אֲשֶׁר לֹא יִשְׁמְעוּ. וְהִנֵּה כָּל הַנִּסְיוֹנוֹת שֶׁבַּתּוֹרָה לְטוֹבַת הַמְנֻסֶּה:

ב קַח נָא אֶת בִּנְךָ אֶת יְחִידְךָ בַּעֲבוּר הֱיוֹתוֹ בֵּן הַגְּבִירָה וְהוּא לְבַדּוֹ אֲשֶׁר יִקָּרֵא לוֹ זֶרַע, קָרְאוֹ יְחִידוֹ, וּבָא הַלָּשׁוֹן לְהַגְדִּיל הַמִּצְוָה, אָמַר, קַח נָא אֶת בִּנְךָ הַיָּחִיד הָאָהוּב יִצְחָק וְהַעֲלֵהוּ עוֹלָה לְפָנַי:

הַמֹּרִיָּה לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על בראשית כ"ב:ב') הִיא יְרוּשָׁלַיִם, וְכֵן בְּדִבְרֵי הַיָּמִים (ב ג א) "לִבְנוֹת אֶת בֵּית ה' בִּירוּשָׁלַם בְּהַר הַמּוֹרִיָּה". וְרַבּוֹתֵינוּ פֵּרְשׁוּ (תענית טז) שֶׁמִּשָּׁם יָצָאָה הוֹרָאָה לָעוֹלָם. וְאוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על בראשית כ"ב:ב') תִּרְגְּמוֹ עַל שֵׁם הַקְּטֹרֶת שֶׁיֵּשׁ בּוֹ מוֹר וְסַמִּים, וְאִם כֵּן יִהְיֶה פֵּרוּשׁוֹ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר תִּהְיֶה מוֹרִיָּה אוֹ שֶׁנִּקְרֵאת כֵּן מֵעוֹלָם עַל שֵׁם הֶעָתִיד. וּבְבְרֵאשִׁית רַבָּה (בראשית רבה נ"ה:ז') כָּךְ אָמְרוּ, רַבָּנִין אָמְרִין לְמָקוֹם שֶׁהַקְּטֹרֶת קְרֵבָה, כְּמָה דְתֵימַר "אֵלֶךְ לִי אֶל הַר הַמּוֹר" (שיר השירים ד ו). אֲבָל דַּעַת אוּנְקְלוֹס שֶׁאָמַר "אַרְעָא דְּקֻטְרַת בֻּסְמִין". אֲבָל דַּעְתּוֹ לוֹמַר בְּאֶרֶץ אֲשֶׁר יַעַבְדוּ שָׁם הָאֱלֹהִים, שֶׁאֵין לְשׁוֹן "פֻּלְחָנָא" עַל סַם אֶחָד מִסַּמֵּי אַחַת הָעֲבוֹדוֹת, וְלָמָּה לֹא אָמַר "לְאַרְעָא דְּקֻטְרַת בֻּסְמִין". אֲבָל דַּעְתּוֹ לוֹמַר בְּאֶרֶץ אֲשֶׁר יַעַבְדוּ שָׁם הָאֱלֹהִים, וְיִתְכַּוֵּן בָּזֶה לָמָּה שֶׁדָּרְשׁוּ בְּפִרְקֵי רַבִּי אֱלִיעֶזֶר (לא), אָמְרוּ, בְּאֶצְבַּע הֵרָאָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְאַבְרָהָם אָבִינוּ אֶת הַמִּזְבֵּחַ, אָמַר לוֹ, זֶהוּ הַמִּזְבֵּחַ הוּא הַמִּזְבֵּחַ שֶׁהָיָה אָדָם הָרִאשׁוֹן מַקְרִיב בּוֹ, הוּא הַמִּזְבֵּחַ שֶׁהִקְרִיבוּ בּוֹ קַיִן וְהֶבֶל, הוּא הַמִּזְבֵּחַ שֶׁהִקְרִיבוּ בּוֹ נֹחַ וּבָנָיו, שֶׁנֶּאֱמַר "וַיִּבֶן שָׁם אַבְרָהָם אֶת הַמִּזְבֵּחַ", מִזְבֵּחַ אֵין כָּתוּב כָּאן אֶלָּא "הַמִּזְבֵּחַ", הוּא הַמִּזְבֵּחַ שֶׁהִקְרִיבוּ בּוֹ הָרִאשׁוֹנִים, עַד כָּאן. וְשֵׁם "מוֹרִיָּה" עָשָׂאוֹ מִן מוֹרָא, שֶׁשָּׁם יָרְאוּ הָאֱלֹהִים וְעָבְדוּ לְפָנָיו. וְהַנָּכוֹן עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט שֶׁהוּא כְּמוֹ "אֶל הַר הַמּוֹר וְאֶל גִּבְעַת הַלְּבוֹנָה", כִּי יִמָּצְאוּן שָׁם בָּהָר הַהוּא מוֹר וַאֲהָלִים וְקִנָּמוֹן, כְּעִנְיָן שֶׁאָמְרוּ (ירושלמי פאה ז ג) קִנָּמוֹן הָיָה גָּדֵל בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל וְהָיוּ עוֹזִים וּצְבָאִים אוֹכְלִים מִמֶּנּוּ. אוֹ שֶׁנִּקְרָא כֵּן לְשֶׁבַח יִשְׂרָאֵל. וְהִנֵּה בְּכָאן קוֹרֵא שֵׁם הָאָרֶץ "אֶרֶץ מוֹרִיָּה", וְשָׁם (דהי"ב ג א) נִרְאֶה כִּי הַר

הַבַּיִת לְבַדּוֹ יִקָּרֵא ״הַר הַמּוֹרִיָּה״, וְאוּלַי נִקְרֵאת הָעִיר עַל שֵׁם הָהָר הַהוּא אֲשֶׁר בְּתוֹכָהּ, הָאָרֶץ אֲשֶׁר בָּהּ הַמֹּרִיָּה, וְהָהָר לְבַדּוֹ הוּא נִקְרָא מוֹרִיָּה. וְאַבְרָהָם יָדַע אֶת הָאָרֶץ וְלֹא יָדַע אֶת הָהָר, וְלָכֵן אָמַר לוֹ שֵׁילֶךְ אֶל אֶרֶץ הַמֹּרִיָּה וְהוּא יַרְאֶנּוּ אֶחָד הֶהָרִים שֶׁשָּׁם שֶׁנִּקְרָא כָּכָה. וְצִוָּהוּ לְהַעֲלוֹתוֹ בַּמָּקוֹם הַהוּא כִּי הוּא הָהָר חָמַד אֱלֹהִים לִשְׁבָתּוֹ, וְרָצָה שֶׁתִּהְיֶה זְכוּת הָעֲקֵדָה בַּקֶּרְבָּנוֹת לְעוֹלָם, כַּאֲשֶׁר אָמַר אַבְרָהָם ״ה׳ יֵרֶאֶה״, וְעוֹד כִּי לְמַעַן צִדְקוֹ הִגְדִּיל טָרְחוֹ וְרָצָה שֶׁיַּעֲשֶׂה זֶה אַחֲרֵי מַהֲלַךְ שְׁלֹשָׁה יָמִים, כִּי אִלּוּ יַעֲשֶׂה כֵּן בְּפֶתַע פִּתְאוֹם בְּמָקוֹמוֹ הָיְתָה פְּעֻלָּתוֹ בְּמְהִירוּת וּבְהָלָה, אֲבָל כְּשֶׁיִּהְיֶה אַחַר מַהֲלַךְ יָמִים כְּבָר נַעֲשָׂה בְּיִשּׁוּב דַּעַת וְעֻצָּה. וְכָךְ אָמְרוּ בְּבְרֵאשִׁית רַבָּה (בראשית רבה נ״ה:ו׳), רַבִּי עֲקִיבָא אוֹמֵר נָפָה אוֹתוֹ בְּוַדַּאי שֶׁלֹּא יִהְיוּ אוֹמְרִין הֲמָמוֹ וְעִרְבְּבוֹ וְלֹא הָיָה יוֹדֵעַ מָה לַעֲשׂוֹת:

ג **וַיְבַקַּע עֲצֵי עוֹלָה** זְרִיזוּתוֹ בַּמִּצְוָה, אוּלַי לֹא יִמְצָא שָׁם בְּמָקוֹם הַהוּא עֵצִים, וְהוֹלִיכָם שְׁלֹשָׁה יָמִים, אוֹ שֶׁהָיָה אַבְרָהָם פּוֹסֵל לְקָרְבָּן עֵץ שֶׁנִּמְצָא בּוֹ תּוֹלַעַת כְּדִין הַתּוֹרָה (מדות ב ה), וְלָקַח מִבֵּיתוֹ עֵצִים טוֹבִים לְעוֹלָה, וְכֵן אָמַר ״וַיְבַקַּע עֲצֵי עוֹלָה״:

ד **וַיַּרְא אֶת הַמָּקוֹם מֵרָחֹק** רָאָה עָנָן קָשׁוּר עַל הָהָר (ב״ר נו א), וְנִתְקַיֵּם בָּזֶה ״אֲשֶׁר אֹמַר אֵלֶיךָ״. וְיִתָּכֵן עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט ״וַיַּרְא אֶת הַמָּקוֹם מֵרָחֹק״, שֶׁרָאָה אֶרֶץ הַמּוֹרִיָּה, כִּי כָל הָאָרֶץ הַהִיא הָיָה יוֹדֵעַ:

ט **וַיָּבֹאוּ אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַר לוֹ הָאֱלֹהִים** עַתָּה, הוּא הַר הַמּוֹרִיָּה, שֶׁאָמַר לוֹ ״הִנֵּה זֶה הָהָר אֲשֶׁר אָמַרְתִּי לְךָ״:

יב **כִּי עַתָּה יָדַעְתִּי** מִתְּחִלָּה הָיְתָה יִרְאָתוֹ בְּכֹחַ לֹא יָצָא לַפֹּעַל בְּמַעֲשֶׂה הַגְּדוֹל הַזֶּה, וְעַתָּה נוֹדְעָה בְּמַעֲשֶׂה וְהָיָה זְכוּתוֹ שָׁלֵם, וּתְהִי מַשְׂכֻּרְתּוֹ שְׁלֵמָה מֵעִם ה׳ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל. וְדַעַת הַפָּרָשָׁה שֶׁ״הָאֱלֹהִים״ הוּא הַמְּנַסֶּה וּמְצַוֶּה בָּעֲקֵדָה, וּ״מַלְאַךְ ה׳״ הוּא הַמּוֹנֵעַ וְהַמַּבְטִיחַ, יִתְבָּרֵר בְּפָסוּק ״הַמַּלְאָךְ הַגּוֹאֵל אוֹתִי״ (בראשית מ״ח:ט״ז):

טז **יַעַן אֲשֶׁר עָשִׂיתָ אֶת הַדָּבָר הַזֶּה** גַּם מִתְּחִלָּה (לעיל יג טז טו ה) הִבְטִיחוֹ כִּי יַרְבֶּה אֶת זַרְעוֹ כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וְכַעֲפַר הָאָרֶץ, אֲבָל עַתָּה הוֹסִיף לוֹ יַעַן אֲשֶׁר עָשִׂיתָ הַמַּעֲשֶׂה הַגָּדוֹל הַזֶּה שֶׁנִּשְׁבַּע בְּשִׁמּוֹ הַגָּדוֹל, וְשֶׁיְּיָרֵשׁ זַרְעוֹ אֵת שַׁעַר אוֹיְבָיו. וְהִנֵּה הֶבְטֵחַ שֶׁלֹּא יִגְרֹם שׁוּם חֵטְא שֶׁיִּכָּלֶה זַרְעוֹ אוֹ שֶׁיִּפֹּל בְּיַד אוֹיְבָיו וְלֹא יָקוּם. וְהִנֵּה זוֹ הַבְטָחָה שְׁלֵמָה בַּגְּאֻלָּה הָעֲתִידָה לָנוּ:

כ **מִלְכָּה גַּם הִיא** בַּעֲבוּר הֱיוֹתָהּ בַּת הָרָן אָחִיו הָיְתָה בְּשׂוֹרָה לְאַבְרָהָם שֶׁנִּפְקַד אָחִיו הַגָּדוֹל בְּבָנִים רַבִּים מִבַּת אָחִיו הַמֵּת. וּמִלְּשׁוֹן הַכָּתוּב נִרְאֶה שֶׁלֹּא יָדַע בְּאֶחָד מֵהֶם בִּלְתִּי הַיּוֹם, וְאִם הָיְתָה פְּקֻדָּתָם בִּימֵי בְּחוּרוֹתָם אִי אֶפְשָׁר שֶׁלֹּא שָׁמְעוּ עַד הַיּוֹם, כִּי אֵין הַמֶּרְחָק רַב בֵּין אֲרַם נַהֲרַיִם וּבֵין אֶרֶץ כְּנַעַן. וְהִנֵּה אַבְרָהָם בְּאֶחָד מֵהֶם בִּלְתִּי הַיּוֹם, וְאִם הָיְתָה פְּקֻדָּתָם בִּימֵי בְּחוּרוֹתָם אִי אֶפְשָׁר שֶׁלֹּא שָׁמְעוּ עַד הַיּוֹם, כִּי אֵין הַמֶּרְחָק רַב בֵּין אֲרַם נַהֲרַיִם וּבֵין אֶרֶץ כְּנַעַן. וְהִנֵּה אַבְרָהָם בְּצֵאתוֹ מֵחָרָן בֶּן ע״ה שָׁנָה, וְגַם נָחוֹר זָקֵן וְאִשְׁתּוֹ אֵינֶנָּה בַּחוּרָה, אֲבָל עָשָׂה ה׳ לָהֶם נֵס שֶׁנִּפְקְדוּ בִּימֵי הַזִּקְנָה. וְזֶה טַעַם ״מִלְכָּה גַּם הִיא״, וּבְדִבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ (ילק״ש רמז תשסו) [1]אֲמַר שֶׁנִּפְקְדָה כַּאֲחוֹתָהּ:

כג **וּבְתוּאֵל יָלַד אֶת רִבְקָה** לֹא הִזְכִּיר הַכָּתוּב לָבָן וְאִם הוּא גָּדוֹל מֵרִבְקָה, כִּי לֹא בָא לְהַזְכִּיר רַק הַשְּׁמוֹנָה שֶׁיָּלְדָה מִלְכָּה לָנָחוֹר. אֲבָל הִזְכִּיר רִבְקָה כִּי לְהוֹדִיעַ יִחוּסָהּ בָּאָה הַפָּרָשָׁה. וְטַעַם ״אֲבִי אֲרַם״ לֹא הִזְכִּיר אֲרַם רַק לְהוֹדִיעַ וּלְהַכִּיר קְמוּאֵל, כִּי אֲרַם הָיָה נִכְבָּד מֵאָבִיו, וְאוּלַי קְמוּאֵל אַחֵר הָיָה בְּדוֹרָם, וְזֶה אֲבִי אֲרַם:

כד **וּפִילַגְשׁוֹ וּשְׁמָהּ רְאוּמָה** יְסֵפֶר הַכָּתוּב כָּל הַבְּשׂוֹרָה שֶׁבִּשְּׂרוּ אֶת אַבְרָהָם בִּבְנֵי אָחִיו. וְיִתָּכֵן שֶׁנִּכְתַּב זֶה לְהוֹדִיעַ כָּל יִחוּס נָחוֹר, כִּי כֻּלָּם רְאוּיִים לְהִדָּבֵק בְּזַרְעוֹ שֶׁל אַבְרָהָם, וְעַל כֻּלָּם אָמַר ״אִם לֹא אֶל בֵּית אָבִי תֵּלֵךְ וְאֶל מִשְׁפַּחְתִּי״ (בראשית כ״ד:ל״ח):

פרק כג

א **מֵאָה שָׁנָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה** לְשׁוֹן רַשִׁ״י (רש״י על בראשית כ״ג:א׳), לְכָךְ נִכְתַּב שָׁנָה בְּכָל כְּלָל וּכְלָל, לוֹמַר לְךָ שֶׁכָּל אֶחָד נִדְרָשׁ לְעַצְמוֹ, בַּת מֵאָה כְּבַת עֶשְׂרִים לְחֵטְא וּבַת עֶשְׂרִים כְּבַת שֶׁבַע לְיוֹפִי. וְכֵן כָּתַב בִּשְׁנֵי חַיֵּי אַבְרָהָם (רש״י על בראשית כ״ה:ז׳). וְאֵין מִדְרָשׁוֹ זֶה נָכוֹן, שֶׁהֲרֵי בִּשְׁנֵי חַיֵּי יִשְׁמָעֵאל (שם פסוק יז) נֶאֱמַר כִּשְׁנֵי חַיֵּי אַבְרָהָם בְּשָׁוֶה, וְלֹא הָיוּ שָׁוִים בְּטוֹבָה, אֲבָל הָיָה מִתְּחִלָּה רָשָׁע וְעָשָׂה תְּשׁוּבָה בַּסּוֹף. וְעוֹד כִּי שָׁנָה שָׁנָה לְחַלֵּק מַשְׁמַע, וְאֵינֶנּוּ נִדְרָשׁ לְהַשְׁווֹתָן. אֲבָל ״שָׁנָה שָׁנָה וְשָׁנִים״ דֶּרֶךְ הַלָּשׁוֹן הוּא, וּמָה שֶׁאָמְרוּ בִּבְרֵאשִׁית רַבָּה (בראשית רבה נ״ח:א׳) בַּת מֵאָה כְּבַת עֶשְׂרִים לְחֵטְא, לֹא דָּרְשׁוּ כֵּן אֶלָּא מִיתּוּר הַלָּשׁוֹן שֶׁחָזַר וְאָמַר ״שְׁנֵי חַיֵּי שָׂרָה״, שֶׁכְּלָלָן וְהִשְׁוָה אוֹתָן. וְלֹא יִדְרְשׁוּ כֵּן בְּאַבְרָהָם:

ב **וַיָּבֹא אַבְרָהָם** לְשׁוֹן רַשִׁ״י (רש״י על בראשית כ״ג:ב׳) מִבְּאֵר שָׁבַע, וְאֵין זֶה לוֹמַר שֶׁהָיָה עוֹמֵד שָׁם מִמָּה שֶׁכָּתוּב (בראשית כ״ב:י״ט) ״וַיֵּשֶׁב אַבְרָהָם בִּבְאֵר שָׁבַע״, כִּי אֵיךְ תִּהְיֶה שָׂרָה בְּחֶבְרוֹן. אֲבָל הַכַּוָּנָה לוֹמַר שֶׁהָלַךְ שָׁם בַּיּוֹם לְצָרְכּוֹ, וְשָׁמַע בְּמִיתַת שָׂרָה, וּבָא מִשָּׁם לִסְפֹּד לָהּ וְלִבְכּוֹתָהּ. וּלְשׁוֹן רַבּוֹתֵינוּ (ב״ר נח ה) מֵהַר הַמֹּרִיָּה בָּא. וְכֵן הוּא לְפִי הַמִּדְרָשׁ שֶׁכְּתָבוֹ הָרַב (רש״י כאן), כִּי שָׁמְעָה בָּעֲקֵדָה וּפָרְחָה נִשְׁמָתָהּ. וְהַנִּרְאֶה בָּעֲקֵדָה שֶׁהָיְתָה הַצַּוָּאָה בָּהּ בִּבְאֵר שָׁבַע, כִּי שָׁם הָיָה דָּר וְשָׁם חָזַר, כִּי כֵן כָּתוּב בַּתְּחִלָּה (בראשית כ״א:ל״ג) ״וַיִּטַּע אֶשֶׁל בִּבְאֵר שָׁבַע וַיִּקְרָא שָׁם בְּשֵׁם ה׳ אֵל עוֹלָם״, וְאָמַר (שם) ״וַיָּגָר אַבְרָהָם

בְּאֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים יָמִים רַבִּים״, וְהוּא גֵּרוּתוֹ בִּבְאֵר שֶׁבַע שֶׁהוּא בְּאֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים, וְשָׁם נִצְטַוָּה בָּעֲקֵדָה, וְעַל כֵּן שָׁהָה בַּדֶּרֶךְ שְׁלֹשָׁה יָמִים, שֶׁאֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים רְחוֹקָה מִירוּשָׁלַיִם, שֶׁאילוּ חֶבְרוֹן בְּהַר יְהוּדָה הוּא, כִּי כֵן כָּתוּב (יהושע כ ז) וְקָרוֹב לִירוּשָׁלַיִם. וּבְשׁוּבוֹ מִן הָעֲקֵדָה לְבְאֵר שֶׁבַע חָזַר, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית כ״ב:י״ט) ״וַיָּשָׁב אַבְרָהָם אֶל נְעָרָיו וַיָּקֻמוּ וַיֵּלְכוּ יַחְדָּו אֶל בְּאֵר שָׁבַע וַיֵּשֶׁב אַבְרָהָם בִּבְאֵר שָׁבַע״, לְהוֹרוֹת שֶׁנִּתְעַכֵּב שָׁם וְיָשַׁב בּוֹ שָׁנִים, וְאִם כֵּן לֹא מִתָּה שָׂרָה בְּאוֹתוֹ זְמַן, כִּי לֹא הָיָה אַבְרָהָם דָּר בִּבְאֵר שֶׁבַע וְשָׂרָה דָּרָה בְּחֶבְרוֹן. וְכֵן נִרְאֶה כִּי יִצְחָק נוֹלַד בִּבְאֵר שֶׁבַע, כִּי כָּתוּב תְּחִלָּה (בראשית כ׳:א׳) ״וַיַּסַּע מִשָּׁם אַבְרָהָם אַרְצָה הַנֶּגֶב וַיֵּשֶׁב בֵּין קָדֵשׁ וּבֵין שׁוּר וַיָּגָר בִּגְרָר״, וַאֲבִימֶלֶךְ אָמַר אֵלָיו ״הִנֵּה אַרְצִי לְפָנֶיךָ בַּטּוֹב בְּעֵינֶיךָ שֵׁב״ (שם טו), וְנִתְיַשֵּׁב שָׁם בָּאָרֶץ הַהִיא בִּבְאֵר שֶׁבַע, שֶׁכֵּן כָּתוּב (בראשית כ״א:כ״ב) ״וַיְהִי בָּעֵת הַהִיא וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ וּפִיכֹל שַׂר צְבָאוֹ אֶל אַבְרָהָם לֵאמֹר״, וְאֵין כָּתוּב שֶׁהָלְכוּ אֵלָיו מִגְּרָר וַיִּכְרְתוּ שָׁם הַבְּרִית בִּבְאֵר שֶׁבַע. וְכֵן תִּרְאֶה כִּי הָגָר כַּאֲשֶׁר הוֹצִיאוּ אוֹתָהּ מִבֵּית אַבְרָהָם בְּיוֹם הִגָּמֵל אֶת יִצְחָק הָלְכָה בְּמִדְבַּר בְּאֵר שֶׁבַע (בראשית כ״א:י״ד), שֶׁשָּׁם הָיוּ דָּרִים. אֲבָל אַחַר יָמִים רַבִּים נָסַע מֵאֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים וּבָא לְחֶבְרוֹן, וְנִפְטְרָה שָׁם הַצַּדֶּקֶת. אֲבָל לְפִי הַמִּדְרָשׁ צְרִיכִין אָנוּ לוֹמַר כִּי אַבְרָהָם וְשָׂרָה בִּזְמַן הָעֲקֵדָה הָיוּ דָּרִים בְּחֶבְרוֹן, וְשָׁם נִצְטַוָּה, וּמָה שֶׁאָמַר ״בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וַיִּשָּׂא אַבְרָהָם אֶת עֵינָיו״ (בראשית כ״ב:ד׳), כִּי לֹא נִגְלָה לוֹ הָהָר חָמַד אֱלֹהִים עַד הַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי, וְהָיָה בִּשְׁנֵי הַיָּמִים הוֹלֵךְ בִּסְבִיבֵי יְרוּשָׁלַיִם וְלֹא הָיָה הֶרְצוֹן לְהַרְאוֹת לוֹ. וְאַבְרָהָם אַחַר הָעֲקֵדָה לֹא שָׁב לִמְקוֹמוֹ לְחֶבְרוֹן אֲבָל הָלַךְ תְּחִלָּה אֶל בְּאֵר שֶׁבַע מְקוֹם הָאֶשֶׁל שֶׁלּוֹ, לְתֵת הוֹדָאָה עַל נִסּוֹ, וְשָׁם שָׁמַע בְּמִיתַת שָׂרָה וּבָא. וּמִי שֶׁאָמַר מֵהַר הַמּוֹרִיָּה בָּא וּמִי שֶׁאָמַר מִבְּאֵר שֶׁבַע בָּא הַכֹּל טַעַם אֶחָד. וּלְפִי זֶה מַה שֶּׁאָמַר הַכָּתוּב ״וַיֵּשֶׁב אַבְרָהָם בִּבְאֵר שָׁבַע״ (בראשית כ״ב:י״ט) יְהֶיֶה עִנְיָנוֹ כִּי בְּשׁוּבוֹ מִן הָעֲקֵדָה שָׁב אֶל בְּאֵר שֶׁבַע, וּמִשָּׁם הָלַךְ לִקְבֹּר אֶת שָׂרָה, וְאַחַר הַקְּבוּרָה מִיָּד חָזַר לִבְאֵר שֶׁבַע וְנִתְיַשֵּׁב שָׁם שָׁנִים. וְהִשְׁלִים הַכָּתוּב עִנְיַן בְּאֵר שֶׁבַע כְּאֶחָד וְאַחֲרֵי כֵן סִפֵּר בַּקְּבוּרָה. וְשָׁם בִּבְאֵר שֶׁבַע נָשָׂא יִצְחָק אֶת רִבְקָה, כְּמוֹ שֶׁאָמַר ״וְהוּא יוֹשֵׁב בְּאֶרֶץ הַנֶּגֶב״ (בראשית כ״ד:ס״ב). וְזֶה דַּעַת כָּל הַמְפָרְשִׁים (רש״י והראב״ע והרד״ק), כִּי אַבְרָהָם הָיָה בְּמָקוֹם אַחֵר וּבָא מִשָּׁם. וּלְפִי דַּעְתִּי כִּי הָיָה לְשָׂרָה אֹהֶל שָׁם עוֹמֶדֶת וְאַמְהוֹתֶיהָ לְפָנֶיהָ, וְכֵן כָּתוּב (בראשית ל״א:ל״ג) ״בְּאֹהֶל יַעֲקֹב וּבְאֹהֶל לֵאָה וּבְאֹהֶל שְׁתֵּי הָאֲמָהֹת״, וְהִנֵּה שָׂרָה מֵתָה בָּאֹהֶל אֲשֶׁר לָהּ וְנִכְנַס אַבְרָהָם בָּאֹהֶל עִם אֲחֻזַּת מֵרֵעָיו לִסְפֹּד אוֹתָהּ. אוֹ שֶׁיִּהְיֶה לְשׁוֹן ״וַיָּבֹא״ לֵאמֹר שֶׁנִּתְעוֹרֵר אַבְרָהָם לַהֶסְפֵּד הַזֶּה וְהִתְחִיל לַעֲשׂוֹתוֹ, כִּי כָל מִתְעוֹרֵר וּמַתְחִיל בְּמְלָאכָה יִקְרֵא בָּא אֵלֶיהָ, וְזֶה לָשׁוֹן מֵרֻבָּל בְּדִבְרֵי חֲכָמִים, כְּמוֹ שֶׁשָּׁנִינוּ בְּתָמִיד (פ״ד מ״ג) בָּא לוֹ לַגְּרָה וְהִנִּיחַ בָּהּ שְׁתֵּי צְלָעוֹת מִכָּאן, בָּא לוֹ לַדֹּפֶן הַשְּׂמָאלִית, בָּא לוֹ לָעֹקֶץ, וְאָמְרָם (בכורות כ) אֲנִי לֹא בָּאתִי לִידֵי הַמִּדָּה הַזּוֹ, וְכֵן בַּכָּתוּב (שמות כב יד) ״בָּא בִשְׁכֵנוֹ״, שֶׁבָּא לַמְּלָאכָה הַהִיא וְעָשָׂה אוֹתָהּ בַּעֲבוּר שְׂכָרוֹ. וְלֹא יִתָּכֵן בְּעֵינַי שֶׁבָּא מֵעִיר אַחֶרֶת אֶל חֶבְרוֹן, שֶׁאִלּוּ הָיָה כֵּן הָיָה מַזְכִּיר אוֹתוֹ הַמָּקוֹם וְהָיָה הַכָּתוּב מְפָרֵשׁ ״וַיִּשְׁמַע אַבְרָהָם וַיָּבֹא מִמְּקוֹם פְּלוֹנִי״:

ד **גֵּר וְתוֹשָׁב אָנֹכִי עִמָּכֶם** הָיָה הַמִּנְהָג לִהְיוֹת לָהֶם בָּתֵּי קְבָרוֹת אִישׁ לְבֵית אֲבוֹתָיו, וּשְׂדֵה קְבוּרָה אֶחָד יִקְבְּרוּ בּוֹ כָּל הַגֵּרִים. וְהִנֵּה אַבְרָהָם אָמַר אֶל בְּנֵי חֵת, אֲנִי גֵּר מֵאֶרֶץ אַחֶרֶת וְלֹא הָנְחַלְתִּי מֵאֲבוֹתַי בֵּית הַקְּבָרוֹת בָּאָרֶץ הַזֹּאת, וְהִנֵּה עַתָּה אֲנִי תּוֹשָׁב עִמָּכֶם כִּי חָפַצְתִּי לָשֶׁבֶת בָּאָרֶץ הַזֹּאת, וְלָכֵן תְּנוּ קֶבֶר לִהְיוֹת לִי לַאֲחֻזַּת עוֹלָם כְּאֶחָד מִכֶּם. וּמִפְּנֵי שֶׁאָמַר ״תְּנוּ״ חָשְׁבוּ שֶׁבִּקֵּשׁ אוֹתָהּ מֵהֶם בְּמַתָּנָה, וְעָנוּ אוֹתוֹ, אֵינְךָ נֶחְשָׁב בְּעֵינֵינוּ כְּגֵר וְתוֹשָׁב, אֲבָל אַתָּה מֶלֶךְ, הִמְלִיכְךָ הָאֱלֹהִים עָלֵינוּ וַאֲנַחְנוּ וַאדְמָתֵנוּ עֲבָדִים לְךָ, תִּקַּח כָּל בֵּית הַקְּבָרוֹת שֶׁתַּחְפֹּץ בּוֹ וּקְבֹר מֵתְךָ שָׁם, וְיִהְיֶה לְךָ לַאֲחֻזַּת קֶבֶר לְעוֹלָם, כִּי אִישׁ מִמֶּנּוּ לֹא יִמְנָעֵהוּ מִמְּךָ:

ח **אִם יֵשׁ אֶת נַפְשְׁכֶם לִקְבֹּר אֶת מֵתִי מִלְּפָנָי** טַעְמוֹ אֲנִי לֹא אֶקְבֹּר מֵתִי בְּקֶבֶר אַחֵר, אֲבָל אִם רְצוֹנְכֶם שֶׁאֶקְבֹּר מֵתִי פִּגְעוּ לִי בְּעֶפְרוֹן שֶׁיֵּשׁ לוֹ מְעָרָה בִּקְצֵה שָׂדֵהוּ, וְאֵינֶנָּה לוֹ בֵּית קְבָרוֹת אֲבוֹתָיו כִּי לְשָׂדֶה הִיא לָהֶם. וְטַעַם ״מִלְּפָנַי״, כִּי אִם לֹא תַּעֲשׂוּ כֵן אֶקְבְּרֵנוּ בְּאָרוֹן. אוֹ יִהְיֶה טַעְמוֹ מֵתִי אֲשֶׁר הוּא לְפָנַי וַאֲנִי צָרִיךְ לְמַהֵר לְקָבְרוֹ. וְטַעַם ״וּפִגְעוּ לִי״, כִּי הָיָה עֶפְרוֹן עָשִׁיר וְנִכְבָּד, כַּאֲשֶׁר אָמַר ״בֵּינִי וּבֵינְךָ מַה הִיא״, וְלֹא יִהְיֶה לוֹ לְכָבוֹד לִמְכֹּר נַחֲלַת אֲבוֹתָיו, כְּעִנְיַן נָבוֹת הַיִּזְרְעֵאלִי (עיין מלכים א כ״א:ו׳), עַל כֵּן לֹא הָלַךְ אַבְרָהָם אֵלָיו לְהַרְבּוֹת לוֹ מְחִיר הַשָּׂדֶה, וּבִקֵּשׁ מֵאֲנָשֵׁי הָעִיר שֶׁיִּפְגְּעוּ בַּעֲבוּרוֹ דֶּרֶךְ כָּבוֹד:

ט וְטַעַם **וְיִתֶּן לִי וְיִתְּנֶנָּה לִי** שֶׁאֶחְשֹׁב אוֹתָהּ כְּמַתָּנָה אִם בְּכֶסֶף מָלֵא אֶקֶּחֶנָּה מִמֶּנּוּ, וְעַל כֵּן לֹא הִזְכִּיר לְשׁוֹן מְכִירָה, וְכֵן ״אֹכֶל בַּכֶּסֶף תַּשְׁבִּרֵנִי וּמַיִם בַּכֶּסֶף תִּתֶּן לִי״ (דברים ב כח), שֶׁהַמַּיִם הַנִּתָּנִים בְּמַתָּנָה אֶתֵּן בָּהֶם כֶּסֶף. אוֹ שֶׁהוּא דֶּרֶךְ הַלָּשׁוֹן לְהַזְכִּיר כֵּן בִּמְכִירוֹת:

מְעָרַת הַמַּכְפֵּלָה לְשׁוֹן רַשִׁ״י (רש״י על בראשית כ״ג:ט׳) בַּיִת וַעֲלִיָּה עַל גַּבָּיו. דָּבָר אַחֵר שֶׁכְּפוּלָה בְּזוּגוֹת (עירובין נג). וְאֵינֶנּוּ נָכוֹן, כִּי הַכָּתוּב אָמַר ״שְׂדֵה עֶפְרוֹן אֲשֶׁר בַּמַּכְפֵּלָה״ (בראשית כ״ג:י״ז), וְהִנֵּה הוּא שֵׁם הַמָּקוֹם אֲשֶׁר בּוֹ הַשָּׂדֶה, וְאֵין צָרִךְ לְבַקֵּשׁ טַעַם לְשֵׁם הַמְּקוֹמוֹת. וּבְבְרֵאשִׁית רַבָּה (בראשית רבה נ״ח:ח׳) אָמְרוּ שֶׁכָּפַל הקב״ה קוֹמָתוֹ שֶׁל אָדָם הָרִאשׁוֹן וּקְבָרוֹ בְּתוֹכָהּ. וְעַל דַּעְתָּם הָיָה כָּל הַמָּקוֹם הַהוּא נִקְרָא כֵּן מֵעוֹלָם, וְהֵם לֹא יָדְעוּ טַעְמוֹ, כִּי עֶפְרוֹן בְּדִמֵּי הַשָּׂדֶה מָכַר לוֹ הַכֹּל עַל דַּעְתּוֹ שֶׁאֵין שָׁם קֶבֶר. וְהִנֵּה אַבְרָהָם לֹא הָיָה מְבַקֵּשׁ רַק לִמְכֹּר לוֹ הַמְּעָרָה, כִּי הִיא בִּקְצֵה הַשָּׂדֶה, וְיִשָּׁאֵר הַשָּׂדֶה לְעֶפְרוֹן, וְהוּא אָמַר לוֹ דֶּרֶךְ מוּסָר אוֹ מִרְמָה שֶׁיִּתֵּן לוֹ הַשָּׂדֶה וְהַמְּעָרָה אֲשֶׁר בּוֹ, כִּי לֹא יִתָּכֵן לְאָדָם נִכְבָּד כָּמוֹהוּ שֶׁתִּהְיֶה לוֹ הַמְּעָרָה לַאֲחֻזַּת קֶבֶר וְהַשָּׂדֶה יִהְיֶה לְאַחֵר, וְאַבְרָהָם שָׂמַח בְּכָךְ וְקָנָה הַכֹּל בַּדָּמִים שֶׁהִזְכִּיר לוֹ:

יא וְטַעַם **לְעֵינֵי בְנֵי עַמִּי** לֵאמֹר הִנֵּה כָּל הָעָם הִנָּה וְהֵם הַיּוֹדְעִים וְעֵדִים, וְאַל תָּחוּשׁ לְכְפִירָה אוֹ לַחֲזָרָה וּקְבֹר מֵתְךָ שָׁם מֵעַתָּה, כִּי שֶׁלְּךָ הִיא וְלֹא אוּכַל לָשׁוּב. וְאַבְרָהָם לֹא עָשָׂה כֵּן, כִּי גַּם אַחֲרֵי שֶׁפָּרַע הַכֶּסֶף מָלֵא הֶחֱזִיק תְּחִלָּה בַּשָּׂדֶה וּבַמְּעָרָה וֶהֱקִימָם בִּרְשׁוּתוֹ לְעֵינֵי בְּנֵי הָעִיר וְכָל בָּאֵי שַׁעַר הָעִיר, הַסּוֹחֲרִים וְהַגָּרִים הַנִּמְצָאִים שָׁם, וְאַחַר כֵּן קָבַר אוֹתָהּ׃

יג **אִם אַתָּה לוּ שָׁמַעֵנִי** שִׁעוּרוֹ אִם אַתָּה אִם תִּשְׁמָעֵנִי, וְעִנְיָנוֹ כְּמוֹ אִם אַתָּה תִּשְׁמָעֵנִי. וּבָא הַכֶּפֶל לְנַחֵץ הָעִנְיָן, כְּמוֹ ״סוּרָה אֲדֹנִי סוּרָה אֵלַי״ (שופטים ד יח) ״הֲטוֹב טוֹב אַתָּה״ (שם יא כה), וְכֵן ״וְלֵאמֹר עָלָיו לֵאמֹר״ (דהי״ב לב יז), וְכֵן ״וַאֲנִי אֲנָה אֲנִי בָא״ (בראשית ל״ז:ל׳), ״וּפָנִיתִי אֲנִי״ ״וָרָאִיתִי אֲנִי״ (קהלת ב יב יג), ״כִּי כָל הָעֲדָה כֻּלָּם קְדֹשִׁים״ (במדבר טז ג), כֻּלָּם רְדוּף הָעִנְיָן. וְכֵן עַל דַּעְתִּי ״אִם מְחוּט וְעַד שְׂרוֹךְ נַעַל וְאִם אֶקַּח״ (בראשית י״ד:כ״ג), שִׁעוּרוֹ אִם מְחוּט וְעַד שְׂרוֹךְ נַעַל אֶקַּח מִכָּל אֲשֶׁר לָךְ. אוֹ יֹאמַר אִם אַתָּה כַּאֲשֶׁר אָמַרְתָּ כְּלוֹמַר שֶׁפִּיךָ וְלִבְּךָ שָׁוִים בָּעִנְיָן וְאִם תִּשְׁמָעֵנִי, וְכֵן ״וַיֹּאמְרוּ לָהֶם אַחֵיהֶם מָה אַתֶּם״ (שופטים יח ח), וְדוֹמֶה לַלָּשׁוֹן הַזֶּה עַל דַּעְתִּי ״לָמָּה זֶּה אָנֹכִי״ (בראשית כ״ה:כ״ב). אוּלַי זֶה דַּעַת אוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על בראשית כ״ג:י״ג) שֶׁאָמַר ״אִם אַתְּ עָבֵד לִי טֵיבוּ״, שֶׁתַּעֲשֶׂה רְצוֹנִי כַּאֲשֶׁר אָמַרְתָּ׃

טו וְטַעַם **אֶרֶץ אַרְבַּע מֵאוֹת שֶׁקֶל כֶּסֶף** עַל דַּעַת אוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על בראשית כ״ג:ט״ו) שֶׁהִיא שָׁוָה כֵן, אוּלַי רָצָה לוֹמַר שֶׁהָיוּ דְּמֵיהָ קְצוּבִים כֵּן בַּמָּקוֹם הַהוּא, כִּי כֵן הַמִּנְהָג בְּרוֹב הָאֲרָצוֹת לִהְיוֹת מְחִיר שָׂדֶה קָצוּב לְפִי מִדָּתוֹ. וּכְדִבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ (ב״מ פז) עֶפְרוֹן קָצַב דָּמִים כִּרְצוֹנוֹ בְּיֹקֶר גָּדוֹל, וְאַבְרָהָם בְּנִדְבַת לִבּוֹ שָׁמַע וְעָשָׂה כִּרְצוֹנוֹ וְהִגְדִּיל. וְעַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט ״אֶרֶץ אַרְבַּע מֵאוֹת שֶׁקֶל כֶּסֶף״, שֶׁקָּנָה אוֹתָהּ בְּכָךְ עֶפְרוֹן אוֹ אֲבוֹתָיו הַקַּדְמוֹנִים׃

יט וְטַעַם **וְאַחֲרֵי כֵן קָבַר אַבְרָהָם אֶת שָׂרָה אִשְׁתּוֹ אֶל מְעָרַת שְׂדֵה הַמַּכְפֵּלָה וְגוֹ׳ הִיא חֶבְרוֹן בְּאֶרֶץ כְּנָעַן** כִּי שָׁב לְבָאֵר הַשָּׂדֶה וְהַמָּקוֹם וְהָאָרֶץ, בַּעֲבוּר כִּי כָּל הַפָּרָשָׁה הִזְכִּירָה בְּנֵי חֵת וְעֶפְרוֹן הַחִתִּי, לְפִיכָךְ הִזְכִּיר בַּסּוֹף כִּי הוּא בְּאֶרֶץ כְּנַעַן אֲשֶׁר הִיא אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל. וְכֵן אָמַר בְּתִחִלַּת הַפָּרָשָׁה ״בְּקִרְיַת אַרְבַּע הִיא חֶבְרוֹן בְּאֶרֶץ כְּנָעַן״, וְכָל זֶה לְבָאֵר כִּי הַצַּדֶּקֶת מֵתָה בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל וְשָׁם נִקְבְּרָה, כִּי הַחִתִּים מִמִּשְׁפְּחוֹת כְּנַעַן. וּלְפִי דַּעְתִּי כִּי טַעַם הַכְּתוּבִים אֵינוֹ אֶלָּא לְהַזְכִּיר כִּי הִיא אֶרֶץ כְּנַעַן לֹא אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים, כִּי מִפְּנֵי שֶׁאָמַר ״וַיָּגָר אַבְרָהָם בְּאֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים יָמִים רַבִּים״ (בראשית כ״א:ל״ד), וְכָל מְגוּרָיו בָּאָרֶץ הַהִיא בִּגְרָר וְנַחַל גְּרָר וּבְאֵר שֶׁבַע, וּמִשָּׁם לְחֶבְרוֹן וּמֵחֶבְרוֹן לְשָׁם, עַל כֵּן הִזְכִּיר כִּי חֶבְרוֹן הוּא בְּאֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי הַיּוֹשֵׁב בָּהָר הַהוּא, לֹא בְּאֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים הַנִּזְכֶּרֶת לְאַבְרָהָם. וְהוֹסִיף בַּסּוֹף לְהוֹדִיעַ הַמְּעָרָה שֶׁהִיא בִּשְׂדֵה הַמַּכְפֵּלָה עַל פְּנֵי מַמְרֵא, שֶׁזֶּה הַשֵּׁם הַנּוֹדָע אֵלֶיהָ. וְנִכְתְּבָה זֹאת הַפָּרָשָׁה לְהוֹדִיעַ חַסְדֵי הַשֵּׁם עִם אַבְרָהָם, שֶׁהָיָה נִשְׂיא אֱלֹהִים בָּאָרֶץ אֲשֶׁר בָּא לָגוּר שָׁם, וַהֲיָחִיד וְכָל הָעָם הָיוּ קוֹרְאִין לוֹ ״אֲדוֹנִי״, וְהוּא לֹא אָמַר לָהֶם כֵּן, שֶׁהָיָה שַׂר וְגָדוֹל, וְגַם בְּחַיָּיו קִיֵּם לוֹ ״וַאֲגַדְּלָה שְׁמֶךָ וֶהְיֵה בְּרָכָה״, וְאִשְׁתּוֹ מֵתָה וְנִקְבְּרָה בְּנַחֲלַת ה׳. וְעוֹד כִּי רָצָה לְהוֹדִיעֵנוּ מָקוֹם קְבוּרַת הָאָבוֹת, בַּאֲשֶׁר אֲנַחְנוּ חַיָּבִים לְכַבֵּד מְקוֹם קְבוּרַת אֲבוֹתֵינוּ הַקְּדוֹשִׁים. וְרַבּוֹתֵינוּ אָמְרוּ (ב״ב טז) שֶׁגַּם זֶה מִן הַנִּסְיוֹנוֹת שֶׁל אַבְרָהָם, שֶׁבִּקֵּשׁ מָקוֹם לִקְבֹּר אֶת שָׂרָה וְלֹא מָצָא עַד שֶׁקָּנָה אוֹתוֹ. וְלֹא יָדַעְתִּי טַעַם לְדִבְרֵי רַבִּי אַבְרָהָם שֶׁאוֹמֵר, לְהוֹדִיעַ מַעֲלַת אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל לַחַיִּים וְלַמֵּתִים, וְעוֹד לְקַיֵּם לוֹ דְּבַר הַשֵּׁם לִהְיוֹת לוֹ נַחֲלָה, כִּי מָה מַּעֲלָה לָאָרֶץ בָּזֶה, כִּי לֹא יוֹלִיכֶנָּה אֶל אֶרֶץ אַחֶרֶת לְקָבְרָהּ, וּדְבַר הַשֵּׁם לְאַבְרָהָם עַל כָּל הָאָרֶץ הָיָה וְנִתְקַיֵּם רַק בְּזַרְעוֹ׃

פרק כד

א **וְאַבְרָהָם זָקֵן בָּא בַּיָּמִים** חָזַר הַכָּתוּב לֵאמֹר כֵּן לְהוֹדִיעַ הַסִּבָּה שֶׁשִּׁבַּחוּהָ הִשְׁבִּיעַ אֶת עַבְדּוֹ, וְאָמַר כִּי רָאָה עַצְמוֹ זָקֵן מְאֹד וְחָשַׁב בְּלִבּוֹ שֶׁאִם יִשְׁלַח לְאֶרֶץ מוֹלַדְתּוֹ אוּלַי טֶרֶם יַחְזֹר הַשָּׁלִיחַ יֵלֶךְ לוֹ אֶל בֵּית עוֹלָמוֹ, וְלָכֵן הִשְׁבִּיעַ אֶת עַבְדּוֹ אֲשֶׁר יֵלֵךְ יִצְחָק אַחֲרֵי עֲצָתוֹ, כִּי הוּא הַמֹּשֵׁל בְּכָל אֲשֶׁר לוֹ, שֶׁלֹּא יִקַּח לוֹ אִשָּׁה מִבְּנוֹת כְּנַעַן וּבִבְרֵאשִׁית רַבָּה (מ״ח:י״ט) אָמְרוּ כָּאן זִקְנָה שֶׁיֵּשׁ בָּהּ לִכְלוּכִית וּלְהַלָּן זִקְנָה שֶׁאֵין בָּהּ לִכְלוּכִית, יִרְצוּ לְפָרֵשׁ כִּי ״בָּאִים בַּיָּמִים״ מַתְחִילִים בִּימֵי הַזִּקְנָה, כִּי ״בָּאִים״ מוֹרֶה עַל זְמַן עוֹמֵד, כְּמוֹ ״הַבָּאִים בַּשְּׁעָרִים הָאֵלֶּה״ (ירמיהו ז ב), וְכָאן אָמַר שֶׁהָיָה זָקֵן מְאֹד, שֶׁכְּבָר בָּא בַּיָּמִים, כְּמוֹ ״בָּא אָחִיךָ בְּמִרְמָה״ (בראשית כ״ז:ל״ה)׃

בֵּרַךְ אֶת אַבְרָהָם בַּכֹּל בְּעֹשֶׁר וּנְכָסִים וְכִבּוּד אֹרֶךְ יָמִים וּבָנִים, וְזֹאת כָּל חֶמְדַּת הָאָדָם (אבן עזרא). וְהִזְכִּיר הַכָּתוּב זֶה לֵאמֹר כִּי הָיָה שָׁלֵם בַּכֹּל, לֹא חָסַר דָּבָר זוֹלְתִי שֶׁיִּרְאֶה בָּנִים לְבָנוֹ שֶׁיִּנָּחֲלוּ מַעֲלָתוֹ וּכְבוֹדוֹ, וְלָכֵן הִתְאַוָּה לָזֶה. וּלְרַבּוֹתֵינוּ בָּזֶה עִנְיָן נִפְלָא, אָמְרוּ (ב״ב טז) ״וַה׳ בֵּרַךְ אֶת אַבְרָהָם בַּכֹּל״, רַבִּי מֵאִיר אוֹמֵר שֶׁלֹּא הָיְתָה לוֹ בַּת; רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר בַּת הָיְתָה לוֹ; אֲחֵרִים אוֹמְרִים בַּת הָיְתָה לוֹ וּבַכֹּל שְׁמָהּ. דָּרַשׁ רַבִּי מֵאִיר שֶׁלֹּא הָיְתָה לוֹ בַּת לְאַבְרָהָם, וְזוֹ לוֹ לִבְרָכָה, כִּי לֹא הָיָה יָכוֹל לְהַשִּׂיאָהּ רַק לִבְנֵי כְּנַעַן הָאֲרוּרִים, וְאִם יִשְׁלְחֶנָּה לְאַרְצוֹ גַּם כֵּן תַּעֲבֹד שָׁם עֲבוֹדָה זָרָה כְּמוֹתָם, כִּי הָאִשָּׁה בִּרְשׁוּת בַּעְלָהּ, וְאַבְרָהָם לֹא יַחְפֹּץ שֶׁיֵּצֵא זַרְעוֹ הַכָּשֵׁר מִשָּׂרָה אִשְׁתּוֹ חוּצָה לָאָרֶץ, וְאַף כִּי יַעֲבֹד עֲבוֹדָה זָרָה. וְרַבִּי יְהוּדָה דָּרַשׁ כִּי בַּת הָיְתָה לוֹ, דַּאֲפִילּוּ בְּרַתָּא לָא חַסְרָה רַחֲמָנָא (שם קמא), וְהִיא הַבְּרָכָה בַּכֹּל, כִּי הָיָה לוֹ כָּל אֲשֶׁר יַחְמְדוּ הָאֲנָשִׁים, לֹא חָסַר דָּבָר. וּבָאוּ אֲחֵרִים וְהִזְכִּירוּ שֵׁם הַבַּת, וּבָאֱמֶת שֶׁאֵין הַבַּיְנָה לַאֲחֵרִים וְהַמַּחְלֹקֶת לָהֶם עִם רַבִּי יְהוּדָה לְהוֹדִיעַ אוֹתָנוּ שֵׁם הַבַּת הַזֹּאת בִּלְבַד, וְחָלִילָה לָהֶם שֶׁיּוֹצִיאוּ בִּרְכָתוֹ שֶׁל אַבְרָהָם שֶׁהִיא גְּדוֹלָה וּכְלָלִית לְעִנְיָן זֶה, שֶׁיֹּאמַר הַכָּתוּב כִּי בֵּרַךְ אֹתוֹ

הַשֵּׁם בְּבַת אַחַת שֶׁשָּׁמָה כָּךְ, אֲבָל אֲחֵרִים חִדְּשׁוּ בְּפֵרוּשׁ הַכָּתוּב הַזֶּה עִנְיָן עָמֹק מְאֹד, וְדָרְשׁוּ בָּזֶה סוֹד מִסּוֹדוֹת הַתּוֹרָה, וְאָמְרוּ כִּי "בַּכֹּל" תִּרְמֹז עַל עִנְיָן גָּדוֹל, וְהוּא שֶׁיֵּשׁ לְהקב"ה מְדָּה תִּקָּרֵא "כֹּל", מִפְּנֵי שֶׁהִיא יְסוֹד הַכֹּל, וּבָהּ נֶאֱמַר (ישעיהו מד כד) "אָנֹכִי ה' עֹשֶׂה כֹּל", וְהוּא שֶׁנֶּאֱמַר (קהלת ה ח) "וְיִתְרוֹן אֶרֶץ בַּכֹּל הוּא", יֹאמַר כִּי יִתְרוֹן הָאָרֶץ וְטוּבָהּ הַגָּדוֹל הַשּׁוֹפֵעַ עַל כָּל בָּאֵי עוֹלָם בַּעֲבוּר כִּי בַּכֹּל הִיא, וְהִיא הַמְּדָּה הַשְּׁמִינִית מִי"ג מִדּוֹת, וּמְדָּה אַחֶרֶת תִּקָּרֵא "בַּת", נֶאֱצָלֶת מִמֶּנָּה, וּבָהּ הוּא מַנְהִיג אֶת הַכֹּל, וְהִיא בֵּית דִּינוֹ שֶׁל הקב"ה הַנִּרְמָז בְּמִלַּת "וַה'" בְּכָל מָקוֹם (ב"ר נא ב), וְהִיא שֶׁנִּקְרֵאת "כַּלָּה" בְּסֵפֶר שִׁיר הַשִּׁירִים, בַּעֲבוּר שֶׁהִיא כְּלוּלָה מִן הַכֹּל, וְהִיא שֶׁחֲכָמִים מְכַנִּים שְׁמָהּ "כְּנֶסֶת יִשְׂרָאֵל" בְּמָקוֹמוֹת רַבִּים, בַּעֲבוּר שֶׁהִיא כְּנוֹסַת הַכֹּל. וְהַמְּדָּה הַזֹּאת הָיְתָה לְאַבְרָהָם כְּבַת, כִּי הוּא אִישׁ הַחֶסֶד וְיִתְנַהֵג בָּזוֹ. וּלְכָךְ אָמְרוּ אֲחֵרִים כִּי אֵין הַבְּרָכָה הַזֹּאת שֶׁנִּתְבָּרֵךְ בַּכֹּל רוֹמֶזֶת עַל שֶׁהוֹלִיד בַּת מִשָּׂרָה אִשְׁתּוֹ אוֹ שֶׁלֹּא הוֹלִיד, אֲבָל הִיא רוֹמֶזֶת עִנְיָן גָּדוֹל, שֶׁבִּרֵךְ אוֹתוֹ בְּמִדָּה שֶׁהִיא בְּתוֹךְ מִדַּת הַכֹּל, וְלָכֵן תִּקָּרֵא גַּם הִיא "כֹּל", כִּלְשׁוֹן "כִּי שְׁמִי בְּקִרְבּוֹ" (שמות כג כא), וְהִנֵּה הוּא מְבֹרָךְ בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ, וּלְכָךְ אָמַר "בַּה' אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם וֵאלֹהֵי הָאָרֶץ". וְהָעִנְיָן הַזֶּה נִמְצָא לְרַבּוֹתֵינוּ רְמוּז בַּהַגָּדוֹת בִּמְקוֹמוֹת רַבִּים, כְּעִנְיָן שֶׁאָמְרוּ בְּמִדְרַשׁ חָזִית (שיר השירים ג כא), שָׁאַל רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחַאי אֶת רַבִּי אֱלִיעֶזֶר בְּרַבִּי יוֹסֵי, אֶפְשָׁר שֶׁשָּׁמַעְתָּ מֵאָבִיךָ מַהוּ "בָּעֲטָרָה שֶׁעִטְּרָה לוֹ אִמּוֹ" (שיר השירים ג יא), אָמַר לוֹ הֵן, אָמַר לוֹ מָשָׁל לְמֶלֶךְ שֶׁהָיְתָה לוֹ בַּת יְחִידָה וְהָיָה מְחַבְּבָהּ יוֹתֵר מִדַּאי וְהָיָה קוֹרֵא אוֹתָהּ בִּתִּי, לֹא זָז מֵחַבְּבָהּ עַד שֶׁקָּרָא אוֹתָהּ אֲחוֹתִי, וְלֹא זָז מֵחַבְּבָהּ עַד שֶׁקָּרָא אוֹתָהּ אִמִּי, כָּךְ בַּתְּחִלָּה חִבֵּב הקב"ה אֶת יִשְׂרָאֵל וּקְרָאָן בִּתִּי, הֲדָא הוּא דִכְתִיב (תהלים מה יא) "שִׁמְעִי בַת וּרְאִי", וְלֹא זָז מֵחַבְּבָן עַד שֶׁקְּרָאָן אֲחוֹתִי, שֶׁנֶּאֱמַר (שיר השירים ה ב) "פִּתְחִי לִי אֲחֹתִי רַעְיָתִי", וְלֹא זָז מֵחַבְּבָן עַד שֶׁקְּרָאָן אִמִּי, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיהו נא ד) "הַקְשִׁיבוּ אֵלַי עַמִּי וּלְאוּמִּי", לְאִמִּי כְּתִיב, עָמַד רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחַאי וּנְשָׁקוֹ עַל רֹאשׁוֹ, אָמַר לוֹ אִלּוּ לֹא בָּאתִי אֶלָּא לִשְׁמֹעַ זֶה הַדָּבָר מִפִּיךָ דַּי. וּמְבֹאָר זֶה בְּמִדְרָשׁוֹ שֶׁל ר' נְחוּנְיָא בֶּן הַקָּנָה (ספר הבהיר כב), אָמְרוּ בַּפָּסוּק "אָנֹכִי ה' עֹשֶׂה כֹּל נֹטֶה שָׁמַיִם לְבַדִּי רֹקַע הָאָרֶץ מֵאִתִּי" (ישעיהו מד כד), אֲנִי כְּשֶׁנָּטִתִּי אִילָן זֶה לְהִשְׁתַּעֲשֵׁעַ בּוֹ כָּל הָעוֹלָם וְרָקַעְתִּי בּוֹ הַכֹּל, וְקָרָאתִי שְׁמוֹ כֹּל, שֶׁהַכֹּל תָּלוּי בּוֹ וְהַכֹּל מִמֶּנּוּ יֹצֵא וְהַכֹּל צְרִיכִין לוֹ, וּבוֹ צוֹפִין וְלוֹ מְחַכִּים, וּמִשָּׁם פּוֹרְחִים נְשָׁמוֹת, לְבַדִּי הָיִיתִי כְּשֶׁעָשִׂיתִי אוֹתוֹ, וְלֹא יִגְדַּל עָלָיו מַלְאָךְ לֵאמֹר אֲנִי קָדַמְתִּי לָךְ, גַּם בְּעֵת שֶׁרָקַעְתִּי אַרְצִי שֶׁבָּהּ נָטַעְתִּי וְשָׂרַשְׁתִּי אֵילָן זֶה, וְשָׂמַחְתִּים בְּיַחַד וְשָׂמַחְתִּי בָהֶם, מִי אִתִּי, שֶׁגִּלִּיתִי לוֹ סוֹדִי זֶה, עַד כָּאן. וְעוֹד שָׁם מְבֹאָר מַאי "בְּרוּגְז רַחֵם תִּזְכֹּר" (חבקוק ג ב), אָמַר בְּעֵת שֶׁחָטְאוּ לְךָ בָּנֶיךָ וְתִכְעַס עֲלֵיהֶם, רַחֵם תִּזְכֹּר, וּמַאי "רַחֵם תִּזְכֹּר", זְכֹר אוֹתוֹ שֶׁאָמַר "אֶרְחָמְךָ ה' חִזְקִי" (תהלים יח ב) וְנָתַתָּ לוֹ הַמְּדָּה הַזֹּאת שֶׁהִיא שְׁכִינָתָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל, וּזְכֹר בְּנוֹ שֶׁיָּרְשָׁהּ וְנָתַתָּ לוֹ הַמְּדָּה הַזֹּאת שֶׁהִיא שְׁכִינָתוֹ שֶׁל יִשְׂרָאֵל, דִּכְתִיב (מלכים א ה כו) "וַה' נָתַן חָכְמָה לִשְׁלֹמֹה", וּזְכֹר אֲבִיהֶם אַבְרָהָם, דִּכְתִיב "זֶרַע אַבְרָהָם אוֹהֲבִי" (ישעיהו מא ח), וּ"בְקָרֵב שָׁנִים תּוֹדִיעַ" (חבקוק ג ב). וּמֵהֵיכָן הָיְתָה בַּת לְאַבְרָהָם, הֵן, דִּכְתִיב "וַה' בֵּרַךְ אֶת אַבְרָהָם בַּכֹּל", וּכְתִיב (ישעיהו מג ז) "כֹּל הַנִּקְרָא בִשְׁמִי וְלִכְבוֹדִי בְּרָאתִיו", הַהִיא בְּרָכָה הָיְתָה בּוֹ, אוֹ לֹא הָיְתָה אֶלָּא אִמּוֹ, הֵן, בְּתוֹ הָיְתָה, מָשָׁל לְאָדוֹן שֶׁהָיָה לוֹ עֶבֶד שָׁלֵם תָּמִים לְפָנָיו וְנִסָּהוּ בְּכַמָּה נִסְיוֹנוֹת וְעָמַד בְּכֻלָּן, אָמַר הָאָדוֹן מָה אֶתֵּן לְעֶבֶד זֶה אוֹ מַה אֶעֱשֶׂה לוֹ, אֶלָּא אַצְוֶוּנּוּ לְאָחִי הַגָּדוֹל לְיַצְּרוֹ וּלְשָׁמְרוֹ וּלְכַבְּדוֹ. חָזַר הָעֶבֶד עִם אָחִיו הַגָּדוֹל וְלָמַד מִדּוֹתָיו, אֲהֵבוֹ הָאָח וּקְרָאוֹ אוֹהֲבִי, דִּכְתִיב "זֶרַע אַבְרָהָם אֹהֲבִי", אָמַר מָה אֶתֵּן לוֹ אוֹ מָה אֶעֱשֶׂה לוֹ, הִנֵּה כְּלֵי נֶאֱה עָשִׂיתִי וּבוֹ מַרְגָּלִיּוֹת נָאוֹת וְאֵין כְּמוֹתָן, וְהֵם סְגֻלַּת מְלָכִים, אֶתְּנֶנּוּ לוֹ וְיִזְכֶּה בִּמְקוֹמִי. הֲדָא הוּא דִכְתִיב "וַה' בֵּרַךְ אֶת אַבְרָהָם בַּכֹּל", עַד כָּאן. וְאִם תָּבִין מָה שֶׁכָּתַבְתִּי תֵּדַע מֵאֲמַר הַנָּשִׁים הָאֲרוּרוֹת שֶׁאָמְרוּ "וּמִן אָז חָדַלְנוּ לְקַטֵּר לִמְלֶכֶת הַשָּׁמַיִם וְנַסֵּךְ לָהּ נְסָכִים כֹּל" (ירמיהו מד יח), וְלָמָּה נִכְתְּבָה הַמִּלָּה חֲסֵרַת הָאָל"ף, וְתַשְׂכִּיל דְּבָרִים רַבִּים סְתוּמִים בַּתּוֹרָה וּמִקְרָא. וְאִלּוּ יָדַע זֶה הַמִּתְהַדֵּר בְּסוֹדוֹתָיו תִּאָלַמְנָה שְׂפָתָיו מֵהַלְעִיג עַל דִּבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ. וְלָכֵן כָּתַבְתִּי זֶה לְסִפֹּר פִּי הַדּוֹבְרִים עַל הַצַּדִּיקִים עָתָק:

ג **וְאַשְׁבִּיעֲךָ בַּה'** הָיָה רָאוּי לְאַבְרָהָם שֶׁיְּצַוֶּה אֶת יִצְחָק בְּנוֹ שֶׁלֹּא יִקַּח אִשָּׁה מִבְּנוֹת כְּנַעַן, אֲבָל הָיָה רְצוֹנוֹ לִשְׁלֹחַ בְּחַיָּיו אֶל אַרְצוֹ וּמוֹשְׁפַּחְתּוֹ, וְהִשְׁבִּיעַ הָעֶבֶד לַעֲשׂוֹת כֵּן בְּחַיָּיו אוֹ בְּמוֹתוֹ, וְלָכֵן הֶצְרֵךְ עַל כָּל פָּנִים לְהַשְׁבִּיעַ לָעֶבֶד לָלֶכֶת שָׁם, וְהֶצְרֵךְ לֵאמֹר אֲנִי מְצַוְּךָ שֶׁלֹּא תִקַּח אִשָּׁה לִבְנִי מִבְּנוֹת כְּנַעַן וְשֶׁתֵּלֵךְ אֶל אַרְצִי וְתִקַּח לוֹ אִשָּׁה מִבֵּית אָבִי. וְכֵיוָן שֶׁהִשְׁבִּיעַ אֶת הָעֶבֶד עַל זֶה לֹא הֶצְרֵךְ לְצַוּוֹת אֶת יִצְחָק דָּבָר, כִּי יוֹדֵעַ בּוֹ שֶׁלֹּא יַעֲבֹר עַל רְצוֹן אָבִיו וְעַל הַשְּׁבוּעָה שֶׁהִשְׁבִּיעַ אֶת עַבְדּוֹ, כִּי הָיָה הָעִנְיָן נוֹדָע לְיִצְחָק בְּאֶמֶת. גַּם יִתָּכֵן שֶׁהָיָה הָעֶבֶד אַפּוֹטְרוֹפּוֹס עַל נְכָסָיו, וְצִוָּה אוֹתוֹ שֶׁיַּשִּׂיא יִצְחָק לִרְצוֹנוֹ וְיַנְחִיל אוֹתוֹ נְכָסָיו עַל מְנָת כֵּן. וְזֶה טַעַם "הַמֹּשֵׁל בְּכָל אֲשֶׁר לוֹ":

אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם וֵאלֹהֵי הָאָרֶץ הקב"ה יִקָּרֵא אֱלֹהֵי אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, כְּדִכְתִיב (מלכים ב יז כו) "לֹא יָדְעוּ אֶת מִשְׁפַּט אֱלֹהֵי הָאָרֶץ", וְכָתוּב (דהי"ב לב יט) "וַיְדַבְּרוּ אֶל אֱלֹהֵי יְרוּשָׁלַם כְּעַל אֱלֹהֵי עַמֵּי הָאָרֶץ", וְיֵשׁ בָּזֶה סוֹד עוֹד אֶכְתְּבֶנּוּ בְּעֶזְרַת הַשֵּׁם (עיין ויקרא יח כה). אֲבָל בְּפָסוּק (ז) "לָקָחַנִי מִבֵּית אָבִי" לֹא נֶאֱמַר בּוֹ אֱלֹהֵי הָאָרֶץ, כִּי הָיָה בְּחָרָן אוֹ בְּאוּר כַּשְׂדִּים, וְכֵן אָמְרוּ (כתובות קי) הַדָּר בְּחוּצָה לָאָרֶץ דּוֹמֶה כְּמִי שֶׁאֵין לוֹ אֱלוֹהַּ, שֶׁנֶּאֱמַר (שמואל א כו יט) "כִּי גֵרְשׁוּנִי הַיּוֹם מֵהִסְתַּפֵּחַ בְּנַחֲלַת ה' לֵאמֹר לֵךְ עֲבֹד אֱלֹהִים אֲחֵרִים":

ה וְטַעַם **אוּלַי לֹא תֹאבֶה הָאִשָּׁה** הָאִשָּׁה אֲשֶׁר אֲדַבֵּר בָּהּ מִכָּל הַנָּשִׁים אֲשֶׁר שָׁם, אוֹ הָרְאוּיָה לְיִצְחָק:

ז **מִבֵּית אָבִי וּמֵאֶרֶץ מוֹלַדְתִּי** לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על בראשית כ"ד:ז'), מִבֵּית אָבִי מֵחָרָן, וּמֵאֶרֶץ מוֹלַדְתִּי מֵאוּר כַּשְׂדִּים. אִם כֵּן "אֶל אַרְצִי וְאֶל מוֹלַדְתִּי תֵּלֵךְ" יִהְיֶה אוּר כַּשְׂדִּים, וְחָלִילָה חָלִילָה שֶׁיִּתְעָרֵב זֶרַע הַקֹּדֶשׁ בִּבְנֵי חָם הַפּוּשִׁעַ. אוּלַי יֹאמַר שֶׁהָיָה לוֹ מִשְׁפָּחָה שָׁם מִזַּרְעוֹ שֶׁל שֵׁם, אֲבָל הָעֶבֶד לְחָרָן הָלַךְ כַּאֲשֶׁר

דִּבֵּר אֲדֹנָיו. וְאוּלַי יַחְשֹׁב הָרַב כִּי אֶרֶץ מוֹלַדְתּוֹ אוּר כַּשְׂדִּים, אֲבָל "מוֹלַדְתִּי" הִיא מִשְׁפַּחְתִּי, וְ"אַרְצִי" אֶרֶץ אֲשֶׁר גָּר בָּהּ. וְכָל אֵלֶּה דְּבָרִים בְּטֵלִים, כִּי בְּכָאן אָמַר "וְלָקַחְתָּ אִשָּׁה לִבְנִי מִשָּׁם", וְעוֹד כִּי יָמִים רַבִּים עָמַד בְּאֶרֶץ כְּנַעַן יוֹתֵר מֵחָרָן, וְלָמָּה תִּקְרָא חָרָן אַרְצוֹ בַּעֲבוּר שֶׁגָּר בָּהּ יָמִים. אֲבָל "אֶל אַרְצִי וְאֶל מוֹלַדְתִּי", אַרְצִי שֶׁשָּׁם מוֹלַדְתִּי, כִּי שָׁם עָמַד וּמִשָּׁם הָיוּ אֲבוֹתָיו מֵעוֹלָם, וּכְבָר נִתְבָּאֵר (לעיל יא כח יב א). וּבִבְרֵאשִׁית רַבָּה (בראשית רבה נ"ט:י'), מִבֵּית אָבִי זוֹ בֵּיתוֹ שֶׁל אָבִיו, וּמֵאֶרֶץ מוֹלַדְתִּי זוֹ שְׁכוּנָתִי. וְיִתָּכֵן שֶׁיִּהְיֶה טַעַם "אֶל אַרְצִי וְאֶל מוֹלַדְתִּי" אַרְצִי וּמִשְׁפַּחְתִּי, כִּי גַּם בְּאַנְשֵׁי אַרְצוֹ לֹא יַחְפֹּץ רַק בְּמִשְׁפַּחְתּוֹ, וְכֵן "וְלָקַחְתָּ אִשָּׁה לִבְנִי מִשָּׁם" רֶמֶז אֶל "מִבֵּית אָבִי", וְכֵן יֹאמַר הָעֶבֶד (בראשית כ"ד:מ') "וְלָקַחְתָּ אִשָּׁה לִבְנִי מִמִּשְׁפַּחְתִּי וּמִבֵּית אָבִי", וְאָמַר (שם מא) "כִּי תָבֹא אֶל מִשְׁפַּחְתִּי", אוֹ שֶׁהָיָה הָעֶבֶד אוֹמֵר כֵּן לְכַבְּדָם שֶׁיִּשְׁמְעוּ לוֹ:

וַאֲשֶׁר דִּבֶּר לִי לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על בראשית כ"ד:ז') לְצָרְכִּי, כְּמוֹ עָלַי, וְכֵן כָּל לִי וְלוֹ וְלָהֶם הַסְּמוּכִים אֵצֶל דִּבּוּר מְפֹרָשִׁים בִּלְשׁוֹן עַל, שֶׁאֵין נוֹפֵל בִּלְשׁוֹן דִּבּוּר אֶלָּא אֵלַי אֵלָיו אֲלֵיהֶם, וְתַרְגּוּמָם עִמִּי עִמּיהּ עִמְּהוֹן, אֲבָל אֵצֶל אֲמִירָה נוֹפֵל לִי וְלוֹ וְלָהֶם. וּבְפָרָשַׁת וַיֵּצֵא יַעֲקֹב הֵבִיא רְאָיָה מִמָּה שֶׁכָּתוּב שָׁם (בראשית כ"ח:ט"ו) "אֵת אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי לָךְ", שֶׁהֲרֵי עִם יַעֲקֹב לֹא דִּבֶּר קֹדֶם לָכֵן. וְאֵין הַחִלּוּק הַזֶּה אֱמֶת, כִּי הִנֵּה מָצָאנוּ (שמות לב לד) "וְעַתָּה לֵךְ נְחֵה אֶת הָעָם אֶל אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי לָךְ", "וַיְדַבְּרוּ הַמַּשְׂדִּים לַמֶּלֶךְ אֲרָמִית" (דניאל ב ד), "וְהוֹרַשְׁתָּם וְהַאֲבַדְתָּם מַהֵר כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר ה' אֱלֹהֶיךָ לָךְ" (דברים ט ג), וְכֵן הָאֱמִירָה בִּשְׁנֵיהֶם (שמות ג יג), "וְאָמְרוּ לִי מַה שְׁמוֹ מָה אֹמַר אֲלֵיהֶם". וְ"אֵת אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי לָךְ" פֵּרוּשׁוֹ שֶׁאָמַרְתִּי לְךָ עַתָּה שֶׁאֶתֵּן לְךָ אֶת הָאָרֶץ וּלְזַרְעֲךָ וַאֲבָרֵךְ אוֹתְךָ:

ח וְנִקֵּיתָ מִשְּׁבוּעָתִי זֹאת לֹא הִרְשָׁה אוֹתוֹ לָקַחַת לוֹ אִשָּׁה מִבְּנוֹת כְּנַעַן, אֲבָל שֶׁיִּהְיֶה הוּא פָּטוּר וַה' הַטּוֹב בְּעֵינָיו יַעֲשֶׂה. וְרַשִׁ"י כָּתַב (רש"י על בראשית כ"ד:ח') וְקַח לוֹ אִשָּׁה מִבְּנוֹת עָנֵר אֶשְׁכּוֹל וּמַמְרֵא. וְאִם כְּנַעֲנִים הֵם, חָלִילָה לוֹ. וּבֶאֱמֶת שֶׁהֵם מִזֶּרַע כְּנַעַן, שֶׁהַכָּתוּב אוֹמֵר (בראשית י"ד:י"ג) "מַמְרֵא הָאֱמֹרִי אֲחִי אֶשְׁכֹּל וַאֲחִי עָנֵר", וּבִבְרֵאשִׁית רַבָּה (בראשית רבה נ"ט:ח') אָמְרוּ "אֲשֶׁר לֹא תִקַּח אִשָּׁה" וְגוֹ', הִזְהִירוֹ בִּבְנוֹת כְּנַעַן עָנֵר אֶשְׁכּוֹל וּמַמְרֵא, כִּי עֲלֵיהֶם אָמַר "אֲשֶׁר אָנֹכִי יוֹשֵׁב בְּקִרְבּוֹ", כִּי הוּא לֹא הָיָה יוֹשֵׁב בְּכָל הַכְּנַעֲנִי כִּי עַמִּים רַבִּים הָיוּ, אֲבָל הִזְהִיר עַל אֵלֶּה בַּעֲלֵי בְּרִיתוֹ וְכָל שֶׁכֵּן עַל הָאֲחֵרִים. אֲבָל "וְנִקֵּיתָ מִשְּׁבוּעָתִי", שֶׁיִּהְיֶה הוּא פָּטוּר, וְאַבְרָהָם הוּא הַיּוֹדֵעַ בְּיִצְחָק שֶׁיִּשְׁמַע לְאָבִיו וְשֶׁיִּזָּהֵר בָּהֶם, וְיֵלֵךְ לוֹ אֶל יִשְׁמָעֵאל אוֹ לְלוֹט וְיֵתֵר הָעַמִּים. וְיִתָּכֵן כִּי "מִשְּׁבוּעָתִי זֹאת" רֶמֶז לְמָה שֶׁאָמַר "וְלָקַחְתָּ אִשָּׁה לִבְנִי מִשָּׁם", כִּי אוּלַי הָיְתָה הַשְּׁבוּעָה עַל הַכֹּל, וְלֹא יִרְמֹז לַאֲשֶׁר אָמַר לוֹ "לֹא תִקַּח אִשָּׁה לִבְנִי מִבְּנוֹת הַכְּנַעֲנִי", וְזֶה טַעַם "זֹאת", וּלְכָךְ אָמַר הָעֶבֶד "וְאִפְּנָה עַל יָמִין אוֹ עַל שְׂמֹאל" (בראשית כ"ד:מ"ט), וְלֹא אָמַר "אֲשׁוּבָה לִי":

י וְכָל טוּב אֲדֹנָיו בְּיָדוֹ לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על בראשית כ"ד:י') שְׁטַר מַתָּנָה שֶׁכָּתַב לוֹ כָּל אֲשֶׁר לוֹ כְּדֵי שֶׁיִּקְפְּצוּ לִשְׁלֹחַ לוֹ בִּתָּם. וְכֵן בִּבְרֵאשִׁית רַבָּה (בראשית רבה נ"ט:י"א), דְּתַיְתִיקִי. וּלְדַעַת זוֹ מָה שֶׁכָּתוּב (בראשית כ"ה:ה') "וַיִּתֵּן אַבְרָהָם אֶת כָּל אֲשֶׁר לוֹ לְיִצְחָק", לוֹמַר שֶׁהֶחֱזִיק אוֹתוֹ בַּנְּכָסִים בִּשְׁעַת פְּטִירָתוֹ שֶׁלֹּא יְעָרְעוּ בּוֹ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר "וַיַּשְׁלִחֵם מֵעַל יִצְחָק בְּנוֹ בְּעוֹדֶנּוּ חַי", וְאִם כֵּן תִּהְיֶה מִלַּת הַלְּקִיחָה מוֹשֶׁכֶת "וְכָל טוּב אֲדֹנָיו בְּיָדוֹ" לָקַח בְּיָדוֹ, אוֹ וַיִּקַּח הָעֶבֶד עֲשָׂרָה גְּמַלִּים וְכָל טוּב אֲדֹנָיו בְּיָדוֹ וַיֵּלֶךְ. וַאֲחֵרִים מְפָרְשִׁים כִּי הָעֶבֶד כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע מִיָּד הָלַךְ מֵעִצְמוֹ וְלָקַח עֲשָׂרָה גְּמַלִּים מִגְּמַלֵּי אֲדֹנָיו, כִּי כָל טוּב אֲדוֹנָיו הָיָה בְּיָדוֹ וְהוּא פָּקִיד וְנָגִיד עַל הַכֹּל לָקַחַת מִמֶּנּוּ כַּאֲשֶׁר יִרְצֶה, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (בראשית כ"ד:ב') "הַמּוֹשֵׁל בְּכָל אֲשֶׁר לוֹ". וְהַנָּכוֹן בְּעֵינַי כִּי טַעַם הַפָּסוּק הַזֶּה כְּטַעַם הַכָּתוּב בַּחֲזָאֵל (מלכים ב ח ט) "וַיֵּלֶךְ חֲזָאֵל לִקְרָאתוֹ וַיִּקַּח מִנְחָה בְיָדוֹ וְכָל טוּב דַּמֶּשֶׂק מַשָּׂא אַרְבָּעִים גָּמָל", אַף כָּאן אָמַר כִּי לָקַח כָּל טוּב אֲדוֹנָיו בְּיָדוֹ מַשָּׂא עֲשָׂרָה גְּמַלִּים. וְהָעִנְיָן כִּי כָל הַטּוֹב וְהַמְּעֻלֶּה בַּמִּינִים הָהֵם, פֵּרוֹת וּמִגְדָּנוֹת מִכָּל הַנִּמְצָא בְּדַמֶּשֶׂק אוֹ בְּבֵית אֲדוֹנָיו, לָקַחוּ מַשָּׂא הַגְּמַלִּים וְהוֹלִיכוּ מִנְחָה בְּיָדָם. וְכֵן (בראשית מ"ה:כ"ג) "עֲשָׂרָה חֲמֹרִים נֹשְׂאִים מִטּוּב מִצְרָיִם", וְהַמִּקְרָאוֹת יְקַצְּרוּ לְשׁוֹנָם בַּמּוּבָן:

יד אַתָּה הֹכַחְתָּ לְעַבְדְּךָ לְיִצְחָק לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על בראשית כ"ד:י"ד) רְאוּיָה הִיא לוֹ, שֶׁהִיא גּוֹמֶלֶת חֲסָדִים וּרְאוּיָה לִכָּנֵס בְּבֵיתוֹ שֶׁל אַבְרָהָם, "וּבָהּ אֵדַע", לְשׁוֹן תְּחִנָּה, הוֹדִיעֵנִי בָּהּ שֶׁעָשִׂיתָ חֶסֶד עִם אֲדֹנִי. וְאִם כֵּן יֹאמַר יָדַעְתִּי כִּי בֶּאֱמֶת אַתָּה הֹכַחְתָּ לְעַבְדְּךָ לְיִצְחָק, וְאֵינוֹ נִקְשָׁר יָפֶה. אֲבָל פֵּרוּשׁוֹ הַקֵּרֶה נָא לְפָנַי הַיּוֹם הַזֶּה הַמִּקְרֶה שֶׁתִּהְיֶה הַנַּעֲרָה אֲשֶׁר אֹמַר אֵלֶיהָ אוֹתָהּ שֶׁהֹכַחְתָּ לְעַבְדְּךָ לְיִצְחָק, וַעֲשֵׂה בָּזֶה חֶסֶד עִם אֲדֹנִי אַבְרָהָם כִּי בָהּ אֵדַע כִּי עָשִׂיתָ חֶסֶד עִמּוֹ, אִם תִּהְיֶה מִמִּשְׁפַּחְתּוֹ וְטוֹבַת שֵׂכֶל וְיִפַת מַרְאֶה. וְכֵן אָמַר (בראשית כ"ד:מ"ג) "וְהָיָה הָעַלְמָה הִיא הָאִשָּׁה אֲשֶׁר הֹכִיחַ ה'":

טו אֲשֶׁר יָלְדָה לְבְתוּאֵל בֶּן מִלְכָּה בַּעֲבוּר שֶׁהָיָה לְנָחוֹר בָּנִים מִפִּלַגְשׁוֹ רְאוּמָה, יְיַחֵס לְעוֹלָם "בְּתוּאֵל בֶּן מִלְכָּה". וּבַעֲבוּר שֶׁהַנַּעֲרָה הַזְּכִירָה אֵם אָבִיהָ תְּחִלָּה, "בַּת בְּתוּאֵל אָנֹכִי בֶּן מִלְכָּה", כִּי כֵן דֶּרֶךְ הַנְּעָרוֹת, כְּדֶרֶךְ "וַתַּגֶּד לְבֵית אִמָּהּ" (בראשית כ"ד:כ"ח), לָכֵן יַזְכִּירֵנוּ הַכָּתוּב כִּי הוּא בֶּן מִלְכָּה אֵשֶׁת נָחוֹר. אֲבָל הָעֶבֶד אָמַר "וַתֹּאמֶר בַּת בְּתוּאֵל בֶּן נָחוֹר" (שם מז), כִּי תִּקֵּן הַדָּבָר בְּדֶרֶךְ מוּסָר, אֲבָל אָמַר "אֲשֶׁר יָלְדָה לוֹ מִלְכָּה" לוֹמַר שֶׁהוּא בֶּן הַגְּבִירָה:

יז וַיָּרָץ הָעֶבֶד לִקְרָאתָהּ לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על בראשית כ"ד:י"ז) לְפִי שֶׁרָאָה שֶׁעָלוּ הַמַּיִם לִקְרָאתָהּ. וּבִבְרֵאשִׁית רַבָּה (בראשית רבה ס':ה') "וַתְּמַלֵּא כַדָּהּ וַתַּעַל", כָּל הַנָּשִׁים יוֹרְדוֹת וּמְמַלְּאוֹת מִן הָעַיִן, וְזוֹ כֵּיוָן שֶׁרָאוּ אוֹתָהּ הַמַּיִם מִיָּד עָלוּ, אָמַר לָהּ הקב"ה, אַתְּ סִימַן בְּרָכָה לְבָנַיִךְ. נִרְאֶה שֶׁדִּקְדְּקוּ כֵּן מִלְּשׁוֹן "וַתְּמַלֵּא כַדָּהּ וַתַּעַל", שֶׁלֹּא אָמַר "וַתִּשְׁאַב וַתְּמַלֵּא" וְנַעֲשָׂה לָהּ הַנֵּס בַּפַּעַם הָרִאשׁוֹנָה, כִּי אַחֲרֵי כֵן כָּתוּב "וַתִּשְׁאַב", וְהָעֶבֶד כְּשִׁסְפֵּר לָהֶם אָמַר (בראשית כ"ד:מ"ה) "וַתֵּרֶד הָעֵינָה וַתִּשְׁאָב", אוּלַי לֹא יַאֲמִינוּ:

כב **וַיִּקַּח הָאִישׁ גֶּזֶם זָהָב וּשְׁנֵי צְמִידִים עַל יָדֶיהָ** הַכָּתוּב הַזֶּה יֶחְסַר הַמַּעֲשֶׂה, שֶׁהָיָה צָרִיךְ שֶׁיֹּאמַר "וַיִּקַּח הָאִישׁ גֶּזֶם זָהָב וַיִּתֵּן עַל אַפָּהּ וּשְׁנֵי צְמִידִים עַל יָדֶיהָ". וּלְכָךְ אֲנִי אוֹמֵר כִּי פֵּרוּשׁוֹ וַיִּקַּח הָאִישׁ גֶּזֶם זָהָב וּשְׁנֵי צְמִידִים שֶׁיִּהְיוּ עַל יָדֶיהָ, וַיֹּאמֶר לָהּ בַּת מִי אַתְּ, וְאַחֲרֵי שֶׁאָמְרָה אֵלָיו "בַּת בְּתוּאֵל אָנֹכִי" שָׂם הַגֶּזֶם עַל אַפָּהּ וְהַצְּמִידִים עַל יָדֶיהָ, כַּאֲשֶׁר אָמַר לָהֶם, אֲבָל חָסֵר כָּאן הַנְּתִינָה, וְכֵן בִּמְקוֹמוֹת רַבִּים:

לב **וַיָּבֹא הָאִישׁ הַבַּיְתָה** אֱלִיעֶזֶר הוּא הָאִישׁ הַבָּא, "וַיְפַתַּח הַגְּמַלִּים" יַחְזוֹר עַל לָבָן, שֶׁעָשָׂה עִם אוֹרְחָיו דֶּרֶךְ מוֹסָר וַיְפַתַּח גְּמַלֵּיהֶם, וַיִּתֵּן לָהֶם תֶּבֶן וּמִסְפּוֹא, וְנָתַן מַיִם לִרְחֹץ רַגְלֵי אֱלִיעֶזֶר וְרַגְלֵי הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר אִתּוֹ, כִּי רָחוֹק הוּא שֶׁיִּהְיֶה אֱלִיעֶזֶר הוּא הַנּוֹתֵן מַיִם לִרְחֹץ רַגְלָיו וְרַגְלֵי אֲנָשָׁיו. וְכֵן "וַיַּעַבְרוּ אֲנָשִׁים מִדְיָנִים סֹחֲרִים וַיִּמְשְׁכוּ וַיַּעֲלוּ אֶת יוֹסֵף מִן הַבּוֹר" (בראשית ל"ז:כ"ח), כִּי "וַיִּמְשְׁכוּ" חוֹזֵר אֶל אֶחָיו הַנִּזְכָּרִים בַּפָּסוּק הָרִאשׁוֹן, וְכֵן "וַיֹּאמֶר צִיבָא אֶל הַמֶּלֶךְ כְּכֹל אֲשֶׁר יְצַוֶּה אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ אֶת עַבְדּוֹ כֵּן יַעֲשֶׂה עַבְדֶּךָ וּמְפִיבֹשֶׁת אֹכֵל עַל שֻׁלְחָנִי כְּאַחַד מִבְּנֵי הַמֶּלֶךְ" (שמואל ב ט יא), וְהֵם דִּבְרֵי דָּוִד, וְרַבִּים כֵּן. וְעִנְיַן "וַיְפַתַּח הַגְּמַלִּים" שָׁפְתַח מוֹסְרֵי צַוָּארָם, כִּי הַמִּנְהָג לְהוֹלִיכָם קְשׁוּרִים, אוֹ שֶׁהָיוּ הוֹלְכִים חֲגֹרִים בְּמוֹשַׁב הַמֶּרְכָּבָה אֲשֶׁר עֲלֵיהֶם, כִּלְשׁוֹן "אַל יִתְהַלֵּל חֹגֵר כְּמַפְתֵּחַ" (מלכים א כ יא), "הִתְפַּתְּחִי מוֹסְרֵי צַוָּארֵךְ" (ישעיהו נב ב). וְרַשִׁ"י כָּתַב (רש"י על בראשית כ"ד:ל"ב) הִתִּיר זִמָּם שֶׁלָּהֶם, שֶׁהָיָה סוֹתֵם פִּיהֶם שֶׁלֹּא יִרְעוּ בִּשְׂדוֹת אֲחֵרִים. וּלְשׁוֹן בְּרֵאשִׁית רַבָּה (בראשית רבה ס׳:ח׳), הִתִּיר זְמָמֵיהֶם, רַבִּי הוּנָא וְרַבִּי יִרְמְיָה שָׁאַל לְרַבִּי חִיָּא בְּרַבִּי אַבָּא, לֹא הָיוּ גְּמַלָּיו שֶׁל אַבְרָהָם אָבִינוּ הוֹמִים לַחֲמֹרוֹ שֶׁל רַבִּי פִּנְחָס בֶּן יָאִיר וְכוּ׳, וְזוֹ שְׁאֵלָה לִסְתֹּר פִּתּוּחַ הַזְּמָם, כִּי אִי אֶפְשָׁר שֶׁיִּהְיֶה הַחֲסִידוּת בְּבֵיתוֹ שֶׁל רַבִּי פִּנְחָס בֶּן יָאִיר גָּדוֹל יוֹתֵר מִבֵּיתוֹ שֶׁל אַבְרָהָם אָבִינוּ, וְכַאֲשֶׁר חָמוֹרוֹ שֶׁל רַבִּי פִּנְחָס בֶּן יָאִיר אֵינֶנּוּ צָרִיךְ לְהִשְׁתַּמֵּר מִן הַדְּבָרִים הָאֲסוּרִים לְבַעֲלָיו לְהַאֲכִילוֹ, כָּל שֶׁכֵּן גְּמַלָּיו שֶׁל אַבְרָהָם אָבִינוּ, וְאֵין צָרִיךְ לְזַמְּמָם כִּי לֹא יְאֻנֶּה לַצַּדִּיק כָּל אָוֶן:

מה וְטַעַם **וְהִנֵּה רִבְקָה יֹצֵאת וְכַדָּהּ עַל שִׁכְמָהּ** כִּי בְּהֵיוֹתוֹ בְּבֵיתָהּ שָׁמַע אֶת שְׁמָהּ, אוֹ מִתְּחִלָּה הִגִּידָה לוֹ שְׁמָהּ אע"פ שֶׁלֹּא נִזְכַּר:

סא **וַתָּקָם רִבְקָה וְנַעֲרוֹתֶיהָ** סִפֵּר הַכָּתוּב כִּי אַחַר שֶׁנָּתְנוּ רְשׁוּת שֶׁתֵּלֵךְ רִבְקָה וּמֵינִקְתָּהּ וְעֶבֶד אַבְרָהָם וַאֲנָשָׁיו, קָמָה רִבְקָה וְקָרְאָה נַעֲרוֹתֶיהָ, וַתִּרְכַּבְנָה עַל הַגְּמַלִּים וַתֵּלַכְנָה אַחֲרֵי הָאִישׁ, כִּי הוּא מוֹרֶה הַדֶּרֶךְ לִפְנֵיהֶם.

וְטַעַם **וַיִּקַּח הָעֶבֶד אֶת רִבְקָה וַיֵּלֶךְ**, לְסַפֵּר בִּזְרִיזוּתוֹ, כִּי אַחֲרֵי צֵאתוֹ מִן הָעִיר וַתֵּלַכְנָה כָּל הַנָּשִׁים אַחֲרָיו, לָקַח הָעֶבֶד אֶת רִבְקָה עִמּוֹ, לֹא יִפְרֵד מִמֶּנָּה לִשְׁמְרָהּ בַּדֶּרֶךְ מִכָּל מִכְשׁוֹל. וְרַבִּי אַבְרָהָם אָמַר (אבן עזרא על בראשית כ"ד:ס"א) כִּי טַעְמוֹ שֶׁהָיָה הוֹלֵךְ עִם רִבְקָה, וְלֹא הִרְגִּישׁ עַד שֶׁבָּא יִצְחָק וּפָגַע בּוֹ:

סב **בָּא מִבּוֹא בְּאֵר לַחַי רֹאִי** יֹאמַר כִּי יִצְחָק בָּא עַתָּה מִבּוֹא בְּאֵר לַחַי רֹאִי, שֶׁשָּׁב מִבְּאֵר לַחַי שֶׁבָּא שָׁמָּה, שֶׁאִלּוּ אָמַר "בָּא מִבְּאֵר לַחַי רֹאִי" הָיָה נִרְאֶה שֶׁהָיָה דָּר שָׁם, וּלְכָךְ הֵצְרַךְ לְפָרֵשׁ כִּי הוּא שָׁב לְעִירוֹ מִבִּיאָתוֹ שֶׁבָּא אֶל בְּאֵר לַחַי רֹאִי לִפְי שָׁעָה, כִּי הוּא יוֹשֵׁב בְּאֶרֶץ הַנֶּגֶב וְחוֹזֵר לְעִירוֹ. וְיִתָּכֵן בַּעֲבוּר הֱיוֹת "מִבּוֹא" מָקוֹר, שֶׁהָיָה יִצְחָק הוֹלֵךְ תָּמִיד אֶל הַמָּקוֹם הַהוּא, כִּי הוּא לוֹ מָקוֹם תְּפִלָּה בַּעֲבוּר הֶרָאוֹת שָׁם הַמַּלְאָךְ, וְהוּא יוֹשֵׁב בְּאֶרֶץ הַנֶּגֶב קָרוֹב מִשָּׁם, וְכֵן תִּרְגֵּם אוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על בראשית כ"ד:ס"ב) אָתָא מִמֵּתוֹהִי, וְעַל דַּעְתּוֹ הוּא בְּאֵר שָׁבַע, שֶׁתִּרְגֵּם "בֵּין קָדֵשׁ וּבֵין שׁוּר" (בראשית כ׳:א׳) וּ"בֵּין קָדֵשׁ וּבֵין בָּרֶד" (בראשית ט"ז:י"ד) "רְקֹם וְחַגְרָא", וְאִם כֵּן הַמָּקוֹם הַהוּא מְקוֹם אֲשֶׁר אַבְרָהָם, רָאוּי לְתִפְלָּה. וְהִנֵּה יִצְחָק בָּא מִן הַבְּאֵר הַהִיא אֶל עִיר אַחֶרֶת אֲשֶׁר הָיְתָה בְּדֶרֶךְ עִירוֹ, וְיָצָא לִפְנוֹת עֶרֶב לָשׂוּחַ בַּשָּׂדֶה עִם רֹעָיו וְאוֹהֲבָיו אֲשֶׁר שָׁם, וּמָצָא אֶת הָעֶבֶד וְרִבְקָה, וְהָלְכוּ כֻּלָּם יַחְדָּו אֶל עִירוֹ וַיְבִיאֶהָ הָאוֹהֱלָה שָׂרָה אִמּוֹ:

סד **וַתֶּרֶא אֶת יִצְחָק** לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על בראשית כ"ד:ס"ד), רָאֲתָה אוֹתוֹ הָדוּר וְנִתְבַּיְּשָׁה מִמֶּנּוּ. וְרַבִּי אַבְרָהָם פֵּרֵשׁ כִּי הַפָּסוּק הָאַחֲרוֹן מֻקְדָּם, כִּי "וַתֹּאמֶר אֶל הָעֶבֶד" – וּכְבָר אָמְרָה אֶל הָעֶבֶד, וְרַבִּים בַּתּוֹרָה כֵּן עַל דַּעְתּוֹ. וּבֶאֱמֶת שֶׁיִּמְצְאוּ מֵהֶם, אֲבָל בְּכָאן אֵינֶנּוּ נָכוֹן שֶׁיִּצְטָרֵךְ לְעָרֵב שְׁתֵּי הַמִּקְרָאוֹת, וַתֹּשֶׁא רִבְקָה אֶת עֵינֶיהָ וַתֵּרֶא אֶת יִצְחָק, וַתֹּאמֶר אֶל הָעֶבֶד מִי הָאִישׁ הַלָּזֶה הַהֹלֵךְ בַּשָּׂדֶה לִקְרָאתֵנוּ וַיֹּאמֶר הָעֶבֶד הוּא אֲדֹנִי, וַתִּפֹּל מֵעַל הַגָּמָל וַתִּקַּח הַצָּעִיף וַתִּתְכָּס. וּלְדַעְתִּי בִּרְאוֹת רִבְקָה אִישׁ הוֹלֵךְ לִקְרָאתָהּ בַּשָּׂדֶה, שֶׁיָּרַט הַדֶּרֶךְ וְהָלַךְ בַּשָּׂדֶה לְעֻמָּתָם, יָדְעָה כִּי הוּא בָּא לִרְאוֹתָם וְלִקְרֹא לְשָׁלוֹם אוֹ לְהַכְנִיסָם אֶל בֵּיתוֹ לָלוּן, עָשְׂתָה כְּדֶרֶךְ מוֹסַר הַנָּשִׁים לַעֲמֹד בְּהֶצְנֵעַ:

וַתִּפֹּל מֵעַל הַגָּמָל לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על בראשית כ"ד:ס"ד) הִשְׁמִיטָה עַצְמָהּ לָאָרֶץ, כְּתַרְגּוּמוֹ וְאִתְרְכִינַת, כְּמוֹ "הַטֵּה נָא כַדֵּךְ" (בראשית כ"ד:י"ד) – אַרְכִינִי, "וַיֵּט שָׁמַיִם וַיֵּרַד" (תהלים יח י) – וְאַרְכִּין, וְדוֹמֶה לוֹ "כִּי יִפֹּל לֹא יוּטָל" (שם לז כד), אִם יִטֶּה לָאָרֶץ לֹא יַגִּיעַ לַקַּרְקַע. וְאֵין דַּעַת אוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על בראשית כ"ד:ס"ד) שֶׁהִשְׁמִיטָה עַצְמָהּ מִן הַגָּמָל לָאָרֶץ, שֶׁאִם כֵּן הִנֵּה הִיא נוֹפֶלֶת מֵעַל הַגָּמָל מַמָּשׁ, לֹא מֵטָּה מֵעָלָיו, וְכֵן כָּל לְשׁוֹן "הִרְכָּנָה" הַטָּיָה לְצַד אֶחָד בִּלְבַד. אֲבָל כַּוָּנָתוֹ כִּי מֵעַל הַגָּמָל אֲשֶׁר הִיא רוֹכֶבֶת עָלָיו הִטַּת עַצְמָהּ לְצַד אֶחָד, לְהָסֵב פָּנֶיהָ מִמֶּנּוּ. וְכָמוֹהוּ לְדַעְתִּי "וַיִּרְאֶה נַעֲמָן רָץ אַחֲרָיו וַיִּפֹּל מֵעַל הַמֶּרְכָּבָה לִקְרָאתוֹ וַיֹּאמֶר הֲשָׁלוֹם" (מלכים ב ה כא), שֶׁאֵין עִנְיָנוֹ רַק שֶׁהִשְׁפִּיל עַצְמוֹ בַּמֶּרְכָּבָה לִקְרַאת הָרֶץ אֲשֶׁר הָיָה בָּאֶרֶץ לִשְׁאֹל לוֹ בְּשָׁלוֹם. וְכֵן אָמַר (שם כו) "כַּאֲשֶׁר הָפַךְ אִישׁ מֵעַל מֶרְכַּבְתּוֹ לִקְרָאתֶךָ". אוֹ יִהְיֶה אֵצֶל אוּנְקְלוֹס "מֵעַל הַגָּמָל" כְּמוֹ "עַל הַגָּמָל", וְכֵן "מֵעַל שָׁמַיִם חַסְדֶּךָ" (תהלים קח

ה), וּכְזוֹ הַמַּ״ם ״לֹא יִהְיֶה מִשָּׁם עוֹד עוֹל יָמִים וְזָקֵן״ (ישעיהו סה כ), וְכֵן ״הַמַּיִם אֲשֶׁר מֵעַל הַשָּׁמָיִם״ (תהלים קמח ד). וְעַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט הוּא כְּמוֹ ״וְהִנֵּה עַם רַב הֹלְכִים מִדֶּרֶךְ אַחֲרֵיו״ (שמואל ב יג לד), וְכֵן רַבִּים:

סז וַיְבִאֶהָ יִצְחָק הָאֹהֱלָה שָׂרָה אִמּוֹ חָסֵר הַנִּסְמָךְ, וְכָמוֹהוּ רַבִּים. וְטַעַם הַכָּתוּב כִּי יְסַפֵּר בַּכָּבוֹד שֶׁנָּהַג יִצְחָק בְּאִמּוֹ, כִּי מֵעֵת שֶׁמֵּתָה שָׂרָה לֹא נָטוּ אָהֳלָהּ, כִּי אָמְרוּ לֹא תָּבֹא אִשָּׁה אַחֶרֶת אֶל אֹהֶל הַגְּבִירָה הַנִּכְבֶּדֶת, וְכַאֲשֶׁר רָאָה רִבְקָה תֶּבִיאָהּ אֶל הָאֹהֶל הַהוּא לִכְבוֹדָהּ, וְשָׁם לְקָחָהּ. וְזֶה טַעַם ״וַיֶּאֱהָבֶהָ וַיִּנָּחֵם״, יִרְמֹז שֶׁהָיָה מִצְטַעֵר מְאֹד עַל אִמּוֹ וְרָחַק מִמֶּנּוּ מְנַחֵם, עַד שֶׁנִּחַם בְּאִשְׁתּוֹ בְּאַהֲבָתוֹ אוֹתָהּ, כִּי מָה טַּעַם שֶׁיַּזְכִּיר הַכָּתוּב אַהֲבַת הָאִישׁ בְּאִשְׁתּוֹ. וְאוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על בראשית כ״ד:ס״ז) פָּרַשׁ, וַיְבִיאֶהָ יִצְחָק הָאֹהֱלָה וְהִנֵּה הִיא שָׂרָה אִמּוֹ, וְלָכֵן הִזְכִּיר הָאַהֲבָה, כִּי מִפְּנֵי צִדְקָתָהּ וְכִשָּׁרוֹן מַעֲשֶׂיהָ אֲהֵבָהּ וְנִחַם בָּהּ. וְכָךְ הִזְכִּירוּ בְּבְרֵאשִׁית רַבָּה (בראשית רבה ס׳:ט״ז), עַד שֶׁלֹּא מֵתָה שָׂרָה הָיְתָה בְּרָכָה מְצוּיָה בָּעִסָּה:

פרק כה

ג אַשּׁוּרִים וּלְטוּשִׁים וּלְאֻמִּים לְשׁוֹן רַשׁ״י (רש״י על בראשית כ״ה:ג׳) שֶׁהֵם רָאשֵׁי אֻמּוֹת, וְתַרְגּוּמוֹ שֶׁל אוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על בראשית כ״ה:ג׳) אֵין לְיַשְּׁבוֹ עִם לְשׁוֹן הַמִּקְרָא. וְלִי נִרְאֶה שֶׁסָּבַר אוּנְקְלוֹס בְּ״אַשּׁוּרִים״ שֶׁהֵם הַמַּחֲנוֹת שַׂיָּרוֹת הוֹלְכֵי דֶּרֶךְ מֵעִיר לְעִיר, כְּמוֹ שֶׁאָמַר ״אֹרְחוֹת יִשְׁמְעֵאלִים״ (בראשית ל״ז:כ״ה), עֲשָׁאוֹ מִלְּשׁוֹן ״בַּאֲשֶׁרוֹ אָחֲזָה רַגְלִי״ (איוב כג יא), ״לֹא תִמְעַד אֲשׁוּרָיו״ (תהלים לז לא), וְסָבַר בְּ״לְטוּשִׁים״ שֶׁהֵם הַשּׁוֹכְנִים בְּאֹהָלִים שֶׁהֵם נְטֻשִׁים עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה, הַיּוֹם יִשְׁכְּנוּ בַּמָּקוֹם הַהוּא וּלְמָחָר בְּמָקוֹם אַחֵר, כִּי הַלָּמֶ״ד וְהַנּוּ״ן יוּחְרוּ בְּמִקּוֹמוֹת רַבִּים, כְּמוֹ לִשְׁכָּה וְנִשְׁכָּה, ״וַיִּפָּקְדוּ בַיּוֹם הַהוּא אֲנָשִׁים עַל הַנִּשְׁכוֹת״ (נחמיה יב מד), וּמִזֶּה ״חֲרֵב נְטוּשָׁה״ (ישעיהו כא טו), כְּמוֹ לְטוּשָׁה. וְאָמַר בְּ״לְאֻמִּים״ ״וְלִנְגָּן״, בְּלִשּׁוֹן אִיִּים, וּמִלַּת ״הָיוּ״ עוֹרָרָה אוֹתוֹ בְּזֶה, שֶׁהָיָה רָאוּי שֶׁיֹּאמַר כְּמוֹ שֶׁאָמַר (בראשית י׳:י״ג) ״וּמִצְרַיִם יָלַד אֶת לוּדִים וְאֶת עֲנָמִים וְאֶת לְהָבִים וְאֶת נַפְתֻּחִים״. וּבְבְרֵאשִׁית רַבָּה (בראשית רבה ס״א:ה׳) רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר רַב נַחְמָן אָמַר, אַף עַל גַּב דַּאֲנַן מְתַרְגְּמִינַן וְאָמְרִין תַּגְרִין וְלַפְּדִין וְרָאשֵׁי אֻמִּים, כֻּלָּם רָאשֵׁי אֻמּוֹת הֵן. וְהָעִנְיָן כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי, כִּי הָיוּ הַמְתַרְגְּמִין עוֹשִׂים אַשּׁוּרִים תַּגְרִין הוֹלְכֵי דֶּרֶךְ, וְהָיוּ עוֹשִׂין מִן לְטוּשִׁים אַנְשֵׁי רֶשַׁע פְּנֵיהֶם פְּנֵי לְהָבִים בּוֹעֲרִים כַּלַּפִּידִים, מִן ״לִלְטוֹשׁ אֶת מַחֲרַשְׁתּוֹ וְאֶת אִתּוֹ״ (שמואל א יג כ), ״יִלְטֹשׁ עֵינָיו לִי״ (איוב טז ט), וְאָמַר רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר רַב נַחְמָן שֶׁאַף עַל פִּי שֶׁנֶּהֱגוּ לְתַרְגֵּם כֵּן, אֵינָם אֶלָּא רָאשֵׁי אֻמּוֹת, אֵין בָּהֶם שֵׁם תֹּאַר כְּלָל. וְכָךְ הַדָּבָר:

ו וְלִבְנֵי הַפִּילַגְשִׁים אֲשֶׁר לְאַבְרָהָם עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט, בַּעֲבוּר שֶׁנֶּאֱמַר לוֹ (בראשית כ״א:י״ב) ״כִּי בְיִצְחָק יִקָּרֵא לְךָ זָרַע״, לֹא בְּזֶרַע אַחֵר, הָיוּ כָּל נָשָׁיו אֶצְלוֹ פִּילַגְשִׁים, לֹא הָיוּ נֶחְשָׁבוֹת לְנָשִׁים, שֶׁאֵין זַרְעָן בְּיוֹרְשָׁיו, כִּי הָגָר שִׁפְחַת שָׂרָה פִּילַגְשׁוֹ הָיְתָה, אֲבָל קְטוּרָה לְאִשָּׁה לָקַח לוֹ, וְאִם הָיְתָה שִׁפְחָה בְּבֵיתוֹ וּלְקָחָהּ לְפִילֶגֶשׁ לֹא הָיָה אוֹמֵר ״וַיִּקַּח אִשָּׁה וּשְׁמָהּ קְטוּרָה״, רַק תִּקְרָא פִּילֶגֶשׁ בַּכָּתוּב, מִפְּנֵי הַטַּעַם שֶׁפֵּרַשְׁתִּי. וּבְדִבְרֵי הַיָּמִים (א א לב) כָּתוּב ״וּבְנֵי קְטוּרָה פִּילֶגֶשׁ אַבְרָהָם״. וְהִנֵּה אַבְרָהָם לָקַח לוֹ אִשָּׁה מִבְּנוֹת כְּנַעַן, וְאִם תֹּאמַר שֶׁהָיְתָה מִצְרִית אוֹ מֵאֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים, הִנֵּה לֹא שָׁלַח אֶל אַרְצוֹ וְאֶל מוֹלַדְתּוֹ כַּאֲשֶׁר עָשָׂה בִּבְנוֹ, כִּי אֵינֶנּוּ שׁוֹמֵר רַק זֶרַע יִצְחָק כִּי עָלָיו נִכְרַת הַבְּרִית. וְעוֹד שֶׁלֹּא אָמַר הַכָּתוּב ״וַיִּקַּח אִשָּׁה קְטוּרָה בַּת פְּלוֹנִי הַחִוִּי אוֹ הַפְּלִשְׁתִּי וְהַמִּצְרִי מֵאֶרֶץ פְּלוֹנִית״ כַּאֲשֶׁר אָמַר בִּנְשֵׁי עֵשָׂו (בראשית כ״ו:ל״ד) וְזוּלָתָן, אֲבָל הִזְכִּיר שְׁמָהּ בִּלְבַד כִּי הִיא כְּנַעֲנִית, וְקִצֵּר בְּיִחוּסָהּ, וְכֵן יַעֲשֶׂה בִּמְקוֹמוֹת רַבִּים כְּשֶׁלֹּא יַקְפִּיד בַּיִּחוּס שֶׁלָּהֶן. וְאוּלַי תִּקְרָא פִּילֶגֶשׁ בַּעֲבוּר הֱיוֹתָהּ שִׁפְחָה מִמִּשְׁפַּחַת הָעֲבָדִים, וְאִם הָיְתָה שִׁפְחָה בְּבֵיתוֹ וּבָא אֵלֶיהָ לֹא יַזְכִּיר יִחוּסָהּ, כִּי אֵין דֶּרֶךְ הַכָּתוּב לְהַזְכִּיר בָּאִמָּהוֹת רַק שְׁמָן, כָּעִנְיָן בְּזִלְפָּה וּבִלְהָה. וְרַשׁ״י כָּתַב (רש״י על בראשית כ״ה:ו׳) נָשִׁים בִּכְתָבָה פִּילַגְשִׁים שֶׁלֹּא בִּכְתָבָה, כִּדְאָמַר בְּנָשִׁים וּפִילַגְשִׁים דָּוִד בְּסַנְהֶדְרִין (כא). וְאֵין הַדָּבָר כֵּן, כִּי לֹא תִּקְרָא פִּילֶגֶשׁ אֶלָּא כְּשֶׁהִיא בִּלֹּא קִדּוּשִׁין, כִּי הַכְּתָבָה מִדִּבְרֵי סוֹפְרִים. וְהַגְּרְסָא בְּסַנְהֶדְרִין פִּילֶגֶשׁ בִּלֹּא כְּתֻבָּה וְקִדּוּשִׁין. אֲבָל אֶפְשָׁר שֶׁגַּם בְּנֵי נֹחַ כַּאֲשֶׁר יִשְׁאוּ לָהֶם נָשִׁים כְּמִשְׁפָּטָן בִּבְעִילָה הָיוּ נוֹהֲגִים לִכְתֹּב לָהֶן מֹהַר וּמַתָּן, וַאֲשֶׁר רְצוֹנָם שֶׁתִּהְיֶה לָהֶם פִּילֶגֶשׁ וְיִשְׁלַח אוֹתָהּ כַּאֲשֶׁר יִרְצֶה, וְלֹא יִהְיוּ בָּנֶיהָ בַּנּוֹחֲלִים אֶת שֶׁלּוֹ, לֹא הָיָה כּוֹתֵב לָהּ כְּלוּם. וְעַל דַּעַת רַבּוֹתֵינוּ (ב״ר סא ד) שֶׁהִיא הָגָר הִנֵּה הִיא פִּילֶגֶשׁ וַדַּאי:

ח זָקֵן וְשָׂבֵעַ שָׂרְאָה כָּל מִשְׁאֲלוֹת לִבּוֹ וְשָׂבַע כָּל טוֹבָה, וְכֵן ״וּשְׂבַע יָמִים״ (בראשית ל״ה:כ״ט), שֶׁשָּׂבְעָה נַפְשׁוֹ בַּיָּמִים וְלֹא יִתְאַוֶּה שֶׁיִּחָדְשׁוּ בּוֹ הַיָּמִים דָּבָר, וּכְעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר בְּדָוִד ״וַיָּמָת בְּשֵׂיבָה טוֹבָה שְׂבַע יָמִים עֹשֶׁר וְכָבוֹד״ (דהי״א כט כח), וְהוּא סְפוּר חַסְדֵי הַשֵּׁם בַּצַּדִּיקִים וּמִדָּה טוֹבָה בָּהֶם שֶׁלֹּא יִתְאַוּוּ בַּמּוֹתָרוֹת, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר בָּהֶם ״תַּאֲוַת לִבּוֹ נָתַתָּ לוֹ״ (תהלים כא ג), וְלֹא כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר בִּשְׁאָר הָאֲנָשִׁים ״אֹהֵב כֶּסֶף לֹא יִשְׂבַּע כֶּסֶף״ (קהלת ה ט) וְאָמְרוּ בּוֹ (קהלת רבה א יג), אֵין אָדָם יוֹצֵא מִן הָעוֹלָם וַחֲצִי תַּאֲוָתוֹ בְּיָדוֹ, יֵשׁ בְּיָדוֹ מֵנָה מִתְאַוֶּה מָאתַיִם, הִשִּׂיגָה יָדוֹ לְמָאתַיִם מִתְאַוֶּה לַעֲשׂוֹת אַרְבַּע מֵאוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר ״אֹהֵב כֶּסֶף לֹא יִשְׂבַּע כֶּסֶף״ (בראשית רבה ס״ב:א׳), אָמְרוּ הקב״ה מַרְאֶה לָהֶם לַצַּדִּיקִים מַתָּן שְׂכָרָן שֶׁהוּא עָתִיד לִתֵּן לָהֶם לָעוֹלָם הַבָּא, וְנַפְשָׁם שְׂבֵעָה וְהֵם יְשֵׁנִים. נִתְעוֹרְרוּ הַחֲכָמִים בָּזֶה וּפֵרְשׁוּ הַכָּתוּב שֶׁאוֹמֵר ״וְשָׂבֵעַ״ בַּמַּרְאֶה הַזֶּה:

ט וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ יִצְחָק וְיִשְׁמָעֵאל בָּנָיו לְשׁוֹן בְּרֵאשִׁית רַבָּה (ס״ב:ב׳) כָּאן בֵּן הָאָמָה חוֹלֵק כָּבוֹד לְבֶן הַגְּבִירָה:

יא **וַיֵּשֶׁב יִצְחָק עִם בְּאֵר לַחַי רֹאִי** קָרוֹב אֶל הַמָּקוֹם הַהוּא, אוֹ בַּעֲבוּר שֶׁאֵינָנוּ עִיר אָמַר כִּי נָטָה אָהֳלוֹ אֵצֶל הַבְּאֵר׃

יז **וְאֵלֶּה שְׁנֵי חַיֵּי יִשְׁמָעֵאל** הַקָּרוֹב בְּדֶרֶךְ הַפְּשָׁט כִּי הַכָּתוּב יְסַפֵּר בִּבְנֵי הַצַּדִּיקִים תּוֹלְדֹתָם וּמִסְפַּר חַיֵּיהֶם, לְהוֹדִיעַ כִּי זֶרַע צַדִּיקִים יְבֹרָךְ. וְלֹא סִפֵּר יְמֵי עֵשָׂו כִּי חָיָה יוֹתֵר מִיַּעֲקֹב, וּכְבָר נִשְׁלַם הַסִּפּוּר בְּמוֹת יַעֲקֹב, וְלֹא רָצָה לַחְזֹר אֶלָּה חַיֵּי עֵשָׂו שֶׁכְּבָר הִזְכִּיר תּוֹלְדוֹתָיו בַּמָּקוֹם הָרָאוּי לָהֶם. וּבְמִדְרָשׁ רַבּוֹתֵינוּ בְּסִפּוּר יְמֵי יִשְׁמָעֵאל טְעָמִים רַבִּים (עיין מגילה יז), וְהַנָּכוֹן שֶׁבָּהֶם שֶׁהָיָה צַדִּיק בַּעַל תְּשׁוּבָה, וְסִפֵּר בּוֹ כְּדֶרֶךְ הַצַּדִּיקִים׃

וַיִּגְוַע לְשׁוֹן רַשִׁ״י (רש״י על בראשית כ״ה:י״ז) לֹא נֶאֶמְרָה גְוִיעָה אֶלָּא בַּצַּדִּיקִים. וּבַגְּמָרָא (ב״ב טז) הִקְשׁוּ, וְהָא דּוֹר הַמַּבּוּל נֶאֱמַר בָּהֶם גְּוִיעָה, ״וַיִּגְוַע כָּל בָּשָׂר הָרֹמֵשׂ עַל הָאָרֶץ וְגוֹ׳ וְכֹל הָאָדָם״ (בראשית ז׳:כ״א), ״כֹּל אֲשֶׁר בָּאָרֶץ יִגְוָע״ (בראשית ו׳:י״ז), וּמְתָרֵץ גְּוִיעָה וַאֲסִיפָה קָאָמְרִינַן. כַּוָּנָתָם כִּי הַגְּוִיעָה – מִיתָה בְּלֹא חֹלִי מַכְאִיב וּבְלֹא יִסּוּרִין, וְאֵין זוֹכִין לָהּ אֶלָּא הַצַּדִּיקִים, וַאֲנָשֵׁי דּוֹר הַמַּבּוּל הַהֲפוּכִים כְּמוֹ רָגַע וְלֹא חָלוּ בָּהֶם יָדִים, וְכֵן מֵתֵי מִדְבָּר, וְעַל כֵּן אָמַר בָּהֶם גְּוִיעָה, ״בִּגְוֹע אַחֵינוּ״ (במדבר כ ג), וְכֵן ״וְהוּא אִישׁ אֶחָד לֹא גָוַע בַּעֲוֹנוֹ״ (יהושע כב כ), שֶׁלֹּא הֵמִית אוֹתוֹ עֲוֹנוֹ פִּתְאוֹם. אֲבָל כְּשֶׁזִּכְּיר הַכָּתוּב כֵּן עִם זִכְרוֹן הַמִּיתָה, כְּמִלַּת וַיֶּאֱסֹף תִּרְמֹז לְמִיתַת הַצַּדִּיקִים. וּלְשׁוֹן (בראשית רבה ס״ב:א׳) ״וַיִּגְוַע וַיָּמָת אַבְרָהָם״ (בראשית כ״ה:ח׳) אָמַר רַבִּי יְהוּדָה בַּר אִלְעַי, הַחֲסִידִים הָרִאשׁוֹנִים הָיוּ מִתְיַסְּרִין בְּחֹלִי מֵעַיִם בַּעֲשָׂרָה וּבְעֶשְׂרִים יוֹם, לוֹמַר שֶׁהַחֹלִי מְמָרֵק. רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר, כָּל מִי שֶׁנֶּאֱמָרָה בּוֹ גְּוִיעָה מֵת בְּחֹלִי מֵעַיִם. וְשָׁם (בראשית ו׳:י״ז) אָמְרוּ, בְּ״כֹל אֲשֶׁר בָּאָרֶץ יִגְוָע״ – יִצְמַק. וְיֵרָאֶה שֶׁמִּלַּת גְּוִיעָה אֶצְלָם ״הֶמֵק בְּשָׂרוֹ וְהוּא עֹמֵד עַל רַגְלָיו״ (זכריה יד יב), וְכֵן דַּעַת אוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על בראשית כ״ה:י״ז) שֶׁתִּרְגֵּם בְּכָאן ״וְאִתְנְגִיד״, וְהוּא הָעִלּוּף, כִּלְשׁוֹן אִתְנְגִיד וְאִתְפַּח (סנהדרין לט), יָכוֹל יְשַׁלֵּם חֲמִשָּׁה נְגִידִים (ב״ק סז), וְנֶאֱמַר כֵּן בַּמַּבּוּל, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (בראשית ז׳:כ״ג) ״וַיִּמַּח אֶת כָּל הַיְקוּם״, וְנֶאֱמַר ״וַיִּגְוַע וַיָּמָת״ כְּגֶבֶר יֶחֱלָשׁ וְיָמוּת, וְהִיא מִיתָה בַּצַּדִּיקִים׃

יט **וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת יִצְחָק בֶּן אַבְרָהָם** עַל עֵשָׂו וְיַעֲקֹב בָּנָיו הָאֲמוּרִים לְמַטָּה, וְהִזְכִּיר הַכָּתוּב אֵיךְ הָיְתָה יְלִידָתָם׃

אַבְרָהָם הוֹלִיד אֶת יִצְחָק לְשׁוֹן רַשִׁ״י (רש״י על בראשית כ״ה:י״ט), עַל יְדֵי שֶׁכָּתוּב יִצְחָק בֶּן אַבְרָהָם הֶזֵקֵק לוֹמַר אַבְרָהָם הוֹלִיד אֶת יִצְחָק, לְפִי שֶׁהָיוּ לֵיצָנֵי הַדּוֹר אוֹמְרִים מֵאֲבִימֶלֶךְ נִתְעַבְּרָה שָׂרָה, לְכָךְ צָר הקב״ה קְלָסְתֵּר פָּנָיו דּוֹמֶה לְאַבְרָהָם שֶׁאָמְרוּ הַכֹּל אַבְרָהָם הוֹלִיד אֶת יִצְחָק. וְרַבִּי אַבְרָהָם אָמַר (אבן עזרא על בראשית כ״ה:י״ט) עוֹד, שֶׁטַּעַם הוֹלִיד – גִּדֵּל וְרִבָּה, כְּמוֹ ״יֶלֶד וְרִבָּה, כְּמוֹ שֶׁאָמַר ״וַיִּשְׁלְחֵם מֵעַל יִצְחָק בְּנוֹ״. וְהַנָּכוֹן בְּעֵינַי כִּי חָזַר עַתָּה וְהֵחֵל בְּאַב הַיַּחַס, כְּמִנְהַג הַכָּתוּב לַחְזֹר בְּאַנְשֵׁי הַמַּעֲלָה אֶל רֹאשׁ הַיַּחַס, וְכֵן בְּדִבְרֵי הַיָּמִים (א א יז יח) כָּתוּב ״בְּנֵי שֵׁם עֵילָם וְאַשּׁוּר וְאַרְפַּכְשַׁד וְלוּד וַאֲרָם וְאַרְפַּכְשַׁד יָלַד אֶת שָׁלַח״, וְכַאֲשֶׁר הִשְׁלִים חָזַר וְאָמַר (שם כד) ״שֵׁם אַרְפַּכְשַׁד שָׁלַח״ עַד ״אַבְרָם הוּא אַבְרָהָם״, וְכֵן בִּיחוּס בְּנָיְמִין חָזַר לְמַפְרֵעַ וְהֵחֵל ״וְנֹר הוֹלִיד אֶת קִישׁ וְקִישׁ הוֹלִיד אֶת שָׁאוּל״ (שם ח לג ט לט), אַף כָּאן אַבְרָהָם הוֹלִיד אֶת יִצְחָק וְיִצְחָק הוֹלִיד אֶת יַעֲקֹב כַּאֲשֶׁר יַזְכִּיר. וְחָזַר לְסַפֵּר זֶה בַּעֲבוּר שֶׁאָמַר (בראשית רבה ס״ב:א׳) ״וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת יִשְׁמָעֵאל בֶּן אַבְרָהָם״, שֶׁאִם אָמַר גַּם כֵּן ״וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת יִצְחָק בֶּן אַבְרָהָם״ בִּלְבַד, הָנָּה הִשְׁוָה שְׁנֵיהֶם בְּיִחוּס וּבְמַעֲלָה, וְאַף כִּי הַקְּדִים הַבְּכוֹר. וְעוֹד שֶׁהָיָה רָאוּי שֶׁיַּתְחִיל בְּאַבְרָהָם וְיֹאמַר ״אֵלֶּה תּוֹלְדוֹת אַבְרָהָם״, אֲבָל לֹא רָצָה לַעֲשׂוֹת כֵּן שֶׁלֹּא יִמְנֶה יִשְׁמָעֵאל וּבְנֵי קְטוּרָה, וּלְכָךְ חָזַר וְהִשְׁלִים ״אַבְרָהָם הוֹלִיד אֶת יִצְחָק״ לוֹמַר כִּי הוּא לְבַדּוֹ תּוֹלְדוֹתָיו וּכְאִלּוּ לֹא הוֹלִיד אַחֵר יֶחָשֵׁב, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר לוֹ (בראשית כ״א:י״ב) ״כִּי בְיִצְחָק יִקָּרֵא לְךָ זָרַע״, וּלְכָךְ אָמַר לְמַעְלָה (כה יב) גַּם כֵּן ״אֲשֶׁר יָלְדָה הָגָר הַמִּצְרִית שִׁפְחַת שָׂרָה לְאַבְרָהָם״ לִכְבוֹד יִצְחָק, לוֹמַר שֶׁאֵין אֵלּוּ תּוֹלְדוֹת הַיַּחַס לְאַבְרָהָם רַק הֵם בְּנֵי הָאָמָה, וּכְמוֹ שֶׁאָמַר (בראשית כ״א:י״ג) ״וְגַם אֶת בֶּן הָאָמָה לְגוֹי אֲשִׂימֶנּוּ״. וְכֵן עָשָׂה הַכָּתוּב אַף בְּדִבְרֵי הַיָּמִים (א א כח), כִּי אָמַר מִתְּחִלָּה ״בְּנֵי אַבְרָהָם יִצְחָק וְיִשְׁמָעֵאל וְאֵלֶּה תּוֹלְדוֹתָם בְּכוֹר יִשְׁמָעֵאל נְבָיוֹת״, וְהִזְכִּיר ״וּבְנֵי קְטוּרָה פִּילֶגֶשׁ אַבְרָהָם יָלְדָה אֶת זִמְרָן״, וְהָיָה רָאוּי שֶׁיֹּאמַר ״בְּנֵי יִצְחָק״ וְחָזַר וְהֵחֵל ״וַיּוֹלֶד אַבְרָהָם אֶת יִצְחָק בְּנֵי יִצְחָק עֵשָׂו וְיִשְׂרָאֵל״׃

כב **וַתִּאמֶר אִם כֵּן לָמָּה זֶּה אָנֹכִי** אִם כֵּן גָּדוֹל צַעַר הָעִבּוּר לָמָּה זֶּה אָנֹכִי מִתְפַּלֶּלֶת וּמִתְאַוָּה עַל הַהֶרָיוֹן, לְשׁוֹן רַשִׁ״י (רש״י על בראשית כ״ה:כ״ב), וְאֵינֶנּוּ נָכוֹן. וְרַבִּי אַבְרָהָם אָמַר (אבן עזרא על בראשית כ״ה:כ״ב) כִּי שָׁאֲלָה אֶת הַנָּשִׁים אִם אֵרַע לָהֶם כָּכָה, וַתֹּאמַרְנָה לֹא, וַתֹּאמֶר אִם כֵּן הַדָּבָר וְהַמְּנָהָג לָמָּה זֶּה אָנֹכִי בְּהֶרְיוֹן מְשֻׁנֶּה. וְהִנֵּה הַכָּתוּב חָסֵר וְאֵינֶנּוּ שָׁלֵם בַּפֵּרוּשׁ הַזֶּה. וְהַנָּכוֹן בְּעֵינַי כִּי אָמְרָה אִם כֵּן יִהְיֶה לִי, לָמָּה זֶּה אָנֹכִי בָּעוֹלָם, הֲלַוַאי אֵינֶנִּי שֶׁאָמוּת אוֹ שֶׁלֹּא הָיִיתִי, כְּטַעַם ״כַּאֲשֶׁר לֹא הָיִיתִי אֶהְיֶה״ (איוב י יט)׃

וַתֵּלֶךְ לִדְרֹשׁ אֶת ה׳ לְשׁוֹן רַשִׁ״י (רש״י על בראשית כ״ה:כ״ב) לְהַגִּיד מָה יְהֵא בְּסוֹפָהּ. וְלֹא מָצָאתִי דְּרִישָׁה אֵצֶל ה׳ רַק לְהִתְפַּלֵּל, כְּטַעַם ״דָּרַשְׁתִּי אֶת ה׳ וְעָנָנִי״ (תהלים לד ה), ״דִּרְשׁוּנִי וִחְיוּ״ (עמוס ה ד), ״חַי אָנִי אִם אִדָּרֵשׁ לָכֶם״ (יחזקאל כ ג)׃

כג וְטַעַם **שְׁנֵי גוֹיִם בְּבִטְנֵךְ** הוֹדִיעַ לָהּ שֶׁלֹּא תִּפַּחֵד, כִּי בַּעֲבוּר שֶׁהָיְתָה מְעֻבֶּרֶת תְּאוֹמִים הוּא הָרִצּוּיִץ הַזֶּה בְּבִטְנָהּ, כִּי דֶּרֶךְ נָשִׁים לָהּ. וְיִתָּכֵן שֶׁיֹּאמַר עוֹד כִּי בַּעֲבוּר הֱיוֹתָם שְׁנֵי גוֹיִם שׁוֹנְאִים וְנִלְחָמִים זֶה בָּזֶה, עָשׂוּ בְּתַחְלַת יְצִירָתָם מְרִיבָה רֶמֶז לָמָּה שֶׁיִּהְיֶה בֵּינֵיהֶם בַּסּוֹף, וַעֲתָה יָנוּחוּ וְתִמְצָא מָנוֹחַ וְהַשְׁקֵט לְנַפְשָׁהּ׃

כח **כִּי צַיִד בְּפִיו** אָמְרוּ הַמְפָרְשִׁים (הראב״ע והרד״ק) כִּי יִתֵּן צַיִד בְּפִיו שֶׁל יִצְחָק אוֹ יָבִיא, וְיֶחְסַר הַמַּעֲשֶׂה, וְכֵן ״לַמּוֹעֵד אֲשֶׁר שְׁמוּאֵל״ (שמואל א יג ח), ״וַה׳ אוֹתִי כְּגִבּוֹר עָרִיץ״ (ירמיהו כ יא), נָתַן אוֹ שָׂם אוֹתִי. וְיִתָּכֵן לְפָרֵשׁ וַיֶּאֱהַב יִצְחָק אֶת עֵשָׂו בַּעֲבוּר כִּי בְּפִיו שֶׁל יִצְחָק צַיִד תָּמִיד כָּל הַיּוֹם יִתְאַוֶּה לֶאֱכֹל

אֶת הַצַּיִד וְתָמִיד הוּא בְּפִיו, לֹא יֹאכַל דָּבָר אַחֵר, וְהוּא הַמֵּבִיא לוֹ, כַּאֲשֶׁר אָמַר "אִישׁ יוֹדֵעַ צַיִד". וְהַנָּכוֹן בְּעֵינַי כִּי הִיא מְלִיצָה, כִּי עֵשָׂו צַיִד בְּפִי אָבִיו, יְכַנֶּה הָאִישׁ בַּמַּעֲשֶׂה לְתִדִּירוּתוֹ, וְכָמוֹהוּ "שִׁבְתְּךָ בְּתוֹךְ מְרָמָה" (ירמיהו ט ה), וְכֵן "וַאֲנִי תְּפִלָּה" (תהלים קט ד), וְכֵן אָמְרוּ (בראשית רבה ס"ג:י') קַפְרָא טָבָא לְפַמֵּה כָּסָא טָבָא לְפַמֵּה:

ל מִן הָאָדֹם הָאָדֹם הַזֶּה הָיָה הַתַּבְשִׁיל מְאָדָּם מִן הָעֲדָשִׁים שֶׁהָיוּ אֲדֻמּוֹת, אוֹ שֶׁרָקְחוֹ בִּדְבָרִים אֲדֻמִּים, וְעֵשָׂו לֹא יָדַע מָה הוּא וְקָרָא שְׁמוֹ אָדֹם, עַל כֵּן קָרָא שְׁמוֹ אֱדוֹם, כִּי לָעֲגוּ עָלָיו שֶׁמָּכַר בְּכוֹרָה נִכְבֶּדֶת בַּעֲבוּר תַּבְשִׁיל מְעַט, "כִּי סֹבֵא וְזוֹלֵל יִוָּרֵשׁ" (משלי כג כא):

לא מִכְרָה כַּיּוֹם אֶת בְּכֹרָתְךָ לִי כְּיוֹם דִּלְהֵן, כַּיּוֹם שֶׁהוּא בָרוּר כֵּן מְכֹר לִי מְכִירָה גְּמוּרָה, לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על בראשית כ"ה:ל"א). וּפְשׁוּטוֹ כָּעֵת הַזֹּאת, וְכֵן "וְאַתָּה עֲמֹד כַּיּוֹם וַאֲשַׁמִּיעֲךָ אֶת דְּבַר אֱלֹהִים" (שמואל א ט כז), "אֹתוֹ כְּהַיּוֹם תְּמַצְאוּן אֹתוֹ" (שם יג), "קַשֵּׁר יַקְטִירוּן כַּיּוֹם אֶת הַחֵלֶב" (שם ב טז), "וְלָנוּ בַּשֶּׁת הַפָּנִים כְּהַיּוֹם הַזֶּה" (דניאל ט ז). וְהַנִּרְאֶה מִדַּעַת אוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על בראשית כ"ה:ל"א) כִּי בַּעֲבוּר הֱיוֹת מְכִירַת הַבְּכוֹרָה לְאַחַר מִיתַת אֲבִיהֶם, אָמַר מְכָרָה לִי הַבְּכוֹרָה לְאֵיזֶה יוֹם שֶׁתִּפֹּל בּוֹ, וְזֶה שְׁמוּשׁ "לְהֵן" בִּלְשׁוֹן אֲרַמִּית, לְהֵן אַתְּ אָזֵל, לְאֵיזֶה מָקוֹם, מִן הֵן אַתְּ מוֹדַע לִי, וְכֵן בְּפָרְשַׁת וַיִּשְׁלַח (ב"ר עח א), וּלְהֵן אִינּוּן אָזְלִין, מִן הֵן דְּאִתְבְּרוּן, וְהוּא לָשׁוֹן מֻרְגָּל לָהֶם בְּמִקּוֹמוֹת הַרְבֵּה. וּבְדָנִיֵּאל (ב יא) בְּפֶתְחוּת הַלָּמֶד, כְּטַעַם אֱלָהַן, "לָהֵן אֱלָהִין דִּי מְדָרְהוֹן עִם בִּשְׂרָא לָא אִיתוֹהִי", וְכֵן "לָהֵן מַלְכָּא מִלְּכִי יִשְׁפַּר עֲלָךְ" (שם ד כד). וְאַנְקְלוֹס תִּרְגֵּם זוּלְתִי – "אֱלָהִין", אֶלָּא הֵן. וּבְנַסְחָאוֹת בְּדוּקוֹת וּמְדֻקְדָּקוֹת מִן הַתַּרְגּוּם "כְּיוֹם דִּלְהֵי", וְהוּא כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי, כִּי הֵי בִּלְשׁוֹנָם אֵיזֶה, כְּמוֹ שֶׁאוֹמֵר בַּתַּלְמוּד (ב"ק צט) הֵי רַבִּי מֵאִיר, הֵי רַבִּי יְהוּדָה (ב"ב קמא), וְזוּלָתָן. וְאֶפְשָׁר שֶׁעָשָׂה אוּנְקְלוֹס "כַּיּוֹם" כְּאִלּוּ הוּא "בַּיּוֹם", מְכָרָה בַּיּוֹם שֶׁתָּבֹא בּוֹ הַבְּכוֹרָה, כִּי כֵן מָצָאנוּ הַשִּׁמּוּשׁ הַזֶּה לַכָּ"ף "כַּאֲשֶׁר יֵלְכוּ אֶפְרוֹשׁ עֲלֵיהֶם רִשְׁתִּי" (הושע ז יב), מִשְׁפָּטוֹ בַּאֲשֶׁר, "וְכִדְמֵי בְנַיִךְ אֲשֶׁר נָתַתְּ לָהֶם" (יחזקאל טז לו), "כִּי כְאַרְבַּע רוּחוֹת הַשָּׁמַיִם פֵּרַשְׂתִּי אֶתְכֶם" (זכריה ב י). וְיֵשׁ אוֹמְרִים (הרד"ק בשם אביו) כִּי אֵין מְחִיר הַבְּכוֹרָה הַנָּזִיד, רַק הַכָּתוּב יְסַפֵּר כִּי בְּבַקְּשׁוֹ לֶאֱכֹל וְהוּא עָיֵף אָמַר לוֹ יַעֲקֹב מְכֹר לִי בְּכוֹרָתְךָ בְּכֶסֶף וְאַחַר כָּךְ אֱכֹל, וְעָנָה לוֹ בְּפַחֲזוּתוֹ עַל הָאֲכִילָה, לָמָּה זֶּה לִי בְּכוֹרָה, חֲרֵי הִיא מְכוּרָה לְךָ, וְנִשְׁבַּע עָלֶיהָ, וַיִּשְׁבַּע לֶאֱכֹל וְלִשְׁתּוֹת, וְהַכָּתוּב לֹא פֵּרֵשׁ הַמְּחִיר. וְאֵין זוֹ דַּעְתִּי:

לג הִשָּׁבְעָה לִי כַּיּוֹם כַּאֲשֶׁר אָמַר עֵשָׂו לָמָּה זֶּה לִי בְּכוֹרָה, אֵינֶנִּי חָפֵץ בָּהּ, אָמַר לוֹ יַעֲקֹב הִשָּׁבְעָה לִי כִּי לֹא תַּחְפֹּץ בָּהּ וְלֹא תִּירָשֶׁנָּה לְעוֹלָם, וְנִשְׁבַּע לוֹ, וְאַחַר כֵּן מְכָרָהּ לוֹ וְנָתַן לוֹ הַמְּחִיר אוֹ הַנָּזִיד שֶׁבִּקֵּשׁ. וְיִתָּכֵן שֶׁאָמַר עֵשָׂו לָמָּה זֶּה לִי בְּכוֹרָה, הִנֵּה הִיא מְכוּרָה לְךָ, וַיֹּאמֶר הִשָּׁבְעָה לִי שֶׁלֹּא תְּעָרְעֵר עַל הַמְּכִירָה לְעוֹלָם, וְאָמַר הַכָּתוּב שֶׁנִּשְׁבַּע לוֹ וּמְכָרָהּ, כְּאִלּוּ אָמַר מְכָרָהּ וְנִשְׁבַּע לוֹ:

לד וַיִּבְז עֵשָׂו אֶת הַבְּכֹרָה "בּוּז לְדָבָר יֶחְבָּל לוֹ" (משלי יג יג), אֲבָל כְּבָר אָמַר הַטַּעַם שֶׁבִּעֲבוּרוֹ נֵאוֹת לַמְּכִירָה, מִפְּנֵי שֶׁהָיָה הוֹלֵךְ לָמוּת בְּצוּדוֹ הַחַיּוֹת וְקָרוֹב הוּא שֶׁיָּמוּת בְּחַיֵּי אָבִיו, וְאֵין לַבְּכוֹרָה שׁוּם מַעֲלָה רַק אַחֲרֵי הָאָב, וּמָה תּוֹעִיל לוֹ הַבְּכוֹרָה. וְאָמַר "וַיֹּאכַל וַיֵּשְׁתְּ וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ וַיִּבֶז", כִּי אַחַר שֶׁאָכַל וְשָׁתָה חָזַר הַשָּׂדֶה אֶל צֵידוֹ, וְזוֹ סִבַּת בִּזּוּי הַבְּכוֹרָה, כִּי אֵין חֵפֶץ בַּכְּסִילִים רַק שֶׁיֹּאכְלוּ וְיִשְׁתּוּ וְיַעֲשׂוּ חֶפְצָם בְּעִתָּם, וְלֹא יָחוּשׁוּ לְיוֹם מָחָר. וְרִבֵּי אַבְרָהָם מִשְׁתַּבֵּשׁ בְּכָאן מְאֹד, שֶׁאָמַר כִּי בִּזָּה הַבְּכוֹרָה בַּעֲבוּר שֶׁרָאָה שֶׁאֵין מָמוֹן לְאָבִיו, וְרַבִּים יִתְמְהוּ כִּי עָזַב לוֹ אַבְרָהָם מָמוֹן רָב, וּכְאִלּוּ לֹא רָאוּ בִּימֵיהֶם עָשִׁיר גָּדוֹל בִּנְעוּרָיו בָּא לִידֵי עֹנִי בִּזְקוּנָיו, וְהָעֵד שֶׁהָיָה יִצְחָק אוֹהֵב אֶת עֵשָׂו בַּעֲבוּר צֵידוֹ, וְאִלּוּ הָיָה לֶחֶם רַב בְּבֵית אָבִיו וְהוּא נִכְבָּד בְּעֵינָיו, לֹא מָכַר אֶת בְּכוֹרָתוֹ בַּעֲבוּר נָזִיד, וְאִם הָיָה אָבִיו בְּכָל יוֹם אוֹכֵל מַטְעַמִּים, מָה טַעַם יֹאמַר אֵלָיו "הָבִיאָה לִי צַיִד", וְלָמָּה לֹא הָיוּ לְיַעֲקֹב בְּגָדִים חֲמוּדוֹת, וְלֹא נָתְנָה לוֹ אִמּוֹ כֶּסֶף וְזָהָב לַדֶּרֶךְ, שֶׁאָמַר (בראשית כ"ח:כ') "וְנָתַן לִי לֶחֶם לֶאֱכֹל וּבֶגֶד לִלְבֹּשׁ", לָמָּה לֹא שָׁלְחָה לוֹ הוֹן וְהִיא אוֹהֶבֶת אוֹתוֹ, כִּי הֲצָרַךְ לִשְׁמֹר הַצֹּאן. וְהַפָּסוּק שֶׁאָמַר (בראשית כ"ו:י"ג) "וַיִּגְדַּל הָאִישׁ", קֹדֶם זִקְנָתוֹ. וְעִוְרֵי לֵב יַחְשְׁבוּ כִּי הָעֹשֶׁר מַעֲלָה גְּדוֹלָה לַצַּדִּיקִים, וְהִנֵּה אֵלִיָּהוּ יוֹכִיחַ. וְעוֹד יִשְׁאֲלוּ, לָמָּה חִסֵּר הַשֵּׁם מָמוֹן לְיִצְחָק, אוּלַי יוֹדִיעוּנוּ לָמָּה חִסֵּר מְאוֹר עֵינָיו. וְאַל יִדְחוּנוּ בְּקֶנֶה שֶׁל דְּרָשׁ, כִּי יֵשׁ לוֹ סוֹד, וְאֵין לָנוּ לְחַפֵּשׂ כִּי עָמְקוּ מַחְשְׁבוֹת הַשֵּׁם וְאֵין כֹּחַ בָּאָדָם לַהֲבִינָם, כָּל אֵלּוּ דְּבָרָיו. וַאֲנִי תָּמֵהַּ, מִי עִוֵּר עֵינֵי שִׂכְלוֹ בָּזֶה, כִּי הִנֵּה אַבְרָהָם הִנִּיחַ לוֹ הוֹן רַב, וְאָבַד הָעֹשֶׁר הַהוּא מִיָּד קֹדֶם הָעִנְיָן הַזֶּה, וּמִפְּנֵי זֶה בִּזָּה אֶת הַבְּכוֹרָה, כִּי הַדָּבָר הַזֶּה הָיָה בִּנְעוּרֵיהֶם קֹדֶם הֱיוֹת לְעֵשָׂו נָשִׁים, כַּאֲשֶׁר יִסַּפֵּר הַכָּתוּב, וְאַחֲרֵי כֵן חָזַר וְהֶעֱשִׁיר בְּאֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים, עַד כִּי גָּדַל מְאֹד וַיִּקְנְאוּ בּוֹ שָׂרֵי פְּלִשְׁתִּים, וְאַחֲרֵי כֵן חָזַר לְעָנְיוֹ וְהִתְאַוָּה לְצֵיד בְּנוֹ וְהַמַּטְעַמִּים, וְאֵין אֵלּוּ רַק דִּבְרֵי שְׂחוֹק. וְעוֹד כִּי הַכָּתוּב אָמַר (בראשית כ"ה:י"א) "וַיְהִי אַחֲרֵי מוֹת אַבְרָהָם וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת יִצְחָק בְּנוֹ", וְהַבְּרָכָה תּוֹסֶפֶת בְּעֹשֶׁר וּבִנְכָסִים וְכָבוֹד, וְאַיֵּה בִּרְכָתוֹ שֶׁאִבֵּד הוֹן אָבִיו וְהֶעָנִי, וְאַחֲרֵי כֵן (בראשית כ"ו:ג') "וְאֶהְיֶה עִמְּךָ וַאֲבָרְכֶךָּ" הֶעֱשִׁיר וְהֶעֱנִי אַחֲרֵי כֵן, וְאִם יֵשׁ צַדִּיקִים שֶׁמַּגִּיעַ אֲלֵיהֶם כְּמַעֲשֵׂה הָרְשָׁעִים בְּעִנְיַן הָעֹשֶׁר, אֵין זֶה בְּאוֹתָם שֶׁנִּתְבָּרְכוּ מִפִּי הקב"ה, כִּי "בִּרְכַּת ה' הִיא תַּעֲשִׁיר וְלֹא יוֹסִף עֶצֶב עִמָּהּ" (משלי י כב). אֲבָל הָיוּ הָאָבוֹת כֻּלָּם כְּמַלְכִים, וּמַלְכֵי גּוֹיִם בָּאִים לִפְנֵיהֶם וְכוֹרְתִים עִמָּהֶם בְּרִית, וְכָתוּב (בראשית כ"ו:ל"א) "וַיִּשָּׁבְעוּ אִישׁ לְאָחִיו", וְאִם הָיָה יִצְחָק רַע הַמַּזָּל מְאֹבֶד נִכְסֵי אָבִיו, אֵיכָה אָמְרוּ "רָאוֹ רָאִינוּ כִּי הָיָה ה' עִמָּךְ" (שם כח) וּכְבָר הָיָה בְּעוֹכְרָיו. אֲבָל בִּזּוּי הַבְּכוֹרָה לְעֵשָׂו, לְאַכְזָרִיּוּת לִבּוֹ. וְיִתָּכֵן כִּי פִּי הַשְּׁנַיִם בַּבְּכוֹרָה מִמִּשְׁפְּטֵי הַתּוֹרָה לֹא הָיָה כֵן לְפָנִים, רַק לִנְחֹל מַעֲלַת הָאָב וּשְׁרָרָתוֹ שֶׁיִּהְיֶה לוֹ כָּבוֹד וּמַעֲלָה עַל צְעִירוֹ, וְלָכֵן הָיָה אוֹמֵר לְיִצְחָק "אֲנִי בִּנְךָ בְּכוֹרֶךָ" (בראשית כ"ז:ל"ב), לוֹמַר כִּי הוּא הַבְּכוֹר הָרָאוּי לְהִתְבָּרֵךְ, וְכֵן "כִּי זֶה הַבְּכֹר שִׂים יְמִינְךָ עַל רֹאשׁוֹ" (בראשית מ"ח:י"ח),

לְהַקְדִּימוֹ בִּבְרָכָה, וְאוּלַי הָיָה נוֹטֶל גַּם בַּנַּחֲלָה יוֹתֵר מֵעַט, כִּי דִּין פִּי שְׁנַיִם מֻחְדּוּשׁ מִשְׁפַּט הַתּוֹרָה. וְהַצַּיִד אֲשֶׁר הָיָה בְּפִיו, כֵּן יַעֲשׂוּ הַשָּׁרִים וְהַמֹּלְכִים, בּוֹחֲרִים בַּצַּיִד מִכָּל מַאֲכָל, וְכָל הָעַמִּים יוֹבִילוּ מֵהֶם שַׁי לַמּוֹרָא. וְהָיָה עֲשׂוֹ מַחֲנִיף אֶת אָבִיו לְהָבִיא כָּל צֵידוֹ אֶל פִּיו לֶאֱכֹל מִמֶּנּוּ כִּרְצוֹנוֹ תָּמִיד, וְאַהֲבַת הָאָב לְבָנוֹ הַבְּכוֹר קַלָּה לְהָבִיא. וּמָה שֶׁאָמַר לְבָרֵךְ אוֹתוֹ אַחַר עֲשׂוֹת לוֹ הַמַּטְעַמִּים אֵינֶנּוּ שְׂכַר הָאֲכִילָה וְשִׂחַד בָּהֶם, אֲבָל רָצָה לֵהָנוֹת מִמֶּנּוּ שֶׁתִּהְיֶה נַפְשׁוֹ קְשׁוּרָה בְּנַפְשׁוֹ בְּעֵת הַהֲנָאָה וְיִבָרֵךְ אוֹתוֹ בְּחֵפֶץ מָלֵא וְרָצוֹן שָׁלֵם, אוֹ שֶׁהָיָה יוֹדֵעַ בְּנַפְשׁוֹ כִּי אַחַר הָאֲכִילָה הָיְתָה מִתְעַנֶּגֶת וּשְׂמֵחָה וְיָחוּל עָלֶיהָ רוּחַ הַקֹּדֶשׁ, כְּעִנְיַן "וְעַתָּה קְחוּ לִי מְנַגֵּן וְהָיָה כְּנַגֵּן הַמְנַגֵּן וַתְּהִי עָלָיו יַד ה'" (מלכים ב ג טו). וְלֹא נָתְנוּ בְּיַד יַעֲקֹב הוֹן כִּי בּוֹרֵחַ הָיָה, וּבְלֹא יְדִיעַת אָחִיו יָצָא מִן הָאָרֶץ לְבַדּוֹ, וְאִלּוּ נָתְנוּ לוֹ הוֹן וַעֲבָדִים וּגְמַלִּים הָיוּ מוֹסִיפִים בּוֹ קִנְאָה לֶאֱרֹב לוֹ וּלְהָרְגוֹ. וְרִבּוֹתֵינוּ אָמְרוּ (ב"ר סח ב) שֶׁגְּזָלוּהוּ מִמֶּנּוּ. וּמִי אָמַר לוֹ שֶׁלֹּא הָיוּ לְיַעֲקֹב בְּגָדִים חֲמוּדוֹת שֵׁשׁ וָמֶשִׁי וְרִקְמָה, אֲבָל הַכָּתוּב אָמַר כִּי עֹשֶׁר בְּלֻתּוֹ הַשָּׂדֶה הָיָה מַחְלִיפָם בִּבְגְדֵי הַצַּיִד, וּמִפְּנֵי שֶׁיִּצְחָק מְמַשֵּׁשׁ תָּמִיד בִּבְנוֹ וּבְבִגְדָיו הִלְבִּישָׁה אוֹתָם אֶת יַעֲקֹב פֶּן יַכִּירֻנּוּ בָּהֶם. וַהֲלֹא אַתָּה רוֹאֶה שֶׁעָשָׂה כֵּן, "וַיָּרַח אֶת רֵיחַ בְּגָדָיו" (בראשית כ"ז:כ"ז), כִּי הָיָה מֵשִׂים אוֹתָם בְּתוֹךְ נַרְתִּקוֹ וְכַרְכָּם, כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (תהלים מה ט) "מֹר וַאֲהָלוֹת קְצִיעוֹת כָּל בִּגְדֹתֶיךָ", וְהָיוּ הַבְּשָׂמִים צוֹמְחִים בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, וְעַל כֵּן אָמַר "כְּרֵיחַ שָׂדֶה", כִּי בַּעֲבוּר הֱיוֹתוֹ אִישׁ שָׂדֶה הֵרִיחוּ בְּגָדָיו מֵהֶם, אוֹ רֵיחַ צִיצֵי הָאֵילָנוֹת, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ (תענית כט) כְּרֵיחַ הַשָּׂדֶה שֶׁ הַפּוֹחִים. וְהַשְּׁאֵלָה עַל מְאוֹר עֵינָיו, שְׁאֵלַת עִוְרֵי לֵב, כִּי אִם הָיְתָה סִבָּה מֵאֵת הַשֵּׁם הִנֵּה הִיא כְּדֵי שֶׁיְּבָרֵךְ אֶת יַעֲקֹב, וְהוּא סִפּוּר הַכָּתוּב (בראשית כ"ז:א') "וַתִּכְהֶיןָ עֵינָיו מֵרְאֹת וַיִּקְרָא אֶת עֵשָׂו". וְעַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט אֵינֶנּוּ רַק עִנְיַן הַזִּקְנָה, וְטַעְמוֹ וַיְהִי כִּי זָקֵן יִצְחָק וַתִּכְהֶיןָ עֵינָיו בְּזִקְנָתוֹ, קָרָא אֶת עֵשָׂו. וְהִנֵּה בְּיַעֲקֹב (בראשית מ"ח:י') "וְעֵינֵי יִשְׂרָאֵל כָּבְדוּ מִזֹּקֶן לֹא יוּכַל לִרְאוֹת", וְכָתוּב בַּאֲחִיָּה הַשִּׁילוֹנִי (מלכים א יד ד) "כִּי קָמוּ עֵינָיו מִשֵּׁיבוֹ", וְיִסַּפֵּר בְּמֹשֶׁה רַבֵּינוּ פֶּלֶא (דברים לד ז) "לֹא כָהֲתָה עֵינוֹ":

פרק כו

א מִלְבַד הָרָעָב הָרִאשׁוֹן אֲשֶׁר הָיָה בִּימֵי אַבְרָהָם אוּלַי לֹא הָיָה רָעָב בָּעוֹלָם עַד יְמֵי אַבְרָהָם (פרקי דר"א כו), וְעַל כֵּן יִמְנֶה הַכָּתוּב מִמֶּנּוּ, כִּי מָה צֹּרֶךְ לְהַזְכִּיר זֶה. וְהַנָּכוֹן בְּעֵינַי כִּי זֶה לְהַגִּיד כִּי הָיוּ זוֹכְרִים אוֹתוֹ הָרָעָב הָרִאשׁוֹן, וּמְסַפְּרִים עָלָיו שֶׁבַּעֲבוּרוֹ יָרַד אַבְרָהָם לְמִצְרַיִם, וְשָׁם עָשָׂה לוֹ הַשֵּׁם כָּבוֹד גָּדוֹל. וְלָכֵן הָיָה יִצְחָק חָפֵץ לָלֶכֶת בְּדֶרֶךְ אֲבוֹתָיו לֵרֵד שָׁם, עַד שֶׁנֶּאֱמַר לוֹ "אַל תֵּרֵד מִצְרַיְמָה". וְטַעַם הַמְנִיעָה אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ (ב"ר סד ג), אַתָּה עוֹלָה תְּמִימָה וְאֵין חוּצָה לָאָרֶץ כְּדַי לָךְ. וּלְדַעְתִּי נִכְלַל עוֹד בָּעִנְיָן רְמִיזָה בָּעֶתִיד, כִּי גְּלוּת אַבְרָהָם אֶל מִצְרַיִם מִפְּנֵי הָרָעָב רֶמֶז שֶׁיִּגְלוּ בָּנָיו שָׁם, וְלָכְתּוֹ אֶל אֲבִימֶלֶךְ לֹא הָיָה גָּלוּת כִּי שָׁם הָיָה יוֹשֵׁב בִּרְצוֹנוֹ, אֲבָל יְרִידָתוֹ שֶׁל יִצְחָק שָׁם מִפְּנֵי הָרָעָב יִרְמֹז לְגָלוּת, כִּי גָּלָה מִמְּקוֹמוֹ בְּעַל כָּרְחוֹ וְהָלַךְ אֶל אֶרֶץ אַחֶרֶת. וְהִנֵּה הָיָה גָּלוּתוֹ מִמְּקוֹמוֹ אֶל אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים שֶׁהִיא אֶרֶץ מְגוּרֵי אָבִיו, וְיִרְמֹז לְגָלוּת בָּבֶל שֶׁהוּא מָקוֹם מְגוּרֵי אֲבוֹתָם שֶׁהָיוּ בְּאוּר כַּשְׂדִּים. וְדַע כִּי הַגָּלוּת הַנִּזְכָּר יִרְמֹז לְמַעֲשֶׂה יִצְחָק, כַּאֲשֶׁר לֹא לָקְחוּ אִשְׁתּוֹ, וְלֹא הָיָה לוֹ שָׁם רַק הַגָּלוּת וְהַפַּחַד, וּמִתְּחִלָּה אָמַר "הִנֵּנִי בָּאִישׁ הַזֶּה וּבְאִשְׁתּוֹ מוֹת יוּמָת", וּלְיָמִים חָזַר בּוֹ וְאָמַר "לְךָ מֵעִמָּנוּ", וְאַחֲרֵי כֵן חָזְרוּ אֵלָיו בִּבְרִית. וְכֵן גָּלוּת בָּבֶל, גָּלוּ שָׁם מִפְּנֵי זַלְעָפוּת רָעָב, וּמֵעֵת הֱיוֹתָם שָׁם לֹא עָבָדוּם וְלֹא עִנּוּ אוֹתָם, אֲבָל הָיוּ גְּדוֹלֵיהֶם שָׂרִים בַּמַּלְכוּת, וְאַחֲרֵי כֵן אָמְרוּ "מִי בָכֶם מִכָּל עַמּוֹ יְהִי אֱלֹהָיו עִמּוֹ וְיַעַל" (עזרא א ג), וְהִזְהִירוּ עֲלֵיהֶם שָׂרֵי עֶבֶר הַנָּהָר וְהַפַּחוֹת, וְאַחֲרֵי כֵן בִּטְּלוּ הַבִּנְיָן, וַהֲוָת בָּטְלָא עַד זְמַן וְעִדָּן, אַחֲרֵי כֵן חָזְרוּ וְנָתְנוּ רְשׁוּת בַּבִּנְיָן, וְהִזְהִירוּ וְאָמְרוּ "דִּי לֶהֱוֹן מְהַקְרְבִין נִיחוֹחִין לֶאֱלָהּ שְׁמַיָּא וּמְצַלַּיִן לְחַיֵּי מַלְכָּא וּבְנוֹהִי" (שם ו י):

אֶל אֲבִימֶלֶךְ מֶלֶךְ פְּלִשְׁתִּים לֹא נוֹדַע אִם הוּא אֲבִימֶלֶךְ אֲשֶׁר הָיָה בִּימֵי אַבְרָהָם אוֹ שֶׁכָּל מֶלֶךְ פְּלִשְׁתִּים בָּעֵת הַהִיא יִקָּרֵא כֵּן, כִּי גַּם בִּימֵי דָּוִד יִקָּרֵא אֲבִימֶלֶךְ. וְדַעַת אוּנְקְלוֹס שֶׁהָיָה בְּנוֹ. וְטַעַם "וַיֵּלֶךְ יִצְחָק אֶל אֲבִימֶלֶךְ", כִּי הָיָה בְּדַעְתּוֹ לָרֶדֶת מִצְרַיְמָה, וְהָלַךְ אֶל אֲבִימֶלֶךְ בַּעַל בְּרִית אָבִיו, אוּלַי יֵיטִיב עִמּוֹ בִּימֵי הַבַּצֹּרֶת וְלֹא יִצְטָרֵךְ לֵרֵד לְמִצְרַיִם. וְהִנֵּה אֲבִימֶלֶךְ מִפְּנֵי בְּרִיתוֹ שֶׁל אַבְרָהָם לֹא נָגַע בּוֹ וְלֹא בְּבֵיתוֹ כְּלָל, אֲבָל אַנְשֵׁי הַמָּקוֹם הֵמָּה בִּקְּשׁוּ מִמֶּנּוּ דֶּרֶךְ שְׁאֵלָה עַל אִשְׁתּוֹ, וְהוּא אָמַר "אֲחוֹתִי הִיא", וְאַף עַל פִּי כֵן לֹא נָגַע בָּהּ הַמֶּלֶךְ וְלֹא אִישׁ מֵאַנְשָׁיו, כִּי הָיוּ נִזְכָּרִים בְּעִנְיַן אַבְרָהָם. וּלְכָךְ אָמַר "כִּמְעַט שָׁכַב אַחַד הָעָם", יֹאמַר אֲנִי לֹא נָגַעְתִּי בָּהּ וְנִשְׁמַרְתִּי מִמֶּנָּה, אֲבָל קָרוֹב הָיָה שֶׁיִּכָּשֵׁל בָּהּ אֶחָד מֵאַנְשֵׁי הָאָרֶץ, וְהָיִיתָ מֵבִיא עָלֵינוּ אָשָׁם כַּאֲשֶׁר הָיָה עָלֵינוּ חֵטְא בְּעִנְיַן אֲבִיךָ:

ב שְׁכֹן בָּאָרֶץ אֲשֶׁר אֹמַר אֵלֶיךָ אֵין טַעַם שֶׁיֹּאמַר בְּבַת אַחַת "שְׁכֹן בָּאָרֶץ אֲשֶׁר אֹמַר אֵלֶיךָ גּוּר בָּאָרֶץ הַזֹּאת", אֲבָל פֵּרוּשׁוֹ אַל תֵּרֵד מִצְרַיְמָה וּשְׁכֹן כָּל יָמֶיךָ בָּאָרֶץ שֶׁאֹמַר אֵלֶיךָ בְּכָל פַּעַם וּפַעַם, עַל פִּי ה' תִּסַּע וְעַל פִּי ה' תַּחֲנֶה, וְגוּר עַתָּה בָּאָרֶץ הַזֹּאת בְּאֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים, כִּי לְךָ וּלְזַרְעֲךָ אֶתֵּן אוֹתָהּ, כְּדִכְתִיב (יהושע יג ג) "לַכְּנַעֲנִי תַּחֻשַּׁב חֲמִשֶּׁת סַרְנֵי פְלִשְׁתִּים". וְיִתָּכֵן שֶׁיִּהְיֶה "וַיֵּרֶא אֵלָיו" מֵקֶדֶם, כִּי קֹדֶם צֵאתוֹ מִמְּקוֹמוֹ נֶאֱמַר לוֹ אַל תֵּרֵד מִצְרַיְמָה שְׁכֹן בָּאָרֶץ אֲשֶׁר אֹמַר אֵלֶיךָ, בִּהְיוֹתְךָ שָׁם, וְגוּר עַתָּה בָּאָרֶץ הַזֹּאת, בְּאֶרֶץ כְּנַעַן אֲשֶׁר תִּכְלֹל עַמִּים רַבִּים וַאֲרָצוֹת רַבּוֹת, כִּי אֲנִי מְצַוֶּךָּ עַתָּה שֶׁלֹּא תֵּצֵא מִמֶּנָּה לְעוֹלָם, כִּי כָּל הָאֲרָצוֹת הָאֵל אֶתֵּן לְזַרְעֲךָ. וְהִנֵּה נָסַע מִמְּקוֹמוֹ מִפְּנֵי הָרָעָב לְלֶכֶת בְּכָל אַרְצוֹת כְּנַעַן לִשְׁכּוֹן בָּאָרֶץ אֲשֶׁר יֹאמַר אֵלָיו, וּבְבֹאוֹ לִגְרָר אָמַר לוֹ כָּאן תֵּשֵׁב, וְלֹא הֵצַרְךָ לְפָרֵשׁ כִּי יָדוּעַ הוּא שֶׁלֹּא עָבַר עַל מְצוֹת הַשֵּׁם. וְכֵן "עַל אַחַד הֶהָרִים אֲשֶׁר אֹמַר אֵלֶיךָ" (בראשית כ"ב:ב') כַּאֲשֶׁר הִזְכַּרְתִּי (שם פסוק ט):

ג וַהֲקִמֹתִי אֶת הַשְּׁבוּעָה אֵין צָרִיךְ שֶׁיִּבְטִיחַ הקב"ה אֶת יִצְחָק שֶׁלֹּא יַעֲבֹר הַשְּׁבוּעָה שֶׁנִּשְׁבַּע לְאָבִיו, כִּי לֹא אָדָם הוּא לְהִנָּחֵם (שמואל א טו כט), וְאַבְרָהָם אֵין לוֹ זֶרַע אַחֵר בַּעַל בְּרִית לֵאלֹהִים, וְהַשְּׁבוּעָה אֵינֶנָּה עַל תְּנַאי, כִּי בְיַעֲקֹב הֵצַרְךָ מִפְּנֵי עֵשָׂו אָחִיו לוֹמַר שֶׁבּוֹ יִתְקַיְּמוּ הַבְּרִית וּבְזַרְעוֹ (בראשית ל"ה:י"ב), לֹא

בְּעֵשָׂו. וְנִרְאֶה שֶׁזֶּה הַמַּאֲמָר "וַהֲקִמֹתִי אֶת הַשְּׁבוּעָה" יֶחְשַׁב שְׁבוּעָה, וּלְכָךְ תָּמִיד יֹאמַר בַּתּוֹרָה (שמות לג א) "הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב", "אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לָהֶם בָּךְ" (שם לב יג), כִּי לֹא מָצָאנוּ שְׁבוּעָה לְיִצְחָק בִּלְתִּי זֹאת. וְרָצָה הקב"ה לְהַשְׁבִּיעַ לְכָל אֶחָד מִן הָאָבוֹת, לְהוֹדִיעַ שֶׁרָאוּי כָּל אֶחָד לִכְרֹת עִמּוֹ בְּרִית, וְשֶׁתִּהְיֶה זְכוּת כָּל אֶחָד עוֹמֶדֶת לְפָנָיו עִם זַרְעָם, כִּי אַף עַל פִּי שֶׁהָרִאשׁוֹנָה תַּסְפִּיק, תּוֹסֶפֶת זְכוּת וְכָבוֹד הוּא לָהֶם. וְלָכֵן אָמַר (ויקרא כו מב) "וְזָכַרְתִּי אֶת בְּרִיתִי יַעֲקֹב וְאַף אֶת בְּרִיתִי יִצְחָק וְאַף אֶת בְּרִיתִי אַבְרָהָם אֶזְכֹּר וְהָאָרֶץ אֶזְכֹּר", כִּי כֻּלָּם בַּעֲלֵי בְּרִית לֵאלֹהִים. וְיִתָּכֵן שֶׁהוֹסִיף לוֹ לְיִצְחָק בַּשְּׁבוּעָה הַזֹּאת שֶׁיִּקַּיֵּם בּוֹ בְּעַצְמוֹ הַשְּׁבוּעָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם אָבִיו, שֶׁיִּהְיֶה הוּא בָּרָכָה בָּעַמִּים, כַּאֲשֶׁר אָמַר לְאַבְרָהָם אָבִיו "וְהִתְבָּרֲכוּ בְזַרְעֲךָ כֹּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ", וְיִהְיֶה פֵּרוּשׁ הַכָּתוּב וַהֲקִמֹתִי בְּךָ אֶת הַשְּׁבֻעָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם אָבִיךָ, כִּי אַתָּה בָּרְכָה בָּעַמִּים. וְכֵן אָמַר עוֹד בְּיַעֲקֹב (בראשית כ"ח:י"ד) "וְנִבְרְכוּ בְךָ כֹּל מִשְׁפְּחֹת הָאֲדָמָה וּבְזַרְעֶךָ":

ה **וַיִּשְׁמֹר מִשְׁמַרְתִּי** לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על בראשית כ"ו:ה') "בְּקוֹלִי" כְּשֶׁנִּסִּיתִי אוֹתוֹ, "מִשְׁמַרְתִּי" גְּזֵרוֹת לְהַרְחָקָה, כְּגוֹן שְׁנֵיּוֹת לָעֲרָיוֹת, שְׁבוּת לְשַׁבָּת, "מִצְוֹתַי", מִצְוֹת שֶׁאִלּוּ לֹא נִכְתְּבוּ דִּין הוּא שֶׁיִּכָּתְבוּ, כְּגוֹן גָּזֵל וּשְׁפִיכוּת דָּמִים, "חֻקּוֹתַי", דְּבָרִים שֶׁיֵּצֶר הָרַע וְאֻמּוֹת הָעוֹלָם מְשִׁיבִין עֲלֵיהֶם, כְּגוֹן אֲכִילַת חֲזִיר וּלְבִישַׁת שַׁעַטְנֵז, שֶׁאֵין טַעַם בַּדָּבָר אֶלָּא הַמֶּלֶךְ גָּזַר חֻקּוֹ עַל עַבְדָּיו, "וְתוֹרֹתָי", לְהָבִיא תּוֹרָה שֶׁבְּעַל פֶּה, הֲלָכָה לְמֹשֶׁה מִסִּינַי. וְאִם כֵּן יִהְיֶה כָּל זֶה בָּנוּי עַל דַּעַת שֶׁהָיָה אַבְרָהָם מְקַיֵּם וּמְשַׁמֵּר אֶת הַתּוֹרָה עַד שֶׁלֹּא נִתְּנָה. וְכָךְ אָמְרוּ (ב"ר צד ג) בַּפְּסוּק "וַיִּתֵּן לָהֶם יוֹסֵף עֲגָלוֹת" (בראשית מ"ה:כ"א), שֶׁפֵּרַשׁ מִמֶּנּוּ בְּפָרָשַׁת עֶגְלָה עֲרוּפָה, שֶׁהָיָה עוֹסֵק בַּתּוֹרָה כְּשֵׁם שֶׁהָיוּ אֲבוֹתָיו, וְעַד עַכְשָׁו לֹא נִתְּנָה תּוֹרָה, וַהֲרֵי כָּתוּב "וַיִּשְׁמֹר מִשְׁמַרְתִּי מִצְוֹתַי חֻקּוֹתַי וְתוֹרֹתָי", וְשָׁם אָמְרוּ שֶׁהָיָה מְשַׁמֵּר אֲפִלּוּ דִּקְדּוּקֵי תּוֹרָה, וְהָיָה מְלַמֵּד לְבָנָיו וְכוּ'. וְיֵשׁ לִשְׁאֹל, אִם כֵּן אֵיךְ הֵקִים יַעֲקֹב מַצֵּבָה (בראשית כ"ח:י"ח), וְנָשָׂא שְׁתֵּי אֲחָיוֹת, וּכְדַעַת רַבּוֹתֵינוּ (ב"ר עד יא) אַרְבַּע, וְעַמְרָם נָשָׂא דּוֹדָתוֹ (שמות ו כ), וּמֹשֶׁה רַבֵּינוּ הֵקִים שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה מַצֵּבָה (שם כד ד), וְהַאֵיךְ אֶפְשָׁר שֶׁיִּהְיוּ נוֹהֲגִים הֶתֵּר בַּתּוֹרָה בְּמֵה שֶׁאָסַר אַבְרָהָם אֲבִיהֶם עַל עַצְמוֹ וְקִבֵּל לוֹ הַשֵּׁם שָׂכָר עַל הַדָּבָר, וְהוּא יְצִוָּה אֶת בָּנָיו וְאֶת בֵּיתוֹ אַחֲרָיו לָלֶכֶת בִּדְרָכָיו, וּכְיַעֲקֹב דָּרְשׁוּ (ב"ר עט ו) שֶׁשָּׁמַר אֶת הַשַּׁבָּת וְקִבֵּל תְּחוּמִין, וְאֶפְשָׁר שֶׁיִּהְיֶה זֶה בַּשַּׁבָּת מִפְּנֵי שֶׁהִיא שְׁקוּלָה כְּכָל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ (ירושלמי ברכות פ"א ה"ח), שֶׁהִיא מְעִידָה עַל מַעֲשֵׂה בְּרֵאשִׁית. וְאוּלַי נֹאמַר "מִשְׁמַרְתִּי", שְׁנֵיּוֹת לָעֲרָיוֹת שֶׁל בְּנֵי נֹחַ, ו"מִצְוֹתַי", גָּזֵל וּשְׁפִיכוּת דָּמִים, "חֻקּוֹתַי", אֵבֶר מִן הַחַי וְכִלְאַיִם שֶׁל הַרְבָּעַת בְּהֵמָה וְהַרְכָּבַת אִילָן, "וְתוֹרֹתָי", דִּינִין וְאִסּוּרֵי עֲבוֹדָה זָרָה, שֶׁאִלּוּ נִצְטַוּוּ בָּהֶן בְּנֵי נֹחַ, וְהוּא הַשּׁוֹמֵר וְהָעֹשֶׂה רְצוֹן בּוֹרְאוֹ וּמְשַׁמֵּר אֲפִלּוּ דִּקְדּוּקִין וְחֻמְרוֹת בַּמִּצְוֹת שֶׁלָּהֶן, וּכְמוֹ שֶׁהִזְכִּירוּ, ע"ז שֶׁל אַבְרָהָם אָבִינוּ אַרְבַּע מְאָה פְּרָקֵי חֲוָת (ע"ז יד), וְדָרְשׁוּ בָּ"מֵאָה שְׁעָרִים" שֶׁמְּדָדוּהָ לַמַּעֲשְׂרוֹת (ב"ר סד ו), כִּי הָיוּ הָאָבוֹת נְדִיבֵי עַמִּים לָתֵת מַעֲשְׂרוֹת לָעֲנִיִּים אוֹ לִכְהֲנֵי ה', כְּגוֹן שֵׁם וְעֵבֶר וְתַלְמִידֵיהֶם, כְּעָנְיָן "וְהוּא כֹּהֵן לְאֵל עֶלְיוֹן" (בראשית י"ד:י"ח). וְהַנִּרְאֶה אֵלַי מִדַּעַת רַבּוֹתֵינוּ שֶׁלָּמַד אַבְרָהָם אָבִינוּ הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ בְּרוּחַ הַקֹּדֶשׁ, וְעָסַק בָּהּ וּבְטַעֲמֵי מִצְוֹתֶיהָ וְסוֹדוֹתֶיהָ, וְשָׁמַר אוֹתָהּ כֻּלָּהּ כְּמִי שֶׁאֵינוֹ מְצֻוֶּה וְעוֹשֶׂה, וּשְׁמִירָתוֹ אוֹתָהּ הָיָה בָּאָרֶץ בִּלְבַד, וְיַעֲקֹב בְּחוּצָה לָאָרֶץ נָשָׂא הָאָחָיוֹת, וְכֵן עַמְרָם, כִּי הַמִּצְוֹת מִשְׁפַּט אֱלֹהֵי הָאָרֶץ הֵן, אַף עַל פִּי שֶׁהַזְהָרָנוּ בְּחוֹבַת הַגּוּף בְּכָל מָקוֹם (קדושין לו). וּכְבָר רָמְזוּ רַבּוֹתֵינוּ הַסּוֹד הַזֶּה (בספרי דברים פסקא מג), וַאֲנִי אַעְתִּיק בּוֹ בְּעֶזְרַת הַשֵּׁם (ויקרא יח כה דברים יא יח). וְהַמַּצָּבָה מִצְוָה שֶׁנִּתְחַדְּשָׁה בְּזִמַּן יָרוּעַ הִיא, כְּמוֹ שֶׁדָּרְשׁוּ (בספרי) בְּ"אֲשֶׁר שָׂנֵא ה' אֱלֹהֶיךָ" (דברים טז כב), שֶׁשְּׂנֵאָהּ אַחַר הֱיוֹתָהּ אֲהוּבָה בִּימֵי הָאָבוֹת. וּבְיוֹסֵף דָּרְשׁוּ (ב"ר צב ד) שֶׁהָיָה מְשַׁמֵּר אֶת הַשַּׁבָּת אֲפִלּוּ בְּמִצְרַיִם, מִפְּנֵי שֶׁהִיא שְׁקוּלָה כְּנֶגֶד כָּל הַמִּצְוֹת, לְפִי שֶׁהִיא עֵדוּת עַל חִדּוּשׁ הָעוֹלָם, וְהָיָה עוֹשֶׂה כֵּן לְלַמֵּד אֶת בָּנָיו אֻמּוּנַת בְּרִיאַת הָעוֹלָם, לְהוֹצִיא מִלִּבָּם כַּוָּנַת עֲבוֹדָה זָרָה וְדֵעוֹת הַמִּצְרִים, וְזֹאת כַּוָּנָתָם. וְעַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט נֹאמַר שֶׁיִּהְיֶה "מִשְׁמַרְתִּי" אֱמוּנַת הָאֱלֹהוּת, שֶׁהֶאֱמִין בַּשֵּׁם הַמְיֻחָד וְשָׁמַר מִשְׁמֶרֶת זוֹ בְּלִבּוֹ, וְחָלַק בָּהּ עַל עוֹבְדֵי הָעֲבוֹדָה זָרָה, וְקָרָא בְּשֵׁם ה' לְהַשִּׁיב רַבִּים לַעֲבוֹדָתוֹ. "מִצְוֹתַי", כְּכָל אֲשֶׁר צִוָּהוּ בְּלֶךְ לְךָ מֵאַרְצְךָ, וּגְרִישַׁת הָאָמָה וְאֶת בְּנָהּ. "חֻקּוֹתַי", לָלֶכֶת בְּדַרְכֵי הַשֵּׁם, לִהְיוֹת חַנּוּן וְרַחוּם וְעֹשֶׂה צְדָקָה וּמִשְׁפָּט, וּלְצַוּוֹת אֶת בָּנָיו וְאֶת בֵּיתוֹ בָּהֶם. "וְתוֹרֹתָי", הַמִּילָה בְּעַצְמוֹ וּבָנָיו וַעֲבָדָיו, וּמִצְוֹת בְּנֵי נֹחַ כֻּלָּן שֶׁהֵן תּוֹרָה לָהֶם:

ז **וַיֹּאמֶר אֲחֹתִי הִיא** וְעַל הַבָּנִים לֹא שְׁאָלוּהוּ, כִּי יֹאמַר בְּנֵי אִשָּׁה אַחֶרֶת הֵם לוֹ:

יד **וַיְהִי לוֹ מִקְנֶה צֹאן וּמִקְנֶה בָקָר וַעֲבֻדָּה רַבָּה** אֲתוֹנוֹת וּגְמַלִּים וַחֲמוֹרִים וַעֲבָדִים וּשְׁפָחוֹת. וַיַּזְכִּיר הַכָּתוּב זֶה וְלֹא יַזְכִּיר כֶּסֶף וְזָהָב כַּאֲשֶׁר נֶאֱמַר בְּאַבְרָהָם (בראשית י"ג:ב'), בַּעֲבוּר כִּי גְּדֻלָּתוֹ אֲשֶׁר נִתְגַּדֵּל בָּהּ בְּאֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים בַּמִּקְנֶה וּבָעֲבֻדָּה הָיְתָה, וַיִּקְנְאוּ אוֹתוֹ פְּלִשְׁתִּים בָּעִנְיָן הַהוּא. וְזֶה טַעַם "כִּי עָצַמְתָּ מִמֶּנּוּ מְאֹד", אָמַר לוֹ גַּם לִי שֶׁאֲנִי הַמֶּלֶךְ אֵין בְּבֵיתִי מִקְנֶה וַעֲבֻדָּה כָּמוֹךָ, וְחָרְפָּה הִיא לָנוּ לִהְיוֹת בֵּיתְךָ גָּדוֹל מִבֵּית הַמֶּלֶךְ:

יז **בְּנַחַל גְּרָר** רָחוֹק מִן הָעִיר. וַיָּשָׁב וַיַּחְפֹּר אֶת בְּאֵרֹת הַמַּיִם אֲשֶׁר חָפְרוּ בִּימֵי אַבְרָהָם אָבִיו, וּפְלִשְׁתִּים סִתְּמוּם קֹדֶם שֶׁנָּסַע יִצְחָק מִגְּרָר חָזַר וַחֲפָרָן, לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על בראשית כ"ו:י"ח). וְנִרְאֶה מִדְּבָרָיו שֶׁהֵם הַבְּאֵרוֹת הַנִּזְכָּרִים כָּאן, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (בראשית כ"ו:ט"ו) "סִתְּמוּם פְּלִשְׁתִּים וַיְמַלְאוּם עָפָר". וְזֶה אֵינֶנּוּ כֵן, כִּי הֵיאַךְ יִתְּנוּ לוֹ הֵם רְשׁוּת וְהֵם אָמְרוּ "תַּקָּלָה הֵם לָנוּ מִפְּנֵי הַגְּיָסוֹת", אֲבָל הֵם אֲחֵרִים בְּמָקוֹם אַחֵר, כִּי נַחַל גְּרָר שֵׁם מָקוֹם, אוֹ שֶׁהַנַּחַל נִמְשָׁךְ מִגְּרָר אֶל אֶרֶץ אַחֶרֶת, וְכַאֲשֶׁר קִנְּאוּ בּוֹ פְּלִשְׁתִּים, הֵם הַשָּׂרִים אֲשֶׁר בִּגְרָר מִדְּרִינַת הַמֶּלֶךְ, סִתְּמוּ הַבְּאֵרוֹת אֲשֶׁר לוֹ מִיֶּרֻשַּׁת אָבִיו בִּגְבוּל עִיר גְּרָר, וְהַמֶּלֶךְ שִׁלְּחוֹ

מֵעִיר מוֹשַׁב כְּסָאוֹ וְהָלַךְ לוֹ לְעִיר אַחֶרֶת, וְאוּלַי אֵינֶנָּה מִמַּלְכוּתוֹ אַף עַל פִּי שֶׁהִיא בְּאֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים, וְשָׁם בְּאֵרוֹת אֲחֵרִים שֶׁחָפַר אַבְרָהָם שֶׁגָּזְרוּ בַּמָּקוֹם הַהוּא יָמִים רַבִּים, וּפְלִשְׁתִּים יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ כַּאֲשֶׁר מֵת אַבְרָהָם וְיִצְחָק לֹא יָשַׁב שָׁם סְתוּמוּם, וְלֹא לְשִׂנְאָתוֹ רַק בִּימֵי אַבְרָהָם לֹא רָצוּ לְסָתְמָם מִפְּנֵי כְּבוֹדוֹ, כִּי אָמְרוּ אוּלַי יָשׁוּב לָשֶׁבֶת בָּאָרֶץ, וְלָכֵן שָׁב יִצְחָק וַיַּחְפֹּר אוֹתָם בַּנַּחַל, וְרוֹעֵי נַחַל גְּרָר רָבוּ עִמּוֹ לֵאמֹר לָנוּ הַמַּיִם. וְהַטַּעַם "לֵאמֹר", הִנֵּה הַבְּאֵר בַּנַּחַל וּמֵימֵי הַנַּחַל הֵם אֲשֶׁר יִמְצְאוּ שָׁם, וּמִתַּמְצִיתָם יִמָּלֵא הַבּוֹר וְהַנַּחַל יִתְמַעֵט בָּהֶם, וְהִנֵּה הֵם שֶׁלָּנוּ. וְעַל כֵּן הִזְכִּיר הַכָּתוּב "וַיִּמְצְאוּ שָׁם בְּאֵר מַיִם חַיִּים", לֵאמֹר כִּי הָיָה מָקוֹר נוֹבֵעַ מַיִם חַיִּים, אֵין מֵימָיו מִן הַנַּחַל כַּאֲשֶׁר אָמְרוּ מְרִיבָיו:

כ וַיִּקְרָא שֵׁם הַבְּאֵר עֵשֶׂק יְסֹפֵּר הַכָּתוּב וְיַאֲרִיךְ בְּעִנְיַן הַבְּאֵרוֹת, וְאֵין בְּפִשּׁוּטֵי הַסִּפּוּר תּוֹעֶלֶת וְלֹא כָּבוֹד גָּדוֹל לְיִצְחָק, וְהוּא וְאָבִיו עָשׂוּ אוֹתָם בְּשָׁוֶה. אֲבָל יֵשׁ בַּדָּבָר עִנְיָן נִסְתָּר בְּתוֹכוֹ, כִּי בָּא לְהוֹדִיעַ דָּבָר עָתִיד, כִּי "בְּאֵר מַיִם חַיִּים" יִרְמֹז לְבֵית אֱלֹהִים אֲשֶׁר יַעֲשׂוּ בָּנָיו שֶׁל יִצְחָק, וְלָכֵן הִזְכִּיר "בְּאֵר מַיִם חַיִּים", כְּמוֹ שֶׁאָמַר (ירמיהו יז יג) "מְקוֹר מַיִם חַיִּים אֶת ה'". וְקָרָא הָרִאשׁוֹן עֵשֶׂק, יִרְמֹז לַבַּיִת הָרִאשׁוֹן אֲשֶׁר הִתְעַשְּׁקוּ עִמָּנוּ וְעָשׂוּ אוֹתָנוּ כַּמָּה מַחְלוֹקוֹת וְכַמָּה מִלְחָמוֹת עַד שֶׁהֶחֱרִיבוּהוּ. וְהַשֵּׁנִי קָרָא שִׂטְנָה, שֵׁם קָשֶׁה מִן הָרִאשׁוֹן, וְהוּא הַבַּיִת הַשֵּׁנִי שֶׁקָּרָא אוֹתוֹ כְּשִׁמּוֹ שֶׁכָּתוּב בּוֹ (עזרא ד ו) "וּבְמַלְכוּת אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ בִּתְחִלַּת מַלְכוּתוֹ כָּתְבוּ שִׂטְנָה עַל יֹשְׁבֵי יְהוּדָה וִירוּשָׁלָם", וְכָל יָמָיו הָיוּ לָנוּ לְשִׂטְנָה עַד שֶׁהֶחֱרִיבוּהוּ וְגָלוּ מִמֶּנּוּ גָּלוּת רָעָה. וְהַשְּׁלִישִׁי קָרָא רְחוֹבוֹת, הוּא הַבַּיִת הֶעָתִיד שֶׁיִּבָּנֶה בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ, וְהוּא יֵעָשֶׂה בְּלֹא ריב וּמַצָּה, וְהָאֵל יַרְחִיב אֶת גְּבוּלֵנוּ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (דברים יט ח) "וְאִם יַרְחִיב ה' אֱלֹהֶיךָ אֶת גְּבוּלְךָ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר" וְגוֹ', שֶׁהוּא לֶעָתִיד, וּכְתִיב בַּבַּיִת הַשְּׁלִישִׁי (יחזקאל מא ז) "וְרָחְבָה וְנָסְבָה לְמַעְלָה לְמַעְלָה", וּפָרִינוּ בָּאָרֶץ, שֶׁכָּל הָעַמִּים יַעַבְדוּהוּ שְׁכֶם אֶחָד:

כד אַל תִּירָא כִּי אִתְּךָ אָנֹכִי בַּעֲבוּר שֶׁהִבְרִיחוֹ אֲבִימֶלֶךְ מֵעָלָיו מִקִּנְאָתָם בּוֹ וְגַם רוֹעֵי גְּרָר רָבוּ עִמּוֹ, הָיָה מִתְיָרֵא פֶּן יֵאָסְפוּ עָלָיו וַיַּכּוּהוּ הוּא וּבֵיתוֹ, וְהִבְטִיחוֹ הקב"ה שֶׁלֹּא יִרָא מֵהֶם וַיְבָרֶךְ אוֹתוֹ, וְאָז נָתַן בְּלִבָּם שֶׁהָלַךְ לְפָנָיו הַמֶּלֶךְ בְּכָבוֹד גָּדוֹל יוֹתֵר מֵאֲשֶׁר עָשָׂה לְאָבִיו, כִּי בָא עִם פִּיכֹל שַׂר צְבָאוֹ וְעוֹד הוֹסִיף לְהָבִיא עִמּוֹ רַבִּים רֵעָיו:

כט אִם תַּעֲשֶׂה עִמָּנוּ רָעָה כַּאֲשֶׁר לֹא נְגַעֲנוּךָ יֹאמַר אִם תַּעֲשֶׂה עִמָּנוּ רָעָה כְּמוֹ שֶׁאֲנַחְנוּ לֹא נְגַעֲנוּךָ, אַתָּה עַתָּה בְּרוּךְ ה' וְאֵין לְאֵל יָדֵינוּ לַעֲשׂוֹת עִמְּךָ רָע, אֲבָל יִשְׁתַּנֶּה הָעֵת בַּעֲבוּר הֱחָמֵס שֶׁאַתָּה עֹשֶׂה וְתִצְטָרֵךְ לָשׁוּב אֶל אַרְצֵנוּ וְנָשִׁיב לְךָ גְּמוּל. וְטַעַם "לֹא נְגַעֲנוּךָ", שֶׁלֹּא נִפְתָּה לִבֵּנוּ עַל אִשְׁתְּךָ לִגַּע בְּאֶחָד מִכֶּם, כִּלְשׁוֹן "הִנֹּגַע בָּאִישׁ הַזֶּה וּבְאִשְׁתּוֹ", וְ"עָשִׂינוּ עִמְּךָ רַק טוֹב" לִשְׁמֹר אֶת כָּל אֲשֶׁר לְךָ, בְּצַוּוֹתֵנוּ אֶת הָעָם לְהַשְׁמֵר מִכֶּם, "וַנְּשַׁלְּחֵךָ בְּשָׁלוֹם", כִּי גַּם בְּקִנְאָתֵנוּ בְּךָ לֹא לָקַחְנוּ מִכָּל הָעֹשֶׂר אֲשֶׁר עָשִׂיתָ עִמָּנוּ, וַנְּשַׁלְּחֵךָ עִם כָּל אֲשֶׁר לְךָ בְּשָׁלוֹם. וְעִנְיַן הַיִּרְאָה הַזֹּאת אֲשֶׁר פָּחֲדוּ מִמֶּנּוּ אֵינוֹ נִרְאֶה שֶׁיִּרְא מֶלֶךְ פְּלִשְׁתִּים שֶׁלֹּא יָבֹא עָלָיו יִצְחָק לְמִלְחָמָה, אֲבָל הִבְטִיחָם אַבְרָהָם לוֹ וּלְזַרְעוֹ וּלְנֶכְדּוֹ (בראשית כ"א:כ"ג), וְעַתָּה אָמְרוּ בְּלִבָּם בַּעֲבוּר שֶׁהִפְרַנוּ אֲנַחְנוּ אֶת בְּרִיתֵנוּ עִם יִצְחָק וְשִׁלַּחְנוּהוּ מֵעָלֵינוּ, גַּם הוּא יָפֵר אֶת בְּרִיתוֹ עִמָּנוּ וְיִגָּרֵשׁ זַרְעוֹ אֶת זַרְעֵנוּ מִן הָאָרֶץ, וְלָכֵן עָשׂוּ עִמּוֹ בְּרִית חֲדָשָׁה, וְהִתְנַצְּלוּ לֵאמֹר לוֹ שֶׁלֹּא הֵפְרוּ הַבְּרִית הָרִאשׁוֹנָה, שֶׁלֹּא עָשׂוּ עִמּוֹ רַק טוֹב, וְזֶה טַעַם "תְּהִי נָא אָלָה בֵּינוֹתֵינוּ", שֶׁנְּבָא עַתָּה עִמְּךָ בְּאָלָה לְהַחֲרִים עַל כָּל מִי שֶׁיַּעֲבֹר עַל הַבְּרִית, כְּטַעַם "לְעָבְרְךָ בִּבְרִית ה' אֱלֹהֶיךָ וּבְאָלָתוֹ" (דברים כט יא). וְיִתָּכֵן שֶׁהָיָה אַבְרָהָם גָּדוֹל מְאֹד וְרַב כֹּחַ, שֶׁהָיוּ בְּבֵיתוֹ שְׁלֹשׁ מֵאוֹת אִישׁ שֹׁלֵף חָרֶב, וְלוֹ בַּעֲלֵי בְּרִית רַבִּים, וְהוּא גַּם בֶּן חַיִל אֲשֶׁר לִבּוֹ כְּלֵב הָאֲרִיֵה, וְרָדַף אַרְבָּעָה מְלָכִים גִּבּוֹרִים מְאֹד וְנִצָּחָם, וְכַאֲשֶׁר רָאוּ הַצְּלָחָתוֹ כִּי הִיא מֵאֵת הָאֱלֹהִים פָּחַד מִמֶּנּוּ מֶלֶךְ פְּלִשְׁתִּים פֶּן יִכְבֹּשׁ מִמֶּנּוּ מַלְכוּתוֹ, וְנָקֵל זֹאת מִמִּלְחֶמֶת אַרְבַּעַת הַמְּלָכִים, אוּלַי שָׁמַע עוֹד דְּבַר הַשֵּׁם שֶׁנָּתַן לוֹ הָאָרֶץ, וְלָכֵן בָּא עִמּוֹ בִּבְרִית וְהִשְׁבִּיעוֹ אִם תִּשְׁקֹר לִי וּלְנֶכְדִּי, כִּי הָיָה שֶׁקֶר אִם יִמְרֹד עַל הַמֶּלֶךְ, וְחָשַׁב כִּי אֶפְשָׁר שֶׁיִּחְיֶה אַבְרָהָם עַד מְלֹךְ נֶכְדּוֹ, וּכְמַעֲשֵׂה אָבוֹת עָשׂוּ בָּנִים, כִּי הָיָה יִצְחָק גָּדוֹל כְּאָבִיו וּפָחַד הַמֶּלֶךְ פֶּן יִלָּחֵם בּוֹ בְּגָרְשׁוֹ אוֹתוֹ מֵאַרְצוֹ:

לב וַיָּבֹאוּ עַבְדֵי יִצְחָק וַיַּגִּדוּ לוֹ עַל אֹדוֹת הַבְּאֵר אֲשֶׁר חָפָרוּ הוּא הָאָמוּר בּוֹ לְמַעְלָה (בראשית כ"ו:כ"ה) "וַיִּכְרוּ שָׁם עַבְדֵי יִצְחָק בְּאֵר", כִּי הֵחֵלּוּ לַחְפֹּר אוֹתוֹ וּבָא אֲבִימֶלֶךְ אֵלָיו בַּיָּמִים הָהֵם, וּבְיוֹם הַבְּרִית בְּלֶכְתָּם מִמֶּנּוּ בִּשְׂרוּהוּ כִּי מָצְאוּ מַיִם. וְקָרוֹב לִי שֶׁהוּא הַבְּאֵר שֶׁכָּרָה אַבְרָהָם וְנָתַן לוֹ שֶׁבַע כְּבָשׂוֹת לְעֵדָה (בראשית כ"א:ל'), כִּי סְתָמוּהוּ פְּלִשְׁתִּים עִם הָאֲחֵרִים, וַיָּשָׁב יִצְחָק וַיַּחְפֹּר אוֹתוֹ, וַיִּקְרָא לוֹ גַּם הוּא שֵׁם כַּשֵּׁם אֲשֶׁר קָרָא לוֹ אָבִיו, וְעַל כֵּן שֵׁם הָעִיר בְּאֵר שֶׁבַע עַל שֵׁם הַבְּאֵר אֲשֶׁר קָרְאוּהוּ כֵּן הָאָב וְהַבֵּן, כִּי שָׁם נִשְׁבְּעוּ שְׁנֵיהֶם. וְהַבְּאֵר הַזֹּאת לָהֶם תִּרְמֹז עַל מִשְׁכַּן שִׁילֹה, וּפְלִשְׁתִּים סְתָמוּהוּ בְּהִלָּקַח הָאָרוֹן (שמואל א ד יא), וְחָזַר וַחֲפָרוֹ כִּי כֵן הֵשִׁיבוּ הָאָרוֹן עִם הַדּוּרוֹן לֵאלֹהִים (שם ו יא):

פרק כז

ד בַּעֲבוּר תְּבָרֶכְךָ נַפְשִׁי הָיָה בְּדַעְתּוֹ לְבָרֵךְ אוֹתוֹ שֶׁיִּזְכֶּה הוּא בִּבְרָכַת אַבְרָהָם, לִנְחֹל אֶת הָאָרֶץ וְלִהְיוֹת הוּא בַּעַל הַבְּרִית לֵאלֹהִים, כִּי הוּא הַבְּכוֹר. וְנִרְאֶה שֶׁלֹּא הִגִּידָה לוֹ רִבְקָה מֵעוֹלָם הַנְּבוּאָה אֲשֶׁר אָמַר ה' לָהּ "וְרַב יַעֲבֹד צָעִיר", כִּי אֵיךְ הָיָה יִצְחָק עוֹבֵר אֶת פִּי ה' וְהִיא לֹא תִצְּלַח. וְהִנֵּה מִתְחִלָּה לֹא הִגִּידָה לוֹ דֶּרֶךְ מוּסָר וּצְנִיעוּת, כִּי "וַתֵּלֶךְ לִדְרֹשׁ אֶת ה'", שֶׁהָלְכָה בְּלֹא רְשׁוּת יִצְחָק, אוֹ שֶׁאָמְרָה אֵין אָנֹכִי צְרִיכָה לְהַגִּיד נְבוּאָה לַנָּבִיא כִּי הוּא גָּדוֹל מִן הַמַּגִּיד לִי, וְעַתָּה לֹא

רָצְתָה לֵאמֹר לוֹ כָּךְ הֻגַּד לִי מֵאֵת ה׳ טֶרֶם לֵדָתִי, כִּי אָמְרָה בְּאַהֲבָתוֹ אוֹתוֹ לֹא יְבָרֵךְ יַעֲקֹב וְיִנִּיחַ הַכֹּל בִּידֵי שָׁמַיִם, וְהִיא יָדְעָה כִּי בְּסִבַּת זֶה יִתְבָּרֵךְ יַעֲקֹב מִפִּיו בְּלֵב שָׁלֵם וְנֶפֶשׁ חֲפֵצָה. אוֹ הֵם סִבּוֹת מֵאֵת ה׳ כְּדֵי שֶׁיִּתְבָּרֵךְ יַעֲקֹב וְגַם עֵשָׂו בִּבְרָכַת הַחֹרֶב, וְלוֹ לְבַדּוֹ נִתְּנוּ עֲלִילוֹת:

ז **וַאֲבָרְכָה לִפְנֵי ה׳ לִפְנֵי מוֹתִי** לֹא נִזְכַּר בְּכָל הַפָּרָשָׁה לִפְנֵי ה׳ רַק בַּמָּקוֹם הַזֶּה, כִּי אָמְרָה לוֹ אִמּוֹ הַבְּרָכָה לִפְנֵי ה׳ תִּהְיֶה בְּרוּחַ הַקֹּדֶשׁ, וְאִם יִתְבָּרֵךְ בָּהּ עֵשָׂו אָחִיךָ תִּתְקַיֵּם בּוֹ בְּזַרְעוֹ לְעוֹלָם וְאֵין לְךָ עֲמִידָה לְפָנָיו:

יב **אוּלַי יְמַשֶּׁנִּי אָבִי** אֵין הַטַּעַם שֶׁיְּמַשֶּׁהוּ לְהַכִּיר אוֹתוֹ, אֲבָל אָמַר אוּלַי יִקְרַב אוֹתִי אֶל עַצְמוֹ לְנַשֵּׁק לִי אוֹ לָשׂוּם יָדוֹ עַל פָּנַי כְּדֶרֶךְ חִבַּת הָאָב עַל בְּנוֹ, וְיִמְצָא בַּמִּשּׁוּשׁ שֶׁאֲנִי חָלָק. וַאֲנִי תָּמֵהַּ מֵהֵכִּר הַקּוֹל, וְכָל בְּנֵי אָדָם נִכָּרִים בְּקוֹלָם, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ (גיטין כג) הֵיאַךְ סוֹמֵא מַתָּר בְּאִשְׁתּוֹ וְהֵיאַךְ בְּנֵי אָדָם מֻתָּרִין בִּנְשׁוֹתֵיהֶן בַּלַּיְלָה, אֶלָּא בִּטְבִיעוּת עֵינָא דְּקָלָא, וְאִם סְתָם בְּנֵי אָדָם מַכִּירִין כֵּן, מָה יִהְיֶה בְּיִצְחָק הֶחָכָם וְהַבָּקִי לְהַכִּיר בֵּין בָּנָיו שֶׁתִּהְיֶה לוֹ בֶּאֱמֶת טְבִיעוּת בַּקּוֹל. אוּלַי הָיוּ הָאַחִים הָאֵלֶּה דּוֹמִים בְּקוֹלָם, וּלְכָךְ אָמְרוּ (ב״ר סה יט) כִּי ״הַקּוֹל קוֹל יַעֲקֹב״, דְּבָרָיו שֶׁמְּדַבֵּר בִּלְשׁוֹן רַכָּה וּמַזְכִּיר שֵׁם שָׁמַיִם. אוֹ שֶׁהָיָה מְשַׁנֶּה קוֹלוֹ לְדַבֵּר כִּלְשׁוֹן אָחִיו, כִּי יֵשׁ בִּבְנֵי אָדָם יוֹדְעִים לַעֲשׂוֹת כֵּן:

טו **עֵשָׂו בְּנָהּ הַגָּדוֹל וְיַעֲקֹב בְּנָהּ הַקָּטָן** לְהַפְלִיג בְּעִנְיַן הַצַּדֶּקֶת, כִּי הַמְנָהֵג בַּמּוֹלִידִים לְהַכִּיר אֶת הַבְּכוֹר בִּבְרָכָה וּבְכָבוֹד וּבְמַתָּן, וְהִיא מְדַעְתָּהּ צִדְקַת הַקָּטָן וְרִשְׁעַת הַגָּדוֹל תִּשְׁתַּדֵּל בְּכָל הַטַּרַח הַזֶּה לְהַעֲבִיר הַבְּרָכָה וְהַכָּבוֹד מִן הַגָּדוֹל אֶל הַקָּטָן. וְכֵן יֹאמַר לְמַטָּה (בראשית כ״ז:מ״ב) ״וַיֻּגַּד לְרִבְקָה אֶת דִּבְרֵי עֵשָׂו בְּנָהּ הַגָּדֹל וַתִּשְׁלַח וַתִּקְרָא לְיַעֲקֹב בְּנָהּ הַקָּטָן״:

כא **גְּשָׁה נָּא וַאֲמֻשְׁךָ בְּנִי** לְשׁוֹן רַשִׁ״י (רש״י על בראשית כ״ז:כ״א), אָמַר בְּלִבּוֹ אֵין דֶּרֶךְ עֵשָׂו לִהְיוֹת שָׁם שָׁמַיִם שָׂגוּר בְּפִיו, וְכֵן בִּבְרֵאשִׁית רַבָּה. וַאֲנִי תָּמֵהַּ כִּי לֹא הָיָה עֵשָׂו רָשָׁע בְּעֵינֵי אָבִיו, וְאוּלַי הָיָה חוֹשֵׁב בְּלִבּוֹ כִּי בַּעֲבוּר הֱיוֹתוֹ אִישׁ שָׂדֶה וְלִבּוֹ עַל הַצַּיִד אֵינֶנּוּ מַזְכִּיר שֵׁם שָׁמַיִם מִפַּחְדּוֹ שֶׁלֹּא יַזְכִּירֶנּוּ בְּמָקוֹם שֶׁאֵינוֹ טָהוֹר וּמְבֻלִּי כַּוָּנָה, וְנֶחְשַׁב לוֹ זֶה בְּעֵינֵי אָבִיו לְיִרְאַת שָׁמַיִם. וְעַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט יִהְיֶה זֶה בַּעֲבוּר טְבִיעוּת הַקּוֹל:

כח **מִטַּל הַשָּׁמַיִם** אֵין הַבְּרָכָה שֶׁיִּתֵּן לוֹ הָאֱלֹהִים מִטַּל הַשָּׁמַיִם, כִּי הַטַּל יֵרֵד בְּכָל מָקוֹם, וְאִלּוּ אָמַר שֶׁיִּתֵּן רִבּוּי טַל אוֹ שֶׁיֵּרֵד בְּעִתּוֹ, כְּעִנְיַן ״וְנָתַתִּי גִּשְׁמֵיכֶם בְּעִתָּם״ (ויקרא כו ד), הָיְתָה בְּרָכָה, אֲבָל פֵּרוּשׁוֹ כִּי הִזְכִּיר בּוֹ בִּרְכַּת ה׳ כְּרֵיחַ שָׂדֶה אֲשֶׁר בֵּרְכוֹ ה׳, וְהַטַּעַם אֲשֶׁר בֵּרְכוֹ ה׳, כִּי הַשֵּׁם בָּרַךְ אוֹתוֹ בַּשָּׂדֶה, לוֹמַר שֶׁיַּצְלִיחֵנוּ שָׁם בְּצֵידוֹ וְלֹא יָמוּת וְלֹא תְּבוֹאֵהוּ בּוֹ רָעָה. וְאָמַר **וְיִתֶּן לְךָ הָאֱלֹהִים מִטַּל הַשָּׁמַיִם וּמִשְׁמַנֵּי הָאָרֶץ**, וְהַבְּרָכָה תּוֹסֶפֶת וְרִבּוּי, אוֹ שֶׁיִּהְיֶה ״וּרֹב דָּגָן וְתִירֹשׁ״ בְּתוֹסֶפֶת הַנָּא״ו, וְשִׁעוּרוֹ וְיִתֶּן לְךָ הָאֱלֹהִים מִטַּל הַשָּׁמַיִם וּמִשְׁמַנֵּי הָאָרֶץ רֹב דָּגָן וְתִירוֹשׁ. וְהַנָּכוֹן בְּעֵינַי כִּי מַתַּת הָאֱלֹהִים תָּמִיד הוּא וְאֵין לוֹ הֶפְסֵק לְעוֹלָם, וְלָכֵן אָמַר וְיִתֶּן לְךָ הָאֱלֹהִים כָּל יָמֶיךָ עַל אַדְמָתְךָ מִטַּל הַשָּׁמַיִם, וְיִתֵּן לְךָ מִשְׁמַנֵּי הָאָרֶץ, כְּלוֹמַר הַשְׁמָנָה בְּכָל הָאֲרָצוֹת, כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (יחזקאל כ ו) ״צְבִי הִיא לְכָל הָאֲרָצוֹת״. וְרַבִּי אַבְרָהָם אָמַר (אבן עזרא על בראשית כ״ז:כ״ח) כִּי מֵ״ם מִטַּל מוֹשֵׁךְ עַצְמוֹ וְאַחַר עִמּוֹ, וּמִמִּשְׁמַנֵּי הָאָרֶץ, וּלְעֻמָּתוֹ לֹא נִתְּנוּ בְּמַתַּת אֱלֹהִים וְלֹא בִּרְבוּי, אֲבָל אָמַר גַּם לְךָ אָצַלְתִּי אַחֲרָיו, וּמִשְׁמַנֵּי הָאָרֶץ וּמִטַּל הַשָּׁמַיִם יִהְיֶה מוֹשָׁבֶיךָ, בְּעוֹד אֲשֶׁר תֵּשֵׁב שָׁם, יִרְמֹז כִּי יִכְלֶה וְיֹאבַד אַךְ בְּעוֹדוֹ יִהְיֶה חֶלְקוֹ טוֹב:

כט **אֹרְרֶיךָ אָרוּר וּמְבָרֲכֶיךָ בָּרוּךְ** וּבִבְלָעָם הוּא אוֹמֵר (במדבר כד ט) ״מְבָרֲכֶיךָ בָרוּךְ וְאֹרְרֶיךָ אָרוּר״, הַצַּדִּיקִים תִּחְלָתָן יִסּוּרִין וְסוֹפָן שַׁלְוָה וְאוֹרְרֵיהֶן קוֹדְמִין לִמְבָרְכֵיהֶן, וְהָרְשָׁעִים תִּחְלָתָן שַׁלְוָה וְסוֹפָן יִסּוּרִין, לְפִיכָךְ הִקְדִּים בִּלְעָם בְּרָכָה לְקִלְלָה, לְשׁוֹן רַשִׁ״י (רש״י על בראשית כ״ז:כ״ט) מִבְּרֵאשִׁית רַבָּה (בראשית רבה ס״ו:ד׳). וְאִם כֵּן, לָמָּה אָמַר הקב״ה לְאַבְרָהָם (בראשית י״ב:ג׳) ״וַאֲבָרְכָה מְבָרְכֶיךָ וּמְקַלֶּלְךָ אָאֹר״, וְזֶה אֵינֶנּוּ קָשֶׁה, כִּי חָזַר שָׁם ״וְנִבְרְכוּ בְךָ״, וְהִנֵּה הַבְּרָכָה בָּרֹאשׁ וּבַסּוֹף. אוֹ בַּעֲבוּר מָה שֶׁפֵּרַשְׁנוּ שָׁם דִּבֵּר בִּלְשׁוֹן יָחִיד וְרַבִּים, כִּי הַכֹּל יְבָרְכוּהוּ וְהַיָּחִיד אֲשֶׁר יְקַלֵּל אוֹתוֹ יוּאָר:

לב **מִי אָתָּה** כַּאֲשֶׁר אָמַר לוֹ ״יָקוּם אָבִי״ הָיָה חוֹשֵׁב שֶׁהוּא יַעֲקֹב, וְיָדַע שֶׁאָכַל מִצֵּיד עֵשָׂו וּבֵרַךְ אוֹתוֹ, וְעָשָׂה גַּם הוּא מַטְעַמִּים שֶׁיְּבָרֵךְ גַּם אוֹתוֹ, וְלָכֵן שְׁאָלוֹ מִי אָתָּה, לָדַעַת הָאֱמֶת:

לג **בְּטֶרֶם תָּבֹא וַאֲבָרֵכֵהוּ גַּם בָּרוּךְ יִהְיֶה** אֵין דֶּרֶךְ הֶחָרֵד חֲרָדָה גְּדֹלָה עַד מְאֹד וְצוֹעֵק ״מִי הוּא אֲשֶׁר רַמְּנִי לְבָרֵךְ אוֹתוֹ״ שֶׁשִּׁשִּׁלַּים צַעֲקָתוֹ לֵאמֹר מִיָּד ״גַּם בָּרוּךְ יִהְיֶה״, אֲבָל הָיָה רָאוּי שֶׁיְּקַלְּלֵהוּ. וְעוֹד כִּי הָיָה עֵשָׂו צוֹעֵק עָלָיו לֵאמֹר ״וְלָמָּה תְּבָרְכֵהוּ עַתָּה אָבִי״, וְאֵיךְ יַאֲמִין עֵשָׂו כִּי בְּמִרְמָה הָיָה מִתְּחִלָּה בִּרְאוֹתוֹ כִּי עַתָּה יְבָרֵךְ אוֹתוֹ בִּרְצוֹנוֹ. וְהַנָּכוֹן בְּעֵינַי שֶׁהוּא לָשׁוֹן הוֹוֶה, יֹאמַר מִי אֱפוֹא הוּא הַצָּד צַיִד אֲשֶׁר הָיָה יָכוֹל לְרַמּוֹתִי שֶׁאֲבָרְכֵהוּ וְגַם שֶׁיִּהְיֶה בָּרוּךְ עַל כָּל פָּנִים, כִּי יָדַעְתִּי כִּי בָּרוּךְ הוּא. אוֹ טַעְמוֹ וְגַם בָּרוּךְ יִהְיֶה עַל כָּרְחִי, שֶׁאִי אֶפְשָׁר לִי לְהַעֲבִיר הַבְּרָכָה מִמֶּנּוּ, כִּי מֵאָז שֶׁבֵּרַךְ אוֹתוֹ יָדַע בְּרוּחַ הַקֹּדֶשׁ שֶׁחָלָה בִּרְכָתוֹ עָלָיו. וְזֶהוּ טַעַם הַחֲרָדָה הַגְּדוֹלָה אֲשֶׁר חָרַד, כִּי יָדַע שֶׁאִבֵּד בְּנוֹ הָאָהוּב לוֹ בִּרְכָתוֹ לְעוֹלָם. וְזֶה טַעַם ״בָּא אָחִיךָ בְּמִרְמָה״, כִּי אַחַר שֶׁאָמַר ״מִי אֱפוֹא״, נָתַן דַּעְתּוֹ שֶׁהַבָּא אֵלָיו הָיָה יַעֲקֹב, שֶׁאִי אֶפְשָׁר שֶׁתָּחוּל הַבְּרָכָה רַק בְּזַרְעוֹ:

לז **וְאֶת כָּל אֶחָיו נָתַתִּי לוֹ לַעֲבָדִים** אֵינֶנּוּ בִּרכַּת "הֱוֵה גְּבִיר לַאֲחֶיךָ", שֶׁכְּבָר אָמַר "הֵן גְּבִיר שַׂמְתִּיו לָךְ", אֲבָל יִתָּכֵן שֶׁיִּהְיֶה הוּא הַגְּבִיר וְלֹא יִהְיוּ הֵם עֲבָדִים, כְּעִנְיַן "כִּי יְהוּדָה גָּבַר בְּאֶחָיו" (דהי"א ה ב), אֲבָל אָמַר "נָתַתִּי לוֹ לַעֲבָדִים" מִמַּאֲמָרוֹ "וְיִשְׁתַּחֲווּ לְךָ בְּנֵי אִמֶּךָ", כִּי הוּא הִשְׁתַּחֲוָאַת הָעֶבֶד לַאֲדוֹנָיו, כְּמוֹ שֶׁאָמַר "יַעַבְדוּךָ עַמִּים" וְיִכְפֹּל "וְיִשְׁתַּחֲווּ לְךָ לְאֻמִּים". וְטַעַם "וְאֶת כָּל אֶחָיו" כְּטַעַם "אַחֶיךָ" ו"בְּנֵי אִמֶּךָ", יַזְכִּירֵם בִּלְשׁוֹן רַבִּים לִרְמֹז עַל כָּל זַרְעוֹ שֶׁל עֵשָׂו. וְרַבִּי אַבְרָהָם אָמַר, בְּנֵי הַפִּילַגְשִׁים:

לט **הִנֵּה מִשְׁמַנֵּי הָאָרֶץ יִהְיֶה מוֹשָׁבֶךָ** טַעַם "הִנֵּה" לֵאמֹר הִנֵּה אוּכַל לָתֵת לְךָ מִשְׁמַנֵּי הָאָרֶץ וּמִטַּל הַשָּׁמַיִם, כִּי לִשְׁנֵיכֶם יַסְפִּיק שֶׁיִּהְיֶה מִשְׁמַנֵּי הָאָרֶץ וְטַל הַשָּׁמַיִם, אֲבָל בְּעִנְיַן הַמֶּמְשָׁלָה, שֶׁלּוֹ תִּהְיֶה וְלוֹ תַּעֲבֹד. וְלֹא נָתַן לוֹ גַּם כֵּן רֹב דָּגָן וְתִירוֹשׁ כְּאָחִיו, כִּי רָצָה לְכַבֵּד הַמְּבָרֵךְ רֹאשׁוֹנָה עָלָיו. וְאַחֲרֵי כֵּן אָמַר לְיַעֲקֹב "וְיִתֶּן לְךָ אֶת בִּרכַּת אַבְרָהָם לְרִשְׁתְּךָ אֶת אֶרֶץ מְגֻרֶיךָ" (בראשית כ"ח:ד'), לִהְיוֹת לוֹ רֹב הַדָּגָן וְהַתִּירוֹשׁ בְּאֶרֶץ כְּנַעַן מַתְּנַת אַבְרָהָם, וּלְעֵשָׂו יִהְיֶה הַטַּל וּמִשְׁמַנֵּי הָאָרֶץ בְּאֶרֶץ אַחֶרֶת:

מ וְטַעַם **וְעַל חַרְבְּךָ תִּחְיֶה** כְּמוֹ בְּחַרְבְּךָ, וְכֵן "כִּי לֹא עַל הַלֶּחֶם לְבַדּוֹ יִחְיֶה הָאָדָם" (דברים ח ג) בַּלֶּחֶם. וְאֵין הַבְּרָכָה שֶׁתִּהְיֶה מִחְיָתוֹ מִשְׁלַל הָאוֹיְבִים בְּחַרְבּוֹ, כִּי הִנֵּה נָתַן לוֹ מִשְׁמַנֵּי הָאָרֶץ וּמִטַּל הַשָּׁמַיִם וּבָהּ יִחְיֶה, אֲבָל הָעִנְיָן לוֹמַר שֶׁיִּחְיֶה בְּמִלְחֲמוֹתָיו, כִּי יְנַצַּח וְלֹא יִפּוֹל בְּחֶרֶב אוֹיֵב, וְעַל כֵּן אָמַר "וְאֶת אָחִיךָ תַּעֲבֹד", שֶׁלֹּא תִּתְגַּבֵּר עָלָיו וְהוּא יִגְבַּר עָלֶיךָ:

וְהָיָה כַּאֲשֶׁר תָּרִיד בְּשִׁיחֵךְ מִתּוֹגֶרֶת יָדוֹ, "וּפָרַקְתָּ עֻלּוֹ מֵעַל צַוָּארֶךָ", יִרְמֹז לְיִשְׂרָאֵל שֶׁלֹּא יִתְגָּרוּ בָּם יוֹתֵר מִדַּאי לַעֲשׂוֹת עִמָּם רָעָה. וְהוּא מָה שֶׁצִּוָּה הַכָּתוּב (דברים ב ד-ה) "וְנִשְׁמַרְתֶּם מְאֹד אַל תִּתְגָּרוּ בָם" וְגוֹ', וְכֵן הִזְכִּירוּ רַבּוֹתֵינוּ (ירושלמי ר"ה א א) אָמְרוּ "כִּי שֵׁשֶׁת חֳדָשִׁים יָשַׁב שָׁם יוֹאָב וְכָל יִשְׂרָאֵל עַד הִכְרִית כָּל זָכָר בֶּאֱדוֹם" (מלכים א יא טז) אָמַר לוֹ הקב"ה, אֲנִי אָמַרְתִּי "אַל תִּתְגָּרוּ בָם", וְאַתָּה הִתְגָּרֵיתָ בָּהֶם, חַיֶּיךָ שֶׁאֵין שִׁשָּׁה חֳדָשִׁים הַלָּלוּ נִמְנִין לְךָ וּלְמַלְכוּתְךָ, מִדִּכְתִיב (שם ב יא) "וְהַיָּמִים אֲשֶׁר מָלַךְ דָּוִד עַל יִשְׂרָאֵל אַרְבָּעִים שָׁנָה" וְהוּא מָלַךְ שִׁשָּׁה חֳדָשִׁים יוֹתֵר, דִּכְתִיב (ה ה) "בְּחֶבְרוֹן מָלַךְ עַל (ישראל) יְהוּדָה שֶׁבַע שָׁנִים וְשִׁשָּׁה חֳדָשִׁים". וְעוֹד אָמְרוּ (דב"ר א טז), אָמַר לוֹ הקב"ה, דָּוִד יָדֶיךָ חֲדוּדוֹת וַחֲרוּצוֹת וַאֲנִי מְבַקֵּשׁ לִרְדּוֹת בָּהֶם אֶת עוֹלְמִי וְכוּ':

מא **וַיֹּאמֶר עֵשָׂו בְּלִבּוֹ** אָמַר רַבִּי אַבְרָהָם (אבן עזרא על בראשית כ"ז:מ"א) יִתָּכֵן שֶׁגָּלָה סוֹדוֹ לְאֶחָד מֵאוֹהֲבָיו. וְאֵין צֹרֶךְ, כִּי הַהַסְכָּמָה בְּדָבָר אֲשֶׁר יִמָּלֵךְ אָדָם עִם לִבּוֹ תִּקָּרֵא אֲמִירָה עִם הַלֵּב, אַף עַל פִּי שֶׁיִּהְיֶה בָּהּ דִּבּוּר בַּשְּׂפָתַיִם. וְכֵן "בְּלֵב וָלֵב יְדַבֵּרוּ" (תהלים יב ג), כִּי הָרְצוֹן יִקָּרֵא "לֵב", "וְכָל יִשְׂרָאֵל לֵב אֶחָד לְהַמְלִיךְ אֶת דָּוִד" (דהי"א יב לח), שֶׁהָיוּ כֻּלָּם עַל אוֹתָהּ הַהַסְכָּמָה וְהָיוּ מְדַבְּרִים בָּהּ. וְכֵן "וַיֹּאמֶר עָרְבָם בְּלִבּוֹ" (מלכים א יב כו), וְכֵן אָמַר אֱלִיעֶזֶר (בראשית כ"ד:מ"ה) "אֲנִי טֶרֶם אֲכַלֶּה לְדַבֵּר אֶל לִבִּי", וְהָיְתָה שָׁם תְּפִלָּה בְּשִׂפָתָיו "וַיֹּאמַר ה' אֱלֹהֵי אֲדֹנִי אַבְרָהָם" (שם יב), אֲבָל "טֶרֶם אֲכַלֶּה לְדַבֵּר אֶל לִבִּי" – טֶרֶם הַשְׁלִימִי מָה שֶׁעָלָה בְּדַעְתִּי. וְיֹאמַר כָּאן כִּי כַּאֲשֶׁר בָּאָה מַשְׁטֵמָה גְּדוֹלָה בְּנֶפֶשׁ עֵשָׂו לִשְׂטֹם אֶת יַעֲקֹב עַל הַבְּרָכָה, עָלָה בְּלִבּוֹ שֶׁיַּהֲרֹג אֶת אָחִיו וְהָיָה מִתְנַחֵם בָּזֶה מֵרֹעַ לִבּוֹ. וְזֶה טַעַם "וַיֵּגֶד לְרִבְקָה אֶת דִּבְרֵי עֵשָׂו", וּלְכָךְ אָמְרָה "מִתְנַחֵם לְךָ". וְרַשִׁ"י כָּתַב (רש"י על בראשית כ"ז:מ"ב), בְּרוּחַ הַקֹּדֶשׁ הַגַּד לָהּ מָה עֵשָׂו מְהַרְהֵר בְּלִבּוֹ. וְכֵן בְּבְרֵאשִׁית רַבָּה (בראשית רבה ס"ז:ט'). וְאִם כֵּן יִהְיֶה "דִּבְרֵי עֵשָׂו", מַחֲשַׁבְתּוֹ עִם הַלֵּב, כְּמוֹ "דִּבַּרְתִּי אֲנִי עִם לִבִּי" (קהלת א טז). וְהִנֵּה עֵשָׂו הָיָה אוֹמֵר "יִקְרְבוּ יְמֵי אֵבֶל אָבִי", כִּי בְּחַיָּיו לֹא יְצַעֲרֶנּוּ, אוֹ מִפַּחְדּוֹ שֶׁלֹּא יְקַלְקְלֶנּוּ וְתֶהֱפַךְ בִּרְכָתוֹ לְקִלְלָה. וְרִבְקָה פָּחֲדָה שֶׁמָּא יָמוּת הַזָּקֵן פִּתְאוֹם וְיַהַרְגֶנּוּ, אוֹ שֶׁמָּא יְזַדְּמֵן לוֹ בְּחַיָּיו וְיַהַרְגֶנּוּ:

מב וְטַעַם **וַתִּשְׁלַח וַתִּקְרָא לְיַעֲקֹב** כִּי הָיָה יַעֲקֹב בְּמָקוֹם אַחֵר, אֵינֶנּוּ בְּאֹהֶל אָבִיו וְאִמּוֹ, כִּי הָיָה מִתְחַבֵּא מִפְּנֵי עֵשָׂו אָחִיו שֶׁהָיָה צוֹעֵק עָלָיו, וְהָיָה מִתְבַּיֵּשׁ מִמֶּנּוּ אוֹ מִתְפַּחֵד:

מִתְנַחֵם לְךָ לְהָרְגֶךָ מִתְנַחֵם הוּא עַל הַבְּרָכוֹת בַּהֲרִיגָתְךָ, לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על בראשית כ"ז:מ"ב). וּפְשׁוּטוֹ מִתְנַחֵם בְּךָ, וְכֵן "כִּי בֹחֵר אַתָּה לְבֶן יִשַׁי" (שמואל א כ ל), "וְהֶחֱזִיק לוֹ" (שם ב טו ה), וַרַבִּים כֵּן. אוֹ פֵּרוּשׁוֹ מִתְנַחֵם עָלֶיךָ, כְּמוֹ "כִּי כֵן צִוָּה לוֹ הַמֶּלֶךְ" (אסתר ג ב). אֲבָל אוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על בראשית כ"ז:מ"ב) אָמַר "כָּמֵן לָךְ" – אוֹרֵב לְךָ. וְנִרְאֶה מִדַּעְתּוֹ כִּי טַעַם מִתְנַחֵם לְךָ, שֶׁמַּרְאֶה עַצְמוֹ לְךָ מְנֻחָם עַל עִנְיַן הַבְּרָכוֹת וּכְאִלּוּ אֵינוֹ מַקְפִּיד בָּהֶן, וְהוּא מְאֻרָב כְּדֵי שֶׁלֹּא תִּשְׁתַּמֵּר מִמֶּנּוּ, וְתִרְגֵּם הָעִנְיָן לֹא הַלָּשׁוֹן:

פרק כח

ה **אֲחִי רִבְקָה אֵם יַעֲקֹב וְעֵשָׂו** בַּעֲבוּר שֶׁאָמַר שֶׁצִּוָּה יִצְחָק אֶת יַעֲקֹב לָקַחַת לוֹ אִשָּׁה מִבְּנוֹת לָבָן אֲחִי אִמּוֹ, הִזְכִּיר הַכָּתוּב שֶׁהָיָה גַּם כֵּן אֲחִי אִמּוֹ שֶׁל עֵשָׂו, וְרָאוּי הָיָה שֶׁיְּצַוֶּה גַּם כֵּן לְעֵשָׂו, אֲבָל מִדַּעְתּוֹ שֶׁבִּרכַּת אַבְרָהָם תִּהְיֶה לְיַעֲקֹב וּלְזַרְעוֹ עָשָׂה כֵן. וְהִזְכִּיר כִּי עֵשָׂו שָׁמַע שֶׁצִּוָּה אוֹתוֹ שֶׁלֹּא יִקַּח אִשָּׁה מִבְּנוֹת כְּנַעַן

וְשֶׁיֵּלֵךְ אֶל לָבָן אֲחִי אִמּוֹ, וְהוּא שָׁמַע לַעֲשׂוֹת רְצוֹן אָבִיו שֶׁלֹּא לָקַחַת אִשָּׁה מִבְּנוֹת כְּנַעַן, אַף לֹא עָשָׂה כָּרָאוּי שֶׁיִּקַּח מִבְּנוֹת לָבָן אַף עַל פִּי שֶׁהוּא אֲחִי אִמּוֹ, וְעוֹד הִזְכִּיר שֶׁלָּקַח אוֹתָהּ עַל נָשָׁיו וְלֹא גֵּרֵשׁ אֶת הָרָעוֹת, כִּי הָלַךְ עַל תַּאֲוַת נַפְשׁוֹ יוֹתֵר מֵרְצוֹן אָבִיו:

יב וְהִנֵּה סֻלָּם מֻצָּב אַרְצָה וְרֹאשׁוֹ מַגִּיעַ הַשָּׁמָיְמָה וְהִנֵּה מַלְאֲכֵי אֱלֹהִים עֹלִים וְיֹרְדִים בּוֹ הֶרְאָהוּ בַּחֲלוֹם הַנִּבּוּאָה כִּי כָּל הַנַּעֲשֶׂה בָּאָרֶץ נַעֲשֶׂה עַל יְדֵי הַמַּלְאָכִים, וְהַכֹּל בִּגְזֵרַת עֶלְיוֹן עֲלֵיהֶם, כִּי מַלְאֲכֵי אֱלֹהִים אֲשֶׁר שָׁלַח ה׳ לְהִתְהַלֵּךְ בָּאָרֶץ לֹא יַעֲשׂוּ קְטַנָּה אוֹ גְּדוֹלָה עַד שׁוּבָם לְהִתְיַצֵּב עַל אֲדוֹן כָּל הָאָרֶץ לֵאמֹר לְפָנָיו, הִתְהַלַּכְנוּ בָּאָרֶץ וְהִנֵּה יוֹשֶׁבֶת בְּשַׁלְוָה אוֹ מְלֹאָה חֶרֶב וָדָם, וְהוּא יְצַוֶּה עֲלֵיהֶם לָשׁוּב לָרֶדֶת בָּאָרֶץ וְלַעֲשׂוֹת דְּבָרוֹ. וְהֶרְאָהוּ כִּי הוּא יִתְבָּרַךְ נִצָּב עַל הַסֻּלָּם וּמַבְטִיחוֹ לְיַעֲקֹב בְּהַבְטָחָה גְּדוֹלָה לְהוֹדִיעַ שֶׁהוּא לֹא יִהְיֶה בְּיַד הַמַּלְאָכִים, אֲבָל יִהְיֶה חֵלֶק ה׳ וְיִהְיֶה עִמּוֹ תָּמִיד, כְּמוֹ שֶׁאָמַר ״וְהִנֵּה אָנֹכִי עִמָּךְ וּשְׁמַרְתִּיךָ בְּכֹל אֲשֶׁר תֵּלֵךְ״, כִּי מַעֲלָתוֹ גְּדוֹלָה מִשְּׁאָר הַצַּדִּיקִים שֶׁנֶּאֱמַר בָּהֶם (תהלים צא יא) ״כִּי מַלְאָכָיו יְצַוֶּה לָךְ לִשְׁמָרְךָ בְּכָל דְּרָכֶיךָ״. וְעַל דַּעַת רַבִּי אֱלִיעֶזֶר הַגָּדוֹל (פרקי דר״א לה) הָיְתָה זֹאת הַמַּרְאָה כְּעִנְיַן בֵּין הַבְּתָרִים לְאַבְרָם, כִּי הֶרְאָהוּ מֶמְשֶׁלֶת אַרְבַּע מַלְכֻיּוֹת וּמַעֲלָתָם וִירִידָתָם, וְזֶה טַעַם ״מַלְאֲכֵי אֱלֹהִים״, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר בְּדָנִיֵּאל (י כ יג) ״שַׂר מַלְכוּת פָּרַס״, וְהִבְטִיחוֹ כִּי הוּא יִתְעַלֶּה יִהְיֶה עִמּוֹ בְּכָל אֲשֶׁר יֵלֵךְ בֵּינֵיהֶם וְיִשְׁמְרֵנוּ וְיַצִּילֵנוּ מִיָּדָם. אָמְרוּ (שם בפדר״א), הֶרְאָה לוֹ הקב״ה אַרְבַּע מַלְכֻיּוֹת מָשְׁלָן וְאָבְדָן, הֶרְאָהוּ שַׂר מַלְכוּת בָּבֶל עוֹלָה שִׁבְעִים עֲנָקִים וְיוֹרֵד, וְהֶרְאָהוּ שַׂר מַלְכוּת פָּרַס עוֹלָה חֲמִשִּׁים וּשְׁנַיִם עֲנָקִים וְיוֹרֵד, וְהֶרְאָהוּ שַׂר מַלְכוּת יָוָן עוֹלָה מֵאָה וּשְׁמוֹנִים עֲנָקִים וְיוֹרֵד, וְהֶרְאָהוּ שַׂר מַלְכוּת אֱדוֹם עוֹלָה וְאֵינוֹ יוֹרֵד. אָמַר לוֹ יַעֲקֹב, ״אַף אֶל שְׁאוֹל תּוּרַד״ (ישעיהו יד טו), אָמַר לוֹ הקב״ה ״אִם תַּגְבִּיהַּ כַּנֶּשֶׁר״ וְגוֹ׳ (עובדיה א ד):

יג כִּי אִם בֵּית אֱלֹהִים וְזֶה שַׁעַר הַשָּׁמָיִם הוּא בֵּית הַמִּקְדָּשׁ שֶׁהוּא שַׁעַר לָעֲלוֹת מִשָּׁם הַתְּפִלּוֹת וְהַקָּרְבָּנוֹת לַשָּׁמַיִם. וְכָתַב רַשִׁ״י (רש״י על בראשית כ״ח:י״ז), אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר בְּשֵׁם ר׳ יוֹסֵי בֶּן זִמְרָא (ב״ר סט ה), הַסֵּלָּם הַזֶּה עוֹמֵד בְּבְאֵר שֶׁבַע וְשִׁפּוּעוֹ מַגִּיעַ עַד בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, שֶׁבְּאֵר שֶׁבַע עוֹמֵד בִּדְרוֹמוֹ שֶׁל יְהוּדָה וִירוּשָׁלַם בִּצְפוֹנוֹ, בִּגְבוּל שֶׁבֵּין יְהוּדָה וּבִנְיָמִין, וּבֵית אֵל הָיָה בַּצָּפוֹן שֶׁל נַחֲלַת בִּנְיָמִין, בַּגְּבוּל שֶׁבֵּין בִּנְיָמִין וּבֵין בְּנֵי יוֹסֵף, נִמְצָא סֵלָּם רַגְלָיו בִּבְאֵר שֶׁבַע וְרֹאשׁוֹ בְּבֵית אֵל מַגִּיעַ שִׁפּוּעוֹ כְּנֶגֶד יְרוּשָׁלָם. וְשֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ (חולין צא) צַדִּיק זֶה בָּא לְבֵית מְלוֹנִי, וְעוֹד אָמְרוּ (פסחים פח) יַעֲקֹב קָרָאוֹ בֵּית אֵל, וְזוֹ לוּז הִיא וְלֹא יְרוּשָׁלָם, וּמֵהֵיכָן לָמְדוּ לוֹמַר כֵּן, אֲנִי אוֹמֵר שֶׁנֶּעֱקַר הַר הַמּוֹרִיָּה וּבָא לְכָאן, וְזוֹ הִיא קְפִיצַת הָאָרֶץ הָאֲמוּרָה בִּשְׁחִיטַת חֻלִּין (חולין צא), שֶׁבָּא בֵּית הַמִּקְדָּשׁ לְקִרְאתוֹ עַד בֵּית אֵל, וְזֶהוּ ״וַיִּפְגַּע בַּמָּקוֹם״. וְאִם תֹּאמַר כְּשֶׁעָבַר יַעֲקֹב אָבִינוּ עַל בֵּית הַמִּקְדָּשׁ מַדּוּעַ לֹא עִכְּבוּהוּ שָׁם, אֵיהוּ לָא יָהַב דַּעְתֵּהּ לְהִתְפַּלֵּל בַּמָּקוֹם שֶׁהִתְפַּלְּלוּ אֲבוֹתָיו וּמִן הַשָּׁמַיִם יְעַכְּבוּהוּ, אֵיהוּ עַד חָרָן אַזַל דִּכְתִיב בְּפֶרֶק גִּיד הַנָּשֶׁה (שם), וּקְרָא מְסַיֵּעַ לָן, ״וַיֵּלֶךְ חָרָנָה״, כִּי מְטָא לְחָרָן אָמַר, אֶפְשָׁר עָבַרְתִּי עַל מָקוֹם שֶׁהִתְפַּלְּלוּ בּוֹ אֲבוֹתַי וְלֹא הִתְפַּלַּלְתִּי בּוֹ, יָהַב דַּעְתֵּהּ לְמֶהֱדַר וְחָזַר עַד בֵּית אֵל, קָפְצָה לֵיהּ אַרְעָא עַד בֵּית אֵל. כָּל אִלּוּ דִּבְרֵי הָרַב, וְלֹא נִרְאֶה לִי כְּלָל, שֶׁאֵין קְפִיצַת הָאָרֶץ שֶׁהִזְכִּירוּ בְּיַעֲקֹב אֶלָּא כְּאוֹתָהּ שֶׁאָמְרוּ בֶּאֱלִיעֶזֶר עֶבֶד אַבְרָהָם שֶׁבָּא בְּיוֹם אֶחָד לְחָרָן, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ בְּסַנְהֶדְרִין (צה), שִׁלְשָׁה קָפְצָה לָהֶם הָאָרֶץ, אֱלִיעֶזֶר עֶבֶד אַבְרָהָם, וְיַעֲקֹב אָבִינוּ, וַאֲבִישַׁי בֶּן צְרוּיָה, וּפִרְשׁוּ אֱלִיעֶזֶר עֶבֶד אַבְרָהָם דִּכְתִיב (בראשית כ״ד:מ״ב) ״וָאָבֹא הַיּוֹם אֶל הָעָיִן״, לְמֵימְרָא דַּהֲווּא יוֹמָא נָפֵק, יַעֲקֹב דִּכְתִיב ״וַיִּפְגַּע בַּמָּקוֹם״, כִּי מְטָא לְחָרָן אָמַר, אֶפְשָׁר שֶׁעָבַרְתִּי עַל מָקוֹם שֶׁהִתְפַּלְּלוּ אֲבוֹתַי וְלֹא הִתְפַּלַּלְתִּי בּוֹ, כֵּיוָן דְּהִרְהֵר בִּדַעְתֵּהּ לְמֶהֱדַר קָפְצָה לֵהּ אַרְעָא, מֵיד ״וַיִּפְגַּע בַּמָּקוֹם״. הִנֵּה בְּפֵרוּשׁ אוֹמְרִים שֶׁכֵּיוָן שֶׁעָלָה בִּלְבּוֹ בְּחָרָן לַחְזֹר קָפְצָה לוֹ הָאָרֶץ וּפָגַע בַּמָּקוֹם שֶׁהִתְפַּלְּלוּ בּוֹ אֲבוֹתָיו, לֹא שֶׁחָזַר לְבֵית אֵל וְלֹא שֶׁקָּפַץ הַר הַמּוֹרִיָּה וּבָא לְשָׁם. וּבְבְרֵאשִׁית רַבָּה (בראשית רבה נ״ט:י״א) עוֹד עָשׂוּ שְׁנֵיהֶם שָׁוִים בַּקְּפִיצָה, אָמְרוּ ״וַיִּקַּם וַיֵּלֶךְ אֶל אֲרַם נַהֲרַיִם״ (בראשית כ״ד:י׳), בַּר יוֹמוֹ, ״וָאָבֹא הַיּוֹם אֶל הָעָיִן״, הַיּוֹם יָצָאתִי וְהַיּוֹם בָּאתִי. וּבְיַעֲקֹב דָּרְשׁוּ (ב״ר סח ח) כֵּן, ״וַיֵּלֶךְ חָרָנָה״, רַבָּנִין אָמְרִין בַּר יוֹמוֹ. וּמָה טַעַם שֶׁיִּקְפֹּץ הַר הַמּוֹרִיָּה וְיָבֹא עַד בֵּית אֵל אַחַר שֶׁטָּרַח יַעֲקֹב לַחְזֹר מֵחָרָן וְעַד בֵּית אֵל מַהֲלַךְ כַּמָּה יָמִים, וְעוֹד כִּי בֵּית אֵל אֵינֶנּוּ סוֹף גְּבוּל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל מִפְּאַת חָרָן, כִּי חָרָן אֶרֶץ קֶדֶם הִוא, וְעוֹד שֶׁאֵין הָאֶמְצָעוּת נִקְרָא שִׁפּוּעַ הַסֵּלָּם, וְעוֹד מָה טַעַם לִהְיוֹתוֹ כְּנֶגֶד בֵּית אֵל וְהָאֶמְצַע אֵינֶנּוּ מוֹרֶה עַל דָּבָר יוֹתֵר מִכֻּלּוֹ. אֲבָל מִדְרָשִׁים הַלָּלוּ עִנְיָן אַחֵר לָהֶם, אָמְרוּ שָׁם (בראשית רבה ס״ג:י׳), אָמַר רַבִּי הוֹשַׁעְיָה, כְּבָר כְּתִיב (בראשית כ״ח:ז׳) ״וַיִּשְׁמַע יַעֲקֹב אֶל אָבִיו וְאֶל אִמּוֹ וַיֵּלֶךְ פַּדֶּנָה אֲרָם״, וּמַה תַּלְמוּד לוֹמַר ״וַיֵּצֵא יַעֲקֹב מִבְּאֵר שָׁבַע״, אֶלָּא אָמַר, אַבָּא בְּשָׁעָה שֶׁבִּקֵּשׁ לָצֵאת לְחוּצָה לָאָרֶץ מֵהֵיכָן הֶרְשָׁה לוֹ, לֹא מִבְּאֵר שֶׁבַע, אַף אֲנִי הֲרֵינִי הוֹלֵךְ לִבְאֵר שֶׁבַע, אִם נוֹתֵן לִי רְשׁוּת הֲרֵינִי יֹצֵא וְאִם לָאו אֵינִי יוֹצֵא. לְפִיכָךְ הֵצֵרַךְ הַכָּתוּב לוֹמַר ״וַיֵּצֵא יַעֲקֹב מִבְּאֵר שָׁבַע״. וְכַוָּנַת הַמִּדְרָשׁ הַזֶּה כִּי הֵם סְבוּרִים שֶׁיַּעֲקֹב בְּחֻבְרוֹן נִתְבָּרֵךְ, שֶׁהוּא אֶרֶץ מְגוּרֵי אָבִיו, וּלְשָׁם חָזַר אֵלָיו, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית ל״ה:כ״ז) ״וַיָּבֹא יַעֲקֹב אֶל יִצְחָק אָבִיו מַמְרֵא קִרְיַת הָאַרְבַּע הִיא חֶבְרוֹן אֲשֶׁר גָּר שָׁם אַבְרָהָם וְיִצְחָק״, וְאִם כֵּן הַכָּתוּב שֶׁאָמַר ״וַיֵּצֵא יַעֲקֹב מִבְּאֵר שָׁבַע״, כִּי כַּאֲשֶׁר צִוָּהוּ אָבִיו לָלֶכֶת אֶל לָבָן, הָלַךְ שָׁם לִטֹּל רְשׁוּת, וְהוּא הַמָּקוֹם שֶׁלָּן בּוֹ וְרָאָה מַרְאוֹת אֱלֹהִים, וְנָתַן לוֹ הָרְשׁוּת לָצֵאת, כְּמוֹ שֶׁאָמַר ״וּשְׁמַרְתִּיךָ בְּכֹל אֲשֶׁר תֵּלֵךְ וַהֲשִׁבֹתִיךָ אֶל הָאֲדָמָה הַזֹּאת״, וְהַסֵּלָּם שֶׁרָאָה לְדַעַת רַבִּי יוֹסֵי בֶּן זִמְרָא רָאָה שֶׁרַגְלָיו בִּבְאֵר שֶׁבַע בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר הוּא שׁוֹכֵב שָׁם, וְסוֹף שִׁפּוּעוֹ שֶׁהוּא רֹאשׁ הַסֵּלָּם מַגִּיעַ עַד כְּנֶגֶד בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, נִסְמָךְ בַּשָּׁמַיִם בַּפֶּתַח שֶׁהַמַּלְאָכִים נִכְנָסִים וְיוֹצְאִים בּוֹ, וְהַשֵּׁם הַנִּכְבָּד נִצָּב עָלָיו, וְלָכֵן יָדַע שֶׁבְּאֵר שֶׁבַע הוּא שַׁעַר הַשָּׁמַיִם טוֹב לְתִפְלָה, וּבֵית הַמִּקְדָּשׁ בֵּית אֱלֹהִים. וּבַבֹּקֶר נָשָׂא יַעֲקֹב רַגְלָיו מִבְּאֵר שָׁבַע וַיֵּלֶךְ חָרָנָה בֶּן יוֹמוֹ, וְהִיא קְפִיצַת הַדֶּרֶךְ שֶׁלּוֹ, וְזֶהוּ דַּעַת רַבִּי יוֹסֵי בֶּן זִמְרָא שֶׁאָמַר בְּבְרֵאשִׁית רַבָּה (בראשית רבה ס״ט:ז׳), הַסֵּלָּם הַזֶּה עוֹמֵד בְּבְאֵר שֶׁבַע וְשִׁפּוּעוֹ מַגִּיעַ עַד בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, שֶׁנֶּאֱמַר ״וַיֵּצֵא יַעֲקֹב מִבְּאֵר שָׁבַע וַיֵּרֶא וַיֹּאמֶר

מַה נּוֹרָא הַמָּקוֹם הַזֶּה״. וְהָאֶבֶן אֲשֶׁר שָׂם מַצֵּבָה, לֹא בִּמְקוֹם שְׁכִיבָתוֹ הֵקִים אוֹתָהּ, שֶׁהֲרֵי בְּאֵר שֶׁבַע אֵינָנּוּ בֵּית אֵל, וְהוּא בְּבֵית אֵל הֶעֱמִיד אוֹתָהּ וּלְשָׁם חָזַר בְּשׁוּבוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית ל״ה:א׳) ״קוּם עֲלֵה בֵית אֵל וַעֲשֵׂה שָׁם מִזְבֵּחַ לָאֵל הַנִּרְאֶה אֵלֶיךָ״ וְגוֹ׳, אֲבָל הֵקִים אוֹתָהּ כְּנֶגֶד הַשִּׁפּוּעַ בְּמָקוֹם שֶׁרֹאשׁ הַסֶּלָע עוֹמֵד, שֶׁקָּרָא אוֹתוֹ בֵּית אֱלֹהִים, וְהִיא עִיר לוּז. וּלְדַעְתּוֹ שֶׁל רַבִּי יוֹסֵי בֶּן זִמְרָא לוּז הִיא יְרוּשָׁלַיִם, שֶׁקָּרָאוֹ בֵּית אֵל. וְאֶפְשָׁר שֶׁיִּהְיֶה כֵּן לְפִי הַמִּקְרָאוֹת שֶׁבְּסֵפֶר יְהוֹשֻׁעַ. וּבֶאֱמֶת שֶׁאֵינֶנּוּ בֵּית אֵל הַסָּמוּךְ לָעַי, כִּי כֵן שֵׁם הָעִיר הַהִיא לָרִאשׁוֹנָה בִּימֵי אַבְרָהָם וְקֹדֶם לָכֵן. וְרַבִּי יְהוּדָה בְּרַבִּי סִימוֹן חָלַק שָׁם (בב״ר סט ז) עַל רַבִּי יוֹסֵי בֶּן זִמְרָא, וְאָמַר, הַסֶּלַע הַזֶּה עוֹמֵד בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ וְשִׁפּוּעוֹ מַגִּיעַ עַד בֵּית אֵל, מַאי טַעְמָא, ״וַיֵּירָא וַיֹּאמַר מַה נּוֹרָא הַמָּקוֹם הַזֶּה וְגוֹ׳ וַיִּקְרָא שֵׁם הַמָּקוֹם הַהוּא בֵּית אֵל״. וְדַעַת רַבִּי יְהוּדָה בְּרַבִּי סִימוֹן כִּי ״וַיִּפְגַּע בַּמָּקוֹם״ הוּא הַר הַמּוֹרִיָּה, ״וַיָּלֶן שָׁם כִּי בָא הַשָּׁמֶשׁ״ לוֹ בִּלֹּא עִתּוֹ, שֶׁאָמְרוּ צַדִּיק זֶה בָּא לְבֵית מְלוֹנִי וְיִפָּטֵר בִּלֹּא לִינָה, וְרָאָה הַסֶּלַע הַזֶּה שֶׁהוּא רֹאשׁוֹ מַגִּיעַ עַד כְּנֶגֶד בֵּית אֵל זֶה, וְהִיא עִיר לוּז, וְאָמַר כִּי זֶה הַמָּקוֹם בֵּית אֱלֹהִים, וְשִׁפּוּעַ הַסֶּלַע שַׁעַר הַשָּׁמַיִם. וְהִנֵּה הַר הַמּוֹרִיָּה טוֹב לְתִפְלָה, וְגַם בֵּית אֵל מָקוֹם רָאוּי לַעֲבֹד שָׁם הָאֱלֹהִים. וְהֵקִים הַמַּצֵּבָה בְּבֵית אֵל כִּי לְדַעַת כֻּלָּם כְּנֶגֶד הַשִּׁפּוּעַ הֵקִים אוֹתָהּ. וַיִּסְכִּים דַּעְתּוֹ שֶׁל רַבִּי יְהוּדָה בְּרַבִּי סִימוֹן עִם הַמִּדְרָשׁ שֶׁבְּגִמְרָא בְּפֶרֶק גִּיד הַנָּשֶׁה (חולין צא) וּבְפֶרֶק חֵלֶק (סנהדרין צה), שֶׁיַּעֲקֹב יָצָא מִבְּאֵר שֶׁבַע וְהָלַךְ לְחָרָן, וּכְשֶׁנִּמְלַךְ לַחְזֹר וּלְהִתְפַּלֵּל בַּמָּקוֹם שֶׁהִתְפַּלְּלוּ אֲבוֹתָיו בְּהַר הַמּוֹרִיָּה אָז קָפְצָה לוֹ הָאָרֶץ וַיִּפְגַּע מָיִד בְּהַר הַמּוֹרִיָּה. וְשָׁמָּא דַּעְתָּם שֶׁקָּפְצָה לוֹ בַּהֲלִיכָה וּבַחֲזָרָה, כְּדִבְרֵי הָאוֹמֵר (בב״ר סח ח) ״וַיֵּלֶךְ חָרָנָה״ בֶּן יוֹמוֹ, ״וַיִּפְגַּע בַּמָּקוֹם״ מִיָּד בְּפֶתַע פִּתְאוֹם. וּמָצָאתִי עוֹד מְפֹרָשׁ בְּפִרְקֵי רַבִּי אֱלִיעֶזֶר הַגָּדוֹל (פרק לה), אָמַר, בֶּן שִׁבְעִים וְשֶׁבַע שָׁנָה הָיָה יַעֲקֹב בְּצֵאתוֹ מִבֵּית אָבִיו, וְהָיְתָה הַבְּאֵר מְהַלֶּכֶת לְפָנָיו מִבְּאֵר שֶׁבַע וְעַד הַר הַמּוֹרִיָּה מַהֲלַךְ שְׁנֵי יָמִים, וְהִגִּיעַ לְשָׁם בַּחֲצִי הַיּוֹם וְכוּ׳, אָמַר לוֹ הקב״ה, יַעֲקֹב, הַלֶּחֶם בְּצִקְלוֹנְךָ וְהַבְּאֵר לְפָנֶיךָ לֶאֱכֹל וְלִשְׁתּוֹת וְלִשְׁכַּב בַּמָּקוֹם הַזֶּה. אָמַר לְפָנָיו, רִבּוֹן כָּל הָעוֹלָמִים, עַד עַכְשָׁו יֵשׁ לַשֶּׁמֶשׁ יְרִידוֹת מַעֲלוֹת חֲמִשִּׁים, וַאֲנִי שׁוֹכֵב בַּמָּקוֹם הַזֶּה. וּבִלֹּא עִתּוֹ בָּא הַשֶּׁמֶשׁ מִמַּעֲרָב, וְהִבִּיט יַעֲקֹב וְרָאָה אֶת הַשֶּׁמֶשׁ בָּא בַּמַּעֲרָב, ״וַיָּלֶן שָׁם כִּי בָא הַשֶּׁמֶשׁ״, לָקַח יַעֲקֹב שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה אֲבָנִים מֵאַבְנֵי הַמִּזְבֵּחַ שֶׁנֶּעֱקַד עָלָיו יִצְחָק אָבִיו וְשָׂם אוֹתָם מְרֻאָשׁוֹתָיו, לְהוֹדִיעוֹ שֶׁעֲתִידִין לַעֲמֹד מִמֶּנּוּ שְׁנֵים עָשָׂר שְׁבָטִים, וְנַעֲשׂוּ כֻּלָּן אֶבֶן אַחַת לְהוֹדִיעוֹ שֶׁכֻּלָּן עֲתִידִים לִהְיוֹת גּוֹי אֶחָד בָּאָרֶץ, שֶׁנֶּאֱמַר (שמואל ב ז כג) ״וּמִי כְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל גּוֹי אֶחָד״. הִשְׁכִּים יַעֲקֹב בַּבֹּקֶר בְּפַחַד גָּדוֹל, וְאָמַר, בֵּיתוֹ שֶׁל הקב״ה בַּמָּקוֹם הַזֶּה, שֶׁנֶּאֱמַר ״וַיֵּירָא וַיֹּאמַר מַה נּוֹרָא הַמָּקוֹם״, מִכָּאן אַתָּה לָמֵד שֶׁכָּל הַמִּתְפַּלֵּל בִּירוּשָׁלַיִם כְּאִלּוּ מִתְפַּלֵּל לִפְנֵי כִּסֵּא הַכָּבוֹד, שֶׁשַּׁעַר שָׁמַיִם הוּא פָּתוּחַ לִשְׁמֹעַ תְּפִלָּתָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר ״וְזֶה שַׁעַר הַשָּׁמָיִם״. וְשָׁב יַעֲקֹב לְלַקֵּט הָאֲבָנִים וּמָצָא אוֹתָן כֻּלָּן אֶבֶן אַחַת, וְשָׂם אוֹתָהּ מַצֵּבָה בְּתוֹךְ הַמָּקוֹם, וְיָרַד לוֹ שֶׁמֶן מִן הַשָּׁמַיִם וְיָצַק עָלֶיהָ, שֶׁנֶּאֱמַר ״וַיִּצֹק שֶׁמֶן עַל רֹאשָׁהּ״. מָה עָשָׂה הקב״ה, נָטַל רֶגֶל יְמִינוֹ וְטִבַּע אֶת הָאֶבֶן עַד עִמְקֵי תְּהוֹמוֹת, וְעָשָׂה אוֹתָהּ סְנִיף לָאָרֶץ כְּאָדָם שֶׁהוּא נוֹתֵן סְנִיף לְכִפָּה, לְפִיכָךְ נִקְרֵאת אֶבֶן שְׁתִיָּה, שֶׁשָּׁם הוּא טָבוּר הָאָרֶץ וּמִשָּׁם נִפְתְּחָה הָאָרֶץ וְעָלֶיהָ הֵיכַל ה׳ עוֹמֵד, שֶׁנֶּאֱמַר ״וְהָאֶבֶן הַזֹּאת אֲשֶׁר שַׂמְתִּי מַצֵּבָה יִהְיֶה בֵּית אֱלֹהִים״. וּמִשָּׁם נָשָׂא רַגְלָיו וּכְהֶרֶף עַיִן בָּא לְחָרָן, עַד כָּאן. וְהִנֵּה הַמִּדְרָשִׁים כֻּלָּם, אַף עַל פִּי שֶׁיֵּשׁ בֵּינֵיהֶם חִלּוּף בִּמְקֹצָת, אֲבָל כֻּלָּם מוֹדִים שֶׁקְּפִיצַת הָאָרֶץ הָיְתָה לְיַעֲקֹב שֶׁהָלַךְ מַהֲלַךְ כַּמָּה יָמִים כְּהֶרֶף עַיִן. וְיִתָּכֵן שֶׁכֻּלָּם מוֹדִים זֶה לָזֶה, וּבְכָל הַלִּיכוֹתָיו קָפְצָה לוֹ, בְּלֶכְתּוֹ מִבְּאֵר שֶׁבַע לְחָרָן, וּבְרִצּוֹתוֹ לָשׁוּב לְהַר הַמּוֹרִיָּה, וּבְצֵאתוֹ מִשָּׁם לְחָרָן. וְאֵין אֶחָד מִכָּל הַמִּדְרָשִׁים שֶׁיֹּאמַר כְּדִבְרֵי רַשִׁ״י:

יח וַיָּשֶׂם אוֹתָהּ מַצֵּבָה כְּבָר פֵּרַשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ (ע״ז נג) הַהֶפְרֵשׁ שֶׁבֵּין הַמַּצֵּבָה לַמִּזְבֵּחַ, שֶׁהַמַּצֵּבָה אֶבֶן אַחַת וְהַמִּזְבֵּחַ אֲבָנִים הַרְבֵּה. וְנִרְאֶה עוֹד שֶׁהַמַּצֵּבָה תֵּעָשֶׂה לְנַסֵּךְ עָלֶיהָ נֶסֶךְ יַיִן וְלִיצוֹק עָלֶיהָ שֶׁמֶן, לֹא לְעוֹלָה וְלֹא לְזֶבַח, וְהַמִּזְבֵּחַ לְהַעֲלוֹת עָלָיו עוֹלוֹת וּשְׁלָמִים. וּבְכֹאָם לָאָרֶץ נֶאֶסְרָה עֲלֵיהֶם הַמַּצֵּבָה (דברים טז כב), מִפְּנֵי שֶׁשָּׁמוּ אוֹתָהּ הַכְּנַעֲנִים לָהֶם לְחֹק יוֹתֵר מִן הַמִּזְבֵּחוֹת, אַף עַל פִּי שֶׁכָּתוּב בָּהֶם (שמות לד יג) ״אֶת מִזְבְּחוֹתָם תִּתֹּצוּן״, אוֹ שֶׁלֹּא רָצָה לֶאֱסֹר הַכֹּל וְהִשְׁאִיר הַמִּזְבֵּחַ שֶׁרָאוּי לְנֶסֶךְ וּלְקָרְבָּנוֹת:

כ אִם יִהְיֶה אֱלֹהִים עִמָּדִי לְשׁוֹן רַשִׁ״י (רש״י על בראשית כ״ח:כ׳) אִם יִשְׁמֹר לִי הַבְטָחוֹת הַלָּלוּ שֶׁהִבְטִיחַנִי. וְטַעַם הַתְנַאי, שֶׁלֹּא יִגְרֹם הַחֵטְא. וְכָךְ אָמְרוּ בְּבְרֵאשִׁית רַבָּה (בראשית רבה ע״ו:ב׳), רַב הוּנָא בְּשֵׁם ר׳ אַחָא, כְּתִיב ״הִנֵּה אָנֹכִי עִמָּךְ״ וּכְתִיב ״אִם יִהְיֶה אֱלֹהִים עִמָּדִי״, אֶלָּא מִכָּאן שֶׁאֵין הַבְטָחָה לַצַּדִּיקִים בָּעוֹלָם הַזֶּה. וְיִתָּכֵן עוֹד עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט שֶׁאֵין הַסָּפֵק בַּדָּבָר, אֲבָל בְּכָל הֶעָתִיד יֹאמַר הַכָּתוּב כֵּן, כְּמוֹ ״עַד אֲשֶׁר אִם עָשִׂיתִי״, וְכֵן ״וְאִם יִהְיֶה הַיֹּבֵל לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל״ (במדבר לו ד), אִם יָבֹא הָעֵת שֶׁיִּהְיֶה הַתְנַאי אָז יִתְקַיֵּם הַמַּעֲשֶׂה, כְּלוֹמַר בְּבוֹאוֹ:

כא וְהָיָה ה׳ לִי לֵאלֹהִים אֵינֶנּוּ תְנַאי כְּדִבְרֵי רַשִׁ״י (רש״י על בראשית כ״ח:כ״א), אֲבָל הוּא נֶדֶר, וְעִנְיָנוֹ אִם אָשׁוּב אֶל בֵּית אָבִי אֶעֱבֹד הַשֵּׁם הַמְיֻחָד בָּאָרֶץ הַנִּבְחֶרֶת בִּמְקוֹם הָאֶבֶן הַזֹּאת שֶׁתִּהְיֶה לִי לְבֵית אֱלֹהִים, וְשָׁם אוֹצִיא אֶת הַמַּעֲשֵׂר. וְיֵשׁ בָּעִנְיָן סוֹד מִמָּה שֶׁאָמְרוּ (כתובות קי), כָּל הַדָּר בְּחוּצָה לָאָרֶץ דּוֹמֶה כְּמִי שֶׁאֵין לוֹ אֱלוֹהַּ:

פרק כט

ב **וַיַּרְא וְהִנֵּה בְאֵר בַּשָּׂדֶה וְהִנֵּה שָׁם שְׁלֹשָׁה עֲדְרֵי צֹאן רֹבְצִים עָלֶיהָ** יַאֲרִיךְ הַכָּתוּב בַּסִּפּוּר הַזֶּה לְהוֹדִיעֵנוּ כִּי קוֹיֵ ה׳ יַחֲלִיפוּ כֹּחַ וְיִרְאָתוֹ תִּתֵּן עוֹז. כִּי הִנֵּה יַעֲקֹב אָבִינוּ בָּא מִן הַדֶּרֶךְ וְהוּא עָיֵף, וַיֵּגֶל לְבַדּוֹ הָאֶבֶן אֲשֶׁר הָיוּ צְרִיכִים אֵלֶיהָ כָּל הָרוֹעִים וּשְׁלֹשָׁה עֲדְרֵי צֹאן אֲשֶׁר לָהֶם רוֹעִים רַבִּים וְשׁוֹמְרִים כֻּלָּם רוֹבְצִים עָלֶיהָ אֵינָם יְכוֹלִים לַהֲנִיעָהּ כְּלָל. וּלְרַבּוֹתֵינוּ בִּבְרֵאשִׁית רַבָּה (בראשית רבה ע׳:ח׳) גַּם בָּזֶה לָהֶם סוֹד רֶמֶז לֶעָתִיד, כִּי נִזְדַּמֵּן לוֹ כָּכָה שֶׁנִּכְנַס בְּדֶרֶךְ הַבְּאֵר, וְלֹא נֶאֶסְפוּ כָּל הָעֲדָרִים רַק שְׁלֹשָׁה מֵהֶם, וּבָא בַּזְּמַן שֶׁהָאֶבֶן עַל פִּי הַבְּאֵר וְהָעֲדָרִים שׁוֹמְרִים לָהּ, וְכָל הָעִנְיָן הַמְסֻפָּר כָּאן, לְהוֹדִיעוֹ שֶׁיִּצְלִיחַ בַּדֶּרֶךְ הַזֶּה וְיֵצֵא מִמֶּנּוּ זֶרַע זוֹכֶה לָרֶמֶז הַזֶּה, כִּי הַבְּאֵר יִרְמֹז לְבֵית הַמִּקְדָּשׁ, וְגֹ׳ עֲדָרֵי צֹאן עוֹלֵי שְׁלֹשָׁה רְגָלִים, ״כִּי מִן הַבְּאֵר הַהִוא יַשְׁקוּ הָעֲדָרִים״, שֶׁמִּשָּׁם הָיוּ שׁוֹאֲבִין רוּחַ הַקֹּדֶשׁ, אוֹ שֶׁיִּרְמֹז ״כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה״ (ישעיהו ב ג) שֶׁנִּמְשָׁלָה לְמַיִם (ב״ק יז), ״וּדְבַר ה׳ מִירוּשָׁלָם״. ״וְנֶאֶסְפוּ שָׁמָּה כָּל הָעֲדָרִים״, בָּאִים מִלְּבֹא חֲמָת עַד נַחַל מִצְרַיִם (מלכים א ח סה), ״וְגָלְלוּ אֶת הָאֶבֶן וְהִשְׁקוּ״, שֶׁמִּשָּׁם הָיוּ שׁוֹאֲבִין רוּחַ הַקֹּדֶשׁ, ״וְהֵשִׁיבוּ אֶת הָאֶבֶן״, מֵנַח לָרֶגֶל הַבָּא׃

ה **הַיְדַעְתֶּם אֶת לָבָן בֶּן נָחוֹר** הָיָה נִכְדָּ וְיָדוּעַ בְּשֵׁם אֲבִי אָבִיו, כִּי הוּא נִכְבָּד מֵאָבִיו וְרֹאשׁ בֵּית אֲבוֹתָם, כְּדִכְתִיב (בראשית ל״א:ג״ג) ״אֱלֹהֵי אַבְרָהָם וֵאלֹהֵי נָחוֹר״. וְיִתָּכֵן שֶׁהָיָה בְּתוֹאֵל אָדָם פָּחוּת מַעֲלָה, וְלֹא יִרְצֶה לָבָן שֶׁיְיַחֲסוּ אוֹתוֹ הָאֲנָשִׁים רַק לַאֲבִי אָבִיו, כִּי כֵן מָצָאנוּ (בראשית כ״ד:נ׳) ״וַיַּעַן לָבָן וּבְתוּאֵל״. אוּלַי הָיָה כָּל זֶה לְמַעֲלַת אַבְרָהָם, כִּי הָיוּ כָּל הַמִּשְׁפָּחָה מִתְיַחֲסִים לְנָחוֹר אֲחִי אַבְרָהָם׃

ט וְטַעַם **כִּי רוֹעָה הִיא** לְהַגִּיד כִּי אֵין לְצֹאן לָבָן רוֹעֶה אַחֵר זוּלָתָהּ, כִּי לָהּ לְבַדָּהּ מָסַר אָבִיהָ הָעֵדֶר וְהִיא לְבַדָּהּ רוֹעָה אוֹתָם כָּל הַיָּמִים, לֹא תֵּלֵךְ בָּהֶם לְאָה אֲחוֹתָהּ כְּלָל, וְלֹא הָיָה עִנְיָנָהּ כִּבְנוֹת יִתְרוֹ שֶׁהָיוּ שֶׁבַע בְּנוֹתָיו כֻּלָּן רוֹעוֹת כְּאַחַת, כְּמוֹ שֶׁאָמַר ״וַתָּבֹאנָה וַתְּדַלֶּנָה״ (שמות ב טז). וְאוּלַי בַּעֲבוּר כִּי עֵינֵי לְאָה רַכּוֹת הָיָה הַשֵּׁמֶשׁ מַזִּיק לָהּ, אוֹ בַּעֲבוּר שֶׁהָיְתָה לְאָה גְּדוֹלָה רְאוּיָה לְאִישׁ וְחָשַׁשׁ לָהּ אָבִיהָ, אֲבָל יִתְרוֹ נִכְבָּד בִּמְקוֹמוֹ וְכֹהֵן הָאָרֶץ וְיִרְאוּ מִגַּשֶׁת אֶל בְּנוֹתָיו. אוֹ שֶׁהָיָה לָבָן צָנוּעַ מִמֶּנּוּ, כִּי מִשְׁפַּחַת אַבְרָהָם כְּשֵׁרָה וּצְנוּעָה, וְרָחֵל הָיְתָה קְטַנָּה וְאֵין לָחוּשׁ לָהּ. וְזֶה עִנְיַן ״וַיִּשַּׂק יַעֲקֹב לְרָחֵל״, אוֹ הוּא כְּדִבְרֵי רַבִּי אַבְרָהָם (אבן עזרא על בראשית כ״ז:כ״ז), כִּי נְשִׁיקָה בְּלָמ״ד אֵינָהּ בַּפֶּה רַק נָשַׁק אוֹתָהּ עַל רֹאשָׁהּ אוֹ עַל כְּתֵפָהּ׃

יב **וַתַּגֶּד לְאָבִיהָ** לְשׁוֹן רַשׁ״י (רש״י על בראשית כ״ט:י״ב) אִמָּהּ מֻתָּה. וְכָךְ בִּבְרֵאשִׁית רַבָּה (בראשית רבה ע׳:י״ג). וּלְפִי פְּשׁוּטוֹ לְבַשְּׂרוֹ בִּיאַת קְרוֹבוֹ וְשֶׁיֵּצֵא אֵלָיו וְיכַבְּדֵהוּ, כִּי אִמָּהּ מָה לָהּ וּמָה תַּעֲשֶׂה לוֹ, אֲבָל רִבְקָה הֵרְאָת אֶת אִמָּהּ הַתַּכְשִׁיטִין אֲשֶׁר נָתְנוּ לָהּ כְּמִנְהַג הַנְּעָרוֹת׃

טו **הֲכִי אָחִי אַתָּה וַעֲבַדְתַּנִי חִנָּם** לֹא סִפֵּר הַכָּתוּב שֶׁהָיָה יַעֲקֹב עוֹבֵד אוֹתוֹ. וְיִתָּכֵן כִּי מֵעֵת שֶׁאָמַר ״וַיִּשַּׁק אֶת צֹאן לָבָן אֲחִי אִמּוֹ״ לֹא יָצָא הַצֹּאן מִיָּדוֹ, כִּי בִּרְאוֹתוֹ אֶת רָחֵל כִּי רוֹעָה הִיא חָמַל עָלֶיהָ שֶׁלֹּא תָּשׁוּב לִרְעוֹת צֹאן עוֹד, וְהָיָה הוּא רוֹעֶה אוֹתָן בְּאַהֲבָתוֹ אוֹתָהּ. וְאָפְשָׁר עוֹד לוֹמַר כִּי לָבָן דִּבֵּר בְּעָרְמָה, אָמַר לוֹ מִתְּחִלָּה כִּי עַצְמוֹ וּבְשָׂרוֹ הוּא, וְיִחְמֹל עָלָיו כַּאֲשֶׁר יַחְמֹל הָאָדָם עַל עַצְמוֹ וְעַל בְּשָׂרוֹ, וְכַאֲשֶׁר רָאָה שֶׁהָיָה יַעֲקֹב מִתְעַכֵּב שָׁם מִתְפָּרְנֵס מֵאֲשֶׁר לְלָבָן, אָמַר לוֹ, הֲכִי אָחִי אַתָּה וְתַעַבְדֵנִי חִנָּם, כִּי יָדַעְתִּי כִּי מֵעַתָּה תַּעֲבֹד אוֹתִי, כִּי אִישׁ מוּסָר אַתָּה וְלֹא תִּתְפָּרְנֵס מִשֶּׁל אֲחֵרִים, וְגַם אֲנִי אֵינִי רוֹצֶה שֶׁתִּהְיֶה הֶעֲבוֹדָה שֶׁתַּעַבְדֵנִי בְּחִנָּם בְּלֹא מַשְׂכֹּרֶת שְׁלֵמָה, וְהַגִּידָה לִי מָה תִּבַּקֵּשׁ אַתָּה בְּמַשְׂכֻּרְתֶּךָ וְאֶתֵּן. אָז הִכִּיר יַעֲקֹב דַּעְתּוֹ, וְאָמַר לוֹ שֶׁיַּעֲבֹד אוֹתוֹ ז׳ שָׁנִים בְּרָחֵל. וְהֶעֱבוֹדָה מִן הַסְּתָם הִיא מֹרְעֶה הַצֹּאן, כִּי לָהּ הָיוּ צְרִיכִים וּבָהּ הָיוּ מְדַבְּרִים׃

כא **כִּי מָלְאוּ יָמָי** שֶׁאָמְרָה לִי אִמִּי, וְעוֹד ״כִּי מָלְאוּ יָמָי״, חֲרִיגִי בֶּן פ״ד שָׁנָה וְאֵימָתַי אַעֲמִיד י״ב שְׁבָטִים, לְשׁוֹן רַשׁ״י (רש״י על בראשית כ״ט:כ״א)׃

כז **מַלֵּא שְׁבוּעַ זֹאת** דָּבֵק הוּא בַּחֲטָף, שָׁבוּעַ שֶׁל זֹאת, וְהֵן ז׳ יְמֵי הַמִּשְׁתֶּה, גַּם זֶה לְשׁוֹן רַשׁ״י (רש״י על בראשית כ״ט:כ״ז). וְאִם כֵּן לָמָּה לֹא פֵּרֵשׁ הָרֵב מָלְאוּ יָמָי עַל שְׁנֵי הֶעֱבוֹדָה וְהַתְּנַאי שֶׁשָּׁלְמוּ כְּדִבְרֵי אוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על בראשית כ״ט:כ״ז), וְהוּא מַשְׁמָעוּת הַכָּתוּב בֶּאֱמֶת, וּבִשְׁבִיל הַיָּמִים שֶׁאָמְרָה לוֹ אִמּוֹ גַּם מִפְּנֵי זְקֻנָתוֹ לֹא יִתֵּן לוֹ לָבָן בִּתּוֹ קֹדֶם זְמַנּוֹ אֲשֶׁר הִתְנוּ שְׁנֵיהֶם, וְדֵי שְׁיְקַיֵּם תְּנָאוֹ. וּכְדִבְרֵי אוּנְקְלוֹס הוּא שֶׁנִּצְטָרֵךְ לְפָרֵשׁ ״מַלֵּא שְׁבוּעַ זֹאת״ עַל יְמֵי הַמִּשְׁתֶּה, כִּי יְמֵי הֶעֱבוֹדָה שְׁלֵמִים הָיוּ כַּאֲשֶׁר אָמַר לוֹ יַעֲקֹב, וְכֵן פֵּרֵשׁ רַבִּי אַבְרָהָם (אבן עזרא על בראשית כ״ט:כ״ז). וַאֲנִי לֹא יָדַעְתִּי כִּי שִׁבְעַת יְמֵי הַמִּשְׁתֶּה תַּקָּנַת מֹשֶׁה רַבֵּינוּ לְיִשְׂרָאֵל (ירושלמי כתובות פ״א ה״א). וְאוּלַי נֹאמַר שֶׁנִּזְהֲגוּ בָּהֶם מִתְּחִלָּה נִכְבְּדֵי הָאֻמּוֹת, כָּעִנְיָן בָּאֱבֵלוּת, דִּכְתִיב (בראשית נ׳:י׳) ״וַיַּעַשׂ לְאָבִיו אֵבֶל שִׁבְעַת יָמִים״. וּמָה שֶּׁלָּמְדוּ כָּאן בַּיְרוּשַׁלְמִי (מו״ק פ״א ה״ז) וּבִבְרֵאשִׁית רַבָּה (בראשית רבה ע׳:י״ט) שֶׁאֵין מְעָרְבִין שִׂמְחָה בְּשִׂמְחָה, סֶמֶךְ בְּעָלְמָא מִמְּנְהֲגֵי הַקַּדְמוֹנִים קֹדֶם הַתּוֹרָה. אֲבָל בַּגְּמָרָא שָׁלָנוּ (מו״ק ט) לֹא לָמְדוּהָ מִכָּאן, וּדְרָשׁוּהָ מִ״וַיַּעַשׂ שְׁלֹמֹה אֶת הֶחָג״ (מלכים א ח סה). וְיִתָּכֵן לוֹמַר כִּי הָיָה זֶה מֵחִלּוּף מַשְׂכֻּרְתּוֹ עֲשֶׂרֶת מוֹנִים (בראשית ל״א:מ״א), כִּי יַעֲקֹב אָמַר לוֹ מִתְּחִלָּה כִּי מָלְאוּ הַיָּמִים, וְלָבָן שָׂתַק וְנָתַן לוֹ לְאָה, וְאַחַר כֵּן אָמַר לוֹ לָבָן ״מַלֵּא שְׁבוּעַ זֹאת״ כִּי עֲדַיִן לֹא מָלְאוּ יְמֵי עֲבוֹדַת לְאָה וְקֹדֶם זְמַנּוֹ נִתַּתִּיהָ לָךְ, וַיַּעֲקֹב שָׁמַע אֵלָיו וַיְמַלֵּא אוֹתָם כְּדִבְרֵי לָבָן, כִּי מָה יוּכַל לַעֲשׂוֹת וְהוּא בָּרְחֵל יַחְפֹּץ, וְלָכֵן לֹא אָמַר הַכָּתוּב בַּתְּחִלָּה ״וַיְהִי בִּמְלֹאת הַיָּמִים וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב וְגוֹ׳״. וְעוֹד יִתָּכֵן לוֹמַר כִּי כַּאֲשֶׁר הָיָה בַּשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִית אָמַר יַעֲקֹב לְלָבָן ״הָבָה אֶת אִשְׁתִּי כִּי מָלְאוּ יָמָי״, שֶׁזּוֹ שְׁנַת מִלֹּאת הַיָּמִים, וְכֵן ״זְקַן עִם מְלֹא יָמִים״ (ירמיהו ו יא) הוּא אֲשֶׁר הִגִּיעַ לִשְׁנַת סוֹפוֹ, וְכֵן ״עַד יוֹם

מְלֹאת יְמֵי מִלֻּאֵיכֶם״ (ויקרא ח לג), עַד יוֹם הַשְּׁבִיעִי שֶׁבּוֹ יִמָּלְאוּ יְמֵי הַמִּלּוּאִים. אוֹ שֶׁאָמַר ״מָלְאוּ״ בַּעֲבוּר שֶׁהָיוּ קְרוֹבִים לְהִמָּלֵא וַחֲשׁוּבִים כִּמְלֵאִים, וְכָמוֹהוּ רַבִּים, וְכֵן בַּסֵּדֶר הָאַחֵר (בראשית ל״ה:י״ח) ״בְּצֵאת נַפְשָׁהּ כִּי מֵתָה״, בְּהְיוֹתָהּ קְרוֹבָה לָכֶךְ וַחֲשׁוּבָה כְּאִלּוּ מֵתָה. וְזֶה טַעַם ״וְאָבוֹאָה אֵלֶיהָ״, כְּלוֹמַר לֹא שֶׁתִּתֵּן אוֹתָהּ וְאֹלְכָה אֲבָל שֶׁאֶשָּׂאֶנָּה וְאַשְׂלִים מְעַט הַיָּמִים אֲשֶׁר עָלַי, כִּי מֵעַתָּה לֹא תִירָא מִמֶּנִּי שֶׁאֶעֱזָבְךָ. וְרַבּוֹתֵינוּ עָשׂוּ מִדְרָשׁ (ב״ר ע יח) בִּלְשׁוֹן ״וְאָבוֹאָה אֵלֶיהָ״, בַּעֲבוּר שֶׁאֵינֶנּוּ דֶּרֶךְ מוּסָר לְהַזְכִּיר כֵּן אַף כִּי בַּצַּדִּיקִים, אֲבָל הַכַּוָּנָה הִיא מַה שֶּׁאָמַרְתִּי. וְאַחֲרֵי כֵן אָמַר לוֹ לָבָן מַלֵּא שְׁבוּעַ הַשָּׁנִים שֶׁל לֵאָה זֹאת, כִּי אוּלַי בַּעֲבוּר שֶׁעָבַרְתִּי עַל דַּעְתְּךָ לֹא תַּשְׁלִים אוֹתָן, אוֹ כְּדֵי שֶׁיִּהְיֶה יָדוּעַ מָתַי הִתְחִילוּ יְמֵי עֲבוֹדַת רָחֵל וְאָז אֶתֵּן לְךָ הָאַחֶרֶת בַּעֲבֹדָה אֲשֶׁר תַּעֲבֹד עִמָּדִי לְאַחַר הַנִּשּׂוּאִין:

וְנִתְּנָה לְךָ לְשׁוֹן רַבִּים, ״נֵרְדָה וְנָבְלָה שָׁם״ (בראשית י״א:ז׳), ״וְנִשְׁרְפָה״ (שם פסוק ג), אַף זֶה לְשׁוֹן וְנִתֵּן, זֶה פירש״י (רש״י על בראשית כ״ט:כ״ז). וְלֹא אָמַר לָמָּה יִתְפֹּס הַיָּחִיד לְשׁוֹן הָרַבִּים, אוּלַי יַחְשֹׁב שֶׁהוּא דֶּרֶךְ הַנִּכְבָּדִים בִּלְשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ, כְּמַאֲמַר אַחֵרִים (ראה ראב״ע לעיל א כו). וְרַבִּי אַבְרָהָם אָמַר בְּכָאן (שם) שֶׁהוּא בִּנְיַן נִפְעַל, וְהַוָּ״ו הֶשִׁיבוֹ לְעָתִיד, וּפֵרוּשׁוֹ וְתִנָּתֵן לְךָ. וְהַנָּכוֹן בְּעֵינַי כִּי דִּבְרֵי לָבָן בְּעָרְמָה, אָמַר לְיַעֲקֹב לֹא יֵעָשֶׂה כֵּן בִּמְקוֹמֵנוּ, כִּי לֹא יַנִּיחוּנִי אַנְשֵׁי הַמָּקוֹם לַעֲשׂוֹת כֵּן כִּי נִבְלָה הוּא אֶצְלָם, אֲבָל תְּמַלֵּא שְׁבוּעַ זֹאת וְנִתֵּן לְךָ אֲנִי וְכָל אַנְשֵׁי הַמָּקוֹם גַּם אֶת זֹאת, שֶׁכֻּלָּנוּ נַסְכִּים בַּדָּבָר, וְנַעֲשֶׂה לְךָ כָּבוֹד וּמִשְׁתֶּה כַּאֲשֶׁר עָשִׂינוּ בָּרִאשׁוֹנָה:

ל **וַיָּאֶהַב גַּם אֶת רָחֵל** הִזְכִּיר הַכָּתוּב שֶׁגַּם אָהַב רָחֵל יוֹתֵר מִלֵּאָה, וְהַטַּעַם בַּעֲבוּר כִּי הַטֶּבַע לֶאֱהֹב יוֹתֵר הָאִשָּׁה אֲשֶׁר יֵדַע הָאָדָם בָּרִאשׁוֹנָה, כְּעִנְיַן שֶׁהִזְכִּירוּ חֲכָמִים בַּנָּשִׁים (סנהדרין כב), וְאֵינָהּ כּוֹרֶתֶת בְּרִית אֶלָּא לְמִי שֶׁעָשָׂאָהּ כְּלִי, וְהִנֵּה יַעֲקֹב אָהַב רָחֵל מִלֵּאָה שֶׁלֹּא כְּדֶרֶךְ הָאָרֶץ, וְזֶה טַעַם ״גַּם״:

לא **כִּי שְׂנוּאָה לֵאָה** הִנֵּה לֵאָה רִמְּתָה בַּאֲחוֹתָהּ גַּם בְּיַעֲקֹב, כִּי אִם נֹאמַר שֶׁנֶּהֱנָה כָּבוֹד בְּאָבִיהָ שֶׁאָחַז בָּהּ וְהִכְנִיסָהּ אֵלָיו וְאַל תַּמֵּר בּוֹ, הָיָה לָהּ לְהַגִּיד אוֹ לִרְמֹז כִּי הִיא לֵאָה, אַף כִּי הָיְתָה מִתְנַכֶּרֶת כָּל הַלַּיְלָה וּלְפִיכָךְ לֹא הִכִּירָהּ עַד שֶׁרָאָה אוֹתָהּ בַּבֹּקֶר, וְלָכֵן שְׂנֵאָהּ יַעֲקֹב. וְהָאֱלֹהִים יוֹדֵעַ כִּי לְהִנָּשֵׂא אֶל הַצַּדִּיק עָשְׂתָה כֵן, וְרִחֵם עָלֶיהָ. וְכָךְ אָמְרוּ בִּבְרֵאשִׁית רַבָּה (בראשית רבה ע״א:ב׳), כֵּיוָן שֶׁרָאָה יַעֲקֹב מַעֲשִׂים שֶׁרִמְּתָה לֵאָה בַּאֲחוֹתָהּ נָתַן דַּעְתּוֹ לִגְרָשָׁהּ, וְכֵיוָן שֶׁהִקְדָּהּ הקב״ה בְּבָנִים, אָמַר, לְאָמָּן שֶׁל אֵלּוּ אֲנִי מְגָרֵשׁ. וְזֶה טַעַם ״וַיַּרְא אֱלֹהִים״, כִּי חָמַל עָלֶיהָ שֶׁלֹּא יַעַזְבֶנָּה. וְיֵשׁ אוֹמְרִים (הרד״ק) כִּי שְׁתַּיִם נָשִׂים שֶׁהָאַחַת אֲהוּבָה מְאֹד תִּקָּרֵא הַשְּׁנִיָּה שְׂנוּאָה כְּנֶגְדָּהּ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר ״וַיֶּאֱהַב גַּם אֶת רָחֵל מִלֵּאָה״, לֹא שֶׁשְּׂנֵאָהּ, וְהָיְתָה בּוֹשָׁה בְּדָבָר, וְרָאָה אֱלֹהִים אֶת עָנְיָהּ:

פרק ל

א **הָבָה לִּי בָנִים** אָמְרוּ הַמְפָרְשִׁים (רש״י וראב״ע), שֶׁתִּתְפַּלֵּל עָלַי, ״וְאִם אַיִן מֵתָה אָנֹכִי״, לְשׁוֹן רַשׁ״י (רש״י על בראשית ל׳:א׳), שֶׁמִּי שֶׁאֵין לוֹ בָּנִים חָשׁוּב כְּמֵת, וְהוּא מִדְרַשׁ רַבּוֹתֵינוּ (ב״ר עא ו). וַאֲנִי תְּמַהּ, אִם כֵּן לָמָּה חָרָה אַפּוֹ, וְלָמָּה אָמַר ״הֲתַחַת אֱלֹהִים אָנֹכִי״, וְשׁוֹמֵעַ אֶל צַדִּיקִים ה׳, וּמָה שֶׁאָמַר אַבָּא לֹא הָיוּ לוֹ בָּנִים אֲנִי יֵשׁ לִי בָּנִים, מִמְּךָ מָנַע מִמֶּנִּי לֹא מָנַע, וְכִי הַצַּדִּיקִים אֵינָן מִתְפַּלְּלִים בְּעַד אֲחֵרִים, וְהִנֵּה אֱלִיָּהוּ וֶאֱלִישָׁע הִתְפַּלְּלוּ בְּעַד נָשִׁים נָכְרִיּוֹת (מ״א יז כא ושם ב ד טז). וְנִרְאֶה שֶׁבִּשְׁבִיל זֶה תְּפָסוּהוּ רַבּוֹתֵינוּ, אָמְרוּ בִּבְרֵאשִׁית רַבָּה (בראשית רבה ע״א:ז׳), אָמַר לוֹ הקב״ה, כָּךְ עוֹנִין אֶת הַמְּעִיקוֹת, חַיֶּיךָ שֶׁבָּנֶיךָ עֲתִידִין לַעֲמֹד לִפְנֵי בְּנָהּ. וְעַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט אָמְרָה רָחֵל לְיַעֲקֹב שֶׁיִּתֵּן לָהּ בָּנִים, וּבֶאֱמֶת דַּעְתָּהּ לֵאמֹר שֶׁיִּתְפַּלֵּל עָלֶיהָ, אֲבָל שֶׁיִּתְפַּלֵּל עָלֶיהָ עַד שֶׁיִּתֵּן לָהּ בָּנִים עַל כָּל פָּנִים, וְאִם אַיִן שֶׁתָּמִית עַצְמָהּ בְּצַעַר. דִּבְּרָה שֶׁלֹּא כַּהֹגֶן בְּקִנְאָתָהּ, וְחָשְׁבָה כִּי בְּאַהֲבָתוֹ אוֹתָהּ יִתְעַנֶּה יַעֲקֹב וְיִלְבַּשׁ שַׂק וְאֵפֶר וְיִתְפַּלֵּל עַד שֶׁיִּהְיוּ לָהּ בָּנִים שֶׁלֹּא תָּמוּת בְּצַעֲרָהּ:

ב **וַיִּחַר אַף יַעֲקֹב** שֶׁאֵין תְּפִלַּת הַצַּדִּיקִים בְּיָדָם שֶׁתִּשָּׁמַע וְתֵעָנֶה עַל כָּל פָּנִים, וּבַעֲבוּר שֶׁדִּבְּרָה דֶּרֶךְ גַּעֲגוּעֵי הַנָּשִׁים הָאֲהוּבוֹת לְהַפְחִידוֹ בְּמִיתָתָהּ, חָרָה אַפּוֹ, וּלְכָךְ אָמַר לָהּ שֶׁאֵינוֹ בְּמָקוֹם אֱלֹהִים שֶׁיִּפְקֹד הָעֲקָרוֹת עַל כָּל פָּנִים, וְאֵינֶנּוּ חוֹשֵׁשׁ בַּדָּבָר כִּי מִמֶּנּוּ נִמְנַע פְּרִי הַבֶּטֶן וְלֹא מִמֶּנּוּ, וְזֶה לְיֹסֵר אוֹתָהּ וּלְהַכְלִימָהּ. וְהִנֵּה הַצַּדֶּקֶת בִּרְאוֹתָהּ שֶׁלֹּא תּוּכַל לְהָסֵמֶךְ עַל תְּפִלַּת יַעֲקֹב, שָׂבָה לְהִתְפַּלֵּל עַל עַצְמָהּ אֶל שׁוֹמֵעַ צְעָקָה, וְזֶהוּ ״וַיִּשְׁמַע אֵלֶיהָ אֱלֹהִים״ (בראשית ל׳:כ״ב). וְאוּלַי נִתַּקֵּן עַל דַּעַת רַבּוֹתֵינוּ כִּי יַעֲקֹב אִי אֶפְשָׁר שֶׁלֹּא נִתְפַּלֵּל עַל אִשְׁתּוֹ הָאֲהוּבָה כִּי עֲקָרָה הִיא, אֶלָּא שֶׁלֹּא נִתְקַבְּלָה תְּפִלָּתוֹ, וּבָאָה עַתָּה רָחֵל לְהִתְעוֹלֵל עָלָיו לֵאמֹר שֶׁיִּתֵּן לָהּ בָּנִים עַל כָּל פָּנִים בִּתְפִלָּתוֹ כִּי לֹא נוֹפֵל הוּא מֵאֲבִיו שֶׁעָשָׂה כֵּן, וַיִּחַר אַפּוֹ וְאָמַר לָהּ כִּי הַדָּבָר בְּיַד אֱלֹהִים וְלֹא בְּיָדוֹ, וְאָבִיו נִשְׁמְעָה תְּפִלָּתוֹ שֶׁהוּא צַדִּיק וְעָתִיד לְהִיוֹת לוֹ זֶרַע, אֲבָל הִיא נִמְנַע מִמֶּנָּה פְּרִי בֶּטֶן. וְנָכוֹן הוּא:

ה **וַתֹּאֶל לְיַעֲקֹב בֵּן** הִזְכִּיר בְּכָל הַשִּׁפָּחוֹת ״לְיַעֲקֹב״ לְהַגִּיד כִּי הוּא חָפֵץ וּמוֹדֶה בָּהֶם, וְאֵינֶנּוּ נִקְרָא לוֹ בֵּן הָאָמָה רַק בֵּן לְיַעֲקֹב כִּבְנֵי הַגְּבִירוֹת הַמִּתְיַחֲסִים אֵלָיו. וְאָמַר בִּלְהָה בֵּן חֲמִישִׁי וּבֵן שִׁשִּׁי לְיַעֲקֹב, בַּעֲבוּר רִבּוּי הַבָּנִים, לוֹמַר כִּי בְּכֻלָּן יַחְפֹּץ וְאֶת כֻּלָּם יְקָרֵב, וְלֹא הִזְכִּיר בָּרִאשׁוֹנִים כֵּן:

ט **וַתֵּרֶא לֵאָה כִּי עָמְדָה מִלֶּדֶת** לֹא יָדַעְתִּי מָה הַמַּעֲשֶׂה הַזֶּה לְלֵאָה, וְלָמָּה נָתְנָה שִׁפְחָתָהּ לְבַעְלָהּ וְהִיא לֹא הָיְתָה עֲקָרָה שֶׁתִּבָּנֶה מִמֶּנָּה, וְאֵין דֶּרֶךְ הַנָּשִׁים לְהַרְבּוֹת נָשִׁים לְבַעֲלֵיהֶן. אֲבָל נִצְטָרֵךְ לוֹמַר כִּי הָיוּ נְבִיאוֹת (ב״ר עב ו), יוֹדְעוֹת שֶׁעָתִיד יַעֲקֹב לְהַעֲמִיד י״ב שְׁבָטִים, וְרָצְתָה שֶׁיִּהְיוּ לוֹ רֹב הַבָּנִים מִמֶּנָּה אוֹ

מִשְׁפְּחָתָהּ שֶׁהִיא בִּרְשׁוּתָהּ, וְלֹא תִתְגַּבֵּר אֲחוֹתָהּ עָלֶיהָ בְּבָנִים. וּלְכָךְ אָמְרָה "נָתַן אֱלֹהִים שְׂכָרִי אֲשֶׁר נָתַתִּי שִׁפְחָתִי לְאִישִׁי" (ראה זוהר ויצא קנז), וְכֵן יַעֲקֹב בַּעֲבוּר זֶה שָׁמַע אֵלֶיהָ שֶׁיַּעֲמִיד בָּנִים רַבִּים, כִּי יָדַע כֵּן כְּדִבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ (ב"ר סח יא). וְיִתָּכֵן כִּי מִדַּעְתָּם שֶׁנִּתְּנָה הָאָרֶץ לְזַרְעָם, וְאַבְרָהָם וְיִצְחָק לֹא הִרְבּוּ בָּנִים, הָיָה חָפֵץ יַעֲקֹב בְּנָשִׁים רַבּוֹת לְהַרְבּוֹת זַרְעוֹ לִנְחֹל אֶת הָאָרֶץ, כִּי דּוֹר רְבִיעִי יָשׁוּבוּ הֵנָּה. וְלָכֵן רָצְתָה לִתֵּן לוֹ שִׁפְחָתָהּ שֶׁלֹּא יִשָּׂא נָכְרִית:

יד דּוּדָאִים סִיגְלֵי (סנהדרין צט) וּבִלְשׁוֹן יִשְׁמָעֵאל יַאסְמִין, כָּךְ מָצָאתִי בְּפֵרוּשׁ רַשִׁ"י (רש"י על בראשית ל׳:י"ד). וְאֵינוֹ כֵן, כִּי יַאסְמִין בִּלְשׁוֹן עַרְבִי כָּךְ שְׁמוֹ בְּדִבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ, כִּדְאָמְרִינַן בְּפֶרֶק בַּמֶּה טוֹמְנִין (שבת נ) הַאי כֻּסְפָּא דְּיַאסְמִין שָׁרֵי. וְסִגְלֵי אוֹמְרִים שֶׁהֵם "כְּנִפְסָגָא" שֶׁאָמְרוּ בָּהֶן (ברכות מג) מְבָרְכִין עֲלֵיהֶם בּוֹרֵא עִשְׂבֵי בְּשָׂמִים. אֲבָל אֵין זְמַנָּם בִּימֵי קְצִיר חִטִּים, אוּלַי מְצָאָם שָׁם בְּמִקְרֶה. וְהָרָאוּי לְקַבֵּל בַּדּוּדָאִים דַּעַת אוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על בראשית ל׳:י"ד) שֶׁתִּרְגֵּם בָּהֶן "יַבְרוּחִין". וּבִבְרֵאשִׁית רַבָּה (בראשית רבה ע"ב:ב׳) גַּם כֵּן ר׳ חִיָּא ב"ר אַבָּא אָמַר יַבְרוּחִין, וְהֵן יַבְרוּחַ בִּלְשׁוֹן עֲרָבִי. וְכָתַב רַבִּי אַבְרָהָם (אבן עזרא על בראשית ל׳:י"ד) דּוּדָאִים אָמַר הַמְתַרְגֵּם יַבְרוּחִין, וְכָךְ יִקָּרְאוּ בִּלְשׁוֹן יִשְׁמָעֵאל, וְיֵשׁ לָהֶן רֵיחַ טוֹב, וְכֵן כָּתוּב (שיר השירים ז יד) "הַדּוּדָאִים נָתְנוּ רֵיחַ", וְהֵם עַל צוּרַת בֶּן אָדָם כִּי יֵשׁ לָהֶן דְּמוּת רֹאשׁ וְיָדַיִם, וְיֵשׁ אוֹמְרִים כִּי יוֹעִילוּ לְהַרְיוֹן, וְאָנֹכִי לֹא יָדַעְתִּי בַּעֲבוּר שֶׁתּוֹלַדְתָּם קָרָה, אֵלּוּ דְּבָרָיו. וַהֲנָכוֹן כִּי רָצְתָה בָּהֶן לְהִשְׁתַּעֲשֵׁעַ וּלְהִתְעַנֵּג בְּרֵיחָן, כִּי בַּתְּפִלָּה נִפְקְדָה רָחֵל לֹא בְּדָרְךְ הָרְפוּאוֹת, וּרְאוּבֵן הֵבִיא עַנְפֵי הַדּוּדָאִים אוֹ הַפְּרִי וְהוּא כְּדִמּוּת תַּפּוּחִים וְלָהֶם רֵיחַ טוֹב, אֲבָל הַשֹּׂרֶשׁ וְהוּא הֶעָשׂוּי בְּצוּרַת רֹאשׁ וְיָדַיִם לֹא הֵבִיא, וְהַשֹּׂרֶשׁ הוּא שֶׁאוֹמְרִים עָלָיו הָאֲנָשִׁים שֶׁיּוֹעִיל לְהֶרְיוֹן, וְאִם הַדָּבָר אֱמֶת הוּא בִּסְגֻלָּה בָּהֶם, לֹא בְּטִבְעָם, אֲבָל לֹא רָאִיתִי כֵן בְּאֶחָד מִסִּפְרֵי הָרְפוּאוֹת הַמְדַבְּרִים בָּהֶם:

טו הַמְעַט קָחְתֵּךְ אֶת אִישִׁי הַטַּעַם הַמְעַט מִמֶּךְ שֶׁתִּקְחִי לָךְ אֶת אִישִׁי כְּאִלּוּ אַתְּ אִשְׁתּוֹ וַאֲנִי הָאָמָה, אַף כִּי תַּעֲשִׂי עַצְמֵךְ גְּבֶרֶת לָקַחַת הַדּוּדָאִים אֲשֶׁר אֲנִי מִתְעַנֶּגֶת בְּרֵיחָן. וְיִתָּכֵן שֶׁרָצְתָה בָּהֶן לְכִבּוּד יַעֲקֹב לְבַשֵּׂם בָּהֶם יְצוּעָיו כִּי דֶּרֶךְ נָשִׁים לָהּ, כְּעִנְיָן שֶׁכָּתוּב (משלי ז יז) "נַפְתִּי מִשְׁכָּבִי מֹר אֲהָלִים וְקִנָּמוֹן", וְלָכֵן אָמְרָה לֵאָה הַמְעַט קָחְתֵּךְ אֶת אִישִׁי מִמֶּנִּי אַף כִּי תִּקְחִי דּוּדָאֵי בְּנִי לְפַתּוֹתוֹ בָּהֶם. וְיֵשׁ אוֹמְרִים הַדּוּדָאִים עֲשָׂבִים יוֹסִיפוּ הַתַּאֲוָה לַנָּשִׁים, נִזְעַר מִלְּשׁוֹן "עֵת דּוֹדִים" (יחזקאל טז ח), וְלָכֵן אָמְרָה לֵאָה הַמְעַט קָחְתֵּךְ אֶת אִישִׁי כַּאֲשֶׁר הִזְכַּרְתִּי:

כ זְבָדַנִי אֱלֹהִים אֹתִי זֶבֶד טוֹב לֹא מָצְאוּ לַמִּלָּה הַזֹּאת מוֹצָא בִּלְשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ. וְיִתָּכֵן שֶׁנֹּאמַר שֶׁהִיא מִלָּה מֻרְכֶּבֶת "זֶה בַּד", כְּמִלַּת מַדּוּעַ וּמִלַּת בָּגָד (בראשית ל׳:י"א) בַּכְּתִיבָה, וְהַסָּגוֹל וְהַפָּתָח מוּמָרִים בְּמִקּוֹמוֹת רַבִּים, וְכָל שֶׁכֵּן בַּמִּלּוֹת הַמֻּרְכָּבוֹת. וְכֵן מִלַּת צַלְמָוֶת וּמִלַּת בִּלְעָדַי. וְיָצְאָה מִלְּשׁוֹן בַּדִּים, "בַּדֵּי עֲצֵי שִׁטִּים" (שמות כה יג), "וַתַּעַשׂ בַּדִּים וַתְּשַׁלַּח פֹּארוֹת" (יחזקאל יז ו), כִּי עַנְפֵי הָאִילָן הַגַּסִּים נִקְרָאִים כֵּן. וְהִשְׁאִילוּהָ לְבָנִים, "אֹאכַל בַּדָּיו בְּכוֹר מָוֶת" (איוב יח יג) "לֹא כֵן בַּדָּיו" (ישעיהו טז ו). וְלָכֵן אָמְרָה לֵאָה כִּי עָשָׂה לָהּ הָאֱלֹהִים זֶה הַבֵּן בַּד טוֹב לִהְיוֹת בַּעְלָהּ מִתְלוֹנֵן בְּצִלָּהּ, כִּי יִזְבְּלֵנִי בְּצִלִּי, וְכֵן "בָּנֹה בָנִיתִי בֵּית זְבֻל לָךְ" (מלכים א ח יג) לְהִתְלוֹנֵן בְּצִלּוֹ, וְלִכְבוֹד עֶלְיוֹן יֹאמַר כֵּן, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (שם בפסוק כז) "הִנֵּה הַשָּׁמַיִם וּשְׁמֵי הַשָּׁמַיִם לֹא יְכַלְכְּלוּךָ אַף כִּי הַבַּיִת הַזֶּה אֲשֶׁר בָּנִיתִי". וְכֵן "שֶׁמֶשׁ יָרֵחַ עָמַד זְבֻלָה" (חבקוק ג יא), עָמַד בְּמָקוֹם שֶׁיִּתְלוֹנָן בּוֹ. כְּמוֹ שֶׁאָמַר "לַשֶּׁמֶשׁ שָׂם אֹהֶל בָּהֶם" (תהלים יט ה) וְאוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על בראשית ל׳:כ׳) תִּרְגֵּם זֶבֶד טוֹב "חֻלַק טָב", וְלֹא חֲבִינוֹתִי סְבָרָתוֹ עַד שֶׁרָאִיתִי (בתרגום הירושלמי) בְּתַרְגּוּם יוֹנָתָן "זַוֵּד יָתִי מֵימְרָא דַּה זְוָדִין טָבִין", וְלָמַדְתִּי שֶׁעָשׂוּ הַמִּלָּה כְּאִלּוּ כְּתוּבָה בְּנִ"ו, וְטָפְלוּ אוֹתָהּ אֶל לְשׁוֹן הָאֲרָמִית שֶׁמְּתַרְגְּמִין צֵדָה "זְוָדִין" (תרגום אונקלוס על בראשית מ"ב:כ"ה). אָמְרָה שֶׁהַבֵּן הַזֶּה עָשָׂאוֹ הַשֵּׁם לָהּ צֵדָה טוֹבָה וְחֵלֶק טוֹב, כִּי בַּעְלָהּ יִהְיֶה עִקַּר דִּירָתוֹ עִמָּהּ לְרֹב בָּנֶיהָ, תִּתְפָּרְנֵס עִמּוֹ בַּטּוֹב לוֹ. וְהָנִ"ו וְהַבֵּי"ת יִשְׁתַּוּוּ בִּלְשׁוֹנֵנוּ בְּמִקּוֹמוֹת רַבִּים, כְּמוֹ תַּאֲוָה וְתַאֲבָה (תהלים קיט כ), "גִּוִּי נָתַתִּי לְמַכִּים" (ישעיהו נ ו), "עַל גַּבֵּי חָרְשׁוּ חוֹרְשִׁים" (תהלים קכט ג), וְכֵן "לְקַצְבֵי הָרִים יָרַדְתִּי" (יונה ב ז), כְּמוֹ לְקַצְוֵי, וְכֵן "לַפַּרְכָּר לַמַּעֲרָב אַרְבָּעָה" (דברי הימים א כו יח), יֹאמְרוּ מִמֶּנּוּ פַּרְוָר, דִּכְתִיב (מלכים ב כג יא) "אֶל לִשְׁכַּת נְתַן סֹרֵיס אֲשֶׁר בַּפַּרְוָרִים" וּפֵרוּשׁ שְׁנֵיהֶם מָה שֶׁהוּא מִקִּיר הַחוּמָה לַחוּצָה, "וּמִגְרָשׁ לֶעָרִים" (במדבר לה ב) תַּרְגּוּם יְרוּשַׁלְמִי "וּפַרְוָר", וְכֵן תַּרְגּוּם יוֹנָתָן "מִגְרָשׁוֹת" (יחזקאל כז כח), וּבַמִּשְׁנָה מְלֹא תַּרְוָד, תַּרְבָּד (נזיר מט אהלות פ"ב מ"א), בְּטַבְלָא שֶׁאֵין לָהּ לְבָזְבֵז (פסחים מח), בְּמִקּוֹמוֹת שׁוֹנִין מִמֶּנּוּ "לְזָבֵז" (כלים פ"ב מ"ג מקואות פ"ד מ"ב), וּבְמִקּוֹמוֹת שׁוֹנִין מִמֶּנּוּ "לְזָוִיז", אִצְטַבָּא (פסחים יא), "אִיצְטַוָּא" (עירובין עז ויומא מט לפי גירסת הערוך), וְכֵן כַּיּוֹצֵא בָּהֶן הַרְבֵּה. וְנָהֲגוּ בַּיְרוּשַׁלְמִי (כלאים פ"ה הכ"ט יבמות פ"ז ה"ח ועוד) "אֲבִיר" בְּבֵי"ת בְּמָקוֹם וָ"ו, שֶׁאֵינָם מַקְפִּידִים בְּכָךְ:

כג אָסַף אֱלֹהִים אֶת חֶרְפָּתִי הִכְנִיסָהּ בְּמָקוֹם שֶׁלֹּא תֵרָאֶה, וְכֵן "וְלֹא יֵאָסֵף הַבַּיְתָה" (שמות ט יט), "וְכוֹכָבִים אָסְפוּ נְגֹהָם" (יואל ב י), "וְיֵרַחֵץ לֹא יֵאָסֵף" (ישעיהו ס כ), לֹא יִטָּמֵן, לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על בראשית ל׳:כ"ג). וְרַבִּי אַבְרָהָם אָמַר (אבן עזרא על בראשית ל׳:כ"ג) כְּטַעַם כָּרַת, "וְנֶאֱסָפָה שִׂמְחָה וָגִיל". וְהַנָּכוֹן דַּעַת אוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על בראשית ל׳:כ"ג) שֶׁעָשָׂאן כֻּלָּן לְשׁוֹן קִבּוּץ וְכִנּוּס כְּפִשׁוּטָם, מִלְּשׁוֹן "וַיַּאַסְפוּ אֶת הַשָּׁלָו" (במדבר יא לב), "כִּי מְאַסְפָיו יֹאכְלוּהוּ" (ישעיהו סב ט), וְנִקְרֵאת הַמִּיתָה אֲסִיפָה בִּהְיוֹתוֹ נִקְבָּץ אֶל אֲבוֹתָיו הַמֵּתִים, "וְלֹא יֵאָסֵף הַבַּיְתָה" לְהִקָּבֵץ לַאֲנָשֵׁי בֵיתוֹ, וְ"אָסְפוּ נָגְהָם", שֶׁקִּבְּצוּ הָאוֹר בְּתוֹכָם וְלֹא הוֹצִיאוּ אוֹרָם לַחוּץ, אוֹ שֶׁנֶּאֱסְפוּ אֶל הָאֹהֶל אֲשֶׁר לָהֶם בְּרִקִּיעַ הַשָּׁמַיִם. וְיֹאמְרוּ אֲסִיפָה בַּחֶרְפָּה, שֶׁתִּתְקַבֵּץ וְלֹא תִתְפַּזֵּר בֵּין בְּנֵי אָדָם לִהְיוֹת נִדְבָּרִים בָּהּ עוֹד בַּחוּצוֹת:

כז **נִחַשְׁתִּי וַיְבָרְכֵנִי ה׳ בִּגְלָלֶךָ** בַּעֲבוּרְךָ וּבִזְכוּתְךָ כִּי אִישׁ צַדִּיק אַתָּה. וּלְשׁוֹן ״נִחַשְׁתִּי״ – נִסִּיתִי, וְכָל נַחַשׁ נִסָּיוֹן. וְיֵשׁ אוֹמְרִים (ראב״ע) שֶׁהָיָה מְנַחֵשׁ בִּתְרָפִים. וְיַעֲקֹב אָמַר ״וַיְבָרֶךְ ה׳ אֹתְךָ לְרַגְלִי״, לֹא רָצָה לוֹמַר ״בִּגְלָלִי״ דֶּרֶךְ עֲנָוָה, וְאָמַר לְרַגְלִי כִּי מֵעֵת שֶׁבָּא רַגְלִי בְּבֵיתְךָ הָיִיתָ מִתְבָּרֵךְ׃

כח **וְאֵת אֲשֶׁר הָיָה מִקְנְךָ אִתִּי** אֶת חֶשְׁבּוֹן מִעוּט מִקְנְךָ שֶׁבָּא לְיָדִי כַּמָּה הָיָה, לְשׁוֹן רַשׁ״י (רש״י על בראשית ל׳:כ״ט). כְּלוֹמַר אַתָּה יָדַעְתָּ כַּמָּה הָיָה מִקְנְךָ כְּשֶׁבָּאוּ אִתִּי. וְיוֹתֵר רָאוּי שֶׁיֹּאמַר וְאֶת מִקְנְךָ אֲשֶׁר הָיָה אִתִּי יָדַעְתָּ, כִּי מְעַט אֲשֶׁר הָיָה לְךָ טֶרֶם בּוֹאִי וַיִּפְרֹץ לָרֹב. אוֹ נִפְרַשׁ אַתָּה יָדַעְתָּ אֶת אֲשֶׁר עֲבַדְתִּיךָ, כִּי בְּכָל כֹּחִי עָשִׂיתִי, וְיָדַעְתָּ אֶת אֲשֶׁר הָיָה מִקְנְךָ אִתִּי, כִּי יָמִים רַבִּים הֵם, וְיָדַעְתָּ כִּי מְעַט אֲשֶׁר הָיָה לְךָ לְפָנַי וַיִּפְרֹץ לָרֹב שֶׁלֹּא כְּדֶרֶךְ כָּל הָאָרֶץ, רַק בִּרְכַּת ה׳ הִיא אֲשֶׁר בָּאָה מֵעֵת בֹּא רַגְלִי בְּבֵיתְךָ, וְהוּא הַנָּכוֹן׃

ל **אֶעֱשֶׂה גַם אָנֹכִי לְבֵיתִי** עַכְשָׁו אֵין עוֹשִׂין לְצָרְכִּי אֶלָּא בָּנַי וְצָרִיךְ אֲנִי לִהְיוֹת עוֹשֶׂה עִמָּהֶם לְסָמְכָן, וְזֶהוּ גַּם לְשׁוֹן רַשׁ״י (רש״י על בראשית ל׳:ל׳). וְלֹא מָצָאנוּ שֶׁיִּהְיֶה לְיַעֲקֹב צֹאן, וְלֹא שֶׁיִּרְעוּ אוֹתָן בָּנָיו הַקְּטַנִּים, וְהַגְּדוֹל שֶׁבָּהֶם בֶּן שֵׁשׁ שָׁנִים אוֹ פָּחוֹת, כִּי לָבָן יִתְכֵּן שֶׁהָיוּ לוֹ בָּנִים קְטַנִּים מֻרְחָל בְּטֶרֶם בֹּא יַעֲקֹב, וַעֲתָּה הֵם רְאוּיִים לִרְעוֹת הַצֹּאן. וְאוּלַי עַל נָשָׁיו וְעַל עֲבָדָיו אָמַר שֶׁהָיוּ עוֹשִׂים לוֹ בַּמְּלָאכָה. וְאֵין כָּל זֶה נָכוֹן, אֲבָל פֵּרוּשׁ ״מָתַי אֶעֱשֶׂה גַם אָנֹכִי לְבֵיתִי״, מָתַי אֶעֱשֶׂה אָנֹכִי גַּם לְבֵיתִי כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתִי גַּם לְבֵיתְךָ. וְכֵן ״וַיֶּאֱהַב גַּם אֶת רָחֵל מִלְּאָה״ (בראשית כ״ט:ל׳), וְגַם אָהַב אֶת רָחֵל מִלְּאָה, וְכֵן ״גַּם אֹתְכָה הָרַגְתִּי״ (במדבר כב לג), גַּם הָרַגְתִּי אוֹתְךָ, וְרַבִּים כֵּן׃

לב **וְעַתָּה נָקֹד וְטָלוּא** נָקֹד אוֹ טָלוּא. ״וְכָל שֶׂה חוּם״, פֵּרְשׁוּ בּוֹ (הראב״ע והרד״ק) שָׁחוֹר, כִּי הַשַּׁחֲרוּת מִפְּנֵי הַחֹם. וְאֵינֶנּוּ נָכוֹן בְּעֵינַי, כִּי רֹב הַכְּשָׂבִים שְׁחוֹרִים, אַף כִּי בְּאֶרֶץ קֶדֶם שֶׁהִיא חַמָּה, וְאִם כֵּן יִהְיוּ כֻּלָּם לְיַעֲקֹב. וְהַנָּכוֹן דַּעַת אוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על בראשית ל׳:ל״ב) ״שְׁחוֹם״, וְהוּא קָרוֹב לְאָדֹם, וְקוֹרִין אוֹתוֹ רו״ש, וְכֵן פרש״י, וְיִהְיֶה חוּם מִגִּזְרַת ״וְאוֹר הַחַמָּה״ (ישעיהו ל כו) שֶׁהוּא דּוֹמֶה לַשֶּׁמֶשׁ אֲשֶׁר יִתְאַדֵּם קְצָת׃

וְהָיָה שְׂכָרִי לְשׁוֹן רַשׁ״י (רש״י על בראשית ל׳:ל״ב), אוֹתָן שֶׁיִּלְּדוּ מִכָּאן וּלְהַבָּא נְקֻדִּים וּטְלוּאִים בָּעִזִּים וּשְׁחוּמִים בַּכְּשָׂבִים יִהְיוּ שֶׁלִּי. וְכֵן דַּעַת רַבִּי אַבְרָהָם (אבן עזרא על בראשית ל׳:ל״ה). וּפֵרוּשׁ ״כָּל שֶׂה נָקֹד וְטָלוּא״ – תַּיִשׁ, ״וְטָלוּא וְנָקֹד בָּעִזִּים״ – הַנִּזְקָבוֹת, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (שם) ״וַיָּסַר בַּיּוֹם הַהוּא אֶת הַתְּיָשִׁים וְאֵת כָּל הָעִזִּים״ וּפֵרוּשׁ ״כֹּל אֲשֶׁר לָבָן בּוֹ״ – בַּנִּזְקָרִים ״וְכָל חוּם בַּכְּשָׂבִים״, וּלְפִי דַּעְתִּי כִּי כָל נָקֹד וְטָלוּא בַּכְּשָׂבִים וְכָל חוּם בָּהֶם הָיָה שְׂכָרוֹ, שֶׁהֲרֵי לֹא עָשָׂה בַּמַּקְלוֹת מַרְאֶה חוּם וְהָיָה מַפְסִיד שְׂכָרוֹ מִן הַכְּשָׂבִים שֶׁהֵם מֵיטַב הַצֹּאן. וְכֵן בַּחֲלוֹמוֹ הֶרְאוּהוּ הָעֹלִים עַל הַצֹּאן עֲקֻדִּים נְקֻדִּים אֵין בָּהֶם חוּם. וּפֵרוּשׁ הַכָּתוּב הֶסֵר מִשָּׁם כָּל שֶׂה נָקֹד וְטָלוּא וְכָל חוּם בַּכְּשָׂבִים וְהֶסֵר טָלוּא וְנָקֹד בָּעִזִּים, וְהָיָה שְׂכָרִי שִׁלְשֶׁת הַמַּרְאוֹת בַּכְּשָׂבִים וְהַשְּׁנַיִם בָּעִזִּים. וְאָמַר **וְעָנְתָה בִּי צִדְקָתִי בְּיוֹם מָחָר** כִּי כֹּל אֲשֶׁר אֵינֶנּוּ נָקֹד וְטָלוּא בָּעִזִּים וְגַם חוּם בַּכְּשָׂבִים גָּנוּב הוּא אִתִּי׃

לה וְטַעַם **וַיָּסַר בַּיּוֹם הַהוּא אֶת הַתְּיָשִׁים** סִפֵּר הַכָּתוּב כִּי יַעֲקֹב אָמַר סְתָם הֶסֵר מִשָּׁם טָלוּא וְנָקֹד בָּעִזִּים, וְלָבָן חָשַׁשׁ לְזֶרַע הָאָב וְהִפְרִישׁ הַזְּכָרִים וְהַנְּקֵבוֹת, וְהִפְרִישׁ אַפִּילּוּ הָעֲקֻדִּים אֲשֶׁר לָהֶם לְבָן מְעַט בְּרִגְלֵיהֶם בִּמְקוֹם הָעֲקֻדָּה, וְהִפְרִישׁ בַּכְּשָׂבִים כֹּל אֲשֶׁר לָבָן בּוֹ וְכָל חוּם. וְאִם יִהְיֶה ״כֹּל אֲשֶׁר לָבָן בּוֹ״ לוֹמַר שֶׁהִפְרִישׁ בַּתְּיָשִׁים וּבָעִזִּים כָּל אֲשֶׁר בּוֹ מַרְאֶה לָבָן בֵּין עָקוּד בֵּין בָּרוּד, יִהְיֶה וְכָל חוּם מוּסָף עַל הַמַּרְאוֹת הַנִּזְכָּרוֹת. וְטַעַם הוֹסִיפוֹ בִּשְׂכַר הַכְּשָׂבִים חוּם, מִפְּנֵי שֶׁאֵין בְּתוֹלְדֹתָם לִהְיוֹתָם בַּעֲלֵי גְּוָנִין כַּתְּיָשִׁים וְהָעִזִּים, וְאֵין בְּתוֹלֶדֶת הָעִזִּים לִהְיוֹת בָּהֶן חוּם׃

לז **וַיִּקַּח לוֹ יַעֲקֹב מַקַּל לִבְנֶה** כֵּיוָן שֶׁהִסְכִּימוּ לִהְיוֹת שְׂכָרוֹ בְּאֵלֶּה הָיָה רַשַּׁאי לַעֲשׂוֹת כָּל מַה שֶּׁיּוּכַל לְהוֹלִיד כֵּן. וְאוּלַי הִתְנָה יַעֲקֹב שֶׁיַּעֲשֶׂה בָּהֶן כָּל מָה שֶּׁיִּרְצֶה, כִּי לָבָן לֹא הָיָה יוֹדֵעַ בַּתּוֹלָדָה הַזּוֹ, וְהָרוֹעִים לֹא הָיוּ מַרְגִּישִׁים בַּדָּבָר בִּרְאוֹתָם הַמַּקְלוֹת בָּרָהֻטִים פַּעַם אַחַת בַּשָּׁנָה בִּימֵי נִיסָן, כִּי בְּהַעֲטִיף הַצֹּאן בִּימֵי תִשְׁרֵי לֹא יָשִׁים, שֶׁלֹּא יִשָּׁאֵר לְלָבָן עַד פַּרְסָה. וְיֵשׁ אוֹמְרִים (הרד״ק) כִּי הַשָּׁנָה הָרִאשׁוֹנָה נוֹלְדוּ לְיַעֲקֹב נְקֻדִּים וּטְלוּאִים רַבִּים בִּבְרָכַת הַשֵּׁם אֲשֶׁר הֵרָאָה לוֹ הַמַּלְאָךְ, וְשָׁם הַמַּקְלוֹת בְּפָנֵי אֵלּוּ שֶׁהָיוּ שֶׁלּוֹ שֶׁיּוֹלִידוּ בִּדְמוּתָם, שֶׁלֹּא יֹאמַר לָבָן כַּאֲשֶׁר יִוָּלְדוּ כִּי גָּנוּב הוּא אִתּוֹ. וְזֶה פֵּרוּשׁ ״בְּכָל יַחֵם הַצֹּאן הַמְקֻשָּׁרוֹת״, שֶׁהֵם הַנּוֹלָדִים לוֹ, ״וּבְהַעֲטִיף הַצֹּאן״ שֶׁל לָבָן, ״לֹא יָשִׂים, וְהָיָה הָעֲטֻפִים לְלָבָן״ אֲשֶׁר לֹא יִוָּלְדוּ נְקֻדִּים ״וְהַקָּשׁוּרִים״ כֻּלָּם ״לְיַעֲקֹב״ כִּי יִוָּלְדוּ נְקֻדִּים׃

מ **וְהַכְּשָׂבִים הִפְרִיד יַעֲקֹב** פֵּרֵשׁ רַשׁ״י (רש״י על בראשית ל׳:מ׳) הַנּוֹלָדִים עֲקֻדִּים נְקֻדִּים הִבְדִּילָם לְעַצְמָם וְעָשָׂה אוֹתָן עֵדֶר לְבַד, וְהוֹלִיךְ אוֹתוֹ הָעֵדֶר הֶעָקוּד לִפְנֵי הַצֹּאן, וּפְנֵי הַצֹּאן הַהוֹלְכוֹת אַחֲרֵיהֶן צוֹפוֹת בְּאֵלּוּ. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר ״וַיִּתֵּן פְּנֵי הַצֹּאן אֶל עָקֹד״, שֶׁהָיוּ פְּנֵי הַצֹּאן אֶל עָקֹד וְאֶל כָּל חוּם שֶׁנִּמְצָא בְּצֹאן לָבָן, ״וַיָּשֶׁת לוֹ עֲדָרִים לְבַדּוֹ וְלֹא שָׁתָם עַל צֹאן לָבָן״, כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי, זֶה לְשׁוֹן הָרֵב. וְאֵין דְּבָרָיו בְּכָאן נְכוֹנִים, כִּי לָמָּה הִפְרִיד הַכְּשָׂבִים וְלֹא נִשְׁאַר בְּעֵדֶר לָבָן נָקֹד אוֹ חוּם, לֹא בַּכְּשָׂבִים וְלֹא בָּעִזִּים, וְאִם הָיוּ הַנִּפְרָדִים אוֹתָם אֲשֶׁר הוֹלִידוּ הַצֹּאן עֲקֻדִּים נְקֻדִּים וּטְלֵאִים שֶׁהָיוּ שֶׁלּוֹ, וּמֵהֶם עָשָׂה הָעֵדֶר הַזֶּה הֶעָקוּד, לָמָּה הִפְרִיד הַכְּשָׂבִים לְבַדָּם וְלֹא לָקַח גַּם הַתְּיָשִׁים וְהָעִזִּים שֶׁנּוֹלְדוּ לוֹ כֵּן, וְיַעֲשֶׂה מִכֻּלָּם הֶעֵדֶר הֶעָקוּד הַזֶּה אֲשֶׁר הוֹלִיךְ לִפְנֵי הַצֹּאן. וְעוֹד שֶׁלֹּא אָמַר שֶׁנּוֹלַד שָׁם חוּם. וְעוֹד כִּי לְפִי דַּעַת הָרַב אֵין בַּכְּשָׂבִים עָקֹד וְטָלוּא שֶׁאֵינָם שְׂכָרוֹ, וְלֹא עָשָׂה לָהֶם מַקְלוֹת. אֲבָל פֵּרוּשׁ הַכָּתוּב שֶׁהִפְרִיד הַכְּשָׂבִים מִן הָעִזִּים וְעָשָׂה מֵהֶן עֵדֶר מְיֻחָד, וְהִנֵּה הָיוּ לוֹ עֵדֶר כְּשָׂבִים וְעֵדֶר עִזִּים, וְנָתַן פְּנֵי כָל הַצֹּאן עֵדֶר הַכְּשָׂבִים וְעֵדֶר הָעִזִּים אֶל הָעֲקֻדִּים וְאֶל כָּל חוּם אֲשֶׁר בְּכָל צֹאן לָבָן, שֶׁשָּׁם הָעֲקוּדִים לִפְנֵי הָעִזִּים וְכָל חוּם לִפְנֵי הַכְּשָׂבִים עַל דַּעַת הָרִאשׁוֹנִים, אוֹ הָעֲקֻדִּים וְכָל חוּם לִפְנֵי הַכְּשָׂבִים עַל דַּעְתֵּנוּ, כִּי צָרְךָ הַהַפְרָדָה מִפְּנֵי הַחוּם אֲשֶׁר הָיָה

שְׂכָרוֹ בַּכְּשָׂבִים לְבַדָּן. וְהַנָּכוֹן בְּעֵינַי שֶׁיֹּאמַר כִּי הַכְּשָׂבִים הִפְרִיד יַעֲקֹב, וְנָתַן פְּנֵי הַצֹּאן הַנִּזְקָר שֶׁהֵם הַכְּשָׂבִים אֶל עָקֹד וְאֶל כָּל חוּם, וַיָּשֶׁת לוֹ עֲדָרִים לְבַדּוֹ מִן הֶעָקוּד וְהַחוּם וְהוֹלִיכָם לִפְנֵי הַכְּשָׂבִים, וְלֹא שָׁתָם עַל צֹאן לָבָן כִּי הָיוּ שְׂכָרוֹ. וְטַעַם "בְּצֹאן לָבָן", שֶׁעָשָׂה כֵּן בְּכָל צֹאן לָבָן. וְהִנֵּה הֶעָקוּד בַּכְּשָׂבִים הָיוּ שֶׁלּוֹ. וְאַל תִּשְׁאַל לָמָּה אָמַר "הַכְּשָׂבִים" וְאָמַר "פְּנֵי הַצֹּאן", כִּי דֶּרֶךְ מִקְרָאוֹת לְדַבֵּר כֵּן וּבַפָּרָשָׁה הַזֹּאת בְּדוֹמָה לוֹ בְּהַר הַגִּלְעָד (בראשית ל״א:כ״א). וְטַעַם עֲשׂוֹתוֹ כֵּן בַּכְּשָׂבִים, מִפְּנֵי שֶׁלֹּא הָיָה בַּמַּקְלוֹת חוּם, אוֹ שֶׁיָּדַע בְּתוֹלֶדֶת הַכְּשָׂבִים שֶׁצְּרִיכִים לְסִימָנִים רַבִּים בִּכְבֵדוּתָם יוֹתֵר מִן הַתְּיָשִׁים לְקַלּוּתָם:

מא הַצֹּאן הַמְקֻשָּׁרוֹת הַנָּכוֹן בְּעֵינַי בַּלָּשׁוֹן הַזֶּה שֶׁהֵם הַצֹּאן אֲשֶׁר הַזְּכָרִים מֵהֶם הוֹלְכִים אַחַר הַנְּקֵבוֹת בְּכָל עֵת, לֹא יִתְפָּרְדוּ מֵהֶם לְרֹב תַּאֲוָתָם, מִלְּשׁוֹן "וְנַפְשׁוֹ קְשׁוּרָה בְנַפְשׁוֹ" (בראשית מ״ד:ל׳). וּלְשׁוֹן חֲכָמִים כֵּן הוּא (בכורות כד), חֲזִיר כָּרוּךְ אַחַר רָחֵל, בִּכְרוּכִין אַחֲרֶיהָ (קדושין עט). וְיִקָּרְאוּ הַנּוֹלָדִים בָּעֵת הַהִיא "הַקְּשׁוּרִים" עַל שֵׁם אֲבִיהֶם. וְרַבִּים אָמְרוּ כִּי קְשׁוּרִים הֵם הַחֲזָקִים, אֲשֶׁר אֵיבְרֵיהֶם קְשׁוּרִים זֶה בָּזֶה קֶשֶׁר אַמִּיץ, כִּי זֶה סִבַּת הַבְּרִיאוּת, וְהָעֲטוּפִים הֵם הַחֲלוּשִׁים אֲשֶׁר נַפְשָׁם בָּהֶם תִּתְעַטָּף וְאֵין לָהֶם תַּאֲוָה, מִלְּשׁוֹן "הָעֲטוּפִים בְּרָעָב" (איכה ב יט). וְהַתַּרְגּוּם אָמַר "בַּכִּירָיָא וְלַקִּישָׁיָא", כִּי כֵן הַדָּבָר:

פרק לא

ו כִּי בְכָל כֹּחִי עָבַדְתִּי אֶת אֲבִיכֶן מִתְּחִלָּה, וְנִתְבָּרֵךְ לְרַגְלִי. וְיִתָּכֵן שֶׁהָיָה לְלָבָן צֹאן רַבּוֹת, כִּי נִתְבָּרְכוּ גַּם הָעֲטוּפִים לְרֶגֶל יַעֲקֹב, כִּי לֹא צָעֲקוּ בָּנָיו רַק בְּקִנְאָתָם לְיַעֲקֹב שֶׁעָשָׂה כָּל הַכָּבוֹד הַזֶּה:

ז וַאֲבִיכֶן הֵתֶל בִּי וְהֶחֱלֵף אֶת מַשְׂכֻּרְתִּי זֶה הָיָה אֱמֶת וְאִם לֹא סִפְּרוֹ הַכָּתוּב מִתְּחִלָּה, וְכֵן אָמַר לוֹ "וַתַּחֲלֵף אֶת מַשְׂכֻּרְתִּי עֲשֶׂרֶת מֹנִים" (בראשית ל״א:מ״א). וְכָזֶה בִּמְקוֹמוֹת רַבִּים בַּתּוֹרָה, וּבַפָּרָשָׁה הַזֹּאת לְמַעְלָה לֹא סִפֵּר שֶׁנָּתְנָה לְאָה אֶת הַדּוּדָאִים לְרָחֵל:

ח וְטַעַם אִם כֹּה יֹאמַר נְקֻדִּים יִהְיֶה שְׂכָרֶךָ כִּי מִתְּחִלָּה נָתַן לוֹ שְׁנֵי הַמִּרְאוֹת, נְקֻדִּים וּטְלוּאִים, גַּם הַחוּם בַּכְּשָׂבִים, וְחָזַר בּוֹ לָתֵת מַרְאֶה אַחַר, וְהָיָה מַחֲלִיף אוֹתוֹ בְּכָל שָׁנָה, וְהָיוּ הַצֹּאן יוֹלְדוֹת כֵּן. וְלֹא הָיָה זֶה בַּמַּקְלוֹת, כִּי הוּא מְסַפֵּר לָהֶם מַעֲשֵׂה הַשֵּׁם הַגָּדוֹל שֶׁעָשָׂה עִמּוֹ לְהַפְלִיא מִדֵּי שָׁנָה בְּשָׁנָה, כַּאֲשֶׁר אָמַר "וְלֹא נְתָנוֹ אֱלֹהִים לְהָרַע עִמָּדִי". גַּם יִתָּכֵן שֶׁהָיָה מַחֲלִיף אֶת מַשְׂכֻּרְתּוֹ אַחֲרֵי שֶׁהָיוּ הַצֹּאן מְעֻבָּרוֹת, וְהָיוּ יוֹלְדוֹת כִּרְצוֹן יַעֲקֹב כַּאֲשֶׁר יָשַׁר בְּעֵינֵי הַיּוֹצֵר לַעֲשׂוֹת. וּבְבְרֵאשִׁית רַבָּה (בראשית רבה ע״ד:ג׳), צָפָה הקב״ה מָה שֶׁלָּבָן עָתִיד לַעֲשׂוֹת לְיַעֲקֹב אָבִינוּ, וְהוּא צָר צוּרָה כַּיּוֹצֵא בָּהּ, "אִם כֹּה אָמַר" אֵין כָּתוּב כָּאן אֶלָּא "אִם כֹּה יֹאמַר":

י וַיְהִי בְּעֵת יַחֵם הַצֹּאן זֶה הָיָה אַחַר שֶׁהֶחֱלִיף אֶת מַשְׂכֻּרְתּוֹ, וּלְכָךְ אָמַר "כִּי רָאִיתִי אֵת כָּל אֲשֶׁר לָבָן עֹשֶׂה לָךְ":

וְטַעַם **וְהִנֵּה הָעַתֻּדִים הָעֹלִים עַל הַצֹּאן** הֵרְאָה לוֹ בַּחֲלוֹם כִּי יַעֲלוּ עַל הַצֹּאן הָעַתּוּדִים וְכֻלָּם עֲקֻדִּים, וְאַחֲרֵי כֵן הָיוּ כֻּלָּם נְקֻדִּים, וְשׁוּב הָיוּ כֻּלָּם בְּרֻדִּים, וְהִגִּיד כִּי הוּא רוֹאֶה הֶחָמָס שֶׁעוֹשֶׂה לוֹ לָבָן לְהַחֲלִיף אֶת מַשְׂכֻּרְתּוֹ, וְיַעֲשֶׂה הַנּוֹלָדִים כַּמַּרְאֶה אֲשֶׁר יִצְטָרֵךְ אֵלָיו יַעֲקֹב, וּמִכָּאן וְאֵילָךְ לֹא יַעֲשֶׂה יַעֲקֹב מַקְלוֹת כִּי בּוֹטֵחַ בַּה׳ יְשַׂגֵּב (משלי כט כה):

וְהִנֵּה הָעַתּוּדִים הָעֹלִים עַל הַצֹּאן הַתְּיָשִׁים וְהָאֵילִים יִקָּרְאוּ עַתּוּדִים, כִּי כָל גָּדוֹל בַּצֹּאן יִקָּרֵא כֵּן, אַף בִּגְדוֹלֵי הָאֲנָשִׁים "כָּל עַתּוּדֵי אָרֶץ" (ישעיהו יד ט). וְכָתַב רַשִׁ״י (רש״י על בראשית ל״א:י׳) אַף עַל פִּי שֶׁהִבְדִּילָם לָבָן כֻּלָּם שֶׁלֹּא יִתְעַבְּרוּ הַצֹּאן דַּגְמָתָן, הָיוּ הַמַּלְאָכִים מְבִיאִים אוֹתָן מֵעֵדֶר הַמָּסוּר לִבְנֵי לָבָן לְעֵדֶר שֶׁבְּיַד יַעֲקֹב. וְעַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט הָיָה זֶה מַרְאֶה לְהַבְטִיחוֹ כִּי יוֹלִידוּ כֻּלָּם. וְהָעֵד מִלַּת "וְהִנֵּה", כִּי בְּכָל הַחֲלוֹם יֹאמַר כֵּן (לעיל כח יב יג להלן מ ט טז), כְּטַעַם כְּאִלּוּ הַדָּבָר לְפָנָיו. וּבְבְרֵאשִׁית רַבָּה (בראשית רבה ע״ד:ג׳) לֹא הִזְכִּירוּ הַמַּלְאָכִים אֶלָּא מִמִּדְרָשׁ, אָמְרוּ, "עוֹלִים" אֵין כָּתוּב כָּאן אֶלָּא "הָעוֹלִים", כִּי פְּשׁוּטוֹ שֶׁל מִקְרָא כְּמוֹ שֶׁאָמַרְנוּ:

יג אָנֹכִי הָאֵל בֵּית אֵל יִסַּפֵּר יַעֲקֹב לְנָשָׁיו כָּל מָה שֶׁאָמַר לוֹ מַלְאַךְ הָאֱלֹהִים בַּחֲלוֹם, כִּי הַכֹּל פִּיּוּס לָהֶם שֶׁתִּתַּלְכֶנָה עִמּוֹ, אֲבָל מָה שֶׁיְּסַפֵּר לֹא חֲלוֹם אֶחָד הוּא, כִּי מַאֲמַר "שָׂא נָא עֵינֶיךָ וּרְאֵה כָּל הָעַתֻּדִים" הָיָה בִּהְיוֹתוֹ עוֹבֵד אֶת לָבָן בְּצֹאנוֹ בְּעֵת יַחֵם הַצֹּאן בְּאַחַת מֵהַשָּׁנִים הָרִאשׁוֹנוֹת, וּמַאֲמַר "אָנֹכִי הָאֵל בֵּית אֵל" הָיָה אַחַר כֵּן בְּעֵת הַנְּסִיעָה, כִּי אַחַר שֶׁאָמַר לוֹ "קוּם צֵא מִן הָאָרֶץ הַזֹּאת" לֹא נִתְעַכֵּב עוֹד בְּחָרָן לִרְעוֹת עוֹד צֹאן לָבָן וְיַעֲלוּ הַתְּיָשִׁים עַל הַצֹּאן וְתִלַּדְנָה נְקֻדִּים וּטְלוּאִים, רַק מִפָּחֳדַת הַחֲלוֹם שָׁלַח לְרָחֵל וּלְלֵאָה וַיְסַפֵּר לָהֶם חֲלוֹמוֹ, וְהָלְכוּ לָהֶם. וְטַעַם "אָנֹכִי הָאֵל בֵּית אֵל" פירש״י (רש״י על בראשית ל״א:י״ג) הֵ״א יִתֵּרָה, וְהוּא כְּמוֹ אָנֹכִי אֵל בֵּית אֵל, וְכָמֹהוּ (במדבר לד ב) "אֶל הָאָרֶץ כְּנָעַן". וּבַעֲלֵי הַלָּשׁוֹן (הראב״ע והרד״ק) תִּקְנוּ אָנֹכִי הָאֵל אֵל בֵּית אֵל, וְכֵן "וּמַעֲיַן הַדַּעַת טוֹב וָרָע" (בראשית ב׳:ט׳), "הָעֲבוֹתוֹת הַזָּהָב" (שמות לט יז), וְהַמַּלְאָךְ יְדַבֵּר בִּלְשׁוֹן שׁוֹלְחוֹ. וְעַל דֶּרֶךְ הָאֱמֶת יֹאמַר הַמַּלְאָךְ הַזֶּה "אָנֹכִי הָאֵל בֵּית אֵל", וְכֵן "וַיִּקְרָא לַמָּקוֹם אֵל בֵּית אֵל" (בראשית ל״ה:ז׳), כְּמוֹ שֶׁאָמַר "צִיּוֹן קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל" (ישעיהו ס יד). וְיוֹנָתָן בֶּן עֻזִּיאֵל אָמַר (שם ו ג) "קָדִישׁ בִּשְׁמֵי מְרוֹמָא עִלָּאָה בֵּית שְׁכִינְתֵּהּ", וְהוּא הַמַּלְאָךְ הַגּוֹאֵל (בראשית מ״ח:ט״ז), וְכֵן "בְּכָל בֵּיתִי נֶאֱמָן הוּא" (במדבר יב ז), וְהַמַּשְׂכִּיל יָבִין:

וְטַעַם **אֲשֶׁר מָשַׁחְתָּ שָּׁם מַצֵּבָה אֲשֶׁר נָדַרְתָּ לִּי שָׁם נֶדֶר** כִּי אַתָּה נָדַרְתָּ לִהְיוֹת עוֹבֵד לַשֵּׁם הַמְיֻחָד בָּאָרֶץ הַנִּבְחֶרֶת, וְלִהְיוֹת לְךָ הָאֵבֶן בֵּית אֱלֹהִים וּלְהוֹצִיא שָׁם מַעֲשְׂרוֹתֶיךָ, וְאִם תְּאַחֵר נִדָּרֶיךָ עוֹד יִקְצֹף הָאֱלֹהִים עַל קוֹלֶךָ׃

יט **וַתִּגְנֹב רָחֵל אֶת הַתְּרָפִים** לֹא נִתְכַּוְּנָה אֶלָּא לְהַפְרִישׁ אָבִיהָ מֵעֲבוֹדָה זָרָה, לְשׁוֹן רַשִׁ״י (רש״י על בראשית ל״א:י״ט). וְאֶפְשָׁר כִּי הָיוּ לְלָבָן לַעֲבוֹדָה זָרָה, כַּאֲשֶׁר אָמַר ״לָמָּה גָנַבְתָּ אֶת אֱלֹהָי״, אֲבָל לֹא הָיוּ כָּל הַתְּרָפִים נֶעֱבָדִים, כִּי אֵיךְ תִּמָּצֵא עֲבוֹדָה זָרָה בְּבֵית אֲדוֹנֵינוּ דָּוִד (עיין שמואל א יט יג). וְהַקָּרוֹב מָה שֶׁאוֹמְרִים שֶׁהֵם כֵּלִים לְקַבֵּל הַשָּׁעוֹת, וְיִקְסְמוּ בָּהֶם לָדַעַת עֲתִידוֹת, וְהַמִּלָּה נִגְזֶרֶת מִלְּשׁוֹן ״רְפֵה יָדַיִם״ (שם ב יז ב) ״נִרְפִּים אַתֶּם נִרְפִּים״ (שמות ה יז), יִקָּרְאוּ אוֹתָם ״תְּרָפִים״ לְרַמֵּז בְּשֵׁמָם כִּי דִּבּוּרָם כְּמוֹ נְבוּאָה רָפָה, תָּבֹא בָּרֹב וּתְכַזֵּב לְעִתִּים רְחוֹקוֹת, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ (זכריה י ב) ״כִּי הַתְּרָפִים דִּבְּרוּ אָוֶן״. וְהִנֵּה עָשׂוּ אוֹתָם קְטַנֵּי אֲמָנָה לָהֶם לֵאלֹהִים, לֹא יִשְׁאֲלוּ בַּשֵּׁם הַנִּכְבָּד וְלֹא יִתְפַּלְּלוּ אֵלָיו, רַק כָּל מַעֲשֵׂיהֶם בַּקְּסָמִים אֲשֶׁר יַגִּידוּ לָהֶם הַתְּרָפִים. וְכָתוּב (שופטים יז ה) ״וְהָאִישׁ מִיכָה לוֹ בֵּית אֱלֹהִים וַיַּעַשׂ אֵפוֹד וּתְרָפִים״, וְשָׁם כָּתוּב (יח ה) ״שְׁאַל נָא בֵאלֹהִים וְנֵדְעָה הֲתַצְלִיחַ דַּרְכֵּינוּ״, כִּי בִּתְרָפִים הָיוּ שׁוֹאֲלִים. וְכֵן הָיָה הָעִנְיָן בְּיִשְׂרָאֵל בָּאֵפוֹד, כִּי אֲחֵרֵי אֲשֶׁר הֶרְגִּלוּ בְּאֵפוֹד הַקֹּדֶשׁ עָשׂוּ כְּדִמּוּתוֹ וְהָיוּ שׁוֹאֲלִים בּוֹ וּמַאֲמִינִים בִּדְבָרָיו וְתוֹעִים אַחֲרָיו, גַּם בְּחָלָם לֹא יִדְרְשׁוּ אֶת ה׳ כִּי אִם בָּהֶם. וְזֶה טַעַם ״וַיַּעַשׂ אוֹתוֹ גִּדְעוֹן לְאֵפוֹד וַיַּצֵּג אוֹתוֹ בְּעִירוֹ בְּעָפְרָה וַיִּזְנוּ כָל יִשְׂרָאֵל אַחֲרָיו שָׁם וַיְהִי לְגִדְעוֹן וּלְבֵיתוֹ לְמוֹקֵשׁ״ (שופטים ח כז), כִּי סָרוּ מֵאַחֲרֵי ה׳. וְהִנֵּה לָבָן הָיָה קוֹסֵם וּמְנַחֵשׁ, כַּאֲשֶׁר אָמַר (בראשית ל׳:כ״ז) ״נִחַשְׁתִּי״, וְאַרְצוֹ אֶרֶץ קוֹסְמִים מֵעוֹלָם, כְּדִכְתִיב (ישעיהו ב ו) ״כִּי מָלְאוּ מִקֶּדֶם וְעֹנְנִים כַּפְּלִשְׁתִּים״, וּבִלְעָם בֶּן בְּעוֹר הַקּוֹסֵם הָיָה מֵעֵירוֹ, וְזֶה טַעַם ״לָמָּה גָנַבְתָּ אֶת אֱלֹהָי״׃

כב **בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי** שֶׁהֲרֵי דֶּרֶךְ ג׳ יָמִים הָיָה בֵּינֵיהֶם. ״דֶּרֶךְ שִׁבְעַת יָמִים״, כָּל אוֹתָן ג׳ יָמִים הָלַךְ הַמַּגִּיד לְהַגִּיד אֶת לָבָן שֶׁהָלַךְ יַעֲקֹב לְדַרְכּוֹ, נִמְצָא רָחוֹק מִלָּבָן שִׁשָּׁה יָמִים וּבַשְּׁבִיעִי הִשִּׂיגוּ, וְלָמַדְנוּ שֶׁכָּל מָה שֶׁהָלַךְ יַעֲקֹב בְּשִׁשָּׁה יָמִים הָלַךְ לָבָן בְּיוֹם אֶחָד, לְשׁוֹן רַשִׁ״י (רש״י על בראשית ל״א:כ״ג) מִבְּרֵאשִׁית רַבָּה (בראשית רבה ע״ד:ו׳). וְנָכוֹן הוּא שֶׁיֵּלֵךְ לָבָן כְּגִבּוֹר לָרוּץ אֹרַח, כִּי כֵן דֶּרֶךְ הָרוֹדְפִים, אֲבָל לָבָן דֶּרֶךְ שִׁלְשָׁה יָמִים שָׁם בֵּין צֹאנוֹ וּבֵין הַצֹּאן אֲשֶׁר בְּיַד יַעֲקֹב, לֹא בֵּין הָעִיר וּבֵין צֹאנוֹ, כְּאִלּוּ לָבָן רוֹעֶה צֹאנוֹ לְמִזְרָח הָעִיר וְיַעֲקֹב לְמַעֲרָבָהּ וּבֵינֵיהֶם דֶּרֶךְ שִׁלְשֶׁת יָמִים. וְהִנֵּה יַעֲקֹב מִן הָעִיר נָסַע, כִּי שָׁם בֵּיתוֹ בָּנָיו וּבְנוֹתָיו וְכָל אֲשֶׁר לוֹ מִלְּבַד הַצֹּאן, וְהַגֵּד לְלָבָן בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי, כִּי לֹא הִרְגִּישׁוּ בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן, וְשָׁב לָבָן לְעִירוֹ וְלָקַח אֶת אֶחָיו מִשָּׁם וְרָדַף אַחֲרָיו מֵעִירוֹ שִׁבְעָה יָמִים וְהִשִּׂיגוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי. אֲבָל נֹאמַר עַל דַּעַת בְּרֵאשִׁית רַבָּה כִּי מִן הַשָּׁדֶה אֲשֶׁר שָׁם הַצֹּאן נָסַע יַעֲקֹב, וְלָבָן לָקַח אֶת אֶחָיו עִמּוֹ מִגּוֹזֵי צֹאנוֹ. וּבְפִרְקֵי רַבִּי אֱלִיעֶזֶר (פרק לו) נִרְאֶה כִּי לָבָן שָׁב לְעִירוֹ, וּמִשָּׁם לָקַח כָּל גִּבּוֹר וְכָל בֶּן חַיִל וְרָדַף אַחֲרָיו מִשָּׁם׃

כג **וַיַּדְבֵּק אֹתוֹ בְּהַר הַגִּלְעָד** כִּי בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי בָּעֶרֶב הִגִּיעַ לָבָן אַל תַּחַת הָהָר וְרָאָה אֶת יַעֲקֹב חוֹנֶה עָלָיו מֵרָחוֹק, וְלָן בַּלַּיְלָה הַהוּא לְמָטָּה, וַיָּבֹא אֵלָיו הַחֲלוֹם׃

כד וְטַעַם **אָל לָבָן הָאֲרַמִּי** לְהַגִּיד כִּי אַף עַל פִּי שֶׁהוּא אֲרַמִּי וְאַנְשֵׁי מְקוֹמוֹ אַנְשֵׁי תְּרָפִים וְעֹנְנִים כַּפְּלִשְׁתִּים (ישעיהו ב ו), בָּא אֵלָיו חֲלוֹם הַנְּבוּאָה לִכְבוֹד הַצַּדִּיק. וְכֵן ״וַיִּגְנֹב יַעֲקֹב אֶת לֵב לָבָן הָאֲרַמִּי״, אַף עַל פִּי שֶׁהוּא הָאֲרַמִּי הַקּוֹסֵם בַּעַל הַתְּרָפִים׃

מִטּוֹב עַד רָע כָּל טוֹבָתָן שֶׁל רְשָׁעִים רָעָה הִיא אֵצֶל הַצַּדִּיקִים, לְשׁוֹן רַשִׁ״י (רש״י על בראשית ל״א:כ״ד). וּפְשׁוּטוֹ, הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן תְּדַבֵּר עִמּוֹ לַעֲשׂוֹת לוֹ טוֹבָה אִם יָשׁוּב עִמְּךָ מִדַּרְכּוֹ, אוֹ פֶּן תַּפְחִידֵנוּ לַעֲשׂוֹת לוֹ רָעָה אִם לֹא יָבֹא עִמָּךְ, כִּי אֲנִי צִוִּיתִיו לָשׁוּב אֶל אַרְצוֹ׃

לג **בְּאֹהֶל יַעֲקֹב וּבְאֹהֶל לֵאָה** כָּתַב רַשִׁ״י (רש״י על בראשית ל״א:ל״ג) בְּאֹהֶל יַעֲקֹב הוּא אֹהֶל רָחֵל, שֶׁהָיָה תָּדִיר אֶצְלָהּ. וְכֵן הוּא אוֹמֵר ״בְּנֵי רָחֵל אֵשֶׁת יַעֲקֹב״, וּבְכֻלָּן לֹא נֶאֱמַר אֵשֶׁת יַעֲקֹב. ״וַיָּבֹא בְּאֹהֶל רָחֵל״, כְּשֶׁיָּצָא מֵאֹהֶל לֵאָה חָזַר לוֹ לְאֹהֶל רָחֵל קֹדֶם שֶׁיְּחַפֵּשׂ בְּאֹהֶל הָאֲמָהוֹת, וְכָל כָּךְ לָמָּה, שֶׁהָיָה מַכִּיר בָּהּ שֶׁהִיא מְמַשְׁמֶשֶׁנִית. וְעַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט אֵינֶנּוּ נָכוֹן שֶׁיִּקְרָאֵנוּ בְּפָסוּק אֶחָד בִּשְׁנֵי שֵׁמוֹת. וְרַבִּי אַבְרָהָם אָמַר (אבן עזרא על בראשית ל״א:ל״ג) שֶׁבָּא בְּאֹהֶל יַעֲקֹב וּבְאֹהֶל לֵאָה וּבְאֹהֶל שְׁתֵּי הָאֲמָהוֹת, כִּי אֹהֶל אֶחָד לִשְׁתֵּיהֶן, וְאַחַר כָּךְ שָׁב שֵׁנִית אֶל אֹהֶל לֵאָה וְאַחֲרֵי כֵן אֶל אֹהֶל רָחֵל. וְגַם זֶה אֵינֶנּוּ נָכוֹן. וְעוֹד כָּתַב, וְהַקָּרוֹב אֲלַי שֶׁהַכָּתוּב אָחַז דֶּרֶךְ קְצָרָה וְאֹהֶל רָחֵל, לְהַזְכִּיר בְּכֻלָּן ״וְלֹא מָצָא״ כִּי לֹא הָיוּ שָׁם, וְחָזַר וּפֵרֵשׁ כִּי בְּעֵת צֵאתוֹ מֵאֹהֶל לֵאָה בָּא בְּאֹהֶל רָחֵל אֲשֶׁר שָׁם הַתְּרָפִים. וְהוּא הַנָּכוֹן, אֲבָל כִּי אֹהָלִים הָיוּ לְכֻלָּם כִּי הָיָה זֶה מִצְּנִיעוּת הַצַּדִּיק, כִּי לְכָל אַחַת מֵאַרְבַּע הַנָּשִׁים הָיָה אֹהֶל מְיֻחָד בַּעֲבוּר שֶׁלֹּא תֵּדַע הָאַחֶרֶת בְּבֹאוֹ אֶל רְעוּתָהּ. גַּם אָסוּר הוּא בְּדִין תּוֹרָה, כְּמוֹ שֶׁהִזְכִּירוּ חֲכָמִים בְּמַסֶּכֶת נְדָה (נדה י״ז), וּלְיַעֲקֹב אֹהֶל מְיֻחָד וְשָׁם תֹּאכַלְנָה עַל שֻׁלְחָנוֹ עִם בָּנָיו וְעִם בְּנֵי בֵיתוֹ. וְטַעַם ״אֵשֶׁת יַעֲקֹב״ שֶׁהִזְכִּיר בְּרָחֵל עַל דַּעְתִּי כְּפִשׁוּטוֹ, בַּעֲבוּר שֶׁהִיא מֻזְכֶּרֶת בֵּין הַפִּילַגְשִׁים בַּפָּרָשָׁה הַהִיא (בראשית מ״ו:י״ט), וְלָכֵן לֹא אָמַר כֵּן בְּסִדֶּר וַיִּשְׁלַח יַעֲקֹב (לה כד) שֶׁיִּמְנֶה לְאֵה וְרָחֵל וְאַחֲרֵי כֵן הַשִּׁפָחוֹת׃

לה **אַל יִחַר בְּעֵינֶיךָ אֲדֹנִי כִּי לֹא אוּכַל לָקוּם מִפָּנֶיךָ** לֹא הֲבִינוֹתִי מָה הִתְנַצְּלוּת זֶה, וְכִי הַנָּשִׁים אֲשֶׁר לָהֶן הָאֹרַח לֹא יָקוּמוּ וְלֹא יַעַמְדוּ. אוּלַי אָמְרָה כִּי רֹאשָׁהּ וְאֵיבָרֶיהָ כְּבֵדִים עָלֶיהָ וְהִיא חוֹלָה בְּבֹא הָאֹרַח, כִּי כֵן דַּרְכָּן, וְכָל שֶׁכֵּן בְּמַעֲטוֹת הַלָּדָה כָּרְחֵל שֶׁדְּמֵיהֶן מוּעָטִין וְהָאֹרַח יִכְבַּד עֲלֵיהֶם מְאֹד. וְהַנָּכוֹן בְּעֵינַי כִּי הָיוּ הַנִּדּוֹת בִּימֵי הַקְּדָמוֹנִים מְרֻחָקוֹת מְאֹד, כִּי כֵן שָׁמַע מֵעוֹלָם ״נִדּוֹת״ לְרַחוֹקָן, כִּי לֹא יִתְקָרְבוּ אֶל אָדָם וְלֹא יְדַבְּרוּ בּוֹ, כִּי יָדְעוּ הַקְּדָמוֹנִים בְּחָכְמָתָם שֶׁהֶבֶל מַזִּיק, גַּם מַבָּטָן מוֹלִיד גְּנַאי וְעֹשֶׁה רֹשֶׁם רַע, כַּאֲשֶׁר בֵּאֲרוּ הַפִּילוֹסוֹפִים, עוֹד אֲנִי עָתִיד לְהַזְכִּיר נְסִיוֹנָם בָּזֶה (ויקרא יח יט). וְהָיוּ יוֹשְׁבוֹת בָּדָד בְּאֹהֶל לֹא יִכָּנֵס

בּוֹ אָדָם, וּכְמוֹ שֶׁהִזְכִּירוּ רַבּוֹתֵינוּ בַּבָּרַיְתָא שֶׁל מַסֶּכֶת נִדָּה, תַּלְמִיד אָסוּר לִשְׁאֹל בִּשְׁלוֹמָהּ שֶׁל נִדָּה, רַבִּי נְחֶמְיָה אוֹמֵר, אֲפִלּוּ הַדִּבּוּר הַיּוֹצֵא מִפִּיהָ הוּא טָמֵא, אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, אָסוּר לְאָדָם לְהַלֵּךְ אַחַר הַנִּדָּה וְלִדְרֹס אֶת עֲפָרָהּ, שֶׁהוּא טָמֵא כַּמֵּת כָּךְ עֲפָרָהּ שֶׁל נִדָּה טָמֵא, וְאָסוּר לֶהָנוֹת מִמַּעֲשֶׂה יָדֶיהָ. וּלְכָךְ אָמְרָה רָחֵל, רְאוּיָה הָיִיתִי לָקוּם מִפְּנֵי אֲדוֹנִי לְנַשֵּׁק יָדָיו, אֲבָל דֶּרֶךְ נָשִׁים לִי וְלֹא אוּכַל לְהִתְקָרֵב אֵלֶיךָ וְגַם לֹא לְלֶכֶת בָּאֹהֶל כְּלָל, שֶׁלֹּא תִּדְרֹךְ אַתָּה עָפָר רַגְלַי. וְהוּא הֶחֱרִישׁ מִמֶּנָּה וְלֹא עָנָה אוֹתָהּ, כִּי לֹא הָיוּ מְסַפְּרִים עִמָּהֶן כְּלָל מִפְּנֵי שֶׁדִּבּוּרָהּ טָמֵא:

לו וַיִּחַר לְיַעֲקֹב וַיָּרֶב בְּלָבָן מִתְּחִלָּה נָתַן לוֹ רְשׁוּת לְחַפֵּשׂ, כִּי אָמַר "עִם אֲשֶׁר תִּמְצָא אֶת אֱלֹהֶיךָ", וְאָמַר "נֶגֶד אַחֵינוּ הַכֶּר לְךָ מָה עִמָּדִי", וְאֵינוֹ יְמְצָא אִם לֹא יְחַפֵּשׂ וִימַשֵּׁשׁ. אֲבָל מִתְּחִלָּה הָיָה חוֹשֵׁשׁ אוּלַי אַחַת הַנָּשִׁים אוֹ הָעֲבָדִים גָּנְבוּ אֶת אֱלֹהָיו, וְעַתָּה בִּרְאוֹתוֹ כִּי אֵינָם עִמָּהֶם חָרָה אַפּוֹ, כִּי אָמַר לֹא אֹבַד אֶת אֱלֹהָיו רַק תּוֹאֲנָה הוּא מְבַקֵּשׁ מִמֶּנִּי. אָמַר לוֹ, לָמָּה דָּלַקְתָּ אַחֲרַי כַּאֲשֶׁר יִרְדֹּף הָאָדָם אַחֲרֵי הַגַּנָּב, הִנֵּה לֹא מָצָאתָ עִמִּי מִכָּל כְּלֵי בֵּיתְךָ דָּבָר, וְהָיָה רָאוּי לִי לָקַחַת מִמְּךָ כָּל מָה שֶׁאוּכַל, כִּי אַתָּה הֶחֱלַפְתָּ אֶת מַשְׂכֻּרְתִּי עֲשֶׂרֶת מֹנִים וְהָיִיתָ תּוֹבֵעַ מִמֶּנִּי הַטְרִפוֹת וְשִׁלַּמְתִּי לְךָ שֶׁלֹּא כַּדִּין:

מב וּפַחַד יִצְחָק הָיָה לִי לֹא רָצָה לוֹמַר אֱלֹהֵי יִצְחָק לְפִי שֶׁאֵין הַקָּבָ"ה מְיַחֵד שְׁמוֹ עַל הַצַּדִּיקִים בְּחַיֵּיהֶם, וְאַף עַל פִּי שֶׁאָמַר לוֹ בְּצֵאתוֹ (בראשית כ"ח:י"ג) "אֲנִי ה' אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אָבִיךָ וֵאלֹהֵי יִצְחָק" בִּשְׁבִיל שֶׁכָּהוּ עֵינָיו וַהֲרֵי הוּא כַּמֵּת, נִתְיָרֵא יַעֲקֹב לוֹמַר לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על בראשית ל"א:מ"ב). וְכֵן דַּעַת אוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על בראשית ל"א:מ"ב), כִּי פַּחַד יִצְחָק – אֱלָהֵיו, "דְּדָחֵל לֵיהּ יִצְחָק". וְרַבִּי אַבְרָהָם אָמַר (אבן עזרא על בראשית ל"א:מ"ב) יִרְאַת יִצְחָק אֶת הַשֵּׁם הוֹעִילַתְנִי, כִּי זְכוּת הָאָב תּוֹעִיל לַבֵּן, "וַיִּשְׁבַּע יַעֲקֹב בְּפַחַד אָבִיו יִצְחָק" (בראשית ל"א:נ"ג), בְּמִי שֶׁיִּצְחָק מִתְפַּחֵד מִמֶּנּוּ. וְהִנֵּה אֵין פֵּרוּשׁוֹ שָׁוֶה. עוֹד כָּתַב (שם), וְיֵשׁ אוֹמְרִים כִּי זֶה הַפַּחַד רֶמֶז לְיוֹם הָעֲקֵדָה, וְאֵינֶנּוּ רָחוֹק. וְעַל דֶּרֶךְ הָאֱמֶת יָבֹא הַלָּשׁוֹן כִּפְשׁוּטוֹ וּמַשְׁמָעוֹ, וְהוּא מִדַּת הַדִּין שֶׁל מַעְלָה, וּמִמֶּנּוּ אָמַר הַכָּתוּב (הושע ג ה) "אַחַר יָשֻׁבוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּבִקְשׁוּ אֶת ה' אֱלֹהֵיהֶם וְאֶת דָּוִד מַלְכָּם וּפָחֲדוּ אֶל ה' וְאֶל טוּבוֹ בְּאַחֲרִית הַיָּמִים", יֹאמַר כִּי יְבַקְּשׁוּ הָרַחֲמִים וּמִדַּת הַדִּין שֶׁל מַטָּה, וְיָבִיאוּ פַּחַד יִצְחָק אֶל הַשֵּׁם וְאֶל טוּבוֹ הַנִּזְכָּרִים:

וַיּוֹכַח אָמֶשׁ לְשׁוֹן תּוֹכָחָה וְלֹא לְשׁוֹן הוֹכָחָה, לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על בראשית ל"א:מ"ב). וְיוֹתֵר נָכוֹן לְשׁוֹן הוֹכָחָה, כִּי אָמַר לְמַעְלָה "וְיוֹכִיחוּ בֵּין שְׁנֵינוּ", וְאָמַר עַתָּה כִּי הָאֱלֹהִים הַיּוֹדֵעַ הַנִּסְתָּרוֹת הוּא הוֹכִיחַ בֵּין שְׁנֵיהֶם, וּלְכָךְ לֹא אָמַר "וַיּוֹכַח אוֹתְךָ אָמֶשׁ":

מג וְלִבְנֹתַי מָה אֶעֱשֶׂה לָאֵלֶּה הַיּוֹם אִמְרוּ (הראב"ע והרד"ק) שֶׁהוּא כְּמוֹ וְלִבְנוֹתַי מָה אֶעֱשֶׂה לָהֶן הַיּוֹם, וְהִיא תּוֹסֶפֶת בֵּאוּר. וְכֵן "אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְנוּ שְׁנֵינוּ אֲנַחְנוּ" (שמואל א כ מב), "בָּנֵינוּ וּבְנֹתֵינוּ אֲנַחְנוּ" (נחמיה ה ב). וְיוֹתֵר נָכוֹן נִרְאֶה שֶׁהוּא דֶּרֶךְ חֶמְלָה, וְלִבְנֹתַי מָה אֶעֱשֶׂה לָאֵלֶּה אֲשֶׁר לְפָנַי כִּי נִכְמְרוּ רַחֲמַי עֲלֵיהֶן, אוֹ לִבְנֵיהֶן הַנּוֹלָדִים בְּבֵיתִי וְהֵם לִי כְּבָנַי, וְזֶה טַעַם "אֲשֶׁר יָלָדוּ". וְאָמַר זֶה כְּמִתְנַצֵּל עַל דִּבְרֵי יַעֲקֹב, כִּי בָּאתִי אַחֲרֶיךָ לִרְאוֹת בְּנוֹתַי וּמָה אוּכַל לַעֲשׂוֹת לָהֶם טוֹבָה אוֹ לִבְנֵיהֶם, וַעֲתָּה אֵיטִיב לָהֶן שֶׁתִּכְרֹת לִי בְּרִית שֶׁלֹּא תְּעַנֶּה אוֹתָן וְלֹא תִקַּח עֲלֵיהֶן נָשִׁים:

מד וְהָיָה לְעֵד הקב"ה, לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על בראשית ל"א:מ"ד). וְאֵינֶנּוּ כְּמַשְׁמָעוֹ, אֲבָל יֹאמַר וְהָיָה הַבְּרִית לְעֵד בֵּינוֹתֵינוּ, כִּי הָעוֹבֵר עָלָיו יְקֻלַּל בְּכָל אָלוֹת הַבְּרִית, כְּטַעַם "וְהָיוּ בְךָ לְאוֹת וּלְמוֹפֵת" (דברים כח מו). אוֹ טַעְמוֹ נִכְרְתָה בְּרִית בְּדָבָר קַיָּם שֶׁיִּהְיֶה לְעֵד בֵּינוֹתֵינוּ, עַל כֵּן הֵרִים יַעֲקֹב אֶבֶן, וְהוּא מָה שֶׁאָמַר "עֵד הַגַּל הַזֶּה וְעֵדָה הַמַּצֵּבָה", כְּטַעַם "יַיאמֶר יְהוֹשֻׁעַ הִנֵּה הָאֶבֶן הַזֹּאת תִּהְיֶה בָּנוּ לְעֵדָה" (יהושע כד כז):

מו וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב לְאֶחָיו לַאֲחֵי לָבָן הַנִּזְכָּר אֲשֶׁר בָּאוּ עִמּוֹ, כִּי לֹא רָצָה לֵאמֹר כֵּן לְחָמָיו, שֶׁהָיָה נוֹהֵג בּוֹ כָּבוֹד. וְכֵן "וַיִּקְרָא לְאֶחָיו לֶאֱכָל לָחֶם", לַאֲחֵי לָבָן, וְלֹא קָרָא לְלָבָן דֶּרֶךְ כָּבוֹד, כְּאִלּוּ הַכֹּל בִּרְשׁוּתוֹ וְהַכֹּל שֶׁלּוֹ. וְדוֹמֶה לָהֶם וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה לְאֶחָיו מָה מַעֲשֵׂיכֶם (בראשית מ"ז:ג'). וְרַשִׁ"י פֵּרֵשׁ לְאֶחָיו שֶׁל יַעֲקֹב, כִּי הַבָּאִים עִם לָבָן אוֹהֲבָיו וְרֵעָיו הֵם. וְיִתָּכֵן כִּי מָה שֶׁאָמַר בְּלָבָן "וַיִּקַּח אֶת אֶחָיו עִמּוֹ" (בראשית ל"א:כ"ג), הֵם קְרוֹבָיו בְּנֵי מִשְׁפַּחְתּוֹ מִזֶּרַע נָחוֹר אֲחִי אַבְרָהָם, וְעָשָׂה כֵן בַּעֲבוּר שֶׁלֹּא יִרְצֶה לְהָבִיא עַל יַעֲקֹב אֲנָשִׁים נָכְרִים, שֶׁלֹּא יָרִיבוּ עִמּוֹ בְּכֹחַ אוֹ יַחְמְדוּ וְיִגְזְלוּ וְיִגְנְבוּ מֵאֲשֶׁר לוֹ. וְהִנֵּה אֵלֶּה קְרוֹבִים לְיַעֲקֹב כְּמוֹ לְלָבָן, עַל כֵּן יִקְרָאוּ אַחִים לִשְׁנֵיהֶם. וְיֵשׁ אוֹמְרִים (פסיקתא זוטרתא לעיל כט ד) שֶׁאָמַר לָהֶם אַחַי דֶּרֶךְ מוּסָר, כְּמוֹ שֶׁאָמַר לָרוֹעִים (שם) "אַחַי מֵאַיִן אַתֶּם". וּבְבְרֵאשִׁית רַבָּה (בראשית רבה ע"ד:י"ג) אָמְרוּ, "וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב לְאֶחָיו", אֵלּוּ בָּנָיו, שֶׁהָיָה קוֹרֵא אוֹתָן בִּלְשׁוֹן כָּבוֹד אֶחָיו. אֲבָל בְּ"וַיִּקְרָא לְאֶחָיו לֶאֱכָל לָחֶם" לֹא פֵּרֵשׁ. וְהַנָּכוֹן מָה שֶׁכָּתַבְתִּי תְּחִלָּה:

וַיֹּאכְלוּ שָׁם עַל הַגָּל אָכְלוּ שָׁם מְעַט לְזִכָּרוֹן, אוֹ שֶׁהוּא דֶּרֶךְ הַבָּאִים בִּבְרִית לֶאֱכֹל שְׁנֵיהֶם מִלֶּחֶם אֶחָד לְאַהֲבָה וּלְחֶבְרָה, וְאַחֲרֵי בּוֹאָם בַּשְּׁבוּעָה וּבִבְרִית זָבַח לָהֶם זֶבַח וְעָשָׂה לָהֶם כֵּרָה גְּדוֹלָה. וְיִתָּכֵן כִּי טַעַם "וַיֹּאכְלוּ שָׁם עַל הַגָּל", הַזֶּבַח הַנִּזְכָּר לְמַטָּה, כִּי אָמַר לָהֶם לִקְטוּ אֲבָנִים וְנַעֲשָׂה גַּל לֶאֱכֹל עָלָיו, וְיִהְיֶה עֵד בְּבוֹאֲנוּ בַּבְּרִית, וְאַחֲרֵי כֵן אָכְלוּ עָלָיו זֶבַח. וְטַעַם "וַיֹּאכְלוּ לֶחֶם", שֶׁעָשָׂה לָהֶם סְעוּדָה גְּדוֹלָה לְלוֹן עִמּוֹ, לֹא מִשְׁתֶּה בִּלְבַד:

מח וַיֹּאמֶר לָבָן הַגַּל הַזֶּה עֵד אַחֲרֵי שֶׁקָּרְאוּ יַעֲקֹב גַּלְעֵד דִּבֵּר לָבָן בִּלְשׁוֹן יַעֲקֹב, הַגַּל הַזֶּה עֵד, וְעַל כֵּן נִקְרָא שְׁמוֹ גַּלְעֵד, כִּי בַּשֵּׁם הַזֶּה הִסְכִּימוּ שְׁנֵיהֶם. אוֹ שֶׁדִּבְּרוּ לָבָן מִתַּרְגְּמִין לִלְשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ:

מט וְטַעַם כָּתַב רַשׁ״י (רש״י על בראשית ל״א:מ״ט) וְהַמִּצְפָּה אֲשֶׁר בְּהַר גִּלְעָד, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (שופטים יא כט) ״וַיַּעֲבֹר אֶת מִצְפֵּה גִלְעָד״, לָמָּה נִקְרֵאת מִצְפָּה, אֲשֶׁר אָמַר כָּל אֶחָד מֵהֶם לַחֲבֵרוֹ יִצֶף ה׳. וְאִם כֵּן הוּא שֵׁם מָקוֹם גְּבוֹהַּ בְּרֹאשׁ הָהָר. וּלְפִי דַּעְתִּי שֶׁהִיא הָאֶבֶן שֶׁהֵקִים יַעֲקֹב מַצֵּבָה, וְהוּא נִמְשָׁךְ עַל כֵּן קָרָא שְׁמוֹ גַּלְעֵד, וְהַמִּצְפָּה קָרָא כִּי אָמַר יִצֶף ה׳, וְאֶפְשָׁר שֶׁהוּא ״מִצְפֵּה גִלְעָד״ (עיין שופטים יא כט), שֶׁהַמָּקוֹם יִקָּרֵא עַל שֵׁם הָאֶבֶן הַזֹּאת לְעוֹלָם׃

פרק לב

ב **וַיִּפְגְּעוּ בּוֹ מַלְאֲכֵי אֱלֹהִים** לְשׁוֹן רַשׁ״י (רש״י על בראשית ל״ב:ב׳) מַלְאֲכֵי אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל יָצְאוּ לִקְרָאתוֹ. ״מַחֲנַיִם״, שְׁתֵּי מַחֲנוֹת, שֶׁל חוּצָה לָאָרֶץ בָּאוּ עִמּוֹ עַד כָּאן וְשֶׁל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל יָצְאוּ לִקְרָאתוֹ. וַאֲנִי תָּמַהּ בָּזֶה, שֶׁהֲרֵי עֲדַיִן לֹא הִגִּיעַ יַעֲקֹב לָאָרֶץ וְרָחוֹק הָיָה מִשָּׁם, וְשָׁלַח מַלְאָכִים אֶל עֵשָׂו מֵרָחוֹק, וְשָׁם (בראשית ל״ב:כ״ג) נֶאֱמַר ״וַיַּעֲבֹר אֵת מַעֲבַר יַבֹּק״, שֶׁהוּא ״יַבֹּק הַנַּחַל גְּבוּל בְּנֵי עַמּוֹן״ (דברים ג טז), שֶׁהוּא דְּרוֹמִית מִזְרָחִית לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, וַעֲדַיִן יֵשׁ לוֹ לַעֲבֹר גְּבוּל בְּנֵי עַמּוֹן וּמוֹאָב וְאַחֲרֵי כֵּן אֶרֶץ אֱדוֹם, וּתְחִלַּת בִּיאָתוֹ בָּאָרֶץ בְּשִׁכֶם הָיָה, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית ל״ג:י״ח) ״וַיָּבֹא יַעֲקֹב שָׁלֵם עִיר שְׁכֶם אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ כְּנָעַן״. אֲבָל הָיְתָה הַמַּרְאָה הַזֹּאת לְיַעֲקֹב כַּאֲשֶׁר בָּא בִּגְבוּל אוֹרְבָיו, לְהוֹדִיעוֹ כִּי רַבִּים אֲשֶׁר אִתּוֹ מֵאֲשֶׁר אִתָּם, וְנִקְרָא שֵׁם הַמָּקוֹם מַחֲנָיִם כִּי כֵן הַדֶּרֶךְ בַּשֻּׁמּוֹת, אוֹ מַחֲנָיִם – מַחֲנֵהוּ וּמַחֲנֵה הָעֶלְיוֹנִים, לוֹמַר כִּי מַחֲנֵהוּ בָּאָרֶץ כְּמַחֲנֵה הַמַּלְאָכִים, כֻּלָּם מַחֲנוֹת אֱלֹהִים מְבָרְכִים לוֹ וּמוֹדִים בְּיִחוּדוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ לְעוֹלָמִים׃

ד נִכְתְּבָה הַפָּרָשָׁה הַזֹּאת לְהוֹדִיעַ כִּי הִצִּיל הקב״ה אֶת עַבְדּוֹ וּגְאָלוֹ מִיַּד חָזָק מִמֶּנּוּ, וַיִּשְׁלַח מַלְאָךְ וַיַּצִּילֵהוּ. וּלְלַמְּדֵנוּ עוֹד שֶׁהוּא לֹא בָטַח בְּצִדְקָתוֹ, וְהִשְׁתַּדֵּל בַּהֲצָלָה בְּכָל יְכָלְתּוֹ. וְיֵשׁ בָּהּ עוֹד רֶמֶז לְדוֹרוֹת, כִּי כָּל אֲשֶׁר אֵרַע לְאָבִינוּ עִם עֵשָׂו אָחִיו יֶאֱרַע לָנוּ תָּמִיד עִם בְּנֵי עֵשָׂו, וְרָאוּי לָנוּ לֶאֱחֹז בְּדַרְכּוֹ שֶׁל צַדִּיק, שֶׁנִּזְמִין עַצְמֵנוּ לִשְׁלֹשֶׁת הַדְּבָרִים שֶׁהִזְמִין הוּא אֶת עַצְמוֹ, לִתְפִלָּה וּלְדוֹרוֹן וּלְהַצָּלָה בְּדֶרֶךְ מִלְחָמָה לִבְרֹחַ וּלְהִנָּצֵל. וּכְבָר רָאוּ רַבּוֹתֵינוּ הֶרֶמֶז הַזֶּה מִן הַפָּרָשָׁה הַזֹּאת כַּאֲשֶׁר אַזְכִּיר (להלן לב ט לג טו)׃

אֶל עֵשָׂו אָחִיו אַרְצָה שֵׂעִיר בַּעֲבוּר הֱיוֹת נֶגֶב אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל עַל יְדֵי אֱדוֹם וְאָבִיו יוֹשֵׁב בְּאֶרֶץ הַנֶּגֶב, יֵשׁ לוֹ לַעֲבֹר דֶּרֶךְ אֱדוֹם אוֹ קָרוֹב מִשָּׁם, עַל כֵּן פָּחַד אוּלַי יִשְׁמַע עֵשָׂו וְהִקְדִּים לִשְׁלֹחַ אֵלָיו מַלְאָכִים לְאַרְצוֹ. וּכְבָר תִּפְסוּהוּ הַחֲכָמִים עַל זֶה, אָמְרוּ בְּבְרֵאשִׁית רַבָּה (בראשית רבה ע״ה:ג׳), ״מַחֲזִיק בְּאָזְנֵי כֶּלֶב״ וְגוֹ׳ (משלי כו יז), אָמַר לוֹ הקב״ה, לְדַרְכּוֹ הָיָה מְהַלֵּךְ וְהָיִיתָ מְשַׁלֵּחַ אֶצְלוֹ וְאוֹמֵר לוֹ ״כֹּה אָמַר עַבְדְּךָ יַעֲקֹב״. וְעַל דַּעְתִּי גַּם זֶה יִרְמֹז כִּי אֲנַחְנוּ הִתְחַלְנוּ נְפִילָתָנוּ בְּיַד אֱדוֹם, כִּי מַלְכֵי בַּיִת שֵׁנִי בָּאוּ בִּבְרִית עִם הָרוֹמָיִים (ספר החשמונאים א ח), וּמֵהֶם שֶׁבָּאוּ בְּרוֹמָה (כך כותב רבינו בויקרא כו טז), וְהִיא הָיְתָה סִבַּת נְפִילָתָם בְּיָדָם. וְזֶה מֻזְכָּר בְּדִבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ וּמְפֹרָסָם בַּסְּפָרִים (יוסיפון פרק סה)׃

ה **כֹּה תֹאמְרוּן לַאדֹנִי לְעֵשָׂו כֹּה אָמַר עַבְדְּךָ יַעֲקֹב** צִוָּה אוֹתָם שֶׁיֹּאמְרוּ לַאדֹנִי לְעֵשָׂו אֲנַחְנוּ, כְּלוֹמַר אֲנַחְנוּ שֶׁלּוֹ אוֹ שְׁלוּחִים אֵלָיו, וְלֹאמֹר לוֹ ״כֹּה אָמַר עַבְדְּךָ יַעֲקֹב עִם לָבָן גַּרְתִּי״, וְדוֹמֶה לוֹ בַּפָּרָשָׁה (בראשית ל״ב:י״ח) ״לְמִי אַתָּה״, אוֹ שֶׁקָּרָאוֹ יַעֲקֹב בִּפְנֵיהֶם ״אֲדֹנִי עֵשָׂו״, לְהַזְהִירָם שֶׁלֹּא יַזְכִּירוּהוּ אֲפִלּוּ שֶׁלֹּא בְּפָנָיו רַק דֶּרֶךְ כָּבוֹד, בְּרֹאותָם כִּי אֲדוֹנָם קוֹרֵא אוֹתוֹ ״אֲדֹנִי״. וְדַע כִּי הַכָּבוֹד הַזֶּה שֶׁהָיָה יַעֲקֹב עוֹשֶׂה לְאָחִיו בְּפַחְדָּתוֹ לֵאמֹר אֲדֹנִי וְעַבְדְּךָ, בַּעֲבוּר כִּי הַמִּנְהָג בַּצָּעִיר לָתֵת מַעֲלָה וְכָבוֹד אֶל הַבְּכוֹר כְּאִלּוּ הוּא אָבִיו, כַּאֲשֶׁר רָמְזָה לָנוּ גַּם הַתּוֹרָה, לְרַבּוֹת אָחִיךָ הַגָּדוֹל. וְהִנֵּה יַעֲקֹב לָקַח בְּכוֹרָתוֹ וְאֶת בִּרְכָתוֹ, וְעָשָׂו שׂוֹטֵם אוֹתוֹ עֲלֵיהֶם, וַעֲתָּה הָיָה מַרְאֶה לוֹ כְּאִלּוּ אֵין הַמְּכִירָה הַהִיא אֶצְלוֹ כְּלוּם, וְכִי הוּא נוֹהֵג בּוֹ כְּבְכוֹר וְאָב, לְהוֹצִיא אֶת הַמַּשְׁטֵמָה מִלִּבּוֹ׃

ו **וָאֶשְׁלְחָה לְהַגִּיד לַאדֹנִי** לְהוֹדִיעַ שֶׁאֲנִי בָּא אֵלֶיךָ לִמְצֹא חֵן בְּעֵינֶיךָ, שֶׁאֲנִי שָׁלֵם עִמְּךָ וּמְבַקֵּשׁ אַהֲבָתְךָ, לְשׁוֹן רַשׁ״י (רש״י על בראשית ל״ב:ו׳). רָצָה לוֹמַר שֶׁאֵינוֹ מוּסָב לְמַעְלָה, אֲבָל יֹאמַר וָאֶשְׁלְחָה לְהַגִּיד לַאדֹנִי כִּי אֲנִי בָּא לִמְצֹא חֵן בְּעֵינֶיךָ וְלַעֲשׂוֹת כְּכֹל אֲשֶׁר יְצַוֶּה אֲדֹנִי. וְיוֹתֵר נָכוֹן שֶׁיּוּסַב לְמַעְלָה, וָאֶשְׁלְחָה לְהַגִּיד לַאדֹנִי שֶׁיֵּשׁ לִי עֹשֶׁר וּנְכָסִים וְכָבוֹד לַעֲשׂוֹת בּוֹ חֶפְצְךָ וּרְצוֹנְךָ, יִרְמֹז שֶׁיִּשְׁלַח לוֹ דּוֹרוֹן מֵהֶם אוֹ שֶׁיִּפֹּק הוּא מִשָּׁלוֹ מָה שֶׁיַּחְפֹּץ. וְכֵן אָמַר (בראשית ל״ג:ח׳) ״מִי לְךָ כָּל הַמַּחֲנֶה הַזֶּה אֲשֶׁר פָּגָשְׁתִּי וַיֹּאמֶר לִמְצֹא חֵן בְּעֵינֵי אֲדֹנִי״׃

ז **וַיָּשֻׁבוּ הַמַּלְאָכִים אֶל יַעֲקֹב לֵאמֹר** הַשְּׁלוּחִים הָאֵלֶּה עָשׂוּ שְׁלִיחוּתָם אֲבָל לֹא סִפֵּר הַכָּתוּב זֶה, כִּי אֵין צֹרֶךְ. וְטַעַם ״וְגַם הוֹלֵךְ לִקְרָאתְךָ״ לֵאמֹר כַּאֲשֶׁר אַתָּה הוֹלֵךְ לִקְרָאתוֹ כֵּן הוּא הוֹלֵךְ לִקְרָאתֶךָ, וּמַהֵר תִּפְגְּשׁוּ זֶה בָּזֶה׃

ח **וַיִּירָא יַעֲקֹב מְאֹד** בַּעֲבוּר שֶׁאָמְרוּ לוֹ כִּי יָצָא עֵשָׂו מֵעִירוֹ וְהוּא בָּא לִקְרַאת יַעֲקֹב, וְעוֹד שֶׁלָּקַח עִמּוֹ אֲנָשִׁים רַבִּים אַרְבַּע מֵאוֹת הָיָה יָרֵא לְנַפְשׁוֹ מְאֹד, כִּי אָמַר לֹא לָקַח כָּל אֵלֶּה רַק לְהִלָּחֵם בִּי. וְהַנִּרְאֶה בְּעֵינַי בָּעִנְיָן הַזֶּה כִּי עֵשָׂו לֹא קִבֵּל הַשְּׁלוּחִים כַּהֲגֶן וְלֹא הִשְׁגִּיחַ עֲלֵיהֶם, וְאוּלַי לֹא הָיוּ לְפָנָיו כִּי לֹא נָתַן רְשׁוּת שֶׁיָּבֹאוּ לְפָנָיו וִידַבְּרוּ עִמּוֹ כְּלָל, כִּי הָיָה הַכָּתוּב מְסַפֵּר שֶׁשָּׁאַל לָהֶם מָה שְׁלוֹם אָחִי וּמָה עִנְיָנוֹ וְעִנְיְנֵי בֵּיתוֹ וּבָנָיו, וְקָרְאוּ לוֹ בִּשְׁלוֹמִי וְאָמְרוּ לוֹ כִּי אֲנִי הוֹלֵךְ לִקְרָאתוֹ לִרְאוֹתוֹ, וְהֵם הָיוּ מַגִּידִים כֵּן לְיַעֲקֹב. וְהַכָּתוּב לֹא סִפֵּר שֶׁאָמְרוּ הַשְּׁלִיחִים דָּבָר בְּשֵׁם עֵשָׂו, אֲבָל עֶבְרָתוֹ שְׁמוּרָה בְּלִבּוֹ וְלַעֲשׂוֹת לוֹ רָעָה הָיָה הוֹלֵךְ בַּחַיִל הַזֶּה, וְהִנֵּה הַשְּׁלוּחִים חָקְרוּ בַּמַּחֲנֶה וְיָדְעוּ כִּי הוּא הוֹלֵךְ לִקְרַאת יַעֲקֹב, וְזֶה טַעַם ״וְגַם״, כִּי אָמְרוּ בָּאנוּ אֶל אָחִיךָ אֶל עֵשָׂו וְלֹא עָנָה אוֹתָנוּ דָּבָר וְלֹא שָׁלַח לְךָ דִּבְרֵי שָׁלוֹם, וְגַם הוֹלֵךְ לִקְרָאתְךָ בְּזִרּוֹעַ וְחַיִל, וּלְכָךְ הוֹסִיף לוֹ פַּחַד עַל פַּחְדּוֹ, ״וַיִּירָא יַעֲקֹב מְאֹד וַיֵּצֶר לוֹ״. וְכָךְ אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ (ב״ר עה ז) כִּי

הַשְׁלוּחִים הִכִּירוּ בּוֹ שִׁנְאָה, אָמְרוּ, ״בָּאנוּ אֶל אָחִיךָ אֶל עֵשָׂו״, אַתָּה נוֹהֵג בּוֹ כְּאָח וְהוּא נוֹהֵג עִמְּךָ כְּעֶשְׂו. אֲבָל בַּסּוֹף כַּאֲשֶׁר רָאָה הַכָּבוֹד הַגָּדוֹל שֶׁעָשָׂה לוֹ יַעֲקֹב, וַאֲשֶׁר הִשְׁפִּיל עַצְמוֹ לְפָנָיו שֶׁהִשְׁתַּחֲוָה אַרְצָה שֶׁבַע פְּעָמִים מֵרָחוֹק עַד גִּשְׁתּוֹ אֵלָיו, נִכְמְרוּ רַחֲמָיו וְחָשַׁב כִּי הוּא מוֹדֶה בִּכְבוֹרְתּוֹ וּבִגְדֻלָּתוֹ עָלָיו כַּאֲשֶׁר פֵּרַשְׁתִּי (רמב״ן על בראשית ל״ב:ה׳), וְהִתְנַחֵם בָּזֶה, כִּי הַלְּבָבוֹת לַה׳ הֵמָּה, לְכָל אֲשֶׁר יַחְפֹּץ יַטֶּה אוֹתָם:

ט **וְהָיָה הַמַּחֲנֶה הַנִּשְׁאָר לִפְלֵיטָה** עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט אָמַר זֶה בְּאוּלַי, כִּי אָמַר אוּלַי יִנָּצֵל הַמַּחֲנֶה הָאֶחָד כִּי בְּהַכּוֹתוֹ הָאֶחָד יִבְרְחוּ הָאֲחֵרִים, אוֹ תָּשׁוּב חֲמָתוֹ, אוֹ תָּבֹא לָהֶם הַצָּלָה מֵאֵת הַשֵּׁם. וְכֵן אָמְרוּ בְּבְרֵאשִׁית רַבָּה (בראשית רבה ע״ו:ג׳), לְמִדָּתְךָ תּוֹרָה דֶּרֶךְ אֶרֶץ, לֹא יַגִּיחַ אָדָם כָּל מָמוֹנוֹ בְּזָוִית אַחַת. וְרַשִׁ״י כָּתַב (רש״י על בראשית ל״ב:ט׳), ״וְהָיָה הַמַּחֲנֶה הַנִּשְׁאָר לִפְלֵיטָה״, עַל כָּרְחוֹ, כִּי אֶלְחֵם עִמּוֹ, הִתְקִין עַצְמוֹ לִשְׁלֹשָׁה דְּבָרִים, לִתְפִלָּה וּלְדוֹרוֹן וּלְמִלְחָמָה. וְרָאִיתִי בַּמִּדְרָשׁ (קה״ר ט יח), מֶה עָשָׂה, זִיְּנָם מִבִּפְנִים וְהִלְבִּישָׁם בְּגָדִים לְבָנִים מִבַּחוּץ, וְהִתְקִין עַצְמוֹ לִשְׁלֹשָׁה דְּבָרִים. וְכֵן עִקָּר. וְהַכַּוָּנָה בָּזֶה כִּי יַעֲקֹב יוֹדֵעַ שֶׁאֵין זַרְעוֹ כֻּלּוֹ נוֹפֵל בְּיַד עֵשָׂו, אִם כֵּן יִנָּצֵל הַמַּחֲנֶה הָאֶחָד עַל כָּל פָּנִים. וְגַם זֶה יִרְמֹז שֶׁלֹּא יִגְזְרוּ עָלֵינוּ בְּנֵי עֵשָׂו לְמְחוֹת אֶת שְׁמֵנוּ, אֲבָל יַעֲשׂוּ רָעוֹת עִם קְצָתֵנוּ בְּקֶצֶת הָאָרְצוֹת שֶׁלָּהֶם, מֶלֶךְ אֶחָד מֵהֶם גּוֹזֵר בְּאַרְצוֹ עַל מָמוֹנֵנוּ אוֹ עַל גּוּפֵנוּ, וּמֶלֶךְ אַחֵר מְרַחֵם בִּמְקוֹמוֹ וּמַצִּיל הַפְּלֵטִים. וְכָךְ אָמְרוּ בְּבְרֵאשִׁית רַבָּה (בראשית רבה ע״ו:ג׳), ״אִם יָבֹא עֵשָׂו אֶל הַמַּחֲנֶה הָאַחַת וְהִכָּהוּ״, אֵלּוּ אַחֵינוּ שֶׁבַּדָּרוֹם, ״וְהָיָה הַמַּחֲנֶה הַנִּשְׁאָר לִפְלֵטָה״, אֵלּוּ אַחֵינוּ שֶׁבַּגּוֹלָה. רָאוּ כִּי גַּם לְדוֹרוֹת תִּרְמֹז זֹאת הַפָּרָשָׁה:

יא **קָטֹנְתִּי מִכֹּל הַחֲסָדִים וּמִכָּל הָאֱמֶת** נִתְמַעֲטוּ זְכֻיּוֹתַי עַל יְדֵי חֲסָדִים וֶאֱמֶת שֶׁעָשִׂיתָ עִמִּי, לְכָךְ אֲנִי יָרֵא שֶׁמָּא מִשֶּׁהִבְטַחְתַּנִי נִתְקַלְקַלְתִּי בְּחֵטְא וְיִגְרֹם לִי לְהִמָּסֵר בְּיַד עֵשָׂו, לְשׁוֹן רַשִׁ״י (רש״י על בראשית ל״ב:י״א). וְאֵינֶנּוּ נָכוֹן בִּלְשׁוֹן הַכָּתוּב. וְעוֹד כִּי אָמַר אַחֲרֵי כֵן ״וְאַתָּה אָמַרְתָּ הֵיטֵב אֵיטִיב עִמָּךְ וְשַׂמְתִּי אֶת זַרְעֲךָ כְּחוֹל הַיָּם״, וּמָה יוֹעִיל הַבְטָחוֹן הַהוּא אִם גָּרַם הַחֵטְא אַחַר כָּךְ. וְעוֹד כִּי יַעֲקֹב הִזְכִּיר שְׁתֵּי הַבְטָחוֹת שֶׁהִבְטִיחוֹ הקב״ה בְּבֵית אֵל וּבְחָרָן, וְאָמַר תְּחִלָּה מָה שֶׁנֶּאֱמַר לוֹ בְּחָרָן, ״ה׳ הָאֹמֵר אֵלַי שׁוּב לְאַרְצְךָ וּלְמוֹלַדְתֶּךָ וְאֵיטִיבָה עִמָּךְ״, וְהוּא שֶׁנֶּאֱמַר לוֹ בְּצֵאתוֹ מִבֵּית לָבָן (בראשית ל״א:ג׳) ״שׁוּב אֶל אֶרֶץ אֲבוֹתֶיךָ וּלְמוֹלַדְתֶּךָ וְאֶהְיֶה עִמָּךְ״, וְהִנֵּה אַחֲרֵי כֵן לֹא הֵיטִיב לוֹ בְּכָל הַחֲסָדִים וּבְכָל הָאֱמֶת הָאֵלֶּה שֶׁיִּתְמַעֲטוּ זְכֻיּוֹתָיו עַל יְדֵיהֶם. אֲבָל ״קָטֹנְתִּי״ לוֹמַר כִּי קָטֹן הוּא מֵהֶיוֹתוֹ רָאוּי לְכָל הַחֲסָדִים שֶׁעָשָׂה עִמּוֹ, וְכֵן ״מִי יָקוּם יַעֲקֹב כִּי קָטֹן הוּא״ (עמוס ז ב) מֵהֶיוֹתוֹ יָכוֹל לְסְבֹּל כָּל הַנִּגְזָר עָלָיו. וְכֵן אָמְרוּ (בראשית רבה ע״ו:ה׳), ״קָטֹנְתִּי״, רַבִּי אַבָּא אָמַר, אֵינִי כְּדַאי. וְהַחֲסָדִים הֵם הַטּוֹבוֹת שֶׁעָשָׂה עִמּוֹ בְּלֹא גֶּדֶר, וְהָאֱמֶת הַטּוֹבָה אֲשֶׁר הִבְטִיחוֹ וְאָמַת לוֹ הַבְטָחָתוֹ. יֹאמַר שֶׁאֵינֶנּוּ רָאוּי שֶׁיַּבְטִיחֵנוּ וְיַעֲשֶׂה לוֹ אוֹתָן טוֹבוֹת שֶׁהִבְטִיחוֹ בָּהֶן, וְלֹא לְטוֹבוֹת אֲחֵרוֹת רַבּוֹת שֶׁעָשָׂה עִמּוֹ. וְלֹא הֲבִינוֹתִי דַּעַת אוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על בראשית ל״ב:י״א) שֶׁתִּרְגֵּם ״מִכָּל חִסְדִּין וּמִכֹּל טָבְנָן״, וְהוּא רָגִיל לְתַרְגֵּם חֶסֶד וֶאֱמֶת ״טֵיבוּ וּקְשׁוֹט״ (לעיל כד מט להלן מז כט). וְאוּלַי עוֹשֶׂה חֲסָדִים – הַצָּלָתוֹ אֲשֶׁר הִצִּילוֹ פְּעָמִים רַבּוֹת מִכָּל צָרוֹתָיו, וְעָשָׂה אֱמֶת – כָּל הַטּוֹב הַזֶּה שֶׁהָיָה לוֹ, כִּי נָתַן לוֹ בָּנִים וּבָנוֹת וְעֹשֶׁר וּנְכָסִים וְכָבוֹד. וְהַנָּכוֹן בְּעֵינַי כִּי הַחֲסָדִים הַקַּיָּמִים יִקָּרְאוּ אֱמֶת, כִּי הִיא מִגְזֶרֶת אֲמָנָה, כְּטַעַם ״וְנֶאֱמַן בֵּיתְךָ וּמַמְלַכְתְּךָ עַד עוֹלָם״ (שמואל ב ז טז) עִנְיַן קִיּוּם, ״לַחְמוֹ נִתָּן מֵימָיו נֶאֱמָנִים״ (ישעיהו לג טז), כַּאֲשֶׁר אָמַר ״הָיוֹ תִהְיֶה לִי כְּמוֹ אַכְזָב מַיִם לֹא נֶאֱמָנוּ״ (ירמיהו טו יח):

יב **וְהַבָּנִי אֵם עַל בָּנִים** פֵּרְשׁוּ בּוֹ (הראב״ע) וְהַבָּנִי וְהִכָּה אֵם עַל בָּנִים. וְכֵן רַבִּים:

יג **וְאַתָּה אָמַרְתָּ הֵיטֵב אֵיטִיב עִמָּךְ** אַף עַל פִּי שֶׁהָיְתָה פַּחְדָּתוֹ פֶּן יִגְרֹם הַחֵטְא, אָמַר עָשִׂיתָ עִמְּדִי חֲסָדִים גְּדוֹלִים שֶׁלֹּא הָיִיתִי רָאוּי לָהֶם, כָּל שֶׁכֵּן שֶׁיֵּשׁ לַעֲשׂוֹת עִמִּי חִנָּם הַחֶסֶד הַזֶּה אֲשֶׁר הִבְטַחְתַּנִי עָלָיו שֶׁתֵּיטִיב לִי וְתַרְבֶּה אֶת זַרְעִי, וְאֵין חֶטְאִי רָאוּי לִמְנֹעַ מִמֶּנִּי הַטּוֹבָה אֲשֶׁר הִבְטַחְתַּנִי בָּהּ כִּי גַּם מִתְּחִלָּה לֹא הָיִיתִי רָאוּי לָהּ אִם עֲוֹנוֹת תִּשְׁמֹר לִי, וְלֹא הִבְטַחְתַּנִי עָלֶיהָ בַּעֲבוּר מַעֲשַׂי רַק בַּחֲסָדֶיךָ הָרַבִּים. וְיֵשׁ אוֹמְרִים כִּי יַעֲקֹב הָיָה חוֹמֵל עַל בָּנָיו וְעַל בֵּיתוֹ פֶּן יַכֶּה אוֹתָם עֵשָׂו, כִּי לֹא הָיָה יוֹדֵעַ בְּהַבְטָחַת ״וְהָיָה זַרְעֲךָ כַּעֲפַר הָאָרֶץ״ אִם עַל אֵלֶּה אוֹ עַל אֲחֵרִים, כִּי יִתְּכֵן שֶׁיִּמָּלֵט הוּא לְבַדּוֹ וְיִרְבֶּה עוֹד זַרְעוֹ. וְאֵינֶנּוּ נָכוֹן בְּעֵינַי, כִּי אִם הָיְתָה זֹאת מַחְשַׁבְתּוֹ אֵיךְ אָמַר בְּתִפְלָּתוֹ ״וְאַתָּה אָמַרְתָּ הֵיטֵב אֵיטִיב עִמָּךְ וְשַׂמְתִּי אֶת זַרְעֲךָ״, וְעוֹד כִּי שָׁם נֶאֱמַר לוֹ ״וְהִנֵּה אָנֹכִי עִמָּךְ וּשְׁמַרְתִּיךָ בְּכֹל אֲשֶׁר תֵּלֵךְ וַהֲשִׁבֹתִיךָ אֶל הָאֲדָמָה הַזֹּאת כִּי לֹא אֶעֱזָבְךָ״, וְאִם יִהְיוּ בָּנָיו נוֹפְלִים בְּחֶרֶב אָחִיו אֵין הַהַבְטָחָה הַזֹּאת קַיֶּמֶת. וְלָזֶה יִרְמֹז בְּאָמְרוֹ ״הֵיטֵב אֵיטִיב עִמָּךְ״ וְכֵן ״וְאֵיטִיבָה עִמָּךְ״, כִּי כָּל זֶה מִמָּה שֶׁנֶּאֱמַר לוֹ (בראשית ל״א:ג׳) ״וְאֶהְיֶה עִמָּךְ״. אֲבָל הַכֹּל מִירֵאַת חֵטְא, כִּי דֶּרֶךְ הַצַּדִּיקִים לִירֹא תָּמִיד, וְהָיָה מִתְיָרֵא אוּלַי אַפְלוּ מִשֶּׁיָּצָא מִשָּׁם חֵטְא בְּבוֹאוֹ בַּבְּרִית עִם לָבָן עוֹבֵד עֲבוֹדָה זָרָה אוֹ בְּדָבָר אַחֵר, וּשְׁגִיאוֹת מִי יָבִין:

יד **מִן הַבָּא בְיָדוֹ מִנְחָה** יֹאמַר כִּי עָשָׂה מִנְחָה מֵאֲשֶׁר עִמּוֹ, כִּי עָשְׂרוֹ הָיָה צֹאן וּבָקָר וּמֵהֶם שָׁלַח, כִּי בַּדֶּרֶךְ הָיָה וְאֵינֶנּוּ מָקוֹם לִשְׁלֹחַ לוֹ כְּלֵי כֶסֶף וּכְלֵי זָהָב וּמַגְדָּנוֹת:

טו **וְרָוַח תָּשִׂימוּ בֵּין עֵדֶר** כְּדֵי לְהַשְׁבִּיעַ עֵינוֹ שֶׁל אוֹתוֹ הָרָשָׁע וּלְתַוְּהוֹ עַל הַדּוֹרוֹן. וְסָבְרוּ בְּבְרֵאשִׁית רַבָּה (בראשית רבה ע״ה:י״ג) שֶׁיֵּשׁ בָּזֶה רֶמֶז, אָמַר יַעֲקֹב לִפְנֵי הקב״ה, רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, אִם יִהְיוּ צָרוֹת בָּאוֹת עַל בָּנַי לֹא תָּבִיא אוֹתָן זוֹ אַחַר זוֹ אֶלָּא הַרְוַח לָהֶם מִצָּרוֹתֵיהֶם. עָשָׂה רֶמֶז שֶׁיִּהְיוּ הַמִּפְּסִים וְהָאַרְנוֹנִיּוֹת שֶׁיִּגְבּוּ בְּנֵי עֵשָׂו מִזַּרְעוֹ בְּרֶוַח וְהֶפְרֵשׁ בֵּין זוֹ לָזוֹ:

כא אֲכַפְּרָה פָּנָיו בַּמִּנְחָה אֲבַטֵּל רֻגְזָהּ, וְכֵן ״וְכִפֶּר בְּרִיתְכֶם אֶת מָוֶת״ (ישעיהו כח יח), ״לֹא תוּכְלִי כַּפְּרָהּ״ (שם מז יא). וְנִרְאֶה בְּעֵינַי שֶׁכָּל כַּפָּרָה שֶׁאֵצֶל חֵטְא וְעָוֹן וְאֵצֶל פָּנִים כֻּלָּם לְשׁוֹן קִנּוּחַ וְהַעֲבָרָה הֵן, וְלָשׁוֹן אֲרַמִּית הוּא בְּהַרְבֵּה מְקוֹמוֹת, בָּעֵי לְכַפּוֹרֵי יָדֵיהּ (גיטין נו), וְגַם בִּלְשׁוֹן מִקְרָא נִקְרָאִים הַמְזָרְקִים ״כְּפוֹרֵי זָהָב״ (עזרא א י), עַל שֵׁם שֶׁבָּהֶם מְקַנְּחַ יָדָיו בִּשְׂפַת הַמִּזְרָק, לְשׁוֹן רַבִּינוּ שְׁלֹמֹה. וְכֵן אָמַר אוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על בראשית ל״ב:כ״א) ״אֲנַחֲנֵהּ לְרֻגְזֵהּ״. וְאִם כֵּן יִהְיֶה פֵּרוּשׁוֹ כִּי חָשַׁב יַעֲקֹב בְּלִבּוֹ אֲכַפְּרָה פָּנָיו, וְהַכָּתוּב מַגִּיד לָנוּ זֶה כִּי אֵינֶנּוּ רָאוּי שֶׁיֹּאמְרוּ הַשְּׁלוּחִים לַעֲשׂוֹת כָּכָה, וְכָךְ פֵּרֵשׁ רַבִּי אַבְרָהָם. וְאֵינֶנּוּ יָשָׁר בְּעֵינַי שֶׁיִּצְטָרֵךְ הַכָּתוּב לְהַגִּיד לָנוּ עַתָּה מַחְשַׁבְתּוֹ זֹאת וְהִיא יְדוּעָה בְּכָל שׁוֹלְחֵי מִנְחָה. וְעוֹד שֶׁאִם כֵּן הָיָה רָאוּי שֶׁיַּזְכִּיר הַכָּתוּב זֶה בַּתְּחִלָּה, וְהִנֵּה גַּם הוּא אַחֲרֵינוּ כִּי חָשַׁב אֲכַפְּרָה פָּנָיו, כִּי עַתָּה לֹא הוֹסִיף עַל הַצָּוָאָה הַהִיא. אֲבָל הַנָּכוֹן כִּי עַתָּה הוֹסִיף לְפָרֵשׁ לָהֶם שֶׁיֹּאמְרוּ הִנֵּה גַּם הוּא אַחֲרֵינוּ בִּלְשׁוֹן כָּבוֹד, כְּלָשׁוֹן זֶה, גַּם הִנֵּה עַבְדְּךָ יַעֲקֹב אַחֲרֵינוּ. וְהִקְדִּים אוֹתָנוּ לְפָנָיו לָתֵת כֹּפֶר נַפְשׁוֹ עַל רְאוֹתוֹ פְּנֵי כְבוֹדְךָ בְּמִנְחָה הַזֹּאת, כַּאֲשֶׁר יִתְּנוּ הָעֲבָדִים כְּפָרָם בְּתֵת לָהֶם רְשׁוּת לִרְאוֹת פְּנֵי הַמֶּלֶךְ, וְאַחֲרֵי כֵן אֶרְאֶה פָּנָיו כִּי אוּלַי יִשָּׂא פָּנַי וִיכַבְּדֵנִי לֶהֱיוֹתִי מֵרוֹאֵי פְּנֵי הַמֶּלֶךְ. וְזֶה דֶּרֶךְ מַעֲלָה מִירְאָתוֹ מִמֶּנּוּ, וּבָא ״אֲכַפְּרָה פָּנָיו״ כְּדֶרֶךְ ״וְאִישׁ חָכָם יְכַפֶּרְנָּה״ (משלי טז יד), יִתֵּן כֹּפֶר עַל הַחֵמָה. וּלְשׁוֹן קִנּוּחַ בְּכִפּוּר אֵינֶנּוּ לְשׁוֹן קֹדֶשׁ רַק לְשׁוֹן אֲרַמִית. וְכֵן ״כְּפוֹרֵי זָהָב״ שֵׁם הַמְזָרְקִים בְּבָבֶל, כִּי לְעוֹלָם לֹא תָּבֹא כַּפָּרָה בְּחֵטְא, אֲבָל יֹאמַר ״לְכַפֵּר עַל נַפְשֹׁתֵיכֶם״ (שמות ל טו), ״לְכַפֵּר עָלָיו וְנִסְלַח לוֹ״ (במדבר טו כח), עַל נַפְשׁוֹ, וְיֹאמַר ״אֲכַפְּרָה בְּעַד חַטַּאתְכֶם״ (שמות לב ל), וְכֻלָּן מִלְּשׁוֹן ״וְנָתְנוּ אִישׁ כֹּפֶר נַפְשׁוֹ״ (שם ל יב) שֶׁהוּא פִּדְיוֹן:

כב וְהוּא לָן בַּלַּיְלָה הַהוּא בַּמַּחֲנֶה יֹאמַר שֶׁלֹּא בָּא בְּאֶהֱלוֹ בַּלַּיְלָה הַהוּא אֲבָל לָן בַּמַּחֲנֶה עִם עֲבָדָיו וְעִם הָרוֹעִים בַּצֹּאן עָרוּךְ כְּאִישׁ מִלְחָמָה, פֶּן יָבֹא אָחִיו בַּלַּיְלָה וְיַכֶּה בּוֹ:

כג וַיִּקַּח אֶת שְׁתֵּי נָשָׁיו וְאֶת שְׁתֵּי שִׁפְחֹתָיו אֵין מֻקְדָּם וּמְאֻחָר בַּפָּסוּק הַזֶּה לַהַצָּלָה, אֲבָל אָמַר שֶׁאָסַף נָשָׁיו וְשִׁפְחוֹתָיו וִילָדָיו אֶל שִׁפַּת הַנַּחַל, וְעָבַר הוּא לְבַדּוֹ אֶת מַעֲבַר יַבּוֹק לִרְאוֹת אִם גָּבְהוּ הַמַּיִם, וְשָׁב וּלְקָחָם עִמּוֹ כֻּלָּם כְּאֶחָד וַיַּעֲבִירֵם אֶת הַנַּחַל, וְאַחֲרֵי כֵן וַיַּעֲבֵר אֶת אֲשֶׁר לוֹ מִקְּנֻנּוֹ וּרְכֻשׁוֹ:

כה וַיִּוָּתֵר יַעֲקֹב לְבַדּוֹ שֶׁשָּׁכַח פַּכִּים קְטַנִּים וְחָזַר עֲלֵיהֶן, לְשׁוֹן רַשִׁ״י (רש״י על בראשית ל״ב:כ״ה). וְעַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט וַיִּקָּחֵם וַיַּעֲבִרֵם אֶת הַנַּחַל, הֶעֱבִירָם עִמּוֹ, וַיַּעֲבֵר אֶת אֲשֶׁר לוֹ, בְּצִוּוּי, כִּי חָזַר וְצִוָּה שֶׁיַּעַבְרוּ לְפָנָיו וְנִשְׁאַר הוּא אַחֲרֵיהֶם:

וַיֵּאָבֵק אִישׁ עִמּוֹ וַיִּתְעַפֵּר, כָּךְ פֵּרְשׁוֹ מְנַחֵם, לְשׁוֹן אָבָק, שֶׁמַּעֲלִין אָבָק בְּרַגְלֵיהֶם. וְלִי נִרְאֶה לְשׁוֹן וַיִּתְקַשֵּׁר, וְלָשׁוֹן אֲרַמִּי הוּא, בָּתַר דַּאֲבִיקוּ בֵּיהּ (סנהדרין סג), וַאֲבִיקוּ לֵיהּ מֵיבַק (מנחות מב), זֶה לְשׁוֹן רַשִׁ״י (רש״י על בראשית ל״ב:כ״ה). וַאֲבִיקָה בִּלְשׁוֹן חֲכָמִים חֲבִיקָה שִׁמְּשׁוּ בָּהּ הַרְבֵּה, אֲבַקְתָּא אִית בָּהּ (מכות כג), דְּרָגָשׁ עִיּוּלֵי וַאֲפוֹקֵי בַּאֲבַקְתָּא (נדרים נו), וְכֵן אֲבוּקָה בִּלְשׁוֹנָם בַּעֲבוּר הֱיוֹתָהּ מֵעֵצִים דַּקִּים חֲגֻרִים וּקְשׁוּרִים יַחַד, כִּי הַחֵי״ת תִּכְבֵּד בִּלְשׁוֹנָם וְהֻקְלוּ אוֹתָהּ לְאָלֶ״ף, וּפְעָמִים רַבִּים יַבְלִיעוּ הַחֵי״ת, תּוּתָךְ (חולין ז) בִּמְקוֹם תְּחוֹתָךְ (זבחים נד), מַסּוּתָא (ב״מ ו) בִּמְקוֹם מַסְחוּתָא (קדושין לג), אֲסִיתָא חָסִיתָא (שבת עז). וְאֶפְשָׁר שֶׁיִּהְיֶה וַיֵּאָבֵק — וַיִּתְחַבֵּק, כְּמוֹ ״וַיִּתְחַבְּקוּהוּ״ (בראשית ל״ג:ד׳), כִּי אוּלַי כֵּן הַלָּשׁוֹן. וּמָצִינוּ ״בְּרֻדִּים אֲמַצִּים״ (זכריה ו ג) כְּמוֹ חֲמוּצִים, מִלְּשׁוֹן ״חֲמוּץ בְּגָדִים״ (ישעיהו סג א), וְאָמְרוּ הַמְפָרְשִׁים (הרד״ק) כִּי ״וַאֲרֻזִים בְּמַרְכֶּלְתֵּךְ״ (יחזקאל כז כד) כְּמוֹ וַחֲרוּזִים, מִן ״צַוָּארֵךְ בַּחֲרוּזִים״ (שיר השירים א י), וְכֵן אָמְרוּ בְּמִלַּת ״וַתְּאַלְצֵהוּ״ (שופטים טז טז) שֶׁהוּא כְּמוֹ וַתְּחַלְּצֵהוּ, מֵהֶפֶךְ מִן וַתְּלַחֲצֵהוּ, וְשָׁמָּא הוּא דַּעַת אוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על בראשית ל״ב:כ״ה) שֶׁאָמַר ״וְאִשְׁתַּדַּל״, וְכָךְ תִּרְגֵּם ״וְכִי יְפַתֶּה״ (שמות כב טו) ״אֲרֵי יְשַׁדֵּל״, יְחַבֵּק וְינַשֵּׁק שֶׁהוּא דֶּרֶךְ הַפִּתּוּי, אוֹ שֶׁלֹּא נִזְדַּמֵּן לוֹ לָשׁוֹן וַעֲשָׂאוֹ עִנְיָן תַּחְבּוּלָה, כִּי כָּל הִשְׁתַּדְּלוּת תַּחְבּוּלָה וְצִדּוּד עִנְיָן. וּבְבְרֵאשִׁית רַבָּה (בראשית רבה ע״ז:ג׳) מִי נִתְמַלֵּא אָבָק, הָאִישׁ שֶׁהָיָה עִמּוֹ, כְּדִבְרֵי מְנַחֵם, וְהוּא הַנָּכוֹן:

כו וַיַּרְא כִּי לֹא יָכֹל לוֹ מַלְאָכָיו גִּבֵּרִי כֹּחַ עֹשֵׂי דְבָרוֹ, וְעַל כֵּן לֹא יָכוֹל לוֹ הַמַּלְאָךְ לְהַזִּיקוֹ, כִּי לֹא הֻרְשָׁה רַק בַּמֶּה שֶׁעָשָׂה עִמּוֹ לְהָקֵל כַּף יֶרֶכוֹ. וְאָמְרוּ בִּבְרֵאשִׁית רַבָּה (בראשית רבה ע״ז:ג׳), נָגַע בְּכָל הַצְּדָדִיקִים שֶׁעֲתִידִין לִהְיוֹת מִמֶּנּוּ, זֶה דּוֹרוֹ שֶׁל שְׁמָד. וְהָעִנְיָן כִּי הַמְּאֹרָע כֻּלּוֹ רֶמֶז לְדוֹרוֹתָיו, שֶׁיִּהְיֶה דּוֹר בְּזַרְעוֹ שֶׁל יַעֲקֹב יִתְגַּבֵּר עֵשָׂו עֲלֵיהֶם עַד שֶׁיִּהְיֶה קָרוֹב לְקַעְקֵעַ בִּיצָתָן, וְהָיָה זֶה דּוֹר אֶחָד בִּימֵי חַכְמֵי הַמִּשְׁנָה, כַּדּוֹר שֶׁל רַבִּי יְהוּדָה בֶּן בָּבָא וַחֲבֵרָיו, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ (שיר השירים רבה ב ז), אָמַר רַבִּי חִיָּא בַּר אַבָּא, אִם יֹאמַר לִי אָדָם תֵּן נַפְשְׁךָ עַל קִדּוּשַׁת שְׁמוֹ שֶׁל הקב״ה, אֲנִי נוֹתֵן, וּבִלְבַד שֶׁיַּהַרְגוּנִי מְיֻד, אֲבָל בְּדוֹרוֹ שֶׁל שְׁמָד אֵינִי יָכוֹל לְסַבֵּל. וּמָה הָיוּ עוֹשִׂים בְּדוֹרוֹ שֶׁל שְׁמָד, הָיוּ מְבִיאִין כַּדּוּרִיּוֹת שֶׁל בַּרְזֶל וּמְלַבְּנִין אוֹתָן בָּאוּר וְנוֹתְנִין אוֹתָן תַּחַת שָׁחְיֵיהֶן וּמַשִּׁיאִין נַפְשׁוֹתֵיהֶן מֵהֶן. וְיֵשׁ דּוֹרוֹת אֲחֵרִים שֶׁעָשׂוּ עִמָּנוּ כָּזֶה וְיוֹתֵר רַע מִזֶּה, וְהַכֹּל סָבְלָנוּ וְעָבַר עָלֵינוּ, כְּמוֹ שֶׁרָמַז וַיָּבֹא יַעֲקֹב שָׁלֵם:

ל לָמָּה זֶּה תִּשְׁאַל לִשְׁמִי אָמַר אֵין לְךָ בִּידִיעַת שְׁמִי תּוֹעֶלֶת, כִּי אֵין הַכֹּחַ וְהַיְכֹלֶת בְּלִתִּי לַה׳ לְבַדּוֹ, אִם תִּקְרָאֵנִי לֹא אֶעֱנֶךָּ וְגַם מִצָּרָתְךָ לֹא אוֹשִׁיעֲךָ, אֲבָל עַתָּה אֲבָרֵךְ אוֹתְךָ כִּי כֵן צִוִּיתִי. וְלֹא פֵּרֵשׁ הַכָּתוּב הַבְּרָכָה, וְהַקָּרוֹב מָה שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ (במדרש אגדה ובזוה״ק תולדות קמד), שֶׁהוֹדָה לוֹ עַל כָּל הַבְּרָכוֹת שָׁם בַּמָּקוֹם הַהוּא עַל כָּרְחוֹ, כִּי לֹא רָצָה יַעֲקֹב לְהַמְתִּין לוֹ עַד בֵּית אֵל:

פרק לג

ה **מִי אֵלֶּה לָּךְ** שְׁאַל עַל הַנָּשִׁים וְעַל הַיְלָדִים, וְעָנָה ״הַיְלָדִים אֲשֶׁר חָנַן אֱלֹהִים אֶת עַבְדֶּךָ״ דֶּרֶךְ מוּסָר, כִּי לֹא רָצָה לוֹמַר שֶׁהֵם נָשָׁיו, וְהֵבִין עֵשָׂו שֶׁהֵן אִמּוֹת הַיְלָדִים:

ח **מִי לְךָ כָּל הַמַּחֲנֶה הַזֶּה אֲשֶׁר פָּגָשְׁתִּי** הִנֵּה עַבְדֵי יַעֲקֹב עָשׂוּ כַּאֲשֶׁר צִוָּה אוֹתָם, וְלֹא רָצָה לְקַבֵּל מֵהֶם, אוֹ שֶׁהוּא בְּנַאֲוָתוֹ וְעָבְרָתוֹ לֹא דִּבֵּר עִמָּם וְלֹא שְׁאָלָם לְמִי אַתָּה וְאָנָה תֵּלֵךְ, וְהֵם יָרְאוּ מִגֶּשֶׁת אֵלָיו. וְאָמַר עַתָּה ״מִי לְךָ כָּל הַמַּחֲנֶה הַזֶּה״, כִּי חָשַׁב שֶׁהֵם לְיַעֲקֹב מִדִּבְרֵי הַמַּלְאָכִים הָרִאשׁוֹנִים, אוֹ שֶׁאֵלֶּה הַשְּׁלוּחִים הִגִּידוּ כֵּן בְּמַחֲנֶה עֵשָׂו, אוֹ שֶׁאֵין אָדָם אֶחָד בַּדֶּרֶךְ הַהוּא לִהְיוֹת לוֹ כֵּן. וְטַעַם ״מִי לְךָ כָּל הַמַּחֲנֶה הַזֶּה״, כְּלוֹמַר מִי זֶה לְךָ שֶׁתְּשַׁלַּח לוֹ כָּל אֵלֶּה, כְּלוֹמַר מִי הוּא הַגָּדוֹל אֶצְלְךָ שֶׁתְּשַׁלַּח לוֹ כָּל אֵלֶּה, וְהוּא עָנָהוּ ״לִמְצֹא חֵן בְּעֵינֵי אֲדוֹנִי״, כִּי אַתָּה הַגָּדוֹל וְהָאָדוֹן בְּעֵינַי:

י **כִּי עַל כֵּן רָאִיתִי פָנֶיךָ** אָמַר לוֹ תִּקַּח מִנְחָתִי מִיָּדִי בַּעֲבוּר שֶׁרָאִיתִי פָּנֶיךָ שֶׁהֵם לִי כִּרְאוֹת פְּנֵי אֱלֹהִים, וְתִרְצֵנִי בְּקַבָּלַת הַמִּנְחָה כַּאֲשֶׁר הָאֱלֹהִים רוֹצֶה אֶת יְרֵאָיו בְּקַבָּלַת מִנְחָתָם וְקָרְבָּנָם, כְּעִנְיַן ״וְנִרְצָה לוֹ״ (ויקרא א ד), ״עוֹלוֹתֵיכֶם וְזִבְחֵיכֶם לְרָצוֹן עַל מִזְבְּחִי״ (ישעיהו נו ז), מִלְּשׁוֹן ״יְהִי רְצוּי אֶחָיו״ (דברים לג כד), ״וְאוֹר פָּנֶיךָ כִּי רִצִּיתָם״ (תהלים מד ד), ״כִּי רָצוּ עֲבָדֶיךָ אֶת אֲבָנֶיהָ״ (שם קב טו), כֻּלָּם עִנְיַן חֵפֶץ וְחִשֶּׁק בְּדָבָר. וְרַשִׁ״י כָּתַב (רש״י על בראשית ל״ג:י׳), עַל שֶׁנִּתְרַצֵּיתָ לְמִחֹל לִי עַל סֵרָחֲנִי, ״וַתִּרְצֵנִי״, נִתְפַּיַּסְתָּ לִי. וּכְבָר אָמַרְתִּי (רמב״ן על בראשית ל״ב:כ״א) שֶׁאֵינֶנּוּ טוֹב שֶׁיִּהְיֶה לוֹ מַזְכִּיר עָוֹן:

יא **קַח נָא אֶת בִּרְכָתִי** הַמִּנְחָה וְכֵן עֲשׂוֹ אִתִּי בְּרָכָה (מלכים ב יח לא) הָשִׁיבוּ לִי מִנְחָה וְכֵן קַח נָא בְּרָכָה מֵאֵת עַבְדֶּךָ (שם ה טו) וְיִקָּרְאוּ הַמִּנְחָה שֶׁיִּשְׁלַח הָאָדָם לְרֵצוֹנוֹ בְּרָכָה כִּי הוּא שׁוֹלֵחַ מֵאֲשֶׁר בֵּרַךְ אוֹתוֹ הַשֵּׁם כְּעִנְיַן אֲשֶׁר בֵּרַכְךָ ה׳ אֱלֹהֶיךָ תִּתֵּן לוֹ (דברים טו יד) כַּאֲשֶׁר אָמַר לְמַעְלָה (לב יד) מִן הַבָּא בְּיָדוֹ וְהַמִּנְחָה אֲשֶׁר הִתְנוּ בָּהּ לַמֶּלֶךְ בְּדָבָר יָדוּעַ תִּקָּרֵא מַס:

יג **וַמֵּתוּ כָּל הַצֹּאן** דֶּרֶךְ חֶמְלָה, שֶׁהָיָה לוֹ לוֹמַר ״וּמֵתוּ כֻּלָּם״, אֲבָל לֹא יֹאמַר כֵּן עַל הַיְלָדִים, וְגַם לֹא רָצָה לוֹמַר ״וָמֵתוּ״ סְתָם עַל הַבָּקָר וְעַל הַצֹּאן, כִּי יַחְמֹל עַל הַיְלָדִים שֶׁלֹּא יִהְיוּ בַּמַּשְׁמָע, וְלֹא רָצָה לְהַאֲרִיךְ ״וָמֵתוּ כָּל הַצֹּאן וְהַבָּקָר״. אוֹ יִהְיֶה פֵּרוּשׁוֹ כִּי הַיְלָדִים רַכִּים, וְיִעָפוּ נְעָרִים וְיֵיגָעוּ וְלֹא יִרְצוּ לָלֶכֶת, וְהַצֹּאן וְהַבָּקָר עָלוֹת, וְאִם יִדְחָקוּם יָמוּתוּ הַצֹּאן שֶׁהֵם בְּהֵמָה דַּקָּה, כִּי הַבָּקָר לֹא יָמוּת אֲבָל יַזִּיק לָהֶם:

יד **עַד אֲשֶׁר אָבֹא אֶל אֲדֹנִי שֵׂעִירָה** הָיָה לְיַעֲקֹב בְּשׁוּבוֹ אֶל אַרְצוֹ דֶּרֶךְ בְּאֶרֶץ שֵׂעִיר, וְהִנֵּה אָמַר לוֹ עֵשָׂו ״וְאֵלְכָה לְנֶגְדֶּךָ״, שֶׁלֹּא יִפְרֹד מִמֶּנּוּ עַד שׁוּבוֹ אֶל אָבִיו, לַעֲשׂוֹת לוֹ כָּבוֹד בְּבוֹאוֹ אֶל אַרְצוֹ, וַיַּעֲקֹב אָמַר אֲנִי אֵלֵךְ לְאִטִּי יָשׁוּב אֶל עִיר מֶמְשַׁלְתּוֹ, וְאִם אָשׁוּב דֶּרֶךְ עֵירוֹ יְכַבְּדֵנִי וְיֵלֵךְ עִמִּי כַּאֲשֶׁר יַחְפֹּץ. וְלֹא הָיָה זֶה נֶדֶר מִמֶּנּוּ שֶׁיָּבֹא אֵלָיו, שֶׁאֵין עֵשָׂו צָרִיךְ לוֹ. וְרַבּוֹתֵינוּ אָמְרוּ (ע״ז כה) עוֹד, שֶׁלֹּא הָיָה בְּדַעַת יַעֲקֹב לָשׁוּב דֶּרֶךְ שֵׂעִיר, וּרְצוֹנוֹ הָיָה לְהִתְרַחֵק מִמֶּנּוּ כַּאֲשֶׁר יוּכַל, אֲבָל הִרְחִיב לוֹ אֶת הַדֶּרֶךְ, וְגַם זוֹ עֲצַת חָכְמָה. וְעוֹד לָהֶם מִדְרָשׁ אַחֵר (ב״ר עח יד), שֶׁיִּקְיְמוּ דְּבָרוֹ לִימוֹת הַמָּשִׁיחַ, שֶׁנֶּאֱמַר (עובדיה א כא) ״וְעָלוּ מוֹשִׁעִים בְּהַר צִיּוֹן לִשְׁפֹּט אֶת הַר עֵשָׂו״, יֹאמַר כִּי הַמּוֹשִׁיעִים אֲשֶׁר בְּהַר צִיּוֹן יַעֲלוּ לִשְׁפֹּט אֶת הַר עֵשָׂו:

טו **לָמָּה זֶּה אֶמְצָא חֵן בְּעֵינֵי אֲדֹנִי** לָמָּה זֶּה תַּעֲשֶׂה לִי טוֹבָה שֶׁאֵינִי צָרִיךְ לָהּ, אֶמְצָא חֵן בְּעֵינֶיךָ וְלֹא תְּשַׁלֵּם עַתָּה שׁוּם גְּמוּל, לְשׁוֹן רַשִׁ״י (רש״י על בראשית ל״ג:ט״ו). וְהַכַּוָּנָה בְּיַעֲקֹב כִּי לֹא הָיָה חָפֵץ בָּהֶם וּבַחֲבוּרָתָם כְּלָל, וְכָל שֶׁכֵּן שֶׁהָיָה בְּדַעְתּוֹ לָלֶכֶת דֶּרֶךְ אַחֶרֶת. וְרַבּוֹתֵינוּ רָאוּ עוֹד בָּזֶה עֵצָה, אָמְרוּ (ב״ר עח טו), רַבִּי יַנַּאי כַּד הֲוָה סָלֵיק לְמַלְכוּתָא הֲוָה מִסְתַּכֵּל בַּהֲדָא פָּרָשְׁתָּא וְלָא הֲוָה נָסֵב עִמֵּהּ רוֹמָאִין. חַד זְמַן לָא אִסְתַּכַּל בָּהּ וּנְסִיב עִמֵּהּ רוֹמָאִין, וְלֹא הִגִּיעוּ לְעַכּוֹ עַד שֶׁמָּכַר פֵּנַס שֶׁלּוֹ. מִפְּנֵי שֶׁהָיְתָה קַבָּלָה בְּיָדָם שֶׁזּוֹ פָּרָשַׁת גְּלוּת, כְּשֶׁהָיָה בָּא בְּרוֹמָה בַּחֲצַר מַלְכֵי אֱדוֹם עַל עִסְקֵי הַצְּבוּר הָיָה מִסְתַּכֵּל בְּפָרָשָׁה זוֹ לְלֶכֶת אַחֲרֵי עֲצַת הַזָּקֵן הֶחָכָם, כִּי מִמֶּנּוּ יִרְאוּ הַדּוֹרוֹת וְכֵן יַעֲשׂוּ, וְלֹא הָיָה מְקַבֵּל חֶבְרַת אַנְשֵׁי רוֹמִי לְלַוּוֹתוֹ, שֶׁאֵין מְקָרְבִין אֶלָּא לַהֲנָאַת עַצְמָן וּמַפְקִירִין מָמוֹנוֹ שֶׁל אָדָם:

יז **וַיִּבֶן לוֹ בָּיִת** יִתָּכֵן כִּי הָיָה הַמָּקוֹם מָקוֹם אֵין שָׁם עִיר, וְהֶצְרֵךְ לִבְנוֹת לוֹ בַּיִת וְלַעֲשׂוֹת סֻכּוֹת, אוֹ ״וַיִּבֶן לוֹ בַּיִת״, שֶׁבָּנָה לוֹ בַּיִת גָּדוֹל וּבוֹ מִגְדָּל עַז לְהִשָּׁגֵב מִפְּנֵי עֵשָׂו:

יח **וַיָּבֹא יַעֲקֹב שָׁלֵם מְפַדַּן אֲרָם** כְּאוֹמֵר לַחֲבֵרוֹ יָצָא פְּלוֹנִי מִבֵּין שְׁנֵי אֲרָיוֹת וּבָא שָׁלֵם, אַף כָּאן וַיָּבֹא יַעֲקֹב שָׁלֵם מִלָּבָן וּמֵעֵשָׂו, זֶה לְשׁוֹן רַשִׁ״י (רש״י על בראשית ל״ג:י״ח). אֲבָל רַבִּי אַבְרָהָם פֵּרֵשׁ שֶׁבָּא בְּשָׁלוֹם וְלֹא אֵרַע לוֹ שׁוּם מְאֹרָע, כִּי עַתָּה יַחֵל לְסַפֵּר מְאֹרַע דִּינָהּ. וּלְפִי דַּעְתִּי אָמַר הַכָּתוּב כֵּן כִּי בְּסֻכּוֹת הָיָה מִתְפַּחֵד מֵעֵשָׂו, כִּי סֻכּוֹת בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן מִזֶּרַח בְּמַלְכוּת סִיחוֹן, אִם הוּא הַמְּזֻכָּר בְּסֵפֶר יְהוֹשֻׁעַ (יג כז), וְאִם הוּא אַחֵר הִנֵּה הוּא יוֹתֵר קָרוֹב לְשֵׂעִיר, וְעַד הֵיוֹתוֹ בְּאֶרֶץ כְּנַעַן לֹא שָׁקַט לִבּוֹ, כִּי אָז יָדַע שֶׁלֹּא יִגַּע בּוֹ, כִּי אָבִיו קָרוֹב מִשָּׁם, אוֹ שֶׁעַזְרוּהוּ אַנְשֵׁי הָאָרֶץ כִּי אָבִיו נְשִׂיא אֱלֹהִים בְּתוֹכָם, אוֹ שֶׁזְּכוּת הָאָרֶץ תַּצִּילֵהוּ. וְלָכֵן אָמַר עַתָּה שֶׁבָּא שָׁלֵם אֶל אֶרֶץ מְגוּרֵי אָבִיו, כִּי הִצִּילוֹ אֱלֹהִים בַּדֶּרֶךְ מִכַּף כָּל אוֹיְבָיו. וְאָמְרוּ בְּבְרֵאשִׁית רַבָּה (בראשית רבה ע״ח:ט״ז), כָּל אוֹתָן הַחֲדָשִׁים שֶׁעָשָׂה יַעֲקֹב אָבִינוּ בְּסֻכּוֹת הָיָה מְכַבֵּד אֶת עֵשָׂו בְּאוֹתוֹ הַדּוֹרוֹן, כִּי הָיָה מִתְיָרֵא מִמֶּנּוּ שָׁם, וּמְשַׁלֵּחַ לוֹ כְּאוֹתוֹ הַדּוֹרוֹן בְּכָל חֹדֶשׁ וְחֹדֶשׁ אוֹ

פַּעַם אַחַת בַּשָּׁנָה׃

וַיִּתֵּן אֶת פְּנֵי הָעִיר לֹא רָצָה לִהְיוֹת אַכְסַנַאי בָּעִיר אֲבָל רָצָה שֶׁתִּהְיֶה תְּחִלַּת בִּיאָתוֹ בָּאָרֶץ בְּתוֹךְ שֶׁלּוֹ, וְלָכֵן חָנָה בַּשָּׂדֶה וְקָנָה הַמָּקוֹם, וְזֶה לְהַחֲזִיק בָּאָרֶץ. וְהַמַּעֲשֶׂה הַזֶּה הָיָה רֶמֶז כִּי הַמָּקוֹם הַהוּא יִכָּבֵשׁ לְפָנָיו תְּחִלָּה טֶרֶם הוֹרִישׁוּ יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ מִפְּנֵי זַרְעוֹ, כַּאֲשֶׁר פֵּרַשְׁתִּי בְּאַבְרָהָם (רמב״ן על בראשית י״ב:ו׳). וְרַבּוֹתֵינוּ אָמְרוּ (ב״ר עט ו) נִכְנַס עִם דִּמְדּוּמֵי חַמָּה וְקָבַע לוֹ תְּחוּמִין. וְעַל דַּעְתָּם לֹא הָיָה בְּכָוָנָה מְמֻנוּ, אֲבָל עַל כָּל פָּנִים הָיָה הַמְּאֹרָע לְרָמֹז עַל הֶעָתִיד שֶׁאָמַרְנוּ. אֲבָל רַבִּי אַבְרָהָם אָמַר (אבן עזרא על בראשית ל״ג:י״ט), כִּי הִזְכִּיר הַכָּתוּב זֶה לְהוֹדִיעַ כִּי מַעֲלָה גְּדוֹלָה לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, וּמִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ חֵלֶק בָּהּ חָשׁוּב הוּא כְּחֵלֶק הָעוֹלָם הַבָּא׃

כ **וַיִּקְרָא לוֹ אֵל אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל** לֹא שֶׁהַמִּזְבֵּחַ קָרוּי אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֶלָּא עַל שֵׁם שֶׁהָיָה הַקָּבָ״ה עִמּוֹ לְהַצִּילוֹ קָרָא שֵׁם הַמִּזְבֵּחַ עַל שֵׁם הַנֵּס, לִהְיוֹת שִׂבְחוֹ שֶׁל הקב״ה נִזְכָּר בְּקְרִיאַת הַמִּזְבֵּחַ, כְּלוֹמַר מִי שֶׁהוּא אֵל הוּא אֱלֹהִים לִי שֶׁשְּׁמִי יִשְׂרָאֵל. וְכֵן מָצִינוּ בְּמֹשֶׁה ״וַיִּקְרָא שְׁמוֹ ה׳ נִסִּי״ (שמות יז טו), לֹא שֶׁהַמִּזְבֵּחַ קָרוּי ה׳ אֶלָּא עַל שֵׁם הַנֵּס שֵׁם הַמִּזְבֵּחַ לְהַזְכִּיר שִׂבְחוֹ שֶׁל הקב״ה, ה׳ הוּא נִסִּי. וְרַבּוֹתֵינוּ דָּרְשׁוּ (מגילה יח) שֶׁהַקָּבָ״ה קָרָאוֹ לְיַעֲקֹב אֵל. וְדִבְרֵי תוֹרָה כְּפַטִּישׁ יְפֹצֵץ סָלַע, מִתְחַלְּקִין לְכַמָּה טְעָמִים, וַאֲנִי לְיַשֵּׁב פְּשׁוּטוֹ בָּאתִי. כָּל זֶה לְשׁוֹן רַשִׁ״י (רש״י על בראשית ל״ג:כ׳). וְהִנֵּה צָדְקוּ דִּבְרֵי הָרַב בִּפְשׁוּטוֹ שֶׁל מִקְרָא, וְיִהְיֶה טַעַם ״לוֹ״ כְּטַעַם ״קָרָא לוֹ בִּנְיָמִין״ (בראשית ל״ה:י״ח), ״וְקָרָא לְךָ גֹּדֶר פֶּרֶץ״ (ישעיהו נח יב). וְדַע כִּי הַמִּנְהָג הַזֶּה בְּיִשְׂרָאֵל כֵּן שֶׁיִּקְרְאוּ הַשֵּׁמוֹת בְּשִׁבְחֵי הָאֵל, כְּמוֹ צוּרִיאֵל (במדבר ג לה), צוּרִישַׁדַּי (שם א ו), כִּי יַגִּיד הַקּוֹרֵא שֶׁהָאֵל הוּא צוּרוֹ וְשַׁדַּי הוּא צוּרוֹ, וְכֵן עָמָּנוּ אֵל (ישעיהו ז יד), וְכֵן שֵׁם הַמָּשִׁיחַ ה׳ צִדְקֵנוּ (ירמיהו לג טז), וְשֵׁם יְרוּשָׁלַיִם ה׳ שָׁמָּה (יחזקאל מח לה), וְכֵן יַעֲשׂוּ בִּשְׁמוֹת מַלְאָכִים, גַּבְרִיאֵל (דניאל ח טז), מִיכָאֵל (שם ו כא), כִּי בַּעֲבוּר גְּדֻלַּת כֹּחָם יַגִּידוּ בִּשְׁמָם כִּי הַגְּבוּרָה לָאֵל וּמִי כָּמוֹהוּ. אֲבָל אוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על בראשית ל״ג:כ׳) אָמַר ״וּפְלַח עֲלוֹהִי קֻדָּם אֵל אֱלָהָא דְּיִשְׂרָאֵל״, וְיִהְיֶה טַעַם ״לוֹ״ כְּטַעַם בּוֹ, כְּדֶרֶךְ ״כִּי בְּחֵר אַתָּה לָבֶן יִשַׁי״ (שמואל א כ ל), ״וְהֶחֱזִיק לוֹ״ (שמואל ב טו ה), ״לְמֵי מְרִיבָה״ (במדבר כ כד). אוֹ יֹאמַר, וַיִּקְרָא אֵל אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, וְטַעַם ״לוֹ״ כְּטַעַם ״אֵלְכָה לִּי אֶל הַגְּדֹלִים״ (ירמיהו ה ה), ״לְךָ לְךָ מֵאַרְצְךָ״ (בראשית י״ב:א׳). וְעַל דֶּרֶךְ הָאֱמֶת הוּא כְּמִדְרַשׁ רַבּוֹתֵינוּ שֶׁדָּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ בְּמַסֶּכֶת מְגִלָּה (יח), מִנַּיִן שֶׁקָּרָאוֹ הקב״ה לְיַעֲקֹב אֵל, שֶׁנֶּאֱמַר ״וַיִּקְרָא לוֹ אֵל אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל״, וְיֵשׁ בָּעִנְיָן הַזֶּה סוֹד גָּדוֹל, הִזְכִּירוּהוּ עוֹד בִּבְרֵאשִׁית רַבָּה (בראשית רבה ע״ט:ח׳) בְּלָשׁוֹן אַחֵר, אָמַר לוֹ, אַתָּה אֱלוֹהַּ בָּעֶלְיוֹנִים וַאֲנִי אֱלוֹהַּ בַּתַּחְתּוֹנִים. יִרְמְזוּ לָמָּה שֶׁהֵם אוֹמְרִים תָּמִיד שֶׁאִיקּוֹנִין שֶׁל יַעֲקֹב חֲקוּקָה בְּכִסֵּא הַכָּבוֹד, וְהַכַּוָּנָה שֶׁהַשְׁכִּינָה שׁוֹרָה בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל. וְהַמַּשְׂכִּיל יָבִין׃

פרק לד

א וְטַעַם **בַּת לָאָה אֲשֶׁר יָלְדָה לְיַעֲקֹב** לוֹמַר שֶׁהִיא אֲחוֹת שִׁמְעוֹן וְלֵוִי הַמְּקַנְּאִים וְנוֹקְמִים נְקָמָתָהּ. וְהִזְכִּיר ״אֲשֶׁר יָלְדָה לְיַעֲקֹב״, כִּי כָּל הָאַחִים קִנְּאוּ בָּהּ׃

ב **וַיִּשְׁכַּב אוֹתָהּ וַיְעַנֶּהָ** ״וַיִּשְׁכַּב״ – כִּדְרָכָהּ, ״וַיְעַנֶּהָ״ – שֶׁלֹּא כִּדְרָכָהּ (ב״ר פ ה) לְשׁוֹן רַשִׁ״י. אֲבָל רַבִּי אַבְרָהָם אָמַר (אבן עזרא על בראשית ל״ד:ב׳) ״וַיְעַנֶּהָ״, בַּעֲבוּר הֱיוֹתָהּ בְּתוּלָה. וְאֵין צֹרֶךְ, כִּי כָּל בִּיאָה בְּאָנְסָהּ תִּקָּרֵא עִנּוּי. וְכֵן ״לֹא תְתַעַמֵּר בָּהּ תַּחַת אֲשֶׁר עִנִּיתָהּ״ (דברים כא יד), וְכֵן ״וְאֶת פִּילַגְשִׁי עִנּוּ וַתָּמֹת״ (שופטים כ ה). וְיַגִּיד הַכָּתוּב כִּי הָיְתָה אֲנוּסָה וְלֹא נִתְרַצְּתָה לִנְשִׁיא הָאָרֶץ, לְסַפֵּר בְּשִׁבְחָהּ׃

ז **וְכֵן לֹא יֵעָשֶׂה** לְעַנּוֹת הַבְּתוּלוֹת, שֶׁהָאֲמוֹת גָּדְרוּ עַצְמָן מִן הָעֲרָיוֹת מִפְּנֵי הַמַּבּוּל, לְשׁוֹן רַשִׁ״י (רש״י על בראשית ל״ד:ז׳). וְלֹא יָדַעְתִּי זֶה, כִּי הַכְּנַעֲנִים שְׁטוּפִים בָּעֲרָיוֹת וּבַבְּהֵמָה וּבַזְּכוּר, דִּכְתִיב (ויקרא יח כז) ״כִּי אֶת כָּל הַתּוֹעֵבֹת הָאֵל עָשׂוּ אַנְשֵׁי הָאָרֶץ אֲשֶׁר לִפְנֵיכֶם״, וְלֹא הִתְחִילוּ בָּהֶן בְּאוֹתוֹ הַדּוֹר, וּבְיֵמֵי אַבְרָהָם וְיִצְחָק הָיוּ יְרֵאִים פֶּן יַהַרְגוּ אוֹתָן לָקַחַת נְשֵׁיהֶם. אֲבָל ״וְכֵן לֹא יֵעָשֶׂה״ נִמְשָׁךְ עִם ״בְּיִשְׂרָאֵל״, כִּי נְבָלָה עָשָׂה בְּיִשְׂרָאֵל וְכֵן לֹא יֵעָשֶׂה בָּהֶם, עַל כֵּן אָמַר ״בְּיִשְׂרָאֵל״, כִּי אֵינָהּ נְבָלָה בֵּין הַכְּנַעֲנִים. וְאוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על בראשית ל״ד:ז׳) אָמַר, ״לֹא כְשַׁר לְאִתְעַבְדָא״, לוֹמַר שֶׁהוּא אָסוּר, וּלְכָךְ הִיא נְבָלָה בְּיִשְׂרָאֵל׃

יב **מֹהַר וּמַתָּן** – מֹהַר, כְּתֻבָּה, שֶׁהוּא הַדָּבָר הַנּוֹתֵן לִבְתוּלָה, כְּדִכְתִיב (שמות כב טז) ״כִּמֹהַר הַבְּתוּלוֹת״, וְהֵם סִבְלוֹנוֹת שֶׁהַבַּחוּרִים שׁוֹלְחִים לַבְּתוּלוֹת כַּאֲשֶׁר יִשְׂאוּ אוֹתָן. וּמַתָּן, מַגְּדָנוֹת אוֹ כֶּסֶף וְזָהָב לְאָבִיהָ וּלְאַחֶיהָ. וּבִבְרֵאשִׁית רַבָּה (פ ז) אָמְרוּ **מֹהַר** – פְּרָאנוּן, ״מַתָּן״ – פְּרָא פְּרָנוּן, וְהֵם כְּתֻבָּה וְנִכְסֵי מְלוֹג בִּלְשׁוֹן יְרוּשַׁלְמִי. כְּלוֹמַר, שֶׁיִּתֵּן לָהּ הוּא מְשֻׁלּוֹ נְכָסִים שֶׁיִּהְיוּ שֶׁלָּהּ כְּנִכְסֵי בֵּית אָבִיהָ, וְיִהְיוּ אֲצָלוֹ כְּנִכְסֵי מְלוֹג. וְטַעַם הַפִּיּוּס הַזֶּה כְּדֵי שֶׁיִּתְּנוּ אוֹתָהּ לוֹ לְאִשָּׁה בְּרָצוֹן, כִּי הַנַּעֲרָה לֹא הָיְתָה מִתְרַצָּה אֵלָיו וְצוֹעֶקֶת וּבוֹכָה תָּמִיד, וְזֶה טַעַם ״וַיְדַבֵּר עַל לֵב הַנַּעֲרָה״. וּלְכָךְ אָמַר ״קַח לִי אֶת הַיַּלְדָּה הַזֹּאת לְאִשָּׁה״, שֶׁכְּבָר הִיא בְּבֵיתוֹ וּבְיָדוֹ, וְלֹא יֵרָא מֵאֲחֶיהָ כִּי הוּא נְשִׂיא הָאָרֶץ, וְאֵיךְ יִגְזְלוּהָ מִמֶּנּוּ לְהוֹצִיאָהּ מִבֵּיתוֹ. וְהַחֵשֶׁק הַגָּדוֹל לִשְׁכֶם כִּי הָיְתָה הַנַּעֲרָה יָפַת תֹּאַר מְאֹד, אֲבָל לֹא סִפֵּר הַכָּתוּב בְּיָפְיָהּ כַּאֲשֶׁר עָשָׂה בְּשָׂרָהּ וּבִרְכָּקָה וּבְרָחֵל, כִּי לֹא יִרְצֶה לְהַזְכִּיר יָפְיָהּ בִּהְיוֹתוֹ אֵלֶיהָ לְמִכְשׁוֹל עָוֹן, וּבִשְׁבָח הַצַּדִּיקוֹת דִּבֵּר הַכָּתוּב וְלֹא בָּזוֹ. וְכֵן לֹא הִזְכִּיר מָה נַעֲשָׂה בָּהּ אַחֲרֵי כֵן. וְעַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט עָמְדָה עִם אַחֶיהָ צְרוּרָה בְּאַלְמְנוּת חַיּוּת, כִּי הָיְתָה טְמֵאָה בְּעֵינֵיהֶם, כְּדִכְתִיב **אֲשֶׁר טִמֵּא אֶת דִּינָה אֲחֹתָם**.

וְרִבּוֹתֵינוּ נֶחְלְקוּ בָּהּ (ב״ר פ יא), וְהַקָּרוֹב דִּבְרֵי הָאוֹמֵר, נְטָלָהּ שִׁמְעוֹן וּקְבָרָהּ בְּאֶרֶץ כְּנַעַן. וְהוּא כְּמוֹ שֶׁאָמַרְנוּ, כִּי הָיְתָה עִמּוֹ בְּבֵיתוֹ כְּאַלְמָנָה וְיָרְדָה עִמָּהֶם לְמִצְרַיִם וְשָׁם מֵתָה, וְנִקְבְּרָה בָּאָרֶץ וּקְבוּרָתָהּ יְדוּעָה עַד הַיּוֹם בְּקַבָּלָה וְהִיא בְּעִיר אַרְבֵּאל עִם קֶבֶר נִתַּאי הָאַרְבֵּלִי. וְיִתָּכֵן כִּי הֶעֱלָה שִׁמְעוֹן עַצְמוֹתֶיהָ בְּחָמְלוֹ עָלֶיהָ, אוֹ שֶׁהֶעֱלוּ אוֹתָם יִשְׂרָאֵל עִם עַצְמוֹת אַחֶיהָ כָּל הַשְּׁבָטִים, כְּמוֹ שֶׁהִזְכִּירוּ רַבּוֹתֵינוּ (ב״ר ק יא):

יג **וַיַּעֲנוּ בְּנֵי יַעֲקֹב אֶת שְׁכֶם וְאֶת חֲמוֹר אָבִיו בְּמִרְמָה** הִנֵּה חֲמוֹר וּשְׁכֶם אֶל אָבִיהֶ וְאֶל אַחֶיהָ דִּבְּרוּ, אֲבָל הַזָּקֵן לֹא עָנָה אוֹתָם דָּבָר, כִּי בָּנָיו יְדַבְּרוּ בִּמְקוֹמוֹ בָּעִנְיָן הַזֶּה לִכְבוֹדוֹ, כִּי בַּעֲבוּר הֱיוֹת הַדָּבָר לָהֶם לְקָלוֹן לֹא יִרְצוּ שֶׁיִּפְתַּח פִּיו לְדַבֵּר בּוֹ כְּלָל. וְיֵשׁ כָּאן שְׁאֵלָה, שֶׁהַדָּבָר נִרְאֶה כִּי בִּרְצוֹן אֲבִיהֶ וּבַעֲצָתוֹ עָנוּ, כִּי לְפָנָיו הָיוּ, וְהוּא הַיּוֹדֵעַ מַעֲנָם כִּי בְּמִרְמָה יְדַבְּרוּ, וְאִם כֵּן לָמָּה כָּעַס. וְעוֹד שֶׁלֹּא יִתָּכֵן שֶׁיִּהְיֶה רְצוֹנוֹ לְהַשִּׁיא בִּתּוֹ לִכְנַעֲנִי אֲשֶׁר טִמֵּא אוֹתָהּ, וְהִנֵּה כָּל הָאַחִים עָנוּ הַמַּעֲנֶה הַזֶּה בְּמִרְמָה, וְשִׁמְעוֹן וְלֵוִי לְבַדָּם עָשׂוּ הַמַּעֲשֶׂה, וְהָאָב אֵרֵר אַפָּם לָהֶם לְבַדָּם. וְהַתְּשׁוּבָה כִּי הַמִּרְמָה הָיְתָה בְּאָמְרָם לְהִמּוֹל לָהֶם כָּל זָכָר, כִּי חָשְׁבוּ שֶׁלֹּא יַעֲשׂוּ כֵּן בְּנֵי הָעִיר, וְאִם אוּלַי יִשְׁמְעוּ לִנְשֹׂיאָם וְיִהְיוּ כֻּלָּם נִמּוֹלִים, יָבוֹאוּ בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי בִּהְיוֹתָם כּוֹאֲבִים וְיִקְחוּ אֶת בִּתָּם מִבֵּית שְׁכֶם. וְזֹאת עָצַת כָּל הָאַחִים, וּבִרְשׁוּת אֲבִיהֶם, וְשִׁמְעוֹן וְלֵוִי רָצוּ לְהִנָּקֵם מֵהֶם, וְהָרְגוּ כָּל אַנְשֵׁי הָעִיר. וְיִתָּכֵן שֶׁהָיָה הַכַּעַס לְיַעֲקֹב שֶׁאֵרֵר אַפָּם עַל שֶׁהָרְגוּ אַנְשֵׁי הָעִיר אֲשֶׁר לֹא חָטְאוּ לוֹ, וְהָרָאוּי לָהֶם שֶׁיְּהָרְגוּ שְׁכֶם לְבַדּוֹ, וְזֶהוּ מָה שֶּׁאָמַר הַכָּתוּב ״וַיַּעֲנוּ בְנֵי יַעֲקֹב אֶת שְׁכֶם וְאֶת חֲמוֹר אָבִיו בְּמִרְמָה וַיְדַבֵּרוּ אֲשֶׁר טִמֵּא אֶת דִּינָה אֲחֹתָם״, כִּי כֻלָּם הִסְכִּימוּ לְדַבֵּר לוֹ בְּמִרְמָה בַּעֲבוּר הַנְּבָלָה שֶׁעָשָׂה לָהֶם. וְרַבִּים יִשְׁאָלוּ, וְאֵיךְ עָשׂוּ בְּנֵי יַעֲקֹב הַצַּדִּיקִים הַמַּעֲשֶׂה הַזֶּה לִשְׁפֹּךְ דָּם נָקִי. וְהָרַב הֵשִׁיב בְּסֵפֶר שׁוֹפְטִים (רמב״ם הלכות מלכים פ״ט הי״ד) וְאָמַר, שֶׁבְּנֵי נֹחַ מְצֻוִּים עַל הַדִּינִים, וְהוּא לְהוֹשִׁיב דַּיָּנִין בְּכָל פֶּלֶךְ וּפֶלֶךְ לָדוּן בְּשֵׁשׁ מִצְוֹת שֶׁלָּהֶן, וּבֶן נֹחַ שֶׁעָבַר עַל אַחַת מֵהֶן נֶהֱרָג בְּסַיִף, רָאָה אֶחָד שֶׁעָבַר עַל אַחַת מֵהֶן וְלֹא דָּנוּהוּ לְהָרְגוֹ, חֲרֵי זֶה הָרוֹאֶה יֶהֱרֹג בְּסַיִף, וּמִפְּנֵי זֶה נִתְחַיְּבוּ כָּל בַּעֲלֵי שְׁכֶם חֲרִיגָה, שֶׁחֲרֵי שְׁכֶם גָּזַל וְהֵם רָאוּ וְיָדְעוּ וְלֹא דָּנוּהוּ. וְאֵין דְּבָרִים הַלָּלוּ נְכוֹנִים בְּעֵינַי, שֶׁאִם כֵּן הָיָה יַעֲקֹב אָבִינוּ חַיָּב לְהִיוֹת קוֹדֵם וְזוֹכֶה בְּמִיתָתָם. וְאִם פָּחַד מֵהֶם, לָמָּה כָּעַס עַל בָּנָיו וְאֵרַר אַפָּם אַחַר כַּמָּה זְמַנִּים, וְעָנַשׁ אוֹתָם וְחִלְקָם וֶהֱפִיצָם, וַהֲלֹא הֵם זָכוּ וְעָשׂוּ מִצְוָה וּבָטְחוּ בֵּאלֹהִים וְהִצִּילָם. וְעַל דַּעְתִּי הַדִּינִין שָׁמְנוּ לִבְנֵי נֹחַ בְּשֶׁבַע מִצְוֹת שֶׁלָּהֶם אֵינָם לְהוֹשִׁיב דַּיָּנִין בְּכָל פֶּלֶךְ וּפֶלֶךְ בִּלְבַד, אֲבָל צִוָּה אוֹתָם בְּדִינֵי גְּנֵבָה וְאוֹנָאָה וְעֹשֶׁק וּשְׂכַר שָׂכִיר וְדִינֵי הַשּׁוֹמְרִים וְאוֹנֵס וּמְפַתֶּה וַאֲבוֹת נְזִיקִין וְחוֹבֵל בַּחֲבֵרוֹ וְדִינֵי מַלְוֶה וְלוֶה וְדִינֵי מֹקֶח וּמִמְכָּר וְכֵיוֹצֵא בָּהֶן, כְּעִנְיָן הַדִּינִין שֶׁנִּצְטַווּ יִשְׂרָאֵל, וְנֶהֱרָג עֲלֵיהֶן אִם גָּנַב וְעָשַׁק אוֹ אָנַס וּפִתָּה בִּתּוֹ שֶׁל חֲבֵרוֹ, אוֹ שֶׁהִדְלִיק גְּדִישׁוֹ וְחָבַל בּוֹ וְכֵיוֹצֵא בָּהֶן. וּמִכְּלַל הַמִּצְוָה הַזֹּאת שֶׁיּוֹשִׁיבוּ דַּיָּנִין גַּם בְּכָל עִיר וָעִיר כְּיִשְׂרָאֵל, וְאִם לֹא עָשׂוּ כֵּן אֵינָן נֶהֱרָגִין, שֶׁזּוֹ מִצְוָת עֲשֵׂה בָּהֶם, וְלֹא אָמְרוּ (סנהדרין נז) אֶלָּא אַזְהָרָה שֶׁלָּהֶן זוֹ הִיא מִיתָתָן, וְלֹא תִּקָּרֵא אַזְהָרָה אֶלָּא הַמְּנִיעָה בִּלְאוֹ. וְכֵן דֶּרֶךְ הַגְּמָרָא בְּסַנְהֶדְרִין (נט) וּבְיִרוּשַׁלְמִי, אָמְרוּ בְּדִינִין שֶׁל נֹחַ, הִטָּה דִינוֹ – נֶהֱרָג, לָקַח שׁוֹחַד – נֶהֱרָג, בְּדִינֵי יִשְׂרָאֵל כָּל דִּין שֶׁאַתָּה יוֹדֵעַ שֶׁאַתָּה שָׁלֵם מְמֻנוּ אִי אַתָּה רַשַּׁאי לִבְרֹחַ מִמֶּנּוּ, וְכָל שֶׁאַתָּה יוֹדֵעַ שֶׁאַתָּה שָׁלֵם מְמֻנוּ אַתָּה רַשַּׁאי לִבְרֹחַ מִמֶּנּוּ, אֲבָל בְּדִינֵיהֶם אַף עַל פִּי שֶׁאַתָּה יוֹדֵעַ שֶׁאַתָּה שָׁלֵם מְמֻנוּ אַתָּה רַשַּׁאי לִבְרֹחַ מִמֶּנּוּ. נִרְאֶה מִכָּאן שֶׁרַשַּׁאי הַגּוֹי לֵאמֹר לְבַעֲלֵי הַדִּין, אֵינִי נִזְקָק לָכֶם, כִּי תּוֹסֶפֶת הִיא בְּיִשְׂרָאֵל ״לֹא תָגוּרוּ מִפְּנֵי אִישׁ״ (דברים א יז), אַל תַּכְנִיס דְּבָרֶיךָ מִפְּנֵי אִישׁ (סנהדרין ו). וְכָל שֶׁכֵּן שֶׁלֹּא יֵהָרֵג כְּשֶׁלֹּא יַעֲשֶׂה עַצְמוֹ קָצִין שׁוֹטֵר וּמוֹשֵׁל לִשְׁפֹּט אֶת אֲדוֹנָיו. וּמָה יְבַקֵּשׁ בֶּהֶן הָרַב חִיּוּב, וְכִי אַנְשֵׁי שְׁכֶם וְכָל שִׁבְעָה עֲמָמִין לֹא עוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה וּמְגַלֵּי עֲרָיוֹת וְעוֹשִׂים כָּל תּוֹעֲבוֹת הַשֵּׁם הָיוּ, וְהַכָּתוּב צוֹוֵחַ עֲלֵיהֶן בְּכַמָּה מְקוֹמוֹת (דברים יב ב) ״עַל הֶהָרִים הָרָמִים וְעַל הַגְּבָעוֹת וְתַחַת כָּל עֵץ רַעֲנָן״ וְגוֹ׳, ״לֹא תִלְמַד לַעֲשׂוֹת״ וְכוֹ׳ (שם יח ט), וּבְגִלּוּי עֲרָיוֹת ״כִּי אֶת כָּל הַתּוֹעֵבֹת הָאֵל עָשׂוּ״ וְכוֹ׳ (ויקרא יח כז), אֶלָּא שֶׁאֵין הַדָּבָר מָסוּר לְיַעֲקֹב וּבָנָיו לַעֲשׂוֹת בָּהֶם הַדִּין. אֲבָל עִנְיַן שְׁכֶם, כִּי בְּנֵי יַעֲקֹב בַּעֲבוּר שֶׁהָיוּ אַנְשֵׁי שְׁכֶם רְשָׁעִים וְרָמָם חֻשּׁוּב לָהֶם כַּמַּיִם, רָצוּ לְהִנָּקֵם מֵהֶם בְּחֶרֶב נְקֻמַת, וְהָרְגוּ הַמֶּלֶךְ וְכָל אַנְשֵׁי עִירוֹ כִּי עֲבָדָיו הֵם וְסָרִים אֶל מִשְׁמַעְתּוֹ. וְאֵין הַבְּרִית אֲשֶׁר נִמּוֹלוּ נֶחְשָׁב בְּעֵינֵיהֶם לִמְאוּמָה, כִּי הָיָה לְהַחֲנִיף לַאֲדוֹנֵיהֶם. וְיַעֲקֹב אָמַר לָהֶם בְּכָאן כִּי הֶבִיאוּהוּ בְּסַכָּנָה, שֶׁנֶּאֱמַר ״עֲכַרְתֶּם אוֹתִי לְהַבְאִישֵׁנִי״, וְשֵׁם אֵרֵר אַפָּם כִּי עָשׂוּ חָמָס לְאַנְשֵׁי הָעִיר, שֶׁאָמְרוּ לָהֶם בְּמַעֲמָדוֹ ״וְיָשַׁבְנוּ אִתְּכֶם וְהָיִינוּ לְעַם אֶחָד״, וְהֵם הָיוּ בּוֹטְחִים בָּהֶם וּבָעֲטוּ בְּדִבּוּרָם, וְאוּלַי יָשׁוּבוּ אֶל ה׳, וְהָרְגוּ אוֹתָם חִנָּם, כִּי לֹא הֵרְעוּ לָהֶם כְּלָל. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר ״כְּלִי חָמָס מְכֵרֹתֵיהֶם״ (בראשית מ״ט:ה׳). וְאִם נֶאֱמַין בְּסֵפֶר ״מִלְחֲמוֹת בְּנֵי יַעֲקֹב״ (הוא ספר הישר), בָּא לָהֶם פַּחַד אֲבִיהֶם כִּי נֶאֶסְפוּ שְׁכֶנֵי שְׁכֶם וְעָשׂוּ עִמָּהֶם שָׁלֹשׁ מִלְחָמוֹת גְּדוֹלוֹת, וְלוּלֵי אֲבִיהֶם שֶׁחָגַר גַּם הוּא כְּלֵי מִלְחַמְתּוֹ וְנִלְחַם בָּם הָיוּ בְּסַכָּנָה, כַּאֲשֶׁר יִסַּפֵּר בַּסֵּפֶר הַהוּא. וְרַבּוֹתֵינוּ (ב״ר פ י) הִזְכִּירוּ מִזֶּה בַּפָּסוּק ״אֲשֶׁר לָקַחְתִּי מִיַּד הָאֱמֹרִי בְּחַרְבִּי וּבְקַשְׁתִּי״ (בראשית מ״ח:כ״ב), אָמְרוּ, נִתְכַּנְּסוּ כָּל סְבִיבוֹתֵיהֶם לְהִזְדַּוֵּג לָהֶם, חָגַר יַעֲקֹב כְּלֵי מִלְחָמָה כְּנֶגְדָּן, כְּמוֹ שֶׁכָּתַב רַשִׁ״י שָׁם. אֲבָל הַכָּתוּב יְקַצֵּר בָּזֶה, כִּי הָיָה נֵס נִסְתָּר, כִּי אֲנָשִׁים גִּבּוֹרִים הָיוּ וּכְאִלּוּ זֹרְעָם הוֹשִׁיעָה לָמוֹ, כַּאֲשֶׁר קִצֵּר הַכָּתוּב בְּעִנְיַן אַבְרָהָם בְּאוּר כַּשְׂדִּים, וְלֹא הִזְכִּיר מִלְחֶמֶת עֵשָׂו עִם הַחוֹרִי כְּלָל. אֲבָל הִזְכִּיר בְּכָאן כִּי הָיָה חִתַּת אֱלֹהִים עַל הֶעָרִים אֲשֶׁר סְבִיבוֹתֵיהֶם, וְלֹא נֶאֶסְפוּ כֻּלָּם לִרְדֹּף אַחֲרֵי בְּנֵי יַעֲקֹב, כִּי הָיוּ נוֹפְלִים עֲלֵיהֶם כַּחוֹל אֲשֶׁר עַל שְׂפַת הַיָּם לָרֹב. וְזֶה טַעַם ״חִתַּת אֱלֹהִים״, כִּי נָפְלָה עֲלֵיהֶם אֵימָתָה וַפַּחַד מִן הַגְּבוּרָה אֲשֶׁר רָאוּ בַּמִּלְחָמָה. וּלְכָךְ אָמַר (בראשית ל״ה:ו׳) ״וַיָּבֹא יַעֲקֹב לוּזָה הוּא וְכָל הָעָם אֲשֶׁר עִמּוֹ״, לְהוֹדִיעַ שֶׁלֹּא נִפְקַד מֵהֶם וְלֹא מֵעַבְדֵיהֶם אִישׁ בַּמִּלְחָמָה:

כא **שְׁלֻמִּים הֵם אֹתָנוּ** הָיוּ אַנְשֵׁי הָעִיר חוֹשְׁבִים שֶׁהָיוּ שׂוֹנְאִים אוֹתָם כִּי רָאוּ אוֹתָם עֲצֻבִים וַיִּחַר לָהֶם מְאֹד, וְאוּלַי הָיוּ נִשְׁמָרִים מֵהֶם וְנוֹתְנִים בְּעִירָם בְּרִיחַ וּדְלָתַיִם כִּי גִּבּוֹרִים הֵמָּה וַאֲנַשֵׁי חַיִל לַמִּלְחָמָה, וְעַתָּה אָמְרוּ לָהֶם אַל תִּפְחֲדוּ וְאַל תִּתְרַחֲקוּ מֵהֶם כִּי בְּלֵב שָׁלֵם הֵם אִתָּנוּ:

כג וְטַעַם **מִקְנֵיהֶם וְקִנְיָנָם וְכָל בְּהֶמְתָּם** כִּי הַבְּהֵמוֹת אֲשֶׁר בַּעֲדָרִים בַּשָּׂדֶה הֵם יִקָּרְאוּ מִקְנֶה בַּעֲבוּר שֶׁהֵם עִקַּר קִנְיַן הָאָדָם, בֵּין טְמֵאוֹת בֵּין טְהוֹרוֹת, כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (שמות ט ג) "הִנֵּה יַד ה' הוֹיָה בְּמִקְנְךָ אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה בַּסּוּסִים בַּחֲמֹרִים בַּגְּמַלִּים בַּבָּקָר וּבַצֹּאן", וַאֲשֶׁר אֵינָם עֵדֶר כְּגוֹן בְּהֵמוֹת יְחִידוֹת בַּבַּיִת, אֵין שְׁמָם מִקְנֶה, וְיִכָּנְסוּ בִּכְלַל "וְכָל בְּהֶמְתָּם". אוֹ הוּא כֶּפֶל הַלָּשׁוֹן לְחִזּוּק, כְּלוֹמַר וְכָל בְּהֶמְתָּם אֲשֶׁר הִנָּם רַבּוֹת מְאֹד:

פרק לה

א **וְשָׁב שָׁם וַעֲשֵׂה שָׁם מִזְבֵּחַ** לֹא יָדַעְתִּי מַהוּ "וְשָׁב שָׁם". וְיִתָּכֵן שְׁצִוָּהוּ לָשֶׁבֶת שָׁם תְּחִלָּה וְאַחַר כֵּן יַעֲשֶׂה הַמִּזְבֵּחַ, לְהִטָּהֵר מֵעֲבוֹדָה זָרָה אוֹ מִן הַחֲלָלִים שֶׁהָרְגוּ, כְּעִנְיַן "וְאַתֶּם חֲנוּ מִחוּץ לַמַּחֲנֶה שִׁבְעַת יָמִים" (במדבר לא יט), כִּי לֹא צִוּוּ עֲדַיִן בְּמֵי חַטָּאת, וְיַעֲקֹב נִזְדָּרַז בַּמִּצְוָה לְהִטָּהֵר טֶרֶם בּוֹאוֹ שָׁם. אוֹ שֶׁיִּהְיֶה "וְנָקוּמָה וְנַעֲלֶה בֵּית אֵל" מֻקְדָּם בְּמַעֲשֶׂה, וְאוּלַי צִוָּה "וְשָׁב שָׁם" לְפָנוֹת מַחְשַׁבְתּוֹ לְדָבָקָה בָּאֵל:

ד **וַיִּטְמֹן אֹתָם יַעֲקֹב** עֲבוֹדָה זָרָה וּמְשַׁמְּשֶׁיהָ אֵינָן מִן הַנִּקְבָּרִים, אֲבָל צָרִיךְ שֶׁיְּהֵא מְפֻרָר וְזוֹרֶה לָרוּחַ אוֹ מַטִּיל לַיָּם (ע"ז מג). וְהַנִּרְאֶה אֲלַי כִּי בְּנֵי יַעֲקֹב לֹא לָקְחוּ עֲבוֹדָה זָרָה וּמְשַׁמְּשֶׁיהָ מִשְּׁכֶם עַד שֶׁנִּתְבַּטְּלָה וְהִתִּירָה לָהֶם, שֶׁהַגּוֹי מְבַטֵּל עֲבוֹדָה זָרָה בְּעַל כָּרְחוֹ (שם מג), וְהִנֵּה הִיא מֻתֶּרֶת לָהֶם, אֲבָל יַעֲקֹב צִוָּה לְהָסִיר אוֹתָהּ לְטַהֶרֶת הַקֹּדֶשׁ, שֶׁיִּהְיוּ רְאוּיִים לַעֲבֹד אֶת הַשֵּׁם וּלְהַקְרִיב לְפָנָיו קָרְבָּן, כַּאֲשֶׁר צִוָּה לָהֶם בְּטְבִילָה וְחִלּוּף הַבְּגָדִים, וְהָיָה דַּי לָהֶם בְּקִבּוּרָה, וְלָכֵן טָמַן אוֹתָם תַּחַת הָאֵלָה בְּמָקוֹם שֶׁלֹּא יֵעָבֵד בּוֹ וְלֹא יִזָּרַע:

ח **וַתָּמָת דְּבֹרָה מֵינֶקֶת רִבְקָה** לֹא יָדַעְתִּי לָמָּה נִכְנַס הַפָּסוּק הַזֶּה בֵּין "וַיִּקְרָא לַמָּקוֹם אֵל בֵּית אֵל" וּבֵין "וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶל יַעֲקֹב עוֹד", וְהִפְסִיק בְּעִנְיַן אַחַר שֶׁהָיָה בְּבֵית אַחַת וּבְמָקוֹם אֶחָד, כִּי יַעֲקֹב בְּבֹאוֹ לְזֹאת הִיא בֵּית אֵל בָּנָה מִזְבֵּחַ וְקָרָא לַמָּקוֹם אֵל בֵּית אֵל, וְנִרְאָה לוֹ הָאֱלֹהִים שָׁם וַיְבָרֶךְ אוֹתוֹ, וְלָמָּה הוּשַׁם הַכָּתוּב הַזֶּה בְּתוֹךְ עִנְיָן אֶחָד. וְהַקְּרוֹב מָה שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ (ב"ר פא ה) שֶׁיִּרְמֹז לְמִיתַת רִבְקָה, וְלָכֵן קָרָא שֵׁם הַמָּקוֹם הַהוּא אַלּוֹן בָּכוּת, כִּי אֵין בְּכִי וַאֲנָקָה עַל הַמֵּינֶקֶת הַזְּקֵנָה שֶׁיִּקָּרֵא שֵׁם הַמָּקוֹם עָלֶיהָ, אֲבָל יַעֲקֹב בָּכָה וְהִתְאַבֵּל עַל אִמּוֹ הַצַּדֶּקֶת אֲשֶׁר אֲהֵבַתְהוּ וְשָׁלְחָה אוֹתוֹ שָׁם וְלֹא זָכְתָה לִרְאוֹתוֹ בְּשׁוּבוֹ, וְלָכֵן נִגְלָה אֵלָיו הָאֱלֹהִים וּבֵרַךְ אוֹתוֹ לְנַחֲמוֹ כַּאֲשֶׁר עָשָׂה לְיִצְחָק אָבִיו אַחֲרֵי מוֹת אַבְרָהָם (בראשית כ"ה:י"א). וּבְשָׁנִיהֶם אָמְרוּ חֲכָמִים (סוטה יד), בִּרְכַּת אֲבֵלִים בִּרְכוֹ. וְסִיּוּעַ לָזֶה מַה שֶּׁאָמוּר לְמַטָּה (בראשית ל"ה:כ"ז) "וַיָּבֹא יַעֲקֹב אֶל יִצְחָק אָבִיו מַמְרֵא קִרְיַת הָאַרְבַּע", וְאִלּוּ הָיְתָה רִבְקָה שָׁם הָיָה מַזְכִּיר "אֶל אָבִיו וְאֶל אִמּוֹ", כִּי הִיא הַשּׁוֹלַחַת אוֹתוֹ שָׁם וְהַגּוֹרֶמֶת לוֹ כָּל הַטּוֹבָה, וְיִצְחָק בַּעֲצָתָהּ צִוָּה אוֹתוֹ לָלֶכֶת שָׁם. וְכָתַב רַשִׁ"י (רש"י על בראשית ל"ה:ח'), וּלְפִי שֶׁהֶעֱלִימוּ אֶת יוֹם מוֹתָהּ שֶׁלֹּא יְקַלְלוּ אוֹתָהּ הַבְּרִיּוֹת, כָּרַס שֶׁיָּצָא מִמֶּנָּה עֵשָׂו, אַף הַכָּתוּב לֹא פִּרְסְמָהּ. וּמִדְרַשׁ חֲכָמִים הוּא (פסדר"כ זכור ד). וְהִנֵּה גַּם מִיתַת לֵאָה לֹא יַזְכִּיר, אֲבָל הַכַּוָּנָה לָהֶם מִפְּנֵי שֶׁהַזְכִּיר הַמִּיתָה בְּרָמָז וְתָלָה הַדָּבָר בְּמִנְקָתָהּ, וְכֵיוָן שֶׁדִּבֵּר בָּהּ לָמָּה הִסְתִּיר הָעִנְיָן וְלֹא גִּלָּהוּ. וְטַעַם הַקְּלָלָה אֵינוֹ מְחֻוָּר, שֶׁהָרֵי הִזְכִּירוֹ בְּמִיתַת יִצְחָק (בראשית ל"ה:כ"ט), "וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ עֵשָׂו וְיַעֲקֹב בָּנָיו". אֲבָל יִתָּכֵן לוֹמַר שֶׁלֹּא הָיָה לָהּ כָּבוֹד בְּמִיתָתָהּ, כִּי יַעֲקֹב אֵינֶנּוּ שָׁם, וְעֵשָׂו שׂוֹנֵא אוֹתָהּ וְלֹא יָבֹא שָׁמָּה, וְיִצְחָק כֵּהוּ עֵינָיו וְאֵינֶנּוּ יוֹצֵא מִבֵּיתוֹ, וְלָכֵן לֹא רָצָה הַכָּתוּב לְהַזְכִּיר שֶׁיִּקְבְּרוּהָ בְּנֵי חֵת. וְכָעִנְיָן הַזֶּה מָצָאתִי בְּאֵלֶּה הַדְּבָרִים רַבָּה בְּפָרָשַׁת כִּי תֵצֵא לַמִּלְחָמָה [תנחומא תצא ד] אָמְרוּ, אַתָּה מוֹצֵא כְּשֶׁמֵּתָה רִבְקָה אָמְרִין מַאן יִפּוֹק קַמָּהּ, אַבְרָהָם מֵת, יִצְחָק יוֹשֵׁב בַּבַּיִת וְעֵינָיו כֵּהוֹת, יַעֲקֹב הָלַךְ לוֹ לְפַדַּן אֲרָם, יִפּוֹק עֵשָׂו רַשִׁיעָא קַמָּהּ, וְיִמְרוֹן בְּרִיָּתָא לִיטִין בַּזְיָא דְּהָא כְּדֵין יָנְקִין. מָה עָשׂוּ, הוֹצִיאוּ מִטָּתָהּ בַּלַּיְלָה. אָמַר רַבִּי יוֹסֵי בַּר חֲנִינָה, לְפִי שֶׁהוֹצִיאוּ מִטָּתָהּ בַּלַּיְלָה לֹא פֵּרְשׁוּ הַכְּתוּבִים מִיתָתָהּ אֶלָּא מִן הַצַּד, הֲדָא הוּא דִכְתִיב "וַיִּקָּרֵא שְׁמוֹ אַלּוֹן בָּכוּת", שְׁתֵּי בְּכִיּוֹת, הֲדָא הוּא דִכְתִיב "וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶל יַעֲקֹב וַיְבָרֶךְ אֹתוֹ", מָה בֵּרְכוֹ, בִּרְכַּת אֲבֵלִים בֵּרְכוֹ, עַד כָּאן. וְהִנֵּה בַּעֲבוּר שֶׁהָיָה עֵשָׂו יְחִידִי בִּקְבוּרָתָהּ פָּחֲדוּ מִן הַקְּלָלָה וְלֹא רָאוּ שֶׁיִּהְיֶה לָהּ לְכָבוֹד, וְזֶה עִנְיַן הֶרֶמֶז. וְהָיְתָה דְּבוֹרָה עִם יַעֲקֹב כִּי אַחֲרֵי שֶׁכָּבָה עִם רִבְקָה שָׁבָה לְאַרְצָהּ, וְעַתָּה תָּבֹא עִם יַעֲקֹב לִרְאוֹת גְּבִרְתָּהּ, אוֹ נִתְעַסְּקָה בִּגְדוּל בְּנֵי יַעֲקֹב לִכְבוֹד רִבְקָה וּלְאַהֲבָתָהּ וְהָיְתָה בְּבֵיתוֹ. וְיִתָּכֵן שֶׁאֵינָהּ הִיא הַמֵּינֶקֶת שֶׁנֶּאֱמַר בָּהּ (בראשית כ"ד:נ"ט) "וַיְשַׁלְּחוּ אֶת רִבְקָה אֲחֹתָם וְאֶת מֵנִקְתָּהּ", אֲבָל הָיְתָה מֵינֶקֶת אַחֶרֶת שֶׁנִּשְׁאֲרָה בְּבֵית לָבָן וּבְתוּאֵל, וְעַתָּה יָבִיא אוֹתָהּ יַעֲקֹב עִמּוֹ לְכַלְכֵּל אֶת שֵׁיבָתָהּ לִכְבוֹד אִמּוֹ, כִּי כֵן דֶּרֶךְ הַנִּכְבָּדִים לִהְיוֹת לָהֶם מְיֻנִיקוֹת רַבּוֹת, כִּי רָחוֹק הוּא שֶׁתִּהְיֶה הַזְּקֵנָה הַשְּׁלִיחַ שֶׁתִּשְׁלַח אִמּוֹ לְיַעֲקֹב כִּדְבְרֵי רַבִּי מֹשֶׁה הַדַּרְשָׁן:

י **שִׁמְךָ יַעֲקֹב** יֹאמַר כִּי עַתָּה עוֹדְךָ אַתָּה נִקְרָא יַעֲקֹב אַף עַל פִּי שֶׁהֶחְלִיף שִׁמְךָ שָׂרוֹ שֶׁל עֵשָׂו, כִּי הוּא לֹא נִשְׁתַּלַּח לְךָ לְהַחֲלִיף אֶת שִׁמְךָ, אֲבָל מֵעַתָּה לֹא יִקָּרֵא שִׁמְךָ יַעֲקֹב כִּי אִם יִשְׂרָאֵל יִהְיֶה שְׁמֶךָ. וְזֶה טַעַם "וַיִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ יִשְׂרָאֵל". אוֹ יִרְמֹז שֶׁקָּרָא אֶת שְׁמוֹ יִשְׂרָאֵל מוּסָף עַל יַעֲקֹב, לֹא שֶׁיֵּאָסֵר לְהִקָּרֵא יַעֲקֹב:

יב **וְאֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לְאַבְרָהָם וּלְיִצְחָק לְךָ אֶתְּנֶנָּה** כַּאֲשֶׁר נִתַּתִּיהָ לָהֶם כֵּן אֶתְּנֶנָּה לָךְ, יִרְמֹז זֶה לַשִּׁבּוּעָה, כִּי לָהֶם נִתְּנָה בִּשְׁבוּעָה שֶׁלֹּא יִגְרֹם הַחֵטְא אֲבָל לוֹ נִתְּנָה מִתְּחִלָּה בְּלֹא שְׁבוּעָה, וְזֶהוּ שֶׁאוֹמֵר בְּכָל מָקוֹם (שמות לג א ועוד) "אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב". אוֹ שֶׁיִּהְיֶה הַכֶּפֶל הַנִּבּוּאָה לוֹ לִשְׁבוּעָה, כַּאֲשֶׁר פֵּרַשְׁתִּי כְּבָר:

יג **וַיַּעַל מֵעָלָיו אֱלֹהִים** כְּמוֹ שֶׁאָמַר בְּאַבְרָהָם (בראשית י״ז:כ״ב) ״וַיַּעַל אֱלֹהִים מֵעַל אַבְרָהָם״, וּבִשְׁנֵיהֶם לְהוֹדִיעַ כִּי לֹא הָיָה זֶה מַרְאֵה וַחֲלוֹם נְבוּאָה בִּלְבַד, אוֹ כְּעִנְיַן ״וַתָּבֵא אֹתִי יְרוּשָׁלַיְמָה בְּמַרְאוֹת אֱלֹהִים״ (יחזקאל ח ג), אֲבָל שֶׁשָּׁרְתָה עָלָיו שְׁכִינָה בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר הוּא עוֹמֵד. וְעַל דֶּרֶךְ הָאֱמֶת, עָלָה מֵעָלָיו אֱלֹהִים בַּמָּקוֹם הַמְדֻבָּר עִמּוֹ, כְּעִנְיַן שֶׁנֶּאֱמַר ״בָּרוּךְ כְּבוֹד ה׳ מִמְּקוֹמוֹ״ (שם ג יב), וְיֹאמַר מָה שֶׁהִזְכִּירוּ הַחָכָמִים, הָאָבוֹת הֵן הֵן הַמֶּרְכָּבָה (ב״ר פב ו):

יד **וַיִּצֹּב יַעֲקֹב מַצֵּבָה** פֵּרֵשׁ רַבִּי אַבְרָהָם, וּכְבָר הִצִּיב בַּפַּעַם הָרִאשׁוֹנָה מַצֵּבָה וְנִסַּךְ עָלֶיהָ עַתָּה נֶסֶךְ וַיִּצֹק עָלֶיהָ שָׁמֶן. וְנָכוֹן הוּא:

טו **וַיִּקְרָא יַעֲקֹב אֶת שֵׁם הַמָּקוֹם בֵּית אֵל** יִקְרָאֻנּוּ כֵּן פַּעַם אַחַר פַּעַם לְהוֹדִיעַ כִּי הַדָּבָר אֱמֶת וְנָכוֹן, כִּי הוּא בֵּית אֱלֹהִים וְשָׁם הַשְׁכִינָה תָּמִיד, וְכֵן עִנְיַן שֵׁם בְּאֵר שָׁבַע:

טז **כִּבְרַת אָרֶץ** מְנַחֵם פֵּרֵשׁ לְשׁוֹן ״כַּבִּיר״, מַהֲלַךְ רַב, וְאַגָּדָה (ב״ר פב ז), בִּזְמַן שֶׁהָאָרֶץ חֲלוּלָה כִּכְבָרָה, שֶׁהַנִּיר מָצוּי וְהַסְּתָו עָבַר וַעֲדַיִן הַשָּׁרָב לֹא בָּא. וְאֵין זֶה פְּשׁוּטוֹ שֶׁל מִקְרָא, שֶׁהֲרֵי בְּנַעֲמָן מָצִינוּ (מלכים ב ה יט) ״וַיֵּלֶךְ מֵאִתּוֹ כִּבְרַת אָרֶץ״. וְאוֹמֵר אֲנִי שֶׁהוּא שֵׁם מִדַּת קַרְקַע, לְשׁוֹן רַשִׁ״י (רש״י על בראשית ל״ה:ט״ז). וְהַנָּכוֹן מָה שֶׁחָשַׁב בּוֹ ר׳ דָּוִד קִמְחִי, כִּי הַכָּ״ף לְדִמְיוֹן וְאֵינֶנָּה שָׁרְשִׁית, וּמוֹצָא הַמִּלָּה ״הָיוּ לְבָרוֹת לָמוֹ״ (איכה ד י), ״וַתַּבְרֵנִי לֶחֶם״ (שמואל ב יג ה), עִנְיַן אֲכִילָה מוּעֶטֶת בַּבֹּקֶר, וּפֵרוּשָׁהּ שִׁעוּר מַהֲלַךְ אֶרֶץ מִן הַבֹּקֶר עַד לְעֵת הָאֹכֶל, כִּי כֵן יְשַׁעֲרוּ כָּל הוֹלְכֵי דֶּרֶךְ. זֶה כָּתַבְתִּי תְּחִלָּה, וַעַכְשָׁו שָׁזָכִיתִי וּבָאתִי אֲנִי לִירוּשָׁלַם, שֶׁבַח לָאֵל הַטּוֹב וְהַמֵּטִיב, רָאִיתִי בְּעֵינַי שֶׁאֵין מִן קְבוּרַת רָחֵל לְבֵית לֶחֶם אֲפִלּוּ מִיל, וְהִנֵּה הַכְּחַשׁ הַפָּרוּשׁ הַזֶּה וְגַם דִּבְרֵי מְנַחֵם. אֲבָל הוּא שֵׁם מִדַּת הָאָרֶץ כְּדִבְרֵי רַשִׁ״י, וְאֵין בּוֹ תֹּאַר רַק הַסְּפָקָה כְּרֹב הַשָּׁמוֹת, וְהַכָּ״ף לְשִׁמּוּשׁ, שֶׁלֹּא נִמְדַּד בְּכִוּוּן. וְאִם יִהְיֶה הַשֵּׁם הַזֶּה מִתֹּאַר יִתָּכֵן שֶׁיִּהְיֶה ״בְּרַת״ כְּמוֹ ״בַּת״, מִלְשׁוֹן ״מַה בְּרִי וּמַה בַּר בִּטְנִי״ (משלי לא ב), וְהוּא שֵׁם לַמִּדָּה הַקְּטַנָּה שֶׁיִּמְדְּדוּ הוֹלְכֵי אֲרָחוֹת כְּמוֹ לַמִּיל הַיּוֹם, וְיֵאָמֵר לָהּ ״בַּת אָרֶץ״ כִּי הַמִּדָּה כְּמוֹ בַּת לַפַּרְסָה אוֹ לְמִדָּה אַחֶרֶת יְדוּעָה בַּיָּמִים הָהֵם. וְכֵן רָאִיתִי שֶׁאֵין קְבוּרָה בָּרָמָה וְלֹא קָרוֹב לָהּ, אֲבָל הָרָמָה אֲשֶׁר לְבִנְיָמִן רָחוֹק מִמֶּנָּה כְּאַרְבַּע פַּרְסָאוֹת, וְהָרָמָה אֲשֶׁר בְּהַר אֶפְרַיִם (שמואל א א א) רָחוֹק מִמֶּנָּה יוֹתֵר מִשְּׁנֵי יָמִים. עַל כֵּן אֲנִי אוֹמֵר שֶׁהַכָּתוּב שֶׁאוֹמֵר ״קוֹל בָּרָמָה נִשְׁמָע״ (ירמיהו לא יד) – מִלִּיצָה כְּדֶרֶךְ מָשָׁל, לֵאמֹר כִּי הָיְתָה רָחֵל צוֹעֶקֶת בְּקוֹל גָּדוֹל וּמִסְפֵּד מַר, עַד שֶׁנִּשְׁמַע הַקּוֹל לְמֶרְחוֹק בָּרָמָה שֶׁהִיא בִּרֹאשׁ הָהָר לִבְנָה בִּנְיָמִן כִּי אֵינֶנּוּ שָׁם וְהִיא חֲרֵבָה מֵהֶם. לֹא נֶאֱמַר בַּכָּתוּב ״בְּרָמָה רָחֵל מְבַכָּה עַל בָּנֶיהָ״ אֲבָל אָמַר כִּי שָׁם נִשְׁמַע הַקּוֹל. וְנִרְאֶה בְּעֵינַי כִּי קָבְרָהּ יַעֲקֹב בַּדֶּרֶךְ וְלֹא הִכְנִיסָהּ לְעִיר בֵּית לֶחֶם יְהוּדָה מֵהֶם. לֹא נֶאֱמַר בַּכָּתוּב ״בְּרָמָה רָחֵל מְבַכָּה עַל בָּנֶיהָ״ אֲבָל אָמַר כִּי שָׁם נִשְׁמַע הַקּוֹל. וְנִרְאֶה בְּעֵינַי כִּי קָבְרָהּ יַעֲקֹב בַּדֶּרֶךְ וְלֹא הִכְנִיסָהּ לְעִיר בֵּית לֶחֶם יְהוּדָה הַקְּרוֹבָה שָׁם, לְפִי שֶׁצָּפָה בְּרוּחַ הַקֹּדֶשׁ שֶׁבֵּית לֶחֶם אֶפְרָתָה יִהְיֶה לִיהוּדָה, וְלֹא רָצָה לְקָבְרָהּ רַק בִּגְבוּל בְּנָהּ בִּנְיָמִן, וְהַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר הַמַּצֵּבָה בָּהּ קְרוֹבָה לְבֵית אֵל בִּגְבוּל בִּנְיָמִין. וְכָךְ אָמְרוּ בְּסִפְרֵי (זאת הברכה לג יא), בְּחֶלְקוֹ שֶׁל בִּנְיָמִין מֵתָה, כִּדְאִיתָא בְּפָרָשַׁת וְזֹאת הַבְּרָכָה. וְרָאִיתִי לְיוֹנָתָן בֶּן עֻזִּיאֵל שֶׁהוּא מַרְגִּישׁ בָּזֶה וְאָמַר, ״קַל בְּרוּם עָלְמָא אִשְׁתְּמַע״ וְתִרְגֵּם כָּל הַכָּתוּב עַל פְּנֶסֶת יִשְׂרָאֵל:

יח **בֶּן אוֹנִי** בֶּן צַעֲרִי. ״בִּנְיָמִין״, נִרְאֶה בְּעֵינַי לְפִי שֶׁהוּא לְבַדּוֹ נוֹלַד בְּאֶרֶץ כְּנַעַן שֶׁהוּא בַּנֶּגֶב כְּשֶׁאָדָם בָּא מֵאֲרַם נַהֲרַיִם, כְּמוֹ שֶׁאָמַר ״בַּנֶּגֶב בְּאֶרֶץ כְּנַעַן״ (במדבר לג מ), ״הָלוֹךְ וְנָסוֹעַ הַנֶּגְבָּה״ (בראשית י״ב:ט׳), בִּנְיָמִין – בֶּן יָמִין, לְשׁוֹן ״צָפוֹן וְיָמִין אַתָּה בְרָאתָם״ (תהלים פט יג) וּלְפִיכָךְ הוּא מָלֵא, לְשׁוֹן רַשִׁ״י (רש״י על בראשית ל״ה:י״ח). וְלֹא הֻבְּינוֹתִי זֶה שֶׁתִּהֵא אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל דְּרוֹמִית לַאֲרַם נַהֲרַיִם, שֶׁהֲרֵי אֲרַם מִזְרָחִית לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, כְּדִכְתִיב (בראשית כ״ט:א׳) ״וַיֵּלֶךְ אַרְצָה בְּנֵי קֶדֶם״, וּכְתִיב (במדבר כג ז) ״מִן אֲרָם יַנְחֵנִי בָלָק מֶלֶךְ מוֹאָב מֵהֲרְרֵי קֶדֶם״, וְיַעֲקֹב עָבַר הַיַּרְדֵּן שֶׁהוּא לְמִזְרָחָהּ שֶׁל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל וְהָיָה חוֹזֵר דֶּרֶךְ אֱדוֹם שֶׁהוּא בִּדְרוֹם אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, נִמְצָא אֲרַם מִזְרָחִית דְּרוֹמִית לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל וְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל לִצְפוֹנָהּ. אֲבָל אִם נוֹלַד בְּתְחוּם בֵּית לֶחֶם אֶפְרָתָה שֶׁהוּא בְּאֶרֶץ יְהוּדָה, כְּדִכְתִיב (שופטים יט ב) ״בֵּית לֶחֶם יְהוּדָה״, וּכְתִיב (מיכה ה א) ״וְאַתָּה בֵּית לֶחֶם אֶפְרָתָה צָעִיר לִהְיוֹת בְּאַלְפֵי יְהוּדָה״ הִנֵּה הוּא בִּדְרוֹמָהּ שֶׁל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, וְהִנֵּה בֵּין בֵּית אֵל וּבֵין בֵּית לֶחֶם אֶפְרָת נוֹלַד. וְאִם הַמָּקוֹם בְּהַר אֶפְרַיִם, הֲרֵי הוּא בִּצְפוֹנָהּ שֶׁל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, כְּדִכְתִיב (יהושע יח ה) ״יְהוּדָה יַעֲמֹד עַל גְּבוּלוֹ מִנֶּגֶב וּבֵית יוֹסֵף יַעַמְדוּ עַל גְּבוּלָם מִצָּפוֹן״. וְאִם בְּחֶלְקוֹ שֶׁל בִּנְיָמִין גַּם כֵּן אֵינָהּ בַּדְּרוֹם, דִּכְתִיב ״וַיְהִי לָהֶם גְּבוּל לְפֵאַת צָפוֹנָה״. וּמִכָּל מָקוֹם אֵין טַעַם לִקְרוֹתוֹ בֶּן דָּרוֹם. וְהַנָּכוֹן בְּעֵינַי כִּי אִמּוֹ קָרָאתוּ בֶּן אוֹנִי, וְרָצְתָה לוֹמַר בֶּן אֶבְלִי, מ״לֶחֶם אוֹנִים״ (הושע ט ד), ״לֹא אָכַלְתִּי בְאוֹנִי״ (דברים כו יד), וְאָבִיו עָשָׂה מִן אוֹנִי – כֹּחִי, מִלְשׁוֹן ״רֵאשִׁית אוֹנִי״ (בראשית מ״ט:ג׳), ״וּלְאֵין אוֹנִים״ (ישעיהו מ כט), וְלָכֵן קָרָא אוֹתוֹ בִּנְיָמִין – בֶּן הַכֹּחַ אוֹ בֶּן הַחֹזֶק, כִּי הַיָּמִין בּוֹ הַגְּבוּרָה וְהַהַצְלָחָה, כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (קהלת י ב) ״לֵב חָכָם לִימִינוֹ״, ״יְמִינְךָ תִּמְצָא שׂנְאֶיךָ״ (תהלים כא ט) ״יְמִין ה׳ רוֹמֵמָה״ (שם קיח טז), רָצָה לִהְיוֹת קוֹרֵא אוֹתוֹ בַּשֵּׁם שֶׁקְּרָאתוּ אִמּוֹ, כִּי כֵן כָּל בָּנָיו בַּשֵּׁם שֶׁקְּרָאוּ אוֹתָם אִמּוֹתָם יִקְרָאוּ, וְהִנֵּה תִּרְגֵּם אוֹתוֹ לְטוֹבָה וְלִגְבוּרָה. וְרָאִיתִי בְּבְרֵאשִׁית רַבָּה (בראשית רבה פ״ב:ט׳), ״בֶּן אוֹנִי״ – בֶּן צַעֲרִי, ״וְאָבִיו קָרָא לוֹ בִנְיָמִין״ – בִּלְשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ. וְלֹא יָדַעְתִּי מַהוּ, כִּי הַכֹּל לְשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ, וְכֵן שֵׁם כָּל בָּנָיו לְשׁוֹן קֹדֶשׁ הוּא. אֲבָל רָמְזוּ לָמָּה שֶׁאָמַרְתִּי שֶׁתִּרְגֵּם הַלָּשׁוֹן לְטוֹבָה:

כב **וַיִּשְׁמַע יִשְׂרָאֵל** סֵפֶר הַכָּתוּב עִנְוָתָנוּתוֹ, כִּי שָׁמַע בְּחַלֵּל בְּנוֹ יְצוּעָיו וְלֹא צִוָּה שֶׁיּוֹצִיאוּהוּ מִבֵּיתוֹ מִכְּלַל בָּנָיו וְלֹא יִנְחַל עִמָּהֶם, אֲבָל יִמְנֶה עִמָּהֶם וְיִהְיוּ שְׁנֵים עָשָׂר, וְהוּא יִמְנֶה רִאשׁוֹן. וּלְכָךְ עָשָׂה מִשְׁתֵּי הַפָּרָשִׁיוֹת פָּסוּק אֶחָד, כִּי אַף עַל פִּי שֶׁהוּא תְּחִלַּת עִנְיָן, שֶׁבָּא לִמְנוֹת הַשְּׁבָטִים מִשֶּׁנּוֹלְדוּ כֵּלָם, רָמַז כִּי רְאוּבֵן לֹא נִדְחָה בְּמַעֲשֵׂהוּ. וְעַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט יִתָּכֵן שֶׁבִּלְבֵּל רְאוּבֵן יְצוּעֵי בִלְהָה מִפַּחְדּוֹ שֶׁלֹּא תֵּלֵד לְיַעֲקֹב עוֹד, כִּי הוּא הַבְּכוֹר וְחָשַׁב לָקַחַת שְׁנֵי חֲלָקִים וַיַּפְסִיד יוֹתֵר

מִכָּל הָאַחִים, וְלֹא פָּחַד מֵאִמּוֹ כִּי זְקֵנָה הָיְתָה, וְאוּלַי מֵתָה זִלְפָּה, אוֹ חָשַׁשׁ לִכְבוֹד אִמּוֹ בַּעֲבוּר הֱיוֹתָהּ שִׁפְחָתָהּ, וְלָכֵן נִטְלָה מִמֶּנּוּ הַבְּכוֹרָה מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה. וְזֶהוּ טַעַם "וַיְהִיוּ בְּנֵי יַעֲקֹב שְׁנֵים עָשָׂר", כִּי לֹא הוֹלִיד אַחֲרֵי כֵן:

כח **וַיְהִיּוּ יְמֵי יִצְחָק** אֵין מֻקְדָּם וּמְאֻחָר בַּתּוֹרָה, מְכִירָתוֹ שֶׁל יוֹסֵף קָדְמָה לְמִיתָתוֹ שֶׁל יִצְחָק, לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על בראשית ל"ה:כ"ט). וּכְבָר כָּתַבְתִּי (רמב"ן על בראשית י"א:ל"ב) שֶׁזֶּה מִנְהַג הַכָּתוּב בְּכָל הַדּוֹרוֹת, יְסַפֵּר עִנְיַן הָאָדָם וְתוֹלְדוֹתָיו וּמִיתָתוֹ, וְיַתְחִיל בְּתוֹלְדוֹת הַדּוֹר הָאַחֵר. וְרָאוּי הָיָה לְהַקְדִּים מִיתַת יִצְחָק לְתוֹלְדוֹת יַעֲקֹב, כְּאֲשֶׁר עָשָׂה בְּאַבְרָהָם וּבְכָל דּוֹרוֹת הָרִאשׁוֹנִים, אֲבָל יְתַפֵּוֵּן הַכָּתוּב לְהַגִּיד כִּי יִצְחָק מֵת בְּשֵׂיבָה טוֹבָה זָקֵן וּשְׂבַע יָמִים אַחֲרֵי שֶׁשָּׁב אֵלָיו בְּנוֹ הַמְּבֹרָךְ הַנּוֹחֵל מַעֲלָתוֹ, וּקְבָרוּהוּ בְּכָבוֹד עֵשָׂו וְיַעֲקֹב בָּנָיו גְּדוֹלֵי הָעוֹלָם. וְלֹא הֻצְרַךְ לְהַזְכִּיר כִּי קְבָרוּהוּ בִּמְעָרַת הַמַּכְפֵּלָה, בַּעֲבוּר שֶׁהִזְכִּיר כִּי הָיָה בָּעִיר הַהִיא, וְאָנָה יִקְבְּרוּהוּ, רַק בְּקִבֻּר אָבִיו:

פרק לו

ב **עָדָה בַּת אֵילוֹן** הִיא בָּשְׂמַת בַּת אֵילוֹן, וְנִקְרֵאת בָּשְׂמַת (בראשית כ"ו:ל"ד) עַל שֵׁם שֶׁהָיְתָה מְקֻטֶּרֶת בְּשָׂמִים לַעֲבוֹדָה זָרָה. וְאָהֳלִיבָמָה הִיא יְהוּדִית, אוֹתוֹ רָשָׁע כִּנָּה שְׁמָהּ יְהוּדִית לוֹמַר שֶׁהִיא כּוֹפֶרֶת בַּעֲבוֹדָה זָרָה כְּדֵי לְהַטְעוֹת אֶת אָבִיו:

ג **בָּשְׂמַת בַּת יִשְׁמָעֵאל** וּלְהַלָּן הוּא קוֹרֵא לָהּ מָחֲלַת (בראשית כ"ח:ט'). מָצָאתִי בְּהַגָּדַת מִדְרָשׁ סֵפֶר שְׁמוּאֵל (פרק יז), שְׁלֹשָׁה מוֹחֲלִין לָהֶם עַל כָּל עֲוֹנוֹתֵיהֶם, גֵּר שֶׁנִּתְגַּיֵּר וְהָעוֹלֶה לְגִדֻּלָּה וְהַנּוֹשֵׂא אִשָּׁה, וְלָמַד הַטַּעַם מִכָּאן, לְכָךְ נִקְרֵאת מָחֲלַת, שֶׁנִּמְחֲלוּ לוֹ עֲוֹנוֹתָיו, כָּל זֶה לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על בראשית ל"ו:ג'). וְהִנֵּה לֹא נָתַן טַעַם בַּאֲבִי אָהֳלִיבָמָה שֶׁנִּקְרָא שָׁם בְּאֵרִי וְכָאן עֲנָה, וּבָשְׂמַת בַּת יִשְׁמָעֵאל יִהְיֶה שֵׁם הָעֶצֶם וְהוּא שֵׁם תֹּאַר לְקִטּוּר הַבְּשָׂמִים. וּבִבְרֵאשִׁית רַבָּה (בראשית רבה ס"ז:י"ג) אָמְרוּ, נָתַן עֵשָׂו דַּעְתּוֹ לְהִתְגַּיֵּר, מָחֲלַת שֶׁמָּחַל לוֹ הקב"ה עַל עֲוֹנָתָיו, בָּשְׂמַת שֶׁנִּתְבַּשְּׂמָה דַּעְתּוֹ עָלָיו. וְהִנֵּה שְׁנֵיהֶם תֹּאַר, אֵין שֵׁם הָעֶצֶם נוֹדָע בָּם. וּלְכָךְ אָמַר רַבִּי אַבְרָהָם כִּי הָיוּ לָהּ שְׁנֵי שֵׁמוֹת וְגַם לְאָבִיהָ. וְיִתָּכֵן לוֹמַר כִּי הַשְּׁתַּיִם נָשִׁים הָהֵם מֵתוּ בְּלֹא בָנִים, אוּלַי נֶעֱנְשׁוּ בַּעֲבוּר שֶׁהָיוּ מֹרַת רוּחַ לְיִצְחָק וּלְרִבְקָה, וְנָשָׂא אֲחוֹת אִשְׁתּוֹ בַּת אֵלוֹן וְאַחֶרֶת אָהֳלִיבָמָה בַּת עֲנָה. אֲבָל בַּת יִשְׁמָעֵאל אֲחוֹת נְבָיוֹת בַּעֲבוּר שֶׁהָיָה לָהּ שֵׁם כָּעוּר בִּלְשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ, מָחֲלַת, קָרָא אֶת שְׁמָהּ בַּשֵּׁם הַנִּכְבָּד אֲשֶׁר הָיָה לְאִשְׁתּוֹ הָרִאשׁוֹנָה, מִלְּשׁוֹן בְּשָׂמִים, כִּי הָיְתָה חֲבִיבָה עָלָיו בַּעֲבוּר שֶׁהָיְתָה מִמִּשְׁפַּחְתּוֹ וְאֵינֶנָּה רָעָה בְּעֵינֵי יִצְחָק אָבִיו:

ו **וַיִּקַּח עֵשָׂו אֶת נָשָׁיו וְאֶת בָּנָיו וְאֶת בְּנֹתָיו** זֶה הַמַּפָּע הָיָה אַחֲרֵי שׁוּב אֶחָיו מֵחָרָן וְהֵאָחְזוּ בְּאֶרֶץ כְּנַעַן כְּמוֹ שֶׁאָמַר כָּאן, וְאִפְשָׁר שֶׁהָיָה גַּם אַחֲרֵי מוֹת אֲבִיהֶם. וְהִנֵּה בְּעוֹד אֲחִיו בְּחָרָן הָיָה עֵשָׂו בְּשֵׂעִיר כַּכָּתוּב לְמַעְלָה (לב ד), אֲבָל הֶעְנִין כִּי עֵשָׂו הָלַךְ לְשֵׂעִיר בִּימֵי אַלּוּפֵי הַחֹרִי יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ, וַיְהִי לְשַׂר הוֹלֵךְ עִם ד' מֵאוֹת אִישׁ, וּבָנָיו וּבְיתוֹ הָיוּ בְּאֶרֶץ כְּנַעַן. וְיִתָּכֵן שֶׁהָיְתָה לוֹ שָׁם אֲחֻזָּה בְּמָקוֹם אֶחָד בַּמִּישׁוֹר, לֹא בְּהַר שֵׂעִיר, עַל כֵּן יֵחֵס לוֹ "אַרְצָה שֵׂעִיר שְׂדֵה אֱדוֹם". וְאַחֲרֵי שֶׁחָזַר אָחִיו לְאֶרֶץ כְּנַעַן פָּנָה לוֹ מִפָּנָיו, כִּי יָדַע שֶׁאֶרֶץ כְּנַעַן נַחֲלַת אָחִיו אֲשֶׁר נָתַן לוֹ אָבִיו בִּבְרָכָתוֹ, וְלָקַח בָּנָיו וְכָל נַפְשׁוֹת בֵּיתוֹ עִם רֹב, וְהָלַךְ לְשֵׂעִיר לְהִתְיַשֵּׁב שָׁם, וְאָז נִלְחַם בִּבְנֵי שֵׂעִיר הַחֹרִי יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ, כִּי אוּלַי פָּחֲדוּ מִמֶּנּוּ וְלֹא הָיוּ נוֹתְנִים אוֹתוֹ לָבֹא בִּגְבוּלָם בְּהַר שֵׂעִיר שָׁהָיוּ שָׁם הַמִּבְצָרִים, אֲלָא שֶׁיֵּשֵׁב בִּשְׂדֵה אֱדוֹם בִּמְקוֹמוֹ הָרִאשׁוֹן, "וַיַּשְׁמִידֵם ה' מִפְּנֵיהֶם וַיֵּרָשֵׁם וַיֵּשְׁבוּ תַּחְתָּם", כָּאָמוּר בְּמִשְׁנֵה תּוֹרָה (דברים ב כא). וּלְכָךְ יֹאמַר שָׁם (ב ה) "כִּי יְרֻשָּׁה לְעֵשָׂו נָתַתִּי אֶת הַר שֵׂעִיר":

וְטַעַם **וַיֵּלֶךְ אֶל אֶרֶץ** אָמַר אוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על בראשית ל"ו:ו'), אֶל אֶרֶץ אַחֶרֶת. וְרַשִׁ"י פֵּרֵשׁ (רש"י על בראשית ל"ו:ו'), לָגוּר בַּאֲשֶׁר יִמְצָא, כִּי הָלַךְ אֶל אֶרֶץ אֲשֶׁר יִמְצָא לוֹ מָקוֹם לַחֲנוֹתוֹ, עַד שֶׁבָּא אֶל הַר שֵׂעִיר וְיָשַׁב שָׁם. וְהַנָּכוֹן בְּעִינַי שֶׁיֹּאמַר וַיֵּלֶךְ אֶל אֶרֶץ שֵׂעִיר, וְחִסְרוּ הַכְּנוּי בַּעֲבוּר הֱיוֹתוֹ מוּבָן, שֶׁכְּבָר הִזְכִּיר (בראשית ל"ב:ד') שֶׁהָיָה עוֹמֵד בְּאֶרֶץ שֵׂעִיר, וְהַיְדוּעַ כִּי לְשָׁם יוֹלִיךְ בֵּיתוֹ, וְיַזְכִּיר בְּסָמוּךְ (בראשית ל"ו:ח') "וַיֵּשֶׁב עֵשָׂו בְּהַר שֵׂעִיר". וְנִמְצָא כָּזֶה (מלכים א טז יח) "וַיָּבֹא אֶל אַרְמוֹן בֵּית הַמֶּלֶךְ וַיִּשְׂרֹף עָלָיו אֶת בֵּית מֶלֶךְ", וְשִׁעוּרוֹ בֵּית הַמֶּלֶךְ הַזֶּה שֶׁהָיָה בּוֹ, וְכֵן "וַיִּשְׂרֹף אֶת הַבָּמָה הֶדַק לַעָפָר וְשָׂרַף אֲשֵׁרָה" (מלכים ב כג טו), כְּלוֹמַר אֲשֶׁר לְיָרָבְעָם הַנִּזְכֶּרֶת בַּמָּקוֹם הַהוּא, וְכֵן "וַיֹּאמֶר יוֹאָב לְכוּשִׁי לְךְ הַגֵּד לַמֶּלֶךְ וַיִּשְׁתַּחוּ כוּשִׁי לְיוֹאָב" (שמואל ב יח כא) "וַחֲמוֹר וְהָאֲרֵיֶה" (מלכים א יג כח), וְכֵן "כִּי נִשְׁבְּרוּ אֳנִיּוֹת בְּעָצְיוֹן גָּבֶר" (שם כב מט), הָאֳנִיּוֹת, וְכֵן רַבִּים. אַף כָּאן וַיֵּלֶךְ אֶל אֶרֶץ, כְּמוֹ אֶל הָאָרֶץ, אֶרֶץ שֵׂעִיר הַנִּזְכֶּרֶת:

ז **וְלֹא יָכְלָה אָרֶץ מְגוּרֵיהֶם** טַעְמוֹ עִיר מְגוּרֵיהֶם, הִיא חֶבְרוֹן אֲשֶׁר גָּר שָׁם אַבְרָהָם וְיִצְחָק, כִּי אֶרֶץ כְּנַעַן תִּשָּׂא כָּזֶה וְכָזֶה אֶלֶף פְּעָמִים, אֲבָל עֵשָׂו בִּרְאוֹתוֹ כִּי לֹא יוּכַל לַעֲמֹד בְּעִירוֹ וּבִמְקוֹמוֹ, עָזַב אֶת כָּל הָאָרֶץ לְאָחִיו וְהָלַךְ לוֹ:

ט **וְאֵלֶּה תּוֹלְדוֹת עֵשָׂו אֲבִי אֱדוֹם** בָּא לְהַזְכִּיר הַתּוֹלָדוֹת אֲשֶׁר הוֹלִידוּ בָּנָיו אַחֲרֵי שֶׁהָלְכוּ עִמּוֹ לְשֵׂעִיר, כִּי הוּא לֹא הוֹלִיד שָׁם. וְהִנֵּה הֵחֵל מִמֶּנּוּ, לוֹמַר הוּא הוֹלִיד אֶת אֱלִיפַז וּרְעוּאֵל, וְהֵם הוֹלִידוּ בְּאֶרֶץ שֵׂעִיר תּוֹלְדוֹת הַלָּלוּ. וְיַזְכִּיר עִמָּהֶם בְּנֵי אָהֳלִיבָמָה הַנּוֹלָדִים בְּאֶרֶץ כְּנַעַן אַף עַל פִּי שֶׁלֹּא הִזְכִּיר לָהֶם תּוֹלָדוֹת

בְּאֶרֶץ שֵׂעִיר, כְּדֵי שֶׁיִּמָּנוּ עִם אֲחֵיהֶם בְּנֵי עֵשָׂו הַנִּזְכָּרִים בִּתְחִלַּת הַפָּרָשָׁה, וְעוֹד בַּעֲבוּר הֱיוֹתָם בְּשֵׂעִיר אַלּוּפִים, כִּי כָל אַלּוּפֵיהֶם יִזָּכֵיר׃

יב **וְתִמְנַע הָיְתָה פִּילֶגֶשׁ** מִפְּנֵי שֶׁלֹּא הִקְפִּיד בְּכָל הָאֲחֵרִים לְהוֹדִיעַ שֵׁם הָאֵם דָּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ (ב״ר פב יד) כִּי זֶה לְהוֹדִיעַ גְּדֻלָּתוֹ שֶׁל אַבְרָהָם אָבִינוּ, כַּמָּה הָיוּ תְּאֵבִים לְהִדָּבֵק בְּזַרְעוֹ, שֶׁהֲרֵי תִּמְנַע זוֹ בַּת אַלּוּפִים הָיְתָה, שֶׁנֶּאֱמַר ״וַאֲחוֹת לוֹטָן תִּמְנָע״, אָמְרָה אֵינִי זוֹכָה לְהִנָּשֵׂא לְךָ, הַלְוַאי וְאֶהְיֶה פִּילֶגֶשׁ, כְּמוֹ שֶׁכָּתַב רַשִׁ״י (רש״י על בראשית ל״ו:י״ב). וְיִתָּכֵן כִּי בְּנֵי אֱלִיפַז הַחֲמִשָּׁה הָיוּ יְדוּעִים לוֹ כִּי הוֹלִידָם מִנָּשָׁיו, וַעֲמָלֵק בַּעֲבוּר הֱיוֹתוֹ בֶּן פִּלֶגֶשׁ לֹא הָיָה לוֹ שֵׁם בְּאֶחָיו, וְהָיָה נִכְלָל עִם בְּנֵי עֵשָׂו בַּעֲבוּר הֱיוֹתוֹ מִזַּרְעוֹ. וְהַצְּרָךְ הַכָּתוּב לוֹמַר כִּי אִמּוֹ פִּלּוֹנִית אֲשֶׁר הוּא נוֹדַע לָהּ יְלָדוּהוּ לֶאֱלִיפַז, אֲבָל אֵינֶנּוּ בִּכְלַל בְּנֵי עֵשָׂו וְלֹא יוֹשֵׁב עִמָּהֶם בְּהַר שֵׂעִיר, כִּי בִּבְנֵי הַגְּבִירוֹת יִקָּרֵא לוֹ זֶרַע וְלֹא בְּבֶן הַפִּילֶגֶשׁ, כִּי לֹא יִירַשׁ בֶּן אָמָה עִם בָּנָיו, כְּמוֹ שֶׁעָשָׂה אָבִיו. וְהִנֵּה אֲנַחְנוּ נִצְטַוִּינוּ בִּבְנֵי עֵשָׂו שֶׁלֹּא נִתְעֵב אוֹתָם (דברים כג ח) וְלֹא נִקַּח אֶת אַרְצָם (שם ב ה), וְהֵם כָּל בָּנָיו הַיְדוּעִים לוֹ הַיּוֹשְׁבִים בְּשֵׂעִיר כִּי הֵם הַנִּקְרָאִים אֱדוֹם עַל שְׁמוֹ, אֲבָל בֶּן הַפִּילֶגֶשׁ אֵינוֹ בִּכְלַל בְּנֵי עֵשָׂו וְלֹא עִמָּהֶם בְּאַרְצָם, וְנִצְטַוִּינוּ בּוֹ בְּהֶפֶךְ, לְתַעֵב אוֹתוֹ וְלִמְחוֹת אֶת שְׁמוֹ. וְכָתַב רַשִׁ״י עוֹד, וּבְדִבְרֵי הַיָּמִים (א א לו) מוֹנֶה תִּמְנַע בִּבְנָיו שֶׁל אֱלִיפַז, מְלַמֵּד שֶׁבָּא עַל אִשְׁתּוֹ שֶׁל שֵׂעִיר הַחוֹרִי וְיָצְאָה תִּמְנַע מִבֵּינֵיהֶם, וּכְשֶׁגָּדְלָה הָיְתָה פִּילַגְשׁוֹ, וְזֶהוּ ״וַאֲחוֹת לוֹטָן תִּמְנָע״ (בראשית ל״ו:כ״ב), וְלֹא מָנָאהּ מִבְּנֵי שֵׂעִיר, שֶׁהָיְתָה אֲחוֹתוֹ מִן הָאֵם וְלֹא מִן הָאָב. וְאֵין דַּעְתִּי סוֹבֶלֶת זֶה, כִּי הָיָה רָאוּי לוֹמַר בִּדְבְרֵי הַיָּמִים ״וְתִמְנַע בִּתּוֹ״, וְלָמָּה יִמְנֶה הָאִשָּׁה בַּבָּנִים, אוּלַי לֹא יַקְפִּיד הַכָּתוּב בְּכָךְ בַּדָּבָר הַיָּדוּעַ, כִּי מָצִינוּ שֵׁם בִּדְבְרֵי הַיָּמִים (א ה כט) ״וּבְנֵי עַמְרָם אַהֲרֹן וּמֹשֶׁה וּמִרְיָם וּבְנֵי אַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא״ וְגוֹמֵר, וְאִם כֵּן רָאוּי שֶׁנֹּאמַר כִּי תִּמְנַע זֹאת הִיא בַּת אֱלִיפַז אֲשֶׁר יָלְדָה לוֹ אֵשֶׁת שֵׂעִיר הַחוֹרִי אַחֲרֵי מוֹת אִישָׁהּ, וְהָיְתָה אֲחוֹת לוֹטָן מִן הָאֵם, וּנְשָׂאָהּ אֱלִיפַז לְפִילֶגֶשׁ, שֶׁהַגּוֹי מֻתָּר בְּבִתּוֹ. אוֹ נֹאמַר עַל דַּעַת רַבּוֹתֵינוּ כִּי תִּמְנַע הַנִּזְכָּר בִּדְבְרֵי הַיָּמִים הוּא תִּמְנַע הָאַלּוּף הַנִּזְכָּר לְמַטָּה (בראשית ל״ו:מ׳) שֶׁנִּמְנָה שָׁם מִבְּנֵי אֱלִיפַז, כַּאֲשֶׁר נִמְנָה קֹרַח וְהוּא בֶּן אֱהֶלִיבָמָה, כִּי שְׁנֵיהֶם הָיוּ מַמְזֵרִים, נוֹלְדוּ מֵאָחֹד וְנִמְנִים עִם בְּנֵי הָאַחֵר, כִּי רָחוֹק שֵׁימְנָה הָאִשָּׁה בֵּין הַבָּנִים בְּתוֹכָם. וְעַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט יֵשׁ לַחְשֹׁב בּוֹ כִּי תִּמְנַע פִּילֶגֶשׁ אֱלִיפַז אַחֲרֵי לִדְתָּהּ אֶת עֲמָלֵק יָלְדָה בֵּן וַתִּקְשׁ בְּלִדְתָּהּ וַתָּמָת, וַתִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ תִּמְנַע בַּעֲבוּר הַזְכִּיר שְׁמָהּ, וְאָבִיו אֱלִיפַז קָרָא לוֹ קֹרַח, וְלֹא הִזְכִּיר הַכָּתוּב הַבֵּן הַזֶּה לְתִמְנַע אִמּוֹ כְּדֵי שֶׁלֹּא יַאֲרִיךְ, כִּי הַכַּוָּנָה הָיְתָה לְמְנוֹת עֲמָלֵק בִּכְנֵי עַצְמוֹ, אֲבָל בְּנֵי אֱלִיפַז שִׁבְעָה הָיוּ, וּמָנָה הַכָּתוּב הָאַלּוּפִים דֶּרֶךְ מַעֲלָתָם, עַל כֵּן הִקְדִּים קְנַז וְקֹרַח לְגַעְתָּם. וַאֲנִי עוֹד סוֹבֵר בַּכָּתוּב הַזֶּה מָה שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ בִּשְׁלֹשִׁים וּשְׁתַּיִם מִדּוֹת (מדה יא) שֶׁהָאַגָּדָה נִדְרֶשֶׁת, אָמְרוּ, סָדוּר הָיָה רָאוּי לִהְיוֹת אֶלָּא שֶׁנֶּחְלַק, שֶׁנֶּאֱמַר (דהי״ב ל יח) ״כִּי מַרְבִּית הָעָם״ וְכוּ׳, וְגַם רוֹדְפֵי הַפְּשָׁט יֹאמְרוּ כֵּן בִּפְסוּקִים אֲחֵרִים, וְכֵן זֶה יֹאמַר ״בְּנֵי אֱלִיפַז תֵּימָן אוֹמָר צְפוֹ וְנַעֲתָם וּקְנַז וְתִמְנַע״, וְחָזַר וְאָמַר ״הָיְתָה פִּילֶגֶשׁ לֶאֱלִיפַז בֶּן עָשָׂו וַתֵּלֶד לֶאֱלִיפַז אֶת עֲמָלֵק״, וְלֹא הִזְכִּיר שֵׁם הַפִּילֶגֶשׁ, וְהָאֱמֶת שֶׁהִיא אֲחוֹת לוֹטָן תִּמְנָע, וְהִיא הַסִּבָּה שֶׁלֹּא הִזְכִּיר שְׁמָהּ, כִּי לֹא רָצָה לֵאמֹר שְׁנֵי פְּעָמִים ״וְתִמְנַע״ לְזֶכֶר וְלִנְקֵבָה. וְהִנֵּה בְּנֵי אֱלִיפַז שִׁבְעָה וְהֵם הָאַלּוּפִים הַנִּזְכָּרִים לוֹ, אֲבָל הֶחֱלִיפוּ שֵׁם זֶה הַקָּטָן בַּעֲבוּר הֱיוֹת שְׁמוֹ כְּשֵׁם הַפִּילֶגֶשׁ שֶׁלֹּא יֵחָשֵׁב כִּבְנָהּ, וּקְרָאוּהוּ קֹרַח בַּעֲלוֹתוֹ לְמַעֲלַת אַלּוּף. וְרַבִּי אַבְרָהָם אָמַר (אבן עזרא על בראשית ל״ו:ב׳), כִּי קֹרַח בֶּן אֱהֶלִיבָמָה אֵשֶׁת עֵשָׂו הוּא נִמְנָה פַּעֲמַיִם, כִּי הוּא הַקָּטָן מִבְּנֵי אֱהֶלִיבָמָה, וְגִדַּלְתּוֹ עָדָה, וְכֵן בְּנֵי מִיכַל בַּת שָׁאוּל כְּדִבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ (סנהדרין יט). וְעַל דַּעַת הַזֶּה יִהְיֶה פֵּרוּשׁ הַכָּתוּב בִּדְבְרֵי הַיָּמִים כִּי תִּמְנַע יָלְדָה עֲמָלֵק, שֶׁיִּהְיֶה שִׁעְבּוּדוֹ וּלְתִמְנַע עֲמָלֵק, וְחִפְּרוּ הַלָּמֵ״ד כְּדֶרֶךְ ״וּשְׁנֵי שֶׂרֵי גְדוּדִים הָיוּ בֶּן שָׁאוּל״ (שמואל ב ד ב), לְבֶן שָׁאוּל. וְהַנָּכוֹן מָה שֶׁחָשַׁבְתִּי בּוֹ, וְטַעַם ״אֵלֶּה בְּנֵי עֵדָה״ עַל הָרֹב, כִּי עֲמָלֵק אֵינֶנּוּ בְּנָהּ, וְכֵן ״אֵלֶּה בְּנֵי יַעֲקֹב אֲשֶׁר יֻלַּד לוֹ בְּפַדַּן אֲרָם״ (בראשית ל״ה:כ״ו), אֵינוֹ עַל בִּנְיָמִין׃

כ **אֵלֶּה בְּנֵי שֵׂעִיר הַחֹרִי** הַחֹרִי שֵׁם אִישׁ הָיָה אֲבִי אֻמָּה קַדְמוֹנִית תִּקָּרֵא עַל שְׁמוֹ כְּמוֹ הָאֱמוֹרִי וְהַפְּרִזִּי, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ב כב) ״אֲשֶׁר הִשְׁמִיד אֶת הַחֹרִי מִפְּנֵיהֶם״, וְנִקְרָא שֵׂעִיר עַל שֵׁם הָאָרֶץ שֶׁנִּקְרֵאת שֵׂעִיר, וְהַשֵּׁם הַזֶּה הָיָה לָאָרֶץ מִן עֲשָׂו שֶׁהוּא אִישׁ שֵׂעִיר מִיּוֹם שֶׁהָלַךְ שָׁם וְאֵילָךְ, וְכֵן שֵׁם אֱדוֹם מִמֶּנּוּ הָיָה, אֲבָל הַכָּתוּב הִפְרִישׁ בֵּינֵיהֶם, כִּי אֵלֶּה הֵם בְּנֵי שֵׂעִיר הַחוֹרִי שֶׁהָיוּ יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ לְמַבָּרֵאשׁוֹנָה, לֹא בְּנֵי שֵׂעִיר הָאֲדוֹמִי אֲשֶׁר בָּא שָׁם, וְעוֹד אֲפָרֵשׁ יְחוּס הַחוֹרִי בְּמִשְׁנֵה תּוֹרָה (דברים ב י) בְּעֶזְרַת הַשֵּׁם. וְכָתַב רַבִּי אַבְרָהָם (אבן עזרא על בראשית ל״ו:כ׳), הִזְכִּיר הַכָּתוּב זֶה לְהַפְרִישׁ יְחוּסֵי שֵׂעִיר וְעֵשָׂו, כִּי יִשְׂרָאֵל יְצַוּוּ עַל בְּנֵי עֵשָׂו. וְרַשִׁ״י כָּתַב (רש״י על בראשית ל״ו:כ״ד), לֹא הֶזֵּקַק לְכָתֹב מִשְׁפְּחוֹת הַחוֹרִי אֶלָּא מִפְּנֵי תִּמְנַע לְהוֹדִיעַ גְּדֻלַּת אַבְרָהָם׃

כב **וַאֲחוֹת לוֹטָן תִּמְנָע** כְּמוֹ ״וַאֲחוֹת תּוּבַל קַיִן נַעֲמָה״ (בראשית ד׳:כ״ב), ״וְאַחְיוֹתֵיהֶם צְרוּיָה וַאֲבִיגַיִל״ (דהי״א ב טז), ״וְתָמָר אֲחוֹתָם״ (שם ג ט), ״וְסֶרַח אֲחוֹתָם״ (בראשית מ״ו:י״ז), כִּי הַמִּנְהָג לְיַחֵס הַבַּת אֶל הָאַחִים. וְהָיָה רָאוּי שֶׁתִּמָּנֶה לְמַעְלָה עִם בְּנֵי שֵׂעִיר וְדִישׁוֹן וְאֶצֶר וְדִישָׁן וְתִמְנַע אֲחוֹתָם, אֲבָל הָיְתָה אֲחוֹת לוֹטָן בַּת אָבִיו וּבַת אִמּוֹ, לֹא אֲחוֹת שְׁאָר הָאַחִים, וְלָכֵן רָצָה לְיַחֵס אוֹתָהּ אֵלָיו, אוֹ שֶׁהָיְתָה אֲחוֹתוֹ מִן הָאֵם וְלֹא מִן הָאָב, וְאֵינֶנָּה בַּת שֵׂעִיר הַחוֹרִי׃

כד **וְאֵלֶּה בְּנֵי צִבְעוֹן וְאַיָּה וַעֲנָה** הַוֵי״ו יִתֵּרָה, וְכֵן ״עֶבֶד אָבִיךָ וַאֲנִי מֵאָז וְעַתָּה וַאֲנִי עַבְדֶּךָ״ (שמו״ב טו לד) דִּין שְׁנֵיהֶם אֲנִי, ״וְאֵלֶּה רָאשֵׁי בֵית אֲבוֹתָם וְעֵפֶר וְיִשְׁעִי״ (דהי״א ה כד), וּכְמוֹהֶם רַבִּים. וְהִנֵּה צִבְעוֹן זֶה הוּא הַבֵּן הַשְּׁלִישִׁי לְשֵׂעִיר הַחוֹרִי, וְהוֹלִיד שְׁנֵי בָנִים אֵלּוּ, אַיָּה וַעֲנָה, וְסֵפֶר הַכָּתוּב כִּי עֲנָה זֶה בֶּן צִבְעוֹן הוּא אוֹתוֹ עֲנָה שֶׁמָּצָא הַיֵּמִם בַּמִּדְבָּר בִּרְעוֹתוֹ הַחֲמוֹרִים שֶׁל צִבְעוֹן אָבִיו, לְהַבְדִּיל בֵּינוֹ וּבֵין עֲנָה דּוֹדוֹ אֲחִי צִבְעוֹן אָבִיו, וְזֶה עֲנָה בֶּן צִבְעוֹן הוּא חָמִיו שֶׁל עֵשָׂו׃

אֲשֶׁר מָצָא אֶת הַיֵּמִם כִּדְעַת מִקְצָת רַבּוֹתֵינוּ בַּתַּלְמוּד (פסחים נד) הֵם הַפְּרָדִים, וְזֶה הָאִישׁ מָצָא כִּי יוֹלִידוּ מִין שֶׁלֹּא בְּמִינוֹ, וְאֵין כֵּן בִּשְׁאָר מִינֵי הַכִּלְאַיִם. וְאָמַר "בַּמִּדְבָּר בִּרְעוֹתוֹ הַחֲמוֹרִים", כִּי הָיוּ לוֹ שָׁם בַּמִּדְבָּר חֲמוֹרִים רַבִּים תּוֹבְעִים אֲתוֹנוֹת, וְהִרְבִּיעָם עִם הַסּוּסִיּוֹת וְהוֹלִידוּ. וְנִרְאֶה שֶׁנִּחְשַׁב לוֹ בְּדוֹרוֹ לְחָכְמָה, כִּי הִכִּיר בְּמִינֵיהֶם שֶׁהֵם קְרוֹבִים בַּטֶּבַע וְיוֹלִידוּ, וְהָיָה נוֹדָע בַּמַּעֲשֶׂה הַהוּא, וְעַל כֵּן יִתָּאֲרֵהוּ בּוֹ. וְאוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על בראשית ל״ו:כ״ד) תִּרְגֵּם "גִּבָּרְיָא", וְהַנִּרְאֶה מִסְּבָרָתוֹ כִּי עֲנָה זֶה בָּאוּ עָלָיו מִן הָאֻמָּה הַנִּקְרֵאת אֵימִים לְפָנִים עַם גָּדוֹל וָרָם כַּעֲנָקִים (דברים ב י), וְרָצוּ לְגָזֹל מִמֶּנּוּ הַחֲמוֹרִים שֶׁל צִבְעוֹן אָבִיו, וְהוּא הָיָה בַּמִּדְבָּר וְאֵין עוֹזֵר לוֹ, וַתִּמְצָא יָדוֹ לָהֶם וְהִצִּיל מֵיָּדָם, וְהוּא מִלְּשׁוֹן "תִּמְצָא יָדְךָ לְכָל אֹיְבֶיךָ" (תהלים כא ט), "וְלֹא הִמְצִיתְךָ בְּיַד (שאול) דָּוִד" (שמואל ב ג ח). אוֹ יֹאמַר שֶׁמָּצָא אוֹתָם וְנִצַּל וְהָיָה נוֹדָע בַּגְּבוּרָה הַזֹּאת, וְנָכוֹן הוּא:

כה **וְאֵלֶּה בְּנֵי עֲנָה דִּשֹׁן וְאָהֳלִיבָמָה בַּת עֲנָה** דֶּרֶךְ הַכָּתוּב לֵאמֹר בַּבָּנוֹת כֵּן, כְּמוֹ "וְאֵת דִּינָה בִתּוֹ" (בראשית מ״ו:ט״ו), וְזֶה עֲנָה הוּא הַבֵּן הָרְבִיעִי לְשֵׂעִיר הַחוֹרִי אֲחִי צִבְעוֹן הַנִּמְנֶה אַחֲרָיו לְמַעְלָה (בראשית ל״ו:כ׳), כִּי הַפָּרָשָׁה תִּמְנֶה שִׁבְעָה בְּנֵי שֵׂעִיר הַחוֹרִי כְּתוֹלְדוֹתָם, וְהָיָה לָזֶה עֲנָה בֵּן אֶחָד יִקָּרֵא גַּם כֵּן דִּישׁוֹן כְּשֵׁם דּוֹדוֹ, וְלוֹ בַּת תִּקָּרֵא אָהֳלִיבָמָה כְּשֵׁם קְרוֹבָתָהּ בַּת עֲנָה בֶּן צִבְעוֹן, וּלְכָךְ יֹאמַר הַכָּתוּב בְּאֵשֶׁת עֵשָׂו (בראשית ל״ו:ב׳) אָהֳלִיבָמָה בַת עֲנָה בַּת צִבְעוֹן, לְהַגִּיד כִּי הִיא בַּת עֲנָה שֶׁמָּצָא הַיֵּמִים נָכְדַּת צִבְעוֹן, לֹא אָהֳלִיבָמָה בַּת עֲנָה בֶּן שֵׂעִיר הַחוֹרִי אֲחִי צִבְעוֹן. וְעַל דַּעַת קְצָת רַבּוֹתֵינוּ (פסחים נד) אֵין בַּפָּרָשָׁה רַק אִישׁ אֶחָד הַנִּקְרָא עֲנָה, וְהוּא בֶּן צִבְעוֹן שֶׁבָּא בִּזְנוּת עַל אִמּוֹ אֵשֶׁת שֵׂעִיר הַחוֹרִי, וַיִּמְנֶה אוֹתוֹ הַכָּתוּב (בראשית ל״ו:כ׳) בִּבְנֵי שֵׂעִיר הַחוֹרִי כִּי יַחְשְׁבוּהוּ הָאֲנָשִׁים כִּבְנוֹ וַיִּקָּרְאוּהוּ עֲנָה בֶּן שֵׂעִיר, וְגִדְּלוֹ בֵּין בָּנָיו בְּחָשְׁבוֹ שֶׁהוּא בְּנוֹ, וַיִּמְנֶה אוֹתוֹ הַכָּתוּב פַּעַם אַחֶרֶת (בראשית ל״ו:כ״ד) עַל פִּי הָאֱמֶת בֶּן לְצִבְעוֹן. וְזֶה מִדְרָשָׁם שֶׁל דּוֹרְשֵׁי חוּמְרוֹת כְּמוֹ שֶׁמַּזְכָּר בְּמַסֶּכֶת פְּסָחִים (שם), וְאֵינֶנּוּ דִּבְרֵי הַכֹּל בַּגְּמָרָא וְלֹא מַשְׁמָעוֹ שֶׁל מִקְרָא כְּלָל:

כו **וְאֵלֶּה בְּנֵי דִּישָׁן חֶמְדָּן וְאֶשְׁבָּן** הוּא דִּישׁוֹן הַבֵּן הַחֲמִישִׁי לְשֵׂעִיר, כִּי אֵין קְפִידָא שֶׁיִּקָּרְאוּ דִּישָׁן אוֹ דִּישׁוֹן רַק כְּשֶׁהֵם בְּפָסוּק אֶחָד לְהַבְדִּיל בֵּין שְׁנֵיהֶם. וְכֵן "וַיַּעַשׂ חִירוֹם אֶת הַכִּיֹּרוֹת וַיֶּכֶל חִירָם" (מלכים א ז מ) וְהֶצְרֵךְ הַכָּתוּב בְּכָאן לְקָרְאוֹ דִּישָׁן שֶׁלֹּא יֵחָשֵׁב שֶׁהוּא דִּישׁוֹן בֶּן עֲנָה הַנִּזְכָּר בְּסָמוּךְ לְיַחֵס לוֹ תּוֹלָדוֹת כִּי כֵן יִהְיֶה בַּמַּשְׁמָע:

לא **וְאֵלֶּה הַמְּלָכִים אֲשֶׁר מָלְכוּ בְּאֶרֶץ אֱדוֹם** נִכְתַּב זֶה לְהַגִּיד כִּי נִתְקַיְּמָה בּוֹ בִּרְכַּת יִצְחָק שֶׁאָמַר לוֹ "וְעַל חַרְבְּךָ תִּחְיֶה" (בראשית כ״ז:מ׳), כִּי גָּבְרוּ עַל בְּנֵי שֵׂעִיר הַחוֹרִי וּמָלְכוּ עֲלֵיהֶם בְּאַרְצָם, וְאֵלֶּה הֶעָרִים מְדִינוֹת בְּאֶרֶץ אֱדוֹם, כִּי בְּצָרָה לֶאֱדוֹם הִיא, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (ישעיהו לד ו) "כִּי זֶבַח לַה׳ בָּצְרָה וָטֶבַח גָּדוֹל בְּאֶרֶץ אֱדוֹם", וְכֵן אֶרֶץ הַתֵּימָנִי מֵאֱדוֹם, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ (עובדיה א ט) "וְחַתּוּ גִבּוֹרַיִךְ תֵּימָן לְמַעַן יִכָּרֵת אִישׁ מֵהַר עֵשָׂו", וְכֻלָּם כָּךְ הֵמָּה. אֲבָל סִפֵּר הַכָּתוּב כִּי לֹא הָיוּ מְלָךְ בֶּן מֶלֶךְ כַּאֲשֶׁר הָיוּ בְּיִשְׂרָאֵל. **וְלִפְנֵי מְלָךְ מָלָךְ**. יָמִים רַבִּים קֹדֶם, וְאֵין טַעַם "לִפְנֵי מְלָךְ מָלָךְ" שֶׁנִּמְשְׁכָה מַלְכוּת אֵלֶּה עַד מַלְכוּת יִשְׂרָאֵל (ראה רש״י ורד״ק), אֲבָל לֵאמֹר כִּי אָז לֹא תִּהְיֶה לָהֶם מַלְכוּת, לְקַיֵּם "וְאֶת אָחִיךָ תַּעֲבֹד" (בראשית כ״ז:מ׳). וְיִתָּכֵן שֶׁאֵלּוּ כֻּלָּם בִּימֵי מֹשֶׁה כְּבָר עָבְרוּ, כִּי הָיוּ זְקֵנִים בְּעֵת שֶׁהִמְלִיכוּ אוֹתָם וְלֹא הֶאֱרִיכוּ יָמִים:

לה וְטַעַם **הַמַּכָּה אֶת מִדְיָן בְּשָׂדֶה מוֹאָב** לְהַגִּיד גְּבוּרָתוֹ, שֶׁבָּאוּ הַמִּדְיָנִים בִּשְׂדֵה מוֹאָב לְהִשָּׁגֵב עִמָּם וְנִצַּח אֶת כֻּלָּם. **וּשֵׁם עִירוֹ פָּעִי** הָיָה מִמְּקוֹם שָׁאוּל, עַל כֵּן לֹא הִזְכִּיר לוֹ עִיר אַחֶרֶת. וְיִתָּכֵן שֶׁהָיָה חָנָן – מָקוֹם, וְהוּא בַּעַל עָלָיו, וַאֲחֵרֵי כֵן מָלַךְ:

מ **וְאֵלֶּה שְׁמוֹת אַלּוּפֵי עֵשָׂו** מִתְּחִלָּה (בראשית ל״ו:ט״ו-י״ט) מָנָה בְּנֵי בָּנָיו שֶׁהָיוּ אַלּוּפִים בַּדּוֹר הַהוּא, וְאַחַר כֵּן הִצְלִיחוּ מִזַּרְעוֹ לִמְלוֹכָה, וְאַחֲרֵי כֵן פָּסְקָה מַלְכוּתָם וְחָזְרוּ וְנָתְנוּ אֶת אֵלּוּ אַלּוּפִים לְרֹאשׁ, וְכָךְ נֶאֱמַר בִּדְבָרֵי הַיָּמִים (א א נא) "רַיָּמָת הֲדָד וַיִּהְיוּ אַלּוּפֵי אֱדוֹם אַלּוּף תִּמְנָע", כָּךְ פֵּרֵשׁ רַשִׁ״י (רש״י על בראשית ל״ו:מ׳). וּמָה שֶׁאָמַר "לְמִשְׁפְּחוֹתָם לִמְקֹמָתָם בִּשְׁמוֹתָם לְמוֹשְׁבוֹתָם בְּאֶרֶץ אֲחֻזָּתָם" (בראשית ל״ו:מ״ג), כִּי הָרִאשׁוֹנִים הָיוּ כָּל הָאַחִים אַלּוּפִים יוֹשְׁבִים כֻּלָּם בְּעִיר אַחַת מוֹשְׁלִים בָּעָם כְּאֶחָד, אוֹ כְּעֵנָן נְשִׂיאֵי שֵׁבֶט וְרָאשֵׁי בָּתֵּי אָבוֹת, אֲבָל אֵלּוּ אַחֲרוֹנִים הָיוּ אַלּוּפִים לְמִשְׁפְּחוֹתָם, כִּי כָל אֶחָד הָיָה אַלּוּף לְכָל מִשְׁפָּחוֹת בְּנֵי עֵשָׂו וּבְכָל מְקוֹמוֹת מוֹשְׁבוֹתָם, וְהוּא לְבַדּוֹ נִקְרָא בַּדּוֹר אַלּוּף, אֵין אַחֵר נִקְרָא כֵן בְּכָל אֶרֶץ אֲחֻזָּתָם, כִּי הָיוּ מְמֻלָּכִים לְאַרְצָם אֲבָל לֹא יָשְׁבוּ לְכִסֵּא לָהֶם וְלֹא נָתְנוּ עֲלֵיהֶם הוֹד מַלְכוּת. וְנִכְתְּבָה הַפָּרָשָׁה בְּדֶרֶךְ הַנְּבוּאָה לְדַעַת רַבִּים (רש״י וראב״ע והרד״ק). וְאֵינֶנּוּ נָכוֹן, כִּי הַנְּבוּאָה לָמָּה תַּזְכִּיר אֶת אֵלֶּה, וְעַד אֵיזֶה זְמַן תִּמְנֶה וְתִסְפֹּק בָּהֶם. אֲבָל הַנָּכוֹן שֶׁכָּל אֵלֶּה לִפְנֵי הַתּוֹרָה, וְנֹאמַר שֶׁמָּשְׁלוּ כְּאֶחָד, וְיִהְיֶה פֵּרוּשׁ לִמְקֹמָתָם שֶׁמָּשַׁל כָּל אֶחָד בִּמְקוֹמוֹ, אוֹ שֶׁהָיָה מֶמְשַׁלְתָּם זְמַן מוּעָט, וּשְׁנוֹת רָשָׁעִים תִּקְצֹרְנָה (משלי י כז):

מג **מַגְדִּיאֵל** זוֹ רוֹמִי, לְשׁוֹן רַשִׁ״י. וְלֹא הֻבְּינוֹתִי זֶה, כִּי אִם נֹאמַר שֶׁיִּהְיֶה נְבוּאָה לְיָמִים רַבִּים וּלְעִתִּים רְחוֹקוֹת, הִנֵּה מְלָכִים רַבִּים מָלְכוּ לֶאֱדוֹם עַל מַלְכוּת רוֹמִי וְאֵין רוֹמִי אַלּוּף, אֲבָל הִיא מַלְכוּת גְּדוֹלָה וְאִמְתָּנִי וְתַקִּיפָא יַתִּירָא, לֹא הָיָה כְּמוֹהָ בַּמַּמְלָכוֹת. אֲבָל מָה שֶׁאָמְרוּ בְּפִרְקֵי רַבִּי אֱלִיעֶזֶר (לח), בְּשִׁכַּר שֶׁפִּנָּה אֶת כָּלָיו מִפְּנֵי יַעֲקֹב אָחִיו נִתַּן לוֹ מֵאָה מְדִינוֹת מִשֵּׂעִיר וְעַד מַגְדִּיאֵל, וּמַגְדִּיאֵל זוֹ רוֹמִי, שֶׁנֶּאֱמַר "אַלּוּף מַגְדִּיאֵל אַלּוּף עִירָם", כְּוָנָתָם בָּזֶה מָה שֶׁהוֹדַעְתִּיךָ כַּמָּה פְּעָמִים, כִּי הָיוּ הַמִּקְרִים בָּרִאשׁוֹנִים רֶמֶז לָזַרְעָם, וְהִנֵּה אֵלֶּה הָאַלּוּפִים הָאַחֲרוֹנִים עֲשָׂרָה עִם מַגְדִּיאֵל רָמַז שֶׁיִּהְיוּ מַלְכֵי אֱדוֹם בְּמֶמְשַׁלְתָּם בַּמַּלְכוּת הָרְבִיעִית, עֲשָׂרָה יִמְלְכוּ עַל אֶרֶץ אֱדוֹם וְהָעֲשִׂירִי מֵהֶם יִמְלֹךְ עַל רוֹמִי, וּמִשָּׁם תִּתְפַּשֵּׁט אַחֲרֵי כֵן מַלְכוּתָם עַל כָּל הָעוֹלָם. וְלָזֶה יִרְמֹז שֵׁם מַגְדִּיאֵל, שֶׁיִּתְגַּדֵּל עַל

כָּל אֵל, כְּמוֹ שֶׁאָמַר בּוֹ (דניאל יא לו) "וְעָשָׂה כִרְצוֹנוֹ הַמֶּלֶךְ וְיִתְרוֹמֵם וְיִתְגַּדֵּל עַל כָּל אֵל", וְזֶהוּ שֶׁנֶּאֱמַר (שם ז כד) "וְקַרְנַיָּא עֲשַׂר מִנַּהּ מַלְכוּתָא עַשְׂרָה מַלְכִין יְקוּמוּן וְאָחֳרָן יְקוּם אַחֲרֵיהוֹן וְהוּא יִשְׁנֵא מִן קַדְמָיֵא", וְאָמְרוּ בְּבְרֵאשִׁית רַבָּה (בראשית רבה ע"ז:ו'), כֻּלָּם בְּיוֹצְאֵי יְרֵכוֹ שֶׁל עֵשָׂו הַכָּתוּב מְדַבֵּר, וְדָרְשׁוּ (שם פג ד) "אֲלוּף עִירָם", שֶׁהוּא עָתִיד לַעֲרֹם תִּסּוּרִיּוֹת לַמֶּלֶךְ הַמָּשִׁיחַ, בִּמְהֵרָה יִגָּלֶה:

פרק לז

א **וַיֵּשֶׁב יַעֲקֹב בְּאֶרֶץ מְגוּרֵי אָבִיו** כִּי אָמַר שֶׁאֲלוּפֵי עֵשָׂו יָשְׁבוּ בְּאֶרֶץ אֲחֻזָּתָם, כְּלוֹמַר הָאָרֶץ שֶׁלָּקְחוּ לָהֶם לַאֲחֻזַּת עוֹלָם, אֲבָל יַעֲקֹב יָשַׁב גֵּר כְּאָבִיו בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם אֶלָּא לִכְנַעַן, וְהַכַּוָּנָה לְהַגִּיד כִּי הֵם בּוֹחֲרִים לָגוּר בָּאָרֶץ הַנִּבְחֶרֶת וְשֶׁנִּתְקַיְּמִים בָּהֶם "כִּי גֵר יִהְיֶה זַרְעֲךָ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם" (בראשית ט"ו:י"ג) וְלֹא בְּעֵשָׂו, כִּי בְּיַעֲקֹב לְבַדּוֹ יִקָּרֵא לָהֶם זָרַע:

ב **אֵלֶּה תּוֹלְדוֹת יַעֲקֹב** וְאֵלֶּה שֶׁל תּוֹלְדוֹת יַעֲקֹב, אֵלֶּה יִשּׁוּבֵיהֶן וְגִלְגּוּלֵיהֶן עַד שֶׁבָּאוּ לִכְלַל יִשּׁוּב, סְבָּה רִאשׁוֹנָה – "יוֹסֵף בֶּן שְׁבַע עֶשְׂרֵה שָׁנָה", עַל יְדֵי זֶה נִתְגַּלְגְּלוּ וְיָרְדוּ. זֶהוּ יִשּׁוּב פְּשׁוּטוֹ שֶׁל מִקְרָא לִהְיוֹת דָּבָר דָּבוּר עַל אָפְנָיו. לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על בראשית ל"ז:ב'). וְאֵין לָשׁוֹן לְתוֹלָדוֹת שֶׁיִּהְיֶה עַל הַיִּשּׁוּב. וְרַבִּי אַבְרָהָם אָמַר (אבן עזרא על בראשית ל"ז:א'), אֵלֶּה הַמְּאֹרָעוֹת שֶׁאֵרְעוּ לוֹ וְהַקּוֹרוֹת שֶׁבָּאוּ עָלָיו, כְּטַעַם "מַה יֶּלֶד יוֹם". וְאֵין אָדָם מוֹלִיד קוֹרוֹתָיו, רַק לְיָמִים מְיֻחָסִים שֶׁיּוֹלִידוּם. וְאוּלַי יֹאמַר אֵלֶּה תּוֹלְדוֹת הַיָּמִים שֶׁל יַעֲקֹב. וְהַנָּכוֹן בְּעֵינַי כִּי אֵלֶּה תּוֹלְדוֹת יַעֲקֹב – יוֹסֵף וְאֶחָיו אֲשֶׁר יַזְכִּיר, וְאַחַז הַכָּתוּב דֶּרֶךְ קְצָרָה בִּשְׁמוֹתָם, שֶׁכְּבָר הִזְכִּירָם לְמַעְלָה, אֲבָל אָמַר אֵלֶּה תּוֹלְדוֹת יַעֲקֹב יוֹסֵף וְאֶחָיו אֲשֶׁר אֵרַע לָהֶם כָּכָה. וְאֶפְשָׁר גַּם כֵּן שֶׁיִּרְמֹז "אֵלֶּה" אֶת כָּל הַנִּזְכָּרִים בַּסֵּפֶר הַזֶּה, שִׁבְעִים נֶפֶשׁ יָרְדוּ אֲבִיךָ מִצְרָיְמָה, כִּי כַּאֲשֶׁר הִזְכִּיר בְּ"אֵלֶּה תּוֹלְדוֹת עֵשָׂו" בָּנִים וּבְנֵי בָנִים מְלָכִים וְאַלּוּפִים כָּל אֲשֶׁר הָיוּ בָּהֶם עַד זְמַן הַתּוֹרָה, כֵּן יִמְנֶה בְּתוֹלְדוֹת יַעֲקֹב בָּנָיו וּבְנֵי בָנָיו וְכָל זַרְעוֹ, רַק יַזְכִּיר בָּהֶם הַפְּרָטִים בְּתוֹלְדֹתָם:

וְהוּא נַעַר אֶת בְּנֵי בִלְהָה שֶׁהָיָה עוֹשֶׂה מַעֲשֵׂה נַעֲרוּת, מְמַשְׁמֵשׁ בְּעֵינָיו וּמְתַקֵּן בִּשְׂעָרוֹ. "אֶת בְּנֵי בִלְהָה", כְּלוֹמַר וְרָגִיל אֶת בְּנֵי בִלְהָה, לְפִי שֶׁהָיוּ אֶחָיו מְבַזִּין אוֹתָן וְהוּא מְקָרְבָן. "אֶת דִּבָּתָם רָעָה", כָּל רָעָה שֶׁהָיָה רוֹאֶה בְּאֶחָיו בְּנֵי לֵאָה הָיָה מַגִּיד לְאָבִיו, לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על בראשית ל"ז:ב'). וְאִם כֵּן לָמָּה לֹא הִצִּילוּהוּ בְּנֵי הַשְּׁפָחוֹת וְהוּא אוֹהֵב אוֹתָם וּמְקָרְבָן וּמַגִּיד לְאָבִיו עַל הָאַחִים בְּבִזְיוֹנָם, וְאִם נֹאמַר שֶׁיִּרְאוּ מִן הָאַחִים, וְהִנֵּה הֵם ד' וּרְאוּבֵן עִמָּהֶם וְיוֹסֵף עִצְמוֹ, וְתִגְבַּר יָדָם עֲלֵיהֶם, וְאַף כִּי לֹא יָבֹאוּ עִמָּהֶם בְּמִלְחָמָה. וְעוֹד כִּי נִרְאֶה בַּכָּתוּב כִּי כֻּלָּם הִסְכִּימוּ בְּמִכְירָתוֹ. אֲבָל לְדַעַת רַבּוֹתֵינוּ בְּבְרֵאשִׁית רַבָּה (בראשית רבה פ"ד:ז') עַל כֻּלָּם הָיָה מוֹצִיא הַדִּבָּה. וְהַנָּכוֹן בְּעֵינַי כִּי זֶה הַכָּתוּב שָׁב לְבָאֵר מָה שֶׁהִזְכִּיר, וְשִׁעְבּוּדוֹ יוֹסֵף וְהוּא נַעַר בֶּן שְׁבַע עֶשְׂרֵה שָׁנָה הָיָה רֹעֶה בַּצֹּאן אֶת אֶחָיו, אֶת בְּנֵי בִלְהָה וְאֶת בְּנֵי זִלְפָּה נְשֵׁי אָבִיו, וְדוֹמֶה לוֹ בַּסֵּדֶר הַזֶּה (בראשית מ':ה') "וַיַּחַלְמוּ חֲלוֹם שְׁנֵיהֶם אִישׁ חֲלֹמוֹ בְּלַיְלָה אֶחָד אִישׁ כְּפִתְרוֹן חֲלֹמוֹ הַמַּשְׁקֶה וְהָאֹפֶה אֲשֶׁר לְמֶלֶךְ מִצְרַיִם אֲשֶׁר אֲסוּרִים בְּבֵית הַסֹּהַר", שָׁב לְפָרֵשׁ מִלַּת "שְׁנֵיהֶם" אֲשֶׁר הִזְכִּיר, וְשִׁעְבּוּדוֹ וַיַּחַלְמוּ חֲלוֹם שְׁנֵיהֶם הַמַּשְׁקֶה וְהָאֹפֶה אֲשֶׁר לְמֶלֶךְ מִצְרַיִם אֲשֶׁר אֲסוּרִים בְּבֵית הַסֹּהַר אִישׁ כְּפִתְרוֹן חֲלוֹמוֹ, וְכֵן רַבִּים. אוֹ שֶׁיִּהְיֶה "וְהוּא" מוֹשֵׁךְ אַחַר עִמּוֹ, וּמִשְׁפָּטוֹ וְהוּא נַעַר וְהוּא אֶת בְּנֵי בִלְהָה וְאֶת בְּנֵי זִלְפָּה נְשֵׁי אָבִיו, יֹאמַר כִּי הוּא נַעַר וְהוּא עִם בְּנֵי בִלְהָה וְעִם בְּנֵי זִלְפָּה נְשֵׁי אָבִיו תָּמִיד, לֹא יִפָּרֵד מֵהֶם בַּעֲבוּר נַעֲרוּתוֹ, כִּי לָהֶם צִוָּה אֲבִיהֶם שֶׁיִּשְׁמְרוּהוּ וְיִשָּׁרְתוּהוּ, לֹא לִבְנֵי הַגְּבִירוֹת, וְהוּא מֵבִיא מֵהֶם דִּבָּה רָעָה אֶל אֲבִיהֶם, וְלָכֵן יִשְׁנְאוּהוּ אֶלָּה הָאַרְבָּעָה הָאַחִים. וְאַחַר כֵּן אָמַר כִּי אָבִיו אֲהֵבוֹ, וַיִּרְאוּ אֶחָיו הָאֲחֵרִים כִּי אֹתוֹ אָהַב אֲבִיהֶם יוֹתֵר מִכֻּלָּם וַיִּקְנְאוּ בּוֹ וַיִּשְׂנְאוּהוּ, נִמְצָא שָׁנוּא מִכֻּלָּם, בְּנֵי הַגְּבִירוֹת יִקְנְאוּ בּוֹ לָמָּה יֹאהַב אוֹתוֹ מֵהֶם וְהֵם בְּנֵי גְּבִירָה כָּמוֹהוּ, וּבְנֵי הַשְּׁפָחוֹת אֲשֶׁר לֹא יִקְנְאוּ בָּזֶה לְמַעֲלָתוֹ עֲלֵיהֶם יִשְׂנְאוּ בּוֹ בַּעֲבוּר הֱיוֹתוֹ מֵבִיא דִּבָּתָם אֶל אֲבִיהֶם. וְטַעַם "דִּבָּתָם רָעָה", לְהַפְלִיג, כִּי כָּל דִּבָּה רָעָה הִיא. וְעַל דַּעַת רַשִׁ"י (במדבר יד לו) יִתָּכֵן שֶׁתִּהְיֶה דִּבָּה טוֹבָה, וּ"מֵבִיא דִּבָּה" הוּא אֲשֶׁר יִרְאֶה יַגִּיד, אֲבָל "מוֹצִיא דִּבָּה הוּא כְּסִיל" הָאוֹמֵר שֶׁקֶר. וְעַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט אֵינֶנּוּ קָשֶׁה שֶׁיִּקְרָאֵנוּ נַעַר וְהוּא בֶּן שְׁבַע עֶשְׂרֵה שָׁנָה, כִּי בַּעֲבוּר הֱיוֹתוֹ קָטָן מִכֻּלָּם יִקְרָאֵנוּ כֵּן, לוֹמַר כִּי לֹא הָיָה מִתְחַזֵּק כְּאֶחָיו וְיִצְטָרֵךְ לִהְיוֹתוֹ עִם בְּנֵי בִלְהָה וְזִלְפָּה מִפְּנֵי נַעֲרוּתוֹ. וּכְתִיב בִּרְחַבְעָם בֶּן שְׁלֹמֹה (דהי"ב יג ז) "וּרְחַבְעָם הָיָה נַעַר וְרַךְ לֵבָב וְלֹא הִתְחַזַּק לִפְנֵיהֶם" וְהוּא בֶּן אַרְבָּעִים וְאַחַת שָׁנָה בְּמָלְכוֹ, וְכֵן "הֲשָׁלוֹם לַנַּעַר לְאַבְשָׁלוֹם" (שמואל ב יח לב), וּבִנְיָמִן בְּרִדְתּוֹ לְמִצְרַיִם גָּדוֹל מִמֶּנּוּ וְיִקְרָאֵנוּ נַעַר פְּעָמִים רַבִּים. וְאוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על בראשית ל"ז:ב') תִּרְגֵּם "וְהוּא נַעַר" – "וְהוּא מְרַבֵּי עִם בְּנֵי בִלְהָה", יֹאמַר כִּי מִיּוֹם הֱיוֹתוֹ נַעַר הוּא עִמָּהֶם, הֵם גִּדְּלוּהוּ כְּאָב וְהֵם יְשָׁרְתוּהוּ, גַּם נָכוֹן הוּא, וְעַל הַדֶּרֶךְ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי כִּי הַכָּתוּב יְסַפֵּר כִּי מֵאֵלֶּה יָבִיא הַדִּבָּה וְלִבְנֵי הַגְּבִירוֹת בְּקִנְאָתָם. וְטַעַם "נְשֵׁי אָבִיו", כִּי נָשָׁיו הָיוּ שֶׁלְּקָחָם לְנָשִׁים, וְלֹא יִקָּרֵא אוֹתָם הַכָּתוּב שִׁפְחוֹת רַק בְּהֱיוֹתָן עִם רָחֵל וְלֵאָה שֶׁהֵן גְּבִירוֹת לָהֶן, וְכֵן "וַיָּשֶׂם אֶת הַשְּׁפָחוֹת וְאֶת יַלְדֵיהֶן" (בראשית ל"ג:ב'), לוֹמַר כִּי בַּעֲבוּר הֱיוֹתָן שִׁפְחוֹת לְרָחֵל וּלְלֵאָה שָׁם אוֹתָן לִפְנֵיהֶן. וְכֵן "וַיִּשְׁכַּב אֶת בִּלְהָה פִּלֶגֶשׁ אָבִיו" (בראשית ל"ה:כ"ב), שֶׁאִלּוּ הָיְתָה גְּבֶרֶת לֹא יַעֲשֶׂה כֵּן. וְיִתָּכֵן כִּי בְּחַיֵּי רָחֵל וְלֵאָה יִקָּרֵא אוֹתָן שִׁפְחוֹת וּפִילַגְשִׁים, וְעַתָּה מֵתוּ וּלְקָחָן לְנָשִׁים:

ג **כִּי בֶן זְקֻנִים הוּא לוֹ** שֶׁנּוֹלַד לוֹ בְּעֵת זִקְנָתוֹ. וְאוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על בראשית ל"ז:ג') תִּרְגֵּם "אֲרֵי בַר חַכִּים הוּא לֵהּ", שֶׁכָּל מָה שֶׁלָּמַד מִשֵּׁם וְעֵבֶר מָסַר לוֹ. דָּבָר אַחֵר שֶׁהָיָה זִיו אִיקוֹנִין שֶׁלּוֹ דּוֹמֶה לוֹ, לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על בראשית ל"ז:ג'). וְכֵן אָמַר רַבִּי אַבְרָהָם (אבן עזרא על בראשית ל"ז:ג'), כִּי בֶן

זְקוּנִים, שֶׁהוֹלִידוֹ לִזְקוּנָיו וְהוּא בֶּן תִּשְׁעִים וְאַחַת שָׁנָה, וְגַם אָחִיו בִּנְיָמִין קָרְאוּ יֶלֶד זְקוּנִים קָטָן. וְאֵינֶנּוּ נָכוֹן בְּעֵינַי כִּי הַכָּתוּב אָמַר שֶׁאָהַב אֶת יוֹסֵף מִכָּל בָּנָיו בַּעֲבוּר שֶׁהוּא בֶּן זְקוּנִים וְגַם כָּל בָּנָיו נוֹלְדוּ לוֹ בִּזְקוּנָיו, וְהִנֵּה יִשָּׂשכָר וּזְבוּלוּן אֵינָם גְּדוֹלִים מִיוֹסֵף רַק כְּשָׁנָה אוֹ שְׁנָתַיִם. וְהַנִּרְאֶה בְּעֵינַי כִּי מִנְהַג הַזְּקֵנִים שֶׁיִּקְחוּ אֶחָד מִבְּנֵיהֶם הַקְּטַנִּים לִהְיוֹת עִמּוֹ לְשָׁרְתוֹ, וְהוּא נִשְׂאָן עַל יָדוֹ תָּמִיד לֹא יִפָּרֵד מִמֶּנּוּ, וְהוּא נִקְרָא לוֹ בֶּן זְקוּנָיו בַּעֲבוּר שֶׁיְּשָׁרְתוֹ לִזְקוּנָיו. וְהִנֵּה לָקַח יַעֲקֹב אֶת יוֹסֵף לַדָּבָר הַזֶּה וְהָיָה עִמּוֹ תָּמִיד, וְעַל כֵּן לֹא יָלַךְ עִם הַצֹּאן בִּרְעוֹתָם בְּמָקוֹם רָחוֹק. וְאוּנְקְלוֹס שֶׁאָמַר "בַּר חַכִּים" יִרְצֶה לוֹמַר שֶׁהָיָה בֶּן דַּעַת וְחָכָם בְּעֵינֵי אָבִיו, וְטַעְמוֹ כְּטַעַם זְקֵנִים, וְתִרְגֵּם בְּיֶלֶד זְקוּנִים "בַּר סָבְתִין" כִּי לֹא אָמַר הַכָּתוּב בְּכָאן "כִּי בֶן זְקוּנִים הָיָה" אֲבָל אָמַר "הוּא לוֹ", שֶׁהָיָה כֵּן בְּעֵינָיו, וְזֹאת כַּוָּנָתָם בְּאָמְרָם (ב"ר פד ח), כָּל מָה שֶׁלָּמַד מִשֵּׁם וָעֵבֶר מָסַר לוֹ, לוֹמַר שֶׁמָּסַר לוֹ חָכְמוֹת וְסִתְרֵי תוֹרָה וּמְצָאוֹ מַשְׂכִּיל וּבַעַל סוֹד בָּהֶם כְּאִלּוּ הָיָה זָקֵן וְרַב יָמִים:

ז **קָמָה אֲלֻמָּתִי וְגַם נִצָּבָה וְהִנֵּה תְסֻבֶּינָה אֲלֻמֹּתֵיכֶם** עִנְיַן הַחֲלוֹם בַּאֲלֻמּוֹת כִּי הֶרְאוּהוּ שֶׁעַל יְדֵי אֲלֻמּוֹת וּתְבוּאָה יִשְׁתַּחֲווּ לוֹ. וְעִנְיַן "תְּסֻבֶּינָה", כִּי יַקִּיפוּ אוֹתוֹ כְּמֶלֶךְ עָתִיד לַכִּידוֹר אֲשֶׁר עֲבָדָיו יַחֲנוּ סָבִיב לוֹ:

ח **הֲמָלֹךְ תִּמְלֹךְ עָלֵינוּ אִם מָשׁוֹל תִּמְשֹׁל בָּנוּ** פֵּרֵשׁ רַבִּי אַבְרָהָם (אבן עזרא על בראשית ל"ז:ח'), אֲנַחְנוּ נְשִׁימְךָ מֶלֶךְ עָלֵינוּ אוֹ אַתָּה תִּמְשֹׁל בָּנוּ בְּחָזְקָה. וְיוֹתֵר נָכוֹן דַּעַת אוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על בראשית ל"ז:ח'), הֲתִהְיֶה מֶלֶךְ עָלֵינוּ אוֹ שִׁלְטוֹן מוֹשֵׁל בָּנוּ, כִּי לִשְׁנֵיהֶם אָדָם מִשְׁתַּחֲוֶה, לֹא תִּהְיֶה עָלֵינוּ לְעוֹלָם לֹא מֶלֶךְ וְלֹא מוֹשֵׁל. וְטַעַם "עַל חֲלֹמֹתָיו וְעַל דְּבָרָיו", שֶׁהָיוּ שׂוֹנְאִים אוֹתוֹ עַל הַחֲלוֹמוֹת וְגַם עַל הַסִּפּוּר שֶׁהוּא מְסַפֵּר אוֹתוֹ לָהֶם כְּמִתְהַלֵּל, כְּמוֹ שֶׁאָמַר "שִׁמְעוּ נָא הַחֲלוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר חָלָמְתִּי":

י **וַיְסַפֵּר אֶל אָבִיו** סִפֵּר הַחֲלוֹם הַזֶּה לְאָבִיו וְלֹא הָרִאשׁוֹן, כִּי הוּא עַצְמוֹ הַמַּכִּיר בְּפִתְרוֹנוֹ כִּי הַשֶּׁמֶשׁ יִרְמֹז לְאָבִיו, וְהוּא גָּעַר בּוֹ. וְטַעַם "וְאֶל אֶחָיו" פַּעַם שְׁנִית, כִּי יְסַפֵּר אוֹתוֹ לְאָבִיו בִּפְנֵי אֶחָיו, וְהוּא גָּעַר אוֹתוֹ לְשַׁכֵּךְ חֲמָתָם מֵעָלָיו. וְטַעַם "מָה הַחֲלוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר חָלָמְתָּ", כְּמוֹ "מָה אָדָם וַתֵּדָעֵהוּ" (תהלים קמד ג), כְּלוֹמַר מָה הַחֲלוֹם הַזֶּה אֵינוֹ כְּלוּם שֶׁתַּגִּידֵנוּ כִּי אֵינָם אֶלָּא דְּבָרִים בְּטֵלִים. אוֹ טַעַם הַגְּעָרָה לוֹמַר, אֵיךְ נָשָׂאַךְ לִבְּךָ לַחְלֹם הַחֲלוֹם הַזֶּה, אֵין זֶה כִּי אִם גַּבֹּהַּ לֵב וְנַעֲרוּת שֶׁיַּעֲלוּ דְּבָרִים כְּאֵלּוּ עַל לִבָּבְךָ, כְּעִנְיַן שֶׁנֶּאֱמַר בַּחֲלוֹמוֹת (דניאל ב כט) "רַעְיוֹנְךָ עַל מִשְׁכָּבְךָ סְלָקוּ" וְכָתוּב (שם ד ב) "וְהַרְהֹרִין עַל מִשְׁכְּבִי":

הֲבוֹא נָבוֹא אֲנִי וְאִמְּךָ וַהֲלֹא אִמּוֹ כְּבָר מֵתָה, וְהוּא לֹא הָיָה יוֹדֵעַ שֶׁהַדְּבָרִים מַגִּיעִים לְבִלְהָה שֶׁגִּדְּלַתּוּ כְּאִמּוֹ. וְרַבּוֹתֵינוּ (ברכות נה) לָמְדוּ מִכָּאן שֶׁאֵין חֲלוֹם בְּלֹא דְּבָרִים בְּטֵלִים. וְיַעֲקֹב נִתְכַּוֵּן לְהוֹצִיא הַדָּבָר מִלֵּב בָּנָיו שֶׁלֹּא יִקְנְאוּהוּ בְּכָךְ, אָמַר לוֹ, כְּשֵׁם שֶׁאִי אֶפְשָׁר בְּאִמְּךָ כָּךְ הַכֹּל בָּטֵל, לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על בראשית ל"ז:י'). וּלְפִי דַּעְתִּי כִּי בְּעֵת שֶׁיֵּרַד יַעֲקֹב לְמִצְרַיִם כְּבָר מֵתָה בִּלְהָה גַּם זִלְפָּה, כִּי הַכָּתוּב אָמַר בְּסִפּוּר שִׁבְעִים נֶפֶשׁ (בראשית מ"ו:כ"ו) "מִלֶּבֶד נְשֵׁי בְנֵי יַעֲקֹב", וְלֹא הִזְכִּיר "מִלֶּבֶד נָשָׁיו וּנְשֵׁי בָנָיו". וְאִם תֹּאמַר כִּי בַּעֲבוּר הֱיוֹתָם פִּילַגְשִׁים לֹא רָצָה לוֹמַר "לֶבֶד מִנְּשֵׁי בְנֵי יַעֲקֹב וּפִילַגְשָׁיו", הִנֵּה כָּתוּב "וְנֶשֵׁי אָבִיו". וְרָחוֹק הוּא שֶׁיִּהְיֶה הַיֶּרַח רֶמֶז לְפִילַגְשׁוֹ. אֲבָל עִנְיַן הַחֲלוֹם כִּי הַשֶּׁמֶשׁ רֶמֶז לְיַעֲקֹב וְהַיֶּרַח רֶמֶז לְבִנֵי בֵיתוֹ וְכָל נָשָׁיו שֶׁבָּהֶן הָיוּ תּוֹלְדוֹתָיו, וְיִרְמֹז כִּי כָּל תּוֹלְדוֹתָיו יִשְׁתַּחֲווּ לוֹ וְהֵם כָּל שִׁבְעִים נֶפֶשׁ יוֹצְאֵי יֶרֶכוֹ, כִּי כֻּלָּם הִשְׁתַּחֲווּ בִּבוֹאָם אֵלָיו, וְאַחַד עָשָׂר כּוֹכָבִים אֵלּוּ אֶחָיו אֲשֶׁר הִשְׁתַּחֲווּ לוֹ בִּפְנֵי עַצְמָן טֶרֶם בֹּא אֲבִיהֶם, כְּדִכְתִיב (בראשית מ"ג:כ"ו) "וַיָּבֹא יוֹסֵף הַבַּיְתָה וַיָּבִיאוּ לוֹ אֶת הַמִּנְחָה אֲשֶׁר בְּיָדָם הַבַּיְתָה וַיִּשְׁתַּחֲווּ לוֹ אַפַּיִם אָרְצָה":

יד **וַיִּשְׁלָחֵהוּ מֵעֵמֶק חֶבְרוֹן** יָזְכִּיר הַכָּתוּב הַמָּקוֹם אֲשֶׁר שְׁלָחוֹ מִשָּׁם לוֹמַר כִּי הָיָה מֻרְחָק רַב בֵּינֵיהֶם וְלָכֵן עָשׂוּ עִמּוֹ רָעָה, כִּי רְחוֹקִים הָיוּ מֵאֲבִיהֶם, וּלְהַגִּיד כִּי יוֹסֵף לִכְבוֹד אָבִיו נִתְאַמֵּץ לָלֶכֶת אַחֲרֵיהֶם אֶל מָקוֹם רָחוֹק, וְלֹא אָמַר אֵיךְ אֵלֵךְ וְהֵם שׂוֹנְאִים אוֹתִי. וּלְרַבּוֹתֵינוּ עוֹד בָּזֶה מִדְרָשׁ (ב"ר פד יג), לְהַשְׁלִים עֵצָה עֲמֻקָּה שֶׁל חֶבֶר הַנָּאֶה הַקָּבוּר בְּחֶבְרוֹן:

טו **וַיִּמְצָאֵהוּ אִישׁ וְהִנֵּה תֹעֶה בַּשָּׂדֶה** יֹאמַר כִּי הוּא תּוֹעֶה מִן הַדֶּרֶךְ וְלֹא הָיָה יוֹדֵעַ אָנָה יֵלֵךְ, וְנִכְנַס בַּשָּׂדֶה כִּי בְּמָקוֹם הַמִּרְעֶה הָיָה מְבַקֵּשׁ אוֹתָם. וְיַאֲרִיךְ הַכָּתוּב בָּזֶה לְהַגִּיד כִּי סִבּוֹת רַבּוֹת בָּאוּ אֵלָיו שֶׁהָיָה רָאוּי לַחֲזֹר לוֹ, אֲבָל הַכֹּל סָבַל לִכְבוֹד אָבִיו, וּלְהוֹדִיעֵנוּ עוֹד כִּי הַגְּזֵרָה אֱמֶת וַהֲחֲרִיצוּת שֶׁקֶר, כִּי זִמֵּן לוֹ הקב"ה מוֹרֶה דֶּרֶךְ שֶׁלֹּא מִדַּעְתּוֹ לַהֲבִיאוֹ בְּיָדָם. וְלָזֶה נִתְכַּוְּנוּ רַבּוֹתֵינוּ (ב"ר פד יד) בְּאָמְרָם כִּי הָאִישִׁים הָאֵלֶּה הֵם מַלְאָכִים, שֶׁלֹּא עַל חִנָּם הָיָה כָּל הַסִּפּוּר הַזֶּה, לְהוֹדִיעֵנוּ כִּי עֲצַת ה' הִיא תָקוּם:

יז **נָסְעוּ מִזֶּה** הִסִּיעוּ עַצְמָן מִן הָאַחְוָה. "נֵלְכָה דֹתָיְנָה", לְבַקֵּשׁ לְךָ נִכְלֵי דָתוֹת שֶׁיְּמִיתוּךָ בָּהֶם. וּלְפִי פְּשׁוּטוֹ שָׁם מָקוֹם הוּא, וְאֵין מִקְרָא יוֹצֵא מִידֵי פְּשׁוּטוֹ, לְשׁוֹן ר' שְׁלֹמֹה. וְאֵין הַכַּוָּנָה לָהֶם כִּי הָאִישׁ נָסְעוּ מִזֶּה מִן הָאַחְוָה וְהָלְכוּ לְעוֹרֵר עָלָיו דִּינִין וְתַרְעוֹמוֹת, שֶׁאִם כֵּן הָיָה נִמְנָע לָלֶכֶת וְלֹא הָיָה מְסַכֵּן בְּעַצְמוֹ. אֲבָל הַכַּוָּנָה לָהֶם כִּי הָאִישׁ גַּבְרִיאֵל אֲשֶׁר הִגִּיד לוֹ הִגִּיד אֱמֶת, וְאָמַר לָשׁוֹן מְשַׁמֵּשׁ לִשְׁנֵי פָּנִים וּשְׁנֵיהֶם אֱמֶת, וְהוּא לֹא הֵבִין הַנִּסְתָּר בּוֹ וְהָלַךְ אַחַר הַנִּגְלֶה מִמֶּנּוּ, וַיֵּלֶךְ אַחַר אֶחָיו וַיִּמְצָאֵם בְּדֹתָן כַּאֲשֶׁר אָמַר לוֹ. וְדָרְשׁוּ זֶה מִפְּנֵי שֶׁהָאִישׁ הַזֶּה הוּא מַלְאָךְ, וְאִם כֵּן יוֹדֵעַ הוּא אָנָה הֵם, וְלָמָּה לֹא אָמַר הִנָּם בְּדוֹתָן וְאָמַר כְּמִסְתַּפֵּק שֶׁשָּׁמַע מֵהֶם שֶׁיֵּלְכוּ שָׁם וְאֵינוֹ יוֹדֵעַ אָנָה הֵם עַתָּה, וְלָכֵן יַעֲשׂוּ מִדְרָשׁ בְּמַאֲמָרוֹ:

כִּי שָׁמַעְתִּי אוֹמְרִים שֶׁמַּעְתִּי אוֹתָם שֶׁהָיוּ אוֹמְרִים גַּלְכָה דּוֹתָיְנָה, וְכֵן "וְרִבְקָה שׁוֹמַעַת" (בראשית כ"ז:ה') הָיְתָה שׁוֹמַעַת. וְיִתָּכֵן שֶׁיֹּאמַר נָסְעוּ הָרוֹעִים מִזֶּה כִּי שָׁמַעְתִּי אֲנָשִׁים אוֹמְרִים גַּלְכָה דּוֹתָיְנָה, אוּלַי הֵם אַחֶיךָ, דַּבֵּר עִמּוֹ כְּמַסְתִּיר פָּנִים מִן הָעִנְיָן:

יח וַיִּתְנַכְּלוּ אוֹתוֹ לַהֲמִיתוֹ הָיוּ חוֹשְׁבִים לְהָמִית אוֹתוֹ בְּנִכְלֵיהֶם אֲשֶׁר יִתְנַכְּלוּ בְּטֶרֶם יִקְרַב אֲלֵיהֶם וְלֹא יִצְטָרְכוּ לִשְׁפֹּךְ דָּמוֹ בִּידֵיהֶם. וְכָךְ אָמְרוּ בְּבְרֵאשִׁית רַבָּה (בראשית רבה פ"ד:י"ד), נְשֹׁפֶה בּוֹ אֶת הַכְּלָבִים. וְאוּלַי עָשׂוּ כֵּן וְלֹא עָלְתָה בְּיָדָם, וְכַאֲשֶׁר רָאוּ כִּי קָרַב אֲלֵיהֶם וְלֹא יָכְלוּ לַהֲמִיתוֹ בְּנִכְלֵיהֶם, אָמְרוּ אִישׁ אֶל אָחִיו, הִנֵּה בָּא אֲלֵינוּ וְעַתָּה נַהַרְגֵהוּ אֲנַחְנוּ:

כ וְנִרְאֶה מַה יִּהְיוּ חֲלֹמֹתָיו מְלִיצָה דֶּרֶךְ לַעַג, נִרְאֶה אַחֲרֵי מוֹתוֹ אִם נִשְׁתַּחֲוֶה לוֹ. וְהַנָּכוֹן בְּעֵינַי כִּי אָמְרוּ עַתָּה נִרְאֶה מָה יִּהְיוּ חֲלֹמֹתָיו, כִּי אִם יַצִּילוּהוּ מִיָּדֵינוּ מָלַךְ יִמְלֹךְ עָלֵינוּ. אֲבָל רַבּוֹתֵינוּ אָמְרוּ (שם), רוּחַ הַקֹּדֶשׁ אוֹמֶרֶת, נִרְאֶה מַה יִּהְיוּ חֲלֹמֹתָיו, כְּלוֹמַר דְּבַר מִי יָקוּם מִפָּנַי וּמֵהֶם:

כב אַל תַּשְׁפְּכוּ דָם אָמַר לָהֶם, הִנֵּה הָיִיתִי סוֹבֵל לָכֶם כַּאֲשֶׁר חֲשַׁבְתֶּם לְהָמִית אוֹתוֹ בְּנִכְלֵיכֶם, כִּי גַּם אֲנִי שְׂנֵאתִיו וְרָצִיתִי שֶׁיּוּמַת עַל יְדֵי אֲחֵרִים, אֲבָל אַתֶּם אַל תִּהְיוּ שׁוֹפְכִים דָּם בִּידֵיכֶם, חָלִילָה לָכֶם. וְהַכַּוָּנָה לְרָאוּבֵן בְּכָל זֶה הָיְתָה לְהַצִּילוֹ לַהֲשִׁיבוֹ אֶל אָבִיו. וְהַכָּתוּב סִפֵּר מָה שֶׁאָמַר לָהֶם רְאוּבֵן וְשָׁמְעוּ אֲלֵיו, אֲבָל דְּבָרִים אֲחֵרִים אָמַר לָהֶם מִתְּחִלָּה שֶׁלֹּא קִבְּלוּ מִמֶּנּוּ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר לָהֶם (בראשית מ"ב:כ"ב) "הֲלֹא דִבַּרְתִּי אֲלֵיכֶם לֵאמֹר אַל תֶּחֱטְאוּ בַיֶּלֶד וְלֹא שְׁמַעְתֶּם", וְכַאֲשֶׁר רָאָה שֶׁלֹּא שָׁמְעוּ לְעָזְבוֹ, אָמַר לָהֶם, אִם כֵּן אַל תִּשְׁפְּכוּ דָם בִּידֵיכֶם, וְלֹא אָמַר "דָּמוֹ" כִּי הֵרָאָה עַצְמוֹ שֶׁלֹּא יֹאמַר כֵּן לְאַהֲבָתוֹ רַק שֶׁלֹּא יִהְיוּ שׁוֹפְכִים דָּם, לְמֵד אוֹתָם שֶׁאֵין עֹנֶשׁ הַגּוֹרֵם כְּעֹנֶשׁ הַשּׁוֹפֵךְ דָּם בִּידָיו. וְטַעַם "אֶל הַבּוֹר הַזֶּה אֲשֶׁר בַּמִּדְבָּר", לֵאמֹר הִנֵּה הַבּוֹר הַזֶּה עָמֹק וְלֹא יוּכַל לָצֵאת הֵימֶנּוּ, וְהוּא בַּמִּדְבָּר וְאִם יִצְעַק אֵין מוֹשִׁיעַ לוֹ כִּי אֵין עוֹבֵר עָלָיו. וְסִפֵּר הַכָּתוּב כִּי הָיָה רֵיק וְאֵין בּוֹ מָיִם, שֶׁאִם הָיָה בּוֹ מַיִם לֹא יַטְבִּיעוּ אוֹתוֹ, שֶׁכְּבָר נִמְנְעוּ מִשְׁפֹּךְ דָּמוֹ. וְכָתַב רַשִׁ"י (רש"י על בראשית ל"ז:כ"ד), מִמַּשְׁמַע שֶׁנֶּאֱמַר "וְהַבּוֹר רֵק", אֵינֶנִּי יוֹדֵעַ שֶׁאֵין בּוֹ מַיִם, מַה תַּלְמוּד לוֹמַר "אֵין בּוֹ מָיִם" – מַיִם אֵין בּוֹ אֲבָל נְחָשִׁים וְעַקְרַבִּים יֵשׁ בּוֹ, לְשׁוֹן רַשִׁ"י מִדִּבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ (שבת כב). וְאִם כֵּן הָיוּ נְחָשִׁים וְעַקְרַבִּים בְּחוֹרֵי הַבּוֹר, אוֹ שֶׁהָיָה עָמֹק וְלֹא יָדְעוּ בָּהֶם, שֶׁאִלּוּ הָיוּ רוֹאִים אוֹתָם וְלֹא יַזִּיקוּ לְיוֹסֵף הָיָה הַדָּבָר בָּרוּר לָהֶם שֶׁנַּעֲשָׂה לוֹ נֵס גָּדוֹל וְשֶׁהוּא צַדִּיק גָּמוּר, וְיָדְעוּ כִּי זְכוּתוֹ תַּצִּילֶנּוּ מִכָּל רַע, וְאֵיךְ יִגְּעוּ בְּמִשִׁיחַ הַשֵּׁם אֲשֶׁר הוּא חָפֵץ בּוֹ וּמַצִּילוֹ, וּכְעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (דניאל ו כג) "אֱלָהִי שְׁלַח מַלְאֲכֵהּ וּסְגַר פֶּם אַרְיָוָתָא וְלָא חַבְּלוּנִי כָּל קֳבֵל דִּי קֳדָמוֹהִי זָכוּ הִשְׁתְּכַחַת לִי", אֲבָל הֵם לֹא יָדְעוּ בַּדָּבָר. וְעַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט יֹאמַר "וְהַבּוֹר רֵק אֵין בּוֹ מָיִם" כְּלָל, שֶׁגַּם אִם הָיוּ בּוֹ מַיִם מְעַט יִקָּרֵא רֵק, וְכֵן "כִּי מֵת אַתָּה וְלֹא תִחְיֶה" (מלכים ב כ א), כְּלָל בְּשׁוּם פָּנִים, וְהַכֹּל בְּאוּר וְחִזּוּק:

כה וְהִנֵּה אֹרְחַת יִשְׁמְעֵאלִים בָּאָה מִגִּלְעָד כַּאֲשֶׁר נָשְׂאוּ עֵינֵיהֶם וְרָאוּ מֵרָחוֹק אֲנָשִׁים בָּאִים מִדֶּרֶךְ גִּלְעָד הִכִּירוּ כִּי אֹרְחַת יִשְׁמְעֵאלִים הִיא בַּגְּמַלִּים, וְיָדְעוּ כִּי לִמְצְרַיִם יֵלְכוּ, כִּי מִגִּלְעָד יוּבָא הַצֳּרִי וְהַנְּכֹאת, וּלְמִצְרַיִם הָיָה דַּרְכָּם לְהוֹלִיךְ אוֹתוֹ. וְלָכֵן אָמַר לָהֶם יְהוּדָה, הִנֵּה הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה מֵאֶרֶץ מֶרְחָק וְהוֹלְכִים אֶל אֶרֶץ רְחוֹקָה, נִמְכְּרֵנוּ לָהֶם כִּי לֹא יְוַדַּע הַדָּבָר. וְכַאֲשֶׁר קָרְבוּ לָהֶם מָצְאוּ כִּי הָיוּ בַּעֲלֵי סְחוֹרָה אֲשֶׁר לָהֶם הַנְּכֹאת וְהַצֳּרִי אֲנָשִׁים מִדְיָנִים סוֹחֲרִים, שֶׁשָּׁכְרוּ הַגְּמַלִּים מֵהַיִּשְׁמְעֵאלִים, וַיִּמְכְּרוּ אֶת יוֹסֵף לַמִּדְיָנִים שֶׁקָּנוּ אוֹתוֹ לִסְחוֹרָה בּוֹ לִסְחוֹרָה, כִּי אֹרְחַת הַיִּשְׁמְעֵאלִים מַשְׂכִּירֵי הַגְּמַלִּים לֹא יִקְנוּ הֵם סְחוֹרָה לְעַצְמָם, וְאָמַר (בפסוק כח) "וַיִּמְכְּרוּ אֶת יוֹסֵף לַיִּשְׁמְעֵאלִים", כִּי לָהֶם מָסְרוּ אוֹתוֹ, שֶׁהֵם מוֹלִיכִים הַסְּחוֹרָה לְמִצְרַיִם. וְזֶה טַעַם "מִיַּד הַיִּשְׁמְעֵאלִים אֲשֶׁר הוֹרְדֻהוּ שָׁמָּה" (בראשית ל"ט:א'), כִּי הָיָה בְּיָדָם, אֲבָל הַמִּדְיָנִים הָיוּ בְּעָלָיו וְהֵם סָחֲרוּ בּוֹ, וְהוּא שֶׁאָמַר "וְהַמִּדְיָנִים מָכְרוּ אֹתוֹ אֶל מִצְרָיִם". וְכָל מַעֲשֶׂה בַּכָּתוּב פַּעַם יִסַּפֵּר אוֹתוֹ בַּמּוּשָׂג הַמְצֻוֶּה בּוֹ וּפַעַם בַּשָּׂלִיחַ שֶׁיַּעֲשֶׂנּוּ בְּיָדוֹ, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (דברים יא ז) "אֶת כָּל מַעֲשֵׂה ה' הַגָּדוֹל אֲשֶׁר עָשָׂה", וְכָתוּב אַחֵר (שם לד יב) "אֲשֶׁר עָשָׂה מֹשֶׁה לְעֵינֵי כָּל יִשְׂרָאֵל", וְכֵן אָמַר (מלכים א ז נא) "וַתִּשְׁלַם כָּל הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר עָשָׂה הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה", וְחִירָם עָשָׂאָה, כְּדִכְתִיב (שם ז יד) "וַיָּבֹא אֶל הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה וַיַּעַשׂ אֶת כָּל מְלַאכְתּוֹ", וּבְיוֹסֵף עַצְמוֹ אָמַר (בראשית ל"ט:כ"ב) "אֵת כָּל אֲשֶׁר עֹשִׂים שָׁם הוּא הָיָה עֹשֶׂה", נוֹתֵן הַמַּעֲשֶׂה לַמְצַוֶּה בּוֹ וְלָעוֹשֶׂה אוֹתוֹ. וְרַבִּי אַבְרָהָם אָמַר (בפסוק כח) כִּי הַמִּדְיָנִים יִקָּרְאוּ יִשְׁמְעֵאלִים, כַּאֲשֶׁר אָמַר הַכָּתוּב עַל מַלְכֵי מִדְיָן "כִּי יִשְׁמְעֵאלִים הֵם" (שופטים ח כד). וְאֵינֶנּוּ כַּאֲשֶׁר חָשַׁב, כִּי הַכָּתוּב שֶׁאָמַר (שם) "כִּי נְזִמֵי זָהָב לָהֶם כִּי יִשְׁמְעֵאלִים הֵם" יִרְמֹז עַל בְּנֵי קֶדֶם, שֶׁהַמִּלְחָמָה הַהִיא לָהֶם הָיְתָה, דִּכְתִיב (שם ו לג) "וְכָל מִדְיָן וַעֲמָלֵק וּבְנֵי קֶדֶם נֶאֶסְפוּ יַחְדָּו", וּבְנֵי קֶדֶם הֵם יִשְׁמְעֵאלִים, כִּי עַל כָּל בְּנֵי הַפִּילַגְשִׁים אֲשֶׁר לְאַבְרָהָם אָמַר (בראשית כ"ה:ו') "וַיְשַׁלְּחֵם מֵעַל יִצְחָק בְּנוֹ בְּעוֹדֶנּוּ חַי קֵדְמָה אֶל אֶרֶץ קֶדֶם". גַּם יִתָּכֵן שֶׁהָיוּ הַמַּלְכִים יִשְׁמְעֵאלִים, וְהֵם מָלְכוּ עַל מִדְיָן, כִּי לָמָּה יִקָּרְאוּ מִדְיָן עַל שֵׁם יִשְׁמָעֵאל אֲחִיהֶם. וְהַנָּכוֹן בִּפְשַׁט הַכָּתוּב בְּיוֹסֵף מָה שֶׁאָמְרוּ בּוֹ, אֲבָל רַבּוֹתֵינוּ אָמְרוּ (ב"ר פד כ) שֶׁנִּמְכַּר פְּעָמִים רַבּוֹת:

כו וְכִסִּינוּ אֶת דָּמוֹ וְנַעֲלִים אֶת מִיתָתוֹ, לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על בראשית ל"ז:כ"ו). וְכֵן אָמַר אוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על בראשית ל"ז:כ"ו) "וּנְכַסֵּי עַל דְּמֵהּ". וְהַנָּכוֹן שֶׁהוּא כִּפְשׁוּטוֹ, כִּי מִנְהַג רוֹצְחֵי מִסְתָּרִים לַהֲרֹג הַנִּרְצָח וּלְקָבְרוֹ וּלְכַסּוֹת דָּמוֹ בְּעָפָר, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (שמות ב יב) "וַיִּטְמְנֵהוּ בַּחוֹל", וּלְכָךְ אָמַר לָהֶם הִנֵּה אֲנַחְנוּ הוֹרְגִים אֶת אָחִינוּ וּמְכַסִּים אֶת דָּמוֹ בֶּעָפָר, כִּי כֵן יֶחְשַׁב לָנוּ, וְהִנֵּה רְאוּבֵן לִמֵּד לָהֶם שֶׁלֹּא יִשְׁפְּכוּ דָם בְּיָדָם אֲבָל יַשְׁלִיכוּהוּ בַּבּוֹר וְיָמוּת שָׁם,

שֶׁאֵין עֹנֶשׁ הַגּוֹרֵם כְּעֹנֶשׁ הַשּׁוֹפֵךְ דָּם, וּבָא יְהוּדָה עַתָּה וְאָמַר, גַּם זֶה יֶחְשַׁב לָנוּ לִרְצִיחָה כְּאִלּוּ אֲנַחְנוּ הֲרַגְנוּהוּ, וְכֵן הַדָּבָר בֶּאֱמֶת, וּכְעִנְיָן שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (שמואל ב יב ט) "וְאֹתוֹ הָרַגְתָּ בְּחֶרֶב בְּנֵי עַמּוֹן", וְדִינָא רַבָּא וְדִינָא זוּטָא אִכָּא בֵּינַיְיהוּ, וּשְׁנֵיהֶם אָמְרוּ אֱמֶת:

לב **וַיְשַׁלְּחוּ אֶת כְּתֹנֶת הַפַּסִּים וַיָּבִיאוּ אֶל אֲבִיהֶם** בְּצִוּוּי, אוֹ וַיָּבִיאוּ הַשְּׁלוּחִים הַמְּבִיאִים, כִּי שָׁלְחוּ אוֹתָהּ וְעוֹדָם בְּדוֹתָן, וְאָמְרוּ "זֹאת מָצָאנוּ הַכֶּר נָא", אוֹ שֶׁשָּׁלְחוּהָ אֶל חֶבְרוֹן לְבֵית הָאֶחָד מֵהֶן וּבְבוֹאָם הִכְנִיסוּהָ לִפְנֵי אֲבִיהֶם וְאָמְרוּ לוֹ זֹאת מָצָאנוּ. וְכָל זֶה לְהִתְנַכֵּר בָּעִנְיָן, כִּי אִם שָׁתְקוּ הָיָה חוֹשֵׁד אוֹתָם לֵאמֹר אֲתֶם הֲרַגְתֶּם אוֹתוֹ, כִּי יָדַע קִנְאָתָם בּוֹ. וְיֵשׁ מְפָרְשִׁים "וַיְשַׁלְּחוּ" – שָׁתָקְעוּ בָּהּ הַשָּׁלַח לְקָרְעָהּ בְּמִקּוֹמוֹת רַבִּים כִּדְמוּת שְׁנֵי חַיּוֹת, מִלְּשׁוֹן "בְּשֶׁלַח יַעֲבֹרוּ" (איוב לו יב). וְטַעַם "הַפַּסִּים", כִּי שָׁלְחוּ אוֹתָהּ שֶׁיַּכִּירֶנָּה בַּפַּסִּים אֲשֶׁר עָשָׂה לוֹ:

לה **וְכָל בְּנוֹתָיו** בִּתּוֹ וּבַת בְּנוֹ. וְיִתָּכֵן שֶׁיִּכָּנֵס בַּכְּלָל הַזֶּה גַּם כַּלּוֹתָיו עִמָּהֶן, כִּי בִּכְלַל הַבָּנוֹת יִקָּרְאוּ גַּם הַכַּלּוֹת כֵּן, אוֹ כְּמַאֲמַר חֲכָמִים (ב"ר פד יט), אֵין אָדָם נִמְנָע מִלִּקְרֹא לְכַלּוֹתָיו בְּנוֹתָיו, וְכֵן אָמְרָה נָעֳמִי לְכַלּוֹתֶיהָ, "לְכָנָה" (רות א ח) "שֹׁבְנָה בְנֹתַי" (רות א יב), "אַל בְּנֹתַי" (רות א יג), "לְכִי בִתִּי" (שם ב ב), וְאֵינֶנּוּ רַק דֶּרֶךְ חִבָּה בִּלְבַד, כְּמוֹ "הֲלֹא שָׁמַעַתְּ בִּתִּי" (שם ב ח):

לו **שַׂר הַטַּבָּחִים** שׁוֹחֲטֵי בְּהֵמוֹת הַמֶּלֶךְ, לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על בראשית ל"ז:ל"ו). וְכֵן "וַיְרֶם הַטַּבָּח" (שמואל א ט כד), "לְרַקָּחוֹת וּלְטַבָּחוֹת" (שם ח יג). אֲבָל יוֹתֵר קָרוֹב דַּעַת אוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על בראשית ל"ז:ל"ו), בַּעֲבוּר הֱיוֹת בֵּית הַסֹּהַר בְּבֵיתוֹ, וּמְצִינוּ טְבִיחָה לַהֲרִיגַת הָאֲנָשִׁים, "הָכִינוּ לְבָנָיו מַטְבֵּחַ" (ישעיהו יד כא) "טָבַחְתָּ וְלֹא חָמָלְתָּ" (איכה ב כא), וּרְאָיָה לַדָּבָר הַכָּתוּב בְּדָנִיֵּאל (ב יד) "לְאַרְיוֹךְ רַב טַבָּחַיָּא דִּי מַלְכָּא דִּי נְפַק לְקַטָּלָא לְחַכִּימֵי בָבֶל":

פרק לח

ב **בַּת אִישׁ כְּנַעֲנִי** אָמַר אוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על בראשית ל"ח:ב') "תַּגָּרָא", כְּלוֹמַר אִישׁ סוֹחֵר שֶׁבָּא לָגוּר בָּאָרֶץ בִּסְחוֹרָתוֹ. וְדַעְתּוֹ לוֹמַר כִּי בְּנֵי יַעֲקֹב יִשְׁתַּמְּרוּ מִלְּשָׁא כְּנַעֲנִיּוֹת כַּאֲשֶׁר צִוָּה אֲבִיהֶם יִצְחָק גַּם אַבְרָהָם, וְכֵן הִזְכִּירוּ בַּגְּמָרָא בְּמַסֶּכֶת פְּסָחִים (פסחים נ'). וְהָיוּ נְשֵׁיהֶם מִצְּרִיּוֹת עַמּוֹנִיּוֹת מוֹאֲבִיּוֹת וּמִיֶּחֱסֵי בְּנֵי יִשְׁמָעֵאל וּבְנֵי קְטוּרָה. וּלְכָךְ יְחִד הַכָּתוּב עַל שָׁאוּל בֶּן שִׁמְעוֹן (להלן מו י) "וְשָׁאוּל בֶּן הַכְּנַעֲנִית", כִּי הוּא לְבַדּוֹ בָּהֶם, וְגַם שָׁם דָּרְשׁוּ (ב"ר פ יא) שֶׁהִיא דִּינָהּ שֶׁנִּבְעֲלָה לִכְנַעֲנִי. וְרַבּוֹתֵינוּ (שם פד יט) נָחְלְקוּ בַּדָּבָר, אָמְרוּ, רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר תְּאוֹמוֹת נוֹלְדוּ עִם הַשִּׁבְטִים וּנְשָׂאוּם. רַבִּי נְחֶמְיָה אוֹמֵר, כְּנַעֲנִיּוֹת הָיוּ. וְיִתָּכֵן שֶׁלֹּא הִקְפִּיד רַבִּי נְחֶמְיָה בְּיִחוּסָן, שֶׁלֹּא נִתְכַּוְּנוּ אֶלָּא לוֹמַר שֶׁנָּשְׂאוּ מִנְּשֵׁי אֶרֶץ כְּנַעַן, אֲבָל הָיוּ מִן הַגֵּרִים וְהַתּוֹשָׁבִים הַבָּאִים מִכָּל הָאֲרָצוֹת, אוֹ עַמּוֹנִיּוֹת וּמוֹאֲבִיּוֹת וּמִיֶּתֶר הָעַמִּים, כִּי לֹא נִתְכַּוְּנוּ רַק לַחְלֹק עַל רַבִּי יְהוּדָה שֶׁלֹּא נָשְׂאוּ אַחְיוֹתֵיהֶם, שֶׁאֲחוֹתוֹ מִן הָאֵם אֲסוּרָה לִבְנֵי נֹחַ (סנהדרין נח). וּלְדַעַת רַבִּי יְהוּדָה יִצְטָרְכוּ בְּנֵי לֵאָה לְשֵׁאת תְּאוֹמוֹת שִׁשָּׁה הָאֲחֵרִים, וְהֵם יִשְׁאוּ שָׁלָהֶם, אוֹ שֶׁלֹּא יוֹדָה ר' נְחֶמְיָה בַּתְּאוֹמוֹת כְּלָל, וְלֹא הָיְתָה לוֹ בַּת זוֹלְתִי דִּינָה, כְּמַשְׁמָעוּת הַכָּתוּב. וְעַל דֶּרֶךְ סְבָרָא אֵינֶנּוּ נָכוֹן שֶׁיִּשְׂאוּ כֻּלָּם כְּנַעֲנִיּוֹת, שֶׁיִּהְיֶה בְּנוֹחֲלֵי הָאָרֶץ מִזֶּרַע כְּנַעַן הָעֶבֶד הָאָרוּר כְּמוֹ מִזַּרְעוֹ שֶׁל אַבְרָהָם, וְהַכָּתוּב צִוָּה לְהַחֲרִימוֹ וְלֹא תִּהְיֶה לוֹ שְׁאֵרִית וּפְלֵיטָה, וְעַל כָּל פָּנִים זֶה הָאִישׁ תַּגָּר, כִּי לָמָּה יִצְטָרֵךְ הַכָּתוּב לֵאמֹר כִּי הוּא כְּנַעֲנִי בְּיִחוּסוֹ וְכָל אַנְשֵׁי הָאָרֶץ הַהִיא כְּנַעֲנִים הֵם מִן הַפְּרִזִּי וּמִן הַיְבוּסִי וַאֲחֵיהֶם, כִּי לִכְנַעַן יִתְיַחֲסוּ כֻּלָּם, וַעֲדַיִן בְּאֶרֶץ כְּנַעַן הִיא, וְהָרָאוּי הָיָה שֶׁיֹּאמַר וַיִּקַּח שָׁם יְהוּדָה אִשָּׁה וּשְׁמָהּ כָּךְ, כַּאֲשֶׁר הִזְכִּיר שְׁמוֹת הַנָּשִׁים בְּתָמָר וּנְשֵׁי עֵשָׂו וְזוּלָתָן (לעיל ד יט יא כט כה א). אֲבָל פֵּרֵשׁ בּוֹ שֶׁהוּא תַּגָּר, שֶׁאֵינֶנּוּ מִן הָאָרֶץ שֶׁהָיְתָה לַחִוִּי אוֹ לָאֱמֹרִי. וְזֶה טַעַם "וַיִּרְא שָׁם יְהוּדָה בַּת אִישׁ כְּנַעֲנִי", כִּי בַּעֲבוּר אָבִיהָ נִשָּׂאָה. וְהַכָּתוּב שָׁאָמַר "בְּנֵי יְהוּדָה עֵר וְאוֹנָן וְשֵׁלָה שְׁלשָׁה נוֹלְדוּ לוֹ מִבַּת שׁוּעַ הַכְּנַעֲנִית" (דהי"א ב ג), בַּעֲבוּר הֱיוֹתָהּ בַּת אִישׁ הַכְּנַעֲנִי תִּקָּרֵא כֵּן, כִּי הָאִישׁ הַהוּא יִקָּרֵא לָהֶם הַסּוֹחֵר, כִּי הוּא יָדוּעַ וּמַכָּרָ בִּסְחוֹרָתוֹ אֲשֶׁר בַּעֲבוּרָהּ גָּר שָׁם. וְרִבִּי אַבְרָהָם אָמַר (להלן מו י), כִּי בַּעֲבוּר הֱיוֹת הָאִשָּׁה הַזֹּאת כְּנַעֲנִית וְעָבַר עַל דַּעַת אֲבוֹתָיו, הָיוּ בָּנֶיהָ רָעִים וּמֵתוּ, וְלָכֵן הִזְכִּירוּ הַכָּתוּב, וְשָׁאוּל לְבַדּוֹ הִזְכִּיר שֶׁהָיָה בֶּן הַכְּנַעֲנִית כִּי לֹא הֶצְרַךְ לְהַזְכִּיר כֵּן בְּשֵׁלָה. וְאִם כֵּן יִהְיֶה טַעַם "וַיִּרְא שָׁם יְהוּדָה", כְּלוֹמַר שָׁרָאָה אוֹתָהּ וְחָשַׁק בָּהּ, כְּעִנְיַן "וַיִּרְא אִשָּׁה בְּתִמְנָתָה" דִּשְׁמְשׁוֹן (שופטים יד א), וּבְפָרָשַׁת וַיְחִי יַעֲקֹב (רש"י על בראשית נ':י"ג) כָּתַב רַשִׁ"י ז"ל, "וַיִּשְׁאוּ אוֹתוֹ בָנָיו" וְלֹא בְּנֵי בָנָיו, שֶׁכָּךְ צִוָּם, אַל יִטְעֲנוּ בְּמִטָּתִי אֶחָד מִבְּנֵיכֶם לְפִי שֶׁהֵם מִבְּנוֹת כְּנַעַן (במדב"ר ב ח). וְיִהְיֶה זֶה לְפִי שֶׁשָּׁאוּל בֶּן שִׁמְעוֹן וְשֵׁלָה בֶּן יְהוּדָה הָיוּ מִבְּנוֹת כְּנַעַן, וְלָכֵן יוֹצִיא אֶת כֻּלָּם. אֲבָל בַּנְּסָחָאוֹת שֶׁלָּנוּ בִּבְרֵאשִׁית רַבָּה מָצִינוּ בְּכֻלָּן, אֶחָד מִבְּנֵי בְּנֵיכֶם, שֶׁיֵּשׁ בָּהֶם מִבְּנוֹת כְּנַעַן. וְכֵן תָּמָר הָיְתָה בַּת אַחַת מִן הַגֵּרִים בָּאָרֶץ, לֹא בַּת אִישׁ כְּנַעֲנִי בְּיִחוּסוֹ, כִּי חָלִילָה שֶׁיִּהְיֶה אֲדוֹנֵנוּ דָּוִד וּמְשִׁיחַ צִדְקֵנוּ שֶׁיִּגָּלֶה לָנוּ בְּמְהֵרָה מִזֶּרַע כְּנַעַן הָעֶבֶד הַמְקֻלָּל. וְרַבּוֹתֵינוּ אָמְרוּ (ב"ר פה י) בְּתָמָר שֶׁהָיְתָה בִּתּוֹ שֶׁל שֵׁם, וְהוּא כֹּהֵן לְאֵל עֶלְיוֹן:

ג **וַיִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ עֵר** יְהוּדָה קָרָא לִבְנוֹ עֵר, מִלְּשׁוֹן "עוֹרְרָה אֶת גְּבוּרָתֶךָ" (תהלים פ ג), וְאִשְׁתּוֹ קָרְאָה שֵׁם הַשֵּׁנִי אוֹנָן, וְלֹא סִפֵּר הַכָּתוּב לָמָּה. וְיִתָּכֵן שֶׁתִּקֵּשׁ בְּלִדְתָּהּ, כִּי דֶּרֶךְ נָשִׁים לִקְרֹא שֵׁם בְּנֵיהֶם עַל זֶה, כְּאֵם יַעְבֵּץ (דהי"א ד ט) שֶׁקָּרְאָה שְׁמוֹ יַעְבֵּץ "לֵאמֹר כִּי יָלַדְתִּי בְּעֹצֶב", וְגַם כֵּן עָשְׂתָה עֲטָרָה אֵם אוֹנָם (שם ב כו), וְהוּא מִלְּשׁוֹן "וַיְהִי הָעָם כְּמִתְאוֹנְנִים" (במדבר יא א), "מַה יִּתְאוֹנֵן אָדָם חָי" (איכה ג לט), כְּמוֹ בֶּן אוֹנִי דְּרָחֵל (בראשית ל"ה:י"ח), וְיהוּדָה לֹא

הִקְפִּיד לְשַׁנּוֹת שְׁמוֹ כְּיַעֲקֹב אָבִיו. וּבְבְרֵאשִׁית רַבָּה (בראשית רבה פ״ה:ד׳) אָמְרוּ, עֵר שֶׁהוּעַר מִן הָעוֹלָם, וְלֹא שֶׁהָיְתָה זוֹ כַּוָּנַת יְהוּדָה, אֲבָל דָּרְשׁוּ כִּי הַשֵּׁמוֹת יוֹרוּ עַל הֶעָתִיד:

ה **וַתִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ שֵׂלָה וְהָיָה בְכְזִיב בְּלֶדְתָּהּ אֹתוֹ** כְּתַב רַשׁ״י (רש״י על בראשית ל״ח:ה׳) אוֹמֵר אֲנִי עַל שֶׁפָּסְקָה מִלֶּדֶת נִקְרָא כְּזִיב, לְשׁוֹן ״הָיִה תִהְיֶה לִי כְּמוֹ אַכְזָב״ (ירמיהו טו יח), שֶׁאִם כֵּן מָה בָּא לְלַמְּדֵנוּ. וְלֹא יָדַעְתִּי לָמָּה יִקָּרֵא שֵׁם הַמָּקוֹם עַל זֶה, וְאֵין בַּמְּאֹרָע הַהוּא כָּל חָדָשׁ, כִּי דֵּי לָהּ שֶׁתֵּלֵד שְׁלֹשָׁה בָּנִים, וּבְעֵת לֶדֶתָהּ לֹא נוֹדַע אִם פָּסְקָה אוֹ תּוֹלִיד אַחֲרֵי כֵן, רַק בְּעֵת מוֹתָהּ נוֹדַע הַדָּבָר. וְיֵשׁ אוֹמְרִים (הרד״ק ומהר״ם מרוטנבורג), כִּי הָיָה דַּרְכָּם שֶׁיִּקָּרֵא הָאָב שֵׁם הַבְּכוֹר וְתִקָּרֵא הָאֵם שֵׁם הַשֵּׁנִי, עַל כֵּן הָרִאשׁוֹן ״וַיִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ״ וְהַשֵּׁנִי ״וַתִּקְרָא״, וְאָמַר בַּשְּׁלִישִׁי ״וַתִּקְרָא״, כִּי יְהוּדָה הָיָה בִּכְזִיב בְּלִדְתָּהּ אוֹתוֹ, וְאֵינֶנּוּ שָׁם שֶׁיִּקָּרֵא לוֹ שֵׁם. וְאֵין בָּזֶה טַעַם אוֹ רֵיחַ. וְדַעַת רַבִּי אַבְרָהָם, שֶׁסִּפֵּר הַכָּתוּב אָנָה נוֹלְדוּ, וְאָמַר ״בְּלִדְתָּהּ אוֹתוֹ״, כְּאִלּוּ אָמַר בְּלִדְתָּהּ אוֹתָם, כִּי בְּמָקוֹם אֶחָד נוֹלְדוּ כֻּלָּם. וְעַל דַּעְתִּי שֵׂלָה לְשׁוֹן דָּבָר הַפּוֹסֵק וְהַכּוֹזֵב, וְכֵן ״לֹא תַשְׁלֶה אוֹתִי״ (מלכים ב ד כח), אָמַר בּוֹ הַמְתַרְגּוּם ״לָא תְכַדֵּב פִּתְגָמָךְ בְּאַפְתָּךְ״, וְאוּלַי יִתְיַחֵס לִלְשׁוֹן שְׁגָגָה ״שָׁלוּ״, כִּי הַשּׁוֹגֵג כּוֹזֵב בְּמַחְשַׁבְתּוֹ. וְאָמַר הַכָּתוּב כִּי קָרָאתוֹ שֵׂלָה עַל שֵׁם הַמָּקוֹם, כִּי הָיָה בִּכְזִיב בְּלִדְתָּהּ אוֹתוֹ, כְּדֶרֶךְ ״וְהָיָה הַנַּעֲרָה״ (בראשית כ״ד:י״ד). וְזֶה מַאֲמָרָם בִּבְרֵאשִׁית רַבָּה, פְּסָקַת:

ז **וַיְהִי עֵר בְּכוֹר יְהוּדָה רַע בְּעֵינֵי ה׳** לֹא הִזְכִּיר הַכָּתוּב פִּשְׁעוֹ כַּאֲשֶׁר עָשָׂה בְּאָחִיו, אֲבָל אָמַר כִּי בְּחֶטְאוֹ מֵת, לְהוֹדִיעַ שֶׁלֹּא הָיָה זֶה בְּעֹנֶשׁ יְהוּדָה עַל מְכִירַת יוֹסֵף, כִּי הַהַצָּלָה עָמְדָה עַל הַמְּכִירָה, וְלֹא הָיָה בְּבֵית הָאֲבוֹת שְׁכוֹל זוּלָתִי זֶה שֶׁהָיָה רַע בְּעֵינֵי הַשֵּׁם, כִּי זֶרַע צַדִּיקִים יְבָרֵךְ. וְעַל כֵּן הָיָה יַעֲקֹב מִתְאַבֵּל עַל בְּנוֹ יָמִים רַבִּים וַיִּמָּאֵן לְהִתְנַחֵם, שֶׁהָיָה הַדָּבָר בְּעֵינָיו עֹנֶשׁ גָּדוֹל לוֹ מִלְּבַד אֲהֲבָתוֹ אוֹתוֹ:

ח **וַיֹּאמֶר אוֹנָן אֶל אוֹנָן וְהָקֵם זֶרַע לְאָחִיךָ** הַבֵּן יִקָּרֵא עַל שֵׁם הַמֵּת, לְשׁוֹן רַשׁ״י (רש״י על בראשית ל״ח:ח׳). וְאֵין זֶה אֱמֶת, כִּי בְּמִצְוַת הַתּוֹרָה נֶאֱמַר גַּם כֵּן (דברים כה ו) ״יָקוּם עַל שֵׁם אָחִיו הַמֵּת וְלֹא יִמָּחֶה שְׁמוֹ מִיִּשְׂרָאֵל״, וְאֵין הַיָּבָם מְצֻוֶּה לִקְרֹא לִבְנוֹ כְּשֵׁם אָחִיו הַמֵּת. וְאָמַר בְּבֹעַז ״וְגַם אֶת רוּת הַמֹּאֲבִיָּה אֵשֶׁת מַחְלוֹן קָנִיתִי לִי לְאִשָּׁה לְהָקִים שֵׁם הַמֵּת עַל נַחֲלָתוֹ וְלֹא יִכָּרֵת שֵׁם הַמֵּת מֵעִם אֶחָיו וּמִשַּׁעַר מְקוֹמוֹ״ וַתִּקְרֶאנָה אוֹתוֹ עוֹבֵד, לֹא מַחְלוֹן (רות ד י). וְעוֹד שֶׁאָמַר ״וַיֵּדַע אוֹנָן כִּי לֹא לוֹ יִהְיֶה הַזָּרַע״, וּמָה הָרָעָה אֲשֶׁר תָּבֹא עָלָיו עַד כִּי הִשְׁחִית זַרְעוֹ מִפָּנֶיהָ אִם יִקָּרֵא שֵׁם בְּנוֹ כְּשֵׁם אָחִיו הַמֵּת, וְרֹב בְּנֵי הָאָדָם מִתְאַוִּים לַעֲשׂוֹת כֵּן, וְלֹא אָמַר הַכָּתוּב ״וַיֹּאמֶר אוֹנָן״ אֲבָל אָמַר ״וַיֵּדַע אוֹנָן כִּי לֹא לוֹ יִהְיֶה הַזָּרַע״, כִּי יְדִיעָה בְּרוּרָה הָיְתָה לוֹ בָּזֶה שֶׁלֹּא יִהְיֶה לוֹ הַזֶּרַע. אֲבָל הָעִנְיָן סוֹד גָּדוֹל מִסּוֹדוֹת הַתּוֹרָה בְּתוֹלֶדֶת הָאָדָם, וְנִכָּר הוּא לְעֵינֵי רוֹאִים אֲשֶׁר נָתַן לָהֶם הַשֵּׁם עֵינַיִם לִרְאוֹת וְאָזְנַיִם לִשְׁמוֹעַ, וְהָיוּ הַחֲכָמִים הַקַּדְמוֹנִים הַקַּדְמוֹנִים קֹדֶם הַתּוֹרָה יוֹדְעִים כִּי יֵשׁ תּוֹעֶלֶת גְּדוֹלָה בְּיִבּוּם הָאָח, וְהוּא הָרָאוּי לְהִירוֹת קוֹדֶם בּוֹ וְאַחֲרָיו הַקָּרוֹב בַּמִּשְׁפָּחָה, כִּי כָל שְׁאֵרוֹ הַקָּרוֹב אֵלָיו מִמִּשְׁפַּחְתּוֹ אֲשֶׁר הוּא יוֹרֵשׁ נַחֲלָה יַגִּיעַ מִמֶּנּוּ תּוֹעֶלֶת, וְהָיוּ נוֹהֲגִים לְשָׂא אֵשֶׁת הַמֵּת הָאָח אוֹ הָאָב אוֹ הַקָּרוֹב מִן הַמִּשְׁפָּחָה, וְלֹא יָדְעָנוּ אִם הָיָה הַמִּנְהָג קַדְמוֹן לִפְנֵי יְהוּדָה. וּבְבְרֵאשִׁית רַבָּה (בראשית רבה פ״ה:ה׳) אָמְרוּ, כִּי יְהוּדָה הִתְחִיל בְּמִצְוֹת יִבּוּם תְּחִלָּה, כִּי כַּאֲשֶׁר קִבֵּל הַסּוֹד מֵאֲבוֹתָיו נִזְדָּרֵז לְהָקִים אוֹתוֹ, וְכַאֲשֶׁר בָּאֲתָה הַתּוֹרָה וְאָסְרָה אֵשֶׁת קָצַת הַקְּרוֹבִים, רָצָה הקב״ה לְהַתִּיר אִסּוּר אֵשֶׁת הָאָח מִפְּנֵי הַיִּבּוּם, וְלֹא רָצָה שֶׁיִּדְּחֶה מִפָּנָיו אִסּוּר אֵשֶׁת אַחֵי הָאָב וְהַבֵּן וְזוּלָתָם, כִּי בָּאָח הֶרְגֵּל הַדָּבָר וְתוֹעֶלֶת קְרוֹבָה וְלֹא בָהֶם, כְּמוֹ שֶׁהִזְכַּרְתִּי. וְהִנֵּה נֶחְשַׁב לְאַכְזָרִיּוּת גְּדוֹלָה בָּאָח כַּאֲשֶׁר לֹא יַחְפֹּץ לְיַבֵּם, וְקוֹרְאִים אוֹתוֹ ״בֵּית חֲלוּץ הַנָּעַל״ (דברים כה י), כִּי עַתָּה חָלַץ מֵהֶם, וְרָאוּי הוּא שֶׁתֵּעָשֶׂה הַמִּצְוָה זֹאת בַּחֲלִיצַת הַנַּעַל. וְחַכְמֵי יִשְׂרָאֵל הַקַּדְמוֹנִים מִדַּעְתָּם הָעִנְיָן הַנִּכְבָּד הַזֶּה הִנְהִיגוּ לָפָנִים בְּיִשְׂרָאֵל לַעֲשׂוֹת הַמַּעֲשֶׂה הַזֶּה בְּכָל יוֹרְשֵׁי הַנַּחֲלָה, בְּאוֹתָם שֶׁלֹּא יִהְיֶה בָּהֶם אִסּוּר הַשְּׁאֵר, וְקָרְאוּ אוֹתוֹ גְּאֻלָּה, וְזֶהוּ עִנְיַן בֹּעַז וְטַעַם נָעֳמִי וְהַשְׁכֵּנוֹת. וְהַמַּשְׂכִּיל יָבִין:

יא וְטַעַם **שְׁבִי אַלְמָנָה בֵּית אָבִיךְ** שְׁתִּנְהֲגִי אַלְמְנוּתֵךְ שָׁם, ״עַד יִגְדַּל שֵׂלָה״, רָמַז לָהּ הִתְאַבְּלִי וְלִבְשִׁי בִּגְדֵי אֵבֶל וְאַל תָּסוּכִי שֶׁמֶן, כְּאִשָּׁה חֲגֵרַת שַׂק עַל בַּעַל נְעוּרֶיהָ, עַד שֶׁיִּגְדַּל שֵׂלָה וְייַבֵּם אוֹתָהּ, כִּי כֵן הַמִּנְהָג בַּמִּתְיַבֶּמֶת, כִּי הַיּוֹצֵאת וְחֻפְצָה לְהִנָּשֵׂא לְאִישׁ זָר לוֹבֶשֶׁת בִּגְדֵי אֵבֶל יָמִים מְעַט כְּפִי הַמִּנְהָג, וּמִתְנַחֶמֶת וְלוֹבֶשֶׁת שָׁנִים וּתְכַס בַּצָּעִיף וְתִתְעַלֵּף עַד שֶׁתִּנָּשֵׂא לְאִישׁ:

כִּי אָמַר כְּלוֹמַר הָיָה דּוֹחֶה אוֹתָהּ בְּקֹשׁ, שֶׁלֹּא הָיָה בְּדַעְתּוֹ לְהַשִּׂיאָהּ לוֹ, ״כִּי אָמַר פֶּן יָמוּת גַּם הוּא כְּאֶחָיו״, כִּי מֻחְזֶקֶת הִיא זוֹ שֶׁיָּמוּתוּ אֲנָשֶׁיהָ, לְשׁוֹן רַשׁ״י (רש״י על בראשית ל״ח:י״א). וְלֹא יָדַעְתִּי לָמָּה יִתְבַּיֵּשׁ יְהוּדָה הַמּוּשָׁל בְּדוֹרוֹ מִן הָאִשָּׁה הַזֹּאת וְלֹא יֹאמַר אֵלֶיהָ לְכִי לְשָׁלוֹם מִבֵּיתִי, וְלָמָּה יַטְעֶה אוֹתָהּ וְהִיא אֲסוּרָה לְשֵׁלָה, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ (יבמות סד) בְּנְשׂוֹאִים בִּתְרֵי זְמָנֵי הָוְיָא חֲזָקָה. וְעוֹד כִּי בְּהִיוֹתוֹ מַקְפִּיד עַל זְנוּנֶיהָ לְחַיֵּב אוֹתָהּ שְׂרֵפָה, נִרְאֶה שֶׁהָיָה חָפֵץ בָּהּ לִהְיוֹתָהּ בְּבֵיתוֹ. וְרָחוֹק הוּא שֶׁלֹּא שָׁמַע יְהוּדָה כִּי בָּנָיו חָטְאוּ וַיִּשְׁלְחֵם בְּיַד פִּשְׁעָם וְאֵין לְתָמֵר בָּהֶם חֵטְא. וְהַנָּכוֹן בְּעֵינַי שֶׁהָיָה שֵׂלָה רָאוּי לְיַבֵּם, אֲבָל לֹא רָצָה אָבִיו שֶׁיְּיַבֵּם אוֹתָהּ וְעוֹדָנּוּ נַעַר פֶּן יֵחֶטָא בָּהּ כְּאָחָיו אֲשֶׁר מֵתוּ בְּנְעוּרֵיהֶם, כִּי נְעָרִים הָיוּ אֵין לְאֶחָד מֵהֶם שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה שָׁנָה, וְכַאֲשֶׁר יִגְדַּל וְיִשְׁמַע לְמוּסַר אָבִיו אָז יִתְּנֶנָּה לוֹ לְאִשָּׁה. וְכַאֲשֶׁר הִמְתִּינָה יָמִים רַבִּים וְרָאֲתָה כִּי גָדַל שֵׂלָה בְּעֵינָיהּ, וְהוּא עוֹדָנּוּ נַעַר לְאָבִיו כִּי אֵין לוֹ עֶשֶׂר שָׁנִים, וְהָיָה מַמְתִּין לוֹ עוֹד, אָז מִהֲרָה תָּמָר בְּרוֹב תַּאֲוָתָהּ לְהוֹלִיד מִזֶּרַע הַקֹּדֶשׁ וְעָשְׂתָה הַמַּעֲשֶׂה הַזֶּה:

יב **וַיַּעַל עַל גִּזְרֵי צֹאנוֹ** הָיָה עוֹלֶה שָׁם תָּמִיד לְהִתְנַחֵם, שֶׁיָּשִׂים לִבּוֹ בַּצֹּאן וְיִשְׁכַּח רִישׁוֹ, וְהֻגַּד לְתָמָר כִּי הוּא עוֹלֶה שָׁם בְּכָל יוֹם תָּמִיד, וְאָרְבָה לוֹ בְּאַחַד הַיָּמִים. אוֹ שֶׁהָיָה יְהוּדָה גָּדוֹל בָּאָרֶץ וְהָיוּ מִתְקַבְּצִים לוֹ שָׁם לַעֲשׂוֹת מִשְׁתֶּה בְּעֵת הַגִּזָּה כְּמִשְׁתֶּה הַמֶּלֶךְ, וְהָיוּ הָעֲנִיִּים הוֹלְכִים שָׁם, וְהֻגַּד לָהּ טֶרֶם עֲלוֹתוֹ׃

טו **וַיַּחְשְׁבֶהָ לְזוֹנָה** לְפִי שֶׁיּוֹשֶׁבֶת בְּפֶרֶשַׁת דְּרָכִים. "כִּי כִסְּתָה פָּנֶיהָ" וְלֹא יָכוֹל לִרְאוֹתָהּ. וּמִדְרַשׁ רַבּוֹתֵינוּ "כִּי כִסְּתָה פָּנֶיהָ", כְּשֶׁהָיְתָה בְּבֵיתוֹ הָיְתָה צְנוּעָה, לְפִיכָךְ לֹא חָשָׁדָהּ, לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על בראשית ל"ח:ט"ו). וּפְשׁוּטוֹ שֶׁל הָרַב יִתְכֵּן, כִּי דֶּרֶךְ הַזּוֹנָה לֵשֶׁב בְּפֶתַח עֵינַיִם, כְּדִכְתִיב (משלי ט יד טו) "וְיָשְׁבָה לְפֶתַח בֵּיתָהּ עַל כִּסֵּא מְרוֹמֵי קָרֶת לִקְרֹא לְעוֹבְרֵי דָרֶךְ" וְגוֹ', וְאָמַר "כִּי כִסְּתָה פָּנֶיהָ" וְלֹא הִכִּירָהּ, אֲבָל מִדְרָשׁ רַבּוֹתֵינוּ שֶׁכִּסְּתָה פָּנֶיהָ בְּבֵית חָמִיהָ, לוֹמַר שֶׁהִצְנִיעָה עַצְמָהּ מִמֶּנּוּ בְּבֵיתוֹ וְלֹא רָאָה פָּנֶיהָ מֵעוֹלָם, וְאֵיךְ יַכִּירֶנָּה. וְהַנָּכוֹן בְּעֵינַי עוֹד לְפִי הַפָּשָׁט שֶׁיֹּאמַר שֶׁחָשָׁבָהּ לְזוֹנָה בַּעֲבוּר שֶׁתְּכַסֶּה הַפָּנִים, כִּי אַחֲרֵי כֵן אָמַר "כִּי לֹא יָדַע כִּי כַלָּתוֹ הִיא", וְהַטַּעַם כִּי דֶּרֶךְ הַזּוֹנָה לָשֶׁבֶת בְּפֶתַח עֵינַיִם מְעֻלֶּפֶת הַצָּעִיף מְכַסֶּה קְצָת הַשֵּׂעָר וּקְצָת הַפָּנִים וּמְשַׁקֶּרֶת בְּעֵינַיִם וּשְׂפָתַיִם וּמְגֻלָּה הַגָּרוֹן וְהַצַּוָּאר, כִּי בַּעֲבוּר שֶׁתְּעֵז פָּנֶיהָ וְתֹאמַר לוֹ וְתַחֲזֵק בּוֹ וְנָשְׁקָה לוֹ תְּכַסֶּה קְצָת הַפָּנִים. וְעוֹד כִּי הַקְּדֵשׁוֹת הַיּוֹשְׁבוֹת עַל דֶּרֶךְ בַּעֲבוּר שֶׁתִּזְנֶנָּה גַּם עִם הַקְּרוֹבִים יְכַסּוּ פְּנֵיהֶן, וְכֵן יַעֲשׂוּ הַקְּדֵשִׁים גַּם הַיּוֹם בְּאַרְצָתָם, וּבְשׁוּבָם לָעִיר לֹא נוֹדְעוּ. וְשָׁנִינוּ (כלים כד טז) שָׁלֹשׁ שְׂכָכוֹת הֵן, שֶׁל יַלְדָּה טְמֵאָה מִדָּרָס וְשֶׁל זְקֵנָה טְמֵאָה מֵת וְשֶׁל יוֹצֵאת חוּץ טְהוֹרָה מִכְּלוּם, "יוֹצֵאת חוּץ" הִיא הַזּוֹנָה, "נָפְקַת בָּרָא", וְנוֹתֶנֶת שְׂכָכָהּ עַל קְצָת הָרֹאשׁ, לֹא שֶׁתִּשְׁכַּב עָלֶיהָ וְתִהְיֶה טְמֵאָה מִדָּרָס, וְלֹא לְכַסּוֹת בָּהּ רֹאשָׁהּ וְתִסַּמֵּא טְמֵא מֵת, אֲבָל לְקִשּׁוּט קְלֻצּוֹתֶיהָ וְלִהְיוֹתָן מִתַּחַת הַשְּׂכָכָה נִרְאִין וְאֵינָן נִרְאִין, וּלְכָךְ טְהוֹרָה מִכְּלוּם׃

יח **חוֹתָמְךָ וּפְתִילֶךָ** "עִזְקָתְךָ וְשׁוֹשִׁפְךָ", טַבַּעַת שֶׁאַתָּה חוֹתֵם בָּהּ וְשִׁמְלָתְךָ שֶׁאַתָּה מִתְכַּסֶּה בָהּ, לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על בראשית ל"ח:י"ח). וְאֵינֶנּוּ נָכוֹן שֶׁיִּתֵּן שִׁמְלָתוֹ וְיֵלֵךְ עָרֹם מִמֶּנָּה, וְאֵיךְ תִּקָּרֵא הַשִּׂמְלָה פְּתִיל, וְאֵיךְ יֹאמַר הַכָּתוּב (בראשית ל"ח:כ"ה) "וְהַפְּתִילִים" בְּלָשׁוֹן רַבִּים, וְאִם תֹּאמַר כִּי עַל שֵׁם פְּתִילֵי הַצִּיצִית תִּקָּרֵא הַשִּׂמְלָה פְּתִיל, חָלִילָה שֶׁיִּקְנֶה יְהוּדָה מִצְוַת צִיצִית וְיִזַּלְזֵל בּוֹ לָתֵת אוֹתוֹ בְּזִמָּה. וְאוּלַי הָיָה בְּיָדוֹ סוּדָר קָטָן אֲשֶׁר יַעֲטֹף בּוֹ קְצָת הָרֹאשׁ לְפָעָמִים, וְיִקָּרֵא פְּתִיל בַּעֲבוּר שֶׁהוּא קָצָר כְּפְתִיל, וְהוּא תַּרְגּוּם "שׁוֹשִׁיפָא", וְלֹא תִּמְצָא לְאוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על בראשית ל"ח:י"ח) בְּכָל שִׂמְלָה שֶׁבַּתּוֹרָה שֶׁיִּתַּרְגֵּם אוֹתָהּ "שׁוֹשִׁיפָא", אֲבָל לְשׁוֹן כְּסוּת וּמַלְבּוּשׁ תִּרְגֵּם בְּכֻלָּם, מִלְבַד "וּפָרְשׂוּ הַשִּׂמְלָה" (דברים כב יז) שֶׁאוֹמֵר בּוֹ "וְיִפְרְשׂוּן שׁוֹשִׁיפָא", לְפִי שֶׁהוּא הַסּוּדָר הַיָּדוּעַ בַּתַּלְמוּד (כתובות י) שֶׁיְּזַדְּעוּ בּוֹ הַבְּתוּלִים. וְכֵן תִּרְגֵּם יוֹנָתָן בֶּן עֻזִּיאֵל (ישעיהו ג כב) "הַמַּעֲטָפוֹת" – "שׁוֹשִׁיפָא", שֶׁהֵם סוּדָרִים קְטַנִּים יַעֲטְפוּ בָּהֶם הָרֹאשׁ וְיִפְרְשׂוּ אוֹתָם הַנִּכְבָּדִים עַל הַמִּגְבָּעוֹת וְהַפְּאֵרִים אֲשֶׁר עַל רֹאשָׁם. וְזֶה הַמִּנְהָג עוֹדֶנּוּ הַיּוֹם בְּאַרְצוֹת הַמִּזְרָח. וְיִתָּכֵן עוֹד כִּי הָיָה לִיהוּדָה חוֹתָם כְּצוּרַת אַרְיֵה אוֹ צוּרָה אַחֶרֶת יְדוּעָה כַּמּוּשָׂלִים, וְהָיוּ בְּיָדוֹ פְּתִילִים שֶׁבָּהֶם כַּצּוּרָה הַהִיא לְתַיֵּר בָּהּ, וְהַמַּטֶּה הָיָה בְּיָדוֹ כְּמִשְׁפַּט שַׁלִּיט וְנוֹגֵשׂ, כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (יחזקאל יט יד) "מַטֵּה עֹז שֵׁבֶט לְמֹשֵׁל", וּכְתִיב (בראשית מ"ט:י') "לֹא יָסוּר שֵׁבֶט מִיהוּדָה", וְאֵלֶּה נָתַן בְּיָדָהּ׃

כד **וַיֹּאמֶר יְהוּדָה הוֹצִיאוּהָ וְתִשָּׂרֵף** אָמַר אֶפְרַיִם מִקְשָׁאָה תַּלְמִידוֹ שֶׁל רַבִּי מֵאִיר מִשּׁוּם רַבִּי מֵאִיר, תָּמָר בִּתּוֹ שֶׁל שֵׁם הָיְתָה שֶׁהוּא כֹּהֵן, לְפִיכָךְ דָּנוּהָ בִּשְׂרֵפָה (ב"ר פה י), וְזֶה כָּתַב רַשִׁ"י (רש"י על בראשית ל"ח:כ"ד) וְלֹא פֵּרְשׁוֹ. וַאֲנִי לֹא יָדַעְתִּי הַדִּין הַזֶּה, שֶׁבַּת כֹּהֵן אֵינָהּ חַיֶּבֶת שְׂרֵפָה אֶלָּא בִּזְנוּת עִם זִיקַת הַבַּעַל, אֲרוּסָה אוֹ נְשׂוּאָה, כְּמוֹ שֶׁמְּפֹרָשׁ בַּגְּמָרָא בְּסַנְהֶדְרִין (נא), אֲבָל בַּת כֹּהֵן שׁוֹמֶרֶת יָבָם שֶׁזִּנְּתָה אֵינָהּ בְּמִיתָה כְּלָל, וּבֵין בַּת יִשְׂרָאֵל וּבֵין בַּת כֹּהֵן אֵינָהּ אֶלָּא בְּלָאו גְּרִידָא. וְאִם תֹּאמַר שֶׁהָיָה הַיִּבּוּם נוֹהֵג בִּבְנֵי נֹחַ וְהִיא לָהֶם בִּכְלַל אֵשֶׁת אִישׁ, וַאֲזָהָרָה שֶׁלָּהֶם זוֹ הִיא מִיתָתָם (שם נח), וַהֲלֹא הֵם אוֹמְרִים (ב"ר פה ה) שֶׁיְּהוּדָה הִתְחִיל בְּמִצְוֹת יִבּוּם תְּחִלָּה. וְכֵן בַּגְּמָרָא סַנְהֶדְרִין (נז) מוֹכִיחַ שֶׁאֵין יְבָמָה בִּבְנֵי נֹחַ תַּיֶּבֶת כְּלָל. וְנִרְאֶה לִי שֶׁהָיָה יְהוּדָה קָצִין שׁוֹטֵר וּמוֹשֵׁל בָּאָרֶץ, וְהַכַּלָּה אֲשֶׁר תִּזְנֶה עָלָיו אֵיגֶנָּה נִדּוֹנֶת כְּמִשְׁפַּט אֲנָשִׁים אַךְ כְּמִבְזֶה אֶת הַמַּלְכוּת, וְעַל כֵּן כָּתוּב "הַיֹּאמֶר יְהוּדָה הוֹצִיאוּהָ וְתִשָּׂרֵף", כִּי בָּאוּ לְפָנָיו לַעֲשׂוֹת בָּהּ כְּכָל אֲשֶׁר יְצַוֶּה, וְהוּא חִיֵּב אוֹתָהּ מִיתָה לְמַעֲלַת הַמַּלְכוּת, וְשָׁפַט אוֹתָהּ כְּמִתַּלֶּלֶת אֶת אָבִיהָ לְכִבּוּד כְּהֻנָּתוֹ, לֹא שֶׁיִּהְיֶה דִּין הֶרְיוֹטוֹת כֵּן. וְעַל דֶּרֶךְ הַפָּשָׁט יִתָּכֵן שֶׁהָיָה מִשְׁפָּטָם כַּנָּהוּג הַיּוֹם בִּמְקֻצָּת אַרְצוֹת סְפָרַד, שֶׁהָאִשָּׁה אֲשֶׁר תִּזְנֶה תַּחַת אִישָׁהּ מוֹסְרִין אוֹתָהּ לְבַעֲלָהּ וְהוּא דָּן אוֹתָהּ לְמִיתָה אוֹ לְחַיִּים כִּרְצוֹנוֹ. וְהִנֵּה הָיְתָה מִיֻּעֶדֶת לְשֵׁלָה בְּנוֹ, וְהִיא לָהֶם כְּאֵשֶׁת אִישׁ בְּנִימוּסֵיהֶם׃

כו **צָדְקָה מִמֶּנִּי** צָדְקָה בִּדְבָרֶיהָ, מִמֶּנִּי הִיא מְעֻבֶּרֶת. וְרַבּוֹתֵינוּ דָּרְשׁוּ (סוטה י) שֶׁיָּצְאָה בַּת קוֹל וְאָמְרָה, מִמֶּנִּי וּמֵאֹתִי יָצְאוּ הַדְּבָרִים, לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על בראשית ל"ח:כ"ו). וְהַנָּכוֹן שֶׁהוּא כְּמוֹ "צַדִּיקִים וְטוֹבִים מִמֶּנּוּ" (מלכים א ב לב), "וַיֹּאמֶר אֶל דָּוִד צַדִּיק אַתָּה מִמֶּנִּי כִּי אַתָּה גְּמַלְתַּנִי הַטּוֹבָה וַאֲנִי גְּמַלְתִּיךָ הָרָעָה" (שמואל א כד יז), צָדְקָה בְּמַעֲשֶׂיהָ יוֹתֵר מִמֶּנִּי, כִּי הִיא הַצַּדֶּקֶת וַאֲנִי הַחוֹטֵא אֵלֶיהָ שֶׁלֹּא נְתַתִּיהָ לְשֵׁלָה בְּנִי. וְהַטַּעַם כִּי שֵׁלָה הוּא הַיָּבָם, וְאִם לֹא יַחְפֹּץ לָקַחַת אֶת יְבִמְתּוֹ אָבִיו הוּא הַגּוֹאֵל אַחֲרָיו, כַּאֲשֶׁר פֵּרַשְׁתִּי לְמַעְלָה (רמב"ן על בראשית ל"ח:ח') בְּדִין הַיִּבּוּם׃

וְלֹא יָסַף עוֹד לְדַעְתָּהּ אַחֲרֵי שֶׁהֵקִים זֶרַע לְבָנָיו לֹא רָצָה לִהְיוֹת עִמָּהּ עוֹד, אַף עַל פִּי שֶׁהָיָה בִּרְצוֹנוֹ, כִּי אֵינֶנָּה אֲסוּרָה עָלָיו וְהָיְתָה אִשְׁתּוֹ כְּמִשְׁפַּט הַיְבָמִים. וְזֶה טַעַם הָאוֹמֵר (סוטה י) לֹא פָּסַק, כְּתִיב הָכָא "וְלֹא יָסַף", וּכְתִיב הָתָם (דברים ה יט) "קוֹל גָּדוֹל וְלֹא יָסָף"׃

כט **מַה פָּרַצְתָּ עָלֶיךָ פָּרֶץ** חֲזָקָתְךָ עָלֶיךָ חֹזֶק, לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על בראשית ל"ח:כ"ט). וְעִנְיַן פֶּרֶץ בְּכָל מָקוֹם נְתִיצַת הַגָּדֵר וְעָבְרוֹ, מִן "פָּרוֹץ גְּדֵרוֹ" (ישעיהו ה ה), "לָמָּה פָּרַצְתָּ גְדֵרֶיהָ" (תהלים פ יג) וּבִלְשׁוֹנָם (סוכה כו) פִּרְצָה קוֹרְאָה לַגַּנָּב. אֲבָל יֵאָמֵר בִּלְשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ עַל כָּל עוֹבֵר גְּבוּל הַדָּבָר, "וּפָרַצְתָּ יָמָּה

וְקַדְמָה״ (בראשית כ״ח:י״ד), ״וַיִּפְרֹץ הָאִישׁ מְאֹד מְאֹד״ (בראשית ל׳:מ״ג), וְלָכֵן אָמַר בְּכָאן בִּהְיוֹת הָרִאשׁוֹן כְּמֻשִׁיב יָדוֹ וְהוּא מִהֵר לָצֵאת, מָה פָּרַצְתָּ פֶּרֶץ גָּדוֹל בַּגָּדֵר לְמַהֵר לָצֵאת מִמֶּנּוּ. וְאָמַר ״עָלֶיךָ״, כִּי הָיָה הַגָּדֵר עָלָיו וְהוּא כָּלוּא בְּתוֹכוֹ, כְּלוֹמַר מַה פָּרַצְתָּ עָלֶיךָ פֶּרֶץ גָּדוֹל בַּגָּדֵר וְיָצָאת מִמֶּנּוּ. וְרַבִּי אַבְרָהָם אָמַר (אבן עזרא על בראשית ל״ח:כ״ט), ״מַה פָּרַצְתָּ״ כְּאָדָם הַפּוֹרֵץ גָּדֵר וְיֵצֵא מִמֶּנּוּ, וְהִנֵּה יֵשׁ עָלֶיךָ מִשְׁפָּט זֶה הַפֶּרֶץ. וְאֵין בָּזֶה טַעַם. וּבְמִדְרָשׁוֹ שֶׁל רַבִּי נְחוּנְיָא בֶּן הַקָּנָה (ספר הבהיר קצו) יַזְכִּיר סוֹד בְּשֵׁם אֵלֶּה הַיְלוּדִים, אָמְרוּ, אִקְרֵי זֶרַח עַל שֵׁם הַחַמָּה שֶׁהִיא זוֹרַחַת תָּמִיד, וּפֶרֶץ עַל שֵׁם הַלְּבָנָה הַנִּפְרֶצֶת לְעִתִּים וְנִבְנֵית לְעִתִּים. וַהֲרֵי פֶּרֶץ הוּא הַבְּכוֹר וְחַמָּה גְּדוֹלָה מִן הַלְּבָנָה, לָא קַשְׁיָא, דְּהָא כְּתִיב ״וַיִּתֵּן יָד״, וּכְתִיב ״וְאַחַר יָצָא אָחִיו״. וְהִנֵּה לְדַעְתָּם הָיָה שֵׁם הַלְּבָנָה לְפֶרֶץ מִפְּנֵי מַלְכוּת בֵּית דָּוִד, וְהָיוּ תְּאוֹמִים כִּי הַלְּבָנָה מַתְאֶמֶת בַּחַמָּה, וְהִנֵּה פֶּרֶץ תְּאוֹם לְזֶרַח הַנּוֹתֵן יָד, וְהוּא בְּכוֹר בְּכֹחַ עֶלְיוֹן, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (תהלים פט כח) ״אַף אֲנִי בְּכוֹר אֶתְּנֵהוּ״, וְזֶהוּ מַאֲמָרָם (ר״ה כה) בְּקִדּוּשׁ הַחֹדֶשׁ, דָּוִד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל חַי וְקַיָּם. וְהַמַּשְׂכִּיל יָבִין:

פרק לט

ג כִּי ה׳ אִתּוֹ שֵׁם שָׁמַיִם שָׁגוּר בְּפִיו, לְשׁוֹן רַשִׁ״י (רש״י על בראשית ל״ט:ג׳). וְאֵינוֹ נִרְאֶה, אֲבָל ״וַיַּרְא אֲדֹנָיו כִּי ה׳ אִתּוֹ״, כִּי יַצְלִיחוּ מַעֲשָׂיו בְּכָל עֵת יוֹתֵר מִכָּל אָדָם, וְיֵדַע כִּי מֵאֵת אֱלֹהִים הוּא לוֹ, וְכֵן (בראשית כ״ו:כ״ח) ״רָאֹה רָאִינוּ כִּי הָיָה ה׳ עִמָּךְ״, וַיִּמְצָא חֵן בְּעֵינָיו וְשָׁמוֹ מְשָׁרֵת לְעַצְמוֹ וּפָקִיד עַל בֵּיתוֹ:

ד וְכָל יֶשׁ לוֹ נָתַן בְּיָדוֹ לִהְיוֹת פָּקִיד וְנָגִיד עַל כָּל אֲשֶׁר לוֹ בַּבַּיִת וּבַשָּׂדֶה. וּלְרַבּוֹתֵינוּ בּוֹ מִדְרָשׁ (ב״ר פו ה), אָמְרוּ, מְלַחֵשׁ וְנִכְנָס מְלַחֵשׁ וְיוֹצֵא, אָמַר לוֹ מְזֹג רוֹתְחִין – וְהֵא רוֹתְחִין, מְזֹג פּוֹשְׁרִין – וְהֵא פּוֹשְׁרִין, מָה יוֹסֵף, תֶּבֶן בְּעַפְרִיִּים, חֳרָשִׁין בְּמִצְרַיִם, עַד הֵיכָן, עַד שֶׁרָאָה שְׁכִינָה עוֹמֶדֶת עַל גַּבָּיו, הֲדָא הוּא דִכְתִיב ״וַיַּרְא אֲדֹנָיו כִּי ה׳ אִתּוֹ״. וְהָעִנְיָן כִּי בַּעֲבוּר הֱיוֹת אֲדֹנָיו מִצְרִי לֹא יָדַע אֶת ה׳, אָמְרוּ כִּי בִּרְאוֹתוֹ הַצְלָחָתוֹ הַגְּדוֹלָה הָיָה חוֹשֵׁשׁ כִּי דֶּרֶךְ כְּשָׁפִים הוּא, כַּאֲשֶׁר בִּבְנֵי אַרְצוֹ, עַד שֶׁרָאָה שֶׁהָיָה מֵאֵת עֶלְיוֹן בְּמַרְאֵית לוֹ בַּחֲלוֹם אוֹ בְּהֶקְיֵן בְּעַמּוּד עָנָן וְכֵיוֹצֵא בוֹ לְכִבּוּד הַצַּדִּיק:

ו כִּי אִם הַלֶּחֶם אֲשֶׁר הוּא אוֹכֵל לָשׁוֹן נְקֵיָה, כְּדִבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ (ב״ר פו ו). וְרַבִּי אַבְרָהָם אָמַר (אבן עזרא על בראשית ל״ט:ו׳), כִּי כָּל אֲשֶׁר לוֹ הָיָה בְּיַד יוֹסֵף חוּץ מִן הַלֶּחֶם אֲשֶׁר הוּא אוֹכֵל, שֶׁלֹּא הָיָה אָפְלוּ נוֹגֵעַ בּוֹ בַּעֲבוּר הֱיוֹתוֹ עִבְרִי, כִּי כֵן הָיָה מִשְׁפַּט הַמִּצְרִים אֶת הָעִבְרִים שֶׁלֹּא יִגְּעוּ בְּמַאֲכָלָם כִּי תּוֹעֵבָה הִיא לְמִצְרִים. וְאָפְשָׁר שֶׁהוּא כֵּן, אוֹ יִהְיֶה פֵּרוּשׁ הַכָּתוּב כִּי לֹא יָדַע אֲדוֹנָיו אֶת יוֹסֵף מְאוּמָה שֶׁיִּקַּח מִכָּל אֲשֶׁר לוֹ, רַק אֶת הַלֶּחֶם לְבַדּוֹ אֲשֶׁר יֹאכַל יוֹסֵף, לֹא לִשְׁאָר הֲנָאוֹת כַּאֲשֶׁר יַעֲשׂוּ הַבַּחוּרִים, וְלֹא לֶאֱסֹף לוֹ עֹשֶׁר וּנְכָסִים, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (שמואל א כט ג) ״וְלֹא מָצָאתִי בּוֹ מְאוּמָה מִיּוֹם נָפְלוֹ עַד הַיּוֹם הַזֶּה״, וְ״לֹא יָדַע אִתִּי מַה בַּבָּיִת״ (בראשית ל״ט:ח׳) עִנְיָן אַחֵר, שֶׁלֹּא יַשְׁגִּיחַ לָדַעַת מָה אִתּוֹ בַּבַּיִת, כִּי ״לֹא יָדַע אִתּוֹ מְאוּמָה״ לָשׁוֹן שׁוֹלֵל וּ״מַה בַּבָּיִת״ יְקַיֵּם:

וַיְהִי יוֹסֵף יְפֵה תֹאַר וִיפֵה מַרְאֶה הִזְכִּיר זֶה בְּכָאן לוֹמַר כִּי בַּעֲבוּר יָפְיוֹ נָשְׂאָה אֵשֶׁת אֲדוֹנָיו אֵלָיו אֶת עֵינֶיהָ. וְרַשִׁ״י כָּתַב (רש״י על בראשית ל״ט:ו׳) כִּי בַּעֲבוּר שֶׁרָאָה עַצְמוֹ מוֹשֵׁל הִתְחִיל אוֹכֵל וְשׁוֹתֶה וּמְסַלְסֵל בְּשְׂעָרוֹ וְכוּ׳:

ח וַיְמָאֵן וַיֹּאמֶר אֶל אֵשֶׁת אֲדֹנָיו סִפֵּר הַכָּתוּב כִּי מֵאֵן לַעֲשׂוֹת כִּרְצוֹנָהּ אַף עַל פִּי שֶׁהִיא גְּבִרְתּוֹ אֵשֶׁת אֲדוֹנָיו וְהוּא יָרֵא מִמֶּנָּה, כִּי הָיָה יָרֵא אֶת הַשֵּׁם יוֹתֵר, וְזֶה טַעַם ״אֶל אֵשֶׁת אֲדֹנָיו״:

ט וְחָטָאתִי לֵאלֹהִים בְּנֵי נֹחַ נִצְטַוּוּ עַל הָעֲרָיוֹת, לְשׁוֹן רַשִׁ״י (רש״י על בראשית ל״ט:ט׳). וְנָכוֹן הוּא, רַק בַּעֲבוּר חֶסְרוֹן דַּעַת הַנָּשִׁים הִקְדִּים אֵלֶיהָ כִּי הַדָּבָר בְּגִידָה בַּאֲדוֹנָיו אֲשֶׁר בּוֹטֵחַ בּוֹ, וְאַחֲרֵי כֵן אָמַר כִּי יֵשׁ בָּעִנְיָן עוֹד חֵטְא לֵאלֹהִים. וְיִתָּכֵן לְפָרֵשׁ עוֹד ״וְחָטָאתִי לֵאלֹהִים״, בַּבְּגִידָה הַזֹּאת, כִּי רָעָה גְּדוֹלָה הִיא שֶׁיִּהְיֶה בָּהּ לִי חֵטְא לִפְנֵי הָאֱלֹהִים, כִּי עֵינָיו בְּנֶאֱמָנֵי אֶרֶץ (תהלים קא ו) וְלֹא לְפָנָיו בּוֹגֵד יָבֹא, וּדְבָרוֹ אֱמֶת, רַק לֹא הִזְכִּיר אִסּוּר הָעֲרָוָה כִּי דִּבֵּר עִמָּהּ כְּדֶרֶךְ הַנָּשִׁים:

י וְטַעַם לִשְׁכַּב אֶצְלָהּ כִּדְבְרֵי רַבִּי אַבְרָהָם אִפְלוּ שֶׁיִּשְׁכַּב בְּסָמוּךְ, הִיא בְּבִגְדָהּ וְהוּא בְּבִגְדוֹ, אוֹ לִהְיוֹת עִמָּהּ לְדַבֵּר שִׂיחוֹת, כִּי לֹא מָצָאנוּ ״אֶצְלָהּ״ עַל הַמִּשְׁגָּל, רַק עִמָּהּ אוֹ אוֹתָהּ, ״שְׁכָבָה עִמִּי״, ״אִם שָׁכֹב יִשְׁכַּב אִישׁ אֹתָהּ״ (ויקרא טו כד), ״וְהַנָּשִׁים תִּשָּׁכַבְנָה״ (זכריה יד ב):

יב וַיַּעֲזֹב בִּגְדוֹ בְיָדָהּ לִכְבוֹד גְּבִרְתּוֹ לֹא רָצָה לְהוֹצִיאוֹ מִיָּדָהּ בְּכֹחוֹ הַגָּדוֹל מִמֶּנָּה, וְהֵסִיר אוֹתוֹ מֵעָלָיו כִּי הָיָה בֶּגֶד שֶׁיִּתְעַטֵּף בּוֹ כִּמְעִיל וְצָנִיף, וְהִיא בִּרְאוֹתָהּ כִּי הִנִּיחַ בִּגְדוֹ בְּיָדָהּ פָּחֲדָה פֶּן יִגְלֶה עָלֶיהָ לִבְנֵי הַבַּיִת אוֹ לַאֲדוֹנָיו, וְהִקְדִּימַתּוּ אֲלֵיהֶם לֵאמֹר כִּי הִפְשִׁיט בִּגְדוֹ לִשְׁכַּב עִמָּהּ, וּבִרְאוֹתוֹ כִּי הֲרִימוּתִי קוֹלִי נִבְהַל לִבְרֹחַ. וְזֶה טַעַם ״וַיְהִי כִּרְאוֹתָהּ כִּי עָזַב בִּגְדוֹ״, וְלָכֵן לֹא הִגִּידָה הִיא וַיַּעֲזֹב בִּגְדוֹ בְּיָדֶיהָ, רַק אָמְרָה לְאַנְשֵׁי בֵּיתָהּ וּלְבַעְלָהּ ״וַיַּעֲזֹב בִּגְדוֹ אֶצְלִי״:

יד וְטַעַם רָאוּ הֵבִיא לָנוּ אִישׁ עִבְרִי כִּי הָעִבְרִים שְׁנוּאֵי הַמִּצְרִים הֵמָּה, וְלֹא יוּכְלוּ לֶאֱכֹל אִתָּם לֶחֶם כִּי תּוֹעֵבָה הִיא לָהֶם (בראשית מ״ג:ל״ב), וְלֹא יִקְנוּ מֵהֶם רַק לְכוֹרְמִים וּלְיוֹגְבִים, וְלֹא יָבֹאוּ בְּבֵיתָם. וְלָכֵן אָמְרָה הִנֵּה עָשָׂה עִמָּנוּ רָעָה לְהָבִיא בְּבֵיתֵנוּ עִבְרִי עַבְרִי עַצְמוֹ פָּקִיד וְנָגִיד, וְרָאוּי לוֹ שֶׁיְּצַחֵק בָּנוּ, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (משלי כט כא) ״מְפַנֵּק מִנֹּעַר עַבְדּוֹ״ וְגוֹ׳, וְזֶה טַעַם ״אֲשֶׁר הֵבֵאתָ לָנוּ״, כִּי הֲבָאתוֹ בְּבֵיתָם הָיְתָה קָשֶׁה בְּעֵינֵיהֶם. וְאָמְרָה ״הֵבִיא לָנוּ״ עַל בַּעְלָהּ, לֹא הִזְכִּירַתּוּ

לְכִבּוֹדוֹ, אוֹ בְּדֶרֶךְ מוּסָר לַנְּשִׁים, אוֹ בַּעֲבוּר שֶׁהַמֵּבִיא יָדוּעַ. וְכֵן בְּסֵפֶר אִיּוֹב בְּמָקוֹמוֹת רַבִּים יְדַבֵּר עַל הַשֵּׁם הַנִּכְבָּד בִּסְתָם, בַּעֲבוּר דַּעְתָּם שֶׁעָלָיו יְדַבְּרוּ. וְכֵן "וַיֹּאמֶר אֶל אַבְנֵר מַדּוּעַ בָּאתָ אֶל פִּילֶגֶשׁ אָבִי" (שמואל ב ג ז), לֹא יַזְכִּיר הָאוֹמֵר וְלֹא דִּבֵּר בּוֹ כְּלָל בַּעֲבוּר הֱיוֹתוֹ יָדוּעַ שֶׁהוּא אִישׁ בֹּשֶׁת:

יט וַיְהִי כִשְׁמֹעַ אֲדֹנָיו בִּשְׁעַת תַּשְׁמִישׁ אָמְרָה לוֹ "כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה עָשָׂה לִי עַבְדֶּךָ", עִנְיְנֵי תַּשְׁמִישׁ כָּאֵלֶּה, לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על בראשית ל"ט:י"ט). וְכָךְ אָמְרוּ (בראשית רבה פ"ז:ט'), רַבִּי אַבָּהוּ אָמַר בִּשְׁעַת תַּשְׁמִישׁ. וַאֲנִי תְּמֵהַּ כִּי אֲדוֹנֵי יוֹסֵף סָרִיס הָיָה, וְאִשְׁתּוֹ בְּנִעוּרֶיהָ נְשָׂאָהּ, וְהֵם דָּרְשׁוּ (שם פו ג) "סָרִיס פַּרְעֹה", מְלַמֵּד שֶׁלֹּא לְקָחוֹ אֶלָּא לְתַשְׁמִישׁ וְסָרְסוֹ הקב"ה בְּגוּפוֹ. וְעוֹד כִּי אֵיךְ תִּפְגֹּם אֶת עַצְמָהּ וְתִמָּאֵס בְּעֵינֵי בַּעֲלָהּ לֵאמֹר לוֹ כִּי זָנְתָה בְּאִנֶּס אוֹ בְּרָצוֹן, וְרָאוּי הָיָה שֶׁיַּהֲרְגֶנָּה, כִּי לָמָּה לֹא צָעֲקָה מִתְּחִלָּה וְיִבְרַח כַּאֲשֶׁר עָשְׂתָה בַּסּוֹף. וְהִנֵּה לְאַנְשֵׁי בֵיתָהּ אָמְרָה "בָּא אֵלַי לִשְׁכַּב עִמִּי", לֹא שֶׁשָּׁכַב אֶלָּא שֶׁבָּא לַעֲשׂוֹת כֵּן וְצָעֲקָתִי וּבָרַח, וְכָל שֶׁכֵּן שֶׁתַּסְתִּיר הַדָּבָר מִבַּעְלָהּ. וְאִם תֹּאמַר כְּדֵי שֶׁיִּחַר אַפּוֹ וְיַהַרְגֵהוּ, וְדֵי חִיּוּב מִיתָה לְעֶבֶד שֶׁיָּבוֹא לֶאֱנֹס אֵשֶׁת הַשַּׂר אֲדוֹנָיו. וְאֶפְשָׁר שֶׁרָצוּ לְפָרֵשׁ "כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה" עִנְיְנֵי תַּשְׁמִישׁ, בְּגִלּוּי עֶרְוָה וּמִשְׁמוּשׁ יָדִים, לֹא תַּשְׁמִישׁ מַמָּשׁ, שֶׁהָיָה אֲדוֹנָיו סָרִיס בְּגוּפוֹ שֶׁבָּא אֵלָיו חֹלִי שֶׁלֹּא יִתְאַוֶּה, כְּעִנְיַן הַשָּׁחוּף. וְעַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט אֵין צֹרֶךְ, כִּי אֵין הַכָּ"ף לְדִמְיוֹן בְּדָבָר אַחֵר, וּפִתְרוֹנוֹ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה, וְכָמוֹהוּ (בראשית כ"ד:כ"ח) "וַתַּגֶּד לְבֵית אִמָּהּ כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה", וְכֵן "וּבְדַבְּרוֹ עִמִּי כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה נָתַתִּי פָּנַי אַרְצָה" (דניאל י טו), וְכֵן רַבִּים. אוֹ יֹאמַר כִּי בִּשְׁמֹעַ אֲדֹנָיו אֶת דִּבְרֵי אִשְׁתּוֹ שֶׁאָמְרָה לוֹ עָשָׂה לִי עַבְדְּךָ כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה שֶׁהִגַּדְתִּי מִיָּד לְאַנְשֵׁי הַבַּיִת, חָרָה אַפּוֹ. וְיִתָּכֵן שֶׁשִּׁמּוּשׁ הַכָּ"ף בָּזֶה לְהַפְלָגָה, וְכֵן (בראשית מ"ד:ז') "לָמָּה יְדַבֵּר אֲדֹנִי כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה", "וַתַּקְרֶאנָה אוֹתִי כָּאֵלֶּה" (ויקרא י יט). וְהִנֵּה מֵאַהֲבַת אֲדוֹנָיו אֶת יוֹסֵף לֹא הֲרָגוֹ, אוֹ שֶׁהָיָה גַּם מֵאֵת הַשֵּׁם, אוֹ שֶׁנִּסְתַּפֵּק בִּדְבָרֶיהָ מִדַּעְתּוֹ צִדְקַת יוֹסֵף, וְכֵן אָמְרוּ (בראשית רבה פ"ז:ט'), אָמַר לוֹ, יָדַע אֲנָא דְּלִית הוּא מִנָּךְ אֶלָּא שֶׁלֹּא לְעֶרֶב פְּסֹלֶת בְּטָבֵי:

כ וַיִּתְּנֵהוּ אֶל בֵּית הַסֹּהַר מְקוֹם אֲשֶׁר אֲסִירֵי הַמֶּלֶךְ אֲסוּרִים אָמַר רַבִּי אַבְרָהָם כִּי הַכָּתוּב יְפָרֵשׁ שֶׁבֵּית הַסֹּהַר הוּא מְקוֹם אֲשֶׁר אֲסִירֵי הַמֶּלֶךְ אֲסוּרִים שָׁם, וּלְכָךְ אָמַר כִּי הוּא שֵׁם מִצְרִי, כִּי דֶּרֶךְ הַכָּתוּב לְפָרֵשׁ לָשׁוֹן נָכְרִיָּה, כְּמוֹ "הִפִּיל פּוּר הוּא הַגּוֹרָל". וְלֹא אָמַר כְּלוּם, אֲבָל "וַיִּתְּנֵהוּ אֶל בֵּית הַסֹּהַר" הַיָּדוּעַ לַמֶּלֶךְ, שֶׁהוּא מָקוֹם אֲשֶׁר יֵאָסְרוּ שָׁם אֲסִירֵי הַמֶּלֶךְ, לוֹמַר כִּי הָיָה זֶה סִבָּה שֶׁיִּכָּנְסוּ עִמּוֹ הַמַּשְׁקֶה וְהָאוֹפֶה. וְיִתָּכֵן כִּי טַעַם "אֲסִירֵי הַמֶּלֶךְ" עֲבָדָיו וּמְשָׁרְתָיו הַחוֹטְאִים לוֹ בְּמִשְׁפַּט הַמְּלוּכָה, כִּי שְׁאָר הָאֲסוּרִים לָעָם בְּיַד הַשּׁוֹפְטִים וְהַשּׁוֹטְרִים, בְּבֵית סֹהַר אַחֵר יִנָּתְנוּ. וְסִפֵּר הַכָּתוּב שֶׁשָּׁמוּ שָׁם יוֹסֵף מֵאַהֲבַת אֲדוֹנָיו אֹתוֹ, וְהַכֹּל סִבָּה מֵאֵת ה'. וּבַעֲלֵי הַלָּשׁוֹן (רד"ק בספר השרשים שורש סהר) יְפָרְשׁוּ "סַהַר" כְּפָה עֲגֻלָּה, מִלְּשׁוֹן "אַגַּן הַסַּהַר" (שיר השירים ז ג). וּלְפִי דַּעְתִּי שֶׁהוּא הַבּוֹר (רמב"ן על בראשית מ':ב'), בֵּית בָּנוּי תַּחַת הַקַּרְקַע וְלוֹ פֶּתַח קָטָן מִלְמַעְלָה יַכְנִיסוּ בּוֹ הָאֲסוּרִים וּמִמֶּנּוּ לָהֶם אוֹרָה, וְהוּא מִלְּשׁוֹן סִיהֲרָא בַּאֲרָמִית, כַּאֲשֶׁר אָמַר (בראשית ו':ט"ז) "צֹהַר תַּעֲשֶׂה לַתֵּבָה", מִלְּשׁוֹן צָהֳרַיִם, וְשִׁנּוּ בָּהֶם זֶה לְרֹב אוֹרוֹ וְזֶה לִמְעוּט:

פרק מ

ב עַל שְׁנֵי סָרִיסָיו הָיוּ אֵלֶּה הַשָּׂרִים שְׁנֵיהֶם סָרִיסִים, כִּי הָיוּ שָׂרֵי הַמַּשְׁקִים וְהָאוֹפִים גַּם בְּבֵית הַנָּשִׁים אֲשֶׁר לַמֶּלֶךְ, וְהַמַּלְכִים יְסָרְסוּ אוֹתָם. וְדַעַת אוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על בראשית מ':ב') כִּי סָרִיסִים – שָׂרִים וּגְדוֹלִים, אָמַר בְּפוֹטִיפַר (תרגום אונקלוס על בראשית ל"ז:ל"ו) "רַבָּא דְּפַרְעֹה" וְ"עַל תְּרִין רַבְרְבָנוֹהִי", וְכֵן תִּרְגֵּם יוֹנָתָן (מלכים ב כ יח) "וְהָיוּ סָרִיסִים בְּהֵיכַל מָלְכָּךְ בָּבֶל":

ה אִישׁ כְּפִתְרוֹן חֲלוֹמוֹ לְשׁוֹן "פִּתְרוֹן חֲלוֹמוֹת" הוּא הַמִּקְרֶה אֲשֶׁר יִקָּרֵנוּ לֶעָתִיד, וְיִקָּרֵא הַמּוֹדִיעַ אוֹתוֹ הֶעָתִיד פּוֹתֵר. וְעַל דַּעַת רַבִּים (הראב"ע והרד"ק) כִּי פִּתְרוֹן הוּא פֵּרוּשׁ, וְטַעַם "אִישׁ כְּפִתְרוֹן חֲלוֹמוֹ", כָּל אֶחָד וְאֶחָד חָלַם חֲלוֹם שֶׁהוּא לַפִּתְרוֹן הֶעָתִיד לָבֹא אֵלָיו, זֶה לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על בראשית מ':ה'). וּמָה טַעַם שֶׁיֹּאמַר שֹׂר הַמַּשְׁקִים לְפַרְעֹה (בראשית מ"א:י"א) חָלַמְנוּ חֲלוֹם הַדּוֹמֶה לְפִתְרוֹן, שְׁיִּמְעַט בָּזֶה חָכְמַת הַפּוֹתֵר, וְאוּלַי לֹא יִהְיֶה כֵּן חֲלוֹם פַּרְעֹה וְלֹא יֵדְעֻנּוּ יוֹסֵף. וְרַבִּי אַבְרָהָם אָמַר (אבן עזרא על בראשית מ':ה') שֶׁרְאָה כָּל אֶחָד בַּחֲלוֹמוֹ מָה שֶׁהָיָה פִּתְרוֹן חֲלוֹמוֹ כָּל מָה שֶׁאֵרַע לוֹ בֶּעָתִיד, לוֹמַר שֶׁהָיָה חֲלוֹם אֱמֶת, לֹא בָּא בְּרֹב עִנְיָן שֶׁלֹּא יִתְקַיֵּם רַק הַמִּקְצָת, וְהוּא הַנָּכוֹן:

ז וַיִּשְׁאַל אֶת סְרִיסֵי פַרְעֹה אֲשֶׁר אִתּוֹ בְּמִשְׁמַר בֵּית אֲדֹנָיו הָיָה רָאוּי שֶׁיֹּאמַר הַכָּתוּב וַיִּשְׁאַל אוֹתָם לֵאמֹר, אֲבָל הֶאֱרִיךְ כִּי רָצָה לְסַפֵּר בִּשְׁבַח יוֹסֵף, שֶׁהָיָה נַעַר עֶבֶד וְשָׁאַל לִשְׁנֵי שָׂרִים גְּדוֹלִים וְהֵם בְּבֵית אֲדוֹנָיו אֲשֶׁר שָׂנֵא אוֹתוֹ, וְהָיָה כָּל אֶחָד יָכוֹל לְצַוּוֹת לְשַׂאת אֶת רֹאשׁוֹ מֵעָלָיו, וְלֹא פָּחַד מֵהֶם מִלִּשְׁאוֹל אוֹתָם וְלֵאמֹר לָהֶם דַּעְתּוֹ בַּפִּתְרוֹן כִּי בָטַח בְּחָכְמָתוֹ, שֶׁאִלּוּ נִמְלַט שַׂר הָאוֹפִים הָיָה תּוֹלֶה אוֹתוֹ:

ח וְטַעַם וּפוֹתֵר אֵין אוֹתוֹ אֵין מוֹדִיעַ הֶעָתִיד מִמֶּנּוּ. וְיִתָּכֵן שֶׁשָּׁלְחוּ לִקְצָת הַחַרְטֻמִּים בַּבֹּקֶר, אוֹ שֶׁהָיוּ אֲנָשִׁים עִמָּהֶם בְּבֵית הַסֹּהַר וְאֵין פּוֹתֵר אוֹתוֹ, אוֹ שֶׁאָמְרוּ וְאֵין בָּעוֹלָם פּוֹתֵר אוֹתוֹ כְּפִי דַּעְתֵּנוּ, כִּי נֶעֱלָם הוּא מְאֹד:

הֲלוֹא לֵאלֹהִים פִּתְרֹנִים פֵּרֵשׁ רַבִּי אַבְרָהָם (אבן עזרא על בראשית מ':ח') כִּי יֹאמַר כִּי הַמִּקְרִים הָעֲתִידִים לָבֹא בַּחֲלוֹמוֹת לֵאלֹהִים הֵם, כִּי הוּא לְבַדּוֹ הַמַּחֲלִים וְהַמּוֹדִיעַ הֶעָתִיד וְהוּא הָעוֹשֶׂה שָׁלוֹם וּבוֹרֵא רָע, וְאֵין בְּדִבּוּרִי לָכֶם תּוֹעֶלֶת אוֹ הֶפְסֵד. וְזֶה אָמַר שֶׁלֹּא יַצְנִישׁוּהוּ אִם תָּבֹא לָהֶם רָעָה, אוֹ כְּדֵי שֶׁיְּסַפְּרוּ

אוֹתָם אֵלָיו וְלֹא יִבְזוּהוּ. וְאִם כֵּן אֵין לְמִלַּת "הֲלֹא" בָּזֶה טַעַם. וְאוּלַי יִהְיֶה פֵּרוּשׁוֹ כְּמוֹ "הִנֵּה", יֹאמַר הִנֵּה לֵאלֹהִים לְבַדּוֹ הַפִּתְרוֹנִים וְלֹא לָאָדָם הַפּוֹתֵר. וְהַנָּכוֹן בְּעֵינַי כִּי אָמַר הֲלֹא לֵאלֹהִים פִּתְרוֹנִים בְּכָל הַחֲלוֹמוֹת הַנֶּעֱלָמִים וְהַסְּתוּמִים, וְהוּא יָכוֹל לְהוֹדִיעַ פִּתְרוֹן חֲלוֹמְכֶם, וְאִם הוּא נֶעֱלָם בְּעֵינֵיכֶם, סַפְּרוּ נָא לִי, אוּלַי יִישַׁר בְּעֵינָיו לְגַלּוֹת סוֹדוֹ אֲלַי:

י **וְהוּא כְפֹרַחַת עָלְתָה נִצָּהּ** דּוֹמֶה לְפוֹרַחַת, "וְהִיא כְּפוֹרַחַת", נִדְמָה לִי בַּחֲלוֹמִי כְּאִלּוּ הִיא פּוֹרַחַת, וְאַחַר הַפֶּרַח "עָלְתָה נִצָּהּ", נַעֲשׂוּ סְמָדַר, וְאַחַר כָּךְ "הִבְשִׁילוּ", "וְהִיא כַּד אַפְרַחַת אַפֵּקַת לַבְלַבִּין", עַד כָּאן תַּרְגּוּם שֶׁל פּוֹרַחַת, לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על בראשית מ׳:י׳). וְאֵינוֹ נָכוֹן, שֶׁאִם הָיָה מְדַבֵּר כְּמַדְמֶה מִפְּנֵי שֶׁהֵם דִּבְרֵי חֲלוֹם, הָיָה אוֹמֵר וְהִנֵּה כְּגֶפֶן כִּשְׁלֹשָׁה שָׂרִיגִים, וְהַכָּ"ף הַזּוֹ אֵינָהּ בַּחֲלוֹם שֹׁר הָאוֹפִים וְלֹא בַּחֲלוֹם פַּרְעֹה, וְלָמָּה יְדַמֶּה בָּזֶה יוֹתֵר מִכָּל הָאֲחֵרִים. אֲבָל יֹאמַר בְּכֻלָּם "וְהִנֵּה", וְהוּא הַדִּמְיוֹן, שֶׁשָּׁמְעוּ "כְּאִלּוּ". אֲבָל פֵּרוּשׁ "וְהִיא כְּפֹרַחַת עָלְתָה נִצָּהּ", שֶׁרָאָה בַּחֲלוֹמוֹ הַגֶּפֶן כִּי מִיָּד שֶׁפֹּרַחַת עָלְתָה נִצָּהּ וְהִבְשִׁילוּ אַשְׁכְּלוֹתֶיהָ עֲנָבִים, וְזֶה לְהוֹרוֹת כִּי מִמַּהֵר הָאֱלֹהִים לַעֲשׂוֹתוֹ, וּבָזֶה הִכִּיר יוֹסֵף כִּי שְׁלֹשֶׁת הַשָּׂרִגִים שְׁלֹשֶׁת יָמִים הֵם וְלֹא חֳדָשִׁים אוֹ שָׁנִים, וְחָשַׁב בְּדַעְתּוֹ כִּי בְּיוֹם אֶחָד יִשָּׂא רֹאשׁ שְׁנֵיהֶם, אוֹ בַּעֲבוּר כִּי בְּלֵילָה אֶחָד חָלָמוּ. וְאֵין צָרִיךְ לְדִבְרֵי רַבִּי אַבָּרְהָם שֶׁאָמַר שֶׁהָיָה יוֹסֵף יוֹדֵעַ יוֹם הֻלֶּדֶת אֶת פַּרְעֹה. וּכְזֹאת הַכָּ"ף בְּמָקוֹמוֹת רַבִּים, "וַיְהִי כְּמֵשִׁיב יָדוֹ" (בראשית ל"ח:כ"ט), "כְּבֹא אַבְרָם" (בראשית י"ב:י"ד), "וּכְעֵת מוּתָהּ וַתְּדַבֵּרְנָה הַנִּצָּבוֹת" (שמואל א ד כ), וְכֵן רַבִּים. וְאוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על בראשית מ׳:י׳) שָׁאַמַר "וְהִיא כַּד אַפְרַחַת אַפֵּקַת לַבְלַבִּין" תִּרְגֵּם עָלְתָה – שֶׁהֶעֱלָתָה לוּלְבֵי גְּפָנִים הוֹצִיאָה פֶּרַח וְהֶעֱלָתָה לוּלָבִין גְּדוֹלִים וְהֻנְצוּ וְהִבְשִׁילוּ אַשְׁכְּלוֹתֶיהָ עֲנָבִים, כִּי לֹא יָבוֹא לְשׁוֹן עָלְתָה בַּגֵּץ כִּי אִינָנוּ עוֹלֶה:

יד **כִּי אִם זְכַרְתַּנִי אִתְּךָ** אִם תִּזְכְּרֵנִי כַּאֲשֶׁר יִיטַב לְךָ תַּעֲשֶׂה עִמָּדִי חֶסֶד וֶאֱמֶת וְתִזְכְּרֵנִי אֶל פַּרְעֹה. וְאִם יִהְיֶה נָא לְשׁוֹן בַּקָּשָׁה, כִּי אִם זְכַרְתַּנִי וְעָשִׂיתָ כְּחַסְדְּךָ חֶסֶד עִמָּדִי תִּזְכְּרֵנִי אֶל פַּרְעֹה. וְטַעַם "אִתְּךָ" שֶׁתִּזְכְּרֵנִי לַעֲשׂוֹת עִמִּי בַּטּוֹב אֲשֶׁר יִיטַב לְךָ שֶׁיְּצָאתָ מִבֵּית הַסֹּהַר, אוֹ יִהְיֶה פֵּרוּשׁוֹ שֶׁתִּזְכְּרֵנִי בְּלִבְּךָ כְּאִלּוּ אֲנִי עִמְּךָ. וְהַזְכִּירָה אֶל פַּרְעֹה, שֶׁיְּהַלֵּל אוֹתוֹ אֵלָיו לֵאמֹר הִנֵּה בְּבֵית שַׂר הַטַּבָּחִים עֶבֶד עָפָה, לְפָנֵי מְלָכִים יִתְיַצָּב. וְהַנָּכוֹן עוֹד בְּעֵינַי שֶׁיֹּאמַר, אִם תִּזְכְּרֵנִי לִהְיוֹת אִתְּךָ כַּאֲשֶׁר יִיטַב לְךָ וְתָשׁוּב לְמַעֲלָתְךָ וְתַחְפֹּץ לַעֲשׂוֹת עִמִּי הַחֶסֶד הַזֶּה, תִּזְכְּרֵנִי אֶל פַּרְעֹה לֵאמֹר בְּפָנָיו, זָכַרְתִּי נַעַר שֶׁהָיָה מְשָׁרֵת לִי בְּבֵית הַסֹּהַר, תְּנֵהוּ אֵלַי לִהְיוֹת לִי מְשָׁרֵת, וְהוֹצִאתַנִי מִן הַבַּיִת הַזֶּה, כִּי חֵטְא גָּדוֹל הוּא עַל הַמַּעֲמִידִים אוֹתִי בְּכָאן. אוֹ יִהְיֶה טַעַם "וְהִזְכַּרְתַּנִי אֶל פַּרְעֹה", כִּי רָאָה אוֹתִי פַּרְעֹה בִּהְיוֹתִי עֶבֶד לַשַּׂר שֶׁלּוֹ וּפָקִיד עַל כָּל אֲשֶׁר לוֹ, מְשָׁרֵת לְפָנָיו, וְאִם תִּזְכְּרֵנִי לְפָנָיו תּוֹצִיאֵנִי מִכָּאן, כִּי אֵין בִּי עָוֹן אֲשֶׁר חֵטְא, וְרָאוּי לַמֶּלֶךְ שֶׁיּוֹצִיאֵנִי וְיַצִּילֵנִי מִיָּד עוֹשְׁקִי, כִּי כָּל דָּבָר לֹא יִכָּחֵד מִן הַמֶּלֶךְ אִם יַחְפֹּץ:

טו **וְטַעַם מֵאֶרֶץ הָעִבְרִים** מֵאֶרֶץ חֶבְרוֹן אֲשֶׁר גָּרוּ שָׁם אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב, כִּי אַבְרָהָם שֶׁהָיָה רֹאשׁ הַיַּחַס נִקְרָא אַבְרָהָם הָעִבְרִי (בראשית י"ד:י"ג), כִּי הָיָה מֵעֵבֶר הַנָּהָר וְגָדוֹל שְׁמוֹ בַּגּוֹיִם, כִּי נִתְקַיֵּם בּוֹ "וַאֲגַדְּלָה שְׁמֶךָ" (בראשית י"ב:ב׳), וְעַל כֵּן נִקְרְאוּ כָּל זַרְעוֹ הָעִבְרִים, וְהֵם עַצְמָם יַחֲזִיקוּ אֶת שְׁמָם כֵּן, שֶׁלֹּא יִתְעָרְבוּ בְּעַמֵּי הָאֲרָצוֹת הַכְּנַעֲנִים, וְהַחֲזַק הַשֵּׁם הַזֶּה בְּכָל זֶרַע יִשְׂרָאֵל לְעוֹלָם. וְזֶה טַעַם "הֵבִיא לָנוּ אִישׁ עִבְרִי" (בראשית ל"ט:י"ד), כִּי יוֹסֵף אָמַר לָהֶם עִבְרִי אָנֹכִי, וְלֹא רָצָה שֶׁיַּחֲזִיקוּהוּ בִּכְנַעֲנִי. וְהִנֵּה אֶרֶץ מְגוּרֵיהֶם קָרָאָה "אֶרֶץ הָעִבְרִים", כְּלוֹמַר הָאָרֶץ אֲשֶׁר הָעִבְרִים שָׁם, אוֹ שֶׁנִּקְרָא שְׁמָהּ כֵּן כִּי הֵם גְּדוֹלֵי הָאָרֶץ וַאֲצִילֶיהָ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית כ"ג:ו׳) "נְשִׂיא אֱלֹהִים אַתָּה בְּתוֹכֵנוּ", וּכְתִיב (תהלים קה טו) "אַל תִּגְּעוּ בִּמְשִׁיחָי":

טז **כִּי טוֹב פָּתָר** אָמַר אוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על בראשית מ׳:ט"ז) כִּי יָפֶה פָּתָר, וְכֵן "טוּב טַעַם וָדַעַת לַמְּדֵנִי" (תהלים קיט סו), וְכֵן "כִּי טוֹבוֹת הַנָּה" (בראשית ו׳:ב׳), יָפוֹת. וְהַטַּעַם לֵאמֹר כֵּן, כִּי הָאִישׁ הַזֶּה מְבֻזֶּה עַל יוֹסֵף, חוֹשֵׁב בּוֹ שֶׁלֹּא יֵדַע לְפַתֵּר אוֹתוֹ לְעוֹלָם, וְלֹא יַגִּיד לוֹ הַחֲלוֹם אִם לֹא בְּרָאוֹתוֹ כִּי פָּתַר לַחֲבֵרוֹ יָפֶה וְכַהֹגֶן. אוֹ יֹאמַר, וַיַּרְא שַׂר הָאֹפִים כִּי לְטוֹבָה פָּתַר לוֹ, וְשָׂמַח וְהִגִּיד חֲלוֹמוֹ שֶׁהָיָה מִצְטַעֵר בּוֹ יוֹתֵר מֵחֲבֵרוֹ:

סַלֵּי חֹרִי סַלִּים שֶׁל נְצָרִים קְלוּפִים עֲשׂוּיִים חוֹרִים חוֹרִים, זֶה לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על בראשית מ׳:ט"ז). וְהַגָּאוֹן רַב סְעַדְיָה פֵּרֵשׁ, סַלֵּי לֶחֶם לָבָן כְּלֶחֶם הַמֶּלֶךְ, מִלְּשׁוֹן "וְלֹא עַתָּה פָּנָיו יֶחֱוָרוּ" (ישעיהו כט כב), מִן הָאֲרָמִית שֶׁתִּאמַר לְלָבָן – חִוָּר. וְהוּא הַנָּכוֹן, כִּי הָיָה בְּכָל הַסַּלִּים מִלֶּחֶם הַמֶּלֶךְ, וּבַסַּל הָעֶלְיוֹן מִכָּל מִינֵי מַאֲכַל פַּרְעֹה שֶׁהָיָה מַעֲשֵׂה אוֹפֶה. וּלְשׁוֹן רַבּוֹתֵינוּ בַּמִּשְׁנָה (ביצה ב ו), פִּתִּין גְּרִיצִים וְחִוָּרִין. וְאָמְרוּ בִּירוּשַׁלְמִי (שם), רַבָּנִין שָׁמְעִין לָהּ מִן הָדָא, "וְהִנֵּה שְׁלֹשָׁה סַלֵּי חֹרִי עַל רֹאשִׁי":

פרק מא

א **עַל הַיְאוֹר** כָּל שֶׁאֵר נְהָרוֹת אֵינָם קְרוּיִים יְאוֹרִים חוּץ מִנִּילוּס, מִפְּנֵי שֶׁכָּל הָאָרֶץ עֲשׂוּיָה יְאוֹרִים יְאוֹרִים בִּידֵי אָדָם וְנִילוּס עוֹלֶה בְּתוֹכָם, לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על בראשית מ"א:א׳). אֲבָל אוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על בראשית מ"א:א׳) תִּרְגֵּם יְאוֹר – "נַהֲרָא", רַק תִּרְגֵּם "עַל יְאוֹרֵיהֶם" (שמות ז יט) עַל "אֲרֵיתֵיהוֹן" כִּי הֻצְרַךְ שָׁם לְהַבְדִּיל בֵּינֵיהֶם מִפְּנֵי שֶׁהִזְכִּיר "עַל נַהֲרוֹתָם וְעַל יְאוֹרֵיהֶם", וְהִנֵּה כֻּלָּם יִקָּרְאוּ לְדַעְתּוֹ יְאוֹרִים, הַגְּדוֹלִים נִקְרָאִים נְהָרוֹת וְיִאוֹרִים, וְאֵלּוּ הָעֲשׂוּיִים חֲפִירוֹת אֲרֻכּוֹת בִּידֵי אָדָם גַּם הֵם יִקָּרְאוּ יְאוֹרִים. וּמָצִינוּ כִּי חִדֶּקֶל נִקְרָא יְאוֹר, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (דניאל י ד) "וַאֲנִי הָיִיתִי עַל יַד הַנָּהָר הַגָּדוֹל הוּא חִדֶּקֶל

וְהִנֵּה אִישׁ אֶחָד לָבוּשׁ הַבַּדִּים״, וּכְתִיב (שם יב ה) ״וְהִנֵּה שְׁנַיִם אֲחֵרִים עֹמְדִים אֶחָד הֵנָּה לִשְׂפַת הַיְאֹר וְאֶחָד הֵנָּה לִשְׂפַת הַיְאֹר וַיֹּאמֶר לָאִישׁ לְבוּשׁ הַבַּדִּים אֲשֶׁר מִמַּעַל לְמֵימֵי הַיְאֹר״. וּלְדַעְתִּי כְּדִבְרֵי אוּנְקְלוֹס כֵּן הוּא, כִּי יְאוֹר וְנָהָר לְשׁוֹן אֶחָד וּשְׁנֵיהֶם לְשׁוֹן אוֹרָה, וְכֵן הַגֶּשֶׁם נִקְרָא אוֹר, שֶׁנֶּאֱמַר (איוב לו ל) ״הֵן פָּרַשׂ עָלָיו אוֹרוֹ יָפִיץ עֲנַן אוֹרוֹ״ (שם לז יא), וּכְמוֹ שֶׁאָמַר רַבִּי יוֹחָנָן (ב״ר כו ז), כָּל אוֹרָה הָאֲמוּרָה בֶּאֱלִיהוּא בִּירִידַת גְּשָׁמִים הַכָּתוּב מְדַבֵּר. וְאוּלַי בַּעֲבוּר שֶׁהַגְּשָׁמִים בְּסִבַּת הַמְּאוֹרוֹת, וְהַנְּהָרוֹת יֵעָשׂוּ מֵהֶם, יִתְיַחֲסוּ אֶל הָאֲבוֹת׃

ב **וְהִנֵּה מִן הַיְאֹר עֹלֹת** בַּעֲבוּר כִּי אֶרֶץ מִצְרַיִם תִּשְׁתֶּה מִן הַיְאוֹר וּמִמֶּנּוּ בָּא לָהֶם הַשֹּׂבַע וְהָרָעָב, רָאָה אוֹתָן עוֹלוֹת מִן הַיְאוֹר. וְהַפָּרוֹת סִימָן לַחֲרִישָׁה, וְהַשִּׁבֳּלִים סִימָן לַקָּצִיר, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (בראשית מ״ה׃ו׳) ״אֲשֶׁר אֵין חָרִישׁ וְקָצִיר״, רָאָה כִּי הַיְאוֹר לֹא עָלָה רַק מְעַט, וְאֵין חָרִישׁ, וַאֲשֶׁר יִזְרְעוּ מְעַט בַּמְּקוֹמוֹת הַלַּחִים יָבֵא קָדִים רוּחַ ה׳ וְיִשְׁרֹף אוֹתָם, כַּאֲשֶׁר רָאָה אוֹתָם שְׂדוּפוֹת קָדִים. וְהַנִּרְאֶה מִמַּשְׁמַע הַכְּתוּבִים כִּי הָיָה הַשֹּׂבַע בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם לְבַדָּהּ, כַּאֲשֶׁר נֶאֱמַר (בראשית מ״א׃כ״ט) ״שָׂבָע גָּדוֹל בְּכָל אֶרֶץ מִצְרָיִם״, וְכֵן (בראשית מ״א׃מ״ח) ״אֲשֶׁר הָיוּ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם״, אֲבָל הָרָעָב הָיָה בְּכָל הָאֲרָצוֹת (בראשית מ״א׃נ״ד), וְכֵן פָּתַר יוֹסֵף, ״וְקָמוּ שֶׁבַע שְׁנֵי רָעָב״, וְלֹא הִזְכִּיר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם, וְעַל כֵּן לֹא יָכְלוּ בִּשְׁאָר הָאֲרָצוֹת לִקְבֹּץ אֹכֶל, וַאֲפִלּוּ אִם שָׁמְעוּ הָעָנְיָן כִּי הָיָה מְפֻרְסָם מְאֹד. וְאוּלַי הָיָה בַּחֲלוֹם רָמְזָ מִזֶּה בַּמֶּה שֶׁהִזְכִּיר ״וַתִּרְעֶינָה בָּאָחוּ״, כִּי שָׁם הָיָה מִרְעֵיהֶן וּמַעֲמָדָן, אֲבָל הָרָעוֹת אַחֲרֵי אָכְלָן אֶת הַטּוֹבוֹת תִּתְהַלְּכָנָה בָּאָרֶץ, וְלֹא יָדַע פַּרְעֹה עַד אָנָה הָלְכוּ׃

בָּאָחוּ אֲגַם, כְּמוֹ ״יִשְׂגֶּא אָחוּ״ (איוב ח יא), לְשׁוֹן רַשׁ״י (רש״י על בראשית מ״א׃ב׳). וְאֵינֶנּוּ נָכוֹן, כִּי אָחוּ – שֵׁם הָעֵשֶׂב הַגָּדֵל, כְּמוֹ ״הֲיִגְאֶה גֹּמֶא בְּלֹא בְצָה יִשְׂגֶּא אָחוּ בְּלִי מָיִם עֹדֶנּוּ בְאִבּוֹ לֹא יִקָּטֵף״ (איוב ח יא-יב), וְהִנֵּה אֵינֶנּוּ הָאֲגַם. וְאוּלַי יִרְצֶה לוֹמַר שֶׁיִּקָּרֵא הָעֵשֶׂב הַנַּעֲשֶׂה בָּאֲגַמִּים עַל שֵׁם הָאֲגַם. וְהַנָּכוֹן שֶׁיִּהְיֶה אָחוּ שֵׁם כּוֹלֵל הַדֶּשֶׁא וְהָעֵשֶׂב הַנַּעֲשֶׂה עַל שִׂפַת הַנְּהָרוֹת וְהָאֲגַמִּים, וְיִהְיֶה בֵּי״ת בָּאָחוּ כְּמוֹ בֵּי״ת ״לַחֲמוּ בִלַּחֲמִי וּשְׁתוּ בְיֵין מָסָכְתִּי״ (משלי ט ה), כִּי עַל שִׂפַת הַיְאוֹר הָיוּ רוֹעוֹת, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (בראשית מ״א׃ג׳) ״אֵצֶל הַפָּרוֹת עַל שְׂפַת הַיְאוֹר״. וְאוּלַי הוּא מִלְּשׁוֹן אַחְוָה, בַּעֲבוּר הֱיוֹת מִינֵי הָעֵשָׂבִים רַבִּים גְּדֵלִים יַחַד׃

ג **וַתַּעֲמֹדְנָה אֶצֶל הַפָּרוֹת** בְּצִדָּן וְקָרוֹב לָהֶן, וְהוּא סִימָן שֶׁלֹּא יְהֵא הֶפְסֵק בֵּין שְׁנֵי הַשָּׂבָע וּשְׁנֵי הָרָעָב, וְאַף עַל פִּי שֶׁלֹּא סִפֵּר זֶה לְיוֹסֵף. וְאוּלַי הַמַּרְאָה וְהַסִּפּוּר הָיוּ שָׁוִים, וְהַכָּתוּב לֹא יָחוּשׁ כַּאֲשֶׁר הוֹסִיף בַּסִּפּוּר ״וְלֹא נוֹדַע כִּי בָאוּ אֶל קִרְבָּנָה״, וְכֵן ״עוֹלוֹת בְּקָנֶה אֶחָד״, סִימָן שֶׁתִּהְיֶינָה שֶׁבַע שָׁנִים רְצוּפוֹת׃

ד **וַתֹּאכַלְנָה הַפָּרוֹת** עַל דַּעְתִּי הוּא סִימָן שֶׁיֹּאכְלוּ שְׁנֵי הָרָעָב אֶת שְׁנוֹת הַשָּׂבָע, וּמִזֶּה לָמַד יוֹסֵף לֵאמֹר לְפַרְעֹה ״וְיַקְבְּצוּ אֶת כָּל אֹכֶל הַשָּׁנִים הַטֹּבֹת״ ״וְהָיָה הָאֹכֶל לְפִקָּדוֹן לָאָרֶץ לְשֶׁבַע שְׁנֵי הָרָעָב״, כִּי רָאָה שֶׁהַפָּרוֹת וְהַשִּׁבֳּלִים הַטּוֹבוֹת תָּבוֹאנָה אֶל קֶרֶב הָרָעוֹת, וְאֵינֶנָּה עֹצָה, כִּי הַלְיוּעַץ לְמֶלֶךְ נִתָּנוּהוּ, רַק בְּפִתְרוֹן הַחֲלוֹם אָמַר כֵּן ״וְנִשְׁכַּח כָּל הַשָּׂבָע״, ״וְלֹא יִוָּדַע הַשָּׂבָע״, פִּתְרוֹן ״וְלֹא נוֹדַע כִּי בָאוּ אֶל קִרְבָּנָה וּמַרְאֵיהֶן רַע״, כִּי רָאָה שֶׁלֹּא הָיוּ בַּאֲכִילָתָן בְּרִיאוֹת וְטוֹבוֹת רַק הָיוּ לָהֶן לְמִחְיָה, אִלּוּ לֹא אָכְלוּ אוֹתָן הָיוּ מֵתוֹת בְּכַחֲשֵׁיהֶן. וְלֹא כְּדִבְרֵי רַשׁ״י שֶׁאָמַר ״וְנִשְׁכַּח כָּל הַשָּׂבָע״ הוּא פִּתְרוֹן הַבְּלִיעָה׃

ו **צֹמְחוֹת אַחֲרֵיהֶן** לֹא שֶׁרָאָה אוֹתָן צוֹמְחוֹת, שֶׁלֹּא רָאָה אֶלָּא שִׁבֳּלִים עֲשׂוּיוֹת, אֲבָל הוּא כְּאִלּוּ אָמַר צָמְחוּ אַחֲרֵיהֶן, וְאָחַז זֶה הַלָּשׁוֹן לְהוֹדִיעַ שֶׁמִּיָּד שֶׁרָאָה הַטּוֹבוֹת רָאָה הָרָעוֹת שֶׁעָלוּ אַחֲרֵיהֶן, כִּי סִימָן הַתְּכִיפָה רָאָה בְּכֻלָּן׃

ז וְטַעַם **וַיִּיָּקֶץ פַּרְעֹה וְגוֹ׳** הִנֵּה חֲלוֹם שָׁלֵם, לְשׁוֹן רַשׁ״י (רש״י על בראשית מ״א׃ז׳). וּלְפִי דַּעְתִּי יִרְמֹז כִּי עָמַד עַל מַטָּתוֹ מֵקִיץ מְחַשֵּׁב בַּחֲלוֹמוֹ, אוּלַי יִרְאֶה עוֹד דָּבָר פַּעַם שְׁלִישִׁית, וְכַאֲשֶׁר עָמַד בַּבֹּקֶר וְלֹא חָלַם עוֹד נִפְעַם רוּחוֹ, וְזֶה טַעַם ״וַיְהִי בַבֹּקֶר וַתִּפָּעֶם רוּחוֹ״. אֲבָל בִּנְבוּכַדְנֶצַּר אָמַר ״וַתִּתְפָּעֶם רוּחוֹ וּשְׁנָתוֹ נִהְיְתָה עָלָיו״ (דניאל ב א), כִּי גַּם בַּלַּיְלָה לֹא שָׁכַב לִבּוֹ. וְהִזְכִּיר ״וַיִּיָּקֶץ פַּרְעֹה״ מִן הֶעָנְיָן הַנִּזְכָּר בְּסֵפֶר הַשָּׁנָה, כִּי חֲלוֹם שֶׁיַּחֲלֹם אַחֲרָיו חֲלוֹם אַחֵר מֵעִנְיָן אַחֵר בִּשְׁנָתוֹ אֵינֶנּוּ מִתְקַיֵּם, עַל כֵּן אָמַר כִּי כַּאֲשֶׁר הֵקִיץ נִהְיָה הַחֲלוֹם וְחָשַׁב בּוֹ עַד הַבֹּקֶר, אוּלַי יִשְׁתַּלֵּשׁ חֲלוֹמוֹ כַּאֲשֶׁר נִשְׁנָה. וְהִנֵּה פַּרְעֹה עַצְמוֹ הִכִּיר כִּי עִנְיָן אֶחָד הוּא, וּלְכָךְ הִזְכִּיר ״וְהִנֵּה חֲלוֹם״, וְכֵךְ אָמַר ״חֲלוֹם חָלַמְתִּי וּפֹתֵר אֵין אֹתוֹ״ וְלֹא הִזְכִּיר חֲלוֹמוֹת, וְזֶה טַעַם ״וָאֵרָא בַּחֲלוֹמִי״, אֲבָל הַכָּתוּב הִזְכִּיר ״וְאֵין פּוֹתֵר אוֹתָם לְפַרְעֹה״, לוֹמַר שֶׁאֵין פּוֹתֵר אֲפִלּוּ הָאֶחָד מֵהֶם׃

יב **אִישׁ כַּחֲלוֹמוֹ** לְפִי הַחֲלוֹם וְקָרוֹב לְעִנְיָנוֹ, לְשׁוֹן רַשׁ״י (רש״י על בראשית מ״א׃י״ב). וְיוֹתֵר נָכוֹן שֶׁיֹּאמַר כִּי לְכָל אֶחָד מִמֶּנּוּ פָּתַר כַּאֲשֶׁר הָיָה אֲמִתַּת חֲלוֹמוֹ הֶעָתִיד לָבֹא לוֹ, כִּי כַּאֲשֶׁר פָּתַר כֵּן הָיָה לָנוּ, וְכֵן (בראשית מ״ט׃כ״ח) ״אִישׁ אֲשֶׁר כִּבְרָכָתוֹ בֵּרַךְ אֹתָם״, כִּבְרָכָה הַבָּאָה אֵלָיו. וְעַל דַּעְתִּי אֵין צֹרֶךְ, אֲבָל אָמַר אִישׁ אֶת חֲלוֹמוֹ פָּתַר לָנוּ וַיְהִי כַּאֲשֶׁר פָּתַר לְכָל אֶחָד כֵּן בָּא וְהִגִּיעַ אֵלֵינוּ, הִגִּיד כִּי הָיוּ חֲלוֹמוֹת שׁוֹנִים וְלָהֶם פִּתְרוֹנִים שׁוֹנִים כַּאֲשֶׁר יִפָּרֵשׁ, שֶׁלֹּא יַחְשֹׁב שֶׁחֲלוֹם אֶחָד חָלְמוּ שְׁנֵיהֶם וּפִתְרוֹן אֶחָד לָהֶם. וְכֵן לְדַעְתִּי אִישׁ כִּבְרָכָתוֹ בֵּרַךְ, שֶׁלֹּא בֵּרַךְ אוֹתָם בְּרָכָה שָׁוָה לְכֻלָּם אֶלָּא בְּרָכָה מְיֻחֶדֶת לְכָל אֶחָד כַּאֲשֶׁר פֵּרֵשׁ וְאָמַר לוֹ׃

כג **צְנוּמוֹת דַּקּוֹת** צוּנְמָא בִּלְשׁוֹן אֲרַמִּי סֶלַע, הֲרֵי הֵן כְּעֵץ בְּלֹא לְחְלוּחַ וְקָשׁוֹת כְּסֶלַע, וְתַרְגּוּמוֹ ״נָצַן לָקְנָן״, נָצַן – אֵין בָּהֶן אֶלָּא הַנֵּץ לְפִי שֶׁנִּתְרוֹקְנוּ מִן הַזֶּרַע, לְשׁוֹן רַשׁ״י (רש״י על בראשית מ״א׃כ״ג). וְהַשִּׁבֳּלִים בְּעֵת שֶׁנִּתְרוֹקְנוּ מִן הַזֶּרַע אֵין בָּהֶן נֵץ, וְכֵן פַּרְעֹה לֹא רָאָה אוֹתָן בְּעֵת הֱנָצָן כִּי מְלֵאוֹת וְטוֹבוֹת וְדַקּוֹת

וּשְׁדוּפוֹת קָדִים רָאָה אוֹתָן, וְכֵן צְנוּמוֹת שֶׁיִּהְיֶה כְּמוֹ סְלוּעוֹת מִלְּשׁוֹן צוּנְמָא אֵינוֹ נָכוֹן, וְהַשִּׁבֳּלִים הַדַּקּוֹת אֵינָם קָשׁוֹת כַּסֶּלַע, אֲבָל פֵּרוּשׁ צְנוּמוֹת – פְּרוּדוֹת לַחֲתִיכוֹת הַרְבֵּה, וְהוּא לְשׁוֹן רַבּוֹתֵינוּ (ברכות לט), פַּת הַצְּנוּמָה בַּקֻּעָרָה מְבָרְכִין עָלֶיהָ הַמּוֹצִיא, פַּת הַחֲתוּכָה, וְהוּא הַפַּת שֶׁאָדָם עוֹשֶׂה מִמֶּנּוּ חֲתִיכוֹת וְנוֹתֵן הַמָּרָק עָלָיו בַּקֻּעָרָה וְאוֹכְלוֹ חֲתִיכָה חֲתִיכָה בְּלֹא בְּצִיעָה אַחֶרֶת, וְהוּא לְשׁוֹן הַתַּרְגּוּם גַּם כֵּן שֶׁאָמַר "נָצַן" לְשׁוֹן חִתּוּךְ וְחָסְרוֹן, מִמֶּה שֶׁאָמְרוּ הֵם ז"ל (ב"ב נד), מֵלְיָא בְּמֵלְיָא נָצָא בְּנָצָא לָא הָוְיָא חָזָקָה, שְׁקַל מֵלְיָא וּשְׁדָא בְּנָצָא הָוְיָא חָזָקָה. הַמָּקוֹם שֶׁהוּא גָּבוֹהַּ שְׁלֵם הֶעָפָר נִקְרָא מֵלְיָא, וְשֶׁהוּא חָסֵר הֶעָפָר וּבוֹ חָסְרוֹן נִקְרָא נָצָא, אַף כָּאן הֵפֶךְ מְלֵאוֹת – צְנוּמוֹת, וְנָצַן הֵפֶךְ מְלֵאָן. וְהָעִנְיָן כִּי לֹא הָיוּ הַשִּׁבֳּלִים מְלֵאוֹת הַגַּרְגְּרִים, אֲבָל הָיָה בָּהֶם מְקוֹמוֹת חֲסֵרִים אֵין בָּהֶם גַּרְגְּרִים, וּמָקוֹם אַחֵר גָּבוֹהַּ שֶׁבּוֹ הַגַּרְגְּרִים שְׁלֵקוּ וְהֵם רַקּוֹת, וּלְכָךְ אָמַר יוֹסֵף בִּמְקוֹם צְנוּמוֹת רַקּוֹת, כִּי הָיוּ בָּהֶן מְקוֹמוֹת רֵקִים אֵין בָּהֶם גַּרְגְּרִים כְּלָל:

כז יִהְיוּ שֶׁבַע שְׁנֵי רָעָב בַּעֲבוּר שֶׁהַשָּׂבָע בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם אֵינֶנּוּ חִדּוּשׁ גָּדוֹל כִּי הוּא כְּגֶן ה' (בראשית י"ג:י'), הִזְכִּיר תְּחִלָּה פִּתְרוֹן הָרָעוֹת, כִּי הוּא הַחִדּוּשׁ וְתוֹעֶלֶת הַחֲלוֹם, כִּי הָאֱלֹהִים בְּרַחֲמִים הֶרְאָה לְפַרְעֹה הָרָעָב לְהַחֲיוֹת לְפָלִיטָה גְּדוֹלָה. וְזֶה טַעַם "וַתִּחְיֶלְנָה שֶׁבַע שְׁנֵי הָרָעָב לָבוֹא כַּאֲשֶׁר אָמַר יוֹסֵף" (בראשית מ"א:נ"ד), כִּי לֹא נוֹדַע דְּבָרוֹ רַק בִּשְׁנוֹת הָרָעָב:

לב וְעַל הִשָּׁנוֹת הַחֲלוֹם אֶל פַּרְעֹה פַּעֲמָיִם טַעַם הִשָּׁנוֹת הַחֲלוֹם שֶׁנִּשְׁנָה שְׁנֵי פְּעָמִים בְּלַיְלָה אֶחָד, כִּי הָיָה אֶפְשָׁר שֶׁיִּרְאֶה בַּחֲלוֹם אֶחָד הַפָּרוֹת וְהַשִּׁבֳּלִים לְהוֹדִיעוֹ כִּי אֵין חָרִישׁ וְקָצִיר, וְעָשָׂה מִמֶּנּוּ שְׁנֵי חֲלוֹמוֹת בָּאִים זֶה אַחַר זֶה בְּלַיְלָה אֶחָד, וְאֵין דֶּרֶךְ הַחוֹלְמִים כֵּן, לְהוֹדִיעוֹ כִּי הַדָּבָר מְזֻמָּן וּמְמֻהָר הָאֱלֹהִים לַעֲשׂוֹתוֹ. וְזֶה טַעַם "פַּעֲמָיִם", כִּי לֹא נִשְׁנָה בְּפַעַם אַחַת. וְרַבִּי אַבְרָהָם מִפָּרֵשׁ כִּי הִשָּׁנוֹת הַחֲלוֹם בְּפָרוֹת וּבְשִׁבֳּלִים לְעֵד כִּי הַדָּבָר נָכוֹן וְקָיָם, אֲבָל בַּעֲבוּר כִּי הָיָה פַּעֲמַיִם בְּלַיְלָה אֶחָד לְעֵד כִּי מְמֻהָר הָאֱלֹהִים לַעֲשׂוֹתוֹ. וְאִם כֵּן נֹאמַר שֶׁהָיָה דַּי בַּשִּׁבֳּלִים כִּי הוּא הַמּוֹדִיעַ הָרָעָב:

לג יֵרֶא פַּרְעֹה אִישׁ נָבוֹן וְחָכָם אָמַר לוֹ שֶׁיִּצְטָרֵךְ לְאִישׁ נָבוֹן וְחָכָם שֶׁיִּהְיֶה מְמֻנֶּה עַל כָּל הָאָרֶץ, וַיַּפְקֵד עוֹד פְּקִידִים תַּחְתָּיו שֶׁיִּלְכוּ בָּאָרֶץ וְיִקְבְּצוּ אֶת כָּל אֹכֶל, כִּי לֹא יוּכַל הַשַּׂלִּיט בְּכָל הָאָרֶץ. וְאָמַר לוֹ שֶׁיִּהְיֶה נָבוֹן וְחָכָם, נָבוֹן שֶׁיֵּדַע עִם אֶרֶץ מִצְרַיִם בְּלֶחֶם לְפִי הַטָּף מִיָּדוֹ וְלָתֵת לָהֶם כְּדֵי חַיּוּתָם, וְיִמְכֹּר הַמּוֹתָר לָאֲרָצוֹת הָאֲחֵרוֹת לֶאֱסֹף עֹשֶׁר וּמָמוֹן לְפַרְעֹה; וְחָכָם שֶׁיֵּדַע לְקַיֵּם הַתְּבוּאָה שֶׁלֹּא תֵרָקֵב, שֶׁיְּעָרֵב עִם כָּל מִין דָּבָר הַמְקַיֵּם אוֹתוֹ בְּטִבְעוֹ, כְּגוֹן חוּמְטִין שֶׁהִזְכִּירוּ רַבּוֹתֵינוּ (שבת לא), וְהַכֻּסֶּמֶת הַמִּמִּית הַכְּנִימָה, וְכֵיוֹצֵא בָּהֶן. וְאָמְרוּ בְּבְרֵאשִׁית רַבָּה (בראשית רבה צ':ה'), עֲרַב בָּהֶן עָפָר וְקִיסוֹמִיּוֹת, דְּבָרִים שֶׁמְּקַיְּמִין אֶת הַתְּבוּאָה. וְאָמַר יוֹסֵף כָּל זֶה בַּעֲבוּר שֶׁיִּבְחֲרוּ אוֹתוֹ, כִּי הֶחָכָם עֵינָיו בְּרֹאשׁוֹ:

לו וְהָיָה הָאֹכֶל לְפִקָּדוֹן לָאָרֶץ אָמַר שֶׁיִּהְיֶה הָאֹכֶל פִּקָּדוֹן בְּיַד פְּקִידֵי פַּרְעֹה לְצֹרֶךְ הָאָרֶץ לְשֶׁבַע שְׁנֵי הָרָעָב, וְלֹא יוֹצִיאוּ מִמֶּנּוּ לְדָבָר אַחֵר, שֶׁלֹּא תִּכָּרֵת הָאָרֶץ בָּרָעָב, כַּאֲשֶׁר לֹא מֵתוּ הַפֵּרוֹת בְּכַחֲשֵׁיהֶן:

לח וְטַעַם **הֲנִמְצָא כָזֶה** בַּעֲבוּר שֶׁהָיָה עִבְרִי וְהֵם שְׁנוֹאֵי נֶפֶשׁ הַמִּצְרִיִּים לֹא יֹאכְלוּ מַגָּעָם וְלֹא יִתְחַבְּרוּ עִמָּהֶם כִּי טְמֵאִים הֵם אֶצְלָם, עַל כֵּן לֹא רָצָה לְמַנּוֹתוֹ מִשְׁנֶה בְּלֹא רְשׁוּתָם, וּלְכָךְ אָמַר לָהֶם שֶׁלֹּא יִמְצְאוּ מִצְרִי כָּמוֹהוּ כִּי רוּחַ אֱלֹהִים בּוֹ. וְאַחֲרֵי שֶׁהוֹדוּ אָמַר לְיוֹסֵף, "אַחֲרֵי הוֹדִיעַ אֱלֹהִים אוֹתְךָ אֶת כָּל זֹאת", כִּי מֵאֲשֶׁר הָיָה הַפִּתְרוֹן טוֹב וְנָכוֹן בְּעֵינֵי פַּרְעֹה וּבְעֵינֵי עֲבָדָיו הָיָה בְּעֵינֵיהֶם כְּאִלּוּ כְּבָר בָּא הַכֹּל כְּמוֹ שֶׁפָּתַר לָהֶם. וְיִתָּכֵן שֶׁיִּרְמֹז "אֶת כָּל זֹאת" גַּם לְמָה שֶׁסִּפֵּר לוֹ שַׂר הַמַּשְׁקִים, וְכָמוֹהוּ (בראשית כ"ט:י"ג) "וַיְסַפֵּר לְלָבָן אֵת כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה", הַבְּרָכוֹת הַנִּזְכָּרוֹת קֹדֶם לָכֵן. אָמַר אַחֲרֵי שֶׁהוֹדִיעַ אֱלֹהִים אוֹתְךָ הַחָכְמָה הַגְּדוֹלָה הַזֹּאת לִפְתֹּר כָּל הַחֲלוֹמוֹת הַנֶּעֱלָמִים וְהַסְּתוּמִים, וְלֹא יִפֹּל דָּבָר מִכָּל דְּבָרֶיךָ, אֵין נָבוֹן וְחָכָם בְּכָל עִנְיָן כָּמוֹךָ, וְרָאוּי אַתָּה לִנְהֹג שָׂרָרָה וּמַלְכוּת וְלִהְיוֹת לִי לְמִשְׁנֶה:

מב וַיָּסַר פַּרְעֹה אֶת טַבַּעְתּוֹ מֵעַל יָדוֹ נְתִינַת טַבַּעַת הַמֶּלֶךְ הִיא אוֹת לְמִי שֶׁנּוֹתְנָהּ לִהְיוֹת שֵׁנִי לוֹ לִגְדֻלָּה, לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על בראשית מ"א:מ"ב). וְהַנָּכוֹן שֶׁטַּבַּעַת הַמֶּלֶךְ הִיא חוֹתָמוֹ, כְּעִנְיַן "וְחִתְמוּ בְּטַבַּעַת הַמֶּלֶךְ" (אסתר ח ח). וְהִנֵּה נָתַן לוֹ הַחוֹתָם לִהְיוֹת נָגִיד וּמְצֻוֶּה בְּכָל הַמַּלְכוּת, וְיַחְתֹּם בְּטַבַּעַת הַמֶּלֶךְ כָּל אֲשֶׁר יַחְפֹּץ:

מג בְּמִרְכֶּבֶת הַמִּשְׁנֶה הַשְּׁנִיָּה לְמֶרְכַּבְתּוֹ, הַמְהֻלֶּכֶת אֵצֶל שֶׁלּוֹ, לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על בראשית מ"א:מ"ג). וְהִנֵּה הוּא שָׁם, וְכֵן "כֹּהֲנֵי הַמִּשְׁנֶה" (מלכים ב כג ד), "אֶת מִשְׁנֵה הַתּוֹרָה הַזֹּאת" (דברים יז יח). וְהַנָּכוֹן כִּי מִשְׁנֶה – תֹּאַר, כְּמוֹ "וְאָנֹכִי אֶהְיֶה לְךָ לְמִשְׁנֶה" (שמואל א כג יז), "כִּי מְרֻדָּכַי הַיְּהוּדִי מִשְׁנֶה לַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ" (אסתר י ג), וְכֵן "כֶּסֶף מִשְׁנֶה" (בראשית מ"ג:י"ב) תֹּאַר, כְּמוֹ כֶּסֶף שֵׁנִי, וּכְבָר הֵבֵיאוּ הַמְדַקְדְּקִים (רד"ק בספר השרשים שורש שנה) רְאָיָה בִּהְיוֹת אֵלֶּה כֻּלָּם בְּסֶגוֹל, וּ"מִשְׁנֶה הַתּוֹרָה" וְכָל הַשֵּׁמוֹת בְּצֵירֵי, כְּמִשְׁפַּט הַסְּפָמִיּוּת. וְהָעִנְיָן כִּי יֵשׁ לַמֶּלֶךְ מֻרְכֶּבֶת יְדוּעָה לוֹ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (אסתר ו ח) "וְסוּס אֲשֶׁר רָכַב עָלָיו הַמֶּלֶךְ", וְאַחֶרֶת יְדוּעָה לְמִשְׁנֵהוּ, וְאַחֲרֶיהָ לַשְּׁלִישׁ:

מה צָפְנַת פַּעְנֵחַ אָמַר ר' אַבְרָהָם (אבן עזרא על בראשית מ"א:מ"ה) אִם הִיא מִלָּה מִצְרִית לֹא יָדַעְנוּ פֵּרוּשָׁהּ, וְאִם מִתַּרְגֶּמֶת לֹא יָדַעְנוּ שֵׁם יוֹסֵף. וְעַל דַּעַת הָרִאשׁוֹנִים שֶׁאוֹמְרִים "הַמְפַעְנֵחַ נֶעֱלָמִים", יִתָּכֵן שֶׁקָּרָא לוֹ שֵׁם נִכְבָּד כִּלְשׁוֹן אַרְצוֹ, כִּי שָׁאַל לוֹ אוֹ שֶׁהָיָה הַמֶּלֶךְ יוֹדֵעַ שִׂפַת אֶרֶץ כְּנַעַן הַקְּרוֹבָה אֵלָיו, וְעִנְיָנוֹ

צְפוּנָה מְגִלָּה, וְכֵן בִּתּוֹ קָרְאָה שֵׁם מֹשֶׁה רַבֵּינוּ כִּלְשׁוֹן עַמּוֹ, ״מִן הַמַּיִם מְשִׁיתִיהוּ״ (שמות ב י). וְאַל תִּשְׁתּוֹמֵם בַּעֲבוּר שֶׁקָּרְאוּהוּ סוֹפְרֵי הַמִּצְרִיִּים מוֹנְיוּס, כִּי יִשַּׁנּוּ הַשֵּׁמוֹת לְלָשׁוֹן מוּבָן אוֹ מֻרְגָּל לָהֶם, כַּאֲשֶׁר יַעֲשֶׂה הַתַּרְגּוּם בְּקָצָתָם, כְּגוֹן ״בֵּין קֹדֶשׁ וּבֵין שׁוּר״ (בראשית כ׳:א׳) – ״בֵּין רָקָם וּבֵין חַגְרָא״, וְכֵן בְּהַרְבֵּה מִן הַשֵּׁמוֹת, וּבְקָצָתָם לֹא יִשַּׁנֶּה דָּבָר, כַּאֲשֶׁר עָשָׂה בְּסִיחוֹן מֶלֶךְ חֶשְׁבּוֹן וּבְעוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן וְזוּלָתָם הַרְבֵּה. וְזֶה לְפִי מַה שֶּׁהָיוּ נִקְרָאִים בְּלָשׁוֹן אֲרַמִּית בְּדוֹרוֹ. וְכֵן עָשׂוּ הַנּוֹצְרִים הַמַּעְתִּיקִים:

בַּת פּוֹטִיפָרַע כֹּהֵן אוֹן הוּא פּוֹטִיפַר, וְנִקְרָא פּוֹטִיפָרַע עַל שֵׁם שֶׁנִּסְתָּרֵס מֵאֲלָיו לְפִי שֶׁלָּקַח יוֹסֵף לְמִשְׁכָּב, לְשׁוֹן רַשִׁ״י (רש״י על בראשית מ״א:מ״ה), וְהוּא מִדְרַשׁ רַבּוֹתֵינוּ (סוטה יג). וְהֶצְרֵךְ מִמֶּנּוּ רַשִׁ״י (רש״י על בראשית מ״ז:כ״ב) לוֹמַר כִּי כָּל ״כֹּהֵן״ מְשֻׁרֶת לֵאלֹהוּת חוּץ מִזֶּה שֶׁהוּא לְשׁוֹן גְּדֻלָּה, שֶׁהֲרֵי שַׂר הַטַּבָּחִים הָיָה, וְכֵן ״כֹּהֲנֵי מִדְיָן״ (שמות ב טז). וַאֲנִי אוֹמֵר כִּי לְדִבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ הָיָה פּוֹטִיפַר שַׂר לְפַרְעֹה, וְכַאֲשֶׁר נִסְתָּרֵס בְּגוּפוֹ וְהִכִּירוּ בּוֹ וּקְרָאוּהוּ פּוֹטִיפָרַע, נִתְבַּיֵּשׁ בְּדָבָר וּפָרַשׁ מִשָּׂרָתוֹ וְהִכְנִיס עַצְמוֹ בְּבֵית עֲבוֹדָה זָרָה וְנַעֲשָׂה כֹּמֶר לַעֲבוֹדָה זָרָה, כִּי כֵן מִנְהָג הַנִּכְבָּדִים. וְאֶפְשָׁר שֶׁהָיָה אוֹן שֵׁם עֲבוֹדָה זָרָה שֶׁלּוֹ, וְכֵן ״כֹּהֵן מִדְיָן״ כֹּמֶר, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ (סנהדרין פב) בְּיִתְרוֹ שֶׁהָיָה מְפַשֵּׁם עֲגָלִים לַעֲבוֹדָה זָרָה. וְהָאֱמֶת כִּי לְשׁוֹן כְּהֻנָּה – שֵׁרוּת, אֲבָל לֹא לֵאלֹהוּת בִּלְבַד, כִּי הִנֵּה ״וּבְנֵי דָוִד כֹּהֲנִים הָיוּ״ (שמואל ב ח יח), וּבִמְקוֹמוֹ בְּדִבְרֵי הַיָּמִים (א יח יז) ״וּבְנֵי דָוִד הָרִאשׁוֹנִים לְיַד הַמֶּלֶךְ״, וְכֵן ״מוֹלִיךְ כֹּהֲנִים שׁוֹלָל״ (איוב יב יט), שֶׁהֵם מְשָׁרְתֵי הַמֶּלֶךְ, וְכֵן ״יְכַהֵן פְּאֵר״ (ישעיהו סא י), יִתְלַבֵּשׁ פְּאֵר כְּכֹהֵן הָעוֹבֵד שֶׁיַּעֲשׂוּ לוֹ בְּגָדִים שֶׁלֹּא כִּשְׁאָר הָעָם לְכָבוֹד וּלְתִפְאֶרֶת, וְכֵן ״וּמְיַדְּעָיו וְכֹהֲנָיו״ (מלכים ב י יא), רָאשֵׁי מְשָׁרְתָיו:

מז לְקָמְצִים קֶמֶץ עַל קֶמֶץ יָד עַל יָד הָיוּ אוֹצְרִים, לְשׁוֹן רַשִׁ״י (רש״י על בראשית מ״א:מ״ז). וְתַרְגּוּם אוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על בראשית מ״א:מ״ז) ״לְאוֹצְרִין״, כִּי הַחֲפִירוֹת הָעֲשׂוּיוֹת בָּאָרֶץ לְאוֹצָר אוֹ לִדְבָרִים אֲחֵרִים יִקָּרְאוּ קְמָצִים, ״בְּאַחַת הַפְּחָתִים״ (שמואל ב יז ט) תִּרְגֵּם יוֹנָתָן ״בַּחֲדָא מִן קַמְצַיָּא״, וְכֵן כָּל פַּחַת (ישעיה כד יז יח) תִּרְגֵּם ״קַמְצָא״, וְהוּא קָרוֹב מִן ״חוֹפֵר גּוּמָּץ״ (קהלת י ח), כִּי הַגִּימֶ״ל תְּשַׁמֵּשׁ בְּכָאן כְּמוֹ קו״ף כַּאֲשֶׁר תְּשַׁמֵּשׁ כְּמוֹ כָּ״ף בְּ״אַל יֶחְסַר הַמָּזֶג״ (שיר השירים ז ג) מִן ״מָסְכָה יֵינָהּ״ (משלי ט ב), ״וְכַנָּה אֲשֶׁר נָטָעָה יְמִינֶךָ״ (תהלים פ טז) שֶׁהוּא כְּמוֹ ״גַּנָּה״ (ישעיהו א ל), ״וַיִּסָּכְרוּ מַעְיְנוֹת תְּהוֹם״ (בראשית ח׳:ב׳) כְּטַעַם וַיִּסָּגְרוּ, ״עַל אֶרֶץ מְכוּרָתָם״ (יחזקאל כט יד), ״מִכֹּרֹתַיִךְ וּמוֹלְדוֹתַיִךְ״ (שם טז ג), ״וְסִכַּרְתִּי אֶת מִצְרַיִם״ (ישעיהו יט ד) – הַכָּ״ף וְהַגִּימֶ״ל בָּהֶם שָׁוִים, וְיִשְׁתַּוּוּ הַקּו״ף וְהַכָּ״ף תָּמִיד, כְּמוֹ ״קוֹבַע״ (שמואל א יז לח) ״וְכוֹבַע״ (יחזקאל כז י), ״תִּקֵּן מְשָׁלַיִם הַרְבֵּה״ (קהלת יב ט) כְּמוֹ ״מִי תִכֵּן אֶת רוּחַ ה׳״ (ישעיהו מ יג), וְרַבּוֹתֵינוּ יֹאמְרוּ מִלְּשׁוֹן קִשּׁוּט – תַּכְשִׁיטִים (שבת סג), וּתְקַשֵּׁט (ירושלמי כתובות פ״ו ה״ג), וְכֵן ״וַיַּצִּקוּ אֶת אֲרוֹן הָאֱלֹהִים וַיַּעַל אֶבְיָתָר עַד תֹּם כָּל הָעָם לַעֲבֹר מִן הָעִיר״ (שמואל ב טו כד), אָמַר בּוֹ הַתַּרְגּוּם ״וַאֲקִימוּ יָת אֲרוֹנָא״, עָשָׂאוֹ כְּמוֹ ״וַיַּצִּיגוּ״, וּכְעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ (שמואל ב ו יז) ״וַיָּבִאוּ אֶת אֲרוֹן ה׳ וַיַּצִּגוּ אֹתוֹ בְּמְקוֹמוֹ״ מִלְּשׁוֹן ״אַצִּיגָה נָּא עִמְּךָ״ (בראשית ל״ג:ט״ו), ״וְהִצַּגְתִּיו לְפָנֶיךָ״ (בראשית מ״ג:ט׳):

מח וַיְקַבֵּץ אֶת כָּל אֹכֶל יוֹסֵף הַנִּזְכָּר לְמַעְלָה, וְגַם אַחֲרֵי כֵן ״וַיִּצְבֹּר יוֹסֵף בָּר״ וְכֵן ״כִּי חָדַל לִסְפֹּר״ – יוֹסֵף הַנִּזְכָּר. וְאָמַר רַבִּי אַבְרָהָם (אבן עזרא על בראשית מ״א:מ״ח) כִּי אֵין פְּרוּשׁוֹ ״כָּל״, כִּי בְּרָעָב הָיוּ מִתִּים, וְכֵן ״וְכָל הָאָרֶץ בָּאוּ מִצְרַיְמָה״, רַק טַעְמוֹ שֶׁקִּבֵּץ כָּל אֲשֶׁר יָכוֹל. וְהַנָּכוֹן בְּעֵינַי שֶׁקִּבֵּץ אֶת הַכֹּל אֶל תַּחַת יָדוֹ, וְהוּא נָתַן לָהֶם מִמֶּנּוּ בְּכָל שָׁנָה כְּדֵי פַּרְנָסָתָם, שֶׁלֹּא יְבַזְבְּזוּהוּ. וְהוּא שֶׁאָמַר ״וְיִקְבְּצוּ אֶת כָּל אֹכֶל הַשָּׁנִים הַטֹּבֹת וְיִצְבְּרוּ בָר תַּחַת יַד פַּרְעֹה אֹכֶל בֶּעָרִים וְשָׁמָרוּ״. וּמִפְּנֵי שֶׁאָמַר ״וְיִקְבְּצוּ אֶת כָּל אֹכֶל״ וְאָמַר ״וְיִצְבְּרוּ בָר״ וְכֵן ״וַיִּקְבֹּץ אֶת כָּל אֹכֶל״ ״וַיִּצְבֹּר יוֹסֵף בָּר״ יוֹרֶה שֶׁקִּבְּצוּ כָּל הַנֶּאֱכָל לָאָדָם, בָּר וָלֶחֶם וּמָזוֹן, אֲפִלּוּ תְּאֵנִים וְצִמּוּקִים וְכֵיוֹצֵא בָּהֶן, וַיִּצְבְּרוּ מֵהֶם הַבָּר אֶל תַּחַת יַד פַּרְעֹה, וְהוּא הַתְּבוּאָה שֶׁהוּבְאָה בָּרַחַת וּבַמִּזְרֶה לִזְרוֹת וּלְהָבֵר, וַיִּתֵּן בֶּעָרִים כְּדֵי אָכְלָם מִכָּל הַפֵּרוֹת, וְהָיָה כָּל הָאֹכֶל לְמִשְׁמֶרֶת לְצֹרֶךְ שְׁנֵי הָרָעָב, שֶׁיִּקְחוּ מִמֶּנּוּ כְּדֵי חַיָּתָם וְהַנִּשְׁאָר בַּבָּר קַיָּם בָּאוֹצָרוֹת. וְיִתְּכֵן שֶׁנָּתַן לָהֶם דְּמִים כְּשַׁעַר הַזּוֹל מִגִּנְזֵי הַמֶּלֶךְ, וְלָכֵן הָיָה הַבָּר לְפַרְעֹה, וּמִכְרוֹ לָהֶם בִּשְׁנֵי הָרָעָב, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (בראשית מ״ז:י״ד) ״וַיְלַקֵּט יוֹסֵף אֶת כָּל הַכֶּסֶף הַנִּמְצָא בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם״, אוֹ שֶׁלְּקָחוֹ הַמֶּלֶךְ בְּחָזְקָה, כִּי אָמַר אֲנִי שְׁמַרְתִּיו. אֲבָל אוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על בראשית מ״א:מ״ח) תִּרְגֵּם אֹכֶל וּבָר בְּשָׁוֶה:

נד וַיְהִי רָעָב בְּכָל הָאֲרָצוֹת אֲשֶׁר סְבִיב אֶרֶץ מִצְרַיִם, כִּי מָה יַעֲשׂוּ הָרְחוֹקוֹת אִם הָיָה בָּהֶן רָעָב כָּזֶה, וְכָךְ אָמְרוּ בִּבְרֵאשִׁית רַבָּה (בראשית רבה צ׳:ו׳), בְּשָׁלֹשׁ אֲרָצוֹת, בְּפִינְקְיָא וּבְעַרְבְיָא וּבְפַלִּישְׁטָנִי:

נו וַיִּשְׁבֹּר לְמִצְרַיִם וַיֶּחֱזַק הָרָעָב בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם יֹאמַר כִּי לֹא פָּתַח יוֹסֵף אֲשֶׁר בָּהֶם עַד שֶׁחָזַק הָרָעָב בָּאָרֶץ, לֹא כַּאֲשֶׁר צָעֲקוּ אֶל פַּרְעֹה מִיָּד, כִּי הָעָם צוֹעֲקִים כְּשֶׁיֵּשׁ לָהֶם מִחְיָה מְעַט, וְהוּא רָצָה שֶׁלֹּא יִשְׁאֵר לָהֶם כְּלוּם. זֶה טַעַם ״וְהָרָעָב הָיָה עַל כָּל פְּנֵי הָאָרֶץ״, כִּי טֶרֶם פָּתְחוּ אוֹצְרוֹתָיו הָיָה הָרָעָב עַל כָּל פְּנֵי הָאָרֶץ, וְעוֹד חָזַר לְבָאֵר שֶׁלֹּא מָכַר לָהֶם עַד שֶׁחָזַק עֲלֵיהֶם מְאֹד, אוֹ שֶׁיַּפְלִיג הַכָּתוּב לוֹמַר שֶׁהָיָה רָעָב שֶׁל מְהוּמָה:

פרק מב

א **לָמָּה תִתְרָאוּ** אַל תֵּרָאוּ עַצְמְכֶם שְׂבֵעִים לִפְנֵי בְּנֵי עֵשָׂו וְיִשְׁמְעֵאל (תענית י), בְּאוֹתָהּ שָׁעָה עֲדַיִן הָיְתָה לָהֶם תְּבוּאָה. וּמִפִּי אֲחֵרִים שָׁמַעְתִּי שֶׁהוּא לְשׁוֹן כְּחִישָׁה, לָמָּה תִּהְיוּ כְּחוּשִׁים בָּרָעָב, וְדוֹמֶה לוֹ "וּמַרְוֶה גַּם הוּא יוֹרֶה", לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על בראשית מ"ב:א'). וְדִבְרֵי אֲחֵרִים אֵין בָּהֶם מַמָּשׁ. וּמָה שֶׁאוֹמֵר אַל תֵּרָאוּ עַצְמְכֶם שְׂבֵעִים בִּפְנֵי בְּנֵי יִשְׁמְעֵאל וּבְנֵי עֵשָׂו, לֹא הֲבִינוֹתִי, שֶׁאֵין בְּנֵי יִשְׁמָעֵאל וּבְנֵי עֵשָׂו עַתָּה בְּאֶרֶץ כְּנַעַן, וְלָמָּה לֹא יֹאמַר שֶׁלֹּא יַרְאוּ אֶת עַצְמָן שְׂבֵעִים בִּפְנֵי בְּנֵי אֶרֶץ כְּנַעַן. וְאוּלַי הָיוּ בְּנֵי יִשְׁמָעֵאל וּבְנֵי עֵשָׂו בָּאִים מֵאֶרֶץ אֲחֻזָּתָם אֶל יוֹסֵף לִשְׁבֹּר, וְהָיוּ בָּאִים דֶּרֶךְ אֶרֶץ כְּנַעַן עוֹבְרִים עָלָיו, וְאָמַר לָהֶם שֶׁלֹּא יַרְאוּ עַצְמָן שְׂבֵעִים בִּפְנֵיהֶם כִּי יַחְשְׁדוּהוּ שֶׁיֵּשׁ לְיַעֲקֹב תְּבוּאָה וְיָבוֹאוּ אֵלָיו לֶאֱכֹל עִמּוֹ לֶחֶם בְּבֵיתוֹ. וְאִם כֵּן מָה שֶׁאָמַר "וְנִחְיֶה וְלֹא נָמוּת" טַעַם אַחֵר הוּא, הִזְהִירָם לִהְיוֹת נִשְׁמָרִים בַּמַּעַט אֲשֶׁר בְּיָדָם, וְשֶׁיֵּלְכוּ לִקְנוֹת מִמֶּנּוּ שֶׁלֹּא יָמוּתוּ כַּאֲשֶׁר יִתֹּם הַלֶּחֶם אֲשֶׁר בְּיָדָם. וְהַנָּכוֹן "לָמָּה תִתְרָאוּ" בַּמָּקוֹם הַזֶּה, כִּי הָיָה לָכֶם לְטַעַם מִיָּד כַּאֲשֶׁר שְׁמַעְתֶּם שֶׁיֵּשׁ שֶׁבֶר בְּמִצְרַיִם, כִּי כְּבָר בְּסַכָּנָה הָיוּ אִם לֹא יִמָּהֲרוּ לָדָבָר, וְזֶה טַעַם "וְנִחְיֶה וְלֹא נָמוּת":

ו **הוּא הַמַּשְׁבִּיר לְכָל עַם הָאָרֶץ** אֵינֶנּוּ רָאוּי שֶׁיִּהְיֶה הַשַּׁלִּיט עַל הָאָרֶץ מִשְּׁנֶה לְמֶלֶךְ מִצְרַיִם מוֹכֵר לְכָל אֶחָד סְאָה אוֹ תַּרְקַב מִן הַתְּבוּאָה. וְלָכֵן נִתְעוֹרְרוּ בָּזֶה רַבּוֹתֵינוּ וְאָמְרוּ (ב"ר צא ו) שֶׁצִּוָּה לְסֻתָּם כָּל הָאוֹצָרוֹת חוּץ מֵאֶחָד בָּעֵת הַהִיא. וְעַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט יִתָּכֵן שֶׁהָיוּ בָּאִים לְפָנָיו מִכָּל הָאֲרָצוֹת, וְהוּא שׁוֹאֵל וְחוֹקֵר עֲלֵיהֶם וּמְצַוֶּה לַפְּקִידִים, תִּמְכְּרוּ לַאֲנָשֵׁי עִיר פְּלוֹנִית כָּךְ וְכָךְ תְּבוּאָה מִמִּין פְּלוֹנִי, וְהֵצְרְכוּ בְּנֵי יַעֲקֹב לָבֹא לְפָנָיו בְּתוֹךְ הַבָּאִים מֵאֶרֶץ כְּנַעַן לָצוּת עֲלֵיהֶם כַּמָּה יִמְכְּרוּ לַאֲרָצָם, כִּי הֵם רִאשׁוֹנִים לַאֲשֶׁר בָּאוּ מֵאֶרֶץ כְּנַעַן, וְהֵם בָּאוּ לְפָנָיו בַּעֲבוּר כֻּלָּם:

ז **וַיַּרְא יוֹסֵף אֶת אֶחָיו וַיַּכִּרֵם** מִיָּד שֶׁרָאָה אוֹתָם הִכִּירָם וּפָחַד אוּלַי יַכִּירוּהוּ, "וַיִּתְנַכֵּר אֲלֵיהֶם", שֶׁשָּׂם הַמַּצְנֶפֶת עַל מִצְחוֹ וּקְצָת הַפָּנִים וְשִׁנָּה עַצְמוֹ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר בְּאֵשֶׁת יָרָבְעָם (מלכים א יד ב) "קוּמִי נָא וְהִשְׁתַּנִּית וְלֹא יֵדְעוּ כִּי אַתְּ אֵשֶׁת יָרָבְעָם", וּכְתִיב (שם פסוק ה) "וַיְהִי כְּבֹאָהּ וְהִיא מִתְנַכֶּרֶת". אוֹ יִהְיֶה "וַיִּתְנַכֵּר" בְּכָאן שֶׁהִתְנַכֵּר לָהֶם בִּדְבָרָיו, שֶׁדִּבֵּר לָהֶם קָשׁוֹת וְאָמַר לָהֶם בְּכַעַס, כְּאִלּוּ לֹא יָבֹא אָדָם לְפָנָיו לִשְׁבֹּר, מֵאַיִן בָּאתֶם לְפָנַי, וַיֹּאמְרוּ מֵאֶרֶץ כְּנַעַן לִשְׁבָּר אֹכֶל, וְכַאֲשֶׁר הִזְכִּירוּ לוֹ זֶה אָז נִתְבָּרֵר לוֹ שֶׁהֵם אֶחָיו בֶּאֱמֶת, וְזֶה טַעַם "וַיַּכֵּר יוֹסֵף" פַּעַם שֵׁנִית, כִּי נִתּוֹסַף לוֹ בָּהֶם הֶכֵּר וִידִיעַת אֱמֶת. וְרַשִׁ"י כָּתַב (רש"י על בראשית מ"ב:ז') נַעֲשָׂה לָהֶם כְּנָכְרִי בְּדָבָרִים לְדַבֵּר אִתָּם קָשׁוֹת. וְעַל דַּעְתּוֹ יִהְיֶה "וַיִּתְנַכֵּר" לוֹמַר שֶׁדִּבֵּר כְּאִישׁ נָכְרִי. וְאֵינֶנּוּ נָכוֹן:

ח **וְהֵם לֹא הִכִּירוּהוּ** כְּלָל, וְלֹא הֵצַרְךָ עוֹד לְהִתְנַכֵּר אֲלֵיהֶם. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ (יבמות פח) בְּטַעַם הַהַכָּרָה, לְפִי שֶׁהִנִּיחָם חֲתוּמֵי זָקָן, וְהֵם לֹא הִכִּירוּהוּ שֶׁיָּצָא מֵאֶצְלָם בְּלֹא חֲתִימַת זָקָן וְעַכְשָׁו מְצָאוּהוּ בַּחֲתִימַת זָקָן. וְהִנֵּה יְשֶׁשְׂכָר וּזְבוּלוּן אֵינָם גְּדוֹלִים מִיּוֹסֵף רַק מְעַט, אֲבָל כֵּיוָן שֶׁהִכִּיר אֶת הַגְּדוֹלִים הִכִּיר אֶת כֻּלָּם. מֵאֶצְלָם בְּלֹא חֲתִימַת זָקָן וְעַכְשָׁו מְצָאוּהוּ בַּחֲתִימַת זָקָן. וְהִנֵּה יְשֶׁשְׂכָר וּזְבוּלוּן אֵינָם גְּדוֹלִים מִיּוֹסֵף רַק מְעַט, אֲבָל כֵּיוָן שֶׁהִכִּיר אֶת הַגְּדוֹלִים הִכִּיר אֶת כֻּלָּם. וְעוֹד הָיָה מַכִּירָם מִדַּעְתּוֹ שֶׁיָּבְאוּ שָׁם, וְהֵם לֹא הִכִּירוּהוּ שֶׁלֹּא נָתְנוּ לִבָּם שֶׁיִּהְיֶה הָעֶבֶד אֲשֶׁר מָכְרוּ לַיִּשְׁמְעֵאלִים, הוּא הַשַּׁלִּיט עַל הָאָרֶץ. וְאָמַר רַבִּי אַבְרָהָם (אבן עזרא על בראשית מ"ב:ז'), "וַיַּכִּרֵם" – בַּתְּחִלָּה הִכִּיר שֶׁהֵם אֶחָיו, וְאַחֲרֵי כֵן הִסְתַּכֵּל בְּכָל אֶחָד וְהִכִּירוֹ:

ט **וַיִּזְכֹּר יוֹסֵף אֶת הַחֲלֹמוֹת אֲשֶׁר חָלַם לָהֶם** עֲלֵיהֶם וְיָדַע שֶׁנִּתְקַיְּמוּ, שֶׁהָרֵי הִשְׁתַּחֲווּ לוֹ, לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על בראשית מ"ב:ט'). וּלְפִי דַּעְתִּי שֶׁהַדָּבָר בְּהֵפֶךְ, כִּי יֹאמַר הַכָּתוּב כִּי בִּרְאוֹת יוֹסֵף אֶת אֶחָיו מִשְׁתַּחֲוִים לוֹ, זָכַר כָּל הַחֲלֹמוֹת אֲשֶׁר חָלַם לָהֶם, וְיָדַע שֶׁלֹּא נִתְקַיְּם אֶחָד מֵהֶם בַּפַּעַם הַזֹּאת, כִּי יוֹדֵעַ בְּפִתְרוֹנָם כִּי כָּל אֶחָיו יִשְׁתַּחֲווּ לוֹ בַּתְּחִלָּה מִן הַחֲלוֹם הָרִאשׁוֹן "וְהִנֵּה אֲנַחְנוּ מְאַלְּמִים אֲלֻמִּים", כִּי "אֲנַחְנוּ" יִרְמֹז לְכָל אֶחָיו אַחַד עָשָׂר, וּפַעַם שֵׁנִית יִשְׁתַּחֲווּ לוֹ הַשֶּׁמֶשׁ וְהַיָּרֵחַ וְאַחַד עָשָׂר כּוֹכָבִים מִן הַחֲלוֹם הַשֵּׁנִי. וְכֵיוָן שֶׁלֹּא רָאָה בִּנְיָמִן עִמָּהֶם, חָשַׁב זֹאת הַתַּחְבּוּלָה שֶׁיַּעֲלִיל עֲלֵיהֶם כְּדֵי שֶׁיָּבִיאוּ גַּם בִּנְיָמִין אָחִיו אֵלָיו, לְקַיֵּם הַחֲלוֹם הָרִאשׁוֹן תְּחִלָּה, וְעַל כֵּן לֹא רָצָה לְהַגִּיד לָהֶם אֲנִי יוֹסֵף אֲחִיכֶם וְלֹאמֹר מַהֲרוּ וַעֲלוּ אֶל אָבִי וְיִשְׁלַח הָעֲגָלוֹת כַּאֲשֶׁר עָשָׂה עִמָּהֶם בַּפַּעַם הַשֵּׁנִיָּה, כִּי הָיָה אָבִיו בָּא מִיָּד בְּלֹא סָפֵק. וְאַחֲרֵי שֶׁנִּתְקַיְּמוּ הַחֲלוֹם הָרִאשׁוֹן, הִגִּיד לָהֶם, לְקַיֵּם הַחֲלוֹם הַשֵּׁנִי. וּלוּלֵי כֵּן הָיָה יוֹסֵף חוֹטֵא חֵטְא גָּדוֹל לְצַעֵר אֶת אָבִיו וּלְהַעֲמִידוֹ יָמִים רַבִּים בְּשָׂכוֹל וְאֵבֶל עַל שִׁמְעוֹן וְעָלָיו. וְאַף אִם הָיָה רְצוֹנוֹ לְצַעֵר אֶת אֶחָיו קָצָת, אֵיךְ לֹא יַחְמֹל עַל שֵׂיבַת אָבִיו. אֲבָל אֶת הַכֹּל עָשָׂה יָפֶה בְּעִתּוֹ לְקַיֵּם הַחֲלוֹמוֹת, כִּי יָדַע שֶׁיִּתְקַיְּמוּ בֶּאֱמֶת. גַּם הָעִנְיָן הַשֵּׁנִי שֶׁעָשָׂה לָהֶם בַּגָּבִיעַ, לֹא שֶׁתִּהְיֶה כַּוָּנָתוֹ לְצַעֲרָם, אֲבָל חָשַׁד אוּלַי יֵשׁ לָהֶם שִׂנְאָה בִּבְנְיָמִין, שֶׁיִּקְנְאוּ אוֹתוֹ בְּאַהֲבַת אֲבִיהֶם כְּקִנְאָתָם בּוֹ, אוֹ שֶׁמָּא הִרְגִּישׁ בִּנְיָמִין שֶׁהָיָה יָדָם בְּיוֹסֵף וְנוֹלְדָה בֵּינֵיהֶם קְטָטָה וְשִׂנְאָה, וְעַל כֵּן לֹא רָצָה שֶׁיֵּלֵךְ עִמָּהֶם בִּנְיָמִן אוּלַי יִשְׁלְחוּ בּוֹ יָדָם עַד בָּדְקוֹ אוֹתָם בְּאַהֲבָתוֹ. וְלָזֶה נִתְכַּוְּנוּ בּוֹ רַבּוֹתֵינוּ בִּבְרֵאשִׁית רַבָּה (בראשית רבה צ"ג:ט'), אָמַר רַבִּי חִיָּא בר' אַבָּא, כָּל הַדְּבָרִים שֶׁאָתָּה קוֹרֵא שְׁדִבֵּר יְהוּדָה בִּפְנֵי אֶחָיו עַד שֶׁאַתָּה מַגִּיעַ "וְלֹא יָכַל יוֹסֵף לְהִתְאַפֵּק", הָיָה בּוֹ פִּיּוּט לְיוֹסֵף, פִּיּוּט לְאֶחָיו, פִּיּוּט לִבְנְיָמִין, פִּיּוּט לְיוֹסֵף – רְאֵה הֵיאַךְ נוֹתֵן נַפְשׁוֹ עַל בָּנָיו שֶׁל רָחֵל וְכוּ'. וְכֵן אֲנִי אוֹמֵר שֶׁכָּל הָעִנְיָנִים הָאֵלֶּה הָיוּ בְּיוֹסֵף, מֵחָכְמָתוֹ בְּפִתְרוֹן הַחֲלוֹמוֹת, כִּי יֵשׁ לְתָמֵהַּ, אַחַר שֶׁעָמַד יוֹסֵף בְּמִצְרַיִם יָמִים רַבִּים וְהָיָה פָּקִיד וְנָגִיד בְּבֵית שַׂר גָּדוֹל בְּמִצְרַיִם, אֵיךְ לֹא שָׁלַח כְּתָב אֶחָד לְאָבִיו לְהוֹדִיעוֹ וּלְנַחֲמוֹ, כִּי מִצְרַיִם קָרוֹב לְחֶבְרוֹן כְּשִׁשָּׁה יָמִים, וְאִלּוּ הָיָה מַהֲלַךְ שָׁנָה הָיָה רָאוּי לְהוֹדִיעוֹ לִכְבוֹד אָבִיו, וְיֶקֶר פִּדְיוֹן נַפְשׁוֹ וְיִפְדְּנוּ בְּרוֹב מָמוֹן. אֲבָל הָיָה רוֹאֶה כִּי הִשְׁתַּחֲוָיַת אֶחָיו לוֹ וְגַם אָבִיו וְכָל זַרְעוֹ אֹתוֹ אִי אֶפְשָׁר לִהְיוֹת בְּאַרְצָם, וְהָיָה מְקַוֶּה לִהְיוֹתוֹ שָׁם בְּמִצְרַיִם בִּרְאוֹתוֹ הַצָּלָחָתוֹ הַגְּדוֹלָה שָׁם, וְכָל שֶׁכֵּן אַחֲרֵי שֶׁשָּׁמַע חֲלוֹם פַּרְעֹה, שֶׁנִּתְבָּרֵר לוֹ כִּי יָבֹאוּ כֻּלָּם שָׁמָּה וְיִתְקַיְּמוּ כָּל חֲלֹמֹתָיו:

וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם מְרַגְּלִים אַתֶּם הֶעָלִילָה הַזֹּאת יִצְטָרֵךְ לִהְיוֹת בָּהּ טַעַם אוֹ אֲמִתְּלָא, כִּי מָה עָשׂוּ לִהְיוֹת אוֹמֵר לָהֶם כָּכָה, וְכָל הָאָרֶץ בָּאוּ אֵלָיו וְהֵם בְּתוֹךְ הַבָּאִים,

כְּמוֹ שֶׁאָמַר "לִשְׁבֹּר בְּתוֹךְ הַבָּאִים כִּי הָיָה הָרָעָב בְּאֶרֶץ כְּנָעַן". וְאוּלַי רָאָה אוֹתָם אַנְשֵׁי תֹּאַר וְנִכְבָּדִים לְבוּשֵׁי מִכְלוֹל כֻּלָּם, וְאָמַר לָהֶם, אֵין דֶּרֶךְ אֲנָשִׁים נִכְבָּדִים כָּכֶם לָבֹא לִשְׁבֹּר אֹכֶל, כִּי עֲבָדִים רַבִּים לָכֶם. וְיִתָּכֵן שֶׁהָיוּ בִּתְחִלַּת הַבָּאִים מֵאֶרֶץ כְּנַעַן, וְהוּא טַעַם "וַיָּבֹאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל לִשְׁבֹּר בְּתוֹךְ הַבָּאִים כִּי הָיָה הָרָעָב בְּאֶרֶץ כְּנָעַן", כִּי עַתָּה בָּאוּ מִשָּׁם הָרִאשׁוֹנִים, "וַיֹּאמֶר לָהֶם יוֹסֵף מְרַגְּלִים אַתֶּם", כִּי מֵאֶרֶץ כְּנַעַן לֹא בָּא אֵלַי אָדָם לִשְׁבֹּר אֹכֶל. וְזֶה טַעַם "מֵאַיִן בָּאתֶם" שֶׁאָמַר לָהֶם בַּתְּחִלָּה:

יא כֻּלָּנוּ בְּנֵי אִישׁ אֶחָד נָחְנוּ יִתָּכֵן לְפָרֵשׁ הַטַּעֲנָה הַזֹּאת, כִּי אָמְרוּ מִפְּנֵי הֱיוֹתֵנוּ אַחִים בְּנֵי אִישׁ אֶחָד וְלֹא נִפָּרֵד זֶה מִזֶּה, כִּי כֵן רְצוֹן אָבִינוּ, בָּאנוּ כֻּלָּנוּ כְּאֶחָד לִשְׁבֹּר אֹכֶל וְלֹא שָׁלַחְנוּ אֶחָד מִמֶּנּוּ עִם עֲבָדָיו. וְכֵן הָיָה הַדָּבָר, כִּי לָמָּה יִשָּׁלְחֵם כֻּלָּם, אֶלָּא שֶׁאֵין רְצוֹנָם לְהִפָּרֵד זֶה מִזֶּה. גַּם יִתָּכֵן שֶׁעָשׂוּ כֵּן בַּעֲבוּר כֹּבֶד הָרָעָב, שֶׁלֹּא יִגְזְלוּ מֵעַבְדֵיהֶם בַּדֶּרֶךְ אֶת הַשֶּׂבֶר אֲשֶׁר יָבִיאוּ. וְיִתָּכֵן שֶׁאָמְרוּ לוֹ, "כֻּלָּנוּ בְּנֵי אִישׁ אֶחָד נָחְנוּ", תּוֹכַל לַחְקֹר עָלָיו כִּי הוּא נוֹדָע בַּשְּׁעָרִים בִּכְבוֹד עָשְׁרוֹ וְרֹב בָּנָיו, וְאִם תִּשְׁאַל וְתַחְקֹר תֵּדַע כִּי כֵנִים אֲנַחְנוּ וַאֲנָשִׁים צַדִּיקִים בְּנֵי צַדִּיק, וְלֹא מְרַגְּלִים:

וְטַעַם **לֹא הָיוּ עֲבָדֶיךָ מְרַגְּלִים** כִּי כֵנִים אֲנַחְנוּ מִנְּעוּרֵינוּ בְּכָל דְּבָרֵינוּ, לֹא הָיוּ עֲבָדֶיךָ מְרַגְּלִים מֵאָז וְעַד עָתָּה. וְכֵן (בראשית מ״ב:ל״א) "לֹא הָיינוּ מְרַגְּלִים" מֵעוֹלָם. וְרַבּוֹתֵינוּ נִתְעוֹרְרוּ כְּמוֹ שֶׁאָמַרְנוּ, וְדָרְשׁוּ (ב״ר צא ו) שֶׁנִּכְנְסוּ בַּעֲשָׂרָה פְּתָחִים כְּדֶרֶךְ מְרַגְּלִים, וּלְכָךְ הֶעֱלִיל עֲלֵיהֶם. וְטַעֲנָה נְכוֹנָה הִיא, אֲבָל לֹא הִזְכִּיר אוֹתָהּ הַכָּתוּב. וְעוֹד שֶׁאָמְרוּ לוֹ בַּתְּחִלָּה, "כֻּלָּנוּ בְּנֵי אִישׁ אֶחָד נָחְנוּ", וְהִיא שֶׁמְּחֻיֶּבֶת אוֹתָם. וְיִתָּכֵן שֶׁמִּתְּחִלָּה אָמַר לָהֶם, נִכְנַסְתֶּם בַּעֲשָׂרָה פְּתָחִים וְעַכְשָׁו אַתֶּם נוֹעָדִים בְּמָקוֹם אֶחָד וְנִקְשָׁרִים יַחְדָּיו, אֵין זֶה רַק דֶּרֶךְ מְרַגְּלִים. וְאָמְרוּ לוֹ, בַּעֲבוּר הֱיוֹתֵנוּ אַחִים נֶאֱסַפְנוּ יַחַד. וְאָמַר לָהֶם, "לֹא כִּי עֶרְוַת הָאָרֶץ בָּאתֶם לִרְאוֹת", כִּי אִם אַתֶּם אַחִים הָיָה לָכֶם לִכָּנֵס בְּפֶתַח אֶחָד כַּאֲשֶׁר אַתֶּם עַתָּה יַחְדָּיו. אָז אָמְרוּ, כִּי הָאֶחָד אֵינֶנּוּ וְהָלְכוּ לְבַקְּשׁוֹ. וְהַכָּתוּב לֹא יָחוּשׁ לְהַאֲרִיךְ בְּטַעַם הַטְּעָנוֹת:

יז וַיֶּאֱסֹף אֹתָם אֶל מִשְׁמָר שְׁלֹשֶׁת יָמִים עָשָׂה כֵּן לְהַפְחִידָם, וְשֶׁיַּאֲמִינוּ בּוֹ כִּי אֶת הָאֱלֹהִים הוּא יָרֵא, וּמִפְּנֵי מוֹרָאוֹ מוֹצִיא אוֹתָם שֶׁלֹּא יָמוּתוּ אַנְשֵׁי בֵּיתָם בָּרָעָב. וְזֶה טַעַם "וְאַתֶּם לְכוּ הָבִיאוּ שֶׁבֶר רַעֲבוֹן בָּתֵּיכֶם". וְעוֹד, כִּי לֹא יִשְׁמְעוּ לְהַנִּיחַ הָאֶחָד רַק לְהַצָּלַת כֻּלָּם:

כא אֲשֶׁר רָאִינוּ צָרַת נַפְשׁוֹ בְּהִתְחַנְנוֹ אֵלֵינוּ חָשְׁבוּ לָהֶם הָאַכְזָרִיּוּת לְעֹנֶשׁ גָּדוֹל יוֹתֵר מִן הַמְּכִירָה, כִּי הָיָה אֲחֵיהֶם בְּשָׂרָם מִתְחַנֵּן וּמִתְנַפֵּל לִפְנֵיהֶם וְלֹא יְרַחֲמוּ. וְהַכָּתוּב לֹא סִפֵּר זֶה שָׁם, אוֹ מִפְּנֵי שֶׁהַדָּבָר יָדוּעַ בְּטֶבַע כִּי יִתְחַנֵּן אָדָם לְאֶחָיו בְּבוֹאוֹ לְיָדָם לְהָרַע לוֹ, וַיַּשְׁבִּיעֵם בְּחַיֵּי אֲבִיהֶם, וַיַּעֲשֶׂה כָּל אֲשֶׁר יוּכַל לְהַצִּיל נַפְשׁוֹ מִמָּוֶת, אוֹ שֶׁיִּרְצֶה הַכָּתוּב לְקַצֵּר בְּסִפּוּרָם, אוֹ מִדֶּרֶךְ הַכְּתוּבִים שֶׁמְּקַצְּרִים בְּמָקוֹם אֶחָד וּמַאֲרִיכִים בּוֹ בְּמָקוֹם אַחֵר. וְהִנֵּה רְאוּבֵן עָנָה לָהֶם שֶׁכְּבָר אָמַרְתִּי אֲלֵיכֶם בִּשְׁעַת מַעֲשֶׂה שֶׁלֹּא תֶּחֱטְאוּ בּוֹ, כִּי יֶלֶד הוּא וּמִפְּנֵי נַעֲרוּתוֹ חָטָא לָכֶם וְרָאוּי לָכֶם לְהַעֲבִיר עַל חַטֹּאות נְעוּרָיו, וְעַתָּה גַּם דָּמוֹ עִם הָאַכְזָרִיּוּת אֲשֶׁר אַתֶּם אוֹמְרִים הִנֵּה נִדְרָשׁ. אוֹ יִהְיֶה פֵּרוּשׁ "גַּם דָּמוֹ" אַף עַל פִּי שֶׁלֹּא הֲרַגְתֶּם אוֹתוֹ יִדָּרֵשׁ הַשֵּׁם מִכֶּם דָּמוֹ, וְנֶחְשָׁב לָכֶם כְּאִלּוּ שְׁפַכְתֶּם דָּמוֹ, בִּהְיוֹתוֹ נִמְכַּר לְעֶבֶד עוֹלָם, כִּי יִתָּכֵן שֶׁמֵּת בַּעֲבוּר הֱיוֹתוֹ יֶלֶד שַׁעֲשׁוּעִים וְלֹא נָפְשׁוּ לַעֲבֹד. וְרַבּוֹתֵינוּ דָּרְשׁוּ (ב״ר צא ח), דָּמוֹ וְדַם הַזָּקֵן:

כה וְטַעַם **וְלָתֵת לָהֶם צֵדָה לַדָּרֶךְ** כְּדֵי שֶׁלֹּא יֹאכְלוּ בַּדֶּרֶךְ מָה שֶׁקָּנוּ. וְהִנֵּה הוֹדִיעַ לָהֶם זֶה כִּי בְּיָדָם נָתַן הַצֵּדָה דֶּרֶךְ חֶסֶד, כְּדֵי שֶׁיּוּכְלוּ לְהָבִיא אֶת הָאָח, כִּי אָמַר אֵין דַּעְתִּי לְהָרַע לָכֶם אִם יֵאָמְנוּ דִּבְרֵיכֶם:

כז וַיִּפְתַּח הָאֶחָד אֶת שַׂקּוֹ אֶחָד מֵהֶם פָּתַח אֶת שַׂקּוֹ בַּמָּלוֹן לָתֵת מִמֶּנּוּ מִסְפּוֹא לַחֲמוֹרוֹ, וְהָאֲחֵרִים לֹא פָתְחוּ אֶת שַׂקֵּיהֶם עַד הֱיוֹתָם עִם אֲבִיהֶם, כַּאֲשֶׁר אָמַר "וַיְהִי הֵם מְרִיקִים", כִּי אוּלַי הָיוּ הָאֲחֵרִים לוֹקְחִים לַחֲמוֹרֵיהֶם תֶּבֶן, כִּי לֹא יֹאכְלוּ כָּל מַשָּׂאָם בַּדֶּרֶךְ, וְזֶה הָאֶחָד לֹא הָיָה חֲמוֹרוֹ חָזָק וְהַצָּרְךָ לְמִסְפּוֹא, וּמָצָא כַּסְפּוֹ בְּפִי אַמְתַּחְתּוֹ. וְכָתַב רַשִׁ״י (רש״י על בראשית מ״ב:כ״ז) כִּי אַמְתַּחַת הוּא הַשַּׂק. וְאוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על בראשית מ״ב:כ״ז) תִּרְגֵּם "טוּעְנָא", וְהַנִּרְאֶה מִדַּעְתּוֹ שֶׁהָיוּ לְכָל אֶחָד שַׂק גָּדוֹל וְשַׂקִּים קְטַנִּים לְהַשְׁוֹוֹת מַשָּׂאָם, וּכְלַל הַמַּשָּׂא יִקָּרֵא אַמְתַּחַת, וְהִנֵּה אֵרַע לְאֶחָד שֶׁמָּצָא כַּסְפּוֹ בְּפִי אוֹתוֹ הַשַּׂק שֶׁפָּתַח, וְלֹא קָרָא לַאֲחֵרִים כֵּן עַד הֱיוֹתָם מְרִיקִים אֶת כֻּלָּם. וְהַקָּרוֹב אֲלַי כִּי אַמְתַּחַת שַׂק גָּדוֹל יֵשׁ לוֹ שְׁנֵי צְדָדִים, הַנִּקְרָא בִּלְשׁוֹן תַּלְמוּד (כתובות קי) "מַטְרָאתָא", וּבְפִי אֶחָד מִן הַצְּדָדִין הוּשַׂם הַכֶּסֶף לְכֻלָּם, וְאֵרַע לְאֶחָד שֶׁפָּתַח הַצַּד הַהוּא שֶׁהָיָה בּוֹ הַכֶּסֶף וְלֹא לַאֲחֵרִים, וְנִקְרָא אַמְתַּחַת בַּעֲבוּר שֶׁיִּמָּתַח לַצְּדָדִין:

לד וְאֶת הָאָרֶץ תִּסְחָרוּ שִׁנּוּ לוֹ בַּדָּבָר מִפְּנֵי הַשָּׁלוֹם, כְּדֵי שֶׁיִּשְׁמַע אֲלֵיהֶם לְשַׁלֵּחַ אִתָּם בִּנְיָמִין, כִּי בִּרְצוֹנָם מְיֻד הָיוּ חוֹזְרִים, לוּלֵי שֶׁאָמַר "לֹא יֵלֵךְ בְּנִי עִמָּכֶם", וְכֵן אָמְרוּ לוֹ "אֲחִיכֶם הָאֶחָד הַנִּיחוּ אִתִּי", וְלֹא הִגִּידוּ לוֹ מַאֲסָרָם וְלֹא מַאֲסַר שִׁמְעוֹן. וְיִתָּכֵן שֶׁאָמַר לָהֶם יוֹסֵף "וְאֶת הָאָרֶץ תִּסְחָרוּ" וְלֹא סִפְּרוּ הַכָּתוּב, וְטַעְמוֹ שֶׁתָּבִיאוּ סְחוֹרָה כִּרְצוֹנְכֶם לִקְנוֹת הַתְּבוּאָה, וְלֹא אֶקַּח מִכֶּם סְחוֹרָתְכֶם, כִּי אֵיטִיב לָכֶם תַּחַת בָּשְׁתְּכֶם. וְכֵן "שָׁאוֹל שָׁאַל הָאִישׁ לָנוּ וּלְמוֹלַדְתֵּנוּ" (בראשית מ״ג:ז׳) הִתְנַצְּלוּת לַאֲבִיהֶם, אוֹ כַּאֲשֶׁר אָמְרוּ לוֹ "כֻּלָּנוּ בְּנֵי אִישׁ אֶחָד נָחְנוּ", אָמַר לָהֶם, לֹא כִּי בֶּאֱמֶת עֶרְוַת הָאָרֶץ בָּאתֶם לִרְאוֹת, וְהַגִּידוּ לִי אִם אֲבִיכֶם חַי וְאִם יֵשׁ לָכֶם עוֹד אָח, כִּי אֶחְקֹר עֲלֵיכֶם וְאֵדַע מָה אַתֶּם. וְאָז עָנוּ, שְׁנֵים עָשָׂר אַחִים אֲנַחְנוּ בְּנֵי אִישׁ אֶחָד וְהוּא בְּאֶרֶץ כְּנַעַן הַיּוֹם, כִּי עוֹדֶנּוּ חַי, וְהַקָּטָן עִמּוֹ וְהָאֶחָד אֵינֶנּוּ. וְהוּא מָה שֶׁאָמַר יְהוּדָה (בראשית מ״ד:י״ט) "אֲדֹנִי שָׁאַל אֶת עֲבָדָיו לֵאמֹר הֲיֵשׁ לָכֶם אָב אוֹ אָח", וְכֵן בִּמְקוֹמוֹת רַבִּים יְקַצֵּר בַּמַּעֲשֶׂה אוֹ

בַּסִּפּוּר, כַּאֲשֶׁר הִזְכַּרְתִּי (לעיל כד כב לא ז). וְרַשִׁ״י כָּתַב (רש״י על בראשית מ״ב:ל״ד) ״תִּסְחָרוּ״ – תְּסַבְּבוּ, וְכָל לְשׁוֹן סְחוֹרָה וְסוֹחֲרִים עַל שֵׁם שֶׁמְּסַבְּבִים אַחַר פְּרַקְמַטְיָא. נִרְאֶה שֶׁרָצָה הָרַב לְהַזְהִיר מִזֶּה שֶׁלֹּא אָמְרוּ אֶלָּא שֶׁיִּהְיוּ רַשָּׁאִים לְסִבֵּב הָאָרֶץ וְלִשְׁבֹּר בָּר כִּרְצוֹנָם תָּמִיד, וְלֹא פֵּרֵשׁ כֵּן (בראשית ל״ד:י׳) ״שְׁבוּ וּסְחָרוּהָ״, ״וְיִסְחֲרוּ אוֹתָהּ״ (שם פסוק כא):

לו אֶת שְׁנֵי בָּנַי תָּמִית קִבֵּל עָלָיו בְּאָלָה לַהֲבִיאוֹ אֶל אָבִיו, כִּי אָמַר לוֹ אֶת שְׁנֵי בָנַי״ וְהֵם הָיוּ אַרְבָּעָה, לֵאמֹר תַּחַת הָאֶחָד מִבָּנֶיךָ יִהְיֶה הַכֶּפֶל בְּבָנַי. וְהִנֵּה יַעֲקֹב לֹא בָּטַח בִּרְאוּבֵן כַּאֲשֶׁר בָּטַח בִּיהוּדָה, כִּי יְהוּדָה גָּבַר בְּאֶחָיו, וְעוֹד כִּי רְאוּבֵן כְּבָר פָּשַׁע בְּאָבִיו וְלֹא יִבְטַח בּוֹ, וְהַכְלָל כִּי הָיְתָה עֲצַת יְהוּדָה טוֹבָה, לְהַנִּיחוֹ לַזָּקֵן עַד שֶׁיִּכְלֶה פַּת מִן הַבַּיִת (עיין תנחומא מקץ ח), כִּי אָז יִשְׁמַע, וְהוּא מָה שֶׁאָמַר לוֹ ״וְנִחְיֶה וְלֹא נָמוּת גַּם אֲנַחְנוּ גַּם טַפֵּנוּ״:

פרק מג

יד וְשִׁלַּח לָכֶם אֶת אֲחִיכֶם אַחֵר וְאֶת בִּנְיָמִין נִרְאֶה עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט כִּי לֹא הָיָה שִׁמְעוֹן רָצוּי אָבִיו בַּעֲבוּר דְּבַר שְׁכֶם, וּלְכָךְ לֹא אָמַר אֶת שִׁמְעוֹן בְּנִי וְאֶת בִּנְיָמִין, כִּי לֹא יִזְכֶּרֶנּוּ בִּשְׁמוֹ, כַּאֲשֶׁר עָזָבוֹ בְּמִצְרַיִם יָמִים רַבִּים, וְאִלּוּ הָיָה בְּבֵיתוֹ לֶחֶם לֹא שָׁלַח עֲדַיִן אֶת בִּנְיָמִין וַיַּנִּיחֵהוּ בְּמִצְרַיִם. וְרַשִׁ״י כָּתַב (רש״י על בראשית מ״ג:י״ד), רוּחַ הַקֹּדֶשׁ נִצְנְצָה בּוֹ, לְרֻבּוֹת אֶת יוֹסֵף. וּבִבְרֵאשִׁית רַבָּה (בראשית רבה צ״ב:ג׳) גַּם כֵּן אָמְרוּ, ״וְשִׁלַּח לָכֶם אֶת אֲחִיכֶם״ – זֶה יוֹסֵף, ״אַחֵר״ – זֶה שִׁמְעוֹן. וְנָכוֹן הוּא, כִּי נָתַן דַּעְתּוֹ בְּעֵת הַתְּפִלָּה לְהִתְפַּלֵּל סְתָם גַּם עַל הָאַחֵר אוּלַי עוֹדֶנּוּ חַי. וְלָשׁוֹן אַחֵר דָּרְשׁוּ שָׁם בְּבְרֵאשִׁית רַבָּה, אָמְרוּ, רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי פָּתַר קְרָיָא בַּגְּלִיּוֹת, ״וְאֵל שַׁדַּי יִתֵּן לָכֶם רַחֲמִים לִפְנֵי הָאִישׁ״, זֶה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות טו ג) ״ה׳ אִישׁ מִלְחָמָה״, וּכְתִיב (תהלים קו מו) ״וַיִּתֵּן אוֹתָם לְרַחֲמִים״; ״וְשִׁלַּח לָכֶם אֶת אֲחִיכֶם״, אֵלּוּ הַשְּׁבָטִים; ״אַחֵר וְאֶת בִּנְיָמִין״, זֶה יְהוּדָה וּבִנְיָמִין; ״וַאֲנִי כַּאֲשֶׁר שָׁכֹלְתִּי״ בְּחֻרְבָּן רִאשׁוֹן, ״שָׁכֹלְתִּי״ בְּחֻרְבַּן שֵׁנִי, לֹא אֶשְׁכַּל עוֹד, זֶה לְשׁוֹנָם ז״ל. וְהַכַּוָּנָה כִּי יְרִידַת יַעֲקֹב לְמִצְרַיִם יִרְמֹז לְגָלוּתֵנוּ בְּיַד אֱדוֹם, כְּמוֹ שֶׁאֲפָרֵשׁ (ריש פרשת ויחי), וְרָאָה הַנָּבִיא הָעִנְיָן מִתְחַלְּתוֹ וְהִתְפַּלֵּל סְתָם לְשָׁעָה וּלְדוֹרוֹת. וְהַכָּתוּב זֶה כְּפִי מִדְרָשָׁם יֵשׁ לוֹ סוֹד גָּדוֹל, כִּי אָמַר ״וְאֵל שַׁדַּי״ בְּמִדַּת הַדִּין ״יִתֵּן לָכֶם רַחֲמִים״ שֶׁלְּפָנָיו, יַעֲלֶה אֶתְכֶם מִמִּדַּת הַדִּין לְמִדַּת רַחֲמִים. וְהַמַּשְׂכִּיל יָבִין:

וַאֲנִי כַּאֲשֶׁר שָׁכֹלְתִּי שָׁכָלְתִּי וַאֲנִי עַד שׁוּבְכֶם אֶהְיֶה שַׁכּוּל מִפֶּקַח, כַּאֲשֶׁר שָׁכֹלְתִּי מִיּוֹסֵף וְשִׁמְעוֹן, שָׁכָלְתִּי מִבִּנְיָמִין, לְשׁוֹן רַשִׁ״י (רש״י על בראשית מ״ג:י״ד). וְהַנָּכוֹן שֶׁהוּא אוֹמֵר לֹא תוּכְלוּ לְהוֹסִיף עָלַי שִׁכּוּל כִּי כְּבָר שָׁכָלְתִּי, יִתְנַחֵם מִכָּל הַבָּא עָלָיו בְּיִתְרוֹן כְּאֵבוֹ עַל יוֹסֵף, וְכָמוֹהוּ ״וְכַאֲשֶׁר אָבַדְתִּי אָבָדְתִּי״ (אסתר ד טז), כְּלוֹמַר כְּבָר אֲנִי אֲבוּדָה, וְאִם יְמִיתֵנִי לֹא יוֹסִיף עָלַי אֲבַדּוֹן:

יח לְהִתְגוֹלֵל עָלֵינוּ מִן ״נַעֲמָשָׁא מִתְגּוֹלֵל בַּדָּם״ (שמואל ב כ יב), ״וְשִׁמְלָה מְגוֹלָלָה בְּדָמִים״ (ישעיהו ט ד), כְּאָדָם שֶׁיַּהֲפֹךְ מִצַּד אֶל צַד עַל חֲבֵרוֹ:

וּלְהִתְנַפֵּל עָלֵינוּ כְּאָדָם שֶׁיִּתְנַפֵּל בְּרִצּוֹנוֹ עַל חֲבֵרוֹ מִלּוֹא קוֹמָתוֹ. וְאוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על בראשית מ״ג:י״ח) תִּרְגֵּם ״לְהִתְגּוֹלֵל״ – ״לְאִתְרַבְרָבָא עֲלַנָא״, שֶׁיִּנָּשֵׂא עָלֵינוּ כְּשׁוֹא הַיָּם לְגַלָּיו, ״וּלְהִתְנַפֵּל״ – ״לְאִסְתַּקָּפָא״, לְשׁוֹן עָלֵינוּ דְּבָרִים שֶׁלֹּא הָיוּ, כִּי הַדָּבָר שֶׁאֵינוֹ יִקָּרֵא נוֹפֵל, כְּמוֹ ״לֹא נָפַל דָּבָר אֶחָד״ (יהושע כג יד). וְתַרְגּוּם ״עֲלֵילוֹת דְּבָרִים״ (דברים כב יד) ״תַּסְקוּפֵי מִלִּין״, וְכֵן תִּרְגֵּם יוֹנָתָן ״תּוֹאֲנָה״ (שופטים יד ד) ״תּוֹסְקָפָא״:

וְטַעַם **וְלָקֹחַת אֹתָנוּ לַעֲבָדִים וְאֶת חֲמֹרֵינוּ** כִּי יִרְאֲגוּ עַל חֲמוֹרֵיהֶם לֵאמֹר, הִנֵּה יִקְחוּ גַּם אֶת חֲמוֹרֵינוּ עִם אַמְתְּחוֹתֵיהֶם וְלֹא נוּכַל לִשְׁלֹחַ לְבֵיתֵנוּ בָּר, וְיָמוּתוּ כֻּלָּם בָּרָעָב:

כ בִּי אֲדֹנִי לְשׁוֹן בַּעְיָא וְתַחֲנוּנִים הוּא, וּבִלְשׁוֹן אֲרָמִית בִּיָּא בִּיָּא, לְשׁוֹן רַשִׁ״י (רש״י על בראשית מ״ג:כ׳). וְזֶה דָּבָר זָר מְאֹד לְסָמְכוֹ אֶל מִלַּת לְשׁוֹן טוּרְסִי, וְאֵינָהּ דּוֹמֶה אֵלֶיהָ, כִּי בִּיָּא כֻּלָּהּ מִלָּה לֹא תִּשְׁתַּנֶּה, וְלֹא יֵאָמֵר מִמֶּנָּה ״בִּי״, וְעוֹד שֶׁהַמִּלָּה הַהִיא אֵינָהּ לְשׁוֹן בַּעְיָא וְתַחֲנוּנִים כְּמוֹ שֶׁאָמַר הָרַב, אֲבָל הִיא לְשׁוֹן צְעָקָה וְתַרְעֹמֶת עַל שֶׁבָּר וְעַל עִוּוּת דָּבָר, כְּגוֹן מִלַּת ״אֲבוֹי״ בִּלְשׁוֹן קֹדֶשׁ, וְהִיא יְדוּעָה בִּלְשׁוֹן עֲרָב, יַרְגִּילוּ אוֹתָהּ בְּקִינוֹתֵיהֶם, כֻּלָּן בְּפַתְחוּת הַבֵּי״ת, וּבִלְשׁוֹן יָוָן ״בְּיָיא״, הַבֵּי״ת רָפָא בִּשְׁוָא, יֹאמְרוּ אוֹתָהּ עַל הַדֹּחַק וְהַצַּעַר. וּבִבְרֵאשִׁית רַבָּה סֵדֶר בְּרֵאשִׁית (יב ו), מַהוּ ״סְלוּ לָרֹכֵב בָּעֲרָבוֹת בְּיָהּ שְׁמוֹ״ (תהלים סח ה), אֵין לְךָ כָּל מָקוֹם וּמָקוֹם שֶׁאֵין לוֹ מְמֻנֶּה עַל בִּיָּא שֶׁלּוֹ, אַגְרִקוֹס בְּמִדִינָה מְמֻנֶּה עַל בִּיָּא שֶׁלּוֹ, אַגְרְטוֹס בְּמִדִינָה מְמֻנֶּה עַל בִּיָּא שֶׁלּוֹ, כָּךְ מִי מְמֻנֶּה עַל בִּיָּא שֶׁל עוֹלָמוֹ – הקב״ה. רוֹצֶה לוֹמַר שֶׁבְּכָל מָקוֹם יֵשׁ אִישׁ מְמֻנֶּה עַל הַצְּעָקָה וְעַל הָעִוּוּת, וְהקב״ה מְמֻנֶּה עַל צְעָקַת הָעֲשׁוּקִים בָּעוֹלָם הַצּוֹעֲקִים בִּיָּא. וְעוֹד לְפָנֵינוּ בְּפָרָשַׁת וַיִּגַּשׁ אֵלָיו (ב״ר צג ו), אָמַר לוֹ יְהוּדָה, בִּיָּא אַתָּה מַעֲבִיר עָלֵינוּ, שֶׁכָּךְ אָמַרְתָּ לָנוּ ״וְאָשִׁימָה עֵינִי עָלָיו״, זוֹ הִיא הַשָּׁמַת עַיִן. וּבְפָרָשַׁת וַיְהִי בְּשַׁלַּח (כ י), שֶׁמָּא אֲנִי מַעֲבִיר בִּיָּא עַל בְּרִיָּה. וּבְפָרָשַׁת וַיִּשְׁמַע יִתְרוֹ (כז ט), נִתְמַנָּה אָדָם וְנָטַל טַלִּית, כָּל טֹרַח צִבּוּר עָלָיו, אִם רָאָה אָדָם מַעֲבִיר בִּיָּא עַל חֲבֵרוֹ אוֹ עוֹבֵר עֲבֵרָה וְלֹא מִחָה בּוֹ, הוּא נֶעֱנָשׁ עָלָיו. וּבְפָרָשַׁת אִשָּׁה כִּי תַזְרִיעַ (עיין ערוך ערך ביאה), צָוַח אֲנָא בִּיָּא עָלִיכוֹן. וְכֵן בִּמְקוֹמוֹת הַרְבֵּה. וְאוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על בראשית מ״ג:כ׳) שֶׁתִּרְגֵּם ״בִּי אֲדֹנִי״ – ״בְּבָעוּ רַבּוֹנִי״, לֹא שֶׁהוֹצִיא מִלַּת ״בִּי״ מִן ״בָּעוּ״, אֲבָל רָדַף הָעִנְיָן, שֶׁהוּא בָּא בְּכָל

מָקוֹם בְּעִנְיַן הַבַּקָּשָׁה. וְרַבִּי אַבְרָהָם אָמַר, כִּי ״בִּי אֲדֹנִי״ דֶּרֶךְ קְצָרָה בִּלְשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ, וְהוּא כְּמוֹ ״בִּי אֲנִי אֲדֹנִי הֶעָוֹן״ (שמואל א כה כד), וְהַטַּעַם, עֲשֵׂה בִּי מָה שֶׁתִּרְצֶה וְתִשְׁמָעֵנִי. וְאִם כֵּן נָכוֹן הוּא שֶׁיֹּאמַר אָדָם ״בִּי אָחִי״, אוֹ ״בִּי שְׁמָעֵנִי״, וְלֹא מָצָאתִי שֶׁתָּבֹא מִלַּת בִּי רַק עִם אֲדֹנִי אוֹ עִם הַשֵּׁם הַנִּכְבָּד הַנִּכְתָּב בְּאָלֶ״ף דָּלֶ״ת, שֶׁגַּם הוּא לְשׁוֹן אָדוֹן. וְלָכֵן אֲנִי אוֹמֵר שֶׁפֵּרוּשׁוֹ בִּי בְּעַצְמִי אַתָּה אָדוֹן וּמוֹשֵׁל, וּבָאוּ שְׁנֵי כִּנּוּיִים לְחִזּוּק, כְּמוֹ ״וְלִי אֲנִי עַבְדֶּךָ״ (מלכים א א כו), ״בִּי אֲנִי אֲדֹנִי״, וְדוֹמֶה לָזֶה ״כִּי בִי בְּעֶזְרֶךָ״ (הושע יג ט), בִּי עֶזְרֶךָ, בְּעֶזְרֶךָ אֲנִי׃

כג נָתַן לָכֶם מַטְמוֹן בְּאַמְתְּחֹתֵיכֶם אָמַר רַבִּי אַבְרָהָם (אבן עזרא על בראשית מ״ג:כ״ג) יִתָּכֵן שֶׁהָיָה לְאָדָם מַטְמוֹן בְּבֵיתוֹ וּשְׁכָחוֹ וְיָצָא בְּגוֹרָלְכֶם, כִּי כַּסְפְּכֶם בָּא אֵלָי. וְהִנֵּה הֵם דִּבְרֵי נִחוּמִים, כִּי אֵיךְ יֵצֵא לְכָל אֶחָד כַּסְפּוֹ בְּמִשְׁקָלוֹ. אֲבָל כָּל דָּבָר מְכֻסֶּה יִקָּרֵא מַטְמוֹן, ״טָמַן עָצֵל יָדוֹ בַּצַּלָּחַת״ (משלי יט כד), ״יֵשׁ לָנוּ מַטְמֹנִים בַּשָּׂדֶה״ (ירמיהו מא ח), וְהִנֵּה אָמַר לָהֶם כִּי דֶּרֶךְ הַחַמָּרִים לוֹקְחֵי הַתְּבוּאָה לָשׂוּם כָּל אֶחָד כַּסְפּוֹ בְּשַׂקּוֹ, וְהִנֵּה הַמַּשְׁבִּיר לָקַח מִן הַבָּאִים שַׂקֵּיהֶם וּמִלֵּא עֲשָׂרָה שַׂקִּים שֶׁבָּר וְהַכֶּסֶף טָמוּן תַּחַת הַתְּבוּאָה, וּבָא אֲדֹנָיו וְצִוָּה אֵלָיו לְשָׁפְכָם אֶל כְּלֵי בְּנֵי יַעֲקֹב, כִּי רָצָה לְמַהֵר לְשַׁלְּחָם, אוֹ מִפְּנֵי שֶׁלֹּא בָּא הַכֶּסֶף אֵלָיו, וְהִנֵּה לְכָל אֶחָד בְּפִי אַמְתַּחְתּוֹ כַּסְפּוֹ בְּמִשְׁקָלוֹ, כִּי כָל אִישׁ יָבִיא בְּדָמָיו כֶּסֶף שָׁוֶה חֲמוֹר לֶחֶם. וְזֶה יִקָּרֶה תָּמִיד בַּשְּׁוָקִים וּבָאוֹצָרוֹת הַנִּמְכָּרִים בְּרֹב מְהוּמוֹת הָעָם׃

פרק מד

א **כַּאֲשֶׁר יוּכְלוּן שְׂאֵת** יוֹתֵר מִן הַמַּגִּיעַ לָהֶם בַּכֶּסֶף אֲשֶׁר הֵבִיאוּ לוֹ:

וְשִׂים כֶּסֶף אִישׁ בְּפִי אַמְתַּחְתּוֹ לְדַעְתָּם, כִּי אָמַר לָהֶם, יָדַע אֲדֹנִי כִּי עָשָׂה לָכֶם חָמָס וַיְבַקֵּשׁ לְהֵטִיב לָכֶם, שֶׁאִם עָשָׂה זֶה כַּפַּעַם הָרִאשׁוֹנָה שֶׁלֹּא לְדַעְתָּם, הָיָה לָהֶם הִתְנַצְּלוּת בַּגָּבִיעַ, שֶׁנַּעֲשָׂה בּוֹ כַּאֲשֶׁר נַעֲשָׂה בַּכֶּסֶף, אֲבָל הָיָה לְדַעְתָּם, וְיָדְעוּ בַּכֶּסֶף כַּאֲשֶׁר יָדְעוּ בַּמַּשָּׂא, כִּי הִכִּירוּ כִּי נָתַן לָהֶם כַּאֲשֶׁר יוּכְלוּן שְׂאֵת. וְאִם הָיָה שֶׁלֹּא לְדַעְתָּם, אוּלַי טָעַן עֲלֵיהֶם כִּי הָיָה הַכֶּסֶף גַּם בַּפַּעַם הַזֹּאת מַטְמוֹן, וְלֹא יִתֵּכֶן כֵּן בַּגָּבִיעַ, וּמִי יוּכַל לָדוּן עִם שֶׁתַּקִּיף מִמֶּנּוּ. וְדַע כִּי בַּעֲבוּר הֱיוֹת הַשּׁוֹבְרִים רַבִּים מְאֹד מִכָּל אֶרֶץ מִצְרַיִם, וּמְהוּמוֹת רַבּוֹת בְּתוֹכָהּ, הָיוּ הַבָּאִים נוֹתְנִין שַׂקֵּיהֶם וְכִסְפֵּיהֶם לַמַּשְׁבִּיר, וְהוּא מוֹדֵד לָהֶם לְפִי הַכֶּסֶף הַנִּמְצָא בָּהֶם, וְהֵם לוֹקְחִים הַנָּתָן לָהֶם, בַּאֲשֶׁר דִּבֵּר מֶלֶךְ שִׁלְטוֹן, וְעוֹד כִּי בֶּאֱמוּנָה הוּא עוֹשֶׂה. וְעַל כֵּן לָקְחוּ בַּפַּעַם הָרִאשׁוֹנָה שַׂקֵּיהֶם סְגוּרִים וְלֹא יָדְעוּ מָה בְּתוֹכָם גַּם בַּשֵּׁנִית:

ה **הֲלוֹא זֶה אֲשֶׁר יִשְׁתֶּה אֲדֹנִי בּוֹ** לֹא הִזְכִּיר לָהֶם הַגָּבִיעַ, אֲבָל דִּבֵּר עִמָּהֶם כְּאִלּוּ בִּידוּעַ שֶׁהֵם לָקְחוּ הַגָּבִיעַ, וּלְכָךְ אָמַר, הֲלֹא זֶה שֶׁלְּקַחְתֶּם הוּא אֲשֶׁר יִשְׁתֶּה אֲדֹנִי בּוֹ. גַּם הֵם עָנוּ כְּאִלּוּ אֵינָם יוֹדְעִים מָה מְבַקֵּשׁ, "וְאֵיךְ נִגְנֹב מִבֵּית אֲדֹנֶיךָ כֶּסֶף אוֹ זָהָב", וְאָמְרוּ "אֲשֶׁר יִמָּצֵא אִתּוֹ מֵעֲבָדֶיךָ" כֶּסֶף אוֹ זָהָב גְּנוּב "וָמֵת":

וְטַעַם **אֲשֶׁר יִשְׁתֶּה אֲדֹנִי בּוֹ** עֲלִילָה, לְהַגְדִּיל עֲלֵיהֶם הָאָשָׁם, כִּי הַגּוֹנֵב כּוֹס הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר יִשְׁתֶּה בּוֹ בּוֹזֶה הַמַּלְכוּת, וְלֹא יוֹעִיל כִּי יַרְבֶּה שִׂחַד וְתַשְׁלוּמִין:

וְהוּא נַחֵשׁ יְנַחֵשׁ בּוֹ כִּי אֵינֶנּוּ רוֹצֶה שֶׁיִּהְיֶה הַכּוֹס שָׁלוֹ לַאֲחֵרִים, וַיִּשְׁאַל לִמְנַחֲשִׁים עָלָיו, וְזֶהוּ שֶׁאָמַר "אִישׁ אֲשֶׁר כָּמוֹנִי", וְכַוָּנָתוֹ לוֹמַר כִּי עַל פִּי הַמְנַחֲשִׁים יָדַע שֶׁהֵם גְּנָבוּהוּ, וּלְכָךְ רָדַף אַחֲרֵיהֶם יוֹתֵר מִכָּל הַבָּאִים בְּבֵיתוֹ. וְכָל זֶה לְהִתְנַכֵּר בָּעִנְיָן, כַּאֲשֶׁר הִתְנַכֵּר בְּחַפְּשׂוֹ שֶׁהֵחֵל בַּגָּדוֹל וּבַקָּטָן כְּלָה:

י **גַּם עַתָּה כִּדְבָרֵיכֶם כֵּן הוּא** אַף זוֹ מִן הַדִּין אֱמֶת כִּדְבָרֵיכֶם כֵּן הוּא, שֶׁכֻּלְּכֶם חַיָּבִין בַּדָּבָר, עֲשָׂרָה שֶׁנִּמְצֵאת גְּנֵבָה בְּיַד אֶחָד מֵהֶן כֻּלָּן נִתְפָּשִׂין, אֲבָל אֲנִי אֶעֱשֶׂה לָכֶם לִפְנִים מִן הַשּׁוּרָה, אֲשֶׁר יִמָּצֵא אִתּוֹ בִּלְבַד יִהְיֶה לִי עָבֶד, לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על בראשית מ"ד:י'). וְאֵין לְשׁוֹן "גַּם עַתָּה" נוֹפֵל עָלָיו. וְאוּלַי יֹאמַר גַּם עַתָּה שֶׁכְּדִבְרֵיכֶם כֵּן הוּא הַמִּשְׁפָּט, אֲשֶׁר יִמָּצֵא אִתּוֹ יִהְיֶה לִי עָבֶד בִּלְבַד. אֲבָל יוֹסֵף אָמַר, "חָלִילָה לִי מֵעֲשׂוֹת זֹאת", וְיוֹרֶה כִּי אֵין מִשְׁפָּטָם שֶׁיִּהְיוּ כֻּלָּם נִתְפָּשִׂין בַּגְּנֵבָה, וְלָכֵן אָמַר "חָלִילָה לִי", כִּי שׁוֹפֵט כָּל הָאָרֶץ אֲנִי, וְחָלִילָה לִי מֵעֲשׂוֹת לָכֶם חָמָס, כִּי אֵין חִיּוּב בָּעֲשָׂרָה בְּהִמָּצֵא גְּנֵבָה בְּיַד אֶחָד מֵהֶם בִּלְתִּי אִם נוֹעֲדוּ, כִּי בְּהִוָּסְדָם יַחַד לָלֶכֶת לִגְנֹב וְלָקַח אֶחָד מֵהֶם אֶת הַגְּנֵבָה לְדַעַת כֻּלָּם, אָז יִתְחַיְּבוּ. וְהַנָּכוֹן כִּי מִתְּחִלָּה הָיָה מַאֲשִׁים אֶת כֻּלָּם "לָמָּה שִׁלַּמְתֶּם רָעָה תַּחַת טוֹבָה", "הֲרֵעוֹתֶם אֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם", וְהֵם פָּטְרוּ עַצְמָם בְּאָמְרָם "אֲשֶׁר יִמָּצֵא אִתּוֹ וָמֵת", כִּי הוּא הַגַּנָּב, וְגַם אֲנַחְנוּ הַנִּקְיִים מִן הַגְּנֵבָה נִהְיֶה לַעֲבָדִים, הִנֵּה דַּעְתָּם לוֹמַר שֶׁהַגַּנָּב אֲשֶׁר יִמָּצֵא אִתּוֹ הוּא לְבַדּוֹ הַיּוֹדֵעַ בַּגְּנֵבָה, כִּי אִם הָיוּ כֻּלָּם בַּגְּנֵבָה לָמָּה יָמוּת זֶה וְיִחְיוּ הֵם, רָאוּי שֶׁיָּמוּתוּ כֻּלָּם אוֹ יִהְיוּ כֻּלָּם עֲבָדִים, כִּי הַדִּין בָּהֶם שָׁוֶה, אֲבָל הֵם טוֹעָנִים שֶׁלֹּא יָדְעוּ הָאֲחֵרִים בַּגְּנֵבָה, רַק קָנְסוּ אֶת עַצְמָם שֶׁיִּהְיוּ גַּם הֵם לַעֲבָדִים, וְלָכֵן אָמַר לָהֶם, גַּם עַתָּה שֶׁאַתֶּם נוֹעָדִים וְנִמְצָאִים יַחְדָּיו, כְּדִבְרֵיכֶם כֵּן הוּא, אֲשֶׁר יִמָּצֵא אִתּוֹ הוּא הַגַּנָּב וְהוּא לְבַדּוֹ הָרָאוּי לְהֵעָנֵשׁ וִיהִי לִי עֶבֶד, כִּי בְּתַשְׁלוּמָיו אֲנִי חָפֵץ יוֹתֵר מִמִּיתָתוֹ, וְאַתֶּם תִּהְיוּ נְקִיִּים, כִּי אוּלַי לֹא יְדַעְתֶּם בַּגְּנֵבָה כַּאֲשֶׁר אֲמַרְתֶּם. אוֹ טַעַם "כֵּן הוּא" — כֵּן יִהְיֶה, גַּם עַתָּה שֶׁאֵין כֵּן הַמִּשְׁפָּט כְּדִבְרֵיכֶם כֵּן יִהְיֶה, וְכָמֹהוּ "וַתֹּאמֶר כְּדִבְרֵיכֶם כֵּן הוּא וַתִּשָּׁלְחֵם וַיֵּלֵכוּ" (יהושע ב כא), טַעְמוֹ כֵּן יִהְיֶה, וְהוּא הַנָּכוֹן בְּעֵינַי, וְהוּא דִּבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ בְּבְרֵאשִׁית רַבָּה (בראשית רבה צ"ב:ח') שֶׁאָמְרוּ, עֲשָׂרָה בְּנֵי אָדָם שֶׁנִּמְצְאוּ בִּגְנֵבָה אֵין כֻּלָּם בְּסִירָה אֲנִי אֵינִי עוֹשֶׂה כֵּן וכו'. נִתְכַּוְּנוּ לְמָה שֶׁפָּרַשְׁתִּי, לֹא כִּדְבְרֵי רַשִׁ"י. וְנוֹכַל לְתַקֵּן לְדַעַת הָרַב, שֶׁאָמַר יוֹסֵף חָלִילָה לִי מֵעֲשׂוֹת זֹאת, שֶׁאֶהְיֶה לָכֶם אֲנִי רַע מֵאֲשֶׁר עַל בֵּיתִי שֶׁפָּטַר אֶתְכֶם מִתְּחִלָּה וְאָמַר לָכֶם וְאַתֶּם תִּהְיוּ נְקִיִּים, כִּי אֲנִי אָקִים דְּבַר עַבְדִּי וַעֲצַת מַלְאָכַי אַשְׁלִים:

יח **יְדַבֶּר נָא עַבְדְּךָ דָבָר** לֵאמֹר כִּי דְּבָרִים מוּעָטִים יְדַבֵּר, לֹא יִהְיוּ עָלָיו לָטָרַח. וְהַנָּכוֹן בְּעֵינַי כִּי "דָּבָר" הוּא הַתְּמוּרָה אֲשֶׁר יְחַלֶּה פָּנָיו לְהַחְלִיף בִּנְיָמִין אָחִיו בּוֹ, כִּי לֹא יְבַקֵּשׁ מִמֶּנּוּ דָּבָר אַחֵר, וּשְׁאָר דְּבָרָיו פִּיּוּס וּבַקָּשָׁה לָזֶה:

וְאַל יִחַר אַפְּךָ בְּעַבְדֶּךָ יֹאמַר אַל יִחַר אַפְּךָ בִּי עַל דְּבָרַי לְפָנֶיךָ:

כִּי כָמוֹךָ כְּפַרְעֹה וּכְמוֹרָא גְּדוֹל אֲנִי מְדַבֵּר לְפָנֶיךָ כְּאִלּוּ אֲנִי מְדַבֵּר לִפְנֵי פַּרְעֹה:

יט **אֲדֹנִי שָׁאַל אֶת עֲבָדָיו** לֹא יָדַעְתִּי טַעַם לַאֲרִיכוּת דִּבְרֵי יְהוּדָה בְּסִפּוּר מָה שֶׁהָיָה כְּבָר בֵּינֵיהֶם. וּמָה שֶׁאָמְרוּ רז"ל (ב"ר צג ו), וְכִי זוֹ הִיא שִׂימַת עַיִן שֶׁאָמְרָתָ לְשׁוּם עֵינְךָ עָלָיו, אֵינָהּ טַעֲנָה, כִּי הַמּוֹשֵׁל שֶׁיְּצַוֶּה לְהָבִיא אָדָם לְפָנָיו לֹא יַעֲשֶׂה עַל מְנָת לִפְטֹר אוֹתוֹ מִן הָרָעוֹת שֶׁיַּעֲשֶׂה, וְכָל שֶׁכֵּן עַל הַגְּנֵבָה שֶׁיִּגְנֹב מִבֵּית הַמֶּלֶךְ הַגְּבִיעַ אֲשֶׁר יִשְׁתֶּה בּוֹ. וּמִתְּחִלָּה כְּבָר שָׂם עֵינוֹ עָלָיו לְטוֹבָה וְקָרָא לוֹ שָׁלוֹם בְּדִבֵּר "אֱלֹהִים יָחְנְךָ בְּנִי" (בראשית מ"ג:כ"ט), וְעָשָׂה לְכֻלָּם לִכְבוֹדוֹ מִשְׁתֶּה לְפָנָיו בְּבֵית הַמַּלְכוּת, וְהִרְבָּה מַשָּׂאוֹת לָהֶם, וְנָתַן לָהֶם בָּר כַּאֲשֶׁר יוּכְלוּן שְׂאֵת יוֹתֵר מִן הַכֶּסֶף שֶׁהֵבִיאוּ לוֹ, כַּאֲשֶׁר פֵּרַשְׁתִּי (רמב"ן על בראשית מ"ד:א'), וּמָה לַעֲשׂוֹת לוֹ. וַאֲשֶׁר יֵרֶאה לִי עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט שֶׁאֵינָם רַק תַּחֲנוּנִים לְהָעִיר רַחֲמָיו, כִּי חָשַׁב יְהוּדָה כִּי הָאֱלֹהִים הוּא יָרֵא כַּאֲשֶׁר אָמַר לוֹ, וְכַאֲשֶׁר

נָהֵג עִמָּהֶם חֻמְלָה כִּירֵא חֵטְא לְנַחֵם אוֹתָם עַל הַצַּעַר שֶׁעָשָׂה לָהֶם (בראשית מ״ג:כ״ג), וְזֶה עִנְיַן הַסִּפּוּר, אָמַר לוֹ, אֲנַחְנוּ בְּאֹנֶס הִגַּדְנוּ בְּאָחִינוּ זֶה מִפְּנֵי שְׁאֵלַת אָדָנִי, וְלֹא הוֹדַעְנוּ גַּם כֵּן לְהוֹרִידוֹ לְפָנֶיךָ כְּמִצְוָתְךָ הָרִאשׁוֹנָה רַק אָמַרְנוּ כִּי לֹא יוּכַל הַנַּעַר לַעֲזֹב אֶת אָבִיו, אֲבָל בְּנַפְשֵׁנוּ נָבִיא אוֹתוֹ מִפְּנֵי זַלַּעֲפוֹת רָעָב, כִּי אָמַרְתָּ לֹא תִסְפוּן לִרְאוֹת פָּנָי, לֹא רָצָה אָבִינוּ לִשְׁמֹעַ עַד הֱיוֹתֵנוּ כֻּלָּנוּ בְּסַכָּנָה לָשׁוּב לִשְׁבֹּר מְעַט אֹכֶל, וְאָז הוֹדָה בְּפַחַד וּבִדְאָגָה, וְעַתָּה כִּרְאוֹתוֹ כִּי אֵין הַנַּעַר יָמוּת בְּנֶפֶשׁ מָרָה, וְלָכֵן תִּפֹּל נָא תְּחִנָּתִי לְפָנֶיךָ לְרַחֵם עָלֵינוּ וְעַל הַזָּקֵן, וְקַח אוֹתִי תַּחַת הַנַּעַר לְעֶבֶד עוֹלָם, כִּי טוֹב אֲנִי מִמֶּנּוּ, וּלְךָ תִּהְיֶה צְדָקָה. וְזֶה טַעַם כָּל הַפָּרָשָׁה. וְיִתָּכֵן שֶׁיִּהְיֶה ״וְהוֹרִידוּ עַבְדְּךָ אֶת שֵׂיבַת עַבְדְּךָ אָבִינוּ״ כְּנוּי לְכָבוֹד, ״וְהוֹרַדְתָּ אֶת שֵׂיבַת עַבְדְּךָ אָבִינוּ״, וְכֵן ״וְחָטָאת עַמֶּךָ״ (שמות ה טז). וְיֵשׁ לוֹמַר עוֹד עַל דֶּרֶךְ רַבּוֹתֵינוּ שֶׁאָמְרוּ, זוֹ הִיא הֶחָשְׁמַת עַיִן, יֹאמַר ״כִּי כָמוֹךָ כְּפַרְעֹה״, רָאוּי שֶׁתַּעֲמֹד בְּדִבּוּרְךָ וּבְתִיּוּרְךָ כִּי עַל פִּיךָ, הֵבֵאנוּ אוֹתוֹ בְּאֹנֶס גָּדוֹל כַּאֲשֶׁר יַזְכִּיר, וּפֹחַד לְפָרֹשׁ לוֹ יוֹתֵר אֲבָל יֵשׁ בְּסֵתֶר דְּבָרָיו שֶׁהָיָה מַעֲשֶׂה הַגְּבִיעַ תַּחְבּוּלָה מֵאִתּוֹ לְהַעֲלִילָם, כִּי לָמָּה יְבַקֵּשׁ לִרְאוֹתוֹ עַל כָּרְחָם, וְכָךְ אָמְרוּ בְּבְרֵאשִׁית רַבָּה (בראשית רבה צ״ג:ח׳), אָמַר לוֹ יְהוּדָה, תֵּדַע לְךָ שֶׁבַּעֲלִילָה בָּאתָ עָלֵינוּ, כַּמָּה מְדִינוֹת יָרְדוּ לְקַח אֹכֶל, כְּלוּם שָׁאַלְתָּ אוֹתָם כְּמוֹ שֶׁשָּׁאַלְתָּ לָנוּ, שֶׁמָּא בְּתוֹךְ אָנוּ מְבַקְּשִׁים אוֹ אֲחוֹתֵנוּ אַתָּה מְבַקֵּשׁ. יֹאמְרוּ כִּי זֶה הָיָה נִרְמָז בִּדְבָרָיו:

כא **וְאָשִׁימָה עֵינִי עָלָיו** אָמַר רַבִּי אַבְרָהָם, הַטַּעַם שֶׁאֶרְאֶה אוֹתוֹ. וְלֹא מָצָאתִי בַּכָּתוּב שִׂימַת עַיִן עַל הָרְאִיָּה בִּלְבַד, ״וְשַׂמְתִּי עֵינִי עֲלֵיהֶם לְטוֹבָה״ (ירמיהו כד ו), ״קֻחֵנוּ וְעֵינֶיךָ שִׂים עָלָיו וְאַל תַּעַשׂ לוֹ מְאוּמָה רָע״ (שם לט יב), כִּי לֹא צִוָּה אוֹתוֹ שֶׁיִּרְאֶנּוּ אַחַר שֶׁיִּקָּחֶנּוּ, אֶלָּא שֶׁיִּשְׁמֹר אוֹתוֹ וְיֵיטִיב לוֹ. אֲבָל נָדַר לָהֶם יוֹסֵף לַחְמֹל עָלָיו וּלְשָׁמְרוֹ, וְאִם לֹא נִזְכַּר בְּפֵרוּשׁ, כַּאֲשֶׁר יִקָּצֵר שָׁם בְּכָל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר סִפֵּר יְהוּדָה בְּפָנָיו, וְלֹא הִזְכִּיר מֵאֲסַר שִׁמְעוֹן וַעֲלִילַת מְרַגְּלִים אִתָּם, דֶּרֶךְ מוּסָר אוֹ אֵימַת מַלְכוּת:

כב **וַעֲזַב אֶת אָבִיו וָמֵת** פֵּרֵשׁ רַבִּי אַבְרָהָם, וּמֵת אָבִיו. וְאִם כֵּן הָיָה אוֹמֵר לֹא יוּכַל אָבִינוּ לַעֲזֹב אֶת בְּנוֹ, וְעָזַב אֶת בְּנוֹ וּמֵת, אוֹ לֹא נוּכַל שֶׁיַּעֲזֹב הַנַּעַר אֶת אָבִיו, כִּי לֹא יִתְלוּ הַחֻמְלָה עַל אֲבִיהֶם בַּנַּעַר, כִּי הֵם יַחְזִיקוּהוּ כְּיֶלֶד לֹא יֵדַע בֵּין טוֹב לָרַע. אֲבָל פֵּרוּשׁ ״לֹא יוּכַל הַנַּעַר לַעֲזֹב אֶת אָבִיו״ – מִפְּנֵי נַעֲרוּתוֹ וֶהֱיוֹתוֹ יֶלֶד שֶׁעֲשׁוּעִים בְּחֵיק אָבִיו אֲשֶׁר אֲהֵבוֹ, וְאִם יַעַזְבֶנּוּ וְיָבֹא בַּדֶּרֶךְ יָמוּת הַנַּעַר:

כד **כִּי עָלֵינוּ אֶל עַבְדְּךָ אָבִי וַנַּגֶּד לוֹ אֶת דִּבְרֵי אֲדֹנִי** אָמַר כִּי בְּבוֹאָם אֵלָיו מִיָּד הִגִּידוּ לוֹ שֶׁלֹּא יוֹסִיפוּ לִרְאוֹת פָּנָיו בְּלֹא אֲחִיהֶם הַקָּטָן, וְלֹא אָבָה לְשַׁלְּחוֹ, וְהָיָה מַנִּיחַ לוֹ שִׁמְעוֹן בְּמַאֲסָרוֹ, וְזֶה טַעַם ״וַיֹּאמֶר אָבִינוּ שֻׁבוּ שִׁבְרוּ לָנוּ מְעַט אֹכֶל״, כִּי לֹא רָצָה לְהוֹדוֹת לְשַׁלְּחוֹ בְּכָל אֲשֶׁר אָמְרוּ עַד שֶׁדָּחָקוֹ הָרָעָב:

כו **אַתֶּם יְדַעְתֶּם כִּי שְׁנַיִם יָלְדָה לִי אֶשְׁתִּי** אִם יֹאמַר שֶׁהוּא יָחִיד לְאִמּוֹ, מָה טַעַם בָּזֶה שֶׁתֵּרֵד שֵׂיבָתוֹ בְּרָעָה שְׁאוֹלָה אַחֲרֵי שֶׁיֵּשׁ לוֹ כַּמָּה בָּנִים רַבִּים וּבְנֵי בָנִים, וְאִמּוֹ כְּבָר מֵתָה לֹא תִּבְכֶּה עָלָיו בְּפָנָיו. אֲבָל הַטַּעַם כִּי יַעֲקֹב לֹא לָקַח אִשָּׁה מִדַּעְתּוֹ רַק רָחֵל, וְזֶה טַעַם ״יָלְדָה לִי אִשְׁתִּי״, כִּי לֹא נוֹלְדוּ לִי מֵאִשָּׁה אֲשֶׁר הִיא אִשְׁתִּי בִּרְצוֹנִי רַק שְׁנַיִם, וְשָׁמְתִּי אַהֲבָתִי בָּהֶם כְּאִלּוּ הֵם יְחִידִים לִי, וְהַשְּׁאָר כִּבְנֵי פִּילַגְשִׁים הֵם אֵלַי, ״וְאָחִיו מֵת״, וְזֶה לָבַדּוֹ בְּנֵי יְחִידִי אֲשֶׁר אָהַבְתִּי. וְלָכֵן יַקְדִּים הַכָּתוּב רָחֵל לְלֵאָה, ״כְּרָחֵל וּכְלֵאָה אֲשֶׁר בָּנוּ שְׁתֵּיהֶם אֶת בֵּית יִשְׂרָאֵל״ (רות ד יא), ״וַיִּקְרָא לְרָחֵל וּלְלֵאָה הַשָּׂדֶה״ (בראשית ל״א:ד׳), כִּי הִיא הַקְּדוּמָה בְּמַחֲשַׁבְתּוֹ. וְאָמְרוּ הַמְּפָרְשִׁים כִּי לְכָךְ יֹאמַר בַּסֵּדֶר הַזֶּה (בראשית מ״ו:י״ט) ״בְּנֵי רָחֵל אֵשֶׁת יַעֲקֹב״, כִּי הִיא תִּקָּרֵא אִשְׁתּוֹ בֶּאֱמֶת בְּלֹא מִרְמָה. וּלְדַעְתִּי הָיָה זֶה מִפְּנֵי שֶׁהִזְכִּירָהּ שָׁם בֵּין הַשְּׁפָחוֹת, וּכְבָר הִזְכַּרְתִּי כֵּן (רמב״ן על בראשית ל״א:ל״ג):

כט **וְקָרָהוּ אָסוֹן וְהוֹרַדְתֶּם אֶת שֵׂיבָתִי** אִם יִקָּרֵאהוּ אָסוֹן כְּאָחִיו תּוֹרִידוּ אֶת שֵׂיבָתִי בְּרָעָה שְׁאֹלָה, אוֹ ״וְקָרָהוּ אָסוֹן״, שֶׁיִּקָּרֵנוּ כֵּן מִפְּנֵי הֱיוֹתוֹ נַעַר וָרַךְ וְלֹא נָפָה לָלֶכֶת בַּדֶּרֶךְ, וּכְמוֹ שֶׁאָמַר לְמַעְלָה (מב ד) ״פֶּן יִקְרָאֶנּוּ אָסוֹן״, כִּי פֵּרוּשׁ אָסוֹן – מָוֶת מִקְרִית, כְּמֵתִים בִּידֵי אָדָם וְחַיָּה רָעָה אוֹ בְּשִׁנּוּי הָאֲוִיר בַּדֶּרֶךְ:

לב **כִּי עַבְדְּךָ עָרַב אֶת הַנַּעַר** יֹאמַר כִּי יֵרֵד בְּיָגוֹן שְׁאוֹלָה עָלָיו, כִּי גַּם בְּכָל זֶה שֶׁאָמְרוּ לוֹ לֹא רָצָה הַזָּקֵן לְשַׁלְּחוֹ עַד שֶׁנַּעֲשֵׂיתִי לוֹ עֵרֶב עָלָיו וּבָטַח בִּי, וְעַל כֵּן יֵשֵׁב נָא עַבְדְּךָ תַּחְתָּיו. וְאִם יִהְיֶה פֵּרוּשׁ ״וְהוֹרִידוּ עַבְדֶּיךָ״ כִּפְשׁוּטוֹ, יֹאמַר אֲנַחְנוּ הַגּוֹרְמִים מִיתַת הַזָּקֵן בְּרָעָה, כִּי אֲנִי עָרַבְתִּי בּוֹ.

לד וְאָמַר **כִּי אֵיךְ אֶעֱלֶה אֶל אָבִי** לְהוֹדִיעוֹ כִּי יִבְחַר לִהְיוֹת עֶבֶד עוֹלָם מֵעֲלוֹתוֹ אֶל אָבִיו בִּלְתִּי הַנַּעַר, שֶׁלֹּא יוּכַל לִרְאוֹת בְּרָעָתוֹ כִּי יִבְכֶּה תָּמִיד וְיִתְאוֹנֵן עָלָיו כָּל הַיּוֹם. וְהִזְכִּיר זֶה שֶׁלֹּא יַחְשֹׁד אוֹתוֹ שֶׁיַּעֲשֶׂה מִרְמָה בַּעֲבוּר שֶׁהוּא יֵדַע לִבְרֹחַ יוֹתֵר מִן הַנַּעַר:

פרק מה

א **וְלֹא יָכֹל יוֹסֵף לְהִתְאַפֵּק לְכֹל הַנִּצָּבִים עָלָיו** לֹא יָכוֹל לִסְבֹּל שֶׁיִּהְיוּ הַמִּצְרִיִּים נִצָּבִים עָלָיו וְשׁוֹמְעִין שֶׁאֶחָיו מִתְבַּיְּשִׁין בְּהַוָּדְעוֹ לָהֶם, לְשׁוֹן רַשִׁ״י (רש״י על בראשית מ״ה:א׳). וְרַבִּי אַבְרָהָם אָמַר (אבן עזרא על בראשית מ״ה:א׳), ״לְהִתְאַפֵּק״ – לְסִבֹּל. ״לְכָל הַנִּצָּבִים עָלָיו״ – טַעְמוֹ עַד שֶׁיֵּצְאוּ כָּל הַנִּצָּבִים עָלָיו, וְהֶצֶרְךְ לִקְרֹא לְהוֹצִיאָם. אֲבָל אוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על בראשית מ״ה:א׳) תִּרְגֵּם ״לְאִתְחַסָּנָא״ – לְהִתְחַזֵּק, וְכֵן ״וָאֶתְאַפֵּק וָאֶעֱלֶה הָעוֹלָה״ (שמואל א יג יב), וְכֵן כָּל לְשׁוֹן הִתְאַפְּקוּת בְּכָל מָקוֹם חִזּוּק. וְהַנָּכוֹן בְּעֵינַי שֶׁהָיוּ שָׁם מִבֵּית פַּרְעֹה וּמִן הַמִּצְרִים אֲנָשִׁים רַבִּים יְחֻלּוּ פָּנָיו לְמָחֳל לְבִנְיָמִין, כִּי נִכְמְרוּ רַחֲמֵיהֶם

עַל תַּחֲנוּנֵי יְהוּדָה, וְלֹא יָכוֹל יוֹסֵף לְהִתְחַזֵּק לְכֻלָּם, וַיִּקְרָא לַעֲבָדָיו הוֹצִיאוּ כָּל אִישׁ נָכְרִי מֵעָלַי, כִּי אֲדַבֵּר עִמָּהֶם, וַיֵּצְאוּ מֵעָלָיו, וּבְצֵאתָם מֵעָלָיו נָתַן אֶת קֹלוֹ בִּבְכִי וַיִּשְׁמְעוּ מִצְרַיִם וְאַנְשֵׁי בֵּית פַּרְעֹה הַמּוּצָאִים מֵעָלָיו, כִּי עוֹדָם בֶּחָצֵר הַחִיצוֹנָה. וְיִתָּכֵן כִּי פֵּרוּשׁ "הַנִּצָּבִים עָלָיו", מְשָׁרְתָיו הָעוֹמְדִים לְפָנָיו, כְּמוֹ "הַנַּעַר הַנִּצָּב עַל הַקּוֹצְרִים" (רות ב ו), "שָׂרֵי הַנִּצָּבִים" (מלכים א ה ל), "לְהִתְיַצֵּב עַל ה'" (איוב א ו). וְטַעַם "וַיִּקְרָא", שֶׁהֵרִים קוֹלוֹ בְּכַעַס וְאָמַר לִמְשָׁרְתָיו, הוֹצִיאוּ כָּל אִישׁ מֵעָלַי בִּלְתִּי הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה. וְטַעַם בַּהוֹצִיאָם מִשָּׁם, כְּדֵי שֶׁלֹּא יִשְׁמְעוּ בְּהַזְכִּירוֹ לָהֶם הַמְּכִירָה, כִּי תִהְיֶה לָהֶם גַּם אֵלֶּה לְמִכְשׁוֹל, שֶׁיֹּאמְרוּ עַבְדֵי פַּרְעֹה וּמִצְרִים עֲלֵיהֶם, אֵלּוּ אַנְשֵׁי בוֹגְדוֹת, לֹא יָגוּרוּ בְּאַרְצֵנוּ וְלֹא יְדָרְכוּ בְּאַרְמְנוֹתֵינוּ, בָּגְדוּ בַּאֲחֵיהֶם גַּם בַּאֲבִיהֶם בָּגְדוּ, מָה יַּעֲשׂוּ בַּמֶּלֶךְ וּבְעַמּוֹ, וְגַם בְּיוֹסֵף לֹא יַאֲמִינוּ עוֹד:

ו כִּי זֶה שְׁנָתַיִם הָרָעָב בְּקֶרֶב הָאָרֶץ הִזְכִּיר לָהֶם מָה שֶּׁעָבַר, וְיֵדְעוּ גַּם הֵם לוֹמַר כִּי הָאָרֶץ אֲשֶׁר עָבְרוּ עָלֶיהָ שְׁתֵּי שָׁנִים בָּרָעָב וְאָכְלוּ כָּל מָה שֶׁהָיָה בְּיָדָם וְנִתְיַקֵּר הַשַּׁעַר מְאֹד, וְעוֹד יַעַבְרוּ עֲלֵיהֶם חָמֵשׁ שָׁנִים, לֹא תִהְיֶה לָכֶם בָּהּ מְחִיָּה כְּלָל אִם לֹא שְׁלָחַנִי הַשֵּׁם לִפְנֵיכֶם:

י וְיָשַׁבְתָּ בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן הָיָה יוֹסֵף יוֹדֵעַ בְּאָבִיו שֶׁלֹּא יִרְצֶה לַעֲמֹד בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם אֲשֶׁר שָׁם הַבִּירָה לַמַּלְכוּת, עַל כֵּן שָׁלַח לוֹ מֵעַתָּה כִּי בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן יוֹשִׁיבֶנּוּ. וְטַעַם "אַתָּה וּבָנֶיךָ" מְחֻבָּר בַּפְּסוּק הָעֶלְיוֹן, רְדָה אֵלַי אַתָּה וּבָנֶיךָ וּבְנֵי בָנֶיךָ וְצֹאנְךָ וּבְקָרְךָ וְכָל אֲשֶׁר לָךְ:

יא וְאָמַר פֶּן תִּוָּרֵשׁ אַתָּה וּבֵיתְךָ דֶּרֶךְ כָּבוֹד, כִּי לְאֶחָיו אָמַר "כִּי לְמִחְיָה שְׁלָחַנִי אֱלֹהִים לִפְנֵיכֶם" וְ"לָשׂוּם לָכֶם שְׁאֵרִית", שֶׁהָיוּ מֻתִּים וְלֹא יִשָּׁאֵר לָהֶם שְׁאֵרִית, אֲבָל לְאָבִיו לֹא רָצָה לֵאמֹר כֵּן. וְאָמַר שֶׁאִם תִּתְעַכֵּב בְּאֶרֶץ כְּנַעַן – תִּוָּרֵשׁ, כִּי אֲנִי לֹא אוּכַל לִשְׁלֹחַ לְךָ לְאֶרֶץ כְּנַעַן לֶחֶם רַב מִגְּנָזֵי הַמֶּלֶךְ, כִּי יַחְשְׁדוּ אוֹתִי שֶׁאֲנִי מוֹכְרוֹ שָׁם לַעֲשׂוֹת לִי שָׁם אוֹצָרוֹת כֶּסֶף וְלָשׂוּב אֶל אַרְצִי וְאֶל מוֹלַדְתִּי, וּבְבוֹאָכֶם וְיֵדְעוּ כִּי אַתֶּם אָבִי וַאֲחַי, יִתֵּן לִי הַמֶּלֶךְ רְשׁוּת:

יב כִּי פִי הַמְדַבֵּר אֲלֵיכֶם בִּלְשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ בִּלֹא מֵלִיץ, זֶה דַּעַת הַמְפָרְשִׁים (רש"י הראב"ע והרד"ק), וְהוּא תַּרְגּוּם אוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על בראשית מ"ה:י"ב). וְיִתָּכֵן שֶׁאָמַר לָהֶם כָּךְ לַאֲמַתְלָא וּלְפִיּוּס, כִּי אֵינֶנָּה רְאָיָה שֶׁיְּדַבֵּר אָדָם אֶחָד בְּמִצְרַיִם בִּלְשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ, כִּי עַל דַּעְתִּי הוּא שִׂפַת כְּנַעַן, כִּי אַבְרָהָם לֹא הֵבִיאוֹ מֵאוּר כַּשְׂדִּים וּמֶחָרָן, כִּי אֲרַמִּית הִיא, וְהַגַּל הַזֶּה עֵד, וְאֵינֶנּוּ לָשׁוֹן לְאִישׁ אֶחָד לְבַד אֲבָל הוּא לְשׁוֹן כְּנַעַן, וְרַבִּים בְּמִצְרַיִם יוֹדְעִים אוֹתוֹ כִּי קָרוֹב הוּא, וְאַף כִּי הַמּוֹשֵׁל, שֶׁדֶּרֶךְ הַמְּלָכִים וְהַמּוֹשְׁלִים לְדַעַת הַלְּשׁוֹנוֹת, וּכְמוֹ שֶׁתִּרְאֶה בִּנְבוּכַדְנֶצַּר שֶׁאָמַר בִּלְשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ (דניאל ב ג) "חֲלוֹם חָלָמְתִּי וַתִּפָּעֶם רוּחִי לָדַעַת אֶת הַחֲלוֹם", בַּעֲבוּר שֶׁהָיוּ שָׁם חַרְטֻמִּים וְאַשָּׁפִים וּמְכַשְּׁפִים וְכַשְׂדִּים מִלְּשׁוֹנוֹת רַבִּים וּמִיִּשְׂרָאֵל, וְכֻלָּם יָבִינוּ אוֹתוֹ, וְהֵם עָנוּ לוֹ בָּאֲרַמִּית "יַיְדְּבְרוּ הַכַּשְׂדִּים לַמֶּלֶךְ אֲרַמִּית", כִּי הֵם הָיוּ הַקְּרוֹבִים אֵלָיו הַיּוֹשְׁבִים רִאשׁוֹנָה בַּמַּלְכוּת, וְלָהֶם הָיָה הָרְשׁוּת לְדַבֵּר אֶל הַמֶּלֶךְ. וְעוֹד כִּי כַּאֲשֶׁר בָּא יוֹסֵף מִשָּׁם לְמִצְרַיִם יָבְאוּ רַבִּים. וְיוֹתֵר הָיָה לָהֶם רְאָיָה בְּהַזְכִּירוֹ שְׁמוֹ וְעִנְיַן הַמְּכִירָה, "אֲנִי יוֹסֵף אֲחִיכֶם אֲשֶׁר מְכַרְתֶּם אֹתִי מִצְרַיְמָה". וְהַנְּכוֹן בְּעֵינַי כִּי יֹאמַר, וְהִנֵּה עֵינֵיכֶם רוֹאוֹת וְעֵינֵי אָחִי בִנְיָמִן כִּי אֲנִי הַמּוֹשֵׁל וְהָאָדוֹן לָכָל מִצְרַיִם, הַמַּגִּיד לָכֶם מִפִּי כִּי אֲנִי אֲחִיכֶם, וּמְצַוֶּה לְהוֹרִיד אָבִי אֵלַי לְכַלְכְּלוֹ, אִם כֵּן תַּגִּידוּ לְאָבִי אֶת כָּל הַכָּבוֹד וְאֵת כָּל אֲשֶׁר רְאִיתֶם בְּעֵינֵיכֶם, וּתְמַהֲרוּ לְהוֹרִידוֹ אֵלַי, כִּי הַדְּבָרִים אֱמֶת וְיֵשׁ בִּי כֹּחַ לְהַצִּילוֹ וּלְהַחֲיוֹתוֹ בָּרָעָב, וְהוּא כְּמוֹ כִּי פִי אֲנִי דִּבַּרְתִּי, וּבַגְּמָרָא בְּמַסֶּכֶת מְגִלָּה (מגילה ט"ז) אָמְרוּ, כְּפִי כֵּן לִבִּי:

טז וְטַעַם בָּאוּ אֲחֵי יוֹסֵף כִּי הָיָה יוֹסֵף מַגִּיד לְבֵית פַּרְעֹה כִּי יֵשׁ לוֹ אַחִים נִכְבָּדִים בְּאֶרֶץ הָעִבְרִים, כִּי גַּנֹּב גֻּנַּב מִשָּׁם, וְעַתָּה שָׁמְעוּ כִּי בָּאוּ אֲחֵי יוֹסֵף כַּאֲשֶׁר אָמַר:

וַייטַב בְּעֵינֵי פַּרְעֹה וּבְעֵינֵי עֲבָדָיו כִּי הָיָה הַדָּבָר לָהֶם לְחֶרְפָּה שֶׁיִּמָּשֵׁל בָּהֶם אִישׁ נָכְרִי, עֶבֶד מִבֵּית הָאֲסוּרִים יָצָא לִמְלֹךְ, וְעַתָּה בְּבוֹא אֵלָיו אַחִים נִכְבָּדִים וְנוֹדַע כִּי הוּא הָגוּן לְהִתְיַצֵּב לִפְנֵי מְלָכִים, שִׂמְחוּ כֻּלָּם בַּדָּבָר:

יט וְאַתָּה צֻוֵּיתָה זֹאת עֲשׂוּ אָמַר הַדָּבָר בְּצַוָּאָה לוֹ מִדַּעְתּוֹ מוּסַר יוֹסֵף, כִּי אֵינֶנּוּ שׁוֹלֵחַ יָד בְּהוֹן הַמֶּלֶךְ וְלֹא יָדַע אִתּוֹ מְאוּמָה, עַל כֵּן חָשַׁב פַּרְעֹה אוּלַי לֹא יִרְצֶה לִשְׁלֹחַ לְאָבִיו דָּבָר, עַל כֵּן אָמַר לוֹ אֲנִי מְצַוֶּה אוֹתְךָ שֶׁתַּעֲשֶׂה זֹאת עַל כָּל פָּנִים:

כג וּלְאָבִיו שָׁלַח כְּזֹאת כַּחֻשְׁבּוֹן הַזֶּה, וּמַהוּ הַחֻשְׁבּוֹן, עֲשָׂרָה חֲמוֹרִים וְגוֹ', לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על בראשית מ"ה:כ"ג). וְאֵינֶנּוּ נָכוֹן שֶׁיִּרְמֹז עַל הַחֻשְׁבּוֹן, אֲבָל יִתָּכֵן שֶׁיֹּאמַר כְּזֹאת הַמִּנְחָה, וִיהִי שִׁעוּרוֹ וּלְאָבִיו שָׁלַח זֹאת הַמִּנְחָה עֲשָׂרָה חֲמוֹרִים וְגוֹ', וְהַכָּ"ף כְּאִלּוּ יִתְרָה, רַק דֶּרֶךְ הַלָּשׁוֹן לְדַבֵּר כֵּן, כְּמוֹ "וַיִּתְדַּבֵּר אֵלָיו כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה עָשָׂה לִי עַבְדֶּךָ" (בראשית ל"ט:י"ט), אוֹ יֹאמַר וּלְאָבִיו שָׁלַח צֵידָה כַּצֵּידָה הַזֹּאת אֲשֶׁר נָתַן לְאֶחָיו, וְלֹא לְהַשְׁווֹתָן, רַק כַּאֲשֶׁר נָתַן לָהֶם צֵידָה לַדֶּרֶךְ בְּלֶכְתָּם כֵּן שָׁלַח לְאָבִיו בָּר וְלֶחֶם וּמָזוֹן לַדֶּרֶךְ בְּבוֹאוֹ, וְהוּא הַנָּכוֹן. וְהִזְכִּיר חֲמוֹרִים וַאֲתֹנֹת, כִּי הַמַּשָּׂא וְנוֹשֵׂא הַמַּשָּׂא הַכֹּל שָׁלַח לוֹ, וְהַמִּנְחָה לִשְׁלֹחַ זְכָרִים וּנְקֵבוֹת כַּאֲשֶׁר עָשָׂה אָבִיו (בראשית ל"ב:ט"ז):

כד אַל תִּרְגְּזוּ בַּדָּרֶךְ עִנְיַן רֹגֶז לְשׁוֹן רְתֵת וּתְנוּעָה, וְיֵאָמֵר בְּבֹאוֹ מִן הַפַּחַד עַל הָרֹב, "לֵב רָגָז" (דברים כח סה), "וְרָגְזוּ וְחָלוּ" (שם ב כה), "וְתַחְתַּי אַרְגָּז" (חבקוק ג טז), "וּמֵימֶיךָ בְּרִגְזָה וּבִדְאָגָה תִּשְׁתֶּה" (יחזקאל יב יח), וְלָכֵן הַנָּכוֹן בְּעֵינַי בַּפְּסוּק הַזֶּה שֶׁאָמַר לָהֶם יוֹסֵף אַל תִּפְחֲדוּ בַּדֶּרֶךְ. וְהָעִנְיָן, כִּי בַּעֲבוּר

נָשְׂאָם בָּר וָלֶחֶם וּמָזוֹן וְטוּב מִצְרָיִם בִּימֵי הַבַּצָּרוֹת, יִפְחֲדוּ אוּלַי בַּדֶּרֶךְ בְּלֶכְתָּם יָבוֹאוּ עֲלֵיהֶם לִסְטִים, וְכָל שֶׁכֵּן בְּשׁוּבָם עִם כָּל רְכוּשָׁם, וְלֹא יִמַּהֲרוּ לָדָבָר. וְלָכֵן אָמַר לָהֶם שֶׁיֵּלְכוּ בְּזְרִיזוּת וִימַהֲרוּ לָבֹא, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית מ״ה:ט׳) ״מַהֲרוּ וַעֲלוּ אֶל אָבִי״, וְאַל יִפְחֲדוּ כְּלָל בַּדֶּרֶךְ כִּי שְׁמוֹ עֲלֵיהֶם, שֶׁהוּא הַמּוֹשֵׁל בְּכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם וְחַיֵּי כָּל הָאָרְצוֹת הֵהֵם בְּיָדוֹ וּמִמֹּנָּאוֹ יִירְאוּ הַכֹּל, וְיֵלְכוּ וְיָבֹאוּ לְשָׁלוֹם:

כו **וַיָּפָג לִבּוֹ** נֶחְלַף לִבּוֹ וְהָלַךְ מִלְהַאֲמִין, לֹא הָיָה לִבּוֹ פּוֹנֶה אֶל הַדְּבָרִים, לְשׁוֹן מְפִיגִין טַעְמָן לְשׁוֹן מִשְׁנָה (גמ׳ ביצה יד), וּכְמוֹ ״מֵאֵין הֲפוּגוֹת״ (איכה ג מט), ״וְרֵיחוֹ לֹא נָמָר״ (ירמיהו מח יא) מְתֻרְגָּם ״וְרֵיחֵהּ לָא פָג״, לְשׁוֹן רַשׁ״י (רש״י על בראשית מ״ה:כ״ו). וְאֵינָנּוּ נָכוֹן, כִּי לְשׁוֹן פּוּגָה – שְׁבִיתָה וּבְטוּל, כְּמוֹ ״אַל תִּתֵּנִי פוּגַת לָךְ״ (איכה ב יח), וְכֵן ״עֵינִי נִגְרָה וְלֹא תִדְמֶה מֵאֵין הֲפֻגוֹת״ (שם ג מט), שֶׁנִּגְרָה תָּמִיד מֵאֵין שְׁבִיתָה וְהֶפְסֵק, וְכֵן מְפִיגִין טַעְמָן – שֶׁמְּפַזְּרִין אוֹתוֹ וּמִתְבַּטֵּל, וְכֵן ״עַל כֵּן תָּפוּג תּוֹרָה״ (חבקוק א ד), תִּבָּטֵל וְתִפָּסֵק. וְגַם זֶה ״וַיָּפָג לִבּוֹ, שֶׁנִּתְבַּטֵּל לִבּוֹ וּפָסְקָה נְשִׁימָתוֹ, כִּי פָּסְקָה תְּנוּעַת הַלֵּב וְהָיָה כְּמֵת. וְזֶה הָעִנְיָן יָדוּעַ בְּבוֹא הַשִּׂמְחָה פִּתְאוֹם, וְהַזַּכַּר בְּסִפְרֵי הָרְפוּאוֹת, כִּי לֹא יִסְבְּלוּ זֶה הַזְּקֵנִים וַחֲלוּשֵׁי הַכֹּחַ, שֶׁיִּתְעַלְּפוּ רַבִּים מֵהֶם בְּבוֹא לָהֶם שִׂמְחָה בְּפֶתַע פִּתְאוֹם, כִּי יִהְיֶה הַלֵּב נִרְחָב וְנִפְתָּח פִּתְאוֹם וְהַחֹם הַתּוֹלְדִי יוֹצֵא וּמִתְפַּזֵּר בְּחִיצוֹנִי הַגּוּף וְיֵאָפֵּס הַלֵּב בְּהִתְקָרְרוּ, וְהִנֵּה נָפַל הַזְּקֵן כְּמֵת. וְאָמַר ״כִּי לֹא הֶאֱמִין לָהֶם״, לְהַגִּיד שֶׁעָמַד זְמַן גָּדוֹל מִן הַיּוֹם וְהוּא שׁוֹכֵב דּוֹמֶם בַּעֲבוּר שֶׁלֹּא הֶאֱמִין לָהֶם, כִּי הַיָּדוּעַ בָּעִלּוּף הַזֶּה שֶׁיִּצָּעֲקוּ לוֹ וְיַרְגִּילוּ אוֹתוֹ בַּשִּׂמְחָה הַהִיא עַד שֶׁתִּתְקַבֵּע בּוֹ בְּנַחַת רוּחַ. וְזֶה טַעַם ״וַיְדַבְּרוּ אֵלָיו אֵת כָּל דִּבְרֵי יוֹסֵף אֲשֶׁר דִּבֶּר אֲלֵיהֶם וַיַּרְא אֶת הָעֲגָלוֹת״, כִּי הָיוּ צוֹעֲקִים בְּאָזְנָיו דִּבְרֵי יוֹסֵף וּמְבִיאִים לְפָנָיו הָעֲגָלוֹת, אָז שָׁבָה רוּחוֹ אֵלָיו וְחָזְרָה נְשִׁימָתוֹ וְחָיָה, וְזֶהוּ ״וַתְּחִי רוּחַ יַעֲקֹב אֲבִיהֶם״. וְאֶנְקְלוֹס תִּרְגֵּם ״וּשְׁרָת רוּחַ נְבוּאָה״, בַּעֲבוּר שֶׁהַדָּבָר אֱמֶת הוֹסִיף זֶה וְדָרַשׁ כֵּן בְּמִדַּת רוּחַ, שֶׁלֹּא אָמַר ״וַיִּחְיוּ יַעֲקֹב אֲבִיהֶם״, וַעֲשָׂאוֹ מֵעִנְיַן ״רוּחַ ה׳ אֱלֹהִים עָלַי״ (ישעיהו סא א), ״וְעַתָּה ה׳ אֱלֹהִים שְׁלָחַנִי וְרוּחוֹ״ (שם מח טז), ״אִישׁ אֲשֶׁר רוּחַ בּוֹ״ (במדבר כז יח):

כז **וַיְדַבְּרוּ אֵלָיו אֵת כָּל דִּבְרֵי יוֹסֵף** יֵרֶאה לִי עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט שֶׁלֹּא הֵגַד לְיַעֲקֹב כָּל יָמָיו כִּי אֶחָיו מָכְרוּ אֶת יוֹסֵף, אֲבָל חָשַׁב כִּי הָיָה תּוֹעֶה בַּשָּׂדֶה וְהַמּוֹצְאִים אוֹתוֹ לָקָחוּהוּ וּמָכְרוּ אֹתוֹ אֶל מִצְרַיִם, כִּי אֶחָיו לֹא רָצוּ לְהַגִּיד לוֹ חַטָּאתָם, אַף כִּי יָרְאוּ לְנַפְשָׁם פֶּן יִקָּצֵף וְיַקַּלְלֵם כַּאֲשֶׁר עָשָׂה בִּרְאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן וְלֵוִי (להלן מט ג-ז), וְיוֹסֵף בְּמוּסָרוֹ הַטּוֹב לֹא רָצָה לְהַגִּיד לוֹ. וּלְכָךְ נֶאֱמַר ״וַיְצַוּוּ אֶל יוֹסֵף לֵאמֹר אָבִיךָ צִוָּה לִפְנֵי מוֹתוֹ לֵאמֹר״ וְגוֹ׳, וְאִלּוּ יָדַע יַעֲקֹב בָּעִנְיָן הַזֶּה הָיָה רָאוּי לָהֶם שֶׁיְּחַלּוּ פְּנֵי אֲבִיהֶם בְּמוֹתוֹ לְצַוּוֹת אֶת יוֹסֵף מִפִּיו, כִּי יִשָּׂא פָּנָיו וְלֹא יַמְרֶה אֶת דְּבָרוֹ, וְלֹא הָיוּ בִּסְכָּנָה וְלֹא יִצְטָרְכוּ לִבְדּוֹת מִלְּבָּם דְּבָרִים:

פרק מו

א **וַיִּזְבַּח זְבָחִים לֵאלֹהֵי אָבִיו יִצְחָק** חַיָּב אָדָם בְּכִבּוּד אָבִיו יוֹתֵר מִכְּבוֹד זְקֵנוֹ, לְפִיכָךְ תָּלָה בְּיִצְחָק וְלֹא בְּאַבְרָהָם, לְשׁוֹן רַשׁ״י (רש״י על בראשית מ״ו:א׳). וְאֵינָנּוּ מַסְפִּיק, שֶׁהָרְאוּי לוֹמַר לֵאלֹהֵי אֲבוֹתָיו בְּלִי שֶׁיְּיַחֵד אָדָם, כְּמוֹ שֶׁאָמַר ״הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר הִתְהַלְּכוּ אֲבֹתַי לְפָנָיו אַבְרָהָם וְיִצְחָק״ (בראשית מ״ח:ט״ו), וּבִתְפִלָּתוֹ אָמַר ״אֱלֹהֵי אָבִי אַבְרָהָם וֵאלֹהֵי אָבִי יִצְחָק״ (בראשית ל״ב:י׳), אוֹ יֹאמַר וַיִּזְבַּח זְבָחִים לַה׳, כְּמוֹ שֶׁאוֹמֵר בְּאַבְרָהָם (בראשית י״ב:ז׳) ״וַיִּבֶן מִזְבֵּחַ לַה״, וּמָה צָּרֵךְ לְפָרֵשׁ בּוֹ יוֹתֵר. אֲבָל הַפָּסוּק הַזֶּה יֵשׁ בּוֹ סוֹד, יָגַלּוּ לָנוּ אוֹתוֹ שָׁם בִּבְרֵאשִׁית רַבָּה (בראשית רבה צ״ד:ה׳), כִּי כַּאֲשֶׁר בָּא יַעֲקֹב לָרֶדֶת מִצְרַיְמָה כִּי הַגָּלוּת יַתְחִיל בּוֹ וּבְזַרְעוֹ, וּפָחַד מִמֶּנּוּ, וְזָבַח זְבָחִים רַבִּים לְפַחֵד אָבִיו יִצְחָק, שֶׁלֹּא תְּהֵא מִדַּת הַדִּין מִתּוּחָה כְּנֶגְדּוֹ. וְעָשָׂה זֶה בִּבְאֵר שָׁבַע שֶׁהוּא בֵּית תְּפִלָּה לַאֲבוֹתָיו, וּמִשָּׁם נָטַל רְשׁוּת בְּלֶכְתּוֹ לְחָרָן. וְאָמַר הַכָּתוּב ״זְבָחִים״, לְהוֹדִיעַ שֶׁלֹּא הָיוּ עוֹלוֹת כַּאֲבוֹתָיו, כִּי אַבְרָהָם עוֹלוֹת הִקְרִיב, וְרִבּוֹתֵינוּ אָמְרוּ (זבחים קטז), לֹא הִקְרִיבוּ בְּנֵי נֹחַ שְׁלָמִים, עוֹלוֹת הִקְרִיבוּ, וּבְנֹחַ כָּתוּב מִפֹּרֶשׁ (בראשית ח׳:כ׳) ״וַיַּעַל עוֹלוֹת בַּמִּזְבֵּחַ״, אֲבָל יַעֲקֹב מִפְּנֵי פַּחַד ה׳ הִקְרִיב שְׁלָמִים, לְהַשְׁלִים אֵלָיו כָּל הַמִּדּוֹת, כְּמוֹ שֶׁדָּרַשׁוּ (תורת כהנים ויקרא טז א) שְׁלָמִים – שֶׁמְּטִילִין שָׁלוֹם בָּעוֹלָם. וְהִנֵּה הָיְתָה תְּחִלַּת כִּוּנָתוֹ בְּמִדַּת הַגְּבוּרָה, שֶׁהִיא הַקְּרוֹבָה אֵלָיו, וְזֶהוּ הַטַּעַם שֶׁהִזְכִּירוּ בִּבְרֵאשִׁית רַבָּה (בראשית רבה צ״ד:ה׳) שֶׁחַיָּב אָדָם בְּכִבּוּד אָבִיו יוֹתֵר מִכְּבוֹד זְקֵנוֹ, וְהוּא הַטַּעַם שֶׁאָמְרוּ שָׁם בְּלָשׁוֹן אַחֵר, בַּתְּחִלָּה שׁוֹאֲלִין בְּשָׁלוֹם הַתַּלְמִיד וְאַחַר כָּךְ שׁוֹאֲלִין בִּכְבוֹד הָרַב. וְרָאִיתִי בְּמִדְרָשׁוֹ שֶׁל רַבִּי נְחוּנְיָא בֶּן הַקָּנָה (ספר הבהיר קלה) בַּלָּשׁוֹן הַזֶּה, ״וַיִּשָּׁבַע יַעֲקֹב בְּפַחַד אָבִיו יִצְחָק״ (בראשית ל״א:נ״ג), וְכִי יֵשׁ אָדָם שֶׁנִּשְׁבָּע כָּךְ בֶּאֱמוּנַת פַּחַד אָבִיו, אֶלָּא עֲדַיִן לֹא נִתַּן לְיַעֲקֹב כֹּחַ וְנִשְׁבַּע בְּכֹחַ שֶׁנִּתַּן לְאָבִיו, שֶׁנֶּאֱמַר ״וַיִּשָּׁבַע יַעֲקֹב בְּפַחַד אָבִיו יִצְחָק״, וּמַאי נִיהוּ, הוּא דִּכְתִיב בֵּהּ (מלכים א יח לח) ״וַתִּפֹּל אֵשׁ ה׳ וַתֹּאכַל אֶת הָעֹלָה״, וּכְתִיב (דברים ד כד) ״כִּי ה׳ אֱלֹהֶיךָ אֵשׁ אֹכְלָה הוּא״ וְגוֹ׳, עַד כָּאן בַּמִּדְרָשׁ. וּמִדְּבָרֵיהֶם נִלְמוֹד שֶׁמִּפְּנֵי כֵן לֹא אָמַר וַיִּזְבַּח זְבָחִים לַה׳, לְפִי שֶׁעַתָּה כְּבָר זָכָה יַעֲקֹב בְּחֶלְקוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (מיכה ז כ) ״תִּתֵּן אֱמֶת לְיַעֲקֹב חֶסֶד לְאַבְרָהָם אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לַאֲבֹתֵינוּ מִימֵי קֶדֶם״, וְהַצָּרֵךְ לְפָרֵשׁ עַתָּה, וְהִנֵּה בִּזְכוּת הַקְּרָבָנוֹת נִרְאָה אֵלָיו אֱלֹהֵי יִצְחָק אָבִיו בְּמַרְאוֹת הַלַּיְלָה בְּמִדַּת הַדִּין רָפָה, זֶהוּ שֶׁאָמַר ״אֱלֹהִים בְּמַרְאוֹת הַלַּיְלָה״, וְהוּא מָה שֶׁאָמַר ״אָנֹכִי הָאֵל אֱלֹהֵי אָבִיךָ״, כִּי הוּא הָאֵל בֵּית אֵל אֲשֶׁר אָמַר לוֹ בְּחָרָן ״אָנֹכִי הָאֵל בֵּית אֵל אֲשֶׁר מָשַׁחְתָּ שָּׁם מַצֵּבָה״ (בראשית ל״א:י״ג), וְהוּא אֱלֹהֵי אָבִיךָ, הוּא הַשֵּׁם וְהִיא הַמִּדָּה. וְהִבְטִיחוֹ שֶׁלֹּא יֵרָע בְּמִצְרַיִם כִּי יִזְכֶּה בְּדִינוֹ וְיִגָּאֵל אַחַר הָעִנּוּי, וְזֶהוּ טַעַם ״וְאָנֹכִי אַעַלְךָ גַם עָלֹה״. וְכָתַב הָרַב בְּפֶרֶק כז בַּחֵלֶק הָרִאשׁוֹן בְּמוֹרֶה הַנְּבוֹכִים, כִּי תַּרְגּוּם ״אָנֹכִי אֵרֵד עִמְּךָ מִצְרַיְמָה וְאָנֹכִי אַעַלְךָ גַם עָלֹה״ – ״אֲנָא אֵיחוֹת עִמָּךְ וַאֲנָא אַסְקִנָּךְ״, וְנִפְלָא הָרַב בָּזֶה עַל דַּעַת אוּנְקְלוֹס, וְאָמַר כִּי אוּנְקְלוֹס שָׂם כָּל מְאֹדוֹ לְהַרְחִיק הַגַּשְׁמוּת בְּכָל סִפּוּר אֲשֶׁר בַּתּוֹרָה,

וְכָל אֲשֶׁר יִמְצָא מֵאֵלּוּ הַשֵּׁמוֹת הַמּוֹרִים עַל מִין מִמִּינֵי הַתְּנוּעָה יָשִׂים עִנְיַן הַתְּנוּעָה לְכָבוֹד נִבְרָא אוֹ לִשְׁמִירָה מֵהָאֵל, וּמְתַרְגֵּם ״וַיֵּרֶד ה׳״ (שמות יט כ) ״וְאִתְגְּלִי ה׳״, ״אֵרְדָה נָא וְאֶרְאֶה״ (בראשית י״ח:כ״א) ״אֶתְגְּלִי כְּעַן וְאֶחְזֵי״, וְאִם כֵּן לָמָּה תִּרְגֵּם כָּאן ״אֲנָא אֵיחוֹת״. וּפֵרֵשׁ הָרַב כִּי בַּעֲבוּר שֶׁאָמַר בְּתְחִלַּת הָעִנְיָן ״וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים לְיִשְׂרָאֵל בְּמַרְאֹת הַלָּיְלָה״, לֹא הָיָה קָשֶׁה לְאוּנְקְלוֹס לְסַפֵּר הַמַּאֲמָר כַּאֲשֶׁר נֶאֱמַר בְּמַרְאוֹת הַלַּיְלָה, כִּי הוּא סִפּוּר אֲמִירָה לֹא סִפּוּר מַעֲשֶׂה שֶׁהָיָה, כִּי יֵשׁ הֶפְרֵשׁ גָּדוֹל בֵּין מָה שֶׁיֵּאָמֵר בַּחֲלוֹם אוֹ בְּמַרְאֶה הַלַּיְלָה וּבֵין מָה שֶׁיֵּאָמֵר בַּמַּחֲזֶה וּבַמַּרְאָה, וּבֵין מָה שֶׁיֵּאָמֵר בְּדָבָר מֻחְלָט ״וַיְהִי דְבַר ה׳ אֲלַי לֵאמֹר״ אוֹ ״וַיֹּאמֶר ה׳ אֲלַי לֵאמֹר״, אֲלוּ דְּבָרָיו. וְכֵן אָמַר (הרמב״ם במו״נ א מז) שֶׁהִרְחִיק אוּנְקְלוֹס הַשְׁמִיעָה בְּכָל מָקוֹם, וְיָשִׂים פֵּרוּשָׁהּ הַגָּעַת הַדָּבָר הַהוּא לַבּוֹרֵא אוֹ קִבּוּל תְּפִלָּה, וּיתַרְגֵּם ״שְׁמִיעַ קֳדָם ה׳״ (תרגום אונקלוס על בראשית כ״ט:ל״ג), וְ״קַבְּלָא אֲקַבֵּל קֻבִּילְתֵּהּ״ (שמות כב כב), וְאִם כֵּן הַדָּבָר כְּדִבְרֵי הָרַב, לָמָּה יִבְרַח אוּנְקְלוֹס מִן הַתְּנוּעָה וְיַרְחִיק הַשְׁמִיעָה גַּם כֵּן מִירָאָתוֹ שֶׁתּוֹרֶה עַל גַּשְׁמִיּוּת, וְלֹא יִבְרַח מִן הָאֲמִירָה וְהַדִּבּוּר וְלֹא מִן הַקְּרִיאָה בְּשׁוּם מָקוֹם, בֵּין בַּחֲלוֹם בֵּין בְּמַרְאָה בֵּין בְּמַאֲמָר מֻחְלָט, כִּי בְּכֻלָּם יְתַרְגֵּם ״וַאֲמַר ה׳״ ״וּמַלֵּל ה׳״ ״וּקְרָא ה׳ לְמֹשֶׁה״, וְהִיא גַּם הִיא תּוֹרָה עַל גַּשְׁמִיּוּת, וְהָיָה לוֹ לְתַרְגֵּם ״וְיִתְאֲמַר מִן קֳדָם ה׳״ אוֹ ״וַאֲמַר יְקָרָא דַּה׳״ אוֹ ״וְיִתְרְעֵי ה׳״ כְּפִי הָרָאוּי בָּעִנְיָן, כְּמוֹ שֶׁפֵּרֵשׁ הָרַב בַּדִּבּוּר וּבָאֲמִירָה (מו״נ א סד), וְלָמָּה יַרְחִיק בַּשְׁמִיעָה וְלֹא יַרְחִיק הָרְאִיָּה, שֶׁתִּרְגֵּם אוֹתָהּ ״וַחֲזָא ה׳״. וַאֲשֶׁר אָמַר הָרַב (שם מז) כִּי יוֹרֶה עַל עִנְיַן הַשָּׂגַת שֵׂכֶל כַּאֲשֶׁר יוֹרֶה עַל הַשָּׂגַת הָעַיִן, כָּל שֶׁכֵּן שֶׁהוּא זֶה בַּשְׁמִיעָה, כִּי הִיא תֹּאמַר עַל הַהַשָּׂגָה בַּשֵּׂכֶל וּבָרָצוֹן בְּרוֹב מְקוֹמוֹת, כְּגוֹן ״וַיִּשְׁמַע אַבְרָם לְקוֹל שָׂרָי״ (בראשית ט״ז:ב׳), ״שְׁמַע קוֹל תַּחֲנוּנַי״ (תהלים כח ב), ״גַּם כִּי תַרְבּוּ תְפִלָּה אֵינֶנִּי שֹׁמֵעַ״ (ישעיהו א טו), ״הִנֵּה שָׁמַע מִזֶּבַח טוֹב״ (שמואל א טו כב), ״וְהָיָה אִם שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע בְּקוֹל ה׳ אֱלֹהֶיךָ״ (דברים כח א), וְכֵן ״לֵב שׁוֹמֵעַ״ (מלכים א ג ט), וְכֵן רַבִּים. וְהִנֵּה אוּנְקְלוֹס לֹא הָיָה לוֹ לִירֹא מִן הַשְׁמִיעָה, שֶׁלֹּא תּוֹרֶה רַק עַל קַבָּלַת הַדָּבָר וְהָרָצוֹן בּוֹ, וְלֹא בָּרַח מִן הָרְאִיָּה בְּשׁוּם מָקוֹם, אֲבָל תִּרְגֵּם אוֹתָהּ כִּפְשׁוּטָהּ בְּכָל מָקוֹם, שֶׁהַדָּבָר מֻשָּׂג בִּרְאִיָּה בִּלְבַד, אֲבָל כַּאֲשֶׁר אֵינֶנּוּ מֻשָּׂג בִּרְאִיָּה בִּלְבַד וְהוּא צָרִיךְ הַשְׁגָּחָה וְהִתְבּוֹנְנוּת, יְתַרְגֵּם כְּפִי הָרָאוּי בּוֹ, כַּאֲשֶׁר אָמַר ״כִּי רָאָה ה׳ בְּעָנְיִי״ (בראשית כ״ט:ל״ב), ״רָאֹה רָאִיתִי אֶת עֳנִי עַמִּי״ (שמות ג ז) ״וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל״ (שם ב כה), שֶׁאֵין הָרְאִיָּה בָּהֶם שֶׁיִּרְאֶה אֶת גּוּפָם אֲבָל שֶׁיַּשְׂגִּיחַ בְּעִנְיָנָם וְיֵדַע אוֹתוֹ. וְזֶה דַּרְכּוֹ בְּכָל הַתּוֹרָה, לֹא כַּסַּעַם שֶׁעָלָה בְּדַעַת הָרַב וְנִשְׁתַּבֵּשׁ בְּיָדוֹ, וְהַשֵּׁנִי מְקוֹמוֹת הָאֲחֵרִים שֶׁתִּרְגֵּם אוֹתָם (לעיל ו יב כט לא) ״וַחֲזָא אֱלָיו״ וְלֹא הִשְׁלִים אוֹתוֹ. וּבִלְשׁוֹן הַעֲבָרָה כָּנָה אוּנְקְלוֹס וְתִרְגֵּם ״וַיִּתְגַּלֵּי ה׳ עַל פָּנָיו״ (שמות לד ו) ״וְאַעְבַּר ה׳ שְׁכִינְתֵּהּ עַל אַפּוֹהִי״, שֶׁיִּהְיֶה הַדָּבָר הָעוֹבֵר נִבְרָא לְדַעְתּוֹ, וְלֹא יַזְכִּיר לְשׁוֹן תְּנוּעָה בַּבּוֹרֵא כְּפִי מַה שֶּׁהִזְכִּיר הָרַב, וְאִם כֵּן אֵיךְ תִּרְגֵּם ״ה׳ אֱלֹהֶיךָ הוּא עֹבֵר לְפָנֶיךָ״ (דברים לא ג) ״ה׳ אֱלֹהֶיךָ הוּא עָבַר קֳדָמָךְ״, וְהִנֵּה זֶה מִין תְּנוּעָה בְּסִפּוּר מַעֲשֶׂה, וְלֹא יָרֵא מִמֶּנּוּ אוּנְקְלוֹס. וְכֵן בַּפָּסוּק ״וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת הַיָּד הַגְּדֹלָה״ (שמות יד לא), תִּרְגֵּם בּוֹ ״וַחֲזָא יִשְׂרָאֵל יָת גְּבוּרְתָּא רַבְתָּא״, נוֹפֵל בּוֹ הַגְּבוּרָה מִפְּנֵי לָשׁוֹן ״אֲשֶׁר עָשָׂה״, וְהִשְׁאִיר בּוֹ ״יְדָא רַבְתָּא״ וְלֹא הָיָה יָרֵא וּמִתְפַּחֵד מִן הַיָּד וְלֹא יְכַנֶּה אוֹתָהּ כְּלָל. וְכֵן נָהַג בְּתַרְגּוּם ״כְּתָבִים בְּאֶצְבַּע אֱלֹהִים״ (שם לא יח) ״בְּאֶצְבְּעָא דַּה׳״. וּמָה שֶׁתֵּרֵץ בּוֹ הָרַב (במו״נ א סה), כִּי יָשִׂים אוּנְקְלוֹס הָאֶצְבַּע כְּלִי נִבְרָא אֲשֶׁר פִּתַּח הַלּוּחוֹת בְּחֹזֶק הַבּוֹרֵא, אֵינֶנּוּ אֱמֶת, כִּי הִנֵּה ״מִימִינוֹ אֵשׁ דָּת לָמוֹ״ (דברים לג ב) ״כְּתָב יַמִּינֵהּ״ וְלֹא פָּחַד מִן הַיָּמִין הַכּוֹתֶבֶת שֶׁתּוֹרָה עַל גַּשְׁמִיּוּת, וְכֵן מִן הָאֶצְבַּע, וְעוֹד תִּרְגֵּם (שמות טו יב) ״אֲרֵימְתְּ יַמִּינָךְ״, וְאָמַר (שם פסוק ו) ״יַמִּינָךְ ה׳ תִּבְרַת שָׂנְאָה״, וְתִרְגֵּם ״יְדָךְ הַחֲזָקָה״ (דברים ג כד) ״יָת יְדָךְ תַּקִּיפָא״, וְאָמַר (שם ד לד) ״בִּידָא תַּקִּיפָא וּבְאֶדְרָעָא מְרָמָא״, וְכֵן ״וְתֹאחֵז בְּמִשְׁפָּט יָדִי״ (שם לב מא), ״וְתִתַּקֵּף בִּדִינָא יְדִי״ וְכֵן תִּרְגֵּם (שם יא יב) ״תִּדִירָא עֵינֵי ה׳ אֱלָהָךְ בַּהּ מֵרֵישָׁא דְּשַׁתָּא״. וְהִנֵּה בְּיַעֲקֹב כָּתוּב בְּתְחִלַּת הָעִנְיָן ״וַיַּחֲלֹם וְהִנֵּה סֻלָּם מֻצָּב אַרְצָה״ וְגוֹ׳ (בראשית כ״ח:י״ב), וּפָחַד אוּנְקְלוֹס מִמֶּנּוּ וְתִרְגֵּם ״וְהָא יְקָרָא דַּה׳ מְעַתַּד עֲלָוֹהִי״, וְלֹא תִּרְגֵּם וְהָא ה׳ בַּעֲבוּר שֶׁהוּא בַּחֲלוֹם, וְתִרְגֵּם ״וְהִנֵּה אָנֹכִי עִמָּךְ״ (שם טו) ״וְהָא מֵימְרִי בְּסַעֲדָךְ״, וְלֹא אָמַר וְהָא אֲנָא עִמָּךְ, כְּמוֹ שֶׁתִּרְגֵּם ״אֲנָא אֵחוֹת עִמָּךְ״ וְאַף עַל פִּי שֶׁהוּא סִפּוּר דָּבָר שֶׁנֶּאֱמַר בַּחֲלוֹם כְּמוֹהוּ בְּשָׁוֶה. וְתִרְגֵּם ״וְאָנֹכִי אֶהְיֶה עִם פִּיךָ״ (שמות ד יב) ״וַאֲנָא אֶהֵי עִם פֻּמָּךְ״, וְאָמַר בְּ״וַיֹּאמֶר כִּי אֶהְיֶה עִמָּךְ וְזֶה לְךָ הָאוֹת״ (שם ג יב) ״אֲרֵי יְהֵא מֵימְרִי עִמָּךְ״. וְעוֹד נִזְהַר אוּנְקְלוֹס בַּחֲלוֹמוֹת וְתִרְגֵּם ״וַיָּבֹא אֱלֹהִים אֶל אֲבִימֶלֶךְ בַּחֲלוֹם הַלָּיְלָה״ (בראשית כ׳:ג׳) ״וַיָּבֹא אֱלֹהִים אֶל לָבָן בַּחֲלוֹם״ (בראשית ל״א:כ״ד) ״וַאֲתָא מֵימַר מִן קֳדָם ה׳״, וְאִם תֹּאמַר שֶׁחָשַׁשׁ שֶׁלֹּא תְּהֵא הַבִּיאָה קוֹדֶמֶת לַחֲלוֹם, וְיַחְשֹׁב בָּהּ שֶׁהִיא מַמָּשׁ, הִנֵּה בִּשְׁלֹמֹה כָּתוּב (מלכים א ג ה) ״בְּגִבְעוֹן נִרְאָה ה׳ אֶל שְׁלֹמֹה בַּחֲלוֹם הַלָּיְלָה״ וְתִרְגֵּם אוֹתוֹ יוֹנָתָן ״אִתְגְּלִי ה׳ לִשְׁלֹמֹה״, וְאִם הַדָּבָר נֶאֱמַר בַּחֲלוֹם יְסַפְּרוּ אוֹתוֹ כַּאֲשֶׁר נֶאֱמַר בַּחֲלוֹם הַהוּא, וְאַל יִקְשֶׁה עֲלֵיהֶם אַף עַל פִּי שֶׁהוּא מַאֲמָר יוֹרֶה עַל הַגַּשְׁמִיּוּת, כִּי הֱיוֹתוֹ בַּחֲלוֹם יִתָּרֵץ לָהֶם שֶׁאֵינוֹ מַמָּשׁ, גַּם כֵּן הַדָּבָר שֶׁיֵּאָמַר כִּי הוּא נִרְאָה בַּחֲלוֹם רָאוּי שֶׁיְּסַפְּרוּ אוֹתוֹ בַּאֲשֶׁר הוּא, כִּי מָה שֶּׁנֶּאֱמַר בּוֹ שֶׁהוּא בַּחֲלוֹם הַלַּיְלָה יִלָּמֵד שֶׁאֵינוֹ מַמָּשׁ, אֲבָל הוּא חֲלוֹם שֶׁנִּדְמֶה לוֹ מִמֶּנּוּ כֵּן. וְאַל תַּחְשֹׁב שֶׁהָיָה זֶה לְיוֹנָתָן בֶּן עֻזִּיאֵל מִפְּנֵי שֶׁלֹּא יֵאָמֵר בַּאֲרָמִית לְשׁוֹן רְאִיָּה בַּחֲלוֹמוֹת, כִּי ״וָאֵרֶא בַּחֲלוֹמִי״ (בראשית מ״א:כ״ב) מְתַרְגֵּם ״וַחֲזִית״, וּבִנְבוּכַדְנֶצַּר ״חָזֵה הֲוֵית״ (דניאל ב לא) וְכֵן תִּרְגֵּם אוּנְקְלוֹס ״לֹא עָלֵינוּ תְלַנֹּתֵיכֶם כִּי עַל ה׳״ (שמות טז ח) ״אֱלֹהֵין עַל מֵימְרָא דַּה׳״, וְאֵין כָּאן יְרָאָה וָפַחַד מִן הַנַּשְׁמִיּוּת, וְכֵן ״וַיְדַבֵּר הָעָם בֵּאלֹהִים וּבְמֹשֶׁה״ (במדבר כא ה) ״וְאִתְרָעַם עַמָּא עַל מֵימְרָא דַּה׳״, וְכֵן ״בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם״ (בראשית ט׳:י״ב), ״בֵּין אֱלֹהִים וּבֵין כָּל נֶפֶשׁ חַיָּה״ (שם טז) ״בֵּין מֵימְרִי״ וּ״מֵימְרָא דַּה׳״ וְכֵיוֹצֵא בָהֶן הַרְבֵּה, וְכֵן תִּרְגֵּם ״יְצָף ה׳״ (שם לא מט) ״יְסַף מֵימְרָא דַּה׳״, ״אֱלֹהִים עֵד״ (שם לא נ) ״מֵימְרָא דַּה׳ סָהֵד״, וְאֵין לוֹ בָּהֶן יִרְאַת הַנַּשְׁמִיּוּת, וְגַם אֵין לְ״מֵימְרָא״ עִנְיָן בְּכָאן, שֶׁיֹּאמַר בּוֹ שֶׁיִּצָּפֶה וְיָעִיד, וְכֵן ״הִשָּׁבְעָה לִי בֵּאלֹהִים״ (שם כא כג), ״קַיֶּם לִי בְּמֵימְרָא דַּה׳״, וְאֵין הַנִּשְׁבָּעִים מַזְכִּירִין אֲנִי נִשְׁבָּע

בְּמַאֲמַר אֱלֹהִים, וְכַיּוֹצֵא בְּאֵלּוּ רַבִּים לְאוּנְקְלוֹס, וְסוֹדָם יָדוּעַ לַמַּשְׂכִּילִים. וְכֵן בִּלְשׁוֹן עַמִּידָה אָמַר הָרַב (במו"נ א כז) שֶׁשָּׁם יוֹנָתָן בֶּן עֻזִּיאֵל כִּוַּנְתּוֹ לְפָרֵשׁ בּוֹ קִיּוּם, וּלְכָךְ תִּרְגֵּם "וְעָמְדוּ רַגְלָיו" (זכריה יד ד) "וְיִתְגְּלֵי בִּגְבוּרְתֵיהּ", וְכֵן תִּרְגֵּם כָּל דָּבָר עֵסֶק וּתְנוּעָה "גְּבוּרְתָא". וְהִנֵּה אוּנְקְלוֹס לֹא יִתְיָרֵא מִלְּשׁוֹן עַמִּידָה, וְתִרְגֵּם "הִנְנִי עֹמֵד לְפָנֶיךָ שָׁם עַל הַצּוּר" (שמות יז ו) "הָא אֲנָא קָאֵם קֳדָמָךְ תַּמָּן עַל טַנָּרָא". וּמָה שֶׁאָמַר הָרַב (שם) כִּי אוּנְקְלוֹס יָשִׂים עֵנְיָן הַתְנוּעָה גִּלּוּי הַשְׁכִּינָה וְהֶרְאוֹת כָּבוֹד נִבְרָא, הִנֵּה אוּנְקְלוֹס מִן הַכָּבוֹד יִבְרַח מִלָּתֵת בּוֹ כַּלְשׁוֹנוֹת הָאֱלֹהָה, וְיִתַּרְגֵּם "וַיֵּרָא כְּבוֹד ה' אֶל כָּל הָעֲדָה" (במדבר טז יט) "וְאִתְגְּלֵי יְקָרָא דַּה"" כְּמוֹ שֶׁיֹּאמַר "וְאִתְגְּלֵי ה"" (שמות יט כ), וְלֹא יְתַרְגֵּם וְאִתְחֲזֵי יְקָרָא דַּה', וְכֵן יְתַרְגֵּם בַּמַּלְאָכִים (שם ג ב) "וְאִתְגְּלִי", וְאִם יְדַבֵּר אוּנְקְלוֹס בַּמַּלְאָכִים וּבְכָבוֹד נִבְרָא בְּעִנְיְנֵי הַנַּשְׁמוּת כְּמוֹ שֶׁאָמַר הָרַב (במו"נ א כו), הָיָה רָאוּי שֶׁלֹּא יִתְיָרֵא מִן הֶרְאָיָה שֶׁיִּרְאֶה הָאָדָם, וְיִתַרְגֵּם בָּהֶם וְאִתְחֲזִי, כְּמוֹ שֶׁעָשָׂה "כִּי רָאִיתִי אֱלֹהִים פָּנִים אֶל פָּנִים" (בראשית ל"ב:ל"א), "אֲרֵי חֲזֵיתִי מַלְאָכָא דַּה'", וְחָס וְשָׁלוֹם שֶׁיִּהְיֶה הַדָּבָר הַנִּקְרָא שְׁכִינָה אוֹ כָּבוֹד נִבְרָא חוּץ מֵהַשֵּׁם הַנִּכְבָּד יִתְבָּרַךְ כַּאֲשֶׁר חָשַׁב הָרַב כָּאן וּבְפָרָקִים רַבִּים מִסְּפָרוֹ, וְהוּא תִּרְגֵּם "אִם אֵין פָּנֶיךָ הֹלְכִים" (שמות לג טו) "אִם לֵית שְׁכִינָתָךְ מְהַלְכָא בֵּינָנָא", וּמֹשֶׁה לֹא יַחְפֹּץ בְּלֶכֶת עִמּוֹ כָּבוֹד נִבְרָא חוּץ מֵהַשֵּׁם הַנִּכְבָּד יִתְבָּרַךְ, שֶׁכְּבָר אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא "הִנֵּה מַלְאָכִי יֵלֵךְ לְפָנֶיךָ" (שם לב לד), וְלֹא הָיָה מִתְרַצֶּה בְּכָךְ, אֲבָל הָיָה מְבַקֵּשׁ שֶׁיֵּלֵךְ עִמּוֹ הָאֵל בְּעַצְמוֹ וּבְכָבוֹדוֹ (שם לג יד), וְכֵן אַחַר שֶׁשָּׁמַע הַשֵּׁם בְּקוֹלוֹ וְאָמַר לוֹ "גַּם אֶת הַדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ אֶעֱשֶׂה" (שם יז), אָמַר מֹשֶׁה "יֵלֵךְ נָא אֲדֹנָי בְּקִרְבֵּנוּ" (שם לד ט) "תְּהָךְ כְּעַן שְׁכִינְתָּא דַּה' בֵּינָנָא", וְכֵן תִּרְגֵּם "לֹא תוֹכַל לִרְאֹת אֶת פָּנָי" (שם לג כ) "לָא תְכוֹל לְמִחְזֵי אַפֵּי שְׁכִינְתִי אֲרֵי לָא יְחֲזִינַנִי אִינָשָׁא". וְאָמַר יוֹנָתָן בֶּן עֻזִּיאֵל (יחזקאל ג יב) "בְּרִיךְ יְקָרָא דַּה' מֵאֲתַר בֵּית שְׁכִינְתֵּהּ", וְאִם הַכָּבוֹד הַזֶּה יִרְצֶה בּוֹ הַכָּתוּב עֶצֶם הַבּוֹרֵא וַאֲמִתּוֹ, וְיִהְיֶה כְּמוֹ "הַרְאֵנִי נָא אֶת כְּבֹדֶךָ" (שמות לג יח) שֶׁפֵּרֵשׁ בּוֹ הָרַב כֵּן (מו"נ א נג סג), הִנֵּה הִזְכִּיר בּוֹ "אֲתַר" ו"בֵּית שְׁכִינְתֵּהּ", וְאִם יֹאמַר שֶׁהוּא כָּבוֹד נִבְרָא כִּדְעָתוֹ שֶׁל הָרַב בַּפָּסוּק "וּכְבוֹד ה' מָלֵא אֶת הַמִּשְׁכָּן" (שמות מ לה) וְזוּלָתוֹ, אֵיךְ יִקְבְּעוּ בּוֹ "בָּרוּךְ", וְהַמְּבֹרָךְ וְהַמִּתְפַּלֵּל לְכָבוֹד נִבְרָא כְּעוֹבֵד אֱלִילִים. וּבְדִבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ דְּבָרִים רַבִּים יוֹרוּ עַל שֵׁם הַשְׁכִינָה שֶׁהוּא הָאֵל יִתְבָּרַךְ. אֲבָל הָעִנְיָנִים הָאֱלֹהָה לְאוּנְקְלוֹס וְיוֹנָתָן בֶּן עֻזִּיאֵל דְּבָרִים יְדוּעִים בַּקַּבָּלָה, וְסוֹדָם לַיְּדִיעִים חֵן, וּבְמַאֲמַד הַר סִינַי יִתְרַגֵּם אוּנְקְלוֹס כָּל מִלַּת אֱלֹהִים הַנִּזְכָּר בַּפָּרָשָׁה "יְקָרָא" אוֹ "מֵימְרָא דַּה'", וְכַאֲשֶׁר תַּזְכִּיר הַפָּרָשָׁה הַשֵּׁם הַמְיֻחָד לֹא יֹאמַר כֵּן, וְהַפֵּל בְּהַשְׁגָּחָה וּבְחָכְמָה מִמֶּנּוּ. וְעוֹד אַזְכִּיר זֶה בְּעֶזְרַת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ (שמות כ יט). וּמָה שֶׁתִּרְגֵּם אוּנְקְלוֹס "וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֵת כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה" (שם כ א) "וּמַלֵּיל ה'", טַעְמוֹ בָּזֶה מִשּׁוּם שֶׁנֶּאֱמַר "פָּנִים בְּפָנִים דִּבֶּר ה' אֶל כָּל קְהַלְכֶם" (דברים ה ד יט), וְהַמַּשְׂכִּיל יָבִין. אֲבָל מָה שֶׁאָמַר כָּאן "אֲנָא אֲחוֹת עִמְּךְ" רָצָה לְרַמֵּז בּוֹ מָה שֶׁאָמְרוּ (מכילתא שירה ג), גָּלוּי לְמַצְרִים שְׁכִינָה עִמָּהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר "אָנֹכִי אֵרֵד עִמְּךְ מִצְרַיְמָה", גָּלוּי לְעֵילָם שְׁכִינָה עִמָּהֶם שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיהו מט לח) "וְשַׂמְתִּי כִסְאִי בְּעֵילָם". וְהִנֵּה הָאֲמִירָה וְהַיְרִידָה שָׁוִים כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי לְמַעְלָה, וְלֹא הָיָה יָכוֹל לְתַרְגֵּם אֶלָּא כֵּן בְּשׁוּם פָּנִים כַּאֲשֶׁר רָמַזְתִּי (ריש פסקא זו). אֲבָל שָׁם בְּיַעֲקֹב לֹא יִתְכֵּן לְתַרְגֵּם וְהָא אֲנָא עִמָּךְ, בַּעֲבוּר כִּי שָׁם כָּתוּב "וְהִנֵּה ה' נִצָּב עָלָיו" (בראשית כ"ח:י"ג), וְהַמַּשְׂכִּיל יָבִין. וּמִפְּנֵי שֶׁמָּצָא אוּנְקְלוֹס שֶׁאֵינוֹ כְּפִשׁוּטוֹ מַמָּשׁ, בָּרַח מִמֶּנּוּ וַעֲשָׂאוֹ עִנְיַן עֵזֶר בִּלְבַד, וְאָמַר "מֵימְרִי בְּסַעֲדָךְ" וְלֹא אָמַר מֵימְרִי עִמָּךְ כְּמוֹ שֶׁאָמַר בְּמֹשֶׁה (שמות ג יב). וְהָאֵל יַרְאֵנוּ מִתּוֹרָתוֹ נִפְלָאוֹת:

ב **וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב יַעֲקֹב** אַחַר שֶׁאָמַר לוֹ הַשֵּׁם "לֹא יִקָּרֵא שִׁמְךָ עוֹד יַעֲקֹב כִּי אִם יִשְׂרָאֵל יִהְיֶה שְׁמֶךָ" הָיָה רָאוּי שֶׁיִּקָּרְאֶנּוּ בַּשֵּׁם הַנִּכְבָּד הַהוּא, וְכֵן הוּא נִזְכָּר בַּפָּרָשָׁה הַזֹּאת שִׁלְשָׁה פְּעָמִים, אֲבָל קָרְאוֹ יַעֲקֹב לְרַמֵּז כִּי עַתָּה לֹא יָשׁוֹר עִם אֱלֹהִים וְעִם אֲנָשִׁים וְיוּכַל, אֲבָל יִהְיֶה בְּבֵית עֲבָדִים עַד שֶׁיַּעֲלֶנּוּ גַּם עֲלֹה, כִּי מֵעַתָּה הַגָּלוּת תַּתְחִיל בּוֹ. וְזֶה טַעַם "וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַבָּאִים מִצְרַיְמָה יַעֲקֹב וּבָנָיו" (בראשית מ"ו:ח'), כִּי בְּשֵׁם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָבֹאוּ שָׁמָּה, כִּי יִפְרוּ הַבָּנִים וְיִרְבּוּ וְיִגְדַּל שְׁמָם וּכְבוֹדָם, אֲבָל יַעֲקֹב הוּא עַתָּה בְּרִדְתּוֹ שָׁם. וְהִזְכִּיר הַכָּתוּב עֵר וְאוֹנָן עִם שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַבָּאִים מִצְרַיְמָה לְסוֹד יָדוּעַ מִדְּבָרֵינוּ שֶׁכָּתַבְנוּ כְּבָר (רמב"ן על בראשית ל"ח:ח'), וְהַמַּשְׂכִּיל יָבִין זֶה וְטַעַם כָּל הַפָּסוּק. וְכֵן הִזְכִּירָם בַּפְּקוּדִים (במדבר כו יט-כ), "בְּנֵי יְהוּדָה עֵר וְאוֹנָן וַיָּמָת עֵר וְאוֹנָן בְּאֶרֶץ כְּנַעַן וַיִּהְיוּ בְּנֵי יְהוּדָה לְמִשְׁפְּחֹתָם", וּבְדִבְרֵי הַיָּמִים (א ב ג-ד) מְנָאָם בְּמִסְפָּר, אָמַר "בְּנֵי יְהוּדָה עֵר וְאוֹנָן וְשֵׁלָה שְׁלוּשָׁה נוֹלַד לוֹ מִבַּת שׁוּעַ הַכְּנַעֲנִית וַתָּמ�ָר כַּלָּתוֹ יָלְדָה לוֹ אֶת פֶּרֶץ וְאֶת זָרַח כָּל בְּנֵי יְהוּדָה חֲמִשָּׁה":

ז **וּבְנוֹת בָּנָיו** שֶׁרַח בַּת אָשֵׁר וְיוֹכֶבֶד בַּת לֵוִי, לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על בראשית מ"ו:ז'), וּמָה יְרֻבֶּה בִּבְנוֹתָיו. אֲבָל דֶּרֶךְ הַכָּתוּב כְּשֶׁיְּדַבֵּר בְּיִחוּסֵי הָרַבִּים יֹאמַר בְּיָחִיד לְשׁוֹן רַבִּים, "וּבְנֵי דָן חוּשִׁים" (בראשית מ"ו:כ"ג), "וּבְנֵי פַלּוּא אֱלִיאָב" (במדבר כו ח), וְכֵן "בְּנוֹתָיו" – דִּינָה, "וּבְנוֹת בָּנָיו" – סָרַח בַּת אָשֵׁר, אֲבָל יוֹכֶבֶד לֹא יַזְכִּירֶנָּה הַכָּתוּב, כְּמוֹ שֶׁאָמַר "כָּל נֶפֶשׁ שִׁשִּׁים וָשֵׁשׁ", אֲבָל יִרְמֹז אֵלֶיהָ כְּדַעַת רַבּוֹתֵינוּ (ב"ב קכג):

טו **שְׁלֹשִׁים וְשָׁלֹשׁ** וּבְפָרָטָן אִי אַתָּה מוֹצֵא אֶלָּא שְׁלֹשִׁים וּשְׁתַּיִם, אֶלָּא זוֹ יוֹכֶבֶד שֶׁנּוֹלְדָה בִּכְנִיסָתָן לָעִיר, שֶׁנֶּאֱמַר (במדבר כו נט) "אֲשֶׁר יָלְדָה אֹתָהּ לְלֵוִי בְּמִצְרָיִם", לְדָתָהּ בְּמִצְרַיִם וְאֵין הוֹרָתָהּ בְּמִצְרַיִם, זוֹ הִיא שִׁיטַת רַבּוֹתֵינוּ (סוטה יב). וְרַבִּי אַבְרָהָם הֵשִׁיב וְאָמַר כִּי זֶה תִּמַּהּ, אִם כֵּן לָמָּה לֹא הִזְכִּיר הַכָּתוּב הַפֶּלֶא שֶׁנַּעֲשָׂה עִמָּהּ שֶׁהוֹלִידָה מֹשֶׁה וְהִיא בַּת מֵאָה וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה, וְלָמָּה הִזְכִּיר דִּבֶּר שָׂרָה שֶׁהָיְתָה בַּת תִּשְׁעִים, וְלֹא דַּי לָנוּ זֶה הַצַּעַר עַד שֶׁעָשׂוּ הַפַּיְטָנִים פִּיּוּטִים בְּיוֹם שִׂמְחַת תּוֹרָה "יוֹכֶבֶד אִמִּי אַחֲרֵי הִתְנַחֲמִי", וְהִנֵּה הִיא בַּת מָאתַיִם וַחֲמִשִּׁים שָׁנָה. וְכִי אֲחִיָּה הַשִּׁילוֹנִי חָיָה כָּךְ וְכָךְ שָׁנִים, דֶּרֶךְ הַגָּדָה אוֹ דִּבְרֵי יָחִיד, אֶלּוּ דְּבָרָיו. וְהִנֵּה פֶּן יִהְיֶה חָכָם בְּעֵינָיו בִּסְתִירַת דִּבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ אֲנִי צָרִיךְ לַעֲנוֹת אֲלֵיו, וְאוֹמַר כִּי עַל כָּל פָּנִים יִהְיֶה בִּדְבַר יוֹכֶבֶד פֶּלֶא גָּדוֹל מִן הַנְּפִים

הַנִּסְתָּרִים שֶׁהֵם יְסוֹד הַתּוֹרָה, כִּי הִיא בַּת לֵוִי עַצְמוֹ, לֹא מִתְיַחֶסֶת אֲלֵיהֶן, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (במדבר כו נט) "אֲשֶׁר יָלְדָה אֹתָהּ לְלֵוִי בְּמִצְרָיִם", וְעוֹד כָּתוּב (שמות ו כ) "אֶת יוֹכֶבֶד דּוֹדָתוֹ", וְהִנֵּה אִם נֹאמַר כִּי הוֹלִיד אוֹתָהּ בְּבַחֲרוּתוֹ כַּאֲשֶׁר הוֹלִיד כָּל בָּנָיו, וְהָיְתָה לֵדָתָהּ אַחַר רִדְתוֹ לְמִצְרַיִם מְעַט, הִנֵּה הִיא בְּלֵדַת מֹשֶׁה זְקֵנָה מְאֹד כְּמִנְיַן שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ אוֹ קָרוֹב לוֹ, וְאִם נֹאמַר שֶׁנּוֹלְדָה לוֹ אַחַר שִׁבְתּוֹ בְּמִצְרַיִם יָמִים רַבִּים, וְהִנֵּה נַחְשֹׁב שֶׁהוֹלִיד אוֹתָהּ אַחַר רִדְתּוֹ לְמִצְרַיִם חֲמִשִּׁים וְשֶׁבַע שָׁנָה, וְהוּא יִהְיֶה בֶּן מֵאָה שָׁנָה, כִּי בְּרִדְתּוֹ הָיָה בֶּן מ"ג שָׁנִים, וְהִנֵּה יִהְיוּ בָּזֶה שְׁנֵי פְּלָאִים, שֶׁיִּהְיֶה הוּא זָקֵן כְּאַבְרָהָם אֲשֶׁר הִזְכִּיר הַכָּתוּב (בראשית י"ז:י"ז) "הַלְבֶן מֵאָה שָׁנָה יִוָּלֵד", וּכְתִיב (בראשית י"ח:י"ב) "וַאדֹנִי זָקֵן", וְתִהְיֶה הִיא זְקֵנָה בְּלֵדַת מֹשֶׁה בַּת ע"ג, וְאִם נְאַחֵר עוֹד לֵדָתָהּ לְסוֹף יְמֵי לֵוִי, הִנֵּה יִהְיֶה פֶּלֶא גָּדוֹל מִשֶּׁל אַבְרָהָם. אֲבָל אֹמַר לְךָ דָּבָר שֶׁהוּא אֱמֶת וּבָרוּר בַּתּוֹרָה, כִּי הַנִּסִּים הַנַּעֲשִׂים עַל יְדֵי נָבִיא שֶׁיִּתְנַבֵּא כֵּן מִתְחִלָּה אוֹ מַלְאָךְ נִגְלֶה בְּמַלְאֲכוּת הַשֵּׁם, יַזְכִּירֵם הַכָּתוּב, וְהַנַּעֲשִׂים מֵאֲלֵיהֶן לַעֲזוֹר צַדִּיק אוֹ לְהַכְרִית רָשָׁע, לֹא יַזְכִּירוּ בַּתּוֹרָה אוֹ בַּנְּבִיאִים, וְזֶהוּ זָהָב רוֹתֵחַ יוֹצֵק בְּפִי הֶחָכָם הַזֶּה מִמָּה שֶׁהֵשִׁיב עַל רַבּוֹתֵינוּ בְּעִנְיַן פִּינְחָס (במדבר כה יב) וְזוּלָתוֹ בִּמְקוֹמוֹת הַרְבֵּה, וְלָמָּה יַזְכִּירֵם הַכָּתוּב, כָּל יְסוֹדוֹת הַתּוֹרָה בְּנִסִּים נִסְתָּרִים הֵם, וְעַם הַתּוֹרָה אֵין בְּכָל עִנְיָנוֹ רַק נִסִּים לֹא טֶבַע וּמִנְהָג, שֶׁהֲרֵי יְעוּדֵי הַתּוֹרָה כֻּלָּם אוֹתוֹת וּמוֹפְתִים, כִּי לֹא יִכָּרֵת וָיָמוּת בְּטֶבַע הַבָּא עַל אַחַת מִן הָעֲרָיוֹת אוֹ הָאוֹכֵל חֵלֶב, וְלֹא יִהְיוּ הַשָּׁמַיִם כַּבַּרְזֶל בְּטִבְעָם מִפְּנֵי זָרְעֲנוּ בַּשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִית, וְכֵן כָּל יְעוּדֵי הַתּוֹרָה בַּטּוֹבוֹת הָהֵן וְכָל הַצָּלָחַת הַצַּדִּיקִים בְּצִדְקָתָם וְכָל תְּפִלּוֹת דָּוִד מַלְכֵּנוּ וְכָל תְּפִלּוֹתֵינוּ – נִסִּים וְנִפְלָאוֹת, אֶלָּא שֶׁאֵין בָּהֶם שִׁנּוּי מִפָּרָסָם בְּטִבְעוֹ שֶׁל עוֹלָם כַּאֲשֶׁר הִזְכַּרְתִּי זֶה כְּבָר (רמב"ן על בראשית י"ז:א') וְעוֹד אֲפָרְשֵׁנּוּ בְּעֶזְרַת הַשֵּׁם (שמות ו ב ויקרא כו יא). וְהִנֵּה אֶתֵּן לְךָ עֵד נֶאֱמָן עַל מָה שֶׁאָמַרְתִּי, יַדְעֵנוּ כִּי מֵעֵת בּוֹא יִשְׂרָאֵל לָאָרֶץ עַד לֶדֶת אַדּוֹנֵינוּ דָּוִד הָיָה כִּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת וְשִׁבְעִים שָׁנָה, וְהַיָּמִים יִתְחַלְּקוּ לְאַרְבָּעָה דוֹרוֹת, שְׁלֹמוֹן וּבֹעַז וְעוֹבֵד וְיִשַׁי, וַיִּגִּיעַ לְכָל אֶחָד מֵהֶם צ"ג שָׁנָה, וְהִנֵּה כֻּלָּם זְקֵנִים קָרוֹב לְאַבְרָהָם וְהָיוּ מוֹלִידִים כָּל אֶחָד בְּשָׁנַת מוֹתוֹ שֶׁלֹּא כְּדֶרֶךְ כָּל הָאָרֶץ, כִּי אֵין הַחַיִּים בִּזְמַנָּם מֵאָה שָׁנָה. וְאִם הוֹלִיד אֶחָד מֵהֶם בְּבַחֲרוּתוֹ כַּמִּנְהָג, יִהְיוּ הָאֲחֵרִים זְקֵנִים מְאֹד יוֹתֵר מֵאַבְרָהָם, וְיִהְיֶה בָּהֶם הַפֶּלֶא גָּדוֹל יוֹתֵר מְאֹד, כִּי יְמֵי הָאָדָם בְּדוֹר אַבְרָהָם אֲרֻכִּים וּבִשְׁנוֹת דָּוִד חָזְרוּ לְמַחֲצִיתָם. וְאוּלַי חָיוּ יוֹתֵר, כִּי אֶפְשָׁר שֶׁהָיוּ לִשְׁלֹמוֹן יָמִים רַבִּים בְּבוֹאָם לָאָרֶץ. וְלָכֵן נָתְנוּ אַנְשֵׁי הַקַּבָּלָה וְהֵם חַכְמֵי אֱמֶת לְעוֹבֵד יָמִים רַבִּים, וְהוּא גַּם נִסְתָּר נַעֲשָׂה לַאֲבִי הַמְּלוּכָה בֶּן הַצַּדֶּקֶת הַבָּאָה לַחֲסוֹת תַּחַת כַּנְפֵי הַשְּׁכִינָה. וְכֵן יַזְכִּירוּ בְּאִמּוֹ אֹרֶךְ יָמִים רַבִּים. וּכְבָר פֵּרַשְׁתִּי כִּי הַפֶּלֶא בְּאַבְרָהָם אֵינֶנּוּ כַּאֲשֶׁר יַחְשֹׁב הֶחָכָם הַנִּזְכָּר וְזוּלָתוֹ מִבַּעֲלֵי הַמִּקְרָא, כִּי אַבְרָהָם הוֹלִיד אֶת יִצְחָק טֶרֶם מוֹתוֹ שִׁבְעִים וְחָמֵשׁ שָׁנָה, וְהִנֵּה לֹא עָבְרוּ עָלָיו שְׁנֵי חֲלָקִים בְּיָמָיו, וְהָאֲנָשִׁים בְּכָל דּוֹר אֵין הַזִּקְנָה בָּהֶם עַד עֲבֹר עֲלֵיהֶם שְׁלֹשֶׁת חֶלְקֵי יְמוֹתָם, כַּאֲשֶׁר יַחְשְׁבוּ הָרוֹפְאִים הַיַּלְדוּת וְהַבַּחֲרוּת וְהָאִישׁוּת וְהַזִּקְנָה, וּבַדּוֹרוֹת הָאֵלֶּה אֲשֶׁר הַיָּמִים בָּהֶם כְּשִׁבְעִים שָׁנָה לֹא יַחְשְׁבוּ לוֹ הָרוֹפְאִים זִקֵּן עַד אַחַר שִׁשִּׁים. וְעוֹד כִּי אַבְרָהָם הוֹלִיד בָּנִים רַבִּים אַחֲרֵי אַרְבָּעִים שָׁנָה מִלֶּדֶת יִצְחָק, וְיִהְיֶה הַפֶּלֶא כִּפְלֵי כִּפְלַיִם. וְאִם נֹאמַר שֶׁהֶחְזִירוּ הָאֵל לִימֵי בְּחוּרוֹתָיו, יִקָּשֶׁה עָלָיו כִּי לֹא הִזְכִּיר הַכָּתוּב הַפֶּלֶא הַגָּדוֹל הַזֶּה וְהוּא גַּם גָּלוּי וּמְפֹרָסָם בְּהֶפְךְ מִן הַטֶּבַע. וּמִן הַיְּדוּעַ כִּי הָאֲנָשִׁים בַּדּוֹר הַזֶּה מֵהֶם שֶׁיּוֹלִידוּ בְּזִקְנָתָם עַד מְלֹאת שִׁבְעִים שָׁנָה אוֹ שְׁמוֹנִים שָׁנָה וְיוֹתֵר כְּפִי הִתְקוֹמֵם בָּהֶם הַלַּחוּת לְפִי טִבְעָם, וְגַם הַנָּשִׁים אֵין לָהֶן זְמַן, וְכָל עוֹד הֵיוֹת לָהֶן הָאוֹרַח תִּלָּדְנָה. רַק הַתַּמָּה בְּאַבְרָהָם וְשָׂרָה כַּאֲשֶׁר פֵּרַשְׁתִּי שָׁם, מִפְּנֵי שֶׁלֹּא הוֹלִידוּ בִּנְעוּרֵיהֶם וְעַתָּה הוֹלִידוּ זֶה מִזֶּה, וְעוֹד בְּשָׂרָה הָיָה פֶּלֶא כִּי חָדַל מִמֶּנָּה אֹרַח כַּנָּשִׁים וְאַחֲרֵי כֵן לֹא תִּלָּדְנָה. וְהִנֵּה אִם יִהְיוּ יְמֵי יוֹכֶבֶד כִּימֵי אָבִיהָ, וְתִתְקַיֵּם בָּהּ הַלַּחוּת עַד קָרוֹב לְזִקְנָתָהּ כְּמִשְׁפַּט הַנָּשִׁים, אֵינֶנּוּ פֶּלֶא אִם תּוֹלִיד בַּזְּמַן אֲשֶׁר נָתְנוּ לָהּ רַבּוֹתֵינוּ, מִפְּנֵי שֶׁרָצָה הָאֱלֹהִים לְגָאֵל אֶת יִשְׂרָאֵל עַל יְדֵי הָאַחִים הָאֵלֶּה וְלֹא הִגִּיעַ הַקֵּץ, אֹחֵר לְדָתָם יָמִים רַבִּים עַד כִּי זָקְנָה אִמָּם, וְלֹא יִפָּלֵא מֵה' דָּבָר:

יח אֵלֶּה בְּנֵי זִלְפָּה וְגוֹ' בְּנֵי רָחֵל אֵשֶׁת יַעֲקֹב וְגוֹ' דֶּרֶךְ הַכָּתוּב לִמְנוֹת בְּנֵי הַגְּבִירוֹת יַחַד בַּתְּחִלָּה, כְּמוֹ שֶׁאָמַר בְּסֵדֶר וַיִּשְׁלַח יַעֲקֹב (לעיל לה כג-כו) וּבְסֵדֶר וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל (שמות א ב-ד), אוֹ לִמְנוֹתָם כְּתוֹלְדוֹתָם, הַבְּכֹר כִּבְכֹרָתוֹ וְהַצָּעִיר כִּצְעִירָתוֹ, כַּאֲשֶׁר עָשָׂה בִּבְרָכָתָם בְּסֵדֶר וַיְחִי יַעֲקֹב. אֲבָל בְּכָאן מִפְּנֵי שֶׁבָּא לִמְנוֹת מִסְפָּרָם כִּי בְּשִׁבְעִים נֶפֶשׁ יָרְדוּ מִצְרַיְמָה, הִקְדִּים הַמְרֻבֶּה בִּנְפָשׁוֹת. וּלְכָךְ הִזְכִּיר רָחֵל בְּתוֹךְ הַלַּחֵנוֹת, וְהֻצְרַךְ לְהַזְכִּירָהּ בְּכָבוֹד, וְאָמַר "אֵשֶׁת יַעֲקֹב", כַּאֲשֶׁר הִזְכַּרְתִּי לְמַעְלָה (לא לג מד כז):

כט וַיֶּרֶא אֲלֵיו יוֹסֵף נִרְאָה אֶל אָבִיו, "וַיִּבְךְּ עַל צַוָּארָיו עוֹד", לְשׁוֹן הַרְבַּית בְּכִיָּה. אֲבָל יַעֲקֹב לֹא נָפַל עַל צַוָּאר יוֹסֵף בְּנוֹ וְלֹא נְשָׁקוֹ, וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ שֶׁהָיָה קוֹרֵא קְרִיאַת שְׁמַע, לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על בראשית מ"ו:כ"ט). וְלֹא יָדַעְתִּי טַעַם בְּ"וַיֶּרֶא אֲלֵיו", כִּי בְּיָדוּעַ שֶׁנִּתְרָאוּ כַּאֲשֶׁר נָפַל עַל צַוָּארָיו, וְעוֹד כִּי אֵינֶנּוּ דֶּרֶךְ כָּבוֹד שֶׁיִּפֹּל יוֹסֵף עַל צַוְּארֵי אָבִיו, אֲבָל שֶׁיִּשְׁתַּחֲוֶה לוֹ אוֹ שֶׁיִּנָּשֵׁק יָדָיו, כַּכָּתוּב (בראשית מ"ח:י"ב) "וַיּוֹצֵא יוֹסֵף אֹתָם מֵעִם בִּרְכָּיו וַיִּשְׁתַּחוּ לְאַפָּיו", וְהַשָּׁעָה הַזֹּאת רְאוּיָה יוֹתֵר לְהִשְׁתַּחֲוֹת לוֹ. וְכֵן כָּל "עוֹד" בַּכָּתוּב, תּוֹסֶפֶת עַל עִקַּר הוּא, אֵינֶנּוּ כְּמוֹ הַרְבֵּה, "לֹא עַל אִישׁ יָשִׂים עוֹד" (איוב לד כג), שֶׁיָּשִׂים עָלָיו כְּפִי חֶטְאָיו וְלֹא יוֹתֵר. וְהַנָּכוֹן בְּעֵינַי כִּי כְּבָר הָיוּ עֵינֵי יִשְׂרָאֵל כְּבֵדִים קְצָת מִזֹּקֶן, וּכְשֶׁבָּא יוֹסֵף בְּמַרְכֶּבֶת הַמִּשְׁנֶה וְעַל פָּנָיו הַמִּצְנֶפֶת כְּדֶרֶךְ מַלְכֵי מִצְרַיִם לֹא הָיָה נִכָּר לְאָבִיו וְגַם אָחָיו לֹא הִכִּירוּהוּ, לְפִיכָךְ הִזְכִּיר הַכָּתוּב כִּי כַּאֲשֶׁר נִתְרָאָה אֶל אָבִיו שֶׁהִבִּיט בּוֹ וְהִכִּירוֹ, נָפַל אָבִיו עַל צַוָּארָיו וּבָכָה עָלָיו עוֹד כַּאֲשֶׁר יִבְכֶּה עָלָיו תָּמִיד עַד הַיּוֹם הַזֶּה כְּשֶׁלֹּא רָאָהוּ, וְאַחַר כָּךְ אָמַר "אָמוּתָה הַפָּעַם אַחֲרֵי רְאוֹתִי אֶת פָּנֶיךָ", וְדָבָר יָדוּעַ הוּא מִי דִּמְעָתוֹ מְצוּיָה, אִם הָאָב הַזָּקֵן הַמּוֹצֵא אֶת בְּנוֹ חַי לְאַחַר הַיֵּאוּשׁ וְהָאֵבֶל אוֹ הַבֵּן הַבָּכוּר הַמּוֹלֵךְ. וְאַל תָּחוּשׁ בַּעֲבוּר אָמְרוֹ "וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל", כִּי מִפִּנּוּי יַדֵּבֵר וַיַּחְזֹר וַיַּזְכִּיר שְׁמוֹ, וְכֵן (לעיל מא מח-נ) "וַיַּקְבֵּץ אֶת כָּל אֹכֶל שֶׁבַע שָׁנִים וְגוֹ' וּלְיוֹסֵף יֻלַּד שְׁנֵי בָנִים", וְכֵן בְּמִקּוֹמוֹת רַבִּים תָּמִיד בַּתּוֹרָה וּבַמִּקְרָא:

לב **וְהָאֲנָשִׁים רֹעֵי צֹאן כִּי אַנְשֵׁי מִקְנֶה הָיוּ** אָמַר לָהֶם שֶׁהֵם רוֹעִים, אֲבָל לֹא שֶׁיִּרְעוּ בְּהֵמוֹת שֶׁל אֲחֵרִים, כִּי גַּם בְּשֶׁל עַצְמָם יֵשׁ לָהֶם עֲבָדִים וּבְנֵי בַּיִת יִרְעוּ אוֹתָם, אֶלָּא שֶׁעָשְׂרָם בַּמִּקְנֶה. וְזֶה טַעַם "כִּי אַנְשֵׁי מִקְנֶה הָיוּ", וְהָיָה לָהֶם עֹשֶׁר וַעֲבָדָה רַבָּה מְאֹד בְּמִקְנֶה רַב אֲשֶׁר לָהֶם, כִּי לֹא רָצָה לְהַזְכִּיר רַק לְכָבוֹד:

פרק מז

ד **לָגוּר בָּאָרֶץ בָּאנוּ כִּי אֵין מִרְעֶה לַצֹּאן אֲשֶׁר לַעֲבָדֶיךָ** אֲנִי תָּמֵהַּ בַּשַּׁעַם הַזֶּה שֶׁאָמְרוּ לוֹ, כִּי גַּם בְּמִצְרַיִם אֵין מִרְעֶה כִּי כָּבֵד הָרָעָב בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם כְּמוֹ בְּאֶרֶץ כְּנַעַן אוֹ יוֹתֵר, כִּי עָלֶיהָ הָיְתָה עִקַּר הַגְּזֵרָה. וְאוּלַי אָמְרוּ כִּי בְּאֶרֶץ כְּנַעַן מִפְּנֵי כֹּבֶד הָרָעָב יֹאכְלוּ הָאֲנָשִׁים עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה וְלֹא יַשְׁאִירוּ מִחְיָה לַבְּהֵמָה, אֲבָל בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם יֵשׁ בָּהּ שֶׁבֶר יִחְיוּ בּוֹ הָאֲנָשִׁים וְתִשָּׁאֵר בָּהּ מִרְעֶה מְעַט. וְיִתָּכֵן שֶׁהָיָה בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מִרְעֶה מְעַט בָּאָחוּ מִפְּנֵי הַיְאוֹרִים וְהָאֲגַמִּים:

ה **אָבִיךָ וְאַחֶיךָ בָּאוּ אֵלֶיךָ** הַכְּנֵסַת דְּבָרִים, כְּאוֹמֵר הִנֵּה שָׁמַעְתִּי כִּי אָבִיךָ וְאַחֶיךָ בָּאוּ וְאֶרֶץ מִצְרַיִם לְפָנֶיךָ הִיא. וְהַנָּכוֹן בְּעֵינַי שֶׁיֹּאמַר אָבִיךָ וְאַחֶיךָ אֵלֶיךָ בָּאוּ לִשְׁמֹעַ כְּבוֹדְךָ, וְעָלֶיךָ הִשְׁלִיכוּ יְהָבָם, רְאֵה שֶׁתַּעֲשֶׂה עִמָּהֶם טוֹבָה כִּי עָלֶיךָ הַדָּבָר וְיֵשׁ לְאֵל יָדֶךָ:

ז **וַיְבָרֶךְ יַעֲקֹב אֶת פַּרְעֹה** הִיא שְׁאֵלַת שָׁלוֹם כִּדְרֶךְ כָּל הַנִּרְאִין לִפְנֵי מְלָכִים לִפְרָקִים, לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על בראשית מ"ז:ז'). וְאֵינוֹ נִרְאֶה כֵּן, שֶׁאֵין מִדֶּרֶךְ מוּסַר הַמְּלוּכָה שֶׁיִּשְׁאַל אָדָם בִּשְׁלוֹם הַמֶּלֶךְ, וּכְמוֹ שֶׁאָמְרוּ (שבת פט), כְּלוּם יֵשׁ עֶבֶד שֶׁנּוֹתֵן שָׁלוֹם לְרַבּוֹ. אֲבָל הָיָה בְּרָכָה מַמָּשׁ, שֶׁדֶּרֶךְ הַזְּקֵנִים וְהַחֲסִידִים הַבָּאִים לִפְנֵי הַמְּלָכִים לְבָרֵךְ אוֹתָם בְּעֹשֶׁר וּנְכָסִים וְכָבוֹד וְהִתְנַשֵּׂא מַלְכוּתָם, וּכְעִנְיָן שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (מלכים א א לא) "יְחִי אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ דָּוִד לְעֹלָם". וּבְצֵאתוֹ מִלְּפָנָיו חָזַר וּבֵרַךְ אוֹתוֹ, לְטֹל רְשׁוּת מִלְּפָנָיו, וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ (תנחומא נשא כו), שֶׁיַּעֲלֶה נִילוּס לְרַגְלוֹ:

ט **מְעַט וְרָעִים הָיוּ יְמֵי שְׁנֵי חַיַּי** לֹא יָדַעְתִּי טַעַם הַזָּקֵן אֲבִינוּ, מָה מּוֹסֶר הוּא שֶׁיִּתְאוֹנֵן אֶל הַמֶּלֶךְ, וּמָה טַעַם לֵאמֹר "וְלֹא הִשִּׂיגוּ אֶת יְמֵי שְׁנֵי חַיֵּי אֲבֹתַי", כִּי אוּלַי עוֹד יַשִּׂיגֵם וְיִחְיֶה יוֹתֵר מֵהֶם. וְנִרְאֶה לִי כִּי יַעֲקֹב אָבִינוּ זָרָקָה בּוֹ שִׂיבָה וְהָיָה נִרְאֶה זָקֵן מְאֹד, וּפַרְעֹה תָּמַהּ עַל זִקְנוּתוֹ, כִּי אֵין רֹב אַנְשֵׁי זְמַנּוֹ מַאֲרִיכִים יָמִים כָּל כָּךְ, שֶׁכְּבָר קָצְרוּ שְׁנוֹתָם, וְלָכֵן שָׁאַל לוֹ "כַּמָּה יְמֵי שְׁנֵי חַיֶּיךָ", כִּי לֹא רָאִיתִי כְּמוֹתְךָ זָקֵן בְּכָל מַלְכוּתִי. אָז עָנָה יַעֲקֹב כִּי יָמָיו שְׁלֹשִׁים וּמְאַת שָׁנָה, וְאַל יִתְמַהּ בָּהֶם כִּי מְעַט הֵם כְּנֶגֶד שְׁנוֹת אֲבוֹתָיו שֶׁחָיוּ יוֹתֵר, אֲבָל מִפְּנֵי הֱיוֹתָם רָעִים בְּעָמָל וַאֲנָחָה זָרְקָה בּוֹ שֵׂיבָה וְנִרְאָה זָקֵן מְאֹד:

יא **וַיּוֹשֶׁב יוֹסֵף וַיִּתֵּן לָהֶם אֲחֻזָּה וְגוֹ'** שֶׁהוֹשִׁיב אוֹתָם בְּמֵיטַב הָאָרֶץ וּבַאֲחֻזָּה שֶׁנִּתַּן לָהֶם, כִּי לֹא רָצָה שֶׁיִּהְיוּ כְּגֵרִים בָּאָרֶץ וְקָנָה לָהֶם בָּתִּים וְנַחֲלַת שָׂדֶה וְכֶרֶם נָתַן לָהֶם, וְזֶה מֵרְשׁוּת פַּרְעֹה, כִּי הֵם אָמְרוּ "לָגוּר בָּאָרֶץ בָּאנוּ", לֹא לָדוּר, וּכְשֶׁיַּעֲבֹר הָרָעָב נָשׁוּב לְאַרְצֵנוּ, וּפַרְעֹה אָמַר לְיוֹסֵף "הוֹשֵׁב אֶת אָבִיךָ", שֶׁיּוֹשִׁיבֵם כְּאַנְשֵׁי הָאָרֶץ הַתּוֹשָׁבִים בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן:

יד **וַיְכַלְכֵּל יוֹסֵף אֶת כָּל הַכָּפָף וְגוֹ'** סִפֵּר הַכָּתוּב זֶה וְנָמַר הָעִנְיָן בְּכָל הַפָּרָשָׁה לְהוֹדִיעַ מַעֲלוֹת יוֹסֵף בְּחָכְמָה בִּתְבוּנָה וּבְדַעַת, וְכִי הָיָה אִישׁ אֱמוּנִים שֶׁהֵבִיא כָּל הַכֶּסֶף בֵּית פַּרְעֹה וְלֹא עָשָׂה לְעַצְמוֹ אוֹצְרוֹת כֶּסֶף וּמַטְמוֹנֵי מִסְתָּרִים בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם אוֹ לְשָׁלְחוֹ לְאֶרֶץ כְּנַעַן, אֲבָל נָתַן לַמֶּלֶךְ הַבּוֹטֵחַ בּוֹ כָּל הַכֶּסֶף וְקָנָה לוֹ אֶת הָאֲדָמָה גַּם הַגּוּפוֹת, וּמָצָא בָּזֶה חֵן גַּם כֵּן בְּעֵינֵי הָעָם, כִּי הַשֵּׁם הוּא הַמַּצְלִיחַ אֶת יְרֵאָיו:

טו **וַיִּתֹּם הַכֶּסֶף מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וּמֵאֶרֶץ כְּנַעַן וַיָּבֹאוּ כָל מִצְרַיִם אֶל יוֹסֵף וְגוֹ'** וְהִזְכִּיר כִּי תַּם הַכֶּסֶף מֵאֶרֶץ כְּנַעַן, בַּעֲבוּר כִּי מִצְרַיִם בְּבוֹאָם אֶל יוֹסֵף יַזְכִּירוּ לוֹ זֶה, כִּי אָמְרוּ, אַחֲרֵי שֶׁתַּם הַכֶּסֶף גַּם מֵאֶרֶץ כְּנַעַן וְלֹא יָבֹאוּ עוֹד אֵלֶיךָ לִשְׁבֹּר, לָמָּה נָמוּת נֶגְדֶּךָ כִּי אָפֵס כָּסֶף וּתְמִיתֵנוּ חִנָּם, וְתִשָּׁאֵר הַתְּבוּאָה בְּיָדֶךָ וְאֵין קוֹנֶה:

יח **וַיָּבֹאוּ אֵלָיו בַּשָּׁנָה הַשֵּׁנִית** לִשְׁנֵי הָרָעָב, וְאַף עַל פִּי שֶׁאָמַר יוֹסֵף "וְעוֹד חֲמֵשׁ שָׁנִים אֲשֶׁר אֵין חָרִישׁ וְקָצִיר" (בראשית מ"ה:ו'), מִכֵּיוָן שֶׁבָּא יַעֲקֹב לְמִצְרַיִם בָּאָתָה בְּרָכָה לְרַגְלוֹ וְהִתְחִילוּ לִזְרֹעַ וְכָלָה הָרָעָב, וְכֵן שָׁנִינוּ בְּתוֹסֶפְתָּא דְּסוֹטָה (י ג), לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על בראשית מ"ז:י"ט). וְכָךְ הַזְּכַּר (בראשית רבה פ"ט:ט'), אָמַר רַבִּי יוֹסֵי בְּרַבִּי חֲנִינָא שְׁתֵּי שָׁנִים עָשָׂה רָעָב, כֵּיוָן שֶׁיָּרַד יַעֲקֹב אָבִינוּ לְמִצְרַיִם כָּלָה הָרָעָב, וְאֵימָתַי חָזְרוּ בִּימֵי יְחֶזְקֵאל וְכוּ'. וְאִם כֵּן לֹא נִתְקַיְּמוּ דִּבְרֵי יוֹסֵף כְּפִתְרוֹנוֹ, וְיָבֹא הָעִנְיָן לַחְשֹׁד אוֹתוֹ בְּחָכְמָתוֹ. וְאוּלַי נֹאמַר שֶׁהָיָה הָרָעָב בְּאֶרֶץ כְּנַעַן כִּדְבַר יוֹסֵף, אֲבָל בְּמִצְרַיִם יָרַד יַעֲקֹב אָבִינוּ אֶל הֵיאוֹר לְעֵינֵי פַּרְעֹה וּלְעֵינֵי כָּל מִצְרַיִם וְרָאוּ כָּל עַמּוֹ שֶׁעָלָה נִילוּס לְקָרָאתוֹ, וְיָדְעוּ כִּי בִּרְכַּת ה' הִיא לְרַגְלֵי הַנָּבִיא. וְאִם כֵּן יִהְיֶה "וַיְכַלְכֵּל יוֹסֵף אֶת אָבִיו וְאֶת אֶחָיו לֶחֶם לְפִי הַטָּף" בִּשְׁאָר שְׁנֵי הַשָּׂבָע וְכָל יְמֵי חַיּוֹת אָבִיו, כִּי גַּם אַחֲרֵי מוֹת אָבִיו אָמַר "אָנֹכִי אֲכַלְכֵּל אֶתְכֶם וְאֶת טַפְּכֶם" (בראשית נ':כ"א). וְעִם כָּל זֶה אֲנִי תָּמֵהַּ, שֶׁאִם כֵּן לֹא הָיָה הַחֲלוֹם אֱמֶת, כִּי הֵרְאוּ לוֹ אֶת הַגְּזֵרָה וְלֹא הָעִנְיָן הַנִּהְיֶה וְהַנַּעֲשֶׂה בָּהֶם. וְרָאִיתִי שָׁם בַּתּוֹסֶפְתָּא דְּסוֹטָה, אָמַר רַבִּי יוֹסֵי, כֵּיוָן שֶׁמֵּת יַעֲקֹב אָבִינוּ חָזַר הָרָעָב לְיָשְׁנוֹ וְכוּ'. וְעוֹד שָׁנִינוּ בְּסִפְרֵי (עקב לח), "וַיְבָרֶךְ יַעֲקֹב אֶת פַּרְעֹה", בַּמֶּה בֵּרְכוֹ, שֶׁנִּמְנַע שְׁנֵי הָרָעָב, אַף עַל פִּי כֵן שָׁלְמוּ אַחַר מִיתָתוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר "וְעַתָּה אַל תִּירָאוּ אָנֹכִי אֲכַלְכֵּל אֶתְכֶם", מָה כִּלְכּוּל הָאָמוּר לְהַלָּן (פרק מה יא) בִּשְׁנֵי רָעָבוֹן הַכָּתוּב מְדַבֵּר, אַף כִּלְכּוּל הָאָמוּר כָּאן בִּשְׁנֵי רָעָבוֹן הַכָּתוּב מְדַבֵּר. רַבִּי שִׁמְעוֹן אוֹמֵר, אֵין זֶה קִדּוּשׁ הַשֵּׁם שֶׁכָּל זְמַן שֶׁהַצַּדִּיקִים בָּעוֹלָם בְּרָכָה בָּעוֹלָם, נִסְתַּלְּקוּ מִן הָעוֹלָם נִסְתַּלְּקָה בְּרָכָה מִן הָעוֹלָם, עַד כָּאן. וְהִנֵּה אֶת דִּבְרֵי רַבִּי יוֹסֵי מִדִּבְרֵי אַבָּא, שֶׁזֶּה קִדּוּשׁ הַשֵּׁם שֶׁכָּל זְמַן שֶׁהַצַּדִּיקִים בָּעוֹלָם בְּרָכָה בָּעוֹלָם, נִסְתַּלְּקוּ מִן הָעוֹלָם נִסְתַּלְּקָה בְּרָכָה מִן הָעוֹלָם, עַד כָּאן. וְהִנֵּה

הַשִּׁלִּים הָרָעָב חֲמֵשׁ הַשָּׁנִים הַנּוֹתָרוֹת. וְדַעַת רַבִּי אַבְרָהָם שֶׁהָיוּ אֵלּוּ שְׁתֵּי הַשָּׁנִים לְאַחַר בּוֹא יַעֲקֹב לְמִצְרַיִם, וְכָךְ כָּתַב, מָצִינוּ בַּדָּרָשׁ כִּי נִסְתַּלֵּק הָרָעָב בִּזְכוּת יַעֲקֹב, גַּם יִתָּכֵן שֶׁהָיָה רָעָב שָׁלֹשׁ שָׁנִים וְלֹא הָיָה כְּמוֹ ד׳ שֶׁעָבְרוּ. וְאֵין דְּבָרָיו נְכוֹנִים כְּלָל, כִּי מִסִּפֵּר הַחֲלוֹם וְשִׁבְרוֹ יַשְׁוֶה כָּל הַשֶּׁבַע שָׁנִים, וְאֵלּוּ הָיָה כֵּן יַזְכִּיר הַכָּתוּב עִנְיָנָם שֶׁל הַשָּׁנִים הָאֵלֶּה. אֲבָל עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט לִקֵּט יוֹסֵף אֶת כָּל הַכֶּסֶף הַנִּמְצָא בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וּבְאֶרֶץ כְּנַעַן בְּחָמֵשׁ שָׁנִים וְהֵבִיא אוֹתוֹ אֶל פַּרְעֹה, כִּי אִיךְ יִתָּכֵן שֶׁיִּהְיֶה הַכֶּסֶף הַמְקֻבָּץ בְּשָׁנָה אַחַת, אֲבָל הַכֶּסֶף הִסְפִּיק לָהֶם כָּל חֲמֵשׁ שָׁנִים, כִּי כֵן הַדָּבָר בְּמִנְהָגוֹ שֶׁל עוֹלָם. וּבַעֲבוּר שֶׁלֹּא נִתְחַדֵּשׁ וְנִשְׁתַּנָּה דָּבָר אֶחָד בְּכָל אֵלֶּה הַשָּׁנִים לֹא סִפֵּר בָּהֶם הַכָּתוּב, רַק ״וַיְלַקֵּט יוֹסֵף אֶת כָּל הַכֶּסֶף״ וְגוֹ׳. וְאַחֲרֵי שֶׁתַּם הַכֶּסֶף סִפֵּר שֶׁבָּאוּ אֶל יוֹסֵף, וְהָיָה זֶה בַּשָּׁנָה הַשִּׁשִּׁית, וְנָתַן לָהֶם בְּמִקְנֵיהֶם לֶחֶם, רַק נִזְהָלָם בּוֹ שֶׁיֹּאכְלוּ לְפִי חִיּוּתָם וְלֹא לְשָׂבְעָה. וְתִתַּם הַשָּׁנָה הַהִיא אֲשֶׁר נָדַר לָהֶם לְנַהֲלָם בַּלֶּחֶם בְּכָל מִקְנֵיהֶם, וְהִיא הַשָּׁנָה הַשִּׁשִּׁית, וַיָּבֹאוּ אֵלָיו בַּשָּׁנָה הַשֵּׁנִית לָהּ וְאָמְרוּ לוֹ שֶׁיִּקְנֶה אוֹתָם וְאֶת אַדְמָתָם בַּלֶּחֶם שֶׁיֹּאכִילֵם בַּשָּׁנָה הַזֹּאת הַשְּׁבִיעִית, וְאַחַר שֶׁתִּהְיֶה הָאָרֶץ לְפַרְעֹה יִתֵּן לָהֶם זֶרַע שֶׁלֹּא תֵּשַׁם הָאֲדָמָה, כִּי יָדְעוּ כִּי כָלוּ שֶׁבַע שְׁנֵי הָרָעָב וְיִהְיֶה לָהֶם זֶרַע וְקָצִיר. וְזֶה טַעַם ״וַיְכַלְכֵּל יוֹסֵף לֶחֶם לְפִי הַטָּף״, שֶׁנָּתַן לָהֶם בִּשְׁנוֹת הָרָעָב כְּדֵי צָרְכָּם לֶחֶם, כִּי ״לְפִי הַטָּף״ יִרְמֹז כֵּן:

יט **קְנֵה אֹתָנוּ וְאֶת אַדְמָתֵנוּ** הִנֵּה אָמְרוּ לוֹ שֶׁגַּם גּוּפָם יִקְנֶה לַעֲבָדִים לְפַרְעֹה, וְכֵן אָמַר ״הֵן קָנִיתִי אֶתְכֶם הַיּוֹם וְאֶת אַדְמַתְכֶם״, אֲבָל אָמַר ״וַיְקַן יוֹסֵף אֶת כָּל אַדְמַת מִצְרַיִם לְפַרְעֹה כִּי מָכְרוּ מִצְרִים אִישׁ שָׂדֵהוּ״, וְלֹא אָמַר שֶׁיִּקְנֶה גּוּפָם, רַק הָאֲדָמָה. וְהַטַּעַם, כִּי הֵם אָמְרוּ לוֹ שֶׁיִּקְנֶה אוֹתָם לַעֲבָדִים עוֹשֵׂי מְלֶאכֶת הַמֶּלֶךְ כִּרְצוֹנוֹ, וְהוּא לֹא רָצָה רַק לִקְנוֹת אֶת הָאֲדָמָה, וְהִתְנָה עִמָּהֶם שֶׁיַּעַבְדוּ אוֹתָהּ לְעוֹלָם וְיִהְיוּ בָּהּ אֲרִיסֵי בָּתֵּי אָבוֹת לְפַרְעֹה. וְאַחֲרֵי כֵּן אָמַר לָהֶם, ״הֵן קָנִיתִי אֶתְכֶם הַיּוֹם וְאֶת אַדְמַתְכֶם לְפַרְעֹה״, לֹא לַעֲבָדִים כַּאֲשֶׁר אָמַרְתֶּם לִי, רַק עִם הָאֲדָמָה תִּהְיוּ לוֹ, וְהִנֵּה רָאוּי שֶׁיִּטֹּל הַמֶּלֶךְ שֶׁהוּא אָדוֹן הַקַּרְקַע אַרְבַּע הַיָּדוֹת וְאַתֶּם הַחֲמִישִׁית, אֲבָל אֲנִי אֶתְחַסֵּד עִמָּכֶם שֶׁתִּטְּלוּ אַתֶּם חֵלֶק בַּעַל הַקַּרְקַע וּפַרְעֹה יִטֹּל הַחֵלֶק הָרָאוּי לָאָרִיס, אֲבָל תִּהְיוּ קְנוּיִים לוֹ שֶׁלֹּא תּוּכְלוּ לַעֲזֹב אֶת הַשָּׂדוֹת. וְזֶה טַעַם מָה שֶּׁנִּדְרוּ לוֹ ״וְהָאֲדָמָה לֹא תֵּשָׁם״, שֶׁלֹּא תֵּשַׁם לְעוֹלָם. וּלְכָךְ אָמְרוּ לוֹ ״נִמְצָא חֵן בְּעֵינֶיךָ אֲדֹנִי״, שֶׁהִקַּלְתָּ עָלֵינוּ לִטֹּל אַרְבַּע הַיָּדוֹת שֶׁנּוּכַל לִחְיוֹת בָּהֶם, ״וְהָיִינוּ עֲבָדִים לְפַרְעֹה״ כַּאֲשֶׁר נָדַרְנוּ, שֶׁנַּעֲבֹד אֶת הָאֲדָמָה לִרְצוֹנוֹ:

כח **וַיְחִי יַעֲקֹב בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם שְׁבַע עֶשְׂרֵה שָׁנָה** כְּבָר הִזְכַּרְתִּי (רמב״ן על בראשית מ״ג:י״ד) כִּי רֶדֶת יַעֲקֹב לְמִצְרַיִם הוּא גְּלוּתֵנוּ הַיּוֹם בְּיַד הַחַיָּה הָרְבִיעִית (דניאל ז ז) רוֹמִי הָרִשָּׁעָה, כִּי בְּנֵי יַעֲקֹב הֵם עַצְמָם סִבְּבוּ רִדְתָּם שָׁם בְּמִכְיֶרֶת יוֹסֵף אֲחִיהֶם, וְיַעֲקֹב יָרַד שָׁם מִפְּנֵי הָרָעָב וְחָשַׁב לְהִנָּצֵל עִם בָּנוֹ בְּבֵית אוֹהֵב לוֹ, כִּי פַּרְעֹה אוֹהֵב אֶת יוֹסֵף וּכְבָר לוֹ, וְהָיוּ סְבוּרִים לַעֲלוֹת מִשָּׁם כִּכְלוֹת הָרָעָב מֵאֶרֶץ כְּנַעַן, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ (בראשית מ״ז:ד׳) ״לָגוּר בָּאָרֶץ בָּאנוּ כִּי אֵין מִרְעֶה לַצֹּאן אֲשֶׁר לַעֲבָדֶיךָ כִּי כָבֵד הָרָעָב בְּאֶרֶץ כְּנָעַן״, וְהִנֵּה לֹא עָלוּ, אֲבָל אָרַךְ עֲלֵיהֶם הַגָּלוּת וּמֵת שָׁם וְעָלוּ עַצְמוֹתָיו, וְזִקְנֵי פַּרְעֹה וְשָׂרָיו הֶעֱלוּהוּ וְעָשׂוּ עִמּוֹ אֵבֶל כָּבֵד, וְכֵן אֲנַחְנוּ עִם רוֹמִי וֶאֱדוֹם אַחֵינוּ הַסְבוֹנוּ בִּיאָתֵנוּ בְּיֶדֶם, כִּי כָּרְתוּ בְּרִית עִם הָרוֹמְיִים, וְאַגְרִיפַּס הַמֶּלֶךְ הָאַחֲרוֹן לְבֵית שֵׁנִי בָּרַח אֲלֵיהֶם לְעֶזְרָה, וּמִפְּנֵי הָרָעָב נִלְכְּדוּ אַנְשֵׁי יְרוּשָׁלַיִם, וְהַגָּלוּת אָרַךְ עָלֵינוּ מְאֹד לֹא נוֹדַע קִצּוֹ כִּשְׁאָר הַגָּלֻיּוֹת, וַאֲנַחְנוּ בּוֹ כְּמֻתִּים אוֹמְרִים יָבְשׁוּ עַצְמוֹתֵינוּ נִגְזַרְנוּ לָנוּ, וַיַּעֲלוּ אוֹתָנוּ מִכָּל הָעַמִּים מִנְחָה לַה׳, וְיִהְיֶה לָהֶם אֵבֶל כָּבֵד בִּרְאוֹתָם כְּבוֹדֵנוּ, וַאֲנַחְנוּ נִרְאֶה בְּנִקְמַת ה׳, יְקִימֵנוּ וְנִחְיֶה לְפָנָיו:

כט **וַיִּקְרְבוּ יְמֵי יִשְׂרָאֵל לָמוּת** פִּתְרוֹנוֹ, כַּאֲשֶׁר קָרְבוּ יְמֵי יִשְׂרָאֵל לָמוּת קָרָא לִבְנוֹ לְיוֹסֵף, וְהוּא בַּשָּׁנָה הָאַחֲרוֹנָה לְיָמָיו. וְעִנְיָנוֹ, כִּי הִרְגִּישׁ בְּעַצְמוֹ אֲפִיסַת הַכֹּחוֹת וְיִתְרוֹן הַחֻלְשָׁה וְאֵינֶנּוּ חוֹלֶה, אֲבָל יָדַע כִּי לֹא יַאֲרִיךְ יָמִים, וְלָכֵן קָרָא לִבְנוֹ לְיוֹסֵף, וְאַחֲרֵי שׁוּב יוֹסֵף לְמִצְרַיִם חָלָה, וְהֻגַּד לְיוֹסֵף וּבָא לְפָנָיו עִם שְׁנֵי בָּנָיו כְּדֵי שֶׁיְּבָרְכֵם. וְכֵן ״וַיִּקְרְבוּ יְמֵי דָוִד לָמוּת״ (מלכים א ב א), וְשָׁם (שם פסוק ב) נֶאֱמַר ״אָנֹכִי הֹלֵךְ בְּדֶרֶךְ כָּל הָאָרֶץ״, כִּי יָדַע בְּנַפְשׁוֹ כֵּן:

לא **הִשָּׁבְעָה לִי וַיִּשָּׁבַע לוֹ** לֹא הָיָה יַעֲקֹב חוֹשֵׁד בִּבְנוֹ הַצַּדִּיק הָאָהוּב לוֹ שֶׁיַּמְרֶה עַל מִצְוַת אָבִיו וְעַל הַדָּבָר אֲשֶׁר הִבְטִיחוֹ וְאָמַר ״אָנֹכִי אֶעֱשֶׂה כִּדְבָרֶיךָ״, אֲבָל עָשָׂה כֵּן לְחַזֵּק הָעִנְיָן בְּעֵינֵי פַּרְעֹה, אוּלַי לֹא יִתֵּן לוֹ רְשׁוּת לְהִפָּרֵד מִמֶּנּוּ, וְיֹאמַר לוֹ שְׁלַח אֶת אַחֶיךָ וְאֶת עֲבָדֶיךָ וְיַעֲלוּהוּ שָׁם, אוֹ שֶׁיִּחְפֹּץ פַּרְעֹה שֶׁיִּקָּבֵר הַנָּבִיא בְּאַרְצוֹ לְכָבוֹד לָהֶם וּלְזִכּוּת, וְלָכֵן הִשְׁבִּיעוֹ, כִּי לֹא יִהְיֶה נָכוֹן לְהַעֲבִירוֹ עַל שְׁבוּעָתוֹ, וְגַם יוֹסֵף יִצְטָרֵךְ יוֹתֵר לְהִשְׁתַּדֵּל בָּעִנְיָן מִפְּנֵי הַשְּׁבוּעָה, וְכֵן הָיָה הַדָּבָר, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (בראשית נ׳:ו׳) ״עֲלֵה וּקְבֹר אֶת אָבִיךָ כַּאֲשֶׁר הִשְׁבִּיעֶךָ״:

פרק מח

ו **וּמוֹלַדְתְּךָ אֲשֶׁר הוֹלַדְתָּ אַחֲרֵיהֶם** אִם תּוֹלִיד עוֹד בָּנִים לֹא יִהְיוּ בְּמִנְיַן בָּנַי אֶלָּא בְּתוֹךְ שִׁבְטֵי אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה יִהְיוּ נִכְלָלִין, וְלֹא יִהְיֶה לָהֶם שֵׁם כְּשְׁאָר הַשְּׁבָטִים לְעִנְיַן הַנַּחֲלָה. וְאַף עַל פִּי שֶׁנִּתְחַלְּקָה אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל לְמִנְיַן גְּלְגְּלוֹתָם, כִּדְכְתִיב ״לָרֹב תַּרְבֶּה נַחֲלָתוֹ״, וְכָל אִישׁ נָטַל בְּשָׁוֶה חוּץ מִן הַבְּכוֹרוֹת, מִכָּל מָקוֹם לֹא נִקְרְאוּ שְׁבָטִים אֶלָּא אֵלּוּ, לְשׁוֹן רַשִׁ״י (רש״י על בראשית מ״ח:ו׳). וְזֶה אֵינֶנּוּ נָכוֹן, שֶׁאִם כֵּן אֵין הַבְּכוֹרָה לְיוֹסֵף אֶלָּא לְעִנְיַן הַכָּבוֹד בִּלְבַד, שֶׁיִּקָּרְאוּ בָּנָיו שְׁבָטִים, וְהַכָּתוּב אוֹמֵר ״בְּנַחֲלָתָם״, וּבַגְּמָרָא אָמְרוּ, לְנַחֲלָה הַקְּשׁוּיִים לִרְאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן וְלֹא לְדָבָר אַחֵר וְכוּ׳, כִּדְאִיתָא בְּהוֹרָיוֹת (ו), וְהִזְכִּירוּ רַבּוֹתֵינוּ בְּכָל מָקוֹם (ב״ב קכג) שֶׁהָיָה יוֹסֵף בְּכוֹר לְנַחֲלָה וְיֶרֶשׁ פִּי שְׁנַיִם כְּאֶחָד כְּמִשְׁפַּט כָּל בְּכוֹר, וְלֹא הָיְתָה בְּכוֹרָתוֹ לְהַקְרֵא שְׁבָטִים בִּלְבַד כִּדְבְרֵי הָרַב. וּמִזֶּה נִלְמַד עוֹד

שֶׁלֹּא חִלְקוּ הָאָרֶץ לְכָל שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל לְגַלְגְּלֹתָם, שֶׁאִם כֵּן מָה הַבְּכוֹרָה הַזֹּאת בַּיַּיְשָׁה. וְאִם נֹאמַר שֶׁנָּתְנוּ לְכָל אֶחָד וְאֶחָד מִבְּנֵי יוֹסֵף פִּי שְׁנַיִם כְּאֶחָד מִכָּל אֵישֵׁי שְׁאָר הַשְּׁבָטִים, לֹא הָיָה בַּכָּתוּב כְּלָל, וְלֹא מָצִינוּ בְּיַעֲקֹב שֶׁיִּתֵּן בְּכוֹרָה לְיוֹסֵף אֶלָּא שֶׁאָמַר בְּכָאן כִּרְאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן יִהְיוּ לִי, וּמִזֶּה אָמַר הַכָּתוּב (דהי״א ה א) ״נְתֻנָה בְּכֹרָתוֹ לִבְנֵי יוֹסֵף בֶּן יִשְׂרָאֵל״, אִם כֵּן הָיוּ לְגַמְרֵי כִּשְׁנֵי שְׁבָטִים וְהִיא בְּכוֹרָתוֹ, וְכָךְ הֵם דִּבְרֵי חֲכָמִים בְּכָל מָקוֹם (ב״ב קכג). אֲבָל הָעִנְיָן אֵינֶנּוּ כְּלָל כְּמוֹ שֶׁאָמַר הָרַב, שֶׁאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל לַשְּׁבָטִים נִתְחַלְּקָה, שְׁנַיִם עָשָׂר חֲלָקִים שָׁוִים עָשׂוּ מִמֶּנָּה, וְנָטַל שֵׁבֶט שִׁמְעוֹן הַמִּמְעָט שֶׁבָּהֶם כְּשֵׁבֶט יְהוּדָה שֶׁמִּרֻבֶּה בְּאֶכְלוּסִין, וְנָטְלוּ אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה כִּרְאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן בְּשָׁוֶה. וְכָךְ הֶעֱלוּ בַּגְּמָרָא פֶּרֶק יֵשׁ נוֹחָלִין (שם). וְכָתוּב (יחזקאל מז יג) ״תִּתְנַחֲלוּ בָּאָרֶץ לִשְׁנֵים עָשָׂר שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל יוֹסֵף חֲבָלִים״, וְכֵן אָמַר אוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על בראשית מ״ט:כ״ב) ״תְּרֵין שִׁבְטִין יִפְקוּן מִבְּנוֹהִי יְקַבְּלוּן חוּלָקָא וַאֲחָסָנְתָּא״, שֶׁיִּהְיוּ שָׁוִים בְּקַבָּלַת הַנַּחֲלָה. וְטַעַם ״חוּלָקָא״ – חֵלֶק בְּכוֹר, וְ״אַחְסָנְתָּא״ – יְרֻשַּׁת הַפְּשׁוּט. וּמָה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (במדבר כו נד) ״לָרַב תַּרְבֶּה נַחֲלָתוֹ וְלַמְעַט תַּמְעִיט״ לְעִנְיַן בְּתֵּי אָבוֹת הַנִּזְכָּרִים בַּפָּרָשָׁה דִּבֵּר הַכָּתוּב, שֶׁהַשֵּׁבֶט מְחַלֵּק חֶלְקוֹ לְבָתֵּי אָבוֹת שֶׁל יוֹצְאֵי מִצְרַיִם, וּבֵית אָב מְרֻבֶּה נוֹתְנִין לוֹ חֵלֶק גָּדוֹל וּבֵית אָב מְמֻעָט נוֹתְנִין לוֹ חֵלֶק קָטָן, וּמֵתִים יוֹרְשִׁים הַחַיִּים, כַּמִּפְרָשׁ בְּסִפְרֵי (פנחס קלב), וְרַשִׁ״י הִזְכִּירוֹ בְּפָרָשַׁת פִּנְחָס (במדבר כו נה). וְהַכֹּל בְּעִנְיַן יוֹסֵף שֶׁהָיָה בְּכוֹר לְנַחֲלָה, וְאִם חִלְקוּ יִשְׂרָאֵל הָאָרֶץ לִשְׁבָטִים כַּמֶּזְכָּר בַּגְּמָרָא (ב״ב קכא), נָתְנוּ לוֹ כִּרְאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן בְּשָׁוֶה. וְאִם אוּלַי נֹאמַר שֶׁחִלְקוּהוּ לְגַלְגְּלֹתָם, כַּנִּגְלֶה מִן הַכָּתוּב, נָתְנוּ לָהֶם כִּפְלַיִם בְּמִסְפָּרָם, חֵלֶק פָּשׁוּט כְּדִין שְׁאָר הָאֲנָשִׁים וְחֵלֶק שֵׁנִי בְּכוֹרָה, וְיִהְיֶה טַעַם ״כִּרְאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן״ – כִּפְלַיִם בְּמִסְפָּרָם. אֲבָל שֶׁיִּהְיֶה יוֹסֵף כִּשְׁאָר הַשְּׁבָטִים בַּנַּחֲלָה וְתִהְיֶה הַבְּכוֹרָה לְהַקְּרֵא שְׁנֵי שְׁבָטִים כְּמַאֲמַר הָרַב, זֶה דָּבָר שֶׁאִי אֶפְשָׁר בְּשׁוּם פָּנִים:

ז **וְאָקְבְּרָה שָּׁם** כָּתוּב בְּפֶרוּשׁ רַשִׁ״י, וְלֹא הוֹלַכְתִּיהָ אֶפְלוּ לְבֵית לֶחֶם לְהַכְנִיסָהּ לָאָרֶץ. וְלֹא יָדַעְתִּי מַהוּ, וְכִי בְּחוּצָה לָאָרֶץ נִקְבְּרָה חַס וְשָׁלוֹם, שֶׁהֲרֵי בָּאָרֶץ מֵתָה וְשָׁם נִקְבְּרָה, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר כָּאן בַּפָּרָשָׁה ״מֵתָה עָלַי רָחֵל בְּאֶרֶץ כְּנַעַן״, וְשָׁם כָּתוּב עוֹד מִפְּרָשׁ (בראשית ל״ה:ו׳) ״וַיָּבֹא יַעֲקֹב לוּזָה אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ כְּנַעַן הִיא בֵּית אֵל״, וּכְתִיב (שם פסוק טז) ״וַיִּסְעוּ מִבֵּית אֵל וַיְהִי עוֹד כִּבְרַת הָאָרֶץ לָבוֹא אֶפְרָתָה״ וּמֵתָה בַּדֶּרֶךְ בֵּין בֵּית אֵל וּבֵין בֵּית לֶחֶם אֶפְרָתָה בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל: **וָאֶקְבְּרָה שָּׁם** וְיָדַעְתִּי שֶׁיֵּשׁ בִּלְבָבְךָ עָלַי, אֲבָל דַּע לְךָ שֶׁעַל פִּי הַדִּבּוּר קְבַרְתִּיהָ שָׁם, שֶׁתִּהְא לְעֶזְרָה לְבָנֶיהָ כְּשֶׁיִּגְלֶם נְבוּזַרְאֲדָן וְהָיוּ עוֹבְרִים דֶּרֶךְ שָׁם, יָצְתָה עַל קִבְרָהּ וּבְקָשָׁה רַחֲמִים עֲלֵיהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיהו לא יד) ״קוֹל בְּרָמָה נִשְׁמָע רָחֵל מְבַכָּה עַל בָּנֶיהָ״, וְהקב״ה מְשִׁיבָהּ, ״יֵשׁ שָׂכָר לִפְעֻלָּתֵךְ וְגוֹ׳ וְשָׁבוּ בָנִים לִגְבוּלָם״, לְשׁוֹן רַשִׁ״י (רש״י על בראשית מ״ח:ז׳). וְצָרִיךְ עַל כָּל פָּנִים שֶׁיִּהְיֶה רֶמֶז בַּמִּקְרָא לַטַּעַם הַזֶּה שֶׁאָמַר בְּאַגָּדָה זוֹ, וְשָׁמָּא זֶהוּ מָה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב **מֵתָה עָלַי רָחֵל בְּדֶרֶךְ וָאֶקְבְּרָה שָּׁם בְּדֶרֶךְ** כְּלוֹמַר בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר יַעַבְרוּ בָהּ בָּנֶיהָ מֵתָה, וְשָׁם קְבַרְתִּיהָ לְטוֹבָתָם, כִּי הִיא לֹא מֵתָה בַּדֶּרֶךְ רַק בְּרָמָה שֶׁהִיא עִיר בְּאֶרֶץ בִּנְיָמִין וְשָׁם נִקְבְּרָה, אֲבָל בְּדֶרֶךְ שֶׁל עָתִיד מֵתָה, וְהַכָּתוּב לֹא יְפָרֵשׁ בַּעֲתִידוֹת רַק יִרְמֹז בָּהֶם. וְעַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט גַּם כֵּן אָמַר לוֹ כֵּן כְּמִתְנַצֵּל, שֶׁלֹּא יַחַר לְיוֹסֵף בִּרְאוֹת חֻפְצוֹ בִּקְבוּרַת הַמְּעָרָה עַל שֶׁלֹּא קָבַר אִמּוֹ שָׁם וְכַאֲשֶׁר קָבַר שָׁם אֶת לֵאָה, וּלְכָךְ אָמַר לוֹ כִּי מֵתָה בְּאֶרֶץ כְּנַעַן וְלֹא נִקְבְּרָה בְּחוּצָה לָאָרֶץ כַּאֲשֶׁר תִּהְיֶה קְבוּרַת מִצְרַיִם לְיַעֲקֹב, וּמֵתָה בַּדֶּרֶךְ בְּפֶתַע פִּתְאוֹם וְלֹא יָכוֹל לְקָבְרָהּ שָׁם, כִּי אִיךְ יַעֲזֹב אֶת בָּנָיו וְאֶת מִקְנֵהוּ בַּדֶּרֶךְ וְיֵלֵךְ מְהֵרָה עִמָּהּ לִמְעָרַת הַמַּכְפֵּלָה, וְאַיֵּה הָרוֹפְאִים וְהָרְפוּאוֹת לַחֲנֹט אוֹתָהּ, וְזֶה טַעַם ״עָלַי״. וְאַף עַל פִּי שֶׁמְּעָרַת הַמַּכְפֵּלָה אֵינָהּ רְחוֹקָה מִשָּׁם רַק כַּחֲצִי יוֹם, הָיָה יַעֲקֹב כָּבֵד מְאֹד בַּמַּקֵּנָה הַגָּדוֹל וּבְנֵי בַּיִת, וְלֹא יַגִּיעוּ שָׁם רַק בִּימִים רַבִּים, וְכֵן עָשָׂה בַּדֶּרֶךְ הַהוּא יָמִים רַבִּים עַד בּוֹאוֹ אֶל אָבִיו, וְשָׁנוּ חֲכָמִים (מו״ק כז), וְלֹא שֶׁל נָשִׁים לְעוֹלָם מִפְּנֵי הַכָּבוֹד. וַאֲנִי סָבוּר שֶׁהָיוּ אֵלּוּ דִּבְרֵי הִתְנַצְּלוּת, וְגַם יוֹסֵף יוֹדֵעַ שֶׁמֵּתָה בַּדֶּרֶךְ וְנִקְבְּרָה בָּאָרֶץ וְכָבוֹד עָשָׂה לָהּ בְּמוֹתָהּ, אֲבָל הַכַּוָּנָה לְיַעֲקֹב שֶׁלֹּא הוֹלִיךְ אוֹתָהּ לַמְּעָרָה כְּדֵי שֶׁלֹּא יִקְבֹּר שָׁם שְׁתֵּי אֲחָיוֹת, כִּי יְבוֹשׁ מֵאֲבוֹתָיו, וְלֵאָה הִיא הַנִּשֵּׁאת לוֹ רִאשׁוֹנָה בְּהֶתֵּר, וְרָחֵל בְּאַהֲבָתוֹ אוֹתָהּ בַּנֶּדֶר אֲשֶׁר נָדַר לָהּ לְקָחָהּ:

ט **אֲשֶׁר נָתַן לִי אֱלֹהִים בָּזֶה** לֹא הָיָה יוֹסֵף צָרִיךְ לְהוֹדִיעַ לְאָבִיו כִּי בְּמִצְרַיִם נוֹלְדוּ לוֹ, שֶׁהֲרֵי כְּשֶׁפֵּרֵשׁ מִמֶּנּוּ לֹא הָיָה לוֹ אִשָּׁה וּבָנִים, וְהוּא אָמַר לוֹ כְּבָר ״שְׁנֵי בָנֶיךָ הַנּוֹלָדִים לְךָ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם״. וְנִרְאֶה לִי כִּי פֵּרוּשׁ ״בָּזֶה״, בָּעִנְיָן הַזֶּה שֶׁאָמַרְתָּ, שֶׁנָּתָנָם לִי הַשֵּׁם קֹדֶם בּוֹאֲךָ אֵלַי מִצְרַיְמָה, וְהֵם אֲשֶׁר אָמַרְתָּ עֲלֵיהֶם שֶׁהֵם לְךָ. וְכֵן ״וּבָזֶה הַנַּעֲרָה בָּאָה אֶל הַמֶּלֶךְ״ (אסתר ב יג). וְאָמַר ״נָתַן לִי אֱלֹהִים״, שֶׁעָשָׂה לִי הַשֵּׁם נִסִּים עַד שֶׁנָּתַן לִי הַמֶּלֶךְ הָאִשָּׁה וְהָיוּ לִי הַבָּנִים הָאֵלֶּה מִמֶּנָּה:

טו **וַיְבָרֶךְ אֶת יוֹסֵף וַיֹּאמַר** הַטַּעַם כִּי לְבָרֵךְ אֶת יוֹסֵף בְּאַהֲבָתוֹ אוֹתוֹ בֵּרַךְ אֶת בָּנָיו, וַיַּגֵּיד כִּי לֹא הָיָה לְיוֹסֵף זֶרַע אַחֵר וְהָיְתָה כָּל בִּרְכָתוֹ בִּבְרָכַת אֵלֶּה הַנְּעָרִים, אוֹ שֶׁיִּקָּרְאוּ שְׁאָר בָּנָיו עַל שֵׁם אֲחֵיהֶם וּמִבִּרְכָתָם יִבָּרְכוּ גַּם הֵם, וְהוּא הַנָּכוֹן בְּעֵינַי, כִּי הַנָּבִיא אוֹמֵר ״וּמוֹלַדְתְּךָ אֲשֶׁר הוֹלַדְתָּ אַחֲרֵיהֶם לְךָ יִהְיוּ״, וּדְבָרוֹ לֹא יִהְיֶה לָרִיק, אֲבָל הוֹלִיד אַחֲרֵי כֵן בָּנִים, כְּדַעַת אוּנְקְלוֹס שֶׁאָמַר ״וּבְנִין דְּתוֹלֵד בָּתְרֵיהוֹן״, וְיִהְיֶה ״אֲשֶׁר הוֹלַדְתָּ״ עָבָר בִּמְקוֹם עָתִיד, כְּמוֹ ״אֲשֶׁר לָקַחְתִּי מִיַּד הָאֱמֹרִי״, וְרַבִּים מִלְּבַדּוֹ, כִּי עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט יֵרָאֶה שֶׁכְּבָר הָיוּ לוֹ בָּנִים שֶׁהוֹלִיד אַחֲרֵי בּוֹאוֹ אֵלָיו מִצְרַיְמָה, מִמָּה שֶׁהֻצְרַךְ לְהַאֲרִיךְ וְלֹא אָמַר, וְעַתָּה שְׁנֵי בָנֶיךָ הַנּוֹלָדִים לְךָ אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה כִּרְאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן יִהְיוּ לִי וּמוֹלַדְתְּךָ אֲשֶׁר תּוֹלִיד לְךָ יִהְיוּ. וְזֶה טַעַם מָה שֶׁאָמַר (בראשית מ״א:נ׳) ״וּלְיוֹסֵף יֻלַּד שְׁנֵי בָנִים בְּטֶרֶם תָּבֹא שְׁנַת הָרָעָב״, כִּי אַחֲרֵי הָרָעָב נוֹלְדוּ לוֹ עוֹד בָּנִים אֲחֵרִים, וְהַכָּתוּב לֹא יַזְכִּיר אוֹתָם כִּי אֵין בָּהֶם צֹרֶךְ:

הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר הִתְהַלְּכוּ אֲבֹתַי לְפָנָיו אַבְרָהָם וְיִצְחָק יִקָּרֵא הַנָּבִיא אֵל אֱלֹהֵי אֲבוֹתָיו אֲשֶׁר לוֹ הַגְּדֻלָּה וְהַגְּבוּרָה וְעָשָׂה עִמָּהֶם אֶת הַגְּדֻלּוֹת וְאֶת הַנּוֹרָאוֹת, וְיִקָּרֵא לֵאלֹהֵי הָאֱמֶת אֲשֶׁר הוּא רוֹעֶה אוֹתוֹ מֵעוֹדוֹ. וְיִתָּכֵן שֶׁיִּהְיֶה ״הָרוֹעֶה אוֹתִי״ מִגִּזְרַת ״רַעֲךָ וְרַעַ אָבִיךָ אַל תַּעֲזֹב״ (משלי כז י), כִּי בַּמִּדָּה הַהִיא שָׁלוֹם וְרֵעוּת, וְ״הַמַּלְאָךְ הַגּוֹאֵל״ הוּא הָעוֹנֶה אוֹתוֹ בְּעֵת צָרָתוֹ, וְשֶׁאָמַר לוֹ ״אָנֹכִי הָאֵל בֵּית אֵל״ (בראשית ל״א:י״ג), וְהוּא שֶׁנֶּאֱמַר עָלָיו (שמות כג כא) ״כִּי שְׁמִי בְּקִרְבּוֹ״,

וּלְכָךְ אָמַר "בְּקֶרֶב הָאָרֶץ", וַהֲרֵי זֶה מִבֹּאָר לַמַּשְׂכִּיל. וְאַל יִקָּשֶׁה עָלָיו "מֵעוֹדִי עַד הַיּוֹם הַזֶּה" עִם מָה שֶׁכָּתַבְנוּ בַּפָּסוּק "וַיִּזְבַּח זְבָחִים לֵאלֹהֵי אָבִיו יִצְחָק" (בראשית מ"ו:א'), כִּי מֵעוֹדוֹ יַנְחֵהוּ בְּדֶרֶךְ אֱמֶת, אֲבָל לֹא נִתְיַחֵד לוֹ הַמְּדָּה עַד שׁוּבוֹ לְאֶרֶץ אֲבוֹתָיו, מִפְּנֵי הֱיוֹתוֹ בְּחוּצָה לָאָרֶץ, גַּם בַּעֲבוּר שֶׁהֻצְרַךְ לְהִתְנַהֵג עִם לָבָן בְּדֶרֶךְ פְּתַלְתֹּל וְאֵינֶנּוּ דֶּרֶךְ הָאֱמֶת:

טז וְטַעַם **וְיִקָּרֵא בָהֶם שְׁמִי** אָמַר רַבִּי אַבְרָהָם שֶׁנִּקְרְאוּ יִשְׂרָאֵל עַל שֵׁם אֶפְרַיִם כַּאֲשֶׁר הֵם נִקְרָאִים זֶרַע אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב. וְאֵינֶנּוּ נָכוֹן, כִּי הַכָּתוּב אָמַר "בָּהֶם", וְהִנֵּה לֹא נִקְרְאוּ עַל שֵׁם מְנַשֶּׁה. וְאוּלַי בַּעֲבוּר שֶׁיִּקָּרְאוּ "בֵּית יוֹסֵף". וְהַנָּכוֹן שֶׁיַּעֲמֹד זַרְעָם וּשְׁמָם, וְיִהְיֶה שֵׁם אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב נִזְכָּר בָּהֶם לְעוֹלָם:

יז **וַיֵּרַע בְּעֵינָיו** אוּלַי יוֹסֵף הָיָה אוֹהֵב אֶת מְנַשֶּׁה יוֹתֵר בַּעֲבוּר הֱיוֹתוֹ בְּכוֹר, לָכֵן חָרָה לוֹ. וְהַנָּכוֹן בְּעֵינַי כִּי חָשַׁב שֶׁטָּעָה אָבִיו בָּהֶם, וְאִם הָיְתָה בִּרְכָתוֹ בִּבְלִי דַּעַת לֹא תָּבֹא בִּרְכָתוֹ עֲלֵיהֶם כִּי אֵינֶנָּה בְּרוּחַ הַקֹּדֶשׁ כָּרָאוּי, וְכַאֲשֶׁר אָמַר לוֹ "יָדַעְתִּי בְנִי יָדַעְתִּי" נִתְפַּיֵּס:

כ **וַיְבָרְכֵם בַּיּוֹם הַהוּא** טַעַם "בַּיּוֹם הַהוּא" בַּעֲבוּר שֶׁיּוֹסֵף יִפְצַר בּוֹ לָשׂוּם מְנַשֶּׁה רִאשׁוֹן, הִגִּיד כִּי לֹא רָצָה לְהָסִיר יַד יְמִינוֹ מֵרֹאשׁ אֶפְרַיִם עַל רֹאשׁ מְנַשֶּׁה, וְלֹא עוֹד אֶלָּא שֶׁחָזַר וְאָמַר בְּפֵרוּשׁ בַּמַּעֲמָד הַהוּא בִּפְנֵי יוֹסֵף בְּבָרְכוֹ אוֹתָם, "יְאֶפְרַיִם וְכִמְנַשֶּׁה". **וַיָּשֶׂם אֶת אֶפְרַיִם לִפְנֵי מְנַשֶּׁה** בְּכָל בִּרְכוֹתָיו:

וְטַעַם **בְּךָ יְבָרֵךְ יִשְׂרָאֵל** אֶל יוֹסֵף יְדַבֵּר, כִּי בְּזַרְעֲךָ יְבָרֵךְ עַם יִשְׂרָאֵל וְיֹאמַר לַמִּתְבָּרֵךְ, "יְשִׂמְךָ אֱלֹהִים כְּאֶפְרַיִם וְכִמְנַשֶּׁה":

כב **וַאֲנִי נָתַתִּי לְךָ שְׁכֶם אַחַד עַל אַחֶיךָ** אַחֲרֵי שֶׁבֵּרַךְ אֶת בְּנֵי יוֹסֵף וַעֲשָׂאָם שְׁנֵי שְׁבָטִים, חָזַר עַל יוֹסֵף וְאָמַר לוֹ, הִנֵּה אָנֹכִי מֵת וְהָיָה אֱלֹהִים עִמָּכֶם בַּגָּלוּת, לְהַצִּיל אֶתְכֶם מִכָּל צָרָה, וְתִפְרוּ וְתִרְבּוּ מְאֹד, וְיָשִׁיב אֶתְכֶם אֶל אֶרֶץ אֲבֹתֵיכֶם לִנְחֹל אוֹתָהּ, וַאֲנִי כְּבָר נָתַתִּי לְךָ בָּאָרֶץ הַהִיא הַחֵלֶק הָאֶחָד אֲשֶׁר בְּיָדִי לָתֵת, וְהוּא חֵלֶק הַבְּכוֹרָה, לִהְיוֹתְךָ בּוֹ יָתֵר עַל אַחֶיךָ, מִיּוֹם שֶׁלָּקַחְתִּי אוֹתוֹ מִיַּד הָאֱמֹרִי בְּחַרְבִּי וּבְקַשְׁתִּי. וְזֶה כֻּלּוֹ פִּיּוּס לְיוֹסֵף וְאַהֲבָתוֹ אוֹתוֹ, כִּי הוֹדִיעוֹ שֶׁנָּתַן לוֹ הַבְּכוֹרָה לִהְיוֹת בָּנָיו מַעֲתָּה מִתְבָּרְכִים לְהֵעָשׂוֹת שְׁנֵי שְׁבָטִים גַּם בִּדְגְלֵי הַמִּדְבָּר וַחֲנֻכַּת הַנְּשִׂיאִים, וְגַם הַחֵלֶק אֲשֶׁר לוֹ בַּנַּחֲלָה נָתַן לוֹ שֶׁיִּזְכֶּה בּוֹ כַּאֲשֶׁר יִכְבְּשׁוּ הָאָרֶץ בְּחֶרֶב וּבְקֶשֶׁת וּבְמִלְחָמָה. וְהִנֵּה אָמַר לוֹ, עָשִׂיתִי עִמְּךָ כָּל הַטּוֹבָה שֶׁיָּכֹלְתִּי לַעֲשׂוֹת לְךָ לְעֵת שֶׁהָיִיתִי יָכוֹל לַעֲשׂוֹתָהּ, כִּי אֵין בִּרְשׁוּת יַעֲקֹב בָּאָרֶץ רַק שְׁכֶם אֶחָד, שֶׁאֵין בְּיָדוֹ לִגְזֹל מֵאֶחָד מִבָּנָיו אֶת נַחֲלָתוֹ, רַק הַבְּכוֹרָה הָיְתָה לוֹ לָתֵת אוֹתָהּ לַטּוֹב בְּעֵינָיו, וְהִנֵּה נָתַן אוֹתָהּ אֲלֵיהוּ:

וְטַעַם **מִיַּד הָאֱמֹרִי** כִּי יִשְׂרָאֵל לָקְחוּ הָאָרֶץ תְּחִלָּה מִיַּד הָאֱמוֹרִי, כִּי סִיחוֹן וְעוֹג שְׁנֵי מַלְכֵי הָאֱמֹרִי הָיוּ, וְהַמִּלְחָמָה הָרִאשׁוֹנָה וְהַגְּדוֹלָה שֶׁהָיְתָה לָהֶם בְּכִבּוּשׁ הָאָרֶץ הָיְתָה לְבָנָיו שֶׁל יוֹסֵף עִם הָאֱמוֹרִי הִיא מִלְחֶמֶת יְהוֹשֻׁעַ עִמָּם וּבָם נַעֲשָׂה הַנֵּס הַגָּדוֹל, כְּדִכְתִיב (יהושע י יב) "אָז יְדַבֵּר יְהוֹשֻׁעַ לַה' בְּיוֹם תֵּת ה' אֶת הָאֱמֹרִי לִפְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" וְגוֹ', וּמִיַּד הָאֱמוֹרִי הָיָה חֵלֶק וְנַחֲלָה לִבְנֵי יוֹסֵף, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (במדבר לב לט) "וַיֵּלְכוּ בְּנֵי מָכִיר בֶּן מְנַשֶּׁה גִּלְעָדָה וַיִּלְכְּדֶהָ וַיּוֹרֶשׁ אֶת הָאֱמֹרִי לִפְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" וְגוֹ', וּמִיַּד הָאֱמוֹרִי הָיָה חֵלֶק וְנַחֲלָה לִבְנֵי יוֹסֵף, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (במדבר לב לט) "וַיֵּלְכוּ בְּנֵי מָכִיר בֶּן מְנַשֶּׁה גִּלְעָדָה וַיִּלְכְּדֶהָ וַיּוֹרֶשׁ אֶת הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר בָּהּ", וְגַם בְּנֵי אֶפְרַיִם נָחֲלוּ בִּגְבוּל הָאֱמוֹרִי, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (שופטים א לה) "וַיּוֹאֶל הָאֱמֹרִי לָשֶׁבֶת בְּהַר חֶרֶס בְּאַיָּלוֹן וּבְשַׁעַלְבִים וַתִּכְבַּד יַד בֵּית יוֹסֵף וַיִּהְיוּ לָמַס":

וְטַעַם **בְּחַרְבִּי וּבְקַשְׁתִּי** כִּי הָאָרֶץ לֹא תִּכָּבֵשׁ לָהֶם רַק בְּחֶרֶב וּבְקֶשֶׁת, יִרְמֹז לָמָה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (יהושע יא יט כ) "לֹא הָיְתָה עִיר אֲשֶׁר הִשְׁלִימָה אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בִּלְתִּי הַחִוִּי יֹשְׁבֵי גִבְעוֹן אֶת הַכֹּל לָקְחוּ בַּמִּלְחָמָה כִּי מֵאֵת ה' הָיְתָה לְחַזֵּק לִבָּם לִקְרַאת הַמִּלְחָמָה אֶת יִשְׂרָאֵל לְמַעַן הַחֲרִימָם". וייחס הַחֶרֶב וְהַקֶּשֶׁת אֲלֵיהֶן, כִּי זְכוּתוֹ הִיא הָעוֹשָׂה עִמָּם מִלְחָמָה, וְהוּא הַנִּלְחָם לָהֶם לֹא הֵם עַצְמָם, וּכְעִנְיָן שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (תהלים מד ד) "כִּי לֹא בְחַרְבָּם יָרָשׁוּ אֶרֶץ וּזְרוֹעָם לֹא הוֹשִׁיעָה לָמוֹ כִּי יְמִינְךָ וּזְרוֹעֲךָ וְאוֹר פָּנֶיךָ כִּי רְצִיתָם", וְזֶהוּ בִּזְכוּת הָאָבוֹת, כִּי עַל דֶּרֶךְ הָאֱמֶת "יְמִינְךָ" לְאַבְרָהָם, "וּזְרוֹעֲךָ" לְיִצְחָק, "וְאוֹר פָּנֶיךָ" לְיַעֲקֹב. וְקָרוֹב אֲלַי עוֹד שֶׁעָשָׂה יַעֲקֹב כְּדֶרֶךְ שֶׁיַּעֲשׂוּ הַנְּבִיאִים, נָטָה יָדוֹ בַּחֶרֶב כְּנֶגֶד אֶרֶץ הָאֱמוֹרִי וְזָרַק שָׁם חִצִּים לְהִיוֹתָהּ נִכְבָּשֶׁת לְבָנָיו, כְּעִנְיָן שֶׁעָשָׂה אֱלִישָׁע "וַיָּשֶׂם יָדָיו עַל יְדֵי הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר אֱלִישָׁע יְרֵה וַיּוֹר" (מלכים ב יג טז). וְאַף עַל פִּי שֶׁלֹּא סִפֵּר הַכָּתוּב כֵּן, יִרְמְזֵנוּ בַּפָּסוּק הַזֶּה. וְיִתָּכֵן שֶׁזֶּה טַעַם אָמְרוֹ "לָקַחְתִּי", כִּי מֵאָז לָקְחָה הָאָרֶץ לְבָנָיו:

פרק מט

א **בְּאַחֲרִית הַיָּמִים** הֵם יְמוֹת הַמָּשִׁיחַ, כִּי יַעֲקֹב יִרְמֹז אֲלָיו בִּדְבָרָיו, כְּמוֹ שֶׁאָמַר "עַד כִּי יָבֹא שִׁילֹה וְלוֹ יִקְהַת עַמִּים", וְרַבּוֹתֵינוּ אָמְרוּ (פסחים נו) שֶׁבִּקֵּשׁ לְגַלּוֹת אֶת הַקֵּץ וְנִסְתַּלְּקָה מִמֶּנּוּ שְׁכִינָה, כִּי לְדִבְרֵי הַכֹּל אַחֲרִית הַיָּמִים יְמוֹת הַמָּשִׁיחַ הֵם:

ג **רְאוּבֵן בְּכֹרִי אַתָּה** שִׁעוּר הַפָּסוּק הַזֶּה, רְאוּבֵן אַתָּה בְּכוֹרִי וְכֹחִי וְרֵאשִׁית אוֹנִי, יֶתֶר שְׂאֵתִי וְיֶתֶר עָזִּי. וְעִנְיָנוֹ, אַתָּה בְּכוֹר כֹּחִי וְרֵאשִׁית אוֹנִי בִּהְיוֹתִי בְּיִתְרוֹן שְׂאֵת וּמַעֲלָה, כִּלְשׁוֹן "הֵלֹא שְׂאֵתוֹ תִּבְעַת אֶתְכֶם" (איוב יג יא), "מִשְׂאֵתוֹ יָגוּרוּ אֵלִים" (שם מא יז), רוֹמְמוּת וּגְדֻלָּה, וּבִהְיוֹתוֹ יִתְרוֹן עֹז לְמִלְחָמָה, כְּמוֹ "וַיִּתֵּן עֹז לְמַלְכּוֹ" (שמואל א ב י), וְעֻזּוּז מִלְחָמָה (ישעיהו מב כה):

ד **פַּחַז כַּמַּיִם אַל תּוֹתַר** פַּחַז שֵׁם דָּבָר, מִן ״אֲנָשִׁים רֵקִים וּפוֹחֲזִים״ (שופטים ט ד), רֵיקִים וְנִמְהָרִים קַלֵּי הַדַּעַת. וְרַבּוֹתֵינוּ מִשְׁתַּמְּשִׁים בּוֹ תָּדִיר (נדרים ט), נִסְתַּכַּלְתִּי בַּבָּבוּאָה שֶׁלִּי וּפָחַז יִצְרִי עָלַי, כְּלוֹמַר קָפַץ יִצְרִי עָלַי; וְאָמְרוּ עוֹד (סנהדרין נז), אַפִּיחֲזָיְהוּ הוּא דְּקָא מְגַלֵּי, כְּלוֹמַר קַלּוּת דַּעְתָּם; עַמָּא פְּחִיזָא דְּאַקְדְּמֵהּ פַּמֵּהּ לְאַדְּנֵהּ עַדַיִן בְּפִּחְזוּתַיְכוּ קָיְמִיתוּ (שבת פח), נִמְהָרִים קַלֵּי דַּעַת. וְיִתָּכֵן שֶׁהוּא הָפוּךְ מִן חִפָּזוֹן. יֹאמַר, שֶׁטֶף הַבָּא כַּמַּיִם אַל תּוֹתַר בּוֹ, כִּי עָלֶיךָ מִשְׁכְּבֵי אָבִיךָ בְּפַחֲזוּת דַּעְתְּךָ, אָז חִלַּלְתָּ אוֹתָם כַּאֲשֶׁר יְצוּעֵי עָלָה הַפַּחַז שֶׁלְּךָ שֶׁהוּא כַּמַּיִם הָעוֹלִים וְשׁוֹטְפִים, וְזֶה כְּלָשׁוֹן הַכָּתוּב בַּמַּיִם ״הִנֵּה ה׳ מַעֲלֶה עֲלֵיהֶם אֶת מֵי הַנָּהָר הָעֲצוּמִים וְהָרַבִּים וְעָלָה עַל כָּל אֲפִיקָיו וְהָלַךְ עַל כָּל גְּדוֹתָיו וְחָלַךְ בִּיהוּדָה וְשָׁטַף וְעָבַר״ (ישעיה ח ז ח). וְרַבּוֹתֵינוּ אָמְרוּ (עיין שבת נה) ״אָז חִלַּלְתָּ יְצוּעֵי עָלָה״, שְׁכִינָה שֶׁדָּרְכָּהּ לַעֲלוֹת עַל יְצוּעַי, וְהַכָּתוּב אוֹמֵר (דהי״א ה א), ״וּבְחַלְּלוֹ יְצוּעֵי אָבִיו״, שֶׁהַיְצוּעַ הוּא הַמְחֻלָּל, וְאוּלַי יְכַוֵּן אוֹתוֹ שָׁם. וְאִם בְּדֶרֶךְ כִּנּוּי יִתָּכֵן שֶׁיִּהְיֶה הָעוֹלֶה יַעֲקֹב עַצְמוֹ, כִּלְשׁוֹן ״אִם אֶעֱלֶה עַל עֶרֶשׂ יְצוּעָי״ (תהלים קלב ג), וְיֹאמַר אָז חִלַּלְתָּ אוֹתִי, רַק דִּבֵּר בְּנִסְתָּר דֶּרֶךְ כָּבוֹד. וְכֵן ״וּבְחַלְּלוֹ יְצוּעֵי אָבִיו״ כִּנּוּי, בְּחַלְּלוֹ הָעוֹלֶה עַל יְצוּעֵי אָבִיו. וּמִן הַכָּתוּב הַזֶּה כְּפִי פְּשׁוּטוֹ נִרְאֶה כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בְּסֵדֶר וַיִּשְׁלַח (רמב״ן על בראשית ל״ה:כ״ב), כִּי רְאוּבֵן נִתְכַּוֵּן לְפָסֵל אֶת בִּלְהָה מֵאָבִיו כְּדֵי שֶׁלֹּא תֵּלֵד לוֹ עוֹד בָּנִים וְיַמְעִיטוּ בְּכוֹרָתוֹ, עַל כֵּן אָמַר לוֹ שֶׁהוּא פְּחִיזוּת וְקַלּוּת דַּעַת שֶׁיַּחְשֹׁב לְהַרְוִיחַ, וְלֹא יָבֹא לוֹ מִמֶּנּוּ יִתְרוֹן רַק הֶפְסֵד:

ה **שִׁמְעוֹן וְלֵוִי אַחִים** יֹאמַר בַּעֲלֵי אַחְוָה, כִּי יֵחַם לִבָּם עַל אֲחוֹתָם. יִלְמֵד עֲלֵיהֶם זְכוּת, כִּי בְּקִנְאָתָם עַל הָאַחְוָה עָשׂוּ מָה שֶׁעָשׂוּ, לוֹמַר שֶׁאֵין רְאוּיִים לְעֹנֶשׁ גָּדוֹל, וְלֹא הַחֵטְא רָאוּי לְמָחֳל, כִּי הוּא חָמָס. וְהַנָּכוֹן בְּעֵינַי, שֶׁאָמַר כִּי שִׁמְעוֹן וְלֵוִי אַחִים גְּמוּרִים, דּוֹמִים וּמִתְאַחִים זֶה לָזֶה בַּעֲצָתָם וּמַעֲשֵׂיהֶם. וּכְבָר פֵּרַשְׁתִּי (בראשית לד יג), כִּי יַעֲקֹב קָצַף עַל שִׁמְעוֹן וְלֵוִי בְּהָרְגָם אַנְשֵׁי הָעִיר בַּעֲבוּר שֶׁעָשׂוּ חָמָס, כִּי הֵם לֹא חָטְאוּ לָהֶם כְּלָל וּבָאוּ בִּבְרִית וְנִמּוֹלוּ, וְאוּלַי יָשׁוּבוּ אֶל ה׳ וְיִהְיוּ כֻּלָּם בִּכְלַל אַנְשֵׁי בֵּית אַבְרָהָם, וּמִן הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר עָשׂוּ בְּחָרָן. וְעוֹד חָרָה לוֹ, שֶׁלֹּא יֹאמְרוּ כִּי בַּעֲצָתוֹ נַעֲשָׂה הַדָּבָר, וְיִהְיֶה חִלּוּל הַשֵּׁם שֶׁיַּעֲשֶׂה הַנָּבִיא חָמָס וְשֹׁד. וְזֶה טַעַם **כְּסָתָם אַל תָּבֹא נַפְשִׁי** הִתְנַצְּלוּת שֶׁלֹּא הָיָה בְּסוֹדָם בַּעֲנוֹתָם בְּמִרְמָה, וּבְקִהָלָם לֹא נִתְיַחֵד כְּשֶׁבָּאוּ עַל הָעִיר וַהֲרָגוּם. וְלָכֵן יָקַלֵּל אַפָּם וְעֶבְרָתָם. וְכֵן תִּרְגֵּם אוּנְקְלוֹס: ״בְּרֵזֵיהוֹן לָא חֲוָת נַפְשִׁי בְּאִיתְכַּנְּשֵׁיהוֹן לְמִהֲךְ״ וְכוּ׳.

וּפֵרוּשׁ **כְּלֵי חָמָס מְכֵרֹתֵיהֶם** עַל דַּעַת אוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על בראשית מ״ט:ה׳) וְכָל הַמְפָרְשִׁים (ראב״ע, רש״י, רד״ק) כְּלֵי חָמָס מְגוּרוֹתֵיהֶם, וְכֵן (יחזקאל טז ג): ״מְכֹרֹתַיִךְ וּמֹלְדֹתַיִךְ״, וְכֵן (יחזקאל כט יד): ״עַל אֶרֶץ מְכוּרָתָם״, אָמְרוּ כִּי פֵּרוּשׁוֹ שֶׁעָשׂוּ חָמָס בְּאֶרֶץ מְגוּרוֹתֵיהֶם. וְאִם כֵּן, יִהְיֶה שִׁעוּר הַכָּתוּב: כְּלֵי חָמָס לָהֶם בִּמְגוּרוֹתֵיהֶם. וְיִקָּרֵא אוֹתָהּ ״אֶרֶץ מְגוּרוֹתֵיהֶם״, שֶׁגָּרוּ בָּהּ אַחֲרֵי כֵן. אֲבָל לְפִי דַּעְתִּי יֹאמַר כְּלֵי חָמָס הֵם מְגוּרוֹתֵיהֶם, חַיֵּיהֶם, כִּלְשׁוֹן (בראשית מז ט): ״יְמֵי מְגוּרַי״; יֹאמַר, כִּי כְּלֵי הֶחָמָס עַצְמָם הֵם מְגוּרֵיהֶם, כִּי בָם יִחְיוּ וְיִזּוֹנוּ. וְדוֹמֶה לָזֶה (איוב כד ה): ״עֲרָבָה לוֹ לֶחֶם לַנְּעָרִים״. וּבַעֲבוּר זֶה (בראשית מט ז) יְחַלְּקֵם בְּיַעֲקֹב, שֶׁלֹּא יִדְּסְדוּ; וְיִפְיֹצֵם בְּיִשְׂרָאֵל, שֶׁלֹּא יִקָּהֲלוּ. וַיְהִי לָהֶם כֵּן, כִּי נַחֲלַת שִׁמְעוֹן בְּתוֹךְ בְּנֵי יְהוּדָה, כְּדִכְתִיב (יהושע יט א): ״וַיְהִי נַחֲלָתָם בְּתוֹךְ נַחֲלַת בְּנֵי יְהוּדָה״, וְהָיוּ עָרֵיהֶם מְחֻלָּקוֹת זוֹ מִזּוֹ בְּכָל שֵׁבֶט יְהוּדָה, וְנַחֲלַת לֵוִי, עָרֵי מִקְלָט מְנֻפָּצוֹת בְּכָל יִשְׂרָאֵל.

ו וְטַעַם **כִּי בְאַפָּם הָרְגוּ אִישׁ וּבִרְצֹנָם עִקְּרוּ שּׁוֹר** שֶׁעָשׂוּ הֶחָמָס בְּאַפָּם שֶׁכָּעֲסוּ עַל שְׁכֶם, וּבִרְצוֹנָם שֶׁהֵם חָפְצִים בּוֹ, לֹא פָּשַׁע הַמּוּמָתִים וְלֹא חַטָּאתָם. וְאָמַר אוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על בראשית מ״ט:ו׳) כִּי טַעַם שׁוֹר כְּמוֹ שׁוּר בְּשׁוּרֵק, מִן ״בָּנוֹת צָעֲדָה עֲלֵי שׁוּר״ (בראשית מ״ט:כ״ב), וְתִרְגֵּם בּוֹ עוֹד ״סְנָאָה״, מִן ״וַתַּבֵּט עֵינִי בְּשׁוּרִי״ (תהלים צב יב), וְהַטַּעַם שָׁעָקְרוּ עִיר מֵקֶפֶת חוֹמָה אֶת טַפָּם וְאֶת נְשֵׁיהֶם אַחֲרֵי הָרְגָם אֲנָשֶׁיהָ, וְיִהְיֶה ״עִקְּרוּ״ מִן ״וְעֶקְרוֹן תֵּעָקֵר״ (צפניה ב ד). וַאֲחֵרִים פֵּרְשׁוּ (רד״ק בשם ריב״א) כִּי שׁוֹר, גָּדוֹל בַּבְּהֵמוֹת, רָמֵז לַחֲמוֹר וּשְׁכֶם בְּנוֹ נְשִׂיא הָאָרֶץ, כְּמוֹ ״בְּכוֹר שׁוֹרוֹ הָדָר לוֹ״ (דברים לג יז), ״פָּרוֹת הַבָּשָׁן אֲשֶׁר בְּהַר שֹׁמְרוֹן״ (עמוס ד א), וְכֵן יְכַנּוּ הַכְּתוּבִים הַשָּׂרִים הַגְּדוֹלִים בְּאֵילִים וַעֲתוּדִים. וְהַנָּכוֹן בְּעֵינַי שֶׁהַכָּתוּב כְּמַשְׁמָעוֹ, אָמַר כִּי בְּאַפָּם הָרְגוּ כָּל אִישׁ אַפָּם, וּבִרְצוֹנָם אֲחֵרִי שֶׁשָּׁכְכָה חֲמָתָם בַּהֲרִיגַת הָאֲנָשִׁים עִקְּרוּ כָּל שׁוֹר, רָמֵז לְמִקְנֵיהֶם וְקִנְיָנָם כָּל אֲשֶׁר בַּבַּיִת וְכָל אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה. וְהִזְכִּיר זֶה לוֹמַר כִּי בְּסוֹדָם לֹא בָאָה נַפְשׁוֹ בְּכָל אֵלֶּה, אֲפִלּוּ לַעֲקֹר לָהֶם מִקְנֶה וְקִנְיָן וְלָבֹז שְׁלָלָם כְּלָל, וְ״עִקְּרוּ״ מִן ״וְאֶת סוּסֵיהֶם תְּעַקֵּר״ (יהושע יא ו), אַף הַכֹּל לָשׁוֹן אֶחָד וְעִנְיָן אֶחָד:

י **לֹא יָסוּר שֵׁבֶט מִיהוּדָה** אֵין עִנְיָנוֹ שֶׁלֹּא יָסוּר לְעוֹלָם, כִּי כָתוּב: ״יוֹלֵךְ ה׳ אִתְּךָ וְאֶת מַלְכְּךָ אֲשֶׁר תָּקִים עָלֶיךָ אֶל גּוֹי אֲשֶׁר לֹא יָדַעְתָּ אַתָּה וַאֲבֹתֶיךָ״ (דברים כח לו), וְהִנֵּה הֵם וּמַלְכָּם בַּגּוֹלָה, אֵין לָהֶם עוֹד מֶלֶךְ וְשָׂרִים, וְיָמִים רַבִּים אֵין מֶלֶךְ בְּיִשְׂרָאֵל, וְהַנָּבִיא לֹא יַבְטִיחַ אֶת יִשְׂרָאֵל שֶׁלֹּא יֵלְכוּ בַּשְּׁבִי בְּשׁוּם עִנְיָן בַּעֲבוּר שֶׁיִּמְלֹךְ עֲלֵיהֶם יְהוּדָה. אֲבָל עִנְיָנוֹ, שֶׁלֹּא יָסוּר שֵׁבֶט מִיהוּדָה אֶל אֶחָד מֵאֶחָיו, כִּי מַלְכוּת יִשְׂרָאֵל הַמּוֹשֵׁל עֲלֵיהֶם מִמֶּנּוּ יִהְיֶה, וְלֹא יִמְשֹׁל אֶחָד מֵאֶחָיו עָלָיו. וְכֵן לֹא יָסוּר ״מְחוֹקֵק מִבֵּין רַגְלָיו״, שֶׁכָּל מְחוֹקֵק בְּיִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר בְּיָדוֹ טַבַּעַת הַמֶּלֶךְ, מִמֶּנּוּ יִהְיֶה, כִּי הוּא יִמְשֹׁל וְיַצַּוֶּה בְּכָל יִשְׂרָאֵל, וְלוֹ חוֹתֵם הַמַּלְכוּת, עַד כִּי יָבֹא שִׁילֹה וְלוֹ יִקְהַת כָּל הָעַמִּים לַעֲשׂוֹת בְּכֻלָּם כִּרְצוֹנוֹ, וְזֶהוּ הַמָּשִׁיחַ, כִּי: ״הַשֵּׁבֶט״ יִרְמֹז לְדָוִד שֶׁהוּא הַמֶּלֶךְ הָרִאשׁוֹן אֲשֶׁר לוֹ שֵׁבֶט מַלְכוּת, וְ״שִׁילֹה״ הוּא בְּנוֹ אֲשֶׁר לוֹ יִקְהַת הָעַמִּים. וְלֹא יִתָּכֵן מַאֲמַר רַבִּי אַבְרָהָם, שֶׁיִּהְיֶה שִׁילֹה דָּוִד, כִּי לֹא הָיָה לִיהוּדָה שֵׁבֶט קֹדֶם דָּוִד, כִּי אַף עַל פִּי שֶׁשִּׁבְטוֹ נִכְבָּד וְנוֹסַע בַּתְּחִלָּה, אֵין שֵׁבֶט רַק לְמֶלֶךְ וּמוֹשֵׁל, כְּדִכְתִיב: ״שֵׁבֶט מִישׁוֹר שֵׁבֶט מַלְכוּתֶךָ״ (תהלים מה ז), ״שֵׁבֶט מוֹשְׁלִים״ (ישעיהו יד ה), ״שֵׁבֶט לְמֹשֵׁל״ (יחזקאל יט יד). וְהַכָּתוּב הַזֶּה רָמַז, כִּי יַעֲקֹב הִמְלִיךְ שֵׁבֶט יְהוּדָה עַל אֶחָיו, וְהוֹרִישׁ לִיהוּדָה הַמַּמְשָׁלָה עַל יִשְׂרָאֵל, וְהוּא מָה שֶׁאָמַר דָּוִד: ״וַיִּבְחַר ה׳ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל בְּי

מִכֹּל בֵּית אָבִי לִהְיוֹת לְמֶלֶךְ עַל יִשְׂרָאֵל לְעוֹלָם כִּי בִיהוּדָה בָּחַר לְנָגִיד וּבְבֵית יְהוּדָה בֵּית אָבִי וּבִבְנֵי אָבִי בִּי רָצָה לְהַמְלִיךְ עַל כָּל יִשְׂרָאֵל״ (דברי הימים א כח ד). וְאָמַר ״לֹא יָסוּר״ לְרַמֵּז, כִּי יִמְלֹךְ שֵׁבֶט אַחֵר עַל יִשְׂרָאֵל, אֲבָל מֵעֵת שֶׁיָּחֵל לִהְיוֹת לִיהוּדָה שֵׁבֶט מַלְכוּת, לֹא יָסוּר מִמֶּנּוּ אֶל שֵׁבֶט אַחֵר, וְזֶהוּ שֶׁנֶּאֱמַר: ״כִּי ה׳ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל נָתַן מַמְלָכָה לְדָוִד עַל יִשְׂרָאֵל לְעוֹלָם לוֹ וּלְבָנָיו״ (דברי הימים ב יג ה). וְעִנְיַן שָׁאוּל הָיָה, כִּי בַּעֲבוּר שֶׁדִּבַּר שְׁאֵלַת הַמַּלְכוּת בָּעֵת הַהִיא נִתְעָב אֵצֶל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, לֹא רָצָה לְהַמְלִיךְ עֲלֵיהֶם מִן הַשֵּׁבֶט אֲשֶׁר לוֹ הַמַּלְכוּת שֶׁלֹּא יָסוּר מִמֶּנּוּ לְעוֹלָמִים, וְנָתַן לָהֶם מַלְכוּת שָׁעָה, וְלָזֶה רָמַז הַכָּתוּב שֶׁאָמַר: ״אֶתֵּן לְךָ מֶלֶךְ בְּאַפִּי וְאֶקַּח בְּעֶבְרָתִי״ (הושע יג יא), שֶׁנִּתָּנוֹ לוֹ שֶׁלֹּא בִּרְצוֹנוֹ, וְלָכֵן לָקָחוֹ בְּעֶבְרָתוֹ, שֶׁנֶּהֱרג הוּא וּבָנָיו וְנִפְסְקָה מִמֶּנּוּ הַמַּלְכוּת. וְהָיָה כָּל זֶה מִפְּנֵי שֶׁהָיָה שְׁמוּאֵל שׁוֹפֵט וְנָבִיא וְלוֹחֵם מִלְחֲמוֹתֵיהֶם עַל פִּי ה׳ וּמוֹשִׁיעַ אוֹתָם, וְלֹא הָיָה לָהֶם לִשְׁאֹל מֶלֶךְ בְּיָמָיו, כְּמוֹ שֶׁאָמַר לָהֶם: ״וַה׳ אֱלֹהֵיכֶם מַלְכְּכֶם״ (שמואל א יב יב). וְהקב״ה אָמַר לוֹ: ״לֹא אֹתְךָ מָאָסוּ מִמְּלֹךְ עֲלֵיהֶם״ (שמואל א ח ז), וּלְפִיכָךְ לֹא נָתַן לָהֶם מַלְכוּת שֶׁל קַיָּמָא. וּמָה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: ״נִסְכָּלְתָּ לֹא שָׁמַרְתָּ אֶת מִצְוַת ה׳ אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר צִוָּךְ כִּי עַתָּה הֵכִין ה׳ אֶת מַמְלַכְתְּךָ אֶל יִשְׂרָאֵל עַד עוֹלָם״ (שמואל א יג יג), שֶׁאִם לֹא חָטָא, הָיָה לְזַרְעוֹ מַלְכוּת בְּיִשְׂרָאֵל, לֹא עַל כֻּלָּם, וְזֶה טַעַם ״אֶל יִשְׂרָאֵל״; אוּלַי הָיָה מוֹלֵךְ עַל שִׁבְטֵי אִמּוֹ, עַל בִּנְיָמִן וְאֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה, כִּי יְהוּדָה וְאֶפְרַיִם כִּשְׁנֵי עֲמָמִים נֶחְשָׁבִים בְּיִשְׂרָאֵל; אוֹ הָיָה מֶלֶךְ תַּחַת יַד מֶלֶךְ יְהוּדָה. וּלְפִי דַּעְתִּי, הָיוּ הַמְּלָכִים הַמּוֹלְכִים עַל יִשְׂרָאֵל מִשְּׁאָר הַשְּׁבָטִים אַחֲרֵי דָּוִד עוֹבְרִים עַל דַּעַת אֲבִיהֶם וּמַעֲבִירִים נַחֲלָה, וְהֵם הָיוּ סוֹמְכִים עַל דְּבַר אֲחִיָּה הַשִּׁילוֹנִי הַנָּבִיא שֶׁמָּשַׁח לְיָרָבְעָם וְאָמַר: ״וַאֲנִי הִנֵּה אֶת קֹרֵעַ דָּוִד לְמַעַן זֹאת אַךְ לֹא כָל הַיָּמִים״ (מלכים א יא לט), וְכַאֲשֶׁר הֶאֱרִיכוּ יִשְׂרָאֵל לְהַמְלִיךְ עֲלֵיהֶם מִשְּׁאָר הַשְּׁבָטִים מֶלֶךְ אַחַר מֶלֶךְ, וְלֹא הָיוּ חוֹזְרִים אֶל מַלְכוּת יְהוּדָה, עָבְרוּ עַל צַוָּאַת הַזָּקֵן וְנָעֲנְשׁוּ בָּהֶם, וּכְמוֹ שֶׁאָמַר הוֹשֵׁעַ: ״הֵם הִמְלִיכוּ וְלֹא מִמֶּנִּי״ (הושע ח ד). וְזֶה הָיָה עֹנֶשׁ הַחַשְׁמוֹנָאִים, שֶׁמָּלְכוּ בְּבֵית שֵׁנִי, כִּי הָיוּ חֲסִידֵי עֶלְיוֹן, וְאִלְמָלֵא הֵם נִשְׁתַּכְּחוּ הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוֹת מִיִּשְׂרָאֵל, וְאַף עַל פִּי כֵן נֶעֱנְשׁוּ עֹנֶשׁ גָּדוֹל, כִּי אַרְבַּעַת בְּנֵי חַשְׁמוֹנַאי הַזָּקֵן הַחֲסִידִים הַמּוֹלְכִים זֶה אַחַר זֶה, עִם כָּל גְּבוּרָתָם וְהַצְלָחָתָם, נָפְלוּ בְּיַד אוֹיְבֵיהֶם בַּחֶרֶב, וְהִגִּיעַ הָעֹנֶשׁ בַּסּוֹף לְמָה שֶׁאָמְרוּ רז״ל (בבא בתרא ג א): ״כָּל מַאן דְּאָמַר מִבֵּית חַשְׁמוֹנַאי קָאָתֵינָא עַבְדָּא הוּא״, שֶׁנִּכְרְתוּ כֻּלָּם בָּעָוֹן הַזֶּה. וְאַף עַל פִּי שֶׁהָיָה בְּזֶרַע שִׁמְעוֹן עֹנֶשׁ מִן הַצַּדּוּקִים, אֲבָל כָּל זֶרַע מַתִּתְיָה חַשְׁמוֹנַאי הַצַּדִּיק לֹא אָבְדוּ אֶלָּא בַּעֲבוּר זֶה שֶׁמָּלְכוּ וְלֹא הָיוּ מִזֶּרַע יְהוּדָה וּמִבֵּית דָּוִד, וְהִסִּירוּ הַשֵּׁבֶט וְהַמְּחוֹקֵק לְגַמְרֵי, וְהָיָה עוֹנְשָׁם מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה, שֶׁהִמְשִׁיל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עֲלֵיהֶם אֶת עַבְדֵיהֶם וְהֵם הִכְרִיתוּם. וְאֶפְשָׁר גַּם כֵּן שֶׁהָיָה עֲלֵיהֶם חֵטְא בְּמַלְכוּתָם מִפְּנֵי שֶׁהָיוּ כֹּהֲנִים, וְנִצְטַוּוּ: ״תִּשְׁמְרוּ אֶת כְּהֻנַּתְכֶם לְכָל דְּבַר הַמִּזְבֵּחַ וּלְמִבֵּית לַפָּרֹכֶת וַעֲבַדְתֶּם עֲבֹדַת מַתָּנָה אֶתֵּן אֶת כְּהֻנַּתְכֶם״ (במדבר יח ז), וְלֹא הָיָה לָהֶם לְמֶלֶךְ, רַק לַעֲבֹד אֶת עֲבֹדַת ה׳. וְרָאִיתִי בַּיְרוּשַׁלְמִי בְּמַסֶּכֶת הוֹרָיוֹת (ירושלמי הוריות פרק ג הלכה ב): אֵין מוֹשְׁחִין מְלָכִים כֹּהֲנִים. אָמַר רַבִּי יְהוּדָה עַנְתּוֹרְיָא עַל שֵׁם ״לֹא יָסוּר שֵׁבֶט מִיהוּדָה״. אָמַר רַבִּי חִיָּא בַּר׳ אַבָּא ״לְמַעַן יַאֲרִיךְ יָמִים עַל מַמְלַכְתּוֹ הוּא וּבָנָיו בְּקֶרֶב יִשְׂרָאֵל״, מָה כְּתִיב בָּתְרֵהּ ״לֹא יִהְיֶה לַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם״. הִנֵּה שָׁנוּ בְּכָאן שֶׁאֵין מוֹשְׁחִין מְלָכִים מִן הַכֹּהֲנִים בְּנֵי אַהֲרֹן. וּפֵרֵשׁ תְּחִלָּה שֶׁהוּא לְכָבוֹד יְהוּדָה, שֶׁאֵין הַשְּׁרָרָה סָרָה מִן הַשֵּׁבֶט הַהוּא. וּלְפִיכָךְ אַף עַל פִּי שֶׁיִּשְׂרָאֵל מְקִימִים עֲלֵיהֶם מֶלֶךְ מִשְּׁאָר הַשְּׁבָטִים כְּפִי צֹרֶךְ הַשָּׁעָה, אֵין מוֹשְׁחִים אוֹתָן, שֶׁלֹּא יִהְיֶה עֲלֵיהֶם הוֹד מַלְכוּת, אֶלָּא כְּמוֹ שׁוֹפְטִים וְשׁוֹטְרִים יִהְיוּ. וְהִזְכִּירוּ הַכֹּהֲנִים, שֶׁאַף עַל פִּי שֶׁהֵן בְּעַצְמָן רְאוּיִים לִמְשִׁיחָה, אֵין מוֹשְׁחִין אוֹתָן לְשֵׁם מַלְכוּת, וְכָל שֶׁכֵּן שְׁאָר הַשְּׁבָטִים, וּכְמוֹ שֶׁאָמְרוּ בַּגְּמָרָא (הוריות יא) שֶׁאֵין מוֹשְׁחִין אֶלָּא מַלְכֵי בֵּית דָּוִד. וְרַבִּי חִיָּא בַּר אַבָּא פֵּרֵשׁ, שֶׁהוּא מָנוּעַ מִן הַתּוֹרָה שֶׁלֹּא יִהְיֶה לַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם כָּל שֵׁבֶט לֵוִי חֵלֶק וְנַחֲלָה בַּמַּלְכוּת, וְהוּא דָּבָר רָאוּי וְהָגוּן.

וְלוֹ יִקָּהַת עַמִּים אֲסִיפַת הָעַמִּים, שֶׁנֶּאֱמַר: ״אֵלָיו גּוֹיִם יִדְרֹשׁוּ״ (ישעיהו יא י). וְדוֹמֶה לוֹ: ״עַיִן תִּלְעַג לְאָב וְתָבוּז לִיקְהַת אֵם״ (משלי ל יז), לְקִבּוּץ קְמָטִים שֶׁבְּפָנֶיהָ מִפְּנֵי זִקְנָתָהּ. וּבַתַּלְמוּד (יבמות קי א): דְּמַקְהוּ קְהֵיאָתָא בְּשׁוּקָא דְּנָהַרְדְּעָא. וְיָכוֹל לוֹמַר קְהִיַּת עַמִּים, לְשׁוֹן רַשִׁ״י (רש״י על בראשית מ״ט:י׳). וְאֵינוֹ נִרְאֶה לְפָרֵשׁ בְּ״יִקָּהַת אֵם״ אֲסִיפַת אֵם. וּלְשׁוֹן ״מַקְהוּ קְהֵיאָתָא״ אֵינוֹ אֶלָּא לְשׁוֹן פְּרִכוֹת וְקָשְׁיוֹת שֶׁהָיוּ מַקְשִׁים וּמְפָרְכִים בָּהּ קַשְׁיוֹת הַרְבֵּה, כִּי הַמִּתְקַשֶּׁה בְּדָבָר יִקָּרֵא ״קוֹהֶה״ בִּלְשׁוֹן חֲכָמִים, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ בְּמִדְרַשׁ חָזִית (שיר השירים רבה ג ח), ״כֻּלָּם אֲחוּזֵי חֶרֶב״ – שֶׁהָיוּ כֻּלָּם שׁוֹנִים הֲלָכָה כְּחֶרֶב, שֶׁאִם בָּא מַעֲשֶׂה אֶל יְדֵיהֶם לֹא תְּהֵא הֲלָכָה קוֹהָה לָהֶם. וְכֵן עוֹד שָׁם רַבִּים. וּמִמֶּנּוּ אָמְרוּ בַּגְּמָרָא (נזיר סה ב): ״ר׳ יְהוֹשֻׁעַ קֹהָה וְטָהֵר״, שֶׁהִקְשָׁה בּוֹ דְּבָרִים רַבִּים וְשָׁבַר כָּל דִּבְרֵי הַמְּטַמְּאִים עַד שֶׁטִּהֵר בְּהֶכְרֵחַ. וְכֵן מָצִינוּ בְּנֶסְחָאוֹת יְשָׁנוֹת בַּגְּמָרָא (בבא מציעא נב א): ״מַאן דְּקָהֵי אַזּוּזֵי מִקְּרֵי נָפֶשׁ רָעָה״, שֶׁמְּדַקְדֵּק בּוֹ וּמִתְקַשֶּׁה לְקַבֵּל אוֹתוֹ מֵחֲבֵרוֹ. וּבַעֲלֵי הַדִּקְדּוּק (הרד״ק ור׳ יונה בן ג׳נאח) אוֹמְרִים בְּ״יִקָּהַת״ שֶׁשָּׁרְשׁוֹ יקה, וּפֵרְשׁוּ בּוֹ לְשׁוֹן מִשְׁמַעַת וְקִבּוּל הַמִּצְוָה, ״יִקָּהַת עַמִּים״ – שֶׁיִּשְׁמְעוּ אֵלָיו וְיַעֲשׂוּ כָּל אֲשֶׁר יְצַוֶּה עֲלֵיהֶם; ״תְּבוּז לִיקָּהַת אֵם״ – לְקַבֵּל מִצְוָתָהּ. וְהַנָּכוֹן בְּעִינַי, שֶׁהוּא מִלְּשׁוֹן ״הָאֹכֵל הַבֹּסֶר תִּקְהֶינָה שִׁנָּיו״ (ירמיהו לא כט), וְשָׁרְשׁוֹ קהה, וְהַיּו״ד בּוֹ כְּיוֹ״ד יִצְהָר, וְעִנְיַן כֻּלָּם הַחֲלָשָׁה וְהַשְׁבָּרָה: יֹאמַר שֶׁלֹּא יָסוּר שֵׁבֶט נוֹגֵשׂ מִיהוּדָה, עַד שֶׁיָּבֹא בְּנוֹ אֲשֶׁר לוֹ חֶלְשַׁת הָעַמִּים וּשְׁבִירָתָם, שֶׁיַּחְלִישׁ אֶת כֻּלָּם לְפִי חַרְבּוֹ. וְכֵן: ״אִם קֵהָה הַבַּרְזֶל״ (קהלת י י), שֶׁנֶּחְלַשׁ וְאֵינוֹ יָכוֹל לִכְרֹת, כְּסִפְיָן שֶׁעָמְדָה בִּלְשׁוֹן חֲכָמִים (ביצה כח), אוֹ שֶׁנִּשְׁבַּר קְצָת וְנַעֲשׂוּ בּוֹ פְּגִימוֹת. וְכֵן מָצָאתִי עוֹד שָׁם בְּמִדְרַשׁ חָזִית (שיר השירים רבה א יב): הוֹפִיעַ לָהֶם הקב״ה רֵיחַ טוֹב מִבְּשָׂמֵי גַּן עֵדֶן, וְהָיְתָה נַפְשָׁם קוֹהָה לֶאֱכֹל, אָמְרוּ לוֹ, רַבֵּינוּ מֹשֶׁה תֵּן לָנוּ מָה נֹאכַל ! אָמַר לָהֶם, כָּךְ אָמַר לִי הקב״ה, כָּל בֶּן נֵכָר לֹא יֹאכַל בּוֹ. עָמְדוּ וְהִפְרִישׁוּ הַנָּכְרִים מִבֵּינֵיהֶם, וְהָיְתָה נַפְשָׁם קוֹהָה לֶאֱכֹל וְכוּ׳. וְהָעִנְיָן, שֶׁהָיְתָה נַפְשָׁם נֶחְלֶשֶׁת וּמִשְׁתַּבֶּרֶת בְּגוּפָם מֵרֹב תַּאֲוָתָם לֶאֱכֹל מִן הַפֶּסַח, שֶׁנִּדְבַּק בּוֹ הֶרְיחַ הַטּוֹב. וְכֵן לֹא תִּהְיֶה הֲלָכָה

קוֹהֶ֫לֶת לָהֶם – נֶחְלֶשֶׁת וְרוֹפֶפֶת בְּיָדָם. וּמַקְהוּ קְהִיאָתָא – מַקְשִׁים קַשְׁיוֹת מֵחֲלִישׁוּת הַנֶּפֶשׁ מֵרֹב הַצַּעַר וְהָעִיוּן, אוֹ הוּא לְשׁוֹן שֶׁמְּשַׁבְּרִין וּמְפָרְכִין, כִּלְשׁוֹן (קידושין יג ב) פָּרֵיךְ רַב אַחָא. וְכָךְ אָמְרוּ (מכילתא בא יח), אַף אַתָּה הַקְהֵה אֶת שִׁנָּיו – שַׁבֵּר אוֹתָם אוֹ תַּחֲלִישֵׁם בִּדְבָרֶיךָ, כִּי הַבֹּסֶר מַחְלִישׁ וְאֵינוֹ מְשַׁבֵּר, אֶלָּא שֶׁהַחֲלִישׁוּת וְהַשְׁבִּירָה עִנְיָן שָׁוֶה, וְהַקְהָיָה תִּכְלֹל אֶת שְׁנֵיהֶם.

יב חַכְלִילִי עֵינַיִם אָמְרוּ הַמְפָרְשִׁים (רש״י ראב״ע והרד״ק) שֶׁהוּא עִנְיַן אַדְמִימוּת, שֶׁיִּתְאַדְּמוּ עֵינָיו מֵרֹב שְׁתִיַּת יַיִן, וְכָמוֹהוּ ״לְמִי חַכְלִלוּת עֵינָיִם״ (משלי כג כט). וְהַנִּרְאֶה בְּעֵינַי שֶׁהוּא הָפוּךְ מִן ״כָּחֲלָה עֵינַיִךְ״ (יחזקאל כג מ), וְנִכְפְּלָה בּוֹ הַלָּמ״ד כְּמִנְהָג רַבִּים, וְהוּא כְּעִנְיַן מִכְחוֹל הָעֵינַיִם הַיָּדוּעַ וּמֻרְגָּל בְּדִבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ (כלים פי״ג מ״ב), וְכֵן שְׁמוֹ בְּעַרְבִי ״אַל כְּחוּל״, יֹאמַר שֶׁהוּא כְּחוֹל הָעֵינַיִם מִן הַיַּיִן, כִּי כַּאֲשֶׁר אֲחֵרִים כּוֹחֲלִים אוֹתָם בַּפּוּךְ שֶׁהוּא הָ״אַל כְּחוּל״ כֵּן יִכְחֹל אוֹתָם הוּא בְּיַיִן, וּכְמוֹ שֶׁהָאֲחֵרִים מְלַבְּנִים שִׁנֵּיהֶם בְּתַמְרוּקִים כֵּן יְלַבֵּן אוֹתָם בְּחָלָב, וְהַמָּשָׁל לְרִבּוּי הַיַּיִן וְהֶחָלָב בְּאַרְצוֹ כַּאֲשֶׁר הִזְכִּיר אוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על בראשית מ״ט:י״ב). וְכֵן ״לְמִי חַכְלִלוּת עֵינָיִם״, כְּמוֹ חַכְלִילוּת, יֹאמַר שֶׁעֵינָיו כְּחֻלּוֹת בְּיַיִן וְלֹא יוּכַל לְהַסְתִּיר שִׁכְרוּתוֹ. אוֹ יֹאמַר ״לְמִי חַכְלִלוּת עֵינָיִם״ שֶׁיִּצְטָרֵךְ לִכְחוֹל עֵינָיו תָּמִיד, לַמְאַחֲרִים עַל הַיַּיִן, כִּי הַיַּיִן יַחְשִׁיךְ אֶת עֵינֵיהֶם וְיוֹרִידוּ דִּמְעָה וְתַמְקְנָה בְּחוֹרֵיהֶן, וְיִצְטָרֵךְ שֶׁיִּהְיוּ עֵינָיו בְּמִכְחוֹל תָּדִיר, יְסַפֵּר הַכָּתוּב בְּגִנּוּת הַיַּיִן בָּרָעוֹת הַבָּאוֹת לוֹ מִבַּחוּץ, בִּמְדָנִים וּבִכְּצָעִים וְשֶׁיִּשָּׁמַע בְּבֵיתוֹ אוֹי וַאֲבוֹי, וְיַזְכִּיר הַנֶּזֶק הַהוּא הַהֹוֶה לוֹ מִמֶּנּוּ בְּגוּפוֹ, חֶשְׁכַת עֵינָיו וְתַחֲלוּאֵיהֶם הָרַבִּים. וְזֶה פֵּרוּשׁ וְעִנְיָן נָכוֹן:

טז דָּן יָדִין עַמּוֹ כְּמוֹ ״כִּי יָדִין ה׳ עַמּוֹ״ (דברים לב לו), ״אֲרֵי יְדִין ה׳ דִּינָא דְּעַמֵּהּ״, כִּלְשׁוֹן ״שָׁפְטֵנִי ה׳ וְריבָה רִיבִי מִגּוֹי לֹא חָסִיד״ (תהלים מג א), ״רִיב אַלְמָנָה״ (ישעיהו א יז), יֹאמַר כִּי דָּן יְקוֹם נְקָמַת עַמּוֹ כָּל שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל כְּאֶחָד. וְהַטַּעַם כִּי פְּלִשְׁתִּים הֵרֵעוּ לְכָל יִשְׂרָאֵל כַּמָּה פְּעָמִים, כִּי בִּימֵי שַׁמְגַּר בֶּן עֲנָת הֻחֲלוּ (שופטים ג לא), וּבִימֵי יִפְתָּח כָּתוּב (שם י ז) ״וַיִּמְכְּרֵם בְּיַד פְּלִשְׁתִּים״, וְגַם אַחֲרֵי עַבְדוֹן בֶּן הִלֵּל (שם יב יג) ״וַיִּתְּנֵם ה׳ בְּיַד פְּלִשְׁתִּים אַרְבָּעִים שָׁנָה״ (שם יג א), וְלֹא הָיָה בַּשּׁוֹפְטִים מִי שֶׁהִכְנִיעָם אוֹ שֶׁנִּצָּחָם כְּלָל. וְאַף עַל פִּי שֶׁכָּתוּב בְּשַׁמְגַּר ״וַיַּךְ אֶת פְּלִשְׁתִּים שֵׁשׁ מֵאוֹת אִישׁ בְּמַלְמַד הַבָּקָר״ (שם ג לא), אֵינֶנָּה נְקָמָה, כִּי אֵינֶנָּה מַכָּה רַבָּה. עַל כֵּן כָּתוּב בְּשִׁמְשׁוֹן ״וְהוּא יָחֵל לְהוֹשִׁיעַ אֶת יִשְׂרָאֵל מִיַּד פְּלִשְׁתִּים״ (שם יג ה). וְלָקַח נְקָמַת יִשְׂרָאֵל מֵהֶם, כִּי הָרַג מֵהֶם עַם רַב וְכָל סַרְנֵי פְּלִשְׁתִּים הֵמִית. וְהִזְכִּיר ״דָּן״, כִּי הָיָה הַנּוֹקֵם הַזֶּה שׁוֹפֵט, לֹא מֶלֶךְ. וְאֶפְשָׁר שֶׁזֶּה דַּעַת אוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על בראשית מ״ט:ט״ז) שֶׁאָמַר ״בְּיוֹמוֹהִי יִתְפְּרַק עַמֵּהּ״. וְיִתָּכֵן שֶׁיִּהְיֶה ״כְּאַחַד שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל״ – כַּמִּיָּחֵד שֶׁבַּשְּׁבָטִים, הוּא יְהוּדָה, שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ ״יָדֶךָ בְּעֹרֶף אֹיְבֶיךָ״ (בראשית מ״ט:ח׳), כִּי גַּם זֶה יִגְבַּר עַל אוֹיְבָיו וְינַצְּחֵם:

יז שָׁפִיפוֹן שֵׁם לַנָּחָשׁ שֶׁיְּשׁוּף עָקֵב, וְנִכְפְּלָה בּוֹ הָעַי״ן. וְאָמְרוּ בַּיְרוּשַׁלְמִי בְּמַסֶּכֶת תְּרוּמוֹת (פ״ח מ״ג), מִין קֶטֶן הוּא וּשְׁפִיפוֹן שְׁמוֹ, וְדוֹמֶה לְשַׂעָרָה, וְנִתְּנָה רְשׁוּת לָאָרֶץ לְבָקֵעַ מִפָּנָיו. וְדִמָּה שִׁמְשׁוֹן לְנָחָשׁ בַּעֲבוּר שֶׁלֹּא הָיָה שִׁמְשׁוֹן בָּא עַל אוֹיְבָיו בַּמִּלְחָמָה כַּאֲשֶׁר הַשּׁוֹפְטִים אוֹ הַמְּלָכִים, רַק הוּא לְבַדּוֹ יוֹצֵא עֲלֵיהֶם כְּמוֹ צְפָעוֹנִי הַיֹּצֵא מִמְּאוּרָתוֹ עַל הוֹלְכֵי דֶּרֶךְ, אוֹ הַמִּין הַקָּטָן שֶׁבַּנְּחָשִׁים שֶׁאֵינוֹ נִכָּר כְּלָל לְהוֹלְכֵי אֹרַח:

וְטַעַם **הַנּוֹשֵׁךְ עָקְבֵי סוּס** רָמַז לִשְׁנֵי הָעַמָּדִים אֲשֶׁר הַבַּיִת נָכוֹן עֲלֵיהֶם (שופטים טז כט), וּשְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים אֲשֶׁר עַל הַגָּג (שם פסוק כז) הֵם הָרוֹכֵב הַנּוֹפֵל אָחוֹר, כַּאֲשֶׁר יִשֹּׁךְ הַנָּחָשׁ בְּעִקְבֵי הַסּוּס יַגְבִּיהַּ הַסּוּס רֹאשׁוֹ וְרַגְלָיו הָרִאשׁוֹנִים, וְיִפּוֹל רוֹכְבוֹ אָחוֹר:

יח לִישׁוּעָתְךָ קִוִּיתִי ה׳ לֹא הָיָה בְּכָל שׁוֹפְטֵי יִשְׂרָאֵל מִי שֶׁנָּפַל בְּיַד אוֹיְבָיו זוּלָתִי שִׁמְשׁוֹן שֶׁהוּא הַנָּחָשׁ הַזֶּה, כְּדִכְתִיב (שופטים ב יח) ״וְהָיָה ה׳ עִם הַשֹּׁפֵט וְהוֹשִׁיעָם מִיַּד אֹיְבֵיהֶם כֹּל יְמֵי הַשּׁוֹפֵט״, וְהוּא הָיָה הָאַחֲרוֹן לַשּׁוֹפְטִים, כִּי שְׁמוּאֵל נָבִיא הָיָה וְלֹא נִלְחָם לָהֶם, וּבְיָמָיו מָלְכוּ הַמְּלָכִים. וְכַאֲשֶׁר רָאָה הַנָּבִיא תְּשׁוּעַת שִׁמְשׁוֹן כִּי נִפְסְקָה, אָמַר ״לִישׁוּעָתְךָ קִוִּיתִי ה׳״, לֹא לִישׁוּעַת נָחָשׁ וּשְׁפִיפוֹן, כִּי בְּךָ אִוַּשַּׁע, לֹא בְּשׁוֹפֵט, כִּי תְּשׁוּעָתְךָ תְּשׁוּעַת עוֹלָמִים:

יט גָּד גְּדוּד יְגוּדֶנּוּ פֵּרֵשׁ רַשׁ״י עַל דֶּרֶךְ אוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על בראשית מ״ט:י״ט), יִתְנַבֵּא כִּי גְּדוּד יָגוּד מִמֶּנּוּ, וְאוֹתוֹ הַגְּדוּד יָגוּד עָקֵב עַל עָקֵבוֹ, שֶׁיַּחְזֹר בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר בָּא בוֹ לְשָׁלוֹם אֶל אַרְצוֹ. וְהַנָּכוֹן שֶׁיִּהְיֶה כְּמוֹ ״לַעֲלוֹת לְעֹם יְגוּדֶנּוּ״ (חבקוק ג טז) יֹאמַר כִּי גְּדוּד יְגוּדֶנּוּ תָּמִיד, שֶׁיִּהְיוּ לוֹ מִלְחָמוֹת רַבּוֹת וּפָשֹׁט גְּדוּד עָלָיו בְּאַרְצוֹ, וְהוּא יָגוּד אוֹתוֹ עַל עֲקֵבוֹ, שֶׁיִּתְגַּבֵּר עָלָיו וְיִרְדֹּף אוֹתוֹ, וְהֵם יָשׁוּבוּ עַל עֲקֵב בָּשְׁתָּם. שִׁבַּח אוֹתָם בִּגְבוּרָה וְנִצּוּחַ כָּל הַבָּאִים עֲלֵיהֶם לַמִּלְחָמָה. וְזֶה כְּעִנְיַן בִּרְכַּת מֹשֶׁה רַבֵּינוּ בָּהֶם (דברים לג כ), ״בָּרוּךְ מַרְחִיב גָּד כְּלָבִיא שָׁכֵן״, בַּעֲבוּר שֶׁיָּרַשׁ אֶרֶץ רַחֲבַת יָדַיִם וּגְדוֹלָה מְאֹד וְהִיא בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן, הָיוּ בָּאִים עֲלֵיהֶם תָּמִיד גְּדוּדֵי עַמּוֹן וּמוֹאָב שְׁכֵנָיו הָרָעִים הַתּוֹבְעִים בַּנַּחֲלָה וּפוֹשְׁטִים עֲלֵיהֶם, וְהוּא כְּלָבִיא שָׁכֵן עַל טַרְפּוֹ, מְקוֹלָם לֹא יֵרָא וּמֵהֲמוֹנָם לֹא יֵחַת. וְזֶה פֵּרוּשׁ נָאֶה לְמַדְתִּיו מִן הַיְרוּשַׁלְמִי שֶׁאָמְרוּ בְּמַסֶּכֶת סוֹטָה (פ״ח ה״י), ״גָּד גְּדוּד יְגוּדֶנּוּ״, גַּיְסָא אֲתֵי מְגַיְסְתָּא וְהוּא מְגַיֵּס לַהּ. לוֹמַר כִּי הַגַּיִס יָבֹא לֶאֱסֹף חַיִל וּלְגַיֵּס עָלָיו, וְהוּא יָגוּד עֲלֵיהֶם וְיָבִיא גְּדוּדָיו בְּאַרְצָם. וְאוּלַי יִרְמֹז הַנָּבִיא עַל מִלְחֶמֶת יִפְתָּח הַגִּלְעָדִי עִם בְּנֵי עַמּוֹן, כִּי בְּנֵי גָּד יָרְשׁוּ כָּל עָרֵי הַגִּלְעָד וַחֲצִי אֶרֶץ בְּנֵי עַמּוֹן, וְהָיוּ בְּנֵי עַמּוֹן תָּמִיד נִלְחָמִים בְּאַנְשֵׁי גִּלְעָד, וְהוּא כְּמַעַט עָבַר עֲלֵיהֶם וְהִכָּה אוֹתָן וְאֶת עָרֵיהֶן מַכָּה גְּדוֹלָה מְאֹד, (שופטים יא לג) וְהָיָה הָעִנְיָן הַהוּא גַּם גָּדוֹל, הִזְכִּירוֹ הַנָּבִיא כַּאֲשֶׁר הִזְכִּיר דְּבַר שִׁמְשׁוֹן:

כא **נַפְתָּלִי אַיָּלָה שְׁלוּחָה** מִנְהָג בְּמוֹשְׁלֵי אֶרֶץ לִשְׁלֹחַ זֶה לָזֶה הָאַיָּלוֹת שֶׁנּוֹלְדוּ בְּאֶרֶץ מֶלֶךְ הַצָּפוֹן יְגַדְּלוּ אוֹתָן בְּהֵיכְלֵי מֶלֶךְ הַנֶּגֶב, וְיִקָּשְׁרוּ כְּתַב הַבְּשׂוֹרָה בְּקַרְנֵיהָ וְהִיא תָּרוּץ מַהֵר וְתָשׁוּב לִמְעוֹנָהּ, וְיִתְבַּשְּׂרוּ בָּהֶן. וְזֶה טַעַם "אִמְרֵי שָׁפֶר", כְּלוֹמַר אַיָּלָה שְׁלוּחָה מְבַשֶּׂרֶת בְּשׂוֹרוֹת טוֹבוֹת. וְהָעִנְיָן הַזֶּה יָדוּעַ וְהוּא מְזֻכָּר בַּיְרוּשַׁלְמִי בְּמַסֶּכֶת שְׁבִיעִית (פ"ט ה"ב), אָמְרוּ, אֵין אָזְלִין לוֹן – חָזְרִין, וְאִי בָּעֵית לְמִבְדְּקֵהּ אַיְתוּ טָבְיָן וִישַׁלְּחוּן לַאֲתָרֵי רַחִיקָא, בַּסּוֹף אִינּוּן חָזְרִין. עֲבַד כֵּן, וַאֲיְתִי טָבְיָן וְחַפִּי קַרְנֵיהוֹן בִּכְסָף, וְשַׁלְּחוּן לְאַפְרִיקִי, וּבְסוֹף תְּלָת עֶשְׂרֵה שְׁנִין חַזְרוּן לְאַתְרֵיהוֹן. שֶׁהִתְּירוּם לְאַחַר י"ג שָׁנָה וּמֵיָּד חָזְרוּ. וְהַמָּשָׁל כִּי נַפְתָּלִי שְׂבַע רָצוֹן וּמָלֵא כָּל טוּב, וּמִמֶּנּוּ תָּבֹא בְּשׂוֹרָה לְכָל יִשְׂרָאֵל, כִּי עָשְׂתָה אַרְצוֹ פֵּרוֹת לְשָׂבְעָה, כְּמוֹ שֶׁהִזְכִּירוּ רַבּוֹתֵינוּ בְּפֵרוֹת גִּנּוֹסַר (תנחומא ויחי יג):

כב **בֶּן פֹּרָת יוֹסֵף** בֶּן חֵן, וְהוּא לְשׁוֹן אֲרַמִּי (ב"מ קיט), אַפְרְיוֹן נִמְטְיָה לְרַבִּי שִׁמְעוֹן. "בֵּן פֹּרָת עֲלֵי עָיִן", חִנּוֹ נָטוּי עַל הָעַיִן הָרוֹאָה אוֹתוֹ, לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על בראשית מ"ט:כ"ב). וְרָחוֹק הוּא מְאֹד לְסָמְכוֹ אֶל הַלָּשׁוֹן הַהוּא, שֶׁלְּשׁוֹנוֹת כָּאֵלֶּה בַּתַּלְמוּד יֵינִי אוֹ פַּרְסִי וּשְׁאָר לְשׁוֹנוֹת, אֵין לָהֶם חֶבֶר בִּלְשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ. וְעוֹד כִּי לְפִי הַנִּמְצָא מִמֶּנּוּ אֵינֶנּוּ רַק לְשׁוֹן בָּרְכָה וְשֶׁבַח, וְהַנּוֹ"ן בּוֹ שֹׁרֶשׁ, וְכֵן בִּבְרֵאשִׁית רַבָּה (בראשית רבה ס׳:י"ג), "וַיְבָרְכוּ אֶת רִבְקָה", דְּוַיְיִן וּשְׁפוּפִין, וְלֹא הָיוּ מְפָרְנְסִין אֶלָּא בַּפֶּה. וְדוֹמֶה לִי שֶׁהוּא מִמָּה שֶׁאָמְרוּ (כתובות נד), פָּרְנָא לְיַתְמֵי, שֶׁפִּרוּשׁוֹ הַשֶּׁבַח שֶׁהִשְׁבִּיחוּ הוּא לְיִתּוֹמִים, וְקָרְאוּ עוֹד הַכְּתָבָה "פָּרְנָא", אִשָּׁה גּוֹבָה פָּרְנָא מֵהֶם (שם סז), הַכְּתָבָה שֶׁהִיא שְׁבָח בֵּית אָבִיהָ, וּכְמוֹ שֶׁאָמְרוּ (ב"ר פ ז), "מֹהַר" – פָּרְאנוּן. אֲבָל "בֵּן פּוֹרָת", אוֹ כְּדַעַת אוּנְקְלוֹס (תרגום אונקלוס על בראשית מ"ט:כ"ב) מִלְּשׁוֹן פֹּרְיָה וַעֲנָפָה, אוֹ כִּדְבְרֵי בַּעֲלֵי הַדִּקְדּוּק (עיין ספר השרשים שורש בנה) שֶׁעָשׂוּ פּוֹרָת מִלְּשׁוֹן "וַתֶּאֱרַכְנָה פֹּארֹתָיו" (יחזקאל לא ה), וְהֵם אָמְרוּ כִּי "בֵּן" – כְּמוֹ נָטַע, וְהֵבִיאוּ לוֹ דּוֹמֶה "וְכַנָּה אֲשֶׁר נָטְעָה יְמִינֶךָ וְעַל בֵּן אִמַּצְתָּה לָּךְ" (תהלים פ טז). וְהָעִנְיָן, כְּאִלּוּ אָמַר נָטַע שֶׁבּוֹ פֹּארוֹת רַבּוֹת יוֹסֵף. וְעַל דַּעְתִּי "בֵּן" כְּמַשְׁמָעוֹ, יֹאמַר כִּי יוֹסֵף הוּא בֵּן שֶׁהוּא כְּמוֹ פֹּארוֹת אִילָן שָׁתוּל עַל הַמַּעְיָן אֲשֶׁר לֹא יִכְזְבוּ מֵימָיו, וְעָשְׂתָה בָּנוֹת צָעֲדָה אוֹתָן עַל הַחוֹמוֹת הַגְּבוֹהוֹת בַּשָּׁמַיִם, וְכֵנָּה הַבְּדִים אֲשֶׁר תֵּצֵאנָה מִן הַפֹּארָה בְּבָנוֹת כִּי הֵן בָּנוֹת לַפֹּארוֹת הַגְּדוֹלוֹת, וְהוּא דֶּרֶךְ צַחוּת לְבֶן פּוֹרָת. וְלֹא נִסְמַךְ בֵּן אֶל פּוֹרָת, אֲבָל הוּא כְּמוֹ "אֲשׁוּר אֶרֶז בַּלְּבָנוֹן" (יחזקאל לא ג), "נַפְתָּלִי אַיָּלָה שְׁלוּחָה" (בראשית מ"ט:כ"א), "בִּנְיָמִין זְאֵב" (בראשית מ"ט:כ"ז), וּלְפִיכָךְ נָקוּד בְּצֵירֵי, כִּי אִלּוּ הָיָה פְּרוּשׁוֹ נָטַע שֶׁיֵּשׁ לוֹ פֹּארוֹת, מִשְׁפָּטוֹ בְּסֶגּוֹל. וְאָמַר "בֵּן" דֶּרֶךְ חִבּוּב, כְּמוֹ "מִטֶּרֶם בְּנִי עָלִיתָ". וְעַל הַכְּלָל רָאוּי שֶׁנִּפָּרֵשׁ בְּבִרְכַּת יוֹסֵף שֶׁיִּהְיֶה בָּהּ זֵכֶר לִשְׁנֵי הַשְּׁבָטִים הַיּוֹצְאִים מִמֶּנּוּ, וְהוּא לְשׁוֹן "פּוֹרָת" וּ"בָנוֹת", אֲבָל מִפְּנֵי שֶׁהִזְכִּיר לֵוִי, וְשִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל אֵינָם אֶלָּא שְׁנֵים עָשָׂר, לֹא יַעֲשֶׂה מִמֶּנּוּ כֵּן בִּבְרָכָתוֹ שְׁנַיִם שְׁבָטִים חֲלוּקִים, אֲבָל יִרְמֹז לָהֶם. וְכֵן בְּמֹשֶׁה רַבֵּינוּ בִּבְרָכָתוֹ דִּמָּה אוֹתוֹ לְשׁוֹר וְלִרְאֵם (דברים לג יז), וְהִזְכִּיר בּוֹ הַקְּרָנַיִם, כִּי כָל אֶחָד מֵהֶם גּוּף אֶחָד שֶׁמִּמֶּנּוּ יִתְחַלְּקוּ קַרְנַיִם, וּבַעֲבוּר שֶׁשָּׁם לֹא הִזְכִּיר שִׁמְעוֹן אָמַר בְּפֵרוּשׁ "וְהֵם רִבְבוֹת אֶפְרַיִם וְהֵם אַלְפֵי מְנַשֶּׁה" (שם):

כד **מִידֵי אֲבִיר יַעֲקֹב** זֹאת הָיְתָה לוֹ מֵאֵת הקב"ה שֶׁהוּא אֲבִיר יַעֲקֹב, וּמִשָּׁם זָכָה לִהְיוֹת רֹעֶה אֶבֶן יִשְׂרָאֵל, עִקָּרָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל, לְשׁוֹן "הָאֶבֶן הָרֹאשָׁה" (זכריה ד, ז) לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על בראשית מ"ט:כ"ד). מֵאֵל אָבִיךָ הָיְתָה זֹאת לְךָ וְהוּא יַעְזְרֶךָ, וְעִם הקב"ה הָיָה לִבְּךָ כְּשֶׁלֹּא שָׁמַעְתָּ לְדִבְרֵי אֲדוֹנְתְךָ וְהוּא יְבָרֶכְךָ, גַּם זֶה לְשׁוֹנוֹ. וְרַבִּי אַבְרָהָם אָמַר כִּי מֵ"ם "מֵאֵל אָבִיךָ" נִמְשָׁךְ לִ"וְאֵת שַׁדַּי" וְהוּא יְבָרֶכְךָ. וְעַל דֶּרֶךְ הָאֱמֶת הַבְּרָכָה הַזֹּאת דּוֹמָה לַבְּרָכָה אֲשֶׁר בֵּרַךְ לְמַעְלָה אֶת הַנְּעָרִים, כִּי אֲבִיר יַעֲקֹב הוּא אֱלֹהֵי אֱמֶת, וְלֹא בָּא בַּכָּתוּב אֲבִיר אַבְרָהָם אוֹ יִצְחָק וְזוֹלָתָם רַק אֲבִיר יַעֲקֹב אוֹ אֲבִיר יִשְׂרָאֵל (ישעיהו א כד), הוּא יַעֲקֹב. וְהִנֵּה מִידֵי אֲבִיר יַעֲקֹב הַגְּדֻלָּה וְהַגִּבּוֹרָה, מִשָּׁם, מִידֵי אֲבִיר יַעֲקֹב, רוֹעֶה אֶבֶן יִשְׂרָאֵל, הִיא הָאֶבֶן הָרֹאשָׁה שֶׁהָיְתָה לְרֹאשׁ פִּנָּה (תהלים קיח כב) מֵאֵת ה'. וְנִקְרָא "אֶבֶן יִשְׂרָאֵל", כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ חֲכָמִים, כְּנֶסֶת יִשְׂרָאֵל הִיא הָאֶבֶן הָרֹאשָׁה. וְטַעַם "אֶבֶן", שֶׁהוּא בִּנְיַן מַשְׁלִים הַכֹּל. וְעִנְיַן "רוֹעֶה", כִּי הָעוֹז בַּגִּבּוֹרָה מִתְעַלֶּה בִּימִינוֹ שֶׁל הקב"ה, כְּדִכְתִיב "קַרְנַיִם מִיָּדוֹ לוֹ וְשָׁם חֶבְיוֹן עֻזּוֹ" (חבקוק ג ד), כְּלוֹמַר וְשָׁם בִּימִינוֹ חֶבְיוֹן הָעוֹז, וְ"חֶבְיוֹן, הוּא הַכַּח הַמִּתְעַלֶּה הַנֶּחְבָּא בְּמָקוֹם אֲצִילוּתוֹ. וְזֶהוּ שֶׁנֶּאֱמַר "וְכַנָּה אֲשֶׁר נָטְעָה יְמִינֶךָ" (תהלים פ טז), מֵאֵל אָבִיךָ, הָאֱלֹהִים הָרוֹעֶה אֹתִי מֵעוֹדִי, וְאֵת שַׁדַּי וִיבָרְכֶךָ. וְדַעַת הַבְּרָכָה כִּי מִידֵי אֲבִיר יַעֲקֹב, מֵחֶסֶד שֶׁרוֹעֶה אֶבֶן יִשְׂרָאֵל וּמֵאלֹהֵי אָבִיו, יָפִיק רָצוֹן וְיָבֹא עֶזְרוֹ, וְעִם שַׁדַּי תִּהְיֶה בִּרְכָתוֹ, וְהִנֵּה הוּא מְבֹרָךְ בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ. וְזֶה טַעַם "בִּרְכֹת אָבִיךָ גָּבְרוּ עַל בִּרְכֹת הוֹרַי", כִּי הַבִּנְיָן שָׁלֵם בּוֹ. כָּךְ הֶעֱלֵיתִי הָעִנְיָן הַזֶּה מִמִּדְרָשׁוֹ שֶׁל רַבִּי נְחוּנְיָא בֶּן הַקָּנָה (עיין ספר הבהיר קצג קמח), וְהַמַּשְׂכִּיל יָבִין:

כט **קִבְרוּ אֹתִי אֶל אֲבֹתָי** עִם אֲבוֹתַי, לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על בראשית מ"ט:כ"ט). וְלֹא פֵּרֵשׁ "אֶל הַמְּעָרָה" וְאֵינֶנּוּ עִם. וְיִתָּכֵן שֶׁיִּהְיֶה לְשׁוֹן הַמִּקְרָא הַזֶּה קָצָר, קִבְרוּ אוֹתִי וְשָׁאוּנִי אֶל אֲבֹתַי אֶל הַמְּעָרָה, כִּי כֵן אָמַר "וּנְשָׂאתַנִי מִמִּצְרַיִם" (בראשית מ"ז:ל'), "וַיִּשְׂאוּ אוֹתוֹ בָּנָיו" (בראשית נ׳:י"ג). וְיִתָּכֵן שֶׁיְּשַׁמֵּשׁ "אֶל" בְּפָנִים רַבִּים, קִבְרוּ אוֹתִי עִם אֲבוֹתַי, כְּמוֹ "וְאִשָּׁה אֶל אֲחֹתָהּ לֹא תִקָּח" (ויקרא יח יח), עִם אֲחוֹתָהּ, "אֶל הַמְּעָרָה" – בַּמְּעָרָה, כְּמוֹ "וְאֶל הָאָרֹן תִּתֵּן אֶת הָעֵדֻת" (שמות כה כא), "הִנֵּה הוּא נָחְבָּא אֶל הַכֵּלִים" (שמואל א י כב), וְכֵן (בראשית כ"ג:י"ט) "וְאַחֲרֵי כֵן קָבַר אַבְרָהָם וְגוֹ' אֶל מְעָרַת". וְאָמַר רַבִּי אַבְרָהָם (אבן עזרא על בראשית מ"ט:כ"ט) כִּי טַעַם "קִבְרוּ אֹתִי אֶל אֲבֹתָי", שֶׁיִּלְכוּ עִם יוֹסֵף, וְלֹא הָיָה יַעֲקֹב צָרִיךְ לְכָךְ אֲבָל צִוָּה לְכֻלָּם עַתָּה שֶׁיִּקְבְּרוּ אוֹתוֹ אֶל הַמְּעָרָה כַּאֲשֶׁר הִשְׁבִּיעַ לְיוֹסֵף, כִּי פָּחַד אוּלַי לֹא יִתֵּן פַּרְעֹה רְשׁוּת לְיוֹסֵף לָצֵאת מִן הָאָרֶץ, שֶׁלֹּא יִתְעַכֵּב בְּאַרְצוֹ. וַהֲלֹא תִּרְאֶה שֶׁהֶצֶרְךָ יוֹסֵף לְחַלּוֹת פְּנֵי בֵּית פַּרְעֹה שֶׁיְּבַקְּשׁוּ עָלָיו מִפַּרְעֹה שֶׁיֵּלֵךְ, וְהוּא עָנָה "כַּאֲשֶׁר הִשְׁבִּיעֶךָ" (בראשית נ ו), כִּי בַּעֲבוּר הַשְּׁבוּעָה יִתְרַצֶּה בָּזֶה:

לא וְטַעַם **שָׁמָּה קָבְרוּ אֶת יִצְחָק** שֶׁלֹּא אָמַר קָבַרְתִּי, בַּעֲבוּר הֱיוֹת עִשָּׂו עִמּוֹ בִּקְבוּרַת אֲבִיהֶם, וְלֹא יִרְצֶה עַתָּה לְהַזְכִּירוֹ. וְעוֹד שֶׁלֹּא יִצְטָרֵךְ עַתָּה לְהַאֲרִיךְ לֵאמֹר, שָׁמָּה קָבַרְנוּ אֶת יִצְחָק וְשָׁמָּה קָבְרוּ אֶת רִבְקָה אִשְׁתּוֹ, כִּי לֹא הָיָה הוּא בִּקְבוּרַת אִמּוֹ. וְהִזְכִּיר לָהֶם בְּצַוָּאָתוֹ הַמְּעָרָה וְהַנִּקְבָּרִים בָּהּ, לְגַדֵּל הַמָּקוֹם, כְּדֵי שֶׁיִּזְדָּרְזוּ לְקָבְרוֹ שָׁם. וְאָמַר "אֲשֶׁר קָנָה אַבְרָהָם אֶת הַשָּׂדֶה לַאֲחֻזַּת קָבֶר", לְהוֹדִיעַ כִּי אַבְרָהָם צִוָּה שֶׁיִּהְיֶה הַמָּקוֹם הַהוּא בֵּית הַקְּבָרוֹת לָהֶם לַאֲחֻזַּת עוֹלָם, אֲבָל לְמַטָּה (נ יג) כְּשֶׁאָמַר "וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ בִּמְעָרַת שְׂדֵה הַמַּכְפֵּלָה אֲשֶׁר קָנָה אַבְרָהָם לַאֲחֻזַּת קֶבֶר", נִתְפַּוֵּן הַכָּתוּב לִרְמֹז כִּי בְּיַעֲקֹב נִשְׁלְמָה כַּוָּנַת הַצַּדִּיק, כִּי לִשְׁלָשְׁתָּם קָנְאָה וְלֹא יִקְבְּרוּ בָּהּ עוֹד אִישׁ. וְעַל כֵּן לֹא צִוָּה יוֹסֵף שֶׁיִּקְבְּרוּ אוֹתוֹ בַּמְּעָרָה עִם אֲבוֹתָיו. וְרָאִיתִי בַּמְּכִילְתָּא לְרַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחַאי (בשלח יט), שֶׁאָמַר לָהֶם יוֹסֵף, וּכְשֶׁאַתֶּם מַעֲלִין אוֹתִי קִבְרוּ אוֹתִי בְּכָל מָקוֹם שֶׁתִּרְצוּ, מְקֻבָּל אֲנִי שֶׁאֵינִי נִכְנָס לִקְבוּרַת אֲבוֹתַי, שֶׁאֵין נִכְנָס לִקֶּבֶר אֲבוֹת אֶלָּא שְׁלֹשָׁה אָבוֹת וְשָׁלֹשׁ אִמָּהוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר, "שָׁמָּה קָבְרוּ אֶת אַבְרָהָם" וְגוֹ', וְאוֹמֵר (בראשית נ׳:ה׳) "בְּקִבְרִי אֲשֶׁר כָּרִיתִי לִי" – בִּי הוּא פּוֹסֵק. וְיִתָּכֵן שֶׁרָמַז לָהֶם בְּאָמְרוֹ "וְשָׁמָּה קָבַרְתִּי אֶת לֵאָה", שֶׁכְּבָר הֶחֱזִיק הוּא בַּמְּעָרָה, וְאָמַר זֶה כְּנֶגֶד עֲשָׂו, שֶׁלֹּא יְעַרְעֵר הוּא וּבָנָיו בִּקְבוּרָתוֹ לְטָעֹן שֶׁהַמְּעָרָה שֶׁלּוֹ, כִּי הוּא הַבְּכוֹר וְהוּא הָרָאוּי לְהִקָּבֵר עִם אֲבוֹתָיו, וְאַף עַל פִּי שֶׁהָלַךְ אֶל אֶרֶץ אַחֶרֶת, יִהְיוּ נוֹשְׂאִים אוֹתוֹ מִשָּׁם כַּאֲשֶׁר יִשְׂאוּ בָּנָיו אֶת יַעֲקֹב, כִּי יִרְצֶה לְהִקָּבֵר עִם אֲבוֹתָיו הַקְּדוֹשִׁים וּלְיַחֵד אִתָּם בַּקְּבוּרָה, וְאִם יִקָּבֵר שָׁם עֵשָׂו, לֹא יִקָּבֵר שָׁם יַעֲקֹב, כִּי אֵין לִשְׁתֵּי מִשְׁפָּחוֹת בֵּית קְבוּרָה אֶחָד. וְזֶהוּ גַּם כֵּן מָה שֶׁאָמַר "בְּקִבְרִי אֲשֶׁר כָּרִיתִי לִי", שֶׁכְּבָר כָּרָה לוֹ הַקֶּבֶר לְהַחֲזִיק בּוֹ. וְזֶה טַעַם "וַיַּעַל עִמּוֹ גַּם רֶכֶב גַּם פָּרָשִׁים" (בראשית נ׳:ט׳), כִּי יָדַע זְדוֹן עֵשָׂו וּבָנָיו. וְכֵן הָיָה מַעֲשֶׂה, כִּי מָצִינוּ בְּסֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְיוֹסֵף בֶּן גּוּרְיוֹן (הוא ספר יוסיפון) וְזוֹלָתוֹ מִסִּפְרֵי הַקְּדֶמוֹנִיּוֹת, כִּי בָּא צְפוֹ בֶּן אֱלִיפַז בֶּן עֵשָׂו וְעָשָׂה עִמָּהֶם קְטָטָה עַל זֶה עַד שֶׁעָרְכוּ מִלְחָמָה, וַתִּגְבַּר יַד יוֹסֵף, וּתְפָשׂוֹ עִם מִבְחַר גְּדוּדָיו וֶהֱבִיאוּם לְמִצְרַיִם, וְעָמַד שָׁם בִּתְפִיסָה כָּל יְמֵי יוֹסֵף, וּבָרַח מִשָּׁם בְּמוֹתוֹ, וְהָלַךְ לְאֶרֶץ כַּאנְפַּנְיָא וּמָלַךְ עַל כִּתִּים בְּרוֹמָא, וּבְסוֹף הֶמְלֵךְ עַל כָּל אֶרֶץ אִיטַלְיָא, וְהוּא אֲשֶׁר מָלַךְ רִאשׁוֹן עַל רוֹמָה, וְהוּא אֲשֶׁר בָּנָה הַהֵיכָל הָרִאשׁוֹן וְהַגָּדוֹל מֵאֲשֶׁר נִבְנוּ בְּרוֹמָה. וְגַם רַבּוֹתֵינוּ (סוטה יג) הִזְכִּירוּ מִזֶּה הָעִנְיָן מִקְּטָטַת עֵשָׂו בַּמְּעָרָה. וְהַכָּתוּב שֶׁאָמַר בְּכָאן (בראשית נ׳:י״ד), "וַיָּשָׁב יוֹסֵף מִצְרַיְמָה הוּא וְאֶחָיו וְכָל הָעֹלִים אִתּוֹ לִקְבֹּר אֶת אָבִיו אַחֲרֵי קָבְרוֹ אֶת אָבִיו" בָּא לִרְמֹז שֶׁלֹּא מֵת אֶחָד מִכֻּלָּם בַּמִּלְחָמָה וְלֹא בַּדֶּרֶךְ, שֶׁעָמַד לָהֶם זְכוּת הַנְּבִיא וּזְכוּת יוֹסֵף שֶׁעָלוּ עִמּוֹ. וְלֹא צִוָּה יוֹסֵף כַּאֲשֶׁר צִוָּה אָבִיו לְשֵׂאת אוֹתוֹ לִקְבֹּרוֹ בָּאָרֶץ עַתָּה, כִּי לֹא יַנִּיחוּהוּ בֵּית פַּרְעֹה, כִּי לְכָבוֹד הוּא לָהֶם. וְעוֹד, שֶׁאִם יֵלְכוּ עִמּוֹ אֶחָיו וּבֵית אָבִיו, יִגְזְלוּ וְיִגְנְבוּ אַנְשֵׁי הָאָרֶץ אֵת כָּל אֲשֶׁר לָהֶם. וְאֵינֶנּוּ דֶּרֶךְ כָּבוֹד שֶׁיּוֹלִיכוּהוּ שָׁם אֲחֵרִים:

וְאָמַר יוֹסֵף אֶל אֶחָיו "אָנֹכִי מֵת" (שם פסוק כד), כִּי אֶחָיו חַיִּים הָיוּ, כִּי הֶאֱרִיכוּ יָמִים יוֹתֵר מִמֶּנּוּ כַּאֲשֶׁר אַתָּה רוֹאֶה בְּלִוִי. וְאָמַר (שם פסוק כה) "וַיַּשְׁבַּע יוֹסֵף אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל", כִּי בִּרְאוֹתוֹ שֶׁאֶחָיו זְקֵנִים, הִשְׁבִּיעַ כָּל בְּנֵיהֶם וְכָל בֵּית אָבִיו שֶׁיְצַוּוּ גַּם אֶת בְּנֵי בְנֵיהֶם לְעֵת הַגְּאֻלָּה, כִּי כֻּלָּם יוֹדְעִים הַגָּלוּת:

לג **וַיִּגְוַע וַיֵּאָסֶף** וּמִיתָה לֹא נֶאֶמְרָה בּוֹ, וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ (תענית ה), יַעֲקֹב אָבִינוּ לֹא מֵת, לְשׁוֹן רַשִׁ"י (רש"י על בראשית מ"ט:ל"ג). וּלְדַעַת רַבּוֹתֵינוּ הֲרֵי יַעֲקֹב הִזְכִּיר מִיתָה בְּעַצְמוֹ (בראשית מ"ח:כ"א), "הִנֵּה אָנֹכִי מֵת וְהָיָה אֱלֹהִים עִמָּכֶם", וְאוּלַי לֹא יָדַע הוּא בְּנַפְשׁוֹ, אוֹ שֶׁלֹּא רָצָה לָתֵת כָּבוֹד לִשְׁמוֹ. וְכֵן (בראשית נ׳:ט"ו) "וַיִּרְאוּ אֲחֵי יוֹסֵף כִּי מֵת אֲבִיהֶם", כִּי לָהֶם מֵת הוּא, אוֹ שֶׁלֹּא יָדְעוּ הֵם בָּזֶה כְּלָל. וְעִנְיַן הַמִּדְרָשׁ הַזֶּה, כִּי נַפְשׁוֹת הַצַּדִּיקִים צְרוּרוֹת בִּצְרוֹר הַחַיִּים, וְזוֹ תְּחוֹפֵף עָלָיו כָּל הַיּוֹם, לוֹבֶשֶׁת לְבוּשָׁה הַשֵּׁנִי, שֶׁלֹּא יִפְשְׁטֶנָּה עֲרוּמָה, כְּיַעֲקֹב, אוֹ תִּתְלַבֵּשׁ לְעִתִּים מְזֻמָּנוֹת. וְיוּבַן הָעִנְיָן הַזֶּה בְּמַסֶּכֶת שַׁבָּת (שבת קנ"ב) וּבְמַסֶּכֶת כְּתֻבּוֹת (קג.):

וְנִשְׁלַם סֵפֶר בְּרֵאשִׁית בְּסִפּוּר דִּבְרֵי הָאָבוֹת. לְהַגִּיד רִאשׁוֹנוֹת וַחֲדָשׁוֹת בְּטֶרֶם תִּצְמַחְנָה בַּלְּבָבוֹת. וּלְיוֹצֵר כָּל רֵאשִׁית רוֹכֵב עֲרָבוֹת. תְּהִלּוֹת רַבּוֹת וְהוֹדָאוֹת לְרָבָּבוֹת. וְלוֹ נִתְּכְנוּ עֲלִילוֹת וְסִבּוֹת. מְגַלֶּה עֲמֻקוֹת וְדֵעוֹת נִשְׂגָּבוֹת. וּמוֹצִיא לָאוֹר הַמַּחְשָׁבוֹת. הַמּוֹלִיךְ אוֹתִי בְּדֶרֶךְ צְדָקָה בְּתוֹךְ נְתִיבוֹת. הַגּוֹמֵל לַחַיָּבִים טוֹבוֹת.